דרשות על התורה

לר׳ יהושע אבן שועיב

צילום דפוס קראקא של״ג (1573)

דברי פתיחה

מאת

שרגא בהר״ר קלמן ז״ל אברמסון

נדפס בירושלים, תשכ״ט

הוצאת מקור בע״מ, ירושלים

Rabbi JOSHUA Ibn SHU'EIB

Sefer Derashot al Ha-torah

(BOOK OF HOMILIES ON THE PENTATEUCH)

FACSIMILE OF THE CRACOW EDITION

(1573)

With an Introduction
by
SHRAGA ABRAMSON

Jerusalem, 1969
by
MAKOR PUBLISHING L.T.D.

BS1225
-I38
1969

דברי פתיחה

מאת

שרגא אברמסון

בדרכים שונות נתפתחה הספרות התלמודית לאחר חתימת התלמוד: בחיבור ספרי פסקים, בפירושים על התלמוד בספרי מוסר וחכמה ובחיבור ספרי דרשות.

ראשון לסוג ספרותי זה יכול לשמש דוגמא ספר השאילתות לרב אחאי שמסודר לפי פרשיות השבוע. וכבר הוכח שספר זה אינו יצירתו של רב אחאי אלא נקבעו בו דרשות שנדרשו בפומבי בישיבות הגאונים. ובימי הראשונים אנו מוצאים למשל דרשותיו של הראב״ד לראש השנה ועוד ודרשותיו של הרמב״ן לרה״ש, לקהלת, והמפורסמת מהן המתחילה ״תורת ה׳ תמימה״. טיבן של דרשות אלו הוא ללמד דעת לקהל החכמים בענינות מסויימים ובהלכות מסויימות. שונה מהם הוא ספר הדרשות של ר׳ יהושע אבן שועיב, הוא כולל דרשות לכל פרשיות השנה כולה ואף למועדים פסח, שבועות, רה״ש, סוכות, יוה״כ ושמיני עצרת.

על טיבו של הספר וכוונת המחבר אפשר לעמוד מדברי המחבר בדף לח ע״ד, וזה לשונו: ובעבור שמצות היום הזה לספר בענייני הפסח ובהלכותיו אני אומר קצת הלכות בקוצר וכבר חברו הראשונים אזהרות ואמרו בזה היום ומזכירין בהן הלכות פסח לצאת ידי חובת היום אבל העם אינם נותנים לבם להבינם ויש שאין מבינים אותם ועל כן נהגו לדרוש בלשון מבואר לאנשים ונשים כי קצת המצות הן נתונות לנשים ואף על פי שכלכם חכמים וכלכם יודעים הדברים מצוה לשמוע אף על פי שאני קטן חייב אדם להקטין עצמו וכו׳ ואע״פ שכלכם יודעים ההלכות יותר ממני וכולכם זריזים בהם והם ידועים לכל ושומעין אותם בכל שנה דברי תורה הם חביבים על שומ־עיהם כאילו הם חדשים וכו׳. ועוד כי הלכות הפסח ומצותיו באיסור חמץ ומצה חמורים כל כך שחובה על האדם להזדרז בהם ולזכרם פעם אחר פעם ולהיות זהיר בהם ובדקדוקיהם כי יש בני אדם זריזין במצות ועושין אותן ואינן זריזין בדקדוקיהן ואינם מדקדקים בהן וכו׳.

מטרתו של הספר היא איפוא לא רק ללמד לקהל הקורא בו דברים חדשים אלא אף לחזור לפניהם על דברים ידועים להם כדי להזכירם. משום כך הוא חוזר ואומר, דף לט סוף ע״ג: וכדי לצא׳ ידי חובת היום אומר קצת הדברים הצריכין בקוצר כי שבח לאל כל ישראל מוזהרין ומדקדקין במצות ואינן צריכין אזהרה אלא שמצות היום בכך ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה מצוה עלינו לזכרם ולזרזם האנשים והנשים בזה.

והוא חוזר ומציע בקצרה כמה עיקרי דינים של פסח. מטרת הזרוז לשמירת מצוות מתבלטת אף בדבריו החריפים נגד הנמשכים אחרי טעמי המצוות של הרמב״ם במורה נבוכים שגרמו כידוע לכמה אנשים לביטול קיום המצוות למעשה, עיין דף לט ע״ב ובדברי הרשב״א בתשובותיו חלק א סי׳ תיג, והדברים עתיקים.

ואולי הוא הטעם לדרשה הגדולה על לימוד התורה, דרשת פרשת צו דף לז ע״ד ואילך שאף בלימוד זה פגעה מחשבתם של לומדי הפילוסופיה והיה חשש לביטולו. ועיין עוד דברים בעניין זה בדף נו ע״ב!

וכוונת התוכחה נמצא אף בדרשה של פרשת אמור דף נד ע״ב:

ועתה בעוונותינו שחרב מקדשינו ונתפרדה חבילה צריכין אנו להתעורר כפי אלו כי בית ישראל שהם העיקר והם העוסקים במלאכה ועובדי

האדמה הם מיישבין את העולם דכתי' לא תוהו בראה ואלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא (חולין צ ע"ב וכן לקמן נח ע"ד) ולכן הקדימן דוד ושאינן יכולים לבוא בכל יום ערב ובבוקר צריך לעורר עצמן לבא בימי הפנאי לבתי כנסיות בימי החול ובימים הקדושים וי"ט שהם ימי פנאי להתפלל ערב ובקר וצהרים והם כנגד ישראל ושאר העם שאינן בעלי מלאכה או שמלאכתן נקלה ובעיר וכו' שישכימו ויעריבו לבית הכנסת ולא יחסר להם שעה ערב ובקר וצהרים שלא תאבד שעת התפילה וכו' ואלו ואלו שאינן יכולין להתעסק בתורה שישמעו דברי תורה בשבתות וי"ט או שיתעסקו הם אם יודעים לקרות באלו הימים שהם מקראי והיחידים שבדור החכמים צריך לקבוע להם מדרשות שהם כנגד שבט לוי וכו' והתלמידים צריכין שיתעוררו ללמוד ולקבוע שעות לתורה.

וזה חיוב על הציבור להושיב מלמדים בכל עיר ועיר כפי חכמת בני העיר מקרא או תלמוד וזו היא מתקנת הנביאים הראשונים וכו'.

והיורדים לפני התיבה הם במקום הכהנים מקריבי הקרבנות וצריך שיהיו חסידים ואנשי מעשה ויתפללו בכוונה כמו שהקרבן היה צריך כוונה והכהנים עובדים והבעלים מתכפרים כן שלוחי צבור הסודרים התפלות הם במקומם וכו'. (עיין ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד: זה שעובר לפני התיבה אין אומר לו בוא והתפלל אלא בוא וקרב עשה קרבנינו וכו').

דרכו של המחבר שהוא פותח בפסוק [1] בדרך כלל מן הכתובים, ומפרשו עד שהוא מגיע לענין מן העניינות שבפרשת השבוע שהוא בוחר לו לנושא דרשתו. כעין הפתיחות במדרשים ובעיקר במדרשי תנחומא "ילמדנו". אלא שהוא אינו מסתפק בענין אחד של הפרשה כמות שנהוג בספר השאלתות אלא הוא מפרש כמה וכמה עניינות שבאותה פרשה, והרי זה כעין צרוף של דרשה ושל פרשנות. ובזה הוא נבדל למשל מפירוש בן זמנו רבנו בחיי, שאע"פ שהוא דומה לו מבחינה חיצונית במקצת, שהרי אף הוא פותח את פרושו לכל פרשה ופרשה בפסוק מן הפסוקים (ואף הוא בדרך כלל מן הכתובים), והפסוק הזה משמש לו כדרשת פתיחה על הפרשה — מכל מקום עיקר ענינו של רבנו בחיי הוא פרשני לכל הפרשה כולה. מה שאין כן דרשות אבן שועיב, שאינן פירוש שלם לכל הפרשה אלא, כפי שאמרנו, לעניינות מסויימים שבחר בהם המחבר.

ומהי דרכו בחיבורו זה? המחבר שהיה תלמידו של הרשב"א ומזכיר אותו במפורש כמה וכמה פעמים אם בשמו "מורי הרשב"א" אם בכינויו "מורי", הולך במדה מסויימת בדרכיו של מורו וכולל בתוך דבריו כל מה שחכם יהודי בזמנו ובחוגו ידע.

מקורותיו של אבן שועיב הם עשירים ביותר. הוא משתדל לכלול בתוך דבריו מדרשות מפוזרים שלא יד כל אדם מגיעה להם. ואפשר לומר שזוהי אחת מכוונותיו. שהרי דברים שהם בהישג ידם של כל חכם וחכם לא הרבה להכנים לתוך ספרו, כמות שהוא אומר בפרשת תצוה בדרשה לפורים דף לא ע"ג: "ואפרש המגיע לה בקוצר וכו' ואיני מכנים עצמי לכתוב ההגדה שהיא כתובה במקומה אלא שארמוז הענין בלבד כי למה אטרח לכתבה אבל הדברים המחודשים שאין מפורשים בהגדה ולקטתי אותם מן המדרש ומפי' המפרשים ז"ל אכתבם והשאר ארמוז לבד".

"מן המדרש ומפי' המפרשים ז"ל" זוהי הגדרה נכונה לדרכו בכל הספר כולו. לא דברי הבבלי והירושלמי בלבד מרובים בספר אלא אף מדרשות ממדרשות שונים בין שהוא מזכיר אותם במפורש "מדרש", ובין שהוא משלבם בתוך דבריו. כיוצא בזה ממפרשים שונים. בין אם פרושים לתורה ובין חבורים בפילוסופיה ובמחשבה, ספרי מחקר וספרי רפואות. ואף הספרות הכוללת של ימי הבינים שזורה כאן וכאן בתוך דבריו.

יסוד למחבר בפרשנות המקרא שימש לו הרמב"ן בפירושו לתורה, שהוא מזכירו הרבה במפורש והרבה מדבריו מובאים בסתם. הוא משלבם בתוך הרצאתו אף שלא במקומם. ודברי הרמב"ן על ויכוחיו עם רש"י הרמב"ם וראב"ע ועל סודותיו ודברי הקבלה שבהם הם משמשים לו שורש. ויש שהוא מביא דרשות חז"ל ופרושי מדרשים לא על פי מקורם אלא על פי הרמב"ן. ואמנם השפעתו של הרמב"ן ניכרת הרבה בדרשות ר"י אבן שועיב כשם שהיא ניכרת בפרוש רבנו בחיי ובפירוש הריקנטי ובפירוש הרא"ש לתורה וכשם שהושפע ממנו הרשב"א, מורו של אבן שועיב.

1 כך רגיל ויש אף יוצאים מן הכלל, כגון פרשת בהעלותך, בלק ואתחנן וראה שאין הדרשות פותחות בפסוק.

המחבר מרבה להביא מדברי ראב"ע שבדרך כלל הוא קורא לו ר' אברהם, ולפעמים ר' אברהם אבן עזרא. נראים הדברים שהמחבר קרא את אבן עזרא רק בשמו לא רק משום שכך דרכו של הרמב"ן בהביאו את דברי אבן עזרא אלא שכנראה רצה למנוע את האפשרות של ערבוב שם אבן עזרא בשם רבי עזרא המקובל המפורסם שאף מדבריו הוא מביא לעתים. אלא שזה לא עלה בידו, והמעתיקים כלומר אלו שעל פיהם נדפס הספר — לא הבחינו בזה ובמקום ר' עזרא כתבו ר' אברהם אבן עזרא. וייחסו לראב"ע דברים שלא אמרם מעולם וא"א לו לאמרם משום שדברים אלו הם דברי קבלה שהיו רחוקים מדעתו של הראב"ע. מן המפרשים יש להזכיר את הרד"ק שהוא מזכירו לפעמים בשמו כגון בדף נג ע"ג (ליחזקאל), נז ע"ג, פג א (ליהושע). אבל נראה שהשתמש בפרושיו של הרד"ק אף מבלי להזכירם על שמו כדרך שנהג ברמב"ן ואחרים. כך נראה שהפרוש שהובא בדף ד ע"ד "ויש בענין שלוח היונה והעורב ענינים גדולים ופשטים וכו' שלח את היונה כי יש לה הכירה גדולה לשוב לקנה ולכן שולחים אותה מלכים וזהו פרוש כנפיה מגינות עליה כלום' מן השחיטה". כל זה נמצא בפרוש של הרד"ק כאן והפרוש על כנפיה מגינות הובא שם על שם הגאונים. וכבר הוכחתי במקום אחר שהכוונה היא לרב נסים גאון. אף הפרוש על "אשר נשבעתי מעבור מי נח", שם בסוף העמוד לקוח מהרד"ק לישעיהו נד. וכיוצא בזה נראה לי שהענין הארוך על דוד המלך שאכל מהלחם שנתן לו אחימלך (נג ע"ד — נד ע"א) אף הוא לקוח מפרוש של הרד"ק לשמואל, "ויש מפרשים כי לא נתן לו לחם הפנים אלא לחמי תודה וכו'" שבדברי אבן שועיב הובאו ברד"ק בשם אביו (ועיין במה שכתבתי באריכות בענין זה בסיני כרך סג עמ' קצג ואילך) אלא שהרחיב אבן שועיב את הדברים ושילב לתוך דברי הרד"ק אף דברים שאינם מפורשים בו. ועיין לקמן בסעיף שמושו במקורות.

מספרי הפילוסופיה והמחשבה של ימי הביניים יש להזכיר בראש את מורה הנבוכים שהוא מרבה להביאו בין על פי מה שהובא ברמב"ן ובין מקומות אחרים רבים שלא הובאו ברמב"ן. שני לו הוא הכוזרי שהוא קורא לו ספר "אל כוזר" (נג סוף ע"ב) או "ספר הכוזר" (נב סוף ע"ג). ושלישי ספר חובות הלבבות שמזכירו במפורש בשמו כגון דף צה ע"ג ועוד הרבה שלא במפורש עי' לקמן. ולאחרונה ספר "מלמד התלמידים", שאף הוא ספר דרשות הוא לפרשיות השבוע ואף הוא נוהג להקדים בראש כל פרשה ופרשה פסוק (בדרך כלל מדברי הכתובים). אלא שדרכו שונה לגמרי מדרכו של אבן שועיב משום שעיקר ענינו של ספר "מלמד התלמידים" הוא דרשות פילוסופיות בהשפעת ספר מורה הנבוכים כמו שמפורש בסוף הקדמת הספר. אבן שועיב קורא לו "בעל המלמד" כגון בסוף הספר דף צו ע"א. ועיין לקמן בערכו.

וכדרכו בשמוש במפרשים כך אף בשמושו בספרים אחרים, כגון ספר הסמ"ג שהוא מזכירו במפורש בפרשת מטות ומסעי דף עד סוף ע"א וקורא לו "ספר המצות". ואף בו השתמש להעתיק דברי אחרים שנמצאים בו אע"פ שיכול היה להשתמש בספרים גופם. כגון בדף פד ב שהעתיק מדברי ספר המצוות דברים שכתובים ברמב"ם במשנה תורה.

אף דברי "גאונים" שהובאו בדף עד סוף ע"ד "וכתבו הגאונים שהנשבע שלא יכנס בתקנת הקהל שהוא בכלל הנשבע לבטל את המצו' (דפוס קושטא: המצוה) וכן הוא בספר המצות" — באמת לקוח הכל מסמ"ג והגאונים הללו אינם גאונים ממש אלא ראשונים. עיין בסעיף 'גאונים'. כיוצא בזה בסוף הדרשה ליוה"כ צג ע"ג: "וכתב רבי יהודאי ז"ל שמיד אחר נעילה קודם ערבית אומר החזן בקול רם ה' הוא האלדים שבעה פעמי' להעלות שכינה למעלה משבעה רקיעים ואחר כך אומרים שמע ישראל פעם אחת. ויש נוהגים לתקוע תחלה ואחר כך אומרין יי' הוא האלדים משום דכתיב עלה אלדים בתרועה ואין חוששים לתקיע' הנעשית קוד' ערבית שחכמה היא ואינה מלאכה ואין לחוש לגזירה שמא יטלנו ועוד כי חול גמור הוא בשעת נעילה ולכן לא חיישינן לתקיעה מועטת ורבנו נר"ו אמר כי חוץ מכבודו כי תוספ' יום הכפורים אסור ויפה להמתין עד אחר תפילת ערבית שהשכינה ממתנת כל זמן התוספת וכן נהגו לתקוע אחר ערבית".

רב יהודאי זה איננו רב יהודאי גאון אלא הוא רב יהודה ברבי יצחק שהובא בסמ"ג לא תעשה סימן סט "ואין צריך להמתין עד אחר הבדלה וחונן הדעת מפני שהיא חכמה ואינה מלאכה ואפ' בשבת אין איסור לתקוע אלא גזירה שמא יוציא השופר מרשות לרשות ללמוד סדר

התקיעות ואין לחוש כאן בתקיעה מועטת כזו וקבלתי ממורי רבינו יהודא בר רבי יצחק אחר שהשלים תפילת נעילה אומר קדיש ואח"כ ז' פעמים ה' הוא האלקים לפי שהשכינה עולה למעלה מז' רקיעים ואח"כ שמע ישראל פעם אחת ומיד תוקעים משום דכתיב עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר". הננו רואים שהמחבר העתיק בסתם את דברי הסמ"ג ודברי רב יהודא שהובאו בו אלא שהפך את הסדר והוסיף מנהג (ויש נוהגים) שאינו כתוב בסמ"ג. לא ברור מה הובא ברשב"א (שהוא 'רבנו' שהזכיר אבן שועיב). אם הביא את כל מה שהובא באבן שועיב בסתם או רק את המנהג לתקוע לפני מעריב. הלשון "חוץ מכבודו" מראה לכאורה שהרשב"א הביא את המנהג בשם חכם, אלא שאין לדקדק בלשונו של אבן שועיב משום שכך דרכו להוסיף משלו בדברי אחרים כמו שהוא כותב במפורש, עיין לקמן.

מקורותיו ודרכי שימושו בהם

הבבלי הובא הרבה בדרשות על פי רוב שלא בציון המקום. וכיוצא בזה הירושלמי שהוא מביאו מבלי לציין בדרך כלל את מקום המסכת, כל שכן הפרק. כשאנו משווים את המובאות שבספר לדברי המקורות אנו מוצאים הרבה שינויים, שבחלקם נמצאים אף במקורות מקבילים, אם בכתבי יד של התלמוד אם במפרשים, ובמקצתם שינויי לשון שאין להם חבר. ויש לנהוג זהירות יתרה בשימוש במובאות שבספר כדי לקבוע נוסח המקורות, שכן דרכו של המחבר להציע לפעמים את לשון המקורות ולשלב בתוכם את דברי חז"ל ממקומות אחרים ואם מדברי מפרשים.

כגון בדף נא סוף ע"א "ואמרו ז"ל במציעא בריש אי זהו נשך לא תגנוב על מנת למיקט ועל מנת לחזור בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאת אחרים אלא שבור שיניו וקח שלך ואמור שלי אני נוטל". מרהיטות לשון המחבר נראה לכאורה שהכל מובא ממקום אחד ובאמת ראש הדברים נמצאים בב"מ סא ריש ע"ב (שלא בלשונם), ואלו "בן בג בג אומר" וכו' נמצא בבבלי ב"ק כז סוף ע"ב ותוספתא ב"ק פ"י. ואף זה שלא בלשונו.

אבן שועיב ממשיך "ואמרו ז"ל שגניבות דעת קשה מכולם ובעבור זה נענש אבשלום שגנב ג' גניבות לב אביו ולב בית דין ולב כל ישראל לפיכך נתקעו בלבו ג' שבטים כן הוא בסוטה". ראש הדברים נמצא בתוכנו בתוספתא ב"ק פ"ז והמחבר הסמיך לכאן את משנת סוטה פ"א דף ט ע"ב (שהזכיר כאן את מקומה) משום שלגונב דעת הבריות נזכר דוגמא של אבשלום. ואמנם אפשר שהדרשה על לא תגנובו ודברי בן בג בג אע"פ שמצויין תחילה לב"מ אפשר שהמחבר מביא את הכל מתוספתא ב"ק סוף פ"י (תורת כהנים קדושים פרשה ב, ירושלמי סנה' פ"ח ה"ג והכל שלא בלשונו). "ועל מנת לחזור" הוא פרוש לעל מנת למיקט כמו"ש רבינו יונה בשערי תשובה השער השלישי אות פה ועיין שטמ"ק בב"מ שם. ולא שהיה לפניו נוסח אחר במקורות. וציונים מוטעים נמצאים הרבה בספר הזה עי' לקמן.

כיוצא בזה בירושלמי. בדף נ ע"ג הביא מירושלמי וז"ל: ובירושלמי כתבו שהאב חייב לכבד בנו חכם ולקום מפניו ואמרו שם אמיה דרב נחוניא קבלה עליה בי מדרשא פרוש נתרעמה עליו דלא מוקיר לה ר' נחוניא ברא אמרו לה במאי אמר' להו דלא שביק לי דאסחי רגלוי אמרו לו כבודו של אדם רצונו הנח לה ותעשה רצונה. עוד בירושלמי גדול מה שנאמר בכבוד אב ואם ממה שנאמ' בהקב"ה דאילו בהקב"ה כתוב כבד את ה' מהונך אב נתן לך ממון עשה צדקה בית עשה מזוזה טלית עשה ציצית ובאב ואם כתוב כבד את אביך ואת אמך אע"פ שאין לך השכיר עצמך וכבדם וזונם.

תחילה יש להעיר ש"ר' נחוניא" הוא בודאי טעות סופרים שהרי הנוסח לפנינו ר' ישמעאל. וכן הובא בראשונים, כגון בתוספות קידושין לא ע"ב ד"ה ר"ט. אבל אף הציטט מהירושלמי איננו בלשונו אלא בלשון המחבר (עיין ירושלמי פאה פ"א ה"א קידושין פ"א ה"ז). וכן בדף פה ע"ג הביא מירושלמי דאלו מציאות (ב"מ פ"ה ה"ב) שלא כלשון הירושלמי בכלל ואף לא בלשונו כאן בעניין. והמעשה השני גרס בו א"ש ר' יוסי זבן כריא דחיטי מגוג, אהדרינהו ליה וכו' ואינו כלשונו בירושלמי ואף לא כלשון שהביא הסמ"ג עשין עד שהזכירו א"ש בסמוך!

כיוצא בזה במדרשות כגון בדף נד סוף ע"ג "ואמרו וכי יחיד היה דוד והלא מלך היה עם חיל רב ושבעה אחים וכי עני היה והלא כתיב לבית אלדי הזהב לזהב והכסף לכסף.... וישי אביו היה יוצא ונכנס באוכלוסא אלא שהיה עושה וחושב

עצמו כיחיד ועני שלא היה בוטח בעמו ובעושרו אלא בה' ית'". במדרש תהילים מזמור כה הלשון "וכי יחיד ועני היה דוד והלא כתוב דוד השביעי וכתיב והנה בעניי הכינותי לבית ה', אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי שנתמניתי מלך על בניך עיניהם תלויות בי ועיני תלויות בך שהן בניך רבים ואני יחיד כנגדן לכך כי יחיד ועני אני". את המדרש בצורתו שהביאו אבן שועיב לא מצאתי לפי שעה אבל ברור שהמילים "והלא מלך היה עם חיל רב" וכן "שלא היה בוטח **בעמו**" אינו מגוף המדרש אלא תוספת של אבן שועיב. ואף התיבות ו"ישי אביו" וכו' נשתלבו כאן מברכות נח ע"א ועיין ירושלמי פאה פ"ד ה"ב ובמקבילות (והובא בשבוש ברד"ק דבה"י א כב יד).

כיוצא בזה בדף נב ע"ד. "וכן אמר ר' ברכיא ארבע גיותנים הם ארי בחיות שור בבהמות נשר בעופות ואדם בחיים והוא על כולם דכתיב ורדו בדגת הים ובעוף השמים תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו והשם על כולם, וכו'. ר' ברכיא הוא כלשון שה"ש רבא פ"ג (דפוס ראם דף כב ע"ב אות ד, בשמות רבא כג יג י: רב אבין חגיגה יג ע"ב: דאמר מר) והלשון גיותנים אין שם אלא גאים. אף הפסוק ורדו וגו' לא נמצא במקורות הנ"ל ועיין תורת שלמה בשלח עמ' כג הערות לאות לד.

כיוצא בזה בתחילת פרשת יתרו כו ע"ג: "וכן במדרש חזית" (שהש"ר פ"א, ט, סי' ו; ראש פרשה ז וכן ב"ר פס"ו ב וש"נ במהדורת תאודור־אלבק ובמנחת יהודה שם) הוא מאמר מוסגר שהכניסו המחבר בין דברי הגמ' בעבודה זרה ג ע"א (ואף הם לא בלשונם שבגמרא נאמרו כאן), בפסיקתא רבתי פכ"א, איש שלום צט ע"ב הקדים את הדרש על משמים השמעת לדרש השני של כאן, ובילקוט תהילים רמז תתיא הביא תחילה את הדרש על אנכי ואח"כ והיינו דאמר רשב"ל מאי דכתיב וכו' וכל הענין מעבודה זרה ("ונתבשם הוא כמו בדפוס בב"ר ועיין "סיני" כרך סג עמ' פא).

ובדרוש לשבועות דף נט ע"ג מבואר לכאורה שהכל היה כמו במדרש חזית שהרי הוא אומר:

וזה מאמרם תנאים התנה הקב"ה וגו'[1] ואחר (בדפוס קושטא לנכון: ואומר משמים השמעת דין ואומר) נמוגים ארץ וכל יושביה כדאיתא **במדרש חזית**. ובמדרש חזית אין כי אם על "נמוגים ארץ". וגם כאן יש צרוף של מסכת עבודה זרה ומדרש חזית. ועדיין צ"ע שמא באחת הנוסחאות של מדרש שה"ש היה נמצא מעין זה (מדרש שה"ש כידוע משופע בנוסחאות).

דף כח ע"ב: ואותו חכם כשהיה יוצא לדין היה ירא וחרד מול תלמידיו למה (כצ"ל, וכן בד"ק) כל החרדה הזאת וא"ל יש לפני שני דרכים גן עדן וגיהנם וכו'.

בתלמוד סנהדרין ז ע"ב (יומא פו סוף ע"ב): רב כי הוה אתי לבי דינא אמר הכי ברעות (בצבו) נפשיה לקטלא נפיק וצבי ביתיה לית הוא עביד וריקן לביתיה עייל ולוואי שתהא ביאה כיציאה.

אבל כלשון המחבר לא מצאתי. ולשונו דומה לברכות כח ב: ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים אחת של ג"ע ואחת של גיהנם ואיני יודע באי זו מוליכים אותי. אמנם בזוהר משפטים דף קיז א אומר: כד דיין דן דין גיהנם פתוחה לפניו משמאלו וכו' וגן עדן פתוח לימיניה וכו' ע"ש.

אם כן **אפשר** שאין כאן אלא הצעת הדברים של המחבר (ועיין כעין זה ב"והזהיר" משפטים דף נג ב [בזו של סנהדרין הנ"ל] שנוסף: **ערום נכנס לה וערום יצא הימנה**. שאין לפנינו בתלמוד וחלק ממנו נמצא בכ"י ב ליומא פו ב (הגהות ד"ם אות נ): [הוה] אמר הכי ערום יצא ממנה. ונראה כהוספה.

וכך הוא הדבר אף בדף סג ע"ג: ומה שאמר משה הצאן והבקר ישחט להם כבר דרשו ז"ל וכו'.

הציע כאן את לשון הספרי כאן והתוספתא סוטה פ"ו, ושינה בלשון אפילו בפרט קטן. כגון: אומרים לו לסוס, ובמקורות: לחמור. וכן הפסוק והוא כמו ומצא כדי גאולתו, בתוספתא: כעיניין שנא' ואם לא תמצא ידו די שה.

המשל לסוס נמצא, לענין אחר, ב„בית המדרש" לילינק ח"ב עמ' 118.

פט סוף ע"ד: וגם הענין הזה כבר כתבו אותו רבותינו ז"ל בתוספתא דעירובין וכו'.

בתוספתא סוף עירובין (חגיגה פ"א) הלשון אחר ועיין "תוספתא כפשוטה" לר"ש ליברמן שם עמ' 468—469. ועדיין הדבר צריך עיון רב.

1 כמו: וכו'. עיין מה שכתבתי במבוא למסכת עבודה זרה כתב יד ספרדי, ניו יורק תשי"ז עמ' XXX, ובספרי ר' נסים גאון עמ' 55 בהערה, במרכזים ובתפוצות עמ' 68.

דף פ ע"ד: ואמרו ז"ל בברכות (לג ב) הכל בידי שמים וכו' כלו' כל הדברים הטבעיים וכו' חוץ מהיות האדם צדיק או רשע וכן אמרו בהגדת נדה על הטפה וכו'. באמת הוא מפורש בנדה טז ב שהסמיכו את שני המאמרים זה לזה והפירוש שפירש כאן א"ש נמצא בתוספות שם.

דף ע ע"ב: וכן דר' שמעון בן יוחאי דתלאי גביני עיניה כי היכי דליחזיה ועשהו גל של עצמות. הכוונה לשבת לד א אבל הלשון כי היכי דליחזיה לא נאמר שם אלא בבבא קמא קיז סוף ע"א אצל ר' יוחנן.

כיוצא בזה סה סוף ע"ב: וכבר שיבח חכם אחד לפני רבו כתיבת סופר אחד והיו שם שני בני אדם אמר ליה הרב כלך מלשון הרע וכו' הכוונה לבבא בתרא קסד ב ויש כאן הצעת לשון המקור ושילוב פירוש בו. וכעין זה בדף פד ראש ע"ג: ובספרי דרשו מכאן שכל פרנס חזן או טבח או מוהל ושאר מינוי הקהל וכו'. — בספרי פיסקא קסב הלשון: מנין לכל פרנסי ישראל שבניהן עומדים תחתיהם וכו'. ואין שם לשונו של א"ש.

ובדף סה ע"ד הספור שנסמך על הכתוב מות וחיים ביד לשון נמצא כאן בהרחבה יתרה, **ובבן** מלך, ואילו במקורו מדרש תהילים מזמור לט (ובילקוטים): **במלך פרס**. ובסוף הוא אומר לו: **בארץ ישראל** קוראים ללביא כלבתא, שאין במקורות הנ"ל.

נג סוף ע"ב: ובירושלמי אמר ר' שמעון זמרי הפיל וכו'. בירושלמי תענית פ"ג ה"ד מסופר על **ר' חנינא**.

פו סוף ע"ב: כמו שאמרו היושב בתענית בשבת וכו' וכמו שפיר' המפרש ז"ל שאינו מדבר בתענית חלום וכו'. המפרש כנראה הוא קיצור, וצ"ל: המפרשים, עיין ברכות לא סוף ע"ב ועיין שם בחידושי הרשב"א וכאן לא הלך א"ש בדרכי רבו. ועיין לקמן עמ' 32.

צרוף מקורות

צה סוף ע"א: וכמו שאמרו במסכת עדויות שאפילו קהלת מטמא הידים כדברי בית הלל והלכה כמותם, ועוד אמרו כל כתבי הקדש **מטמא** את הידים ואפילו קהלת.

ויכול היה להביא את הכל ממשנת ידים פ"ג מ"ד.

וכיוצא בו בדף כח ע"ג: ואמרו במדרש כשם שאתה דן בלא עדים וכו' ובמדרש חזית וכו'. המדרש הראשון הוא במדרש תהלים מזמור עב, ומדרש חזית — הוא שה"ש רבה פ"א א, אות י (דפוס ראם דף ג ע"א) והיה יכול להביא **הכל** או ממדרש תהלים או ממדרש שיר השירים.

בפרשת פנחס הביא את דברי המדרש, שיר השירים רבא פרשה ב ב, דפוס ראם דף טו ג—ד בשינויים אחדים עיין שם. ובסוף המדרש דף עב ע"ד צירף את לשון התלמוד בבא בתרא קי ע"א.

כב א: והמדרש. מדרש משלי פ"ל אות ד (בובר נג א, ועיין ילקוט המכירי שם) פסיקתא דר"כ ויהי ביום כלות, ופסיקתא רבתי שם ובמד"ר פי"ב. אבל אף כאן שילב לתוך דברי המדרש פירושים שלו. ואולם הנוסח כאן שונה בענין אחד. מי צרר מים בשמלה זה משה **דכתיב ומטר לא נתך ארצה.** ואולם במדרשים הנ"ל נדרש על קריעת ים סוף: נצבו כמו נד נוזלים (פסי"ר: וברוח אפיך נערמו מים).

ומה שכתב: ד"א שבזכותו נתקיים העולם, אינו במדרש וא"א שיהיה בו — צרפו לכאן על פי חולין פט א.

דף צה ע"ב: אלו הכתובים דרשו אותן ז"ל בכמה דרכים במסכת עירובין (מ ע"ב) ובמדרש קהלת (פי"א, ב).

ויש כאן ערבוב: כי הדורש שבעה על שבעת ימי הפסח דורש שמונה שמונת ימי החג והדורש שמונת ימי המילה דורש שבעה שבעת ימי שבת (שבעת ימים של בראשית) והדורש ח' ימי המילואים דורש שבעה שבעת ימי המילואים ע"ש בקה"ר.

(ילמדנו) תנחומא

מח סוף ע"ב: ובילמדנו מעשה בר' אליעזר, כשבא ליפטר מן העולם וכו' בפרשת זאלה המשפטים כתנב מלך במשפט יעמיד ארץ. כמו שכתוב שם בפרשה זו. נמצא בתנחומא משפטים אות ב, ושם הנוסח: מעשה ברבי אסי. וכן ב"והזהיר" דף מא א ופירוש משלי לר"י בן נחמיאש עמ' 172 (מתנחומא), בילקוט המכירי למשלי כט אות ד (בשם התנחומא): ר' אמי. ובמנורת המאור לר"י אלנקאוה ח"ד עמ' 210 (=מנוה"מ לר"י אבוהב) מעשה בר' **אבהו**.

ונראה שהכל תלוי בפתרון ר"ת: ר"א, שנפתרו באופנים שונים וכנראה ר' אסי הוא העיקר.

כה ע"ד הביא ממדרש שה"ש: ובמדרש אמרו ויקץ שלמה והנה חלום [חלום כצ"ל] עומד על כנו צפור מצפצף ויודע מה מצפצף. הביא כך בשם הרשב"א אבל בתשו' הרשב"א ח"ד סי' רלד ששם מקור הדברים צפור מצוצי וידע מה צוצי. אבל א"ש הביא את המדרש הזה אף במקום אחר (בדף צה סוף ע"ד) ואף שם הביאו כלשונו כאן.

ובאותו ענין דף צד סוף ע"ב: כמאן דנטיל רומחא וסליק למגדלא ומנענע ואמר דן נצח. והוא המדרש שנמצא (בתוכנו) במנהיג הל' אתרוג סי' לא בשם ירושלמי ופסיקתא. עיין הערת בובר לפסדר"כ דף קפ ע"א הערה לו, והיה לו להוסיף את א"ש.

דף נא ע"ב: ובירושלמי כתוב מי שהכה בידו יקום ויחתוך ידו (מי שהכה או סימא עינו בידו יחתוך ידו כך ואהבת לרעך כמוך).

הירושלמי הוא בנדרים פ"ט הלכה ד. והדרש הוא על לא תקום ולא תטור (ואהבת לרעך כמוך שלאחר כך בירושלמי, הוא התחלת הדרש של תו"כ כאן). ומפרש א"ש שהירושלמי מפרש את כל הפסוק למה לא תקום ולא תטור כי ואהבת לרעך כמוך. הננו רואים אף כאן שילוב פירוש בתוך המקורות.

ירושלמי שאינו ירושלמי

דף ו ראש ע"ב: ואמרינן בירושלמי שעשה זה בשביל שלא ישמחו אנשי הארץ בריבם ואמרו שם על זה כדאיתא (כד איתא) תיגרא בין אחיא מתייתבין נוכריא וכו'. וליתא בירושלמי, ועיין "תורה שלמה" לך לך עמ' תקעה אות כב, ודודזון, "אוצר המשלים והפתגמים" עמ' 28 ס' 318 ממראה המוסר: כשיריבו האוהבים יתישבו האויבים.

מדרשות־קבלה

ראש פרשת יתרו: מי שאין לו בנים ואין לו אח ליבם אשתו ולהקים שמו ומת שיקדיש ספר תורה לבית הכנסת דכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש כלומר משיבה הנפש למקומה.

את ה"מדרש" לא מצאתי לפי שעה אבל הדרש "משיבת נפש ממש" נמצא בעיקרו בזוהר יתרו דף פה ע"א.

בצרור המור סוף פרשת תצא אמר: שעל ידי שאומרים העומדים בשעת חליצה חלוץ הנעל דברי התורה יש בהם סגולה גדולה כאומרו תורת השם תמימה משיבת נפש למקומה הראויה לה. כעין המדרש הנ"ל.

ומדרש שאינו מדרש דף פ ע"א (סוף פרשת שופטים): ואמר ובמדרש אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול. ובאבודרהם סדר תפלת ראש השנה: והדרשנים אומרים סמך לדברינו.

וכיוצא בזה בדף לה ע"א: ועוד אמרו במדרש שמה שנהגו העם להתחיל מוצאי שבת מזה הפסוק וכו'. אינו במדרש ועיין טור או"ח סי' רצה.

לדרך העתקתו של המדרשים יש להביא מדרשת ראש השנה דף צ ע"א: מקרא קודש זה יעקב דכתיב ישראל מקוראי אמר הקדוש ברוך הוא זכרו לפני זכות אבות ואתם זוכים בדין. משל לבן מלכים שהיה לו דין לפני אביו אמר לו עשה אנטלר לפני ואתה זוכה בדין וכו'. ובדף צ סוף ע"ב: ובמדרש נוהג שבעולם מי שיושב בדין מתענה ומתכסה שחורים אבל ישראל אינו כן אלא אוכלין ושמחים כמי שיודע שיזכה בדינו משל למלך שאמר לבנו שהיה לו דין עמד ואמר לו בני אל תירא אמור טענה פלונית ומנה קולימוס פלוני ותנצח בדין. לנוסח עיין בויקרא רבה מהדורת מרגליות עמ' תרעו ופסיקתא דר' כהנא מהדורת מנדלבאום עמ' 339—340 ו"בצרור החיים" לר' חיים בר' שמואל, ירושלים תשכ"ו עמ' פה וספר הרוקח ראש השנה דפוס ורשה דף לה ע"א.

דף פז ע"א: ועוד דרשו מהונך כלומר מהשכל שחנן לך וכו' וכמו שאמרו על רב שהיה קולו ערב והיה מתפלל בשירות ותושבחות והיה אומר זה הפסוק כבד את ה' מהונך אהנייה למרך וכו'. עיין עשרה מילי דחסידותא של רב, אוצר הגאונים לקידושין עמ' 88—89. פסיקתא דר' כהנא עשר תעשר מהדורת בובר דף צז עמ' א והערות שם.

דף כה סוף ע"ב העתיק מהמכילתא בשלח א (וכמו שאמרינן במד'!) משל לאדם שאמר לעבדו וכו' הלך וקנה לו דג **מוסרח** וכו' כי אכל הדג המוסרח וכו'. במקור: מבאיש. וכל "המדרש" הוא ניסוחו של המחבר ולא כלשונו במכילתא ואף לא כלשונו במדרש משלי פרק כז.

רבינו בחיי לשמות יב לג הביא את מדרש משלי כלשונו.

כיוצא בו בדף כה ראש ע"ג: והיתה מטפחת בכנפיה כדי שישמע בעל השובך, ובדף מב ע"ד התחילה צווחת לבעל השובך, וכל המדרש בדף מב מנוסח בלשונו של א"ש.

דף נו סוף ע"ב: החזיר זה אדום למה נקרא שמו חזיר שמחזיר עטרה לבעלה. זהו הנוסח העיקרי בויקרא רבא סוף פי"ג ועיין מה שכ' רי"נ אפשטיין בספר הזכרון לגולאק ולקליין עמ' 40 הערה ו ור"ח אלבק שם עמ' 49. ומה שנמצא בתשובות הרדב"ז סי' תתכח כבר מצאנוהו בחי' הריטב"א לקידושין מט ב: יש שפירשו עמלק בדכתיב בו יכרסמנה חזיר מיער ועליהם (על עמלק, רומי) אמרו בהגדה למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל לעתיד לבוא. והדברים עתיקים. ולא באתי אלא להעיר מפיוטי ינאי מהדורת זולאי עמ' רל: השבעתי אתכם וכו' ויבקע חזיר ומלוכה יחזיר לבעליה קדוש. והרי לשון ינאי הוא כלשון ויקרא רבא והוא הנכון.

אבל בדף עה ע"ג העתיק א"ש את המדרש כמו שהוא שגור, וכדברי הריטב"א: שכל הדברים בבריאת העולם היו טהורים... ולעתיד לבא יטהר הכל שתפסק הזוהמא **כמו שאמרו חזיר שעתיד לחזור לישראל!**

מד סוף ע"ב: ואמרו ז"ל כל ימיו של אותו צדיק לא מצטער אלא על פנימי וחיצון. עיין מה שכתבתי בספר ר' נסים גאון עמ' 545 לעמ' 199 ובסיני כרך נט עמ' קלז, ועיין עברית וארמית נוסח שומרון לזאב בן-חיים כרך שלישי ספר שני עמ' 310 הערה 20. ויש להוסיף את פיוטו של הקליר (אלבוגן מחקרים לזכרון ר' עמרם קאהוט החלק הלועזי עמ' 176): בפילול מערכות, שיחנו היום סכות (=שמע), בגשמי ברכות גשנו בעת רצון, לברר פנימי וחיצון, בגשמי רצון.

ובפיוט "אויבי נעשו פלילי" (וחתום בסופו: יהודה) שפרסם ברנשטיין בבצרון שנה י ע' 160 אות פ: פחדי ועצבי רבו, פנימי וחיצון ארבו (צריך לנקד פַּחְדִּי ועֲצָבִי) כלומר, בבית ובחוץ. הסי' 'נסי' שמצא המהדיר ולפניו הלפר בקטלוג כתבי יד דרופסי קולג' בפילדלפיה סי' 275, 35 בשורה 12 — אינו ולא כלום: לתלאות **נסמכתי** ולא נמלטתי אינו סימן לשם המחבר. אלא שכתב היד מעיד שהפיוט הוא לר' נסי.

בטוי זה נמצא בלשון אחר בפיוט ארוגי עז, לשבת ראשונה אחר הפסח. סדור עבודת ישראל 724: זהרי גו, **מחוץ וגו** יקודי להב רשפים. כלומר מחוץ ומבפנים.

וכן בדף מ ע"ג: ואומרים במדרש כי ההגדה והלל מצוה מן המובחר לאמרם בשלושה וכו'. במדרש תהילים קיג ליתא כמובן: ההגדה, והיא הוספת המחבר לפי הענין. ועיין רמ"א או"ח סי' תכב סעיף ב.

מא סוף עמ' ב: ורבותינו ז"ל נתעוררו בדבר ואמרו משקוף זה יעקב וכו' — במדרש שמות רבא פרק יז ג — משקוף הוא אברהם וכו'.

לה ראש ע"ג: מעש' ברבי שמעון בן חלפתא וכו'. נמצא בעברית בדברים רבה ר"פ וילך, אבל לא כלשונו כאן. ובקה"ר ג ג בארמית, אבל אף שם לא כלשון ממש שבכאן. וכבר ראינו שא"ש מציע את לשון המדרשים ואינו מעתיק אותם בדיוקם כמו במקורות. ועיין דף לד א: אמרו במדרש מהיכן זכה משה לקירון פנים אמרו מן המערה וכו', (וכן לעיל לב ג—ד; פג ע"א: קירון פנים) — אין זה לשון המדרש אלא הצעת לשון התנחומא סוף פרשת תשא ושם: לקרני ההוד.

והנה ממה שהביא כאן מהמדרש בחייהן אינם רואים וכו' קשה להכריע לאיזה מדרש התכוון אם לראש תורת כהנים פרק ב או לאחד המדרשים האחרים. וכל הענין נמצא אף ברבינו בחיי כאן. כיוצא בזה בדף מב סוף ע"א ועוד במדרש אמר ר' אליעזר [בן עזריה] משל למלך וכו' אין להכריע אם לקח מהתנחומא פרשת תצוה או מהגדת שיר השירים מהדורת שכטר ובובר.

דף עט ע"א: כן (לנכון בדפוס קושטא: במדרש) מתלא אמר לא כמאן דאמר אמך אלא כמאן דאמרי מגרייא. באמת הכל נמצא במדרש תהלים פמ"ח ואיכ"ר פ"ב אות כ. במדרש תהלים מהדורת בובר אות ב: משל הדיוט כמה דאמרת אמה אלא כמה דאמרין מגוריה (עה"כ ביחזקאל כז ג), וכן במכירי שם ממדרש תהלים: זהו משל הדיוט לא כמה דאמרה אמך אלא כמה דאמרה מגירתך. בילקוט שמעוני רמז תשנה: משל הדיוט לא כשאת אומרת אלא דאמרינן בצוותא (וכבר תיקן לנכון בובר במדר' תהלים שלו).

כמאן — הוא "כמו", ורגיל הרבה בירושלמי ובספרות הגאונים.

כמה מדרשות בקשר לר' עקיבא נזכרים אצל א"ש ולא מצאתי להם מקור ברור.

כה א: וכן אמרינן במדרש דאשכח ר' עקיבא לאליהו ועמיה שיתא אלפי גברא טעונין רוגז א"ל הני למאן אמר ליה למאן דמפסיק בין ישתבח ליוצר אור ובין קדיש לברכו.

במנהיג הלכות תפלה אות ד: וכן מצאתי בירושלמי הסח בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה (אב"ן) ועוד מצאתי במדרש א"ר **אליעזר בר' יוסי** פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאני אליהו ז"ל ועמו ארבעת אלפים גמלים אמרתי לו מה הן טעונין, א"ל אף וחמה, למה לעשות נקמה באף וחמה ממי שמספר בין קדוש לברכו בין ברכה לברכה בין פרשה לפרשה בין אמן יהא שמיה רבה ליתברך בין גאולה לתפלה ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת לפני הקב"ה שנאמר לא אותי קראת יעקב. וכל המכון בתפילתו ואינו מדבר אין תפלתו חוזרת ריקם שנ' תכין לבם תקשיב אזנך (אבן). וממנו באבודרהם סדר שחרית של חול ופירושה, בברכת ישתבח. ועל המקורות המקבילים ושינויים בשם החכם עיין "מנורת המאור" לר"י אלנקאוה מהדורת ענעלאו חלק שני עמ' 91—92 ובהערה שם. נא סוף ע"ב: שאל טורנוסרופוס לר' עקיבא בית ראשון נחרב על עבודה זרה וכו' ובית שני לא היה בו אלא שנאת חנם וכו'. והרעיון ישנו בירושלמי יומא פ"א א: הראשונים עשו תשובה והשניים לא עשו תשובה. ועיין אליהו רבא ספי"ד.

נא ע"ד: וכן אמר במדר' ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ודרש ר' עקיבא זה נחש וכו' — במדרשות, עיין בראשית רבא פרשה נד בתחילתה ובמנחת יהודה (תיאודור), לא נזכרו לא ר' עקיבא ולא ר' טרפון. וצ"ע אם אין כאן טעות סופרים. דרך אגב אף כאן שילב א"ש פירושים לתוך דברי המדרש ומציין למקורות חז"ל שונים, כאן למסכת ברכות ולפרקי ר' אליעזר.

לו סוף ע"א: אמרו במדרש שאלו לאליהו מאן יתיב בפנים מן הפרגוד ואמר ענותני וכו'. ועוד שם: ועוד דרשו במלת והצנע לכת בו וראה שלא כמדת הקב"ה מידת בו"ד אדם חוטא לחברו ומבקש מחילה ברבים וכו', אף מדרשות אלו לא מצאתי להם מקור לפי שעה.

כח עמ' ג: ובמדרש כי כל הענין המוזכ' למעלה בדיינין מדבר מזבח אדמה שיהו הדיינין שפלים ונמוכי רוח ולא יהיו גסי רוח וכו' ולא תעלה במעלות שלא יהו גסי רוח ומעלות גבוהות אלא כשרים וכו'. מדרש זה איננו לפנינו ולשונו "ומעלות גבוהות" אינו לשון מדרש.

שם בסוף העמוד: ויש בקצת המדרשים כי כלה וחמותה היו כי החמות וכלה היו מעוברות וילדה החמות תחילה כו'. אף מדרש זה לא הגיע אלינו.

ומצאתיו בגליון פירוש ר"א בר' שלמה לנביאים ראשונים כ"י ששון.

דף נ ע"ג אנדריגוס שחיק עצמות.

הספור הוא כאן בעברית, ובויק"ר כאן כה ה וקה"ר ב כ — בארמית. ולשונו כאן אינו דומה ללשון העברית שבתנחומא קדושים ויותר קרוב בענינו לויקרא רבא וקהלת רבא.

דף עא סוף ע"א: וכן מוזכר בדבריהם ז"ל ואמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה וכו' ובמדרש הנזכר אומר אמרו לו אותם הנערים אתה אינך כאליה רבך בעל שער ואתה קרח וכו'.

המדרש הראשון נמצא בסוטה מו ע"ב—מז ע"א אבל ההמשך לא נמצא שם.

דף פ ע"ג: וכבר משלו הם ז"ל משל בזה וכו' — עיין מנורת המאור אלנקאווה, חלק שלישי עמ' 120.

דף פ ע"ד: ובמדרש הן אתם מאין ופעלכם מאפע וגו' שאל ההוא מין לר' יהושע בן לוי וכו' כל המדרש שונה מויקרא רבא פרק כז, ז—ח והמקבילות לשם.

דף פ ע"ד: ובמדרש כי על כן תקנו בתפילה לומ' מודים ולא משתחוו'.

דף פט סוף ע"א: כמו שאמרו הצדיקים במה שחוטאי' בהם מתכפרים אם הרהר בלבו וכו'.

עיין תנחומא, בובר, ויקהל, אות ט: במה שחטאתם בו אתם מתכפרים. ובתנחומא הישן בשלח אות כד: וכן הצדיקים במה שהן מקנתרין בו הן מתקנים, ואומר ר' יונה בשערי תשובה בשער הראשון אות לה: וכן אמרו רבותינו ז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים בו מתרצים. עוד אמרו אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות רגלים ממהרות לרוץ וכו'. וכבר ציין ב„אור חדש" לר"מ קרליץ הי"ד לויק"ר פכ"א אות ה: אם עשית חבילות וכו' וילקוט הושע תקכט: כל מי שיש בידו עבירה וכו' יחליפנה במעשה הטוב וכו'. ועיין ירושלמי תענית פ"א

סוף ה"א (דפוס ראם ג ע"א): חד בר נש איחטא בלישניה אתא לגבי רבי יוחנן ושלחיה גבי ר' חנינה א"ל איזיל תהי בך ולעי באוריתא דכתיב מרפא לשון עץ חיים.

ודוגמא למדרשות שלא הגיע אלינו בצורתם שהובאו ע"י א"ש אפשר למצוא בדף עט ע"ג:

ואמרו במדרש וכי אדם נהרג בכל יום על קדושת השם ואמרו זו קריאת שמע וכו'. ובמדרש בכל לבבך זה אברהם וכו'.

והנה כל הדברים כתובים בתשובת הרשב"א חלק ה סי' נה בסדר הפוך: תחילה פירש בכל לבבך זה אברהם בכל נפשך זה יצחק ובכל מאדך זה יעקב, ולאחר מיכן כי עליך הורגנו וכו'. והמדרש הראשון שברשב"א נמצא בקיצור בספרי שם סוף פי' לא, והרשב"א הרחיב את הדברים ופירשם ולא כמו שכתוב בספרי; שכן הביא על יעקב: במדרש שנתן כל נכסיו שהביא מחוץ לארץ בקניית המערה כמ"ש בקברי אשר כריתי לי וכו' ואילו בספרי נאמר: ובכל מאדך הוי מודה לו כיעקב בענין שנאמר קטנתי מכל החסדים וכל הפסוק (והמדרש הוא בתנחומא וישלח אות יא ועיין ויחי שם) עי"ש מויצחק כמו ברשב"א.

והמדרש השני לא נמצא כלשונו ממש והרשב"א מביא בשם: 'והוא אמרו'.

ודבר זה כתוב ב"מדרש הנעלם" פרשת חיי שרה דף קכד ע"ב:

אמר רבי שלום בר מניומי אין לך כל צדיק וצדיק מאותם העוסקים בתורה שאין לו מאתים עולמות וכסופין בשביל התורה הה"ד ומאתים לנוטרים את פריו ומאתים על שמוסרים עצמם בכל יום כאילו נהרגו על קדושת שמו נצחו כהאי פסוקא (נ"א וכך אמרו בהאי פסוקא דכתיב ואהבת את יי' וגו' ותאנא כל המכוין לבו בהאי פסוקא כדי) למסור נפשו על קדושת שמו מעלה עליו הכתוב כאילו נהרג בכל יום עליו הה"ד כי עליך הורגנו כל היום.

ואין לדעת אם הרשב"א כוון למדרש הנעלם או מדרש אחר היה לפניו.

בוא וראה. כתב רבינו יונה גירונדי (מורו של הרשב"א) באגרת התשובה בדרש א: ובשעה שאדם קורא קריאת שמע ומגיע לפסוק ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך יעלה על לבבו מה שארז"ל בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך וישעבד את נפשו לשם יתברך ויגמור מחשבתו למסור נפשו על קדושת השם וליהרג עליו ותחשב לו לצדקה כאלו נהרג על קדושת השם.

ונגלה לנו זה הסוד ממה שאמרו בספרי בכל נפשך זש"ה כי עליך הורגנו כל היום וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום אלא אלו צדיקים שמעלה עליהן הכתוב כאלו נהרגין בכל יום.

ר' יונה מפרש איפא את גירסתו בספרי שהכוונה היא לאלה שמכוונים למסור נפשם על קדושת השם. אבל אין הדברים מפורשים בו. ורבינו הלל שאף הוא גרס בערך כך אינו מפרשו כפירוש ר"י, וזה לשונו: אלא מעלה המקום על הצדיקים כאלו נהרגין בכל יום, אלא כיון דנהרגין הצדיקים על קדושת השם מעלה עליהם וכו'. אם כן ענינו הוא אחר והוא עניין רק לצדיקים שמסרו באמת את נפשם. ואפשר שמדרשו של מדרש הנעלם מיוסד על פירוש הספרי.

ולפירוש ר"ה השווה מ"ש במכילתא בא ספי"ב: ויעשו וכי כבר עשו אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו.

וכן בצרור המור, ואתחנן, (ע"פ מדרש הנעלם). ובאורחות חיים להרא"ש סי' כד: והסכם באמרך את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' למסור גופך ומאודך על קדושתו ובזה תקיים דברי המשורר כי עליך הורגנו כל היום. ועיקר הרעיון נמצא בזוהר, בלק קצה ב: ביחודא דשמע ישראל דכל מאן דשוי הכי רעותיה בהאי קרא אתחשיב ליה כאלו מסר נפשיה על קדושת שמיה. [בשעת ההגהה מצאתי באגרת התשובה דפוס קושטא שה שהעיר על הזוהר אבל לא על מדרש הנעלם].

וכתוב בצוואת 'יש נוחלין' לר' אברהם אבי השלה (ספר של"ה דפוס ווארשא סוף ח"ד דף ח ע"ב): ואמרו (בשם זוהר) שכל המתכוין בפסוק ראשון של ק"ש למסור נפשו על קדושת השם מעלה עליו הכתוב כאלו מסר נפשו כי מחשב' טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

מדרש ירושלמי?

כד ע"ג: ואמ' במדר' אקרא לאלדים עליון לאל גומר עלי תינוק בן י"ג שנה ועברו בית דין את החדש אינו נהרג תינוקת בת ג' שנים ויום אחד אין בתוליה חוזרין עברו השנה בתולותיה חוזרות. הדרש נמצא בירושלמי בהרבה מקומות,

כתובות פ"א סוף ה"ב וש"נ וקידושין פ"ד ה"א (והמלקטין מירושלמי) ושם יש רק החלק השני על תינוקת ולא על תינוק. ואפשר שזוהי הרחבתו של א"ש, על כל פנים במדרש לא מצאתי.

וידוע פירושו של הגר"א לירושלמי כתובות פ"ב ה"ו: מן חטאת דחנניה בן אחי רבי יהושע על פי הדרש הנ"ל.

וא"ש ממשיך: מעשה בר' יוחנן שראה ערב ראש השנה הלבנה אמר למחר אנו מקדשין יתך ואת מיתחזית געַר בה ואיכסי.

בגמרא ראש השנה כה א: רבי חייא חזייא לסיהרא דהות קאי לצפרא דעשרים ותשעה שקל קלא פתק ביה אמר לאורתא בעינן לקדושי בך ואת קיימת הכא זיל איכסי. ובירושלמי שם פ"ב ה"ו: ר' אבון משדי עלוי צררין ואמר לכולא תבהית בני מרך ברמשא אנן בעיין תיתחמי מיכא ואת מיתחמי מיכא מיד איתבלע מן קומוי.

כשאתה בודק בדברי א"ש אתה מוצא שהשתמש בכל מדרשי ההלכה והאגדה, מכילתא וספרי והרבות (בדף ע סוף ע"ג במדבר רבא פ"כ אות יט וע"ש אות ז כתיקון רד"ל: וחזר לרוה"ק וחזר להיות קוסם. ועיין רש"ש שם שציין לסנהדרין קי ע"א בתחילה נביא ובסוף קוסם) במדרש תהלים ומשלי והרבה במדרש שה"ש (חזית), איכ"ר (כגון ראש פרשת שמות כ ע"ג איכ"ר פר' טו) קהלת רבא ותנחומא.

בתנחומא השתמש אף מבלי להזכיר את שמו, כמו בשאר דברי חז"ל, כגון פרשת כי תשא לה (וצ"ל לג) ראש ע"א שלקוח מתנחומא כאן.

ילמדנו (=תנחומא, פקודי ב): דף לד ע"ב: ואמרינן בילמדנו כל מה שהיה בעולם היה במשכן וכו'.

דף עג ע"א: ויש במדר' ילמדנו כי נחל השיטים גרם להם זה הפריצו' וכו', נמצא בתנחומא כאן.

שם לפני כן: כמו שאמרו בזכות ג' דברים נגאלו ישראל ממצרים, ואף זה נמצא בתנחומא כאן: ד' חברים. והשינויים מרובים במדרשות בדברים אלה.

נג ע"ג: ודרשו חז"ל דרך דרשה כי נסמך עם פסוק שלמעלה וכו' ואמרו שהראה הקב"ה למשה דור דור ודורשיו וכשהגיע לענין אוב ראה כי שאול המלך נענש על זה וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא — נמצא בתנחומא כאן.

במדרש שיר השירים הרבה להשתמש בהרבה מקומות וכאן בדף מב ע"א בדרשה ליום אחרון של פסח "והוא מדרש שיר השירים" הוא מדגיש: וכן במדרש חזית שהוא מדרש רבה. ועיין למשל דף לד ע"ב: מדרש חזית עיקר שכינה בתחתונים היתה.

קצת מדרשים, מב ראש עמ' ג.

ובעסקנו במדרשות יש לציין עניין אחד שנוגע למהדורא של מדרש לדברים והוא:

מדרש אלה הדברים רבה

לב סוף ע"ב: כמו שדרשו בואלה הדברים רבה בפרשת והיה עקב על הפסוק מה רב טובך וכו' — הדברים נמצאים בדב"ר מהדורת ליברמן עמ' 77. וכפי שהוכיח ליברמן במבואו השתמשו הספרדים במדרש זה ויש להוסיף אף את א"ש.

ונמצאנו למדים דרך אגב שמעשה ר' אבהו נסמך לפסוק מה רב טובך ובו יש להתחיל את הפיסקא במדרש, כמו שיוצא אף משלחן ארבע שציין לו ליברמן בהערתו. ויש להעיר עוד לרמב"ן שאף הוא השתמש במדרש זה (מבוא עמ' 7) מצאנו לו בפירושו לבראשית לה ח שמביא מאלה הדברים רבה בפרשת כי תצא למלחמה דבר שאין לא במדרשנו ולא בתנחומא.

מדרש ר' שמעון בן יוחאי. דף יא ע"ב: ועוד במדרש ר' שמעון בן יוחאי כיון שראהו אביו אדום לא רצה למולו עד שיבלע בו דמו כההיא דרב' נתן (מסכת יבמות דף ס"ה ע"ב) וכו'.

דף לה (צ"ל: לג) ע"ג: ומדרש ר' שמעון בן יוחאי דורש זבובי מות יבאיש וגו' על עוון העגל. ולא מצאתיו בזהר.

דף עה ע"ג: וראיתי במדרש ר' שמעון בן יוחאי טעם בזה נוטה לדברי הרמב"ם ז"ל (צ"ל הר"ם כמו בד"ק = הרמב"ן) שכל הדברים בבריאת העולם היו טהורים ולא היה טומאה בעולם וכו'.

סז ע"ג: ובמדרשו של ר' שמעון בן יוחאי אמר ענין גדול ונסתר בזה כי קרח היה חכם גדול ויודע בסוד המרכבה וכו'. לא מצאתי בזוהר.

סט סוף ע"א: ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי אומר ענין במה שכתוב וידבר העם באלדים ובמשה ובהודותם אמרו כי דברנו בה' ובך בשנוי שמות וכו' (לא מצאתי).

עא ע"א: ובמות בעל מצאתי במדרש של ר' שמעון בר יוחאי צפה בלק שעתידין ישראל לעבוד לבעל בימי אליהו ואלישע וכמו שכתוב שם וכו'. זוהר פרשת בלק דף רי ע"א בארמית, וכאן בעברית.

סז ע"ד: ומדרש אחר כי כמו שהשקד עושה פרי מתוק ומר וכו', עיין זוהר פרשת שמות טו ע"ב אבל לא בענינו של כאן.

מדרש ר' נחוניא בן הקנה, ספר הבהיר

נראה שרוב המובאות מספר הבהיר לקח א"ש מפירוש הרמב"ן אלא שלפעמים הוא משנה את שם הספר מכפי שהוא רמב"ן.

יו סוף ע"א במדרש לר' נחוניא בן הקנה לקוח מהרמב"ן שם לה כט.

ובדף כז ע"א: ובמדרש הבהיר כתוב ליום זכור וללילה שמור, הובא ברמב"ן בשם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר מהדורת מרגליות אות קפב).

מכילתא? דף ס ע"א: דיבור כבד את אביך כנגד תדשא הארץ וכו' ולכן נתלה אבשלום באילן שלא קיים כבוד אב ואם כמוזכר במכילתא וכו'. עיין תורה שלמה יתרו כרך טז עמ' 153 סי' שיג ובהערות. ונראה שהרמז למכילתא הוא רק על הדרש: אם כבדתן למען יאריכון ימיך ואם לאו למען יקצרון. וא"ש הרחיב את הדברים כדרכו.

ספרי. בראש פרשת במדבר נז ע"א: אמר היאך יצא הסופר לבו חלוק ומחשב למה שלח המלך בעבורי אמר ליה (צ"ל לו). ליבו חלוק עד אמר ליה הוא לשונו של המחבר. ובספרי ליתא התיבה ליבו, וכן ליתא ברש"י הושע שם, שממנו העתיק כנראה א"ש.

סדר עולם — דף לד ע"ג-ד.

מסכת סופרים — לד ע"ג.

פרקי ר' אליעזר. דף כא ע"ג לקוח מפרשה מ. ועיין שם בהגהות רד"ל, וכאן מפורש שנוח מסרו לאברהם ואילו בפדר"א נוח מסרו לשם ושם לאברהם.

דף נא ע"ד: נראה שהעתיק מהרמב"ן פרשת אחרי טז ח. אבל הפירוש סמאל — שמאל — אינו שם.

דף סב ע"ג ועוד דף צ וצג ראש ע"א, ובסתם — דף נה ראש ע"ג: ועוד אמרו פר"א פל"ד ובציוני רד"ל אות יח ואילך.

פרק שירה — דף נב ע"ד ופג ע"ד.

שמועות מדרש. דף עט ע"ג: ושמעתי כי במדרש אומרים כי הד' גדולה וכו'. ועיין בתי מדרשות ב עמ' תפד.

דף סז ע"ד: סוף פרשת קרח: ושמעתי שנמצא במדר' כי אלו השקדים היו מתוקים ומרים וכו'.

ובסתם, דף פד ע"א: כי העץ הלא יכול אדם לתקנו ואם יניחנו עד שתתיבש לחלוחיתו בעקמימותו אינו יכול לתקנו ועל זה אמר דוד אשר בנינו כנטיעים וגו'. הדברים נמצאים במדרש משלי עה"כ חנוך לנער ע"פ דרכו. ועיין "בן משלי" לר' שמואל הנגיד סי' קפא ובהערות שם.

כיוצא בזה דף סח ע"א: ואמר כל רוחו יוציא כסיל מאמר **החכם** פי כסיל ממנו יודע מה שבלבו ולכן הלב רחו' (דפוס קושטא: רחוק) מן הפה. עיין מדרש שה"ש ר' פרק א: עה"כ לב חכם ישכיל פיהו: לבו של אדם מלא חכמה ישכיל עליו פיהו ומי מחכים עליו פיהו פומיה מחכים עליו פומיה מורה עליו. ועיין זוהר בלק קצז ע"א: דא הוא **דאמרין** מפומיה דברנש אשתמע מאן איהו ועיין שם בניצוצי זוהר, ומש"כ בתרביץ שנה יג עמ' 257.

וכשם שהוא מבליע בדבריו דברי הראשונים כך הוא מבליע דברי חז"ל כגון רמזו בדף צד ראש ע"א: וחכמים היו קוראים למלבושיהם מכבדותיהם — ר' יוחנן בשבת דף קיג סוף ע"ב. צה ע"ד באמצע: כמו שמוכח מהמעשה של אותו חסיד, הכוונה לברכות דף יח ע"ב. צו ראש עמ' א: ורז"ל דרשו, עיין מדרש תהלים מזמור צ (אות ב' במהדורת בובר) ובזהר ויחי דף רלו ע"ב ותרומה דף קלז ע"ב.

ואמנם כך דרכו לרמוז לדברי חז"ל אם שיזכיר אותן אם שהביא את דבריהם סתם.

כגון מה שכתב בדף מג עמ' ד: כנגד שלשה יודין אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן. ובדף ס ע"ב: וכנגד אלו השלשה עשירית הוא שם של שלשה יודין וכו'. פירוש דבריו הוא שכיוון למנהג לכתוב שם ה' בשלש יודין בצורה שתאר אותה. וכבר שמענו על המנהג הזה בפסיקתא זוטרתא בפרשת נשא ד כד ועוד שם לשמות טו (טעם אחר) והאריכו הרבה בזה במאמרים, ועיין למשל לוטרבך Proceedings של האקדמיה

האמריקנית למדעי היהדות, 1931 עמ׳ 39 ואילך. ותשובות הרדב״ז ח״א סי׳ רו (שאין כל קדושה בשם של שלש יודין, שלא כדברי א״ש בדף ס), ״עיונים ומחקרים״ לש״ח קוק ח״ב עמ׳ 52. וראוי לציון מיוחד דף יח סוף ע״ב: ומצוות הציצית שהצילהו מן החטא כמו שדרשו בפסוק ותתפשהו בבגדו באותו (ד״ק: כאותו) ענין דנתן דציציתא. ולכאן רמז אף בדף ס ע״א: וכבר ידעת מעשה דנתן צוציתא המוזכר בשבת.

והנה בשבת דף נו סוף ע״ב פירש רש״י: על שם ניצוצין דנורא כשהמלאך פשט את ידו וקבל תשובתו לישנא אחרינא על שם שאחזו המלאך בציצית ראשו. אבל לא ענין ציצית. וכבר האריכו חכמים בענין נתן צוציתא עיין ספרי ר׳ נסים גאון עמ׳ 422/3, ב״מנחה בלולה״ לר׳ אברהם מנחם רפא כאן דף מז ע״א העתיק כנראה מדרשות א״ש שכן לשונו: ותתפשהו בבגדו. בארבע כנפות של ציצית. וכעובדה דנתן ציצתא.

דף ח רע״ד: ״וי״א כי זה עשה רב ששת וחבריו במאור (ד״ק: ממאור) עיניהם שהיו תרים אחרי עיניהם והחסירו׳ (ד״ק: והחשידום) בזה הדרך״.

עיקרו של דבר נמצא כידוע באותה ״אגדה״ על עשרה מילי שנהג רב, אוצה״ג לקידושין התשובות עמוד 88 ואני מעתיק במקבילות ממכתב קדום שנכתב בשנת א׳ רסד לשטרות ובמקבילה מתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ קעב. וע״פ כת״י אדלר סימן 3844 דף 10.

(מכתב)

ולא היה (רב) מביט לצדדין ואפי׳ לפניו כאשר אנו אומרים אמ׳ ל׳ שימיה אנת אלמא עד ששמע קולו לא הכיר שהוא בנו ונהגו אחריו רב ששת ורב יוסף ולא יכלו לעמוד בדבר ועד שסמו עיניהם.

(שע״ת)

שלא היה מביט לצדדין [ו]אפי׳ לפניו כדקאמרינן אמר לי׳ שימי אתה אלמ׳ עד דאשמעיה קליה לא ידע (דשימי׳ בריה הוא).

התמוה הוא שבשניהם כתוב ששימי בנו של רב היה ובאמת היה בנו של חייה בנו של רב. הפירוש הזה הוא שנמצא רש״י במנחות כט ע״א וקי ע״א ורגמ״ה שם ובשטמ״ק דף כט שם דחה רש״י את הפי׳ הזה על שימי את. והיא הדחיה שברש״י נדה כד ע״א. וכיצד נסתמאו, אמרו רק על רב יוסף. וכאן אנו מוצאים את הספור על רב ששת. והנה הביא בסדר הדורות ערך רב יוסף מספר מקור חיים פרשת שלח ״ואמרו כי רב יוסף ישב בבית אפל ארבעים יום ובסוף הארבעים יום צוה להביא לפניו אבני שיש ונעשה סגיא נהור״.

ומפליא שדברי א״ש לא הובאו במקומות שראיתי שדנו חכמים בענין.

שלוב נאה של תלמוד ומדרש ופירוש המחבר אפשר למצוא בדף יט סוף ע״ג—ע״ד. תחילה הביא את דרשת חז״ל במסכת תעניות יעקב אבינו לא מת והוסיף על זה דברי המדרש (תנחומא סוף פרשת משפטים, ילקוט המכירי למשלי כ, ז בשם תנחומא) מתהלך בתומו צדיק זה יעקב. שלא כלשון המדרש אלא בתכנו. והוא ממשיך לפרש: ומתהלך כמו ויתהלך חנוך וכמו שתרגם הירושלמי ואיננו כי לקח אותו אלודים וליתוהיי ארי לא אמית יתיה ה׳. המחבר דרש כאן מתהלך יתהלך לגזרה שווה ולפירוש שווה.

דף עה ראש ע״ב: כאשר הוא רמוז בתלמוד ההוא גברא שנדר (שנדר) שלא ידבר וכו׳ הוא בירושלמי סוטה פ״א ד״ד בארמית, ובעברית בדברים רבה פ״ה טו ועיין ויקרא רבה סוף פ״ט במהדורת מהגליות עמ׳ קצא ובציונים שם (וכאן כלשון שאינו בשום מקור).

ועוד: ההוא דאמר לאינתתיה נדרים דף סו ע״ב.

ועוד אמ׳ נר שבת וכו׳ שבת כג ב (שלא כלשון המקור); משום דאמרינן שבת לא ב, ואמרו חכמים ז״ל שבת כה ב (הכל שלא כלשון המקור).

ואמרו במדרש, תנחומא כאן ובמדבר רבא (וע״ש רד״ל) ועוד ושילב פירוש שאינו במקור.

ויש שכתב דרך ריהטא: בתלמוד ובמדרש דף לח ראש ע״א, וליתא בתלמוד מנחות כז א אלא תוכן הדברים והעיקר הוא במדרש כגון ויקרא רבא פ״ל ופסיקתא דרב כהנא ולקחתם לכם.

ובדף ל ע״ג שילב דברי המדרש שה״ש רבא פ״ג ח ג והתלמוד מנחות כט א.

בדרך פירושו את המקורות כדאי לציין דף יו סוף ע״ב: ואמרו ז״ל מאי דכתיב לכו חזו מפעלות אלקים (דפוס קושטא: אלודים) אמר רבי

יהושע בן קרחה כל הנוראות שאתה מביא עלינו הן בעלילה, (תנחומא וישב אות ד ועיין בראשית רבא פרשה פה אות ג ובמנחת יהודה שם). ופרוש עלה סיבה ע״י לשון של ארגמן שעשה יעקב ליוסף כתונת פסים וכו׳. ודאי שהעלילה במדרש פירושו בפשוטו, מעשה וא״ש הכנים כאן פירוש חדש למלה הזאת.

והאוי לציין פירוש א״ש למשנת כתובות פי״ג מ״ב: הניח מצותיו על קרן הצבי שהרבו להתחכם בו עיין שטה מקובצת דף קז ב ד״ה ה״ג ותוספות יום טוב.

והנה בדף יז ע״ג שמענו פירוש חדש: וכתבו חכמי הטבע כי הצבי אינו סובל שום דבר בקרניו כשאר החיות או הבהמות שיש להם קרנים כי מיד הוא משליך אותו ועל זה אמרו חכמים ז״ל הניח מעותיו על קרן הצבי וכו׳.

פירוש מפתיע ולא מצאתי לפי שעה מי שפירש כך!

ובחפשי מצאתי שר׳ מתתיהו שטרשון בתוספותיו לחידושי רש״ש למשניות כתובות פי״ג ב הביא מדברי אבן שועיב.

ועיין דף מד סוף ע״ב בפירוש דברי הגמרא בכתובות קד ע״א שלא נהניתי, שלא נתכוון להנא׳ (וחזר בקיצור על פירוש זה בדף כ ע״ד—כא א) ועיין רש״י ותוס׳ ושטמ״ק שם.

נט ע״ג-ד: ואמר שלישים לרמוז כי התורה נחלק׳ לשלשה חלקים האחד ענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה וכו׳ והשני החוקים שלא נודע טעמם אלא לחכמי ישראל וכו׳ והשלישי הם מצות השכליות כצדקה וכבוד אב ואם וכו׳. והנה עשרת הדברים אבות לכל אלו השלשה חלקים וכלן נכללו בהם וכל תרי״ג מצות יוצאות מהם וכבר חברו הגדולים אזהרות ובירורו היאך יוצאין כל המצוות מהן והוד עליו השלום אמ׳ שלושה פסוקים כנגד אלו שלשה חלקים והם תורת ה׳ תמימה וגו׳ פקודי ה׳ וגו׳ יראת ה׳ וגו׳.

ויש לציין שעל שלושת הפסוקים הללו בנויה השבעתא בסהור רס״ג עמ׳ קפה ואילך. ואשר לעשרת הדברות שמהן יוצאות תרי״ג המצוות כך ייסד אף רס״ג בסידורו עמ׳ קצא ובפירוש ספר יצירה שלו עמ׳ 21 ועל זה מיוסד למשל הפיוט אל אלוקים ה׳ לראב״ן וכמו שפרשו בספר ״מאמר השכל״. וכידוע הדברים עתיקים ועולים עד פילון והמדרשים. וגם רשב״ג ב״שמור לבי מענה״ אומר: ויחדו הטבעו בתוך עשרת דברים.

את פיוטו של רס״ג על עשרת הדברות הזכיר א״ש אף לעיל כז סוף ע״ב.

וראוי לציון: רמח מצוות עשה כנגד אבריו של אדם ושסה מצוות לא תעשה כנגד ימות החמה ומנין גידיו ועורקיו (דף כז ע״ד). וכן בדף ב ע״ג: ויש ביצירתו ובציור איבריו שהם רמח ובגידיו ועורקיו שהם שסה ענינים נכבדים וגדולים. וכן בדף ס ע״ג: והיו איברים שלו רמח כנגד מצות עשה והיו גידיו ועורקיו שסה כנגד מצות לא תעשה. במסכת מכות דף כג נאמר: שסה מצות לא תעשה כנגד מנין ימות החמה. וכל ענין שסה גידין ועורקין מופיע לראשונה כידוע בתרגום יונתן לבראשית א כז ומשם נשתגר הדבר בהרבה ספרי הראשונים וגם הרמז למצוות לא תעשה נתחבר למנין זה.

דף נח ע״ד: ג׳ אירוסין עם ה׳ טבעות ואמרו ז״ל כל טבעת מד׳ פרקים. עיין בפיוט ״ארעא רקדא״ (מחזור ויטרי עמ׳ 339): באצבעתה יהב לה חמש עיזקן דנהירו ועל כל עיזקא ועיזקא ארבע טבען דבהירו. ובפירוש שם עמ׳ 311: חמש טבעות על חמש אצבעותיה ביד הימנית כדי לארסה ולקדשה לו בהם והם חמשה חמשי תורה וכו׳. לא באצבעתא יהב לה חמש עיזקן דנהירו באצבעותיה נתן המארס חמש טבעות מצהיבות ומאירות יפה כך הדוגמא ויסודן הן חמשה חמשי תורה שהכל כלול בו הלכה ומשנה כטבעת זו שמקיף האצבע תמיד וכו׳. ארבע דוגמות ארבעה פנים לאחת וכו׳ צדק ומשפט חסד ורחמים.

וכנראה שעפ״י זה כתב א״ש את דבריו. ועיין אוצר הגאונים לקידושין עמ׳ 10 וספר ״עיונים ומחקרים״ לש״ח קוק חלק א עמ׳ 259.

ראינו שדרכו של המחבר להציע לפרקים את לשון המקורות שלא בלשונם ומכל מקום אפשר ללמוד ממנו לנוסחאותיו בתלמוד. דף כו ע״א: דמלך במתא מחסיא השת׳. בדפוס קושטא ליתא ״השתא״, כמות שליתא בדפוסים שלנו אבל ישנו בכי״מ ואה״ת וע״י.

שם: ואנא בתרא ואנא בתר׳. בדפוסים וכ״י ליתא אלא פ״א.

1 בזמן האחרון דנו בביטוי עיין מאיר מדן ״לשוננו לעם״ כרך ח עמ׳ 112 ואילך.

דף לא סוף ע"ב חייב אדם לאיבסומי בפוריא וגומר, בדפוסי התלמוד מגילה ז ע"ב לבסומי, וגירסת א"ש היא כגרסת רש"י שם וכן נכון.

דף מא סוף ע"א אביי כפר ידוי ומצלי. בשבת י ע"א: רבא שדי גלימא ופכר ידי ומצלי, אבל בהגהות ד"ם אות ג (דף ו ע"ב) הביא שבכמה דפוי"י ועוד הנוסח כפר, כמו כאן. אבל לא אביי!

ומש"כ בשם המפרשים — כ"כ הרמב"ם בפרק ה' בהלכות תפילה ה"ד: ומניח ידיו על ליבו כפותין הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו.

מו ע"ב: לעולם יראה עצמו כאילו שכינה בפניו. תענית יא א-ב: והאמר ר' אלעזר לעולם יראה (כנוסח עין יעקב וילקוט) כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו שנאמר בקרבך קדוש. ועיין שם בד"ם וברש"י ובתוספות ור"ח. וכן במנורת המאור לאלנקאוה ח"ד עמ' 498.

ובדף עט סוף ע"ב: ובקושי התירו להוסיף זכרנו ומי כמוך מפני שהוא יום הדין ואם לא אמרו אינו חוזר כמו שאמרו במסכת סופרים — כלומר שבמסכת סופרים נאמר על ההוספה זכרנו לחיים (עיין שם פי"ט), אבל לעניין החזרה — נחלקו בזה ראשונים, עיין טור וב"י או"ח סי' תקכב.

חשיבותו הגדולה של ספר הדרשות היא בשפעי שפעים של מדרשות שהובאו בכל עמוד ועמוד יש מהם שידועים לנו והרבה מהם אינם ידועים לנו.

כיוצא בזה דברי קבלה שמשופעים בהן הדרשות (אם שהזכיר 'על דרך הקבלה' ואם שלא הזכיר).

שני עמודים אלה של הדרשות מזקיקים מחקר מפורט וגדול שאי אפשר לו להיעשות אלא במיוחד ואין מקומו בפתיחה זו.

ולא נכתבו השורות על המדרשות אלא לרמוז למה שצריך להיעשות.

חכמים. חוץ מהמקורות של חכמי התלמוד הובאו דברי חכמים רבים בדרשות ונסדרם לפי ענינם.

ר' אברהם אבן עזרא

את דברי ראב"ע הוא מזכיר הרבה ומשתמש בדבריו אף בסתם. כגון בתחילת פרשת שמיני על הכתוב: אל תבהל על פיך (קהלת ה א) כתובים דבריו ע"פ דברי הראב"ע בפרושו שם, אלא שהרחיב והוסיף כדרכו.

ואת שהוא מזכיר במפורש יש בכמה מקומות שהעתיק מתוך פרוש הרמב"ן לתורה. כגון: בדף לו סוף ע"ג: ובתת כל חלק בעתו ימלט החלק (ראב"ע ראש פרשת ויקרא), והעתיק כנראה מהרמב"ן בדרשתו "תורת ה' תמימה". כמות שמורה סידור הדברים: כי לדעתו מה שאמר הכתוב וכו' כמו ברמב"ן שם, ובמקצת אף בפרושו לויקרא א ט. רעיון זה נמצא אף בפרוש הראב"ע לתהלים כד ד: והנה הזכיר המעשה הלב והלשון (ועיין רד"ק שם: והנה הזכיר שלשת תכונות האדם בפסוק זה המעשה והמחשבה והדיבור ובשלושתם יהיה האדם שלם).

ועוד ביסוד מורא השער השביעי **על המצות:** והנה כל מצות על שלשה האחד באמונת הלב והשני בפה והשלישי במעשה.

דף ג סוף ע"ב: וכמו שאמר ר' אברהם ז"ל ובעץ הדעת סוד ינעם והדברים כמשמע', לקוח מהקדמת הראב"ע לפירוש התורה בדרך השלי־שית: ובעץ הדעת סוד ינעם גם הדברים (הם) כמשמעם. ועיין שער הגמול ב"תורת האדם" של הרמב"ן, דפוס ירושלים תשט"ז דף פא ע"א; מהדורת שעוועל עמ' רצז: מה נכבדו דברי הראב"ע שכתב בעץ הדעת סוד ינעם גם הדברים כמשמעם. שכבר ציין להם רוזין בספרו הגרמני Reime und Gedichte des Abraham Ibn Esra עמ' 35. והציון לראב"ע בראשית ג יד שבמהדורת שעוועל אינו ציון.

וביסוד מורא סוף השער השביעי: ויש דברים שהם אמת כמשמעם גם הם בדרך משל, כמו גן עדן ועץ הדעת ועץ החיים וכו'.

עג ראש ע"ב: ורבי אברהם בן עזרא סובר בדרך הפשט שלא נעשה כן. אין בראב"ע שלפנינו. אדרבא הוא אומר בפסוק ה: וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב. ושמא הוא ט"ס.

כיוצא בו דף לא א: ומלת קרך פירש ר' אברהם ז"ל מלשון קרר — אינו בראב"ע, שהרי הוא פירש שם (דברים כה יח): מגזרת כל הקורות אותם. אבל רש"י פירש כך עפ"י חז"ל.

מג ע"ד: ור' אברהם בן עזרא פי' איש יביא בפריו אלף כסף וכו' — אין בראב"ע שלפנינו.

וכן מצאנו אותו משתמש הרבה בפירוש ראב"ע לאסתר, לא ד—לב א וניסוחו בראש דברי הראב"ע לאסתר: „שמא יעתיקוה הפרסים" מכוון יפה כדי שלא ליתן מקום לטעות בדבריו. וכיוצא בזה בפירושו לשיר השירים, דף מב ראש עמ' א. וכן העתק ממנו סתם שם ע"ג: כי הכפל למעט וכו'. ובדף סו ע"ג: ומצוות ציצית היא צריכה יותר בצאתו לעסקיו מבית הכנסת וכו' לקוחים מפירוש ראב"ע כאן ובספר יסוד מורא.

ומזכיר את פירושו למשלי דף מט ע"ב וליתא בפירושים המיוחסים לראב"ע, שאינם לו אלא לר' משה קמחי.

ר' אברהם (ראב"ע) ? ר' חננאל

בדף סז ע"א: וכתב ר' אברהם ז"ל כי אלו הנקהלים היו חמישים ומאתים מבני לוי וכו'. (בד"ק וכתב ראז"ל). וכתב הרמב"ן ז"ל שאין דבריו מכוונין וכו'. לפנינו ברמב"ן פסוק ו וכן טז כא: **רבינו חננאל**. כלום הוא פתרון טעות של ר"ת: ר"ח—ר"א? אלא שאף בפירוש הטור על התורה כתוב **ר' אברהם**. (על דברי הטור העיר שעוועל במהדורת פירוש הרמב"ן אבל לא העיר על א"ש).

ובדף טו (וצ"ל: יד) ע"ב: וכתב רבי אברהם לעולם הגאוה בנבזים יותר מהמכובדים — עיין "שירת ישראל" לר' משה בן עזרה עמ' 112: אין הגאוה מצויה אלא בפחותים.

ר' אהרן הלוי מברצלונה

נג ע"ד: וי"מ שלא יקרא לוי שני אבל קורא רביעי או חמישי או ששי וכן היה נוהג הר' אהרן הלוי שהיה עולה ששי. לעניין — עיין אוצר הגאונים ורש"י ותוספות ושאר ראשונים בגיטין נט ב וטור או"ח סי' קלה ובית יוסף ובית חדש שם.

ראב"ע, ר' אברהם בן־עזרא = ר' עזרא [1]

דף יט סוף ע"ב: ויש בענין סוד נעל' והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב בענין אחד שעיקר היחוד הוא ברוך כבוד שם מלכותו לעולם ועד וכו'. לנכון בכתב יד הותיקן: רבי עזרא כתב.

דף כו ע"ב: וכתב החכם ר' אברהם בן עזרא כי כשהיה נושא י' אצבעותיו היה השפע בא לכל ההויות וכו'.

1 ברובם — מתוקן בכתבי יד.

אי אפשר שהוא ראב"ע אלא צ"ל ר' עזרא.

(ומה שכתב אח"כ: ואמרו ז"ל אסור לעמוד שלש שעות וכפיו פרושות, הוא מספר הבהיר שהובא ברמב"ן כאן ועיין הערות הרב מרגליות במהדורת הבהיר שלו אות קלח).

וכן בדף נ ע"א: וכתב ר' אברהם בן עזרא וכוונתו ידועה למקבלי האמת.

כך בשתי המהדורות ושתיהן טעות וצ"ל ר' עזרא.

ובדף נא ע"א: כמו שכתב ר' אברהם בן־עזרא ז"ל. כך רק בדפוס קראקא אבל בדפוס קושטא לנכון: ר' עזרא ז"ל. ועיין מש"כ אצל פרוש סודות הרמב"ן.

וכן בדף מח ע"ד: ויש לבעלי האמת ענין במלת יודעת כתבו החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל שהוא מן וידע אלודים שהוא מלשון חבור וכו'. כמובן שאין זכר לזה הפרוש בראב"ע לתהילים קלט יד.

וכיוצא בזה בדף מט ע"א: כל זה כתב רבי אברהם בן עזרא ז"ל והאריך הרבה בזה. אף כאן אין הכוונה לראב"ע אלא לר' עזרא. וכעין זה בדף צא ע"ד: ועל דעת ר' אברהם ז"ל הה"א היה (צ"ל היא) ה"א ידועה אחרונה בשם וכו'. ר' אברהם זה הוא קיצור מר' אברהם בן עזרא, ואינו ראב"ע אלא ר' עזרא. ובפירוש ראב"ע מציין למה שכתב בספר מאזנים בשם ר"ש הנגיד שהה"א עומדת לעצמה!

ובדף עה סוף ע"ב: וכתב ר' אברהם בר' עזרא ז"ל כי שלושה מלות הללו אמת ומשפט וצדקה הם כנגד שלשה מעלות שיש בשבועות והן נדר ושבועה ואלה וכו' והן כנגד אלו שלשה מידות זו למעלה מזו וסודו ידוע למקובלים ע"כ. ודאי צ"ל: ר' עזרא.

פו ע"ד: והחכם רב' אברהם בן עזרא ז"ל כתב ענין נסתר בזה. אין ספק שצ"ל והחכם ר' עזרא ז"ל.

ונראה שא"ש הביא אף דבריו בסתם, כגון נה ע"ג: ולכן נאמר בכאן ושבתה הארץ ונשגב השם לבדו וגו'. אע"פ שעיקר הדברים נמצא ברמב"ן כאן (כמו שציין א"ש לקמן) ובבראשית ב ג שרמז לו הרמב"ן כאן, נראה לי שכאן השתמש א"ש בדברי ר' עזרא שהובאו ברקנאטי כאן, שכן

הפסוק ונשגב ה' לבדו והרמז למדרש הובא רק בדברי ר' עזרא ועיין בפרוש ר' בחיי כאן.

גאונים. דף ז סוף ע"א: וכתבו הגאונים ז"ל תינוק שמת תוך שמונה ימים מוהלין בלא ברכה כדי שיוליך עמו החותם. דברי הגאונים (והוא ר' נחשון גאון) הובאו בכמה ראשונים, עיין אוצר הגאונים לשבת עמ' 137—138, אבל הגאון רק מעיד על המנהג ואין זו דעתו. ועיין פירוש ראב"ע לבראשית יז יד: והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק בעולם הבא, ואין פירוש הנפש כרצונם וכו'. ובודאי כי "כדי שיוליך עמו החותם" אינו לשון הגאון אלא לשונו של א"ש. ובטור יו"ד סוף סי' רסג הובאו דברי ר' נחשון: נהגינן ועיין בשו"ע ובנ"כ שם.

דף נ ע"ב: "ואסרו הגאונים ז"ל שלא יקבל אדם שבועת שקר (כלומר שבועה שמזכירין בה שם ע"ז) שלהם".

גאונים אלו לא הגיעו אלינו ובתשובות גאוני מזרח ומערב סימן קב מפורש להפך. בתשובה מיוחסת לרב שר שלום פוסק שם שמותר לקבל (אם התשובה היא לרב שר שלום). ועי' תוספות סנהדרין סג ע"ב ובכורות ב ע"ב וספר הישר לר"ת סימן תכ"ט (מהדורת שלזינגר תקכ"ג) ור"נ ור' יונה לסנהדרין דף מג ב ועיין ב"ח לחו"מ סימן קפב. ותורת אמת היתה בפיו כי כן מפורש באור זרוע לע"ז שמשם נלקחה הגהה בהגהות אשר"י.

כח א: והגאונים ז"ל אמרו כי הנכנס לבית הכנסת וכו'. גאונים אלה הובאו בראשונים הרבה לברכות לב א (ועיין אוצר הגאונים שם) והרשב"א אף הוא פסק שבלי הברכות יכול לאמר אף לאחר התפלה. עיין תשובתו בחלק שלישי סי' רפה. ובחלק הראשון סי' קפט אמר: ואנו נוהגים כדעת הגאונים ז"ל שקבלתם תורה היא, ועיין טור או"ח סי' נב ובית יוסף שם.

דף מ ע"א: אבל הגאונים ז"ל וכו'.

עג א: וקבלה בידינו שאף בזמן הגאונים ז"ל היה נראה. קרוב לודאי שא"ש כתב את הדברים על פי אגרת ר' שרירא גאון מהדורת לוין עמ' 109 על ר' יוסף בן מרב אבא: ואיתמר דהוה (אתי) אליהו זכור לטוב יתיב במתיבתיה בימים דיליה יומא חד אמר להו לרבנן כד סיב ואישטיף ארוחו (להו) [ליה] לגברא סבא דאתא ליה ולא חאזו רבנן אדם וידעי דאליהו הוא וארוחו טובא. והאי דמרוחין השתא בצד ימין מספר ראשא מן ההוא מעשה.

אבל לא תמיד "הגאונים" הם גאוני בבל כגון דף עד סוף ע"ד: וכתבו הגאונים שהנשבע שלא יכנס בתקנת הקהל שהוא בכלל הנשבע לבטל את המצו' וכן הוא בספר המצות. "ספר המצות" הוא הסמ"ג, עיין סעיף סמ"ג, והגאונים אינם גאונים ממש אלא ראשונים.

וכיוצא בו דף מד ע"ג: והגאונים ז"ל כתבו כי כל עוף שחרטומו רחב כאווז או כף רגלו ככף אווז רחב אינו דורס וכו'. "גאונים" אלה אינם "גאונים", כי הפסק ידוע מבעל המאור לחולין סא ע"א (דפוס ראם דף כא א סוף הענין) וקבלנו במסורת מאבותינו ומזקינינו הקדמונים כי כל שחרטומו רחב או שיש לו כף הרגל שקורין פיט"א כמו שיש לאווז אין להסתפק בדריסתו בידוע שאינו דורס. ובפירוש העיד הרשב"א בתשובתו ח"א סי' ריב (הובאה בבית יוסף יורה דעה סי' פב): מה שאמרת שאמר הגאון ז"ל דכל עוף שחרטומו רחב ויש לו פאטה אינו דורס וטהור וכו' — לא ראיתי לגאון אלא שרז"ה כתב כך וכו'. ולפי דרכנו למדנו מדברי א"ש עדות נוספת שהגירסא היא: או כף רגלו (עיין בית יוסף שם).

כיוצא בזה בדף נ ע"ב שהזכרנו: ואסרו הגאונים ז"ל שלא יקבל שבועת שקר שלהם עד כאן. נראה שאלו אינם גאוני בבל אלא ראשונים כמו שרמזתי לעיל.

ודוקא כשעושין בזדון ובמרד ואי איקלע שבת יום ראשון לא, שהמניעה הזאת היא למצוה ולא לחלל שבת וכן פירשו הגאונים (דף צ ע"ב) מפורש בהלכות גדולות אספמים עמ' 150 (פרושא) בהלכות גדולות הרגיל דף לח ע"ג בלי פירושא.

רד"ק

דף כב ע"ב: נחש בריח — הפירושים הם עפ"י רד"ק במקום ובספר השרשים שלו שרש רוח ובריח. ועיין מה שכתבתי בהערותי לספר התגנים לר' יהודה אבן בלעם ערך בריח.

דף כג ע"ב: ויש מפרשים — רד"ק ביחזקאל טז ו. כה סוף ע"א: וכן פרשו המפרשים רד"ק שם (אף הראיה משמש ירח נמצאת ברד"ק).

דף עב ע"א: תרץ הקמחי ז"ל וכו'.

ונראה שאף לד ע"ג: ויש מפרשים כי הקדימה כי כן קדמה לשמש וכו' — לקוח מפי' הרד"ק לתהלים קד, יט.

וכן הפירוש בדף עו על תהלים עג — לקוח מפירוש רד"ק שם וכאן הרחיב כדרכו.

ונראה שאף פא ע"ג שורה 14 מלמטה — לקוח מפירוש רד"ק לירמיה ג ח ע"ש.

דף צה סוף ע"ב: לירמיה כב טו: התמלוך כי אתה מתחרה בארץ, נראה לקוח מפרוש הרד"ק שם בשם יש מפרשים (שיהויקים היה מתענה).

וכן הרבה סתמות כגון דף צב אמצע ע"ג: ויש מפרשים כי אמר בכאן דוד שלש לשונות, רד"ק תהלים לב ב. ואפשר לומר כי הרבה מפירושיו למקרא משוקעים בדרשות וכנראה שדף סג ע"ג-ד על ומצא להם לקוח משרשים לרד"ק שרש מצא.

רב האיי

נה ע"ב: ואמר כערער בערבה יש מפרשים יחידי וכן פנה אל תפלת הערער ויש מפרשים בערביתא (עיין עמ' 50, בהשוואת שתי המהדורות) והוא אילן כמין קוץ וכו' וקורין לו עכביות בתלמוד וכתב רב האיי ז"ל שהם כמו האלב"רגנאן (עיין בסעיף הנ"ל) שחורים. בספר השרשים לאבן גנאח עמ' 392: ר' שרירא פירש שהעכביות הן עכוב (בערבית) וקוראין לו כנג'ר, ובמקור הערבי כתאב אלאצול הוא מאריך הרבה בפירוש הדברים. אבל רד"ק בפירושו ירמיה יז ו וכן בשרשים סוף שרשי עין (המרובעים): רב האיי, אבל בלי הפירוש הערבי שהובא כאן. ועיין פירוש הגאונים לטהרות, מהדורת אפשטיין עמ' 143 ובמצוין שם, ובגנזי קדם ספר חמישי עמ' 12.

ורב האיי ז"ל פירש ג"כ אותה פרשה של מעלה כי תקרב אל עיר במלחמת הרשות משום דכתיב ביה וקראת אליה לשלו' דאילו במלחמת מצוה אין קורא' לשלום וראיתו כן תעשה לכל הערים וכו'. ועוד ראיה לדבריו מעשה הגבעונים וכו'. דף פה עמ' ד.

עז ע"ב: ור' (ד"ק: ורבינו) האיי ז"ל כתב בתשובה כי דעתו (ד"ק: שדעתו) היא שהיה ונברא ולא חלק אדם על זה (ד"ק: על זה אדם) מעולם ומה שאמר (ד"ק: שאמרינן) בגמרא (ד"ק: שלא) **היה ולא נברא בעולם אלא להיותו משל לבני אדם** ממנו (ד"ק: כי ממנו) יראו וכן יעשו ויבטחו בתם יתברך שיחזור (ד"ק לנכון: בשם יתעלה כי יחזיר) להם למשנה כמותו וכי יסורין (ד"ק: כמנהגו כי ייסוריו) היו לתועלתו. וכתב הוא ז"ל כי בגמר' (ד"ק שבגמרות) שלהם היה (ד"ק: כך היתה) הגירסא כך ולא היה ולא נברא אלא למשל.

הגירסא למשל נמצאת אף בכ"י המבורג של מסכת בבא בתרא (ולא נזכר בהגהות ד"ס שם) ודברי רב האיי הובאו אף בספר חצי מנשה (גראסבורג) עמ' 11: ובשם רב האיי כי בגמרא שלהם הגרסא איוב לא היה ולא נברא אלא למשל ופירש כי נברא להיות למשל לבני אדם כי ממנו ילמדו ויבטחו שיחזיר להם למשנה מה שלקח כי היסורין הן לתועלתן. ועיין יידישה צייטשריפט של גייגר שנה תשיעית עמ' 157 שם פרסם נויבואר מתוך הקדמה לפירוש איוב (כ"י אוקספורד): אמרו רבותינו ז"ל איוב לא היה ולא נברא אלא למשל היה ואין להבין מאמר זה כמשמעו אלא שרו' לומ' שאיוב לא היה ולא נברא אלא מפני כדי שיהיה משל בעולם וכו' (אם כן לא ידע המפרש את דברי רב האיי אבל הגירסא ידע, שאם לא כן היה יודע שדבריו הם דברי רב האיי).

והשווה את מליצתו של ר' אברהם משער אריה בשלטי הגיבורים דף צב ע"ב: לא נגלה לפני מעודי עד היום הזה היכן מצאו כתוב האנשים האלה בני בלי שם שיש מעין שנקרא רגלים שבאמת לא היה ולא נברא גם לא למשל. ועיין עוד לקמן בערך ר' יצחק למפרונטי.

צה א: וכבר נשאל רבינו האיי על האנשים הנכנסין בסוכת חבריהן ויוצאין וכו' הדין הובא בדברי רב האיי באוצר הגאונים שם עמ' 68.

הלכה

הדרשות מלאות דברי הלכה והנני להעיר כאן על דברים אחדים.

טו ב: ויש מחמירין לאסרו (לגיד הנשה) בהנאה אפילו להשליך אותו לחתול (לענין אם מותר בהנאה). עיין תשובות הרשב"א סי' רי: ובמקומנו נוהגין בו איסור ומקצתן נוהגין בו היתר.

ועיין טור ושו"ע יו"ד סי' סה סעיף י, ובנו"כ שם. וכתב רבינו יונה בשערי תשובה השער השלישי אות פד: ואסור ליתן גיד הנשה ושמנו

לכלבו ולחתול שמזונותם עליו. וכיוצא בו באגרת התשובה ראש הדרוש השני [סי' לז].

כז ע"ג: ואף על פי שאמרו (קידושין לב א) משל אב אם אין לאב חייב הבן לכבדו משלו **ואפילו שיחזור על הפתחים.**

כפשוטם של דברים פסק זה סותר את פסקי הראשונים (טוש"ע י"ד סימן רמ) שאינו חייב לחזור על הפתחים. אבל נראה שנמשך אחר לשון הירושלמי בקידושין שם שהובא בראשונים. וצריך לפרש את לשון א"ש כמו שמפרשים את הירושלמי: "ולא שיתן ממונו ומחזר על הפתחים אלא בגופו מכבדו ומבטל ממלאכתו ומתוך זה צריך לחזר על הפתחים".

לא היה לו לא"ש לקצר כל כך. ואפשר שסמך על פשטו של לשון הירושלמי, וכיוצא בו במדרש עשרת הדברות דבור כבד, והובא בבית הבחירה למאירי קידושין עמ' 84. ועיין תשובות הרשב"א חלק ד סי' נו = חלק ז סי' נא [1]. ויש שהוא מבליע דרך אגב פרוש בתלמוד, כגון בדף כח ע"ג: וכמו שאמרי' בבבא קמא (צב סוף ע"ב) קרית לחברך ולא ענך גודא רבא שדי עלויה (כנוסח כתבי יד) פירוש קראת לחברך לדין ישראל ולא ענך **הביאו לפני השלטון.** הפירוש אינו כפירוש רש"י אלא כפירוש הגאון רב פלטוי, ועוד. עיין אוצר הגאונים לבבא קמא עמ' 69 סי' רכז.

דף כח ע"ב: ולכן היו החכמים יראים ונרתעים כשהיו עומדים בדין והיו מתעטפין בטליתותיהן במורא וברעדה כיושב לפני השכינה וכו' ועל זה אמר מאימתי התחלת הדין משיתעטפו הדיינין.

שבת דף י ע"א. ורש"י פירש טעם העטיפה בשני פנים: מאימת שכינה ושלא יפנו ראשן לכאן ולכאן ותהא דעתן מיושבת עליהן [2]. אבל אף בראשונים אחרים כתבו רק הטעם הראשון. ועטיפת הטלית פירושה כנראה: טלית-בגד. ולא טלית שיש בה ציצית. ובפירוש אמר המאירי שם: שהיו רגילים להתעטף **בטלית מיוחד** לכך לעמוד בדרך יראת שמים. ולשונו של הרמב"ם פ"ג מסנהדרין ה"ז סתום: כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם לפיכך צריכין הדיינים לשבת באימה ויראה **ועטיפה** וכובד ראש (ומכאן אף בסמ"ג עשין צז).

על כל פנים אינו ענין לבגד מיוחד אלא לעטיפה בבגדו, דרך כובד ראש. ולענין עטיפה בדין יש להזכיר לפי שעה מקורות אחדים:

בפסיקתא דרב כהנא, החדש הזה, וכן בפסיקתא רבתי (איש שלום דף עח ע"א-ב) ר' חייא בר בא (נו"א: ר' ברכיה, ועיין מדרש הגדול מהדורת מרגליות לשמות עמוד קעד) בשם ר' יוחנן: נתעטף הקב"ה **בטלית מצוייצת** והעמיד למשה מיכן ולאהרן מיכן וקרא למיכאל וגבריאל ועשה אותם כשלוחי החדש וכו' א' להם כסדר הזה שאתם רואים כן יהו בני מעברין את השנה למטן, על ידי זקן ועל ידי עדים ועל ידי **טלית מצוייצת.**

ובספר דרשות על התורה "כתאב אלתפאחה" בפרשת מטות אומר לעניין התרת נדרים: ויכון מתעטף בציצית מן באב אל אחסן = ויהא (המתיר) מתעטף בציצית על הדרך הנאות. עיין מה שכתבתי ב"סיני" כרך מט עמ' ריג. ועיין רש"י לקידושין עב א ד"ה דומין והמיוחס לרש"י לנדרים כ ע"ב ד"ה דמצייני, ועיין ברכות נא סוף ע"א: עיטוף רב פפא אמר מעטף ויתיב ופירש"י: מעטף בטליתו. וירושלמי ברכות פ"ז ה"ה: אבל מיסב מתעטף ומברך, ובגליוני הש"ס לר' יוסף ענגיל שם דף לא ע"ג. ויש עוד להאריך בזה.

כח ע"ג: ושמעתי מפי רב צרפתי טעם אחר במה שאמרו ז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה כי כשלא בא עדותן לפעולה יהרגו והמיתה תכפר עליהם וכו' ואם הרגו אין נהרגים שלא תכפר עליהם המיתה וכו'. כיוצא בדבר אתה אומר כי מזרעו נתן למולך ואמרו ז"ל מזרעו ולא כל זרעו וכו' כל זה שמעתי.

והנה הטעם על "מזרעו ולא כל זרעו" מפורש בסמ"ג לאוין מ (ונשאל עליו הרשב"א בתשובותיו חלק רביעי סי' יח) וקצת תמוה שאבן שועיב לא הזכיר את הסמ"ג והלא משנתו שגורה בפיו כמות שראינו.

ולפירושיו בתלמוד יש להזכיר מה שכתב בדף לב ע"ג: כי כשהחסיד שלם הוא מגין על דורו ואין צריך לומר על בני מקומו ואין הקב"ה

1 אף בעל „צידה לדרך", ר' מנחם ב"ר זרח תלמידו של א"ש, בכלל ד מאמר א פ"א כתב כלשון ר"ח ולצד שני רבי יונה מגירונדי כתב בספר היראה: ואם אין לו יסבב על הפתחים ויתן להם.

2 ועיין רש"י לשבת יב בד"ה מתעטף.

מביא תקלה להם וכמו שאמר בסוף הוריות בשמעתא בתרייתא כולה שני דמלך רבה רב יוסף (בדפוס קושטא ורב יוסף) לא קרא אומנא לביתיה. הפירוש שפירש כאן שהכוונה היא שרב יוסף לא צריך היה לאומן הוא כפירוש הרמ״ה שהובא בתוספות הרא״ש שם (ונראה לו לרא״ש הפרוש), שבזכות ענותנותו לא חלה לא הוא ולא אנשי ביתו.

כיוצא בו בדף לא ראש ע״ג; למגילה ז ב: קם רבא שחטיה לר״ז, שפירושו הוא לאו דוקא, עיין בעין זה במאירי בבית הבחירה שם ועיין מהרש״א, והגהות ר׳ יעקב עמדין.

ולירושלמי סוף מכות עיין דף סא ראש ע״ג: פי׳ מיכלא מסכתא, וכבר קדמו ר׳ יונה בשערי תשובה השער השלישי אות קפה, ועיין אפשטיין, תרביץ שנה ו (ספר הרמב״ם) עמ׳ 102 הערה 7. וכן בארחות צדיקים השער הראשון נאמר: הלא אמרו חכמים אם מכבדים את האדם מחמת שסוברים שהוא יודע שתי מסכתות ואינו יודע רק אחת יאמר להן שאינו יודע אלא אחת.

חובות הלבבות

נזכר הרבה במפורש כגון בדף סד ע״ג, פט ע״ב, (?), ובדף יד ע״ד בקצור (משער בבטחון), והרבה פעמים בסתם או בשם ״החכם״ כגון בדף סא ריש ע״א ״ונאמר על אחד מן החסידים״ וכו׳ ״ואמר החכם הרבה בני אדם ליום הדין מראים להם זכויותיהם״ וכו׳ שלקוח מלה במלה מחובות הלבבות שער הכניעה פרק ז ועי׳ מה שכתבתי בספרי ״רב נסים גאון״ עמ׳ 539 הערה 3. ובסוף העמוד ״וכמו שאמר חכם אחד״ שער הכניעה פ״ה. שם ע״ב: ואמר חכם אחד ההכנעה, שם פ״ד. שם: אמרו לאחד על מה נתעלית וכו׳ ורמז לו בדף ע ע״א, ובפירוש בדף כ״א ע״א: ומה שכתב בעל חובת הלבבו׳, שם פרק עשירי.

ומעניין לציין את דבריו בתחילת פרשת ויקרא, שכל דבריו על חמשת אופני ההטבה — נתקצרו באמת מחובות הלבבות השער השלישי ויש כאן ענין לענות בו. בחובות הלבבות מנה חמישה אופנים של הטבה.

א. האב על הבן. ב. האדון על עבדו. ג. העשיר על הרש. ד. כדי לקנות השם והכבוד. ה. טובת החלש על החזק בעבור חמלתו עליו.

ובפירוש האופנים אתה מוצא בזה האחרון שאמר ״אך טובת החומל על העני הכואב לו הוא מתכוון לדחות צער מעל עצמו״ וכו׳ א״ש מונה אמנם תחילה ה פנים (כך מתרגם גם אבן תבון, במקור הערבי: אסבאב) ״והם טובת האם על הבן האדון על עבדיו **והמלך על עמו** (בחובות הלבבות לא נזכר המלך על עמו). טובת העשיר על חרש, אנשי המין קצתם אל קצתם (אבן תבון בני אדם קצתם לקצתם). והטבת ה׳ יתעלה לנו. ואף בפרוש שלאחר מכן אינו מפרש אלא **ארבעה** אופנים של קבלת תגמול בשביל טובתו אבל ״החומל על הרש״ וכל הפיסקה איננה בדרשה.

לכאורה אפשר היה לומר ששינויי הלשון בין תרגומו של אבן תבון לבית הבאותיו של א״ש מקורם בתרגום האחר של חובות הלבבות, והרי ידענו שאמנם תרגם ר׳ יסף קמחי את חובות הלבבות וקטעים משער התשובה נתפרסמו ע״י ילינעק בחובות הלבבות מהדורת בן יעקב ליפציג תר״ו (דפוס וורשא תרלא ובמהדורת מחברות לספרות ת״א תש״ט), אלא שאין הדבר כך וכפי שמתבאר משאר הספרים שנכתבו במקורם בערבית ונתרגמו לעברית כגון מו״נ וספר הכוזרי אנו מוצאים שא״ש השתמש במקור הערבי ותרגם לפעמים בלשונו שלו או שהציע את הדברים בלשונו שלו, עיין בערך מו״נ ובערך כוזרי.

דף פח ע״ג: וכבר כתבו חכמים ז״ל שהתשובה היא על ארבעה פנים והם מדרגות האחת הוא חשב מאליו וכו׳ והשנייה שאינו מרגיש מעצמו ואינו שב אבל כששומע המוכיחים והמייסרין וכו׳ והשלישי שאינו שב אפילו לדברי המוכיחים עד שרואה אחרי׳ שחטאו לשם ובאו עליהם ייסורין וכו׳ והרביעית שאינו שב אפילו שרואה אחרי׳ מיוסרים על עוונותם עד שהוא מיוסר בייסורין וכו׳.

בחובות הלבבות שער התשובה פ״ו הסדר הוא: א) חוזק הכרת האדם את אלקיו. ב) תוכחת הנביאים או ע״י התורה או מורה. ג) ע״י ייסורים שבאו על אחרים. ד) ייסורים שבאו עליו. ושם נמצא אף המשל לעבד שברח וכו׳ שנזכר כאן בדרשה ע״ד.

בשערי תשובה לר׳ יונה שער ב הסדר והענין הוא כך: א) צרות שבאות אליו. ב) ימי הזקנה. ג) מוכיחים חכמים. ד) תורת השם.

ר׳ סעדיה גאון באמונות ודעות מאמר ה פ״ו: א) כשהוא צעיר, ובאותו מקום. ב) כשעברו השנים ויצא מן המקום. ג) הוכחת ייסורים שבאו על אחרים. ד) ייסורים שבאו עליו. ה) בשעת חולי (שכיב מרע).

עיקרי הדברים יסודם איפוא בדבריו של ר׳ סעדיה אבל א״ש לקחם מחובות הלבבות ושינה בהם והוסיף, כדרכו בשאר המקומות (ויש להאריך בזה הרבה).

בדף צה עמוד ג: וכבר המשיל בעל חובות הלבבו׳ וכו׳ — לקוח מחובות הלבבות שער הבחינה פ״ג ולא בלשונו שהועתק כאן: שכר עצמו בכל יום כדי שירויח כדי חייו; הלך ושכר עצמו בכל יום במלאכת אחרים.

אבן תבון: והשתכר לעבוד באדמת אחרים כדי שיחיה משכר עמלו יום יום; והיה משתכר לבני אדם בעבודת האדמה.

כיוצא בזה בדף פו עמוד ג: וכבר כתב בעל חובת הלבבות כי באיי הודו הסכימו יושביה למנות עליה׳ איש נכרי כל שנה וכו׳ = חובות הלבבות שער עבודת האלהים פרק ט, אף כאן שלא בלשונו. ועיין בן המלך והנזיר שער יג, ובמהדורת הברמן עמ׳ 331.

ונראה כי לשונו בדף סה ראש עמוד ב: ואמר כי חכם אחד היה מהלך בדרך ותלמידו עמו וכו׳ לקוח אף הוא מחובות הלבבות אע״פ שהענין ידוע ממקורות קדומים לו, כמות שציין בעל חובות הלבבות עצמו.

(דרך אגב לסיפור הזה רמז ר׳ ידעיה הפניני בכתב ההתנצלות שכתב להרשב״א, תשובות הרשב״א חלק א ס׳ תיח, ד״ה חכמות בחוץ תרונה, בסופו: חכם הרזים בעלות צחנתי באפכם לזרא יעלו בשופרות תתקיע חשבני נא כנבלה ועל לבן שני שכרי לא תפקיע! ויש להעיר שכל הפסקא כולה כתובה בפרוזה חרוזה בחרוז מבריח: יע.) עיין אף בחיבור התשובה להמאירי מהדורת הרב סופר עמ׳ 96 הביא את העניין מ״משלי הערב״. ויש לשים לב שאף את הרמז לבבא בתרא קסד ב נמצא אף במאירי וגם שם הלשון: וכן מה שהשיב **החכם אל המשבח כלך מלשון הרע!**

ועיין לקמן בסעיף ׳פתגמים׳.

חכם היוונים, כב ע״ב מח ע״ג ג מט ראש ע״ג. החכם הידוע ליוונים, צד ע״א.

חכמי המחקר

דף סא סוף ע״א: וכבר הזכירו חכמי המחקר כי חכם אחד הלך למקום אחד וראה אותם כולם לבושים צבע אחד המלך והעם העשירים והעניים וכו׳.

נראה שהדברים לקוחים מחובות הלבבות שער הבטחון פ״ד בפירוש לחלק השלישי (דפוס ווארשא תהלה דף קיז א).

חכמי המחקר נזכרים עוד למשל דף מד א; פב ע״ג פג סוף ע״ד ובדף ג סוף ע״ב: חכמי המחקר ובספרי קדמונים כתוב כי הלכו שם חכמי הרפוא׳. ובדף יז ע״ג: אמרו חכמי המחקר וכו׳.

בדף נג קרוב לסוף ע״א: כי כבר **כתבו הרופאים** שאם אוכל אדם בלי כוונה אינו מועיל כלל ומזיק ומעלה תולעים רבים. ודף מה ע״ב אחד מחכמי הרפואות. גדול הרופאים — דף מט ראש ע״ב.

וחכמי הרפואה — דף סא סוף ע״ג.

בעלי חכמת הכוכבים, כב ע״ד ועיין אבן גנאח בספר השרשים שרש נחש ובפירוש ר׳ יהודה אבן בלעם לישעיהו כז א. ועיין מה שכתבתי בספר התגגים לאבן בלעם בהערות לערך בריח. וכלשון א״ש הוא אף לשון מעין גנים לאיוב כו יג.

דף נב סוף ע״ד: **וחכם גדול מהאומות** קרא הנפש אניה ואין ספק שקבל זה מחכמי ישראל. עיין מאמרו של צבי מלטר JQR מהדורא חדשה כרך שני עמ׳ 465 הע׳ 35.

וחכם גדול מחכמי אומות העולם, מד סוף ע״ד.

ספר המדות דף כ עמ׳ ג, ועי׳ ספר **חוקה** לר׳ יוסף קמחי, עמ׳ לד.

פיתאגוריש והסיפור עליו, דף פב סוף ע״ג.

רבינו חננאל

ו ע״ג (פעמיים), ח ע״א; ח ע״ג; טו ע״א; טז ע״ד; לה (וצ״ל: לג) ע״א[1]; פג סוף ע״ב[2] כל זה מפירושו לתורה. ועיין דף עו ע״ב.

1 הלשון כאן מקוצר ומבואר באריכות ברבינו בחיי כאן (שמות לב טו), וכיוצא בפירוש זה מובא בראב״ע לשמות י, ו (בשם רבי ישועה) על „ויפן ויצא מעם פרעה״: שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית. ועיין תורה שלמה לפרשת בא עמ׳ ו אות כג.

2 כל המקומות הנ״ל הועתקו אף על ידי ברלינר ב„מגדל חננאל״ חוץ מזה האחרון ונראה קצת משובש (וכן פירש רבינו חננאל ז״ל ב ס ו ף [?]).

ספק הוא מאין לקח את דברי ר"ח שבראש פרשת וארא שהכתוב במשלי ל ד: מי עלה שמים וגו' מכוון לארבעת (ד"ק: בארבעה) היסודות ע"ש וכמו שרמז בפסוק והארץ היתה תהו וגו' שהזכיר ארבעה יסודות.

ולא נודע היכן אמר ר"ח דברים אלה.

הפרוש למשלי נמצא כך אף במיוחס לראב"ע ב"ברכת אברהם" וכן בפרוש ר' יוסף נחמיאש.

ולתחילת בראשית — כך מפורש אף ברבינו בחיי שם (שהרבה אמנם להשתמש בדברי ר"ח אבל לשם פירש כך אף הרמב"ם במו"נ ח"ב פ"ל והרמב"ן במקום ומהם לקח רבינו בחיי).

(ועיין דירנבורג וויסס. צייטשריפט של גייגר שנה 2 עמ' 562).

ר' יהודה אלחריזי

כמה פתגמים שהובאו בדרשות נמצאים בלשונם בספר תחכמוני לאלחריזי; ונראה שא"ש העתיקם משם (התוכן ידוע ממקומות אחרים!) דף יז ע"ד, סה ע"ד ודף ע ע"א ודף פג ע"ג, עיין סעיף 'פתגמים'.

רבינו יונה

בדף צא ע"ב הזכיר את ר"י "בשערי התשובה". ונראה שגם מה שהובא בדף צא ע"ג ממדרש קהלת פ"ז אות טו לא העתיק מתוך המדרש אלא כתב אותו ע"פ שערי תשובה ש"א אות ב. ראיה לדבר הלשון "אמרו לו קשה יום איך נשארת אתה בכאן", שאינו נמצא במדרש אלא בשערי תשובה. ועיין אף „מנורת המאור" אלנקאווה ח"ג עמ' 100 (בשם מדרש השכם), ושם נשאר זכר ללשון: אמ' לו שוטה שבעולם קשה חתירה היתה לפניך וכו' ק'ש'ה אינו מובן וכנראה שחסר שם (=קשה יום?) ועיין אף מדרש הגדול ראש פרשת יתרו. העניין נמצא בשינוי לשון אף בזוהר חדש — מדרש הנעלם, לפרשת נח ד"ה רבי יוסי ור' חייא: ד"א ר' יוחנן פתח ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש משל למה הדבר דומה לכת לסטים שהיו שודדים בהרים שמע המלך השליך עליהם גייסות ותפסום וכו' א"ל שוטה חבריך ברחו בזו החפירה ונמלטו מדיני מה אני יכול לעשות עוד להם אבל אתה שראית את החפירה בעיניך ולא יצית להמלט ינקרו עיניך ואח"כ יתלו אותך על עץ. ועיין הערה נאה בזה ב"דבש לפי" לרחיד"א מערכת א אות יב. ואמנם נזכר ר"י במפורש כמה פעמים בספר הדרשות ואף בעל העקידה הביא דברי ר"י על פי דרשות א"ש עיין עקידה שער שבעה ותשעים מהדורת רח"י פאללאק דף עז ע"א.

ונזכר פירושו למשלי דף פג ראש ע"ד ודף פז ראש ע"א.

ומפירושו לאבות העתיק בדף סג ע"א: והרב רבינו יונה פירש הקנאה על ארבעה דרכים. אבות פ"ד מכ"א (שלא בלשונו).

הריטב"א

בסעיף הרמב"ן ראינו שדברי א"ש על הרמב"ן בהשגתו על הרמב"ם נמצא דוגמתם כמעט בלשונם בספר הזכרון לריטב"א. ונראה שא"ש השתמש בספרו של הריטב"א. כי בדף סט סוף ע"א כתב: וראיתי מי שתירץ קושיות הרמב"ן ז"ל על הרמב"ם ומחזיק דבריו בענין הכעס וכו' — כל זה נמצא כתוב מפורש בספר הזכרון בפרשת חוקת!

ר' ישעיה בנמוקי התורה

דף נא, ע"א: והוסיף בלא תגנובו גניבת ממון כי לא תגנוב גניבת נפש דבר הלמד מענינו. וכתב הרבי ישעיה אלו המתרגמין לא תרצח לא תקטול נפש טעות הוא כי ידוע כי אין הריגה אלא בהוצאת נפש ובעל נפש אבל נתחלף להם בלא תגנוב שתרגומו לא תגנוב נפש.

והנה דברי רבי ישעיה הובאו ב"פני דוד" לרחיד"א [1] פרשת יתרו בזה"ל: (על הכתוב לא תגנוב!) טועין דמתרגמין לא תיגנוב דהא בגונב נפשות הכתוב מדבר דדבר הלמד מענינו ולא תגנובו מדבר בגונב ממון לפי כך יש לפתרם לא תגנוב נפש.

והכל משובש וצ"ל כמו שמוכח מלשון אבן שועיב. ולפנינו בתרגום אונקלוס בפרשת יתרו לא תקטול נפש. ועיין "תורה שלמה" פרשת יתרו עמ' קי"ב אות שס"ו, ולא העיר על דברי אבן שועיב.

1 רחיד"א מרבה להביא מנימוקי ר' ישעיה בספרו זה. ועיין תוס' רי"ד ליומא מהדורא קמא לדף סב ב ד"ה משהגריל, ולעבודה זרה מהדורא תליתאה סוף הדיבור הארוך לדף סז א.

כוזרי

(לא בלשונו). לג סוף ע"ד: — כוזרי מאמר א אות צז. בדף לז ע"ג הוסיף א"ש לדברי כוזרי: כנוצרים לאותם הצעירים, צעירים אלה נזכרו אף בויכוח הרמב"ן מהדורת שטיינשניידר עמ' 10 ועיין שם הערה 9. ודף מז א-ב: כל זה מדברי החבר למלך כוזר ובמה שהארכתי אני לבאר לשונו וכו'. ודף נג ע"א.

כיוצא בדבר אתה מוצא בדף מא ע"א: והזכיר אשר הוצאתיך מה שראו בעיניהם ולא רצה להזכיר מה שלא ראו **שהרוצה לכזב ירחיק עדיו וכמו שאמר בעל ספר הכוזר הרוצה לשקר ירחיק עדיו** (בדף פט ע"ד הביא בשם מורו [הרשב"א]: ועוד שמעתי למורי ז"ל שהדברים שאינם מושגים בשכל האדם לא דברה תורתנו בהם בפירסום אלא ברמז ובהסתר שלא יאמרו הרוצה לשקר ירחיק עדיו, עיין בסעיף הרשב"א) [1]. ולא נמצא בכוזרי זכר לפתגם הזה. אלא שהוא לשונו של א"ש והציע את דברי הכוזרי מאמר א אות כה ומאמר שלישי אות סג.

פרשת ויקרא דף לו ע"ד—לז ע"ג הביא באריכות מהכוזרי מאמר ב: וכבר האריך בזה החבר למלך כוזר וכו'. דף לז ראש ע"ב: אבל יש בציון האיברים ענין נסתר וכבר האריך בזה הרמב"ן ז"ל בשער הגמול ואם כל זה לא כתב החבר הנזכר — כתבתיו שהוא פירוש לדבריו וסיוע. ובסוף העמוד: אלה הם תורף דברי החבר למלך הכוזר עם מה שהוספתי בביאור משלי מהן שראיתי לראשונים ז"ל. וכך נמצא בדף נג ראש ע"א ממאמר ד אות לא, כתרגום אבון תבון. ואף כאן שם בפי הכוזר דברים שאינם בספר והרחיב את מקורותיו.

ספר אלכוזר נזכר גם בדף נג סוף ע"ב: כי אדם מקיז זרוע להועיל לגופו ואם לא יקיז לפעמי' יאבד הגוף. מאמר ג, יט. ועיין חובות הלבבות שער עבודת האלקים פ"ה.

ובדף נב ע"ג: וכמו שכתבנו בפרשה שעברה מדברי בעל ספר הכוזר (מאמר חכמי המחקר שהשמש אינו לא חם ולא קר). ולא מצאתי את הדברים בפרשה הקודמת.

מלמד התלמידים

אבן שועיב מזכיר את הספר כמה פעמים במפורש כגון לו ע"ג, נג ע"א סט ע"ג. וכן בסוף הספר: והנכון כמו שכתב בעל המלמד. וכן נהגו בארץ פרובינציא שיחיד קורא אותם לבדו בלי עזר חזן וכו'. מלמד דף קפט סוף ע"ב: וכבר נאמרו על זה פירושים עד שהנהיגו לקרא אותם יחידה העולה (כצ"ל ולא העולם) לקראם. ועיין סעיף מנהגות. (ביתן במאמרו על ספר מלמד התלמידים בשנתון HUCA פרק יא עמ' 397 הזכיר את אבודרהם לראשון המשתמשים במלמד. ובאמת יש להוסיף את מחברנו ועוד את המאירי וריטב"א בספר הזכרון פ"א).

ר"מ — רמב"ם

במקומות הרבה כתוב בדפוס קושטא הר"מ ובדפוס קראקא: הרמב"ם. יש שבאמת הכוונה לרמב"ם כגון בדף נ ע"ב: והרמב"ם (בד"ק: והר"מ) ז"ל פירש מילת אל קודש (ר"ל כי הדרשה על תפנו אל מדעתכם פרושו קודש כלומר, ה') וכוונתו למה שכתב הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג פנ"א ובסה"מ ל"ת סי' י: והמחשבה בעשיתה אינו מותר כדי שלא יתעסק חלק הזמן בחלק ממנה ובפרק שואל אדם אמר כתב המהלך תחת הצורה וכו' מאי תלמודה אל תפנו אל מדעתכם. ועיקר הדברים נמצא אף בספר החינוך מצוה ריג כדרכו.

אבל יש מקומות שהפתרון: ר"מ — רמב"ם הוא טעות, כי הכוונה היא לרמב"ן ולא לרמב"ם. כגון בדף נ ע"א: ודרשו ז"ל וחי בהם לעולם הבא (תורת כהנים כאן) וכתב הרמב"ם ז"ל על זה כי חי האדם במצוות וכו'.

והכל הוא לשונו של הרמב"ן בפרושו לתורה כאן יח ה. ויש כאן השמטה על יד המילים הדומות; בסוף הענין: כאשר היה הענין באליהו וכידוע ממנו בקבלה. וצ"ל: באליהו [בהדבק נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה מהכתוב] באליהו וכו'.

ואף תוספת קטנה: העומדים שם בתחיית המתים בגוף ובנפש, וזה ליתא ברמב"ן, ולא בציטאט שבפרוש הריקנטי.

ומאלף הערבוב שגרם פתרון ראשי תיבות אלו. בדף נ סוף ע"ג: "ופירש רש"י ז"ל **והרמב"ם** ז"ל שהכתוב הזה הזהיר לאב שלא ימסור בתו בלא קידושין לשום אדם ואפילו בייחוד שאינה מפקירה וכו' וזוהי הפלגש האמורה בתורה ולדעתם אסורה להדיוט. **והרמב"ם** ז"ל ואחרים

1 עיין אוצר המשלים של דווידזון עמ' 47 סי' 676.

כתבו שלא בא הכתוב להזהיר אלא שלא להפקירה לזנות לכל אדם וכו'.

הסתירה נראית ובדפוס קושטא בשניהם: והר"מ. ובאמת הראשון הוא הרמב"ם פ"ד מהלכות מלכים ה"ד ועי' כס"מ פ"א מהלכות אישות ה"ד ובהלכות מלכים שם. והשני הוא הרמב"ן בפרושו לתורה כאן ובתשובתו המפורסמת שנדפסה בתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רפ"ד (וחלקה הובא בדרשות אבן שועיב לפרשת תזריע מצורע, וכולה באבודרהם הלכות ברכות אירוסין ונשואין) = אהל דוד, ששון, חלק שני עמ' 770 עמודה א ובספר המצוות לרמב"ן (השגות הרמב"ן לספר המצוות של הרמב"ם שורש חמישי שרמז אליו בתשובתו) ועי' שערי תשובה לר' יונה מגירונדי שער ג אות צד.

ומה שכתב שם ר' יונה שאסורה להדיוט נראה שעל פי דברי הרמב"ן בתשובתו הנ"ל אליו כתב כך. שכן סיים הרמב"ן: „ועתה רבינו ה' יחייך במקומך תזהירם מן הפילגש וכו'". והדברים עתיקים.

ובדף ג ע"ד: אבל ר' אברהם בן עזרא כתב וכו' וככר פירש הרב רבנו משה בר מימון ז"ל דעתו — הוא ט"ס פשוטה, ובדפוס קושטא לנכון: הרמב"ן, והוא בפרוש הרמב"ן לתורה כאן (ואף שלושת החילוקים בכרת לקוחים משם). ומה שכתב אח"כ על הנדה לקוח מהרמב"ן לפרשת אחרי יח יט ובראשית לא לה (ושם כתוב: **במראה של ברזל**, ובדרשות א"ש: **במראה זכוכית בהיר**).

דף סח ראש ע"ד: ולפי דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפי' איוב השטן הוא מלאך נברא, בד"ק הר"מ והוא הרמב"ן בהקדמתו לאיוב.

דף עה סוף ע"א: אבל הרשב"א והרמב"ם ז"ל כתבו בתשובות וכו' — בד"ק: הרשב"א והר"מ, וכן נכון והכוונה לרמב"ן.

שם ע"ב: ולפי דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפי איוב. ד"ק: הר"מ, והוא הרמב"ן בהקדמתו לאיוב.

שם עמ' ג וכתב הרמב"ם ז"ל כי סיחון ועוג וכו' בד"ק: וכתב הר"מ, והוא הרמב"ן בפירושו לתורה כאן.

דף פ סוף ע"ג: ופירש הרמב"ם ז"ל כי הכל נפשך (צ"ל נמשך) — והוא ט"ס וצ"ל הרמב"ן, שכן נמצא בפירושו לתורה כאן. בד"ק נשמט כאן ע"י הדומות: שואל מעמך.

וכן בדף פא ע"א: כי הרמב"ם כתב כי השכר הזה והעונש המוזכר בתורה וכו'. וכן כתב הרמב"ם וכו'. בד"ק: הר"ם. והוא הרמב"ן בשער הגמול.

וכן שם עמוד ג: אבל הרמב"ם ז"ל פיר' דברי' כפשוטן. אף כאן צ"ל הרמב"ן.

רמב"ם

כדרכו בשאר המקורות שהוא משתמש בהם כך נהג גם ברמב"ם שהוא מזכירו בשמו בכמה מקומות ומשתמש בכל ספריו בין בפירוש המשניות ובין במשנה תורה ובין במורה נבוכים ובשאר כתביו. ואף משתמש א"ש בספרי הרמב"ם ומעתיק מהם מבלי להזכירם בשמם.

דף עו ע"א: הראשון דעת אפיקורס וכו' לקוח כמעט כולו מהרמב"ם במורה נבוכים חלק ג פי"ז.

דף סה ע"ג: כי החכמה צריכה שלש הכנות — מורה נבוכים ח"ב פרק לב.

דף פב ע"א: ובהיות הנביא מוכתר באילו המידות וכו' הכל עפ"י משנה תורה הלכות יסודי התורה פרק ז פרק ח ופרק ט.

ויש להעיר דרך אגב שמדברי א"ש נמצאנו למדים אף על נוסח מתוקן של דברי הרמב"ם בפירוש המשניות. בראש פרשת כי תצא דף פח ע"א העתיק א"ש מפרק רביעי של שמונה פרקים ובעמ' ב העתיק: ובושת פנים ממוצע בין הבישנות והעזות פי' כי רז"ל קורין מי שהוא רב בושת בישן כמו שאמר לא הבישן למד וממוצע קורין לו בוש פנים וכו'. בדפוסים כתוב: ובושת פנים ממוצע בין העזות והבישנות פירוש נ"ל מדברי רז"ל שהבישן הוא אצלם וכו'. (ועיין מהדורת הרב קאפח עמוד שפ ושם ליתא כל זה ועיי"ש הערה 12.) וא"ש משלב כדרכו דברים משלו בדברי המקורות שכן אחרי "ולא אמר הבישן" הוא ממשיך: ואפילו בעניני החכמה והצדקות אמר שלמה אל תהי צדיק הרבה וכו' שאין בדברי הרמב"ם בשמונה פרקים הנ"ל.

מו"נ

דף ג ע"א: "וכבר האריך הר"ם בזה בפרק העשרים וחמשה מחלק ג ואמר כי כל המעשים יש בהם ארבעה חלקים" וכו' הלשון שונה בין מתרגום אבן תבון ובין מתרגומו של חריזי. הם

תרגמו 'פועל' או 'פעולה' וכאן 'מעשה'. אף הפס' "ואני אמרתי לריק יגעתי" איננו במו"נ.

שם: "מעשה הבל כאדם שחישב ומניע כמעשה המשוגעים ובעלי ההיזק". בתרגום א"ת: המשוגעים והנבהלים", אלחריזי: 'ומי שלבו טרוד'. במקור הערבי של מו"נ כתוב: אלסאריין ואלמד־הולין, שפירושו: נבוכים או נבהלים (מכאן ההבדל בתרגומים).

ותמוה לכאורה לשון היזק שנכנס כאן. ונראה לי שצ"ל: בעלי ההזיה. והוא ביטוי רגיל על לשונו של הרמב"ם וע"כ הכניסו א"ש אף כאן אע"פ שאיננו מדוייק לפי המקור. ואף מכאן ראיה על דרכו של א"ש בניסוח מקורותיו[1].

כיו"ב בדף מט רע"ג. ברמב"ם מו"נ ח"ג פי"ז הביא חמש דעות וכאן רק ארבע ואת שמו של הרמב"ם הוא מזכיר בסוף הכת השניה אע"פ שכנראה הכל לקוח מהרמב"ם ואף הסדר כאן שונה מאשר במו"נ. ברמב"ם א — כאן ד. (אבל הביא אותו הפסוק כחשו בה') רמב"ם ב — כאן א. רמב"ם ג — כאן ג. רמב"ם ד כאן ג. כיו"ב בדף מח ע"ב ("בספרו בחלק שני פרק עשירי") וצ"ל פי"ז. לא בלשונו של הרמב"ם העתיק אע"פ שכתב בסוף "עד כאן דברי החכם ר' משה ב"ר מימון ז"ל בספרו" אלא קישט א"ש את דברי הרמב"ם והוסיף עליו.

בראש פרשת פנחס הביא בשם הרמב"ם במו"נ (ח"ב פרשה לב) פירוש דברי הגמ' "אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר" ע"ש וכן בפרשת ראה. אבל כתב בפרשת בלק דף ע ראש ע"ג: ויש בכאן שאלה כי חכמים ז"ל אמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ואלו מדות שהזכי' התנא השמח בחלקו" וכו'. כאן הביא את הדברים בסתם מבלי להזכיר את הרמב"ם וכיו"ב בפרשת בשלח דף כה ריש ע"ד.

בדף נו ע"ב ג הביא מאגרת "תחית המתים" (מהדורת פינקל עמ' כא וכמו שתיקנתי בספר חנוך ילון עמ' 83).

ומאיגרתו לשולטן כרם חמד כרך ג עמ' 11: אילו היה אדם אוכל במידה ובמשורה וכו' דף מו ע"ב. ועיין הלכות דעות פ"ד הט"ו. ויש לציין דף סא א: ונפסקה ההלכה שיטה עצמו לקצה האחרון, רמב"ם הלכות דעות פ"ב ג.

הרמב"ן

כבר כתבנו לעיל כי דברי הרמב"ן משוקעים בדרשות אבן שועיב בין אם הזכיר אותו בשמו ובין סתם. ויש לציין כאן ענין אחד. בדף כב סוף ע"ג הזכיר את הרמב"ן על הכתוב והצל לא הצלת. אבל אף מה שכתב לפני כן: וזה השם הוא אלף דלת וכו' אף הוא לקוח מהרמב"ן שם ולא הזכיר את שמו על הפירוש. ויש שהוא מזכירו בתואר הרב ז"ל: דף כו ע"ד: וכמו שרמז הרב ז"ל בספר בראשי', והוא בפירוש הרמב"ן בראש בראשית.

ולא רק בפירושו לתורה השתמש א"ש אלא אף בשאר ספריו של הרמב"ן. כגון בדרשת הרמב"ן תורת ה' תמימה — ויקרא דף לו ע"ד. ומשם לקח אף הדבור שהביא: שהרפואה בראות האדם תועלתה וכו'. ואולי אף דברי הכוזרי מאמר ב כה שהביא לאחר מכן — אף הם לקוחים מכאן. אע"פ שהכוזרי שגור על לשון א"ש תמיד עיין בסעיף הכוזרי. ומתורת האדם, כגון דף ט סוף ע"ב; יט ע"ד; כ ע"א; נה ע"ג; צ ע"ג; שער הגמול דף לז ראש ע"ב, עז ע"ג[2], צ ע"ג. ועיין עמ' 28.

ו"דרשת הרמב"ן" — דף ל ע"ד.

תשובה — נא סוף ע"ד, על המנהג שנהגו שלא לישא אשה בחסרונה של לבנה, עיין תשובת הרמב"ן "במיוחסות" ס' רפב (=אהל דוד ששון ח"ב ע' 770 עמודה 1) ועיין תשובת הרשב"א ח"א סי' תיג. ואף מה שאמר לפני כן הוא מתשובת הרמב"ן הנ"ל ושילב לתוכה דברי המדרש על שלמה, שהש"ר פרק א א ט בלשון אחר; עיין מה שכתבתי בסעיף הרשב"א.

כיוצא בו בדף מח ע"ב: וכן כתב הרמב"ן ז"ל בתשובה לקרובו הר' יונה ז"ל "במיוחסות" סימן פד (ואף דברי ר' יהודה הלוי לקוחים משם).

ואע"פ שראינו אותו נמשך הרבה אחרי דברי הרמב"ן מכל מקום לא נשא לו פנים כשדעתו לא הסכימה לדעתו של הרמב"ן, בעיקר ביחס לרמב"ם. כגון בדף לו ראש ע"ג: ואין ספק כי הרמב"ם ז"ל היה לו דרך אחרת בזה וכתב זה לסכר פי המדברים על זה וקרב הדבר לשכל, וכן נהג בטעמי מצות.

1 לאחר ימים כשבדקתי בכתבי יד מצאתי בכ"י אחד והוא כתב יד הותיקן, כתקוני.

2 בכ"י מונטיפיורי קולג': והרב המאישטרו סתר זה הדעת וכו'.

טעמי מצוות נזכרו כמה פעמים לתאור מורה נבוכים חלק שלישי.

ויש שהוא מעיר על הרמב"ן שכנראה תרגום מוטעה היה לו במורה נבוכים כמות שמוכיח המקור הערבי. כגון בסוף פרשת משפטים: ומה שהגיה עליו הרמב"ן ז"ל באמת העתקה משובש' נזדמנה לו, כפי הלשון שכתב בפירושו בשמו ואין כאן (—כן) בהעתקת בן תבון ז"ל ואין צריך לומר בערבי בספרו והמעיין ימצא מפורש. ויש להעיר על דברי הריטב"א בספר הזכרון מהדורת כהנא ירושלים תשט"ז ע' סה: והנה רבינו ז"ל קיצר קצת מלשון הר"ם במז"ל דברים הצריכים לענין מאד כאשר יראה הלומד בלשון הערב ועוד שינה בהעתקתו מלשון הרב וכו' וכמדומה לי שנוסחה משובשת נזדמנה לרמב"ן ז"ל, כי לשון הרמב"ם ז"ל בערבית אינו כן וכו'. אלא ויתחזק זה הענין וכו' עד כאן לשון הרמב"ם ז"ל וכן העתיקו החכם ר' שמואל בן תבון. ואולי לשון הרמב"ן ז"ל נתפס מהעתקת החריזי שהוא ידוע ומבואר בכמה מקומות לאין מספר שהיא העתקה משובשת אין ראוי לעיין בה וכו'. כל הדברים נראים בעין כדברי אבן שועיב. ואולם אפשר שא"ש ראה את ספר הזכרון כמו שנראה ממקום אחר. עיין סעיף הריטב"א.

ויש שהוא מעמיד את דברי תוספות נגד הרמב"ן ומפרש כרש"י נגד הרמב"ן, כגון בסוף פרשת שלח ע"ג (ושילב כאן את תירוץ התוספות במנחות לט א ואף רבינו בחיי כאן מתרץ את קושית הרמב"ן ע"פ דברי התוספות). ויש שהוא מזכירו פעם אחת בפירוש ובמקום אחר סתם:

בסתם: ב ע"ג כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו. ובדף מז א במפורש: וכמו שכתב הרב רבינו משה בן נחמן כי הנופח... דכתיב ונשמת שדי תבינם.

בפירוש הרמב"ן לבראשית ב ז: כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו [1]. ואמר בשער הגמול (דפוס ירושלים תשט"ז) דף עז עמ' א דבור המתחיל אלא כך: והכתוב מעיד עליה שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים **ואמר כי מנשמת אלוה נתנה ולא מהשתלשלות**. ובמנחה בלולה דף ה סוף ע"ב (בסתם) הנופח באף חבירו יתן בו מרוחו ונשמתו.

ועיין ב"שערי זהר" להרב מרגליות עמ' קל.

ויש שהוא מביא שמועות בשמו, כגון דף צד ע"ד: ושמעתי שהרמב"ן ז"ל היה מנענע שלש נענועין בלבד.

ומדבריו אפשר לעמוד הרבה פעמים על הנוסח המתוקן בדברי הרמב"ן. כגון בדף עג סוף ע"א-ע"ב: וכתב רש"י ז"ל הרגו וכו' ודייני ישראל היו שבע רבוא ושמונת אלפים ושש מאות וכו' וכתב הרמב"ן ז"ל שהוא בירושלמי דסנהדרין וכו' חמישה עשר רבוא ושבעת אלפים ומאתים. כאן הנוסח המתוקן, ועיין רש"י מהדורת ברלינר ורמב"ן מהדורת שעוועל (ולא הסתייע בעדות של אבן שועיב).

פג סוף ע"ב: "וזהו שכינה בישראל צורך גבוה דכתיב ישראל אשר בך אתפאר". ודף פז סוף ע"א: "ואמרו שכינה בישראל צורך גבוה וכתיב ישראל אשר בך אתפאר. וכתוב מה תעשה לשמך הגדול".

הוא על פי הרמב"ן בפרוש התורה לשמות כט מו: אבל ר' אברהם (אבן עזרא) אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם וזה תעבדון את האלקים על ההר הזה (שמות ג יב). ויפה פירש ואם כן יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל **צורך הדיוט ולא צורך גבוה** אבל הוא הענין שאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג) וכו'. ועיין מהדורת שעוועל שציין לעבודת הקודש חלק העבודה פ"ב ולרבנו בחיי כאן ולפי' סודות הרמב"ן (לאבו סאולה) וצריך להוסיף אף אבן שועיב. ועיין ג' שלום, תרביץ שנה כח עמ' 88 על הנסוח המאוחר יותר: שכינה בתחתונים צורך גבוה, או שכינה בישראל צורך גבוה. אף הוא העירני על ר' בחיי פרשת בא. ועיין של"ה מסכת שבועות, דפוס ווארשא דף נא ע"א בשם ספר קנה: וזהו מצוות מעשיות צורך גבוה וצורך אדם.

בספר האמונות לר' שם טוב (צילום) דפוס פיררא שיו דף קה ע"ב בשער העשירי פרק א: ואומר כי רז"ל אמר דרך כלל שכינה בתחתונים צורך גבוה וכו'. ושם דף קי ע"א: כי שכינה בתחתונים צורך גבוה כלו' צורך הראשונים העליונים שיבורכו ממעין גנים באר מים חיים וכו'. ובדף נט ע"א בשער הששי פ"א: וחז"ל אמרו במאמר מוחלט שכינה בישראל צורך גבוה וכו'.

[1] בביאור סודות הרמב"ן מוסיף: כמו שאמר החסיד ז"ל הנופח בנוד ממציא בו רוחו (החסיד הוא ר' יצחק סגי נהור).

מנהגות

מה ע"ג: ולכן נהגו בצרפת ובקטלוני"א לומר שירי הקלירי שקבלה בידם שהוא ר' אלעזר בן ערך אע"פ שאינן מכוונין על המשקלים כי עיקר הענין אינו המשקל, כי הם כמטבע הצרוף המזוקק שבעתי' שאין בו סיג והאחרי' המכוונין לשיר נעים ולמשקל הם כמטבע שקר מלא סיג נראה טוב במראה ובאותותיו וכשורפים אותו יוצא כולו סיג וזה עיקר גדול בתפילה.

שקבלה בידם — מפורש בתוספות חגיגה דף יג ע"א דבור המתחיל ורגלי[1], ושם הנוסח ר"א ברבי שמעון ואולם ר' אלעזר בן ערך נמצא גם בספר יוחסין ערך ר"א בן ערך בשם הרשב"א.

עיין תשובות הרשב"א ח"א סי' תסט: והקליר אומרין עליו שהוא רבי אלעזר בן ערך שאמרו עליו שהוא תנוי והוא קרוי והוא פיוטי. ובספר שערי העבודה בני ברק התשב"ז (שנדפס על שם ר' יונה ואינו לו) עמ' ט: ר' אלעזר חסמא.

דברי המחבר נגד השירים השקולים שהמשקל אינו עיקר אלא התוכן מזכירים לנו את דברי ר' יהודה הלוי בכוזרי מאמר ב ע"ח; הפרחון מחברת הערוך דף ד ע"ד — ה ע"ב ועוד רבים. עיין למשל הדברים שהובאו בדיסרטציה של בראדי על המשקלים בשירי הלוי (גרמנית) עמ' 13 הערה 1 ואילך.

בסוף הספר הביא המחבר מנהגות שונים לענין קריאת שמונה פסוקים שבסוף התורה (ב"ב טו ע"א): וע"ז פירש הרמב"ן ז"ל כמ"ש שאינן בקדוש' שאר התורה וקוראין אותם אפ' שלא בעשרה מה שאין כן בשאר התורה שאין קורין אותה אלא בעשרה. ואינו נראה. וי"מ שאין מפסיקין בהן אלא שקורין אותן ביחיד. וי"מ קורא אותן ולא יותר שמתחיל המסיים מן ומת שם משה ולא למעלה שלא יערבם עם הפסוקים שלמעלה מהם. והנכון מה שכתב בעל המלמד (עיין ערך מלמד התלמידים) וכן נהגו בארץ פרובינציא שיחיד קורא אותן לבדו בלי עזר חזן וכו' כל הענין. ויש לציין לכל הדעות.

מה שכתב: פירש הרמב"ן, הוא ט"ס וצ"ל הרמב"ם, והוא בפי"ג מהלכות תפילה ה"ו. ועיין שטמ"ק למנחות דף ל ע"א אות כב.

ויש מפרשים הראשון — כן כתב רש"י בב"ב טו ע"א ומנחות ל ע"א ורגמ"ה לב"ב שם ועיין שם בתוספות וטור או"ח סוף סי' תכח (וט"ס בב"י שם וצ"ל: וכ"פ ברא"ש בשם ר"ת, ולא ר"ח) וראב"ד בהשגה להלכות תפילה פי"ג ה"ו וע"ש במגדל עוז.

יש מפרשים השני הנה ביד רמה לב"ב שם כלל את שניהם ואמר: למאי הלכתא למימר דלא פלגינן להו לתרי גברי ולמאן דקרי להוא לא קרי ליה אלא באנפיה נפשיהו ולא קרי ליה מידיה אחרינא. הר"י מגאש בב"ב שם מביא את שתי הדעות תחלה את "יש מפרשין" השני, "ופרוש אחר" — יש מפרשין הראשון.

ומה שכתב בעל המלמד — שם אין כתוב אלא בקצרה והאריכות היא של א"ש. ומנהג ארץ פרובינציה כבר כתב כך ר' משולם בר' נתן והובא בתוס' בב"ב ומנחות. וכן אמר הראב"ד: "ומקומות אלו נהגו" וכו' (ומגדל עוז הביא כך בשם לשון אחר ברש"י!) וכן בריטב"א לב"ב. והמנהיג סוף הלכות החג מעיד שכך הוא אף מנהג ספרד (המנהיג מסכים לפרוש ר"ת [רש"י] שפירושו אינו מפסיק ביניהם ומביא ראיה מירושלמי מגילה והוא שרמז אליו הראב"ד. ואף א"ש אינו מזכיר את הראב"ד ומביא את מנהג פרובנס מספר המלמד).

והנה בבית הבחירה למאירי במגילה פ"ד (לאחר המשנה העשירית) הביא כמה הלכות בקריאת התורה, ובהלכה של שמונה פסוקים כתב חמש דעות. א) שאין מפסיקים אותן לשנים. ב) יחיד ולא ש"ץ עמו (ואין נראה כן וכו'). ג) יחיד בלא עשרה (ואין זה נראה כלל וכו'). ד) יחיד קוראה פרשה לעצמו ואין רשאי לחבר פסוקים שלמעלה הימנה. ה) שמיוחד בצבור קורא אותם. ומוסיף וראשון ואחרון שניהם עיקר. ובבית הבחירה לב"ב טו הביא רק שלוש דעות היינו דעות א ד ה שהזכיר במגילה.

בארחות חיים הלכות קריאת ס"ת אות י, הביא ארבע דעות היינו הדעות ג ד ב (ולכל היד החזקה קורא ש"צ בקול רם ומסיים) ודעה ה (המיוחד שבהם כלו [צ"ל כלומר] הגדול שבכולם וכו'. הוא מצרף אף דעה א: ואין מפסיקים אותם הפסוקים לשנים).

בכל בו הביא רק דעות ג ה ואף כאן מסיים: "ואין מפסיקין אתו הפסוקים לשנים".

1 על פי ויקרא רבא פ"ל ופסיקתא דרב כהנא, ולקחתם לכם ושם נסמן.

נמצא שהפירוש יחיד — מיוחד משותף למאירי ולארחות חיים ונמצא אף במרדכי הלכות קטנות תתקנה (ואני שמעתי יחיד ת"ח וכו'). המרדכי הובא בד"מ והפרישה (לאו"ח סו"ס תכח ויש לתקן לפי"ז את ההערה במאירי לב"ב).

ברי"ף מגילה פ"ד דף ער הביא לשון הגמרא "יחיד קורא אותם בבית הכנסת" (וכן במנחות ל ע"א בדפוסים אבל ליתא בשום כ"י, עיין דקדוקי סופרים שם) וכן במאירי ובארחות חיים. ולכאורה אין ללמוד מכאן כלום דבר על פרושו אבל במגדל עוז פי"ג מהלכות תפילה הביא לשון הרי"ף: "בצבור" וביקש לפרשו כדעת הרמב"ם.

ועל זה נהגו ברוב המקומות שיהוא קורין קריאת שמע בקול רם לבד בשכמל"ו והוא מנהג יפה לזה הד'. ואמרו חכמים כי על זה אומרים במוסף באחד ימלוך בעבור ברוך שם כבוד לעול' ועד (לנכון בדפוס קושטא: מלכותו לעולם ועד) זה ענין נכבד. יט עמ' ג.

דף ל ראש ע"ד: ומזה הטעם נהגו שלא להניח סכין על השולחן וכו'. מנהג זה בצירוף הענין שאיסור גזית הוא רק בברזל — הובא אף ב"שלחן של ארבע" לר' בחיי בשער הראשון (הוצאת לוין אפשטיין דף קג ע"ג). ועיין טור ושו"ע או"ח סי' קפ ובנ"כ שם מהרוקח סי' שלב ושבלי הלקט [סי' קנח]. הטעם השני שהביא בעל שבלי הלקט בשם ר' שמחה שמעשה באחד שתקע הסכין בבטנו — הובא בארחות חיים הלכות ברכת המזון אות ח בשם "מדרש"!

לח ע"ג: שבת הגדול — "והיו קוראים לו ג"כ שבתא דכלה. ומה שקראו העם זה השבת שבת הגדול יש בו ב' טעמים" — עיין הגדה שלמה עמ' 50 ואילך.

דף לה א-ב: ונהגו העם לאמרו במוצאי שבת שיש בכל השבוע מלאכה וכו'; לכל הענין עיין שאילתות שאילתא א וטור או"ח סי' רצה ועיין ספר היובל לוולפסון החלק העברי עמ' ו והערה שם.

מד ע"ד: וכבר היו בחסידים הראשונים ששמענו שמעם שלא היו אוכלין בשר בהמה גסה אלא בשר עוף כדי להוליד דם זך מאד וכו'.

דף מח סוף ע"א: והחסידים ואנשי מעשה היו או' אותו (מזמור קלט) בכל יום וכו'. לא מצאתי מנהג זה; ונזכרים מנהגות אחרים כגון מזמור כה (רמב"ם) מזמור פו (מנהיג) וכן אמרו מזמור פג ועיין סידור עבודת ישראל של בער עמ' 150.

אמנם ראב"ע בפירושו לתהלים בראש פרק קלט אומר: זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים מזמור כמוהו וכו'.

עב ע"ב: ונהגו כל ישראל להפטיר בשלשה שבתות קודם תשעה באב שלש הפטרות דפורענות ושבעה דנחמתא עד ראש השנה ואם בתלמוד לא מצינו טעם הדבר נהגו כן כל ישראל משום שאנו מוצאים בפסיקתא מפורש כן וכו'. אין לקבוע בודאות לאיזה פסיקתא התכוון אם לפסיקתא רבתי אם לפסיקתא דר' כהנא.

עט ע"ד: ואם תאמר מאחר שתפילין אות ועדות כמילה ושבת היאך הקילו רוב העם בה כבר פירשו אותו חכמים ז"ל כל מצוה שלא מסרו ישראל עליה בשעת השמד עדין היא רפויה בידם וכו' כל הענין. עיין שבת קל ע"א ותוספות שם דף מט ע"א ד"ה כאלישע. ועיין מאירי שם ומש"כ בספר ר' נסים גאון עמ' 418—420. ועיין מהרי"ק שרש קעד שהעתיק את לשון תוס' ר"י מפריש באריכות ובתיקון יותר ממה שנדפס בתוס' שלנו. וכבר האריכו הרבה בענין הזה ועיין למשל יעקב רייפמאן, בית תלמוד ש"ב עמ' 523, פירושים וחדושים בירושלמי לגינצבורג כ"א עמ' 357. ועיין מאן HUCA כרך ד עמ' 289.

פא ע"א: ועל זה נהגו לכרוך התפילין צורת כנפי יונה, ויש אומרים דוקא של ראש [שבהן נעשה הנס, דפוס קושטא] אבל של יד כורכין אותן כמין יוד שהוא תשלום שדי ויש אומ' כי שניה' צריכין כנפי יונה והכל כפי המנהג. מנהג זה נזכר באחרונים עיין מג"א או"ח סי' כח ס"ק ד בשם מטה משה בשם ספר המוסר (לר' יהודה כלץ. וכן ב„מנורת המאור", אלנקאווה חלק ב עמ' עמ' 70: "ונהגו העם לכרוך אותן ככנפים זכר לאלישע בעל כנפים". אם כן משמע שהמנהג לכרוך את שתיהן ככנפי יונה). ודברי א"ש לא הובאו!

דף פו סוף ע"ב: כמו שאמרו (ברכות לא ב) היושב בתענית בשבת וכו' וכמו שפיר' המפרש (צ"ל: המפרשים) ז"ל שאינו מדבר בתענית היצר וכו' שהמתענה על חלום בשבת לא אמרו בו יתיב תעניתא וכו' ואף על פי שכן נהגו העולם.

עיין רשב"א לברכות שם שהביא פירוש

רב האיי ורוב המפרשים שבתענית חלום מיירי, ויש אומר דבשאר תעניות קא מיירי וכו׳ ומ״מ רוב המפרשים כן הסכימו שבתענית חלום דוקא קא איירי. ועיין אוצר הגאונים לברכות הפירושים עמ׳ 44 והערה ב שם ובצרור החיים לתלמיד הרשב״א עם קסט — קח. ומ״ש שם ושמעתי למורי הרשב״א ז״ל דאם אינו יכול למחר מיד מפני שהוא חלש יתענה יום אחד (אחר?) בשבוע וכו׳ נמצא בחידושי הרשב״א הנ״ל. ועיין הערו׳ בסוף צרור החיים.

דף פז סוף ע״ג: ורז״ל אמרו אין מפסיקין בקללות וכו׳ ואמרו (מגילה לא, ב) הני מילי בתורת כהנים וכו׳ וכבר נהגו העם שלא להפסיק גם באלה (רמב״ם פי״ג מהלכות תפלה הלכה ז). פז ע״ד: אמרו **הגאונים** ז״ל שלא יצא כשיקראו אל׳ התוכחו׳ שלא יראה כמי שקץ בהם וכו׳ ואין לזלזל בקריאתם לקרות אותם החזן כמו **שנאמ׳** ונהגו[1] במקצת מקומות לקרותן למי (=כמי) שאינו רגיל לקרות אלא בזה המקום[2]. שכל זה נראה כמי שמזלזל אלא שיקרא בזה המקום כמנהגו במקום אחר. ושמעתי כי מנהג הראשוני׳ היה לעלות לקרותם זקן וחכם וכו׳.

פט סוף עמ׳ א: והיה מנהג החסידי׳ הראשוני׳ שהיו קוראים בעשרת ימי תשובה מצות עשה ולא תעשה לידע במה חטאו. ובדף צב ע״ד: ולכן היה מנהג החסידים ואנשי מעשה שהיו מעיינים במצוות עשה ולא תעשה כדי שיראו במה חטאו ויתוודו עליהם (ועיין שם כל הענין על הוידויים).

צב סוף ע״ד: ויש לומדים מכאן שאין חיוב לאדם להיות עומד על רגליו כל היום מדקאמר כי שמואל קם כי מטא שליחא דציבורא לאבל אנחנו חטאנו מכלל שיושב היה ובתוספתא (צ״ל: ובתוספות) אמרו כי שמואל היה זקן וחלש אבל כל אדם שיכול לעמו׳ על רגליו מצוה גדולה היא וכו׳. ועיין בסעיף "תספות".

דף צד סוף ע״א: וזהו שאמר במדרש ולקחתם לכם ביום הראשון וכו׳ כך ראש השנ׳ קמים קצת הקהל לסליחות בעשרת ימי התשובה קמים יותר ביום הכפורים כלם. המדרש נמצא בויקרא רבא פ״ל ובפסיקתא דר׳ כהנא, ולקחתם לכם, מהדורת בובר דף קפג ע״א. והשגיר א״ש לתוך המדרש את מנהג ישראל לומר סליחות בראש השנה. בפסיקתא הלשון: כך באין ישראל בר״ה **ועושין תשובה**, הקב״ה מתיר להם שליש של עוונותיהם.

ובסוף ע״ד: וכן נוהגין בקטלוניא אבל אנו נוהגין כדעת הר״ם ז״ל (פ״ו מהלכות סוכה הי״ב).

כסא אליהו. דף יב ע״ג: ויש בקצת הדרשות שנולד משפחתה אליהו הנביא ומזרע גד הוא ונקרא גד על שנולד מהול מלשון גודו אילנא ולכן נקרא אליהו הגלעדי. ולכן משימין כסא לאליהו בבי׳ המילה עד שהוא [מהול, כן לנכון בדפוס קושטא] וכו׳. על המנהג זה מעיד כבר ר׳ נסים גאון עיין ספר ר׳ נסים גאון עמ׳ 276 הערה 211.

ולבסוף יש להעיר על דבריו בדף מ ע״א: אבל הגאונים ז״ל והר״ם במז״ל פי׳ אורז בלשון ערב אלרו״ז ומורי הרב ז״ל היה אוכלו. וחכמי צרפת ז״ל היו נוהגין בו איסור ובמיני הקטנית ובשר יבש וגבינה יבשה ודגים יבשים מלוחים וכל זה מדת חסידו׳. לעניין עיין למשל טור ובית יוסף או״ח סי׳ תנג ודברי א״ש הובאו באחרונים, עיין למשל שו״ת "זרע אמת" לר׳ ישמעאל הכהן חלק שלישי סי׳ מח: ומצאתי און לי ממעשה רב שנעשה בדור שלפני פנינו כמו שהביא בהגהות על הש״ע כ״י מכמוהר״ר אי״ש ג״ר בא״ח סי׳ תנג וז״ל, בליוואנטי אוכלים האורז ההיינו ריז״ו והלועזים מחמירי׳ אבל זכורני שהגאון מהרר״נ טרבנט מו״ר התיר לאכול האורז בשעת רעבון פה מודונא שהיה רעב גדול בארץ מפני שבשעת הדחק שאני ועיין בדרשות הרב בן שועיב סדר צו דף מ שרבו הרשב״א היה אוכלו וכו׳.

העתקתי את לשונו משום שעל פי זה יתוקנו דברי "שדי חמד" חלק ז עמ׳ 431 ע״א ד״ה שוב מצא: שוב מצא (בעל זהע אמת) בכתיבת יד שהגאון מוהר״נ טרבוט התיר לאכול האורז וכו׳ וכו׳. ולא הזכיר את אי״ש ג״ר.

מעמיקים דף צב ע״א: ואומרים המעמיקים באלו העניינים (קבלה).

רב נסים גאון

כתבנו למעלה שפיסקה אחת מדברי ר״נ גאון שהובאה בסתם ע״י א״ש הגיעה אליו כנראה ע״י פרושו של הרד״ק, אלא שנראה שא״ש ראה גם

1 בד״ק: שנאמר והגין, והכל טעות וצריך לומר: שנוהגין.

2 כירושלמי מגילה סוף פ״ג כפי שהובא ברבינו מנוח, עיין כסף משנה פי״ג מתפלה ה״ז.

חלק ממגילת סתרים של ר"נ גאון במקורו הערבי וא"ש תרגם סימן אחד מאותו ספר לעברית אלא שלא הזכיר את מקורו. בפרשת חיי שרה דף ח ע"ד: "וראיתי לזכור כאן ענין אחד שהוא מסופק (בכ"י וטיקן מס' 42 „שהוא מסופר") בנביאים שואלים כמה עד כי הגויים שואלין אותו (כך בדפוסים ובכ"י גאסטר במוסיאון הבריטי סימנו 9974. בכ"י וטיקן הנ"ל „שואלים אותו רבים עד כי הבנים שואלים אותו ואומר") ואומר' כי כל התורה נשכחה מישראל" כל הענין כולו עד דף ט סוף ע"א „גלגלנו כל זה כי הוא ענין צריך ואם אינו מן הדרשה". כל הענין הארוך הזה נתברר לנו עכשיו שאינו אלא תרגום מלה במלה מדברי ר"נ גאון שחלקים ממנו הגיעו אלינו במקורם הערבי שצורפו ממקורות שונים, עיין ספר ר"נ גאון עמ' 350 עד 380 ומה שכתבתי בסיני כרך ס' עמ' ו עד יב. ויש עוד דברים בעניין הזה.

סמ"ג

בדף נא ע"ב הביא דברי הרמב"ם על לא תחמוד ולא תתאוה (הלכות גזילה פ"א ה"ט ה"י) וכנראה השתמש אף בסה"מ, לא תעשה רסו, כי הפסוק וחמדו שדות וגזלו לא נזכר במשנה תורה אלא בסה"מ עפ"י המכילתא (ואולי לקחו א"ש מהמכילתא ולא מסה"מ). א"ש מעיר: ולפי דבריו החמיר בבית מאשת איש. והוא לשון סמ"ג לאווין קנ"ח! ואף הראיה מתרגום אונקלוס נמצאת בסמ"ג ואף ההערה מדברי רש"י. וכדרכו בכל המקומות שהוא משלב מקור במקור שילב אף כאן את דברי ראב"ע בדברים ה טז בשינוי לשון קצת.

כיו"ב בדף נ ע"ב: ואמרו במדרש זכור בים שמור ביבשה (עי' פסיקתא רבתי פסיקתא כג) פירוש כי בים הכל אורה וכו' — לקוח מסמ"ג עשין סוף סימן כ"ט: "ושמעתי כי יש במדרש זכור בים שמור ביבשה. ואף הפירוש שמור — המתן שהביא א"ש קודם לכן נמצא בסמ"ג אבל הראיה להוראה זו היא אחרת וכאן הרחיב קצת את הביאורים.

דף פד ע"ב: ולכן נצטוה המלך שלא לעשות שום צות לשום אדם ושלא יקרא לשום אדם אלא בשמו ואינו עומד בפני שום אדם אלא בפני כהן גדול ובפני חכם בינו לבינו כמו שכתוב בספר המצות וכו'. נמצא בסמ"ג עשין קטו — אבל הכל לקוח מהרמב"ם כמעט מלה במלה וכמו שמצויין בסמ"ג, (מהלכות מלכים סוף פ"ב).

עד סוף ע"ד: וכתבו הגאונים שהנשבע שלא יכנס בתקנת הקהל שהוא בכלל הנשבע לבטל את המצו' וכן הוא בספר המצות. סמ"ג לא תעשה רלה: והורה גאון שבכלל זה הנשבע שלא יכנס בתקנת הקהל. וכן ראיתי בתשובת רבינו יוסף טוב עלם ובתשובת הגאונים ור"י ב"ר יהודה ורש"י.

עה ע"א: וכתב בספר המצות — סמ"ג לאוין סי' רא: השיב ר"י בהבטחה בתקיעת כף היה אומר ר' תם וכו'.

עט סוף ע"ד: וכתב בעל ספר המצות כי הרשע וכו' כל הענין שבכאן לקוח מסמ"ג עשין סימן ג ועיין באוצר הגאונים ברכות עמ' 39.

פה ע"ג: וכתוב בספר המצות כי עתה שהשם האריך גלותינו וכו' סמ"ג עשין עד: כבר דרשתי לגלות ירושלים אשר בספרד ולשאר גלויות אדום וכו'. ואף המעשה של רב אשי העתיק א"ש מהסמ"ג.

רב סעדיה גאון

דף מג ע"ג: ורבינו סעדיה ז"ל מפרש אלו בבל ומדי ויון ואדום וישמעאל ומפרש אמוצים ישמעאלים שנתאמצו מעצמם ולקחו מלוכ'. הפרוש הוא לזכריה ו ועיין אף בפרוש רד"ק לזכריה שם שהביא את רס"ג לדבור אחר שם פסוק ג. ואולי לזה התכוון ר' יהודה אבן בלעם בפירושו לזכריה JQR מהדורא חדשה כרך טו עמוד 51. ו"הגאון הנזכר" אינו ר' שמואל בן חפני, כמו שחשבו הרכבי ואחריו פוזננסקי משום שבפרק אחר הזכיר את הרשב"ח — אלא הוא רס"ג; ו"הנזכר" הוא שזכרו קודם לכן, אבל לא לפני פניו שהוא רשב"ח.

דף עג ע"ד: על וילך חרנה (אולי לקוח מאבן עזרא). עד ראש ע"א לירמיה ד.

ראש פרשת נשא דף ס סוף ע"ג: ועל דרך הפשט פרש רבינו סעדיא ז"ל כי אילו שירי המעלות היו נאמרים בקול רם ובקול שיר היו מעלין הקול והם נאמרים על בני הגלות (וזו המעלה אמהר דוד על עצמו וכו'). תרגום רס"ג לתהלים — בכל שירי המעלות ובהקדמתו לפירושו

לתהלים בתנאי השני. פירוש רס"ג הובא אף בראב"ע לתהלים, ואולי לקחו א"ש משם.

לב ע"ד: ובשביל זה פירש הגאון כי למה כמו לא וכמוהו למה נמות לעיניך. הגאון הוא רס"ג שתרגם כך בתרגומו הערבי: לא ישתד" (וכן בפסוק יב למה יאמרו: ולא יקולו) ובבראשית מז יט תרגם: פלם נמות.

ובפירושו למשלי — דף סד ע"ב: והגאון ז"ל פירש (משלי ל, טו).

ואף בדף פט ע"ג הטעמים לתקיעת שופר — ידועים על שם רס"ג.

ספר בן גריון — דף יז א; יט סוף ע"א.

פתגמים ואמרי חכמה

בקיאות מרובה היתה לו לא"ש בספרות ה"מוסר" של ימי הביניים בין מקור ובין תרגום. ומרובים הפתגמים והאמרות שהובאו בספר הזה בשם "חכם". בכמה מהם אפשר להראות על מקור רצוף, כגון ע ע"א וע"ב — שורה של פתגמים שמקורם במבחר הפנינים ומוסרי הפילו־סופים (ועוד כמה מפוזרים במקומות שונים), או בחובות הלבבות. ואף על פי שהשתמש א"ש בחובות הלבבות הרבה — יש להעיר שלפרקים הוא מביא עניין שנמצא אף בחובות הלבבות אבל הוא לא לקחו משם אלא ממקור אחר.

כגון דף סט ע"ב: כמו שהיה אומר אלכ־סנדר באנו מן המלחמה הקטנה ונכנסנו במלחמה הגדולה, וכן שם סע"ד: כמו שכתב אלכסנדר כשהיה בא מן המלחמה באנו מן המלחמה הקטנה ונכנסנו במלחמה הגדולה.

המאמר נמצא אף בחובות הלבבות שער יחוד המעשה פרק ה אבל לא בשם אלכסנדר אלא בשם "חסיד" ובהצעה אחרת: ואמרו על חסיד אחר שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים וכו'. ובמאזני צדק לאלגזאלי עמוד 67: וחכמים **הראשונים** היו אומרים בשובם ממלחמת אויביהם וכו' שבנו מהמלחמה הקטנה לכו נא ונלחמה מלחמתנו הגדולה (כלומר לכו ונתקן מדותינו וננקה נפשותינו).

ואמנם את ספור אלכסנדר אנו מוצאים נזכר בדרשות עוד בדף ע סוף ע"ב (על החיות המזיקות במבטיהן). וספר שעשה אלכסנדר — בדף צא ע"א.

ונמצא כאן פתגמים שאין דומה להם בספרות העברית. כגון בדף פז ע"ב: כמו שאמר חכם אחד **אלולא**[1] ביני ובין חברי אלא חוט של עכביש וכו'. ודף סב ע"ד: הקנאה כמו האש וכו'.

הנני רושם כאן ציונים לפתגמים ומעיר כאן וכאן על אחדים מהם:

טו (וצ"ל טז) ע"ב: ושנדע כי החריצות הבל והגזרה אמת, נאמר על פי הפתגם: אם הגזירה אמת החריצות שקר (מבחר הפנינים שער מג) ושגור הרבה בספרות.

יז ע"ד: אמר החכם בעת המבחן והמחקר ייקל האדם או ייקיר (ט"ס וצ"ל: ייקר) לקוח מתחכמוני שער מד. יח ע"ד: אמרו ז"ל בן עשרים בה ימות, כלומר במה שהאדם אוחז בהיותו בן עשרים דרך טובה או רעה בה ימות. עיין תקון מדות הנפש לר"ש בן גבירול סוף ההקדמה (גרן נכון דף ז ע"ב; מהדורת נח בראון עמ' 27): וכמו שהביאו משל מתיקון הסעיף קודם שיגדל וכשישוב אילן גדול קשה לתקנו ולהעתיקו... וזהו טעם חנוך לנער על פי דרכו (משלי כב ומדרש משלי שם) ואמרו **רבותינו כך בן עשרים בה ימות.**

בספר חוקה לר' יוסף קמחי, למשלי טו, י: ואמר בעל המוסר בן עשרים בה ימות וכו'. ונראה שבעל המוסר הוא רשב"ג.

כב ע"ג: וכבר כתב חכם אחד שהחכמו' יש להם זמן וכו'. ומכאן כנראה במנחה בלולה פ' וילך.

כט ע"ד: כי תחלת המחשבה הוא סוף המעשה — כוזרי מאמר ג אות עג („שאמרו חכמים"). ושמא לקחו מפירוש האגדות לרשב"א לנדרים (עין יעקב דפוס ראם דף סא ב: כבר נודע שתחלת המחשבה הוא סוף המעשה) שהובא בדרשות א"ש לקמן נט ע"א — ב. ועיין פרלס בספרו הגרמני על הרשב"א החלק העברי עמ' מז רקנטי פרשת עקב, „ארבעה קנינים" לר' יהודה קנפנטון עמ' 30.

לז ע"ג: וכאשר אמר החכם אין שנאה גדולה כשנאת האומות, וצריך לומר: האמונות. ועיין ראב"ע לבראשית יא ו: כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה. והרשב"א ב"מאמר על ישמעאל שחבר על הדתות" פרלס

1 ובד"ק: אלו לא, ואף לשון זה מגומגם (אלו לא — אלא!) ואילולא כאן כנראה כמו אלולי לחיוב — אילו היה. עיין למשל מש"כ במסכת ע"ז שהוצאתי ניו יורק תשיז דף קכג ע"ב ויש להוסיף עוד.

בספרו הגרמני על הרשב"א החלק העברי עמ' מט: וכל עקר השנאה לא יצאה אלא בחלוק הדת (ועיין שבת פט א על "סיני").

דף מג עמ' ג: לא ידעתי נפשי שמתני אומרים ישראל **ישועת ה' כהרף עין**. והוא מאמר מפורסם עיין מה שכתבתי ב„מנחה ליהודה" (זלוטניק) עמ' 27—38 ועמ' 295. ועל המובא שם יש להוסיף: לק"ט לאסתר פ"ב י"ז ובריל "ספרי השנה" שלו חלק שמיני עמ' 154 הערה 2 מקורות רבים. ורמב"ן בתפילת הים: אנא האל וכו' (הכרמל שנה ב עמ' 93, כעת „כתבי הרמב"ן" מהדורת שעוועל ח"א עמ' תכב): הממציא יש מאין **ותשועתו כהרף עין**. ובשיר "ימים למתנות ומנות נועדו" לשלמה הלוי (פאַ־לום מבורגוש). שנדפס בישראליטישה לטרבודה (ההולנדי). כרך עשירי (1884—1885) עמ' 82 אלו מקום כולה ידידי אפגשה בו אמצאה **רוחה** (כן צריך לנקד) **כהרף עין**. אבל בעמוד 79 שם: אמצאה **נוחם** כהרף עין.

מד ע"ג: וכמו שאמר המשל יש אכילה אחת מונעת כמה אכילות, עיין פירוש ר' יונה לאבות פ"ד מכ"א ד"ה והתאוה: וכמו שאמרו חכמי הטבע כי גם המאכלים קלים וטובים מזיקין לאוכל מהם הרבה ו"בן משלי" להנגיד במהדורתי ס' תתקד וע"ש הערה, אוצר המשלים של דודזון עמ' 68 סי' 1033.

מה ע"ב: ואמר חכם אחד כי התפלה מזון הנשמה וכו'.

מה ע"ג: **הקרבן בלי כוונה כגוף בלי נשמה** (לענין התפלה). ונראה שהוא המקור הראשון (לפי שעה) לפתגם המפורסם תפלה בלי כוונה וכו', עיין הודזון אוצר המשלים סי' 586. ועיין בספר שערי העבודה בני ברק התשכז (שמיוחס לר' יונה מגירונדי ואינו לו) עמ' ז וכל הספר מיוסד על השוואות התפלה לקרבנות (על פי חז"ל. ודרכו לערבב את המקורות ולצרפן זה לזה מבלי להפרידם ואין כאן מקום להאריך בזה).

נג ע"ב וכבר כתב חכם אחד כי קיום האומה בד' דברים וכו'.

סא סוף ע"ב: אמר חכם אחד השם הניח הותם באדם לבלתי יתגאה וכו'.

סב ע"ד: ואמר חכם אחד אין צריך השם לנקום מהקנאה כי דיו קנאתו וכו' מבחר הפנינים סוף שער הקנאה.

שם ואמר חכם אחד אין לו לאדם אויב גדול כתאוה וכו' (ועיין חובות הלבבות שער יחוד המעשה פ"ה על היצר).

סד ב: לא תביט במי שהוא למעלה ממך וכו'.

סה א: וכמו שאמר החכם הלשון הוא עבד הלב והוא משרת הנשמה.

שם: אמר חכם אחד: הכח והלשון הוא פתח הנשמה.

עיין מוסרי הפילוסופים מהדורת לוונשטיין שער ב פ"א סי' 38 ועיין חובות הלבבות שער הפרישות פ"ה: והלשון שער המצפון ואם הלשון יהיה מופקר... יהיה שער האוצר פתוח.

שם ראש ע"ד: ואמר חכם טוב לאדם להיות אלם ומשכיל, מהיותו רב דברים וכסיל.

ואמר עוד מרבה דברים ילבט והמחריש ימלט.

עיין הודזון אוצר המשלים סי' 1396 וסי' 1438. ושניהם בתחכמוני שער מד (וצריך לציינו בסי' 1396 שם!).

סח סוף ע"א: ואמר החכם פי כסיל ממנו יודע מה שבלבו (עיין לעיל עמ' 16).

שם ע"ד: אימתי אני יודע בעצמי כשאני מכיר בעצמי שהחכמה רחוקה ממני, עיין אוצר המשלים עמ' 100 (והלשון יודע בעצמי קצת קשה).

ע ע"א: ואמר חכם אחד אם תבקש וכו' — תחכמוני שער מד, ועיין מוסרי הפילוסופים שער ב פ"ו (אוצר המשלים 164) וחובות הלבבות שער עבודת האלהים פרק ד: ואמרו קצת החכמים מי שפורש מן העולם לאהבת העולם כמו שמכבה האש בתבן.

שם: ואמר עוד העבד וכו' — תחכמוני שם. ועיין מבחר הפנינים שער ההסתפקות: מי שירצה מן העולם כדי ספקו יהיה המעט שלו מספיק לו.

ע סוף ע"ב: ואמר חכם אחד העין תכנים אל הקדרה הגמל — ועיין אוצר המשלים עמ' 64 סי' 959.

עה ע"ב: השם יצילנו מן העובד לשר הגדול.

עח ראש ע"ג: ואמר חכם אחד הועילוני אויבי יותר מאוהבי וכו' עיין בן משלי סי' תרג ואוצר המשלים סי' 205. ועיין אבות דרבי נתן ראש פרק כט ושקל הקדש לר' יוסף קמחי (עמ' פז): אהוב המוכיחך ושנא המשבחך כי המוכיחך יועילך והמשבחך יזיקך.

פ ע"ג: אמר חכם אחד כשיקצוף השם יתברך על הקהילה יתן העשר לקופצים ידיהם וכו' תחכמוני שער מד (עיין בסעיף השוואת הדפוסים לקמן עמ' 47).

פג ראש ע"ג: כל נביא חכם ואין כל חכם נביא.

שם ראש ע"ד: עם הגזירה טובה היא ההשגחה.

פו ראש ע"ג: וכבר אמר אחד מהתלמידים (ד"ק: חכם אחד לאחד מתלמידו) המיתה חסרון גרוע לאדם וכו'.

צב ע"א: המשל אומר מי שאינו יכול להכות החמור מכה האוכף.

ולזה יש לצרף: ואמר הפילוסוף אני משבח לשם על הלבנת שערי וכו' (דף צג סוף ע"ב) ועיין אף בן קהלת לר' שמואל הנגיד סי' שנו שמשבח את הזקנה מטעם זה.

הרשב"א

כה ע"ד: וכתב מורי הרשב"א ז"ל **באגרת** על זה הענין וזה לשונו אינו בנמנע וכו' (ועיין דף עב ע"א).

הכל כלשונו של הרשב"א בתשובתו חלק רביעי סי' רלג בשינויים קטנים. ויש להעיר לפחות על מקום אחד: וענין שאול יוכיח שלא נודע בחכמ' הראויה לנבואה ולא התעסק בה והתנבא עד שתמהו עליו ואמרו הגם שאול בנביאים. וברשב"א: בחכמה הראויה למדרגת הנבואה ועם כל זה התנבא בתוך בני הנביאים והוא שתמהו עליו ואמרו הגם שאול בנביאים לומר הגם שאול שלא נתעסק בחכמה כבני הנביאים עתה מתנבא עם הנביאים בלי הקדמות הראויות. (דברי הרשב"א על אין הקב"ה משרה שכינתו וכו' שהוא רק דרך קבע, עיין עליו ברמב"ן לב"ב יב א ועיין רב נסים גאון עמ' 282 הערה 237).

כו עמ' ד: ומורי הרשב"א ז"ל כתב בתשובה וכו'.

בחידושי הכותב בעין יעקב שבת פח א הביא בשם הרשב"א דברים אחרים בביאור הענין (הוא שימש מקור לכמה מספרי האחרונים) והוא ממש כלשונו של הרמב"ן בשבת שם אות באות! ואע"פ שרגיל הרשב"א להעתיק מהרמב"ן נראה ש"רשב"א" בהכותב טעות סופרים היא שהרי דבריו כאן הם שונים ממה שהובא בשמו בדרשות א"ש.

כז ע"א: ומורי נר"ו היה מפרש כי הוא לשון שאלה וכו'.

מורי הרשב"א, דף לד ע"ד. מורי, דף לט ע"ד: ומורי ז"ל לא היה נוהג לבטל פעם שנית. מ ע"ב: ומורי הרב ז"ל היה אוכלו, ובאותו עמוד העתיק כמה דברים ממורו. מ ע"ג: אבל מורי ז"ל היה מניח פרוסה על השלמה וכו'. שם: אבל מורי ז"ל אוסר יין כדי שלא יקבע עצמו על היין וכו'.

פירוש ההגדות של הרשב"א: דף מא ע"ג: ותירץ בזה מורי הרשב"א ז"ל בפירוש ההגדות וכו'. והוא בברכות סוף פרק ראשון. ובדף נט, ב: וכן פירש מורי ז"ל זו המשנה (=הברייתא) של נדרים. וכל מה שנאמר למעלה לקוח מפירוש האגדות של הרשב"א.

דף עט סוף ע"ב: ולכן היה מורי זכרונו לברכה מוחה בתפלת ראש השנה ועשרת ימי תשובה כשמפסיקין למען שמו באהבה ואומר זכרנו וכו'. זהו קצת חידוש וצ"ע. עיין חידושי הרשב"א לברכות לד ב ד"ה הא האמר.

ובדף פא ע"א: וכן כתב מורי ז"ל — הרשב"א בתשובה חלק א סי' קמח וסי' תמ.

דף פו ע"א: וכפשטו של המשל הזה אומ' מורי ז"ל, ועיין רמב"ן בפירושו כאן לפסוק נב.

בדף פט ע"ג: ועוד שמעתי למורי ז"ל שהדברים שאינן מושגין בשכל האדם לא דברה תורתינו בהם בפירסום אלא ברמז ובהסתר שלא יאמרו הרוצה לשקר ירחיק עדיו וכו'. עיין תשובות הרשב"א ח"ד סי' לא שרמז לתשובה אחרת שכתב בענין הזה והם הם הדברים שכתובים כאן. דרך אגב את הפתגם הרוצה לשקר ירחיק עדיו ראינו לעיל סעיף כוזרי שהוא מיחסו לכוזרי ואיננו אף בכוזרי. לעניין עיין אף האב"ע דברים לב לט.

דף צ סוף ע"א: אבל מורי הר' ז"ל ר' שלמה בן אדרת היה נוהג בכל התפילה לשחו' כיון ששחה שוב לא היה זוקף עד תשלו' התפילה.

דף צד ע"ד ומורי נר"ו היה נוהג כן (כמו שכ' הר"מ שצריכין לנענע יב נענועים בשש נטילות) ואמ' ליה הטעם שהם ע"ב נענועין וכו'. עיין תשו' הרשב"א ח"א סי' תלז = תרעו.

ובאותו עמוד לענין עובר לעשייתן: אבל מורי נר"ו ז"ל (וכן בד"ק!) היה אומר שכל זמן שלא גמר המצוה עובר לעשייתן דאמי.

נר"ו ז"ל — הוא צירוף של מעתיקים שהעתיקו מכתב ידו של המחבר שכתבו בחיי הרשב"א והוסיפו ז"ל משום שבזמן ההעתקה כבר לא היה הרשב"א בחיים. ורגיל כיוצא בזה בהרבה כתבי יד.

ועיין דף עה ע"ב: כמו שאמרו שהנדר הוא איסור חפצא — עיין רשב"א לנדרים טז ב.

ר"ש משנץ: וכתב רבינו שמשון ז"ל בסדר זרעים. דף נא ראש ע"ג והוא מפירוש הר"ש לכלאים פ"ח מ"ה.

שמועות

כמה פעמים מביא א"ש דברי שמועה בעיקר מדבריהם של ראשונים. ויש לציין במיוחד מה שכתב בדף מח ע"א: ושמעתי כי יש ענין בפסוק הזה נון כפופה בראש ונון פשוטה בסוף וכו'. דברים אלה מקורם בודאי בבית המדרש של המקובלים, כשם שהוא מביא מהם כמה דברים בשם יש אומרים כגון בדף לה (צ"ל: לג) ע"ב: וי"א שכל התורה שמותיו של הקב"ה וכו'. אלא שיש אומרים כולל כנראה אף הרבה ממפרשי התורה עיין שם באותו עמוד. ויש לציין במיוחד מה שנאמר שם: ויש אומר' כי מלבוש מבהיק היה מאותם מלבוש' שמתלבשים המלאכים שנבראו ביום ה כשמראים עצמם לחסידים וכו', ועיין במאמרו של ג' שלום בתרביץ שנה כד עמ' 290 על לבוש הנשמו' ו"חלוקא דרבנן". (לעמ' 302 שם: ותמצא בדברי רבותינו ז"ל אומרים עדיין לא נשלם חלוקו של פלוני יש לציין שמכאן הועתקו הדברים בציוני על התורה פרשת וארא בהגהה שם: ותמצא בדברי רבותינו ז"ל עדיין לא נשלם חלוקו של פלוני. והוא סוד גדול. ודרך אגב, בדברי הרמב"ן בסוף פרשת ויחי: לובשת לבוש השני האריך המהדיר שעוועל עמ' רעו להוכיח את הקריאה שני בקמץ תחת השין. ומביא ראיה משם הפרק הי"א בספר חיבור יפה מהישועה לר' יעקב בן ניסים (צ"ל: ר' נסים בן יעקב) ששמו החלוק המבהיק "ועניינו הוא הענין שלפנינו", ולא הרגיש המחבר שהשם הזה איננו של ר' נסים אלא של המתרגם החדש! ורוב דברי ההערה לקוחים מדברי שלום).

דף נח ע"ב:

ושמעתי מרבותי שכבר היה מעשה בדורות שעברו בשנים שהסכימו שיעסוק אחד בתורה והשני בחכמה ושיחלוקו בכאן ובעולם הבא וכשנפטר החכם בכה עליו חברו זכור מה שהסכמנו והעידו שראו למת ששחק ממנו ויירכין בראשו להודות על הענין וכו'.

וקבלתי במה שאמרו שניהם זה שדימה עצמו זה אסיתא וזה בוכנא כי דברו במדותיהם זה מקבל וזה משפיע וכו'.

וכבר היו בחסידים הראשונים ששמענו שמעם שלא היו אוכלין בשר בהמה גסה אלא בשר עוף כדי להוליד דם זך מאד. (מד ע"ד).

ובדף יז ראש ע"ב בשם ר' יונה.

ר' שלמה בן גבירול

מזכירו בפירוש בפרשת בהר בחוקותי (דף נה ע"ג): וכן כתב בן גבירול ז"ל גלגל עולם ומשקע לכתו ו' אלפים.

בדרשה לחג השבועות (דף ס סוף ע"ב):

ואמר ר' שלמה בן גבירול במחזור ליום הכפורים בקדושה:

תוקרים שם יה הנקרא כתריאל

(שירי רשב"ג מהדורת ביאליק רבניצקי חלק ב עמ' 188 שורה 38)

אבל אף בסתם: הפייט (דף כו סוף ע"ד):

ולכן אמר הפייט עד (צ"ל עדי) אשר לרעך נתנם נחקרים, והוא בפיוט "שמור לבי מענה" (ב"ר ח"ב 136).

ובדף ג ע"ג: וכמו שאמר הפייט היה לשב ענו לשכלו ושניו, והוא בפיוט „שמור לבי מענה" עמ' 137 שורה 47. ועיין סעיף פתגמים לדף יח ע"ד.

בשם הפייט הוא מביא אף בדף סג ע"ד: ואמ' הפייט ובתרומה מעשה מפורשת (ד"ק: מופרשת). ולא עמדתי על מקומו כאן.

יש מפרשים, ספק אם בפירוש הראשונים לתלמוד או בפירושיהם לתורה. כגון דף מא ע"ב-ג לענין חמץ בפסח מצרים שענינו נמצא בין במפרשי

התורה ובין בראשונים לפסחים פרק ערבי פסחים.
הראב"ד. פ ע"ד: וכתב הראב"ד זכר לברכה כל קיום המצוות הוא ביד השם וכו'.

חכמי צרפת. מ עמ' א לענין אורז ושאר קטניות בפסח.

תוספות שאינן לפנינו

בדף מא ע"ד: ומה שנהגו רוב העם להגדיל שפם עד ל"ג לעומד לא מצינו בו ענין ובתוספות פי' וכו'. וליתא לפנינו.

תוספות. כי תשא דף לה (צ"ל לג) ראש ע"ב: שמעתי בשם התוספות.

מ ע"ב: ועל זה כתבו התוספות כי אם אירע פסח ליל שבת שאין סודר החזן תפלת ערבית שתקנו מפני המזיקין לאותן שמתפללין בשדות. ואנחנו לא נהגנו אלא שסודר אותה. את המנהג של מקומו הוא מזכיר אף בסוף העמוד לענין ברכת המוציא ועל אכילת מצה.

ועיין נז סוף ע"ב: אלא שסמכו העולם על חכמי התוספות שכתבו כי מאחר שנהגו העולם כר' אלעאי בראשית הגז וכו', עיין בתוספות חולין קלו ע"ב ורש"י שם דבור המתחיל נהוג. אבל ר"י בר' קלונימוס ביחוסי תנאים ואמוראים עמ' תעח תמה על זה שלא נהגו בזה"ז ליתן מתנות כהונה והעיד שעד גזרות תנות (=תתנו) נהגו במגנצה ליתן ודוחה את פסק התוספות שדין מתנות כדין ראשית הגז עיין שם. ועיין רשב"א בחולין שם!

ועיין אף בבית הבחירה לברכות כב א ד"ה ראשית הגז: וגדולי עולם הורו על מתנות כהונה שנוהגות וכו' וכן נראה דעת גדולי הפוסקים (רי"ף לחולין) וגדולי המחברים (פ"ט מבכורים ה"א).

תום' נזכרו עוד בדף ע ע"ד.

רש"י. נו ראש ע"א: וכמו שאמרו בסנהדרין פרק ארבע מיתות (סג ע"ב) וכו' אלא שסכתו אמו סלמנדרא והיא חיה הנוצרה מיסוד האש כשמתמידין להבעיר אש בכבשן זמן גדול נוצרת זאת החיה ונזונת מיסוד האש. ברש"י כאן בסוף חגיגה וכן בערוך ערך סלמנדרא נזכר "שבע שנים". ועיין רש"י חולין קכז ע"א וערוך השלם הנ"ל.

כלום השתמש בפירוש הרשב"ם? דף סד ע"א: ובד"ה דמשה כי כושית אינה צפורה וכו'. כלומר ובדברי הימים דמשה. ספר זה נזכר בפירוש הרשב"ם לתורה במקום. שמא לקח א"ש את הדברים משם.

ונמצא שהוא משלב פירושי הראשונים בתוך דברי התלמוד שהוא מביא כגון בדף צה ע"ד: פז"ר קשב, רגל — לפי דברי ר"ת ור"ח: אבלות (כצ"ל, לא 'אבות') או לינה. עיין למשל תום' סוכה מח א ועוד.

בדף צה סוף ע"ג: לבריתא: והיית אך שמח לרבות לילי י"ט האחרון וכו' ומפרש משום שהוא מיעוט אחר מיעוט: מתחילה אמר בשבעת ימי סוכות ושמחתם שנראה דוקא שבעה אבל לא בשמונה ואחר כך אמר והיית אך שמח ואכין ורכין (לנכון בדפוס קושטא: ורקין) מיעוטין לרבות שמיני עצרת לשמחה.

וקבלה ביד הראשונים ז"ל כי אלו אלדד ומידד היו אחי משה מן האב וכו' ואמרו ששלח ר' הלל שהיה מארץ ישראל כתב לרב עמרם שראה את קברם והיה כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם, דף סד ע"א. לענין עיין מה שכתבתי בספרי ר' נסים גאון עמ' 323 בהערה.

ובאותו ענין עיין ש"ח קוק ב"עיונים ומח-קרים" ח"ב עמ' 257. ותיקונו: עמרם בר' הלל אינו נכון, והפירוש בדעת זקנים הוא שמצא קונטרס של ר' עמרם ובקונטרס כתוב מר' הלל שהיה מארץ ישראל. ועיין מ"ש רש"א וורט-היימר במזרח ומערב שנה א עמ' 416. ועוד במסורת קברים של מ' איש שלום בערך אלדד ומידד.

רבינו תם

דף צד ד: לענין הידור מצוה עד שליש: ופירש רבינו תם (ויש שם השמטה: דאם כן אין לדבר סוף ותמיד ימצא אתרוג כביצה, וצ"ל: ימצא אתרוג [נאה יותר אלא אם קנה אתרוג] כביצה) וכו' והובאו דברי ר"ת אלו בראשונים כגון סמ"ג עשין מד ועוד. ושמא העתיק מסמ"ג. ועיין ר' יונה גירונדי בספר היראה: כגון מצא אתרוג ביב"פ ומצא אחר הדור ממנו יוסיף עד יח"פ וכו'. כיוצא בדבר בדף נג ע"ג העתיק דברי ר"ת משער הגמול של הרמב"ן.

דף ו ע"ג: ורבינו תם ז"ל הקשה וכו' (לחולין פט א) עיין תורה שלמה לבראשית יד כד.

בדף יב סוף ע"ד: פירש רבינו תם ז"ל השמר שלא תדבר עמו דברים טובים דברי ריצוי כדי

להחזירו עמך וכו׳. דף טו [יד] ע״א: ורבינו תם ז״ל פירש נץ שזה מביא אדם בידו והוא היה איש ציד.

מא ע״ד לענין ספירה.

דף נ ע״ב — עיין לעיל סעיף ׳גאונים׳, ורמז לזה בדף כט ראש ע״א.

דף נה ע״א: אבל רבינו תם כתב כי בבית שני קדשו יובלות וכו׳ כנראה לקוח מתוספות גיטין דף לו ע״א ד״ה בזמן, ועוד.

ואע״פ שרבינו תם פסק כר׳ יהושע וכו׳ — דף פט ע״ג. עיין תוס׳ ראש השנה דף כז א ד״ה כמאן.

דף עט סוף ע״ד: ופירש רבינו תם — תוס׳ ראש השנה יז א ד״ה קרקפתא וספר הישר סי׳ תעז (שלזינגר תרעה).

פ ראש ע״ד: וכתב רבינו תם — תוס׳ מנחות מג ב ד״ה שואל.

תרגום

דף ל ריש ע״ד: וכן בכסא שלמה ענין גדול עשאו משן שהוא בתכלית הלובן ובו ששה מעלות ויונתן בן עוזיאל אמר שהיה במעלה הראשונה מצד אחד ארי זהב וכנגדו שור ובשנית דב של זהב וכנגדו כבש ובשלישית נמר זהב וכנגדו **תינוק** של זהב וכו׳ וכשיושב במקומו שנים עשר אריות שהיו שם נוהמין השור גועה ודב שוחק והתרנגול הטוס והנשר והתינוק מרקדין.

כל זה נמצא בתוספת לתרגום יונתן למלכים א (לאחרונה מהד׳ שפרבר חלק שני עמ׳ 293) על דרגא קדמאה רביע אריא דדהבא ולקבליה תורא דדהבא על דרגא תנינא רביע דובא דדהבא ולקבליה אמרא דדהבא על דרגא תליתא רביע אמרא (צ״ל נמרא) דדהבא ולקבליה **ינוקא דדהבא**. על דרגא רביע נשרא דדהב׳ ולקבלי׳ שונרא דדהבא על דרגא חמשאה רביע תרנגולא דדהבה ולקבליה טוסא דדהבה על דרגא שיתאה רביע נוצא דדהבא ולקבליה יונה דדהבא ולבתר דסליק אריין נהמן דובין חטפין תורין נהרין **ינוקין** בכן טווסין טסין תרנגולין קרקרן וכו׳.

א״ש תרגם לעברית (וקיצר בסוף) את דברי התוספת לתרגום וע״פ תרגומו אנו רואים שהנוסח ינוקא הוא ישן אע״פ שהוא תמוה[1]. ואפשר שנכתב ע״פ ישעיה יא ו: וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נוהג בם. תאור זה של מעלות הכסא נוגד לתאור בתרגום שני לתחילת אסתר שם נאמר: על דרגא תליתאה רביע נשרא דדהבא ולקבליה אינקא דדהבא ועל דרגא רביעאה רביע נשרא דדהבא ולקבליה רביע טוסא דדהבא ועל דרגא חמישתא רביע שונרא דדהבא ולקבליה רביע תרנגולא דדהבא ועל דרגא שתיתאה רביע נוצא דדהבא ולקבליה יונה דדהבא.

תאור זה שונה ממה שמתואר ב״כסא ואיפוד־רומין של שלמה המלך״, ביהמ״ד לילינעק חדר חמישי עמ׳ 34 ואילך. ועיין ביהמ״ד חדר שני עמ׳ 85: במעלה הראשונה השור כנגד הארי בשני הזאב כנגד הטלה בשלישית נמר כנגד גדי ברביעית דב כנגד צבי החמישית נשר כנגד צפור.

הזאב הוא תרגום של דיבא שבתרגום שני ולא דובא שבתרגום יונתן. ושאר השינויים גלויים.

ועי׳ מדרש אבא גוריון פרשה א׳ מהדורת בובר דף ד ע״א.

על כסא שלמה עי׳ עוד בתשובות מהרי״ק ד״ח סימן קי״ז: וסעד גדול מצאתי במדרש ר׳ תנחומא וז״ל אמר רבי אחא בא וראה שש מעלות היו לכסא של שלמה דכתוב שש מעלות ובפרשה זו כתוב ששה דברים לא תטה משפט ולא תכיר פנים לא תקח שוחד לא תטע לך לא תקום לך לא תזבח היה הכרוז אומר לפני כסא שלמה כיוון שעלה מעלה ראשונה היה הכרוז לא תטה שנית לא תכיר פנים השלישי לא תקח שוחד וכו׳ עכ״ל כאשר מצאתיו בספר אחד מיוחס למדרש תנחומא אמנם בספר אחד מיוחס לר׳ תנחומא לא נמצא בו וכו׳[2]. לענין עיין ל׳ גינצבורג Legends חלק שישי עמ׳ 296 בהערות 67, 69.

ובדף לא ע״א הוא מזכיר את תרגום יונתן בן עוזיאל.

מתוך הדברים שהדגשנו אנו רואים שידו של המחבר היתה בכל המדע העברי באותם הדורות בתלמודים ובמדרשים, בספרות הקבלה ובפילוסופיה. בספרות השירה ובספרות ״המוסר״. ואיש אשר כל אלה לו — וודאי שדבריו נראו להרבה חכמים ראויים לעלות על שולחנם. ואמנם בדיקה בספרות מראה שדברי מחברנו היה פשוטים בכל

1 בתרגום שני לאסתר מהדורת שפרבר 175 שורה 6: תינוקא, ובעמוד 176 שורה 5: אינוקין!

2 ונמצא בדברים רבה שופטים פ״ה אות ו, ומהדורת ליברמן עמ׳ 97.

תפוצות ישראל, בתוגרמה ובארץ ישראל באיטליה (בכמה קהילות כעדות ר' משה ריאטי) ובגרמניה ובפולניה. ועד הדור האחרון היו חכמים שספר יקר המציאות זה היה מצוי בידם.

אין אנו יודעים אם א"ש חיבר ספרים אחרים.

במחקר דנים על עוד ספר שאפשר שהוא של מחברנו והוא:

פרוש סודות הרמב"ן ודרשות אבן-שועיב

קשה להכנס כאן לברור השאלה אם "פרוש סודות הרמב"ן" הוא באמת לר' מאיר אבו סהולה אם לאו, אבל נראה בעיני שאינו לר"י א"ש, אע"פ שישנם דברים דומים בשני הספרים ומקום אחד מסייע להרהר בדבר הזה.

בפרשת אחרי וקדושים דף נא ע"א העתיק תחילה בסתם את דברי הרמב"ן על ענין איסור עריות וכתב אח"כ "ובכלל כי כל הבא על אחת מכל אלו העריות הוא מכחש במעשי בראשית כמו שכתב ר' אברהם בן עזרא ז"ל (וט"ס ול-נכון כמו בדפוס קושטא: ר' עזרא) שלא להשיב דבר הנפרד לשרשו והענף לעיקרו" וכו'.

ובפרוש סודות הרמב"ן כתב דבר זה בשם הרמב"ן בכתב ידו! וז"ל: וכ' הרב ז"ל אין בידנו דבר מקובל עד רמזנו לו. הנה הרב ז"ל לא רמז בכאן שום דבר **אבל מצאנו לו מגלת סתרים כתוב בכתב ידו וזה לשונו נראה לי** טעם איסור עריות כפי הקבלה אשר בידנו כי בתוך ימי בראשית המעינות עשו ענפים ואחר הששה לא עשו ענפים חדשים וכל הרבוי יוצא מן הענפים לבד והדוגמא לזה נאסרו כל הקרובים שהן מירך אחד וממעין אחד למטה וכו' ולמעלה וכו' והאחים שנבראו בתוך ששת ימי בראשית הם דוגמת הבריאה וכו' וכו' עיין שם כל הענין, והם הם הדברים שהובאו כאן בקיצור על שם ר' עזרא. ומכאן נראה שאין שני הפרושים למחבר אחד.

ג' שלום קרית ספר שנה ו בעמ' 308 הערה 1, 388 ובכל המאמר כותב בפשיטות שפירוש סודות הרמב"ן הוא לר' יהושע אבן שועיב, ובעמ' 396—397 הוא דן בציטאט הזה ופירוש הסודות ושם עמ' 416 חזר והדפיסו עיין שם.

אבל לא העיר על המקבילה מתוך דרשות אבן שועיב שע"פ זה נראה שאין ר"י א"ש המחבר של הסודות. ובתרביץ שנה כד ממ' 294 כותב שלום: שביאורו של אבו סהולה הוא עיבוד יסודי של פירוש סודות הרמב"ן של ר' יהושע אבן שועיב [1].

אמור מעתה שיש צורך לדון מחדש על במקומות המקבילים שהם דומים מאד בשני הפירושים [2].

ועיין בדף עג ע"ד על דברי הרמב"ן על אספה לי שבעים וי"א כי מיכאל שרינו וכו' ובאור הסודות בשם מורו (הרשב"א).

ודברי ביאור סודות הרמב"ן לפרשת תשא עה"כ ואתה לא הודעתני בהשמטת סוף הדבור, וקיצר: שהוא דבקות הדעת וכו'. ועה"כ ויאמר הראני נא את כבודך הובאו בספר המאורות לר' שם טוב דף קג ע"ג — ד. תחילה הביא דברי הרמב"ן ואחר כך כתב: ולתלמידו מצאתי שפי' דבריו וז"ל פי' לפי' וכו' הכל כלשון ביאור הסודות.

לצד שני שללו מהמחבר דברים וייחסו אותם לאחר ועל ידי זה נוצר פירוש שלא היה ולא נברא. הכוונה היא לספר:

פירוש שיר השירים לר' יואל אבן שועיב

מקובל לחשוב שר' יואל אבן שועיב בעל "עולם תמיד" ו"נורא תהלות" חיבר פירוש קצר לשיר השירים וממנו נדפס בפירוש שיר השירים לר' אברהם תמך סביוניטה שיח (עיין לאחרונה בשרי האלף לר"מ כשר עמ' צח סי' 166 169).

האמת היא שיש כאן טעות ביבליוגרפית. וכל הפירושים שהוסיף ר' רפאל טריווש לפירוש ר' אברהם תמך לקוחים מדרשות ר' יהושע אבן שועיב!

מהדרשה ליום אחרון של פסח (דף מב ע"א ואילך) שקראה המחבר "מדרש שיר השירים"

1 ועיין לעיל עמ' 30 הערה 1.

2 בהערה שם כותב שלום:

„דברי ן' סהולה הובאו בס' מאירת עינים [לר' יצחק דמן עכו] בשם ן' שועיב וכמה מהם נמצאו באמת כמעט מלה במלה גם בדרשות ר"י ן' שועיב על התורה. פתרון כל הסתירות בא בהקדמת ר"מ ן' סהולה לפירוש ס' יצירה שלו... המספר כיצד עיבד את ביאור רבו. וע"ש עוד.

ד"ר אפרים גוטליב בדיסרטציה על פירוש ר' בחיי על התורה ראש פרק תשיעי דן אף הוא בשאלת זיהוי מחבר פירוש הסודות. ואף הוא לא הזכיר את מה שהזכרנו בפנים. פירוש הסודות נזכר כידוע באור הגנוז על ספר הבהיר. עיין במהדורת מרגליות אות נה ואות קסא.

לקח המוסיף הנ"ל את כל הוספותיו. ופירוש ר' יואל אבן שועיב לשה"ש לא היה ולא נברא אלא על ידי הביבליוגרפים!

ר' רפאל יוסף בר' יוחנן טריווש הדפיס בשנת שיח בסביונטה (ההקדמה חתומה: טו אייר שיח) את פירוש ר' אברהם תמך לשיר השירים והוסיף בו כמה קטעים מדברי אבן שועיב לשיר השירים. בשער הספר נאמר: מגילת שיר השירים עם פירוש החכם ר' אברהם תמך ז"ל ונוסף עליו איזה ביאורים להחכם אבן שועיף ז"ל.

ובהקדמה דף ב ע"א: וגם הוספתי בו איזה פנינים חדש החכם אבן שועיף ז"ל.

וההוספות הן:

דף יג ב: אמר רפאל טריווש לא נעלם מעיני כל מעיין מה שיש מן הקושי והזרות בפירוש זה המחבר וכו' ולכן אומר לי לבי כי מאחר שהשיר הזה מיוסד על שלש גלויות של ישראל וגאולתן נוכל לומר שמתחילת שיר השירים עד אני ישנה מדבר בגלותן של ישראל במצרים וגאולתן, והליכתן במדבר והכנסן לארץ עד סוף בית ראשון וזה כמו שביאר החכם אבן שועיף זכרונו לברכה, ומן הראוי שיתחיל השיר הזה בשרשן של האומה הישראלית ותתפשט לספר כל גלגוליהן עד ביאת הגואל, ולכן התחיל מאברהם אבינו עליו השלום שהוא שרש וראשית היחס ואמר ישקני מנשיקות פיהו.

והולך ומלקט עד דף יז א ממה שכתוב בדרשה כאן עד דף מב סוף ע"ד שורה 2 מלמטה בהשמטות רבות ותצעת דברים.

ויש בו אף תיקון לשון אחד: מב ע"ג, אמצע: ושחרותי זה הוא מקרי מן השמש שהשקיפני, בדפוס קראקא: שהשזיפני, בד' קושטא: שהחשקיפני.

ובסוף בדף יז א הוא אומר: עד כאן שיעור מה שראיתי להוסיף כמלקט שבלים וסולת נקייה מדברי החכם הנז' ויתר הפסוקים עד אני ישנה כמעט אין הפרש בין מה שפירש החכם אבן שועיף לפירוש התמך והצד השוה בהם. אמנם במה שכתבתי יש הפרש ביניהם והמעיין יברור לו הסולת מתוך הפסולת ישמע חכם ויוסיף לקח.

דף לח ע"ב: אמר המגיה והנה החכם ן' שועיף זכרונו לברכה ישרו בעיניו ביאורי ראב"ע ז"ל ואזן וחקר ותקן אותם דודי צח לעובדים אותו — כאן דף מג ע"ב.

תלתלים שחורות; מתגבר עליהם.

האפודה אמצעית שיש בה תמונות רבות מכוכבים נקבצים (כמו בראב"ע) דפוסים: מורכבים וקבצים;

שוקיו — כיון, ליתא. כמו שליתא בראב"ע שלפנינו.

ובמדרש וכו' מפעליו — שהיא, ליתא; עליהם כעורב (כמו בד"ק בדפוס קראקא נשמטה תיבת כעורב); שושנים מצות עשה; יש מהן אדומין.

גלילי זהב שהיו נגללין **במעשה נסים**, בדפוסים: שהיו נגללין כדאיתא **במדרש**.

אלו הקרבנות שבספר ויקרא, דפוסים של תורת כהני'.

שהן סוף התורה (כמו שהשוקים סוף האדם, ליתא בדפוסים).

וכאן הכניס המגיה תוספת מדברי ראב"ע: והראב"ע פירש שוקיו הוא הגוף אשר ממנו נברא העולם וכו' עד סוף הענין בראב"ע (ויש כאן ש"נ: וימצא יפה ומופלא: כן מעשה הקדוש ברוך הוא; בחור כארזים שהוא אילן עומד; לא יכלו חדשים — אמונתו) וממשיך: ועל דרך הקבלה יש ענינים נעלמים שאפילו המחשבה אסורה בהם ע"כ.

קשה לומר שבדפוסים נשמטו כל דברי הראב"ע שלפני ועל דרך הקבלה. וצריך עיון.

דף מה ע"ב — מו ע"א: אמר המגיה במדרש רבי ברכיה וכו' עד סוף דברי רב סעדיה ולקחו מלוכה. אף על פי שלא נזכר שמו של א"ש על התוספת לקוחה היא בהשמטות מכאן דף מג ע"ג.

וכאן ליתא והשם מברכן בשלום דכתיב המברך את עמו וגו' (כלום נשמט ע"י הדומות "בשלום בשלום"?).

במקום: והם נחשבים אחת כתוב בהגהת המגיה: אמנם מדי ופרס נחשבים אחד; שענה ישראל בכל מיני ענויין ברודין (ד"ק: הברודין), בהמגיה: כברודין, וכן צ"ל.

שמנומרים כברד, בהמגיה: כנמר.

ובדברי רב סעדיה נשמט (בכוונה?) בהמגיה מ"מפרש" עד ו"מפרש"!

דף נט ע"א: והחכם אבן שועיב פירש כי גלות עשרת השבטים. עד בשמעם זה. לקוח מכאן דף מג ע"ד (בשינויים קטנים).

והמשך הדברים שבכאן נמצא שם בדף סב ע"א: אמר המגיה והחכם אבן שועיב פירש וזה לשונו כנסת ישראל וכו' עד סוף העמוד כאן. ויש שם שינויים מעניינים וחלק מהם מחמת הצנזורה.

ויכלוהו בזוזי בתר בזוזי (ע"פ כתובות קיב ב) ואמר כי הוא גדול החשבון כלומר סך גדול ממסעם ועולות; שהוא לפני אף על פי; שנטשתיהו, זה שלמה הוא חול רמז למשיח שהוא מזרע שלמה שישיבו לו; ללומדי התורה כדין; שלמה לשון תשלומין (ומכאן ואילך עד שיצאו מן האלף הששי שורה 14 מלמטה — ליתא!);

היושבת בגנים וכו'; לישראל — הגאולה נטשטש בדיו (מחמת הצנזורה).

כמו שפירשנו בדרשה שעברה — ליתא. חברים מקשיבים רוצה לומר; תפילתך ולזה לקולך; תפלתך — דרשה, ליתא; ברח מן הגלות הזה כי בכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם. על הרי בשמים זה בית המקדש שנקרא הר המור. עד כאן. וודאי שיש כאן שינוי מדעת.

ועוד שתי מובאות שיוחסו לר' יואל אבן שועיב ואינן אלא לר' יהושע, והביא אותן

ר' אברהם בקראט בספר הזכרון

בפרשת שופטים על הכתוב ידעוני (דף צג ע"ב) הוא מביא: וכתב ן' שועיב ז"ל בפרשת קדושים ידעוני עד "ומותר" ונמצא אצלנו בדף נא ע"ג שורה 3 עד 14.

ובסופו דף קב ע"ג: ופי' חרב (רש"י) שם אשר לשון אשור שאשרו ושבחו על שבירתן עד ולאפוקי ממה שראיתי כתו' והוא בעצמו מה שכתב הרב ן' שועיב ז"ל בפ' כי תשא (דף לח [לג] ע"א) דלא מלשון אשר קא דריש יישר דא"כ אשר עשו את העגל דרשי' אשר אלא מושמתם בארון קאדריש האי לא ניחא ליה היאך מצוה לו להניחם בארון ואין קטיגור נעשה סניגור[1].

מחייו של המחבר אין אנו יודעים כמעט ולא כלום. ידוע שהיה תלמידו של הרשב"א (שמזכירו תמיד בשם "מורי") ושר' מנחם בר' זרח בעל צדה לדרך היתה תלמידו. כמות שהוא אומר בהקדמתו לצדה לדרך:

ובשנת חמשת אלפים פ"ח ליצירה חרה אף ה' בעמו וכו' ויקם מלך חדש על נבא"רה וצעקני בני המתים חמס אחריו לנקום דם אבותינו השפוך ולא שוה לנו.

ובימים ההם למדתי **כשנתיים ימים לפני מורי ה"ר יהושע בן שועיב נ"ע.**

ואף בעל אור הגנוז על ספר הבהיר קורא לר"י אבן שועיב רבו. עיין לקמן.

ור' מאיר בן סהולה בעל ביאור סודות הרמב"ן אף הוא תלמידו היה (והוא המחבר אור הגנוז?) עיין לעיל.

זהו כל מה שידוע על המחבר[2], ויותר מזה ידוע לנו על השפעת ספרו. ואלה החכמים שראוי להזכירם שהשתמשו בספר הדרשות.

ראשון למשתמשים יש להזכיר את בעל אור הגנוז על ספר הבהיר וזה לשונו: ולכן שמתי אני את לבי לגלות כבוד ה' כפי מה שקבלתי והבנתי מפי רבותי הרב ר' יהושע אבן שועיב ומפי הר' ר' שלמה מברצילונא שקבל מהרמב"ן וכו'. חתימת ספר אור הגנוז על ספר הבהיר.

ואם באור סודות הרמב"ן לתורה אינו לא"ש אלא לר"מ אבן סהולה הרי אפשר לומר שאף הוא השתמש בדברי א"ש שהרי יש הרבה כמה דברים דומים בשני הספרים האלה. לפ"ד ג' שלום שני המחברים הם אותו החכם ר"מ אבן סהולה.

מכאן ואילך אני מסדר לפי סדר א"ב של שמות המשתמשים.

ר' אברהם ביבאגו

ואלו הד' עניינים רמזו ז"ל באלו הפסוקים

1 דוקס במאמרו על ספר הזכרון, ליטרטורבלט של ה"אורינט" כרך תשיעי עמ' 302 סבור היה שהכוונה לר' יואל ן' שועיב ולא בדק את לשון המובאה ואחריו נמשכו הכותבים על ר' יואל ן' שועיב.

2 ממה שכתוב בסוף פרשת ואתחנן (פ ע"א) על ט"ו באב שחל בשבת „כמו עתה בזו השנה" — אין ללמוד כלום. אילו ידענו מתי חיבר הריטב"א את „ספר הזכרון" אפשר היה לקבוע בערך את זמן חיבור הדרשות שכבר ראינו שנראה שא"ש השתמש בו, אלא שאף זו אין אנו יודעים.

תאמר המחלוקת שיש בין חכמי אומנתי׳ ובין הרופאים והפילוסופים ביצירת העובר ותעיין בהרמב״ן ובן שועאייב וכו׳.

בס׳ דרשות על התורה מיוחס לר׳ אברהם בר׳ שם טוב ביבאגו, בעל דרך אמונה, אהל דוד (ששון) חלק ב ע׳ 673.

ר׳ אברהם חנניא רפא בספרו מנחה בלולה על התורה, ויניציאה שנד דף מז א: ותתפשהו בבגדו בארבע כנפות של ציצית וכעובדא דנתן ציצתא. כל זה כמעט כלשון א״ש בפרשת וישב.

ועיין מ״ש שם בפרשת בהעלותך דף קמא סוף ע״ב: אלדד ומידד מצאתי כי חכם מא״י כתב לרב עמרם **בבבל** שראה קברם שכתוב עליהם וכו׳ הכל כמו שכתוב בדף סד ראש ע״א. אלא שאצל א״ש אין כתוב ששלח לרב עמרם לבבל, אלא לרב עמרם סתם. ודבר זה לא נמצא במקורות המקבילים אלא בהדר זקנים, ליורנו תר: ומצאתי שהובא קונדרסין אל ר׳ עמרם גאון הגולה מר׳ הלל שהיה מא״י אני הלל וכו׳. בדעת זקנים הנוסח: ומצאתי קונדרס מר׳ עמרם מר׳ הלל שהיה מארץ ישראל וכו׳. אלא שאין ראיה שר׳ אברהם רפא באמת השתמש בהדר זקנים שהרי אפשר שהוא הוסיף קצת במקורו (א״ש?) כדרכו בכמה מקומות.

ר׳ אברהם משער אריה

ועל שתי נונין הפוכות שבפרשת בהעלותך כתוב על הפרשה ההיא במדרש אבן שועי (וכן בהקדמה כג ע״ג מדרש בן שועי) כדברים האלה היינו ורז״ל נחלקו במסכת שבת בפרק כל כתבי יש מי שאומר שבפרשה הזאת של ויהי בנסוע וכו׳, כל הפסקה עד כי בתלת זמני הויא חזקה (דף סב ע״ב) הועתקה בספר ״שלטי הגבורים״ לר׳ אברהם משער אריה, דף קעד ע״א ע״ב, כנוסח דפוס קושטא.

את ר׳ אברהם בקראט בספר הזכרון כבר הזכרנו לעיל.

ר׳ יוסף קארו

ומה שכתוב יש מקומות שנהגו שלא להס־תפר כ״כ הרי״ן שועיב בדרשת יום ראשון של פסח וכו׳. ומ״ש ויש מסתפרין מל״ג בעומר ואילך כ״כ הרד״א (—ה״ר דוד אבו דרהם) בשם אבן ירחי (המנהיג)[1] משמו של הרז״ה וכ״כ ג״כ הרי״ן שועיב וז״ל שמעתי שיש במדרש שמתו מפסח עד פרוס(ת) העצרת והוא ט״ו יום קודם העצרת כאמרם עד פרוס הפסח פרוס החג שהם טו יום בניסן ובתשרי וכשתסיר ט״ו יום ממ״ט יום נשארו ל״ד והנה הם ל״ג שלימים ומגלחין ביום לד׳ בבקר כי מקצת היום ככולו עכ״ל. ובספר אדם וחוה הועתק כן. וכל זה כתב הרשב״ץ בתשובה[2].

ויש נוהגים להסתפר בר״ח אייר לפי שר״ח הוא כמו יו״ט ואין לנהוג בו דבר שהוא משום אבלות וג״ל שכיון שלא נהגו רוב העולם כן טעות הוא בידם. ואפשר שיצא להם כן ממ״ש הרי״ן שועיב בשם התו׳ שמה שכתב ל״ג בעומר אינו כמו שנוהגין אלא ל״ג יום כשתסיר שבעת ימי הפסח וז׳ שבתות ושני ימים של ר״ח שהם ט״ז ימים שאין האבלות נוהגת בהם נשארו מן המט׳ יום ל״ג עכ״ל וכו׳.

בית יוסף לאורח חיים ראש סי׳ תצג.

ברבינו ירוחם, אדם, נתיב חמישי חלק רביעי הועתק קטע גדול דף מא עמ׳ ד מ״שאין אומרים זמן אלא ע״י הנאה ושמחה״ עד מ״קצת היום ככולו״, שורה 3 מלמטה, ומדף מב א מ״ומה שאנו מברכין״ עד ״היובל הגדול״ — הועתק שם קודם לפסקא הקודמת, בתוספת מועטת ובהשמטת ״וכן כתב הרב רבינו משה בן מימון ז״ל בטעם זו הספירה״.

והעתקה זאת היא **תוספת** ברבינו ירוחם כמו שרשום שם (שורה 10 מלמטה) ע״כ **אינו מהספר.** וענין איסור נישואין מפורש ברבינו ירוחם חלק חוה נתיב שנים ועשרים חלק ב, דפוס ויניציא דף קפז ע״ד.

ר׳ יוזפא האן

אחרי כתבי מצאתי בדרשות בן שועיב בשם המדרש שהמקושש נכשל שעל ידי שיצא

1 הלכות אירוסין ונשואין (שלאחר הלכות יו״ט אות קו), ותחילת הסימן הוא עפ״י לשון רי״צ בן גיאת סוף הלכות חדש וספירת העומר.

2 כל זה, כלומר מה שהעתיק מא״ש נמצא אף בתשב״ץ בתשובותו, סוף חלק א סי׳ קעה. אלא שהוא לא העתיק מא״ש אלא מאבודרהם או המנהיג, והרחיב קצת. ועיין אוצר הגאונים ליבמות התשובות עמ׳ 140—141. ואולי וכל זה הוא פתרון מוטעה של ר״ת: וכ״ז = וכעין זה?

בלא ציצית לא נזכר שהוא שבת ולכן צריך האדם להתעטף בטלית או בגלימה או בסרבל עד כאן לשונו.

"יוסף אומץ" לר' יוסף יוזפא האן, דפוס צילום ירושלים תשכ"ה ע' 126 סי' תקצא, כאן סוף פ' שלח. ועוד שם סימן כא, תשיד וע' 266.

ויש להזכיר במיוחד את שנמצא כתוב:

נפטר הר' המובהק הר' אברהם בן דוד בפושקרוש שנת ד' אלפים תתקנה והעיד עליו הר' יהושע ן' שועיב בפר' פנחס ששמע שאליהו ז"ל נראה לו. קצור זכר צדיק לרב יוסף בן צדיק, סדר החכמים וקורות הימים ח"א ע' 94. והם הם הדברים שנמצאים בספר הקבלה לר' אברהם בר' שלמה, שם עמ' 102: והעיד עליו רבי יהושע ן' שועיב בפ' פינחס ששמע שהיה אליהו נראה אליו. הדברים נמצאים בדף עג ע"א: ובזמן הראב"ד שמענו שנגלה לו.

וכיוצא בו בספר יוחסין השלם עמ' 220 2: הרב המובהק הרב ר' אברהם בן דוד ז"ל נפטר בחנוכה בע"ש בפיסקריש שנת תתקנט והעיד הר' יהושע בן שועיב בפרשת פנחס ששמע שאליהו ז"ל נראה לו (וכן כתב הראב"ד עצמו נחה רוח הקודש במדרשנו).

(אין הציטוט מדויק בלשונו, עיין הלכות לולב פ"ח ה"ה כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים).

וכתב בס' האמונות לר' שם טוב שער ד סוף פי"א: קבלה בידי המאמינים שאליה יתגלה בכל דור ודור לראויים אליו ובעונות הדורות האלו שאין בהם ראוי לו אינו מתגלה. ויש קבלה במקצת מהאחרונים ז"ל שהיה מתגלה לרב הגדול רבי אברהם אב בית דין החסיד ז"ל והיה מקובל ממנו וממנו קבל הרב הגדול הראב"ד חתנו רב פעלים וכו'.

ועיין "שם הגדולים" לרחיד"א ח"א ערך ראב"ד השני שהביאו בקיצור וע"ש עוד.

על כל הענין עיין א"י השל בספר היובל לאלכסנדר מרקס, החלק העברי עמ' קצ ואילך.

ר' יעקב בן נעים

דף לא ע"ב פירושו על והנה מציב לו יד הובא בספר משכנות יעקב לר' יעקב בן נעים, שלוניקי תפא דף קי ע"ד, לפרשת זכור: ראיתי כתוב בס' **המיוחס לתלמיד הרשב"א** ז"ל ענין נכון כי מציב לו יד ירמוז כי חשב שאול כי כבר קיים מצות היד והוא יד על כס יה עכ"ד ושפתים ישק.

והביאו בקיצור ב"צוארי שלל" לרחיד"א להפטרת זכור אות ג: **פירש תלמיד הרשב"א** הביאו הרב משכנות יעקב ז"ל דף קי ע"ג (צ"ל ע"ד) שירמוז דחשב שאול כי כבר קיים מצות היד כי על יד על כס יה עכ"ד.

וכתב בנימין מנשה לווין איש הארהדעץ (הוא ד"ר לוין בעל אוצר הגאונים) ב"המזרח" של זאב יעבץ עמ' 538:

תבנית מצבת יד שאול זאת רואה **אני** מחוקה כדוגמתה בכס יה "**כי יד על כס יה** — מלחמה בד' בעמלק" לאמור: בשוב שאול מה־לחם בעמלק באמרו כי מלא אחרי דבר ה' שנצ־טוה מלך ישראל בכניסתן לארץ להכרית זרעו של עמלק. הציב לו בכרמל מצבת יד לנס יה ולזכר עולם, לדוגמת מראה היד שנתגלתה למ־שה "כי יד על כס יה"; אשר לדעתי באור "כי יד" הוא — **כמו יד**, יען הוראת כי העיקרית היא "כמו" (עיין משפט האורים) אפס במלחמת שאול בעמלק ירדה תבנית "היד" משמים ארצה להשלים כסאו של הקב"ה...

והנך רואה כיצד מתקרבים הדברים אלו לאלו.

ר' יצחק למפרונטי בעל פחד יצחק

בערך איוב: ובשם ר' האיי מצאתי בס' דרשות רבנו שם טוב על פרשת אלה הדברים. וכבר תיקן לנכון הר"ש ליברמן במאמרו בספר היובל לב"מ לוין (עמ' קה שצ"ל: בס' דרשות ר' יהושע בן שועיב ("כי אין זכר מזה בדרשות ר' שם טוב לא בפ' אלה הדברים ולא במקום אחר")

ואע"פ שודאי ט"ס בפחד יצחק שציין לפר־שת דברים, מכל מקום כדאי להעיר שבספר האמונות לרב שם טוב השער השני פ"א דף טו ע"א נמצא כל הענין וזה לשונו: ובמקצת נוסחאות כתו' אלא למשל וכן שמעתי בשם אדוננו הגאון רבינו האיי ז"ל שגורם כן והכ־וונה כי התלמיד לא היה מכחיש הספור שהיה חוץ לשכל אלא היה אומר אחד (אחר) שלא ידענו

זמנו ושם עמו לא נחשוב לכתוב ספר במה שהי' האיש ההו' אלא שתשאר למשל שלא יוכל אדם לפקפק בהשגחה והשיבו לו עליך אמר קרא וכו' והכתוב מעיד נח דניאל ואיוב.

ר' יצחק עראמה

וכבר ראיתי לבעל מקדש מעט ובדרשות הרב ז' שועיב ז"ל שכתב בשם הרב **רבינו יונה** זצ"ל שזהו טעם אומרם ז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לע־מוד וזה כי הבעלי תשובה לא יקנו זה התואר על דרך האמת כי אם בהמצאם במקומות המ־סוכנים הם והוא התיחד עם האשה האסורה במקום ובפרק מוכן לחטוא בה כמנהג ושם יכ־בשו את יצרם והנה הצדיקים הגמורים אינן רשאין להעמיד עצמן במקומות המסוכנים ההם אבל חייבו להתרחק מאד מבא בנסיונם וכן בכל כדומה לזה.

"עקידת יצחק" שער שבעה ותשעים, פרשת כי תצא מהדורת רח"י פאללאק דף עז ע"א.

מ"ש בעקידה בשם הדרשות בשם ר' יונה ליתא. בדף פח ע"ד הביא דברי הרמב"ם בש־מונה פרקים פ"ח, ולא כפירוש ר' יונה. ובדף צב סוף ע"ג: כי בעל תשובה עומד למעלה מן החסיד (ועל כן הקדימו בפסוק נשוי פשע כסוי חטאה). ואף בדף סט ע"א הוא אומר: כלומר גם אני תמה מהחוטא (עיין מש"כ במבוא. לבן משלי עמ' לט על השימוש תמה מ') בעל תשובה שחוטא ועושה תשובה ועולה למעלה מן הצדיקים כמו שאמרו וכו'. וצ"ע (לדברי בעל העקידה ציין המקדים בראש דפוס קראקא) [1].

במקדש מעט של ר' משה די ריאטי דף קא ע"ב כתוב:

ורבי שמריה על צח נשפה.

אבן שועיב ראוי להודיה

ובהערה ה (על אבן שועיב) כתב המחבר: חכם גדול חבר ספרים ופ' חמשה חומשי תורה **פי' נוהגים בו באיסקיליאה וביתר איי הים ההוא.**

ספק הוא ענין אחד שנמצא אף בשל"ה א"ש אומר בסוף פר' נח דף ה ע"ב: "כי יש בעמים שיש להם שפה אחת ואין להם דברים אחדים כמו בספרד וצרפת שיש להם לעז אחד ואינן מדברי' לשו' אחד כי אין אלו מבינים את אלו אלא בדוחק וכן עמים אחדים בלונברדיאה. אבל דור הפלגה הכל היה שפה אחת ודברים אחדים והוא לשון הקדש כי כלם היו מדברים בו וכשנפרדו בעונם נתקלקל הלשון ונתפרדו לע' אומות ולשבעים לשון", — כל זה ליתא בכתב היד ובגליון הוסיפו את הפיסקא הזאת מהדפוס ורשום עליה: בדפוס. וממשיך המחבר: „ונשאר לשון הקדש בישראל ובזרעם ואבדנו ממנו הרבה ונשאר ממנו קצת בפי האומות וזהו אמרם ז"ל **ריש פרקין** (כן אף בד"ק וצ"ל ריש פרק קמא) דסנהדרין טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים כי הוא לשון הקדש וכו'. כי חלילה שנלמוד מצותינו הקדושות מלשונות הגויים ושנביא ראיה מלשונם הגרוע אבל הוא לשון קודש הנש־אר בידם" וכו'.

רעיון זה נמצא אף בשל"ה, תורה שבעל פה, אחרי כללי התלמוד דפוס ווארשא יד סוף ע"ב:

"ובכלל פה קדוש הוא להציל מטעות כש־תראה בדברי רז"ל שמפרשי' תיבה ואומרים שכן הוא ל' יוני או לשונות אחרים של גוי כגון אתהן בפ' קדושים שפירש רש"י אתהן אחת הן לשון יוני הוא וכן טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים יעלה בדעתך שהתורה כת־בה אלו הלשונות שאינן לשון קודש אלא הכי פירושו כשברא הקב"ה עולמו לא היה רק לשון הקודש כמ"ש רש"י ז"ל בכמה דוכתי וכשבלל הקב"ה הלשונות בדור הפלגה בא לשון הקודש ג"כ בשאר הלשונות והתיבות הנ"ל הם לשון קודש ונכללו בלשון יוני או בכתפי או באפריקי". ואין לדעת אם ראה השל"ה את דברי מחברינו או שנגראו לו ממקום אחר. ועיין פירוש אגדות לר' עזריאל מהדורת תשבי עמ' 28.

ומאחרוני אחרונים יש להזכיר את המיוחד שבחכמים ר' דוד לוריא בהגהותיו לפרקי דר"א פ"ח אות י. ואת ר' מתתיהו שטרשון בהגהותיו למשניות (דפוס ראם בתוך הגהות אביו הרש"ש) לכתובות פי"ג מ"ב. ועיין לעיל סוף סעיף מנהגות.

עכשיו שהספר בידינו מצוי לכל לומד — וודאי ירבו להשתמש בו וללמוד בו.

1) ועיין עוד שם שער מאה דף קה א. ואור ה' לר' חסדאי קרקש מאמר ג ח"ב כ"ב פ"א.

פעמיים נדפס הספר הזה. דפוס אחד בקושטא בלי שער, ובחתימת הספר נאמר: ותשלם המלאכה... פה עיר קושאנטינא... והיתה השלמתה ביום ו יב לחדש אדר שנת הרפ״ג לפרט... צעיר במושכי שבט ועט ברזל ועופרת שלמה בן לאדני החכם הר׳ מזל טוב זלה״ה. (על תאריך ההדפסה עיין שטיינשניידר ברשימת ספרי הבודליאנה טור 1563). ודפוס אחר — בקראקא והוא שצילומו ניתן בזה.

השוואה בין שני הדפוסים מוכיחה בכמה מקומות שאין דפוס קראקא תלוי בדפוס קושטא ונדפס ע״פ כתב יד אחר. דבר זה נראה לא רק במלים בודדות אלא אף במשפטים שלמים. הנני נותן כאן דוגמא לשינויים אלה ויש להוסיף על זה. גם את הטעות בפתרון קיצור הר״מ שהוא הרמב״ן ובדפוס קראקא כתבו הרמב״ם, וכן הטעות ר׳ עזרא — ר׳ אברהם אבן עזרא שכבר הזכרנו יש להוסיף להשוואה זאת.

והרי השוואה מדוקדקת של דפים אחדים. (צד ימין הוא דפוס קראקא) דף עט ע״ד: בזמן יון ירחא שבת ומחולת — דפוס קושטא היונין שבתא ויארחא ומהילותא. בשעת זמנן — ד״ק: זמן. כי היה מניחן — ד״ק: אלא שהיה. ויש מפרשים מדברי הרמב״ן ז״ל — ד״ק: בשם הרמ׳ ז״ל! אנדרטי של מלכים — ד״ק: אנדריטי של מלך. כההוא גברא — ד״ק: דההוא גברא. תפיליה... כי תבע ליה — ד״ק: תפילין כי תבע לי דיליה. לדידך לו — ד״ק: לא לדידך. אלא להני — להלן. דאמר — ד״ק: שאמר. כי מי נקי כמוהו — ד״ק: כי מי גוף כמוהו! וזה אינו כי — ד״ק: וזה אינו כן כי. וההפחה — והפחה. וכן פירש רש״י זכרונו לברכה — ליתא ד״ק. שצריך גוף נקי כאלישע — ד״ק: שצריכין גוף נקי שיהא כאלישע. כי הצדיק יותר — ד״ק: הוי יותר. כתב לטוטפות, ד״ק: כתוב לטוטפות. עדות שקר בבוראו — ד״ק: שקר בעצמו (כן הלשון במקור והוא הוא אלא שכאן הנוסח וכאן פירוש). תפילין — ד״ק: תפילי. ור׳ יצחק אלפס כתב והוסיף — ד״ק: והר״פ הוסיף. דלא מנח — ד״ק: דלא מנחא!

פ ע״א: פושעים הם המורדים — ד״ק: המרדים. אמר ליה — ד״ק: אמר לו. כנפי יונה כו׳ כמו — ד״ק: וגו׳ קודם. ואמרי׳ מאי שנא יונה — ד״ק: ואמרינן מאי שנא (וליתא יונה). ויש אומרים — ד״ק: ויש מפרשים. בכנפיה והיא יש — ד״ק: בכנפיה כתבנו (וזה הנכון!) ויש, ועיין לעיל אצל ר׳ נסים גאון. ויש אומרים דוקא של ראש אבל — ד״ק: של ראש שבהן נעשה הנס אבל. בפר׳ בתרא דתעניות — ליתא ד״ק. עלה ונתעכב — ד״ק: עלה משה ונתעכב. כי אלול — ד״ק: כי אלו. לא לתאוה של יצר — ד״ק: לתאוות יצר.

פ ע״ב: כמו שאמרו ז״ל מאי דכתיב וכו׳ — ד״ק: שאמרו חכמים זכרונם לברכה בשבת בפרקא קמא. וטעות הוא, שהרי הוא נמצא בדף לא ע״א.

פ ע״ג: אמר החכם אחד כשיקצוף השם יתברך על הקהילה יתן העושר לקופצים ידיהם וכשאוהב אותם יתן אותן לנדיביה׳ — בד״ק: כשיקצוף השם על הקהילה יתן העושר לנבליהם. ולא יותר! בתחכמוני שער מד: יתן העושר לנבליהם ולקופצי ידיהם וכשיאהב אותם יתן העושר לנדביה׳ ולטובים אשר בהם. יש כאן בד״ק השמטה ברורה של המחצית השניה של הפתגם. — שם: וכבר כתב הרמב״ם ז״ל מעלות שיש בעשיית הצדקה — בד״ק: וכבר כתב הר״מ ז״ל מעלות שיש בעשית צדקה בהלכות מתנות עניים בספר זרעים!

שם: הד׳ עבודות הנכללות במצוות וכו׳ ועתה נפרש — ד״ק: הארבעה עבירות וכו׳ ועתה אפרש. שורה 14 מלמטה: מה יי׳ אלדיך שואל מעמך ופירש הרמב״ם ז״ל הכל נפשך עד (צ״ל: נמשך על) לטוב כלו׳ מה יי׳ אלדיך שואל מעמך לצרכו — בד״ק נשמט מ״יי׳ שואל ממך״ עד ״שואל מעמך״! ו״הרמב״ם״ — טעות סופר וצ״ל והרמב״ן, והוא בפרושו לתורה כאן.

דף פא ע״ג: כמו שדרשו זכרם לברכ׳ בספרי ובמסכת כתובות — ד״ק: כמו שדרשו ז״ל בשתי בספרי ובמסכת כתובות.

פג ראש ע״ד: שורה 8: בשפלות ידיו וחסור שכלו — ד״ק: ואסר שכלו (בר׳ יונה, בחסרון).

פד ע״ב: על כן נלמוד מדבריו — בד״ק: ע״כ. והוא ר״ת: עד כאן, שהוא ציטאט מדברי ר׳ יונה.

פו ע״ב: וכמו כן אמרו שלא יצא אדם בלילה קודם קריאת הגבר והיוצא דמו בראשו

ואוקימנ' עד שישלש — בד"ק: וכמו כן אמרו שלא יצא אדם בלילה קודם קריאת הגבר וכמו שאמרו בפ' ק' דיומא היוצא קודם קריאת הגבר דמו בראשו ואוקימ' עד שישלש. ואולם ליתא בפרק קמא דיומא אלא בפרק קמא דפסחים ב ע"א, והלשון הוא כמו בבבא קמא דף ס ע"א —ב. ובפרק בתרא דיומא דף פג ע"ב ספרו מעשה על ר' מאיר דר' יהודה ואולם הסיפור שמתאים לכאן על יציאה קודם קריאת הגבר מכוון למה שנאמר בבראשית רבה פרשה צב אות ו על ר' מאיר ור' יהודה שר' מאיר לא רצה לצאת קודם אור הבוקר.

פו ראש ע"ג: וכבר אמר אחד מהתלמידים וכו' והחכ' אמר להם וכו' — ד"ק: וכבר אמר חכם אחד לאחד מתלמידיו... לאדם אמר להם (וליתא החכם).

פח סוף ע"א: דכתיב אשר לא קומטו בלא עת — ד"ק לנכון: אשר קומטו בלא עת.

דף פז סוף ע"ד: וטעם עגלה ערופה כתב ר' אלעזר ז"ל שהוא קרבן על בני העיר הקרובה וכו', בדפוס קושטא בקצור: ר"א, והוא ר"ת: ר' אברהם, והוא הראב"ע. וכאן נפתרו ר"ת בטעות ר' אלעזר.

ועוד למשל:

דף ב ע"ב: ולכן הביאו משל מהמלאך שזימן אורח נכבד וכו', בדפוס קושטא: לנכון מהמלך.

דף ד סוף ע"א: וטבעם חזק בימי הזקנה כימי הנעורים. בדפוס קושטא: כי מי (בשתי שורות!).

דף ד ראש ע"ב: כמו שכתוב במקומו וכו', בדפוס קושטא: כמו שנכתוב במקומו, וכצ"ל. שם: כמו שאמרו על מנשה שהיה אומ' לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע. בדפוס קושטא: כמו שאומ'... וחסרה התיבה "אלא". שם סוף העמוד: ברכת ה' ודינין אבר מן החי וגומר, דפוס קושטא ב' הש'. ודי' ואבר מן החי וגו'. יש לנו כאן דוגמא מעניינת של פתרון קיצור של תיבה שנשתבש. אין ספק שוגז' שבדפוס קושטא הוא נכון, כלומר: וגזל, הסופר חשב שיש כאן קיצור רגיל וגו' ופתרו וגומר!

שם ע"ג: כי הארי והדב והפיל יולדות לשלשה שנים והנחש לשבעה שנים. בדפוס קושטא: והקופה לשבעה שנים. ועוד הרבה שינוים קטנים וגדולים ולא אעיר כאן אלא על שנים מהם. דף ה ראש ע"א: ולפי הפשט זה הקשת כבר היה בענן דכתיב נתתי בענן כי לפי הטבע הוא מלה' השמש הנראה בענן ומה שנתחד' עתה הם הגוונים. ויש מפרשי' נתתי להבא דכתיב נתתי כסף השדה קח ממני והוסיף כח השמש אמר המבול.

בד"ק: זה הקשת כבר היה בענן דכתיב נתתי כסף השדה קח ממני להוסיף כח השמש אחר המ' נתתי בענן כי לפי הטבע הוא מלהט השמש הנראה בענן ומה שנתחדש עתה הם הגוונים ויש מפרשים נתתי וכו' עד "המבול".

יש בד"ק כפילות מוטעית שנכנסה שלא במקומה ובדפוס קראקא מתוקן ולפירושים עיין רד"ק במקום. שהביא אף דברי ראב"ע.

שם סוף ע"א: ומה שקלל קלל כנען (שורה אחת, שש מלמטה) בדפוס קושטא ומה שקלל ק'. ובכל הפרשה כולה כתוב בדפוס קראקא: יי ואילו בדפוס קושטא תמיד ה'.

ה ע"ב: וזהו אמרם ז"ל ריש פרקין. וצ"ל פרק קמא דסנהדרין.

דף עה ע"א: וכתב בספר המצות בשם רבינו תם — ד"ק: וכתוב בתורה ובספר המצות בשם ר"ת. ובודאי שצ"ל: וכתוב בתוס' — בתוספות! והמעתיק שלא הבין שבתורה הוא ט"ס במקום בתוס' השמיט את התיבה כולה.

ובדף עח ע"א הביא את הבריתא בבבא בתרא דף ס ע"ב בלשונה ואילו בד"ק העתיק רק מקצתה עד: "נטפל להם וכו' **כשמוזכר שם**". בדפוס קראקא: כמו **שמוזכר שם**, ונראה שחסר כאן וכו': אחרי: שאין הצבור יכול לעמוד בה, כי אחרת אין טעם להוסיף "כמו שמוזכר שם"! ואולי זוהי השלמה שהשלים מאן דהו בתוך כתב היד ואילו המחבר קיצר את הכל?

שם ע"ד: אבל בירושלמי אמר — ד"ק: בירושלם!

דף כ סוף ע"א: כל זה מלשון רז"ל עם קצת תוספת ביאור ליפות הדברים. דפוס קושטא: כל זה מלשון **רבותינו** ז"ל וכו'.

"רבותינו" ז"ל שבדפוס קושטא הוא פתרון מוטעה של הקיצור: רז"ל, שחשב הפותר שהכוונה היא לחכמי התלמוד ובאמת אין הכוונה כאן אלא לרמב"ן שכל הדברים שנכתבו לעיל לקוחים ממנו וכמו שכתוב בתחילת העניין (דף יט ע"ד): וכתב הר' רבינו משה בר' נחמן זכרונו (דפוס קושטא: זכרו) לברכה. לפי דרכינו למדנו עשרה דברים וכו', והכל נמצא בתורת האדם של הרמב"ן.

ראש פרשת שמות כ ע"ד: וכבר כתב הר' רבינו משה בן מימון ז"ל בפרק שני מהחלק השני (בד"ק: פרק ב). טעות סופרים היא וצ"ל בפרק ששי.

דף כא סוף ע"א: כמו שאמר הרמב"ם ז"ל (ד"ק: כמו שאמר הר"מ במז"ל). ובאמת הוא הרמב"ן בפרושו כאן.

דף כא ע"ג: מכאן למדו ז"ל במסכת שבועות הנשבע לחבירו אין מתירין לו שבועתו בפניו — ליתא בשבועות אלא בנדרים סהא (והדין דין אמת).

דף כה ע"א: **כי** קרוב קרובה היתה שבועת אבימלך וכו'.

בד"ק: **כי** קרובה היתה וכו', וליתא קרוב.

ובשניהם טעות וצ"ל הב' קרובה היתה וכו', כי זהו הטעם השני.

בראש פרשת יתרו דף כו ע"ד: ואמרו במס' סוטה (ד"ק: סוטא) דרא דהקב"ה כך הוו וכו'. וצ"ל **סוכה**, מה ע"ב.

ראש פרשת בחוקותי: כי המלאכים והנביאים וכו', אין ספק שצ"ל המלכים.

דף כט ע"א: זהו מאמרם ז"ל במסכת תענית אין מזל לישראל. ליתא בתענית אלא בשבת קנו ע"א (ועיין שם בתוספות, ובתשובות הרשב"א חלק א' סי' קמח ותט שכבר ציינם ר' ליב ברלין בהגהות יפה עינים) ונדרים דף לב ע"א.

דף כט ראש ע"ד: כי המשכן היה במקום **המשכן** עד בואם וכו', וצ"ל: המקדש.

לב סוף ע"ב: כדאיתא בסנהדרין, וליתא בסנהדרין כלל ובירושלמי הוא בעבודה זרה פרק ג הלכה א.

לב סוף ע"ב: כדאיתא בסנהדרין, וליתא במקום משה, הוא לשון כפול שלא לצורך.

דף לג ע"ג: כדאמר בבבא בתרא' פרק שני וצ"ל: ששי, דף פט ע"א.

דף לו סוף ע"א: "ורז"ל מפרשים במסכת הוריות וכו'. והוא ט"ס וצ"ל: מכות (כא ע"א) או סוכה (מט ע"ב).

דף לז ע"ג: כאשר אמר החכם אין שנאה גדולה כשנאת האומות, וצ"ל: כשנאת האמונות.

מ סוף ע"ב: ונהגו כרפס ואמר הטעם הוא כי הפוך הוא סמ"ך סבלות מצרים פרך. ספר המנהגות לר' אשר מלוגל, ספרן של ראשונים עמ' 157 ובספר המנהיג. ויש אומרים כרפס שתי מלות ע"ש יוסף שהיתה סיבת ירידתו הגלות כך שהיה משה שלחו כר מושל הארץ וכו' — צ"ל מושל. ולענין עיין הגדה שלמה עמ' 64.

מב ע"ג: והשם מברכן בשלום דכתיב המברך את עמו וגומ' — וצ"ל: ה' יברך את עמו (תהלים כט יא).

מו ע"ד: ולפי קבלת רבותינו ז"ל שאמרו בשבת פרק במה מדליקין הנגעים באים על לשון הרע ועל גסות הרוח יותר מכל שאר עבירות.

ליתא בפרק במה מדליקין אלא בערכין טו ע"א, אבל הרי"ף בפרק במה מדליקין סי' שכה הביא אותה! ושמא נשתגר לו לא"ש עפ"י הרי"ף.

דף נא סוף ע"א: "ואמרו ז"ל פ' דמסכת נדרים ושום שכל זה פיסוק טעמים. בד"ק: ואז"ל פ"ק ובמסכת נדרים. והכל טעות במסכת נדרים אינו בפ"ק אלא בפ"ד דף לז ע"ב. ופ"ק הוא במסכת מגילה דף ג ע"א. אבל הדרש הוא: "ומשום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים"!

דף נא ע"ד: "והרב רבנו משה בר נחמן ז"ל אמר שלא אסרו ענין ניחוש במסכת שבת פרק שביעי ובתוספת (— תוספתא) שבת הנקרא פרק אמוראה (שבת סז ע"א) ובשלהי פרקא קמא בגמרא (ד"ק בגמרה) דידן ואמר הרמב"ן ז"ל שלא אסרו אלא המנחש בקפיצת העופות ובהליכתן" וכו'.

מה פירוש בשלהי פ"ק בגמרא דידן? ואולי צ"ל: בע"ז פ"ק, והוא בדף ו ע"ב. עיין רמב"ן דברים יח ט.

דף נג ע"ב בראש העמוד: וכמו שאמרו בפ"ק דחולין ובפרק גיד הנשה. אינו אלא בפרק גיד הנשה דף צב ע"א.

שם: ולכן בא מצות צפרנים בדברי חז"ל בפרק ערבי פסחים אמרו זורקן רשע וכו', וליתא בערבי פסחים אלא במועד קטן יח ע"א ונדה יז ע"א.

נד ע"ג סוף פרשת אמור: ובתוספתא גורסין גירסא אחרת. צ"ל בתוספות. ועיין כל הענין בברכות סוף פרק שני יז ע"ב ואף כאן הרחיב את המקורות ופירשם.

נה ע"ב: ויש מפרשים **בערביתא**. יונתן תרגם: כערביתא, וכצ"ל; האלברנגאן, צ"ל: אלבדינגאן.

נח ראש ע"ג: כבר כתבו טעם בבכורות כתבו רש"י ז"ל שמצא (ד"ק לנכון: תמצא) אותו בפרושו שהיה בבכורות. וצ"ל: שהיו בכורות ודי וכו'.

נט ע"א: כמו שכתב הר"מ במז"ל בפתיחת פירושו. וצ"ל: הרמב"ן ז"ל.

וכיוצא בו עה ע"ב: כמו שנשבע לזכויי ענשיה. צ"ל: לזרוז ענשיה (נדרים ב א).

דף סד א: אמר ליה ר' יהודה אם כדבריך וכו'. צ"ל: אמר לו ר' יהודה בן בתירא. ולא העתיק ממש את לשון הבריתא בשבת צו א.

דף עב ע"ד: כמו שאמרו' בתלמוד בכמה מקומות אשכחי' פלוני לאליהו דהוה קאי בבי' הקברות. "בכמה מקומות" לאו דוקא, שלא מצאנו כיוצא בו אלא בב"מ קיד א—ב. ואולי יש כאן השמטה ע"י המלים הדומות וצ"ל: אשכחיה ר"פ לאליה (ואמרו אשכחיה רבה בר' אבוה לאליהו) דהוה וכו'.

דף פא ע"ב: בשבת בפירקא קמא, צ"ל בפרק במה (מדליקין), דף לא סוף ע"א.

פז ע"ב: ואין לזלזל בקריאתם לקרות אותם החזן כמו שנאמר ונהגו בקצת מקומות לקרותן למי — ד"ק: כמו שנאמר והגין.

והכל טעות וצ"ל: **כמו** שנוהגין כמי, והטעות נגרמה ע"י שחשבו שנ והגין — שנ' והגין — שנאמר ועיין בסעיף מנהגות.

פח ראש ע"ג: וכמו שאמרו בסנהדרין מאותו ענין אמר שם כשחלה ר' יוחנן בן זכאי נכנסו ארבעה זקנים וכו', וט"ס הוא וצ"ל: ר' אליעזר, סנהדרין קא א, ונשתגר לו לסופר מברכות כח ב.

דף צב ראש ע"ד: כמו שאמרינן פרק קמא דיומא, וצ"ל פירקא בתרא דיומא, דף פו ב.

ולבסוף דף ג ע"ב: „וכן רכב אלקים (תהלים סח), וזהו סביב י"ח אלף (יחזקאל מ"ח) וזהו מאמרם ז"ל במסכ' סוט' שט (ד"ק: שנו?) בי"ח עולמות" וכו'. וצ"ל במסכת ע"ז ג ע"ב (ועיין סנה' צז ע"ב); „שט בי"ח אלף עולמות". אפשר שהיה כתוב **בסוכה** מ"ה ע"ב (אבל שם ליתא: שט בי"ח וכו', אלא: "תמני סרי אלפי דרא הוה דקמי' קודשא בריך הוא" (כמו בסנה').

ואף בפסוקים, ס ע"ד: והיה (דוד) מצליח בכל מעשיו דכתיב ובכל אשר יפנה ירשיע. והוא ט"ס כי הוא אשר נאמר על שאול, שמואל א יד מז. ושמא נשתגר לו ממה שאמרו בסנהדרין צג ב: בשאול כתיב ובכל אשר יפנה ירשיע ובדוד כתיב כל אשר יפנה יצליח! ועיין שם מ"ש ר"י ברלין בגליון הש"ס.

ויש שדפוס קושטא מתוקן יותר כמו שכבר ראינו בכמה מקומות בפתיחה לעיל ולהוסיף עוד למשל:

דף לז סוף ע"ג: וכבר כתב בזה הרמב"ם ז"ל בפירושו בסוף וכו', ד"ק לנכון: הר"מ ז"ל והכוונה לרמב"ן.

דף נ ע"ב: והנה זה יהיה הכל ברשות התורה, בד"ק לנכון: נבל, וכמו ברמב"ן.

דף צה ע"ב: והביא ראיה **מהפכים** שמריקים וכו', בדפוס קושטא לנכון מהעבים.

דף נא ע"ב: כן פירש הרב רבינו משה בן נחמן ד"ק: כן לפי הרב וכו' ולהפך שם: שאל טורנוס רופוס לר' **עקיבא**, ד"ק שאל אגריפס רופוס לר' עקיבא. אבל יש הרבה טעיות משותפות לשני הדפוסים:

שינוי בדפוס קראקא מחמת צנזורה

בדף נ ע"ב: "אבל יש מי שכתב שאין זה ע"ז ומה שמכריזין בו שם שמים אע"פ שמזכירין ולשם עבודתם כיון שכוונתם לשם עושה שמים וארץ" וכו'. אבל בד"ק לנכון: "ומה שמזכירין בו ש"ש אע"פ שמזכירין לשם ישו הנוצרי כיון שכוונתם" וכו'.

ואירע בדפוס זה מה שאירע בתוספות סנהדרין סג ע"ב וע"ז ב ע"א בכורות ב ע"ב. ששינו מפני הצנזורה. עיין בעלי התוספות לא"א אורבך עמ' 59.

מהרשום כאן ובמקומות אחרים בפתיחה זאת נראה בעיני ברור בדפוס קראקא נדפס על פי כתב יד ולא על פי דפוס קושטא. ואמנם ישנם כתבי יד שהם קרובים למסח דפוס קרא־קא ולא לדפוס קושטא. כגון כתב יד מונטיפיורי קולג' עיין לקמן.

ולכאורה ייפלא שהמקדים בהקדמה לדפוס זה שמספר על דפוס קושטא ועל יוקר מציאותו בארצות מחוץ לגלילות תוגרמא ועל הצורך להדפיס מחדש את הספר, לא הזכיר כלל שהוא מדפיסו על פי כתב יד. ואפשר שהדבר לא נראה בעיניו חשוב כל כך. המקדים הזכיר בהקדמתו כמה מקורות שהשתמשו בדברי מחברנו. ואף הוסיף ציוני הפסוקים שבראש כל דרשה ודרשה.

כתבי יד

במכון לתצלומי כתבי יד עבריים שליד הספריה הלאומית נמצאים צילומים של הרבה כתבי יד של הדרשות, אם מהעתקות שלמות ואם מליקוטים, ומדרשות בודדות. כתבי היד נמצאים במונטיפיורי קולג' בלונדון (אחד שלם, ואחד דרשות למועדים לפסח ולסוכות). באוסף גסטר במוסיאון הבריטי, בספריית האוניברסיטה בקמברידג' (במדבר דברים) ואחד דרשה לפורים בפריז, אוסף גינצבורג, ובווטיקן, במינכן ובפרמא. ובבית המדרש לרבנים בניו־יורק. בדיקה קלה בכתבי היד מראה שישנה חשיבות מרובה להשוואה מדוקדקת בין הדפוסים ובין כתבי היד וכן בין כתבי היד גופם.

מתוך הבדיקה יתברר שכמה קטעים חסרים מכתבי יד מסוימים ונשלמו בגליון על פי הד־פוסים. ואף הרבה תיקוני לשונות ועניינות אפ־שר ללמוד מכתבי היד.

ובדרך כלל יש להעיר, כי הציונים המוטעים שראינו לעיל — אינם בכתבי יד שבדקתי (לא כולם!), משום ששם לא ציינו בכלל למקומם של דברים!

לא היתה מכוונת הפתיחה הזאת לעסוק בדקדוק בכל העניינות האלה, וברוך יהיה מי שיעשה עבודה חשובה זאת שמצריכה ספר מיוחד.

לצערי נפלו טעויות דפוס. ואינני מתקן כאן בדרך כלל אלא את הטעויות בציוני הדפים והעמודים.

6 ב ד"ה מקורותיו; ואפרש המגלה.

7 ב 10: צו ע"ד.

9 ב 1: וגומר. 2: ואומר) ולמחוק את הסוגר בשו' 3; 10: וחרד וא"ל.

10 א נג, צ"ל עג.

10 ב (ילמדנו): כח סוף ע"ב.

11 ב 6: דף פה ע"א.

12 א 5: דף מו. שם סוף ד"ה אבל, ועיין צונץ כתבים מקובצים ח"ג עמ' 221.

13 א 1: כח א.

14 בענין קידוש השם — עיין עוד „ספר חרדים" מצות עשה מן התורה התלויות בלב (פ"א אות טז) ושל"ה שער האותיות סוף אות א.

16 א ובדף כז ע"ג. שורה 3 מלמטה: ועוד דף צ ע"ד.

18 ב סוף ד"ה וראוי, ועיין של"ה בהקדמה, בית חכמה דף יג ע"ג־ע"ד.

19 א 3: דף מה.

21 ב 4: מלמטה: דף נג ע"ב.

25 ב ד"ה: דף נב, צ"ל: כב.

28 א הפיסקא: שם ע"ב מיותרת.

29 ב 6: בדף כא.

32 ב ד"ה: פא, צ"ל: פ.

35 ב ד"ה: טו ע"ב (ולמחוק צ"ל טז).

36 א ד"ה: מג ע"ב.

37 א 2 מלמטה: כו עמ' ג. ב, ד"ה מורי, דף לא ע"ד; מ ע"א.

43 א 3 מלמטה: דף לה.

45 א 6 להוסיף: ועוד עמ' 305.

46 א 2 מלמטה: טעם הספק הוא משום שהשל"ה מזכיר את הדרשות בכמה מקומות, עיין למשל במסכת פסחים (דפוס ווארשא) דף סג סוף ע"ג (מדף מ ראש ע"ב בשם הרמב"ן); מסכת סוכה דף יד א מסוף צד ע"א: וצריך ליטול פנים בפנים וכו'. ובשם מטה משה סי' תתקכ"ו מדף צד סוף ע"ג: ויאגד ערבה בשמאל והדס בימין ולולב באמצע. כך הוא בדרשות אבן שועב. וכאן לא הזכירו.

ויש להוסיף את מטה משה למשתמשים בדרשות, עיין (חוץ מסי' תתקכו, הנ"ל) סוף סימן תרד, תרצ תתקלה, תתקמ, תתקסו, וסימן תתקעא. ודברי השל"ה ממטה משה הם.

א ערוך שוע״י בו להוש״עי

ספר

דרשות על התורה להגאון המובהק
והחכם חכולל האלקי רבי
הושע אב״ן שועיב
נ״ע:

נדפס פה ק״ק קראקא קרית אינדריקוס
מלך רב סוקס מחדש על מלכות פולן
והמייך לה׳ שנת
כשל״ג ליצירה:

על ידי כמ״ר יצחק בן כמ״ר אהרן
מפרוסטיץ

אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו כי נמרתי בדעתי להדפיס ולהוציא לאור תעלומות סתרי חכמות ונגלות דרשות הרב גדול בדורו קופת הרוכלין החכם השלם רבי יהושע אבן שועיב נ״ע · אשר כבר היה לעולמים · ונדפסו בקושטנטינא זה חמשי׳ שנה · ומרוב טיבם חיכו אכלי׳ לכולם · ולא יצא שמעם הובא לגלילות תוגרמה רק אחד לעיר ושתים למשפחה · ואותם המעט לא באו אלא במחיר זהב ורב פנינים · ולסגולת מלכים נחשבו אשר עוברי״ם אותם בבית גנזיהם · באמת תמיד קנא קנאתי לאלה ולמיניהם לרבות הדומ״ה לדומ״ה · כי מושכל ראשון הוא שתמיד צריך לתאר הדבר בבחינת תכליתו · (אם להימין אם להשמאיל · רצוני לומר לדון את הזכאי לזכות והחייב לחובה :) אם כן לאיש אשר אלה לו אשרי הרה עמל וכאב · כי ביגיעי הוא יוצא מההיקש הטבעי · גם סדתי · ועובר על ואהבת לריעך כמוך · ומוכע בר מישראל · כאשר האנשים השלמים האלה הוציאו מפיהם מלין ודברים הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים · והניחום חרות על הלוחות למען עמם כיום הזה יעוגו מעיינות״יהם יוצא לזכות את הרבים · גם אחרי נבררת כפשוטיהם בגרון הקיים · הלא תלמידי״הם בידם · לאמר בלא הרגנתי והכנתי תורתי לעוללי״ם שואלים לחם התורה · וכהסיא דספר הזוהר דפרשת בראשית ר״ש פתח ואמר דברי כפיך כמה אית ליה לבר נש לאשתדלא באורייתא יממא ולילא בגין דקב״ה צייח לקלהון דאינון דמתעסקי באורייתא ובכל מלה דאתחדש באורייתא על ידא דההוא דאשתדל באורייתא עביד רקיעא חדא · תנן בההיא שעתא דמלה דאורייתא אתחדשת מפומיה דבר נש ההיא מלה סלקא ואתעתדת קמיה דקב״ה וקב״ה נטיל לההיא מלה ונשיק לה וכו׳ ולו : וכזה אי לא דמשתפיכא אמינא · דהיום לעשותם ולמחר לקבל שכרים לא לכהא אתינא · דברי נכרואם לוה עולם הגמול הוי עולם מעשיו · אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה · להיות שפתותיו דובבות בקבר ע״ד דובב שפתי ישנים הולך לדודי למישרים · בכן את אנכי בערתי גם לוה ואהוד לא כשוגותי שלמדפים ספר דרשות אלו למען בקטן כגדול תשמעון דברי החכם הגאון הלז מה מתוק מדבש · גם ולמד כמה גברי רברבי קמשרי עליה · הרב שמובהק בעל עקידת יצחק מביאו פרשת כי תבא ז״ל ובדרשות הרב בן שועיב בשם הרב רבי יונה ז״ל · גם בכמה מקומות בסתייע עמנו הרב גדול בדוריכו הגאון קארו י״ץ בספרו · ואמת אזכיר טור א״ח סימן תכ״ב על מה דכתב דכהנו שלא להסתפר כו׳ כ״ב הרב ר׳ יהושע בן שועיב בדרשת יום ראשון של פסח · ועוד אח״כ שם : וגאון זה מצאתי במגלת סתרים כתב הרב שמואל בכתם אופי״ר מספרד וספרי וכולי תלמודא הגאון מהר״ר משה איסרלים ז״ל · זה לשונו · וכתב בעל צדה לדרך כי הרא״ש נפטר שנת ע״א לפרט והיו לו שמונה בנים הר״ר יהודה הרבינו תורם אחרי אביו · רבי יחיאל גדול בתורה ונפטר על פני אביו · ורבי שלמה החסיד · ואחריו רבי יעקב בעל הטורים · והר״ר אליקים ורבי משה ורבי אלעזר ורבי שמעון ותלמידי רבי יהודה היה רבי מנחם בעל ספר צדה לדרך וביומיו היה רבי יהושע אב״ן שועיב ורבי מכיר בעל אבקת רוכל · אם כן הרי אתה הראת לדעת כי הגאון הנ״ל גם הוא מגדולי האחרונים הוא · ולאו קטיל קני באגמא הוא · ואדרבה · גם ידוע תדע מכי נאכך לכך שית לעדרים כי הרא״ש

והרשב״א היו בזמן אחד כנראה בתשובותיהם זה לזה · ונראה כי זה הגאון היה מתלמידי הרשב״א שכן

כתב בפרשת בשלח וכתב מורי הרשב״א באגרת ע״ו העניין כו׳ · בכן ונתת בכסף וצרת

הכסף בידך והלכת אל המקום אשר נדפס הספר הלז ואכלת מפריו מתוק

לחכך כנפשך שבעך אל כליך תתן · ותתענג מזיו

כבודו אלה דברי הצעיר בילד״י בזמן

שמואל בן הקדוש רבי יצחק

פיסס ז״ל ס״ט בי״ד

אשר עזרן

לנצח

תותם ס״ך טוב לחדש אלול שנת של״ג לפ״ק

בראשית

מה רבו מעשיך יי׳ כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך׳ (תהלים קד)

מה רבו מעשיך יי׳ הפסוק הזה דוד המלך ע״ה אמרו במזמור ברכי נפשי והוא מזמור נכבד מאד הזכיר בו כל מעשה בראשית המורה על חידוש העול׳ כי הוא יסוד ופנה גדולה בתורתינו׳ והמאמין בו מאמין בכל הנפלאות והניסים ובתחיית המתי׳׳ וכמו שהביא ראיה אותו חכם מאומתינו לאותו מין שלא היה מאמין תחיית המתים׳ אמר לו מאי דלא הוי הוי׳ מאי דהוי לא כל שכן׳ ובעבור כי חדוש העולם הוא צורך גדול ועיקר גדול באמונה׳ חבר דוד זה המזמור והתחיל בו יי׳ אלדי גדלת מאד׳ וכמו שדרשו אותו במדרש׳ אמר רבי אלעזר מהו מאד עד שלא בראת עולמך גדול היית׳ ומשבראת עולמך גדלת מאד׳ מלך בשר ודם אם גבור אינו נאה׳ ואם נאה אינו גבור׳ ואתה גבור נאה׳ דכתיב הוד והדר לבשת ואתה עתיד לשית שני דברים אלו על המשיח׳ שנאמ׳ הוד והדר תשוה עליו׳ ובעבור שזאת הפנה הכחישו אותה חכמי האומות׳ כי הוא המביא לקיום האותות והמופתים והם יכחישו כי השם לא ישנה הטבע׳ ועולם כמנהגו נוהג׳ התחילה בזה תורתינו התמימה המחכימת פתיים בענין חדוש העולם והיה הכרח גדול להתחיל בו בעבור כי הוא דבר חוץ לשכל׳ וחכמי האומות נכשלו בזה׳ כי קצתם האמינו שהעולם קדמון׳ ומי שרצה מהם לתקן הענין והאמין חידוש העולם׳ קלקל דבריו באמרו כי בראו מיש והוא רע בראשון או יותר׳ ולכן היה צורך גדול לתורה לקיים זו הפנה׳ והתחילה בו ומה שאמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה כמו שהביא אותה מימרא רש״י ז״ל וכבר תקן אותה הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל כי אינה כפשוטה׳ כי היאך היה אומ׳ לא היה צריך להתחיל והלא היא שורש ויתד האמונה שהכל תלוי בו׳ וקיום הנסים והשכר והעונש ותחיית המתים׳ ומי שאינו מאמין בה כופר בכל׳ אבל כוונת רבי יצחק היה בזה המאמר כי בחיות מעשה בראשית ענין גדול וסוד עמוק מאד ואינו מובן מן המקראות ואינו מתבאר ממה שכתבה התורה בו׳ אלא מן הקבלה ממשה רבינו עליו השלום מפי הגבורה וקבלו ממנו הנביאים׳ וכן איש מפי איש כשאר ענייני הקבלה והוא ענין נסתר מאד׳ ויודעיו מוזהרין להסתירו׳ כמו שאמר שלמה כבוד אלהים הסתר דבר וגומר ודרשו ז״ל תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז׳ ישתקו יתחרשו יתפרכו הדוברות על צדיקו של עולם דברים שהעתיק מן הבריות׳ לכן אמר רבי יצחק שלא היה צורך לתורה לדבר בו אלא שיונחו כשאר העניינים הנסתרים שלא דברה בהם תורה אלא שסמך על הקבלה וכולי כמו שהאריך הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל בזה וזה שאמר שהיא מצוה ראשונה רוצה לומר כללית לכל ישראל׳ כי מילה וגיד הנשה שקדמו להחדש הזה פרטים הם לאברהם וליעקב׳ ונשוב לפרש הפסוק שהתחלנו בו׳ כי יש בכל מלה ומלה עניינים גדולים׳ מה רבו מעשיך מלת מה באה במקומות כפי הענין פעמים להגדלת העניינים׳ ופעמים להקטנה׳ הכל כפי מקומו׳ להקטנה ונחנו מה ואהרן מה הוא׳ מה החלום׳ מה אנו שאף על פי שיש מפרשי׳ אלו השנים להגדלה׳ ומצינו להגדלת הענין מה רב טובך אשר צפנת׳ מה ידידות משכנותיך׳ מה אהבתי תורתיך׳ וזה מה רבו מעשיך׳ הגדיל מעשה השם כי הם גדולי׳ ונוראים׳ ומלת רבו כמו גדלו כמו כי רבה היא׳ על כל רב ביתו׳ וכמו שכתוב במקום אחר מה גדלו מעשיך יי׳ ואמר מעשיך ולא בריותיך׳ או יצירותיך כי המעשה הוא הגמרת הענין ותיקונו׳ כי הם שלש מלות בריאה יצירה עשיה׳ וכן אמר אותם הנביא בזאת ההפטרה ולכבודי בראתיו׳ יצרתיו׳ אף עשיתיו׳ ומלת בריאה׳ פירושו בו ז״ל הוצאת יש מאין׳ ויצירה ציור הדבר׳ והעשיה גמר הדבר ותקונו׳ כמו העושה סכין לוקח חתיכת ברזל ועושה גוף הסכין׳ ואחר כך מציירו צורת הסכין בארכו׳ וברחבו׳ ובעביו׳ ובדקותו ואחר כך מחדדו׳ ומצחצחו שיהא בבורט ובאה׳ והוא גמר המלאכה׳ וכן במעשה בראשית תמצא אלו השלשה שמות ולכן התחילה תורה ברא אלדים׳ כי היא הוצאת יש מאין׳ ואחר כך יצירה והיא הוית העניינים׳ ואחר כך עשייתן והוא הקיום לעולם לעשות פירות לעולם׳ ולכן השלים אשר ברא אלדים לעשות׳ ויש במדרש שהתחיל במלת אמת וסיים במלת אמת׳ התחיל במלת אמת ברא אלדים את סופי תיבות אמת וחותמו של הקדוש ברוך הוא אמת והתורה אמת׳ ובזכות התורה נברא העולם והיא קדמה לעולם כמו באלפא ביתא׳ אלף בראש מם באמצע תיו בסוף׃ והנה בתחילת הבריאה אמת׳ ובעשיה שהוא גמר כל הדברים אמת׳ וכן בבריאת האדם שהוא תכלית הכוונה אמת׳ ויברא אלדים את סופי תיבות אמת׃ כי הוא עיקר הבריאה כלולה לפי דעת חכמי תורתינו ולכן הביאו משל כמלאך שזימן אורח נכבד לסעודה גדולה ונכבדת׃ ותקן הבית תחלה והכלים ותקן כל מיני מאכל ומשתה וכל מעדני העולם׳ ואחר כך קרא לאורח שיבא וימצא הכל מתוקן ולא יחסר דבר׃ כן במעשה בריאת העולם׳ בתחילת שמים וארץ ואחר כך תדשא הארץ׃ תוצא הארץ יהי מאורות׃ וכל הדברים הצריכים לקיום העולם

ואחר כך נעשה אדם וכו' והודיענו בזה הכתוב מעלת בריאת
גופו וצורת איבריו שהם בצלם ובדמות ומעלתו גדולה מאד ·
ויש ביצירתו ובציור איבריו שהם רמ"ח וגידיו ובעורקיו
שהם שס"ה ענינים נכבדים גדולים · ותבונה גדולה
בתכונתם כמו שכתוב הוא עשך ויכוננך ולא לחנם
בתוב במראה יחזקאל ועל דמות הכסא דמות
כמראה אדם עליו מלמעלה כי היא המרכבה · ולכן
כתיב ויצו יי' אלקים על האדם ולא אמר לאדם ·
והוא כמו והנה יי' נצב עליו · ויעל אלקים מעל אברהם ·
ואם שם אדם נגזר ממלת אדמה לדעת בעלי הפשט · יש
בענינו למקבלי האמת ענין · כי יש עפר ואדמה
עליונים ותחתונים · כמו שנאמר ועפרות זהב · וזהו
מאמרם הכל היה מן העפר ואפילו גלגל חמה
כי הוא מן העפר העליון · ולא כמו שחשבו רבים ·
והנה הוא עפר מצד אחד תחתון ומצד אחד עליון ·
ולזה רמז באמרו עפר מן האדמה מן הידועה ·
ואמר ואל עפר תשוב לרמוז שניהם הגוף התחתון והנפש
העליון · ולכן כתיב ויהי האדם לנפש חיה · לא תמצא כן
אלא באור העליון דכתיב ויהי אור ואמר השם יהי אור ויהי
אור כי הוא כולו רוחני וקיים בעולמית ולא אמר באדם יהי
אדם כי לא נתקיים גופו אבל אמר בסוף ויהי האדם לנפש
חיה קיימת רוחנית · ואמר בדברים הקיימים יהי כמו
במאורות וברקיע ולא אמר ויהי כן לפי שאינם רוחנים גמורים
כאור וכנפש ובדברים הארצים לא אמר יהי ויהי כן לפי
שאין להם שום קיום לא בעולם הזה ולא בבא וזהו ענין נכבד
והודיענו הכתוב כי אדם נברא להיות מושל בתחתונים
דכתיב וירדו וכמו שכתוב כל שתה תחת רגליו · ואחר כך
הודיענו מעלת נשמתו דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ויהי
האדם לנפש חיה · הזכיר נשמה ונפש וחית שהיא רוח חיים
ומשכנה בלב והנשמה במוח והנפש בכבד · והנה הם
שלשה כחות נשמה ונפש ורוח והנשמה היא הנכבדת
והנשארת והיא נשמת שדי · כי הנופח באפי אחר מנשמתו
יתן ובו הנה ידענו מעלתו כי היא גדולה וחכמתו רבה מאד
ולכן קרא שמות שהוא ענין גדול · כי הנה דור המדבר שהיו
דור דעה לא ידעו לקרא שם למן ואמרו מן הוא · מלשון אשר
מנה · כלומר מתנה כי לא ידעו מה הוא · וזכה לעשר חופות
אודם פטדה ויהלום וכו' כדאיתא פרק הספינה ובמדרש
מר זוטרא אמר אחד עשר כתיבי כל אבן יקרה מסוכתיך רבי
פלוני אמר שלש עשרה כל אבן יקרה מסוכתך דריש כולהו
וכל זה רמז למדותיו של הקדוש ברוך הוא · מאן דאמר
עשרה לא דריש יי' אל ומאן דאמר אחד עשר דריש להו
כאחת · ומאן דאמר שלש עשרה דריש להו כולהו יי' אל ·
ולכן היה ראוי לחיות לעולם כי הנה משה שלא זכה לכל אלו
המדות כי גרם חטאו של אדם מצינו שלא אכל ושתה
ארבעים יום ואליהו בכח האכילה הלך ארבעים יום וענין
אכילת אדם הראשון כבר כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל
הטעם כי היתה לו האכילה לתענוג · ויתכן שפירות גן עדן
נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן כענין המן ·
והנה אמרו ז"ל במדרש ובסנהדרין פרק דיני ממונות שנברא
בעשרה שעות לרמוז לעשר ספירות ולעשר מאמרות ·
ואם השם יכול לבראו ברגע · גזרה חכמתו לברוא אותו
בשעות ידועות כמעשה האצטגנינים לכלול בו כל הכחות
להיות מושל עליהם : ושיהיה גופו למעלה מהם כמו
שנפשו למעלה ולכן אמרו שעה ראשונה צבר עפרו שנייה
גבלו שלישית רקמו רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד
על רגליו ששית קרא שמות שביעית נזדונה לו חוה שמינית

נצטוה תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה עשירית
סרח אחד עשר נדון שתים עשרה נגרש כל פעולותיו
היו בעשרה שעות · או בשתים עשרה כנגד שתים עשרה
גבול אלכסונין וכנגד שתים עשרה מזלות המושלות בעולם ·
בכל זה למדנו חכמתו · והנה מצינו בו בריאה ויצירה אבל
לא עשייה כי לא היה בו תכלית המכוון · כי כוונת בריאתו
להיות כנבראים העליונים פועלי אמת שאין בפעולותם
אהבה ושנאה · ולכן מנע ממנו אכילת עץ הדעת הנותן בלב
אוכליו רצון וחפץ בטוב או בהפכו עם שותפות יצר הרע ·
ויש לנו לבאר בכאן יותר כי יש מי שאמר שעץ הדעת היה פריו
מוליד תאות המשגל · ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם
ממנו וזהו ענין עץ הדעת מן וידע אדם · ואמר ברזילי
הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו תאות המשגל ·
ואין זה נכון · בעבור כי מצינו שאמר לה הנחש כי ביום
אכלכם ממנו והייתם כאלקים · ואם תאמר כח שלהם ·
הנה כתוב הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ·
וחכמים ז"ל אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם נחש
ודואג ומרגלים · ולכן פירש הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל
כי האדם נברא כענין המלאכים וצבא מרום והיה עושה
בטבעו כמו שהם עושים לא ישנו את תפקידם · רוצה לומר
שאין להם בחירה · ולכן נמנע מהם הפרי הזה כמו שאמרנו ·
וכאשר עברו על המצוה ואכלו הפרי הזה הנותן חפץ ורצון
כמו שאמרו דעתו לחזור · דעתו לפנות · וכן האדע בין טוב
לרע · שאבד ממנו הרצון · לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו ·
ואוכל בלא טעם ושובע בלא הנאה · ועד העת הזאת לא היה
בין אדם ואשתו התשמיש אלא בעת התולדה יתחברו
ויולידו · ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים וכידים
וכעינים ולא יתבוששו בהם · ואחרי אכלם היה להם
הבחירה להרע או להיטיב בין לו בין לאחרים וזו מדה אלדית
מצד אחד כלומר החפץ והרצון טוב ורע כשם יתברך · וזהו
כאלקים יודעי כי יודעי חוזר לאדם ולאשתו וזהו כאחד ממנו
מיוחד ממנו · כלומר השם לבדו כי המלאכים אין להם בחירה
והנה כח שבהם טוב · אבל היא רעה מצד אחד בהיות לאדם
בה יצר ותאוה · וזה לא גלה להם או לא ידע · ולזה אמר
קהלת אשר עשה האלקים את האדם ישר · והיושר שיאחז
הדרך האחת הישרה והמה בקשו חשבונות רבים שיבקש
דרכי הגשמיים זהו דעת הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל ·
והיא דעת נכונה · אבל במה שפירש שאין למלאכים בחירה ·
הנה נראה כאן מלשון הכתוב כי הנה אמר המלאך ללוט הנה
נשאתי פניך : וכל אותו המעשה
נראה שיש להם בחירה · וכן דעת הרב רבינו משה בר
מיימון ז"ל כמו שכתב בספרו בפרקים מהחלק השני ·
ולפי זה נפרש יודעי כמשמעו שחוזר לאלקים ויהיה כאחד
ממנו חוזר לכולם לשם ולמלאכים ויבא כל הענין מתוקן
וכפי דעת הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל · אבל יש לו ז"ל
פירוש אחר במלת כאלקים שהוא מפרש אותו לשון חול ·
וכן תרגם אותו אונקלוס כרברביא וזהו יודעי טוב ורע ·
כי לשון טוב ורע אינו נופל אלא במפורסמות כי אם יאמר
אדם השמים כדורים נאמר אמת ולא נאמר טוב וכן בהפך ·
ואם יאמר אדם שהארץ שם שטוחה יאמר שקר לא רע אבל
במפורסמות יאמר הגנבה רע והנאמנות טוב והנה
האדם לדעתו ז"ל קודם חטאם לא היו משתמשים
במפורסמות ולכן לא היה גילוי הערוה בעיניהם רע
וכאשר נטו אחרי התאוה נענש ששולל ממנו השגה
השכלית והשיגה לו השגות המפורסמות ·

וזהו

וזהו וידעו כי ערומים הם ל׳: אמר ויראו כי לא חוכו בסנורים והוא דעת הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל יש רמז למילת עירומים כי מתחלה היו ערומים ועל זה לא יתבוששו כי היו ערומי׳ בדעת ובחכמה ואחר החטא היו ערומים בתוספת כי חסרו עשרה מעלות עליונות שכנגדן נעשו לו י״ חופות ולדברי הכל לא נשלמה הכוונה באדם ולא נאמר עשייה הואיל ונאבד הוא ודורותיו קין והבל · אבל כשנול׳ שת נאמר בו בדמותו כצלמו ונאמר בו בדמות אלקים עשה אותו ונתקן קצת בשת לפי שממנו הושתת העולם · ובעבור הקיום כתיב עשה אותו · ועדין לא נשלמה הכונה של בריאה · כי הכוונה היתה לחיות לעולם ולהיות כמלאכים בלי יצר הרע כמו שאמרו על זמן המשיח מהרה יגלה אמן · וישוב הבריאה כמו שעלה במחשבה ועליו נאמר נעשה אדם על כוונת הבריאה וגרם החטא ולא נתקיימה ועל זה אמר אף עשיתיו באף עשיתיו · ואמר הנחש אף כי אמר אלקים ומחשבות השם עמקו מאד ועל זה אמר דוד מה גדלו מעשיך י״ וגומר איש בער לא ידע וגומר ואמר זה כשיר של אדם הראשון כמו שקבלו רז״ל · הנה דברנו כל הצורך במלת מעשיך · ואמר כלם בחכמה עשית כלומר כל מעשה בראשית היה בחכמה ולענין · לא היה דבר רק וללא ענין וכמו שכתוב כל פעל י״ למענהו ר״ל לעניינו · ורז״ל דרשוהו מלשון לא תענה ברעך כלום לחיות לו עדות על חכמתו · ורז״ל דרשוהו מלשון ענייה מלשון ענו את י״ בתודה כלו לקלסו והכל דבר אחד כי וכבר האריך הרם ז״ל בזה בפרק עשרים וחמשה מהחלק הג׳ ואמר כי כל המעשים יש בהם ארבע חלקים מעשה ריק או מעשה הבל · או מעשה שחוק · או מעש׳ טוב · מעשה ריק כאדם הטורח לעשות ולא תגיע כוונתו ומזימתו כמו הטורח בסחורה או בחולה ולא תעשה לו כוונתו וכמו שאמר הנביא ואני אמרתי לריק יגעתי · מעשה הבל כאדם שחיבב ומניע ידיו כמעשה המשוגעים ובעלי ההיזק · מעשה שחוק כבנין הנערים הקטנים הבונים בית בשחוק והתעמלו׳ שלא בדרך הרפואות או ההתאבקות שתכליתה לשחוק · והמעשה הטוב הוא אשר יכוין האדם לכוונה הכרחית ויבא הכוונה · וכל שלשה מעשים הראשונים הם נמנעים מהשם יתברך חלילה·

והרביעי הם מעשי השם יתברך שהוא לכוונה טובה ותבא הכוונה על כל פנים · ולכן כתיב במעשה בראשית כי טוב בכל יום ואמר בסוף והנה טוב מאד · ומה שאמ׳ בזה המזמור לויתן זה יצרת לשחק בו רצה לומר בו בים כדאיתא בבתרא פרק הספינה · כלומר להיות מושל בכולם ולשחוק עליהם כמו יושב בשמים ישחק · ולא תשמע לדברי המהבילים המפרשים בראו לשחק בו בריותיו · כי חלילה לאל מאלה הפעולות כי מעשיו בתכלית החכמה · ועל זה אמרו ז״ל כל מעש׳ בראשי׳ לקומתם נבראו לדעת׳ נבראו לצביונם נבראו · ופי׳ בקומתם נבראו שנבראו בתשלום קומתם לדעתם פרש׳ ז״ל ששאלו להם אם רצו להבראות · ויש מפרשי׳ בדעת שלימה נבראו מיד לא בדעת התינוקות · ופירוש לצביונם נבראו בתכלית היופי מן צבי היא לכל הארצות · ומזה תוכל להבין שאין בכל מעשה השם מעשה בטל כי הכל בכוונה בתכלי׳ · וכל דבר גדול וקטן יש לו תכלית כמו שאמר כל פעל י״ למעניהו אין לנו להכנס עתה לדבר בתכלית · ומה הוא התכלית מכל המציאות בכללות כי בזה יש דעות חלוקות כמו שכתב הרמב״ם ז״ל בזה החלק פרק י״ג · אבל הנראה מדברי רז״ל כי כלל התכלית למין האדם ובלבד לצדיקים שמקיימין את העולם כמו שאמר התנא באבות בעשרה מאמרות נברא העולם לתן שכר טוב לצדיקים וכו׳ · ובמקומו

רבים כתבו כי כוונת הבריאה לצורך ישראל כי מחשבתן קדמה לעולם וכן נרא׳ מספור הכתובים שנברא למין האדם דכתיב וימתחם כאהל לשבת · ואומר מלאה הארץ קניניך גלה לנו במלת מלאה כי אין העולם פנוי כולו סובב ומסובב כגלדי בצלים · ואין זה מקומו לדבר בזה כי הוא ידוע לחכמי׳ לב׳ · ומלת קניניך לשון רבים · ודרשו אותו חכמים שחמשה קניינים ברא הקב״ה שמים קנין אחד וכו׳ כמו שהוא באבות · ולשון קנין הוציאו אותו מלשון קונה שמים וארץ · ולכאורה הוא ענין קשה כפי שקונה דבר שאינו שלו חליל׳ · ובירושלמי תמהו על זה ואמרו על פסוק קונה שמים וארץ ממי קנאן · ובאמת כי הלשון הוא חמור והתורה הזכירה אותו בכמה מקומו׳ אביך קניך עם זו קנית · וחז״ל נשתמשו בו׳ ה׳ קניינים קנה הקב״ה שמים קנין אחד וכו׳ · ובמסכת ר״ה אמר ר״ע בראשון מה היו אומרים לי״ הארץ ומלאה על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו · ואין ספק שאלו הלשונות יש להם ענין · כי לשון קנה והקנה מורה על חידוש האמתי · ושליט בעולמו מורה על ההשגחה ויש מפרשי׳ קנה שברא יש מאין חומר דק מאד לשמים וחומר דק לארץ · וקנה שהקנה והמציא ועשה ממנו ישות גדול בכל יום ויום מששת ימי בראשית · והימים עצמם רומזים לימים קדושים אין שם היום נתפס בהם · ולכן כתיב כי ששת ימים עשה ולא אמר בששת ימים כי כל אלו הם קנינים · ולכן אמר קניניך · וגם יש באלה הימים שבמעשה בראשי׳ רמז לימות עולם כמו שכתב הרמב״ן ובמדרש דרשו כולם בחכמה עשית בחכמה ממש מדתו של של הקב״ה כמו שתרגם הירושלמי בראשית ברא אלהים בחכמא ברא וגומ׳ הודיענו כי מלת בראשית רומז ענין גדול וחכמים אומרים בזכות התורה שנקראת ראשית · ובזכות ישראל שנקראו ראשית · ותמצא בפסוק בראשית ו׳ אלפי״ן לרמוז לשיתא אלפי שני הוי עלמא · ובפסוק והארץ היתה תוהו ובוהו ב׳ אלפי״ן לרמוז ב׳ אלפים תוהו · ובפסוק למען תהיה תורת י״ בפיך ב׳ אלפי״ן לרמוז לב׳ אלפים תורה · ובפסו׳ עד כייבא שילה ב׳ אלפי״ן לרמוז לשני אלפים ימות המשיח · ועוד תמצא בפסוק בראשית ז׳ מלות וכ״ח אותיות · ז׳ מלות להורות על ז׳ עמודים שהן ז׳ ימי בראשית וכלם רומזים לזה · והארץ היא מלה שביעית לרמוז לעולם הבא שהוא אלף הז׳ והוא ארץ החיים · ועליה נאמר לעולם ירשו ארץ · וכ״ח אותיות כח מעשיו הגיד לעמו · שכן תמצא בפסו׳ ראשון של עשרת הדברות וידבר אלקי׳ וגו׳ ז׳ מלות וכ״ח אותיות · כי עשרת הדברות הם כנגד י׳ מאמרות והראשון נעלם כי כן המידה העשירית נעלמת והתשעה הם גלויים · והם ט׳ כלולים דין ורחמים והם י״ח חי העולמים · וכן רכב אלקים וזהו סביב י״ח אלף · וזהו מאמרם ז״ל במסכ׳ סוט׳ שט בי״ח עולמות וכו׳ · ואין ספק כי אלו הענינים הם עמוקים מאד לא ישגו בשום שכל על אמתתן לא השרידים אשר י״ קורא ולנביאי׳ אשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך · ומעש׳ בראשי׳ כולו מגיד בתחתוני׳ ממש ורמז בעליונים · וענין שמים וארץ הם הכדוריים · ורומזים לעליונים דכתיב בהם ואתה תשמע השמי׳ עול מלכות שמים · וד׳ יסודות המוזכרים ג״כ כפשטן · והמאורות והקטנת הירח כמו שמוזכר בהגדה במסכת חולין בפרק ואלו טרפות · ויש גורסין ביוצר של שבת ראה והקטין צורת הלבנה וכל שאר הענינים · ורומזים לעניינים גדולים · והנהרות וגן עדן ועץ החיים ועץ הדעת כלן כפשטן ורומזים לעניינים רוחניים · וכמו שאמר רבי אברהם ז״ל ובעץ הדעת סוד ינעם והדברים כמשמע׳ · וכב׳ כתב הרמב״ן בפירושיו כי בד׳ הנהרו׳ יש רמז לד׳ המחנו׳ ולד׳ מלכיו׳ פישון זה בבל וכו׳ כמו שבא בפירושיו · וענין גן עדן הוא ידוע וכבר כתבו חכמי המחקר וכספרי הקדמונים

כתוב כי כבר הלכו שם חכמי הרפואו׳ לראות בעצי׳ ובעשבי״ כשהגיעו קרוב מלהט החרב המתהפכת נשרפו : ובמסכת תמיד כי אלכסנד׳ הלך שם דרך הנהר היוצא משם שהורו לו חכמי ישראל הדרך כמו שמוזכר מהגולגולת שנתנו לו ׳ וענין הנחש הוא כפשוטו והיה הולך בקומה זקופה ונתקלל והלך על גחון ׳ ורז״ל אמרו כי ימי עבורו שבע שנים בעבור הקללה ולמדו זה בבבא קמא ממה שאמר הכתוב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה פירוש כי הבהמה נתקללה ז׳ מן החיות והנחש ז׳ מן הבהמה ׳ כי חיה טמאה עיבורה נ׳ יום והבהמה טמאה שנה הנה עיבורה ז׳ פעמים מן החיה ׳ הנה הנחש עיבורו ז׳ שנים ז׳ פעמי׳ מן הבהמה הטמאה ׳ וכן איתא בסדר קדשים בראש מסכת בכורות ׳ כי הכלב עבורו נ׳ יום והוא חיה טמאה כי בטמאים הכתוב מדבר דומיא דנחש וכל זה כפשטו ׳ ויש בנחש גם כן רמז לנחש הקדמוני שרמז אליו שלמה בפסוק דרך נחש עלי צור ׳ וכפי דעת רז״ל נתקלל כל העולם בזה החטא וכל הבריות ׳ כי אכלו כולם מאותו עץ כמו שפירש ותתן גם לאישה עמה ׳ זולתי חול שהוא עוף כמו שנאם וכחול ארבה ימים ׳ ולעתיד לבא כשתשלם כוונת הבריאה יחזרו כל הדברים ליושנן ולהוייתן : והם ז״ל כתבו שנתקלל האדם בזיו ובקומתו ובחייו ׳ ונתקללו כל בעלי חיים וכל פרי האדמה והמאורו׳ ׳ זיו דכתי׳ משנה פניו ותשלחהו ׳ קומתו דכתיב ויתחבא האדם ואשתו ׳ חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב : בעלי חיים דכתיב הוא ישופך ראש ׳ וכתיב וילמד לטרוף טרף אדם אכל ממה שאמר וילמד מכלל כי בתחלת הבריאה לא היה טורף ולא מזיק ׳ פרי האדמה דכתיב ארורה האדמה בעבורך ׳ כמו מעבור הארץ ׳ בזעת אפך ׳ וקוץ ודרדר ׳ המאורות דכתיב אך חושך ישופני : כל אלה נתקללו אחר החטא : כי בתחלה בדעת ובצביונן נבראו כמו שאמרו : ולכן כתיב קודם החטא אלה תולדות השמים והארץ והוא מלא כי כל תולדות העליונים והתחתונים היו בשלימותם : ואין בכל המקרא תולדות מלא חוץ משנים חד דין ׳ וחד דפרץ : כי מכאן והלאה נתקללו וחסרו עד זמן המשיח שיחזרו התולדות שלמים : ולכן ואלה תולדות פרץ מלא כי בזמן המשיח הבא מפרץ יתוקנו הכל : וכן במסורת כל תולדות חסר בר מתרי אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ מורה לזה העניין : ומנא לן שיתוקנו הכל : זיוו דכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו : קומתו דכתי׳ ואוליך אתכם קוממיות ודרשו חכמי׳ ז״ל מן קומה כלום׳ קומות גדולו׳ חייו דכתיב כימי העץ ימי עמי ׳ בעלי חיים דכתיב וגר זאב וגו׳ ופרה ודוב תרעינה וגומר : ושעשע יונק על חור פתן וגומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳ : פרי האדמה דכתיב כי זרע הגפן תתן פריה וגומר : המאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה וגו׳ ׳ מכלל שאין זה כאור האור ימי בראשית כי היה בהם אור גדול ובמדר׳ כי בכל יום נתוסף אור וליל שבת ויומו אור גדול מאוד ולכן לא נאמר ביום השביעי ויהי ערב ויהי בקר כי נשתמש האור של יום הששי לשש שעות יום ששי וליל שבת ויומו : ואמרו כי זהו המוכ׳ בעמידת השמש ליהושע ולא אץ לבא כיום תמים מן הימים התמימי׳ שהם ימי בראשי׳ והיודע סוד הימים האלו ולמה הם רומזים ידע כי כן רומזים שהאלף השביעי אור גדול כי הוא יום שבת ומנוחה לחיי העולמי׳ וזהו סוד השמיטו׳ והיובלות גדול דכתי׳ לא יהיה אור יקרות וקפאון כאור העולם הזה אלא כאור העולם הבא וזהו שנשתמש ביום ראשון דכתיב יהי אור וגנזו לצדיקים לעתיד לבא דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳ :

סליק פרשת בראשית

פרשת תולדות נח

כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם :
(משלי י)

כעבור סופה ׳ הוא רוח סערה כמו שכתוב בסופה ובסערה דרכו וכתיב וכמוץ גנבתו סופה ׳ והמשיל החכם עליו השלו הרשע אל הסופה שהיא מזקת לבני אדם והורסת הבנין ושוברת האילנות ותכלה מהרה וכן הרשע יזיק ויאבד מהרה ואין לו מעמד והמשיל הצדיק אל היסוד שהוא מעמד הבנין כי הוא יסוד עולם ובזכותו עומד ומתקיים ׳ וכמו שאמרו ז״ל במסכת חגיגה שהעולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו שנ׳ וצדיק יסוד עולם ׳ וזהו עניין כי לי״י מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ופירש וישת מן השתות יהרסון שהוא כמו יסוד ׳ וזהו מאמר ז״ל צדיקים מקיימין את העולם ויש מפרשי׳ וצדיק יסוד עולם כמו צדיק לעולם בל ימוט כלום׳ שהוא עומד לעד כמו היסוד זהו פשט הכתוב והוא אמת כי הרשעים מזיקים לעול׳ ומעמד׳ זמן מועט ויכלו מהרה ׳ והפך הצדיקים וכמו שאמר דוד לא כן הרשעים כי אם כמוץ פירוש אין הרשעים כצדיקי׳ שאמר למעלה כעץ שתול על פלגי מים וגו׳ לא כן הרשעי׳ שאין להם קיום ולא למעשיהם אלא כמוץ והוא חדק שבתבן שהוא מזיק לבני אדם שמוליכו הרוח ונותן על הפנים ומזיק לעינים ונופל בשדות ובכרמים ומזיק אבל אין לו מעמד וקיום כי מיד יאבד ׳ ורבותינו ז״ל פירשו כי זה הכתוב שהתחלנו בו מדבר בדור המבול אמרו כעבו׳ סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח שנקרא צדיק שבזכותו נתקיים העול׳ ומפנו הושתת ונתמלא כמו שנאמר ומאלה נפצה כל הארץ : ודור המבול שהיה כלו רשע אבד קל מהרה : וכמו שבא בזו הפרש׳ ענין המבול וענין נח ובניו ׳ כי לאחר שהזכירה לנו התורה בפרשה שעברה עניין חדוש העולם שהוא יסוד גדול כמו שאמרנו בפרשה ראשונה גילה לנו השם יתברך בפרשת נח שתי פנות גדולות באמונה ׳ והם ההשגחה והשכר והעונש כמו שמפורש בפרשה שעברה ׳ כמו שאמר וירא ה׳ כי רבה רעת האדם וגומר וכתיב קץ כל בשר בא לפני והורה לנו כי י״י השגיח במעשיהם ונתן שכר טוב לנח ולבניו שהיו צדיקים כמו שנא׳ בנח איש צדיק תמים היה בדורותיו ובמ׳ חלק מליני בה ר׳ יוחנן וריש לקיש ודרשוהו לשתי פנים חד אמ׳ בדורותיו היה צדיק שהיו כל בני דורו רשעים כל שכן אלו היה בדורות הצדיקים וחד אמר בדורותיו היה צדיק כנגד האחרים שהיו רשעים אבל בדורות אחרים לא היה חשוב כל כך כמו שאמרו נח מקטני אמנה היה שהיה מסופק בהשגח׳ ול׳א היה ברור לו ענין המבול עד שבא ׳ כמו שדרשו בפסו׳ מפני מי המבו׳ ולכן הקריב עולה הבאה על הרהור הלב׳ ובמדרש אמרו כי עולת כתיב חסר רמז לת׳ק שנה שמן גלגל הירח לעולם התחתון והוא היה מסופק בהשגחת התחתונים ולכן כתיב עולת מנין חמש מאות וכן אתה מוצא במצרים שהיו כופרים בהשגחה הביא השם עליהם ת׳ק מכות כמו שמפורש בהגדה וכן הוא מנין דצ״ך עד״ש בא״חב ׳ ולכן דרשו בדורותיו שלא היה שלם כל כך אבל יפתח בדורו כשמואל בדורו ואין ספק כי בניו היו צדיקי׳ כי חם שנתקלל אחרי כן ׳ גלה אותו הכתו׳ ׳ ואמרו חז״ל כי בעבו׳ זה לא הוליד נח בנים כדורותיו שהיו מולידין בן ק׳ שנה והוא הוליד בן חמש מאות כי השם יתעלה כבש מעיינו כי אמר אם יהיו בניו רשעים אצטרך לאבדם ואין ראוי לזרע צדיק שיאבד ואם יהיו צדיקים יצטרך לעשות תיבה ארוכה וטורח גדול לצדיק במזונות ושאר דברים לכן כבש

מעיינן

מעיינו עד ת"ק שלא יהיה הגדול שבבניו אלא בן מאה דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות וגומר ונתן שכר לצדיקים וניצולו ומהם הושתת העולם והעניש לרשעים בשני עולמות כמו שכתוב וימח את כל היקום וגו' וכתיב וימחו מן הארץ שהיא ארץ החיים ואמרו במדרש זכר צדיק לברכה זה נח דכתיב איש צדיק ושם רשעים ירקב אלו דור המבול דכתי' ופי רשעים יכסה חמס וכתיב כי מלאה הארץ חמס ונשאר שמם לקללה דכתיב קל הוא על פני מים תקולל חלקתם בארץ שפרע מדור המבול לא יפנה דרך כרמים לא עשו מעשה הרמים מתושלח וחנוך ולא פנו דרך ילכו כרמים הכ"ף שימוש ולכן האריך הכתוב בסיפור נח ובאלו הדורות בעבור אלו הפנות שאמרנו שהם יסוד גדול בתורתינו כי הסיפורים שבתורתינו יש להם עניין גדול והוא החלק הג' שנתחלקה בהן תורתינו כי היא בעלת שלשה חלקים כמו שאמרו בשבת פרק ר"ע דרש ההוא גלילאה אוריאן תליתאי וצמר שלשה הלא כתבתי לך שלישים · האחד סודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה · והשני מצות עשה ומצות לא תעשה · והג' ספורים דור המבול והפלגה ותולדות אדם וכבר כתב הרמב"ם ז"ל כי אלו הספורים שבתורה שיחשוב אדם שאין בהם תועלת הם עיקר גדול ופנה גדולה בעיקר הדת ובאמונה ובאו להורות על החידוש ולאמת אותו שהרואה שבזמן מועט כזה ישתרגו עמים בקצות הארץ יעלה לבו טינא ויחשוב כי העולם קדמון ובאה תורה והודיעתנו תולדות נח היאך נפרצו ונתרבו בזמן מועט ומהם נפרדו האיים בסבת הפלגה ובזמן מועט · והודיעתנו אורך ימיהם כי אברהם אבינו ראה לנח ונח ראה לאדם הראשון והוא עד ספי עד בחידוש · ואמרו חז"ל בבבא בתרא בפרק יש נוחלין ז' קפלו העולם ויעקב אבינו ראה לאברהם ולשם בן נח והנה יעקב עד שלישי ויעקב פרסם החידוש לבניו ונתפרסם ונתאמת להם כאלו ראו אותו בעיניה' שהאנשים מגידים בכל דור ודור ענין אבותיהם עד ארבעה או חמשה דורות והוא בעיניהם כאלו ראו אותו והיה בימיהם ועל זה סיפר הכתוב אורך חייהם ומצינו שלשה הפרשות בין העשרה דורות הראשוני' לעשרה השניים כי בראשונים היו ימיהם ארוכים יותר מן האחרוני' · ובראשונים כלל הימים הראשונים עם האחרונים · ובשניים לא כלל · בראשונים אמר וימת ובשניים לא אמר וימת ·

וכתב הרמב"ם ז"ל כי זה האורך מן הימים לא היה אלא בנזכרים בפרשה כי האחרים לא האריכו ימים אלא כזמן הנהוג היום וסיבת אריכות היה בעבור אחד משני דברים או שהיו צדיקים ויראת השם תוסיף ימים או שהיו מזונותיהם בתכלית ההנהגה הטובה והרמב"ן ז"ל הגיה על זה ואמר איך תוסיף ההנהגה הטובה כפלי כפלים ואם בדרך נס שהיו צדיקים לא היו צדיקים יותר מאחרים אבל הוא ז"ל סובר כי האריכות היה בכלם ודור אדם שהיה קרוב לחידוש והולידם אדם שהיה מעשה אלהים היה אריכות בהם יותר · ובדור המבול נתקלקל האויר ושבו לארבע מאות ובדור הפלגה שנתפזרו בשנוי האויר שבו למאתים ובדורות האבות נראה שהיה זמנם זמן הנהוג היום שבעים או שמונים שנה כמו שהזכיר משה עליו השלום ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' · והחסידים והצדיקים בדורות האבות היו מאריכים יותר כי פרעה תמה על חיי יעקב ואמר כמה ימי שני וגו' והוא השיב שלא השיגו את שני אבותיו · וטעם שכלל הימים הראשונים עם האחרונים בראשונים כי היו מעשה אלהים וטבעם חזק בימי הזקנה כימי הנעורים לא כהתה טבעם ככחם אז כן כחם בזקנה ואלו האחרונים נתקלקל האויר ונתחלש כחם ולא היו האחרוני' כימים הראשוני' כזמנינו עתה

ומה שאמ' וימת בעשר דורות הראשוני' לסבה כי אלו העשרה בלבד מתו בכבוד על מטתן וכל השאר נגועו במבול · ואלו האחרוני' לא הוצרכו לכתוב בהן מיתה כי כלן מתו על מטתן ומה שהזכיר בנח מיתה בעבור שהיה מן הראשוני' ומה שכתב בתורה הוא כמו שכתב רש"י ז"ל כמו שכתוב במקומו והארכנו בזה כי אלו הספורים הם לתועלת גדולה ועיקר גדול באמונה ומורה על ההשגחה בענין המבול והפלגה כמו שכתוב וירד יי' וגומר · וכן ספור מלכי אדום ואלופי שעיר הכל הוא לצורך גדול · והמתעקש מלעיג על זה כמו שאמרו על מנשה שהיה אומר לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע · הנה כי הספורים יש בהן שתי פנות גדולו' · ענין חדוש וענין השגחה עם השכר והעונש ונח נולד לעשרה דורות כמאמר רבותינו ז"ל באבות וכמו שהוכיח מן הדורו' הכתובי' בפרשה ואין ספק כי אלו העשיריות הם לעניין וכורים על חדוש שני וכמו שאדם הראשון נולד מהול כן נולד מהול נח ונתמלא כל הבית אורה ועל זה הכיר אביו ואמר זה ינחמנו ממעשינו · ויש בילמדנו שכשקלל הקב"ה אדם ואמ' ארורה האדמה וגו' אמר לו עד מתי אמר לו עד שיולד אדם מהול כיוצא בך כיום שנולד נח הכיר אביו ואמר זה ינחמנו וגומר · שהיו זורעים חטים וקוצרים דרדרים עד שבא נח · ומעצבון ידינו שהיו עושין מלאכת הארץ בידיהם וכשבא נח התקין להם אתים ומחרישים · ונכפל שמו נח נח שהיה נח לשם ונח לבריות · ויש במדרש שנזכר שמו בפסוק ראשון שלשה פעמים שראה שלשה עולמות מיושב וחרב ומיושב · וכמו שהזכיר הכתוב נח דניאל ואיוב ששלשתן ראו כך · וספר הכתוב כי נשחתה הארץ · וענין השחתה נאמר על ענין עבודה זרה דכתיב פן תשחיתון ועשיתם לכם · ונאמר על שפיכות דמים דכתיב ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו · ויאמר על גילוי עריות דכתיב משחית נפשו הוא יעשנה ואלו עבדו עבודה זרה דכתיב אז הוחל לקרוא בשם יי' כי הוא ענין עבודה זרה לא כמו שפירש רא"בע כי התחיל לקרא לשם ולהתפלל לו כי אדם התחיל ואחריו בניו אלא אז הוחל לקרוא אלהים אחרים בשם יי' · וכן דעת הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל והרמב"ן ז"ל ויש מפרשים הוחל מן חלול כי נתחלל קדוש השם בימיו · ועברו על שפיכו' דמים · קין הרג לאחיו למך הרג לזקנו על העריות דכתיב ויראו בני האלהים את בנות האדם · ופירוש הענינים כי בני הדיינים והמנהיגים אשר להם לעשות הדין והיושר הם עושים הרוע והחמס שלוקחין הנשים שהם טובות בעיניה' הן פנויות הן נשואות וזהו מכל אשר בחרו · וקישור הכתובים כך כי אלו בני האלהים הם בני אדם הראשון שהיו מעשה אלהים ואלו היו גדולים בגובה וחוזק כי היו בתחילת הבריאה · וכאשר היו רואים בנות האדם היפות בעלות תקומות והבריות הדומות להם לוקחין אותם בחמס ואמרו כי הנפילים יצאו מזה הזיווג בימים ההם · גם אחרי כן שנתפרסם הדבר ולא היו עושים זה בגילוי ובפרהסיא אשר יבואו אלה בני האלהים לבנות האדם בסתר ובצנעה וילדו להם והיה ניכר ומפורסם כי הם ה' גבורים ויש לרש"י דרך אחר בזה וזה הנכון בדרך הפשט והוא דעת הרמב"ן ז"ל ובפרקי רבי אליעזר הגדול סוד גדול בענין הנפילים ונזכר במסכת יומא כי אלו הם המלאכים שנפלו ממקום קדושתם והוא ענין עז"ל · הנה שלשה עבירות נכללות בענין השחתה · ורבותינו ז"ל אמרו שעברו על שבעה מצות שנצטוה אדם הראשון והם ע"ז · גילוי עריות · שפיכות דמים · ברכת השם ודינין אבר מן החי וגומר כמו שדרשו בסנהדרי' פרק ד' מיתות מפסוק ויצו יי' אלקים וגומר ויצו אלו הדינין יי' זה ברכת השם אלהים זה עבודת זרה על האדם זה שפיכות דמים :

לאמר זה גילוי עריות · מכל עץ הגן זה גזל · אכול תאכל ולא
אבר מן החי · על הג׳ כמו שאמר · גזל גם כן שנא׳ ויקחו להם
נשים בגזלי דינין בני האלהים שהיו הדיינים עוברים על
המשפט · אבר מן החי כי השחית כל בשר ונאמר להלן אך
בשר בנפשו דמו · ברכת השם אז הוחל ועל כלם לא נחתם
גזר דינם אלא על החמס מנשים ומשא׳ החמסים שהיו עושים
וזהו כי מלאה הארץ חמס וגומר כי הוא רע לשמים ורע
לבריות · וכמו שאמר הנביא חמס קם למטה רשע לא מהם
ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נוה בהם פירו׳ על מטה רשע
שהוא דור המבול או פירוש למקל רשע להלקותם לא מהם
פירוש לא נשאר בהם עד אחד דכתיב וימח ולא מהמונם
אפילו ממונם ובהמתם כמו שנאמר את כל היקום ולא
מהמהם פירוש בנים קטנים ובני בנים וכן ת׳ בנין ובני בנין
שדעתו של אדם הומה עליהם · ולא נוה בהם יש מפרשים
אין תועלת בהם ויש מפרשים אין נוה אחריהם דכתיב וינהו
כל בית ישראל אחריו · ויש מפרשים לא נשאר מי יספוד
אותם שנאמר נהה על המון מצרים והורידהו בסנהדרין פרק
חלק אמרו חכמים ז״ל אם אדם חטא בהמה ואלגורת מה
חטאו · משל למלך שזימן חופה וסעודה לבנו וקלקל הבן
עמד האב ושרף החופה ושפך הסעודה · ויש במדרש
רז״ל נוה בהם נח בהם כי נח מקטני אמנה היה שאותיות
אחה״ע מתחלפות וכן דרשו בפרק חלק וראיה מפני מי
המבול אבל חיה צדיק בדורותיו והיה תמים ולא היה הולך
אחר הוברי שמים כמו שאמר תמים תהיה ועשה השם עמו
נסים גדולים כי באו הבהמות והעופות מאליהן ולא הוצרך
לצוד אותם בהרים ומה שאמר בבהמה איש ואשתו ובעופות
זכר ונקבה · על דרך הפשט לפי שהבהמות דרך הורתן
ולידתן ועיבורן דרך גבר בעלמה · אבל העופות מטילין בצי׳
ובמדרש כי הביא מאיתן שחוזקקו לנשותיהם והיו מעוברות
קרובות לילד כדי שתלדנה מיד · כי הארי והדוב
והפיל יולדות לשלשה שנים והנחש לשבעה שנים ועוד יש
לומר כי הכניסם גדולים בקומה להגדיל הנס כמו במעשה
בראשי׳ שנבראו בקומתן ויש בענין התיבה והשיעורים שלח
ענין כי לא באו במקרה כי אלו השיעורים אפילו שהם גדולים
לא יספיקו כי הפיל והראם לא יכילו בה · וכמה בהמות
ועופות וכמו שאמרינן בפרקי רבי אליעזר מאה וחמשים מיני
עופות טמאים יש במזרח וכלם מין איה הם ולטהורים אין
מספר · ועל כל פנים יצטרך להכניס שם מכל מין ומין ·
ומאכל ומזון לכל אחד אלא שהיה נס מחזיק המועט את
המרובה אבל זה המנין יש לו ענין ורמז בהם שמות הקדש ·
כי הארך שהיה שלש מאו׳ רמז לשין של שדי ורחבה נ׳ רמז
לנון של אדני ולנ׳ שערי בינה · ול׳ קומתם שהם עשר לכל
מדור רמז ליוד של שם הגדול הראשונה והיו שלשה עשירות
הקדושות וכנגד ג׳ עולמו׳ להיות לו לזכות · ובעבו׳ זו הקדושה
נאסרו בה בתשמיש דכתי׳ אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וכן
עשו ויבא נח ובניו וגומר לרמוז להם שיאסרו בתשמיש ·
וביציאה צוה להם צא מן התבה אתה ואשתך וגומר לרמוז
שיהיו מותרין בתשמיש · ועדין נתפחד שנאמר ויצא נח
ובניו וגומר שנתיירא להוליד בנים לכליה כמו דור המבול עד
שבנה מזבח והקריב קרבן ונתרצה ונשבע לו · וחזר וצוהו
פרו ורבו והיו כלם קדושים בתיבה והצילו השם מכל צרה
מכמה בהמות אריה ודוב ונמר ונחש מעופף · וזהו ויסגור יי׳
בעדו וכתיב וסגר פום אריותא · ובמדרש קרבו בני דורו
לפתח להרגו וסגר לו השם הפתח · ד״א נלחם בעדו כד״א
והרג חנית וסגור לקרא׳ רודפי׳ ולא נרקבו הפירות ולא נסרח
הבשר כי היו ראוין לניסים · וג׳ קלקלו בתיבה כדאיתא

בפרק חלק חם לקה בעורו כלב נקשר עורב רוקק · ובמדרש
כי נח הכיר כשנעשה לו גילוי הערוה שהם עשאו כי הכיר
אותו הקלקול בזו המעשה כי על ידי חייב כתגלגל החובה וכן
נענש מדה כנגד מדה כן ינהג מלך אשור את גלות מצרים
ואת גלות כוש וגומר וחשופי שת ושם שלקח השמלה
דכתיב ויקח שם וגומר זכו בניו לנטילת מצות טלית ויפת
שעזר במצות · זכו בניו גוג ומגוג לקבורה בארץ ישראל
דכתיב אתן לגוג מקום שם קבר · ויש בענין שלוח
היונה והעורב עניינים גדולים ומפשים אמרו דרך הפשט כי
שלח את העורב תחלה שהיה קרוב לפתח והיונה היתה עמו
שנאמר וישלח את היונה מאתו · ועוד כי העורב דרכו לאכול
נבלות וחשב נח אם ימצא נבלות נדע כי קלו המים · וכשחזר
ולא הביא שלח את היונה כי יש לה הכירה גדולה לשוב
לקינה ולכן שולחין אותה המלכים וזהו פירוש כנפיה מגינות
עליה בלום מן השחיטה · ובהגדה תשוב׳ נצחת השיבו ע״ב
לנח רבך שנאני שצוה להביא מן העוף הטהור ומן הבהמה
הטהורה שבעה שבעה ומן הטמאה איש ואשתו היאך
אתה מסכן אותי אם אמות נאבד מין אחד מן העולם ·
שלח מן הטהורים שאפילו יאבד ישארו הרבה ושלח את
היונה דמתילא לכנסת ישראל · ובתחילת חזרה אליו ולא
מצאה מנוח ואם תאמר כבר נראו ראשי ההרים אין דרך
לקנן אלא בדליות העצים · ובפעם השנית באה והנה עלה
זית טרף בפיה · ורבותינו זכרם לברכה אמרו מהר המשחה
הביאה וחד אמר נפתחו לה שערי גן עדן · כי כוונתו לומר כי
כל האילנות נימוחו ואפילו אצטרובלין של רחים כי יחורי
תאנה וגפנים וכל האלנות הכניס בתבה · ולכן אמרו מגן
עדן הביאה כי לא היה שם המבול דכתיב בן אדם אמור לה
את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם ואלו היה נס
שלא היה שם המבול או שנאמר כי ימי המבול ארבעים יום
ולא היה שם אבל שאר הימים מי עכבם שלא נכנסו שם
ובעבור כן לא נשתברו האילנות · ודרשו במלת פיה וכן
המזה לו מוטב שיהו מזונותי מרים והם בידי שמים ולא
מתוקים והם בידי בשר ודם ועוד כי מלת טרף רמז לנו כי הזר
החידוש והטריף מלשון טרף נתן ליראיו ופיה רמז לפי השם
הידוע · ורמז כשישראל בגלות וסובלין יסורין וצרות הם
מחזיקים באמונתם ובכוונתם יותר מהזמן שהם בריוח ·
וידוע בחכמת הטבע כי היונה כשהיא שבעה מתרחקת מבת
זוגה וכשהיא במיעוט המזונות מתדבקת עמו · וזהו הנה
צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני חזר הקדוש ברוך הוא
ולא ראה מדה טובה לישראל כעניות · ואמרו יפה עניות
לישראל וגומ׳ ועוד יש רמז לשלוח היונה ובחזרתה לתיבה
לזמן הגלות והגאולות · כי תחלה באו איש ואשתו מאליהן
רמז לביאת מצרים איש וביתו באו · והשילוח הראשון
לגאולת מצרים וחזרתו פעם שנית לתיבה רמז לגלות בית
שני וחזרתה והנה עלה זית טרף בפיה רמז לגלותינו
ולמזונותינו בלעג וקלס ושלחה ולא יספה שוב אליו עוד
רמז לגאול העתיד ויש רמז למלת וייחל · והשם יתברך קבל
קרבנותיו כי כן לעתיד וערבה ליי׳ מנחת יהודה וגומר בא
קיום העולם על ידי קרבן ונשבע שלא יכרת כל בשר · ורז״ל
למדו במסכת שבועות שבועה זו מדכתיב לאו לאו תרי זמני
דכתיב לא אוסיף ולא אוסיף וכתיב לא יכרת ולא יהיה עוד
מבול ואמרו מכלל דלאו לאו שבועה היא הן הן שבועה היא
ומצינו שקראת שבועה דכתיב אשר נשבעתי מעבור
מי נח והם מי המבול וסמכם לנח שהוא צדיק ובזכותו נצול
העולם והראשון כי מי נח יש שקורין אותו שתי מלות
כי מי נח ויש ספרים שהוא מלה אחת כמו כימי נדת דותה

כלומר כיומי דנח והראה עוד לנח אות הקשת זה על זה · ולפי הפשט זה הקשת כבר היה בענן דכתיב נתתי בענן · כי לפי הטבע הוא מלה' השמש הנראה בענן · ומה שנתחד' עתה הם הגוונים · ויש מפרשי' נתתי להבא דכתיב נו'תי כסף השדה קח מפני והוסיף כח השמש אחר המבול · ועל דברי הקבלה יש בענין הקשת ענין גדול כמו שהזכירו בב"ר ולכן אסור להסתכל בו כי הי"א מראה כבוד יי' כמוזכר ביחזקאל דכתיב כמראה הקשת וגומר · ועוד נוכל לומר לפי הפשט שברא יי' חדשה בארץ לעשות קשת בענן ואמרו בטעמו כי הוא מורה שלום כי לא עשה רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים וישלח חציו בארץ ועשאו בהפך להורות שלא יורו בו מן השמים לכן דרך הנלחמים להפוך קשתם כאשר יקראו לשלום וכן נראה כי נתחדש עתה כי בימי הצדיקים לא היו צריכים לאות הקשת כי הן עצמן לאות כמו שדרשו לדורו' עולם לדרת כתיב כי בימי חזקיהו ובימי רבי שמעון בן יוחאי לא נראת' הקשת · וכן מצינו בכתובות שאמר לו לרבי יהושע בן לוי נראתה הקשת ביסיך א"ל אין א"ל אם כן אי אתה בר ליואי ואמרו ולא היא וכו' ונזכר ברית בכאן ז' פעמים לרמוז לשבעה עמודיה · ועוד נתחדש לנח מצות בצאתו בבריאה חדשה כל בשר וגומר אך את דמכם וגו' כי בזכותו הותר הבשר כי בתחלה נאסר דכתיב באדם הנה נתתי לכם את כל ירק עשב · ועתה התיר הבשר דכתיב כירק עשב · ועתה אסר להם שפיכות דם באדם דכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם לרבות הורג עצמו כי ידרוש אותו ומיד כל חיה כמו השור יסקל · אבל הורשו הבהמות לטרוף לחברתה דכתיב וילמד לטרף טרף וגומר · וספרה לנו התורה קלקול נח ביין להיות מוסר לאדם · וכמו שאמרו זכרם לברכה בסנהדרין פרק בן סורר ומורה שלש עשרה ווין נאמרו ביין פרשת נח · ועוד אמרו ת"תקנ"ו מיני גופני נתקלקלו ולא נשתייר לנו אלא אחד דכתיב החדלתי את תירושי תירושי בגימטריא הכי הוו · וכן הוא אומר למי אוי למי אבוי · וכן למדנו שנזדווג עמו שטן ובשעת נטיעתו שחט שם כבש וארי וקוף וחזיר שכן בתחלה קודם שישתה הוא ככבש שתה קצת הוא גבור כארי שתה יותר הוא מרקד כקוף · נשתכר כתלכלך ושוכב כחזיר · ובו ביום נטע ובצר ושתה ונשתכר ונתקלקל · ועל זה באתה בת שבע והזהירה לבנה אל למלכי' שתו יין וגומר ומה שאמר ויתגל בתוך אהלה יש ענין ובמדרש כי רמז לשמרון שנקרא אהלה שגלו משם עשרה שבטים בעבור היין דכתיב השותים במזרקי יין וכתיב שם עתה יגלו בראש גולים · וכתיב הכא ויתגל וכתיב לכן גלה עמי וגומ' ואמרו רז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דיומסית קיפחו עשרת השבטים בשבת פרק חבית של יין וכולו · ומה שקלל נח לכנען ולא לחם בעבור כי יותר קשה לאדם קללות בנו יותר מגיגו · ויש אומרים כי חם נתברך כשיצא מן התיבה ומי שהוא מבורך מהשם היאך יקללו הוא ולכן קלל לכנען בנו ואף על פי בן חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה כך הוא בסנהדרין פרק סורר ומורה ולא גילה הכתוב אותו ולכן אמר אשר עשה לו בנו הקטן · והרמב"ן ז"ל אם כי חם הוא הקטן לנח ויפת הוא הגדול דכתיב אחי יפת הגדול והקדים שם למעלתו וחם הוא הקטן וזה הוא אשר עשה לו בנו הקטן ומה שקלל קלל כנען בעבור שהוא הבן הגדול לחם דכתיב וחם הוא אבי כנען · ואחר שנתקלל כנען נמנת אחרון כי הוא עבד עבדים לאחיו וכשהיה המעשה לא היה לחם אלא כנען · ורש"י פירש הדברים כפשטן · אשר עשה לו בנו הקטן על חם וקטן כמו הנה קטן נתתיך בזוי ופחו' · ומה שקלל קלל כנען אמר אתה גרמת לי שלא להוליד בן רביעי יקולל בנו הרביעי · והודיענו הכתוב בענין דור הפלגה ועונשם כי השם יתברך עיניו פקוחות על כל דרכי איש לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · כי הם יזמו לעשות להם עיר ומגדל ועניינם ידוע · ולכן אמר אשר בנו בני האדם בהא הידיעה להודיענו כי במקצת יזמו לעשות בחטא אביאם · וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל כי קצצו בנטיעות והוא דעת רבותינו ז"ל וכמו שלמדו בסנהדרין כתיב הכא שם וכתיב התם ושם אלהים אחרים לא תזכירו · ולכן היה עונשם להפרידם בלשון ובארצות מדה כנגד מדה · וזהו בנסעם מקדם מקדמונו של עולם · ולכן נענשו בבלבול שפה כי תחלה היה להם שפה אחת ודברים אחדים · כי יש בעמים שיש להם שפה אחת ואין להם דברים אחדים כמו בספרד וצרפת שיש להם לעז אחר ואינן מדברי' לשו' אחד כי אין אלו מבינים את אלו אלא בדוחק וכן עמים אחרים בלונברדיאה · אבל דור הפלגה הכל היה שפה אחת ודברים אחדים והוא לשון הקדש כי כלם היו מדברים בו וכשנפרדו בעונם נתקלקל הלשון ונתפרדו לע' אומות ולשבטים לשון · ונשאר לשון הקדש בישראל ובזרעם ואבדנו ממנו הרבה · ונשאר ממנו קצת בפי האומו' וזהו אמרם ז"ל ריש פרקין דסנהדרין טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים כי הוא לשון הקדש וכן בראש השנה שכן בערביא קורין לדכרא יובלא · כי חלילה שנלמוד מצותינו הקדושות מלשונות הגוים · ושנביא ראיה מלשונם הגרוע · אבל הוא לשון קדש נשאר בידם · והיתה הקבלה ביד חכמי ישראל כי אותו לשון הוא לשון הקדש ודרשו רבותינו ז"ל בפירקי רבי אליעזר כי אברהם אבינו כשעבר עליהם אמר להם מה אתם חושבים לעשות אמרו לו עיר ומגדל לעשות לנו שם · ואברהם הבין ענין מהו עיר ומגדל ושם אמר להם למה אתם יגיעים באלו האבנים טוב לכם לברור באבן אחת שנאמר על אבן אחת שבעה עינים ואין אתם צריכין לכוונות אחרות ולא שמעו לו והוא ע"ה בחר באותו אבן · ועל זה נאמר אבן מאסו הבונים אלו דור הפלגה היתה לראש פנה זרע אברהם ואברהם התחיל תהלה לעשו' אותה יסוד ופנה גדולה ועליה אמר הכתוב משם רועה אבן ישראל · ואמר הכתוב על אבן אחת שבעה עינים · ואמר חן חן לה · וזו היתה המראה של יעקב דכתיב והאבן גדולה על פי הבאר כי משם תצא תורה ומשם ישקו העדרי' שנא' כי מציון תצא תורה ודבר יי' מירושלם ·

פרשת לך לך

יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם ·
(תילים מה)

יפיפית מבני אדם וגומר חגור חרבך על ירך גבור וגומר והדרך צלח רכב וגומר הכתובי' הללו דרשום רבותינו ז"ל על אברהם אבינו עליו השלום · ואמרו כי זה המזמור ומזמור נאם יי' לאדוני אמר דוד ע"ה עליו · ועל זה אמר בכאן שיר ידידות על אברהם שנקרא ידיד ועל זה קרא שם בנו ידידיה וקראו במזמור אחר אדוני · וכל זה לטעם נכבד כי לקח שפע ממדת אברהם שהוא איש החסד · ולכן היה דוד רגל רביעי לכסא · וכמו שנאמר באברהם אנכי מגן לך אמר דוד ותתן לי מגן ישעך ואנו חותמין מגן אברהם מגן דוד

ולכן

לך לך

ולכן היה ענו ושפל כמוהו ולכן אמר וענותך תרבני· ואמר בכאן מעשי למלך קראו כן· כי זכה לכתר מלכות כמו שבא במדרש שזכה לשלשה כתרים שזכו ישראל בעבורו וירשום ממנו· זכה לתורה דכתיב מצותי חקותי ותורותי תורה שבכתב ותורה שבעלפה· ולכן היה אוכלוסא ידע ומכיר בדיעות ובפרצוף וזה נרמז בואעשך לגוי גדול וסופי תיבות שישים רמז לשישים רבוא ולכן לא זכו ישראל לתורה עד שהיו אוכלוסא· וזכה לכתר כהונה דכתי׳ אתה כהן לעולם· זכה למלכות דכתיב ואגדלה שמך וכתיב מעשי למלך· ונרמזו אלו השלשה כתרים בזה הפסוק· ואעשך לגוי גדול זה כתר תורה· כמו שאמר שהיה באכולסא במתן תורה ואברכך זה כתר כהונה דכתיב ואני אברכם· כתר מלכות דכתיב ואגדלה שמך שהיה חשוב וגדול כמלך· והמלכים היו כורתים עמו ברית והיו מכבדין אותו כמו שמצינו בזאת הפרשה בפרעה ובאבימלך שהיו מכירים בהצלחתו וכי יי׳ עמו שנתקימה ואגדלה שמך· ואף על פי שהוא היה הולך מעיר לעיר והטלטול סבת מיעוט השם והגדולה· ואף על פי כן הוא היה הולך וגדל· ועל זה נאמר לו שלשה עניינים· ואעשך לגוי גדול וגומר כי הטלטול ממעט שלשה דברים· ממעט פריה ורביה· ע״כ הבטיחו ואעשך לגוי גדול·

והממון על כן הבטיחו ואברכך שהוא תוספת הממון והשם הבטיחו ואגדלה שמך ולכן קראו מלך· ואמר יפיפית מבני אדם והיא מלה כפולה שהיה לו לומר יפית על כן דרשו ז״ל ריבוי יופי כי כפל לחזק כמו אדמדם ירקרק: ואמרו נתיפית בעליונים נתיפית בתחתונים בעליונים שהיה מכריז בכל מקום האלדות וקורא בשם יי׳: בתחתונים שהחזירן לאלוהו דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן ועשה כמה תוכחות עם בני דורו· והיה שנוי מכל בני דורו מן החולקי׳ על אמונת השם· ועל זה הבטיח ואברכה מברכיך ומקליך אאור· שהיה לו תוכחות גדולות עם נמרוד ועם האחרים החולקים עליו וזה הענין מוזכר בתלמוד ובמדרש· והוא מפורסם בספרי חכמי האומות כמו שכתב הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל שמצא כתוב בספרי חכמי האומות· והזכיר שם בזה הלשון אברהם שנולד בכותא שחלק על העם ואמר כי יש פועל בלתי השמש והביאו עליו טענות וראיות מפעולו׳ השמש ממה שאנו רואין מפעלותיו בזה העולם השפל·

והוא השיב שאמת הוא אבל הוא כגרזן ביד החוצב בו ולבסוף אמרו שכעס עליו המלך וצוה להשליכו בבית הסוהר ונשאר שם ימים מתוכח עמהם עד שפחד המלך פן ישחית מלכותו ויסיר בני אדם מאמונתם וגרשוהו מארצו והלך לארץ כנען ע״כ כתבו באותן הספרים· ויש בהם עניינים רבים מן התוכחות אבל מזכירין אותו בקיצור כאיש הזוכר טענת בעל מחלוקתו שהוא מקצר בהם· אבל אין ספק שהיה הענין מפורסם· וזה הענין מוזכר בתלמוד גם בן כשהשליכו נמרוד לכבשן האש וזהו אשר הוצאתיך מאור כשדים· ואור כמו חסותי ראיתי אור· וכן דרשו על כן באורים כבדו יי׳ באילין פנסיא והפי׳ העששיות של בית הכנסת· ומלת הוצאתיך מורה על זה כי לא אמר אשר לקחתיך כמו שכתוב ואקח את אביכם וגומר· אשר הוצאתיך כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים· ורז״ל מנו זה אחד מי׳ נסיונות כי לדעתם ג׳ מהם לא נכתבו וחשבעם הם מפורשים· כי הם כנגד עשרה אספקלריאות של הקדוש ברוך הוא שהשלשה הם נעלמים· ולכן זכה אברהם במדת החסד מדה ד׳ שהג׳ הם נסתרים· והם מונים אלו השלשה שנתבש שני פעמים במסגר כמו שהזכירו חז״ל בבבא בתרא פרק המוכר הספינה עשרה שנים שנתבש אברהם שלשה בכותא שבעה בקרדו רב דימי מתני׳ איפכא· ומצינו במדרש כי במסגר הראשון לא ראה מאורות ועשה עמו השם נס שלא אבד מאור עיניו· כי לפי שכתבו חכמי הטבע מי שיושב בחשך זמן גדול ויוצא לאור מאורותיו כהות· ויש אומרים כי זה עשה רב ששת וחביריו במאור עיניהם שהיו תרים אחרי עיניהם והחסירו׳ בזה הדרך· ובמסגר השני היה רואה קצת מאורות והיו מאכילין אותו לחם צר ומים לחץ ואומר כי שם חיבר ספר הנקרא עבודה זרה דאברהם אבינו· וכמו שאמרו חז״ל ע״ז דאברהם אבינו ת׳ פרקי הוו· והמסגר הג׳ אור כשדים כשראה נמרוד שלא נזוק באלו המסגרי׳ השליכו לכבשן האש ואמר שהיה נמרוד חכם וצד הבריות כמו שכתוב גבור ציד ומה שכתב לבני יי׳ מורה חכמתו· והיה יודע שמדת אברהם חסד והוא מים העליונים ואמר כי לא יזיקהו אם ישליכהו במים· השליכהו באש הפך מדתו· חשב שיזיקהו ולא ידע כי המים מכבין האש כמו לחנניה וחביריו· אלו שלשה נסיונות מנו ח״ז ראש הי׳ והד׳ לך לך· והשאר מפורשים ורמז״ל מנה א׳ לך לך והי׳ לך לך אל ארץ המוריה· ויש בקצת המדרשות כן כי אמרו פתח בלך לך וסיים בלך לך ולך לך עולה מאה רמז למאה ברכות· ולכן לא נולד יצחק עד שהיה אברהם בן מאה שנה· ואמר הוצק חן בשפתותיך כי היה קורא בכל מקום הייחוד ומכריזו שנאמר ויקרא שם אברם בשם יי״ וזה מאמרם ז״ל מרגלית היתה תלויה בצוארו שהיה מאיר לכל העולם והיו החולים מתרפאים בו ובשנסתלק מן העולם לקחה השם ותלאה בגלגל השמש· וכוונתם ז״ל כי המרגלית שהיתה תלויה בצוארו והיא היסוד שהיה מוציא בגרונו והיה מרפא לכל חולי הנפשות מאמונות הרעות וכשנסתלק תלאו בגלגל השמש כי הוא המורה על היחוד ועל יכולת השם דכתיב השמים מספרים כבוד אל· ואמר מקצה השמים וגומר ואמר והוא כחתן וגומר שיוצא בבקר ומשתחוה לבוראו וזהו הוצק חן בשפתותיך ועוד שהיה מתפלל בכל מקום שהיה בונה מזבחות על הדורות הבאים· ומצינו כי בנה ד׳ מזבחות ובכל אחד קרא בשם יי׳ והתפלל על העתיד·

האחד בנה מזבח בשכם דכתיב ויעבור אברם בארץ וגומר ויקרא שם וגומר כלומר קריאה ותפלה והתפלל על יעקב ובניו בענין דינה· והתפלל על השבטים ענין יוסף וחלוק מלכיות· והמזבח הב׳ דכתיב ויעתק משם ההרה וגומר ויבן שם מזבח התפלל על ענין נפילת ישראל על ענין עכן בכניסתן בארץ· והשלשה בחברון דכתיב ויאהל אברם ויבא וישב וגומר ויבן שם מזבח התפלל על מלכות בית דוד שתתקיים כי שם המליכוהו תחלה· והד׳ בהר המוריה דכתיב בעקידה ויבן שם אברהם את המזבח וגומר והתפלל שם על כל הדורות ונשבע לו השם דכתיב ויקרא ותרגום ופלח וצלי· ומשם למדנו שכל הקריאות לשון תפלה וזהו הוצק חן בשפתותיך וגומר התפלל על דורותיו ועשה אוצר טמון לבניו ומשלו ז״ל משל למלך שהיה לו בן ממזר ועושה הגצאות גדולות אמר המלך בני מוציא הוצאות בכל יום אם אניח לו אוצר יאבד מה שאניח לו ולא ישאר לו כלום הניח לו ממון שיהיה לו מוכן לאכילה ולשתיה ולצרכיו· כך אברהם אבי׳ היה יודע כי דורותיו היו עבריינים ומכעיסים לשם ויענישם יב״ס מן העולם התפלל עליהם שיחיו בתפלתו ולא יאבדו וזהו הוצק חן בשפתותיך ואמר על כן ברכך אלהים לעולם· והיה ברכה· אמר לו הברכות יהיו מסורות לך כי עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ולנח מכאן ואילך תברך למי שתחפוץ ועוד כך יהיו חותמי׳ בתפלה כמו שאמרינן בצ״בי גמחים ואעשך לגוי גדול

צאומרים

שאומרים אלדי אברהם ׳ ואברכך שאומרים אלדי יצחק
ואגדלה שמך שאו״ ואלדי יעקב יכול יהו חותמין בכ׳ן ת״ל
והיה ברכה בך חותמין ולא בכלן וזהו מגן אברהם ׳ וזהו
שאמ׳ דוד על דברתי מלכי צדק שברך לאברהם דכתי׳ ויברכהו
וגומר ׳ ולא אמר על דברת וזהו ואברכה מברכך כמו שאמר
על המקללי אותו רמז על שיהי׳ עמו בכל נסיונותיו ׳כי בעבו׳
שהיה מצוה לו לצאת מארצו היה צרי׳ לכל אלו ההבטחות וזו
היציאה היא אחת מן הנסיונות לדברי המדרש או ראשון
לדברי הרב רבינו משה בר מימון ז״ל ׳ וכבר נתחבטו
המפרשים בזו היציאה היכן היתה ׳ כי רש״י ז״ל ור״א ז״ל
סוברין כי זו הצואה היתה באור כשדים וזהו ויקח תרח את
אברם בנו וגו׳ ׳ ותקנו מה שאמר בכאן לך לך רש״י אמר
התרחק עוד מבית אביך יצא ור״א ויאמר יי׳ אל אברם וכבר
אמר השם יתבר׳ והשיג עליהם הרמב״ן ז״ל כי הצואה היתה
בחרן ושם מולדתו וכמו שהאריך בפירושו ושם תמצא ׳
ומה שאמר מארצך וגומר להגדיל הנסיון כי קשה לאדם
להניח ארצו ומולדתו ובית אביו ׳ ועוד שהיה אביו חי
ומה שהקדים למעלה מיתת תרח כתב רש״י ז״ל כדי שלא
יאמרו שלא קיים אברהם כבוד אב ואם ׳ ועוד כי הרשעים
אפילו בחייהם קרויין מתים והוא מדברי רז״ל ותמה הרמב״ן
על זה המדרש כי כבר כתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום
ויש לומר שזכות אברהם הצילתו מגיהנם כמו שאמרו ברא
מזכי אבא כמו שהוכיחו זה בפ׳ חלק ששאלו מפני מה לא מנו
בכלל שלשה מלכים שאין להם חלק לעולם הבא אחז ואמון
כי היו רשעים גמורים כאחאב וירבעם ומנשה ׳ שאחז קדר
האזכרות ׳ ואמון שרף התורה והעלה שממית על המזבח
ובא על אמו ותירצו התם כי נצול אחז מפני חזקיהו בנו ואמון
מפני יאשיהו בנו ׳ והקשו וינצל מנשה מפני חזקיהו אביו
ותירצו ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא ׳ לא הציל אברהם
את ישמעאל ולא יצחק את עשו ומטעם זה לא היו מביאים
לעצי המערכ׳ גפן וזית כי היין של ניסוך והשמן מגינין עליהם
כמו אברהם שהציל אביו והגין עליו ׳ ומה שאמר אשר
אראך להגדיל הנסיון כי כל אלו ההבטחות לא נתקיימו בו
אלא ההפך ׳ ולא הרהר אחר מדותיו של מקום ׳ כי הפך
לגוי גדול הוא עקר ואשתו עקרה והפך ואברכך ויהי רעב
בארץ ׳ והפך ואגדלה שמך מריבות המלכים כמו למה אמרת
אחותי היא למה לא הגדת לי וישלחו אותו ׳ ואף על פי
שנתקיימו ההבטחו׳ בסוף ׳ עם כל זה לא הרהר אחר מדותיו ׳
ויש במדרש כי מה שאמ׳ מארצך וממולדתך ומבית אביך רמז
לשלשה גליות מצרים ובבל ואדום והבטיחו בכלם ואעשך
לגוי גדול וגו״ ׳ ואחר הנסיון הזה התחיל נסיון הרעב ׳
ואמרו ז״ל כל מה שאירע לאבות סימן לבנים כי כמו שבאו
אברהם וסיעתו למצרים עתה מפני הרעב כן ירדו בניו
למצרים וכמו שנגע אל פרעה בנגעים כן באו המכות במצרים
וכמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל וכן הליכת יצחק
לגרר מפני הרעב רמז לגלות אדום ׳ ועל זה נאמר במדרש
נתת ליראיך נס להתנוסס נסיון אחר נסיון ׳ וענ׳ הנסיון כבר
פירש הרב רבינו משה בר מימון ז״ל והרב רבינו משה בר
נחמן ז״ל ׳ ועוד דרשו מצרף לכסף וכור לזהב זה יצחק ובוחן
לבות יי׳ זה יעקב רמז לשלשה גליות ועל זה אמר הנביא מי
פעל ועשה קורא הדורות מראש ׳ ואמר זה הפסוק על ענין
אברהם כמו שאמרתי למעלה ׳ מי העיר ממזרח שנאמר על
אברהם כמו שדרשו ז״ל בשבת בסוף פרק מי שהחשיך ומלת
מראש מורה על ענין גדול רמז לנ׳ שערי בינה וזהו מה
שהזכירו בכמה מקומות כך עלה במחשבה כי קודם הבריאה
נמסרו לפניו כל עניני הדורות והכל בחכמה גדולה ואמר

חגור חרבך וגומר והדרך צלח רכב וגומר אמר זה על
מלחמות המלכים והוא אחד מן הנסיונות כי אברהם אבינו
לכבוד קרובו שנשבה הכין עצמו למלחמה ואף על פי שנפרד
ממנו במריבה קראו אחיו לרמוז למדותיו החשובות כי תמיד
היה עובר על מדותיו בתחלה ויהי ריב וגומר ואמר לו אם
השמאל ואימינה וגומר ואף על פי שהוא היה עיקר ולוט
הטפל דכתיב וילך עמו לוט השפיל עצמו לפניו כי זו היא
מדה חשובה ׳ ואמרינן בירושלמי מעשה זה בשביל שלא
ישמחו אנשי דארץ בריבם ואמרו שם על זה כדאיתא תיגרא
בין אחיא כתיהבין נוכריא דכתיב ויהי ריב וכתיב והכנעני
והפריזי אז יושב בארץ כלומר מחלוקתם גרמה ישוב לנכרי
ועם כל זה לא חשש אברהם לראשון וירק את חניכיו ש״ח
איש ׳ ומצינו במדרש כי הוא ע״ה אחר שסידר מערכותיו
אמר מי האיש הירא מחטא שבידו ולא נשאר עמו רק אליעזר
כי כולם הלכו וזהו וירק הריקן בדברים אחד ונשאר אליעזר
שעולה בגמטריא ש״ח והשם אשר לו נתכנו עלילות נתן
לו לבדו כח וגבורה דכתיב ויכם וירדפם ונצח לכל המלכים ׳
ואם היו באים מניצוח מלכים אחרים שנתוסף להם כח
וגבורה כאשר נרמז בפסוק אל יתהלל חוגר כמפתח ונעשה
לו נס והשיב כל השבי והמלקוח ורבותינו ז״ל אמרו כל זה
הענין שקרה לאברהם עם ארבעה מלכים אלו שקמו עליו
ולבסוף נצחם הוא רמז לדורותיו ׳ כי ארבע מלכיות
תעמודנה על בניו ולבסוף יתגברו עליהם ויפלו בידם וכן
אמרינן בבראשית רבה כשם שפרח בד׳ מלכיות כך חתם בד׳
מלכיו׳ כי כל מה שארע לאבו׳ סי׳ לבני׳ וזו׳ אמ׳ שם אמרפל
מלך שנע׳ זה בבל אריוך מלך אלסר זה מדי כי אלסר היא עיר
במדי ׳ כדר לעומר מלך עילם זה יון כי עילם היתה תחלת
מלכות יון כמו שאמרו בבריתא פרק קמא דעבודה זרה שש
שנים מלכו בעילם וכו׳ ותדעל מלך גוים זה רומי שמלך
על עמים רבים שנאמר כהים ואדוני ים והר עמים ורבותינו ז״ל
אמרו ויכם וירדפם ׳ השם מכה ואברהם הוא הרודף ׳
ומחסד השם השלים אתו אויביו כמו שכתוב ברצות יי׳ דרכי
איש גם אויביו ישלים אתו כי מלכי צדק שהוא שם בן נח
שהרג אברהם את בנו מלך עילם כדכתיב בני שם עילם וגו׳
ועם כל זה יצא לקראתו והוציא לחם ויין וברכהו לאל עליון
ורבותינו אמרו כי בעבור זה אבד הכהונה ונתנה לאברהם
וכמו שלמדו מן הכתוב נשבע יי׳ ולא ינחם וגומר ובבראשית
רבה ויחזק הרש את צורן דרש זה שם בן נח ׳ צורף
זה אברהם שהוצרף בכבשן וצירן את דבריו מחליק פטיש
זה שם הולם פעם זה אברהם שהלם את כעמי המלכים אומר
לדבק טוב הוא שאמר לאברהם שדבק בשכינה טוב הוא
שבדו ויחזקהו במסמרים לא ימוט שחזק את העם בשם
לא ימוט ׳ דבר אחר אומר לדבק טוב הוא אמר שם טוב
הוא לידבק באלוהו של זה ׳ ויחזקהו ע׳ חזקו אברהם בדת
לא ימוט ׳ ומה שהוציא לחם ויין רמז לו על המנחות ועל
הנסכים ׳ ובמדרש זה נתיירא כמו שם נתיירא מאברהם על
שלא מיחה בבניו שהיו רשעים כדרך כל עבידו למחות ואינו
מוחה ׳ כי שם היה מלך גדול ונשיא הארץ והיה כח בידו
למחות ׳ ולכן נתיירא מאברהם מן יענישנו או יזיקהו ׳
ואברהם נתירא שמא ילחם בו על מות בנו כי הוא כהן
וחסיד ואולי יענש על זה ׳ ולכן נאמר אל תירא אברם ׳
והודיענו השם יתברך מדת אברהם כדי שנלמוד מהם
מדות טובות ׳ כי אמר מלך סדום תן לי הנפש והרכוש קח
לך ונשבע הרימותי וגומר אם מחוט מפרש רש״י ז״ל הקניינים
הם שלשה הנא מן הצמחים ומבעלי חיים וכן המתכות ׳ על
הצומח אמר אם מחוט ׳ על בעלי חיים אמר ועד שרוך

נעל׳ · זעל׳ המתכות אמר ואם אקח מכל אשר לך ועל זה דילקן גואוין זולתי גבוה המעש׳ שנתן לכהן וחלק הנערים זו מדה אחת מורות הנדי׳ ות ומדת ההסתפקות אם מחוט וגומר ושמירת הברית לאוהבים הם יקחו חלקם · ומדת ההודאה כי לא בקשתי אבטח · ולכן נתן המעשר כי לא בכח יגבר איש כי השם הוא הנותן כח לעשות חיל · ועוד למדנו מענין לוט מדת הרחמים ולא נטר ולא נקם · ומדת הגבורה שבטח בשם ועל זה קראו גבור · חגור הרבך על ירך גבור והתנהג לפנים משורת הדין שאפי׳ ההיתר מחל להם׳ ובמה שאכלו הנערים לא התנהג · ורז״ל אמרו מכאן שקשה להחזי׳ גזל הנאכל׳ ורבינו תם ז״ל הקשה שהיתר גמור היה ותירץ כי לגבי אברהם שהיה מתנהג לפנים משורת הדין גזל היה · אבל לגבי אחרים היתר גמור היה · ורבותינו ז״ל יתן לפניו גוים ומלכים ירד׳ כי כל זה נאמר על אברהם שהפך לו הקדוש ברוך הוא העפר לחרב והקש לקשת וחצים · וכמו שהוזכר בהגדת תענית על נחום איש גם זו׳ ולפי הפשט כי הפך השם החרב שהיו מכים חמלכי׳ לאברהם לעפר והחיצים לקש · ואחר זה הזכיר ענין בין הבתרים כי שם נרמז ענין ד מלכיות והגלות · ורבותינו ז״ל מונין אותו מן הנסיונות שהראה לו הקב״ה גליות בניו ונצטער מאד עד שאמר לו שיבחר אם הוא רוצה שילכו בגלות או שירשו גהינם ויעשה להם מעלה ושולטנות בזה העול׳ והוא ע״ה בחר בגליות · וזהו שאמר הכתוב אם לא כי צורם מכרם · ועל זה סמך למלחמת המלכים ענין הבתרים שרמז בו ענין הגליות כמו שנאמ׳ עתה אחר הדברים האלה וגומר והיה מתירא משני דברים מן המלכים שמא יבואו עליו והשנית שראה עצמו זקן ונתירא שמא יבא ימו ויסגה בלא זרע · או שיבא לו הזרע בזמן שלא יוכל ליסרו ויצטרך לאפטרופוס וזהו ובן משק ביתי ובר פרנסא הדין · והבטיחו על הכל על ענין המלכים ועל ענין שכרך הרבה מאד · ואברהם הבין כי השכר ההוא על העולם הזה אף על פי שאמר סתם שכרך · כי אברהם לא היה צריך הבטחה של עולם הנשמו׳ וכמו שכתב הרמב״ן ז״ל ומה שאמר שתי אמירות בלא ענייה בינתים ויאמר יי׳ אלדים מה תתן לי וגומר ויאמר אברהם הן לי לא נתת זרע פירש רבי חננאל כי הראשון הוא מחשבה כמו ויאמר עשו בלבו אמרתי אני בלבי כלומר חשב בלבו מה יהיה השכר ואנכי הולך ערירי · ורש׳ פירש כי זהו ענין חמסי שצריך ביאור מה הוא החמס אם היא נתנה השפחה ופירש חמסי עליך שלא התפללת עלי כמו שהתפללת עליך ואמרת ואנכי הולך ערירי ולא הולכים ערירים · ולזה הוצרכתי לתת שפחתי בחקך ועתה ואקל בעיניה ותעניה שרי פירש שהכניסה בהגר עין רעה והפילה וזהו שאמר לה המלאך הנך הרה כבתחלה · וזהו שאמרה הגר רואי אתה רואה עלבוני כי אמרה וגומר · אפילו כאן ראיתי מלאך אחר רואי אותם כבית אברהם שאני למודה לראות תמיד · ורבינו חננאל ז״ל פירש חמסי עליך כי החמס כסה הכתוב והמלאך גלה אותו וענין חמסי כי שרה היתה משתעבדת בהגר והית׳ כגופה ליה · ואברהם אמר לה כי היא עון פלילי לענותה · ומנעה עצמה מלהשתעבד בה ועתה נתאמרה אליה ועל כן אמרה ישפוט אם כדברי שאני משתעבדת או כדבריך · ועל זה נקוד כי אין זה המשפט נאמר להרע לו והמלאך אמר הדין עמך שובי אל גברתך והתעני כמו שהיית עושה כבתחלה · ואמר הן לי וגומר והבטיחו בבנים ואף על פי שכבר מובטח בזה היה מתירא מן החטא שמא יגרום כדרך הצדיקי׳ או נתירא מענין המלכי׳ שהרג · והבטיחו בארץ הקדושה · ואברהם שאל במה אדע · ואינה שאלת אות אלא באי זה זכות יתקיים הארץ כי שמא ירשיעו בניו או שמא ישובו הכנענים בתשובה ויקיים בהם רגע אדבר · והשם אמר בזכות הקרבנות והודיעו סוד הקרבנות ושיבואו האומות ויאבידום מן הארץ. ויבטלו הקרבנות וזרעו של אברהם מגרשם משם לסוף · וזהו וירד העיט · ואמר כמשייר בכתנתו ידוע תדע וגומר והודיעו הגליות · וכמו שדרשו ותדדמה נפלה וגומר כמו שמוזכר בבראשית רבה · והביא אותו הרמב״ן ז״ל · והבטיחו בעשרה עממין שהוא זמן המשיח מהרה יגלה לנו כי עד אותו זמן לא ירשו ישראל אלא שבעה · ובאותו זמן ירשו העשרה אלו · וכרת לנו על זה ברית כענין מתן תורה והנה תנור עשן ולפיד אש כמו במתן תורה והר סיני עשן וגומר השם ברחמיו יגיענו ויקרבינו ליבות המשיח ולבנין בית המקדש ולחיי העולם הבא לנו ולכל ישראל אמן :

פרשת וירא אליו

מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו :
(משלי כ)

מתהלך בתומו

הכתוב הזה דרשוהו חז״ל על אברהם אבינו ע״ה שנצטוה על המילה כשאמ׳ לו הקדוש ברוך הוא התהלך לפני והיה תמים ואמר מתהלך על מלת התהלך לפני · והיה תמים אמר עליו בתומו וזאת המלה מורה על תכלית העבודה השלימה ולכן תמצא אתה בחסידים השלמים בחנוך ויתהלך חנוך · בנח התהלך נח · באברהם התהלך לפני · וההפרש שיש בין אותן שנאמר בהן לפני ובין מה שנא׳ את האלדים איתא בבראשית רבה · ועוד מצינו אחרי יי׳ אלדיכם תלכו ופירש בדרך הפשט כשמזהיר השם לאדם קודם אמר לו או לפני כלו׳ עשה מה שאני רוצה לצוותך כמו המילה בכאן · וכשמצוה תחלה ואחר כך מזהיר על הצוואה אומר אחרי אלדיכ׳ תלכו ואנקלוס תרגם פלח קדמי · והזכיר לו אל שדי שהוא שודד מערכת הכוכבים בא לומר שאף על פי שהיה עקר בטבע ועוד שהיה זקן כמו שאמרו ז״ל זורע ואינו פולט · ועל כל זה עשה המיל׳ שהוא מתיש כח האבר · וכמו שאמרו חכמים ז״ל הנבעלת לערל קשה לפרוש הימנו הודיעו שהוא משנה הטבע ועושה נס נסתר עם חסידיו כי בזה השם רוצה לומ׳ שדי אינו משנה טבע מפורסם כמטה ונחש אלא עושה בו נס נכתר · וברוך השם שלא צוהו בזה המצוה היותו עד בן ק׳ לרמוז על השלימות של עשר הויות נכללות כל אחד מעשרה כמו שכתבנו בלך לך · ועוד שלא יצא ישמעאל מטיפה קדושה ואיחרה עד לידת יצחק על כן אנו מברכין אשר קדש ידיד מבטן ראשי תיבות אקים ולכן באו אותיותיו י׳ כנגד עשרה הויות שמהם עשרה נסיונו׳ צדי״ק כנגד תשעים שנה של שרה שהם ט׳ עשרות כנגד ט׳ מאמרו׳ כי היה נעלם בכלת בראשית · ח׳ כנגד ימי המילה · ק׳ לשנותיו של אברהם שהוא השלים לעשרה נסיונות ולכן אמר לו והיה תמים · ולכן דרשו לכל זמן · זמן היה למילה שלא תנתן עד ק׳ שנה לאברהם · אמר בתומו על מלת תמים · ומורה שלשה עניינים · הא׳ שהיה שלם בנסיונותיו · הב׳ שלא שאל טעם המילה כמו שכתוב יהי לבי תמים בחוקיך · והשלשת כמו תמים תהיה עם יי׳ אלקיך הבא אחר פסוק אל מעוננים ואל קוסמים כלומר שתצא מן האצטגנינות ולא תדרוש אל מזל ואל כוכב אבל תגזור בלבך שהכל ביד אל שדי לעשות טובה למי שכולו

רע׳ ורעה בהיות המזל טוב ויפה ׳ ואברהם נזדרז במצוה ומל את כל ילידי ביתו ומקנת כספו ׳ וכפי הנראה ממשמע הכתוב שמל אליעזר תחילה וכל בני ביתו אחריו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגומר ואחר כך כל ילידי ביתו ואחר הכל מל עצמו דכתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה וגומר ׳ כי אינו נראה שימול עצמו תחלה שהיה מסכן עצמו מפני זקנותו ולא היה יכול להשתדל במילתם ׳ ואמר הכתוב אחרי כן וירא אליו י״י ולא נאמר אל אברהם כי הפרשה סמוכה בענין אברהם ולא הוצרך לפרש שמו ואמר אליו ׳ ואז״ל במציעא פרק השוכר את הפועלים לבקר את החולה ׳ ודרשו מכאן והלכת בדרכיו מה הקדוש ברוך הוא מבקר חולים וכולי ולפי דעתם היתה זאת המראה לכבוד ולמעלת המילה שהיא מצוה גדולה וחשובה עד מאד והוא קבלה מאהבה וחיבה וסייע אותו הקדוש ברוך הוא כמו שכתוב וכרת עמו הברית ׳ וזכה לקבל פני שכינה כי לא מצינו בזאת המראה לא אמירה ולא ציווי ׳

ולפי דעת רז״ל אותו יום יום הכפורים היה כתיב הכא בעצם היום הזה נימול אברהם ונאמר ביום הכפורים בעצם היום הזה ׳ והוא סימן לזרעו שבזכות מילה שהיא כפרה ומחילה והצלה לבניו מגיהנם כמו שכתוב גם את בדם בריתך וגומר ונכרתו עליה שלשה עשר בריתות ׳ ואמרו במדרש בא וראה כמה חביבה המילה שסייע הקדוש ברוך הוא לאברהם דכתיב וכרת עמו הברית וכתיב וימינך תסעדני ולכן הקדימה לעשרת הדברות דכתיב ושמרתם את בריתי כמו שאמר אותו חכם להגמון ששאל לו אמריתו חביבה המילה להקדוש ברוך הוא למה לא הזכירה בעשרת הדברות א״ל הקדים אותו דכתיב ושמרתם את בריתי ׳ וכל היורדים לגיהנם בזכות המילה עולים דכתיב גם את בדם בריתך וגומר ׳ ואברהם עומד שם ומוציאו ואמרו בעירובין אברהם אבינו יתיב אפיתחא דגיהנם ומעלה משם כל פושעי ישראל חוץ מן הבועל ארמית דמשכא ליה ערלתיה ולא מבשקר ליה וכן הוא בהגדה גם כן כי אברהם עומד שם ומוציאם וכל הערלים נשארו שם דכתיב שמה אדום מלכיה וכל שריה וכמו שמוזכר ביחזקאל כתיב והשכבה את ערלים ואמר ישעיהו לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וכתיב ויעמידה ליעקב לחוק והוא חותמו של אור הקדוש ברוך הוא וזהו שמברכין חק בשארו שם ׳ והמשומדים ופושעי ישראל שהם מולים הקדוש ברוך הוא מושך ערלתם ומפילם לגיהנם ׳ אמר הקדוש ברוך הוא לא דיים שהכעיסו לפני אלא שגורמים לי לחלל בריתי דכתיב שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו ולזה חתם שמו בסוף המצוה בפסוק ״מי ״יעלה ״לנו ״השמימה ראשיתם מילה וסופם שם של ארבע וכתבו הגאונים ז״ל תינוק שמת תוך שמונה ימים מוהלין בלא ברכה כדי שיוליך עמו החותם ׳ ובזכות המילה נתגלו לאברהם מלאכי עליון כדמות אנשים ואמרו ז״ל בבבא מציעא שהיו מיכאל וגבריאל ורפאל האחד לבשר את שרה ׳ והוא מיכאל ׳ והשני להפוך הערים והוא גבריאל ׳ ורפאל בא לרפאות אברהם וכל אחד עשה שליחותו ׳ שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות ׳ ורפאל שריפא את אברהם הציל לוט ׳ כי הכל להצלה ׳ וכן מצינו בבשורה שוב אשוב ׳ ובהפוך לבלתי הפכי ׳ ובהצלה ויאמר המלט אל נפשך ׳ ולפי דעת רש״י ז״ל המלאך שהציל לוט הוא רפאל ׳ ויש אומרים שהוא מיכאל כי לוט ניצול בזכות אברהם כמו שכתוב ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגומר אם כן ראוי הוא שינצל על ידי מיכאל שרו של אברהם המקבל במדת החסד ואברהם נזדרז במצות אכסניא וחלה פני שכינה שלא יעבור מעל עבדיו מכאן דרשו שגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שהוא איש חסיד ולו ראוי גמילות חסדים וכל מה שעשה על ידי עצמו זכו בניו שעשה השם עמהם בכבודו ובעצמו ׳ וכל מה שנעשה על ידי שליח זכו בניו על ידי שליח כמו שאמר יוקח נא מעט מים זכו על ידי שליח שנתן להם מים על ידי משה שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע וכולי וקבלו ז״ל שעשה שלשה פרים וזכו זרעו לשלשה פרים׳ פר העלם צבור׳ ופר כהן משיח ׳ ופר של יום הכפורים ׳ ונתן להם שלשה לשונות בחרדל לרמוז שיזכו בניו לתורה נביאים וכתובים וכל השלישיות הרמוזות בה כמו שנקרא אוריאן תליתאי והחמאה והחלב מורה על כבישת הארץ שזכו בניו לשלול אויביהם כמו שכתוב חמאת בקר וחלב צאן׳ וכתרגום אונקלוס ׳ ובמדרש הקשה מאכלו של אברהם ויצחק שני גדיי עזים ויש להם ענין ׳ וראשון ראשון נסתלק כמרבה עולות במזבח ׳ ואברהם הכיר בהם עתה שהם מלאכים ׳ והיה הכל ריח ניחוח ונהנו המלאכים מזיו השכינה כמו אכילת המזבח וכמו אצילי בני ישראל אכילה ודאית ׳ ושרה לא הכירה בהם כאברהם ולכן צחקה וגם אברהם לא הגיד לה תחילה מה שנאמר לו אבל שרה אשתך וגומר כי חשב שהשם שלח לה מלאכיו כי לא יעשה י״י אלהים דבר וגומר או מרוב טרדתו במילתו ובמילת אנשי ביתו לא הגיד לה וכשהיה חלש בהשכמה באו אליו המלאכים ולא הספיק לומר׳ ולא רצה השם לעשות דין בסדום עד שגלה אוזן אברהם דכתיב וי״י אמר המכסה אני וגומר וכתיב ואברהם היו יהיה כי ידעתיו וגומר פירש רש״י ידוע בקשר הכתוב׳ והנכון כי אמר השם המכסה אני והוא גדול בעיני כל העמים כי גדלתיו ורוממתיו כמו ידעתיך בשם ׳

ולכן יש בקצת נוסחאות התרגום ארי ידעתיניה׳ ואם לא אכניסנו בסודי יחשבו הם שאינו חשוב בעיני או יאמרו הודיעהו ולא ביקש עליהם רחמים ונתאכזר ׳

על כן אמר אינו ראוי לכסות ממנו זה הענין ועוד כי לא רצה לעשות דין באלו הערים עד שגילה אזנו ולפי שהם מן הארץ שניתן לו בנחלה ויעמוד בעל השור על שורו ׳

ועוד מפני גדולת אברהם כי הוא ראוי לזאת המעלה שהוא צדיק וידעתי שיצוה בניו וביתו כמו שאמר בפסוק שהתחלתי מתהלך בתומו וגומר כלומר שידריכם בדרכיו ויאשרם לכן ראוי הוא שיכנס בסודי כמו כי לא יעשה י״י אלהים וגומר ׳ ולמדנו ענותנותו של הקדוש ברוך הוא שמוחל כבודו ואינו רוצה לעשות לא דין ולא רחמים בלתי עצת עבדיו ועל זה אמר י״י אלהים רחמים ודין ונלמוד ממנו להיות ענוים

ושפלים וזה הוא וענותך תרבני והודיענו מעלת אברהם כי הוא ראוי לעמוד בסוד השם וזהו שאמר הכתוב סוד יי׳ ליראיו ובמדרש אמר אתה מוצא כשהקדוש ברוך הוא רצה לגרש לאדם הראשון מגן עדן לא רצה לדונו׳ אלא בפמליא של מעלה שבעים שרים כנגד שבעים סנהדרין שהיו בעצת הבריאה דכתיב נעשה׳ וכן תמצא שבעים שמות עד וישלחהו יי׳ אלדים׳ וכן כשרצה לעשות דין בסדום לא רצה לעשות אלא בששים רבוא מלאכים ורעה שידון בתחתונים׳ אמרו מלאכי השר׳ לפניו רבונו של עולם בית דין של מעלה ששים ריבוא ואברהם יחידי למטה ואתה מחשיבו כל כך׳ אמר להם ואברהם היו יהיה כלומר ששים רבוא יצאו ממנו וכן רמז ואעשך לגוי גדול סופי תיבות ששים׳

והביא הקדוש ברוך הוא נפשותם של ששים רבוא ישראל והעמידן באותה ישיבה ודנן במפליא של מעלה ושל מטה וזהו ארדה נא וגומר מלבד ממה שיש בסוד הירידה כמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל ואם׳ התרגו׳ הכקבלתהון

ידעתו אם אין כהם עושה טוב הכצעקתה שהיא מדת הדין אמר אעשה עמהם כלה׳ ולכן יש פסיק במלת עשו כלומר אם כן עשו אעשה כלה ואם לאו כלומר אם אינו כן או אפילו יהיה כן אם תבין שיעשו תשובה ואם לא עומד במקום שנים כלומר אם אינו כן או אם שבו כאלו לא עשו אתפרע כלומר אענשם קצת ולא אעשה עמהם כלה כי כן הראוי לפי גודל רשעים׳ וכל זה בעבור כי ענין סדום היה רע לשמים ורע לבריות כמו שכתוב רעים וחטאים כתרגומו ורז״ל היו מקובלין שהיו עושים עבירות גדולות כחמסים גדולים שהיו מטין דין ומשכב זכור כמו שנרמז במלת ונדעה אותם ומתשובות לוט הנה נא לי שתי בנות׳ והיה ענינם כענין הגבעתה אשר לבנימין שקמו בני בליעל על האורח לדעת אתן ועל אותו עון נגרע שבט אחד מישראל׳ ואגב גררא אפרש אותו ענין כמו שפירש הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל כי הוא ענין סתום שלא ידעו אותו רבים כי יש תימא גדול בענין כי אנו רואים כי בני ישרא׳ רצו לעשות משפט ברשעים ושאלו את פי יי׳ תמיד ובראשונ׳ נפלו מישראל שנים וכ׳ אלף ובפעם הב׳ שאלו את פי יי׳ ואמר להם עלו ונפלו מהם עוד שמנה עשר אלף עד הפעם השלישי׳ שהפילו מבנימין חמשה ועשרים אלף וכל עיר מתים אנשים ונשים וטף׳ וזה תמה כי בהיות ישראל רוצים לנקום נקמות יי׳ ברשעים וברשות היאך נפלו מהם ארבעים אלף והתשובה בזה לדעת הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל כי לא היה ענין הגבעה כענין סדום׳

כי בסדום היו כל העם מנער ועד זקן ובגבעה אנשים בני בליעל יחידים אנשים פריצים כמו שאמר בעלי הגבעה׳ ולא היו בעצה כל העם׳ וגם אותם הרשעים כשהוציא להם פילגשו שתקו ולא רצו לבתו של זקן בעל הבי׳ אשר אמ׳ להם בתי הגדולה ופילגשהו אוציאה נא אותם ובאמת היו חייבין לייסר העושין ואנשי הגבעה שאינם מוחים׳ אבל לא כמו שעשו בני ישראל שעשו שלא כדין ולכן נענשו שטעו תחלה שלא הודיעו זה הענין תחלה לבנימין לומר להם שייסרו אנשי הגבעה כי מצוה על שבט לדון שבטו׳ והם בגאוה ובגודל לבב שלחו לגבעה ועתה תנו לגו האנשים ונבערה רעה מישראל ולא אבו בני בנימין לשמוע לקול אחיה׳ ולא רצו כי לא היו חייבים מיתה על זה והם מיד בטחו בזרועם ועלו מיד למלחמה עם בנימין אחיהם ולא זכרו האחוה׳ וכששאלו את פי השם לא שאלו אם יפולו אלא אמרו מי יעלה לנו בתחלה׳ ואולי היו מתקוטטים אני אעלה תחלה כי היו בוטחים בג׳ ורתם והשם אמר יהודה יעלה כי כן הדין ולא הרשם ולא מנעם והניחם למקרים כי כולם חוטאים אלו עולין

שלא כו׳ן ואלו לא ביערו הרעה ויוצאים לקראת אחיהם ונפלו מישראל שנים ועשרים אלף ובשנייה חזרו ושאלו האעלה לקראת בנימין אז׳ זכרו האחוה אחר שעשו ולא שאלו הנצוח והרשם כי כולם חייבין והניחם למקרים בעבור שלא נרצה עונם עדיין ונפלו מהם שמנה עשר אלף׳

ובשלישית התענו ויבכו לפני יי׳ והעלו עולות ושלמים לכפר על עונם ושאלו פי יי׳ והורשו ואז נפלו מבנימין חמ׳ש׳ ועשרי׳ אלף מגבורי החיל ומשאר העם מתו גם כן׳ ואולי היו בכולם ארבעים אלף להיות המתים אלו כאלו׳ כי בנימין חטאו שלא ביערו הרעה ושנלחמו באחיהם הרוצים לנקום נקמת יי׳ כי היה להם להבריחם מעליהם ובזה היה די ועל זה נענשו כולם וזו היא דרך ישרה ופירוש מחוור בזה הענין׳ ונשוב לענייננו כי ענין סדום היה רע מאד בעבירות גדולות כמו שאמר הכתוב רעים וחטאים כמו שתרגום אונקלוס׳ והודיענו שלא נחתם גזר דין אלא על המעות שלא היו עשין צדקה וכמו שכתוב הנה זה היה וגומר כי היה ארצם כגן יי׳ כארץ מצרים׳ והיו רוצים למנוע הרגל שלא יכנס בארצם אדם ועל כן היו עושים העבירות שאמר שיבריחו מהם בני אדם שלא יכנסו שם׳ ועליהם נאמר ארץ ממנה יצא לחם וגומר וכתיב לא ידעו עיט וגומר׳ לא הדריכוהו בני שחץ וגומר פרץ נחל וגומר כלומר פרץ השם נחל גפרית והגירהו עליהם מפני שהיו נשכחים מני רגל ולכן דלו מאנוש נעו ואפילו הם בעצמם לא היו מהנים אלו לאלו כמו שאמר התנא שלי שלי ושלך שלך זו מדת סדום׳ ואמרו זה נהנה וזה אינו חסר כופין אות על מדת סדום׳ ולרבותינו ז״ל מדרש במלת כי רבה על אותה ריבה כמו שמוזכר בפרק חלק׳

וכששמע אברהם זה ראה ענותנות השם שמחל בכבודו להודיעו כמו שדרשו ז״ל וענותך תרבני ענין סדום׳ ותתן לי מגן ישעך בענין המלאכים נגש אל השכינה ואמר האף תספה כלומר האף שלך היא מדת הדין תספה צדיק עם רשע חלילה לך במדת הדין כל שכן במדת רחמים שהוא משפט כמו ויגבה יי׳ צבאות במשפט׳ ואמרינן בראש השנה המלך המשפט׳ אולי יש חמשים צדיקים׳ רש״י ז״ל פירש כי לכל כרך שהם חמשה כרכים ועשרה מנין חשוב׳ ובעבור כי כל העיירות כעיר אחת אמר ונשאתי לכל המקום בעבורם׳ ואמר בתוך העיר שהיו מפורסמין מוחין ואין שומע׳ ואחר כך שאל תשעה לכל עיר וצדיקו של עולם שיצטרף עם כל אחד ואחד׳ ואחר כך ארבעה לארבע כרכים׳ ושלשים לשלשה׳ ועשרים לשנים׳ ועשרה לאחד׳ זו היא דרך רש״י ז״ל ולפי זה הדעת מה שאמר לא אשחית ובמקום אחר לא אעשה יתפרש כך כי מה שאמר לא אשחית לגמרי אבל איסר בעבור כי עשרה לכל כרך וכרך הוא מנין חשוב וראוי להגין ובארבעים ובשלשים אמר לא אעשה דין כלל כי הם עשרה לכל כרך ארבעים לארבעה׳ ושלשי׳ לשלש׳ כי כבר הבטיחו על זה אם אמצא בסדום וגומר אבל בעשרים ועשרה אמר לא אשחית ולפי זה הפירוש היה לו לומר לא אעשה כי הם עשרה לכל עיר עשרים לשני עיירות אבל לא אמר כן שאינו דומה זכות מרובין כשהם ארבעים או שלשים כמו עשרים או עשרה וכמו שפירש רש״י ז״ל בפירוש ורדפו מכם חמשה מאה וגומר ואינו דומה מרובין הפוסקין צדקה וגומר׳

וגם אינו דומה מרובין העוסקים במצות וכולו זו היא שטתו׳ אבל הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל תפש עליו דאם כן מה התחנה הזאת אם לא היה שואל אלא זה כי כבר הודה לו כי עשרה יצילו כל עיר ומהו

אל יחר וגומר והוא ז"ל סובר אי על כלם היה שואל יצילו הארבעים או שלשים עשרים עשרה · ועל זה צריך להתחנן בכל פעם ופעם ומוסיף תחינה והצלה · ואם כן נצטרך לדעת מהו אשחית ומהו אעשה וצריך עיון · ונוכל לפרש דעת הרמב"ן ז"ל כי בעבור היות נ' וארבעים ושלשים מנין חשוב · כי חמשים רמז לחמשי שערי בינה וארבעים למרכבה שכל אחת כלולה בעשר ושלשים שבו שלשה עשירות הקדושים אמר לא אשחית כלל השחתה בכל חמשה עיירות ובשאר שלא היה כל כך חשוב אמר לא אעשה אבל אייסר והשם גילה לו בכל פעם ופעם שאין שם המנין שהוא אומר ומה שלא אמר לו מיד אף על פי שהוא גלוי וידוע לפניו שאין בכל העיירות עשרה והניחו לשאול בכל פעם ופעם כדי ליתן שכר לאברהם על כל דיבור או שיבא בעל השור ויעמוד על שורו · ונראה שהמלאכים לא זזו משם עד שמעם זו התוכחה כי כן כתיב ואברהם שב למקומו · ויבאו שני המלאכים וגומר ואמר בערב לפי זה שאמרנו התעכבו עד שיראו מה יהיה · ולכן באו בערב · ויש מפרשים כי יש ענין בדבר כפי כחו של לוט ולא הרגיש שיהיו מלאכים · ובאברהם כחום היום ולכן הרגיש כי כחו גדול · ולפי הפשט כדי שלא יכירו בהם · ורז"ל אמרו בערב הידוע שהיה ערב פסח דכתיב ומצות אפה ויאכלו · וכן אמרו כי בפסח נולד יצחק וזאת הבשורה היתה בפסח כמו שאמר הכתוב כעת חיה · ואמרו ז"ל שרט לו שריטה בכותל וכולי · ובזה דרשות חלוקות לפי שכתוב למעלה כי ביום הכפורים נימול אברה' וירא לוט וירץ וגומר היה למוד מדרכי אברהם והשתחוה אפים ובאברהם לא נאמ' אפים כי מעלתו גדולה ובכאן כתי' הנה נא ובכאן הפצירו לא כי ברחוב נלין כל זה למעלת אברהם ורבותינו ז"ל אמרו שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול · ולמדנו כי היתה מדה טובה בלוט שמסר עצמו על האורחים כמו שאמר הכתוב סתרי נדחים נודד אל תגלי · ואמר הנה נא לי שתי בנות · פירש רבינו חננאל ז"ל כי חלילה שהיה מפקיר בנותיו אלא כאומר לחבירו הלא ביתי פתוחה קח מה שתרצה · או כמשליך עצמו על האדם כשרוצים לרצחו ואומר הרגוני כי ידע שלא יעשה · וזה שאמרו לו גש הלאה וחירפוהו כי ראו כי אין מוסר · ואמרו לו דרך הלאה גש לשם אל תנהג בנו חירוף וגידוף · והמלאכים נשאו פניו בעבור כל זה שעשה עמהם · ומה שאמר להם לא אוכל להמלט ההרה לפי הפשט כי אני זקן וחלוש וקודם שאגיע שם תדבקני הגזר' וכתי' ורז"ל פירשו כי הם אמרו לו ההרה המלט רמז לאברהם כמו שמעו הרים · והוא השיב לא אוכל כי בהיות' כאן עם הרשעים יצילני זכותי המעט ובהיותי עם אברהם לא יחשב זכותי לכלום ותדבקני הרעה כמו כי בארת אלי להזכיר את עוני וגו' · ויאמר הנה נא העיר הזאת קרובה יש מפרשים ישיבתה קרובה ואין עונותיה רבים ולא נתמלאת סאתה וזהו הלא מצער · ודרשו חכמים ז"ל אמלטה נא ישיבתה של צוער נ"א שנים · ועל דרך הפשט היא קרובה ואוכל להמלט שם קודם בא הגזירה · ואנשיה מועטים ואינו דבר גדול כל כך להניחם · או שאינן ראויין ליענש כי הם מועטים ועונותיהם מועטין ואמר לו הנה נשאתי פניך ומה שאמר לו אל תביט דרז"ל אינך צדיק כל כך לראות בפורעניתן שאתה נצול בזכות אברהם · ויש מפרשים שזו המכה היא נדבקת כדרך נשובי חיות שמזיק להם ההבטה בפזיק · בפרקי רבי אליעזר כי איסור ההבטה היתה בעבור כי השכינה יורדת · ועידית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על על חברותיה והציצה ונפגעת כי היה המלא' המשחית עומד

בין השמים ובין הארץ כמוזכר בדוד ולכן נצטנן דוד בנחל הגלאך והחכמים ז"ל דרשו במלח לקתה כי במלח חטאה שלא רצתה לתת לאורחים · והזכיר הכתוב ענין בנות לוט לפי דעת רז"ל נתכוונו לטובה · ועל כן זכו לצאת מהן רות המואביה ונעמה העמונית ואמרו כי זה היין נעשה לו מעין העולם הבא דכתיב יטפו הרים עסיס וגומר ועל זה אמר עחיה מאבינו זרע רמז למלך המשיח ולכן הזהירה תורה לא יבא עמוני ואמרו עמוני ולא עמונית · ואמרו ז"ל כי בעבור שהבכורה קראה לבנה מואב ולא כסתה נענשה על כן כתיב אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה אבל תצער אותם · והצעירה שכסתה וקראו בן עמי כתיב אל תצורם ואל תתגר בם כלל · אחר זה הודיענו הכתוב ענין שרה עם אבימלך להודיענו זכות אברהם ושרה כי הצילם השם ולא באה להם שום תקלה · ועוד כי אף על פי שהיתה זקנה המלכים חושקים אותה ושנתעברה · וכי אבימלך היה צדיק לא כפרעה הרשע כי זה נמנע מעצמו ולא קרב אליה שהיה לו מונע · אבל בפרעה לא הצריך הכתוב להעיד עליו כי הנגעי' מנעוהו · וכן היו כל דורותיו כי בדברים לא יוסר עבד עד שבאו להם המכות אבל בכאן עצרם השם להודיע זכות הצדיק כי עיני יי' אל צדיקים · ורז"ל דרשו על הכתוב כי עצור עצר יי' עצירה בפה ובאזן ובעינים · ויתכן שיהיו עומדות פרקם כמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל · ושלחה בכבוד ובממון כמו שכתוב ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך שאתה קוראה אותו כן · הנה הוא לך כסות עינים כלומר שיעשו לך מהם כסות עינים בלו מעיין בערבי שהו עשוי לעניים · וטוב הוא להסתיר שמו ילכל אשר אתך המכירים לכם · ואת כל כלו עם הנכרים שאינם מכירכם ונוכדת התייסרי ולא תאמר עוד בן פן תביא תקלה לך ולהם והרבי משה ז"ל אמר ועם כל הפיוסין והריצוין לא נתפייסה והיתה מתוכחת עמו · ויש פירוש אחרים · ומה שאמ' אברהם וגם אמנה שאלו רבים היאך כזב הנביא · ויש מפרשים כי לא כזב כי בני נח מותרין באחו' מן האב ולא כן האם ואמ' אחותי כמו כי אנשים אחים אנחנו · ויש אומרים שהנביאים או החסידים כשהם בצער ובנסיון עושים אחד משני דברים או דבר שיש בו שני משמעיות · שאין מכזבין לגמרי כמו אחותי שהיא אחותי ממש או קרובה ובדניאל מרי חלמא לשנאך וגומר וכרבי אליעזר להגמון במסכת עבודה זרה נאמן עלי הדיין כי הוא כיון להקדוש ברוך הוא והוא חשב שהיה מכבדו · ואם אי אפשר להציל עצמן בדברים סתומין מתירין עצמן לשנות ולכזב לפי שעה כמו שאמר דוד ויהיו כל הנערים קדש · ואמר אברהם ונשתחוה ונשובה אליכם · ויעקב אנכי ואמרה מיכל הוא חולה · עברו מיכל המים ·

אחרי כן הודיענו שכרת ברית עם אברהם כשראה שהיה לו בן דכתיב ויהי בעת ההיא שראה שנפקדה שרה ושתתקיים הבטחות הארץ כרת עמו ברית שנאמר ואתה השבעה לי באלדים וגו' כחסד אשר עשיתי עמך כשאתה גר ואני תושב תעשה עמדי כשתהיה תושב ואני גר וענין הבאר ושבע כבשות הצאן אמר במדרש אמר אבימלך לא ידעתי מי עשה כלומר אתה אומר שעבדי גזלוה · לא ידעתי מי עשה אבל בדין עשו שהארץ שלי אמר לו אבימלך לא שמעתי בלתי היום אמר לו אברהם הבאר יוכיח נלך לבאר ומי שיעלו המים לקראתו הבאר שלו אמר לו אבימלך אתה בעל שמות ועל ידי שם יעלו אליך אמר אברהם קח אתה בעצמך הבהמות שלי ושלך ולא אלך אני והיינו דכתיב ויקח אברהם צאן ובקר ויתן וגומר ואמר לו כי את שבע כבשות תקח מידי

וכן היה שהלך אבימלך וניסה הענין ועלו המים לקראת צאן אברהם · ומה שנתן לו שבע כבשות כי עד שבעה דורות יהיה הבאר ברשות אבימלך עד משה והיה זה בארה של מרים · וכן אמר באר חפרוה שרים וגומר על אבימלך שהוא שר ועל אברהם שהוא נדיב דכתיב נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וזה הוא תהיה לי לעדה קדושה עדת המדבר · ועל זה תרגם אנקלוס כבשות חורפן כדכתיב כאשר הייתי בימי חרפי חוזק וחשיבותי רמז לאבות הקדושים · אחר כן הודיענו נסיון בנו שגרשה אותו שרה דכתיב וירע הדבר מאד וגומר · והודיענו הכתוב כי לא חרה לו על חשק הגר אלא על אודות בנו שיצא לתרבות רעה אם אינו עמו ושילמוד מעשה אמו וכן אמר במדרש כי תמיד היה מפחד מזה וכששמעה שלקחה לו אמו אשה חלה פני שרה שתתן לו רשות ללכת לראותו ונדר לה שלא ירד מן הגמל אלא יראהו וישוב והלך והגיע שם בחצי היום בקש בעבורו ולא היה שם וכו׳ כדאיתא בפרקי רבי אליעזר · ויהי רובה קשת פירש רבינו חננאל ז״ל רובה נער הקשת תואר כלומר נער מורה בקשת כי אם הוא שם היה ראוי להיות קשת רובה אלא כמו שפירש בלישט״ן בלע״ז תרגום נער רביא וכן הם בניו דכתיב ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו · אחרי כן ספר הנסיון העשירי ענין העקידה · לאמת שני עניינים גדולים · הראשון ענין הנבואה כמה היא חזקה בעיני הנביאים כאלו הוי בהקיץ והשני ענין גדול כזה שנצטוה בנבואה נזדרז למלאתו · כי הבן שבא לו אחר היאוש והוא זקן ואינו ממתין בן אחר ואהוב ויחיד והלך לשוחטו לכבוד השם · ורבים שאלו היאך צוה השם דבר וחזר ממנו · ויש אומרים כי לא צוה אלא והעלהו והעלייה תחשב לעולה · והוא לא הבין ולקח אש ומאכלת · ויש אומרים והעלהו כמו והשקית אותם יין הראהו שאתה מעלה אותו לעולה אבל אין בו עשייה · ויש אומרים על אחד ההרים אשר אומר אליך פי׳ אם אומר כמו אשר נשיא יחטא · ויש מפרשים כי והעלהו כוונת השם לאיל המוכן מששת ימי בראשית וכל זה דוחק והכתוב הסיר כל זו השאלה ואין זה מקום דוחק כי אמר לשון נסיון לבד והיתה העקידה הזאת לנו לטוב לעקור כל המקטרגים עלינו כמו שבא במדרש אברהם עוקר למטה והקדוש ברוך הוא למעלה · ונשבע השם שיזכור לנו תמיד זה הענין ושיגאלנו מכל גליותנו ורמז לקרן הגאולה דכתיב והנה איל אחר ומלת אחר הוא מסורס וישא אברהם את עיניו לאחרית הימים נאחז ישראל נאחזים בעבירות ונסבכין בצרות בקרניו שתי קרנות שופר ראש השנה ושופר הגאולה דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגומר ·

פרשת חיי שרה

שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה׳ הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם : הביטו אל אברהם אביכם וגומר

(ישעיה נא)

שמעו אלי וגומר לשון שמיעה נופל על שלשה עניינים · האחד שמיעת הדבר לבד בלי הבנה כמו קול דברים אתם שומעים ואני שמעתי ולא אבין · והשנית הבנת הדבר עם השמיעה כמו אשר לא תשמע לשונו כי שומע יוסף · והג׳ קבלת הדבר והאמונה בו כמו דבר אתה עמנו ונשמעה נעשה ונשמע · שמע ישראל שהוא כולל הכל שמיעה הבנה וקבלת הדבר עול מלכות שמים והיחוד · וזה הפסוק שמעו אלי כולל השלשה כוונות ואמר ישעיהו אלו הפסוקים על בני הגלות הזה ·

והראיה דכתיב בתחלת הענין אי זה ספר כריתות אמכם וגו׳ כי הוכיחם כי סבת הגלות הזה היה ששכחו השם ותורתו כמו שאמר ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים וגו׳ וכן מצינו כי סיבת החורבן היתה עזיבת התורה כמו שאמר מי האיש החכם ויבן את זאת וגו׳ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי · וזה אירע בזמן מלכי ישראל ויהודה הרשעים ובימי אחז ואמון וכמו שאמרו ז״ל למה נקרא שמו אחז שאחז מפתחות בתי כנסיות ובתי מדרשות · וכתיב אמון הרבה אשמה וכמו שכתוב ביאשיהו החסיד ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית וגו׳ שהיו הדברים חדשים באזני המון העם · וכן בעזרא וימצא כתוב וגו׳ על ענין הסרת הנכריות ואין ספק כי היו שם חכמים גדולים לאלפים יודעי התורה כי לא נשכחה מהם · אבל קצת העם או רובן היו שוכחין אותה והיו הדברים חדשים בעיניהם · וראיתי לזכור כאן ענין אחד שהוא מסופק בנביאי׳ שואלין כמה׳ עד כי הגוים שואלין אותו ואומרי׳ כי כל התורה נשכחה מישראל זמן גדול והוא ענין ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן · וחטוען אומ׳ כי מכאן נראה שנשכחה התורה מאוכתינו בבית הראשון והראיה כי כשקרא שפן הסופר באזני המלך יאשיהו חרד וקרע בגדיו ושלח לחולדה הנביא׳ להתפלל בעדו ובעד העם · והתשוב׳ לזה כי חלילה כי התורה לא נשתכחה מישראל בשום זמן · והשם הבטיחם על זה דכתיב לא תשכח מפי זרעו ואמר הנביא ואני זאת בריתי וגו׳ לא ימושו מפיך והיא ההבטחה לא ציווי לבד · ובזה היה די לכל מאמין · כי השם יתברך היודע העתידות הבטיחנו בזה והוא המגיד מראשית אחרית · אבל כדי להשיב את אפיקורוס נוכיח זה בראיות ברורות אתה יודע כי חזקיהו מלך יהודה היה בתכלית החסידות והרביץ תורה בישראל להשיבם בתשובה שלימה כמו שכתוב וילכו השרים באגרות מיד המלך בכל ישראל ויהודה ובמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל ה׳ אלהי אברהם יצחק וישראל וגומר וכתיב גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד וגומר · ומצינו בדברי רז״ל שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקות שלא היו בקיאין בטומאה וטהרה עד שהפליגו ואמרו שקר החן זה דורו של משה והבל היופי זה דורו של יהושע אשה יראת ה׳ זה דורו של חזקיהו · ואמר למה נקרא שמו חזקיהו שחזק ישראל לאביהם שבשמים · ואמר וחובל עול מפני שמן חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו וכתי׳ גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו ולא היה בין זמנו של חזקיהו עד זמן שמצא חלקיהו הכהן את הספר אלא שבעים שנה ויותר מעט · ובזמן כזה לא תשכח תורה מישראל כי בין חורבן בית ראשון לבנין בית שני ע׳ שנה ולא נשתכח ענין בית ראשון · דכתי׳ בעזרא ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות אשר ראו את הבית הראשון וגומר ואם זה בהיותם מפוזרים מפני החרב והרעב כל שכן בהיותם שאננים · ובימי עזרא כתיב שם ויביא עזרא הכהן את התורה ויקרא וגומר ואם בהיותם פזורים לא נשתכחה בשבעים שנה כל שכן בהיותם בהשקט ובבטחה · ומה שכתב בעזרא שהיו דורכים גתות בשבת לא היה זה מחסרון התורה אלא מזדון העם בקצת ההמון וכן תמצא זה בזמן ירמיהו ויחזקאל דכתיב ואת שבתותי חללו וכתיב מביאים משא ביום השבת׳ והיו עובדים לבעלים · ולא היה זה מחסרון התורה · והנה במדבר בסוף ארבעים יום ששמעו אנכי ולא יהיה לך עבדו העגל · וכל זה ראיה חזקה לטוען עלינו ומה שכתוב בחלקיהו הסופר תורה שמצא הוא כי כשמלך אמון הרשע על כל המלכים כמו שכתוב כי הוא אמון הרבה אשמה ·
ולא היה מקים התורה החביא את ספר התורה הנמצא בית

ה׳

י״ אותו שהיה קורא בו המלך מקץ שבע שנים במועד וגומר
לפי שרצה שלא ישמעו העם דברי התורה ויתנהגו בנמוסיו
שלא ישמעו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה זובח
לאלדים יחרם וגומר כי יהיו מורדים בו וגנזו אותו בנחבוא
שלא יוכל אדם למוצאו וכשמלך יאשיהו בנו והיה ירא שמים
צוה לחפש אחר אותו ספר ולא מצאו עד בשמונה עשרה
שנה למלך יאשיהו שעלה חלקיה הכהן להוציא הכסף
לחזק בדק הבית כמו שכתוב שם ומצא הספר ויתכן שמצאו
ביסודות הבית כשהיה מחזק אותו · או שמצאו בלשכה
במקום שהיה שם הכסף שלא היה נכנס אדם שם וכן כתיב
שם ובהוציאם את הכסף מצא חלקיה הכהן את ספר תורת
י״ ביד משה · ושלח לבשר המלך כי נתיאש כבר ממנו
שחשב שנשרף או נקרע ונאבד · והיה אצלו ענין גדול שאותו
הספר היה מכתיבת משה רבינו עליו השלום אותו שכתוב
בו לקוח את ספר התורה וגומר ובו היה קורא המלך · ולכן
אמר ספר התורה מצאתי בהא הידיעה · ובדברי הימים את
ספר תורת י״ ביד משה · ומה שפחד המלך וקרע בגדיו כי
נמצא הספר נגלל משני קצותיו על ארור האיש אשר לא
יקים וגומר כמו שאמרינן בירושלמ וידוע כי ספר עזרא
לתחלתו הוא נגלל כמו שמצינו אמר רבי אחא בר יעקב ספר
תור׳ לתחלתו נגלל · וזה נגלל משני קצותיו על ענין הקללות
שבמשנה תורה · ובא בתלמוד אמר רב יודא על כתוב אשר
לא יקים קרע אמר עלינו להקים · איכא דאמרי על זה קרע
שראה שנגלל על פסוק יוליך י״ אותך וגומר פחד עליו ועל
העם ושלח לחולדה הנביאה · כי כשמצאו נגלל שלא כמנהג
הנהוג ידע כי מי״ יצא הדבר ויצא להם ענין הקללות תחלה
חרדו עליהם ועל הבית וכששלחה להם חולדה מה ששלחה
וידע יאשיהו כי הפורענו׳ תבא צוה לגנוז הארון שלא יתחלל
על ידי האויבים וצנצנת המן ושמן המשחה ומקל אהרן כמו
שמוזכר בסוטה וביומא וכמו שכתוב שם ויאמר ללוים תנו
את ארון הקדש וגו׳ ואמר מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק
וראה רצפה משונה מחברותיה בא לומר לחבירו ולא הספיק
לומר הדבר עד שיצאה נשמתו וידעו ששם הארון גנוז ובהיות
מציאת זה הספר חידוש ופרסום תלה הכתוב חשבון
יחזקאל למציאותו דכתיב ויהי בשל׳ שנה וגומר ות׳ והוה
בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא
דאורית׳ · ובעבור היות הספ׳ דבר גדול שהיה מכתיבת משה
הכאיבם אבידתו ונתבשרו במציאותו ופחדו כשמצאו נגלל
על הפורענות כמו שביארנו · ובתלמוד שאלו היאך היתה
חולדה מתנבאת וירמיהו שם והשיבו חולדה קרובת ירמיהו
היתה ולא היה מקפיד כמו שכתוב וראך ושמח בלבו ועו׳ כי
החסידים אינם קפדים כל כך וכמו שאמר משה מי יתן כל
עם ה׳ נביאים · ועוד שאלו היאך יאשיהו שביק ירמיהו ושלח
לחולדה והשיבו שם שתי תשובות האחת שלא היה ירמיהו
מצוי באותה שעה שהלך להחזיר עשרת השבטים · והשני
מתוך שהנשי׳ רחמניות יותר מהאנשים שירמיהו קנטרן היה
ועוד שאלו בנבואתה שכתוב לכן הנני אוסיפך אל אבותיך
ונאספת אל קברותיך בשלום וכתיב ויורו היורים וגומר מלמד
שעשאוהו ככברה והשיבו שלא חרב ב״ה בימיו היינו דכתיב
ולא תראינה עיניך בכל הרעה וגומר גלגלנו כל זה כי הוא
ענין צריך ואם אינו מן הדרשה · ונחזור לענייננו כי סיבת
החורבן היה על עזיבת התורה כמו שאמר הן בעוונתיכם
נמכרתם וגומר · ועוד הודיעם כי בסבת עזיבת התפלה שלא
היו מתקבצים י׳ היתה סבת גלותם כמו שאמר מדוע באתי
ואין איש וגומר ואמר במדרש איש נוטרקון אמן יהא שמיה
רבא ועל זה היה מזהירו כי בגלות אף על פי שהם מעונים

בצרות שיקחו מעשה אבותיהם אברהם ושרה וקראם
רודפי צדק לומר כי אף על פי שישראל בגלות רדופים
מכובד המסים והתשחורות עם כל זה הם רודפים אחר
התורה הנקראת צדק ולומדים אותה וחפצים לשמעה
ומבקשים את י״ בתפלות בבתי כנסיות ומקבלים פני שכינה
ומכבדים אותה בספר תורה ובפנסיא כמו שבא במדרש על
בן באורים כבדו י״ באילין פנסיא כמו שאמרתי בפרשת נח ·
ואמר אל צור חוצבתם רמז לאברהם וקראו צור לשתי כוונות
האחת כי הצור יש בו בליטות כמו הזכר והב׳ שהיה קשה
להוליד וכמו שאמרו שהיה טומטום ומקבת בור כי יש לו בית
קבול באשה כן והאשה אל קבתה · ועוד קוראו צור כי הוא
עיקר בבנינו ותולדותינו כמו שכתוב כי מראש צורים אראנו
וכן קראם הנביא שמעו הרים את ריב י״ וגומר והזהירנו
לקחת דרכי אבותינו בפרשיות שעברו · ועל כן שמרו השם
בכל נזק והמלכים היו מכבדים אותו וכורתים עמו ברית
והגדולים והחשובים קוראים אותו אדון והוא היה קורא
אותם בשמם · כמו שראינו בזאת הפרשה ויש לנו להתבונן
כמה חסדים גומל השם ליראיו · ומה שאמר תחוללכם יש
אומרים מענין הריון ויש מפרשים כן ותתחלחל המלכה
ש׳ צערה על יצחק בנה · ובמדרש כי היא נצטערה
והתפ׳ לה עלינו כמו שהתפלל אברהם כי היתה נביאה ולכן
נקרא׳ יסכה שסוכה ברוח הקדש · ולכן נרמז הגליות
לאבות כלם לאברהם בין הבתרים וליצחק בבארות וליעקב
בענין הסולם לחיות מתפללין עלינו · ומה שאמר כי
אחד קראתיו לומר כי מהיותו אחד נקרא מראש הדורות
כמו קורא הדורות מראש · כן מזלו היה נותן לו להיות עקר
ושלא יהיה לו זרע אחר אלא אחד · כמו שכתוב אחד היה
אברהם והוא שינה מזל מערכת הכוכבים כמו שאמר ויוצא
אותו החוצה צא מאצטגנינות שלך · ולכן היו כל האמהות
עקרות שלא יבא זרעם מכח מזל כשאר האומות דכתיב אשר
חלק י״ אלדיך אותם לכל העמים · ואתכם לקח י״ ושנהיה
מזרע הקדש הנולדים בבית י״ · ובאה הפרשה הזאת
לרמוז לנו עיקרים גדולים · הא׳ מה שאמרנו היאך משגיח
השם בענייני חסידיו והיאך מקיים הבטחותיו להם כי נתקיים
להם באברהם ואג״ה שכך כמו שאמרנו ועוד הודיענו ענין
גמילות חסדים היאך גמל חסדים עם אשתו הצדקת
במיתתה · בבכי ובהספד ובקבורתה · כי היא מצוה גדולה
לכבד את המת · שלא נחשוב הואיל ואסרה תורה הקרחה
והתגודדות שכן אסור הבכי · כי ראינו שספד אותה ובכה
עליה · ובאה הכף קטנה בולבכותה כדי לרמוז שהיה הבכי
על דרך המיצוע כמו שהזהירונו חז״ל אל תבכו למת אל
תבכו יותר מדאי · אלא שלשה לבכי שבעה להספד ל׳ לגיהוץ
בי באלו הזמנים מקבל הגוף שינוי כמו שאמרו ז״ל בשלשה
כריסו נבקעת ואומר טול מה שנתת בי אבל על דרך מיצוע
מצוה והחכמים היו מצוים ואומר אחים לי בהספדאי וכולי
כי האבל על המת הוא מעבודת השם כשהוא כראוי וכתיב
טוב ללכת אל בית אבל כי הקושי בזה הוא מרד והמורד
מדרכי ההוראה וכמו שאמר התנא הסתכל בשלשה דברים
וכולי וכבר האריך בזה הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל בספר
תורת האדם · ופתבתי זה כי הוא מענין הפרשה ·
וגמר הכתוב כמה ימי שני חייה מאה שנה וגומר וכמו שאמר
רש״י ז״ל בת מאה כבת עשרים לחטא · ובת עשרים כבת
שבעה ליופי ויש במדרש כי במלת ויהיו רומז כי ימי חייה
היו שבעה ול׳ שנים טובים · כי קודם שנולד יצחק לא היו
חייה חיים כי מי שאין לו בנים חשוב כמת דכתיב הבה
לי בנים ואם אין מתה אנכי ·

שבשעת העקידה מתה כמו כמו שדרשו בפסוק ויבא אברהם ואמ׳ מהר המוריה בא ששמע׳ בעקדה וכו׳ וזהו מי האיש הלזה כלו׳ לז׳ בין ב׳ ההי״ן האחת מאברהם והשני משרה ׳ והיה בין לז״ בשעת הנשואין שבאותו פרק מתה שרה ׳ ועוד הודיענו קבורת המת בארץ כי היא מצוה גדולה ׳ וכמו שנתחבט אברהם על זה לקנות מקום בכסף גדול לקבור שם מתו׳ כי ידע מעלת המקום ההוא שהיתה כפולה בזוגות ׳ ולכן נקרא עיר חברון קרית ארבע על שם ד׳ זוגות שבמערה ולדעת זה יש לנו לפרש דמשתעי קרא לעתיד ואברהם היה יודע זה בנבואה או בקבלה ׳ ובני העיר היו קוראים אותם מכפלה ולא היו יודעים למה׳ ונראה דרך הפשט שהמכפלה שם תחום והראיה דכתיב אשר במכפלה ׳ ואברהם לא בקש אלא המערה ׳ ועפרון השיב השדה והמערה אשר בו כי לא היה יודע מעלתה ולא היתה נחשבת בעיניו כלום כי היא בקצה שדהו ׳ ואברהם השיב מאחר שאתה רוצה לעשות עמי חסד לתת לי הכל איני כדאי כי לא גמלתיך על זה אבל קח ממני כסף השדה והמערה אשר בו ויתכן שהיה אומ׳ עפרון זה דרך מוסר או דרך מראה בראותו חפץ אברהם במערה למכור לו השדה בדמים מרובים ואז קצב לו דמים מרובים ארץ ארבע מאות שקל כסף וגומר כדעת רז״ל ואונקלוס תרגם שויא שהיתה שוה כך או שדמי מדת ידוע כפי הזרע הנכנס שם ׳ או שקנה אותה בכך הוא או אבותיו ומצינו כי שלשה מקומות נכבדים בארץ הנבחרת קנו אותם הראשונים בדמים ולא רצו בחנם אף על פי שהיתה הארץ נתונה לאבות ומן ההיתר זוכין בה ׳ הא׳ זה המקום שהאבות קבורין שם ׳ הב׳ חלקת השדה שקנה יעקב במאה קשיטה כי שם קבלו התורה באלה ובשבועה והיא בשכם אצל אלוני מורה והג׳ הר המוריה שקנה דוד המלך מארונה היבוסי כי שם בית המקדש עוד הודיענו ענין נכבד בני שואין שנתחבט הזקן להשיא בנו ׳ עם זרע כשר משם בן נח לא מכנען הארור וצוה לעבדו והשביעו בברי׳ המיל׳ החביב עליו והקפי׳ בזוג בנו ולא כזוג שלו כי הוא לקח שפחה ופלגשי׳ וזה כי בנו היה עולה תמימה ונתקדש על גב המזבח וזהו שלא התפלל על שרה כשהיתה עקרה כמו שהתפלל יצחק ולקח לו שפחה כי הצדיקים אינם רוצים להטריח כלפי מעלה אלא לצורך גדול ׳ ויצחק התפלל כי לא הותרה לו שפחה כי הוא עולה תמימה ׃ולכן התפלל יי׳ אלהי השמים שישלח מלאכו הידוע השומר האבות וידוע הוא כהו השמים בכאן כמו ואתה תשמע השמים ובשבועה אמר יי׳ אלהי השמי׳ ואלהי׳ הארץ כלל כל המדו׳ וכל זה ענין בכל הזוגין שישתדל אדם להזדווג עם משפחתו ואם לא יוכל עם בני עירו או עם בני ארצו לא מארץ אחרת ולא מעיר אחר׳ אמר בב״ר חטין דקרתך זונין מנהון זרע ועתה הודיענו ענין יצחק שהיה יודע בן אביו שישמע לו ולא הכניסו בעצה ׳ ואף על פי שהיה בן לז׳ כי ידע בו שישמע אליו ׳ ולפי דעת המדרש לא היה שם בעיר כי היה בגן עדן לרפואת הרושם שבצוארו שעשה בו אביו בעקידה כמו ענק׳ והיינו דכתיב באחד ענק מצוארניך ונתעכב שם ג׳ שנים דכתיב בא מבוא בא בי׳גמט׳ ג׳ ושמח אברה׳ שהיה נשמע לחפץ אביו וכל מה שירצה הוא יקבל הבן כי היה שומע למוס׳ והיה משחרו למוס׳ תמיד ׳ וע״ז אמר חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוס׳ חושך שבטו זה דוד דכתיב ולא עצבו אביו מימיו וגומ׳ ואותו ילדה אחרי אבשלום ׳ כדדרשו חז״ל תולין הקללה במקולקל ׳ ואוהבו שחרו מוסר זה אברהם והעבד נזדרז ובטח בשם ובזכות אדוניו שימצא ושינחהו השם בדרך הישרה ׳ ועמד על עין המים לענין רמז למדת אברהם איש החסד׳ וכן נהגו האבות אחריו יעקב על הבאר כשהלכו לקחת אשה ורבותינו ז״ל

אמרו ד׳ שאלו שלא כהוגן אליעזר עבד אברהם ושאול וכלב ויפתח והשם בזכות אברהם לא הביא תקלה על ידו ׳ כי עין יי׳ אל יראיו וכן אמרו חז״ל פרק קמא דחולין ומה בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה וכו׳ ומה שאמר ויפתח הגמלים דרשו בב״ר שהיו הולכים חסומים כדי שלא ירעו בשדות אחרות וכבר הקשו שם ולא יהיו גמליו של אברהם כחמורו של ר׳ פנחס בן יאיר כו׳ וזו המד׳ היתה נוהגת בדורות הראשונים שאפילו בבהמתן היה משגיח השם ונתמעטו בעונותיהם הרבים שאפילו בדורות התלמוד הם היו מתרעמים מזה ׳כמו שהזכירו שם בב״ר בזו הפרשה רבי ירמיה שלח לרבי זעירא טרסקיל של תאנים רבי ירמיה אמר אפשר רבי זעירא אכיל להו עד דמתקנן ורבי זעירא אמר איפשר רבי ירמיה שדר להון ולא מתקנון בין דין לדין אכלין תאיניא בטבלן למחר אמר ליה רבי ירמיה תקנת תאיניא א״ל לא ׳ אמר ליה אי קמאי מלאכין אנן בני אינשי ואי אינון בני אינשי אנן בני חמרי ולא כחמורו דרבי פנחס בן יאיר ׳ וקבלת בידם שלא טעה אליעזר שהיה חכם גדול כמו שאמר זקן ביתו זקן עומד בישיבה׳ ד״א שהיה זיו איקונן שלו דומה לאברה׳ המושל בכל אשר לו המושל ביצרו והיה בקי בהכרת פנים ובשרטוטים והכיר בה שהיא ראויה ועוד שראה המים עולין לקראתה׳ ועם זה אין צורך לתיקון המפרשים בענין הנזם והצמידים ׳ולכן נתן להם נזם זהב בקע משקלו לרמוז שיצא ממנה זרע שיתן בקע רמז לבקע לגלגולת ׳ ושני צמידים רמז לב׳ לוחות מצומדות ׳ עשרה זהב רמז לעשרת הדברות ׳ זה ראיה כי חכם גדול היה ׳ ולכן נקרא זקן ביתו ׳

ולכן הזכיר שם בן ארבעה אותיות ׳ וחכמים ז״ל אמרו שהוא אחד מן הנכנסים בגן עדן ומצינו במדר׳ ב״ר כי כל כך היה סומך בחכמתו וחסידותו שחשב להשיא בתו ליצחק ולמדו זה ממה שאמר אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אלי כתיב ואמר ליה אברהם אתה מזרע ארור ואין ראוי לברוך לידבק בארור׳ ועל זה דרשו כנען בידו מאזני מרמה וגומר זה אליעזר שהיה שוקל לפי דעתו בתו ראויה ליצחק ׳ לעשוק אהב לעשוק אהובו של עולם זה יצחק׳ ועוד במדרש כשהפילה רבקה עצמה מעל הגמל נשרו בתוליה ובא צבי וכסה הדם ולכן זכו החיות לכסוי הדם ועוד שם סגנון אחד ׳ ויצא יצחק לשוח בשדה מהיכן יצא מגן עדן ׳ ורבקה נשאה עיניה למקום וראתה בנבואה שעתיד עשו לצאת ממנה כתיב הכא ותפול מעל הגמל וכתיב התם ויפול אברהם מה להלן גילוי שכינה אף כאן גלוי שכינה ונזדזעה ונפלה לארץ ונעשית מוכת עץ ׳ ושלח הקב״ה מלאך לשמו׳ טפת הדם ׳ וכשנשאה יצחק לא מצא לה בתולים ורצה לגרשה אמר שמא אליעזר נגע בה ׳ ואמרה לו המעשה ׳ אמר ליה הוליכני לאותו מקום והלכו ומצאו הבתולים ׳ וצוה הקדוש ברוך הוא למלאך והכניס לאליעזר בגן עדן והוא אליעזר בן נמרוד והוא הנמנה עם הצדיקים שהם חיים בגן עדן׳ ולזה א״ר יוסי יהא חלקי עם החשודים בדבר ואין בו׳ כל אלו הענינים מורים על חכמת אליעזר ומעלתו ׳ לכן נכפלה פרשתו בתורה כמו שאמר בב״ר יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים שהרי פרשתו של אליעזר שנים שלשה דפין היא אמורה והשרץ גופו טמא דין תורה ואין דמו מטמא בבשרו אלא מריבוי המקרא רשב״ג טמא הטמא ר״א אומ׳ זה וזה לכם הטמא׳ וכל אלו הם ענינים גדולים מקובלים מפי חכמים ׳ ויש רמז מות בתורה בותפול מעל הגמל ׳ ואחרי כן כתיב ויביאה יצחק ׳ ויש במדרש כי כשהיתה שרה בחיים היה נר דלוק וענן קשור באהל וברכה מצויה בעיסה וכשמתה שרה פסקו׳ וכשבאת

רבקה

ר״קה חזרו ואלו השלשה דברים כנגד ג׳ דברים שהנשים מתות בשעת לידתן מחטא חוה שכבתה נר העולם וגרמה קללה בעבירות ושרה ורבקה שמרו חוקן וזכו באלו השלשה ברכות עוד שם במדרש שבאה באהל לראות שמחת בנה׳ ודרשו זה ממלת שרה אמו וזהו ענין גדול כענין המוזכר בכתובות וזהו עניין רבי בנאה דהוה מציין מערתיה אשכחיה לאליעזר דקאי אבבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם אמר ליה גני בכנפי דשרה וקא מעיינא ליה ברישא׳ וכל אלו הם עניינים גדולים ונעלמים אחרי כן הודיענו כי נולדו לאברהם בנים מקטורה ובדעת רבי אליעזר היא הגר ונקראת קטורה שקשרה עצמה ולא רצתה לינשא כי כמה מלכים בקשוה שהיתה בת מלך מצרים ואחר פטירת שרה יצחק בעצמו הלך בעבורה דכתיב ויצחק בא מבוא וגומר והיה שם מושבה דכתיב על כן קרא לבאר באר לחי רואי כלומר ראה עלבוני והוליד ממנה בנים ומסר להם שמות הטומאה׳ ונתן ליצחק אוצרו הטוב וחכמתו וזהו שאמר הכתוב ולבני הפילגשים אשר לאברהם וגומר מתנת חסר עולה ת״ת׳ ר״ל ליסדם להשביע לשדים ועל כל אלו העניינים אמר הביטו אל אברהם אביכם׳ אמר כי אחד קראתיו ואברכהו וזה הוא וי״י ברך את אברהם בכל שברכו בברכות הכל שבה נתברכו האבות׳ ולכן כרת עמהם ברית ויחד שמו עליהם שהיתה מחשבתם דבוקה בו תמיד׳ ונתברכו במדת הכל ולכן נתברכו בעושר ונכסים וכבוד וחיים כי השגחת השם עמהם תמיד אפילו בעת עסקיהם׳ וכבר כתב הר״ס ז״ל זה הענין יפה בספרו בחל׳ הג׳ פרק נ״א ויש בענין זו הברכה סוד במלת בכל׳ ועל זה רמזו חכמים ז״ל בענין הבת כי הם סותמים הסודות במשלים אחרים ואומר בת היתה לו ובכל שמה רבי אליעזר המודעי אמר אצטגנינות היתה לו שכל מלכי מזרח ומערב משכימים לפתחו׳ רבי שמעון בן יוחאי אמר מרגלית היתה לו כמו שזכרנו בפרשה שעברה׳ וזהו ואבלכהו והבטיחנו הנביא ע״ה כי אם נשמע לדברי האבות ונלך בדרכיהם שיקרב לנו הגאולה וינחם חורבותיה כמו שכתוב כי נחם כל חורבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן י״י ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

פרשת ואלה תולדות יצחק

אהבתי אתכם אמר י״י ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם י״י ואוהב את יעקב: ואת עשו שנאתי וגומר

(הפטרת מלאכי)

אהבתי אתכם

חז״ל אמרו כי מלאכי שאמר זאת הנבואה הוא עזרא׳ וזה היתה קבלה בידם כי אין הכרע מהכתובים על זה ובאמת כי מלאכי היה חותם הנבואה כמו שאמר זכרו תורת משה עבדי כלומר מהיום והלאה לא תמתינו נבואת שום נביא עד אליהו ועל זה סמך לו הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכן מצינו כי עזרא הוכיח את ישראל על הנשים נכריות כמו שהוכיח כאן מלאכי׳ ואמר משא דבר י״י כי הנבואה לא היתה בזמן ההוא מבוארת כראשונים׳ הלא תראה זכריה שהיה מן האחרונים נבואותיו היו סתומות והיה צריך למלאך שיבאר לו נבואותיו וכמו שאמרו חכמים ז״ל משמתו חגי זכריה מלאכי נסתלקה נבואה מישראל והיו משתמשין בבת קול ובעבור שהיתה באה עתה בקושי אמר משא כלומר נכבדות ואמר ביד מלאכי כי היתה הנבואה חוזת מסורה בידו מימים הראשונים׳ מכאן אמרו שכל הנביאים עמדו בסיני ושם נמסרו להם כל הנבואות הוא שישעיה אמר מעת היותה שם אני ועתה י״י אלדים שלחני ורוחו׳ ואמר רוח להודיע ענין הנבואה מאיזה מקום באה כמו רוח י״י דבר בי׳ ואמר אהבתי אתכם וגבא על אורך הגלות הזה כמעט נטיו רגליהם של ישראל מרוב העני והצער ואמרו מה בצע כי שמרו משמרתו וכי הלכו קדורנית כמו קודר הלכתי ועתה אנו מאשרים זדים כלומר הגוים שאנו רואים בהצלחה ויש ירא י״י מחזיקים את לבם כמו שכתב אז נדברו יראי י״י׳ והשם יתברך משיב על דבריהם הנה יום בא בוער כתנור ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלדים לאשר לא עבדו ואז תראו אם תאשרו זדים ותראו כל זדים ועושי רשעה קש וזרחה לכם יראי שמי וגומר ואמר אף על פי שאנו באורך הגלות הוא אוהב אותנו אהבה שלימה ואהבתו אלינו אהבה עיקרת וקדמונית כי אהב את יעקב יותר מעשו׳ ובבטן אחד נוצרו ומאב אחד ומאם אחת ואוהב את יעקב שאינה תלויה בדבר כמו שאמר התנא כל אהבה שהיא תלויה בדבר וכולו וכבר כתב הרמב״ם ז״ל ענייני האהבה כמה הם ועקר הדברים כי מלת אהבה שם מונח לקירוב דעות בני אדם לא קירוב גוף אהבת לשון ושפתים׳ והלבבות רחוקים׳ אמנם האהבה העיקרית היא קירוב הצורות שהיא הדעות והשנאה הפך ריחוק הצורות והדעות והאהבה שלשה מינים׳ אחד אהבה טבעית ב׳ אהבה גופנית׳ שלשה אהבה נפשית׳ הטבעית היא אהבת האב לבנו והקרובים ואהבת לעצמו ולבני עירו יותר מעיר אחרת ובכלל זו האהבה יש אהבה שאין ידוע סבתה׳ כי יראה אדם שני אנשים שלא ראה אותן מעולם ו׳ לדומים זה עם זה או משחקים בקוביא או באיזה שחוק ויאהב לאחד יותר מהאחד וירצה שינצח או ירויח׳ וזה סבת התולדות לא ידעו סבה אלא אכרו יש טבע אוהב טבע אחר וכמו שאומרו חכמים ז״ל תרווייהו בני חד מזלא נינהו והגופנית היא אהבת הנשים אהבת השותפין׳ וכל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל מאהבה הגופנית׳ והנפשית היא אהבה מעלה כאהבת הרב לתלמידו ותלמיד לרב ואהבת החכמים כאהבת דוד ויהונתן דכתיב אהבת נפשו אהבו׳ ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם ואי זו אהבה שאינו תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן דכתיב נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים׳ וזו היא אהבת השם לישראל שאמר הנביא והיא אהבת רבקה לי״ק׳ ואהבת יצחק לעשו אהבת גופנית וכן מוכיח הכתוב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ותלה אהבה בציד׳ ורבק׳ אהבת את יעקב בלי שום סבה ויש בכאן שאלות חזקות בענין הנביא ובענין אהבת יצחק לעשו כי מה ענין שאמר הנביא כי השם אהב יעקב יותר מעשו ומה הפליג בזה׳ כי כן הראוי כי יעקב איש תם יושב אוהלים צדיק גמור הולך מאהל לאהל ממדרש שם למדרש עבר ומשם למדרש יצחק ועשו בהפך רוצח איש שדה הולך מעבודה זרה לעבוד׳ זרה ולעריות וכמה עבירות׳ כמו שהזכירו ז״ל אם כן מה ההפלגה הזאת׳ כי כן ראוי לו ית׳ וכן באהבת יצחק לעשו יש תימה גדולה כי הוא היה נביא ומכיר צדקת יעקב ורשעת עשו׳ ואיך היה רוצה לברך עשו׳ וחרד חרדה גדולה על שבירך ליעקב׳ ומי שתירץ כי לא היה יצחק נביא לא אמר כלום כי הנה כתיב וירא אליו י״י וכתיב ולנביאי אל תרעו׳ ונתרץ ענין יצחק ממנו יצא התירוץ האחר למה שאמר הנביא מתרצים בדרך הפשט׳ כי יעקב היה נבחר אצל יצחק לפי חכמתו ומדותיו יותר מעשו׳ אבל לפי תועלתו היה אוהב לעשו והיה רוצה לגבול אותו כדרך כל אדם שלם רוצה לשלם

לשלם כפי ההנאה שנהנה ממנו ואם הוא פחות · ורצה לברכו ברכות גופניו׳ כפי הנאתו ומדה במדה והשם המפר מחשבות בני אדם מנעו אף מזה ובחר גם לזה הטוב ביעקב והסכים לדעת רבקה שסבבה לו גם הברכות הגופניות ואם אינן תכלית טובת האדם · אבל הם צריכים לעם הנבחר כדי להשיג המכוון · ויש בדברי רז"ל כי עשו לא היה רשע בעיני אביו כי היה מקיים כבוד אביו בצידו ובכל מעדני עולם · כי ידע באביו שהיה בוחר במעדנים שהורגל בכך שהיה יחידי אחר היאוש ובן זקונים וגדל בגעגועין ולכן עשו היה מביא לו כל מעדני עולם · וכמו שאמר בבראשית רבה קופרא טבא לפומיה כסא טבא לפומיה ובאמת היה יודע מעלת יעקב שהיה איש תם יושב אוהלים · ואין ספק כי היה יודע מה שאמר השם לאברהם ואעשך לגוי גדול רגל שלישי לכסא יעקב כמו שאמרו חכמים ז"ל זה שאמר אלדי אברהם אלדי יצחק ואלדי יעקב · וכי הוא יעקב כמו שנאמר כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו להשלים סגולה משולשים ג׳ נקודות פעמים נוקדו למעלה ופעמים נוקדו למטה כמו שכתוב וזכרתי את בריתי יעקוב מלא · אבל זה היה כבודו והיה רוצה לתת לו ברכות גופניות לבד · והיה רוצה לברך יעקב ולתת לו ברכת אברהם כמו שברכו בסוף וצוה להביא לו ציד שהיה יודע כחו ועניינו בזה כי הוא איש שדה · וכמו שאמרו רז"ל גבר צידן · והציד מאנשי החרב והם בוחרים בו ורצה לברכו על הענין אשר הוא בו כי הוא הוה נביא ויודע בחכמה גם יצא הענין לדמות · כי אינו ראוי לירש את הארץ וכל שאינו ראוי לירש את האר׳ אינו ראוי לקבל תורה דהא בהא תליא · ולכן מקבלי התורה אסורין להקריב קרבן ממין החיה ובני נח מותרין בכל המינין הטהורין ואם יצחק לא נתכוון · כי דעתו היה להורישו הארץ והשם יתברך הוציא דברים מפיו שלא נתכוון עליהם · ולכן אמרו ז"ל תליך הברכות תלויות למאן דחזו להו ורבקה היודעת דבור השם ורב יעבוד צעיר צותה להביא גדיים מן הישוב חלק יעקב וכמו שאמרו חכמים ז"ל טובים לך וטובים לבניך טובי׳ לך שתתקבל הברכו׳ בהם · טובים לבניך ליום הכפורים שני שעירי׳ ואם תאמר היאך לא גלתה רבקה ליצחק דיבור השם יתברך לה ורב יעבוד צעיר כי אם היה יודע זה יצחק לא היה עובר פי י״י והיא לא תצלח יראה לי כי לא גלתה לו מפני דרך צניעות שלא ירגיש שהיא שאלה את פי י״י או שחשבה כי הוא היה נביא ולא יעשה י״י אלדים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והשם אשר לו נתכנו עלילות סבב זה כדי שיתברך יעקב כראוי לו על כן לא ידע והיה רוצה לברכו כמו שאמר והשם עשה פיו שהיא ברשותו כאילו אינו ברשותו · וכמו שאמרינן במדרש יש איברים שהם ברשות אדם כידים ורגלים והלשון רצה לילך רצה לדבר רצה ליקח הכל בידו ויש איברים שאינן ברשותו כעינים ואזנים ונחירים · והשם מהפך הענין כשרוצ׳ הידים מירבעם עם הנביא שבא מיהודה כשהושיט ידו ואמר תפשוהו ותיבש ידו עד שחלה פני י״י ותשב ידו · הרגלים מיתה · הפה מבלע׳ · וגם הפה מיצחק כי רצה השם שיברך יעקב שאף על פי שהברכות לשם רצה שיבורך יעקב מפי הנביא ועוד כי הברכות השם נתנם לאברהם כמו שכתב כפרש׳ לך לך ואברהם נתנם ליצחק דכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולכן חשב לברכו בהם ולכן הקפיד עשו בברכותיו שהיה יודע זה ובכה ואמר ברכני גם אני ולכן פחד יעקב ולא היה רוצה לעשות מפחד אביו ואמרו וילך ויקח ויבא בוכה והולך ולא רצה לעשות המטעמים דכתיב ותעש אמו וגו׳ ובעשו ויעש גם הוא כפחד שמא יקללנו ואמר והבאתי עליו ועתה לו אמו עלי קללתך כתרגומו ולפי הפשט יקלל לי יודע הוא שאתה איש תם ולי יקלל כדרך ארורה האדמה בעבורך ועם כל זה לא היה רוצה להכנס ונתנה לו המטעמים בידו על כרחו דכתיב ותתן המטעמים והוא לא היה רוצה ללבוש הבגדים והלבישתו בעל כרחו דכתיב ותלב׳ את יעקב ואעפ״כ לא היה רוצה ליכנס אמר לו אל תירא אתה תמצא בבואך לפניו המלאכי׳ שיכנסו עמך ויצאו עמך וכן היה כשנכנס פחד מאד ונעשה עצמו כדונג תמכו השם וחזקו אחז מיכאל בימינו וגבריאל משמאלו אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תשתע אמצתיך במיכאל עזרתיך בגבריא׳ וכן תראה כי היא לא נתנה לו יין דכתיב ותתן את המטעמים ואת הלחם ואלו יין לא נתנה לו כי לא רצתה לתת לו שום דבר אדום ומיכאל הביא לו יין מגן עדן דכתיב ויבא לו יין וישת זה יין המשומר בענביו מו׳ ימי׳ בראשית ושלא יחסרו הנסכים מן הקרבן שהיה בו בשר ולחם ויין וביציאה העלימו מיכאל מעשו שלא יראהו שנאמר ויהי אך יצוא יצא יעקב והשם אשר לו נתכנו עלילות הקדים לו הבכורה להיו ראוי לברכות ולכן אמר אנכי עשו בכורך ולא כחש כי היא טפה ראשונה וכמו שאמ׳ רבי יוסי להיא מטרונית אם תניחו שתי מרגלי׳ בשפופרות אחת זו שאתה נותנת ראשונה יוצאה באחרונה כך טפה ראשונה של יצחק יעקב היתה ואין צורך לתקון המפרשים בזה וברכו אף על פי שהיה בלבו שהיה מברך עשו אין קפיד׳ כי הברכות הם לשם ואדעתא דידה מברך ולכן חרד ואמר גם ברוך יהיה וכמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל ונברך יעקב בברכות גופניו׳ כמו שאמרנו · ועוד יש בדבריהם ז"ל טל השמים ומשמני הארץ כי אלו הברכות הם ברכות עליונות שעקם לברך יעקב ברכות ואם במשמעם גופנית ועל דעת כן מברך יש בתוכן נסתר מהם אדעתא דהב״ה מברך והם עליונו׳ טל השמים ומשמני הארץ העליוני׳ וכמו שרמזו ז"ל מטל השמים זה ציון דכתי׳ כטל חרמון וגו׳ משמני הארץ אלו הקרבנות ורוב דגן אלו הבכורים ותירוש אלו הנסכים רבי אומר מטל השמים זה מקרא ומשמני הארץ זו משנה ורוב דגן זה תלמוד ותירוש זו הגדה רמזו כי השמים והארץ הנזכרים כאן הם השמים והארץ המוזכרים במתן תורה דכתיב מן השמים השמיעך את קולו וגומר ועוד אמרו יתן ויחזור ויתן רמז להיה ועתי׳ ר"ל בית ראשון וכ׳ ואם הצדי׳ שנתן לו הברכות בדין אם הוא ראוי לכך ואלו גבי עשו כתיב הנה משמני הארץ בין ראוי בין שאינו ראוי אמר יצחק יעקב צדיק הוא אף על פי שיבואו עליו מקרים לא יקרא תגר וכן אמר שלמה בתפלתו ונתת לאיש כדרכיו ולנכרי אמר ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי כדי שלא יקרא תגר כלפי מעלה ולכן הזכיר על יעקב מדת הדין שאם יחטאו שיגלו ויחזור ויתן כמה פעמים ולכן אמר לעשו ודגן ותירוש סמכתיו ולא אמר נתתיו אלא לשון קרבנות ככר קרבת אותו לעליוני׳ כמו וסמך ידו על ראש קרבנו ומורי אמר כי סמכתיו לרמוז לכוונת המטעמים להיות סומכין בהם כדי שיחולו הברכות על ראש ישראל כענין שמן אלישע ואליהו וכענין לחם הפנים ·

וכענין תביאו לפני לחם בעצרת ולכך אמר ואוכל מכל ולא כל ולא אמר וישתה לא וישת שנתכוון שיצא לפניו על חלות הברכות והנה במטעמים ב׳ כוונות הא׳ כמו הקרבן שנתקדש בלהב המזבח ועתה נתייחד השם עליו כי עיניו כהות מהנאת שכינה והוא כמת ונפשו דבקה בעליון ולכן אמר תברכך נפשי תברכני נפשך והכהנים אוכלין והבעלים מתכפרין והכוונה השנית בשיורים הכי וחלות הברכות ולכן אמר סמכתיו ולכן חרד כשלא נשלמה כוונתו ואמר ולך איפוא פי׳ כי אין פי י״י בברכותיך וחזר וברכו בפניו גם ברוך יהיה אדעתא דפי י״י אז אמר לו הלא אצלת לי ברכה כפי מדתו אמר ליה

אמר ליה הנה משמני הארץ יהיה מושבך ועל חרבך תחיה ובדכו בחרב ולא הזכיר לו שם · וחזר אחרי כן וברך ליעקב בפה ובלב ויתן לך את ברכת וגומר ואחרי כן הודה לו שרו של עשו על הברכות · ויש עוד במדרש דרך אחרת כי יצחק היה מכיר ברשעו של עשו כי נביא הוא וכמו שמוזכר בכתוב וירא אליו יי׳ והיה יודע זכות יעקב וצדקתו וכי היה מבורך בשמים ובארץ ולא היה צריך לברכותיו והיה רוצה לקרב לעשו תחת כנפי השכינה והשם לא רצה שאינו ראוי לכך ועשה פי׳ שהוא ברשותו כאילו אינו ברשותו כמו שאמרנו · מכל זה יצא התירוץ לדברי הנביא כי אהבה גדולה אהיבנו שסיבב שינתנו הברכות ליעקב אף על פי שהיה בדעת יצחק לברך עשו וזו אהבה רבה ויש למקובלים ענין נסתר בזו האהבה של עשו רמזו ז״ל ברמז מעט ידוע כי האבות הן המרכבה אברהם ימין יצחק שמאל זה רחמים וזה דין ולכן נעקד יצחק ויעקב כלול ולכן יצא מותאם מכח אבותיו האחד שעיר בסופה וסערה דרכו והאחד חלק ונעים ולבן · ובבטן אחד לצורך גדול עשו מתמציתו של יצחק וזרע יעקב צריך לעשו עד שיגיעו הימי׳ ויתבשלו הפירות כי היין צרי׳ לשמריו והחטה לקשו עד שיתבשל · ועל כן ביום הכפורים שני שעירים כנגד שניהם ולמרק עונותיהם עד בוא זמן שאין יצר הרע בעולם · והנה האהבה מפני שהיא מתמציתו לשמור היין בשמריו והכל לתועלתינו להגיע לכוונת השלימות · וזה הוא מאמ׳ הנביא אהבתי אתכם אמ׳ יי׳ ואחר שפי׳ כוונת הנבי׳ נאמר קצת בפרשה · התחיל ואלה תולדות יצחק וגו׳ פירש רש״י לפי שהיו ליצני הדור אומרים וכו׳ · אמרינן במדרש רבה עטרת זקנים בני בנים וגומר האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות · אברהם ניצל מכבשן האש בזכות יעקב שנאמ׳ כה אמר יי׳ אל בית יעקב אשר פדה את אברהם · דבר אחר אברהם נקרא ישראל שנאמר ומושב בני ישראל וגומר כי כשנולד יצחק נחשב הגלות · שנאמר כי גר יהיה זרעך וקורא ליצחק בני ישראל דכתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו ולפי הפשט הוליד למד כמו תולדות אהרן ומשה ומונה בני אהרן ולא בני משה · שלמד ליצחק כל התורה וסודותיה · וכמו שאמרו ז״ל בפסוק וישמור משמרתי וגומר כי למד אברהם אבינו כל התורה כולה והיו האבות שומרים אותה כמי שאינו מצווה ועושה · ולכן לא היו נזהרים בחוצה לארץ ולקח יעקב שתי אחיות ועמרם דודתו כי עיקר המצות בארץ · ורבים שאלו היאך לא מל אברהם עצמו עד שבא אליו הדבור כשהיה בן מאה שנה מאחר שקיים כל התורה כולה ואפילו עירובי תבשילין כפי קבלת רבותינו · ויש מפרשים כי ידע שיצווה בזאת המצוה וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה · ויש מפרשים כי ענין המילה שהוא בגופו ממש לא התיר עצמו ליגע בגופו שהוא בצלם אלדים ומעשה ידיו שנברא שהוא מתקן במעשה השם עד שנצטווה בה אבל שאר המצות שלא היו בגופו קיים · ויהי יצחק בן ארבעים שנה כתב רש״י ז״ל למה נכתב זה הזמן בכאן זמן הנישואין וזמן הלידה כי המתין על אשתו שלש עשרה שנה שתהא ראויה לביאה ועוד עשרה שנים לזמן העקרה ואז התפלל עליה ולא התיר עצמו לקחת פילגש כי הוא עולה תמימה וזה הוא לנכח אשתו שמתכוין לבו עליה שתלד והקדוש ברוך הוא קבל תפלתו דכתיב ויעתר לו ולא לה וכמו שכתב רש״י ז״ל · ויש במדרש על פסוק אחי רבקה אם יעקב ועשו וכתב רש״י ז״ל לא ידעתי מה בא ללמדנו · ויש במדרש כלן בולן ברמאות לבן ידוע · רבקה במטעמים · יעקב במקלות · עשו דכתיב מתנחם לך כלומר מראה לך כאלו הוא מתנחם מן הברכות ובא להרגך · דבר אחר אחי רבקה רוב בנים דומים לאחי האם · דבר אחר נתכוון לתועלת שניהם כי אם אולי ילך אחריו עשו לשמרו מנזק על כן כתיב ויעתר לו ולא לה בשביל הרמאות ויתרוצצו הבנים וגומר פירשו בו הרבה רש״י ז״ל ורבי אברהם והרב רבינו משה בר נחמן ז״ל כמו שכתב בפירושיו · ויצא הראשון אדמוני אמרו במדרש סימן אדמוני שופך דמים כיון שראה שמואל דוד אדמוני שופך דמים דכתיב וישלח ויראהו והוא אדמוני אמר שמא שופך דמים כעשו יצתה בת קול ואמרה עם יפה עינים עשו מעצמו הורג וזה בעצת סנהדרין דכתיב והיה אם מעיני העדה ועוד במדרש רבי שמעון בן יוחאי כיון שראהו אביו אדום לא רצה למולו עד שיבלע בו דמו בההיא דרבי נתן כיון שהמתין ב׳ וג׳ שנים נראה שלא נבלע אמר כך היא בריית׳ וכיון שלא מלתי אותו לשמונה ימים אמתין עד שיהיה בן י״ג שנים כישמעאל כיון שהגיע לשלש עשרה מיחה במילה ולא רצה · והיינו דכתיב אם לא דם שנאת ודם ירדפך זה הוא שאמרו עשו משוך בערלתו היה ועוד אמרו הוא אדום ותבשילו אדום וארצו אדומה · גבוריו אדומים ולבושיו אדומי׳ ופורע ממנו אדום ולבושו אדום · הוא אדום ותבשילו אדום ידוע · ארצו אדומה דכתיב שדה אדום · גבוריו אדומי׳ דכתיב מגן גבוריהו מאדם לבושו אדומים דכתיב אנשי חיל מתולעים · ופורע ממנו אדום דכתי׳ צח ואדום · בלבוש אדום דכתיב מדוע אדום ללבושיך · ויקראו שמו עשו פירש כל הרואים אותו ובכתיב ביעקב ויקרא שמו הקדוש ברוך הוא קראו יעקב מענין עקב כי השכר בא בעקב והיוד הוא מהשם ית׳ שקרא שמו יעקב זה הוא שם נכבד מורה כי השכר הוא באחרית כמו והיה עקב תשמעון ואצרנה עקב ועשו פירש אותו מענין עקוב הלב ואמר ויעקבני · ולכן אמר התרגום בחכמתא כי הוא תם יושב אוהלים ולאותיות שמו מורים ענין י״וד רמז לעשיריות · עין רמז לחצבה עמודיה שבעה כל אחד כלול מעשר וכנגדם שבעים שרים ושבעים סנהדרין · קוף עשר׳ חיות כל אחד כלול מעשר וכנגדן דהיכל מאה אמה מאה ברכות · הב׳ שתי תודות שני לוחות · וענין בזוי הבכורה בבר כתב רבי אברהם בעבור שלא היה מסוג לאביו · זכבר תפש עליו הרמב״ן ז״ל כמו שכתוב בפירושיו ועיקר הדברים שבזה חותם הבכורה ומצותה כי הקרבן היה נעשה בבכורים ועל זה אמר הנה אנכי הולך למות כלומר על ידה כי כמה אזהרות תלויות בה כאותה ששנינו אלו שבבי׳ יתה שתוי׳ יין ופרועי ראש גבולי ויאכל וישת יש במדרש כי כל אלו המלות הם עבירות שעבר אותם ויאכל עריות אכילה ומחתה פיה · וישת שפיכות דמים דכתיב ודם חללים ישתה ויקם עבודה זרה דכתיב ויקומו לצחק · וילך כפר בתחיית המתים דכתיב כלה ענן וילך · ואמרו חכמים ז״ל בענין אחר בא על נערה המאורסה דכתיב ויבא עשו מן השדה וכתיב כי בשדה מצאה · הרג הנפש דכתי׳ והוא עיף וכתיב עיפה נפשי להורגים כפר בתחיית המתים דכתיב הנה אנכי הולך למות כפר בעיקר דכתיב ולמה זה לי וכתיב התם זה אלי ואנוהו · והשם אשר לו נתכנו עלילות בהיותו יודע אלו הרשעיות סיבב שיהיו של יצחק שיבא יעקב ויטול הברכות · ועוד יזכר עון אבותיו אל יי׳ זה עשו כמו שאמר ארור שזה ילד ארור שזה גידל וכתיב ארורה האדמה בעבורך ולפיכך אמר יזכר עון אבותיו שעשה עם אברהם שקיצר השם ה׳ שנים משנותיו שלא יראה העבירות שעבר בו ביום שמת אברהם שאין זו שיבה טובה ועם יצחק שכהו עיניו וחטאת אמו שעקר רחמה שלא תתעבר כי היתה ראויה לצאת ממנה שנים עשר שבטים דכתיב שני גוים ושני לאמים ארבע ולאום מלאום שנא׳ ורב יעבוד צעיר ב׳ אמר הננו שנים בלבד ואין אנו יכולין להיות ביחד

ביחד כל שכן שנים עשר היינו דכתיב ושיחת רחמיו רחמן כתיב אמר עון שהיה בר עונשין ׳ וחטאת אמו שהיה בבטן זהוא כמו שגגה ׳ ועוד שם כי בעבור זה היו נשי עשו מורת רוח ססרבן ומרגזן כדי שיצאו מן הבית ויקח יעקב הברכות שלא יגלו הענין׳ ויש דעת אחרת על שהציץ בשכינה בשע׳ העקידה והאריך לו עד עתה בזכות אברהם ועל סבת הברכות וספר הכתוב אחרי כן ענין הליכת יצחק לאבימלך כי הוא רמז לגלות בבל כי ירידת אברה׳ למצרי׳ רמוז לגלות מצרים ׳ והליכת יצחק לאבימלך לגלות בבלי והליכת יעקב ללבן לגלותינו ׳ ואמר לו אל תרד מצרימה כי אתה עולה תמימה ׳ וספר הכתוב הכבוד הגדול שעשו ליצחק כמו שעשו לבניו בגלות בבל ולא עבדום ועינו אותם ׳ והיו גדולים קרובים למלכות ובנו בתים שם ונטעו שם פרדסים ׳ וכמו שכתוב בכאן ויזרע יצחק בארץ ההיא ולבסוף אמרו לך מעמנו כמו שאמ׳ כורש מי בכם מכל עמו ויעל לירושלים ׳ ואחרי כן הלכו לירושלים אליו וחזרו עמו בברית ׳ וכן קרה לבניו בענין בית שני כי בתחלה היו מרפים ידיהם מן הבנין ואחר כן נתנו להם רשות ׳ והזהירו ואמרו די ליהוון מהקרבין נחוחין וגומר וכן אמר בכאן ראה ראינו כי היה יי׳ עמך וגומר אם תעשה עמנו רעה וגומר ׳ אמרינן במדרש ונשלחך בשלום לא די שלא עשינו לך רעה אלא ונשלחך בשלום ׳ משל לארי שנתחב עצם בגרונו ולא מצא חיה שיוציאנו מצא הקורא שצווארו ארוך אמר לו תן לי שכרי ואני אוציאנו ׳ אמר לו אני אתן לך כרצונך הכניס צווארו והוציאו אמר לו תן לי שכרי אמר לו לא די לך שנכנסת בפי ויצאת בשלום׳ וספר הכתוב ענין הבארות שחפר יצחק׳ ואמרו במדרש כי הם רמז לשלשה מקדשות כי כל ענייני האבות וספורים ומעשיהם הכל רמז לבנים ׳ כתיב הכא ויחפרו עבדי יצחק בנחל רמז לבית ראשון כי שם הנחל היוצא מבית המקדש כמו שכתוב ביחזקאל וימצאו שם באר מים חיים כי משם תצא הוראה כדכתי׳ כי מציון תצא תור׳ וכתי׳ ויריבו רועי גרר ויקרא שמו עסק כי היתה מריבה ומחלוקת בבית הראשון כי יצאו עליו בעסיקין עד שנחרב אחר כן ויחפרו באר אחרת רמז לבית שני ׳ ולא מצאו מים חיים כי לא היתה שם השכינה ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה וכן כתיב במחלוק׳ בית ב׳ כתבו שטנה במלכו׳ אחשורו׳ בתחלת מלכותו׳ וכתיב ויעתק משם ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה רמז למקדש הג׳ העתיד ליבנות לזמן המשיח ועל כן אמר ויעתק כי היה אריכות גדול בית שני לבית ג׳ ולא רבו עליה כי הבית העתיד יבנה בלי ריב ומצה ׳ ויקרא שמה רחובו׳ כי יהיה יותר גדול מן הבתים הראשונים וכמו שאמר הנביא ויצא עוד המדה וכתיב בנבואת יחזקאל שהוא הבנין העתיד ורחבה ונסבה למעלה כי באותו זמן ירחיב השם גבולנו וכמו שאמ׳ הכתוב ואם ירחיב יי׳ אלהיך את גבולך ומלת אם במקום הזה אינה אפשרית אלא ודאית כמו ואם יהיה היובל לבני ישראל כי באותו זמן ירש י׳ העמים הכתובים בפרשת בין הבתרים ופרינו בארץ שכל העמים יעבדו לשם שכם אחד ולא יהיה שטן ומחריב כי יתקיים מלכותינו לעדי עד לעולמים וכמו שנבא דניאל על מלכותינו וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק וגומר :

פרשת ויצא יעקב

ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר : ובנביא העלה יי׳ את ישראל ממצרים ונומר
(הושע יב)

ויברח יעקב הושע הנביא עליו השלום הוכיח ישראל והודיעם כמה חסדים עשה הקב״ה לאבותינו ולנו בכמה מעלות טובות למקום עלינו ׳ הודיענו באלו הפסוקים עניינים גדולים שצריך לנו ולהשכיל בהם ׳ תחלה הודיענו ענין יעקב אבינו איך היה נרדף ולבסוף האלהים יבקש נרדף וכל צרותיו היו לטובתו כי פדה יי׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו ׳ כמו שבא בזו הפרשה בענין לבן כמה מיני עלילות העליל עליו וסבל בסבר פנים יפות ולבסוף הצילו השם ולא יכול להזיקו בשום נזק וכן קרה לו עם עשו אחיו כי נרדף מפניו ויצא מביתו ומשולחן אביו ׳ וכפי קבלת רבותינו רז״ל שלח אליפז אחריו וכמו שכתוב על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו והצילו השם מידו וכל זה רמז והבטחה גדול לגלותינו כי אנו בניו ׳ ויש לנו לאחוז דרכו ולסבול הענין בסבר פנים יפות ולהצדיק דין הצור עלינו כי בסוף יקרה לנו כמוהו ׳ וכן נרמז בכאן והבטיחו והיה זרעך כעפר הארץ בתכלית השפלות כעפר ׳ ופרצת ימה וקדמה בכל ארבעה רוחות העולם ולכן כפל לו העולם והיה שוכב עליו דכתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה וגומר לדעת המדרש והבטיחו שתהיה נוחה ליכבש לפני זרעו ׳ ולפי הפשט היה שוכב במשתיתו של עולם והחזיק בו וכאלו כפל לו העולם וכל זה הבטחה לזרעו כמו שאמרנו שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים ׳ וכמו שענין אברהם אבינו רמז לגלות מצרים וענין יצחק עם אבימלך רמז לגלות בבל כמו שאמרנו כן ענין יעקב עם אחיו רמז לגלותינו ביד אחינו בני אדום וכמו שהצילו השם מידו כן יצילנו מיד אויבינו ועל זה אמר הנביא המודיע זה ויברח יעקב כי ברח מפני הארי ובא אל שדה ארם ופגע בו הדוב לבן הארמי על כן אמר שדה ארם ואמר ויעבוד ישראל באשה פירוש בעבור רחל כי בעבודה עבד דכתיב ויעבוד יעקב ברחל וכתיב הלא ברחל עבדתי עמך ׳ וכן מקדים אותה הכתוב כרחל וכלאה וכתיב בני רחל אשת יעקב ׳ ובאשה שמר ׳ פירוש בעבור אשה שמר הצאן׳ אחרי כן הודיענו ענין גדול בפסוק השני ובנביא העלה יי׳ וגומר כי נתן השם לנו ג׳ רועים נאמנים יעקב שהיה רועה כמו שאמר בכאן ובאשה שמר ׳ והב׳ משה רבינו שהיה רועה נאמן ׳ כמו שכתוב ומשה היה רועה את צאן יתרו וגומר והג׳ דוד המלך דכתיב מאחר עלות הביאו ׳ ועל זה אמר בכאן ובנביא נשמר ׳ ואלו הג׳ רועים יש להם קשר גדול במדותם וכמו שאמרנו פעמים אחרות ׳ ובעבור כי מלאכת הרועים אומנות נקיה ומלאכת רחמנות כמו שכתוב כרועה עדרו ירעה וגו׳ ׳ כי הוא רחמן גדול משגיח תמיד בעדרו ומעיין המרעה הטוב ובחיקו ישא העלות ובזרועו הטלאים וירפא החולה׳ ויחבוש הנשברות ויושב בקרת בלילה ולהורב ביום דכתיב ביעקב הייתי ביום אכלני חורב וגומר ולכן נקרא השם דרך משל רועה ישראל׳ ואלו הם הג׳ רועים זכינו על ידם לשלשה כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות יעקב ראש האבות משה ראש הנביאים דוד ראש המלכים ׳ וכן צריכין האב והנביא והמלך להיותם רחמנים ולכן רמז לנו הנביא הושע כל אלו המעלות שהיו בישר׳ ׳ ועל כלן מעלת

הנבואה

הנביאה וזה הוא מכלל חסדיו הגדולים שעשה לישראל שהעמיד הנביאים להם להודיעם עניינו וסודו · וזו המעלה היתה בישראל בלבד ולא בשום אומה ולשון וזהו שאמ׳ להם הנביא ודברתי על הנביאים וגומר כלומר חסד גדול עשיתי תמיד עמכם וכמו שאמר כי לא יעשה יי׳ אלהים דבר וגומר ובהיות הנבואה מעלה גדולה לישראל היה מוכיח להם הנבי׳ ואומר ובנביא העלה יי׳ והשם יתברך התחיל לעשות חסד עם יעקב אבינו · בשפירש מבית אביו ואמו ומדרש רבותינו שיצא מכל מולדתו עצב ונאנח ושהיה הולך בדרך רחוקה ומתפחד ושהיה לו לגור עם לבן הארמי נראה לו השם במדת רחמים וניחם אותו ודבר על לבו והבטיחו בשמירתו ושישיבהו אל חיק אביו והכניסו בחדריו דכתיב והנה יי׳ נצב עליו ויש רז״ל מדרשים רבים חלוקים בזו המראה באיזה מקום היתה · יש מי שאומר שהמראה הזאת היתה בבאר שבע · ודעתם בזה כי בחברון נתברך יעקב כי שם היה גר אביו ושם מצאו כשחזר דכתיב ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא וגומר ואין ספק כי שם נתברך כי כבר היה זקן ועיניו כהות ולא היה הולך אנה ואנה ולזה הדעת חזר יעקב לבאר שבע אחר שפירש מאביו בחברון והלך שם כי הוא מקום תפלת אבותיו ליטול רשות מהשם ולהתפלל שם ולן שם ובא לו החלום מהסולם וזהו ויצא יעקב מבאר שבע ושב לבאר שבע ויפגע במקום להתפלל שם ויחלום ספר מה שחלם · ולפי דעת זו היה הסולם רגליו בבאר שבע ושפועו בנגד בית המקדש ולמחר יצא מבאר שבע ובא לחרן ושם האבן אשר שם מראשותיו כנגד שיפועו והוא שער השמים היא נגד ירושלם · כי לן שם באותה הלילה במקום השכינה כי הוא קרא למקום אשר שם האבן בית אל וקפצה לו הארץ ובא לחרן ביומו · ויש דעת אחר במדרש כי יעקב בבאר שבע נתברך כפשט הכתובים כי למעלה כתיב ויעל משם באר שבע וכתיב ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע · וסמיך ליה ויהי כי זקן יצחק ונצטרך לומר שנפטר יעקב מאביו ונעתק משם יצחק ל׳ חברון כי שם מצאו כמו שאמרנו והמדר׳ הזה יפרש כי יצא מבאר שבע ופגע בהר המוריה והיה היום גדול והיה רוצה יעקב ללכת משם ואמר הב״ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה · ובא השמש ולן שם וחלם וראה הסולם תחת רגליו בהר המורי׳ ושיפועו בבית אל ואמר על מקום השכינה בית אלהים ועל השיפוע שער השמים · ושם האבן במקום השיפוע כי לדעת כלם השיפוע שהוא ראש הסולם שם שם האבן · ורשי ז״ל עושה שלשה חלקים מן הסול׳ ראשו ורגליו ואמצעיתו שהוא שיפועו לדעתו רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל ושיפועו ירושלם נטה לדעת הראשון · אבל אין מראה מקו׳ המדרגה ההוא שעשו ענין מאמצעיתו כמו שכתב הרמב״ן ז״ל · ובפרק גיד הנשה ובפרק חלק אמר כי מטא לחרן אמר איפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי כי יהב דעתיה למיהדר נעקר הר המוריה ובא לקראתו ולדעת כולם נעשה לו ב׳ קפיצות וילך חרנה בר יומיה וכשרצה לחזור להר המוריה נעקר הר המוריה ובא לקראתו ולדעת כלם נעשו לו נסים גדולים ונפלאות גדולים להראותו כי יי׳ עמו ולא יירא וענין הסולם הזה יש בו רמז לעניינים גדולים ובמלאכים העולים והיורדים · כי המראה הזאת כולל דברים רבים מעולם השפל ומהם מענין העליון · ועל זה אמר הנביא ודברתי על הנביאים כמו עם וכמו ויבואו האנשים על על הנשים ואנכי חזון הרביתי כלומר שרומז דבר הנביאים ועניינים רבים וביד הנביאים אדמה שעשה להם דמיונות רמז הסולם מורה ענין העולם הזה שהוא סולם אלו עולין ואלו יורדים כמו שאמר עושה סולמות זה מרים וזה משפיל ועל הרוב צדיקים יורדים והרשעים עולין הראה לו זה על עניינו עם עשו וכמו שרמזו והנה סולם סמל נבוכד נצר מלאכי אלהים עולים נבוכד נצר וחביריו · ויורדים לדניאל וחביריו · ומורה עוד כי כל המציאות נעוץ סופו בתחלתו סוף מעלת הדומם עם מעלת ראשית הצומח וסוף הצומח עם ראשית ב״ח שאינם מדברים וסוף ב״ח שאינם מדברים עם התחלת ב״ח המדברים וסוף ב״ח המדברים עם תחלת המלאכים וזה נמצא גם כן בדבריהם ז״ל כי נמצא עכבר חציו אדמה חציו בשר וכב׳ כתב הר״מ ז״ל במסכ׳ חולין · בפ׳ העור והרוטב במשנת ביצת השרץ אמר כי זה הענין מפורסם מאד ורבים אומרים שראוהו ומציאות ב״ח כמו זה מתנועע בכלו הוא ענין מבהיל מאד ע״כ וכתב הוא ז״ל כי כל דבר מזה המראה רומז לענין · והנה סולם ענין אחד · מוצב ארצה ענין שני · וראשו מגיע השמימה ג׳ והנה מלאכי אלהי׳ ארבע עולים ה׳ · ויורדים ו׳ והנה יי׳ נצב עליו ז׳ ע״כ ויש לרש״י ז״ל בזה הענין וכמה מדרשות רומזים לעניינים גדולים · יש מחז״ל סוברים כי אלו המלאכים שיצאו עמו מן הארץ הקדושה עולים ואחרים יורדים ללוות בחוצה לארץ · וכן מצינו בחזרה ויפגעו בו מלאכי אלהים · ולפי דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כמראה בין הבתרים · הראהו ארבע מלכיות ומעלתן ואובדן וזה טעם מלאכי אלהי׳ כענין האמור בדניאל · ושר מלכות פרס וגומר ושר יון · הראהו שר מלכות בבל עולה ע׳ עוקין ושר יון ק״פ עוקין ושר אדום עולה ואינו יורד · תמה יעקב אמר הקדוש ברוך הוא ליעקב שיעלה למעלה להורידו אם רוצה ולא רצה לתועלתו כמו שמוזכר באברהם כי בחרו בגליות יותר מגיהנם דכתיב אם לא כי צורם מכרם והבטיחו השם להורידו דכתיב אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים וגומר וכתיב אך אל שאול תורד · והבטיחו השם להיות עמו ועם זרעו דכתיב והנה אנכי עמך והבטיחו לשעה ולעתיד כי הוא היה מפחד מאד מלבן כי היה יודע אותו שהוא רמאי · והשכים בבקר ומצא שנים עשר אבנים ששם מראשותיו שחזרו אבן אחת וכל זה רמז שיעמיד י״ב שבטים ושיהיו גוי אחד באחד · ואין ספק כי גלה זו המראה לנשיו רחל ולאה ולכן היו מתאוות להעמיד כל אחת יותר מחבירתה או שהיו נביאות כדעת רז״ל וידעו זה · ולכן היו נותנות שפחותיהן לבעליהן כי אין דרך נשים להרבות נשים לבעליהם · וראינו כי לאה היתה מתאוה להרבות בנים יותר מכלם כי היו לה ד׳ בנים ונתנה שפחתה לבעלה ואחרי כן אמרה אלי תבא כי שכור שכרתיך · ויש בזה עניינים נגלה ונסתר הנגלה כי היתה שנואה על הרמאות שעשה לבן ליעקב שנתנה במקום רחל · והיתה מתפחדת שמא יגרשנה ותפול לגורל עשו כמו שהיתה יריאה קודם לכן שהיו אומרים העם לרבקה שני בנים · וללבן שתי בנות הגדולה לגדול והקטנה לקטן · והיתה בוכה בכל יום ונעשו עיניה רכות ועל כן לא היה אביה שולחה עם הצאן · והיה שולח לרחל הקטנה · ועל זה אמרה בבן הראשון כי ראה יי׳ בעניי · ובשמעון כי שמע יי׳ · ובלוי ילוה אישי · כל זה בעבור השנאה · ולמדנו מזה הענין צניעו׳ יעקב שלא שח ולא הקל ראשו בסיפור עם לאה שאלו שח עמה היה מרגיש בה כי הוא היה בקי בקול · וכל שכן לאחר שבעה שנים שהורגל עמהם אבל בעל בעילת מצוה כמו שכפאו שד ופירש כדברי חז״ל · כל זה למדנו אגב סיפורי הכתובים · ויש דרך נסתר כי לאה היתה יודעת שרחל היתה בת זוגו של יעקב מדת דרום וגם רחל היתה יודעת שהיתה קרובה אליו מדה אחת וקצב אחד לשניהם · אבל לאה היא שמאלית וחשבה כי בהרבות לו הבנים תתקרב למדתו ולכן

היתה

היתה עושה כל זה ומאסה בדודאים ויצאת לקראתו ואמרה אלי תבא׳ ואין דרך הנשים לומר כך אפילו המופקרות כ״ש הצנועות אלא בעבור זה הענין ואמרו ז״ל כי על זה הפסידה רחל להקבר עמו על מיאוסה בביאת הנביא אליה שהיא היתה בוטחת במה שאמר׳ והפסידה קבורה ובנים ונשכרה לאה שנקברה עמו ובנים היו לה׳ ועל זה אמרו במדרש זאת הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה ופירושו רחל הפסידה הב׳ שבטים שילדה לאה יששכר וזבולן לאחר הדודאים כי רחל היתה ראויה לארבעה שבטים והפסידה גם כן שלא נתייחדה עם הצדיק בקבור׳ ולאה הפסידה בכורה כי בסבת עלבון הקבורה התנצל יעקב מיוסף ונתן לו הבכורה ואמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי וזו נשתכרה בבכורה׳ ויעקב חשב בקברו במערה את לאה כי רחל בכל מקום שתקבר היא עמו וכל זה לראיה שהיו נביאות׳ ועל זה היו אופרות בבני שפחותיהן ואבנה גם אנכי ממנה׳ כי הבנים שלהן הוא׳ וכן בענין דינה שדנה בעצמה׳ וחשם גמל בה כפי מחשבתה ויצאו ממנה כהונה ולויה ומלכות׳ ואמרה הפעם אודה שהיתה יודעת הענין ואז עמדה מלדת ולא היתה ראויה לילד יותר ויש בקצת הדרשות שנולד משפחתה אליהו הנביא ומזרע גד הוא׳ ונקרא גד על שנולד מהול מלשון גודו אילנא ולכן נקרא אליהו הגלעדי ולכן משימין כסא לאליהו בבי׳ המילה עד שהוא׳ ועוד שיהיה בם״ט כמו גד שהוא מזל כמר שאז״ל גד גדי וסינוק לא בא גד בא מזל טוב כל זה לראיה ולזכות לאה וכן הוא בבראשית רבה בא גד גידא בעלמא מי שעתיד לגדר משתיהן של אומות העולם וי״א שם כי הוא מבני רחל דכתיב ומבני בנימין אליהו וזבד וירוחם פעם אחת נחלקו חז״ל בזה אלו אומרים מבני לאה ואלו אומרים מבני רחל נגלה להם אליהו אמר להם מפני מה אתם חולקין אני מבני בניו של רחל ומכל זה נלמוד כי ידעו המראה הזאת וידענו מעלת המראה לכמה ענינים רומזות ועוד אז״ל שמעלות הסולם היו ד׳ לרמוז כי השיג בזו המראה ענין המרכבה וענין ד׳ דגלים העתידים לצאת ממנו׳ ועוד אמרו ז״ל שענין מתן תורה רמז לו כי סולם עולה כמנין סיני שבו עתידין בניו לקבל התורה וזהו מלאכי אלהים עולים ויורדים בו רמז זה למשה ואהרן והיו שם ארבעה מחיצות משה ואהרן וזקנים ושאר ישראל׳

ועוד כי עתידין לצאת ממנו כהנים לוים וישראלים ומלכות בית דוד כמו שחלקן דוד בית ישראל בית אהרן בית הלוי יראי יי׳ עוד רמזו לו באלו המלאכים העולים ויורדים בו כל הנעשה בארץ ההיא על ידי השרים כמו שכתיב התהלכנו בארץ׳ והכל בגזירת עליון כמו שאמ׳ דניאל בגזירת עירין וגו׳ ואמר וגזרת עילאה היא והודיענו כי כל זה לשאר האומות אבל הוא חבל נחלתו דכתיב והנה יי׳ נצב עליו כי הוא חוזר ליעקב ומזה למדנו כי האבו׳ הם המרכבה׳ וזה הוא שאמרינן בבראשית רבה תרכוסא של ג׳ רגלים הראו לו ואמר לו אתה רגל שלישי לכסא כל אלו המעלות ויותר שהם מוזכרים במדרשים הראה ליעקב בזו המראה והשכים בפחד גדול ואמר מה נורא וגומר אמר במדרש מה נורא זה בית ראשון שהיתה שם השכינה שנאמר נורא אלהים ממקדשיך׳ אין זה כי אם בית אלהים זה בית שני שלא היתה שם שכינ׳ וזה שער השמים זה בית שלישי שהוא מכוון כנגד שער השמים לנבואה ולתפילה ולקרבן כל זה ראה במראה׳ ועוד שם ויירא מהגליות כשראה האבנים ששבו אבן אחת שמח נטל רגל ימינו השביע אותן עד התהום׳ והוא אבן השתיה ושם טבור הארץ והיכל יי׳ וירד לו שמן מן השמים ויצק על ראשה וקרא למקו׳ בית אל׳ וידר יעקב וגומר מכאן שנודרין בעת צרה והוא היה ראש הנודרין וזהו שאמ׳ דוד המלך עליו השלום נדר לאביר יעקב׳ והיה זה כשהיה משים לדרך פעמיו׳ ועשה ד׳ דברים הצריכין ליוצא לדרך׳ האחת תפילה׳ הב׳ צדקה׳ הג׳ דברי תורה׳ הד׳ הבטחה בשם יתברך׳ וזהו צדק לפניו יהלך וגומר ומלת צדק כוללת אלו ד׳ דברים תפלה כמו שדרשו ז״ל היוצא לדרך יתפלל תחלה ואחר כך יצא דכתיב צדק לפניו יהלך׳ צדק כמשמעו׳ תורה דכתיב צדק צדק תרדוף הלך אחר בית דין יפה׳ הבטחה דכתיב ובצדקה בטחתי וכן עשה יעקב התפלל דכתיב ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי׳ צדקה עשר אעשרנו לך׳ תורה נטמן בבאר שבע י״ד שנים׳ הבטחה אם יהיה אלהים ואחר כך וישא יעקב רגליו׳ ואמרו במדרש שלשה המה מטיבי צעד אלו הם תורה תפלה צדקה׳ וד׳ מטיבי לכת זה הבטחה כי היא כוללת הכל וגדולה מכלם׳ ואמר אלו דברים אם יהיה אלהים עמדי שלא אעבוד אפוד ותרפים בבית לבן׳ ושמרני משפיכות דמים׳ דכתיב ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב׳ בדרך הזה מגלוי עריות דכתי׳ כן דרך אשה מנאפת ובעבור שאיחר נדרו עברו בני ביתו על כלם׳ ע״ז דכתיב את אלהי הנכר׳ שפיכות דמי׳ בשכם׳ גילוי עריו׳ בדינה׳ ועל משש הדברים היה מפחד מאד מרמאות לבן וגם יצחק אביו היה מפחד מאד מזה וזהו מה שאמר ללבן לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כלומר פחדו שהוא מפחד עלי עמד לי׳ ויש אומרי׳ לולי פחד יצחק שאני ממהר הליכתי מפחד שלא אמצאנו בחיים בי עתה וגומר׳ ויש מפרשים פחד יצחק היה נשבע לעקידה והיה קורא אותה פחד יצחק׳ ועל דרך הקבלה הוא סוד רומז למדת יצחק ואמר ופחד יצחק רוצה לומר שיתנהג עמו באותה מדה בנחת ובמדה רפה וזה היה לי כלו׳ בעזרי וכלל כל המדות ברמז והזכיר אברהם לרמוז למדת החסד שעשה עמו והזכיר אביו כי על כל פנים היה צריך לו ואחר כך ופחד יצחק ומזה אנו אומר פחד יצחק עננו והשם שמע תפלותיו והצילהו מרמאותיו׳ כי אף על פי שהחליף משכורתו עשרת מונים שלח מלאכו והיה מביא העתודים מעדר לבן ועולים על הצאן להוליד עקודים נקודים וברודים בראותו העול והחמס שהיה עושה לו לבן׳ מזה הורשה יעקב לעשות תחבולות במקלות׳ כי רבים יתמהו היאך עשה יעקב זה הרמאות׳ ויש אומרים כי התנה על זה שיעשה כל יכולתו בדרך טבע וי״א כי לבן התחיל תחילה לבטל התנאים כי לא היה התנאים אלא להסיר הטלאים והוא הסיר גם כן העתודי׳ ולא היה לו להסיר אלא הקטנים כל שה והסיר הוא הגדולים את התישים על כן הורשה יעקב לעשות כל מה שאיפשר דכתיב עם עקש תתפתל׳ וי״א כי לא עשה זה אלא בעדרן אחר שהמלאכים הביאו העתודים מעדר לבן וילדו עקודים ושם אלו המקלות בפני צאנו שילדו כך׳ ואין צריך שכבר הורשה דכתיב עם עקש תתפתל בדרך טבע לעשו׳ תחבולות וכמו שהוזכר בהגדת מגלה על הכתוב ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא אחיו אנא ברמאותיה ומי שרי ליה לצדיקי למעבד רמאות אין דכתיב עם עקש תתפתל ומאי רמאותיה וכולי׳ אחרי כן שלח מלאכו ואמר לו השמר לך מדבר עם יעקב וגומר פירש רבינו תם ז״ל השמר שלא תדבר עמו דברים טובים דברי ריצוי כדי להחזירו עמך׳ וגם מלהפחידו בדברים רעים ומשטמה כדי שיחזור ואחרי כן נשא רגליו והלך וראה הבאר וגם בזו המראה רמז לו הבטחות גדולות לו ולזרעו כמו שאומרים ז״ל והנה באר זה בארה של מרים בימן הבאר ההיא וגומר׳ ששים רבוא והאבן גדולה זו

השכינה דכתיב משם רועה אבן וגומ׳ וכוונתם כי המראה רמז
לעתיד ׳ וכן אמרו כי מעט אשר היה לך לפני ר׳ פלוני אמר ע׳
כתיב הכא מעט וכתי׳ התם במתי מעט ׳ ויפרוץ לרוב ס׳ רבוא
עדרים ואמרו ס׳ רבוא כלבים היו לו ליעקב ור׳ פלוני אמר ק״כ
רבוא ולא פליגי מאן דאמר ס׳ רבוא כלבי׳ כלב אחד לכל עדר
ומאן דאמר ק״כ ב׳ כלבים לכל עדר ועדר ובזה רמזו ענינים
גדולים ׳ ועוד שם וירא והנה באר בשדה זה ציון ובית המקדש
והנה שם שלש עדרי צאן אלו השלשה פעמים בשנה שישרא׳
עולין לרגל׳ כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים זה ציון דכתיב
כי מציון תצא תורה ׳ והאבן גדולה היא אבן שתייה ונאספו
שמה כל העדרים אלו כל ישראל מלבוא חמת עד נחל מצרים
והשקו את הצאן כי משם שואבים רוח הקודש ׳ והשיבו את
האבן מונח לרגל הבא ׳ ד״א והנה באר בשדה זה בית המקדש
ג׳ עדרי צאן אלו ג׳ בתי דיני׳ שהיו שם ׳ א׳ בפתח הר הבית וא׳
בפתח העזרה ׳ ואחת בלשכת הגזית והוא סנהדרי גדולה ׳
כי מן הבאר ההיא וגו׳ כי משם יוצאה תורה לכל ישראל ׳ ד״א
באר זה בית המקדש ׳ והנה שם ג׳ עדרי צאן אלו שלש מלכיות
שמלכו בהם כשדים פרסיי׳ יונים כי מן הבאר ההיא וגו׳ משם
העשירו כל האומות ׳ והאבן גדולה שכינה הנקרא אבן ישרא׳
ונאספו שמה כל העדרים צור ואדום ויתר כותים ׳ וגללו את
האבן הסירו השכינה ומסלקין השכינה ׳ והשקו את הצאן כי
משם העשירו כלם ׳ והשיבו את האבן לעתי׳ לבא והיא האבן
הראשה שראה זכריה על אבן אחת שבע עינים ׳ וכתי׳ והוציא
את האבן הראשה שיבנה הבית ותשוב השכינה למקומה ׳
כל אלו המראות הגדולו׳ ראה יעקב בלכתו להבטיחו לו ולבניו
כל זה הבטחה גדולה לנו ועל זה היה מבטיח הנביא באמרו
ויברח יעקב וגו׳ כמו שהלך הוא בפחד גדול וסבל כמה ענינים
ומכלם הצילו השם וקיים לו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל
אשר תלך והשיבותיך כי יהיה השם עמנו וישמרנו מכל צרה
וצוקה ויחזירנו לארצנו במקומו לציון ולירושלם ׳ כי משם
תצא תורה כמו שאמר הכתוב והיה באחרית הימים נכון יהיה
הר בית ה׳ והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל
בית אלדי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון
תצא תורה ודבר ה׳ מירושלם :

פרשת וישלח יעקב

כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ותשועה ברוב יועץ :
(משלי כד)

כי בתחבולות שלמה הע״ה הודיענו
בזה הפסוק כי ענין
התחבולות הוא צורך
גדול בעניני העולם הזה ׳ ואמר במקום אחר מחשבות
בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה ׳ ואמר באין תחבולות
יפול עם וגו׳ אמר כי אם לא בתחבולו׳ א״א לאדם לחיות בעולם
הזה ׳ ואם לא יבקש תחבולה להכין צרכיו ועניניו יפול ולא
תהיה לו תקומה ׳ והנה מצאנו כי יעקב א״ע שהיה השם
עמו כמו שהבטיחו והנה אנכי עמך וגו׳ א״ע כן השתדל בכל
כחו לבקש צרכיו ולאסוף ממון שלא יצטרך לבריות ׳ וצער
גופו ביום ובלילה ולא סמך על הנס ועשה תחבולות בענין
המקלות לרמות כי צריך כל אדם לפקוח עיניו בדברי׳ הצריכין
לו ׳ ולא יהיה עצל בדבר כמו שאמר עד מתי עצל תשכב
ואמר מעט שנות מעט תנומות וגו׳ ובא כמהלך רישך וגומר
ופירוש אלו הפסוקי׳ ידוע וכן אם יקרה לו ענין שהוא צריך
ליזהר ממי שהוא רוצה להזיק בשום ענין כי ידוע שטבעי בני
אדם משונים אלו מאלו ולכן יש ביניהם שנאה וקנאה ותאוה
ותחרות ומלחמ׳ המונית ׳ ולכן הזהיר שלמה בפסו׳ שהתחלנו
לחכם הנלחם שיבקש תחבולות וערמות להנצל מאויביו אם
לבקשת שלום אם להשחית את ממונו אם להבטל להכנע
לפניו אם לכח להראות לאויביו שהוא אמיץ כח כמו שאמר
שלמה למעלה מזה הפסוק ואיש דעת מאמץ כח סוף דבר
שיבקש ההצלה ולא יסמוך על הנס ׳ ועל זה אמר במקום
אחר אשרי אדם מפחד תמיד ׳ רוצה לומר שיפחד ממה
שיוכל לבא בדרך סכנה ולא יסמוך על זכיותיו ואחר שיעשה
כל מה שיוכל שלא יחרד ויראה חולשה ׳ כי זה הוא סבה
שיתחזק שכנגדו ועל זה אמר שלמה חרדת אדם יתן מוקש
כדרך שעשה יעקב אבינו כי אחר שראה כי יש לאל יד אחיו
להרע לו לא סמך על צדקתו ׳ וא״ע שהובטח מהשם פחד
שלא יגרום החטא ועל זה נכתב הענין ללמד הדורו׳ שנאחוז
תמיד דרכו ׳ ולכן אם הנביא דבר שלח ה׳ ביעקב ונפל בישרא׳
זרעו ביד זרע עשו ושנעשה אנחנו הדרך שעשה הוא ועוד
אמרו דבר שלח ביעקב ונפל בישראל שפשט איסורו בכל
ישרא׳ ר״ל כי מה שאירע ליעקב עם שרו של עשו בענין האבקו
עמו וכל מה שקרה לו באותו ענין הכל נפל בישראל רצה
לומר בגלותינו זה ׳ ויש לנו לאחוז דרכו כי הוא סבל כמה
צרות וכמה דחקים והיו כל ימיו מכאובים ומעט ורעים וסבל
הכל בסבר פנים יפות וכבר אמרנו בפרשיות שעברו שכל מה
שאירע לאבות סימן לבנים ׳ וכבר קבלו ז״ל כי פשע יעקב
בזה השליחות לשלוח לאחיו מלאכים ולעורר אותו ׳ כי הוא
לא היה משים לב על זה ׳ ואין זה מן התחבולות לעורר הישן
כמו שיחזיק באזני הכלב לעורר ריב ׳ וזה בכלל חרדת אדם
יתן מוקש ולכך אמרו על זה הענין שעש׳ יעקב מחזיק באזני
כלב עובר מתעבר על ריב לא לו ׳ כוונת׳ לומר כי זו השליחות
היה סבה שנתעורר עשו ובא לעשות לו רע כמו שאמרנו
למקומו היה הולך וסבב חזרתו והלך לקראתו ׳ וכן קרה לנו
והיתה סבת גלותינו כי מלכי בית שני נכנס פחד בלב׳ ושלחו
לרומיים לכרות ברית עמהם ותפשוהו שם ׳ וכן עשה יעקב
שנכנס לפני אחיו קודם זמן שלא היה זוכר הענין והזכירוהו
וזהו חרדת אדם יתן מוקש ׳ ובעון שקראו אדון ח׳ פעמי׳ מלכו
באדום ח׳ מלכים לפני מלוך מלך בישראל ׳ אבל מה שעשה
אחרי כן אחר שנתעורר ורצה להזיק ועשה תחבולות להנצל
וחלק מחנהו ושלח לו דורון והראה לו אומץ לבב באמרו כי
על כן ראיתי פניך כראות פני אלקים כלומ׳ דומין אפך לאפי
שרך ואלו הן מהתחבולות הטובות ׳ ועל זה נאמר אשרי אדם
מפחד תמיד למי שהשעה משחקת לו ׳ ועל זה נכתב הפרשה
להורות לדורות כי ממנו יראו וכן יעשו שלא יסמוך אדם על
זכיותיו ועל הנס ׳ וכמו שעשה משה במלחמותיו ׳ וכן יהושע
ודוד ולכן נכתבה כל הפרשה שיקח אדם מוסר ויעשה מה
שעשה אבינו הזקן ׳ ויש בה כמה מוסרים טובים ׳ בתחלה
אנו רואים שסבל כמה ייסורין אחר כמה הבטחו׳ והוא חסיד
גמור וקבל הכל בסבר פנים יפות ׳ ראה עתה כמה צער אנו
מוצאים שסבל כמו שכתוב בפרשה תחלה נרדף בבטן אמו ׳
דכתי׳ ויתרוצצו הבנים וגו׳ ואחרי כן ענין אחיו ושנאתו ונפרד
מבית אביו ואחר כן בבית לבן והחליף משכורתו עשר מונים
וביום אכלהו חורב וקרח בלילה ותדד שנתו מעיניו ונצטער
בגידול בנים כמו שנאמ׳ אשר פדה את אברהם שפדאו מצער
גידול בנים ׳ לאחר כן לחזרתו יצא עשו לקראתו וייראי יעקב
מאד וייצר לו ׳ ודרשו ז״ל ויירא ממנו וייצר לו מגלותינו שהיה

רואה בניו תחת יד אחיו׳ יצא מן הצרה הזאת נכנס בצרת הבת ואגב אורחיה הורה לנו הכתוב לחיות האשה צנועה לא יצאנית כמו שכתוב ותצא דינה בת לאה שיציאתה גרמה לה ואז״ל כאמה בתה ותצא לאה והית׳ צרה גדולה ליעקב בטומאת בתו לערל ונצטער במה שעשו שמעון ולוי׳ עד שקראם עוכרי׳ ואמ׳ להם בסוף כל ימיו׳ כלי חמס מכירותיהם שנראה בגידה גדולה שצוו אותם להמול ובאו עליהם והרגום׳ ויש במדרש שהיו כואבים ובצטערים על שמלו ומתחרטים ועל זה הרגום וזהו ביום השלישי כשהשלימו למול כלם דאם לא תאמר כן למה מצטערי׳ יותר ביום השלישי יותר היה להצטער להם ביום הראשון׳ וגם מה שלקחו מן השבי נחשב בעיני יעקב עבודה זרה׳ ואף על פי שעשו כדין וכשורה על החמס הגדול שחמסו וגזלו שלא כדין כמי שלוקח ממון הפקר׳

וכמו שכתב רש״י ז״ל הכזונה הפקר׳ וכבר כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל הטעם מפני מה עשו בני יעקב זה הענין באנשי שכם כמו שכתב בספר שופטים׳ ומה שהשיב עליו הרמ״בן ז״ל כמו שכתוב בפירושו והתורה לא סיפרה מה נעשה בדינה והקרוב מה שאמ׳ שנטלה שמעון והיתה בביתו כאלמנה וירדה למצרים ומתה שם והעלה שמעון עצמותיה שחמל עליה כמו שהעלו עצמות כל השבטים וקברוה בארץ וקברה ידוע בעיר ארבאל עם קבר נתאי הארבלי׳ ונחזור לענייננו שחרה ליעקב מה שעשו שמעון ולוי אף על פי שעשו כדין׳ שאזהרתן היא מיתתן׳ וגם ממון העיר הפקר מאחר שהיו חייבין מיתה אע״פ כן חרה לצדיק על שעשו הדבר במרמה ודברו במרמה כמו שכתוב ויענו בני יעקב וגו׳ ויש לשאול שיעקב היה באותו מעמד ולמה הוקשה עליו׳ ויראה לי כי יעקב חשב כי במרמה היא שימולו כשיקחו את אחותם בהיותם כואבים ולא יעשו לחם ענין אחר׳ או אם יהרגו לעושי הנבלה בלבד היה עצתו וסבל במרמה׳ שאין ספק כי לא היה סובר יעקב שאם ימולו שיתן לו בתו׳ וכל זה צער לזקן׳ ואמרו חכמים ז״ל שאירעו לו אילו הצרות על שאיחר נדרו שנדר בצאתו אם יהיה אלדים עמדי וגו׳ ולא שלם נדרו ועדין לא היה מרגיש ואמרו ז״ל בשלשה מקומות פנקסו של אדם נפתחת היוצא לדרך יחידי והיושב בבית רעוע והנודר ואינו משלם עד שאמר לו קום עלה בית אל וחסיר העבודה זרה מביניהם שנאמר ויטמון אותם וגו׳ וזה הוא מאמרם ז״ל במסכת חולין דמות יונה מצאו בהר גריזים והיו עובדין אותה ואחר שאין מוקדם ומאוחר בתורה׳ כי קודם היתה מיתת רחל מפרשת קום עלה בית אל דכתי׳ אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך׳ למדנו מכאן שבעון נדרים אשתו של אדם מתה וזהו כוקש אדם ילע קודש׳ ואחר כך שמע במיתת אמו הצדק׳ אשר אהבהו ומתה קוד׳ ראותו פניה ביגון ואנחה׳ ועשה עליה הספד ובכי וקרא שמו אלון בכות׳ שאינו נראה שיעשה הספד על המנקת הזקנה׳ אבל מתה בדרך המניקת כי שלחה רבקה לגדל בניו והיתה חוזר׳ ומתה בדרך׳ ובאותו פרק מתה רבקה ובאה לו השמועה ועשה הספד עליה׳

והיינו דכתיב וירא אלדים אל יעקב ויברך אותו כי מה מקום לברכה זו׳ ולכן דרשו ז״ל בברכת אבלים ניחמו׳ וכבר נתעוררו ז״ל למה כסתה התורה מיתתה כי בעבור שלא נעשה כבוד כמו בשרה׳ כי יצחק היה סגי נהור סגור בבית׳ ויעקב לא היה שם ועשו לא היה מרוצ׳ ממנה שיבא לקבורתה ולא רצה יצחק שימתינו לו שלא יקללות ארורה שזה ילדה וצוה לקוברה בלילה במערה וכל זה צער גדול לצדיק ולאחר זה באה לו מתת רחל במיתה משונה׳ וזה הצער עלה על כלם וכמו שאמר מתה עלי רחל׳ וגם על שקברה בדרך נצטער כי יש ענין גדול בקבורת הגוף במקום מיוחד׳ והשם אשר לו נתכנו עלילות סבב שתקבר לאה במערה כי היא צריכה להתיחד עם הצדיק בקברה כי היתה שמאלית׳ כי רחל בכל מקום שתקבר נשמתה חופפת עם יעקב כי היא ברת זוגו באמת׳ ועוד יש לרבותינו ז״ל טעם אחר בקבורתה בדרך שכשיעברו בני הגלות באותו הדרך שתבקש עליהם רחמים כי היא אם על האמת זהיא עיקר הבית׳ וכן כתיב קול ברמה נשמע וגומר׳ אחר זה נכנס בצער יוסף בן זקונים ואהוב וחביב׳ ועל זה אמר ימי שני מגורי מעט ורעים וגומר׳

וכל אלו הדברים היו ליעקב אבינו נסיון ובחינה גדולה שאף על פי שאבותינו נתנסו לא היו כאלו׳ אמרו במדרש מצרף לכסף זה אברהם שהוא כסף וכור לזהב זה יצחק שהוא זהב ובוחן לבות ה׳ זה יעקב׳ ואמר לבות ביעקב שהוא אבינו האמתי וממנו הושתת העולם ובאו ממנו לבות בני אדם׳

וכל ענייניו הוא רומז לעניינינו ונסיונתיו לנסיונתינו׳ ויש לנו לאחוז דרכו ולסבול הנסיונות כמו שסבל הוא׳ ולעשורת העניינ׳ שעשה הוא לאחיו בשרא׳ נפשו בצרה׳ וכמו שהכניע עצמו לפניו וקראו אדון בפני שלוחיו׳ וצוה להם שיאמרו לו כה אמר עבדך יעקב כל זה רמז לנו שנשפיל בגלות לבני ונקראם אדונים׳ וכי אנחנו עבדים להם כמו שאמר עזרא כי עבדים אנחנו׳ ואמרי׳ במדרש ר׳ יהודה שלח ליה לאנטונינוס מאת עבדך יהודה והיה הדבר רע בעיני אנטונינוס ואמר מי יתן אני עבדך לעולם הבא אמר לו רבי יהודה איני גדול מן זקני ואתה אינך גדול מזקנך׳ ועוד השפיל עצמו באמרו עם לבן גרתי לא נעשיתי שר ונגיד׳ ויש במדרש גרתי קיימתי תרי״ג מצות׳ ויהי לי שור וחמור לא נתקיימו בי ברכות אבי שאמר טל השמים ומשמני הארץ וזה אינו לא מן השמים ולא מן הארץ ואמר שור וחמור למעט עשרו וכל זה מן השפלות׳ ובמדרש פירשו דברים בגו אמר שור רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו דכתיב ביה בכור שורו׳ וחמור זה יששכר דכתיב יששכר חמור גרם והיה כמוהו יושב אוהלי׳ דכתי׳ ביה ויששכר באוהליך׳ ומעת אינו מתפחד׳ דבר אחר שור משיח בן יוסף׳ חמור משיח בן דוד דכתיב ביה עני ורוכב על חמור צאן ועבד ושפחה׳ צאן דכתיב ואתנה צאני וכתיב בעיני עבדים בעיני שפחה ונראה מן הפשט שלא רצה לראות השלוחים אלא ששלחו לו הדברים שהכתוב לא הגיד היאך קבלם׳ אלא שכתוב וישובו המלאכים אלא שמעו המלאכים במחנה עשו שהוא רוצה לבא אליו במחנה רב ובחמה שפוכה׳ מיד ויירא יעקב וגו׳ ויירא יעקב מעשו׳ וייצר לו במיתת אביו׳ כי הוא אמר יקרבו ימי אבל אבי והיה בא להרגו׳ אמר ודאי מת׳

וזה הוא שאמר ופחד יצחק שאין מייחדים השם בחיי הצדיקים ועוד אמרו ז״ל במדר׳ מה שהיה ירא מן החרדה גדול עד מאד אמרו עשו היה מכבד אבא ואני צערתיו וכמו שאמרו במדרש אמר רבן שמעון בן גמליאל אני כל ימי שמשתי אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששמש עשו אביו אני הייתי משמש בארבעה בגדים מלוכלכים בגדי הבית ויוצא לחוץ בבגדים נכבדים׳ ועשו יוצא לחוץ בבגדי חול ומשמש בבגדים חמודים׳ ועל זה היה ירא מאד׳ והבטיחו השם יתברך להצילו אל תירא עבדי יעקב מאותה חרדה׳ וזימן עצמו לשלשה דברים לדורון ולתפלה ולמלחמה זיינם מבפנים והלבישם בגדי לבנים מבחוץ וחלקם לשני מחנות אמר אם יבא עשו אל המחנה האחת וגומר׳ אמרו חכמים זכרונם לברכה בעל כרחו רוצה לומר שיעקב היה יודע שאין זרעו כולו נופל ביד עשו׳ ורמז לנו שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות שמינו אבל יעשו רעות עם קצתינו׳

כגון מלך אחד גוזר בארצו על ממונינו או על גופינו ומלך אחד מרחם ומציל הפלטים׳

זכך אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת אלו
אחינו שבדרום · והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו
שבגולה · הכוונה להם שכל הפרשה רומזת לדורות · ועוד
אמרו למדה תורה שלא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת ·
ואחר שהזמין עצמו למלחמה התפלל אלדי אבי אברהם וגו׳
ושתף ואמר ואלדי אבי יצחק לכלול שם מדתו כמו בסולם ואין
בו״ו בשום מקום אלא בלא וא״ו · וכתב ר״ח ז״ל כי כל י״ג מדות
כלל בתפלתו · כי אלדי אברהם ואלדי יצחק הם שני שמות
הראשונים רחמים ודין כנגד המדה השלישית שהוא ל׳ שהוא
מזוג · שוב לארצך כנגד רחום שריחם עלינו · ואטיבה עמך
כנגד חנון כלומר בחנם · וכנגד ארך אפים אמר קטונתי ·
כלו׳ לא אוכל לסבו׳ אם לא תאריך אפך כי הוא כמו חדל נא מי
יקום יעקב כי קטן הוא · מכל החסדים ומכל האמת כנגד רב
חסד ואמת · וכנגד נוצר חסד לאלפים ועתה הייתי לשני
מחנות שנצרת לי חסד אבותי שניהם ב׳ אלפים לשני מחנות ·
הצילני נא מיד אחי כנגד נושא עון כלומר שלא יגרום העון ·
מיד עשו שלא יגרום הפשע כי ירא אנכי כנגד וחטאה שלא
יגרום חטא כמו ירא חטא · ואתה אמרת כנגד ונקה · ויש
מפרשים כי על זה אמר אם על בנים שלא היה ירא ממנו כי
כבר הובטח והנה אנכי עמך · קטנתי קטן אני לסבול כל זה ·
ותרגום אונקלוס ידוע · והר״ם ז״ל פירש קטן אני להיות ראוי
לכל החסדים · אחר כך התקין עצמו לדורון דכתיב מן הבא
בידו רבותינו ז״ל אמרו מרגליות שאדם מוליך בידו ורבינו תם
ז״ל פירש נין שזה מביא אדם בידו והוא היה איש ציד · עזים
מאתים יש בזה החשבון ענין · ורבותינו ז״ל אמרו מכאן רמז
לעונה מן התורה והקדים עזים לענין ורוח תשימו רמז שאם
יבואו הצרות על בניו שיהיה הפרש ביניהם ומה שאמר גם את
השני גם את השלישי גם את כל ההולכים שלש׳ גמין לשלשה
גליות מצרים ובבל ואדום רמז לכל המשעבדים בניו שינהגו
עמנו שעבודם בנחת · ויש לשאול מאחר שאמר לראשון
והנה גם הוא אחרינו למה חזר ואמר גם הנה עבדך יעקב
אחרינו תירצו התוספות תאמרו לו מה טעם אני בא באחרונה
שאינו דרך גאוה כמו שהמלכים והשרים עושים אלא הטעם
כי אמר אכפרה פניו במנחה כו׳ ואמר ותעבור המנחה על
פניו כמה דאת אמר ויעבור ה׳ על פניו ויקרא · כן רמז
במדרש זאת התפלה לתפלת השלש עשרה מדות שהתפלל
משה לפניו · וענין התאבקות פי׳ חבוק · ורבותינו ז״ל אמרו
שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד רוצה לומר שעלה
עניינם למרום והיתה זו המלחמה בעליונים האיש שהוא שרו
של עשו ובא להזיקו ולקעקע ביצתו · והיה בלילה רמז
לגלות · עד עלות השחר רמז לגאולה · והית כל זה במעשה
לא במחזה · ולכן נשאר צולע · והורה לנו כי הצדיקים
למעלה מן השרים כמו שנאמ׳ הנה ישכיל עבדי ירום מאברהם
ונשא ממשה וגבה מאד ממלאכי השרת · וירא כי לא יכול
לו ויגע בכף ירכו נגע בצדיקים העתידין לצאת ממנו וזהו דורו
של שמד פדורו של ר׳ יהודה בן בבא · כמו שאמרו על מה
אתה יוצא לישרף על שנטלתי לולב ליסקל על התפילין ליחנק
על הסוכה · וזה הוא שאמר הנביא ויאמר אליו מה המכות
האלה בין ידיך ואמר אשר הוכתי בית מאהבי · והתחנן לו
בראותו מעלתו כי צורתו חקוקה בכסא הכבוד · ולסוף
הודה לו על הברכות אף על פי שלא היה צריך לברכותיו וכל
זה לקיום כמו שאמרו אין קיום הגט אלא בחותמיו כן הוא
רצון השם שיתברכו בניו מפי המקטרגים כמו בבלעם ובזו
ההפטרה בענין עובדיה שנבא על הגאולה והוא גר אדומי
שהיה עובדיהו אשר על הבית שנאמר ויקרא אחאב על
עובדיה וגומר אמרו מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא אמר

הקדוש ברוך הוא יבא עובדיה שדר בין שני רשעים ולא למד
ממעשיהם וכו׳ ונתנה מצות גיד הנשה על ידי יעקב · כמו
שאמרו דבר שלח ה׳ ביעקב זה גיד הנשה ולא נשנית בסיני
לענין גדול ומה שאנו מחטטין אחר גיד הנשה לחורות על
כח הזקן · ויש מחמירין לאסרו בהנאה אפילו להשליך
אותו לחתול · כל אלו הם עניינים גדולים רמוזים בפרשה
וענין ההשתחואות שהיו שבעה על שם כי שבעה יפול צדיק
וקם רמז לשביעיות · ובבראשית רבה משתטח והולך עד
שהכניס מדת הדין למדת הרחמים כמו שעשה אותו חכם
לאותו חויא של בית המדרש · ועל דרך הפשט השתחווה
להורות שלא נתקיים בו וישתחוו לך בני אמך הן גביר שמתיו
לך שהיתה ברכת שביעית · ומה שלא השתחוו בני השפחות
אמרו כי היא דרך הגאוה · ואף על פי שראו אמותיהן
משתחוות אמרו אנו גדולים מאמותינו אבל בני לאה ורחל
כשראו אבותיהן משתחוות השתחוו הם · וכתב רבי אברהם
לעולם הגאוה כנבזים יותר מהנכבדים · ומה שאמר עשו יש
לי רב ויעקב יש לי כל יש ענין כי עשו דמה לשרו הגדול והוא
הרב את ריבו ויעקב למדתו · ומה שנוכל להבין מזו הפרשה
שאף על פי שהיה רואה יעקב ומבין מעלתו ומדרגתו בעליונים
לא הגיס דעתו ולא הלך בגדולות ובנפלאות ממנו ותמיד
היה מתירא ומתפחד ושולח דורונות כמוזכר בבראשית
רבה שכל אותן החדשים שהיה יעקב בסוכות היה מכבד
עשו בדורון בכל חודש וחודש · וכל זה רמז לנו בגלותינו ·
וגם מה שאמר עשו ליעקב אציגה נא עמך ולא רצה יעקב
לקבל · ואמר למה זה אמצא חן וגו׳ · יש רמז גם כן
שלא לקבל מהם שום הנאה · שאין מקרבין לו לאדם אלא
להנאתן · ורבותינו זכרונם לברכה אמרו רבינו כד הוה
סליק למלכותא הוה מסתכל בהדי פרשתא ולא הוה נסיב
עימיה רומאין חד זמן לא איסתכל ונסיב עימיה רומאין לא
הגיע לעכו עד שמכר הסוס שלו · כי היו יודעין כי זו
הפרשה רומזת לגלות · ועוד ממה שאמר לו עד אשר אבוא
אל אדוני וגו׳ שהרהיב לו הדרך כל זה תחבולה נכבדת ·
ועל זה אמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה וגו׳ · ורבותינו
זכרונם לברכה אמרו רמז לו זמן המשיח עד שיבא לשעיר
דכתיב ועלו מושיעים וגומר · וסופי תיבות אבא אל אדוני
שעירה הוא אליה הנביא · ועוד דרשו יעבור נא אדוני רמז לו
שהוא יעבוד תחלה ויהיה אדוניו והוא עבדו · ואני אתנהלה
לאטי לרגל המלאכה בגלות · רמז שנהיה בגלות תחת
שעבודו · אבן לאט שלא יבואו הצרות תכופות עלינו ·
לרגל המלאכה מתעסקין בתלמוד תורה כמו שאמרו באבות
לא עליך המלאכה לגמור וכו׳ ולרגל הילדים אלו התלמידים
דכתיב הנה אנכי והילדים אשר נתן לי וגומר · עד אשר
אבא אל אדוני שאנו תופסים מלכות אחריהם כמו ששאלה
אותה מטרונה לרבי יהושע בן לוי מי תופש מלכות אחרינו
הראה לה וידו אוחזת בעקב עשו · אמר ליה עשו ליעקב
נחלוק שני עולמות אמר ליה אתה יודע כי הילדים רכים ואין
יכולין לסבול גיהנם · והצאן אלו ישראל ודפקום בגיהנם
אפילו יום אחד ומתו כל הצאן · יעבור נא אדוני הדא הוא
דכתיב מאילת ומעציון גבר · מאילת של הקדוש ברוך הוא
ומעציון גבר מעצת אברהם שראה הגלות · ונמן ונעבור
דרך מדבר מואב זו רות המואביה רמז למשיח · כי כל
אלו רומזים לעתיד וכן ויצא יעקב שלם רמז הכתוב ·
אוספה הצולעה על שם יעקב שהיה צולע על ירכו ונזכה
למעלה גדולה ולחכמה לנבואה ולתגמול גדול חלף היותינו
שפלים ונבזים ונמוכי רוח · כמו שקבל יעקב מעלה גדולה
בעבור שקבל כל הייסורין בסבר פנים יפות קנה עולמו ·

על זה אנו בית ישראל מובטחים לקבל מלכות ומעלה · על זה אמר שלמה המלך עליו השלום כי מבית הסורים יצא למלוך · אמר למעלה טוב ילד מסכן וחכם זה ישראל דכתיב בישעיה כי בראותו ילדיו מעשה ידיו בקרבו יקדישו שמי · מסכן שהוא עני ושפל בגלות מיוסר ביסורין · וחכם שקבל עליו עול מלכות תחלה · ממלך זקן וכסיל · מלך זה עשו שקדם מלכותו למלכותינו שקבל מלכות תחלה לפני מלוך מלך בישראל קודם משה דכתיב ויהי בישורון מלך · וכסיל שלא ידע להזהר עוד וקבל המלכות תחלה ונחל גיהנם · כי מבית הסורים יצא למלוך זה ישראל שיצא מן הגלות שהוא אסור בבית האסורים ויצא להיות מלך בזמן המשיח שיקבל המלכות · כי גם במלכותו נולד רש הראשון כשהיה משה מלך תחלה היה רש ועני בגלות מצרים · ואמר עוד אשריך ארץ שמלכך בן חורין זו ארץ ישראל ושריך בעת יאכלו שיקבלו המלכות באחרונה · וזהו בגבורה ולא בשתי בגבורה של תורה שעסקו בגלות ולא במאכל ומשתה · אי לך ארץ שמלכך נער זה עשו שהוא נער מהדעת ונער מן המצות ושריך בבקר יאכלו שקבלו המלכות תחלה בבקר ואבדו העולם הבא · כל זה במדרש · וכל זה נרמז לנו בענין יעקב עם אחיו בזו הפרשה שיצא מייסוריו לשלום וחזר לביתו לשלום שלם בכל בגוף וממון ובבכורה ובתורה · והגיע למעלה גדולה שקראו אלהי ישראל וכמו שאמרינן במסכת מגילה מנין שקרא הקב״ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל · והזכירוהו בבראשית רבה בסיגנון אחר אמר לו אני אל בתחתונים ואתה אל בעליונים · ואמר הרב רבינו משה ז״ל רמז למה שאמרו יעקב צורתו חקוקה בכסא הכבוד · וירמוז למה שאמרו גם כן האבות הן הן המרכבה גם כן אנו מובטחים בשם יתברך שנזכה ונעלה במעלה העליונה בהיותינו שפלים ונבזים סובלי הגלות לאהבת השם ויהיה כפרה גדולה אלינו ויבא הגואל במהרה בימינו כמו שכתוב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וגומר׃

פרשת וישב יעקב

רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום׃
(משלי יט)

רבות מחשבות הפסוק הזה נאמרו בו במדרש משלי כוונות רבות · יש מי שדורשין אותו שאמרו שלמה על אבשלום כשקם על אביו וחשב שתשוב אליו המלוכה · ויש שפירשו אותו על אדוניה בן חגית כשקם על שלמה מתנשא לאמר אני אמלוך · ואמר שלמה על שניהם שחשבו להסיר המלכות ממנו ועצת ה׳ היא תקום כי המלוכה היתה סדורה ונזורה לשלמה · ויש שדורשין אותו על אחי יוסף במכירתו · ועיקר הכתוב שאין לאדם לסמוך על כחו והשתדלותו ולשים בשר זרועו עד שיסמוך על מחשבות האדם שהמה הבל · ולא שיעלה גם כן על לב האדם לסמוך על השם ית׳ בלבד ויאמר שהכל נגזר מאת ה׳ שאם כן בטלו כל המעשים האנושיים והיו ידיו ושאר כליו האנושיים לבטלה · ותבטל התורה וכל מוסר ולימוד אם היה הכל בידי שמים · ולא זו הדרך כי חייב האדם ללמוד ולקבל מוסר כמו שאמר שלמה קודם זה הפסוק שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך · ולכן נקשרו אלו שני כתובים · האחד מורה שלא יסמוך אדם לגמרי על מחשבותיו כי המה הבל כי עצת ה׳ היא תקום ואמר אחרי כן כי גם כן לא יסמוך על השם בלבד אלא שישמע עצה ויקבל מוסר בכל זה ותבונה שישתדל האדם לעשות הראוי לפי העצה הטובה · והיא דרך ישרה הדרך הבינוני שיסמוך על השם וישתדל בעניניו ובצרכיו · ויקבל עצה ומוסר כמו שאמרו חכמי׳ ז״ל כי ה׳ אלהיך ברכך יכול יהא יושב ובטל תלמוד לומר בכל מעשה ידך וגו׳ אם אתה עושה ומשתדל אתה מתברך ואם לאו אינך מתברך · ויש לאדם להבין בהשתדלותו והצלחתו שהכל מהשם ית׳ הוא שדוד אומר שוא לכם משכימי קום וגו׳ · וזה המזמור חברו דוד על שלמה בנו על שני דברים האחד על בנין הבית · והשנית על מלכות שלמה · אמר על ענין הבית אם ה׳ לא יבנה בית · כי חשב דוד לבנות הבית והכין הכסף והזהב · ואמר לו נתן הנביא כי דמים רבים שפכת · ואין חפץ השם שיבנה אלא שלמה · ואמר על מלכות שלמה שוא לכם משכימי קום וגו׳ על אבשלום שהשכים כמו שכתוב והשכים אבשלום וגו׳ · מאחרי שבת זה אדוניה שנתאחר למרוד בזקנותו · אוכלי לחם העצבים · יש מפרשים אותו על הזבח שזבח וקרא לכל בני המלך ולאביתר וליואב · כן יתן לידידו שנה · זה שלמה · שנקרא ידידיה · או נפרש אוכלי לחם העצבים שאבשלום ואדוניה אוכלין פתן בעצבון והולכין אחר המלוכה וזה המדרש קרוב לפשט שהרי גלה לנו כי בני אדם המניחין עבודת השם ותפלתם ומשכימין בבקר ומאחרין לבא לעבודת שם ה׳ כי הכל שוא והבל · ועל זה אמר דוד אשרי הגבר אשר השם מבטחו ולא פנה אל רהבים כלומר נכבדים ונדיבים כמו אל תבטחו בנדיבים · ויש מפרשים מצרים · ושטי כזב כלדיים כן מדרש · ועוד אמר דוד על זה אמרתי להוללים אל תהולו וגו׳ אל תרימו למרום וגו׳ כי לא ממוצא וממערב וגו׳ כי אלהים שופט פי׳ לפי שהללי׳ על עשרם וחשבו׳ כי בכחם ובהשתדלותם הוא בא להם ומשיחין דברי׳ כלפי מעלה באמר׳ כי לא ה׳ פעל כל זאת · וזה הוא אל תרימו · כי לא ממוצא מוצא השמש וממערב כמשמעו כלומר אין ההצלחה הולכת ממזרח למערב וממדבר הרים כי אלהים שופט · ויש מפרשים מוצא סחורה כמו מוצא הסוסים וממערב מערבך · ולא ממדבר כלומר לא מחתוך לשון ככו ומדברך נאוה · ולכן הוא קמוץ הרים לשון הרמה כלומר לא תבא הרמה ומעלה מן הדבור ומוצא ומערב כי אלהים שופט וגו׳ · כל אלו הענינים מורים כי החריצו׳ הכל הבל אם לא יבא מהשם יתברך אבל החריצות עם הבטחון הוא צורך גדול לאדם · ולכן סדרו לנו אבותינו הקדושים התפלות שלשה פעמים בכל יום להודיענו שהכל מאת השם יתברך · וכי הוא הנותן מחייתנו ורפואתינו · וכל ענינינו בידו · וזו היא פנה גדולה באמונתינו · וכפי עיקר הבטחון תבא ההצלחה אם יבטח בטחון גמור תבא ההצלחה גמורה · ואם ישים חסרון בבטחונו כך יבא חסרון בהצלחתו ובספר חובת הלבבות אמר כי אדם אחד אמר לאומן אחד שילמד לו מעשה האלקימיא אמר לו חסיד אחד שהיה שם בטח בה׳ כי היא האלקימיא האמיתית כי מי שיבטח בשם לא יגנוב וירויח נפשו · וכן ירויח גופו שלא יסכן נפשו בים ולא ביבשה ולא יכהו שרב ושמש · ובלבד שישתדל בכל כחו כראוי · אמרו במכילתא ששת ימים תעבוד זו מצות עשה לעשות מלאכתו · ואמר הכתוב יגיע כפיך כי תאכל וגו׳ וזה ראוי לעשות לכל איש משכיל שישתדל בכל יכלתו בעמלו ובכל מעשה ידיו וישים בשם יתברך בטחונו שהוא ידריכנו בכל מעשה ידיו וכל מלאכתו · ולא יאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · ויכיר ויאמין שמחשבותינו מסורה לשם · ולכן בא בזו הפרשה ענין יוסף ואחיו כי יעקב ברוב השתדלותו בטח ביוסף להועילו ואהבו מכל בניו וקנאו בו אחיו עד שהפליגו להרגו׃

והם חשבו להרע ויצא לטוב כמו שאמר ואתם חשבתם עלי רעה וגומר · למדנו מכל זה כי המחשבות וכוונת הלב נתונה ביד אדם · אבל המעשה לשם יתברך כי האד׳ חושב לפעמים שהמעשה שהוא עושה הוא טוב ויהיה להפך ופעמים שהוא חושב לעשות רע ותהיה הפך · ולכן יש לאדם לדעת שכל ההצלחות והטובות המגיעות אליו כלם באות מאת השם יתברך וכל עצתו ומחשבותיו הבל ומעשה תעתועים לולי עצת השם ית׳ כמו שמפורש בפסו׳ אשר החילותי · ותורתינו הקדושה הודעתנו הענין הזה בשליטות גדולה בפרשה הזאת בכמה עניינים בענין יעקב עם יוסף ובענין יוסף ובענין יהודה ותמר · בתחלה יש לדע׳ כי יוסף הצדיק נקרא כן שמו על שם שהיו בו מדות טובות ומעולות תחלה מדת הצדקה שהיה חונן ונותן כמו שנאמר ויכלכל יוסף את אחיו · ואם הם גמלוהו רע ולא טוב אבל בצדקתו הגדולה לא עזב חסדו והיה מושל ביצרו · ועל כן נקרא צדיק כמו שמצינו בענין אשת אדוניו שהראה צדקתו להיות טוב עם ה׳ ועם אנשים הדא הוא דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו׳ על אלו המדות וכיוצא בהם נקרא שמו יוסף הצדיק · ועוד יש לנו ענין רמוז לחכמי׳ האמת למה נקרא שמו צדיק כי מדתו קרובה למדת אביו וזהו כי בן זקונים הוא לו כדדרשו ז״ל שהיה זיו איקונין שלו דומה לשל אביו כמו שאמרו אמת ושלום חד הוא ועל זה נקרא צדיק וכתיב וצדיק יסוד עולם · ועתה נפרש ענין הפסוק שהתחלתי היאך הוא רומז בפרשה תחלה בענין יעקב אמר הכתוב וישב יעקב וגומ׳ ולא אמר ויגר יעקב כמו שאמר מגורי אביו · הודיענו הכתוב בזה הלשון שחשב יעקב להתיישב ולהשתקע בארץ אשר אבותיו לא נשתקעו שם · לאביו נאמר גור בארץ הזאת · ובאברהם נאמר ויגר אברהם שהיו יודעים שלא תהיה דירתם קבע כי גר יהיה זרעך קודם לכן בארץ לא להם ודור רביעי ישובו הנה · ויעקב חשב כי אולי יתיישב עתה ויקבע דירתו שם ועצת השם וגזירתו היא תקום · ובא לו ענין יוסף להתגלגל הירידה למצרים לקיים עצת השם וגזירתו · ואמר אלה תולדות יעקב יוסף להודיע הסיבה שבעבורה ירדו למצרים · והתחיל לבאר להם סיבת השנאה ששנאוהו אחיו על מה היתה ולפי דעת רבותינו ז״ל מכלם היה שנוי מבני השפחות על שהיה מביא דבתם רעה אל אביהם כי עמהם היה רגיל דכתיב והוא נער את בני בלהה וגומ׳ כי להם נתנו אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות · והוא בנערותו היה מגלה לאביהם מה שהיו עושים · ובני הגבירות היו הם השונאים אותו כי היה אוהב אותו אביהם יותר מהם שהיו בני גבירה כמותו · ולזה היו שונאים אותו נמצא שנוי מכלם וזה הוא דעת הרב רבינו משה · ורש״י ז״ל פירש ויבא את דבתם רעה׳ דבת בני הגבירות והיו בני השפחות אהובים לו · כי בני הגבירה היו דוחין אותן והוא מקרבן · ואם תאמר לדבריו למה לא סייעוהו בני השפחו׳ שהיו ארבעה וראובן עמהם והוא עצמו זה קשה׳ · ואני הכותב אומר כי יש לומר שבני השפחות אף על פי שלא היו שונאים · מכל מקום לא יוכלו לריב ולא לדבר עם בני הגבירה שהיו כמו אדונים להם אם כן לא היו מריבין עמהם אבל ראובן שהיה בן הגבירה כמותם עשה יכולתו · ולפי זה הדעת בני השפחות שתקו ולא רצו לדבר בשום פנים · ועל כל פנים נראים יותר דברי הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל · ועוד שנאוהו על שמסר לו חכמתו כי בן זקונים הוא לו · ותרגם אנקלוס ארי בר חכים הוא ליה ועל שעשה לו כתונת פסים מן פס ידא · ורבותינו ז״ל דרשוהו נוטריקון פסים · פ׳ פוטיפר ס׳ סוחרים · י׳ ישמעאלים · מ׳ מדינים · והנה גלתה לנו התורה כי כל מחשבות הבל

ואחרי כן באו החלומו׳ והוסיפו שנאה והיו חלומותיו קרובים לנבואה כמו שנאמר לאברהם בין הבתרים · וכי סיבת ירידתן יהיה רעב כענין החלומות והזכיר חמשה פעמי׳ אלומו׳ שחמשת פעמים ישתחוו לו · וענין החלום השני על דרך חכמים ז״ל היה צופה למרחוק ליכות המשיח כי יוסף ימלוך תחלה והוא משיח בן יוסף וראה השמש והירח משתחוים לו · וגם יחזקאל אמר שער יוסף אחד · השמש והירח רמז למדתם · ואמרו במדרש מי גלה לך ששמי שמש והאב ראה הענין ורצה להסתירו · נטל הקולמוס וכת׳ באי זה יו׳ באי זה שעה · ובמדרש אז דברת בחזון לחסידיך זה יוסף · ותאמר שויתי עזר על גבור זה יוסף שהיה מושל ביצרו · הרמותי בחור מעם זה יוסף דכתי׳ ויוסף הוא השליט על הארץ · ואחיו חשבו להמיתו ולבטל החלומות והיה סבה לקרב הענין ובא הענין הפך כוונתם שמכירתם אותו היתה סבה לרדת יעקב למצרים · ואמר השם ונראה מה יהיו חלומותיו מאמר השם דבר מי יקום ממני ומהם הנה מבואר כי רבות מחשבות בלב איש וגומר · וכל הדברים באו ונתחדשו כפי גזירת השם · ולזה דרשו ז״ל וישלחהו מעמק חברון להשלים עצה עמוקה של חבר הנאה הקבור בחברון · והכתובים האריכו הרבה בכל העניינים · וגם ששלח השם מלאכים מן השמים לקרב הדברים כמו שנאמר וימצאהו איש והנה תועה זה גבריאל · ועוד אמרו שלשה מלאכים נזדמנו לו · כי שלשה פעמים נזכר איש ואף על פי שנאמר האיש שנראה שהוא הראשון בצטרך לפרש דעת המדרש כי בעיני יוסף היה נראה אחד כי המראה כמראה אחד אבל ראשון ראשון מסתלק · להודיע מעלתו שנזדמנו לו שלשה מלאכים · ואמרינן במדרש כי מלת תועה בשדה רמז לשלשה גליות · הת׳ גלות מצרים · הע׳ גלות בבל · וה׳ה׳ חמשה אלפים גלות שהוא בסוף החמישי וכן דרשו בואחר עד עתה ונזדמנו לו שלשה מלאכים רמז לשלשה גאולות ורש״י ז״ל פירש כשאמר לו המלאך נסעו מזה רמז לו שנסעו מן האחוה · נלכה דותינה לבקש נכלי דתות שימיתוך והרמב״ן ז״ל פירש כי אין הכוונה לרבותינו ז״ל שיפרש המלאך נסעו מן האחוה והלכו לעורר מדנים · שאם כן היה נמנע מלכת ולא היה מסכן עצמו אבל הכוונת שהמלאך אמר האמת · ואמר לשון משמש בשני פנים ושניה׳ אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר אחיו ודרשו זה מפני שקבלה בידינו כי זה האיש היה מלאך · ואם כן יודע הוא אנה הם · ולמה לא אמר הנה הם בדותן ואמר כמסתפק כי שמעתי אומרים כדי שלא ירגיש יוסף שהוא מלאך בעבור שאמר לו הגידה נא לי איפה הם רועים ולא אמר הידעת איפה הם רועים כי הרגיש שהוא מלאך ולהוציא מלבו אמר כי שמעתי ולא אמר לו הנם בדותן · והטעם שלא אמר שוב לאביך להשלים העצה היעוצה ולהודיענו כי סיבות רבות היו לו לחזור והכל סבל לכבוד אביו ושנדע כי החריצות הבל והגזרה אמת · ולפי דעת רבותינו זכרונם לברכה הרבה נסים נעשו בכל ענייניו ודרכיו · בתחלה שסו בו הכלבים שימות קודם שיקרב אליהם ולא הועיל · אחרי כן השליכוהו בבור כמו שדרשו זכרונם לברכה והבור רק אין בו מים · ודרשו ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אבל אין נוטריקון אבל יש נחשי׳ בו ועקרבים ואם כן לא ידעו האחים באותן הנחשים שהיה הבור עמוק · דאם כן כשראו שלא הוזק היה הדבר ברור להם שנעשו לו נסים · וידעו שהוא צדיק גמור ולא יוכלו להזיקו · ועוד באותה שיירא של ישמעאלים נעשה לו נס שהיו רגילין להביא זפת ודברים שריחן רע ונזדמן שהיו מביאין נכארת צרי ולוט שריחם מבושם ·

היתה סבה שתהיה ירידתו בכבוד וכמו שאמר כי לפי הגזירה
היה ראוי יעקב לרדת למצרים בשלשלאות וכו׳ ועוד הודיענו
הכתוב בענין ראובן היאך טרח בהצלתו · אמר תחלה לא
נכנו נפש לא גרמא ולא בידי ולא שמעו לו חזר ואמ׳ כמסתיר
פנים אל תשפכו דם בידים השליכו אותו · אמר כמזהיר שלא
ירגישו באהבתו אותו · וגלה הכתוב כונתו למען הציל אותו
שנדע כמה חפץ השם בטובי׳ ולישרים בלבותם אמרי׳ במדרש
אלו היה יודע ראובן שעתיד הכתו׳ לפרסם דעתו היה מוליכו
לאביו על כתפו · ואין צריך לומר שיאמר להם דברים להצלת
ולא שמעו · וכמו שאמר אליהם הלא אמרתי אליכם לאמר
וגו׳ ועל זה אמר בכאן שתי אמירות זו אחר זו בלא עניית
ויאמר ויאמר וקצר הכתוב בסרחונן כמו שקיצר האכזריות
דכתי׳ בהתחננו אלינו וגו׳ ואם יהודה מה בצע שחשב כי עצת
ראובן להשליכו בבור שימות שם · ואמר ההשלכה הזאת
תחשב לנו כאלו אנו הורגין אותו ומכסין דמו כי הגרמא
כהריגה דכתיב ואותו הרגת בחרב בני עמון והוא לא הרגו אלא
גרמא שגרם דוד שיהרג אוריה נחשב עליו כאלו הוא עצמו
הרגו · ולכן אמר יהודה לכו ונמכרנו · ואין זו גרמא כל כך
אולי יחזרוהו · ודינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו · וספר
הכתוב כמה נתאבל יעקב עליו · ושואלים היאך נתקשה
יעקב על מתו יותר מדאי · ויש מפרשים שהיה פחות מעשרים
שנה והיה חושב כי בחטאו מת · וכמו שאמרו ז״ל על אותו
חכם כשהגיע בנו לכלל עשרים שנה · ובירך ברוך שפטרני
מעונשו של זה · והנכון כי האבות הם המרכבה · ויעקב
הוא העיקר וצורתו חקוקה בכסא הכבוד · ובניו שנים עשר
דומים לשנים עשר חדשי׳ ושנים עשר שעות ושנים עשר גבולי
אלכסונין שהם עיקר העליונים והתחתונים ובהם מתקיימים
שנים עשר מזלות שהם עיקר התחתונים וקיומם בעזר השם
ית׳ שהוא רוכב שמים וחשב כי יבטל דעת הבריאה · ולישא
אשה אינו יכול מפני שבועת לבן אם תקח נשים על בנותי
והאמהו׳ לאו בני ילודי נינהו · ועוד כי רחל שהיא אמו והיתה
העיקר מתה · ולכן היה מצטער שחשב כי בנפשו הוא · כי
הוא פדה את אברהם מצער גדול בנים · והוא ענין גדול ·
ולכן נצטער ואף על פי שהיה יצחק בחיים לא גלה לו הענין
יצחק בראותו כי השם העלים ממנו ולא הוגד לו · סבב
הדברים לקיים עצת ה׳ ולפי דעת רבותינו ז״ל החרימו ושתפו
שכינה עמהם · ונסמכה פרשת יהודה למכירת יוסף שהיה
לו לומר ויוסף הורד מצרימה · ופסק בענין יהודה · ולפי דעת
חכמים ז״ל שירד מגדלתו · ועל האמת שעניין תמר כענין יוסף
כי רבות מחשבות וגו׳ כי ענין יהודה ותמר נכבד מאד · ואם
נראה בנגלה ענין זה · כי ביהודה בחר השם לנגיד וממנו
עתיד לצאת המשיח ונרמז במלת ותעמוד מלדת · כי הוא רגל
רביעי לכסא ועל זה אמרו מגן דוד כמו באברהם · ורמזו ז״ל
שהיו אומרי׳ בקידוש החדש דוד מלך ישראל חי וקים ועל זה אמרי׳
במדרש מגיד מראשית אחרית · רמז הקב״ה במעשה בראשית
אחרית הדברים ביום הרביעי נבראו המאורות ונמשלו ביהודה
הרביעי המאורו׳ ומלת מארת חסר רמז למדת יעקב שדיוקנו
חקוקה למעלה והוא ישראל סבא ולכן נקראו כל האבו׳ ישראל
כי באברהם כתיב ומושב בני ישראל · ותמצא כי מבין הבתרים
הוחלה גזרת ארבע מאות שנה · ויצחק נקרא ישראל דכתיב
ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב וגו׳ ועוד
אמר יעקב ובניו בכור יעקב ראובן ואמרו והיו לאותו׳ ולמועדי׳
ולימים ושנים · לאותות זה אברהם דכתיב ביה לאות ברית
ולמועדים זה יצחק דכתיב למועד אשוב אליך כעת חיה
ולשרה בן · ולימים זה יעקב ששמו שמש כמו שאמר בפרשת
שעברה והשמש הוא יום דכתיב כחום היום והוא סבת היום

ושנים זה דוד שהוא סוד העיבור · וכמו שאמרו בקידוש
החדש דוד מלך ישראל חי וקים · ובני יהודה לא הלכו בדרך
האב וקלקלו מעשיהם · האחד חס על יופי אשתו שלא
תתעבר והשני ידע כי לא לו יהיה הזרע שידע סוד היבום
וסבב השם והפר מחשבות יהודה שהיה רוצה לקיים הזרע
מבניו ולצאת מהם המשיח ומלכנו דוד ועצת ה׳ היא תקום
שיצא הזרע ההוא מיהודה עצמו ומתמר הצדקת בתו של שם
ושלא יצא מבת שוע הכנענית ולכן אמרה שכינה ממני היו
הדברים · כל זה ראיה כי מחשבות אדם הבל ועצת ה׳ היא
תקום · ותמר נתכוונה לעבודת השם · וזה הוא ותשב
בפתח עינים · ואמרו חכמים ז״ל בפתחו של אברהם אבינו
עליו השלום עיני כל ישראל · וסמכה על זכותו והתפללה
בזכות אברהם שיעמוד לה · וכששמע יהודה שהיא הרה צוה
לשרפה כי היא בת כהן בתו של שם · וכמו שאמר הכתוב
ובת כהן וגו׳ וכן כתב רש״י ז״ל והרמב״ן ז״ל הקשה בסנהדרין
שאין זה הדין אלא בנשואה וארוסה אבל פנויה לא ותירץ כי
יהודה היה מלך והיה יכול בכל משפט שירצה · ועוד כתב
כי עוד היום יש מנהג ברוב המקומות שכל אשה שתזנה תחת
בעלה שהדין אותה כמו שיגזור עליה בעלה · ולכן דנה יהודה
כי היתה זקוקתו או זקוקת בנו : ומזה שהסירה בגדי אלמנותה
מוכיח כי עצת ה׳ היא תקום · כי כוונתה היתה להגלות
ליהודה ולומר לו או כנוס או פטור · כי חלילה שנתכוונה
לזנות עם יהודה · דמי יאמר דמזקק לה וקודם שתדבר היא
דבר יהודה הבה נא אבוא אליך כי חשבה לזונה כי מה יצא
הדבר שתתייבם מיהודה כי אולי היה יהודה פוטר אותה ·
ועוד כי הוא היה הולך לדרכו ושלח לו מלאך להטותו הדרך
כל זה להודיענו כי עצת ה׳ היא תקום ולמדנו כי זכות יהודה
היה גדול שנתכוון לאכול חלב ונזדמן לו בשר שמנה ·
ולמדנו כי היה צניעו׳ גדולה ביהודה שהיתה כלתו ולא הכיר
בה לא במראה ולא בדיבור וצניעו׳ מתמר שהיתה צנועה בבית
חמיה · ועניין המשכון שנתן יהודה לתמר יש מפרשי׳ כי היא
שאלה שיקדש אותה וזהו מה תתן לי כי לא רצתה להבעל
בזנות · ואמר לה שישלח לה גדי עזים בקדושיה והקנה לה
המשכון מעתה על מנת שתחזירהו לו כשישלח הגדי · ואף
על פי שאין הקדושין כלום בלא עדים ואפילו שניהם מודים
אחת שאדם חשוב כיהודה אינו יוצא בלתי שני נערים כמו
שמצינו באברהם ושני נעריו עמו · ועוד במדר׳ כי בזה הערבון
יש בו עניינים גדולים רמוזים במדרשות שרמז לג׳ מקדשות
חותמך בית ראשון · ופתילך בית שני · ומטך הבית העתידי
ונקראו משכון כי יהיה בית המקדש משכונן של ישראל כשהם
חוטאים לפניו ממשכן אותו · ולבסוף חוזר אותו להם כמו
שדרשו בפסוק השב תשיב לו את העבוט · והיה חקוק
במטה יהודה צורת אריה והמטה מורה על המלכות שבט
מושלים · כמו שאמר הכתוב לא יסור שבט מיהודה · ועוד
במדר׳ חותמך מלך דכתיב אם יהיה כניהו מלך יהודה חותם
על ימיני · ופתילך סנהדרין דכתיב פתיל תכלת · ומטך
משיח דכתיב מטה עוזך · וכתיב ויצא חוטר · ובענין התאומים
שילדה יש בו סוד גדול רמוז במדרש לר׳ נחוניא בן הקנא כי
זרח הוא הבכור כי הוא הנותן ידו ועל ידו השני רמז לכתר
מלכות · וענין פרץ כלבנה שפעמים שלימה ופעמים פרוצה
ועד עתה היתה המלכות של בית דוד כלבנה ולעתיד לבא
יהיה המלכות קיים ושלם כמו שנאמר וכסאו כשמש נגדי ·
ואחרי כן הודיעה הפרש׳ ענין אשת פוטיפר ונסמכה לפרשת
תמר להודיענו כי כמו שכוונת תמר היתה להבנות מן הצדיק
כן כוונת אשת פוטיפר להבנות מיוסף והיתה רואה ב
באצטגנינות שעתיד להבנות מיוסף ולא במו שהיתה חושבת

כי

כי מבתה אסנת עתידה להכנות · ולהודיענו תוקף יוסף על יצרו כמו שאמרנו בסנהדרין תקפו של יוסף ענותנותן של בתן ששלשה היו מושלים ביצרם · יוסף בועז פלטי בן ליש כמו שמוזכר בסנהדרין ובסוטה מדכתיב ושאול נתן את מיכל בתו לפלטי בן ליש כי חשב שאול כי קדושי דוד אינם כלום כי מאה ערלות פלשתים לא חזו למידי ודוד חשב דחזו לשונרי ובעבור כן היתה מקודשת · ופלטי ידע זה ולא קרב אליה ונעץ חרב בינו לבינה · ומה שהיה בוכה בפרידתה דכתיב הלוך ובכה על מצוח דאזיל פיניה: ואחר כך חזר הכתוב לענין יוסף והזכירו אחר ענין יהודה לרמוז כי משיח בן דוד קודם במעלה למשיח בן יוסף · ולהודיע היאך נתגלגל הדבר באותן החלומות של שר המשקים ושל שר האופים ירידתן למצרים לקיים עצת ה׳ ועוד הודיעו ליוסף באותן החלומות עניינים גדולים · כי באותן סלי חורי חראו לו שלש גליות · כי חורי כמו שעיר החורי ומה שהית העוף אוכל המאכל רמז לאומות שאוכלין עמו היהודי כמו שנאמר וירד העיט על הפגרים וכתיב העיט צבוע נחלתי לי · ומה שאמר וישב אותם אברם רמז כי זרע ישראל יבריחו אותם והם ישארו והאומות יאבדו · ובחלום שר המשקים הודיענו ענין הג׳ מקדשים · כי גפן הם ישראל · כמו שאמ׳ גפן ממצרים תסיע וגומר · והג׳ שריגים הם כהנים לוים וישראלים · והיא כפורחת בית ראשון · עלתה נצה בית שני · הבשילו אשכלותיה ענבים בית שלישי שיבנה במהרה בימינו · כמו שהבטיח הכתוב בונה ירושלם ה׳ נדחי ישראל יכנס:

פרשת ויהי מקץ

עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: (תהלים פא)

עדות ביהוסף

הפסו׳ הזה דרשוהו ז״ל בשתי פנים הא׳ על יוסף עצמו · והשני על ישראל שנקראו בשם יוסף כמו אבינו הזקן ויקרא בהם שמי ושם אבותי וכתיב רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף וכתיב אולי יחנן ה׳ צבאות שארית יוסף · והפירוש הראשון פירשו אותו כי זה העדות הוא שהוסיף לו ה״א משמו של הקב״ה כי שמו היה יוסף ונקרא יהוסף שניתוספה בו חכמה שהיא הה״א · כי ידוע לחכמי האמת כי היא חכמת שלמה דכתיב וה׳ נתן חכמה לשלמה ולכן הוא בה״א · וכמו שהזכירו בסדרש רבי נחוניא בן הקנה על פסוק וה׳ ברך את אברהם בכל · כי שלח השם לגבריאל ולימד ליוסף שבעים לשון כדאיתא בסוטה והיינו שפת לא ידעתי אשמע · לשון שלא היה יודע תחלה הבין עתה · כי אשמע כמו אבין כמו אשר לא תשמע לשונו כי היו במצרים חכמים גדולים והשיב השם דעתם אחור וסכל עצתם · ונתן חכמה ליוסף בפתרון החלומות שהיו פותרין אותם ולא היה נכנס בלבו · כמו שאמרינן ואין פותר אותם לפרעה · פותרין היו ולא היה מתרצה בפתרונן · שהיו אומרים לו ז׳ בנות אתה מוליד וז׳ בנות אתה קובר · והיתה הסיבה להשלים עצת ה׳ כמו שאמר בפרשה האחרת עד שדבר שר המשקים ואמר את חטאי אני מזכיר · ואמר לשון רבים כי לא חטא אלא חטא אחד לפרעה אבל זה אמר בעבור חטא יוסף · והנה הם שני חטאות כי עבר על ההבטחה שהבטיחו ולא זכר החסד שעשה עמו בבית הסוהר ולא זכרו בפה וישכחהו בלב · ורבותינו ז״ל דרשו שזה היה עונשו על ששם בטחונו בבשר ודם · ועל זה אמר אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים · פירוש מצרים דכתיב רהב הם שבת · ועל זה נתאחר ביציאתו שתי שנים דכתיב ויהי מקץ שנתים ימים · וקבלו רבותינו ז״ל כי שנים עשר שנים היה יוסף אסור בבית האסורים · והית לו לצאת לסוף עשרה שנים בזמן שיצא שר המשקים · וכששם בטחונו בשר המשקים נתעכבה יציאתו שתי שנים · אמר פרעה קצף על עבדיו · מכאן נראה שפרעה אינו שם עצם שאם היה שם עצם היאך קראו בשמו · אבל הוא שם אדנות לכל מלך מצרים · וכן תמצא פרעה בימי אברהם ובימי משה ובימי הנביאים וסת פרעה וקם · ושם העצם הוא אחר כמו פרעה נכה ופרעה פירוש הפרע · וכן כל מלך צור נקרא חירם · ומלך פלשתים אבימלך כמו שאומרים הישמעאלים אל כליפה והגוים שולד״אן או אמי״ר אל מומינין · על כן אמר בכאן פרעה קצף וכן קורא אותו יוסף את שלום פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה · כי לא היה מן המוסר לקרוא אותו בשמו אלא אדוני או המלך · אמר ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים · קראו בלשון גנאי נער עברי עבד · כי כתוב היה בנימוסי מצרים כי עבד אינו ראוי לשום מינוי · וקראו עברי כי הוא תועבה למצרים כמו שכתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול וגו׳ וישלח פרעה ויקרא את יוסף אמר קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא שר המשקים הוא היה השליח והמגלח · וכשעמד לפניו וספר לו החלום ופתר אותו הבין פרעה כי היה חכם · אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת וגו׳ ואמרינן במדרש מאין ידע שיוסף פתר טוב מהחרטומים · אמרו כי היה מתקן בחלומותיו כי לא היה מספר לו כמו שראה והיה אומר כך ראית · וזהו אחרי הודיע אלקים וגו׳ כלומר אחרי היית עומד בחלומי · הוא ספר לו דלות ורעות תואר · והוא אמר לא ראית כך לא רעות מראה ודקות בשר · וכן בכל השנויין שהיה משנה · ולכן אמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלקים בו · והוא הענין כמו נבואת אתה תהיה על ביתי וגומר אמרו לו חכמיו וחרטומיו כי אינו ראוי למלכות · כי כל מלך מצרים יש לו לידע ע׳ לשון כמו פרעה אמר ננסה אותו בא גבריאל ולימדו ע׳ לשון · היינו דכתיב עדות ביהוסף שמו כשמלך ויצא על ארץ מצרים: כמו שכתוב ויצא יוסף בכל ארץ מצרים · וזהו שפת לא ידעתי אשמע כלומר לשון המצרים שלא היה יודע תחלה ידע עתה · והבין כי כל זה סבה לקיים הגזרה כי גר יהיה זרעך ואמרו ז״ל מאי דכתיב לכו חזו מפעלות אלקים אמר ר׳ יהושע בן קרחה כל הנוראות שאתה מביא עלינו הן בעלילה ופירוש עלה סבה על ידי לשון של ארגמן שעשה יעקב ליוסף כתונת פסים שנתקנאו בו אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים · ולכן ספר בפרשה היאך התחיל ענין הירידה ואמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים · ויש בגלות רמז והכרע · אמר וירא יעקב ואין צריך למפרשים שאמרו וירא כמו וישמע אלא שנכנסה בו רוח הקודש · כי יש שבר כלו׳ שבר ותקוה · ואמר רדו שמה רמז לרד״ו שנים שישבו שם מנין רד״ו · וכתיב וירדו אחי יוסף עשרה למדנו שהיו בעלי תשובה ונתחרטו ממעשיהם · וכן למדנו זה הענין בהרבה מקומות · תחלה בבואם בתחלת הירידה · כאן הראו לו אחוה ליוסף וינחמו על מה שעשו · על כן אמר אחי יוסף · וירדו בלב שלם לב אחד ודרך אחד לחפש אחריו ולבקשו כי הם ידעו כי הורידוהו למצרים · ולכן מצא להם יוסף עלילה לאמר מרגלים אתם · כי היתה הכל לסבה מאת השם ית׳ · כי ירדו עשרה ולבושים מכלול · ולכן אמר להם מרגלים אתם

כי איך יאמר להם מרגלים אתם בלא טענה ובלא אפתלא ·
אלא אמר להם לא ראיתי בכל הבאים לשבור בר שיבואו אלא
העבדים אחד או שנים לא אדונים לבושי מכלול · ולפי
דעת רבותינו ז״ל שקבלו שנכנסו בעשרה פתחים לבקש כל
אחד ליוסף · ואז היתה לו טענה ועלילה יותר כי שומרי
הפתח אמרו לו · כי בעבור מהומת הבאים שם שוערים
בפתחים ושיכתבו הבאים · ועוד שהיה חושב שיבואו מאנשי
בית אביו ואולי לא ידע בבואם · ולכן שם שוערי׳ בכל הפתחים
שיכתבו שמות כל הבאים ולכן העליל עליהם · כי ידע זה ·
ולכן הוצרכו לומר כל הענייני׳ היאך מולדתם וכמה אחים
היו להנצל שאינם מרגלים · הנה תראו בזה האחוה · ועוד
מצינו שהיו מתנחמים כי בתפיסת שמעון אמרו אבל אשמים
אנחנו היו צדיקים ולא תלו הדבר במקרה אלא בהשגחה
פרטית ועל עשם בא להם כל זה · ועוד כשפתח האחד שקו
ואמרו חז״ל שהיה לוי שנשאר מבן זוגו · כי נתכוון יוסף לקחת
שמעון שלא יחשבו רעה הוא ואחיו לו · כי היו שניהם אחדים
ובעלי עצות ותחבולו׳ כמו שמצינו בשכם שאמר ויאמרו איש
אל אחיו הם שמעון ולוי · ויש במדרש כי לוי היה מדקדק
במצות והיה מקיים לא תחסום שור בדישו ונתן לחמורו
משאו · ועל דרך הפשט היה חמורו חלש והיה צריך לתת
לו מספוא · כי האחרים לא היו נותנין אלא תבן מפני הרעב
וכתיב ויצא לבם ויחרדו וגו׳ מה זאת עשה אלהים לנו · לא
תלו הדבר במקרה אלא בהשגחה על עון זה · ובענין הגביע
אמרו האלהים מצא את עון עבדיך · מכל זה למדנו כי היו בעלי
תשובה ומתחרטין על מעשיה׳ הרע · ונראה מפשט הכתובים
שלא היה יעקב מרוצה משמעון בנו · כי לולי הרעב שדחקו
לא היה משים לב לשלוח בעבורו · וגם בתפלתו לא זכרו
בשמו אלא אחיכם אחר · אבל יש לרז״ל ענין נעלם בתפלה
זאת · כי נתכוון לשעה ולדורות · ואמר ואל שדי הזכיר זה
השם ולא אחר כי הוא משדד מערכות הכוכבים ושיתקן מזלו
אם היה דרך מזלי · ויאמר לצרותיו די צרת לבן · צרת רחל
צרת דינה · צרת יוסף · ועוד שהיה יוצא חוצה לארץ
תחת השרים והמזלות · יתן לכם רחמים לפני האיש כמשמעו
ובמדרש זה הקב״ה שנ׳ ה׳ איש מלחמה · את אחיכם זה יוסף ·
אחר זה שמעון · ואת בנימין · ובמדרש ושלח לכם גלות
מצרים · את גלות בבל · אחיכם אלו עשרת השבטים · אחר
ואת בנימין זה גלות יהודה ובנימין · ואני כאשר שכלתי בבית
ראשון שכלתי בבית שני לא אשכל עוד · רמז לדורו
לשעה ולדורות · שהיה יודע ענין הגליות ונתן לבו להתפלל
עליהם · וצוה להוריד למושל הארץ מנחה · כי מתן בסתר
יכפה אף ושיורידו הכסף הנמצא באמתחותיהם אולי משגה
הוא · ועוד כסף כפול אולי נתייקר השער הכל בחכמ׳ מאתו ·
ולא סמך על תפלתו לא נהג דרך ארץ ורמז לנו לבטוח בה׳
ולעשות תחבולות להנצל כמו שפירשנו בפרשת וישלח ·
והם אמרו לאיש אשר על הבית ענין הכסף · וענה להם אלהיכם
ואלהי אביכם וגו׳ אין לפרש מטמון כפירוש רש״י ז״ל כי איך בא
לכל אחד כספו במשקלו · אבל פירוש הרמב״ן ז״ל הוא מחוור
כי אמר להם דרך הבאים לקנות בר שנותנין שקיהם סגורים
רקים ומניחין כספם בשולי אמתחותיה׳ מרוב המהומה והיה
המשקל הכל שוה כל משא ומשא · והיה המשביר נותן לכל
אחד ואחד ומשים בשקו כפי הכסף הנמצא בשקו · כי
באמונה הם עושים · ובאו אנשים לוקחים ונותנין להם
שקיהם סגורים וכספם בשולי אמתחותם · ולפירושו אמר
להם שכחתי ולא לקחתי הכסף ומלאתי שקיכ׳ בר וצוני אדוני
למהר אתכם וכדי שלא תתעכבו לקחתי השקים המלאים
שהיו מרודים ושפכתי בשקיכם ויצא הכסף בפי אמתחותיכם

במשקלכם ואין בכם עון חטא · כי כספכם בא אלי ועתה
צוה שתאכלו עמו והרבה משאות · להודיע לכם שעשה חמס
בזה שהעליל עליכם ולקח אחיכם · ונתברר כי כנים אתם לא
מרגלים · וישבו לפניו הבכור כבכורתו וגו׳ היה מכה בגביע
כדברי חכמים ז״ל כדי שלא יתנו לבם ולא יכירוהו והיה מכסה
פניו במצנפת על עיניו והיה חתום זקן כדברי רבותינו ז״ל ויצא
מאתם בלא חתימת זקן ולא הכירוהו · וצוה למלאת כליהם
בר ולהשיב כספיה׳ איש אל שקו · ואין ספק שהיה זה לדעתם
שאם לא כן היה להם טענ׳ יפה בדבר הגביע כשרדף אחריהם
ואמר להם הלא זה · כלומר דרך ודאי כי הם גנבוהו · אשר
ישתה אדוני להגדיל העלילה · כי הגונב כוס אדונו חייב
מיתה · ואמר נחש ינחש אדוני בו כלומר שאל למנחשים
בעבורו ואמרו באמת שאתם גנבתם אותו · ויש פירושים
אחרים וזה נראה נכון · והם השיבו למה ידבר אדוננו כן הן
כסף וגומ׳ אשר ימצא וגו׳ ויאמר גם עתה כדבריכם וגו׳ ויש
פירושים רבים בפסוק גם עתה כדבריכ׳ כן הוא כי אינו עושה
כדבריהם באשר ימצא אתו · והנכון פירש רבינו סעדיה ז״ל
גם עתה חוזר לאמונתם שאמרו הן כסף · ואמר להם גם
עתה כדבריכם כן הוא שאתם נאמנים ועל זה אעשה עמכם
חסד אשר ימצא אתו וגו׳ כי הקל מגזירתם שגזרו הם בעצמם
על הגנב ועליהם · ויוסף קיים דין עבדו וגזירתו ומה שאמר
יהיה לי עבד בעבור כי שפירת הכוס עליו · ועליו לשלמו
לאדוניו · ומה שאמר גם עתה ולא אמר עתה כדבריכם אמר
זה כמסתיר פנים כלומר אפילו יהיו כדבריכם שתהיו נאמנים
וכן הוא כמו יהיה כמו כדבריכם כן יהיה שעדיין לא היה ·
ומ״ש יהודה ליוסף הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר
נמצא הגביע בידו נראה תמה כי היה להם לומר הננו עבדים
אשר נמצא הגביע בידו גם אנחנו הנקיי׳ היאך אמר גם אשר
נמצא הגביע שהיה נראה כי הגנב מרבה שלא היה ראוי
להיות עבד · על כן פירש ר׳ חננאל ז״ל שחוזר לדבורם הראשון
מה נאמר לאדוני על כסף הראשון ומה נדבר על כסף שני
ומה נצטדק על הגביע · האלהים מצא את עון עבדיך · ומצא
בעל חוב מקום לגבות חובו אבל מזה אנו נקיים גם אנחנו
גם וגו׳ אפילו זה שנמצא הגביע בידו אין בו עון מזה · אלא
כי השם מצא עונינו והכשילנו בזה · אמר יוסף חלילה וגו׳ ·
יש שואלין היאך היה שולח לאחיו והיה מעכב לבנימין ולא
היה חושש לשיבת אביו · כי בראותו כי אין הנער ומת · ולא
נתגלה לאחיו עד שדחקו יהודה בדבריו · ויש מפרשים
שהיה יודע יוסף כי יציאת חוצה לארץ קשה לאביו ולא היה
רוצה לסבב ירידתו · כי אם נתגלה ירד מהרה והיה די לו
שישאר עמו אחיו עד שדחק אותו ולא היה יכול להתאפק ·
כי אמר מהשם יצא הדבר ואין היכולת בידי · והראיה שיעקב
לא ירד עד שנטל רשות מהשם ית׳ בבאר שבע וזבח זבחים
ונתן לו רשות אל תירא מרדה מצרימה · והזכיר אביו יצחק
לענין · וברוך השם המגלגל הדברים כי לא נתגלה כל זה
הענין ליעקב מיוסף שדר במצרים כ״ב שנה · כי הזמן לא היה
עדין · כי הכל בגזירת עליון · ועוד שהיה יצחק קיים ולא
היה לגלות להתחיל בחיי יצחק · כי כשתחשוב חיי יצחק לא
מת עד שהיה יוסף בן כ״ט שנים · על כן היה שואל שלום
אביכם זה יעקב · הזקן זה יצחק כי הם זכרו אותו בהתנצלותם
שהיו כנים ומזרע חשובים שיצא טבעם בעולם אברהם ויצחק
שנודעו עם מלכים ושרים · והם השיבו לעבדך לאבינו לא
השיבו על הקלקלה לא רצו לומר מת · אבל אבינו חי ·
מכלל כי הזקן מת · וכמו שהשיב רב לרבי חייא כששאל לו
אבא קיים אל אמך קיימת שהיו החכמי׳ מדקדקים בלשונם ·
הנה בארנו פי׳ הכתוב לדרך הראשון עצמו · ועוד נפרש אותו

בישראל

בישראל שנקראו יוסף כמו שאמר עדות ביהוסף וגומ׳ כלומר על ישראל כשיצאו ממצרים ושם בהם עדות הפסח והמילה בצאתו על ארץ מצרים · בצאתו חוזר לשם דכתיב אני יוצא בתוך מצרים׳ שפת לא ידעתי אשמע׳ שלא שנו לשונם ולא נמצא בהם פרוץ בערוה דכתיב גן נעול ואמר עדות שהנסים כשנעשים בכל דור ודור הקב״ה עושה עדות להיות נזכר בכל דור ודור · שאין השם משנה בכל זמן וזמן לעשות נסים ומופתים ולכן כאשר עשה בדור אחד או בזמן אחד עושה זכר ועדות שיזכרו אותו בכל זמן כדי שיזכרו נסיו ונפלאותיו כמו הפסח שהיו אוכלין צלי אש ומצות על מרורים זכר לניסי מצרים׳ והסוכה זכר למדבר לענני כבוד · והו עדות ביהוסף שמו וכן עשה השם בזמן חשמונאים שעשה השם נס גדול ונסתר שמסר גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי כלומר שר נכבד כמו יאתיו חשמנים · ועל אותן הנסים הגדולים כמו שהם מוזכרים בספר יוסף בן גוריון ובספרים אחרים מספרי הקדמוני׳ צוה עדות לישראל בשמן המנורה שהיא עדות לישראל כמו שמוזכר בה עדות דכתיב באהל מועד מחוץ לפרוכת וגו׳ · ואמרו עדות הוא לישראל ענין נר המערבי שהיה דולק תמיד לא היה משים בו שמן אלא כמדת חברותיה ולעולם לא היה כבה · וכמו שאמרו ז״ל כי כל ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק בבית שני לא כבה נר מערבי · ואמרו עדו׳ הוא לישרא׳ ששכינה עמהם · ובראות היונים הרשעים מעלת המנורה וכי היא טוב הצפון לישרא׳ הרומזות לענייני׳ גדולים שנתקשה משה בענייניה · טמאו השמן מלבד צלוחית אחת שהיתה מונחת בארגז אחד עם חותמו של כהן גדול והיה בה שמן ליום אחד · והקב״ה עשה נס בה · ולהיות עדות בישראל נתוסף בה שמן לכל יום עד ח׳ ימים · והצלוחית לא היתה מחזקת שכן אלא ליום אחד · והשם היה מחדש בכל יום ויום נס עד שמנה ימים שהם כנגד שמונת ימי הסוכות עד ח׳ חג עצרת ולכן יש באלו הימי׳ הלל גמור · כי בכל יום ויום נתחדש נס כמו בסוכות כי כל יום רומז לענין מחודש · והם שלשה מנורות חלוקות מנורת משה רבינו ע״ה ומנו״ת זכריה ומנורת מתתיה · הב ממשה וזכריה היו ז׳ נרות אל כל אחת ואחת ואותה של מתתיה דהיינו זאת של חנוכה ח׳ נרות · האחת כנגד העולם הזה והאחת כנגד זמן המשיח שהם שבעה רמז לשביעיות · כי ששת אלפים שנה הוי עלמא וחד׳ כולו שבת׳ ומנורת מתתיה מן ח׳ נרות לעולם הבא דכתיב למנצח על השמינית · והנה שמיני חג עצרת כי הוא היובל הגדול כלו קדוש׳ ויום השבועות הבא בשבוע הח׳ אחר שספרנו שבע שבועו׳ ובעבור כי השמן רומז לדבר עליוני הבא מן החכמה שהיא הגולה שראה זכריה שהיו יוצאין ממנה שבעה ושבעה מוצקות כי אין מלת הז׳ האחר מיותר · כמו שאמרו ז״ל שהוא כמו אל החצר החיצונה כי בכאן הוא צריך · וכמו שפירש הרמב״ן ז״ל כי ז׳ וז׳ הם ז׳ פעמי׳ והם מ״ט מוצקות כנגד מ״ט שערי בינה שנבראו בעולם׳ ולכן אמרו חכמים ז״ל הרגיל במצות נר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים · וכמו שאמרו רב הונא הוה רגיל דחליף וכו׳ ועל זה אסרו להשתמש לאורה · ואפילו תשמישי מצוה · ומצותה בסוף השקיעה לא בשקיעה ממש לקיים לא ימיש מלסד שעמוד הענן משלים לעמוד האש וכמו שאמרו חכמים ז״ל דביתהו דרב יוסף מאחרה ומדלקה אמר לה לא ימיש סברה לאקדומי אמר לה ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ושיעור מצותה עד שתכלה רגל מן השוק׳ ואם כבתה אין זקוק לה׳ ומדליק ועולה כדרך מעלין בקודש ולא מורידין ואין הלכה כבית שמאי דאמר כנגד פרי החג ואע״פ שהוא מכוין גם כן לסוד הענין יותר טוב הוא מעלין בקודש

ולא מורידין · ואנו מברכין אקב״ו להדליק מטעם לא תסורי והראוי לומר בימים ההם בזמן הזה בלא וא״ו · ושמעתי בשם הרב הר׳ יונה שבלילה הראשונה היה מברך שלשתן להדליק ושעשה נסים ושהחיינו קודם ההדלקה · ובליל שני ברכת שעשה קודם הדלקת השנית · וכן בליל הג׳ להדליק ושעשה קודם הדלקת השלישית · וכן בכל הלילות והיה אומר הטעם שבכל יום היה מתחדש הנס · ובכל יום שהיה מתחדש הנס כן חייב לברך שעשה נסים ואין נוהגין כן · ותקנו ז״ל שלא להתענות ולספוד באלו הימים ולעשותן כמועדים שהם ימי שמחה · ורמז לעתיד לזמן המשיח ולעולם הבא כי הצדיקים נהנים מזיו השכינה · והכל אורה שלימה וכן בזמן המשיח יתוסף אור במאורו׳ כמו שכתו׳ והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים וגומר :

פרשת ויגש אלו

בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך וגו׳
עשה זאת איפה בני והנצל וגו׳
(משלי ו׳)

בני אם שלמה המלך ע״ה חבר ספרו על שני דרכים נגלה ונסתר׳ הנגלה כיון בו לתקון הגוף · והנסתר לתקון הנפש שזהו שלימות האדם בהיותו שלם בגוף ובנפש וכן פירשו רוב המפרשים זה הספר על שני פנים וכן הוא דעת הרמב״ם ז״ל והביא ראיה מן הכתוב שאם׳ שלמה תפוחי זהב במשכיות כסף ופירש אופניו שתי פנים כמו עיניו ופניו ורמז הנסתר שהוא הפנימי לזהב והחיצון שהוא הנגלה ככסף ופי׳ משכיות מתרגום ואסתכי כמו תפוחי זהב שהם מכוסים במשכיות הכסף מעשה שבכה ויש בו נקבים דקים מאד שהרואה אותו מרחוק בלא עיון דק יחשוב שהכל כסף וכשיעיין בטוב יראו הזהב הנה ייחס החיצון אל הפנימי כיחס הכסף אל הזהב כמו כן אינו משיג הענין הפנימי שהוא תחלת המשל אלא מי ששכלו מחודד ומסתכל בו היטב ומצאנו כי כתב בראש הספר כי בדבריו יש משל ומליצה וחידה׳ והמליצה הוא פשט הכתובים לשון ביאור כמו כי המליץ בינותם והמשל כי כלו מועיל המשל והנמשל · חצוני יועיל מעלה יצירית ותוכו מעלה שכלית · והחידה הדבר שהכוונ׳ בפנימיתו לא בחיצונו ויש פירוש נסתר מלבד מה שיראה מן המלות כמו חידת שמשון דכתיב בשופטים אחודה נא לכם חידה וכמו בן אדם חוד חידה וגו׳ וכתיב תודה חידתך והחיד׳ היתה הנשר הגדול שאין הכוונה בנשר אלא למלך בבל וכל אותה חידה וכן תמצא בספר הזה של משלי פסוקים שאין בהם אלא פשט הכתובים אינן מורים ענין אחר׳ ויש בהם פסוקים הפנימי והחיצון מועיל כמו הפסוקים המדברי׳ בעצה ובזריזו׳ ובאשה זונה ובאשת חיל ובערבון כי הנגלה והנסת׳ מועיל ׳ויש בהם כי הכוונה בפנימיות לבד כמו שלשה המה מטיבי צעד לעלוקה שתי בנות וגו׳ ויש אומרים כי על כן אמרו דברי חכמים וחידותם כי אותן החידות הן דברי זולתם דברי אגור בן יקא המשא לאיתיאל ואוכל ואלו הפסוקים שהתחלנו בהם הם משל הפנימיות והחצוני מועיל ובענין פירוש המשל יש בו שני דרכים׳ יש מפרשים הנמשל שכל כמו שפירש הרמב״ם ז״ל וזולתו ויש מפרשים אותו כמשמעו והוא מדרש חכמים ז״ל

והכל

והכל אמת ובפסוקים הללו ישים אלו השלשה דרכים פשט
כמו הנפש ׳ השכלי כמו הרוח ׳ השמעי כמו הנשמה ׳ ואלו
הפסוקים יש בהם השלשה עניינים הללו פשט ושכלי ומדרש
ועניין פשט הכתוב שיזהר האדם בדבריהם העולמיים ולא
יביא עצמו בדברים שיהו נכשלים ואם שגה והביא עצמו
שישתדל לצאת מן המכשול ההוא ׳ והערבות אחד מהם ולכן
הזהירה תחילה במקומות רבים ליזהר מן הערבות אמר אל
תהי בתוקעי כף בעורבי משאות ׳ אדם חסר לב תוקע כף
ועורב ערובה לפני רעהו ומה שאמר תקיעת כף כי כן דרך
לתקוע הכף בערבות ואמר עשה זאת איפה בני כלו׳ השתדל
לצאת מאותו ערבות כלו ולשון התרפס הכנע לו ׳ וגם זהו
הטעם ורהב רעיך ענין ממשלה כלומר תן לו ממשלה עליך
כענין יהודה בכאן אדוני שאל קראהו בלשון אדנות ונכנע
לפניו ׳ ורבותינו ז״ל פירשו רהב לשון הרבה אמרו הרבה
עליו רעים ועל זה באה מלת ריעיך ביו״ד במסורת אומר לירת
כותיה מלא ואומר הנצל כצבי מיד וגומ׳ כלומר מיד יקוש
דיקוש עומד במקום שנים וכתבו חכמי הטבע כי הצבי אינו
סובל שום דבר בקרנים כשאר החיות או הבהמות שיש להם
קרנים כי מיד הוא משליך אותו ועל זה אמרו חכמים ז״ל הניח
מעותיו על קרן צבי ולזה אמר כצבי מיד וכמו שנופל הצפור
במוקש לא ישקוט והולך אילך ואילך ומבקש מקום לצאת
כן צריך שיעשה האדם זה הוא פשט הכתובים והוא מוסר
טוב ואזהרה טובה כדרך העולם ׳ ועל דרך השכל הוא שני
עניינים אמר ערבות בריע ׳ ותקיעת כף בזר ׳ ועניין הריע הוא
היצר הטוב והזר הוא היצר הרע ואמר בני אם ערבת לריעך
שהוא השכל להשלים לו חיובו השתדל להשלים לו ולא עשה
כן אלא שתקע לזר כפיו והשליט החומר על שכלו נוקשת
באמרי פיך ונוקשת יחזור לתקיעת הכף ׳ ואמר עשה זאת
איפה בני והנצל כי באת בכף ריעך כי כבר ערבת לריעך
להשלים לו חוקו כאמרו מי זה ערב אל לבו וגו׳ והזהירו
שיעשה תחבולה להנצל מן הזר וירהב ריעו עליו כי כן הוא
הראוי שיתן שררה וממשלה לריע על הזר ואמר אל תתן שינה
לעיניך וגו׳ ובעבור שענין הערבות יש בו היזקים
גדולים הזהיר על זה אחד מהם הפסד ממונו וטורח גופו
ועוד שעובר על ולפני עור לא תתן מכשול שעושה ללוה רשע
דכתיב לוה רשע ולא ישלם שסומך שיפרע הערב שלו על
אמונתו ויש בזה נעילת דלת ומפסיד יישובו של עולם כי כל
המציאות לוה זה מזה ומשלם זה לזה הלילו׳ מן הימים והימים
מן הלילות דכתיב יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת
וגו׳ התחתונים מן העליונים וממגד תבואות שמש ׳ העליונים
מן התחתונים ואד יעלה מן הארץ ׳ אענה נאם ה׳ וגו׳ אמרו
חכמי המחקר הגלגלים מאירים זו לאלו וכלם נהנים להשלים
זו לזו והשם יתברך משפיע לכלם ואינו לווה מאחר זולתי
הצדקה שהוא משלם שכר לעושיו. ותופס עליו דרך הלואה
ומלוה בצדקה דכתיב מלוה ה׳ חונן דל ׳ ובמדרש הוא כמו
שדרשו רבותינו ז״ל בני אלו ישראל דכתיב בני בכורי ישראל
שבכרו מעשים טובים לפני אביהם שבשמים על הר סיני
ונעשו ערבים אלו לאלו לריעך זה הקב״ה דכתיב זה רעי וזה
דודי וקבלו אלהותו בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה ׳
בערבות מואב כמו שכתוב והנגלות לנו ולבנינו ולשון אם
הוא ודאי כמו ואם יהיה היובל ואם תקריב מנחת בכורים אם
כסף תלוה את עמי ׳ תקעת לזר כפך ששבת מדרכו ונדבקת
באל זר שהוא בגופו של אדם כמו שדרשו ז״ל לא יהיה בך אל
זר אי זה הוא אל זר שהוא בגופו של אדם זהו יצר הרע ׳
נוקשת באמרי פיך וגומ׳ לך התרפס עשה עצמך כאסקופה
הנדרכת והרבה עליו רעים שיתפללו בעדך שיקבל אותך
בתשובה והמדרש הזה קרוב לענין השכל וכן מתפרש ריעך
וריע אביך וגו׳ לשלשה דרכים הללו ׳ הפשט שישמור אהבתו
לריעו ולריע אבותיו אף על פי שאינו ריעו בעצמו כבוד אבותיו
ואם יהיה לו איד וצרה או שהוא צריך שיתרחק ולא יכנס
בביתם שלא להכביד עליהם ואפילו בית אחיך וזה ממעלת
הנפש לסבול צרתו ודחקו ואידו כי רוב בני אדם טבעם רע
וכשרואים אחיהם או קרובם בצרה ירחקו מהם לכן האדם
בעת האד והדוחק יתרחק מהם ויסבול לצערו אמר החכם
בעת המבחן והמחקר ייקל האדם או ייקיר אמר שלמה המלך
עליו השלום אם נבלת בהתנשא וגומ׳ כלומר אם נבלת ממונך
נהוג עצמך ולוה ואמר טוב שכן קרוב לאדם כשהוא עוזרו
בעת צרתו מאח המתרחק ממנו ׳ ובמדרש ריעך וריע אביך
זה הקדוש ברוך הוא דכתיב זה דודי וזה רעי ואל תעזוב אותו
ואפילו שיכבד עליך בגלות וייסר לך בייסורין אל תקרא תגר
כאומות העולם הקוראים תגר ואפילו שיבא איד עליך לא תבא
בית אחיך עשו בראותך הצלחתו אל תחמוד ותתאוה לאותה
ההצלחה כלומר אל תדבק להם כלל טוב השכן שהוא עמך
בגלות והוא השכינה דכתיב עמו אנכי בצרה מאחיך שהוא
קרובך ונתרחק ׳ דבר אחר טוב היה יתרו שהיה שכן
ונתקרב ובא לראותך מאח שנתרחק והוא עמלק ׳ והם
פירשו ענין התקיעת כף שהוא ענין גדול יותר חמור משבועת
ולפיכך אמרו בתוספו׳ שאין לו התרה וכמו שאמרו בצדקיהו
בזה אלה והפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט
וזהו שאמר ראובן לאביו תנה אותו על ידי ואני אשיבנו אליך
כלומר שאתן לך יד אבל יהודה לא החמיר עצמו כל כך אלא
אמר אנכי אערבנו ׳ ועם כל זה השתדל בכל כחו ושם נפשו
בכפו לצאת מן הערבות כמו שמוזכר בזו הפרשה דכתיב
ויגש אליו יהודה ויש באריכות יהודה שני דברים האחד לשון
תוכחה והשנית דרך פיוס ותחנה וכן אמרו ז״ל מצינו הגשה
למלחמה דכתיב ויגש יואב ומצינו הגשה לתחינה דכתי׳ ויגש
אברהם ורבותינו ז״ל דרשו זה הענין של יהודה לתוכחה וזה
פירש גם כן רש״י ז״ל ׳ והרמב״ן ז״ל מפרש על דרך הפשט
ענין התחינה והכמרת הרחמים כמו שכתוב בפרשה ולכן היה
מזכיר אב זקן וילד זקונים ושיבת אביהם ושברו לנו מעט אוכל
לשון חוסר ודלות שידע בו שהאלהים הוא ירא כמו שאמר
וכן היה כי נכמרו רחמיו ונתגלה להם בכבוד וחס על כבודם
ואמר הוציאו כל איש מעלי שלא ישמעו הנגידה שלא יבוזו
אותם והוא היה מתפאר בהם תמיד ולכן אמרו באו אחי יוסף
שהיו שומעים בעבורם שהיו נכבדים וחשובים ולכן אמר גשו
נא אלי ויגשו שלא ישמעו הנצבים עליו כמו שאמר ואחרי כן
דברו אחיו אתו יש מפרשים שחלו פניו שלא יגלה המכירה
לאביהם פן יקללם ויהיו מנודין ונבזים בעיניו והראיה שלא
ידע אביהם בדבר דכתיב ויצוו אל יוסף וכמו שכתב הרמב״ן ז״ל
שאלו היה יודע הוא בעצמו היה מפייס וזהו הטעם בעצמו
שלא שלח יוסף ענין מכירתו לאביו כל ימי חיותו במצרים
כדי שלא יקללם וינדם ויש אומרים מפני החרם שהחרימו
ואף על פי שלא היה עמהם ולא היה יודע מכל מקום חל
החרם עליו כמו שחל על יהונתן אף על פי שלא שמע החרם
ומכאן שהחרם שהוא בעשרה חל אפי׳ על שאינו שם ושלח
אותם ואמר להם אל תרגזו בדרך כי פחד שמא יתקוטטו על
המכירה ונתן להם חליפות שמלות ולבנימין שלש מאות כסף
וחמשה חליפות שמלות ׳ ולאביו שלח כזאת וגומ׳ כלומר
כבנימין ועוד עשרה חמורים ועשר אתונות ויחסר וא׳ מן
עשרה כמו שמש ירח עמד זבולה ובענין המנין יש ענין לאביו
ובענין העגלות כדדרשו ז״ל ולכן פרח לשלוח לו עגלות שהיה
מטעם המלך שלא יצאו ממצרים עגלות שלא יבוזיו תחשרת

ועוד בעבור הפרות המושכות העגלות שהיו טובות ויפורת כמו שכתוב עגלה יפיפיה מצרים שלא יולידו בשאר ארצות ואם היו יוצאות היו נוטלות הרחם שלהם שלא יתעברו וכמו שאמרו ז"ל אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים שאין חותכין האם שלה בשביל שלא תלד במקום אחר ולכן כתיב ואתה צוית זאת עשו כלו' אף על פי שנצטוית שלא להוציא עגלו' אני מצוה לך קחו לכם וכו' וכן הוא אומר ויתן להם יוסף וגומר ופי' רש"י ז"ל שנפרד ממנו בפרשת עגלה ערופה והקשו עליו דאם כן היה לו לומר וירא העגלה ופירש בפרשת עגלה של עגלות המשכן במסכת שבת אבל במדרש ר' שמעון בן יוחאי מפרש כדברי רש"י ז"ל כשפירש מאביו יצא אביו עמו כדכתיב וישלחהו מעמק חברון דכתיב ואברהם הולך עמם לשלחם ותרגום לאלויהון ואמר לו שכר הלויה ושעתידה מצוה להתחדש בעגלת ערופה על ענין כי ימצא חלל בענין הלויה שכתוב ועינינו לא ראו לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה ומתוך זו ההלכה פירש ממנו ועוד להראות לו סימן שרוב תבואות בכח שור לרמוז על מדתו דכתיב בכור שורו הדר לו ואמר להם ועיניכם אל תחוס על כליכם כי ידע שאביו חס על כליו וכמו שדרשו בפסו' ויותר יעקב לבדו שנשאר על פכין קטנים וכשהגידו לו יוסף חי נתבטל ונפל כמת כי כן טבע בבוא השמחה פתאום שנרחבים עורקי הלב ויוצא החום הטבעי כידוע בחלושי הטבע אף בזקנים והיו מדברים אליו ענין אחר עד שחזרה רוחו דכתיב ותחי רוח יעקב אביהם. ובא לבאר שבע מקום תפלת אבותיו ליטול ממנו רשות ביציאת חוצה לארץ שהיה קשה בעיניו · ויזבח זבחים לאלדי אביו יצחק שהיה מתירא מן הגלות שהיה רואה שהיה מתחיל כי כל האבות היו יודעין הגליות כמו שאמרנו בשאר הפרשיות וזבח לכבוד פחד יצחק כי משם היה מפחד לכן זבח זבחים להשלים אליו המדות ולא הקריב עולות כאבותיו כמו שדרשו ולמה נקרא שמם שלמים שמטילים שלום בעולם · וכבר האריך הרמב"ן ז"ל בזה באותן המדות שאמרו בבב"ר חייב אדם בכבוד אביו יותר מזקנו וכו' ושואלין בשלום התלמידים וכו' ובא אליו האלדים וקראו יעקב לענין בעבור שהיה יוצא לחוצה לארץ ואף על פי ששמו עתה יעקב והוא מתחת השרים והמזלות ועם כל זה לא יירא כי הוא יהיה עמו וירד עמו ויעלה עמהם והנה ירדו בכבוד ובמעלה בזכות יעקב כמו שאמרו ראוי היה יעקב לרדת למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שזכותו גרמה לו דכתי' בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה וגו' וכן דרשוהו במדרש אמשכם בעבותות זה אברהם דכתיב אהב את יוסף דעתם בזה כי הגלות היה חמור מאד בעבודות ועינוי כמ"ש לאברהם בברית בין הבתרים והיה ראוי להתחיל לירד למצרים מיצחק דכתיב כי גר יהיה זרעך ומשם התחילו הת' שנה כמו שתמצא בחשבון שנותם לולי שהתפלל יצחק על זה כמו שדרשו מעז יצא מתוק כלומר ממדתו של יצחק שהוא עז יצא מתיקות וחסד מלפניו וכמו שדרשו אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אבל יצחק לא הזכיר כי תמיד התפלל עליהם וכמו שהזכירו במסכת שבת ועוד אמר שנתן אות משמו על זה כי שמו היה ישחק ונתן הש"י ולקח הצד"ק ונשאר רד"ו כי התפלל עליהם שלא יהיה הגלות אלא רד"ו ועל זה היה מתירא יעקב מזה הגלות והוצרך לכל מה שעשה מהקרבן ולהשלים המנין לשבעים נפש כדי שיהיו מנין משוב כנגד שרי מעלה שהם שבעי' ולכן נמנו והיו ס"ט ונולדה יוכבד בין החומות למלאות המנין כל זה ראיה לדבריהם ז"ל כי ראוי היה זה הגלות להיותו חמור מאד לולי זכות אברהם הנקרא אדם כמו שנאמ' בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה ואהיה להם כמרימי עול על לחייהם ואט אליו אוכיל ובזכותו הרים

העול לצד לחייהם שלא יכבד עול הצואר כמו שעושה החכם הטוב והוליך אותו לאט שיוכל לסבול העול כי מלת אוכיל כמו סבל כמו ולא יוכל הארץ להכיל ומה שהביא רבותינו ז"ל לדרוש הפסוק על גלות מצרים בעבור שכתוב למעלה כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני ובאמת שיש בענין זה הגלות שאלה גדולה מה היה הסיב' כי שאר הגליות בבל וגלותינו זה היה להם סבה על עונות אבל בזה לא ידענו סבה ורבותינו ז"ל אמרו במדרש' כי היה על שגגות האבות אברהם שגג שלש שגגות אחד ביציאתו מן הארץ וירידתו למצרים מפני הרעב והשני שהביא לאשתו הצדקת במכשול עון כמו שכתב הרמב"ן ז"ל · והשלישי באמרו במה אדע כי אירשנה כמו שאמר בעון במה אדע נאמר לו ידוע תדע · ויעקב שגג לקבל לשון הרע על בניו ועל שעשה ליוסף שנוי על בניו כמו שאמרו ז"ל לעולם אל ישנה אדם בנו מן הבני' כי בסב' דמשה זוזי מילת שעשה יעקב ליוסף כתונת פסים נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ושלא קיים כבוד אב ואם באותן עשרים שנה ויש גם בענין סוד נעלם כענין רבי עקיבא וחביריו כי כך עלה במחשבה ונאמר הסוד לאברהם כי ידוע תדע וגו' וגם ליעקב ולכן היה מתפחד וזבח זבחים כמו שכתב הרמב"ן ז"ל ולפי קבלת רבותינו ז"ל גילה השם לאברהם גלות מצרים באר היטב כמו שנאמר לו ידוע תדע כי שאר הגליות לא נגלה לו אלא בדרך נסתר בפסוק והנה אימה וגומ' ובזה אמר ידוע תדע לשון ביאור ומה שאמ' בארץ לא להם ולא אמר במצרים יש מי שאמר מן החכמים כי לא היה חיוב הגזירה להיות במצרים אלא שנתגלגל הדבר בענין אחי יוסף ונתקיימה דבר הגזירה במצרים ויש מי שאמר כי עיקר הגזירה היתה במצרים משני טעמים האחד מירידת אברהם וכתיב וינגע ה' את פרעה כי רמז לזה הגלות · והשנית שאמר בכאן בארץ לא להם כלומר בארץ חם הארור שהוא הפך מזרע אברהם המבורך דכתיב ברך את אברהם בכל ומזרע שם המבורך דכתיב ברוך ה' אלדי שם ומצרים בנו של חם המקולל ועל זה נאמר בארץ לא להם כלומר הפך לא לחם ועל זה נאמר אשר הוצאתיך מבית עבדים ולא אמר מהיות עבדים אלא מבית עבדים הארורים ולכן התחילו להגלות באב השני ביצחק כי מבנו התחילו הארבע מאות שנה והיה הגלות בארץ מצרים שהוא בן השני לחם דכתיב ובני חם כוש ומצרים וזהו נופל על ענין ומה שתלה הכתוב בזכות יצחק שהקל הגלות בזכותו בעבור שהיה חטא ביעקב בעשותו שנוי ליוסף יותר מאחיו כמו שאמרו ז"ל אל ישנה אדם בנו מבין הבנים כי בסבת עשר זוזי וכו' ואין הכוונה לומר שאם לא עשה כן שלא ירדו כי הדבר היה מוכרח אבל נתגלגל הדבר בסיבת זה וגם ביוסף היה חטא שהיה מסלסל עצמו והיה אומר לאחיו ראה מה עשה לי אבא ועל זה היה נתפש בבית הסוהר בעבור אשת אדוניו ואמרה ראו הביא לנו איש עברי מדה כנגד מדה וכמעט היה נכשל בשתי עבירות גלוי עריות מאשת פוטיפר שבא למעשה לולי דיוקנו של אביו שהראה לו ומצות הציצית שהצילתו מן החטא כמו שדרשו בפסוק ותתפשהו בבגדו באותו ענין דנתן דציציתא · ועוד אמרו במדרש יוסף גרם קריעה לאביו ולאחיו ולכן נקרע עליו בגדו שנ' וינח בגדו בידה והגידתו אצלה ובא האדון לפני כהני פרעה כי היתה אומרת כי הוא רצה לאנוס אותה וקרעו והוא אומר היא תפשה בבגדי וקרעה אותם ודנו כהני פרעה שיראו הקרע אם הוא אחרי הבגד היא תפשה בו ואם הוא בפני הבגד הוא רצה לעשות המעשה ומצאו הקרע אחורי הבגד ולכן עשה יוסף עם כהני של פרעה חסד שלא קנה אדמתם · ועל כל אלו העניינים תלה הכתוב הכל בזכות יצחק שהתפלל כמו שאמרנו ובאו שם בכבוד גדול

וראה

וראה פרעה מעלת׳ וצוה לבא יעקב לפניו ובאה על ידו ברכה ונסתלק הרעב כפי קבלת רבותינו ז״ל ועלה נילוס והשקה כמו שדרשו בפסוק ויברך יעקב את פרעה׳ כמה ימי שני חייך שהימים לא היו ארוכים בזמנו וחשב כי זה ד״יה זקן מאד באורך ימים ושנים ועל כן שאלו יכי מה טעם לשאול לו כמה ימי שני חייו אלא בעבור זה כי מרוב האנחות והצרות שעברו עליו נראה זקן מאד ולכן תמה שלא ראה בזמנו איש זקן כמוהו והוא השיב כי אין זה מרוב ימים ושני׳ כי שיבה נזרקה בו כי אבותיו היו זרע ברך ה׳ ויראת ה׳ תוסיף ימים והיו חייהם ארוכים והוא בצרותיו היו ימיו רעים ומועטים ולא השיגו את ימי שני חיי אבותיו ובירכו כמנהג הזקנים כי ידע שחפץ בברכתו׳ והנה כל זה כבוד ומעלה להם וכל זה בזכות אביו כי לא בעבורם כל כך כמו שאמרנו כי בעבורם קצת עון אשר חטא נאב הזקן וביוסף כמו שאמרתי והכל סימן לדורותינו כי כמו שעשה החסד הגדול עם אבותינו במצרים כן יעשה עמנו בזכות האבות למען שמו הגדול. ויעלה אותנו מגלותינו כמו שרמז כאן ואנכי אעלך גם עלה כי אנכי הוא המעלה ואנכי הוא העולה ולכן אמר משה בגאולת מצרים מי אנכי כי אלך אל פרעה אתה הבטחתם אנכי אעלך וכן לעתיד כמו שאמר הנביא אנכי אנכי הוא מנחמכם לרמוז לגלותינו ולכן אמר אעלך על גלות מצרים׳ גם לרבות גלות בבל׳ עלה על גלותינו זה ועוד בעבור שכינתו אשר היא עמנו בגלות שיעש זה כי עונותינו גורמין אורך גלותינו וגורמין שהשכינה אינה במקומה אלא כצפור נודדת מן קנה ועל זה דרשו ז״ל משדד אב מבריח אם בן מביש ומחפיר ולכן שודד לאב שהיא כנסת ישראל ולכן תמצא בכל מקום שזוכר ישועתו של ישראל מזכיר שכינה דכתיב צדיק ונושע הוא וכמו שכתוב בגאולת מצרים אשר פדית לך ממצרים גוי ואלדיו כי כל מקום שגלו שכינה עמהם דכת׳ אנכי ארד עמך מצרימה גלו לבבל שכינה עמהם דכתיב למענכם שולחתי בבלה וכתיב ושמתי כסאי בעילם׳ גלו לאדום שכינה עמהם דכתיב עמו אנכי בצרה ולעתיד לבא כתיב גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות׃

פרשת ויחי יעקב

בישישים חכמה ולאורך ימים תבונה׃
(איוב יב)

בישישים חכמה הכתוב הזה לפי דעת רבותינו ז״ל אינו נאמר על כל אדם כי אנו רואים כמה זקנים וישישים שאין בהם חכמה כלל אדרבה הם טפשים באורך ימיהם ולכן מפרשים אותו על חכמי לב ובלבד חכמי התורה אמרו חכמים ז״ל תלמידי חכמי כל זמן שמזקינים חכמה מיתוספת בהם דכתיב בישישים חכמה ועמי הארץ כל זמן שמזקינין מטפשין דכתיב וטעם זקנים יקח׳ וכן האמת והטעם בזה ידוע וכבר כתבו חכמי המחקר׳ כי חיי האדם הנהוגים הוא ד׳ מדרגו׳ והם הילדות והבחרו׳ והישישות הזקנה והנפש תעלה באלו ארבעה זמנים מעלוי לעלוי׳ ועל כן קראה שלמה בשירו בארבעה לשונות סוסתי יונתי וכלתי תמתי׳ על הפרק הראשון קורא סוסיא רודפת אחר החומרי׳ ועל הפרק השני רעיתי מתדבקת בתורה ובמצות׳ ועל הפרק השלישי קראה יונה על שהיא מתדבקת בשם ית׳ כיונה בבת זוגו׳ ואחר כך קראה כלה שהיא כלולה שלימה׳ אמר אחותי רעיתי על הילדות׳ והילדות הוא מעט משנולד אדם עד עשרים שנה ובזה הזמן יש בו גידול תמיד׳ והבחרות הוא מבן עשרים עד ארבעים והוא הזמן שנשלם בו גידול האיברים והם עומדים על מתכונתם׳ והישישות הוא מארבעים ועד ששים והוא הזמן שמתחילין הכחות לחסור והולכין הלוך וחסור מעט מעט ואינו נכר כל כך והזקנה הוא מששים עד סוף החיים שבעים או שמונים כפי כח התולדה ובזה הזמן נראה חלישו׳ בכח הטבעי עד שיפסד הגוף לגמרי ובאלו הד׳ זמנים משתנה האד׳ ממזג למזג ואין זה מקומו כי זה מדרכי הרפואה׳ ואלו הארבעה זמנים הם נכללין בשלשה והם עליה ועמיד׳ וירידה׳ וכנגד אלו השלשה זמנים נתקנו לנו ג׳ תפלות בקר ערב וצהרים להתפלל באלו שלשה זמנים בבקר בזמן העליה ובצהרים בזמן העמידה והערב בזמן הירידה להתפלל לפניו שיעזור לנו בשלשה זמנים אלו ולהודות לפניו על קיומינו ועל שהוא מספיק כל צרכינו באלו השלשה זמנים וכנגד אלו השלשה זמנים שלשה כחות באדם׳ האחד נקרא נפש ומשכנה בכבד׳ והשני נקרא רוח ומשכנה בלב׳ והשלישי נקרא נשמה ומשכנה במוח והוא הנקרא כבוד׳ והוא שכתוב למען יזמרך כבוד והיא הנשארת אחר הפסד הגוף ושובו לארבעה יסודותיו׳ כי השתים נפסדות ואובדות באבדן הגוף כי בהם דומה האדם לבעלי חיים והוא משתתף עמהם בשתיהם כי ברוח אשר בלב ישתתף אדם עם בעלי חיים בכח ההרגש והדמיון וחמשה חושים כי כמו שהם באדם כן הם בבעלי חיים כי יש להם רצון ובחיר׳ הולכין אחר הנאות ובורחים מן הנזק ומזה יבא האהבה והשנאה והכעס והרצון ואכזריות ורחמנות וכל זה בבעלי חיים ובכח אשר בכבד ישתתף אדם עם הצמחים גם כן כמו עם בעלי חיים כי בזה הכח הגידול וכח הזן וכל זה בלי כונ׳ ורצון והיתרון אשר לאדם הוא הכתר שהוא הנשמה שאין לבעלי חיים עסק בה כלל ואין צריך לומר לצמחים׳ והכח אשר בכבד הנקרא נפש מתגברת בעשרים שנה הראשונים שהם זמן העליה׳ והכח אשר בלב הנקרא רוח מתגברת בזמן העמידה עד ס׳ שנה והנשמה מתגברת בזמן הירידה בזמן שיורדות השתים ולכן כשהאדם מתעסק בחכמה תתחזק הנשמה בזמן הירידה בשחלשו הכחות הגופניות המעיקין לה וזהו מאמרם תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה מתוספת בהם׳ ואם האדם מתעסק בחכמה החושית כלומר לדברים הגופניים תחלש זו בזמן הזקנה כשמחלישין הגופניים וזה הוא כי עמי הארץ כל זמן שמזקינין וכו׳ ולזה אמר שלמה שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך כלומר השתדל להיות מן הרודפים אחר החכמה השכלית בנעורך כדי שתגבר הכח השכלי באחריתך בזמן הירידה׳ אמרו ז״ל בן עשרים בה ימות כלומר במה שהאדם אוחז בהיותו בן עשרים דרך טובה או רעה בה ימות׳ וכן מצינו באבות ישראל שסמוך למיתתן מיתוספת בהם חכמה ושלימות כמו משה שבירך ישראל סמוך למיתתו ואליהו בהסתלקו ששאל ממנו אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי פי שני חלקים במה שיודע שיהיה כבכור הנוטל פי שנים בנכסי אביו שהוא היה תלמיד מובהק דכתיב אשר יצק מים על ידי אליהו ולא היה שואל שיתן לו פי שנים ממה שיודע כי אין זה בידו והראיה שאמר ברוחך בכאן ולפי דעת חכמינו ז״ל שאל ממנו שיתפלל עליו לעשות דברי נסים מובהקים כפלים ממנו כי הדור היה מתקלקל והיה צריך הברא יתירה ממנו וכן היה שהחיה בן השונמית והאיש הנביא דכתיב ויהי הם קוברים איש׳ דבר אחר שריפא

צרעת

צרעת נעמן שהאיש הנביא קם על רגליו ולביתו לא הלך להודיע כי הצדיקים אפילו במיתתן הם חיים גדולים יותר מחייהם ומה שלא הלך לביתו לחוש לכבוד אלישע שלא היה פי שנים ברוחו ממש והצרעת הזו היא התחייה והם שקולים כתחייה שלימה לקיים פי שנים וכן אירע להכמי ישראל בריבי אליעזר הגדול כמו שבא בסוף פרק ארבע מיתות וכן ברבינו הקדוש שמסר לבנו מסורת חכמה כמוזכר בכתובות ולזה הזמן היה מתפללים החסידים השלמים שיגיעו אליו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וגו׳ · והיה אומר דוד המלך ע״ה הודיעני ה׳ קצי ומדת ימי וגו ואם יגיע לאותו קץ · והנה יעקב בשעה שהתחילה החולשה כו והרגיש עצמו באפיסת הכחות וזה היה בשנה האחרונה ליטיו קרא לבנו ליוסף ומסר לו מסורת חכמה · וכן במדרש ויקרא לבנו ליוסף אין קריאה אלא בדברי תורה וחכמה דכתיב ויקרא אל משה ובו משתמשין מלאכי השרת וקרא זה אל זה ואמר · וכן ויקרא יעקב אל בניו להודיען סוף הגלות וזה היה בשנה האחרונה דכתיב ויחי יעקב וגו׳ · ובמדרש ויחי עולה ארבעה ושלשים רמז לחיי יעקב האמתיים היו ארבעה ושלשים שנה שבעה עשר שנה שהיה עם יוסף קודם גלותו · ושבעה עשר גם לאחר גלותו עד שמת · ואחר שמסר לו חכמה השביעו ואמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך ונראה כי יוסף לא שם ידו תחת ירכו שאם כן היה זוכרו כמו שהזכיר בעבד דכתי׳ וישם העבד את ידו וגו׳ ועל כן אמר השבעה לי וגו׳ · וכתב הרמב״ן ז״ל לא היה חושד יעקב ליוסף שלא יקיים דברו כשאמ׳ לו אעשה כדבריך אבל פחד שלא יניחהו פרעה להפרד ממצרים ויאמר לו יעלו אחיך עמו או לא ירצו להעלותו כלל אלא שיקבר במצרים לכבוד להם ולזכות וכל שכן לדעת המדרש שאומר כי כל ימי חייו שהיה במצרים שבעה עשר שנה לא חש אדם בשיניו ולא הפילה אשה ולכן היה צריך להשביעו וכן היה כי לולא השבועה לא היה מניחו פרעה דכתיב כאשר השביעך ולפי דעת רבותינו ז״ל בתחלה אמר לו איתשיל על שבועתך כמו שהוא מוזכר בסוטה ואחרי כן כשנפל למשכב וידע שהוא קרוב למיתה שלח פעם אחרת בעבור יוסף לברכו ולברך בניו ונראה כי יוסף לא היה נפרד ממצרים בעבור המלך ובמדרש אומר שנתיירא שלא יחקור אותו על מכירתו היאך בא למצרי׳ · וספר לו ענין מיתת אמו היאך מתה בדרך ולא הכניסה למער׳ כמתנצל כי על פי הדבר קברה שם · במדרש חכמים ז״ל לומדין אותה במה שהזכיר בדרך שני פעמים כלומר בדרך שיעברו בניה וכתב הרמב״ן ז״ל כי הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה אף על פי שהיה מהל׳ מועט כברת ארץ כמהלך אדם מן הבקר עד שעת סעוד׳ כמו שהעיד הרמב״ן ז״ל היה כדי שלא יקבר עם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולכן קברה שם ולאה נשאת לו בהיתר ורחל באהבתו אותה ובנדר שנדר לה לקחה · כל זה התנצל מפחדו שלא יתרשל בעליתו וכל זה בעבור כי הוא השלים זוגות המערה ולכן חזר וצוה לבניו אם אולי יתרשל יוסף · ועוד נצרך להשביע יוסף ולהתנצל כמנו כי ידע זדון עשו ופחד שיעלה ואולי שיבא בזרוע וחיל כי האריך ימים יותר ממנו כי אמרו במדרש שחסרו משנות יעקב שלשים ושלש שנים על מה שנתרעם ימי שני מגורי וגומר והיה לו לברך על הרעה כדרך שמברכין על הטובה וכן תמצא שלשים ושלש תיבות באותו דבור ויאמר פרעה אל יעקב כמה וגו׳ כי השם מדקדק עם חסידיו כחוט השערה ופחד שיעלה עשו וחשב שאם יעלה יוסף יעלו עמו גם רכב גם פרשים וכן קרה לו כי כתב בספר בן גוריון וזולתו מספרי קדמונים כי עלה צפו בן אליפז בן עשו בחיל כבד לערער על הקבורה וגבר ידי יוסף עליו והרג גבוריו ותפש את צפו בן אליפז בן עשו והורידהו למצרים ועמד שם בתפישה כל ימי חיי יוסף ואחר כך ברח והלך לכנ״פניא ואחר כך מלך ברומי והו בנה ההיכל שברומי ורבותינו ז״ל זכרו קצת מזה במסכת סוטה ואחר שהתנצל ממנו התחיל לברך בניו ושכל ידיו בהכמה ובכוונה בדיבוק שלם בייחוד גמור ובנשיאת כפים וזהו שתרגם אנקלוס אחכימינון לידוהי ויוסף חשב אולי לא היה עושה בדעת ואולי לא תבא הברכה שאינה בכוונה והוא אמר לו ידעתי בני ידעתי ואז נתפייס וברכם בברכה שלימה כי בברכו בניו כמתברך הוא ולכן התחיל ויברך את יוסף וסיים יברך את הנערים והתחיל בהאלדים אשר התהלכו אבותי וגו׳ האלדים הרועה אותי וסיים בהמלאך הגואל והנה הברכה אחת ולכן אמר יברך כי הכל ייחוד גמור ולכן הזכיר הייחוד הגמור והאצילות כלום׳ והנה הם ברוכים בשמים ובארץ כל זה באהבתו את יוסף ונתן לו הבכורה שיהיה בידו לתתה למי שירצה והו׳ שכם אחד חולק חד יתיר ואמר אשר לקחתי כמו שפירש הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל כי עשה כמו שעשה אלישע ליואש בן יהואחז מלך ישרא׳ דכתיב ירה ויור ואחר כך ברך לבניו ובקש לגלות הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי רצה לגלות להם סוד השמטות והיובלות ועניני הגליות והגאולה מהם ופחד יעקב בראותו שנסתלקה ממנו שכינה שמא יש בבניו פסול כמו שהיה באברהם ויצחק ובאותה שעה אמרו לו שמע ישראל יי׳ אלדינו ה׳ אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד · אמרו במדרש שאמר יעקב להקב״ה אין בבני שום חטא כי אין באחד מהם לא חית ולא טית אמר לו הקב״ה אעפ״י כן אינן ראויין לגלות להם הקץ כי אין בשום אחד מהם לא קוף ולא צד״י וכשאמרו לו שמע ישראל וגו׳ פתח ואמר ברוך שם כבוד מלכותו וגו׳ · והמשילו רבותינו ז״ל משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה והביאו לה בחשאי וכו׳ · וזה הענין הוא נכבד ונעלם ליודעים סודו כי ידוע כי ציקי קדרה הם עניינים הכבשים הקדרה כמו שאמ׳ ביומא ובשלו בפרור מלמד כי ציקי קדרה ירד להם עם המן והמשל נאות בענין כי כמו שהקדרה לא היתה חסרה כלום כך בפסוק קרית שמע יש די למבין והדלת הארוכה מורה על ענין הייחוד השלם ברמז ולא היינו צריכין יותר מזה ולפי שאינו כל כך מבואר כמו בפסוק ברוך שם כבוד מלכותו לעול׳ ועד כי הוא מבואר יותר באמרו מלכותו דרך ייחוד לכן הוצרכנו לאמרו בחשאי שלא יהיה לנו צער ולא גנאי ופירוש בת מלך היא כנסת ישראל תאמר ברוך שם וגו׳ יש לה גנאי בדבר כי משה גדול הנביאים לא אמרו · לא תאמ׳ יש לה צער שאין מתבאר הייחוד מדברי משה שהוא היה גדול ויודע הענין והדבר שיהיה לו מבואר הוא סתום אצלנו ולכן נהגו ישראל שהם עבדיה לאמר בחשאי מפני כבודו של משה שלא אמרו · ויש בענין סוד נעל׳ והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב בענין אחר שעיקר הייחוד הוא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא השלמות הברכה והייחוד ולא סגי בלאו הכי והוא תיקונו כמו ציקי קדרה לתבשיל ועל זה אמרו יעקב · וכה שלא אמרו משה בתורה לפי שהזכיר המצוה · לא שהזכירו בדרך קבלת עול מלכות שמים כמו ביעקב · כמו שאין אנו אומרים אותו בכתר שאינו קבלת שמים כי כבר קבלנו אותו אלא שאין אנו אומרים אותו במוסף אלא בהזכרה בלבד כמו שאמרו בירושלמי כשהיה שעת השמד ולא היו רשאין לומר אותו בקול רם בקרית שמע מפני האויבים · היה כל אחד אומר אותו ביחיד · ובמוסף היו מזכירין אותו

בקול רם ולא היו אומרי׳ ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד׳ שכבר אמרוהו ביחיד ׳ועל זה אמרו נימריה לא אמריה משה לא נימריה הא אמריה יעקב וכו׳ והמשל דומה לפוסל שאם נאמר אותו יש גנאי שלא אמרו משה וכסבורין העם שיש חסרון בתורה או שאנו עושים הפך התורה ׳ לא נימריה יש צער שאין היחוד שלם התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי ועל זה נהגו ברוב המקומות שיהו קורין קרית שמע בקול רם לבד בשכ״מלו והוא מנהג יפה לזת הדר׳ ׳ ואמרו חכמי׳ כי על זה אומרים במוסף באחד ימלוך בעבור ברוך שם כבוד לעול׳ועד ׳ וזה ענין נכבד ׳ ומלת הימים יש בו שתי משמעיות ימים ממש או לשון ימין הדברים שהם לימינו של חקב״ה ולא רצה השם ית׳ ׳ וחזר לברכן לכל אחד כפי ברכתו הראויה לו בחכמה גדולה ברוח הקודש והתחיל בראובן כי הוא הבכור ובכלן תמצ׳ברכות שלימות התפלל על ראובן שימחול לו עון יצועיו וזה יתר שאת ויתר עז כלומר שישא עונו כמו הלא אם תטיב שאת כלומר מחילה יתירה כי עונו עז וקשה כמו שהוא עז ביותר כן תהיה סליחתו על ענין פחז כמים בעבור כי הוא בכורו טפה ראשונה קדושה שלו ודעת אנקלוס כי שארת כהונה מן וישא אהרן א׳ת ידיו ׳ עז זה מלכות מן ויתן עוז למלכו׳ בכור כמשמעו ואבד שלשה מעלות הללו בחללי יצועי אביו ולכן היתה הפסקה בפסוק וישמע ישר׳ פרשה סתומה אשר שיעורה תשעה אותיות אשר שלש פעמים נפסד שלשה מעלות הללו ׳ וכן בשמעון ולוי תמצא ברכה שלימה שהתפלל עליהם שיחסר אפם כי עז ועברתם כי קשתה כי לשון ארירה לשון חסרון וחלק האף והפיץ העברה על מה שעשו ואם ימעט האף זו ברכה שלימה ׳ ועוד כלל בלשון אחלקם ביעקב כי נחלת שמעון בתוך נחלת יהודה ונחלת לוי ערים בכל ישראל כדאמרינן הפץ עברות אפך על ידי סבת האף והעברה היו להם ערי מקלט מנופצות בכל ישראל׳ וכן תמצא ביהודה בענין המלכות ובענין המשיח ושלא יסור שבט ממנו כמו שדרשו ז״ל אלו ראשי גליות שבבבל הבאים מזרע יהודה מצד האב שרודין בעם ומחוקק נשיאים שבארץ ישר׳ ששם היתה החכמ׳ דאוירא דא״י מחכי׳ והם מזרע דוד מצד האם ומה שאמרינן בסנהדרין אנן כייפינן להו הוא בחכמה אבל בממשלה לבני בבל וכן תמצא ברכה לכל אחד ואחד וכן כללם כלם ואמר וזאת אשר דבר להם אביהם וגו׳ ויש בענין אשר דבר להם אביהם לשכינה כמו זאת היתה לי בזאת יבא אהרן ואמרו במדרש אמ׳ להם יעקב לבניו עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם מן המקום שאני פוסק יתחיל הוא הדא הוא דכתיב וזאת הברכה דרשו לנו ענין גדול כי יעקב ומשה יש להם שייכות גדול במדותם ובעניניהם אדם כיוצא בי שיעקב מדתו אמת דכתיב תתן אמת ליעקב ׳ ומשה רבינו הנחיל תורת אמת זה שלישי לאבות וזה שלישי לאחים זה רועה וזה רועה ואמרו כי ראוי היה יעקב שתנתן תורה על ידו אלא שלא הגיע העת והזמן וגם במיתתן יש שייכות שמתו חוצה לארץ ויש ענין כי יעקב נכנס לארץ בגוף ובשר ומשה לא גוף ולא בשר וזה הוא שאמר כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר כי מאחר שהוא מת ידוע הוא שאינו עובר וכו׳ ויוסף בעצמותיו לבדי ויש בזה רמז למתי הגלות כמו שדרשו ז״ל במסכת תעניות בפסוק וירא ראשית לו ויתא ראשי עם׳ ויש בענין מיתת יעקב ענין נסתר כמו שדרשו ז״ל במסכת תעניות יעקב אבינו לא מת ואף על פי שנזכר בו מיתה דכתיב הנה אנכי מת ׳ וכתיב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ׳ להם נראה כי מת אבל על האמת לא מת כי בעיקר האסיפה לא נזכר בו מיתה כשאר האבות כי לא נאמר בו אלא ויגוע ויאסף אל עמיו ומה שהשיבו לו שם וכי בכדי ספדו ספדיא וחנטו

חנטיא וקברו קבריא׳ לא היו מבינים כוונתו כי גם הוא ידע הכתובי׳עד שאמר להם מקר׳ אני דורש מה זרעו בחיי׳אף הוא בחיים ואז הבינו כוונתו ׳ועל זה אמרו במדר׳ מתהלך בתומו צדיק ׳ זה יעקב שהוא איש תם ומתהלך כמו ויתהלך חנוך וכמו שתרגם הירושלמי ואיננו כי לקח אותו אלדים וליתוהי ארי לא אמית יתיה ה׳׳ ובאמת יש הפרש גדול בין הסתלקות יעקב לחנוך וגם ענין אליהו שחזר עצמו לפידי אש הוא דקות מזה׳ וכבר רמז זה הרב רבינו משה בר נחמן זכרונו לברכה ואמר וידוע זה הענין במסכת שבת ובמסכת כתובות בההיא דקפולאי דשבת וההיא דר׳בכתובות והם דומים לזה ויש הפרש ביניהם כמו שרמז הרב זכרונו לברכה במה שכתב ורמז כאן כפירושו ׳ ואחרי אשר בירכן צוה להם קברו אותי אל אבותי אל המערה וגו׳וכתיב ויעשו בניו לו וגומר ׳ולפי דעת חכמי׳ ז״ל שבני בניו לא יגעו בארונו שהם בני כנעניות ורצה להוציא שמעון ולוי שלא יגעו בארונו ונשתטחו לפניו ועשו תשובה גמורה וכחל להם וצוה שלא יגע בו יוסף דרך כבוד כי הוא מלך ולא יזלזל במעלתו ושלא יגע בו לוי דרך כבוד שהוא עתיד לשאת ארון הקדש ולא יזלזל במעלת האו׳ן והכנים במקומן אפרי׳ ומנשה וחלקם היאך ישאו אותו שלשה מכל צד וסיים מי ומי יהיו במזרח ובכל צד כמו שהם מסויבים בדגלים וזה הוא שאמר הכתוב איש על דגלו באותות כלומר באותות שאמר להם אביהם בארון כי משה היה חושב היאך יחלקם ולא יטיל קנאה ביניהם אמר לו הקדוש ברוך הוא איש על דגלו באותות כמו שחלקם אביהם ואין קנאה בדבר׳ וכתב הרב רבינו משה בר נחמן זכרונו לברכה לפי דרכנו למדנו עשרה דברים בענין המת מזה הסיפור של יעקב ויש לנו לאחוז דרכו כי אלו העניינים הם להיותן רמז לבנים כי ממנו יראו וכן יעשו בשאר הדברים שלמדנו ממנו כמו שכתבנו בפרשת וישלח יעקב׳ האחד הצואה כשאדם מרגיש אפיסת כחותיו וימיו קרובים למות שיצוה בניו ובני ביתו כי כן מצינו ביעקב ויצו אותם ויכל יעקב לצוות את בניו וכן נהגו אחריו שמצינו בדוד ויצו את שלמה בנו וכן אמר ישעיהו לחזקיהו צו לביתך וכן לאחיתופל ויצו את ביתו וגומר׳ והשני מצוה לקיים דברי המת דכתיב ויעשו בניו לו כן כאשר צום׳ והשלישי שישתדל האד׳ להקבר בארץ הנבחרת כאשר עשה יעקב וצוה את בניו על זה וכן העלו את כל השבטים וכמו שהשביעם יוסף כי כל אחד צוה כן ואם לא נזכר ואף דינה העלו עצמותיה כמו שהוא ידוע היום קברה אצל נתאי הארבלי כי יש לארץ ישראל מעלה גדולה על שאר הארצות כמו שספרו לנו חכמים זכרונם לברכה בכמה מקומו׳ והתורה אמרה וכפר אדמתו עמו׳ ויש בתחיית המתים מעלה גדולה בזאת הארץ מה שאין כן בחוצה לארץ אף על פי שבכל הארצות יש תחיה אין בכאן גלגול מחילות אלא ויציצו מעיר כעשב הארץ׳ והרביעי להקבר עם משפחתו ואבותיו כמו שכתוב כאן ושכבתי עם אבותי׳ ויש בענין הזה ענין מקובל לתועלת הגוף והנפש ואם אינו דבר שכלי׳ והחמישי נשיאת על הכתף דכתיב וישאו אותו בניו לא בבהמות כי הנצרך לכך הוא עונש דכתיב ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה׳ ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה וגומר וישאו אותו על חסוסים׳ והששי לויית המת עד שיקבר ומתאבלים אחריו דכתיב באבנר והמלך דוד הולך אחרי המטה ושאר העם לפניו ולאחריו וכן בנשים כמו שאמרו מקום שנהגו לצאת אחר המטה נשים יוצאות לפני המטה יוצאות וכו׳ וכן ביעקב ויעל יוסף לקבור את אביו וגו׳ וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו וגומר׳

והשביעי

ז׳השביעי הבכי וההספד על המת דכתיב ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד וכתי׳ ויבכו אותו מצרים וגו׳ וכן מצינו באברהם לספוד לשרה ולבכותה ורבותינו ז״ל קבלו שבעה להספד וג׳ לבכי שלשים יום לגיהוץ כי באלו הזמנים מקבל שנוי הגוף אבל האבות והצדיקים אין מקבל הגוף שלהם שנוי דכתיב במשה לא כהתה עינו וגו׳ וזה לאחר מיתה העידה התורה שאם בחיים היה זה אין זה כל כך שבח כי כמה זקנים אינם משתנים בזקנותם ויש בתלמוד הרבה מזה שלא היו משתנים במיתתן׳ והשמיני האבלות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ורבותינו ז״ל קבלו הדברים שהאכל אסור בהן בשבעת ימי אבילות ובתוך שלשים יום ובתוך שנה ואין זה מקומו׳ והתשיעי הנחם׳ שלא יתקשה על מתו יותר מדאי דכתי׳ וינחם אותם וידבר על לבם כי הבכי והאבלו׳ הראוי הוא עבוד׳ השם ית׳ והרבוי הוא כקורא תגר על משפטי השם אלו הם תשעה דברים שהם מפורשים בכתובים׳ והעשירית היא קבלת רז״ל והם התכריכין מפשתן לבן ושלא יהיו יקרים בדמים וכן צוו החכמים הגדולים ונשיאי ישראל לעשות ויש ענין גדול בתכריכין כמוזכר באות׳ הגדה של ברכו׳ באותה רוח שאמרה שאינה יכולה לילך מפני שהיא במחצלת של קנים כל זה מלשון רז״ל עם קצת תוספת ביאור ליפות הדברים׳ אחרי שובם הזכיר חסידות יוסף היאך התנהג עם אחיו ולא הזכיר להם דבר בסרחון ומחל להם ופרנסן וצוה להם במותו שיעלוהו משם והבטיחן בגאולה דכתיב ואלהים פקד יפקד וגו׳ ויש במדרש כי רמז להם כי מן הארבע מאות שנים שהיתה הגזירה להיות במצרים כי כלם היו יודעין אותה שיחסר מהם קץ וישארו רד״ו וזה הוא פקוד יפקוד פירוש לשון חסרון כמו כי יפקד מושבך מן המנין׳ דבר אחר במדרש פקוד להווה יפקוד לעתיד שרמז להם הגלו׳ כי בכולם יפקוד השם לישר׳ ויעשה למען שמו הגדול כמו שאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד רמז לארבע׳ מלכיות ושב יעקב זה מלכות בבל׳ ושקט ממלכות מדי ופרס׳ ושאנן ממלכות יון׳ ואין מחריד ממלכות אדום׳ הנה הבטיח בכל המלכיות׳ השם ית׳ ברחמיו וחסדיו יקיים אותו במהרה בימינו כמאמר הנביא אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל וגומר:

נשלם ספר בראשית׳ תהלה למגיד אחרית מראשית:

תם

ואלה שמות

כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב:
(משלי כה)

כצנת שלג כבר אמרתי בפרשת ויגש אליו כי אלה הכתובים של משלי יש להם שלשה פנים פשט הכתוב וענין פנימי שכלי ומדרש רבותינו ז״ל, וזה הפסוק גם כן יש בו שלשה דרכים הללו פשט הכתוב ידוע כי ביום הקציר יצטער אדם בחמימות הזמן ויתחמם הלב מאד כמעט שיפרד הכח ממנו וקרירות הרוח הנושב באותו זמן ישיב רוחו אליו ושמחים בו בני אדם ועל זה אמר כצנת שלג ולא אמר כשלג כי הוא נמנע באותו זמן ואם יבא בדרך זרות לא ישמחו בו בני אדם כי ימנע מלאכתם ויזיק כמו שכתוב הלא קציר חטים היום וגו׳ אבל הרוח הקר כצנת שלג יועיל בקצי׳ וישמחו בו כן ציר נאמן לשולחיו אם הוא ציר דברים עושה שליחתו בנאמנות ואינו מגלה שליחתו דכתיב ונאמן רוח יכסה דבר ואם הוא ציר נפקד ממון והוא נאמן בשליחתו על הפוקר אותו בנאמנות שהוא נאמן ומשיב נפש אדוניו כי בעוד שעושה שליחותו הוא בעל מחשבות רוצה לומר השולח ומחמץ בטרדתו במחשבו׳ וכששב לשולחיו שעשה שליחותו בנאמנו׳ משיב הנפש וזהו ציר אמונים מרפא מטרדותו וממחשבותיו ואמ׳ שלמה בציר שעושה החפך כחומץ לשינים וכעשן לעיני׳ כן העצל לשולחיו וידוע שהדברים החמוצים מזיקים לשינים ומקהים אותם דכתיב האוכל הבוסר תקהינה שיניו וכן העשן מזיק מאד לעינים כמו שאמרו חכמים ז״ל שדמעת העשן ובית הכסא מזיק לעינים מאד שמכהין האור׳ כן השליח העצל היא מזיק לשולחיו׳ וכבר כתבו בזה בספר המדות כי שני בני אדם נכבדים רצו לבדוק לשלוחיה׳ אמרו לאחד לך לשוק קנה לנו חבל אחד והיה השוק רחוק מאד הלך ומצא חבלים מצמר ופשתן וקנבוס וג״ס׳ ולא ידע מאי זה מהם יקנה חזר ושאל אי זה חבל אתם רוצי׳ מצמר או כך וכך אמרו לו מצמר חזר לשוק מצא חבלים מצמר מהם ארוכים ומהם קצרים חזר ושאל מאי זה מדה אמרו לו ארוך בענין שחזר כמה פעמים קראו לשליח האחר אמרו לו לך קנה לנו חבלים מן השוק היה השליח פקח אמר אי זה מין חבל אתם רוצים מפשתן או מצמר או כך אמרו לו פשתן אמר להם דקה או עבה או מאי זה מדה שאל הכל בבת אחת זהו פשט הכתוב׳ והדרך השכלי מוסכם מפי האומר שמדבר באד׳ השלוח בזה העולם שיעשה שליחותו וזה מוסכם מכל בעל שכל שכוונת האדם בבריאה שיעבוד השם ית׳ ויעשה בזה העולם כוונת שליחותו ואין צריך להכריח זה הדעת מתורתינו שהוא מוכרח ועומד אמר קהלת את האלדים ירא וגו׳ כי זה כל האדם ואמרו ז״ל אין לו להקב״ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד וכמו שפירש הרב רבי משה בר מימון ז״ל באר היטב ואפילו חכמי האומות הודו בזה ולכן אמר הכתוב הזה כי האדם העושה שליחתו בעולם הזה כראוי עושה נחת רוח ליוצרו כשמשיב נפש אדוניו כראוי וכמו שאמרו ז״ל והרוח תשוב אל האלדים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה לך וזהו ציר נאמן מחזיר הפקדון לבעליו וכן אמר שלמה המלך עליו השלום במקום אחר להשיב אמרים אמת לשולחיך׳ ומה שאמר בכאן לשולחיו בלשון רבים וגם שם לשולחיך לשון הכתוב כך הוא ישמח ישראל בעושיו׳ את אשר כבר עשוהו ואמרו ז״ל הוא ובית דין נמנו וגמרו על כל אבר ואבר עשהו לא נאמר אלא עשוהו וכן הוא לשון הכתוב נעשה אדם נתיעץ בפמליא שלו וכבר כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל פרק שני מהחלק השני כי אפלטון אמר זה הלשון בעצמו וזה הוא נרדה ונבלה שם ולזה דמה עונג המשיב נפש אדוניו ועושה שליחותו כראוי לצנת שלג ביום קציר ואמ׳ נפש כמו והיתה נפש אדוני צרורה וגומר ואלו הן כת הצדיקים והחסידים העושים שליחותם כראוי בזה העולם ונוחלי׳ העולם העליון ומתענגים שם עונג גדול ודמוהו כצנת שלג אף על פי שאין אדם יכול להעריך אותה ההנאה ואותו עונג כמו שכת׳ הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל כי כמו שאינו יכול הסומא להשיג ענין המאורות מה שלא נהנה מהם כך האדם אינו יכול להעריך עונג העולם הבא אבל דמה אותו לעונג הקרירות ביום הקציר כי הוא עונג גדול והוא ממין השכר כמו שאמרו זכרונם לברכה מלכים בה תשלג בצלמון מצננין לו גיהנם ואמר הנביא הנה יום ה׳ בא בוער כתנור וגום׳ וזרחה לכם וגום׳ ויצאתם ופשתם וגומ׳ וזה הוא האדם כשהוא עובד עבודת הגוף והלשון והלב וזה העולה בהר ה׳ והקם במקום קדשו ועל זה ייחד דוד המלך עליו השלום מזמור מי יעלה בהר ה׳ ופירש בהר ה׳ הוא כפשוטו או משל ופשוטו רמז להר המוריה וכן הוא בכתוב מפורש ויש לזה טעם לחלק השמות או הן דברים למדרגת הנבואה או למעלת החכמה או להשגת הנפש כדעת רבינו משה ז״ל וגם בזה יש הפרש בשמות כי בנבואה הר האלדים הוא רמז לאספקלריא שאינה מאירה והר ה׳ למאירה והחכמה למעשה בראשית ומעשה מרכבה ובהשגת הנפש גם כן לאלו המקומות גן עדן העליונים׳ ואמר מי יעלה ומי יקום כי באלו המדרגות צריך עליהם קיום הן בנבואה שלא יקצצו׳ הן לחכמה כרבי עקיבא וחביריו שנכנסו לפרדס או בהשגת הנפש שלא תגעל כענין רוח גבות כי הזוכה לאלו המעלות הוא צריך להיות בעל מדות אף על פי שהוא חכם גדול ואמר בתחלה נקי כפים כי העיקר הגדול הוא עבודת השם ויש בו שני עניינים האחד הוא מה שבין אדם לחבירו כמו גזל וגניבה ועושק שהוא נקי כפים נושא ונותן באמונה אינו עושה עול במדה במשקל ובמשורה ואוכל מיגיע כפיו בהיתר גמור וזה הוא מקצוע גדול בתור׳ כי כמה מצות תלויות בה׳ והב׳ הוא מה שבין אדם למקום שמאכלו אסורות ואפי׳ מן ההתר אינו טורח מן המותרות אלא הדברים ההכרחיים הכל לשם שמים לקיום גופו לבד ואינו מכוין להנאת החיך ובהיות הידים ראשי האברים החצוניים ויש בהם רמז לעיקרים גדולים כידוע לחכמי האמ׳ הקדמו׳ ולא לחנ׳ מתברכין ישרא׳ בנשיאות כפים וגם קידוש ידים ורגלים בכיור ומה שעשה רבינו הקדוש בשע׳ פטירתו שזקף אצבעותיו כלפי מעלה לומ׳ שלא נהנ׳ אפי׳

באצבע

באצבע קטנה כוונתו היתה בזה כי לעולם לא נתכוון לאכילה
ושתיה להנאה אלא לשום שמים · אמר אחרי כן ובר לבב
וזו היא כוונת הלב שהיא צריכה על כל פנים שיהיה זך לבו
בלי מחשבות והרהורים רעים וכמו שאמרו הרהורי עבירה
קשים מעבירה וכמו שכתב הרמ״זל כי העבירה בלא מחשבה
מטמאה האברים הגופיים אבל העבירה שהיא במחשבה
מטמאת הנשמה הטהורה ופירוש הדבר כי כשהאדם עושה
העביר׳ פתאום בלא כוונה ומחשב׳ שלא עלה על לבו לעשותה
אלא במקר׳ הוא כמו אנוס בלא מתכוין לה אבל מי שמחשב
ועושה אותה בכוונ׳ זו היא טומאה · ומה שאמר לבב ולא אמר
לב רמז לשני יצרים כמו שבא בתורה בכל לבבך ודרשו ז״ל
בשני יצריך יצר טוב ויצר רע · אמר אחרי כן אשר לא נשא
לשוא נפשי כנגד הלשון ומה שהוא אומר נפשו וקרי נפשי
יש לו ענין כי נפש האדם הוא נפשו של הקב״ה כמו שבא
בתורה בסוד הנפש ויפח באפיו נשמת היים וזהו חי ה׳ וחי
נפשך · וענין זה יש בו הרבה עיונים האחד כמשמעו שאינו
נשבע לנפשו לשוא כרבים הנשבעים חי נפשי כי היא שבועה
גדולה עד מאד׳ והב׳ שלא יתגאה בנפשו במה שחננו השם
בחכמה או מדות טובות שיהיה שפל ונכנע · ומה שכתב בעל
חובת הלבבו׳ על אותו חכם שלא ראה אדם מעולם שלא היה
חושבו בגדול ממנו ועל זה אמר דוד ע״ה לא גבה לבי וגו׳ וכמו
שדרשוהו ז״ל · ואמר ולא נשבע למרמה ויש שואלים מאי
רבותיה אפילו קל שבקלים נזהר שלא ישבע לשקר ולמרמה
ופירשו בו שלא נצרך לישבע על יצרו כמו שמצינו הרבה
כשהיה יצרם תוקפם נשבעים כמו שאמר וחטאתי לאלהים
שנשבע ליצרו ובבועז כתיב חי ה׳ שכבי עד הבוקר וזהו לא
נשבע למרמה ליצר הרע שהוא מרמה זהו דרך השכלי בזה
הפסוק · ויש במדרש שדורשין זה הפסוק על משה רבינו
שהוא ציר נאמן כמו שאנחנו אומרי׳ כששלחו הקב״ה ונתגלה
אליו בהר האלהים כמו שכתוב בזו הפרשה ומשה היה רועה
וענין האבות שהיו רועים שהיו מתבודדים לעיין בענין האלהות
שאויר המרברות זך ונקי והיו נפרשין שם מבני אדם ועוד
להרגיל עצמם ברחמנות כמו שאמר ביעקב ולפי דעת חכמים
ז״ל קפצה לו הארץ כי בהרף עין היה בהר סיני ואם הוא לא
נתכוון אלא לאתר שפיר רעיא ועלה מכדרגה למדרגה כי
בתחילה נראה אליו מלאך ה׳ בלבת אש ואחר כך ויקרא אליו
אלהים ואחר כך ויאמר ה׳ ראה ראיתי ואמרו ז״ל שתי ראיות
ראה׳ שמקבלין תורתו ושעושין העגל ואף על פי כן זכר ברית
אבות ובעבור כעס אויב כמו שכתוב לולי כעס אויב וגו׳ ועוד
שהשכינה צועקת לפניו דכתיב הנה צעקת בני ישראל באה
אלי וזהו כי ידעתי את מכאוביו אעפ שידעתי מה שעתידין
להכעיסני במדבר והנה אמר לשם שני דברים מי אנכי כי אלך
אל פרעה כי אני ערל שפתים ושפל אנשים והוא מלך גדול
ועוד כי אוציא את בני ישראל ואעלה אותם לארץ עמים גדולים
ועצומים והם חכמים גדולים לא ישמעו · כי ללכת אחרי
ביציאה מעבדות לחירות ישמעו לי אבל העלייה לא ישמעו לי
ועוד אתה אמרת ליעקב אנכי ארד עמך מי אנכי להיו׳ במקומך
והשם ית׳ ענהו כי אלך עמך שלא תלך יחידי ואנכי אהיה עמך
וזה לך כלום׳ בזה האות של הסנה יש לך אות לפרעה כי אש
גדול אינו אוכל קש נדף יבש הנה לך האות אף על פי שהוא
מלך גדול ואתה שפל אנשים לא יוכל להזיק לך ולענין פחדך
שאמרת לא יאמינו לעלות לארץ העמים אינך צריך אות אתה
בהוציאך את העם ממצרים תקבלו את התורה בהר סיני
ובאותו מעמד ידעו כלם כי אתה נביא ומלך ויש לבעלי האמת
ענין עמוק במה שאמר שאמר לו וזה לך האות כמו שאמר
הרמב״ם ז״ל כמו שרמזו שהוא אות הברית וכמו זה לי עשרים

שנה כמו שפירש לו ברמז ענין המלאך הנראה אליו כי שמו
בקרבו כדי שיתאמת לו שליחותו ולא יירא ולא יפחד ואחרי
כן שאל יותר הנה אנכי בא וגו׳ נתכוון בזו השאלה לענין אחר
עמוק אחר שרמז לו ענין המלאך כי שמו בקרבו כמו שאמרתי
רצה לברר שליחתו ולדעת ולהשיג בענין השם ההוא אשר
בקרבו וזה הוא ואמרו לי מה שמו ונתכוון לשני עניינים אם
איני ראוי ואני שואל דבר שאיני ראוי להשיגו ישאר השליחות
ואם על כל פנים ירצה השם שאלך אברר שליחותי ויברר לו
השם הענין כמו שרמז הרמ״בם ז״ל שיש שאלה גדולה בזה אם
השם הזה ששואל הוא כפשוטו שאם השם הזה היה נודע
לישראל אין זו ראיה לו כידיעתו כידיעתם ואם לא היה נודע
להם מה ראיה יש באמור להם שם שאינם יודעים · ועוד הקשו
כי אחר שאמר השם למשה ושמעו לקולך וזה לאחר שלפדין
השם אמ׳ משה והן לא יאמינו לי ונתן לו אות והרמבם ז״ל פי׳
בעבור זה כי שמו אינו שם ממש אלא מציאתו שהיה מסופק
להם ובתחלה שאל מהשם ית׳ שיבאר לו ענין מציאתו בראיות
ברורות שיוכל ללמד לבני ישראל ולהוכיח להם מציאות השם
והשם הודיעו לו במילות אהיה אשר אהיה והבטיחו שיקבלו
הזקנים אלו הראיות · אחר כן אמר דבר אחר הנה ישמעו לי
באמתת מציאותך לא יאמינו לי כי אני שלוח להם כי עד עתה
לא בא נביא שלוח להם כי אם האבות שהיו נביאי׳ היו לעצמן
לא מצאנו להם שום שליחות ועל זה נתן לו אות מזה בידך ·
והרמ״בן ז״ל הקשה כי זקני ישראל יסתפקו במציאות השם
חלילה אבל עיקר הדברים כי זקני ישראל קבלו מאבותם שמות
הקדושים ידוד וגם אדני״ שהם שמות שנבראו בהם שמים
וארץ שהם עיקר כל המעשים ומהם מתפרש שהם כח הכחות
וממציא כל הנמצא משגיח ויכול והזקנים לא היו יודעים
היאך היה מתפרש מהם כל זה והשם פירש לו כל הצירופין
והסתרים שבשמותיהם ואיך ברא שמים וארץ כל זה יוצא
משם אהיה אשר אהיה והודיע לו סוד שמו וזכרו והיאך יוצאין
מהם כל המציאות עשה ולא תעשה יה עם שמי וזה עם זכרי ·
ואמרו זכרונם לברכה זה שמי לעולם לעל״ם כתיב · ומשה ציר
נאמן לשולחיו מאחר שרצון השם להודיע סוד השמות
לזקנים כמו שכתוב לך ואספת את זקני ישראל קבל דבריו
ואחר כן אמר להם והן לא יאמינו לי וזה תמה על אדון
הנביאים אחר שאמר לו ושמעו לקולך הוא חושד העם
ורבותינו זכרונם לברכה חשבו שזה הענין עון למשה אמרו
אותה שעה דבר משה שלא כהוגן להקדוש ברוך הוא ושמעו
לקולך ומשה אמר והן לא יאמינו לי ונתן לו אותות ועוד
אמרו חטא בהן ולקה בהן חטא בהן והן לא יאמינו לי ולקה
בהן הן קרבו ימיך למות · והרמ״בן ז״ל תירץ כי בעבור שאמר
לו השם ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא
ביד חזקה · ולא ישמעו לקולך ולכן אמר והן לא יאמינו
לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה׳ כלומר לא
נראה אליך השם במדת רחמים לעשות אותות ומופתים
כאשר אמרת ואינך גדול מן האבות שאלו היה כדברך אנו
יוצאים על כל פנים ואז עשה האותות למשה ויש תמהים כי
משה היה מאמין והיה לו לצוות לעשות אותם לעם וכתבו כי
בעבור עונש הראה לו האותות בנחש ובצרעת שעשה מעשה
נחש ולקה בצרעת על הוציאו שם רע ועוד להודיעו כי כאשר
נגע את פרעה הראשון כן יעשה לזה · ועוד קבלנו בענין
הנחש הקדמוני ממנו כי הוא שרו של פרעה ורא׳ משה שכחו
גדול בתחתונים ויש בו כח לשנות התולדות על כן פחד וינס
מפניו כמו שאמר שלמה המלך ע״ה שלשה המה נפלאו
ממני ואחד מהם דרך נחש עלי צור · ואמר שלח ידך
בזנבו כלומר שלא יפחד מזה כי הוא תחת ידו לעשות בו

כרצונו ועל זה אמר לו והמטה אשר נהפך לנחש לא אמר לו אשר נהפך לתנין אבל הזכיר לו ענין נחש הקדמוני שהראהו בהר ועל זה נקרא נחש בריח נחש עקלתון · וענין האות הג׳ מימי היאור רמז לו המכות שיעשה ביאור שפרעה משתבח בו שנ׳ לי יאורי ואני עשיתיני · ועם כל זה אמר משה בי ה׳ שלח נא ביד תשלח רמז לאהרן ועל זה השיבו הקב״ה הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי וגו׳ וכן אמרו ז״ל בשכר ושמח בלבו זכה למשפט בני ישרא׳ על לבו · ומה שאמר לו ראה כל המופתים אשר שמתי בידך אמרו במדרש שהיו כתובים במטה דצ״ך עד״ש באח״ב וזהו נטה ידך על ארץ מצרים בארבה כלו׳ באות הרומזת לארבה ויש בפרקי רבי אליעזר ענין גדול בזה המטה שנברא בערב שבת כתוב שם כי מצאו אדם הראשון בגן עדן ואדם מסרו לחנוך וחנוך לנח ונח לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף וכשמת יוסף לקח פרעה כל מה שבביתו ויתרו היה גדול החרטומים וראה אותו והוליכו לביתו וכשלקח משה בתו הכיר בו משה ולקחו וידע שזה עתיד לגאל ישראל רמזנו כל זה כי זה הכתוב ציר נאמן לשולחיו דרשוהו על משה רבינו עליו השלום ונפש אדוניו ישיב שהשיב השכינה לאדוניו הנקרא נפש דכתיב נשבע ה׳ בנפשו כי היה בגלות עמהם דכתיב אנכי ארד עמך מצרימה וכתיב אשר פדית לך ממצרים גוי ואלדיו · ועוד דרשו ז״ל מי יעלה בהר ה׳ זה משה דכתיב ויבא עד הר האלדים חורבה ומי יקום במקום קדשו זה משה דכתיב אדמת קודש הוא׃ נקי כפים זה משה דכתי׳ וינהג את הצאן אחר המדב׳ להתרחק מן הגזל וכתיב לא חמור אחד מהם נשאתי · ובר לבב זה משה שלא רצה ללכת עד שהוברה שאלתו דכתיב ואמרו לי מה שמו · אשר לא נשא לשוא נפשו זה נפש המצרי שלא הרגו בחנם · ולא נשבע למרמה זה משה דכתי׳ ויואל משה ואין ויואל אלא לשון שבועה · ויאמר ה׳ במדין אמר לו במדין נדרת לך והתיר שבועתך במדין אף על פי שהיה פטור מן השבועה שהיה הולך במצות השם אף על פי כן רצה לקדש השם ולא רצה ללכ׳ בלתי שאלת חכמים מכאן למדו ז״ל במסכת שבועות הנשבע לחבירו אין מתירין לו שבועתו אלא בפניו והשם אמר לאהרן שיצא לקראת משה וכן עשה ויפגשהו בהר האלדים וישק לו · ואמרו במדרש חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו · חסד זה אהרן דכתיב תומיך ואוריך לאיש חסידך אמת זה משה שנתן תורת אמת וכתיב בכל ביתי נאמן הוא · צדק זה משה דכתי׳ צדקת ה׳ עשה · ושלום זה אהרן דכתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום · וכשבאו לפני פרעה אמר לא ידעתי את ה׳ כי לא ידע ולא הבין ולא שמע זה השם המפורש למשה אבל שם אלדים היה יודע כמו שאמר אחרי הודיע אלדים · איש אשר רוח אלדים בו · ולכן חזר ואמר אלדי העברים נקרא עלינו · ועם כל זה לא רצה לעשות מאמר השם והכביד עולו וחזר משה אל ה׳ וא״ל למה הרעות לעם הזה וזה השם הוא אל״ף דל״ת כי בשם הרחמים לא ירע השם וכן למעלה אמר זה השם בי אדוני וזהו רמוז במה שאמר ונפש אדוניו ישיב · ויש שואלים על מה שאמר משה והצל לא הצלת את עמך כי כבר אמר להם השם ואני ידעתי כי לא יתן אתכם וגו׳ ושלחתי את ידי וגומ׳ ויש מי שתירץ שמשה היה סבור שיקל עולם מיד אחר בואו והוא הכביד והרמב״ן ז״ל אמר כי אינו נכון בעבור שכתוב והצל לא הצלת וגו׳ אבל חשב משה שיביא המכות תכופות והוא לא עשה כן כי על דרך המדרש עברו ששה חדשים טרם התחלת המכות כי לא נתמלאת עדיין סאת מצרים ועוד כדי לברר ולנקות ולזכות לפושעי ישראל ומשה ציר נאמן היה רוצה לעשות שליחתו ולכן נתרעם והשם השיב לו שלא ישתומם שהעיכוב לתועלת ישראל וקרוב לבא עתם של מצרים ומיומם לא ימשכו ויהי׳ ציר נאמן וישיב נפש אדוניו וכן רמז לו לעתיד לבא בענין הגאולה בשני מקומות בפרש׳ הזאת בתחלה בהר חורב שהזכיר שם שלשה פעמים סנה דכתיב וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה וגו׳ ובפסוק אחר הזכיר אהיה שלשה פעמים וכשם שהיתה הגאולה ההיא על ידי משה ואהרן שני גואלים כן לעתיד לבא תהיה הגאולה על ידי שני גואלים משיח ואליה · וכן דרשו במדרש חסד ואמת נפגשו זה אהרן ומשה כמו שאמרנו צדק זה משיח דכתיב וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקנו · ושלום זה אליהו · דכתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו׳ השם ית׳ יחיש וימהר הגאולה במהרה בימינו ויקיים בנו מקרא דכתיב הנה ימים באים נאם ה׳ והקמותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקנו׃

פרשת וארא

מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו וגו׳ עד׳
(משלי ל׳)

מי עלה הפסוק הזה הוא כשאר פסוקי משלי שאמרנו בפרש׳ שעברו ויש בו שלשה פנים פשט הכתוב ופנימי ומדרש פשט הכתוב פירש ר׳ חננאל ז״ל כי מדבר בארבע יסודו׳ ואם שלמות כי הויות היסודות ותחלותיהם הוא ענין נעלם מאד שיש מהם פועלים ומהם נפעלים והיאך ישתנו קצתם כי יתהו׳ העפר למים והמים לעפר ומהם בתהוים כל הבריאו׳ הקיטורי׳ והמתכות והצמחים ובעלי חיים שאינם מדברים והאדם וארבעתן חומר אחד וקבל ארבעה צורות ולכן משתנים אלו אל אלו ואין מקום רקות ופנוי ביניהם וכל אלו הם ענינים עמוקים מאד לא השיג אותם אדם על אמיתתן ולא ירד לעמק׳ ועל כן מי יודע עיקר יסוד האש וקראו שמים שהוא העליון לה והוא חשך כמוזכר בפסוק והארץ היתה תוהו וגו׳ שהזכיר ארבעה יסודות ועל זה הלילה חשוכה שאלו היה אדום היתה הלילה אדומה וזה האש אינו כאש שלנו כי הם ששה מינין כמו שאמרו ז״ל במסכת יומא ששה אשות הן יש אוכלת ואינה שותה והוא שלנו · ויש שותה ואינה אוכלת והוא של חולים · ויש אוכלת ושותה והיא של אליהו ד׳ ת׳ והמים אשר בתעלה לחכה · ויש אוכלת לחין כיבשין והיא אש המערכה · ויש אש דוחה אש והיא גבריאל מן אתון נורא יקידתא · ויש אש אוכל׳ אש והיא אש השכינה שנאמר כי ה׳ אלדיך אש אוכלה ה׳ הוא כדאמרינן הושיט אצבעו בהן ושרפן ויתהוה ממנו אש דגיהנם האוכלת הנשמה ואחר כך הרוח שהוא האויר ואחר כך המים והארץ מה שמו ומה שם בנו כלומר מי הוא שם אותו חכם או שם בנו שידע כל זה · ויש דרך פנימי אחר אומר מי הוא שידע השכל שהוא ענין עליוני ורוחני שהוא בשמים עליון וירד לתחתונים והשכל ירד בגוף האדם העכור שני הפכים בנושא אחד והיאך הרוח שהיא הנפש השכלית האצולה מכסא הכבוד מתקשרת בבשר ומי הוא השולט ברוח לכלה את הרוח ואיך העצם הפשוט שאינו גוף וניגר כמים הוא עכור כצורה וזהו ענין חמים אשר מעל השמים שאמר הכתוב כי הוא צורת הצורות והיאך ההויים הנפסדים בגליון חרוץ והארץ לעולם עומדת ואישיה נפסדים וזהו מי

הקים

הקים כל אפסי ארץ מה שם אותו חכם שישיג זה וידע טעם
הדברים חללו וסיבתם והמדרש מי עלה שמים זה משה דכתי׳
ומשה עלה אל האלדים ומה שאמר וירד למעלת משה הוא
כמו ירד ה׳לי בגבורים לשון ממשלה כמו כי הוא רודה בכל
עבר הנהר או כי העולים חנוך ואליהו נעשו עצמן לפידי אש
וזה עלה בגוף וירד בגוף והוא מעלה ׳ מי אסף רוח בחפניו זה
משה דכתיב אפרוש כפי אל ה׳ מי צרר מים בשמלה זה משה
דכתיב ומטר לא נתך ארצה ׳ מי הקים כל אפסי ארץ זה
משה שהקים המשכן ונתקיים כל העולם ׃ ד״א שבזכותו
נתקיים העולם דכתיב ונחנו מה וכתיב תולה ארץ על בלימה
ואמר ר׳ יצחק אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שמשים
עצמו לכלום שנ׳ תולה ארץ על בלימה ׳ מה שמו זה משה
שאמר ואמרו לי מה שמו וגו׳ ומה שם בנו אלו ישרא׳ דכתיב
בני בכורי ישראל ׳ ואחר שאמר זה הכתוב אמר כתוב אחר
עמו אמר שלשה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים דרך הנשר
בשמים וגו׳ כן דרך אשה מנאפת וגו׳ גם אלו הג׳ פסוקים יש
בהם שלשה פנים הפשט שאלו הארבעה שהזכיר לא יעשו
רושם בדרכיהם ואין רשומן ניכר כי הנשר יעוף באויר ואין
רשומו ניכר וכן הנחש הולך בצור וכן האניה בלב ים וכן
האיש באשה ותאמר לא פעלתי און ואין ספק שלא היתה
כוונת שלמה המלך ע״ה זה אם זה ענינם ׳ ועוד למה אמר
נשר והוא הדין לכל עוף ולמה נחש וה״ה לכל הולך על גחון
אינו עושה רושם ולמה אניה בלב ים ה״ה בלב נהר וה״ה לכל
נזקק אדם או בהמה אינן עושין רושם ולמה עלמה ה״ה כל
אשה וכל אלו הן מן החידות שאמרנו שהחיצון אינו כלום
שאין הכונה כלל במשל אלא בנמשל וכמו שכתבתי בפרשה
שעברה כי המשל הוא מועיל החיצון והפנימי והחידה׃
ולפעמים אין ענין בחיצון אלא בפנימי ולכן אמר משל וחידה
בראש ספרו שהם עניינים חלוקים וענין השכלי בזה דבר
בארבע כחות האדם ׳ הנשר הוא הנשמה העליונה שהוא
ענין נעלם מאד ודימה אותו לנשר שהוא העוף המעולה מאד
וחכמי המחקר קורין לו עוף אלדי ׳ ואמר כי מע׳ת הנפש
ואצילותה הוא ענין נעלם מאד ׳ וגם חכמי המחקר נתחבטו
בידיעת עניינה ואמרו כי הוא ענין נאצל משכל הפועל וכתבו
כמה ספרים על זה כל שכן לדעת חכמי ישרא׳ המעלים אותה
יותר ויותר מן המלאכים ׳ והנחש עלי צור הוא כח הדמיון
שלובש צורה אחר צור׳ וממנו הנחש שהוא יצר הרע המפתה
בני אדם כנחש ׳ והאניה הוא הכח הצומח שהוא כמו אניה
העשויה מן הצמחים ׳ ודרך גבר בעלמה הוא דבוק הצורה
בחומר ואמר כן דרך אשה מנאפת על החומר הרע כי כן
דימה אותו לאשה זונה ומנאפת והחומר הטוב לאשת חיל ׃
ויש לרבותינו ז״ל באלו הפסוקים שני עניינים האח׳ דרך דרש
והב׳ נעלם ׳ אמרו בדרך דרש כי ט׳ו הארבעה שהזכיר שלמה
הם ארבעה מלכים שתמה שלמה מהם ונפלא מעניינם שעשו
עצמם אלקות האחד מלך בבל שנקרא הנשר הגדול ׳ והשני
מלך מצרים שנקרא נחש בריח נחש עקלתון וכתיב קולה
כנחש ילך והג׳ חירם מלך צור וקראו אניה בלב ים כמו שאמר
מושב אלדים ישבתי בלב ימים ׳ והרב״עי מלכות אדום שאמר
לעולם אהיה גברת ולכן נקרא גבר וענין העלמה ידוע עניינו
ועל זה אמר וארבעה לא ידעתים כי זה הרביעי לא ידעו בו
סבה ונתעלם ממנו עניינו וכן אמר הנביא על המלכים ביום
ההוא יפקוד ה׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזק׳ על לויתן נחש
בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים ות׳
ביומא ההוא יסעד ה׳ בחרביה קשיא רבתא ותקיפא על פרעה
מלכא דאיתרבר כסנחריב מלכא תניינא ויקטול ית מלכא
דתקיף כתנינא בימא ׳ פירוש כי כל אלו המלכי׳ ברוב חכמתם
ורשעתם עשו עצמם אלודות שלא היו שוטים גמורים פרעה
אמר לי יאורי ואני עשיתיני ולכן אמר הנה יוצא המימה ס
סנחריב אמר מי בכל אלדי הארצות וגו׳ חירם הוא התנין אשר
בים שנ׳ מושב אלדים ישבת בלב ימים ׳ ואמרו חכמים ז״ל
שעשו לו ז׳ רקיעים באויר על הים וישב עליהם כי היו אלו
המלכים בעלי קסם וכשפים ועיקר זו החכמה היא במצרים
כמוזכר בהגדה והיו יודעים כחם ומכירים כחם ושרשיהם
והיו רואין הצלחתן ומעלתן ולכן כנה אותם הכתוב לנחש
ותנין שהם כחות עליוני׳ מכת נחש הקדמוני ולא הזכיר בכאן
כחות מלך בבל אף על פי שהיו ממינו דכתיב אעלה על
במתי עב אדמה לעליון ׳ בעבור שלא היתה מעלתו
וחכמתו כמעלתן וחכמתן כי מלכות מצרים נמשך מאד ולכן
תמצא מלכותו בימי משה ובימי הנביאים ותמיד היו בוטחים
בו ישראל כמו שאמר בזו ההפטרה יען היותם משענת קנה
לבית ישראל וכתיב ותבטח לך על מצרים על רכב ועל פרשים
כי משם מוצא הסוסים והמרכבה כמו שמוזכר בשלמה וכן
בסנחריב היה מלך גדול וכן היו קוראים אותו כה אמר המלך
הגדול וכתיב הנה אשור ארז כלבנון ׳ כל עץ בגן אלדים
וכל אותה הנבואה מזכרת מעלתו והוא בלבל האומות וכן
כתיב ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסוף ביצים עזובות לא
היה נודד כנף ולא פוצה פה ומצפצף וכן חירם כתיב בו את
כרוב ממשח הסוכך מלא חכמה וכליל יופי ׳ וכן מוזכר
באותה נבוא׳ שחכמתו גדולה ואין ספק כי מה שקרא לפרעה
נחש בריח הוא לענין ׳ ויש אומרים כי היה מעלתו בימים
ובנהרות כי בריח לשון ספינה דכתיב והורדתי ברידים בעבור
כי הולכת על ידי רוח׳ ויש מפרשים בריח כי מלכותו היה
חיה חזק וסגור ומסוגר בימים ובנהרו׳ כמו בריחים המבריחי׳
מן הקצה אל הקצה ׳ ובמדרש שעל ידי ההשבעות והכשפים
לא היה אדם יכול להכניס שם חיל וכבר כתב חכם היונים כי
ראה במחנה אלכסנדר תלמידו שלא היו יכולים לכבוש עיר
אחת ואמר הוא כי היה מפועל הקס׳ והכישוף וכן זה במצרים
וכבר כתב רש״י ז״ל כי בעל צפון שהיה בסוף העיר היה סוגר
עליהם העיר ואין שום איש יכול לצאת משם וזהו וישובו ויחנו
לפני פי החירות ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים וגומ׳ סגר
עליהם המדבר ׳ פירוש סגר בעל צפון וזהו משגיא לגוים
ויאבדם ׳ ועוד במדרש בריח חסר יוד מנין רד״ו ׳ ועוד שם
ברח רמז לשלשה דברים שהיו המצרים כופרים בהם ׳ הב׳
בריאת העולם שהיה פרעה וחכמיו סוברין כי העולם קדמון
ולכן לא היה מאמין בשם יתברך והיה מכחיש בנסים ולכן
לא היה נכנע׳ מהמכות כי היה חושב כי הם מעשה כשפים כי
היה בהם כח לשנות התולדה כארבעה היסודות ולכן היו
עושים קרוב למעשה משה עד שראו כח משה בעליוני׳ במכת
בכורות ובשפטים שעשה באלדיהם שידוע הוא שהכשפים
מכחישים העניינים התחתונים אבל לא העליונים כמו שכתוב
השמי׳ שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם ולכן היה כופר תחלה
בחידו׳ העולם זו היא הב״ת ׳ והרי״ש רוח הקדש שהיה מכחיש
הנבואה ועל זה אמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו שאינו מאמין
בנבואה ׳ והחי״ת חשגחה כי אותיות אחה״ע מתחלפות שהיה
מכחיש ההשגחה ועל זה נקרא מצרים רהב ׳ הרי״ש רוח
הקדש והח״א השגחה והב״ת בריאת עולם ולכן אמר לו משה
כנגד חידוש העולם שהיה כופר בו למען תדע כי לה׳ הארץ ׳
כי בשינוי הטבע ובנסי׳ מתאמת חדוש העולם וכנגד ההשגחה
אמר לו כי אני ה׳ בקרב הארץ כי בעשית הנסים ובביאת
המכות מתאמת ההשגחה וכנגד הנבואה שהיה מכחיש
שאמר מי ה׳ כתיב וידעתם כי אני ה׳ ומה שהיה מאמין עוד
ענין הכישוף וקסם שהכל נתון לשדים ולכחות אמר כי אין

כמוהו כלומר שהוא יתגבר׳ כח הכחות והוא מפר אותות בדים
וקוסמים יהולל והוא השם הגדול זה שנתחדש למשה ערוה
כמו שכתוב וידבר אלדים אל משה ויאמר אליו אני ה׳ ובסוף
הודה פרעה בזה השם דכתיב ה׳ הצדיק׳ ומה שאמר בכאן
וארא אל אברהם וגו׳ אינו ר״ל כי שמו ה׳ לא ידעו האבו׳ חלילה כי
מי גוי גדול כמותם שלא ידעו זה השם אבל בנבוא׳ לא נודעתי
להם ולכן אמר לא נודעתי להם ולא אמר הודעתי ולזה ספר
מעלת האבות בכאן להודיע למשה שלא היה לחסרון מעלתם
ר״ל שלא היו ראויין להגלו׳ להם בזה השם אלא שלא הגיע הזמן
שהיה צריך לעשות אותות ומופתים בשנוי טבע כמו עתה
וזכה משה שנגלה על ידו זה השם וז״ש הכתו׳ לכל זמן וגו׳ וכמו
שדרשו ז״ל זמן היה לו להקב״ה לחדש עולמו וזמן לאברהם
לקרא בשם ה׳ וזמן למשה וכו׳ ואם זו המימרא נתקשה לקצת
החכמים כי נראה שהדברים גזורים אינו כן שהרשות נתונה
וכמו שאמר החכם ר׳ עקיבא בט״ו הענינים הכל צפוי והרשות
נתונה אמר ענין גדול בדברים מועטים כי אף על פי שהכל
כתוב בספרו אף על פי כן אינו גזרה וזהו ספר תולדות אדם
ואמר שהראה הקב״ה לאדם הראשון וכו׳ וכן למשה וזהו
מספרך אשר כתבת וזהו ענין שמואל ירחינאה שהיה בקי
בסוד העיבור וזהו על ספרך כלם יכתבו וזהו מאמרם ז״ל
שהיה סדר הזמנים קודם לכן ואין כוונת׳ חלילה שיטו דבריהם
לצד קדמות חלילה חלילה ולכן אמר סדר זמנים ולא אמ׳ שיהו
זמנים קודם לכן אלא שהיה הכל מסודר לפניו וכן הדין כי
הכל גלוי וצפוי לפניו צופה ומביט עד ראש כל הדורות
ועם כל זה הרשות נתונה וכבר האריך בזה הרמב״ם ז״ל בספר
מדע והם נכוחים מאד ודברי פי חכם חן והאמת מה שאמרנו
וי״ש בקצת מדרשים כי הוצרך לגלות זה השם בזמן משה ולא
הוצרך לגלותו בזמן האבות כי חכמת הכישוף לא היתה בזמן
האבות כמו בזמן משה כי אברהם מסר שם טומאה לבני
הפילגשים וישלחם מעל יצחק בנו ואמרו וחרשי׳ המה מאדם
אלו בני קדם שקבלו חרשים מאדם הוא אברהם דכתי׳ האדם
הגדול ובימי משה אחזו אותה חכמה במצרים׳ וכבר כתב
חכם אחד שחכמו׳ יש להם זמן ילמדו אותה וזמן אח׳ וישבעו
ממנה ויניחוה ויקחוה אחרים עד כאן׳ ובמעלת תורתינו
שלא תשכח מאתנו לעולם ולא תמוש מעמנו לעם אחר׳ וזה
נכלל בפסוק לכל זמן כל זה מורה שלא היה מחסרון האבות
שלא ידעו השם אלא שלא היו צריכין לאותן צירופין שהודיע
השם למשה בסנה בשם אהיה וגו׳ וכל זה היה תוכחות למשה
כמו שדרשו חז״ל על דאבדין ולא משתכחין שלא הוזכר ענין
האבות לפחות מעלתם חלילה וכי היתה נבואתם באל שדי
בלבד לקוצר השגתם ושלא היו ראויין׳ אלא לגודל מעלתם
שלא הרהרו אחר מדותיו אע״פי שנשבע להם לתת להם ארץ
כנען ועוד כי בזכותם הוא זוכר הבנים והוא שהגיע הזמן
שנתגלה זה השם על ידו שהיה לו להאמין יותר הרהר אחר
מדותיו׳ ובעבור כי עתה בזמן החרטומים והחכמי׳ היה הענין
צריך להגלות וענין שעבוד הגלות שעלה נאקתם לפני השם
הוצרך לעשות אותות ומופתים להראות כחו וגבורתו וצוה
להתחיל בענין המטה שישליך אותו לפני פרעה ויהי לתנין
אף על פי שהיה גלוי וידוע לפניו כי בזה הענין היו בקיאין כי
היה זה הכח בהם ואף התינוקות היו יודעין זה לעשות דכתיב
ויקרא גם פרעה ואמרי׳ במדר׳ שקרא גם לתינוקות מאשקו״לת
שלהם ואף לאשתו ועשתה כן כי היה זה כחם ושרם בשמים
בצורת תנין ונחש והיו מלעיגים ראו מה עשה בן עמרם והיה
זה שהתחיל לשתי כוונות הא׳ להראות לו שהכניע כח הגדול
שהוא בשמים׳ והשני שהתחיל במדה שהם יודעים בעבור
שיעשו הם ואחרי כן אינם יכולין להשמש שלא יעשו ואם לא
יעשו הם נצוחין ואם היה מתחיל באות שלא היו יודעין היו
אומרים אין רצוננו לעשות אבל אנו יודעין ולא היה נצוח
ואפי׳ בזה היה פלא גדול במה שעשה משה שחזר התנין מטה
כי ידוע הוא כי בבריאה בקטן החל ובגדול כלה תחלה הדומם
ואחר כך הצומח ובעלי חיים והחי המדבר וכשעושה חשבם
הפך הבריאה מן בעל חי צומח הוא הפך הבריאה והוא נס
גדול ולא עשאוהו החרטומים ועוד שבלע מטה אהרן מטותם
כמו שקבלו ר״זל שאחר שחזר מטה בלע מטות׳ כשהיו תנינים
הנה כי היה מוכרח להתחיל בזה׳ ולכן אמרו במדרש חוללה
ידו נחש בריח זה פרעה שהכניע כחו העליון בזה ובעלי חכמת
הכוכבים אומרים כי התלי הנתון ברקיע ממזרח למערב נקרא
נחש שהוא צורת נחש ונקרא בריח שהוא מבריח מן הקצה
אל הקצה וכל המזלות קבועין בו ויש לו ראש וזנב וקיומם
הענינים השפלים בו וכמנו משטרם בארץ כמו חוט השדרה
בגוף האדם מן הקצה אל הקצה והגוף ואבריו חיים ממנו׳
ובערבי קורין לו אלגוז״הר׳ מאותו כח נעשים הכשפים כמו
שרמז ראב״ע ז״ל שאמר ומן הולד התולדות יבאו הכשפים עד
כאן׳ אבל לדעת ר״זל נקרא נחש בריח שר של פרעה והוא
כמו נחש בריח בשמים מין נחש הקדמוני שהוא צד שמאל
לזה כוון שלמה בכתוב שאמרנו שלשה המה נפלאו ממני
בדרך השני שרמזנו למעלה׳ וזהו מדרשם דרך הנשר זה
שיחת העופו׳ שהוא ענין נפלא ונעלם היאך מבינין ומצפצפין
עתידות ומקבלין מן נגוד התלי מצד הימין וכמו שהוא מוזכר
בדברי ר״זל שיחת עופות ומעשיות בתלמוד בענין עילי״ש ויוני
הדרסאות ובעבור שהוא מצד ימין היו מקבלין מהן חכמי
ישראל ומאמינין בהם ונזהרים מהם׳ דרך נחש עלי צור זו
שיחת שדים כי ענינם הוא מפורסם בתלמוד והם שני מיני
השבעות וכמו שמוזכר בפרש׳ בלטיהם כי הראשון גזור מלהט
החרב המתהפכת והם מלאכי חבלה והוא כח גדול אחד
מהשדים שהם שרים שוכנים באויר וכמו שכתוב בנער אלישע
והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבות אלישע׳ והגזירת
השנית השבעת השדים והוא מגזרת בלאט מן ותבא אליו
בלט כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש וזהו נחש עלי
צור כי כל אלו השדים באים ממנו ומכחו וכמנו כח פרעה
ואמר עלי צור כי הוא יונק מן הצור פחד יצחק צד שמאל ועלי
כמו סמוך כמו שרפים עומדים ממעל לו וכתיב והחונים עליו
ומתרגמינן ודסמיכן עלוהי׳ ור״זל אמרו לנו כל הענינים אלו
אמר אביי הלכות כשפים כשבת יש מהן מותר לכתחילה ויש
מהן פטור אבל אסור׳ ויש מהן בסקילה׳ יש מהן מותר
לכתחילה כדרב ורבי אושעיא כל מעלי יומא דשבתא עסקי
בהלכות יצירה ומברו להו עגלא תליתאי ואכלו להו׳ ואמרו
רבה ברא גברא שדריה לגביה דרבי זירא אישתעי בהדיה ולא
אישתעייה אמר דמן חבריא את הדר לעפריך כלו׳ מן הנוצרים
ע״י חברים ונקראת כשפים משום טיפא׳ ויש מהן פטור אבל
אסור והוא האוחז העינים שאינם מעשה ממש אלא שמראים
על ידי השבעה כאלו הם עושים מעשה ואינו כן׳ ויש מהם
בסקילה והוא העושה מעשה על ידי השבעת שמות הטומאה
הבאים מהנחש עלי צור מצד שמאל חוץ לבנין׳ דרך אניה
בלב ים הנשמה העליונה אניה הבאה ממקום המים הנקראים
ים ומשם משתלשלת ובאה בגוף האד׳ וחכם גדול מהאומות
קרא הנפש אניה ואין ספק שקבל זה מחכמי ישראל ודרך
גבר בעלמה שכינתן של ישראל ואמרו ארבעה לא ידעתים
שהיא ד׳ מדרגות של נבואה אספקלריא המאירה ושאינה
מאירה ורוח הקוד׳ ובת קול ומה שאמר כן דרך אשה מנאפת
הוא ענין אחר גם אני אומר על בעל התשובה שעושה כמה
עבירות וחוזר בתשובה ומתכפר לו ועולה למעלה גדולה וכמו
שאמרו

מקום שבעלי תשובה עומדים וכו' וכמו שאמר הכתו' ובשוב רשע מרשעתו וגו' ונחזור לענייננו ואחר ענין המטה הכה היאור במכה משונה מכת הדם בעבור שהיה בוטח בו דכתי' לי יאורי ואני עשיתיני קלקל יסוד המים והסריח את מימיו שהיו צלולין והמית הדגה על שאכלו הכינים המושלכים ביאור ובמי המבול לא מתו הדגים ובזאת המכה נעשה נס גדול שהיה המצרי שותה עם העברי בכוס אחד והעברי שותה טעם מים והמצרי שותה טעם דם ותואר דם ולאחר זה באה מכת הצפרדעים הוציא מהיאור שהיה מתפאר בו והיה בא ממנו תועלת גדול להם דברים בלתי מזיקים והיו חושבים כי בסבתו היה ארצם כגן ה' בעבור כח המים ההם ולא היו גדלים בו שרצים ולא חיות רעות והיו חושבים כי בסבתו היה האויר זך ולא יתחדש בו דבר וחיות רעות על זה בעבור מזל טלה שהיו עובדים וכבר נתפרסם והוא כתוב בספרי המצריים כי כשהיה היאור עולה היו מתקבצין העם והיו עושים שמחה גדולה והיו אומרים צמח טלה עלי יאור עלי יאור ולכן נהפך לדם ושרץ צפרדעים והיה נס גדול כי מצפרדע אחת באו כלם שהשריצה והיו נכנסין בתנור כשהוא חם כמו שדרשו ז"ל בשעה שמשאורותם אצל התנור עם העיסות · כי באותו זמן התנור חם וכזה למדו במסכת פסחים בפ' מקום שנהגו אמרו חז"ל כי חנניה מישאל ועזריה למדו ק"ו מצפרדעים וקדשו השם כי אלו היה ע"ז לא היו צריכין לק"ו שיהרג ואל יעבור לא שהיה אנדרטי מלכים ולולי הק"ו לא היו נמנעין מלהשתחוות וקדשו השם והשליכו עצמן לכבשן האש ולפי קבלת רז"ל מתחלה לא היו ביאור צפרדעים ועתה נתחדשו בעבור שהוא היה מתגבר עם היאור והיו מימיו דקים וצלולין · ויש לשאול היאך אמר למחר ולא אמר להסירה מיד וי"ל שפרעה חשב כי במערכת הכוכבי' באה המכה ומשה היה יודע שתסור היום ובעבור להוציאו בדאי אמר למח' ענהו כדברך ואמר רק ביאר תשארנ' וזו ראיה כי לא היו שם תחלה שאם כן לא היה צריך לומר רק ביאור וכי מרויחין היו בקלקולם וכן כתב ר"מ ז"ל כי האלתמ"סח נשאר ביאור לעד אבל הארבה לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויכנס בגבול מצרים לא יאכל מכל גבול מצרים כלל ואומר שזהו מפורסם גם היום ובאו אלו הב' המכו' מיסוד המים ואחר כן באה מכת הכינים מיסוד העפר ועשו כל תחבולתם להוציאם כמשה ולא יכלו והודו ואמרו אצבע אלדים היא ואיננו כדברי ר"א שהוא מקרה כמו שאמרו הפלשתים כי אחרי כן לא עשו החרטומים שום ענין ולא נסו שום מכה לעשות כי סכל השם דעתם ואין ספק כי כבר עשו זה ולכן נסו הענין ולא יכלו כי השם מפר אותות בדים כמו שאמרו ואין עוד מלבדו ואפילו כשפים דאמר מאי כשפי' שמכחישין פמליא של מעלה ההיא אתתא דהוה קא מהדרא למשקל עפרא תותי' דר' חנינא אמר לה שקילי אין עוד מלבדו כתיב ואפילו בכשפים ולכן כתיב ולא יכלו ויש במדרש כי בעבור שהיו הכינים מפרישים בין רגלי החרטומים לארץ לא יכלו עשותו כמו שמוזכר בסנהדרין בענין שמעון בן שטח עם פ' כשפניות שצוה לפ' תלמידים והגביהום מן הקרקע ולא יכלו לעשו' כשוף כיון שאין רגליהם מחוברות בקרקע ולפי דעת רז"ל היו הכינים גם כן בישר' לא שלא היו מצערים אותם ולמצרים היו מצערים ולכן הכירו אצבע אלדים והוא נוטריקון אין צריך בדיקה עוד והנה באו אלו השלשה מכות על יד אהרן כפי דעת רז"ל בעבור שהיאור הגין על משה והעפר על ענין המצרי ועל דרך הפשט בעבור כי מעלת אהרן שפלה ממעלת משה ולכן עשה משה שני בעליונים ואהרן בתחתונים ואח"כ מכת הערוב גם כן מיסוד העפר והית נס גדול בהיותו מכה משולחת ולא היתה בארץ

גושן והוציא מיסוד העפר אלו שני מינין מכאיבים הכינים והערוב כמו שהוציא מן היאור צפרדעים ומן האויר בא הדבר כי הוא היה מהפסד האויר וגם מכת השחין ומכת השחין ומכת הדבר לא היתה בישראל · ואמרו במדרש אדם זורק חץ למעלה אינו הולך ק' אמה ומשה זרק מלא חפניו מדבר שאין בו ממש וזרקו השמים' ועל זה אמר מי אסף רוח בחפניו כפי דעת המדר' ואמר בשחין ויחזק ה' ולא אמר כן במכו' הקודמות כי זו המכה היתה בגופו והיה לו לשלחם כי עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו וחזק לבו השם ית' · ויש לעיין בענין הברד דכתי' הירא את דבר ה' · והכתיב וימת כל מקנה מצרים י"ל שהדבר לא היה אלא בשדות דכתיב במקנך אשר בשדה · ויתכן כי החמורים והסוסים היו בבתים אבל הבקר והצאן שהיו תועבה למצרים היו בשדו' עם הבקר והצאן ולכן כתי' שם במקנך אשר בשדה וגו' וצוה השם למשה ליתן להם עצה שיאספו המקנה לבית כדי שישארו מן הסוסים לרדוף אחריהם לנקום הנקמה הגדולה דכתי' משגיא לגוים ויאבדם ובזו המכה נשתתפו כל היסודות מן הקטורים פירוש לשון אש וברד שלג וקיטור ולכן אמ את כל מגפותי · ועוד בנפלאות השם בברד היתה אש מתלקחת בתוך הברד שני הפכים ועל זה אמר ה' הצדיק ידע כחו הגדול כי הוא כח הכחות והנס הגדול · ומטר לא נתך ארצה כתרגומו כי חזר הגשם למקומו גשם ממש ולכן אמר מי צרר מים בשמלה כי הוא נס גדול ומה שאמר ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון פי' כי טרם תבא המכה אתם יראים ולאחר היותה אינכם יראים אבל עדין נשאר מקום להשחית החטה והכוסמת לא נכו ורמז לו מהארבה כי מה שנשאר מן הברד יכה הארבה ולזה נכנסו אלו הפסוקים בכאן באמצע ויש פירושים אחרים וזהו הנכון וכמה שאמר בכאן כצאתי את העיר פרש"י ז"ל כי העיר היתה מלאה גלולים ואם תאמר מה נשתנה משאר המכות י"ל כי בעבור שהניסו מקניהם לעיר והם תועבה וע"ז שלהם שהיו עובדין לטלה ועל זה הוצרך בזה הפעם לצאת חוץ לעיר להתפלל ואחרי כן הביא ארבה מהאויר שנגף בו כמו הצפרדעים מן המים והערוב מן הארץ אלו המכות באו מארבע היסודות ולזה אמר התנא כל מכה ומכה היתה של ארבע מכות ומי שאמר של חמש אמר על לקיות המאורו' שהיו מגוף החמישי כדור השמים ומכת הבכורו' היתה בכבודו ובעצמו בלי אמצעי ובהיות המכות הללו ענין גדול היו עשר מכות ומכאן אמרו התנא עם עשר נסיונות וכל אותן העשיריות שמנה שם לרמוז כי כל העשיריות יש להם ענין כי הם כנגד עשרה מאמרות ועשרת הדברות ועשר שמותיו של הקב"ה ונרמזו בזו הפרשת בראש חמשה גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי והבאתי ולקחתי כנגד ה' גליות מצרים ובבל ופרס ויון ואדום ובכל מלה יו"ד כנגד חמשה יודין שבשמות הקדש אהי"ה אדנ"י ידוד שד"י אלד"ים וכן הוזכרו חמש מלות בהלל המגביהי המשפילי מקימי להושיבי מושיבי ובאו בלשון נקבה כנגד חמש' גליות שתשש כחו כנקבה בהם מרוב עונותינו כמו שדרשו בפסוק מבלתי יכולת ה' ואמר בעצלתים ימך המקרה וגו' ויש בה ה' יודין כי שכינ' עמנו בכל גלות וגלו' כמו שאמרו ז"ל גלו למצרים שכינה עמהם וכו' וכמו שכתוב חולי וגוחי בת ציון כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב וכן אנכי ארד עמך וגו' ובגאולה כתיב צדיק ונושע הוא ואנו מובטחים בשם ית' כי בזמן המשיח מהרה יגלה יראנו השם נפלאות בטלו האומות שאנו משתעבדים אליהם וכמו שאמר הנביא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

פרשת בא אל פרעה

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי : (יחזקאל יו)

ואעבור עליך יחזקאל הנביא ע"ה המשיל כנסת ישראל לנערה שכולת במקום שאין חומל עליה והושלכה בלכלוכיה ובגיעוליה על פני השדה ועבר עליה חומל ומשגיח וראה אותה מתבוססת בדמיה ובגיעוליה והרחיצת במים ושטף דמיה מעליה ועשה לה כל צרכי הילוד מכריתת הטיבור והמליחה והחיתול כי ראה אותה בסכנה אם לא יעשו לה אלה הדברים וכמו שהתירו לעשות כל זה בשבת לחיה חותכין הטיבור דכתיב לא כרת שורך ומרחיצין הקטן דכתיב ובמים לא רוחצת למשעי כלומר להחליק הבשר תרג' דולקת צואריו ושעיעות וי"ת לאתנקרא מן נקור הבש' ומולחין הקטן דכתיב והמלח לא המלחת ומלפפין את הקטן דכתיב והחתל לא חתלת · וכשגדלה בבית החומל ראה אותה גדולת בסימני נערות שדים נכונו ושערך צמח ואת עירום ועריה · ויש מפרשים בעירום ועריה לשון זכר ונקבה כי לפעמי' יקראו לה זכר כנגד ישראל ולפעמים נקבה כנגד הכנסה וראה החומל כי היא ראויה לעדי עדים והנה עתה עת דודים לקחת הוא בעצמו לאשה ובא עמה בברית והלבישה רקמה וכל העניינים הצריכין לה כל אותן היפויין והתכשיטים הכתובים בתוכחה זהו מליצת המשל · והנמשל הוא על ישראל כשהיו מעונין בחומר ובלבנים מלוכלכין ומושלכין בשדות נטושין ונעזבין אין דורש ואין מבקש להם זכות וצדקה שיהיו ראוין לגאולה לפי שנטמאו בגלולי מצרים ועברו על ברית מילה ונגלה עליהם הקב"ה וחמל עליהם וראה אותם בעין הרחמים ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה ולכן חזר שתי פעמים בדמיך חיי ואמ' מתבוסס' בדמיך שנתעסק באותן שתי דמים ולכן ת"י ואתגליתי למיפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשעבודכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרית בדם פסחא אפרוק יתכון · ומה שאמר ואעבור עליך כמו שבא בזו הפרשה ועברתי בארץ מצרים וענין המילה הוא מקובל ביד חכמי ישראל כי מן הכתוב אין הכרח אלא דם פסח כמו שכתוב בפרשה ויש רמז דכתי' ושוב מול את בני ישראל שנית ואמרו חכמים ז"ל כי יהושע היה המוהל במצרים ואהרן הפורע ומשה המשקה ואע"פ שלא נזכר יהושע בענין גאולת מצרים ואין ספק כי היה עם משה שהיה בן נ"ה שנה ועל זה נאמר שנית כי לא נמולו גם כן במדבר מפני סכנת הדרך שלא היתה רוח צפונית מנשבת כדאיתא במסכת יבמות פר' הערל ולכן אמר השם היום גלותי את חרפת מצרים וזהו כי רעה נגד פניכם ועל כן אמר משה בענין העגל למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם · וי"א ביבמות כי הפריעה לא נצטוה עליה אברהם ועשו המילה בצאתם כמו שנצטוו בני אברהם ובמתן תורה נצטוו על הפריעה ולא פרעו במדבר משום חולשא דאורחא או משום רוח צפונית למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וחזר יהושע ופרע וזהו שנית אבל סוגיית ההלכה נראה כמאן דאמר שלא מלו כלל דכתיב כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים ועל זה אמר בכאן בדמיך חיי על שני הדמים ואמר אחרי כן רבבה כצמח השדה נתתיך כמו שדרשו ז"ל במסכת סוטה בפרק קמא על ענין שנתרבו במצרים משבעים נפש עד ששים רבוא ואמר כצמח השדה כמו שדרשו ז"ל שהיו יולדות בשדות מפחד הגזירה של כל הבן הילוד והיו מניחין אותן והיו נבלעין בקרקע והקב"ה מזמין להם שני עגולים אחד חלב ואחד דבש כדאיתא בסוטה ואח"כ היו מבצבצין ויוצאין כצמח השדה · ותבאי בעדי עדים רמז למה שהשאילו כלי כסף וכלי זהב · שדים נכונו רמז למשה ולאהרן וכן הוא אומר שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה שהם שקולים כתאומים כמו שכתוב הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן ויש במדרש כנגד תורה שבכתב ותורה שבעל פה שהגיע העת לקבל התורה · ושערך צמח שהיו ביניהם חסידים ראוין לגוזים כמו שכתוב שערך כעדר העזים ואלו היו יחידים שפירשו מדרכי הרשעים כשעמד עליהם אהרן ואמר להם איש שקוצי עיניכם וגו' כמו שכתוב ואודע להם במצרים וגו' · ואת עירום ועריה על בית ישראל רובם שהיו רשעים כמו שכתוב וימרו בי ולא אבו לשמוע לי וגו' וחיו ערומים מן המצות · וחזר ואמר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים כמו שדרש רבי מתתיה בן חרש מאי דכתיב והנה עתך עת דודים הגיעה השבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל בניו ואין בידן מצות ולא זכות שיגאלו בו כמו שכתוב ואת עירום ועריה · ואפרוש כפי עליך שנתתי להם שתי מצות דם פסח ודם מילה וזהו שכתוב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור · ועוד יש במלת עת דודים כי הוא כמו לחצי הלילה שהוא עת רצון ומכה בה כל בכור שהיא שעה רצויה בלילה כמו שאמ' דוד חצות לילה אקום להודות לך שיש שעות רצויות בלילה כמו ביום ערב ובקר וצהרים שהם תחלת היום ואמצעיתו וסופו כנגד ג' זמני אדם העליה והעמידה והירידה ובאמצעית היא עת רצון כמו שכתוב ואני תפלתי לך ה' עת רצון לשעת המנחה וכן בלילה שלשה משמרות ראשונה ותיכונה ואחרונה והתיכונה היא יותר עת רצון מכלם וכנגד אלו השלשה זמנים עשו מן הדם שלשה הזיות על שתי המזוזות ועל המשקוף כנגד שלשה יודין אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן היוד הראשונה תחלת ידוד והאחרונה סוף אדנ' והאמצעית מן אהיה והיא המשובחת ולכן היא על השתים ובעבור כי האשמור התיכונה משובחת מכלם לכן רוח צפונית היתה מנשבת בחצות לילה וכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית והטעם יש אומרים דלא ליבדרו ענני · ויש אומרי' שהיו נזופים וכן המסקנא שם ביבמות שהיתה נושבת בחצי הלילה שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור ושאלו שם מאי תלמוד סזה הכתוב וכתרץ שהיא עת רצון כמו שאמר שם כנור היה תלוי לו לדוד על מטתו ובחצי הלילה רוח צפוני' מנשבת בו והיה מנגן מאליו ומיד עומד ועוסק בתורה ונותן הודאות לשם ופירש רבינו האי ז"ל שהכנור היה עשוי בחכמה גדולה שבכל ימות השנה בקיץ ובחורף בחצי הלילה ממש היה מנגן מאליו ואין ספק שכיון דוד באות' שעה לענין גדול שהיה עת דודים כי המשפט והצדקה הוא בחיבור שלם ועל זה אמר חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך · רמז לשני המשפטים הרעה והקשה ואמר צדקך לרמוז לצדקה המשלמת בין המשפטים ולכן נעשתה מכת בכורות באותו עת וכתיב וה' הכה כל בכור הוא ובית דינו באותו עת נעשה נס לאברהם במלחמת המלכים כמו שכתוב ויחלק עליהם לילה ומקובל הוא בידינו שהתחיל להלחם מתחלת הלילה עד חצות ובאותה נקודה שהשלים אברהם להנקם באויביו התחיל הקב"ה לחגלות במצרים ולהכות כל בכור וזהו שאמר כחצות ולא אמר בחצי ולשון כחצות הוא מקור חילוק ופילוג ובאמת יש לרז"ל מדרש אחר בברכות בפרק קמא שמא יאמרו אצטגניני פרעה משה בדאי הוא וכו' וכבר בא לרז"ל מדרש במה שאמר הכתו' ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך

והגירסא

והגירסא הנכונה אני ולא השליח בהא הידיעה כלומר כי זאת המכה לא תעשה על ידי מלאך שלוח מאתו במגפה כענין סנחריב · ולא על ידי שרף לא ע״ל ידי אספקלטור שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת כענין אליהו בשרי חמשים אני ולא השליח הידוע והוא המלאך הגדול הנקרא מטטרון כי פירוש המלה מורה הדרך וירצה לומר ולא השליח לבדו אבל השם הגדול יעשה משפטים והשליח הוא הרצועה והמקל וכשהרגיש פרעה בזאת המכה נכנס חרדה בלבו לא מן המתים כי עדין נשארו לו עם הרבה · אבל בראותו שנעש׳ הדין בשרי מעלה ובאלדיו הבין כי זה העולם עליוני ונתאכת לו השם שאמר תחלה לא ידעתי את ה׳ וזה נודע לו בבקר כשהלכו לבית תועבותם שהיו מקברים מתיהם כמו שנאמר ומצרים מקברים את אשר הכה ה׳ בהם כל בכור ובאלדיהם וגומר · עשה ה׳ שפטים ואף על פי שבלילה התחיל המכה ובכח ממשלתו לא הגין עליו ועל זה הבין כי השם כח הכחות ועל זה הכביד לבו עד שיגיע לזו השעה אחר שהוא הרשיע תחלה בחמשה מכות הראשונות דכתיב בהם ויחזק לב פרעה · ואמרו במדרש כי בעבור שאמר פרעה ורב מהיות קולות וברד ולא שאל על המטר וכן חזר לו משה הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד והשם פסק גם את המטר דכתיב ומטר לא נתך ארצה חרה למשה ואמר לו השם אל תישומם שאני עשיתי זה למען שתי אותותי אמר על זה המכה שהיא מכת בכורות שנרמז לאברהם במלת דן אנכי דן נוטריקון דם נגע וזהו שנאמר כאן עוד נגע אחד ומלת אנכי רומז למה שאמרנו בפסוק ועברתי כי השם בכבודו הוא המכה ולכן אמר הנביא עת דודים רמז לאברהם ולדוד שנקראו דודים וצוה השם לישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר שלא יאמרו המצרים גנבים או לסטים הם שיוצאים בלילה אלא שיהיו יוצאים ביד רמה ועוד שלא יוזקו בכרת המלאכים המשחיתים שירדו עם השם וכן הוא שנוי במכילתא ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד שמשנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע וכן הוא אומר לך עמי בא בחדריך ועוד כתיב ושכותי כפי עליך עד עברי והענין לפי שהקדוש ברוך הו׳ עובר במצרים ויוצאין עמו ספקלטורין משחיתין ובראותם כי השם הוא המכה סבורים הם שהם עושים רצונו וזהו שאמר הכתוב ולא יתן המשחית כשאר המגפות ולכן נהגו האבות והנביאים דרך ארץ שלא לצאת בלילה שנאמר וישכם אברהם בבקר · וישכם יהושע בבקר וישכם שמואל לקראת שאול בבקר והלא דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהיו הולכין בשליחות קונם שומרים עצמם מן המזיקין כל שכן אחרים וכן הוא אומר תזרח השמש יאספון וגו׳ יצא אדם לפועלו עד כאן במכילתא כוונתם שיש לו לאדם לשמור עצמו מן הסכנות כמו שאמר לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב · ואמרו לא יצא אדם בלילה קודם קריאת הגבר ואוקימנא עד שישלש · וצוה להגיע הדם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ואינו כדברי ר״א שהוא כדרך והתוית ת״ו · כי שם היה המלא׳ המכה וצריך ת״ו להבחין בין צדיק לרשע אבל בכאן השם הוא המכה ועוד כי אלו הטפות הם בפנים מן הפתח דכתיב לכם לאות · ואמרו חכמים ז״ל לכם לאות ולא לאחרים לאות אבל הענין הזה גדול רמז לעשרה המאמרות ולעשר׳ הדברו׳ ולעשר אספקלריאות המאירות שהם שמותיו של הקב״ה ומשת הפך והקדים המשקוף לענין כי כן כתיב וזכרתי את בריתי יעקב כי המזוזות הם אברהם ויצחק ימין ושמאל ויעקב המשקוף המכריע כי הוא מלשון השקיפה ממעון קדשך מן השמים שהוא לשון רחמים ויש אומרים כי טעם שלא ישאר השם בקדוש׳ במצרים

ולכן לא רצה משה לכתבו בסדר קדושות · ורבותינו ז״ל נתנו סימנין באלו המשמרות בברכות שרומזות אלו המזוזות והמשקוף · אמרו משמרה ראשונה חמור נוער · שניה כלבים צועקים · ג׳ תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה ויש בדברים אלו ענין גדול ולפי פשט הדברים הוא כמו פרק שירה · או שבבעלי חיים נתן להם התעוררות בגזרת שכוחותיהם עושין זה כמו שאמרו ז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמט׳ שאין לו מזל מלמעלה ומכה אותו על קדקדו ואומר לו גדל וכמו שכתוב הללו ה׳ מן הארץ תנינים וגומ׳ · ויש מפרשים בדרך אחרת כי הוא נושל לכוחות האדם כי במשמרה הראשונה האצטומכא נגררת ועושה פעולתה והוא החמור נושא סבל והשנייה האברים שבהם התאוות לוקדים חלקם וצועקים שנייה והשלישית עשו כלם פעולתם ואשה מספרת עם בעלה בתיקון ביתה ובהזמנת צרכיהם · ויש מפרשים בדרך אחרת כי מה שהזכירו בברכות ג׳ משמרות הוי הלילה וסימניך חמור נוער וכו׳ כי חמור נוער רמז שיהיה האדם ער ויעסוק בתורה המשמרה הראשונה כמו החמור שהוא נוער וכתיב קומי רוני בלילה וגומר · כלומר בראש אשמורות האשמור׳ הראשונה · שניה כלבים צועקי׳ באשמור׳ שנייה סימן לשינה שישן באשמורת שניה לתת לו חלק בהן ויזונו ויעשו פעלתם · שלישית שמדבר עם בני ביתו ויקדים לתפלה · ועל דרך הפנימי הוא רומז למזוזות ולמשקוף חמור נוער דכתיב וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו והוא ברוגז רחם תזכור והוא רמ״ח איברים וכן כתיב בפנחס ויקח רומח בידו ובמלך המשיח רוכב על חמור ובמשה וירכיבם על החמור בהא הידיעה · ודרשו ז״ל שהוא החמור של משיח ושל אברהם ואין ספק שאותו החמור יחיה עד המשיח · וכלבים צועקים פחד יצחק ואמרו ביבמות כלבים צועקי׳ מלאך המו׳ בא לעיר וזהו ולכל בני ישרא׳ לא יחרץ כלב לשונו כי משם הקטיגור והדם והחרב · ואשה מספרת עם בעלה רומז לאשת חיל · ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וגו׳ כי מקבלת פרס מבעלה · והיא עת דודים והיא שעמדה לאבותינו ולנו והתינוק היונק רמז לשר העולם מטטרון כמו שאמר נער הייתי וגו׳ פסוק זה שר העולם אמרו · וצוה השם לישרא׳ בזו הפרשה לעשות זכר לנסים הללו שנעשו במצרים האחת לקדש חדשים זכר לחדש ניסן שיהיה ראשון לנו לחדשי השנה לזכור תמיד ולכן אין שמות לחדשים אלא ראשון ושני וכו׳ שנזכור תמיד ניסן כלומר שני לניסן כמו ימי השבוע שהם זכר לשבת לקיים מצות זכור וכן בכאן זכור את יום הזה ואפילו תשרי שבו נברא העולם נקרא אותו שביעי · ומה שמצאנו ירח האיתנים נקרא על שם שנולדו בו האבות איתני עולם · חדש זיו שנותן הוד והדר בעולם · בול שמתחילין העלים ליבול · ויש אומרים שהוא מגזירת מבול שבו באים הגשמים ואפילו באלו מזכיר ואומר בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי · ובענין קדוש החדש׳ יש ענין גדול שאמרו ז״ל הראהו הקב״ה למשה ואמר לו כזה ראה וקדש וזו היא ברכת הירח שאנו אומרי׳ עטרת תפארת וגו׳ ומה שאמר אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני שכינה בכל חדש וחדש דים הילכך מברך מעומד ואמרו כתיב הכא החדש הזה וכתיב התם זה אלי ואנוהו וזהו מאמרם בקידוש החדש דוד מלך ישראל חי וקים · ויש במדרש ענין גדול בזה אמרו במדרש על פסוק ורב שלום עד בלי ירח עד שלא הוציא הקב״ה את ישראל ממצרים ברמז הודיעם שאין המלכות בא להם אלא עד ל׳ דור דכתיב החדש הזה לכם וגו׳ הלבנה ל׳ יום ומלכות שלכם ל׳ דור · הלבנה יום ראשון של חדש מתחיל ומאיר ונוספת עד ט״ו יום ודיוסקוס שלה בתכלארת מט״ו

ותלאת

יהלאה הולך וחסר עד ל' יום וביום הל' אינה נראית כך ישרא' מאברה' עד שלמה ט"ו דורות · אברהם התחיל להאיר שנאמ' מי העיר ממזרח · בא יצחק והאיר יותר שנאמר אור זרוע לצדיק · בא יעקב והוסיף שנאמר והיה אור ישראל לאש ואחר כך יהודה פרץ וחצרון עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד כיון שבא שלמה נתמלא דיוסקוס של לבנה וישב שלמה על כסא ה' למלך · בכסאו של הקדו' ברוך הוא נאמר זדמות פניהם מרא' האופני' וגו' · ובכסאו של שלמה ארי ונשר ומרא' אופן · בכסא הקב"ה לא יגורך רע · ובכסאו של שלמה אין שטן ואין פגע רע · הקב"ה על שבעה רקיעים ושלמה שש מעלות לכסא והוא על השביעי הרי נתמלא דיוסקוס של לבנה ומשם והלאה התחילו המלכים לפחות רחבעם אביה אסא יהושפט אחזית אמציה עוזיה יותם אחז יחזקיהו מנשה אמון יאשיהו יהויקים צדקיהו ואת עיני צדקיהו עור חסר אורה של לבנה · כל אותן השנים אף על פי שהיו ישראל חוטאים היו האבות מתפללין עליהם שנ' ישאו הרים שלום לעם וגו' וזהו ורב שלום עד בלי ירח ועל אותו הזמן נבא הושע ואמר ואיש לא יצילנה מידי · ואז"ל בימי הושע תמה זכות האבות ונשאר זכות הקב"ה וזהו נפלה ולא תוסיף קום בתולות ישראל ואע"פ שבמערבא תירצו לה לא תוסיף בהפסקה קום בתולת ישראל לא נראה כן מסוף הכתוב נטשה על אדמתה ואין מקימה ואין זו נחמה ועוד כי פסוק העליון שמעו הדבר הזה אשר אנכי נושא עליכם קינה בית ישראל אבל הענין כי לא תוסיף קום בזכותה כי תמה זכות אבות ואין מקימה אבל השם מקימה והיינו דכתיב בסוף הענין אקים את סוכת דוד הנופלת וזהו לסוף ג' דורות מאדם הראשון וזהו ויקרא ה' אלדים אל האדם ויאמר לו איכה כלומר לענין האדם שהוא כ' דור קרא עליו איכה ישבת בדד והנ' דורות הם מאדם ועד נח י' וי' מנח ועד אברהם ול' מאברהם עד צדקיהו כמו שאמרו וזהו ישאו הרים שלום ועל זה אמרו חכמי' שלא נאמר נון באשרי יושבי ביתך מפני שיש בו מפלתן של ישראל דכתיב נפלה רמז לזה לנ' דורות ולגאילה הנזכרת · וענין זה רמזו כי הלבנה רמז לישרא' ולכן נמסר קדוש החדש לישראל דכתיב החדש הזה לכם ראש חדשים · וכמו אשר תקראו אותם במועדם ואמ' במדר' אקרא לאלדים עליון לאל גומר עלי תינוק בן י"ג שנה ועברו בית דין את החדש אינו נהרג · תינוקת בת ג' שנים ויום אחד אין בתוליה חוזרין עברו השנה בתולותיה חוזרות · מעשה בר' יוחנן שראה ערב ראש השנה הלבנה אמר למחר אנו מקדשין יתך ואת מיתחזית נער בה ואיכסי · וזהו סוד העיבור שזוכרין חז"ל בכל מקו' אמרו בכתובות ר' אלעזר כי סליק לארץ ישראל אמר פלטי לי מחדא כי סמכוה אמר פלטי לי מתרי כי הוה בסוד העיבור אמר פלטי לי מתלת דכתיב והיתה ידי על הנביאים בסוד עמי לא יהיו ובכתב בני ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבואו · בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור · ובכתב בני ישראל לא יכתבו זו סמיכה · ואל אדמת ישרא' לא יבואו כמשמעו · ועוד נצטוינו זכר לזה בפדיון הבכורי' בפרש' הזאת · ולפי דעת רז"ל היו חמתים ב' בכורות של אב ושל אם ונצטוינו בבכור כל פטר רחם בלבד כי הוא ניכר ומפורסם ועוד נצטוינו בזו הפרשה במצות תפילין שנניח כתב יציאת מצרים על היד כנגד הלב ועל הראש שבו המוח ב"ב איברים הנכבדים שבהם הנשמה ובהם משכנה להיות זכר ליציאת מצרים תמיד בעינינו ולא נשכח ועל כן אמרו אמת ויציב דאורייתא שיש בה זכר ליציאת מצרים · וכן בערבית אמת ואמונה ולכן חייבונו לסמוך גאולה לתפלה אפילו בערבית כר' יוחנן והטעם כי בזכרינו גאולת מצרים והניסים שעשה השם עמנו וכי קרבנו לעבודתו לקלסו נתפלל בכוונה יותר והש' ישמע תפלתינו כמו שאמרו מש"ל לעבד שהקיש בפתח המלך בא המלך אם מצאו שם מקבלו ומכניסו ואם לאו כועס עליו · ומה שאנו אומרים השכיבנו בין גאולה לתפלה היא כגאולה אריכתא שמזכיר בה ענין המשחית שיצילנו השם מפגע רע ויגן בעדינו ויסיר שטן מלפנינו והוא מענין הגאולה ומה שאנו אומרים ברוך ה' לעולם וחותמין בירא' עינינו הוא שאין אנו עוקרין המנהג הראשון והיו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח שמות כנגד י"ח ברכות ואומר קדיש ואחר כך מתפללין בבתיהם שלא ישהו וזהו גם כן לסמוך כי הפסוקים במקום תפלה והגדולים היו פוחים בזה והיו חותמין בחול ובשבת אבל אין לשנות המנהג הזה וגם בשבת לא היו אומרים ושמרו בני ישרא' ובמקומו שאומרי' אותו וחותמין כמו בחול הוא מנהג טוב אבל אנו לא נהגו כל זה לסמוך גאולה לתפלה · ועוד נצטוינו לשים מזוזה בפתחינו לזכור חסדי השם בם בתפלה ובקש בקר וערב כי זכירת האותות והמופתי' הוא עיקר גדול באמונתינו כי השם לא יעשה אות בכל דור ודור לעיני כל כופר ולכן צוה אותנו שנעשה תמיד בזכרון ונעתיק הדברים לבנינו ובנינו לבניהם ובניהם לבניהם עד דור אחרון · כי הקונה מזוזה בזוז כבר הודה בחידוש העול' ובהשגח' ונבואה ובחסד השם עלינו ולכן הזהירו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וזו היא כוונת כל המצות שנאמין באלדינו ונודה אליו שהוא ברצונו בראנו והיא כוונת התורה שאין לנו טעם אחר ביצירה מלבד זו וכוונ' רוממות הקול בתפלות ובבתי כנסיות וזכות תפלת הרבים אמרו במדר' על תפלת גדעון שאמר ואיה כל נפלאותיו בזעק גדול שהרים קול בתפלתו בכח גדול אמר לו הקב"ה לך בכחך זה והושעת וגו' · בזכות כח זה לך והושעת את ישראל כן בזכות התפלה וברוממות הקול יבא הגואל ויושיענו ויוליכנו לבית תפלתינו בית קדשינו כדכתיב והביאותים אל הר קדשי ושמחתים וגומר:

פרשת ויהי בשלח

ראו הליכותיך אלדים הליכות אלי מלכי בקדש: קדמו שרים
אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות: במקהלות ברכו א' ממקור
ישראל: (תהילים סח)

ראו הליכותיך

הכתובים הללו דרשום ז"ל על ישראל כשנכנסו בים כי הגיעו למעלת הנבואה כלם קטנים וגדולים ואף הנשים וכמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי ואמרו כלם שירה ואפילו העוללים והיונקים ואפילו העוברים שבמעי אמם אמרו שירה והוכיחו זה מאלו הפסוקים · ואתחיל לבאר אותם · ראו הליכותיך אלדים · רמז בכאן דוד שני עניינים האחד כשהיו הולכין ישראל אחר הענן ואחר השכינה כמו שכתוב בזו הפרשה · וה' הולך לפניהם יומם כי הסב אותם דרך המדבר אף על פי שהיו יכולין ללך דרך ארץ פלשתים דרך קרוב · ועוד במדרש כי ארץ פלשתים הוא מארץ ישרא' ולכן היה גר שם יצחק כי לא היה יוצא חוצה לארץ שהוא עולה תמימה כמו שנאמר לו אל תרד מצרימה · והוהולכים במדבר שהיה ת"ת על ת"ת פרסה נחש שרף ועקרב וכמו שאמר הכתו' משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ויש בזה ששה טעמי' האחד מפני

המלחמה

המלחמה של בני אפרים שדחקו הקץ ויצאו ל' שנה קודם כי
טעו בחשבון שהם מנו משעת הגזירה ולא היה להם למנות
אלא מיצחק דכתי' כי גר יהיה זרעך והם המתים שהחיה יחזקאל
הנביא · כי קרוב קרובה היתה שבועת אבימלך דכתיב אם
תשקור לי ולניני ולנכדי ועדין היו קרוביו של אבימלך בארץ ·
והג' כי לא נתמלא סאת האמוריים כדכתיב כי לא שלם עון
האמורי עד הנה · הד' כי האמוריים כששמעו שישראל יוצאין
ממצרים לעלות אליהם השחיתו כל האילנות וקלקלו כל
המעיינו' · הה' לייסרם במדבר ולהאכיל המן וללמדם מלחמה
כי היה מלומדי חומר ולבני' · הו' מפני יורדי הים שיזכו לאותה
מעלה הגדולה שאמרנו ועל זה הלכו במדבר באותם שבעה
ענגים ד' מד' רוחות אחד עליהם ואחד תחתיהם ואחד
לפניהם להשפיל הגבוה ולהרים הנמוך ולהרוג נחשים
ועקרבים ועל אותן ענגים אמרו ראו הליכותיך אלדים · והענין
השני רמז להליכת השכינה שהביאם בחדרי המרכבה וראו
לאותן הליכות וזכו לראות מראה מה שהנביאים נתחבטו
לראותה כי אף על פי שהיה יחזקאל נביא גדול וזכה לתשעה
מראות כמו שהם מוזכרים בפסוק כמראה אשר ראיתי
וכמראה כמראות וגו' לא זכו לזו המראה והיה ירא ונרתע ואף
משה רבינו ע"ה נתחבט ואמר הראיני נא את כבודך והוצרך
לשים אותו בנקרת הצור וגו' וזכה לראות אחרים וזכו לה
יורדי הים בשלימות גדול אפילו התינוקות כמו שאמרנו והיו
מראין אותו באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו · וכמו שרמזו ז"ל
באותן התינוקות הילודות בשדות במצרים שהשם הזמין להם
חלב ודבש מסלע כמו שכתוב ויניקהו דבש מסלע והיה
מגדל ומחייה אותן במדברות ובשדות עד שהיו גדולין ובאים
לבתיהם כתות כתות והיה השם מראה לכל אחד ואחד זרת
אביך וזה אמך וזהו שאמר כבאן זה אלי מלמד שהכירוהו והיו
מראים אותו באצבע זה גדלני וזה החייני בשדות ונתן לי
דבש וחמאה וזהו הליכותיך אלדים והמדרש כי אפילו האבות
והשבטים כלם היו באותה מראה על הים דכתיב ויוציאך
בפניו · ובמדרש ויוציאך בפניו זה יעקב · בכחו זה יצחק ·
הגדול זה אברהם · וכן כל השבטים בפני כל אחד ואחד כי
על השבטים עלו כי כן צוו כל אחד ואחד לשבטו שהיו יודעים
זה · ומה שאמר ויקח משה את עצמות יוסף להודיעך כי
במדה שאדם מודד בה מודדים לו · יוסף קבר את אביו כי לנו
גדול מיוסף וכן משה קבר את יוסף מי לנו גדול ממשה אין
גדול כמוהו לפיכך קברו השם ונתעסק בקבורתו דכתיב
ויקבור אותו בגיא ואמרו פ"ק דסוטה שעמד משה על שפת
היאור ואמר משה יוסף יוסף הגיע העת שיוצאין ישראל
ממצרים אם אתה מגלה עצמך מוטב ואם לאו נקיים אנחנו
משבועתך אשר השבעתנו י"א כתב שם והשליכו ביאור עלה
שור עלה שור ועלה באו כל השבטי' ועמדו על הים ומתקוטטי'
מי ירד לים תחלה קפץ בנימן וירד דכתיב שם בנימן צעיר
רודם וגו' · כמו שהזכירו במסכת סוטה · וזהו שאמר עליו
הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה · וכי
ראש השבטים היה אלא שהיה ראשון ליורדי הים ועל זה
נאמר ראו הליכותיך אלדים · קדמו שרים אחר נוגנים אמר
זה על השירה שאמרו בים על משה וישראל ואהרן ומרים וכל
הנשים כמו שמוזכר בפרשה · ובמדרש קדמו שרים אלו
ישראל אחר נוגנים אלו מלאכי השרת דכתיב ואשמע אחרי
קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו · ואמרו כלם שירה
והמלאכים בין ישראל והנשים והיינו בתוך עלמות וכן פירשו
המפרשים שרים תחלה ואחר נוגנים כמו שמש ירח וכן
בכאן אחר נוגנים כמו ואחר נוגני' ולכן לא אמר אחרי נוגנים
ואמרו כלם שירה והיא היתה ראשונה מעשר שירות שהיו

עתידות לומר וכבר נאמרו התשעה והעשירית לימות המשיח
ולכן נקראו שירה בלשון נקבה והעשירית קדש קדשים בלשון
זכר ונקרא שיר דכתיב שירו לה' שיר חדש והראשונה שירה
חדשה כי בכלן היה כאב וצער כנקבה שיולדת אבל לעתיד
יהיה בלי שום כאב וצער כי הכל יהיה שלום ובטח וגזארת
הראשונה היו אומרים התחתונים אשירה לה' כי גאה גאה
והעליונים עונין אחריהם כן וכן כלם הם אומרים והעליונים
כופלים והקב"ה מתעלה ומתגאה ב"א אלף עולמו שברא ושמח
בבריותיו כמו שדרשו בפסו' סביב שמונה עשר אלף ושם העיר
מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה וזו היא ירושלם שזכו
ישראל לראות ירושלם ובית המקדש העליונים כמו שדרשו ז"ל
ומי איכא ירושלם למעלה וכו' והיו שמחי' שמחה רבה בראותם
אלו המראות ובראות נקמה באויביהם בפרעה הרשע וכעמו
ובשלל אויביהם ששללו ביזת הים שהשליכם הים לחוץ כדי
שיראום ויזכו לרכוש גדול הבטחת האב הזקן דכתי' ואחרי כן
יצאו ברכוש גדול כדי שלא יאמרו ועבדום וענו אותם קיים
בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם צוה לשרו של
ים שיפלוט אותם ליבשה ואמר שרו של ים לפני הקב"ה כתנה
שנתת לי אתה גוזלת ממני אמר לו אני אתן בעבורם אחד
וחצי שאני צריך אותם לשני טעמים האחד שיראו אותם
מתים על שפת הים כי יש בבני קצת שאינם מאמינים כמו
שכתו' וימרו על ים בים סוף והשנית לבזתם ולשלל ואם אינך
מאמין הרי לך נחל קישון ערב מיד פלטם ליבשה והקב"ה
החזיר לו מחנה סיסרא שהיה אחד וחצי כי אלו היו ת"ר רכב
ומחנה סיסרא היו ט' מאות רכב ברזל והיינו דכתיב באותו
ענין נחל קישון גרפם שגרפם כמו שגורפין במגרפה ולקחם
והוליכם לים וזהו נחל קדומים ש...ו הדברים קדומים ואמרו
במדרש והמים להם חומה חמה כתיב רמז לשרו של ים
סימנים ומשמאלם מלאכי השרת אומרים לשר של מים אל
תגע בהם סימנם כי תורה הם מקבלים דכתיב מימינו אש דת
למו ומשמאלם תפילין לפניהם ברית מילה מאחריה טלית ועל
כן משליכין קצת החכמים ציציותיהם לאחוריה כשמתעטפים
ובזה יש תשובה לאותם ששאלו למה הוצרך הכתוב לומר
לפרעה שלח עמי ויחוגו לי וגו' ואמר משה דרך ג' ימים ולמה
היה מכזב לו כל זה · אלו היה שולחם ברצונו טוב להשעותו אלא
מאחר שלא היה שולחם אלא ביד חזקה ובשפטים גדולים
ובמכות גדולות היה לנו לומר שלח בני להעלותו לארץ טובה
ורחבה זבת חלב ודבש באמתת הדברים · אבל היה הענין
מחשבה נכבדת שאלו היה אומר כן לא היו משאילין להם כלי
כסף וכלי זהב ולא היו רודפין אחריה' אבל עתה הוצרכו לרדוף
אחר כליהם ושמלותיהם ולהנקם מהם והשם אשר לו נתכנו
עלילות עשה זאת התחבולה לשתי פנים האחד לקיים ואחרי
כן יצאו ברכוש גדול · והשני להנק' מהם בים כדי שיהא לוקה
ומשלם · וכמו שאמרינן במדר' משל לאדם שאמר לעבדו קנה
לי דג אחד מן השוק · הלך וקנה לו דג מוסרח חרה אף האדון
אמר ליה ג' אני מטיל עליך או האכל אותו · או תפרע אלף
זוז · או תלקה מאה מלקיו' · אמר ליה אני רוצה לאכול אותו
התחיל לאכול כשאכל חציו קצה נפשו ורצה להשליך בני
מעיו אמר איני יכול לאכול אותו אני רוצה המלקות · התחיל
להלקותו כשלקה נ' מלקיות חשב להוציא נפשו מרוב הצער
אל אני אפרע האלף זוז הנה כי אכל הדג המוסרח ולקה ושלם
ובראות ישראל כל אלו הנסים והמראות ושהצילם מידם ועוד
שנכנס עתה פחד גדול בלבם בראות שר מצרי נוסע אחריה'
התפללו ונתנו שירה והשם היה מתאוה תפלת' ועל זה הראם
לשרם נוסע ועל זה אמר הכתוב יונתי בחגוי הסלע וכמו
שאמר במדרש חזית משל ליונה שברחה מן הנץ נכנסה

למערה לנקיקת הסלע ונחש עומד לפנים ממנה ליכנס אינה יכולה מפני הנחש ולצאת אינה יכולה מפני הנץ והיתה מטפחת בכנפיה כדי שישמע בעל השובך כך כשראו ישראל הים סוער ושונא רודף נשאו עיניה' בתפלה ולמה עשה הקב"ה כך אלא שהיה מתאוה לתפילתם · משל למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לפניו בבקשה ממך הצילני מיד הליסטים שמע המלך והציל אותה לימים בקש המלך לישלה לאשה והיה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה מה עשה המלך גירה בה הליסטים כדי שתצעק וישמע המלך כיון שבאו הליסטים היתה צועקת למלך אמר לה המלך לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך הדא הוא דכתיב יונתי בחגוי הסלע וגו' כי קולך ערב בתפלה ומראך נאוה במעשים ואמר בחגוי הסלע מלשון יחוגו וינועו כשכור · בסתר המדרגה פי' במדרגה העליונה בסתרו של מקום רמז למראה שאמרנו · ומה שאמר הראיני את מראיך שהיו מראים אותו באצבע ורמז גם כן למראה שהשיגו · השמיעיני את קולך אמר זה על השירה שהיו אומרים לפניו · ואמרו במדרש כי ישראל אמרו זו השירה כאותה שאמרו במסכת ברכות ארבעה הם צריכין להודות שהיו בהן כל אותם הארבעה דברים המוזכרי' במזמור יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר הולכי מדברות ויורדי הים והיוצא מבית האסורים וחולה שנתרפא וישראל ירדו לים ויצאו מבית האסורים והלכו במדבר והיו חולים מכובד העול שהכבידו עליהם ועל זה אמרו שירה ועל זה אמרו כי אני ה' רופאיך רמז שהיו חולים כי מאחר שלא ישים עליהם מחלה רפואה זו מה טיבה אלא שהיו חלשים וחולים ואין צריך לתיקון המפרשים שתקנו לא אשים עליך ואם אשים אני רופאיך · ועל דרך הפשט ידוע הוא כי מצדדי הרפוא' שהחולה כשיחלה להשתדל להסיר הדבר המזיק וכן כשהיה בריא שישמור בריאותו בכוונת לאכול דברים השומרים הבריאות בענין שלא יצטרך לרפואה ושני חלקים אלו הם נקראים רפואה ולכן אמ' בכאן כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני שומר בריאותך ולא יבואו החלאים עליך · ורז"ל דרשו כי אני ה' רופאיך לעולם הבא · כוונתם בכאן כי הרפואה הזאת רמז לרפואת הנפש והסרת יצר הרע ומה שהצריך לומר להם זה כי קשה לומר אם שמוע תשמע ותעשה כך וכך כל המחלה וגו' וכי יאמר אדון לעבדו אם תעבדני ותשמור מצותי לא אהרוג אותך · אפילו מי שאינו עובד כראוי רחמי האדון מרובי' שאינו רוצה להורגו והיה לו לומר אם תעבדני ותשמור מצותי כראוי אתן לך כך וכך יותר מהחיוב שיש לך לעשות לי בכאן וכן בכאן היה לו לומר אם שמוע תשמע לקול ה' וגו' אתן לך חיים ובנים ועושר וכל טוב העולם כדרך הבטחות התורה בפרשת אם בחקותי ובפרשת כי תבא ובזה תסתלק הקושיא כי ההבטחה גדולה מהסרת יצר הרע שהוא חולי מצרים והוא חולי רע וכמו שאמרו ז"ל והסיר ה' ממך כל חולי זה יצר הרע ולכן אמר בכאן אם שמוע תשמע ותעשה כך וכך אסיר ממך המחלה אשר שמתי במצרים שהכבדתי לבם בעבור גודל פשעם ויהיה זה הענין כדרך בא ליטהר מסייעין אותו בא ליטמא פתחין לו וזהו כי אני ה' רופאיך בשכר עשייתך הטוב לפני אסיר ממך כל מקטרג ומונע וזהו יצר הרע בענין שתהיה נקי מכל חולי נפש שתזכה לעולם הבא כי אני ה' רופאיך לעולם הבא הנה דברנו כל הצורך בזה הפסוק חזר ואמר במקהלות ברכו אלדים ה' ממקור ישראל רז"ל דרשו במסכת סוטה מנין שאפילו עוברין במעי אמו אמרו שירה שנאמר ה' ממקור ישראל מן את מקורה הערה שאותן העוברין שהיו' ברחם אמרו שירה וכן אמר עוד כי אפילו עולל ויונק שדי אמו והתינוק השוכב בחיק אמו נשאו ראשם ואמרו שירה וזו

המימרא היא בפי קצת חכמי אומתינו וגם מה שאמרו ראתה שפחה על הים וכו' כי אמרו היאך איפשר שיהיה ראוי לנבואה מי שאין בו תנאי הנבואה שכבר אמרו ז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם שיהיה שלם בחכמה וגבור ביצרו ובתאוותיו ועשיר בחלקו והיאך איפשר שהנשים והשפחות יזכו לנבואה ושתהיה מדרגתן גדולה ממדרגת יחזקאל הנביא והתינוק שאין לו דעת ודבור שיאמ' שירה וכן העובר שהוא במעי אמו עד שהוצרכו להוציא הדברים מפשטן ואמרו כי אינן נאמרין כפשטן וכי הם משלים וחידות בודים פירושי' זרים והם לקדש השם והם עושין מן הקדש חול שאינם מאמינים אלא במה שעיניהם רואות וחושיהם משיגים ומה שהוא חוץ מן השכל ומן הטבע אינן מאמיני' כדרך הפלוספי' ומי שיש בלבו אמונה ואין לבו מעלה טינא יאמין שהשם בורא חדשות בארץ כפי השעה וכפי הזמן · ועל זה אמר דוד דרך אמונה בחרתי כלומר לעולם בחרתי לי להאמין מה שהוא מקובל בידינו מדרך האמונה ולא הלכתי אחרי עיני ושכלי לבד ולמה נעשה חידות ומשלים להוציא דברי התורה ודברי רבותינו ז"ל ממשמעותם ואם השם נתן מתנה וחן גדול ורוצ' שיזכו למרא' הנבואה כל ישראל ראויין ואינן ראויין ואפילו הנשים כדרך מתן תורה שהיו כל ישראל נביאים דכתיב בעבור ישמע העם בדברי עמך וכתיב כי מי כל בשר אשר שמע קול וגומר ולמה נרחיק זה והלא ראינו שאול שלא היו ראוי לנבואה והתנבא והיו תמהים רואיו ואמרו הגם שאול בנביאים ואפי' המלאכים ששלח נעשה נביאים ויתנבאו בתוכם כי יש נביא שאינו חכם וזהו מאמרם ז"ל חכם עדיף מנביא כלומר מנביא שאינו חכם דאי נביא וחכם היאך חכם עדיף מנביא הכי חד והכי תרי · וכתב מורי הרשב"א ז"ל באגרת על זה הענין וזה לשונו אינו כנמנע שיחכם השם יתברך ברגע כל העם שעמדו במעמד הנכבד ההוא ושיהיה בו השפע הגדול במראות אלדים ובאש' אמר בבצלאל ואמלא אותו רוח אלדים והוא קטן השנים מאד כמו שאמרו ז"ל ועוד כתיב אספה לי שבעים איש וגו' וכתיב ויאצל מן הרוח וגו' ובשלמה כתוב החכמה והמדע נתון לך וגומר · ובמדרש אמרו ויקץ שלמה והנה חלום עומד על כנו צפור מצפצף ויודע מה מצפצף · גם אמרו ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וגו' · ושם אין מקום לראיית גלגלים וארבעה יסודות אלא לדברים הפנימים נבואיים ואין הדמיון שלקחו בנמנע כמי שלן בלא חכמה ולשחר עמד נביא בנמנע שיתנבא חמור וצפרדע שמין שאר בעלי חיים אין בהם הדבר ולא יתנבאו והמין האנושי מתנבא בטבעו והוא ראוי לצאת מן הכח אל הפועל וענין שאול יוכיח שלא נודע בחכמ' הראויה לנבואה ולא התעסק בה זהתנבא עד שתמהו עליו ואמרו הגם שאול בנביאים ואל תקשה עלי במה שאמרו ז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר כי זה נאמר על דרך הראוי לנביאים ואין קושיא לאיש אחד או רבים שרצה השם שיתנבאו לפי שעה או לענין וכל זה לא יקשה למאמיני החידוש · ואצלי שני החלקים בנמנע · אחד הכרחי גמור מצד עצמו כהיות צלע המרובע גדול מאלכסונו או מה שלא היה שהיה וכיוצא בזה והוא נמנע גמור מצד עצמו לא ישוער בו האיפשרות · והשני לא מצד עצמו אלא מצדינו ומניעות החכמה מצד הנמשך בטבע שלא מצינו סלע מוציא מים והים יקרע לשעה וישוב לשעה ושיעמדו השמש והירח ולא יזוזו ממקומם או ישוב השמש אחורנית ותחית המתים ככללן ואמנם אין כל זה נמנע אצלנו אלא מצד מיעוט חכמת הנבראים ולהיות כחם לשנות המוטבע בחותם הטבע אבל בחוק הבורא יתעלה אינו נמנע אלא מחוייב בחכמתו שאין לתת חסרון ולאות בכח חכמתו שהוא וחכמתו אחד ולא ידענו חכמתו

עד שנדע מהותו ובזה יתקיימו כל הנסים שנעשו ועתידין
להיות ולא נשאר בהם ספקפוק בכל מה שאמרוהו הכתובי׳
ולהניחן כפשטן לקיום האמונה ומה שנמשך אחריה אבל
במקומות שאין אנו צריכין לכך אם תרצה תקח אותם לפי
חכמת הפילוסופיא אם תצטרך לכך או מן הרצון הפשוט
לבד עד כאן לשון מורי ז״ל שכתב על דברי הרמב״ם ז״ל במדה
שכתב במעמד הר סיני כי לא השיג הנבואה באותו המעמד
רק הראוי כמו שאמרו משה מחיצה בפני עצמו כו׳ · אבל
העם אף על פי שהיו רואים האש הגדולה ושומעים הקולות
העצומות המפחידות לא הגיעו למדרגת הנבואה וכן נראה
בדעת מורי ז״ל וזהו פשט הכתוב שאמר אשפוך רוחי על כל
בשר וכן בדברי עמוס לא נביא אנכי וגו׳ וזהו בטרם אצרך
בבטן ידעתיך וגו׳ ואמר כי נער אנכי ואיני ראוי לנבואה עדין
ואף על פי שהרב רבינו משה בר מימון ז״ל מתקן ט׳ו הפסוקים
כפשטן מורין כן ורבותינו ז״ל אמרו מיום שחרב בית המקדש
נטלה הנבואה ונתנה לשוטים ולתינוקות פירש לפי שעה
נתנה אפילו לשוטים · דההוא שטיא דמוזכר שם בפ״רק דב״ב
במר בר רב אשי דהוה אזיל בשוקא שמעיה לההוא שטיא
דאמר ריש מתיבת׳ דמליך במתא מחסיא השת׳ טביומי חתים
אמר מאן מרבנן חתים טביומי אנא שמע מינה לדידי קיימא
שעתא וכו׳ וכן היה כדאיתא התם ומן תינוקות כי ההיא דבת
רב חסדא הוה יתבא בכנפיה דרב חסדא והוה תמן רבא ורמי
בר חמא אמר לה הי מנייהו בעית אמרה לתרויהו אמר רבא
ואנא בתרא ואנא בתר׳ וכן הוה וכל זה ראיה שלפי שעה שורה
נבואה על כל אדם ברצון אלדי ואין לתמוה מדבריהם ז״ל
בראתה שפחה על הים וכו׳ · וגם במאמרם ז״ל שהעוברים
אמרו שירה ולמה נוציא הענין מפשטו · ונפרש כחותיהם
או הנשמות שלהם והלא כתוב ענין אתון בלעם שדברה
שהוא יותר נמנע שאין בה דבור ולא נבראת לכך וענין
הפרות שדרשו ז״ל ויישרנה הפרות שאמרו שירה והזכירו
השירה שהיו אומרים רני רני השיטה וכו׳ · ורבו בו הדעות
ואם השם יתברך עשה למי שאין טבעו לו שירה ואינו ממין
המדברים כל שכן לעשות בטבע בני אדם שהם ממין הנביאים
לתת להם כח וזכותו כח מחודש להגלות עתה מה שעלה
במחשבה קודם בריאת העולם · ועל זה אמר שלמה התאנה
חנטה פגיה כלומר אותן שאינן ראויין לכך עשאן נביאים
קודם הזמן כמו הפרי הפג המתבשל קודם זמן וכן הנצנים
נראו בארץ וכל זה רמז לזה הענין כי היום עשה השם ונתאוו
הבנים לאב ומי ששינה טבע המים הנגרים שיעבדו נד אחד
וטבע הגלגל שאם ישקוט רגע אחד יחזור העולם לתוהו ובהו
ועשה יום שלם למה יסתפק בשום שנוי טבע כי אם נאמין
בשנוי טבע אפילו בנקודה נאמין שישנה כמה וכמה כי מי
ששם הטבע יכול לשנותו זולתי לדעת קטני אמנה שסוברים
שהעולם קדמון והדברים הטבעים כך הוא לעולם וסוברים
שאין השם יכול להאריך אפילו כנף הזבוב אבל אנחנו בירת
ישראל הנולדים בביתו והנחילנו תורתו המודיעה לנו חידוש
העולם ברצון פשוט לא בחיוב והוא שם הטבעים שם טבע
האחד לעלות והמים לרדת למה נסתפק כלל שלא יוכל
לשנותו כי אין בין הטבע לשינוי אלא הקדימה שקדם הטבע
לשינוי ואלו השינוי היה קודם לטבע כך היינו אומרים ואין
לנו להאריך בזה כי האדם שהוא בעל אמונה טובה אמתית
יש לו להאמין בדברי רבותינו ז״ל שהיו מקובלים ממשה רבינו
ע״ה ואף בדברי רבותינו ז״ל וכבר אמרו ז״ל גבהו של מן ס׳ אמה
ומי שאינו מאמין בזה אל יראה באותה טובה שנאמר אל ירא
בפלגות נהרי נחלי דבש וגומר · ואמרו במכילתא גדול כח
האמונה שבזכות האמונה נצחו עמלק דכתיב ויהי ידיו אמונה

ובזכות האמונה שרתה שכינה בישראל וזכו לראותה כמו
שכתוב ויאמינו בה׳ · ובזכות האמונה עתידין ליגאל דכתיב
וארשתיך לי באמונה והיא יותר ארוכה שם במכילת׳ · פירש כי
האמונה היא יסוד גדול בתורה ומי שהוא מאמין בטוב לא
יבא בידו שום עון ולא ימוט לעולם וכן האשים משה לישראל
על זה ואמר בנים לא אמון בם · ובזכות שהאמינו ישראל בה׳
נצחו עמלק שהיתה מלחמה עליונית שהוא עם יורשי חרב
והוצרך משה לצוות יהושע בחר לנו אנשי׳ ובא הלחם בעמלק
אתה בגבורתך בכח שור ואני בתפלתי כי ידע משה שמפלת
עמלק על יד בני יוסף דכתיב ויהי כאשר ילדה רחל וגו׳ כשנולד
שטנו של עשו וכתיב מני אפרי׳ שרשם בעמלק · רמז ליהושע
שהתחיל לשרש עמלק אחריך בנימין זה שאול שהרג בעמלק
והניחם כגחלים עוממות · וכן לעתיד משיח בן יוסף עם
משיח בן דוד כמו משה ויהושע ומה שאמר בחר לנו אנשים
כלומר חסידים יראי השם מאמינים אמונה קיימת בוטחים
בטחון גמור בשם והוצרך לנשיאות כפים וכשהיה מניח ידו
וגבר עמלק כי ידיו היו עושות מלחמה בעליוני׳ ואז מתנצחים
התחתונים ובשמניחם מתגברים העליונים שרו של עמלק
ומנצחים התחתונים · וכתב החכם ר׳ אברהם בן עזרא כי
כשהיה נושא · אצבעותיו היה השפע בא לכל ההויות ומהן
לכל השכלים הנבדלים ואין קטרוג ואין כח למקטרגים ובעבור
כי לא תוהו ברא העולם ואין מן הדין להסיר כח המקטר׳ היה
מניח ידו לפעמים ואמרו ז״ל אסור לעמוד שלשה שעות וכפיו
פרושות ובזכות משה והאנשים שבחר יהושע שהיתה בהם
אמונה טובה נצחו אותה מלחמה לא בזכות קטני אמנה שהיו
אומרים היש ה׳ בקרבנו אם אין ואלו היו הנחלשים שהענן
פולטן שהיו שתויין ממי המרים מאמונות רעות וכמו שנאמר
בזו הפרש׳ במי מרה כי לא היו המי׳ מרים רק ישרא׳ היו מרים ·
וכן דרשו ז״ל כי מרים הם חוזר לישראל כי מי שהחזיק בפיו
דבר מר בלענה כל הדברים המתוקים שישים בפיו ידמו לו
מרים · ואמרו ז״ל אין מים אלא תורה דכתיב הוי כל צמא לכו
למים כי אלו קטני אמנה שבהן אף על פי שהכניסן בחדריו
וראו המראה הנבחרת עם כל זה לא נמתקו להם המים עד כי
השם ברוב רחמיו הורה למשה עץ החיים וצוה שימתיק להן
אותן המים וענין ויורהו לשון לימוד כי לא אמר ויראהו אלא
ויורהו כמו ויורני ויאמר לי הורה לו הדרך אשר ילכו בה והסי׳
מהם כל ספיקותיהם זולתי אותן ערב רב כי לא מזרע ישראל
הם שחזרו וקטרגו עד שפלטם הענן ואותן האחרים היו בהם
אמונה ובזכותם זכו לנצח אותה מלחמה · ובזכות אותה
האמונה זכו לאותה מראה דכתיב ויאמינו בה׳ כי אף על פי
שכתוב ויאמן העם לא כל העם ולכן היו בועטים במשה והיו
אומרים המבלי אין קברים במצרים שהיו כתות · כת
צועקת אל ה׳ שהאמינו בשם דכתיב ויצעקו בני ישראל לשון
שבח בני המאמינים · ואמרו במדרש ופרעה הקריב קרב
לא נאמר אלא הקריב שהקריב ישראל לאביהם שבשמים
שצעקו אליו ממראו ומפחדו שהיה נוסע אחריהם · וכת
אחרת היו מסופקים במשה ובנביאותו והיו אומרים המבלי
אין קברים במצרים ואליהם אמר אל תיראו · ולכן אמר
ויאמר משה אל העם · ולכן אמרו ז״ל כל מקום שכתוב
העם לשון גנאי ובכל מקום שנא׳ ישראל הוא לשון שבח כמו
ויחל העם לזנות וירא העם כי בושש משה וכן כלם ולכן כתיב
כאן ויראו העם את ה׳ ויאמינו כי האחדים מאמינים היו
ובזכות האמונה זכו העם לנבואה דכתי׳ בתריה אז ישיר משה
ובני ישראל כללם כלם בשבח וזכו לכל המעלות למראה
ולשירה ולמן לחם אבירים לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו
ונבלע באיברים כי בזכות אבות זכו לכל זה · אמרו במדרש

הדודאים נתנו ריח זה הכן שהיה יורד עמו צ״קי קדרה וזה הוא המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך ונתבשם ברצון בוראו וירד להם וזכו לשנים עשר עינות מים ושבעים תמרים כנגד שנים עשר שבטים ושבעים זקנים ונבראו לפי שעה בזכותם כל זה כי גדול כח האמונה ובזכות האמונה יזכו לגאולה העתידה השם יזכה לנו ולכל בית ישראל כמו שנא׳ וארשתיך לי באמונה וידעת כי אני ה׳ :

פרשת וישמע יתרו

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב:
(וזאת הברכה)

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב׳ הכתוב הזה הוא נכבד מאוד והוא סגולת התורה ויש בו קדושה גדולה בתיבותיו ובאותיותיו ולכן אמר כי הכותב בספר התורה .ה הפסוק הוא שקול כאלו כתב כל התורה כלה שהיא מצוה גדולה דכתיב וכתב לו ומצינו במדרש כי מי שאין לו בנים ואין לו אח ליבם אשתו ולהקים שמו ומת שיקדיש ספר תורה לבית הכנסת דכתיב תורת ה׳ תמימה משיבת נפש כלומר משיבה הנפש למקומה וזה הפסוק חשוב ככולה וכמו שאמרו במסכת ב״ב אמרי ליה רבנן לרב המנונא כתב ר׳ אמי ארבע מאה ספרי תורה אמר להו ודילמא תורה צוה לנו כתב כלומר שהוא שקול ככתיבת ספר תורה כולה ולכן אמר במסכת סוכה שקטן היודע לדבר אביו חייב ללמדו תורה צוה לנו משה וגו׳ כי כמו שהאם המניקה החומר מלמדת לבנה כשיודע לדבר דברים המתמידים הגוף והמקיימים אותו כמו הדד והלחם והבשר והיין כן האב הנותן הצורה צריך שילמוד לבנו הדברים שהם קיום הנפש והצורה שהוא התכלית ולכן תמצא שבעה מלות בזה הפסוק כנגד שבעה ספרים שבתורה כי אם הם חמשה חומשי תורה הם שבעה כמו שהזכירו רבותינו ז״ל במסכת שבת כי ויהי בנסוע הארון הוא ספר אחד ולכן יש סימנין לפניו ולאחריו שני נונין הפוכות ויש להם ענין והם רמז גם כן לשבעה עמודים שבהם קיום העול׳ דכתיב חצבה עמודיה שבעה וכנגד שבעה ימי בראשית שהתורה ומעשה בראשית הא בהא תליא והתורה קדמה לעולם במחשבה והיא היתה סבת הבריאה׳ וכמו שאמרו ז״ל בכמה מקומות והזכירו מהכתובים וכמו שדרשו בפרקא קמא דע״ז בפסוק ויהי ערב ויהי בקר יום הששי לומר לך תנאים התנה הקב״ה במעשה בראשית וכו׳ וכן למדו מפסוק אם לא בריתי יומם ולילה׳ וכן במדרש חזית נמוגים ארץ וכל יושבית אנכי וגו׳ כי בדבור אנכי נתבשם העולם ונתקיים וכן הוא אומר משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא שכפה עליהם הר כגיגית ויראה וכשקבלו את התורה שקטה׳ ויש בכאן שאלה במה שאמרו ז״ל שכפה עליהם ההר כגיגית אם כן אנוסים היו ישראל בקבלת התורה ולמה נענשו בענין העגל וכבר אמרו ז״ל במסכ׳ שב׳ על שכפה עליה׳ ההר כגיגית אמ׳ רב אחא מכאן מודעא רבה לאוריתא ואמר הדר קבלוה בימי אחשורו׳ דכתי׳ קיימו וקבלו היהודי׳ קיימו מה שקבלו כבר׳ וכל זה אינו מספי׳ לעשיית העגל שעשו קודם אחשורוש ועל ע״ז שבבית ראשון שנענשו עליו ומורי הרשב״א ז״ל כתב בתשובה דזה אינו קושיא דאפילו לא קבלוה מדעתם מוכרחים היו לקבל מה שצוה אדון הכל בין ירצו בין לא ירצו כי אין העבד ברשות עצמו לעשות מה שירצה ועוד מכיון שאמרו נעשה ונשמע ואפילו על ידי כפייה אנן סהדי שקבלוה וכמו שאמרו בתליוה וזבין זביניה זביני וגט המעושה בישראל כדין שהוא כשר דמצוה לשמוע דברי חכמים וגבי והביא את קרבנו אנן סהדי דניחא ליה הכפוה וכל שכן דאגב אנסיהו ומתן שכרן וארץ העמים ושללם ובזתם וכמה מעלות טובות גמרו וקבלו וכמו שאמרו אגב אונסיה דזוזי גמר ומקני׳ ומה שאמר רב אחא מכאן מודעא וכו׳ אמר כנגד הפוקרים שאומרים כך׳ ולא אמר אלא כי הפוקר מוצא בכאן פתח לומר אבותיכם לא קבלוה ברצון ואף על פי שאמר נעשה ונשמע׳ ואמר לו רבה ואפילו לדברי הפוקר כבר קבלוה בימי אחשורוש׳ כל זה להרחבת הענין אמר אף שאין צריך כמו שאמרנו׳ והאותיות שבזה הכתוב הן כ״ו כמו אותיות חשבון השם הגדול שהתורה נתנה בשמו הגדול ולכן בכתן תורה שבעה קולות כנגד שבעה מלות וכן הוזכרו בזו הפרשה ז׳ קולות וכן הזכירם דוד במזמור הבו לה׳ בני אלים שייסדו על מתן תורה כמו שאמר בסוף ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳ ויש באותו מזמור י״ח אזכרות כנגד שמונה עשרה אלף עולמות היוצאים מתשעה מאמרות המפורשות במעשה בראשית כי העשירי נעלם בגלות בראשית כמו שאמ׳ במסכ׳ אבות בעשרה מאמרות ואמרו בראשית נמי מאמר הוא וכן בפרשה הזאת ט׳ דברות כי הי׳ נעלם כי אין בו דבור וכאמר עד כי המונעים חשבו שאינם אלא ט׳ והוא י׳ דבורים וט׳ צווים ואחרים חלקו לא תחמוד ב׳ דבורים וזה דעת ר׳ אברהם ז״ל׳ ואחרים מנו לא יהיה ולא תעשה פסל לשנים ואת הכל ישא רוח כי האמת כקבלת רז״ל שהם חושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו ז״ל מפי הגבורה שמענום אבל דבור אנכי הוא סתום כמו בראשית וזהו ראשון לדברות ובראשית ראשון למאמרו׳ ויש ענין גדול למה נסתם והטעם שהם כנגד עשרה ספירות והי׳ קדש הקדשים ואפי׳ המחשב׳ אסור בו וכמו שרמז הרב ז״ל בספר בראשי׳ מן התשעה מאמרו׳ המפורסמות נתפשטו שמונה עשרה כי כל אחד כלול דין ורחמים וכנגדן שמנה עשר׳ חוליות שבשדרה ותקנו שמנה עשר׳ ברכו׳ בתפלה וכולן כנגד חי העולמי׳ כי נתפשטו לי״ח אלף עולמים כמו שנרמז בפסוק סביב שמנה עשר אלף ואמרו במסכ׳ סוטה דרא דהקב״ה כך הוו וכו׳ ולכן ראויה התור׳ להנתן על יד משה כי שניהם בן זוג׳ וכמו שאמרתי בפרשת ויחי ובמקומות אחרים כי זה רועה זה רוע׳ זה שלישי וזה שלישי וראוי הי׳ יעקב שתנתן תור׳ על ידו אלא שלא היו אכלוסא אבל זכו בניו לקבל אות׳ וזה הוא מורשה קהלת יעקב כמו כי למ״ד לנו עומדת במקו׳ שנים ולכן באו המלות של עשרת הדברות עק״ב וי׳ פסוקים הנה יעק״ב׳ חשבון ראשי הדברו׳ מנין רחל עיקר הבית והאותיות מנין כתה שהם תרי״ג מצות עם שבעה קולות ולכן אמר הפייט עד אשר לרעך נתנם נחקרי׳ והנה משה ויעקב בני חד מזלא ולכן אמר ההוא גלילאה בריך רחמנא דיהיב אוריאן וכו׳ הזכיר אלו השלישיות לענין גדול כמו האבות שהן המרכבה ופיר׳ אוריאן תליתאי פירש רש״י זכרונו לברכ׳ תורה נביאים וכתובים שהכל ניתן בסיני ויש מפרשים התורה עצמה נחלקת לשלשה חלקים ספורים ומצות וסודות מעשה בראשית והמרכבה כנגד שלשה נפשות נשמה ורוח ונפש וכנגד ספר ספר וספור כנגד חכמה ותבונה ודעת שבהן נברא העול׳ והמשכן והמקדש ועל זה אמר שלמה הלא כתבתי לך וגומר ופירש לעם תליתאי ישראל שהם שלשה מדרגות כהנים לוים וישראל ופירש על יד תליתאי משה שהוא שלישי לבטן מרים אהרן משה וכנגד האב השלישי שאמרנו כי זה אמת תתן ליעקב וזה אמת׳ ולכן זכה לתורת אמת׳ ועל זה אמרו פני משה כפני חמה

וביעקב הנה השמש וגו׳ ואמרו ז״ל מי הגיד לך ששמי שמש ויש מפרשים על שם ותצפנהו שלשה ירחים שלשה לנביאים נבואת אדם ונח שהיו בסגנון אחד ונבואת משה בסגנון אחד ולכן בא שבחו בשלשה מקומות בתורה פירש ביום תליתאי שלישי להפרשה כי לכולי עלמא בשבת נתנה ובראש חדש סיון באו מדבר סיני דכתיב בחדש השלישי כמו מחר חדש והנה יום ראשון בשבוע יומא קדמא לא אמר להו מידי משום חולשא דאורחא יום שני עלה אל האלדים ואמר לו שיודיעם קלות וחמורות כמו הגר הבא להתגייר כה תאמר לבית יעקב לנשים דברים נוחין ורכין ותגד לבית ישראל דברים קשים כגידים כלומר חזקים ומרים כמו גידין מורין ויש גורסין בגידי׳ דכתיב וגיד ברזל ערפך ושיודיעם שהו׳ רוצה להכתירן בשלש׳ כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר תור׳ דכתיב ושמרתם את וגו׳ דכתיב ואני זאת בריתי וגו׳ וכתיב אם לא בריתי יומם וליל׳ ׳ כתר מלכות דכתיב סגולה וסגולת מלכים ׳ כתר כהונה דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳ ואמרו ז״ל בשלשה כתרים נכתרו ישראל וגו׳ כנגד שלשה כלים ארון ושולחן ומזבח הקטורת ובכולן זר ואמרו כתיב זר וקרינן זר זכה זר לא זכה זר וכתיב בארון עליו שכתר תור׳ עולה על כלם ואחרי כן השיבו ואמרו כל אשר דבר השם וגו׳ והוא משה רבינו עליו השלום עלה ביום השלישי והשיב הדברים לשם וכבר שאלו רבים כי כתיב וישב משה את דברי העם וגו׳ וכתיב ויאמר ה׳ אל משה הנה אנכי וגו׳ ויגד משה כי הגדה זו מדה טיבה כי כבר השיב והר״ם ז״ל כתב כי וישב משה אינו ספור דברים אלא שהשיב עם התשובה כמו וישיבו אותנו דבר וקוד׳ שיספר התשובה אמר השם הנה אנכי ואחרי כן ויגד משה ׳ ונראה דעת רבותינו ז״ל שאמרו רצונינו לראות מלכינו ׳ ויש מפרשים כי וישב משה אינו רוצה לומר שהשיבן לשם אלא ששב הדברים לעם כלומר אתם אומרים כך וכך וזהו וישב משה את דברי העם לאמרם לשם כלומר הדברי׳ שהיו שולחין בידו אל השם יתברך השיבן אל העם כמו ויאמר המלך זאת אומרת וגו׳ כי כל שליח זריז ורוצה לעשות שליחותו בזריזות וכל שכן ענין כזה חוזר למשלח דבריו אתה אומר לי כך וכך וזהו וישב משה את דברי העם אל ה׳ כלו הדברי׳ שהיו שולחים בידו אל ה׳ לא יוכל העם וגומר כלומר שהשיב לשם גם כן השליחות שהיה מוליך לישרא׳ ׳ ומורי נ״ע היה מפרש כי הוא לשון שאלה שהוא צוה לו והגבלת את העם וגו׳ ועתה אמר ליה לך העד בעם והיה במשמע הוא והם ולכן אמ׳ אינך צריך להתרות בהם כי אתה העדות בנו כלל עצמו עמהם להבחין אם יכנס הוא בכלל התראה זו אמר ליה לך רד ועלית כלומר אין דעתי עליך ויש מפרשים כי בעבור שבתחלת שליחותו אמר והן לא יאמינו לי ונענש בזה בידו ׳ ספר עתה בשבחן אינך צריך להתרות בהן שהם זריזין ומאמינים ונותן לו שכר טוב על עניתן ואמר ליה ועלית אתה ואהרן עמך ׳ נחזור לענייננו כי ביום השלישי אמר ליה ליך אל העם וקדשתם היום והוסיף יום אחד מדעתו לענין גדול והיום השלישי להפרשה הוא היה יום השבת וכן נתנה תורה באלף השלישי שהוא רומז ליום השלישי של מעשה בראשית מאמר יקוו המים שרמזו המים לתורה ונאמר בו כי טוב שני פעמים כי באלף השלישי הוא דור האבות ומתן תורה ב׳ טובות כי כל יום מו׳ ימי בראשית רומזים לו׳ אלפים ימות עולם ויום השבת רומז לאלף השביעי ולכן נתנה תורה בשבת ונכנסה כלה לחופה וזהו ויכולו לרמוז לזה הענין הוסיף משה יום אחד וירח תליתאי רמז לאבות יעקב כי ניסן שבו נגאלו וכולו חסד כנגד אברהם אייר כנגד יצחק כי בו התלונות וביאת עמלק סיון כנגד יעקב שבו נתנה תורה שהיא אמת והיא מדתו

והנה ביארנו זו המימרא שדרש ההוא גלילאה אגב גררא ונחזור לעניינינו כי אלו הכ״ו אותיות שבפסוק הזה הוא לענין גדול והז׳ מלות כנגד ז׳ קולות שבהבו לה׳ בני אלים ׳ הקול הראשון קול ה׳ על המים כי המים הם רחמים כנגד אברהם ׳ קול ה׳ בכח גבורת יצחק׳ קול ה׳ בהדר תפארת יעקב ׳ ובמדרש קול ה׳ על המים כשיצא הקול מן השמים ענה תחלה על מים רבים להתיש כחו ואחר כך קול ה׳ בכח כפי כח המקבל ובהדר כדי שיוכלו לסבלו ועם כל זה לא יכלו לסבלו ואמרו ואל ידבר עמנו אלדים פן גמות וכתיב אם יוספים אנחנו וגומר ׳ ואמר כי הקול שובר ארזים מחריב הרים ומרקידם כמו עגל וחוצב להבות אש ויחיל מדבר ומחולל אילות וחושף היערות כי כששובר האילנות נשארו היערות חצובות ומשבחין אותו בהיכלו ויש במדרש כי פחדו האומות ושאלו לבלעם ולאחרים אם הקדו׳ ברוך הוא מחריב עולמו כמו במבול והשיב ה׳ למבול ישב כלומר בשם ה׳ לא יריע כי במבול הוא בשם אלדים וה׳ ישב בכסאו אבל בכאן ה׳ עוז לעמו יתן כי התורה בשמו הגדול נתנה דכתיב וירד ה׳ והיציאה והעלייה לקראת אלדים כי ישראל לא השיגו אלא קול אלדים ועל זה כתוב וידבר אלדים כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום ומה שאמר את כל הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם וגומר שם אמר מתוך האש ולכן הזהיר פן יהרסו אל ה׳ והאצילים לא חזו בו כי שם כתי׳ ויחזו את האלדים הנה ביארנו כי שבעה מלות שבפסוק הזה כנגד שבעה קולות וכן מוזכרים בזו הפרשה כי הקולות וברקים חסר ו׳ הרבים הנה הם שבעה וכן הם במשנה תורה ומה שאמרו חכמינו ז״ל עשרה קולות ושבעה קולות וחמשה קולות ובמקום אחר קול אחד הכל ענין אחד כי באמת הקולות עשרה ומשה הרגיש בכלם ולא השיג אלא חשבעה ועל השלשה שאל הראני נא את כבודך והיתה התשובה לא תוכל לראות פני וכול השיגם אהרן ׳ והזקנים הרגישו בהם והשיגו בהם כפי מעלתם וכל ישראל השיגו קול אחד וזהו מאמרם זכרונם לברכה משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו והזקנים מחיצה בפני עצמן וכל ישראל מחיצה אחרת ׃ וזהו מה שאמר דוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם אחים יחד פירש על ישראל דכתיב ויחן שם ישראל וגומר כאיש אחד ׳ שמן הטוב השפע שבא תחלה על הראש שהוא משה משם על זקן אהרן ומשם על פי מדתיו שבעים זקנים ׳ כטל חרמון הר חרמון על הררי ציון רמז לישראל שהבינו שני דבורים אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברים היו שומעים קול ומשה הוא המפרש ׳ וזהו שאמר אנכי עומד בין ה׳ וביניכם ולכן באו אנכי ולא יהיה לך כמדבר פה אל פה בלא אמצעים ושאר הדברים מדבר בלשון אמצעי ׳ גלוזה אמר דרש רבי שמלאי תרי״ג מצות נאמרו למשה בסיני דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה והקשו ואמר תורה בגמטרייא תרי״א דהיו והשיבו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענם ׳ ומה שאמר שם בא דוד והעמידן על וגו׳ ר״ל כי באותו המספר נכללין כלם כמו מספר עשרת הדברות שבהם נכללין כל תרי״ג מצות וכבר חבר רבינו סעדיה ז״ל אזהרות וזכר בהם היאך יוצאים מן עשרת הדברות תרי״ג מצות וקבלו רז״ל כי אלו עשר׳ הדברות היו ה׳ בלוח אחד וה׳ בלוח אחד ועל זה אמר שלמה ידיו גלילי זהב והנה ה׳ מהם בכבוד השם וה׳ בכבוד אדם שהוקש לכבוד המקום ׳ ה׳ כנגד ה׳ לא תרצח כנגד אנכי שההורג אדם כאלו ממעט הדמות שנ׳ כי בצלם אלדים עשה את האדם וזהו סוד שני אחים שרמזו עליו ז״ל והוא רמוז בפסו׳ קללת אלדים תלוי והו׳ מפריד החיבור שחבר הקב״ה והוא הגוף והנפש ׳ לא תנאף כנג׳ לא יהיה לך כי העוב׳ ע״ז נקר׳ נואף דכתי׳ ותנאף את

האבן ואת העץ לא תגנוב כנגד לא תשא כי הגונב סופו לישבע לשקר דכתיב חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד · לא תענה כנגד זכור כי מי שאינו שומר שבת מעיד עדות שקר כי השבת עדות על חידוש העולם כי ששת ימים עשה ה׳ את השמי׳ ואת הארץ והמחללו כופר במעש׳ בראשי׳ ולכן אמרו כל האומר ויכלו אחר תפלתו שני מלאכי השרת המלוין לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר כלומר הצלת עצמך מן העון דכתיב אם לא יגיד ונשא עונו הנאמר במי שמכחש עדותו ולכן חייבוהו לאומרו מעומד אחר תפלתו כמו העדות שהיא בעמיד׳ דכתיב ועמדו שני האנשים · ולכן בא לא תענה ברעך עד שקר · ולא אמר לא תענה סתם כמו לא תרצח לא תנאף והוא כמו ריעך וריע אביך וגו׳ שהוא הקב״ה · ואמרו ז״ל זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו וסמכו אותו לאחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו׳ · וכן כל עשרת הדברות בדבור אחד נאמרו כי הקול מתחלק לאחד וכל אחד לז׳ כנגד ע׳ אומות וע׳ לשון וע׳ פנים לתורה · ובמדרש הבהיר כתוב ליום זכור וללילה שמור וזהו בואי כלה וקוראים לקידוש היום קדושא רבא · תמצא שבת פעמים זכר ופעמים נקבה והמדקדקים אומר בתפלת ל״ל שבת וינוחו בה · וביום וינוחו בו · ואין לנו לומר חלי״ה כי משה שנה כי בלוחות כתוב זכור לבד בין בראשונות בין באחרונות ומשה פירש להם במשנה תורה כי שמור נאמ׳ עמו · וחכמי׳ ז״ל אמרו שמור ביבשה זכור בים · וכמו שכתבתי בפרשת קדושים שיהא מונח השבת כמו בקופסא בין חול של ערב שבת ובין חול של מוצאי שבת כמו המן שהיה מונח בקופסא וכן הפת שעל השולחן של שבת מונח בקופסא · ובב״ר חביב שבת לפני הקב״ה שמסר אותו לאדם הראשון · כתיב באדם ויניחהו בגן עדן · וכתיב בשבת וינח ביום הז׳ · כתיב בגן עדן לעבדה · וכתיב בשבת ששת ימים תעבוד · כתיב ולשמרה · וכתיב שמור את יום השבת · יעקב קבע תחומין לשבת דכתיב ויחן את פני העיר נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין לשבת מבעוד יום · ולכן ירש העולם בלא מדה · דכתיב ופרצת ימה וקדמה וגו׳ · ואברהם ירש העולם במדה דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך וגו׳ · לא תחמוד כנגד כבד כי החמדן מסיבת כילותו אינו מכבד אביו ואמו ואינו מפרנסן ואף על פי שאמרו משל אב · אם אין לאב חייב הבן לכבדו משלו ואפילו שיחזור על הפתחים · והחמדה היא חמורה יותר מכל העבירות וכל העבירות נכללו בה · ומה שנאמרו כל הדברות בלשון יחיד להזהיר לכל אחד ואחד כי בעבורו יענש שלא יחשוב היחיד כי אחר הרוב ילך והוא ינצל · ולפי דעת הרמב״ן ז״ל באו בלשון יחיד בהכרח כי הוא סובר כי כל הדיבור עם משה והוא ע״ה ירד לתחתית ההר ומגיד להם מה ששמע והראיה דכתיב אנכי עומד בין ה׳ וביניכם וכתיב בעבור ישמע העם בדברי עמך · ובמכילתא כי כל דבור ודבור היה משיבה להם כי הדבור היה עם משה והם ישמעו קול עצום ולא הבדל דברים · וזהו קול דברים אתם שמעים ולא אמר דברים אתם שומעים ולפי דעתו ז״ל מה שאמרו אנכי ולא יהיה לך מפני הגבורה וכו׳ ר״ל שלא שמעו לא קול אחד בשתי אלו השרשים ומשה השמיע׳ להם בהבדל אותיות וזהו אחת דבר אלהים שתים זו שמענו וגומ׳ · וכן במדרש חזית כי לא שמעו אלא דבור אחד מאתו יתברך וזהו קול גדול ולא יסף וע״ל זה הקול הראשון אמרו הן הראנו ה׳ אלהינו וגו׳ היום הזה ראינו וגו׳ ועתה למה נמות · וכן קרב אתה ושמע וגו׳ ובא הוא ע״ה פעם שנית וקבל שאר הדברות אחת אחת וירד למטה מן ההר והשמיעם באותה המראה והם ראו האש ושמעו הקולות ברעם וקול שופר חזק וזהו וכל העם רואים את הקולות ואינו כקול הנשמע בדברות לא ברעמים וברקים עד כאן דעתו ז״ל · אבל דעת חז״ל מפרש׳ כי תורה צוה לנו משה תר״א וה״ב מפי הגבורה שמעום ממש · ודעת ר״א ז״ל כי עשרת הדברות שמעו דכתיב את כל הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם ולדברי כלם היה חיבה גדולה מאת השם כמו שאמר התנא חביבין ישראל וגו׳ וכתיב אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תוכו לרגליך ישא מדברותיך ובזכות זה עבר על בני ישמעאל ובני עשו דכתיב ה׳ מסיני בא וגו׳ · וכתיב אלוה מתימן יבא ובא לישראל ברבבות קדש כמו שכתוב רכב אלהים רבותים וגו׳ · ופתח להם ז׳ רקיעים וז׳ ארצות כמו שרמז בשבעה מלות מן הכתוב שהתחלנו וכתיב אתה הראית לדעת וגו׳ וחרדו כל האומות כמו שרמז דוד במזמור הבו לה׳ כמו שאמרנו · ויש מרבותינו ז״ל כי זהו וישמע יתרו וגו׳ ששמע זה הענין ובא כי לאחר מתן תורה בא · וכן דעת ר״א ב״ע ז״ל ומתקן למה נסמכה פרשה זו לענין עמלק כמו שכתוב בפירושו · ויש מחכמי׳ ז״ל אומרו כסדר הפרשיות כי שמע מלחמת עמלק וכן דעת רש״י ז״ל · וגם הרמב״ן ז״ל וראיותיו כתובין בפירושו ובאמת כי כן נראה שלא יתכן שלא יהיו צפורה ושני בניה זרע הנביא הנכבד במתן תורה · ועוד כי לא הזכיר ששמע אלא כי הוציא ה׳ · והתלאה אשר מצאתם ואלו היה לאחר מתן תורה היה מזכיר ענין המעמד ההוא שלא היה כמוהו מעולם כמו שכתוב כי שאל נא לימים ראשונים · וכן במכילתא מלחמת עמלק שמע ובא לגמול חסד עם ישראל דכתיב ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל · ואמרו ז״ל טוב שכן קרוב מאח רחוק טוב היה יתרו לישראל שלא היה אלא שכן מאח שהוא עשו שנתרחק ובא עמלק לעשות רע לישראל · וברצות השם לזכות ישראל נתן להם תורה ומצות רבות · רמ״ח מצות עשה כנגד איבריו של אדם · שס״ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה ומנין גידיו ועורקיו להיותן זכר בגופינו ושנזכור תמיד התורה דכתיב ישא מדברותיך וכתיב תורה צוה לנו משה וגומר זו היא נחמתינו בגלותינו כמו שאמר דוד לולי תורתך שעשועי וגו׳ · ובזכות התורה עתיד השם למהר לנו פעמי המשיח דכתיב אשריכם זורעי על כל מים · ודרשו ז״ל אין מים אלא תורה דכתיב הוי כל צמא לכו למים · ומה שאמר כל מים ר״ל שום מים אפילו מעט · וכמו שאמרו אחד המרבה ואחד הממעיט וכו׳ · משלחי רגל השור זה משיח בן יוסף · דכתיב בכור שורו · והחמור זה משיח בן דוד דכתי׳ עני ורוכב על חמור הנה מבואר כי בהיותינו עסוקים בתור׳ כפי יכולתינו אם מעט ואם הרבה ימהר ויחיש השם לגאלינו ויקרב פעמי משיחנו כמו שכתוב אשריכם זורעי וגו׳ ועוד כתיב זכרו תורת משה עבדי וסמיך ליה הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה׳ הגדול והנורא :

פרשת משפטים ושקלים

מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וגו׳ (תהילים קמ״ז)

מגיד דבריו הפסוקים הללו אמרם דוד ע״ה באותם המזמורים הנכבדים הנקראים בלשון חכמי׳ ז״ל הלל · וג׳ הללים הם שייסד המלך דוד לדעת חכמים ז״ל · האחד קראוהו הלל הגדול והוא הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו ·

וקראוהו

וקראוהו כן לפי שיש בו כ״ו פסוקים שיש בכל אחד חסדו כנגד כ״ו דורות שהיו קודם מתן תורה שעמד העולם בחסדו של הקב״ה וכ״ז מצות בני נח והב׳ קראוהו הלילא מצראה והוא ההלל שאנו קוראים בחדשים ובמועדים ונקרא מצראה שנתקן על יציאת מצרים דכתיב ביה בצאת ישרא׳ ממצרים · וה״ג אלו ו׳ מזמורים שתקנו לקרותן בכל יום וקראום פסוקי דזמרה ותקנו ברכה לפניהם ולאחריהם והם ו׳ מזמורי׳ מתחיל כל אחד הללויה ומסיים בהללויה זולתי הראשון שמתחיל תהלה לדוד אבל אינו מסיים בהללוי׳ והם ו׳ כנגד ו׳ קצוות ו״ו שמות שנחתמו בהם שמים וארץ בשם יה״ו המתהפך והם דברי שבח והודאה ובראשון אלפא ביתא ובאחרון י׳ הלולי׳ כנג׳ י׳ מאמרות וי׳ דברות וי׳ ספירות וסיים בהם ספרו · וחז״ל אמרו יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום והעלו בגמרא כי על אלו המזמורים אמר וקראם הלל · ועוד אמרו כל האומר תהלה לדוד בכל יום · ותקנו לפניהם ברוך שאמר שיש בה י׳ ברכות כנגד י׳ מאמרות וברכת ישתבח לאחריהם ט״ו מינים שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח וגבורה גדולה תהלה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות כנגד שם י״ה שבו נברא העולם ולכן אסור לספר בהם כי כבר ברך לפניהם עד שיסיים ישתבח והרי״ף ז״ל אסר עד שיסיים התפלה מכי מתחיל ברוך שאמר ולא יפסיק בין ישתבח לברכו ולא נהגו כן אבל ראוי לחוש · וכן הוא על דרך האמת בעבור כן כי כשהזכיר שם זה בישתבח צריך שלא יפסיק עד שיאמר קדיש שהוא מתפלל על זה השם שהוא חסר שיהיה רבה ושלם ואחר כך אומרים ברכו שמזכיר בו השם השלם · וכן אמרינן במדרש דאשכח ר׳ עקיבא לאליהו ועמיה שיתא אלפי גברא טעונין רוגז אמר ליה הני למאן אמר ליה למאן דמפסיק בין ישתבח ליוצר אור · ובין קדיש לברכו · והגאונים ז״ל אמרו כי הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקראו אותם אם יכול לאמרם ולברך ק״ש בברכותיה ולהשיג אותם ולהתפלל עם הצבו׳ מוטב ואם לאו ידלגם ויאמר ברו׳ שאמר ויתחיל תהלה לדוד וגו׳ וידלג לאחרון כי אלו השנים הם מעולין ויברך ישתבח ואם לא יוכל בכל זה שיניחם ויתחיל ברכות קרית שמע ויתפלל עם הציבור שתפלת הצבור עדיפא אבל לאמרם אחר תפלתו לא דכי סדורם קודם תפלה סדרום כאותה שאמרו לעולם יסדר אדם שבחיו של מקום ואחר כך יתפלל ואלו הפסוקים שהתחלנו אמרם דוד המלך ע״ה במזמור הג׳ בהללויה כי טוב זמרה אלדינו וסדר באותו מזמור שבחיו וגבורותיו של הקב״ה בקבוץ גליות כמו שנאמר בונה ירושלם ה׳ וגו׳ וספר גבורותיו מן הגלגלים והכוכבים והשלג והכפור והמטר והכנת מזונות לכל בריותיו ואמרינן בסוף המזמור הנסים הגדולים של מתן תורה והחיבה שהראה לנו השם ית׳ בתתו לנו תורתו ומשפטיו כי זו היתה חיבה גדולה כמו שאמר התנא חביבין ישראל וכו׳ · ועל זה אמר מגיד דבריו ליעקב אמר זה כנגד עשרת הדברות ואמר ליעקב כמו שרמזנו בפרשה שעברה שיעקב י״ד רמז לי׳ מאמרות ומלת עקב רומז לעשרת הדברות שהם קב״ה כלות חקיו ומשפטיו לישראל ואמרו על אלו המשפטים שבאו בזו הפרשה כי מרוב חיבתו עם ישראל בחר בהם והעלה אותם למעלה מן השרים הנחילנו חקיו ומשפטיו שהם צדיקים וישרים ולא נתנם לשום אומה ולא רצה שידעו אותם כי אינם ראוים להם אלא לישראל כמו שאמרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגומר ואמר בל לרמוז מ״ב בראשית ועד ל׳ ישראל כי בהם ידיעת טעם אלה החקים והמשפטים ועוד לרמוז ל״ב נתיבות חכמה הרמוזים בתורה ועל זה אמרו הללויה כלנו אנו בית ישראל חייבין להודות לש׳ על כל זה כי זכינו לכל המעלה הזו ואשרינו מה טוב חלקינו ועל זה אמר דוד אשרי שומרי משפט וגו׳ כי הם ישראל שומרים המשפטים ועושים צדקה בכל עת · ויש מפרשי׳ עושה שב לשם יתברך ולכן הוא בה״א כלומר משפט עושה צדקה בכל עת שהוא השם ויהיה משפט סמוך לשם כי המשפט לאלדים הוא · ולכן אמר ועוז מלך משפט אהב וגומ׳ כלומר זהו חכמתו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שהעוז שלו היא התורה דכתיב ה׳ עוז לעמו יתן׳ והמשפט שלו שאהב מאד נתן לנו וזהו אתה כוננת מישרים משפט וצדקה וגו׳ · ואמרו משפט וצדקה כי הדינין יש לנו לעשותן בצדקה ולהוציא הדינין לאמתתן כי בהם קיום העולם כמו שאמרו באבות על ג׳ דברים העולם קיים על הדין וכו׳ · כי בהיות הדין על האמת יש שלום בעליוני׳ ובתחתונים ועל כן נתנו לחכמים היודעים דת ודין כי הם היודעים עומק הדין ומעלתו כי לא לאדם הדין אלא לשם כמו שכתו׳ ביהושפט ויאמר לשופטים דעו לא לאדם תשפוטו כי אם לאלדי׳ ועמכם בדבר המשפט כי השם יתברך עומד עמם דכתיב אלדים נצב בעדת אל ולכן היו החכמים יראים ונרתעים כשהיו עומדים בדין והיו מתעטפין בטליתותיהם במורא וברעדה כיושב לפני השכינה וזהו ועמכם בדבר המשפט כי הוא יושב עמהם ואמר משה כי המשפט לאלדים הוא ועל זה אמר מאימתי התחלת הדין משיתעטפו הדיינין ואותו חכם כשהיה יוצא לדין היה ירא וחרד וא״ל תלמידיו למה כל החרדה הזאת וא״ל יש לפני שני דרכים גן עדן וגיהנם ואיני יודע באי זו אני הולך עתה בצאתי לדין ולכן אמרו לפניהם ולא לפני הדיוטות ובעונותינו שאין אנחנו יודעין עומק דין אם יוכל לעמוד על אמיתתו מוטב ואם לא שנאחז דרך פשרה כי אף בזמן החכמים היו עושין זה והיו מתרחקין מן הדין ולא היו מקבלין עליהם לדון דין תורה כי בעונותינו נתמעטו הלבבות וזה בזמנם כל שכן בזמנינו · ואמרו בירושלמי בסנהדרין בפרק בימי ר׳ שמעון בן יוחאי בטלו דיני ממונות · אמר ר׳ שמעון בן יוחאי בריך רחמנא דליבא חכים מינן בדרן · ר׳ יוסי בן חלפתא באו ב׳ אנשים לדון לפניו אמרו לו על מנת שתדין לנו דין תורה אמר להם איני יודע והיו מבצעין ביניהם כמו שנאמר בדוד ויהי דוד עושה משפט וצדקה וגו׳ · ואמרו אי זהו משפט שיש עמו צדקה זה בצוע וכן הוא אומ׳ ומשפט שלום שפטו בשעריכם ואי זהו משפט שיש עמו שלום זה בצוע ועם זה יסתלק האדם מעונש הדין · ועם כל זה אם האד׳ מתכוין לשום שמים בדינין ומתעסק בהם בכוונה טובה ועושה בהם כפי שעיניו רואות הוא ניצול מן העינש של דין וכמו שאמרו אין לדיין אלא מה שעיניו רואות · ולא עוד אלא שאם הוא מתעסק בהם לשום שמים ולהטיל שלום בין אדם לחבירו שכרו גדול כאלו הוא שותף להקב״ה במעשה בראשי׳ וכמו שדרשו בסנהדרין בפסוק ויעמוד העם על משה וגומר׳ וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר וגו׳ · ובילמדנו מעשה בר׳ אליעזר כשבא ליפטר מן העולם וכו׳ · בפרש׳ ואלה המשפטים כתיב מלך במשפט יעמיד ארץ · כמו שכתוב שם בפרשה זו ולא עוד אלא שאם הדיין הוא מתכוון לטובה השם יהיה עמו ולא יעזוב אותו שיטעה וידריכהו בדרך ישרה כי הוא עמו בדין · ולכן צותה התורה להתוך הדין אחרי רבים לפי שהסכמת הרבים לטובה והשם עמהם · וכבר ידעת ענין תנורו של עכנאי בב״מ פרק הזהב ואמר נצחוני בני כלומר האמת אתכם והיה נסיון מהשם יתברך אם יעמדו במה שצוה אחרי רבים כדרך כי מנסה ה׳ וגו׳ · ופירש במלת נצחוני מגזרת למנצח כלומר שבחוני בני במה שעמדו בהם במתן תור׳ וזהו ענין עדים זוממין כמו שכת׳ הרמב״ן ז״ל · כי נראה ענין זה שהאמינה תורה לאחרונים יותר מן הראשוני׳ והראשונים

נדונין במה שיזמו לעשות ובאה הקבלה הרגו אינן נהרגין לא הרגו נהרגין ולמדו זה מן כאשר זמם ולא כאשר עשה והוא נראה בהפך גמור כי מאחר שהאמינה תורה לאחרונים היה לנו להרגם יותר שבא עדותם למעשה · וכבר תירץ זה הרמב״ן ז״ל בדרך שאמרנו כי בהיות השם עם הדיינים לא יעזוב חסידיו והבטיחם שאם יבא העדות לכלל מעשה ודאי אמיתיים הם ואינן נהרגין ואם לא בא לידי מעש׳ לא רצה השם שיגמר עדותן שהם שקרנין ויהרגו ועל זה לא היה דין עדים זוממין אלא בסנהדרין שעמה׳ ה׳ ושמעתי מפי רב צרפתי טעם אחר במה שאמרו ז״ל כאשר זמם ולא כאשר עשה כי כשלא בא עדותן לפעולה יהרגו והמיתה תכפר עליהם כי מיתות בית דין לכפרה באו ואם הרגו אין נהרגין שלא תכפר עליהם המיתה אלא שיהיו דיראון ותולעתם לא תמות ואשם לא תכבה כיוצא בדבר אתה אומר כי מזרעו נתן למולך · ואמרו ז״ל מזרעו ולא כל זרעו והיה נראה יותר חמור אם נתן כל זרעו · והטעם הוא כי כשנתן מקצת זרעו יהיה לו כפרה · במיתה או בכרת · אבל אם נתן כל זרעו לא יומת בבית דין או לא יכרת אם יעלימו עיניהם שלא יהיה לו כפרה לא ילך לאבדון כל זה שמעתי · ובהיות הדינין והמשפטים מעלה גדולה כמו שאמרנו צוה השם שלא נביא דינינו לפני הגוי׳ כי הוא איסור גדול כי העושה זה נותן כבוד למשפטן וכאלו אין משפטינו ישרים ואין צורינו כצורם וזהו כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים · וזהו ענין גדול זולתי אם בעל דינו גברא אלמא ואינו יכול לכופו בדיני ישראל כי אז מותר להביאו בערכאות שלהם ואחרי התראה וכמו שאמרי׳ בבבא קמא קרית לחברך ולא ענך גודא רבא שדי עליה׳ · פירוש קראת לחברך לדין ישראל ולא ענך הביאו לפני השלטון · וכן דרשו לפניהם ולא לפני גוים · ומה שאמר לפניהם חוזר לדיינין שזכר למעלה אלדי כסף ואלדי זהב שהכתוב מדבר בדיינים שלא יהו דיינים בשביל כסף וזהב אלא הגונים · ובמדרש כי כל הענין המוזכ׳ למעלה בדיינין מדבר מזבח אדמה שיהו הדיינין שפלים ונמוכי רוח ולא יהיו גסי רוח · ואם מזבח אבנים כלומר אם תצטרך שיהיו חזקים כפי הדור וכפי השעה לא יהיו מייסרין את הייסורין קשים ולא ידחקום יותר מדאי שלא יחללו התורה ויצאו לדרך רעה ולשמד וזהו כי חרבך הנפת עליה וגו׳ · ולא תעלה במעלות שלא יהו גסי הרוח ומעלות גבוהות אלא כשרים וסמיך ואלה המשפטים וגו׳ ועל זה היה דוד מתפלל לשם שידריך במשפט לשלמה בנו דכתי׳ לשלמה אלדים משפטיך למלך תן וגו׳ כלומר שלא יכשל במשפטיו ואמרו במדרש כשם שאתה דן בלא עדים כך ידין בלא עדים ושמע השם תפלתו ובמשפטיו ידעו כל ישראל שחכמת השם בלבו לעשות משפטיו וכמו שכתוב בדין הזונות ובמדרש חזית רב אמר רוחות היו ורבנן אמרי׳ יבמות היו פירוש כי מן הנמנע הוא פי זונה תקח בן אחרת אדרבה הורג שלה על כן אמר רב שהיו רוחות שנדפו לזונות ורבנן אמרי יבמות היו שכן דרך היבמות ליקח בן אחד ליפטר מן הייבום ויש קצת תימה כי למה הוצרכה לקחתו אחר שהיה לה זרע שכבר נפטרה מן הייבום זולתי אם נאמר שמת בתוך שלשים יום ויש בקצת המדרשים כי כלה וחמותה היו כי החמות וכלה היו מעוברות וילדה החמות תחילה ואחר לידתה מת בעל כלתה שהוא בנה ונפלו לפני הקטן לייבום שאלו מת בעלה קודם לידת החמות אף על פי שילדה החמות אחרי כן לא היתה זקוקה דכתיב כי ישבו אחים יחדו פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו ואחרי כן ילדה הכלה ומת תוך שלשים יום ומן הספק חולצת ולא מתייבמת וכראות הכלה שהיתה צריכה לבן חמותה לקחה בן חמותה ובנה המת השכיבה בחיקה וזהו כי כשאמרה החמות תנו לה את הילוד החי לא רצתה לקבלו שלא תשב באיסור זקוקה לו אמרה גם לי גם לך וגו׳ ואם תאמ׳ תמיתהו שעל פנת כן לקחתהו אינו דומה הגורם לעושה והראי׳ בני יעקב עם יוסף ויצתה בת קול ואמרה היא אמו לקיי׳ משפטיך למלך תן להודיענו כי המשפ׳ לה׳ הוא׳ ועוד במדרש כי בעבור שהיה שלמה נער קטן כמו שמוזכר ופירש רש״י ז״ל בפירוש המקרא שהיה בן י״ב שנה והוכיח כן מהפסוק על כן היה מתיירא מאד שלא יפקד עליו עונו של דוד והיה מתפלל משפטים שאני חייב פקוד עלי שאני מלך וצדקתך לבני שהוא בן מלך · והתחילה הפרשה לפרש בענין עבד עברי כי לאחר שהודיעם עשרת הדברות הזהירם פעם שנית להיותם זהירים במה שראו אמר אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון כנגד לא יהיה לך ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד שאם לא ידע הדינין מדיני בית ושדה וכרם יחמוד ולכן אמרו כל התורה תלויה בדינין לפיכך נתן להם הקב״ה הדינין אחר עשרת הדברות והזכיר קצת בכאן ופרט עונשן ומה שהזכיר עבד עברי בעבור שהוא ענין גדול ותלוי במעשה בראשית זכר ליציאת מצרים ורמז כל השביעיות שמטה ויובל ולכן הזמיר בה הנביא באמרו אנכי כרתי ברית וגזר על זה גלות כמו שגלו על השמיטות ויובלות כי מאחר שעונותיו גרמו לו לימכר שיצא בזמן שרחמיו רבים עלינו ולא רצה שימכרו ממכרת עבד וקצב לו זמן לצאת מבית עבדותו ואם יאמר אהבתי את אדוני צוה שיגישוהו אל הדלת ואל המזוזה וירצע אזנו במרצע ואמרו ז״ל במסכת קדושין כי טעם זה שהוא אזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו ירצע ולמה בדלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשנגלה להוציאם מבית עבדים וצוה לתת דם במזוזות ובמשקוף והוא חוזר בעבדות ירצע בפניהם · ועוד בירושלמי מה טעם מרצע יותר מכלי אחר כי מרצע עולה ארבע מאות והשם המתין גזרת ד׳ מאות וחשב הקץ להוציאם משם כמו שהבטיח לאברהם והוא הלך וקנה אדון לעצמו ירצע במרצע שעולה ד׳ מאות ובאותו עונש התיר לו הכתוב לאדון לתת לו שפחה כנענית מה שאסר הכתוב להתערב עמהם וכן אמרו במדרש הוא עשה מעשה כנעני ישא שפחה כנענית ולכן עבד כנעני יוצא בשן ועין כי התורה קללתו להיותו עבד עבדים על שראה ערות אביו ופרסם אותו בפיו ולכן כשסימה רבו עינו או הפיל שינו יצא לחירות כי כבר קבל עונשו באיברים שחטא בהם ורבותינו ז״ל אמרו אין לו אשה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית ובעל המלמד פירש יש לו אשה לאדון מוסר לו שפחה כנענית מפני החשד ואין זה דעת רז״ל ודעתם האמת שדעתם דברי קבלה · ואחר שהשליב מצות העבד החל במצו׳ לא תרצח כי היא חמורה אמר וכי יזיד איש אפילו כהן מקריב קרבן מעם מזבחי וגו׳ ואחר כך חוזר להזהיר בכבוד אב ובעונשו אמר ומכה אביו והוא בחנק ואמר ומקלל אביו והוא בסקילה דכתיב דמיו בו ·

ומה שהחמיר במקלל יותר ממכה לפי שחטא הקללה מצוי כי הכסיל אם יתקצף מקלל אביו ואין ההכאה כל כך מצויה והעבירה כפי מציאותה תמיד צריך יסור יותר או לפי שהקלל׳ יש בה הזכרת השם והנה צריך עונש על קללת אביו ועל הזכרת השם והכניס בין מכה ומקלל וגונב איש · וכתב הרמב״ן ז״ל כי בעבור שרוב בני אדם שגונבים הגנבים הם קטנים ויגדלו במקום אחר ולא יכירו אבותם ויבא שיכם או יקללם ולכן ראוי להעניש הגנב במית׳ שהוא המסבב ההכאה והקללה ואחר כך ביאר כל דיני הנזקים והגניבות ומשפטי ע״ז והחמיר אפילו בהזכרת ע״ז שלא יגרום הזכרתה ושבועתה ושלא נעשה שותפות עם הכותי כמו שזכרו חכמים ז״ל · וכבר כתבתי

כתבתי בפרשת קדושים דעת רבינו תם בזה׳ ואמר ועבדתם את י״ אלדיכם וטעם הצואה הזאת אחר הזכרת ע״ז כי רוב עובדי ע״ז מכירים כי השם הוא אלדי האלדים ואין כוונתו בעבודת השמש והירח והככבי׳ אלא שמוצאים בהם ממשלת בתבואות ובמים כדרך שאמר אלבה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו׳ ׳ והודיענו כי בעבודת השם נצליח יותר ויתר ויברך לחמנו ומימינו ויסיר מחלה והשיכול מקרבנו ויאריך ימינו והנה הברכה בבני חיי ומזוני ואם לפעמים הם תלויים במזל בעשותינו המצות ישנה מערכת הכוכבים׳ וזהו כאמרם ז״ל במסכת תענית אין מזל לישראל׳ ורבותינו ז״ל דרשו אל תקרי וביךך אלא וברך מכאן למדו שחייב אדם לברך על מזונו שהוא ברכת הנהנין ובכלל ועבדתם הזהיר על ברכות השבח וברכת המצות שהן שלשה ברכו׳ ברכת הנהנין׳ וברכת השבח׳ וברכת המצו׳ והם כנגד שלשה כחות הנפש הנקראים נפשות והם הנפש אשר משכנה בכבד והרוח אשר משכנה בלב והנשמה אשר משכנה במוח יבאו כנגדן שלשה ברכות ברכת הנהנים בנגד הנפש כי ממנה ההנאות דכתיב כי תאוה נפשך וגו׳ ׳ וברכת השבח כנגד הרוח כי ממנו השבח גבו ההגיון הפנימי כמו שנ׳ והגיון לבי על יד הלשון שהוא ההגיון החיצוני׳ וברכת המצות כנגד הנשמה והיא המעולה כמו ברכת המצות שהם המעלות שהם תלויים בסרכבה וקיום המצוה הם סיבת השארותה ואלו השלשה ברכות הם כנגד שלשה עולמות השפל והאמצעי והעליון וכנגד עולם הזה ועולם הנשמות ועולם הבא׳ וכנגד אלו נצטוינו בשלשה תרומות הנזכרות בפרשת שקלים שאנו קורין היום כי שם כתיב שלשה פעמים תרומה שבעונותינו אחר שחרב בית המקדש ואין אנו יכולין לקיים מצות שקלים נצטוינו לקרוא הפרשה להיותה זכרון כאלו קיימנו המצוה עצמה וכמו שאמרינן במסכת מנחות העוסק בפרשת עגלה ערופה כאלו הקריב עגלה׳ בפרשת מנחה כאלו הקריב מנחה׳ וכן בפרשת שקלים כאלו הקריב שקלים׳ והשלשה תרומות שהוזכרו כאן האחד הוא שחייב הכתוב על כל אחד מישראל לתת מחצית השקל והם עשרי׳ גרה השקל וצוה לקחת כסף הכפורים וגו׳ ומזאת התרומה נעשו האדנים המוזכר בפרשת אלה פקודי והושוו בה עניים ועשירים צדיקים ורשעים וזהו דכתיב בישעיהו ובידו רצפה על שאמר ובתוך עם טמא שפתים שאין חפץ לשם שאמרו דילטורא על בניו וכן בליהו עוגת רצפים׳ ואמרו במדרש ריצוץ פה וסמכו במדרש זה הענין לפסוק אל תלשין עבד אל אדוניו באליהו הכתוב מדבר שהלשין ישראל למקום דכתיב את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב פן יקללך האדון לשון קללה הוא חסרון וזה הוא עוגת רצפים׳ וכן בישעיה שאמר טמא שפתים מיד אמר ובידו רצפה: ויגע על פיו כלומר אתה כוזב הדבר הוא דכתיב ואשמת כלומר יהיה עליך אשם וחטא׳ והתרומה השנית שהיו נותנין גם כן מחצית השקל בכל שנה ושנה לקרבנות צבור והושוו בה גם כן עניים ועשירים ועל זה נאמר בבאן לכפר על נפשותיכם כי הקרבן לכפרה ועל זה נמנו פעם שנית אחר שהוקם המשכן באחד לחדש השני׳ וכתיב ביה שאו את ראש ועלה אותו הסך בזה הסך כי זה הסך של כסף האדנים היו ישראל ת״ר אלף שלשה אלפים תק״ן כי כן כתיב וכסף פקודי העדה מאת ככר וגומ׳ וכתיב לשש מאות א״ף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים׳ ויעש בה את אדני כסף וגו׳ וכתיב בפרשת במדבר סיני ויהיו כל פקודי בני ישראל וגו׳ והם ת״ר אלף ג׳ אלפים תק״ן והיה זה המנין לדגלים ונתנו מחצית שקל כל אחד לקרבנות צבור׳ וכבר הקשה רש״י ז״ל בזאת הפרשה היאך נתכוונו שני המניינים כי

אין ספק כי היו בני י״ט שנה במנין הראשון שלא נמנו והיו בני כ׳ שנה בשנה השנית והיה לו למנין השני להיות גדול מזה׳ והוא תירץ כמו שהוא בזאת הפרשה של כי תשא׳ ויש להרמב״ן ז״ל תירוץ אחר שהבי׳ בפירושו׳ וזו היא תרומה שניה והתרומה השלישית הנרמזת בכאן היא תרומת המשכן והיא המפורשת בפרשת ויקחו לי תרומה ולא באה בהשואה אלא מאת כל איש אשר ידבנו לבו ונעשית באותה תרומה עבודת המשכן לבד האדנים שבא בהשואה לטעם שאמרנו הנה לך שלשה תרומות רמוזות בכאן בפרשת שקלים מלבד מה שצותה התורה בכלל כי תשא שכל פעם שיצטרכו ישראל לימנות לא ימנו אלא בזה הכופר שיתן כל אחד מחצית השקל ולכן באה כי תשא לשון משמש חיוב ורשות ולשון כי תשא משמע לטובה ומשמע להפך כמו ישא פרעה את ראשך והשיבך וכתיב ישא פרעה את ראשך מעליך ולכן אמ׳ במדר׳ רומם את ראש גדל את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דדין׳ ונתן להשם רמז שאם יחשבו ישר׳ לענין לצורך כמו במשכן ובאדנים ובדגלים שיעלו למעלה ולגדולה כמו ישא פרעה דשר המשקים ואם יחשבו שלא לצורך יחסרו וימותו במגפה ויתן המשחית לבא אל בתיהם כמו שהיה בימי דוד שנמנו שלא לצורך חסרו ובאי זה זמן נמנו לצורך בימי משה בדגלים ובחילוק הארץ׳ שלא לצורך בימי דוד ויש מחלוקת בין חכמים ז״ל אם נתנו כופר בימי דוד יש אומרים שלא נתנו כופר וכן אמרו שם בברכות לא שקלו מיניהו כופר ומה שאמר שם כסף כפורים ר״ל של כל שנה ושנה אבל באותו מנין לא היה כסף כפורים ויש אומרים שנתנו כופר וכן נראה שאף על פי ששעה דוד לא היה יואב טועה בדבר הכתוב בתורה כי עונו הטעהו כמו שאמרו ז״ל על שאמ׳ זמירות היו לי חקיך אבל יואב שהיה דבר המלך נתעב אליו היאך לא שקל כופר אלא שקל כופר ולא נתכפר ולא היה כסף כפורים כי נמנו שלא לצורך וזהו לשון הגמרא לא שקיל מיניהו כופר ולא אמר מחצית השקל אלא כופר כלומר שלא היה כופר אבל עם כל זה וירא ה׳ וינחם מה ראה כסף הכפורים ראה כי קדושת הכופר אף על פי שלא ניתן כראוי הגין עליהם׳ הנה ביארנו השלשה תרומות שנכללו במשכן עם הארבעה הפרטית תרומה הרומזת לעתיד כמו שאמר יחזקאל תרומי״ה רמזה בשם כמו שאמר שלמיה והם ארבעה כנגד תורה וישראל והעולם וכסא הכבוד שהם כקשורים זה בזה ואין קיום לזה בלא זה ועל זה אמר דוד שלשה מקראות עצת ה׳ לעולם תעמוד זה התורה׳ כמה דאת אמר הפליא עצה הגדיל תושי׳ מחשבות לבו זה ישר׳ שמחשבתן קדמה לכלי׳ כי הוא אמר ויהי׳ העולם׳ כי בחר ה׳ זה כסא הכבוד כי הוא ציון והוא מכוון כמו שכתוב מקדש והקיף דגושה. ועל אותה שנ׳ קרבנות ציבור שנינו באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ובאה המצוה העשיר לא ירבה וגומר׳ ואם אין לו מוכר כסותו או מחזר על הפתחים׳ ויש אומרי׳ כי העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט כלל כמו הדל שלא ימעיט כן הלאוין שוים הם מניעה ולא שלילה׳ ויש אומרים לא ירבה אם ירצה וכן נראה ולכך לא מנו זה הלאו המונים המצות לומר שאם ירצה להביא יותר סביא ובלבד שיביאנו בתורת נדבה לא בתורת חיוב ויביא זה לבד והלכה כי באח׳ באדר משמיעין על השקלים ובחמשה עשר שולחנות יושבות במדינה ובחמשה ועשרים ממשכנין כמו שממשכנין על הצדקה׳ ועוד שנינו שם בשלשה קופות של שלשה סאין תורמין את הלשכה וכתוב עליהן א׳ב׳ג׳ וכל אלו העניינים יש להם עיקר׳ וכן אין התורם תורם עד שאמר להם אתרום והם אומרים לו תרום תרום תרום שלשה פעמים וכן תורם

הראשונה

הראשונה לשם ארץ ישראל · והשניה לשם הכרכין הסמוכין לה · והשלישית לשם בבל ולשם מדינות הרחוקות · וכל זה לעניינים גדולים וכן בשלשה פעמים בשנה תורמין הלשכה בפרוס הפסח ובפרוס העצר׳ ובפרוס החג והם שלשה פעמי׳ בשנה כנגד האבות הקדושים אברהם יצחק יעקב · וכנגד כהנים לוים וישראל · וכנגד חסד ומשפט וצדקה שהשם עושה בארץ · ולכן אנו קוראים זאת הפרשה לעשות זכר למקדש ולדרוש ציון ולירושלם שאנו חייבין להזכירם כמו שכתו׳ ציון דורש אין לה מכלל דבעא דרישה · וכן מה שצותה תורה מחצית השקל שהוא עשרה גרה והשבון העם מבן עשרים שנה ומעלה הכל לענין שהאדם חייב במצות · מבן י״ג שנה כנגד שלש עשרה מדות ואינו נענש עד עשרים שנה שהם ב׳ עשיריות ומחצית השקל עשרה לרמוז לשלש׳ עשיריות ולהיות חצי השקל כי מחצית השם ככל השם · וכמו שכתוב כאן זה יתנו וכתיב התם זה אלי ואנוהו כל זה רמז למעלת הענין וכי הוא ענין גדול · ובעונותינו חרב בית קדשינו ותפארתינו ואין אנו יכולין לקיים מצות ויש לנו לתת צדקה משלנו לפחות כדי מחצית השקל · ובימי עזרא הוסיפו לתת של׳שית השקל דכתיב והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה וגו׳ · ולזה נהגו בשלשה פעמים בשנה שיתן כל אדם ואדם לעניים מלבד הצדקה שהוא נותן לעם כי בצדקה יכון כסא כמו שכתוב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · השם ברחמיו יזכנו לראות בבנין ירושלם ונחמות ציון ויקיים בנו מקרא דכתיב והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שופט ודורש משפט ומהיר צדק :

פרשת ויקחו לי תרומה

בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן : ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים : (משלי כד)

בחכמה יבנה וגו׳ הפסוקים הללו נאמרו בספר משלי ונראה לפי פשטם כי הצלחת האדם בזה העולם להגיע לבנות לו בית מדות ועליות מרווחים ולמלאות אותם מהון יקר וספיר וראמות וגביש ופז הכל הוא לפי שלמות דעתו · ובשכלו ובחכמה שיש בו בונה בית וכונן אותו וממלא אותו מהון וזה לא יתכן ולא היתה זאת כוונת שלמה באלו הכתובים שהיה חולק בזה עם דברי אביו ועם דברי עצמו והחוש יכחישנו אמר דוד אם ה׳ לא יבנה בית וגו׳ · שוא לכם משכימי קום וגו׳ כי לא כמוצא וממערב ולא ממדבר הרים · כי אלדים שופט זה ישפיל וזה ירים וגומר · ואמר שלמה כי לא לקלים המרוץ וכמה פסוקים כזה כי לא הבא ההצלחה מרוב ידיעה אלא בעזר אלדי׳ · וכן אמרו ז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואנו רואים כמה חכמים בחכמה ופקחים בענייני העולם ואינם מצליחים וכמה טפשים ופתאים מגיעין אל ההצלחה · ועוד כי לא היה קורא שלמה הון העולם שהוא כזב ושקר יקר ונעים ולא היה אומר שמות הללו חכמה ותבונה ודעת שלא מצאנו אותם אלא בבריאת העולם שאמרם הוא עליו השלום ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו · וכן מצאנו במלאכת המשכן ואמלא אותו רוח אלדים בחכמה ובתבונה ובדעת · וכן מצאנום בבנין שלמה דכתיב וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת שלשתן בהא הידיעה לרמוז שיש להם ענין על כן יש לנו לפרש אלו הכתובים בהכרח כמו שדרשו אותם חכמים ז״ל כי רמז בהם לשלשה עניינים גדולים אחד במעשה בראשית שנברא באלו השלשה מדות · ב׳ המשכן והמקדש כי הכל רמז אחד וענין אחד שהמשכן היה במקום המשכן עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה · שלישי בריאת האדם שהוא עולם קטן כנגד שלשה עולמות עולם העליון והאמצעי ועולם השפל וכמו שחלק אותם דוד עליו השלום דכתיב ברכו ה׳ כל מלאכיו ברכו ה׳ כל צבאיו ברכו ה׳ כל מעשיו · ומצינו שאמר שלמה המלך עליו השלום בשלשה מקומות בספר משלי זה הענין רוצה לומר בנין הבית הזה אמר חכמות בנתה ביתה חצבה · חכמת נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו · בחכמה יבנה בית והן כנגד שלשה עולמות · האחד העולם הזה בכללו · והשני העולם הקטן האדם · והשלישי העולם הבא · וכנגד העולם הזה בכללו המחולק לשלשה חלקים כמו שאמר כי לכולם יקרא בשם אחד עולם ולפעמים יקראו שלשה עולמות וכנגד זה אמר חכמות בנתה ביתה ואמר חכמות כנגד החכמה והתבונה והדעת שבהם ברא העליונים והתחתונים וחצבה עמודיה שבעה · הם שבעת ימי בראשית העליונים שאין היום נתפס בהם וכל השביעיות רומזים להם הימי׳ והחדשים והשנים והאלפים וזהו סוד השמטות והיובלות · וכנגד עולם הקטן שהוא האדם אמר חכמת נשים וגו׳ כי החומר הזך מקיים הגוף · והעכור והרע יהרסנו · וכנגד העולם הבא אמר בחכמה יבנה בית כי שם החדרים והוא יקר ונעים וכלם יוצאים מאלו המדות חכמה תבונה ודעת ואין ספק כי אלו המדות רומזות למדות עליונים שבשם הגדול ואלו הם ספר ספר וספור המוזכרים בספר יצירה וכוונת שלמה באלו הפסוקים כי כנגד עליית המחשבה שעלה לפני בורא עולם לבריאת עולמו אמר בחכמה יבנה בית כי תחלת המחשבה הוא סוף המעשה וכנגד ההבדלה והוצאת דבר מתוך דבר נמשכו העניינים ואצילותן · אמר בתבונה יתכונן · וכנגד תכלית הענין ונתינת הצורה וקיום הדבר אמר ובדעת חדרים ימלאו · דרך משל כאומן הטוב הרוצה לבנות בית ומצייר במחשבתו ומתחם תחומין בכאן יבואו החדרים והעליות ואחר כן נותן צורה ושלימות לבנין ולעשות הכוונה מהדירה והישיבה ומלואת האוצרות שהוא תכלית הכוונה · וכמו שאמר חכם אחד להדברים הנהרים לא יתכן זולתי דברים פועל וצורה וחומר ותכלית ואם אינו בשם חלילה ענין החומר כי הוציא מאין הוא פועל והנותן צורה ותכלית · וכן תמצא במעשה בראשית כי פסוק בראשית הוא כנגד מה שעלה במחשבה והיא חכמה ולכן תרגם הירושלמי בחכמתא ואחרי כן ויעש ויבדל ויאמר יהי כן ויהי כן כנגד ההבדל והתחומין · ואחרי כן ויכלו אשר ברא אלדים לעשות שנתן להם הצורה והתכלית וכל אלו המדות רמוזות בשם יה״ו כי היו״ד כנגד החכמה והה״א כנגד התבונה והו״ו כנגד הדעת : ולכן באו במשכן אלו המדות · ולכן באו בזו הפרשה שלשה תרומות · ויקחו לי תרומה · תרומתי · וזאת התרומה · וכן באו שלשה מעלות כסא הכבוד והתורה וישראל · וכמו שאמרו נובלות החכמה תורה · ונובלות התבונה כסא הכבוד · ונובלות הדעת ישראל · וכלם נקראו ראשית · תור׳ דכתי׳ ה׳ קנני ראשית דרכו · כסא כבוד מרום מראשון · ישראל קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו · ולכן נתחייבו ישראל בשלשה תרומות תרומה גדולה חלה בכורים שנקראו תרומה חלה תרימו תרומה ותרומת ידך וכלם נקראו ראשית התרומה הגדולה כנגד חכמה שנובלותיה תורה כמו שהתורה בעלת שלשה

חלקים

חלקים במדרש החזא גליאה כן התרומה הגדולה משלשה
דברים דגן תירוש ויצהר ולכן כנו החכמה בלחם ויין ושמן
דכתיב לכו לחמו בלחמי · שמן תורק שמך הלחם כנוי לדגן
שמים לחם אבירים משום המן שנתבשם · והיין כנוי ליין
המשומר בענביו ולכן אין שירה אלא ביין המשמח אלדים
ואנשים ולכן עשרה דברים בכוס של ברכה וטעון מזיגה ואמרו
כל המתפתה ביינו מדעת קונו יש בו והיצהר כנוי לשמן הטוב
השפע היורד מן החכמה השמן שירד ליעקב ויצוק שמן על
ראשה ובעבור שהחכמה אין לה שיעור ואחד המרבה ואחד
הממעיט · כן תרומה גדולה אין לה שיעור וחטה אחת
פוטרת כל הכרי · והבכורים כנגד התבונה שנובלותיה כסא
הכבוד · ובאים משבעת המינין רומזים לשביעיות היוצאים
מן האילן הגדול הנקרא עץ החיים · והחלה כנגד הדעת
שנובלותיה ישראל שהם תרומת העיסה והם גוי אחד חלת
האומות כאדם הראשון חלת העולם · וישראל הם נקראין
אדם · הנה לך תשעה דברים שהם משתלשלים אלו מאלו
חכמה תבונה ודעת תורה כסא הכבוד ישראל תרומה גדולה
חלה וביכורים לעתיד לבא תהיה תרומה · עשירה רמזה
יחזקאל והיתה להם תרומייה · ואמרו ז"ל תרומייה תרומת י"ה
ולכן הוזכרו בכאן אלו השלשה תרומות והוזכרו בכאן רוצה
לומר במשכן שלשה עשר דברים כנגד שלש עשרה מדות
של הקב"ה ושלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן · ולכן
הנער בר מצוה משלש עשרה שנה · ואמרו במדרש שבאו
אלו השלשה עשר כנגד שלש עשרה דברי' שבתוכחות יחזקאל
ואלבישך רקמה וגו' ואעדך עדי וגו' ואתן נזם וגו' · ועוד
הביאו שני דברים להשלים חמשה עשר דברים כנגד שם יה ·
וחמשה עשר מדרגות בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו
אומרין בהם חמשה עשר שירי מעלות · וכנגדן תקנו באמת
ויציב חמשה עשר ווין כנגד שם יה · ודבר ידוע הוא כי
כונת הבריאה היתה בתחלה לשכון בתחתונים כמו שכתוב
באדם וישמעו את קול ה' וגו' · וגרם העון ולא הגיעה העת
עד יציאת מצרים והיתה הכוונה באותה יציאה להיות שכינתו
בתוכנו כמו שאמר הכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים
לשכני בתוכם · ואמרו ז"ל משל למלך שהשיא בתו לארץ
רחוקה ומאהר שהיא לא תבא אליו מאהבתו אותה הלך הוא
אחריה · והבת היא התורה כמו שכתוב שמעי בת וראי והטי
אזנך · ונתנה לישראל ומאהבת הבת וחתנו רצה לבא לדור
עמהם · דכתי' ועשו לי מקדש ודבר מקוב' הוא כי עיקר הכוונ'
לשכון בבית עולמים שהוא כנגד כסא הכבוד אבל בראות
השם כי יתארך הזמן צוה לעשות משכן עד שיגיעו הימים
ויכנסו לארץ · ואמרו ז"ל משל למלך שרצה לבנות ארגנטי
לבנו ליום חופתו וראה שאינו יכול לבנותו מיד כרצונו אמר
יש לי ארגנטי ישנה אצחצח אותה עד שאעשה חדשה כן
הוא ענין המשכן עד שיבנה בית הבחירה ומצינו כי מקדש
איקרי משכן · ומשכן איקרי מקדש דכתיב ועשו לי מקדש
ושכנתי בתוכם · וכמו שהשם השכין שכינתו בהר סיני דכתי'
הן הראנו ה' אלדינו וגו' כן במשכן וכבוד יי' מלא את המשכן
ועוד במדרש אמרו כי בריאת העולם ומלאכת המשכן ובריאת
האדם הם דומין זה לזה מה כתיב בבריאת העולם נוטה שמים
כיריעה · כן במשכן ועשית יריעות עזים · ובאדם המוח ·
במעשה בראשית נאמר יהי אור · במשכן אור השכינה דכתיב
וכבוד ה' מלא את המשכן · באדם אור הנשמה · בבריאת
העולם שמש וירח וכוכבים דכתיב והיו למאורות · ובאדם
העינים · במשכן המנורה והקרסים · וכמו שאמרו נראין
הקרסים במשכן ככוכבים ברקיע · בבריאת עולם ארץ
ובמשכן אדנים דכתיב על מה אדניה הוטבעו · ובאדם יסוד
העפר · במעשה בראשית יקוו המים · ובמשכן כיור נחושת :
ובאדם ליחה הלבנה · במעשה בראשי' נעשה אדם · ובמשכן
הקרב אליך את אהרן אחיך · ובאדם הלב · בבריאת עולם
מלאכים · במשכן כרובים · באדם המחשבות הטהורו' ·
בעולם התבואה · במשכן לחם הפנים · באדם כלי המאכל :
בעולם עוף יעופף · ובמשכן עולות העוף · ובאדם ריאה
המתמלאת רוח והיא מתפשטת ומתנועעת ומתקבצת · בעול'
בהמות · ובמשכן עולת בהמה · ובאדם ידים ורגלים : בעולם
שמחה במשכן כלי שיר · באדם הכבד · בעולם עצב · ובמשכן
שחיטה · ובאד' טחול · בעולם התלי המתוכן ממזרח למערב ·
ובמשכן הבריח התיכון מבריח מן הקצה אל הקצה · ובאדם
חוט השדרה וכן נקרא התלי בריח · בעולם גלגל השכל ·
ובמשכן ארון ולחות · ובאדם השכל · בעולם רוחות · ובמשכן
קלעים · ובאדם רוחות · בעולם יום השבת · במשכן חנוכת
מזבח · באדם יום המילה · בעולם ויהי מבדיל · במשכן
והבדילה הפרוכת · ובאדם הטרפשא המבדלת בין איברי
המאכל ואיברי הנשימה · העול' חלוק לשלשה עולמות עולם
המלאכים · ועולם הגלגלים · ועולם השפל · במשכן קדש
קדשים והקדש וחצר המשכן · ובאדם נשמה במוח רוח בלב
נפש בכבד : ואין ספק כי אלו הציורים כלם יש להם ענין
וסוד גדול ומי יוכל להבין פרטיהם אבל עיקר הכוונה להיות
ציורי המשכן כציורי הרוחניים · וכן אמר דוד ולתבנית
המרכבה הכרובים זהב לפורשים וכן בצורת האדם ובאיבריו
יש רמז וציור לכל אלו הדברים ולכן תמצא לכל ענין וענין
במשכן ככל אשר אני מראה אות' בהר · וכן זכרו במנחו' כי צור'
של אש ארון ושולחן הראה לו בהר · ואמר הראה השם למש'
ארבע אישות אש שחורה לבנה ירוקה אדומה אמר ליה עשה
לי כזה אמר ליה מנין לי אשות אלו אמר ליה כתבניתם אני
בכבודי ואתה בסממניך · הנה ביארנו אלו הכתובים שהם
רומזים לעניינים גדולים שנבנה הבית בחכמה והתבונה
בתבונה ונמלאו החדרים בדעת שהכלים במקדש היו בכוונה
גדולה הארון בקדש הקדשים · המנורה והשולחן ומזבח
הקטרת בקדש · מנורה בדרום · ושולחן בצפון · ומזבח
העולה בחצר כי אלו החמשה כלים הם המקודשים ונתנו
לבני קהת הנכבדים ומשאם בכתף ובאו חמשה אלו כנגד
חמשה מעלות שהיו בישראל הארון כנגד הנבואה כי משם
היה הדבור לנביא · והמנורה כנגד התורה שהיא אור העולה
דכתי' ותורה אור · השולחן כנגד מלכות בית דוד כמו שאמרנו
השולחן סימן לכתר מלכות מזבח הקטרת כנגד הכהונה
דכתיב ישימו קטורה באפך · מזבח העולה כנגד כל ישראל
כי שם קרבנות ציבור שם כפרתם ולכן ניתנו לבני קהת דכתי'
ומשמרתם הארון והשולחן והמנורה והמזבחות ולכן היה
הארון זהב טהור מבית ומחוץ כי הנביא' מבחר המין ותוכם
כברם והמנורה כלה זהב טהור כי התורה היא על הכל
והשולחן אינו מצופה מבית ומחוץ כמו שאמר שאול מבדני
נא נגד זקני עמי וכתי' על שולחן המלך הוא אוכל במפיבושת
שהיה חסיד וכתיב והיו באוכלי שולחניך · וברשעים כתיב
ועל שולחן אחד כזב ידברו · ומזבח הקטורת זהב טהור
ומזבח העולה נחושת · וכמו שרמזו אלו הכתובים שהתחלנו
למשכן כן ירמוז לבית אשר בנה שנבנה בחכמה גדולה
ובתוספת קדושה עשרה מנורות עשרה שולחנות עשרה
כיורים עשרה מכונות · ומה שנאמר שם במנורות חמשה
מימין וחמשה משמאל רוצה לומר מימין שולחן משה מה
שעשה מאלו הכלים עשרה לרמוז לעשירות ולרמוז
לעשרה ירידות שירדה שכינה חמשה לרבים וחמשה ליחידים
ולכן היו חמשה כנגד חמשה · החמש שהיו ביחידים הם אדם

ואברהם ויצחק ויעקב ומשה בסנה׳ וחמשה לרבים לישראל במשכן ונמשך ארבעי׳ שנה וארבעה עש׳ בגלגל שכבשו וחלקו ואחר כך בשילה שהיה בית ולא היה בו תקרה אלא יריעות המשכן ועמד שלש מאות ושבעים שנים ונמשך בנוב וגבעון ועמדו חמשים וששה שנים ואחר כך בבית ראשון ארבע מאות ועשר שנים׳ ואחר כך בבית שני עמד ארבע מאות ועשרים שנה׳ והבית העתיד להיות שלא יהיה לו קץ ותכלית עם הכרובים שעשה שלמה היו עצי שמן לענין׳ והיו הכנפים עשרה אמות חמשה הכנף האחד וחמשה הכנף השני והיו הכרובים עומדים בנס כדאיתא בבבא בתרא פרק שני ומצינו שבעה מיני זהב בבניינו׳ א׳ זהב טוב׳ שני זהב טהור׳ שלישי זהב סגור׳ רביעית זהב שחוט׳ חמישית זהב מופז׳ ששית זהב מזוקק׳ שביעית זהב פרויים׳ ופירשו במדרש חזית טוב כמשמעו כמו שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב׳ והוא נקי מכל תערובות׳ זהב טהור שהיו מכניסין אותו לכור ואינו חסר כלום׳ זהב סגור אמר ר׳ יהודה אלף ככרי זהב הכניס שלמה לכור אלף פעמים עד שהעמידן על ככר אחד ולכן נקרא זהב סגור שכלתו לכל זהב של שלמה כמו שאמרו במסכת מנחות׳ זהב שחוט שנמשך כשעוה ונעשה כחוט וזה הזהב לא השיגו ממנו המלכים׳ ואמרינן במדרש חזית אדריאנוס קיסר היה לו ממנו משקל ביצה׳ דקטליאנוס היה לו משקל דינר קורדיאנו׳ והדין מלכותא רשיעא לית ליה ולא מידי׳ זהב סגור שהיה סוגר בעד כל בעלי זהבים ולכן כתיב שבעת אלפים ככר זהב מזוקק לטוח קירות ההיכל וכי כסף היה והלא זהב היה אלא שהיה מכסיף כל בעלי זהבים וממנו נעשו כל הכלים הסיגים והיעים והמזרקות והמזלגות והמזמרות והכפות והמחתות והפותות ר׳ יצחק אמר אלו חצי פותחת׳ ר׳ סימאי אומר פותח שתחת הציר ללמדך שאפילו דבר קל נעשה ממנו׳ זהב מופז ממה לגפרית ועל שם מקומו נקרא מאופז׳ זהב מזוקק שהיו מאכילין אותו לנעמיות ויוצא מבהיק מזוקק׳ זהב פרויים אדום דומה לדם פרים כל אלו השבעה רומזים לענין׳ ובמשכן לא היו אלא שנים זהב כתם וזהב טהור בארון ובכפורת ובמנורה ובציץ ובמזבח הקטורת זהב טהור אבל לא בכרובים ולא בזרים ובבדים ובטבעות ובבית המקדש ובמשכן לא היו כלי ברזל ולא נשמע בבית כלי ברזל׳ עשה כל הבית כמו המזבח דכתיב ביה אבנים שלימות תבנה את מזבח ה׳ אלדיך לא תניף עליהם ברזל׳ וכתיב כי חרבך וגו׳ וחכמי ישראל נחלקו בזה במסכת סוטה ובמכילתא יש אומרים כי בבית לא נשמע כלי ברזל כמנהג הבונים מתקנין האבנים ומושיבין אותן בכלי ברזל אבל בהר היו עוקרין אותן בברזל ומסתתין אותם שם דכתיב ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות לייסד הבית אבני גזית׳ ומה שאמר אבן שלימה מסע נבנה אינו רוצה לומר שלימה ממש כמו שנעקרה רק שהיא חלוקה ושלימ׳ שאין בה פגם כדי שתחגור בה צפורן ופירשו מסע כמו שהסיעה מן ההר אחר שסתתוה ולא נגעו בה אחרי כן בבית בברזל׳ ויש אומרים שאפילו בהר לא נשמע ברזל אחר שעקרוה אלא השמיר ומה שאמר אבני גזית לא היו לא בביתו וזהו אבן שלימה מסע וכן נראה מפשט הכתוב ויתן לו החצר שלשה טורי גזית מכלל שבהיכל ובדביר שבו הכלים הפנימיים לא היו אבני גזית וטעם איסור הברזל יש בו דעות חלוקות חכמים ז״ל אמרו שלא יניף המקצר על המאריך׳ ור׳ אברהם ז״ל אמר שלא ישאר הדבר הנפסל באשפתות והמקצת בנוי בבית המקדש או שמא יקחו הפסל ויעשו ממנו ע״ז׳ והר״ם במז״ל אמר משום אבן משכית והיא הרחקה כי כן דרך עובדי ע״ז׳ והרמב״ן סובר כדברי רבותינו ז״ל ומוסיף כי החרב ידושת עשו ועל כן אחז זה הלשון כי חרבך ולכן אין במשכן ברזל כי היתדות שהיו יותר חזקות אם היו נעשה מברזל לא נעשו אלא מנחשת כי מפורש מדברי רבותינו ז״ל שאם היו מסתתין האבנים בכלי כסף או זהב שעשו מותרין לעשות זה וזה ישבר דעת ר׳ אברהם ז״ל וגם דעת הרמב״ם ז״ל ומזה הטעם נהגו שלא להניח סכין על השולחן בשעת ברכת מזון כי השולחן דומה למזבח דכתיב המזבח עץ׳ פתח במזבח ומסיים זה השולחן אשר לפני ה׳ וכן בכסא שלמה ענין גדול עשאו משן שהוא בתכלית הלובן ובו ששה מעלות ויונתן בן עוזיאל אמר שהיה במעלה הראשונה מצד אחד ארי זהב וכנגדו שור׳ ובשנית דוב של זהב וכנגדו כבש׳ ובשלישית נמר זהב וכנגדו תינוק של זהב׳ וברביעית נשר זהב וכנגדו חתול זהב׳ ובחמישית תרנגול וכנגדו טאוס זהב׳ ובששית נץ זהב וכנגדו יונה של זהב׳ ולמעלה בראש הכסא קבע יונה של זהב ובידה אותות נץ של זהב כי כן לעתיד לבא עתידות האומות לנפול ביד ישראל וכשהיה שלמה עולה השור והארי פושטין ידיהם ומקבלין אותו וכן כלם וכשיושב במקומו שנים עשר אריות שהיו שם נוהמין השור גועה והדוב שוחק והתרנגול והטאוס והנשר והתינוק מרקדין עד כאן׳ ואין ספק שהיה ענין גדול ואמרו ז״ל שפרעה רצה לעלות בכסא ונשכו הארי והנשר ונעשה נכה רגלים ונגנז הכסא הנה כי נעשה הכל בקדושה ובכוונה גדולה ועל זה נאמר אפריון עשה לו וגו׳ לשון חן כמו אפריון נמטייה לרבי שמעון המוזכר בב״מ והזכיר שם מרכבו ארגמן נוטריקון אברהם רבא גבריאל מיכאל נוריאל׳ כי האבות הם המרכבה למעלה מן המלאכים והזכיר אברהם שהוא האדם הגדול ועליו נאמר כמראה אדם עליו מלמעלה ובמדרש כי עצי הלבנון רמז לאברהם דכתיב מעין גנים ואמרו מעין גנים זה יעקב׳ באר מים חיים זה יצחק׳ ונוזלים מן לבנון זה אברהם׳ כי כלם נוזלים כמנו ואמרו שאד׳ הראשון הוציא עצים מגן עדן ונתנם לאברהם ואברה׳ ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב הורידם למצרים ומשם הוציאום השבטי׳ והם עצי שטים ובהיות אלו הציורים נכבדי׳ מאד היו מתאוים החסידים לישב להתבונן שם שהיו יודעים למה מתכוונין אלו הענינים כמו שאמר דוד מה ידידות משכנותיך ה׳ צבאות נכספה גם כלתה נפשי כי טוב יום בחצריך מאלף כלומ׳ כאלף ימים אחרי׳ במקום אחר׳ ויש אומרים כי יום זה שיושב בחצר השם דומה לו כיום של הקב״ה שהוא אלף שנה מדור באהלי רשע רוצה לומר הנצוח ואמרו אשרי יושבי ביתך וגומר׳ ובעונותינו שחרב מקדשינו נשארו לנו בתי כנסיות הנקראי׳ מקדש מעט ויש לנו לשבת בהם במורא בזיע וברתת כיושב לפני שכינה ולהתפלל שם בכוונה כמו שאמר דוד לבי ובשרי ירננו אל אל חי ובזה נזכה לשלשה עולמות הרמוזים בחכמה ובתבונה ובדעת בעולם הזה ועולם הנשמות ועולם הבא והוא הטוב הצפון ושכר כל המצות ועל כל אלה הזמנים נאמ׳ עין לא ראתה אלדים זולתיך׳ השם ברחמיו יזכנו לאותם הזמנים ונזכה לאותו הטוב הצפון לצדיקים דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳׳

פרשת ואתה תצוה

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך וגו׳׳ (פרשת כי תצא)

זכור וגומר והיה בהניח אלדיך לך וגו׳׳ חז״ל תקנו לנו אלו ארבעה פרשיות לקרותן בחדש אדר לענין גדול

פם שאם נצטרך להפסיק בין הפרשיות שנפסיק בין השני
פרשיות אבל בין שלישית לרביעית לא יפסיק וסימן להם
ארבעה כוסות של פסח בין הכוסות הללו אם רצה לשתות
ישתה ובין שלישי לרביעי לא ישתה וסמכו אחר פרשת שקלים
פרשת זכור כי השם אשר לו נתכנו עלילות צוה להקדי׳ שקלים
לזכור להיותן כופר לשקלי המן וזאת הפרשה קודם פורים
לזכור עמלק ולהמן שהוא מזרעו׳ ורבותינו ז״ל דרשו בספרי
זכור את אשר וגו׳ יכול בלב כשנאמר לא תשכח הרי הלב אמור
ומה אני מקיים זכור שתזכור בפיך׳ וכן דרשו בזכור את יום
השבת יכול בלב כשנאמר שמור הרי שמירת הלב ומה אני
מקיים זכור בפה בקידוש היין׳ כך אנו חייבין להזכיר ענין
עמלק בלב ובפה׳ ולכן סמכו לקרא זאת הפרשה שנזכור
בפה ענין עמל׳ הרע הדוגל שעשה עמנו שרצ׳ לקעקע ביצתינו
והוא מזרע האבות ולא ירא אלהים׳ ועל זה אמר בדרך
בשהיינו הולכים לדרכינו ולא היינו הולכי׳ קרוב לארצו שייראו
מהם כענין סיחון ועוג או בלק כי הם היו קרובים אליהם והיו
מתפחדים שמא יזיקום ויצאו אליהם אבל זה שלא היו גבולו
ובא מרחוק לפנים משבעת עממים דכתיב עמלק יושב בארץ
הנגב והחתי וגו׳ והוא לפנים מכלם ומרוב שנאתו יצא ממקומו
ומרוב גאותו שלא חשש לנסים הגדולים שנבהלו אלופי אדום
אילי מואב׳ ועוד שהיו ת״ר אלף יצא ובא ונלחם עמהם׳ ועל
זה אמרו במדרש בגאות רשע ידלק עני יתפשו במזמות זו
חשבו זה עמלק׳ ידלק עני מן המצות׳ או עניו כמה דאת
אמר עני ורוכב על חמור׳ עני׳ תרגם יונתן בן עוזיאל ז״ל
ענותן ואמר בצאתכם ממצרים להודיע עוד רשעו שהיתה
יציאת מצרים חדשה והמצות חדשות הגדולות שכל העמים
שמעו וחלו ורגזו דכתיב שמעו עמים ירגזון׳ ולא שת לבו גם
לזאת והיה מתריס נגד השם כי ענין בלק וסיחון ועוג היה
בסוף הארבעים שנה וכבר נשכחו כל אותן הנסים וענין יציא׳
מצרים אשר קרך בדרך חזר פעם שנית בדרך שראה נסי
המדבר׳ וה׳ הולך לפניהם וגו׳׳ אף על פי כן ערך עמהם
מלחמה ומלת קרך פירש ר׳ אברהם ז״ל מלשון קרר׳ ואמר
משל לאמבטי רותחת וכו׳׳ הוצרך לפרש כן שכבר אמרנו
כי לא קרה אותם בדרך כי מארצו בא עליהם׳ ולכן דרשוהו
קרה׳ ועוד דרשו מלשון טומאה מקרי׳ ובמדרש שלו מדוע
לא יצא אליהם כשירדו למצרים שהיו עם מזער׳ ויש מפרשים
מפחד שהיה לו מיעקב כי אמר אב אבא לא יכול לו בארבע
מאות איש היאך אני אוכל לו׳ ויש מפרשי׳ שבז בעיניו לשלוח
יד במתי מעט וכמו שדרשו בפסוק ויבז בעיניו בוזי בן בוזי׳
ויש מפרשים שחשב מחשבה רעה אמר אם אמיתם ואכלם
אצטרך אני ועמי לפרוע החוב של כי גר יהיה זרעך שאני
מזרע אברהם יפרעו הם החוב תחלה וביציאה אצא אליהם
ואכלם ואני אהיה פטור מן החוב ואמר ויזנב בך כל הנחשלים
אחריך כי לא הניחו השם להרע להם כי עמדה להם זכו׳ אבות
ותפל׳ משה שנזדרז מפני ירושת הזקן שהניח לו החרב ולדעת
המדרש פחד מזכות אליפז שגמל חסד ליעקב וזה היה בנו
ועל זה היה צריך לנשיאת כפים ולשון ויזנב פרש״י אותן קטני
אמנה שהענן פולטן והיה בהניח ה׳ אלדיך וגו׳ לא נצטוו ישרא׳
להכרי׳ זרעו של עמלק עד שיעקרו ע״ז מארצינו שעיקר שכינה
בתחתונים היא ובהיות ארץ ישרא׳ מלאה גלולים נרא׳ חסרון
כלפי מעלה מפני שהיא מכוונת כנגד כסא הכבוד׳ ולזמן
המשיח יחלק כח החרב כי יפקוד ה׳ על צבא מרום וגו׳ ויתקיי׳
וקשת וחרב ומלחמה אשבית וגו׳ כמו שאמר דוד ע״ה האויב
תמו חרבות לנצח וגומר וה׳ לעולם ישב אז יהיה השם שלם
ולכן כתיב כאן כי יד על כס יה׳ וכתיב במקום אחר
אוה למושב לו׳ ויש לשאול למה נצטוה שאול להכרית

זרע עמלק ולא הניח לו מכל אויביו כי ירושלים תחת יד
האומות כי דוד לקחה אחרי כן דכתיב ויצא המלך ואנשיו
ירושלם אם כן למה נצטווה ולמה נענש על שלא קיים המצוה
והתשוב׳ בזה כי כל מלך המולך היה לו להכות בעמלק דכתי׳
כי יד על כס יה כל היושב על כס יה אף על פי שהוא חסר
עד המשיח צריך לעשות מלחמה בעמלק מדור דור׳
והמחייה יהיה בזמן המשיח וזהו הנה מציב לו יד שהיה חושב
שקיים לו כי יד על כס יה׳ או נוכל לתרץ שנצטווה בכך
בעבור חטאו הראשון שחטא ואם יתעסק בזו המצוה יכון
כסאו דהא בהא תליא ואם אולי יתעסק במצוה זו יתקיי׳ כסאו
ויהיה מלך ומזרעו מלכים ואף על פי שהבטחת הזקן היתה
שתהיה המלוכ׳ לזרע יהודה יהיה גם הוא מלך מזרע רחל שכן
הראוי משתי הבתים רחל ולאה כמו שאמר יהונתן לדוד אתה
תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה וכמו שהיו מלכי
ישראל ויהודה וכשלא קיים המצוה שעשה קל וחומר של
סכלות כמו שדרשו על פסוק וירב בנחל על עסקי הנחל על
עגלה ערופה ומה בשביל נפש אחד אמרה תורה ערוף כל אלו
הנפשות לא כל שכן וזהו אל תרשע הרבה ואל תהי סכל׳
אמרו ז״ל אל תרשע הרבה אתמהא הרבה לא הא מעט
ארשע אלא הוציאוהו מלשון גבורה כמו בכל אשר יפנה
ירשיע: על שהרג הגבעונים שהיו בנוב כמו שאמרו זכרם
לברכה שהיה שם שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש
וחזן וסופר והוא חשב שלא היה רשות לזקנים לכרות להם
ברית שעוברים הם על לא תחיה כל נשמה וא״פ שהשלימו
כפי הפרוזגמא ששלח יהושע כדין קודם כניסתן לארץ אלא
שלו באו אח״כ מתוך הפחד ועל זה הרגן׳ יצתה בת קול ואמרה
אל תרשע הרבה׳ אל תעשה גבורה יותר מדאי ואל תהי
סכל בענין עמלק שעשה קל וחומר של סכלות למה תמורה
ועל זה נקרע מלכותו לגמרי׳ וקרע כנף מעילו והתאבל עליו
יבחטא הראשון אף על פי שאמר לו תחלה ממלכתך לא
תקום היתה על תנאי אולי יקיים זו המצוה ולא התאבל עליו
ועתה כשראה שלא קיים אותו התאבל נקרע הדבר לצאת מן
הכח א׳ הפועל כבקשת אלישע ועל כן אמר שמואל כשהקימו
על יד בעלת אוב יען אשר לא שמעת בקול ה׳ ולא עשית
חרון אפו בעמלק לומר שהוא הגורם הנה כי הצואה היתה
לתועל׳ שאול כי שלו היה שאול מצווה מן התורה לא היה צריך
לצואת שמואל ועל זה נשארה המחיקה והמחייה עד זמן
המשיח וזהו יד שהזכיר בכאן רמז לדוד כי דוד עולה יד
ומזרעו יהיה המוחה ועתה בזמן המן רצה השם להטעימן
מטעם ימות המשיח וכמו שחטאו ברפידים ורפו ידם כן
האמונה דכתיב היש ה׳ בקרבנו אם אין ובא להם עמלק כי
בזמן המן רפו ידיהם מן האמונה ונהנו מסעודת אחשורוש
וקם עליהם המן או מפני שהשתחוו לצלם נבוכד נאצר
ורצה לקעקע ביצתם לגמרי להשמיד להרוג ולאבד להשמיד
זהו אבדן הדת׳ להרוג זהו אבדן הגופים׳ ולאבד
זהו אבדן הממון׳ וכשריחם השם עליהם קבעו שלשה
מצות כנגד אלו השלשה׳ מקרא מגלה כנגד הדת׳
שמחה ומשתה כנגד הגופים׳ ומשלוח מנות ומתנות
לאביונים כנגד הממון׳ ויש לשאול מה ראו חכמי ישראל
לקבוע זאת הסעודה על היין ועשו עיקר מן היין יותר מן
המאכל מה שלא עשו בשמחת המועדות וצוו דבר המכוער
וניוול והתורה ספרה זו הניוול מענין נח ולוט והדעת נותנת
שהוא דבר מכוער והוא מעשה כותיים׳ ואמר חייב אדם
לאיבסומי בפוריא וגומר׳ וכתב הרב רבינו משה בן מיימון
זכרונו לברכה עד שישתכר וירדם בשכרותו וככר אירע מזה

המעשה תקלה בתלמוד קם רבא שחטיה לר׳זירא ואף על פי שהמפרשים פירשו לאו דוקא,ל״א שהשתכר כל כך עד שיצא היין מפיו כמו דם אדום וזהו צחות לשון ׳ והענין שהביא לרז״ל לקבוע סעודה על היין בעבור שכל העניינים מראש ועד סוף באו על ידי משתה ונתגלגלו כלם על היין ומכל משתה ומשת׳ יצא הצלה לישראל והיו כלם ד׳ משתאות כמו שזכרו במגלת אסתר והנני זוכרם ואפרש המגלה בקוצר: המשתה הראשון משתה אחשורוש בשנת ג׳ למלכו ומשתה ושתי ויצא מזה המשתה שנהרגה ושתי שהיתה סבה שמלכה אסתר במקומה שבאת ישועה גדולה לישראל והנני מפרשם אמר ויהי בימי אחשורוש וכמו שאמרו כל מקום שנאמר ויהי לשון צער בה׳ מקומות כמו שהם מפורשים בהגדת מסכת מגלה וזה הענין היה בסוף גלות בבל ולא דבר החוצץ המלכות והיה זה על ענין הבית ואחשורוש זה היה אדם חשוב וגבור חיל שאימתו מוטלת על הבריות וכן נראה מענין המגלה ואיני מכניס עצמי לכתוב ההגדה שהיא כתובה במקומה אלא שארמוז הענין בלבד כי למה אטרח לכתבה אבל הדברים המחודשים שאין מפורשים בהגדה ולקטתי אותם מן המדרש ומפי׳ המפרשים ז״ל אכתבם והשאר ארמוז לבד׳ הוא אחשורוש אחיו של ראש ובן גילו של ראש אחיו של נבוכד נצר הרשע הנקרא ראש שנאמר אנת הוא רישא דדהבא ובן גילו של ראש של נבוכד נצר שבקש להחריב וכן הוא אומר ובמלכו׳אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה׳ ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל כשולי קדרה ׳ ר׳יוחנן אמר שהכל נעשו בימיו רשים שנאמר וישם המלך אחשורוש מס כל מקום שנ׳ בו פלוני או צדיק גמור או רשע גמור ׳ המל׳ שמלך מעצמו וכו׳ וכן נראה ממה ששלח בר אהוריריה דאבא ׳ מהודו ועד כוש יש אומרי׳ הודו בתחלת העולם וכוש הוא בסוף העולם ׳ בימים ההם כשבת אמר בלשאצר מנה וטעה וכו׳ עשה משתה לכל שריו יש אומרים חכם היה ו״א טפש היה ׳ ואת יקר תפארת שלבש בגדי כהונה ׳ ויין מלכות כלומר יין הראוי למלכים ׳ והשתייה כדת כחוק התורה ׳ אין אונס ליהודים וכו׳ ׳ כרצון איש ואיש וגו׳ ׳ גם ושתי המלכה כל זה מפורש בהגדה עד ויאמ׳ ממוכן מצאתי במדרש למה התחיל ממוכן יש אומרים רצו לדונה כדינינו שבדיני נפשות מתחילין מן הצד ׳ ו״א על שסערתו בקרדקן שלה על פניו ׳ ויש אומרים על שלא זימנה אשתו ׳ ו״א שהיה לו בת יפה וחשב להכניסה במקומה והכל לומדים מן הכתוב מי שאמר על שסערתו דכתיב לא על המלך לבדו עותה וגו׳ ׳מי שאמר שלא זימנה אשתו דכתיב כי יצא דבר המלכה על כל הנשים ׳ ומי שאמר משום בתו דכתי׳ומלכותה יתן המלך וגו׳ ׳ היושבים ראשונה במלכות קודם שגלו ישרא׳ היו שרי אומות העולם יועצים ושרים וגו׳ ׳ הדא הוא דכתיב ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים אלו חכמי ישרא׳ ונסתלקו עצמן מן העצה קרא לשרי עמון ומואב שהיו מתחלה יועצים והיו היושבים ראשונה במלכות ׳ כי רבה יש מפרשים היסור הוא גדול או חוזר לושתי׳ להיות כל איש שורר בביתו שיהא כל אחד ניצל בביתו ׳ ומדבר כלשון עמו חוזר לשליח׳ ו״א שהיו חולקי׳ תחלה הבעל ואשתו אם ידבר בלשונו או כלשונה והיו ביניהם חצי מדבר בלשונו וחצי בלשונ׳ צוה שידבר בלשון אביו ׳ אז״ל אלמלא אגרות הראשונות וכו׳ ׳ תימה שהזמן היה לאדר הבא וקודם זה שלח בהפך ו״ל עם כל זה מי השקיט לבם כיון שידעו רצון המלך לולי שהאריך הזמן : המשתה השני משתה אסתר ויצא ממנו ענין בגתן ותרש נכתב על ספר הזכרון ובא על זה הצלת מרדכי ומעלתו ׳ אחר הדברים האלה גדל המלך במדרש כשהקב״ה רצה לאבד הרשעי׳ מעלה אותן תחלה כדי שיצא שמו דכתיב היו צריה לראש כל המצר

לישראל נעשה ראש כדי שיצא שמו ואחר כך יאבדנו׳ משל לגולייר אחד שקלל בן המל׳ אמר המ״ך אם אני הורגו אוכרי׳ גולייר הרג עשאו דובוס ואח׳ כך הרגו׳ משל לאחד שהיה לו סייחה וחכוחה וחזירה והיה נותן שעורים לחמורו ולסייחה במדה ולחזירה בלא מדה אמרה חמורה לסייחה אנו עובדין ועמלים ונותנין לנו במדה וזו יושבת בהנחה ונותנין לה בלא מדה׳ אמר לה לרעתה היא ואת תראי׳ הגיע האד שלו והרג לחזירה ׳ ויבז בעיניו במדרש בוזי בן בוזי בעשו כתיב ויבז עשו את הבכורה אמר הקב״ה אני לא יכולתי להשמידם שנאמר ויאמר להשמידם ׳ משל לעוף שעשה קן בשפת הים בא הגל ושטפו אמר העוף בכעס אתה שטפת קני אני אעשה מן הים יבשה ומן היבשה ים היה נוטל מן הים ומשליך ליבשה ועפר מן היבשה ומשליך לים מצאו עוף אחר אמ׳ליה מאי האי א״ל על שעשה לי כך וכך אמר ליה ביש גדא היאך אתה יכול להשלים זה כך ישראל כתיב בהו אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה׳ גם זרע ישראל אמאס מהיות גוי לפני כל הימי׳ ׳ ישנו עם אחד ישנו מן המצות ו״א מלשון שינה ׳ ודתיהם שונו׳ מוציאים השנה בשיה׳פיהי לז׳ ימים שבת אחר שלשים יום ראש חדש פסח שבועות ראש השנה צום כפור סוכות עצרת ׳ א״ל הקב״ה רשע עין הרע אתה מכניס במועדיהם אני מוסיף להם מועד במפלתך ׳ הכסף נתון לך נוטריקון עץ ׳ והמלך והמן ישבו לשתות אמר ר׳חנין מאן דאמר הקב״ה והמן הוא וכו׳ ׳ וישבו לאכול לחם אף הכא ישבו לשתות ויקרע יעקב שמלותיו ויקרע מרדכי וישם שק במתניו וילבש שק ואפר ׳ ובעשו ויצעק צעקה ׳ ובמרדכי ויזעק זעקה : המשתה הג׳ זה דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות ויצא ממנו שנכתב על היהודים לאבדם וחזרו בתשובה כמו שאמרו ז״ל גדולה הסרת הטבעת וכו׳ ׳ ואת ובית אביך תאבדו אמר לה זה על ענין שאול שגרם כל זה שהחיה את אגג ׳ ואולי הגעת למלכות לכפר על עון זקנך ׳ וכשאמר לה רוח והצלה יעמוד ליהודים הבינה שהם בעלי תשובה ׳ ויעבור מרדכי יום ראשון של פסח היה כתיב הכא ויעבור וכתיב התם ועברתי בארץ מצרי׳ ׳ וצומו עלי וגומר מאחר שאמר וצומו למה חזר ואמר אל תאכלו כלומר אל תאכלו מצה של מצוה ואל תשתו ארבע׳ כוסות של פסח אצום כן שהיה לו לומר נצום כן : במשתה הרביעי משתה אסתר לזמן שני ימים יצא ממנו שנהרג המן ומה ראתה אסתר וכולי בהגדה כתב רבי אברהם זכר לברכה למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה וכל ישראל היה לו לזוז מלקראת המן ולא ישב בשער המלך שהיה רואהו בכניסתו וביציאתו ׳ וכמו שכתוב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם והשיב כי בהכרח היה יושב שם כי הוא היה שוער גדול ומעצת המלכות ׳ וכמו שכתיב ובכל יום ויום מרדכי מתהלך שאם לא היה ידו גם במלך היאך נכנס בכל שעה לחצר הנשים שהיו היהודים חביבין ונכבדים בעיניהם ׳ והראיה דניאל וחביריו ומזה הטעם הסתירה אסתר מולדתה והראיה אחר שהכירה׳ כמו שדרשו זכרונם לברכה׳ ואשר ניתן כסף מלכות בראשו ׳ ואמר אחרי כן ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר יש אומרים שחרה למלך לשום כתרו בראש שום אדם וכתב רבי אברהם ז״ל כי בראשו שב לסוס וכן מנהג היום במדי לשים כתר המלך בראש הסוס שרוכב עליו המלך וכשהזכיר הסוס אחרי כן לא היה צריך לזכור הכתר כי מוכתר קאמר׳ ופני המן חפו המשרתים וכן דרך פרס כשכועס המלך על אדם מוציאין אותו מלפניו חפוי שלא יראנו וכאבל מנודה ׳ עוד כתב רבי אברהם זכר לברכה למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים לא די לו שינצלו היהודים ממיתה משונה יצוו שלא יגעו בהם ביד׳

והשיב שמרדכי היה מוכרח למה שהי׳ חכם גדול שלא להפוך
כתבי הראשון כי כתב וגו׳ וא״ל המלך כתוב כל הצלה שתוכל
כי כתבי אינו יכול לחזור והעד דניאל שלא יכול דריוש להצילו
והנה הוצרך לכתוב בזה הנוסח דעו כי המלך צוה להמן שהיה
משנהו שיכתוב בשם המלך על היהודים שיהרגו את הגוים
אויביהם ביום י״ג לחדש אדר ונתן לו טבעתו לחתום הספרים
והוא משנאתו היהודים הפך הדברים וצוה שהגוים יהרגו
היהודים וכששמע המלך הדבר חרה לו וצוה לתלותו ועתה
מצוה המלך שיתקיים מצותו הראשונה ויהרגו היהודים
באויביהם באותו יום וזהו שאמר ונהפוך הוא׃ ועוד כתב ר״א
ז״ל מה טעם לא הוזכר שם הקב״ה בזו המגילה ואמר שמרדכי
כתב זאת המגילה כמו שנ׳ וישלח ספרים אל כל היהודי׳ ומפחדו
שמא יעתיקוה פרסיים ויכתבוה בדברי הימים ויכתבו במקום
השם ע״ז כאשר הכותיים עשו שכתבו בראשית ברא אשימא
ועל זה לא כתבו שאין כבוד השם ית׳ שיזכר בשם ע״ז׃ ואחרים
כתבו ממקו׳ אחר הוא שם קדש׃ וכתב הרמב״ן ז״ל כי בעבור
שהיה נס חוצה לארץ לא נזכר בו השם אלא בראשי תיבות
בסתר ונעלם יבא המלך והמן מפני המלך ופני המן חפו׃
ועוד שאלו שרז״ל אמרו שעשרת בני המן נתלו ובהדי הדדי
נפק נשמתיהו ולכן אמר ו׳ דויזתא וכו׳ שיקראום בנשימה
אחת ואלו בפשט הכתובים נראה כי הרגו אותם בחרב דכתיב
ובשושן הבירה הרגו היהודים וגו׳ ואת פרשנדתא וגו׳ ואחרי
כן שאלה אסתר ואת עשרת בני המן יתלו ויש מפרשים כי
הנהרגין שאלה שיתלו וכן נראה דעת הרמב״ן ז״ל ואם כן מה
גודל שאלה זו ועו׳ אמרו הי׳ אמרו בהדי הדדי נפק נשמתיהו
וא״ל כי מנין ורב בנים היו לו׃ ויש אומרים שבעים דכתיב
שבעים בלחם נשכרו ואם כן הרגו׳ ושאלה אסתר׳ אחרים
שיתלו והיינו בהדי הדדי וכו׳ והוא דוחק בפשט הכתוב׃ וי״מ
כי לא נהרגו לגמרי אלא מכת חרב עצומה קרובה למיתה
שקורין בלע״ז קולפא״ר ושאלה אסתר שיתלו קודם שתצא
נשמתן ונתקיימו הכתובים כלם ודברי חז״ל׃ ומרדכי יצא
מלפני המלך בחמש חליפות שמלות וכל זה רמז יוסף
לבנימן שנתן לו חמש חליפות שמלות׃ ליהודים היתה
אורה זו תורה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור׃ ושמחה זה
יום טוב׃ ואף על פי שלא קבלו עליהם היינו לדורות אבל
באותה שעה עשו אותן יום טוב אי נמי כענין יום טוב׃ וששון
זו מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך׃ ויקר אלו תפילין׃
דכתיב וראו כל עמי הארץ וגו׳ כי כל זה היה בספק ועל כן יש
באלו השמות עניינים נכבדים ובסדורן והגלוי והחתום אמרו
והנה יצאו מכל צרותם לרוחה ונהפך להם יגונם לשמחה
ולששון והיו להוד וליקר בעיני כל רואים כן ה׳ אלדינו יעשה
עמנו נסים ונפלאות ויוציאנו מכל צרותינו לרוחה וישים
מחשבנו לאורה כמו שכתוב ליהודים היתה אורה וגו׳׃

פרשה כי תשא

מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו
ישונא׃ (קהלת ח)

מי כהחכם וגו׳ חכמים ז״ל דרשו זה הפסוק
על משה רבינו עליו השלום׃
אמרו מי כהחכם זה משה שזכה
לחכמת התורה דכתיב ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים
לילה׃ ומי יודע פשר דבר זה משה שעשה פשרה בין
ישראל לאביהם שבשמים דכתיב ויחל משה את פני ה׳ אלדיו
חכמת אדם תאיר פניו זה משה דכתיב ומשה לא ידע כי קרן
עור פניו זה תורף דבריהם ז״ל׃ ועתה אבאר דבריהם אמר מי
כהחכם זה משה שזכה לחכמת התורה ולתתה לישראל
ונקראת על שמו דכתיב תורה צוה לנו משה׃ וכתיב זכרו
תורת משה עבדי ונרמז זה בה״א הנוספת במלת החכם שהיה
לו לומר מי כחכם ורמז לה׳ חומשי תורה היוצאים מה׳ אורים
המוזכרים בפרשת בראשית׃ ועוד נרמז בזו ההא ה׳ מעלות
גדולות שזכה בהן משה באותן ימים הראשונים והאחרונים
ונתעלה בהם על שאר הנבראים ואפילו המלאכים׃ המעלה
האחת קירון פניו שזכה לו מאותו האור העליון דכתי׳ ונהורא
עמיה שרי׳ ואפילו מלאכי השרת לא זכו לו כי מתחלה כתיב
ויסתר משה פניו ובזה המעלה אמר ראה אתה אומר אלי העל
וגו׳׃ כי זכה למעלה מן במלאך כי עתה כשאמר לו ושלחתי
לפניך מלאך לא רצה לקבלו וזהו שאמר רב אידי בסנהדרין
אפילו בפרונקא לא קבלינהו׃ וזהו שאמר ליהושע בירית
עתה באתי אני הוא שדחה אותי משה רבך וכמה שהאריך
הרמב״ן ז״ל בפירושיו׃ המעלה השנית מעלת התורה שזכה
בידו עתה מה שלא זכה שום נברא שנפתחו נ׳ שערי בינה
חוץ מאחת וזה נרמז במלת כי כהחכם כ״ף חשבון ק׳ וכנגדם
נ׳ שנה של יובל ונ׳ יום מספירת העומר ושער נ׳ בקש עליה
בזאת הפרשה הראיני נא את כבודך שבקש ממנו יתברך
להודיע אמתת מהותו עד שלא יתעלם ממנו דבר כאדם הרואה
פני חבירו פנים בפנים׃ והיתה התשובה לא תוכל לראות
פני וזכה למראות אחורים דכתיב וראית את אחורי כאדם
הרואה חבירו מאחריו שאינה ראיה גמורה׃ וכבר שאלו
רבים אם היה באיפשר או בנמנע ואם היה באיפשר למה
אמר לא תוכל לראות פני ואם היה בנמנע היאך אדון החכמי׳
שאל דבר שהוא נמנע׃ וכבר תירצו בזה הרבה ועיקר התירוץ
שאף על פי שהיה יודע משה שנמנע הוא שיוכל בעל חומר
עכורי להשיג מהות הבורא יתעלה היה חושב כי אצל עצמו
היה איפשר מפני שראה שעמד בהר ארבעים יום ומ׳ לילה
לחם לא אכל ומים לא שתה ונדלדל ותשש החומר שלו כאלו
אינו גוף אלא שכל גמור וכמו שהוא נפרד מן החומר שאחר
פרידת הנפש מן הגוף משגת ואף על פי כן היתה התשוב׳ כי
לא יראני האדם וחי כלומר בעודו חי׃ וכן אמרו בספרי בחייהן
אינן רואין אבל במיתתן רואין ויש בזה ב׳ פירושים הא׳ לאחר
מיתתן ממש וזהו וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק צפון
וזו היא המעלה שזוכין אליה הצדיקים אחר פטירתן ועל זה
נאמר ראיתי בני עלייה והנם מועטין רצה לומ׳ אות׳ המסתכלין
באספקלריא המאירה ונכנסין בלא בר׃ ולכן הקשו והא
כתיב שמונה עשר אלף ופירש הצדיקים המקיפין סביבו הם
הם שמונה עשר אלף אלמא טובא הוו ומתרץ הא דעיילי בבר
הא דעיילי בלא בר׃ והפירוש השני לאחר פטירתן סמוך
למיתתן כמו שדרשו בואלה הדברים רבה בפרשת והיה עקב
על פסוק מה רב טובך׃ רבי אבהו חלש וכשהגיע לשערי
מיתה חזא כמה מעלות טובות המתוקנות לו אמר כל אילין
לאבהו כדאיתא בסנהדרין ובאמת יש שאלה גדולה אחרת מה
ראה משה לשאול זאת השאלה הראני נא את כבודך בשעת
הכעס אחר עון העגל במ׳ יום האמצעיים שהיה בכעס ולא
שאל במ׳ יום הראשונים שהיה ברצון׃ יש מפרשים שלא היה
לו פנאי כי אחר שלמד התורה ונתן לו הלוחות היה חושב
לשאול וא״ל השם לך רד כי שחת עמך׃ וי״מ שאע״פ שחטאו
היה עת רצון שמחל להם עון העגל ואחר המחילה שהיה עת
רצון שאל השאלה׃ ואינו נראה כי יותר היה עת רצון קודם
החטא מלאחר החטא׃ וי״מ כי בעבור שאמר לו השם ואעשה

אותך לגוי גדול ׳ ורמז לו הגדולה האמיתית נתן לו מקום
לשאול גדולה על גדולתו ותירוץ הנכון בזה כי בעבור שראה
משה שבא פורענות לישראל בענין העגל ולא עמדה להם
זכותו חשב שיש חסרון במעלתו ורצה להשלים עצמו ׳ שאמ׳
במסכת מכות באותו חסיד ר׳ יהושע בן לוי שהרג אריה לאיש
אחד קרוב לעירו ג׳ פרסאות ובעבור שלא עמדה לו זכותו לא
אישתעי אליהו בהדיה ג׳ ימים ׳ וכן אחד שבא על הערוה במקו׳
שהיה חסיד אחד באותה העיר ובעבור שבאה פורענות לאיש
ההוא ולא עמדה לו זכותו לאיש ההוא לא אישתעי אליהו
בהדיה כי כשהחסיד שלם הוא מגין על דורו ואין צריך לומר
על בני מקומו ואין הקב״ה מביא תקלה להם וכמו שאמר בסוף
הוריות בשמעתא בתרייתא כולהי שני דמלך רבה רב יוסף לא
קרא אומנא לביתיה ובראות משה הפורענות הזה שאירע
בימיו ראה לשאול לו זה השלימות ׳ הנה בארנו המעל׳ השנית
של משה שלמד תורה וזכה לחכמתה באותן מ׳ יום ומ׳ לילה
והיה לו סיוע אלדי שלמד תורה שהיא ארוכה מארץ מדה
בזמן מועט כזה אלא שניתנה לו במתנה כמו שדרשו בפסוק
ויתן אל משה ככלותו שניתנה לו התורה מתנה ככלה הניתנת
לחתן ומה שיראה מסדר הפרשיות כי באלו המ׳ יום הראשונים
נצטווה על מלאכת המשכן היא יותר תימה אימתי היה לו
זמן אבל אין לומ׳ ואין מוקדם ומאוחר בתורה שעשיית העגל
קודם לציווי המשכן כי ביום הכפורים נתרצה ואחרי כן
נצטווה על מלאכת המשכן ׳ וכן כתב רש״י ז״ל וכן נראה ממה
שכתוב בארבעים יום הראשונים עלה אלי ההרה והיה שם
ואתנה לך את לוחות האבן ולא אמר ואצוה אותך על המשכן
והנה לפי דעת רבותינו ז״ל וכן מכריעים הכתובים בארבעים
יום הראשונים למד ולא זכה לקירון פנים ובמ׳ יום האמצעיים
התפלל על עון העגל ולא היו ימי רצון ובמ׳ יום האחרוני׳ חזר
לקבל לוחות שניות וחזר ולמד וזכה לקירון עור פנים ולמראו׳
אחרות ואלו הימים האחרונים כראשונים היו ברצון ומעולים
מהם וכן אמרינן במשנה תורה בלוחות שניות ואנכי עמדתי
בהר כימים הראשונים ׳ ואמרו ז״ל מה הראשונים ברצון אף
אחרונים ברצון מכלל דאמצעיים בכעס ׳ וכן נרא׳ מהכתובים
שבמ׳ הראשונים כתיב ואשב בהר מ׳ יום ומ׳ לילה אמר לשון
ישיבה ובאמצעיים כתיב ואתנפל לפני ה׳ את מ׳ היום ואת מ׳
הלילה היו בתפלה ובאחרונים כתיב ואנכי עמדתי בהר לשון
עמידה׳ ואמ׳ מנין היה יודע משה מתי הוא יום ומתי הוא לילה
והלא אין לפניו חשך אלא אור דכתיב ולילה כיום יאיר כחשכה
כאורה והשיבו כשהיה לומד תורה שבכתב היה יודע שהוא
לילה וכו׳ כי שם למד הכל תורה שבכתב ותורה שבעל פה ׳
והמעלה הג׳ מעלות הנבואה שנתעלה על כל הנביאים כמו
שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה׳ וזכה לה מאותו
אור של אספקלריא המאירים וכמו שאמרו כל הנביאים כלם
לא נתנבאו אלא מתוך אספקלריא שאינה מצוחצחת חוץ
ממשה דכתיב ותמונת ה׳ יביט׳ ולכן נתעלה על האבות ועל
בני דורו ועל הבאים אחריו וזה נרמז במלת קם שהוא מורה
עבר והווה ועתיד ולכן נתעלה ובא בתורה ג׳ פעמים מעלתו
בנבואה׳ האחת בפרשת וארא על הקודמים ופרשת אם יהיה
נביאכם על החוזים ובפרשת ולא קם נביא עוד על הבאים ׳
והמעלה הד׳ הכהונה שזכה להיות כהן גדול בעבור שלא ישא׳
מעלה שלא יזכה לה ולכן שמש ז׳ ימי המילואים כמו שהוא
מוזכר בתורה׳ ולדעת ר׳ יהושע בן לוי לא נמנע מלשמש כל
מ׳ שנה במדברי׳ והמעלה הה׳ מעלת המלכות דכתיב ויהי
בישורון מלך כדי שיהיה שלם בכל המעלות גופניות ורוחניות
שיהא מעולה על כל הנבראים עליונים ותחתונים ועל זה נרמז
במי כהחכם׳ ובמדרש שאדם הראשון נכתר באלו ה׳ מעלות

והם נרמזות בה׳ והאדם ידע וכמו׳ שרמז ר״א ב״ע וה׳ האדם יש
לה סוד על כל פנים על כן זכה לקירון פנים וכמו שאומרים
בספרו של ר׳ מאיר כתנות עור כתו׳ כתנות אור ׳ וזכה לנבוא׳
דכתיב וישמעו את קול ה׳ אלדים והוא קול מתן תורה וזכה
לתורה דכתיב ויצו ה׳ אלדים ׳ זכה לכהונה דכתיב כתנות עור
כד״א וכתונת תשבץ ׳ ובמדרש הלבישו פורפראין שלו ׳
זכה למלכות וישם שם את האדם וכתי׳ שום תשים עליך מלך ׳
וגרם החטא והופשט מהם ׳ ומה שאמר הכתוב כתנות עור
הוא אחר החטא ובספרו של ר׳ מאיר פי׳ הר״מ בן מיימון ז״ל שר׳
מאיר היה חושב בכתנות אור שהיו לאדם תחלה ועתה נהפכו
לעור ולחומר ובחשבו ר׳ מאיר בזה כתב אור ׳ ומי יודע פשר
דבר זה משה דכתיב ויחל משה את פני ה׳ אלדיו ׳ אמר בסדר
מאי דכתיב לך רד אמר הקב״ה למשה לך רד מגדולתך כד״א
וירד יהודה מאת אחיו אמר ליה משה למה אמר ליה כי שחת
עמך אמר ליה וכי עמי הם ולא עמך אני העליתים ולא אתה׳
א״ל אתה גרמת אני אמרתי לך והוצאתי את צבאותי את עמי
בני ישר׳ ואתה קבלת ערב רב והם הכשילום וזהו מאמרם
אלה אלדיך ישראל שהוא מאמר ערב רב ׳ ועוד עשית רעה
אחרת בשעה שאמר פרעה לישראל אינני נותן לכן תבן חזו
הנוגשים אצים אומרים כלו מעשיכם והיו ישראל משימין
בניהם במקום הלבנים ואמרת לי למה הריעות אמרתי לך
אלו היו אלה הילודים חיים היו רשעים נסה הדברים וכן תמצא
הוציא למיכה מן הבנין והיה רשע על כן נקרא שמו מיכה
שנתמעך בבנין והוא הטיל שם באש ויצא העגל ועל זה אמר
אתה גרמת להם אמר ליה מה עשו המירו את כבודי בתבנית
שור׳ אמר לפניו רבונו של עולם והלא אדון הכל אתה כמית
ומחיה מוריד גשמים וטללים כלום אתה מתקנא בשור אוכל
עשב׳ אמ׳ ליה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא׳
ובכל יום ויום אהיה עמם בצער ובהכעסות ועתה הניחה לי
בכאן נתן לו מקום להתפלל׳ ואעשה אותך לגוי גדול אמר
לפניו זכות אבות לא תועיל להם זכותי יעמד לזרעי ראה כדת
דין יוצא להשמיד׳ מיד ויחל משה אמר למה ה׳ ׳ יש לשאול
היאך אמ׳ משה בחטא גדול כזה למה שהוא ע״ז היה לו לו׳ אנא
חטא כמו שאמ׳ אח״כ ובשביל זה פיר׳ הגאון כי למה כמו לא׳
וכמוהו למה נמות לעיניך ואין צורך כי בעבור שא״ל ויחר אפי
בהם ואכלם כלו׳ צדיק עם רשע אמ׳ למה כמו שאמ׳ חלילה לך
ואמ׳ זכור לאברה׳ שלא תעבור השבוע׳ מהיותם לעול׳ גוי ועל
זה כתי׳ וינחם ה׳ לא שמחל לחוטאי׳ ועל כן ירד ועש׳ מה שעשה
וחזר להתפלל כי בהיות ע״ז בינידם איך יתפלל ואין צרי׳ לדברי
ר״א ועל זה אמר למה ׳ ורז״ל התעוררו בזה ואמ׳ רבונו של עולם
עשית כמה נסים עמהם והוצאת׳ ממצרי׳ בכמה מכות ובכמת
נפלאו׳ ועתה אתה רוצה לאבד הכל׳ משל למלך שעשה כמה
הוצאות גדולו׳ לחופת בנו ואח״כ קם ושרף החופ׳ ועל זה אמר
אשר הוצאת מארץ מצרי׳ כאומר לפניו אתה גרמת להם כל זה
עכבתם במצרי׳ שהיו עובדי ע״ז ולמדו ממעשיה׳ ׳ משל למלך
שעש׳ בנו בשם בשוק של זונות ריח בשמים כוער אותו והזונות
כנגדו ומה יעש׳ אותו הבן שלא יחט׳ ׳ זכו׳ לאברה׳ א״ל כל התול׳
בזכו׳ אחרי׳ תולין לו בזכו׳ עצמו משה תלה בזכו׳ אחרי׳ דכתי׳ זכו׳
לאברה׳ תלו לו בזכותו דכתי׳ ויאמ׳ להשמידם לולי משה בחירו ׳
חזקיהו תלה בזכותו דכתי׳ זכור נא את אשר התהלכתי לפניך
תלו לו בזכו׳ אחרי׳ דכתי׳ וגנותי על העיר הזאת וגו׳ ועל זה אמר
שלמה ושבח אני את המת׳ שכבר מתו מה ראה שהזכי׳ אברה׳
אמרו במדר׳ אמ׳ הקב״ה אתמול נתתי להם ׳ הדברו׳ והיו׳ עברו על
אנכי ולא יהיה לך ועל לא תרצח ועל לא תנאף כמ״ש ז״ל שהרגו
לחור ויקומו לצחק עריות דכתי׳ לצחק בי א״ל משה אם עברו
על ׳ הדברו׳ זכור לאברה׳ שנתנסה בי׳ נסיונו׳ יעמדו לו כנגד אלו

משל

משל לאוהבו של מלך שהפקיד למלך עשרה מרגליות ליפים כת האוהב אמר המלך בשביל אוהבי אני נושא בתו אירשה ונתן לה בקידושים י' מרגליות אבדה אותם כעס המלך רצה להורגה אמר לו שושבינה למה אתה רוצה להרגה בשביל י' מרגליות שאבדה לך עשרה מרגליות חשובות יותר הפקיד לך אביה יצאו אלו באלו כך אמר משה · ולמה הזכיר שלשה האבות · אמר אם הם חייבן שריפה אברהם נשרף על קדושת שמך · ואם הריגה הרי יצחק שהושיט צוארו לפניך להריגה · אם גלות הרי יעקב שגלה · אשר נשבעת להם בך לא נשבעת להם בהרים ובימים בשמים ובארץ אלא בך היאך אתה רוצה לכפור על שבועתך אם הם עברו על ראש דבור לא יהיה לך אלדים אחרים היאך אתה רוצה לעבור על סופו דכתיב ועושה חסד לאלפים וגומר כלומר בעבור אוהבי שהם נוצרי מצותי שהם האבות שאין צריך לומר שאתה נוצר חסד לאוהביך אם הם שומרי מצותיך ואם הם עתה דור מקולקל לסוף יהיו עם חכם ונבון · משל למלך שנטע פרדס נכבד מגפנים נכבדים · באה שנה ראשונה ועשה היין חומץ צוה לעקרו · אמר ליה אריס חכם אדוני אם עתה החמיץ בשביל שהיה קרקע בתולה לשנים הבאים לא יהיה כך אלא יהיה יינו משובח כך אמר משה מיד וינחם ה' · ויפן וירד משה לעשות משפט בע"ז ובעובדיה פירש ר"ח ז"ל ויפן שהיה יוצא לאחריו פנים בנגד פנים כתלמיד הנפטר מרבו · וכמו שנהגו בתפלה · וישמע יהושע אין קול פירש יהושע וכו' · וישלך מידיו חסר יוד · אמרו במדרש לקחם בידו אחת והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה תבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה · ובדברי חז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יוד ונשארו שתי ידיו חלושות כיד אחת · ואמרו חכמים ז"ל כי נשארו כבדות כי קדושת האותיות היתה נושאת אותם · וכמו שאמרו בארון נושאיו נושא עצמו לא כל שכן והיו האותיות בהם כנשמה בגוף כי בעוד האדם חי הוא נושא עצמו ובהפרד הנשמה הוא יותר כבד וכשהרגיש משה בכבדותן והשליכם ושיברם והסכים הקב"ה עמו כמו שדרשו אשר שברת יישר כחך ששברת ולא מלשון אשר קא דריש דאם כן אשר עשו את העגל דרשי יישר אלא מושמתם בארון קא דריש דאי לא ניחא ליה היאך מצוה לו לשומם בארון אין קטיגור נעשה סניגור · ורבים שאלו היאך שיבר משה הלוחות מעצמו · וחכמים ז"ל תירצו כי ק"ו קא דריש ומה פסח וכו' ועם כל זה קשה יחזירם למי שנתנם לו והתירוץ כי משה בחכמתו הגדולה ראה שאם יחזור הלוחות ויהיו קיימין ויגיעו לידם נמצאו עובדי ע"ז למפרע ובשלא הגיעו לידם לא נתחייבו בדבור לא יהיה לך וכמו שאז"ל מוטב שתדון בפנויה ואל תדון באשת איש · ואחרים תירצו שהלוחות נתנו למשה לעשות מהן חפצו דכתיב ויתן אל משה וגומר ככלה הניתנת לבעלה וחכמים ז"ל אמרו ענין גדול שנכנס בהם עין הרע שניתנו בפרהסיא ולכן צוהו בשניות ואיש לא יעל עמך · אחר כך לקח העגל ושרף אותו פי' המפרשים ענין התכה כי שריפה אינו נופל בזהב · ור' אברהם כתב כי יש דבר יושם עם הזהב באש ולא יתך אלא ישרף אבל אמר במדרש ששרף השם שהשליך מיכה עלה שור ויצא העגל וזהו שאמ' במשנה תורה ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל כי חוזר לחטא השם ואמר ואשרוף אותו ואחר כך ואכות אותו ויזר על פני המים נתכוון לבדקם כסוטה לעובדים בצנעה ולאותן שעבדו בפרהסיא עשה משפט בפרהסיא דכתיב מי לה' אלי וכו' וחז"ל אם שהיו שם ד' כתות מי שעשה בעדים והתראה בסייף על ידי בני לוי עדים בלא התראה במגפה דכתיב ויגוף ה' את העם לא עדים ולא התראה בהדרוקן ומי שלא עבדו ולא מיחו בידיהם אמר אעלה אל ה' אולי וגומר · ונראה מכאן כי שבט לוי לא היו בעצה ולא עבדו העגל ומה שכתוב כאן כי איש בבנו ובאחיו וכתיב האומר לאביו ולאמו אביו הוא אב אמו וכן הוא אומר אלדי אבי אלדי אברהם וזאת בניו בני בתו הנשאת לישראל דבני בנים הרי הם כבנים · ויפול מן העם כשלשת אלפי איש שמעתי בשם התוספות שהעובדים היו ו' אלפים ג' אלפים מתו בהדרוקן וזה כג' אלפי איש של הדרוקן ואמ' כי זהו מה שכתב במדרש על כתוב אחד מאלה מצאתי על שעשו מעשה אדם הראשון שקצצו בנטיעות · ואשה בכל אלה לא מצאתי שלא היו נשים באותה עצה ולא נתנו נזמיהם · ומה שאמר אחד מאלף אלף אחד ממאה אלף דהיינו ו' אלפים ולקח הכללים ואמרו כי על זה זכו הנשי' למצו' ראש חדש · ואח' הנקמה חזר והתפלל ואמר מחני נא כלומר מספר חיים מן העולם הבא והיתה התשובה לא אמית צדיק בעבור הרשעים מי אשר חטא לי וגו' ולפי הפשט מספרך שלא יכתב שם משה בכל התורה כדי שלא יזכר ולא יפקד ש"לא יאמרו דורות הבאי' לא היה כדאי להגין על דורו והוא לי לחרפה ויש אומרים מספרך הראשון שהראה הקב"ה לאדם דור דור ודורשיו · דור דור ופרנסיו · והראה לו כל דור ודור ומנהיגיו · ואמר מחני מאותו ספר · ויש אומרים שכל התורה שמותיו של הקב"ה ואם יחסר אות אחת יחזור העולם לתוהו ובוהו ובזה חפץ הוא · והשם מלא רחמים ולא רצה ומחל להם ונגף והאריך להם עד יום פקדי וכמו שאמרו אין פורענות באה לעולם שאין בה אוקיא מעון העגל ועל זה נאמר בחרבן הבית קרבו פקודות העיר · וצוה השם שיורידו עדים מעליהם ויש כאן מקום עיון שכבר כתוב כי כששמעו ישראל לא אעלה מקרבך ושלחתי לפניהם מלאך התאבלו ולא שתו איש עדיו עליו אם כן מהו זה שאמר להם הורד עדיך מעליך · ויש אומרים אין מוקדם ומאוחר בתורה כי הדבור היה קודם המעשה · ויש אומרים כי שני עדי קבלו בסיני אחד כנגד אנכי ואחד כנגד לא יהיה לך אותן ששמעו מפי הגבורה וכשעברו על לא יהיה לך בעשותם העגל נתביישו והורידו אותו עדי · והב' כנגד אנכי לא הורידו שחשבו שלא עברו והשם אמר להם שיורידו גם העדי האחר שהעובר על לא יהיה וגו' עובר על אנכי ועל כל התורה כלה והיינו דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וגו' ויש אומרי' כי מלבוש מבהיק היה מאותם מלבושי' שמתלבשים המלאכים שנבראו ביום ה' כשמראים עצמם להסידים וכשחטאו ישראל בעגל נתביישו מללובשו שהלובשו היה חרות ממלאך המות שלא היה יכול ליקרב אליהם ולבשו אותו תחת בגדיהם שבתחלה היו לובשין אותו מלבוש עליון וזהו ולא שתו איש עדיו עליו ממש ואל' הקב"ה שיורידוהו לגמרי שלא ילבשוהו כלל וזהו ויתנצלו בני ישראל וגו' וזו היתה תשובה גמורה שמסרו עצמן ביד מלא' המו' ואמרו שלקח משה אותו מלבוש והיינו דכתיב ומשה יקח את האהל מן בהלו נרו עלי ראשו וזהו מה שדרש על שה על שלמה שה זה ישראל דכתיב שה פזורה ישראל · שלמה זה לבוש האור ומשה נתחכם על ענין המלאך כמו שכתוב בתחלת הדרשה · ומה שכתוב פני ילכו ואם אין פניך הולכי' אספקלריא שאינה מאיר והשני אספקלרי' המאיר · ויש פי' אחרי' בזה ויש לשאול שהוא של שלשה דברי' הודיעני נא את דרכיך והלכת שכינה ביניהם דכתי' וראה כי עמך וגום' ושלא ישרה שכינתו באומות העול' שנ' ונפלינו אני ועמך וגו' היאך השיב על האחרון תחי' ותירצו כי צרכי צבור עדיפי ושלא כדברי רא"זל ועל זה נאם ומי יודע פשר דבר לשון פשרה · ויש מפרשים מן פתרון דכתיב מפשר חלמין שהתיר חנדרי כמו שדרשו ויחל משה מלא יחל דברו · ולכן נקרא איש האלדי' כאיש המפר נדרי אשתו והוא סוד גדול וזהו פניה אלדיו ובמדרש כתיב מושל באדם צדיק מושל

יראת אלדים זה משה׳ אמר הקב״ה אני מושל באדם מי מושל בי צדיק דכתיב צדיק מושל יראת אלדים זה משה אמר הקב״ה כביכול שאני גוזר גזרה והוא מבטלה׳ מעש׳ברבי שמעון בן חלפתא שעלה לצפורי לברית מילה עם קצרת מרבנן והיו בסעודה והיה אבי הבן משקה להם יין ואמר להם כשם שזכיתי לתת לכם יין במילתו כך אזכה להכניסו לחופת ואשקה לכם יין ואמרו אמן׳ כשיצאו פגע בהם שליח של בריות פירוש מלאך המות והיה עצב אמר ליה אמאי עציבת אמר להון כי שמעתי מה שאמר אבי הבן ומה שהשבתם לו ופתקיה דדין הוא עמי לתלתין יומין אמר ליה רבי שמעון ופתקנו הם עמך הראם לנו אמר ליה אתם עוסקים בתורת ובמצות תמיד ואין לי רשות בכם׳ אמר ליה כשם שאין לך רשות בנו כך אין לך רשות בדברינו׳ דכתיב צדיק מושל יראת אלדים׳ הקב״ה גזר שיהיו עליונים עליונים ותחתונים תחתונים׳ בא משה ועשה עליונים תחתונים ותחתונים עליונים׳ דכתיב וירד ה׳׳ ומשה עלה׳ הקב״ה גזר עליונים שלא יאכלו והתחתונים שיאכלו בא אברהם וגזר על העליונים שיאכלו׳ ומשה גזר על התחתונים שלא יאכלו׳ דכתיב לחם לא אכל׳ גזר הקב״ה על הים ים ועל היבשה יבשה׳ בא משה ועשה בהפך דכתיב ויבואו בני ישראל׳ ואלישע בנחל גבים׳. גזר הקב״ה שהשמים מקלסין תמיד דכתיב השמים מספרים כבוד אל׳ עמד משה ושתקן דכתיב האזינו השמים ואדברה׳ שמש שנאמר ממזרח שמש עד מבואו׳ בא יהושע ושתקו שמש בגבעון דום׳ גזר הקב״ה על הקיץ קיץ ועל החורף חורף׳ עשה שמואל מן הקיץ חורף דכתיב הלא קציר חטים היו׳וגו׳ ׳ואליהו החורף קיץ דכתי׳אם יהיה השני׳ האלה טל ומטר כי אם לפי דברי׳ גזר הקב״ה על היום יום ועל הלילה לילה׳ בא יעקב והפך כי בא השמש ונומר ויזרח לו השמש׳ ובמדרש ר׳ שמעון בן יוחאי דורש זבובי מות יבאיש וגו׳ על ענין העגל׳ ופירש זבובי מות אלו ערב רב שהיו בישראל וכמו שהזבוב חמת יבאיש ויסריח שמן רוקח כן הערב רב הסריח ריחן של ישראל וזהו עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו׳ כמו שמפורש במדרש חזית יקר מחכמה זה אהרן ועשה סכלות מעט׳ ויש לשאול היאך קורא אותו סכלות מעט והלא ע״ז חטא גדול היה וכמו שאמר משה אנא חטא העם הזה וזה יתורץ בטוב לדעת הרמב״ן ז״ל שהחטא והשאלה תחלה לא היתה רעה כי הם מתחלה לא בקשו ע״ז וחלילה להם כי לא אמרו אלא אשר ילכו לפנינו במקום משה כי משה לא היה אלוה ולא העלם באותות ובמופתים שעשה הוא שהשם הוא העושה אותם ואיך יאמרו בעבור שנסתלק משה קום עשה לנו אלדים ועוד כי אם כוונתם לע״ז היאך היה אהרן קדוש ה׳ עושה ע״ז ולא היה נהרג תחלה והנה חנניה מישאל ועזריה שלא הגיע קדושתם לפרסת כף רגל אהרן מסרו עצמן על קדושת השם כל שכן וכל׳ שכן אהרן׳ אלא האמת כמו שאמר שלא בקשו אלא דבר מנהיג במקום משה והם לא בקשו שום צורה ולא שום דמות בעולם שאהרן הוא המציא זו הצירה ולכוונה טובה והאריך הר״ם ז״ל בזה פירוש הרב אין צריך לכותבו כאן ועם כל זה לולי תפלת משה היה נענש אהרן ובניו בעבור הגרמא שאמרו ז״ל שעל זה הענין מתו בניו כמו שדרשו בפסוק על כל דבר פשע שהם דרשו אותו על ענין העגל בעין אסמכתא אמר על כל דבר פשע הפשיעה שפשע אהרן שגרם לישראל עון גדול ועונש גדול׳ על שור שעשה להם צורת שור דכתיב וימירו את כבודם בתבנית שור׳ על חמור אלו ערב רב שבקשו מנהיג דכתיב ויקהל העם ובכל מקום שאמר העם הוא לשון גנאי דכתיב ויחל העם לזנות׳ על שה אלו ישראל שבא להם תקלה על ידו דכתיב

שה פזורה ישראל׳ על שלמה שגרם להם להוריד עדיים מעליהם׳ אשר יאמר כי׳ הוא זה על שאמרו כי זה משה האיש׳ עד האלדים זה משה דכתיב נתתיך׳ דבר שניהם אהרן וישראל אשר ירשיעון אלדים׳ חסר כתיב זה משה׳ ישלם שנים זה נדב ואביהוא׳ לרעהו זה הקב״ה דכתיב זה דודי וזה רעי׳ ואף על פי שבעון אחר מתו כמו שהוציאו הכתובים עם כל זה לולי עון זה שעשה רושם קצת כדאי היה אהרן להגין על בניו אלא שהיה נזוף ולא עמדה להם זכותו ועל זה אמרו כי בעונו מתו כי העון היה סבה הנה כי סכלות מעט היה תחל׳ לא שנתפשט אחרי כן להשתחוות לצורה ולזבוח לה כי אז היה ע״ז וחטאה גדולה׳ ואין צורך לדברי המפרשים בענין אהרן במה שכתב ר׳ אברהם ז״ל בשם המפרשים ולדברי הגאון ז״ל שהוא כענין יהוא ור׳ אברהם ז״ל הולך קצת בשטת הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל ולכן קראו הכתוב סכלות מעט כי כתם אחד בבגד חשוב עושה רושם גדול מבבגד אחר׳ כן לפי מעלת האדם הפרט או הכלל כן עושה רושם בו מדה מגונה קטנה יותר מבאחרים שאינן חשובים׳ וכן קרה לאהרן וכן קרה לנו אנו בית ישראל שאנו רואים האומות חוטאים כמה עבירות גדולו׳ ואין בהם עושה טוב גם אחד׳ ואינן מקיימין אפילו מצוה אחת משבעה מצות שנצטוו והם מכעיסים בכל יום לשם עליה׳ ואינן נענשין כמונו שמדקדק עלינו ואנו מודים ומיוסרי׳ ונענשים בכל יום וזה כמו הזבוב בשמן הרוקח הנכבד עושה רושם מה שלא יעשה שרץ גדול׳ בשמן עב ועכור ולכן דימה היצר לזבוב כי בתחלה הוא דק וחלוש כמו הזבוב ואחרי כן הולך וגדל וכמו שדרשו בפסוק הוי מושכי העון בחבלי השוא בתחלה חבל דק ואחרי כן נעשה עבות גדול וכן קרה לנו כי השטן המשטין יורד ומתעה ומקטרג בראותו כי השם נתן לנו תורתו וכוונתו לשכון בתוכינו בא הזבוב הזה ורקד בינם והכשילם לאביהם שבשמים ועשה בהם רושם גדול באבדן הלוחות שהיו חורין ממלאך המות וחורין משעבודן מלכיות כי אף על פי שנקנסה מיתה על חטא אדם הראשון בזה היה מתכפר׳ ואותם שהיו מתים לא היו מתים על ידי מלאך המות אלא בנשיקה כמו שהיתה באה בנפיחה כן היתה יוצאת כל עומת שבא כן ילך ולא היה מבאיש הגוף׳ ורמה לא היתה כי אלו הסורחנות באים ממלאך המות כל זה גרם לנו זה העון הקל ועשה בנו רושם גדול שאין פורענות בא לעולם שאין בו וכו׳׳ דכתיב וביום פקדי וגו׳ ונרמז בתורה בפרשת סוטה׳ איש איש זה הקב״ה דכתיב ה׳ איש מלחמה׳ אל הכהן זה אהרן׳ ופרע׳ כי פרעה אהרן׳ גרמו לסילוק שכינה בגלות׳ קמח שעורים כמה צערים וצרות בגלות׳ לא יתן עליה שמן זכות אבות׳ ולבונה זכות אמהות׳ כמו שכתוב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו׳ וכבר שאל המלך הכוזר לחבר והרחיב פיו בזאת החרפה והשיב לו כי זה הענין מורה על קדושה גדולה בזו האומה ששאר האומות עושים צלמים ועבודה זרה וליכא דאשגח בם וישראל שלא עשו אלא זו הצורה ולא לכוונה לעבוד אותה אלא קצתם ואותן שקלקלו לקו בכמה עונשין אין זה אלא מקדושתם ומעלתם שאין רצון השם שיהיה בהם שום רושם והביא לו ראיה מהבגד החשוב כמו שאמרנו וזה נראה דרך ישר׳ וכתב הרמב״ן כי באותן חיפים לא היו מאמינים אלא במוחש או במדומה אלא היחידים והיו עובדין לצלמים ועל כן חשיב מלך אחד לאחד שאמר לו שיש אלוה שאינו נראה לעין והוא מושג מצד השכל אין אני רואה לאותו אלוה ואין אני רואה לזה שאני עובד׳ והשיבו החכם אתה חסר הראות האמתי וישראל גדלו במצרים בזאת האמונה דכתי׳ איש שקוצי עיניו וגו׳ וא״ל בי צלמו של מיכה עבר עמהם בים דכתיב

ועבר

תעבר בים צרה זה פסל מיכה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כלומר שטופים בעבודה זרה ובהיות משה אצלם היה מכריחם וכשחשבו שמת חזרו לסורן ואהרן בחר להם אחד מן הבזלות וזהו כי שחת עמך ענין עבודה זרה אמר משה חטאה גדולה עד כאן ׳ ולזה הדרך יהיה תימה מאהרן מה שתמהו עליו היאך עשה עז והנה חנניה וכו׳ ודרך הרמבן זל נכון וישר הנה דברנו כל הצורך ונשלים הכתוב שהתחלנו חכמת אדם תאיר פניו זה משה דכתיב כי קרן עור פניו׳ אמרו במדרש מהיכן זכה משה לקירון פנים אמרו מן המערה דכתיב ושכותי כפי מידו של הקבה שסך עליו דכתיב וקרנים מידו לו ׳ ויש אומרים שהיה מלמדו פנים בפנים ׳ ויש אומרים ממה שנשתייר בקולמוס העבירו על פניו ונטל אותו הקירון ומזה אמרו פני משה כפני חמה וכל זה זכה משה בענין הלוחו׳ וזהו וקרנים מידו לו ושם חביון ראשי תיבות פלוח כי לוחת כתיב וזה האור הוא הצפון לעתיד לבא לצדיקים כמו שאמר גנזו לצדיקים לעתיד לבא ועל זה נאמר והיה יום אחד הוא יודע לה׳ לא יום ולא לילה וגו׳ כלומר יגיע זמן שישמש אותו האור לישראל ויהיה תמיד בלי הפסק ולא יהיה נוהג זה כמנהג יום ולילה אלא הכל יום וזה יהיה לעת ערב שיהיה אור בסוף האלף שהוא הערב שבת הגדול והוא עולם הבא שהוא שבת לחי העולמים ובזמן המשיח מהרה יגלה נזדכך ונתלבן שנהיה כלנו ראויין לאותו אור שיסתלק שטן ופגע רע ויצר רע כמו שנבאו כל הנביאים על זה ורוח הטומאה אעביר מן הארץ ולא נצטרך לפרה אדומה כי בעון העגל הוצרכנו לה׳ וכמו שאמרו זל תבא האם ותקנח צואת בנה׳ משל על העגל שהאם מסירה עון העגל ונהיה זכאין לאותו אור שהבטיח הנביא באמרו מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם :

פרשת ויקהל ופקודי

ויהי נועם ה׳ אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו : (תהלים צ׳)

ויהי נועם הפסוק הזה נאמ׳ במזמור תפלה למשה איש האלהים שהוא נכבד עד מאד ׳ וכפי קבלת חכמים זל אמרו מרעה בשעת הקמת המשכן ׳ ושאר התפלה התפלל בהר על עון העגל עד תשלום אחד עשר מזמורים שלא נזכר בהם שם המדבר ואמרו משה ואהרן ׳ וכן מוכיח המזמור שמדבר בענין התשובה וישראל שחטאו בעגל היו כלם בעלי תשובה ומסרו עצמן למיתה כשהפשיטו עדיים מעליהם כמו שאמרנו בפרש׳ האחרת ולזה התפלל עליהם ולא התפלל על שמעון כי אביו יעקב לא ברכו ולוי היה בעל תשובה ונתעסק בתורה המכפר הכל דכתי׳ אם יכופר עון בית עלי בזבח ובמנחה כל הימים ׳ ואמרו בזבח ומנחה וכו׳ ועוד שמלאו ידיהם בענין העגל ונכנסו בעבור זה בכלל ברכה כמו שאמר ולתת עליכם היום ברכה ואחר שבירך אותם התפלל לשם על ענין המשכן שתשרה שכינה במעשה ידיהם ׳ ומה שהתחיל איש האלהים כבר אמרנו כי הוא לענין ואפילו שנאמר כן בדוד ואליה לא היו בזו המעלה ועל זה אמרו מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים אמרו אני מושל באדם מי מושל בי בביכול צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה׳ ואומר ויהי נועם ה׳ אלקינו וגומר שתשרה שכינה במעשה ידיהם וזהו מה שנאמר בזו הפרשה

וירא משה את כל המלאכה וגו׳ וזה היה בראש חדש ניסן כשצוה השם למשה בחדש הראשון באחד לחדש תקים וגומ׳ והכוונה בזאת הצואה למשה בעבור כי עיקר שכינ׳ בתחתונים ואין שריית שכינה במשכן אלא כשהוא מוקם לא כשהוא מפורק וראוי הוא שתשרה שכינ׳ על ידי משה רבינו ע״ה דכתי׳ וענוים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה וכי רשעים פורחים באויר הם אלא שהם משכינים שכינה בתחתונים שכבר אמרנו בשלש הפרשיות שעברו במעשה המשכן ובית עולמי׳ ותכונתם וכל הפרטים הם ציורים דוגמא לציורים רוחניים ועל כן באו כל המעשים וסדורי הכלים על ידי משה כמו שכתוב בזו הפרשה ויתן וישם ויקם שרומז למשה שהוא המסדר הכל ואמר בכל פרט ופרט כאשר צוה ה׳ את משה והיה יכול לזכו׳ הכל בפעם אחת אבל לרמוז כי בכל פעם ופעם ענין גדול והם כנגד יח אלף עולמות היוצאים מתשעה כאמרות הגלויות במעשה בראשית כי מאמר בראשית סתום הוא ואין בו התפשטות כי אפילו המחשבה אסורה בו ומן התשעה יוצאים העולמים כל אחד כלול דין ורחמי׳ ועל כן הם יח כנגד ח׳ אלף עולמי׳ וכנגד יח חוליות שבשדרה וכנגדן יח ברכות והיו העולמות יח אלף כמו שכתוב רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ׳ ואמרו חכמים זל אל תקרי שנאן אלא שאינן אלפי שאינן ולכן לא היתה ראויה זו הצואה להקים המשכן ולסדר כליו אלא למשה שהוא צדיק יסוד עולם והוא המקיים עולמות כי כשהוקם המשכן וכנגדו נבנה המקדש נתנו יסודות עולם דכתיב ושמתי מקום לעמי ישראל ושכן תחתיו ולא ירגז עוד׳ ואמרינן במדרש חזית בפסוק באתי לגני אמר רבי לוי עיקר שכינה בתחתונים היתה דכתיב וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן ׳ בא אדם הראשון וקצץ בנטיעות ונסתלק לרקיע ראשון׳ בא קין הרג הבל נסתלק לרקיע שני׳ בא אנוש ועבד עבוד׳ זרה ונסתלק לשלישי׳ באו דור המבול השחיתו דרכם נסתלק לרקיע רביעי׳ באו בוני המגדל נסתלק לחמישי׳ בא נמרוד נסתלק לששי׳ באו סדומיים נסתלק לשביעי׳ בא אברהם הוריד השכינה מן השביעי לששי׳ בא יצחק והורידה לחמישי׳ בא יעקב והורידה לרביעי׳ בא לוי והורידה לשלישי׳ בא קהת הורידה לשני׳ בא עמרם הורידה לראשון׳ בא משה הורידה לארץ למשכן ועל זה באה הצואה למשה להקים המשכן שהוא ראוי להשרות שכינה בתחתונים׳ ואמרינן בילמדנו כל מה שהיה בעולם היה במשכן׳ כתי׳ בעולם נוטה שמים כיריעה׳ ובמשכן יריעות עזים׳ בעולם יהי רקיע ויהי מבדיל׳ ובמשכן והבדילה הפרוכת׳ בעולם יקוו המים׳ ובמשכן כיור וכנו׳ בעולם מאורות׳ ובמשכן מנורות׳ בעולם עוף יעופף׳ ובמשכן כרובים׳ בעולם נעשה אדם׳ ובמשכן אהרן כי הוא במקו׳ האדם הגדול אברהם׳ וזכה למדת החסד מדת אדם הראשון כי עולם חסד יבנה׳ ולכן אהרן בגימטריא רנו ואברהם רמח רחם תזכור ח׳ אלו ח׳ בגדים של כתונת המפורשים בבגדי אהרן׳ בעולם ויכלו׳ במשכן ותכל׳ בעולם ויברך אלהים׳ ובמשכן ויברך אותם משה׳ בעולם ויקדש אותו׳ ובמשכן ויקדש אותו ואת כל כליו׳ ולכן זכה משה ע״ה השלם בכל השלימות ובכל המעלות שהיו באדם הראשון כמו שאמר בפרשת כי תשא לשמש בז׳ ימי המלואים ולהקים ולפרק ולעשות חלקו כמו שזכו כל ישראל המתנדבים בעם כי כל ישראל האנשים והנשים עשו חלקם במשכן וסייעו שם כמו שכתוב בפרשה והנשיאים שאחרו עצמם נכתב והנשיאים חסר נשיאם כתי׳ ואפי׳ שהיתה כוונתם לטוב שאמרו יתנדבו הן וכל החיסרון נשלים אנחנו וישראל השלימו הכל דכתיב והמלאכה היתה דיים וגומר׳ והביאו הכל בשני בקרים דכתיב בבוקר בבוקר וכשראו כך

הביא

הביאו אבני השוהם ובעבור שאירע להם זה הקדימו בחנוכת
המזבח ובעבור זה הקים משה המשכן לעשות חלקו · ואמרו
במדרש כי רצו בצלא' ואהליאב להקים המשכן ולא היה עומד
ובגמרא דיומא עם המן ירדו אבני השוהם דכתיב והנשיאים
הביאו וכתיב מעלה נשיאים מקצה הארץ · ויביאו את המשכן
אל משה והקים אותו וכשהוקם באחד בניסן אז התפלל ויהי
נועם וירדה שכינה דכתיב ויכס הענן והתחילו הנשיאי להביא
קרבנם דכתיב ויהי ביום כלות משה וגו ובעבור שהקריבו יב
יום זה אחר זה עד ערב הפסח והיה כל יום ויום שמחה נהגו
שלא להתחנן מראש חדש ניסן עד יציאת פסח ואותו יום
שהוקם המשכן נטל עשרה עטרות כדאיתא במסכת שבת פ'
רבי עקיבא ובסדר עולם · וכמו בבית עולמים י' קדושות וכמו
שהעולם בשעת יצירתו נתעטר ונתחד בעשר מעלו היוצאים
מעשרה מאמרות · וכן בעולם העליון בי' מדרגות המלאכים ·
ועולם האמצעי בעשרה גלגלים · בעולם התחתון בי' מעלות'
ובראש חדש ניסן ביום שהוקם המשכן נצטוו ישראל במצות
קידוש החדש שהוא ענין גדול בישראל מעלה גדולה להם
וכמו שאמרנו בפרש' שעברו ועל כן נתקשה משה על קידוש
החדש לא על המולד ועל החשבון כי זה ידוע וברור היה לו ·
ואם היא חכמה גדולה כאשר רמזו ז"ל בפסו' כי היא חכמתכם
ובינתכם לעיני העמים ואמרו כי זה חשבון תקופות ומזלות
אבל ענין הקשוי למשה הוא ענין הירח שרומזת לדבר עליוני
במהותו של הקב"ה היאך הוא מתנהג עם בריותיו והיאך נותן
פרס לעבדיו ומשתלשל הפרס והברכה מלמעלה למטה וכדי
להודיע לנו הדבר הגדול הזה אמרו לנו חכמינו ז"ל ענין גדול
ונכבד אלמלא לא זכו ישרא' אלא להקביל פני אביהם שבשמים
בכל חדש וחדש דיים ולכן הקדים דוד באמרו עשה ירח
למועדים שמש ידע מבואו · ויש מפרשים כי הקדימה כי כן
קדמה לשמש כי היא שמשה בלילה והשמש ביום כי היום
הולך אחר הלילה · ויש מפרשים כי הקדימה כסוד פרץ וזרח
וכן הוא האמת שהוא רמז לשכינתן של ישראל ולכן מונין
ישראל ללבנה שהיא דוגמת שומר ישראל · ולפי הפשט גם
כן ישראל מונין ללבנה שבעבור שקטרגה נענשה ונתמעטה
עד זמן המשיח שיהיה אור הלבנה כאור החמה וישרא' בעולם
הזה ובבא והלבנה עושה פעולתה בלילה וישראל עוסקים
בתורה ובמצות בעולם הזה הדומה ללילה ובהיות ישראל
מחשבתן קודמת לעולם אמר דוד למועדים למועדי ישראל ·
ובעלי הפשט אמרו למועדים כמו לזמני מועד צאתך ממצרים
מן המועד אשר יעדו שבה נמנין קור וחום קיץ וחורף כי השנה
מתחלקת לשנים עשר חדשי' וכל זמן מאלו הד' נחלק לשלשה
חדשים והאמת למועדים ממש כי מועדי' תלויין בקדוש החדש
והוא סוד העיבור התחתון וכמו שכתבתי בפרשת בא אל פרעה
ולכן אנו מברכין עטרת תפארת והוא סוד גדול · והחכמים
היו שמחים במצוה הזאת כאשר רמזו במסכת סופרים שהיו
אומרים ישראל ברכת הירח במלבוש נאה ונכבד והיו מרקדים
ואומרים ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך ·
סימן טוב תהא לישרא' · ועל זה נאמר כאן החדש הזה ונאמר
להלן זה אלי ואנוהו ועל זה תקנו הברכה מעומד · והראה
השם למשה באצבע כזה ראה וקד' רמזו לפסו' כתובים באצבע
אלדים · עוד רמזו לנו במה שאמרו במדרש החדש הזה זה
אברהם · וכן אמרו ויהי בחדש הראשון באחד לחדש זה
אברהם · דכתי' אחד היה אברהם · רמזו לנו כי ממדת החסד
משתלשל כל הטוב הבא עלינו והחסד שהקב"ה עושה עמנו
בכל יום · ועוד אמרו חז"ל ראשון הוא לכם לא מנה בו כי אם
הראשון כי זו מצוה מחודשת אלינו שיהא זכר ליציאת מצרים
ולכן לא תמצא שמות חדשים בתורה כי אם חדש אחד חדש

שני · וכמו שכתבנו בפרשת בא אל פרעה · ונחזור לענייננו
כי נתעטרו ישראל בראש חדש ניסן בעשר עטרות שנטלו
אותן השנויין בסדר עולם · וכן ראשון למעשה בראשית
לנשיאים · ולכהונה · ולנשיאות כפים · לירידת אש · לאכילת
קדשים · לשכינה · לאיסור הבמות · לחדשים · ואמרו ז"ל כי
משה ע"ה נתיירא מעון העגל שמא לא יהיה רצון השם ית'
לשכון בתוך בני ישראל לאחר עון העגל ולכן באה פרשת כי
תשא בין פרשת ויקחו לי תרומה למלאכת המשכן שהיא
רמוזה בפרשת ויקהל ולאחר שנתכפר להם עון העגל ביום
הכפורים ירד למחרתו · והקהיל את בני ישרא' ובשרם ואמר
להם כי השם מחל להם עון העגל ומצוה להם לחזור ולעשות
המשכן אשר בחר בו מתחלה קודם שבירת הלוחות כי כיון
שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו לחות שניות וכרת עמו ברית
חדשה והבטיחם שילך השם בקרבם · הנה חזרו לקדמותן
ולאהבת כלולותן וידעו שתשרה שכינתו בתוכם כמו שאמר
לו תחלה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · והתחיל במצות
שבת לשתי כוונות · האחד להורות כי מעשה המשכן הוא
מכוון כנגד מעשה בראשי' והא בהא תליא וכמו ששבת השם
ביום הז' מכל מלאכתו כן צוה בכאן לעשו' מלאכה ששה ימים
וביום השביעי ישבות שהוא רמז למעשה בראשית ולחשבון
ימות עולם · ועוד כוונה אחרת שאין מלאכת המשכן דוחה
שבת והשם אמר ענין השב' למעשה אחר מצות המשכן ומשה
הקדימו קודם עשיית המשכן להורות כי הוא ראשון ואחרון
ועולמו נעוץ כלו סופו בתחלתו ואחר זאת הצואה נזדרזו כל
בית ישראל האנשים והנשים להביא נדבה למלאכת המשכן
והודיענו בפרשה שחזר ענין המשכן והאריך בהקמתו וכל
ענייניו ולא היה צריך להאריך לו שיכתוב ככל אשר צוה השם
את משה כן עשו בני ישראל אבל טעם האריכות לב' כוונות ·
האחד שעשו כל המלאכה בשלימות לא חסרו דבר · ועוד
להודיענו שכל הפרטים שבמשכן כל אחד ואחד יש בו ענין
ולא היה בו דבר לבטלה ולכן יחד לכל דבר ודבר כאשר צוה
ה' את משה · והודיענו שאהבתו וחפצו הוא עמנו עתה כקודם
החטא · ועוד למדנו מזאת הפרשה זירוז ישראל במלאכת
המשכן שהיו חסידי עליון ולא הפילו דבר ארצה מכל אשר
צוה להם ונזדרזו הנשים יותר מן האנשים כמו שכתוב ויבואו
האנשים על הנשים כלומ' שקדמו הנשים לאנשים · וי"מ על
הנשי' כמו עם הנשי' כמו ולא שתם על צאן לבן · ומה שהביאו
הנשים ה' תכשיטי נשים חח ונזם טבעת עגיל וכומז כל כלי
זהב יש במדרש שהביאו אותם לכפר על מעשה העגל כמו ה'
בקר ישלם תחת השור ועל שלא פרקו נזמיהם במעשה העגל
זכו הנשים למצות ראש חדש שהוקם המשכן בראש חדש ·
ועוד במדרש כי העזי' היו באות מאליהן בכל יום זולתי בשבת
ובראש חדש שהנשים החכמות היו טוות שער העזים כמו
שהוא מחובר בגופן · וי"ש הכתו' בחכמה טוו את העיזי' ובעבור
שלא היו באות בר"ח זכו הנשים למצות ר"ח · ועוד זכו הנשים
לעשות כיור וכנו ממראותיהן כ"ש הכתוב במראות הצובאות
והן אותן הנשים ששלטו ביצרן והיו מתפללות יומם ולילה
הביאו מראיהן נדבה שמתחלה היו רואו' בהן והיו מתקשטות
והיו פרות ורבות ומעמידות צבאות רבות · ועתה כשפרשו
מתאוות העולם הביאום אל משה וכשה היה מואס בהם אמר
לו הקב"ה למשה קבל מהם כי הם סבבו להעמי' צבאו' בישרא'
אותה שעה קבלם משה על פי הדבר ועש' מהם הכיור הנכבד
שמטיל שלום בין איש לאשתו · ועוד למדנו מן הפרשה
גאמנות האומנים שאמרו למשה מרבים העם להביא ונאמנות
הנגיד המצוה עליהם שצוה להעביר קול במחנה שלא יביאו
נדבה עוד בבוקר · ועוד למדנו דרך ארץ ממשה שרצה

להשגר

להשמר מחשד הבריות ונתן חשבון מכל הנדבה הבאה לידו
אע״פ שהיה נקי מהשם עשה זה מפני קצת העם שהיו מליזים
עליו כמו שדרשו בפסוק והביטו אחר משה שיש מי שדורשין
אותו לגנאי והוא נתן חשבון מהכל לצאת ידי הבריות וכמ״ש
במסכת שקלים אין התורם נכנס לא בפרגוד ולא במנעל וכו׳
עד והייתם נקיים מה׳ ומישראל ׳ ועוד למדנו מזו הפרש כי
הקדי׳ בצלאל המשכן ואחריו הארון והשלחן והמנור׳ והמזבחות
והחצר בל זה טעם נכון שלא היו כן בצואה ועל כן אמר יודע
היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ ׳ ולכן
הקדים המשכן כי כן במעשה בראשית תחלה שמים וארץ
שכנגדן היריעות והאדנים ואחר כן הארון שבו הלוחות כנגד
יהי אור ׳ ואחר כך השלחן כנגד יום שני שאין בו כי טוב ולכן
אין הבדל בין שלחן ולחמו כי מצפון תפתח הרעה ומצפון
זהב יאתה ולכן נאמר בג׳ כי טוב ב׳ פעמי׳ כי משם חשוב והרע
כאן בזמן שעושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין עושין רצונו
והוא ענין גדול ׳ ואח״כ המנורה כנגד המאורות ומארת כתי׳
ומקבלין דין מדין והלבנה מותאמת בחמה כענין פרץ וזרח ׳
ואח״כ המזבחות כנגד בית ראשון ושני הבאים מכח המאורו׳
אחר כך כיור וכנו כנגד יום ה׳ ישרצו המי׳ אח״כ חצר המשכן
כנגד בריאת האדם ׳ ובהיות כל אלו העניינים גדולים היה
מגלגל משה רבינו שתשרה שכינה במשכן ואמר ויהי נועם ה׳
כי נועם הוא שכינה כמו שכתוב לחזות בנועם ה׳ ועוד אמרו
במדרש שמה שנהגו העם להתחיל מוצאי שבת מזה הפסוק
ונופלים אורך ימים כדי להשלים קכ״ט מלות להרחיק ממנו
המזיקים כמו שאמרו חז״ל על פסוק ויחי אדם ק״ל שנה ויולד
בדמותו ובצלמו אמרו כל אותן קכ״ט שנים עד שנולד שת היה
אדם נזוף ומוליד רוחות ושדים ולכן נקרא יושב בסתר עליון
שיר של פגעים ונהגו לאמרו במוצאי שבת שיש בכל השבוע
מלאכה אבל אם אין בכל השבוע מלאכה אפילו יום אחד לא
נהגו ׳ ויש אומרים שאין בו אות ז״ן שהאומרו אינו צריך כלי
ז״ן להנצל מן הפגעים שהוא עצמו ז״ן ׳ וי״א כי בעבור זה אין

בכל זה השיר ז׳ בי ז׳ שבתות יש בשנה שאין אומרים אותו והם
ב׳ שבועות של פסח על הרוב ושבוע של שבועות ושבוע של
ר״ה ושבוע של יום הכיפורים וב׳ שבועות של סוכו׳ ׳ ועוד אמרו
שהנשמות של פושעי ישרא׳ הנדונים בגיהנם יש להם מנוחה
ביום השבת ואינם חוזרים לעונשם עד שמשלימין סדרן ולכן
אומרים אותו בקול נעים ׳ ועוד במדרש כי רמז למשה בזאת
התפלה ג׳ מקדשות ׳ בתחלה התפלל על המשכן להשכין
שכינתו בו ועל ידי זה אומר ויהי נועם ה ועל בית ראשון אומר
ומעשה ידינו כוננה עלינו ׳ ועל בית שני אמר ומעשה ידינו
כוננהו ׳ ועל העתיד ליבנות במהרה בימינו אמר יושב בסתר
עליון בצל שדי יתלונן אומר לה׳ מחסי ומצודתי וגו׳ כי הוא
יצילך מפח יקוש וגו׳ יפול מצדך וגו׳ אליך לא יגש וגו׳ כי הוא
יהיה קים לעד לא ינתש ולא יהרס ולא יתמשכן עוד כי הוא
במושכן בעוונותינו וכמו שדרשו משכן העדות שנתמשכן ב׳
פעמים ׳ ורז״ל אמרו אם חבול תחבול שלמת רעך זה הקב״ה
דכתי׳ עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ולכן היה יריעות
עזים ׳ רעיך זה הקב״ה כמה דאת אמר זה דודי וזה רעי ׳ עד בא
השמש לזמן ביאת המשיח יזרח אורך דכתי׳ וזרחה לכם יראי
שמי שהשכינה תהיה שם תמיד בלי הפסק ולא יהיה כשאר
מקדשות ׳ וכמו שאמר גם כן משה בפרשת וזאת הברכה
אשר בירך משה ׃ לבנימין אמר ידיד ה׳ ישכון לבטח עליו
שהוא ידיד ה׳ ישכון בחלקו בית המקד׳ שנקרא ידידו׳ שבבית
ראשון שכן עליו הכבוד ולא היה קבוע בפנים ׳ ועל כן נסעה
אותן המסעות שנסעה ׳ ובבית שני היתה חופפת ׳ ובבית
השלישי העתיד יהיה בין כתפיו ויקראו לירושלם כסא ה׳ אמן
וכן יהי רצון כמו שכתוב והיה ביום ההוא יקראו לירושלם
כסא ה׳ וגומר ׃

נשלם ספר ואלה שמות ׳ תהלה ועוז לשוכן בשמי מרומות ׃

חזק

ויקרא

הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט
ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך :
(מיכה ו)

הגיד לך וגו' מיכה הנביא הודיענו בכתוב הזה
עבודת השם ית' השלימה אשר בה
חפץ מכל שאר העבודו' והיא המרוצה
לפניו והיא השלשה דברים הנזכרים בזה הכתוב ואמר זה
בדרך שאלה ותשובה שהיו שואלים ממנו ישראל שיאמר
אותה להם ולכן הזכיר למעלה במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום
האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה · הירצה ה' באלפי אלים
וגו' ונקדים הקדמה ידוע כי המקבל טובה מזולתו חייב הוא
להודות לו עליו ולא יהיה כפוי טובה והוא על ה' פנים ·
האחד טובת האב על הבן ובאה המצו' על זה כבד את אביך
וגו' איש אמו ואביו תיראו · והשני טובת האדון על עבדיו
והמלך על עמו ובאה המצוה על זה בן יכבד אב ועבד אדוניו ·
והשלישי טובת העשיר לרש וכתיב ברכת אובד עלי תבא · אם
לא ברכוני חלציו · והרביעי אישי המין קצתם על קצתם
ונאמר בזה רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן וכתי' מתן
אדם ירחיב לו · והחמישי הטבת השם ית' לנו וכשנעיין באלו
המטיבים יש להם ענין ותועלת שהיא תלויה בדבר כי טובת
האב על הבן מפני תועלת עצמו שהוא עצם מעצמיו ובשר
מבשרו והוא מוטבע בזה כמו שאיברי האדם עוזרין אלו לאלו ·
וטובת האדון אל העבד הוא מכוין לתיקון ממונו · והמלך
להעזר בעמו · וטובת העשיר אל הרש הוא לקבל שכר או
לעשות לו שם · וטובות בני אדם אלו לאלו הוא מצד התגמול
שאם ייטיב לו יקבל הוא טוב ממנו אחרי כן ועם כל זה חייבה
המצוה להודות למטיב כמו שאמרנו ואם הם מכונים להנאה
וגם אין אלו הטובות מתמידות שיש להם הפסק כל שכן וכל
שכן שחייב האדם לעבוד ולשבח בוראו שאין בו אחת מכל
אלו הסבו' ואינו מכוין לשום הנאה בהיטיבו לנו וכל טובותינו
מתמידות בלי הפסק וכל אלו המטיבים לזולתם שזכרנו אין
יתרון למטיב על מקבל הטובה באנושתם ועצמותם כי הם
במין אחד אלא מעלה מקרית ואפילו יהיה המטיב בתכלית
החסרון והגריעות ויהיה מקבל הטובה שלם בשלימות גדול
וטוב מן המטיב הוא חייב בהודאה ובעבודה כל שכן וכל שכן
למלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא נעלה ומרומ' על כל נמצא
ועל כל מושג בהרגשה ובשכל והאדם הוא חסר וחלש אפי'
מבעלי חיים שאינם מדברים מצד עצמו ואנושתו וזה בשלשה
עניינים · האחד בענין גדולו ועוללותו שהם חזקי' ממנו יכולין
לסבול הצער ואינן מטריחין לאבותם בגידולם כאדם · והשני
בלכלוכים וטינופים כי צואת אדם מוסרחת יותר משאר בעלי
חיים שאינם מדברים ואם ימנעו מן דרחיצה גופם מלוכלך
מהם וכשימות האדם נבלתו יותר מוסרחת מנבלתם · והג'
כשיחלש כח הדבר שבאדם מצד חולי כמוהו יהיה יותר עונה
ונרתע מהם שאיפשר שיפיל עצמו בים או בנהר או בשיח
ומערה ויפסד השתדלותו בבקשת צרכיו והנה אפילו כשהוא
בריא תמצא רוב בעלי חיים משתדלים בבקשת מחייתם
ומתחבלים יותר מן האדם אף כי כשיחסר אכלו כי הוא פחות
מהם וכשנחשוב בכל זה במה אדם מחוייב בעבוד' הבורא ית'
יותר מכל נמצא וכן היה אומר בכתוב הזה במה אקדם כלומ'
אי זו היא העבודה שיעבוד כל יחיד ויחיד ממנו לשם ונקדם
בה פניו ואכפף לפניו בה הירצ' שאקד' לפניו בעולו' שהעולה
מבחר הקרבנות שהיא כליל לשם ובאה מהזכרים לבד ואם
הוא ית' רוצה בזה אביא לפניו מבחר המין שהם עגלים בני
שנה כמו שאמר מבחר הבהמות הבקר והעגלים הם מבחר
המין כמאמר התור' מן הבקר ומן הצאן הקדים הבקר ומבחר
הבקר העגלים וכן בדבריהם ז"ל עבדו ליה עגלא תליתא ואמר
אחרי כן הירצה ה' באלפי אלים וגו' כלומ' אם הוא רוצה יותר
במין הצאן שהם הכשבים אביא לפניו אלפי אלים שהם
הכשבים ברבבות נחלי שמן כלומר אם חפץ במנחו' הבלולות
בשמן במיני המנחות שהם מאפה תנור או מרחשת או מחבת
המוזכרות בפרשה והם חמשה מנחות אביא לפניו רבבות
נחלי שמן והנה לקח הנביא הקרבנות בסדר הפרשה בתחלה
עולת הבקר והצאן ואחרי כן המנחות והזכיר המנחות אחר
העולה קודם שישלים ענין הקרבנות שלמים וחטאת ואשם
בעבור כי רצה להזכיר קרבן עני כי המנחות הם קרבן עני
להודיע שקרבן עני חשוב כעולת עשיר בקר וצאן ונאמר בו
נפש כי תקריב להודיע כי קרבן עני חשוב לפני השם כאלו
הקריב נפשו והזכירו אחר עולת העוף שהוא של עני ונאמר
בו ריח ניחוח כעולת הבהמה להודיע דאחד המרבה ואחד
הממעיט ולכן כתיב ושסע אותו בכנפיו שלא יסיר הנוצה ואם
ההדיוט מריח ריח הכנפים נפשו קצה והשם חושב אות' לריח
ניחוח להראו' כמה חשוב לפני השם קרבן עני · האתן בכורי
פשעי כלומר אם אינו רוצה במין הבהמה והוא רוצה במין
האדם הנכבד אביא לפניו בכורי במקום פשעי ופרי בטני
במקום חטאת נפשי והשיב להם הנביא הגיד לך אדם מה
טוב כלומר השם מה טוב לפניו מאלו העבודות ואמר אדם כמו
שבא בקרבנות בתורה · אדם כי יקריב מכם כמו שאמרו ז"ל
על כתוב ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויין
אדם ואין אומות העולם קרויין אדם · ועוד במדרש כי אמר
אדם בקרבנו' לומר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שכל
העולם היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל כי השם שונא
גזל בעולה וכן בעולת העוף כתיב והסיר את מוראתו בנוצתה
ומתרגמינן ית זפקיה באוכליה כלומר הזפק עם בני מעיה
בשביל שהעוף אוכל מן הגזל · ונוצתה כמו דבר מאוס וכמוהו
כי נצו גם נעו אבל בבהמה האוכלת על אבוס בעליה כתיב
והקרב והכרעים ירחץ במים · ומה ה' דורש ממך וגו' ·
כלומר אין חפץ לשם להטריח על בני אדם ואין דרכו לבא
בטרוניא עם בריותיו כמו שכתבתי למעלה עמי מה עשיתי לך
ומה הלאיתיך ענה בי ואמר לא העבדתיך במנחה ולא
הוגעתיך בלבונה כלומר אינו דורש ממך אלא עבודה קלה
וקרובה כמו שכתוב בתורה כי קרוב אליך הדבר מאד וגומר
עשות משפט וצדקה ואהבת חסד והצנע לכת הם שלשה
דברים האחד עשו' משפט והוא היושר שלא יעשה עול לשום
אדם וכל הדברי' שירצה בהם לעצמו שירצה גם בהם לחבירו

כמו שבא בתורה ואהבת לרעך כמוך · ואמרו ז"ל דעלך סני לחברך לא תעביד שלא יגנוב ולא יגזול ולא יחמוד ולא יעיד לו עדות שקר · סוף דבר שלא יזיקוהו לא בגופו ולא בממונו וזהו מלאת משפט כלו יושר וכמו שבא בתורה ועשית הטוב והישר וכמו שכתוב בשם ית' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט · ועוד נכלל במלת משפט לעשות משפט וייסור ברשעים כמו שכתוב מתי תעשה ברודפי משפט · ואמר על היושר והטוב בעיניך עשיתי · עשיתי משפט וצדק וגו' · הנה כלל במלת משפט רוב המצות השכליות והוא הדברות שהם מן כבד אביך עד הסוף · ואמר ואהבת חסד והוא השני כלו' לא תהיה העבודה שלימה בעשותך היושר לבד שלא תזיק לחבירך ולא תעשה לו עול ותאמר לא אועיל ולא אזיק שלי שלי ושלך שלך שאתה צריך להועילו בגופך ובממונך וזו היא מלת חסד כי היא בלשוננו מורה על הפלגה והוא על ב' פנים · האחד העושה טוב למי שאין עליו שום חיוב ולכן נקרא השם רב חסד ונקרא כל המציאות חסד שנ' עולם חסד יבנה · והשני העושה יותר מן החיוב המוטל עליו לעשות וזהו באדם והנה בעשות האדם היושר לבד אינו נקרא חסיד אלא כשעושה לפנים משורת הדין כי בהיותו נותן שכר שכיר ופורע חובו אינו חסד אלא יושר אבל בעשותו צדקה משלו נקרא חסד ולכן יאמר בהשבת המשכון ולך תהיה צדקה כי הנושה בחבירו משאת מאומה על משכונו או שמשכנו בחובו אינו מן היושר והמשפט להחזירו עד שיפרע חובו אבל כשמחזיר לו כסות לילה לכסות ולבוש יום ללבוש אז הוא עושה צדקה · ובכלל מלת חסד ביקור חולים וניחום אבלים וקבורת מתים והיא מדה טובה ובעניים ובעשירים מה שאין כן בצדקה ·

הנה אומרים שני דברים צריכין לעובד והם משפט וחסד ולכן אמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה וגו' · כי הצדקה היא בכלל החסד · והדבר השלישי שצריך העובד הוא אמרו הצנע לכת עם אלהיך כלל בזה המצות התוריות השמעיות הנקראי' חקים שטעמם נסתר כלומר מכוסה · ולכן אמר הצנע שלא נתפרש טעמם ועיקר אלו המצות היחוד ואהבת השם ויראתו וכן תי' וצניע הלך בדחלת דה' ונכלל בזו המצוה תפילין וציצית ולולב וסוכה והדומים לה הנה כלל בזו הצואה המצות השכליות והשמעיות הן עשה הן לא תעשה ובהן נכללין תרי"ג מצות שנאמרו למשה בסיני שנ' תורה צוה לנו משה · בא דוד והעמידם על י"א שנ' ה' מי יגור באהליך · בא ישעיה והעמידן על שש דכתיב הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע · בא מיכה והעמידן על ג' דכתיב הגיד לך אדם מה טוב · ועוד יש לפרש במלת והצנע במדת צניעות והענוה שהיא מדה טובה והענו והצנוע זוכה לישיבה של מעלה · אמרו במדרש שאלו לאליהו מאן יתיב בפנים מן הפרגוד ואמר ענותני הדא הוא דכתיב וענוים ירשו ארץ · ועוד דרשו במלת והצנע לכת בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם אדם חוטא לחבירו ומבקש מחילה ברבים והקב"ה אינו כן אלא בינו לבינו שנאם' אשרי נשוי פשע כסוי חטאה · וכתיב והצנע לכת · ורז"ל מפרשים במסכת הוריות כי אם עשות משפט אלו הדינין · ואהבת חסד זו גמילות חסדים · מאי והצנע לכת זו הכנסת כלה וקבורת המת · והלא דברים ק"ו דברים שדרכן לעשות אדם בפרהסיא כתיב בהו והצנע קל וחומר לדברים הנעשים בצנעה · כוונתם לומר כי מלת והצנע חוזר על חסד ומשפט ואינ' מצוה בפני עצמה אלא פירוש כלומר שיעשה אדם החסד והמצות בצינעה לשם שמים לא להתגדל כי אפילו המצות שאין אדם יכול לעשותן בצינעה כקבורת מת והכנסת כלה כתיב ביה והצנע כל שכן האחרות וכל שכן בצדקה שהוא החסד שהיא צריכה על כל פנים בצינעה כמו שכתוב מתן בסתר יכפה אף וכתיב רב אדם יקרא איש חסדו וגו' · הנה פירשנו כוונת הנביא באלו הכתובים כי העבודה השלימה היא עשית המצו' והיא חביבה יותר הקרבן · וכן אמר שמואל הנביא החפץ לה' בעולות וזבחים וגו' · וכן אמר דוד זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי · ואמר שלמה המלך ע"ה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח · ואמר אסף לא על זבחיך אוכיחך וגו' · לא אקח מביתך פר וגו' זבח לאלהים תודה וגו' וקראני ביום צרה וגו' זובח תודה יכבדנני וגו' · ואמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם וגו' כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו' · כי אם את הדבר הזה וגו' · ולפי זה יש שאלה גדולה ושאלו אותה רבים וגדולים כי מדברי אלו הנביאים נראה שאין חפץ לשם בקרבן ואנו רואין בתורה כמה אזהרות ומצות בענין הקרבנות בפרשה הזאת ובפרשת צו · ועוד הוקשה להם הטעם בקרבן שאמר הכתוב לחמי ריח ניחוחי והוא קשה כלפי מעלה ובזה רבו התירוצים ואני אכתוב קצת מה שתירצו הגדולים בזה · ר"מ ז"ל תירץ בזה כי דברי הנביאים אמת שכוונ' השם בנו לא היתה אלא בעבודת התורה והמצות ולכן לא נצטוינו בעשרת הדברות שום רמז מן הקרבן ולא במרה כמו שאמר ירמיהו · וענין צואת הקרבן היתה בעבור ישראל שהורגלו בין המצרים ושאר האומות והיו אותן האומות מקריבין קרבן לשדים ולעבודה זרה גם ישראל היו נוהגין עמהם כמו שבא בתורה ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו' · וכתוב בתוכחות יזבחו לשדים וגו' · וההרגל דבר גדול וקשה להפרד ממנו ואלו היה מצוה להם שינזרו מכל וכל היה קשה מאד כי אלו בא עתה נביא ויאמר לנו השם מצוה לכם שלא תתפללו ולא תצומו ותהיה עבודת' מחשבה בלבד ובזה די לשם יהיה קשה מאד להאמין מפני ההרגל שהורגלנו · ולכן צוה שיקריבו לפניו הקרבנות לא שכוונתו וחפצו בהם אלא למחות שם עבוד' זרה ומפני שהיו מהם עובדים למזל טלה ומהם לשור ומהם לשדים הנראים כמו עזים צוה להקריב מאלו שלשה מינין בקר וצאן ועז וזו תחבולה כמו שעשה בצאתם ממצרים שהיו מורגלין בחומר ולבנים לא נחם בדרך קרובה כדכתיב פן ינחם העם וגו' עד שהורגלו במדבר ואף על פי שהיה יכול לשנות טבעם ולחזק לבם ולהכניסם מיד אין חפץ לשם לשנות טבע אלא במוכרח בנסים וזהו שאמר הכתוב מי יתן ושלא לבטל שכר ועונש · וכן עשה בקרבנות עשה תחבולה ולא רצה לשנות מנהגם ואמרו עוד ז"ל כי כדי למעט העבודה הזאת רצה לומר הקרבן לא צוה שיקריב מי שירצה ובכל מקום שירצה אלא שיקריב הכהן ובבית המקדש ולכן היו הנביאים מוכיחים לישראל בהתחזקם בזו העבודה בהתמד' הקרבן כמו שכתבנו דבריהם ע"ה זו היא דעת הרמב"ם ז"ל בתיקון הכתובים וטעם המצות ואם הוא ז"ל האריך בספרו הידוע הכוונה בקוצר זו היא · וכבר השיבו עליו גדולים ובראשם הרמב"ן ז"ל כמו שכתב בפי' החומש בזו הפרשה ואומר קצת דבריו' אמר אם כן היאך ראינו בתורה כמה אזהרות בקרבן והקפידה בהיות זה זכר וזה נקבה ובמנין הנקרבים ובנודר ועשייתן וקראן לחמי ורוח ניחוחי אם אין הכוונה אלא להוציא מלבם של העובדים ועוד הנה קודם היות עבודה זרה בעולם מצינו קרבן והנה קין והבל הקריבו קרבן · ולדעת חז"ל אדם הראשון הקריב קרבן כמו שדרשו בפסוק ותטיב לה' משור פר וגו' ובצאת נח מן התיבה הקריב קרבן ואין מצרי ולא כשדי בעולם וכתיב וירח את ריח הניחוח ואמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה וגו' · כי ישר בעיניו הקרבן ונעתר לארץ וליושביה בעבור הקרבן ולעתיד לבא שלא יהיה עבודה זרה בעולם כתוב וערבה לה' מנחת

יהודה

יהודה וירושלם ודברים אחרים · כתב על זה לחזק דבריו ואני כותב אות׳ בקוצר ואין ספק כי הרמב״ם ז״ל היה לו דרך אחרת בזה וכתב זה לסכר פי המדברים על זה וקרב הדבר לשכל וכן נהג בטעמי מצות · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז״ל ובעל המלמד · ואחרים תירצו בזה דברים מוסברים לקרב העניין לשכל והיוצא מדבריהם ז״ל שבכאן שתי כוונות על האמת · שהכוונה הראשונה לשם ית׳ היתה להיותינו ממלכת כהנים וגוי קדוש בכוונת הבריאה אין שטן ואין פגע רע ובקיו׳ התורה והמצות בשלימות ונדבק ביוצרינו כמו שכתוב ובו תדבקון לא היינו צריכים לקרבן לקרב אותנו אליו שהוא חסרון למין האדם הנברא בצלם ודמות שיצטרך להביא בהמה עכורה מארבעה יסודות לבד ועיקרה מן העפר העכורי לקרב אותנו לעבודתו ולקדושתו · אבל בראותו ית׳ כי לא נשלמה הכונה ולא בחרו בדרך הישרה וסרו מן הדרך אחר שצוה אות׳ כמה פעמים על זה כמו שבא במדרש אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלדיך ואמר במתן תורה אם שמוע תשמעו בקולי וגו׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳ לא הזהירום בקרבן כלל אלא בעשיית מצותיו ובמתן תורה בעשרת דברותיו לא הזכיר כלל קרבן אלא יחודו ומצותיו לבד · ובראותו כי לא שמעו אליו ולא הטו אזנם ועשו להם עגל מסכה מיד לאחר מתן תורה הקדים זו הרפואה למען רחמיו וחסדיו וצוה בקרבן לקרבינו אליו ונרפא חליי הנפש בה וצוה נפש כי תחטא ואף על פי שאנו רואין קרבן דורון נדבה להמשיך הרצון אלינו ולקרבינו אליו כמו בעשיית המצות מאחר שאין אנו עושין אותן צריכין אנו לנדבה ודורון וזו היא כוונה שניה · והמשל בזה במלך החסיד שאומרי׳ עליו קצת העם שאינו אוהב לעשות משפט ואוסרים אחרים שהוא בעל חמה והכל אמת שהוא חסיד ולא חפץ שירשיעו עמו ולא יצטרך לעשות בהם משפט אבל אם הם חוטאים לו הוא אוהב משפט ולא יצדיק רשע וכן בשם כי לא אחפוץ במות הרשע · כמו שכתב בעל המלמד וכן הכשל גם כן ברופא הטוב המומחה שכוונתו בראשונה לשמור הבריאות להרגיל האדם במאכליו ובמשקיו על ההוצאה שלא יצטרך לרפוא׳ אבל אם יצא ממצותו ויאכל הדברי׳ המחליאים הוא צריך לעשות לו סמנין ומרקחות ומשחקים להחזירו לבריאותו וזו היא כוונה שניה ברופא · וכן כתבו הרופאים בספריהם שגדרי הרפואה הוא תחלה להתמיד הבריאות ולהחזירו אם יחלה · אבל הכוונה הראשונה היא הטובה · וזהו מה שאמר במרה כל המחלה אשר שמתי וגו׳ כי אני ה׳ רופאיך · כי הקשו רבים מאחר שכתוב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך מה צריך לרפואה זו׳ וזו היא התשובה שהרופא האמתי המובהק הוא השומר הבריאות ומתמידו שלא יחלה ושלא יצטרך לרפואה וזהו רופאיך מתמיד הבריאות · וכן יבואו הכתובים ואין נראין שסותרין אלו את אלו כי הכתובים המורים שאין חפץ לשם בקרבן הם על הכוונה הראשונה · והאחרים המורים על חפץ הקרבן הם על הכוונה השנייה · ומה שצוה השם בזריקת דם והקטר איברים כבר כתב בזה הר׳ אברהם ז״ל ובתת כל חלק בעתו ימלט החלק כי לדעתו מה שאמר הכתוב לכפר עליו מלשון כופר ולכן כתיב בתחלה בכי תשא תמצא כי שם כתיב כופר נפשו והנה לדעתו צוה הכתוב בקרבן שלשה דברים כמו שהאדם חוטא בדיבור ובמעשה ובמחשבה ולכן צריך שיביא בעל חיים במקומו ויסמוך ידו עליו בכחו כנגד המעש׳ ויתודה כנגד הפה כי כל הקרבנות צריכין וידוי ואחר כך ישחוט אותו לפני אלדיו כלומר ראוי שישפך דמי על חטאי ואחר יקטיר החלבים שהם חדרי המחשבה והכליות ששם כח תאותו שראויים כלי מחשבתו להשרף על חטאיו ועל דעתו קרבן

התמיד לכפרת הרבים והנדבה להיות כופר לחטאים שאינם יודעים ועם כל זה נחה ומקובלת ויש לנו לחקור ולדרוש טעם מספיק יותר שאנו רואים האבו׳ שהקריבו קרבן ובנו מזבחות בלי חטא ושגיאות ובלעם הרשע הקריב קרבן לקרב אליו הרצון לפי דעתו הרעה ולא שרתה שכינה במשכן ובמקדש אלא על הקרבן כדכתי׳ וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים וכתיב ותצא אש וכתיב ויהי ככלות שלמה וגו׳ והאש ירדה מן השמים · ובענין דוד בגורן ארונה היבוסי ומי שיש לו עינים לראות יראה בכתובים שענין הקרבן נכבד מאד וא״עפ שהוא נסתר ונעלם ממנו מן הפועל הבא ממנו נדע מה מעלתו · שהרפואה בראות אדם תועלתה ידע מעלתה ומהותה וכבר האריך בזה הרמב״ן ז״ל בפירושו ובדרשה שלו ולכן יש לנו להבין מאלו העניינים שענין הקרבן נכבד ומעולה ממה שאנו רואים במעשה וכמו שהנשמה בגופינו והיא נסתרה ואין אנו יודעים מהותה אבל מתוך מעשיה אנו מכירים מעלת׳ ושמעתי למורי הרשב״א ז״ל על זה שהדברים נעלמים בתורה בקרבן וביוצא בהם מורים על מעלת הקרבן שהדבר הנסתר והנעלם הוא מורה על עלויו כענין האלדות כי מהותו וענינו נסתר מכל אדם ואפילו מן המלאך ועוד היה אומר כי היה תמה מן החכמים בעלי תורתינו היאך רוצים לפרש המצות על דרך השכל ביסודות תורתינו והמצות הנכבדו׳ הם חוץ מן השכל כי מה ענין לתפילין ולד׳ בתים שבהם ולציצית ולחוטין בדרך השכל ולפרה אדומה ולכלאים אבל מצותינו המעולות הם חוץ מן השכל ואינן ידועין אלא למי שחננו השם שכל החנון כמו לנביאים ומסורים לחכמים איש מפי איש ולכן אמר קהלת פסוק מה שהיה וגו׳ כל זה נסית׳ · וכתב הרמב״ם ז״ל בספר הידוע בחלק הראשון פרק ל״א דע שיש לשכל האנושי גבול ישיג עניינים במציאות וישכיל עניינים כמו שיש לחושי׳ גבול לראות ולשמוע וכמו שיש יתרון לאישי המין זה על זה אבל יש לו תכלה וגבול כמו לראות הדק ולשמוע וזה אפי׳ בענייני המציאות כמספר הכוכבים ואם הם זוג או נפרד ועניינים אחרים כל שכן בענייני האלדות · עד כאן עיקר דבריו והנה בדברים הגופניים באיברים ובעשבים לא יכלו הפלוסופים לעמוד על טבעם אף כי יכול האדם לדעת העניינים האלדיים וכתב החכם ויש במעשה הדת מעשים נפלאי׳ לא ישיג טעמם שכל האדם והם כמו הסגולות לא יובנו טעמיהם אלא לנביאים שנגלו להם אמתת הדברי׳ כפי מה שהם וראו אותם הפנימיים כמו שראו המוחשים בראות החיצוני ומודיעים הדברים מצד הראות לא מצד שמע וקבלה עד כאן · ואין ספק שיש בעניינים הגשמיים לא יובנו בשום צד טעמיהם כל שכן העניינים הרוחניים כי הצחוק הבא ממשמוש תחת השחי וכפות הרגלים או כשיראה האדם דבר שחוק ויצחק לא נודע טעמו לחכמי המחקר ואמרו שהוא סגולה באדם וכתב הר״ם ז״ל כי שחוק מסגולת האדם · וכבר האריך בזה החבר למלך כוזר כששאל ממנו ענין הקרבן ואמר יש בתורתכם ענין קשה מאד והוא הקרבן דכתיב את קרבני לחמי היאך האלוד שאינו גוף ולא כח בגוף אתם מייחסין לו מאכל · השיב לו שם כתיב לאישי שאינו אלא לאישים השיב. מה הוא ריח ניחוחי ובכמה מקומות ריח ניחוח · ועוד אומרים חכמיכם שעל ידי הקרבן שורה כבוד ה׳ ביניכם ומפרשין הקרבן לשון קריבות ואומרים כי אחר שבטלו הקרבנות לא ירדה שכינה זהו תימה מה ענין דבר רוחני כשיתקרב על ידי דבר גופני · והשיב החבר אמת ויציב כי בהיות הקרבן נעשה בבית המקדש ובארץ הקדושה היתה השכינה יורדת שם · אמר המלך עתה הוספת לי על קושייתי וכי יש בעולם מקום קדוש יותר מאחר · אמר החבר אתה מכריחני להשיב לך על דבר נסתר באמ׳ יש מצות רבות בתורתינו

בתורתינו שאין אנו יכולין להשיגן מצד השכל אלא מצד הקבלה ואפי׳ מה שהשיגנו הוא דבר מועט מאד אבל אודיעך דעתי שהוא קרוב לשכל ולא תחשוב כי אני גוזר שאין בו ענין אחר נעלם ממני שיתכן שיש בו ענין אחר נודע לחכמים היודעי׳ יותר ממני ותחלה אשיבך על מה שקשה לך כמאמרי בארץ הקדושה אתה יודע ורואה שיש מקומות בישוב ראויים לזריעה ולצמיחה זה יותר מזה ׃ ויש מקום שיש מוצא זהב וכסף ומרגליות ולא במקום אחר ׃ ובמקום אחד והב טוב יותר ממקום אחר וכן בצמחים ואתה יודע מה שכתבו חכמי הטבע בזה כי הוא מכח הככבים השולטים בארץ כי אף על פי שהם גדלים בארץ עיקר הדבר הוא הכוכבים וכמו שכתבו שהזהב מיוחס לשמש והכסף ללבנה והמרגליו׳ לשאר כוכבי לכת ושאר המתכות והמחצבים לשאר הכוכבים ואף על פי שכחות הכוכבים מתפשטות בכל המציאו׳ נראה כחן במקום אחד יותר מאחר כמו שכח הירח נראית במים וכח השמש ביסוד הארץ ומאחר שזה כך לא יקשה בעיניך שזה כח האלדות המתפשט בכל העולם שיראה כחו ומעלתו במקום אחד יותר מאחר׳ ועוד כי ידוע הוא שהישוב מתחלק לשבעה חלקים הנקראים איקלמים ובלשונינו נופים והנוף המשובח בארץ הוא ארץ ישראל ולכן אמר הכתוב יפה נוף משוש כל הארץ ולכן אוירו מזוג ופירותיו חשובים מאד והשוכנים בו בריאים וחזקים וכן מקובל אצלינו מן התורה שמשם נוצר אדם הראשון ונקבר והאבו׳ בחרו בה בקבורת׳ ועליה נתקוטטו קין והבל והרגו ונורש משם קין ולכן כתיב ויצא קין מלפני ה׳ וכתיב ומפניך אסתר וכתיב ביונה כי מלפני ה׳ הוא בורח ׃ לברוח תרשישה מלפני ה׳ וכתיב עיני ה׳ אל׳ בה׳ ולכן נאמר ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם כדי שישאר זה המקום ליצחק וכן ענין עשו ויעקב ומכל זה יש לך לדעת שזה המקום מובחר ומקודש ואל יקשה לך מאמרי מקודש ושריית כח האלדות הנקראת שכינה בו ועתה אשיב מה שהוקשה לך היאך שורה כח האלדות בקרבן ומתרחק בסוד הקרבן ואקרב אותו אל השכל וכבר אמרתי שחלילה לי לגזור כי אין בו טעם אח׳ נכבד ונעלם ממנו כי יש בו ענין אחר בלי ספק מסור לחכמי ישראל קבלו אותו מהנביאים ומן החכמי׳ ולא היו שריכין לענין אחר אבל למי שלא השיג מעלת תורתינו ורוצה להתחכם בו ולקרב אותו לשכל אני אומר כן ואחר הקדמתינו זו אמשול לך משל למה הדבר דומה והוא ענין הנשמה הטהורה בגוף האד׳ העפרי והעכורי שהוא ענין קשה אצל השכל היאך מתחברת הנשמה שהיא דבר רוחני עם הגוף שהוא מהיסודות וכבר הוקשה זה לחכמי היונים ואמר אחד גדול שבהם איני יודע התחברות הנשמה עם הגוף שהם שני דברים הפכיים האחד רוחני והאחד גופני והיאך מתקשרים ומתחברים ואין ספק שיש ביניה׳ שייכות מין ודבר המשתף אותן שאם לא כן לא יוכלו להתחבר אבל איני יודע הסיבה עד כאן ׃ ראה כמה הפליג לדבר ואם לא קבל תורה והצעת הדבר כן הוא שלפי דעת חכמי התורה יש בצורת האדם וציור איבריו ענין נכבד מאד ולכן כתיב כי בצלם אלדים ברא את האדם׃ ואמר הוא עשך ויכוננך׃ ואמרו ז״ל הוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר ועל זה אמרו ז״ל חביב אדם שנברא בצלם ובדמות ולא לחנם נברא אדם׃ ואמרו ז״ל ישראל קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם ובנבואת יחזקאל כתיב כמראה אדם מלמעלה והוא ענין נעלה ונעלם וזהו סוד נשיאות כפים וזהו שהנשמה העליונה מתאוה לשבת בגוף בדעתה המשכן הנכבד ההוא׃ ובהסתלקה ממנו מתאבלת דכתיב ונפשו עליו תאבל ובכאן תלוי סוד תחיית המתים וסוד עולם הבא שהצדיקי׳ עומדין בגוף ובנפש ונהנין מזיו השכינה

ובזה נתרץ קושיית הרמב״ם ז״ל שהקשה היאך יהיו אלו הכלים באדם לבטלה הפה והעינים ושאר האיברים ובעבור כן פירש שהנשמות לבד תעמודנה ואלו לא היו אלו האיברים אלא הפה לאכול והידים למלאכה והרגלים להלוך היתה הקושיא חזקה אבל יש בציור האיברים ענין נסתר וכבר האריך מורי הרמב״ן ז״ל בשער הגמול ואם כל זה לא כתב החבר הנזכר כתבתיו שהוא פירוש לדבריו וסיוע ונחזור לדברינו כי הנשמה מתאוה לשבת בגוף ובהפרדה מתאוה לשוב לאותן הציורים וזהו סוד התורה כמו שאמרנו וידוע לחכמי ישראל מעלת הנבואה ואצילותה כמו שכתוב בתורה ויפח באפיו נשמת חיים שאינה מהשתלשלות המלאכים ואף על פי שחכמי האומו׳ מעלין אותה מאד ואומרי׳ כי היא אצילה מן המלאכי׳ חכמי ישראל מעלין אותה יותר שהיא אצולה למעלה מהם בצרור החיים ואם הנשמ׳ הזאת מתאוה בגוף ואינה מתחברת שם אלא עם מאכל ומשתה שסידר להם הקב״ה והגוף אוכל והיא מתקיימת ומתחבר׳ ובהסתלק המאכל תסתלק היא ואם אינה אוכלת ושותה והשם יודע חבורם שהוא יודע היאך מתקיימת הנשמה על יד המאכל והמשקה כן נוכל להבין מהקרבנו׳ ששכינ׳ השם היא נשמתן של ישרא׳ וישרא׳ כמו הגוף וכולם ערבים זה לזה ומחוברים חיבור אחד כאיברי הגוף ולכן נקראו עם אחד וגוי אחד מחובר מפרטים ונקראים אכלוסא ששים רבוא ברוך חכם הרזים היודע ענינם ולכן לא יצאו ממצרים עד שהיו אכלוסא והיו ראויים לקבל התור׳ שהיו שם כל הדעות וכל הפרצופין וכמו שהנשמה מתקרבת לגוף על ידי המאכל והמשק׳ והיא אינה אוכלת ואינה שות׳ כך השכינה אינה מתקרבת בישראל אלא על ידי הקרבן עם קדושת הארץ והמזבח והכהנים ולכן קראן הכתוב הקרבן לחמי ריח ניחוחי ואמר שלמה רעיתי ואמרו חכמינו ז״ל פרנסתי כביכול כאלו מפרנסין אותי ואין לנו לשאול ולחקור היאך שהוא נעלם די לנו בראות בעין תועלת הקרבן כמו שאמרנו והמשל בזה כמו הרופא הנאמן היודע טעם הסמנין עם החולה כי תחלה יודע טעם כל סם וסם והיאך עושה פעלותו והחולה האוכל אותו הסם והעשב אינו יודע אבל רואה הפעולה הנעשית שהיא טובה ואין לו לימנע מלאכול הסם ההוא עד שידע טעמן כפי ימות ונמשל. שכת׳ ראב״ע ז״ל מן הנער שאם לא יאכל לחם עד שידע היאך נזרע ונצמח ימות קוד׳ אבל כשיגדיל יחקור וידע כך אנחנו הזוכים יודעים אע״פ שלא ישיגו הכל מובטחים אנו בעזרת השם יתעלה ש יגיעו שנים וימי׳ שנדע אמתת הענינים ולהן אנו מצפין וכבר הובטחנו בזה על ידי הנביאים כלם כמו שכתוב העם ההולכים בחשך ראו אור וגו׳ וכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו ופסוקים רבים אחרים אלה הם תורף דברי החבר למלך הכוזר עם מה שהוספתי בביאור משלי מהו שראיתי לראשונים ז״ל וכזה ענה המלך אם כן יצא מזה המשל שאתם עתה שאין לכם קרבן כגוף בלא נשמה׳ אמר החבר אמת אתה אומר ואיננו אפילו כגולם אלא נתחים וכעצמות היבשות שראה יחזקאל אבל אומר לך דבר אחד אלו הנתחים היבשים הם טובים מהגולמים של שאר האומות שהם נראים חיים שהם כמו הצלמים העשויים מכסף וזהב שאין רוח בהם על האמת אלא המראה וחשיבות הזהב שאין לו קיום על האמת והנמשל בזה הוא מה שקרה לחכם אחד עם תלמידו שהיו הולכין בדרך ומצאו צלם אחד מהזהב ועצם אחד מאדם ׃ כפף החכם ולקח העצם היבש והתלמיד הצלם ונשק החכם העצם וקברו ועטף אותו בבגד חשוב אמר לו התלמיד היאך הנחת הזהב ולקחת העצם היבש והלא טוב זה מזה אמר לו החכם העצם הזה ראוי לכבדו ולגנזו כי הוא היה חכם ונכבד והיה בו חכמה וזה הצלם אינו כמין שום מעלה

בעולם שאין בו אלא הצפוי מהכסף או מן הזהב אבל עצמותו אין בו ממש ולא היה בו ממשות לעולם ואין אנו ממתינין שיהיה בו ממשות כלל אבל מי שהיה ממין החיים והחכמים אולי יחזור למעלתו ולפי אמונתו אותו העצם היבש בזמן התחייה יחזור לקדמותו כמו שאמר החכם מאן דלא הוי הוי מאן דהוי לא כל שכן ואפי' אתם אינכם ודאין שלא יהיו אבל הדבר בספק אולי יחיה העצם היבש אבל בצלם לא היה בו רוח ולא יהיה כן הוא המשל ממש בינינו ובין האומות באמרת עינינו הרואות שאנחנו עצם היבש בלא רוח מרוב הגלות והצרות והאומות הם צלם מדופי' זהב וכסף אבל אתה מודה שממנו היו האבות הקדושים והנביאי' והכהנים כי מעבודתם היתה יורדת האש מן השמים וממנו כל המעלות והקדושות וגם אנחנו כעצם היבש יש לנו תקוה על כל פנים לחזור לקדמותינו למעלת וקדוש' כאשר הבטיחתנו תורתינו הקדוש' ונביאנו הקדושים אבל האומות הם כצלם שיש להם הנאות בעולם הזה בא צר הצלם מצופה זהב אבל מעולם לא הידת בהם נביאים וקדושים מלומדים בניסים ובנפלאות כאבותינו הראשונים ואפילו בזמן הזה עושה עמנו גדולות ונוראות להחיותינו בין אויבינו שהם שונאים ואויבים לנו בתכלית השנאה כאשר אמר החכם אין שנאה גדולה כשנאת האומות ואנחנו ביניהם משקצים ומתעבים אמונתם ומרחיקים דתם וחקיהם ואף על פי כן בעל כרחם אנחנו ביניהם׃ אמר לו המלך מה נאמר בשפלותיכם שאתם שפלים ונבזים יותר מאומה ולשון אמר לו החבר הגלות והצרות מורות על קיום דתינו ואמונתינו כי לולי חסדי השם הגדולי' כל כך הוא גדול פיזורינו ושנאת האומות לנו שמן הראוי היה שלא ישאר ממנו שם ושארית אבל זה עדות גדול לאמונתינו׃ והנה באמונת כל האומות חושבים למין האנשים הנבזי' והשפלים המסגפים עצמם כנוצרים לאותם הצעירים וכישמעאלים לאותן שקוראין אל עבידן בלשונם היושבים במדברות לעבוד בוראם אם כן הסגוף והעוני והשפלות ראיה על העבודה והאמונה ונתרצה המלך בדברי החכם עד כאן עיקר דבריו עם תוספת ביאור הבאתי כל זה לקרב הדברים אל השכל ולשכך האוזן קצרת ועל האמת כבר אמרנו שטעם הקרבן האמיתי הוא נעלם מאד' וכן זה מרמזי הכתובי' שצוה בעולה קרבן זכר ובחטאת נקבה ביחיד ששגג במצות לא תעשה שמביא כבשה או שעירה ואשם כחטאת אלא שמקריב חטאת ראשונה דכתיב והקריב את אשר לחטאת ראשונה רמז למה שאמר בת"כ החטאת דומה לפרקליט יצא פרקליט נכנס דורון והשלמים לא הקפידה תורה אלא אם זכר אם נקבה וכל זה לענין גדול לרמוז למקום שעולין ריח ניחוח וצוה בעולה שתשחט בצפון והשלמים בדרום וזה אין ספק לכל מבין שיש לו ענין׃

ואמרו במדרש עורי צפון ובואי תימן וגו' עורי צפון זו עולה שתשחט בצפון׃ ובואי תימן אלו שלמים הנשחטים בדרום׃ יזלו בשמיו אלו קטרת הסמים׃ יבא דודי זה שכינה׃ ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות׃ ועוד בקרבן רמז גדול רמזו רז"ל בסוף מנחות ובתורת כהנים אמר ר' שמעון בא וראה מה כתי' בפרשת קרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א וא"ו ה"א שלא ליתן פתחון פה לבעל' הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיעשה רצוני׃

ועוד בתורת כהנים ריקן כל הקרבנות כלן לשם המיוחד׃ ומה שכתוב לחם אלדיך לחם אלדיהם אינו בפרשת קרבנות והנה כתוב לאחר שנרמז סוד הקרבן׃ וכן מה שאמר אסף זבח לאלדים תודה׃ חזר ופירש ושלם לעליון נדריך וכבר כתב בזה הרמב"ם ז"ל בפירושו בזו הפרש' והענין סתום וחתום

עד יבא מורה צדק וימלא הארץ דעה׃ והנה אנחנו בגלות בעונותינו לא כהן ולא מזבח לקרב אותנו לעבודת השם ית' שיש לנו לחזור לכוונה הראשונה לקיים התורה והמצות ומעשינו יקרבונו בתפלות שהם במקום הקרבנות ובצדקה ומעשים טובים וזהו מה שאמר אסף אחר שהזכיר הקרבן באותו המזמור הנכבד וחרף למדבר על זה ואמר שהוא תועה אמר ולרשע אמר אלדים מה לך לספר חקי וגו' ואמר אחרי כן זובח תודה יכבדנני בשני נונין׃ ואמרו במדרש כי הוא רמז לשני עולמות כלומר הוא מכבד אותי בעולם הזה ובבא׃ ושם דרך פי' ז"ל זה השם אורחותיו אל תקרי ושם אלא ושם כלומר המשנה דרכיו והולך בדרך אמצעי׃ ויש מפרשי' ושם דרך זו מיתה׃ השם דרך העולם על לבו כמו שאמר הכתוב והחי יתן אל לבו׃ בזה ישפיל יצרו ויכניעו כמו שאמר התנא הסתכל בשלשה דברים וכו' ובזה יבין הנעלמים והסתומי' כי באותו הזמן יפתחו נ' שערי בינה והם נרמזי' במלת יכבדנני בנין הנוספת׃ ויראה בבנין בית המקדש ובשוב השכינה למקומה והכהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישרא' במעמדם ואז יתקיים מקרא דכתיב וערבה לה' מנחת יהודה וגו'׃

פרשת צו ולשבת הגדול

חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה בראש הומיות תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר׃ (משלי א')

חכמות בחוץ

וגו' שלמה המלך ע"ה הראה לנו בכתובי' הללו ובכתובים אחרים שהביא בענין זה שתורתינו הקדושה דרך משל צועקת לבריות ומכרזת להם על בונה שהיא כרוכה ומונחת בקרן זוית אין דורש ואין מבקש לה׃ וכמו שאמרו חז"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה׃ ולכן אמ' בכאן חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה׃ ומה שאמר חכמות לשון רבים ואמר אחרי כן תרונה ותתן ותקרא לשון יחיד להורות שתורתינו הקדושה שלימה ותמים וכל החכמות כלולו' בה כמו שאמר במקו' אחר חכמות בנתה ביתה שנאמר על התורה שבה נברא העולם ורמז לחמשים שערי בינה הכוללין שכל שער ושער יש חכמה בפני עצמה ואמר חכמות ואחר כך בנתה חצבה׃ ובאלו הכתובים שהתחלנו הודיענו שלמה כי התורה קורא לבני אדם ועשה מהם ארבעה חלקים אמר תחלה חכמות בחוץ תרונה׃ ואחר כך ברחובות תתן קולה׃ ואחר כך בראש הומיות תקרא׃ ואחר כך בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר׃ כנגד ארבעה זמני האדם הילדות׃ והבחרות׃ והישישות׃ והזקנה׃ ואמר תרונה כנגד הילדות שהם עד עשרים שנה שהרתיחה בהם והם רחוקי' משער המלך לשון רנה והכרזה כמו ותעבור הרנה׃ ואמר תתן קולה כנגד הבחורים שהם מבן עשרים ועד ארבעים שהם קרובים שאין בהם הרתיחה כל כך ומספיק להם נתינת קול בלבד׃ ואמר תקרא כנגד הישישות מבן ארבעים ועד ששים שאינן צריכין נתינת קול אלא קריאה בלבד׃ ואמר תאמר כנגד הזקנות שאינן צריכין אלא אמירה שהיא בנחת שאפילו דבור אינן צריכין׃ ומדרש דרשו אלו ד' מלות כנגד ד' כתות שבישראל׃ הכת האחת כנגד לומדי התורה ומדקדקים במצות והם יחידי הדור׃ והשנית הם גם כן לומדי התורה אבל אינם מדקדקי' במצות כראוי׃ והשלישי'

בנגד בעלי מצות ומעשים טובים בלא תורה ׳ והרביעי כנגד
יושבי קרנות שאין בהם תורה ומעשים טובים ומצות וכבר בא
בתלמוד ובמדרש כי כנגד אלו הד׳ כתות באו ד׳ מינים שבלולב
האתרוג כנגד היחידים השלימים הראשונים שהם כמו האתרוג
שהוא שלם שיש בו מראה וריח ואוכל ׳ ולולב כנגד בעלי
התורה שאינם מדקדקים במצות כמו התמרים שיש בהם אוכל
לבד ׳ וההדס כנגד בעלי המצות ואינן בני תורה כמו ההדס
שיש בו ריח לבד והם עמי הארץ ׳ וכמו שדרשו כפלח הרמון
רקתך ׳ והערבה כנגד הבורים יושבי קרנות דלית בהו לא
הא ולא הא ׳ ובנגד אלו הד׳ באו אלו הכתובים שהתחלנו
שהתורה קוראה לאלו ד׳ כתות אמר כנגד אלו הבורים הריקנין
מן הכל והם הרחוקים מאד משער המלך והם יושבי קרנות
אמר בחוץ תרונה והוא כמו הכרוז שקורא בקול גדול כמו
ויעבור הרנה במחנה כמו הכרוז כמו שאמרנו והיא צועקת
מי פתי יסור הנה עד מתי פתאים תאהבו פתי וכנגד אלו בעלי
המצות ומעשים טובים ההולכים בלא תורה ההולכים סביב
השער ברחובות העיר אמר ברחובות תתן קולה והם הקרובים
קצת לשער ומרימה קולה כמו קול נתנו בבית ה׳ והוא הרמת
קול אבל אינו ברנה ותספיק להם הרמת קול בלבד ׳ וכנגד
בעלי תורה לבד הקרובים לשער המלך יותר ששם עומדים
ומתקבצים העם וזהו הומיות אמר בראש הומיות תקרא כלו׳
קריאה לבד בלא הרמת קול ובמדרש מפרש הומיות כמו ומי
אוהב בהמון לא תבואה׳ ואמרו ז״ל המונה של תורה והם
בעלי תורה וכנגד הראשונים אמר בפתחי שערים בעיר כי הם
בשער המלך אשר הם מושב הזקני׳ והסנהדרין וכמו שכתוב
שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך ׳ והגידו לך את דבר
המשפט ׳ וכתיב כל העם אשר בשער והזקנים ׳ אמר אמריה
תאמר לשון אמירה בנחת כי אפי׳ דבור שהו׳ קשה אינן צריכין
וכנגד ד׳ כתות אלו אמר הפסוק הזה׳ זה יאמר לה׳ אני כנגד
היחידים שהם לה׳ דכתיב מי לה׳ אלי וכנגד בעלי התורה לבד
אמר וזה יקרא בשם יעקב כי הם הקוראים בתורה שהיא שם
יעקב שמדתו אמת והתורה היא נקראת אמת ׳ וכנגד בעלי
המצות ומעשים טובים אמר וזה יכתוב ידו לה׳ שהם מקיימים
המצות הכתובים ביד ׳ ובשם ישראל יכנה אלו הבורים
והליצנים שאין בהם אלא שם ישראל לבד שמכוונים לשמו
לבד שקוראים להם ישראל ׳ ועוד כתבו רז״ל בסוטה תלמוד
תורה הוא עיקר גדול מציל ומגין האדם בעולם הזה ובבא
יותר מקיום המצות אמרו שם על פסוק כי נר מצוה ותורה
אור ׳ אמר רבי מנחם ברבי יוסי תלה הכתוב התורה באור
ומצוה בנר מה אור מגינה לעולם אף תורה מגינה לעולם ׳
ומה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה
אלא לפי שעה ׳ ועבירה מכבה מצוה ואינה מכבה תורה׳
היינו דכתיב בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה ׳ בשכבך
תשמור עליך בקבר ׳ והקצות לתחיית המתים׳ היא תשיחך
בעולם הבא אמר ר׳ יהושע דרשיה ר׳ מנחם להאי קרא כסיני
ואלמלא דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא רדף אחרי דוד
דכתיב לאמר אלהים רדפו רדפו ותפשוהו וגו׳ מאי דרוש ולא
יראה בך ערות דבר ועבירה מכבה מצוה ואינן יודעין דמצוה
מכבה הא תורה אינה מכבה ורב יוסף אוקים תמן דתורה בין
בעידנא דעסקי בה בין בעדנא דלא עסקי בה אגוני מגנא
אצולי מצלא אבל מצוה בעידנא דעסקי בה מגנא ומצלא
בעידנא דלא עסקי בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא ׳ ודואג
ואחיתופל דעסקי באוריתא ולא אגוני מגנא עלייהו משום
דאיפקוד עלה׳ בררנו מכל זה דכל תלמוד תורה וקיום
מצותיה הוא עיקר גדול ולזה היתה כונת בריאת האדם וכמו
שכתוב ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ואמר כל העולם

לא נברא אלא לצוות לזה ותלמו׳ תורה קודם לזה והוא שקול
כנגד כל המצות והיא מביאה לידי מעשה ׳ וכן אמרינן
בירושלמי פרק ואלו עוברין בפסח נמנו וגמרו בלוד התלמוד
קודם למעשה׳ רבי אבהו שדר לרבי הנינא בריה ללמוד
תורה בטבריא אמרי ליה גמיל חסד הוא שלח ליה המבלי אין
קברים בקיסרין שדרתיך הא נמנו וגמרו בלוד וכו׳ רבנן
אמרי הדא דתימא כשיש מי שיעשה אותה מצוה אבל לית
תמן עביד יתה והדר לתלמוד ׳ ועוד אמרו לעולם יעסוק אדם
בתורה אפילו שלא לשמה וכו׳ ואמרינן בהגדה אין לו להקב״ה
בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד ולכן אז״ל תחלת דינו
של אדם אינו אלא על דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית
מדון ׳ ואמרו הלל מחייב העניים ורבי אלעזר בן חרסום
מחייב העשירים כלומר שאין פתחון פה לאדם ליום הדין
להנצל מעלבונה של תורה כי אחד המרבה ואחד הממעיט
ובלבד ש׳ כוין לבו לשמים ׳ וכן דרשו הם ז״ל מתוקה שנת
העובד אם מעט ואם הרבה יאכל וגו׳ ואמר דוד המלך עליו
השלום יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות כלום חשוב
לפני הקב״ה מי שמביא למערכה סבך עץ הנאחז בקרדום שלו
כלומר מביא למעלה עולות ושלמים וכתיב טוב מלא כף נחת
ממלא חפנים עמל וגו׳ קומץ מנחת מצה של ענין ממלא
חפנים קטרת סמים דקה של ציבור הכא בעגל גדול שורת
טעון כפרה וזה אינו טעון כפרה ׳ ואמר ושבע אותו בכנפיו
וגו׳ אמר רבי יוחנן אם ההדיוט מריח ריח כנפים נפשו חולת
וזה קריבה על המזבח׳ מעשה באגריפס המלך שרצה
להקריב אלף עולות אמר לכהן אל יקריב אדם היום ׳ בא
עני אחד ובידו שתי תורים אמר לכהן הקריבם לי אמר ליה
הכהן איני יכול כי אגריפס המלך צוני שלא יקריב אדם היום
אלא הוא אמר לו אדוני כהן ד׳ תורים אני צד בכל יום שנים
לקרבן ושנים לפרנסתי אתה רוצה לאבד פרנסתי בחסדך
הקריבם קודם שיבא הוא יהו מוקרבים הקריבם היה אגריפס
שמח בא לו בחלום אמר לו קרבנך מהודר אבל קרבנו של עני
מהודר ומרוצה יותר בא לכהן אמר לו מאי האי ספר לו כל
המעשה ושבחו אגריפס ׳ שום מעשה באשה אחת שהביאה
לכהן מעט סולת להקריב ולא רצה לקבלו ובא לו בחלום אל
תבזה קרבנה כי חביבה עלי כאלו הקריבה נפשה ׳ דכתיב
ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה׳ כאלו נפשו הקריב כל זה
בויקרא רבה ׳ ובמנחות אמרו נאמר בעולת בהמה אשה ריח
ניחוח ׳ ונאמר בעולת העוף אשה ריח ניחוח לומר לך אחד
המרבה ואחד הממעיט וכו׳ ואמרו שלש׳ הקב״ה בוכה עליהם
בכל יום על מי שיוכל לעסוק בתורה ואינו עוסק ועל שאי
איפשר לו לעסוק ועוסק ועל פרנס המטיל אימה על הציבור
שלא לשום שמים ׳ נלמוד מכל זה שעבוד׳ השם היא הכוונת
הטובה וכפי היכולת והכל רצוי לפניו לכן אין התנצלות לכל
אדם להתנצל כן הדין לומר לא יכולתי מפני עניות לעסוק
בתורה כי בעבור זה רצה הקב״ה לזכות את ישראל ונתן להם
השבתות והמועדים ולכן נאמר בהם מקרא קדש לעסוק בהם
בתורה או לשמוע דברי תורה ואל ישבו בקרנות וברחובות
והשם מעלה עליו כאלו למד יומם ולילה ׳ ואמר עוד במנחות
אפילו לא קרא אדם אלא פרק אחד ערבית ושחרית קיים
מצות לא ימוש ׳ ואפילו לא קרא אדם אלא ק״ש ערבית
ושחרית קיים מצות והגית בו יומם ולילה ׳ אמר אביי ואסור
לדרשו ברבים פירוש שמא ישמעו העם וירצו להפטר בכך ׳
אמר ליה רבא אדרבה מצוה לדרשו ברבים שמתוך כך יכוונו
העם בקריאתה וישתדלו לקיימה׳ פירוש אביי היה מפחד
שמא יפטר האדם בכך כמו שאמרנו בעבור שהמרבה בתורת
אין שכר למעלה ממנו ואשריו ואשרי חלקו כמו שאמרנו

במסכת בתרא פ"ק יוסף בריה דר' יהושע חלש ואינגיד אמר
ליה אבוה מאי חזית · אמר ליה עולם הפוך ראיתי וכו' · א"ל
עולם ברור ראית · ואנן היכי חזיתן א"ל כד הוינא כאן הוינא
תמן ושמעתי שהיו אומרי' אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ·
יש מפרשים שקיים תלמודו · וי"מ שתלמודו שגור בפיו ·
כדאמרינן בכתובות פרק המדיר דכי אתא ליה מלאך המות
לר' חנינא בר פפא א"ל שבקאן ל' יומין עד דאהדר תלמודאי ·
ולפירוש הא' לראות אם קיים תלמודו והא דאמר עולם הפוך
וכו' ר"ל עליונים שהם נאים והם נוהגי' כשורה בכאן שלא לש"ש
לשם הם תחתונים והשפלים והעלובין בכאן הם שם עליונים
ובעונותינו דוחק הגלות והמסים מונע אדם כזו המצו' לקימה
על השלימו' וכמו שאמרו לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן ועכ"ז
חייב אדם לקיים כל מה דאיפשר ובלבד באלו השעו' הפנויות
כמו שאמרנו · ואמרו עוד במנחות א"ל ר' זריקא לר' זירא מאי
טעמא לא מהדר מר א"ל היכי אהדר הכתיב והיו חייך תלואים
לך מנגד · ואמר ר' אבין זה הקונה תבואה מערב שבת לע"ש ·
ולא תאמין בחייך זה הקונה פת של פלטר ואנא על הפלטר
קא סמיכנא · ואמרו בירושלמי על זה המדר' דהא מיתה ודאי
היא ואינה חיים כלל אלא והיו חייך תלואים לך זה הקונה
תבואה מג' שנים לג' שנים · ולא תאמין בחייך זה הקונה לשתי
שנים · אבל הסומך על הפלטר מיתה היא בחיים · ואמרו
בעירובין אי קרצי מן כנה לא גרסי · מר בריה דרבא עבדא
ליה אימיה ז' חלוקי לז' יומי דשבת' דלא ליקרציה כנה · למדנו
מכל זה שאין אדם יכול ללמוד תורה כראוי מתוך הצער אבל
כל העושה יכולתו ולומד או שומע ד"ת בשעות הפנוי' ובלבד
בימים הקדושים ולבו מסור לשמים מעלה עליהם הכתוב כאלו
קיים מצו' לא ימוש ולכן היה מנהג החכמי' והנביאי' הראשונים
לקבוע ישיבה ולדרוש בשבתות ובמועדים דכתיב מדוע את
הולכת אליו וגו' ואז"ל מכלל דבחדש ושבת מיבעי ליה למיזל ·
וכמו שאמרו בחגיגה ברב אידי בר אבין דהוה אזיל ג' ירחי
באורחא ויתיב חד יומא בבי רב והדר ג' ירחי באורחא לביתיה
והוו קארו ליה בר בי רב דחד יום' חלש דעתיה קרא אנפשיה
שחוק לרעהו אהיה א"ל ר' יוחנן במטותא מנך לא תעניש רבנן
נפק ר' יוחנן ודרש ואותי יום יום ידרושון וכי ביו' דורשין ולא
בלילה אלא כל העוסק בתורה אפי' יום אחד בשנה כאלו למד כל
השנה כלה ולכן היו רגילין לדרוש בזה השבת שהוא שבת
הגדול והיו קורין לו ג"כ שבתא דכלה וכמו שאמרו במ"ק על
זה הכתוב שהתחלנו אמרו שם פעם אחת גזר ר' שלא ישנו
התלמידים בשוק מאי דרוש חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך
בסתר אף דברי תורה בסתר אזל ר' חייא קבע ישיבה בשוק
שמע ר' איקפד שמע ר' חייא אזל לגביה כד חזייה ר' א"ל אחייא
ראה מי קורא לך מבחוץ · אזל רבי חייא נהג נפשיה
נדוי פי' שנזיפת הרב טעון ל' יום לסוף ל' יום שלח ליה דייתי
בתר כן שדר ליה דלא ליתי אתא א"ל מאי טעמא אתית א"ל
דשדרת דליתי א"ל הדר שדרית דלא תיתי אמר ליה זה ראיתי
וזה לא ראיתי · קארי עליה ר' ברצות ה' דרכי איש גם אויביו
ישלים אתו אמר ליה מאי טעמא קריית בשוק אמר לו דכתיב
חכמות בחוץ תרונה אמר ליה אי קרית לא שנית ואם שנית
לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך יפה מאי דכתי' חכמות
בחוץ תרונה כל ת"ח ששונה בסתר חכמתו מכרזת עליו א"ל
והא כתי' לא מראש בסתר דברתי אמר ליה ההוא ביומ' דכלה
למדנו מכל זה שדרכם היה לדרוש ברבים בזה השבת · וגם כן
דרשינן במגילה משה תקן להם לישראל שיהו דורשין בענינו
של יום הלכות פסח בפסח וכו' וידבר משה את מועדי ה' כי
בעבור שהכתוב הזה מיותר דרשוהו כן והאי דאמרינן הלכות
פסח בפסח לאו דוקא בפסח עצמו דהא תנן דורשין

בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום אלא שמזרזין את
האדם קודם מעשה ובשעת מעשה וכל זה להזכיר הנסים
הגדולים שעשה השם עמנו ואז המצות נעשים יותר בזריזות
ובשלימו' · ומה שקראו העם זה השבת שבת הגדול יש בו ב'
טעמים האחד כי השבת הזה שהוא קודם הפסח אירע
למצרים בעשור לחודש כמו ששנינו בסדר עולם שראש חדש
ניסן שבו יצאו ממצרים היה ביום ה' והיה יום העשור בשבת
שהוא קודם הפסח וצוה הקב"ה שיקחו אותו היום איש שה
לבית אבות כמו שמוזכ' בתור' והמצרים כשראו זה כי תועבתם
זובחים שהם היו עובדי' למזל טלה חשבו להרגם והקב"ה עשה
משפטים גדולים וייסורי' רעים לא יכלו ליגע בהם ועל זה נקרא
שבת הגדול על הנסים שנעשו בו עד כאן במדרש · ועוד שם
דעת שני כי נקרא כן על שהיו דורשין בענייני הפס' ובהלכותיו
ובעבור שהם הלכות גדולות ורבות נקרא כן כמו שדרשו שם
על כתוב צאנינו מאליפות מרובבות כלומ' הלכותיו לאלפים
כדכתיב ויקחו להם צאן והיה היום גדול ומקודש שמתקדש
בדברי תורה והיה חביב לפני הקב"ה ושכינה שם ומלאכי
השרת מקשיבים לקולם · וכמו שדרשו בפסוק חבירים
מקשיבים לקולך השמיעיני והיו מתקבצים כל העם לשמוע
ובעבור זה היה נקרא גדול שהיו עושים חסד הנקרא גדול
דכתיב ותגדל חסדך וגו' ואמרו ז"ל ותורת חסד על לשונה ·
וכי יש תורה שאינה של חסד אלא כל הלומד תורה ומלמדה
זו היא תורת חסד ואמר שלמה מונע בר וגומר ואמר טובה
חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש כשמלמד אותה ומניחה
לאחרים ולא תמות עמו · ויותר לרואי השמש מלשון אל
יותר ממנו כלומר שישאירנה לאחרים ויותר טובה מנחלת
הממון כי בזו הנחלה ששייר יחיה לעולם הבא · ולכן אמר
כי בצל החכמה וגו' ובעבור שמצות היום הזה לספר בענייני
הפסח ובהלכותיו אני אומר קצת הלכות בקוצר וכבר חברו
הראשונים אזהרות ואמרו בזה היום ומזכירין בהן הלכות
פסח לצאת ידי חובת היום אבל העם אינם נותנים לבם
להבינם ויש שאין מבינים אותם ועל כן נהגו לדרוש בלשון
מבואר לאנשים ונשים כי קצת המצות הן נתונות לנשים ואף
על פי שכלכם חכמים וכלכם יודעים הדברים מצוה לשמוע
אף על פי שאני קטן חייב אדם להקטין עצמו כמו שאמרו ז"ל
על פסוק קטון וגדול שם הוא ועבד וכו' וכי איני יודע שקטן
וגדול שם הוא אלא כל המקטין עצמו על דברי תורה כדוד
שנקרא קטן זוכה לישיבה של משה שנקרא גדול דכתיב גם
האיש משה גדול מאד ואף על פי שכלכם יודעים ההלכות
יותר ממני וכולכם זריזים בהם והם ידועים לכל ושומעין
אותן בכל שנה · דברי תורה הם חביבים על שומעיהם
כאלו הם חדשים שזו היא הסגולה בדברי תורה כי בדברי חול
כשאדם שומעם פעמים רבות קץ בהם אבל דברי תורה
אינן כן והנה האדם קורא שירת הים וקורא אותה בכל יום
בנעימה כאלו לא קראה מעולם וכן הפרשה וכן קריאת שמע
שחרית וערבית והוא חן מהשם יתעלה ששם בדברי תורה
ועל זה אמר שלמה אילת אהבים ויעלת חן · ודרשו אותו
בעירובין אמר רבי שמואל בר נחמני למה נמשלו דברי תורה
לאילה מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה
כביאה ראשונה כך דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה
ושעה כשעה ראשונה ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה דדיה
ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שימשמש בו התינוק מוצא
בה חלב אף דברי תורה כל זמן שהאדם הוגה בהם מוצא
בהם חידוש וטעם ועוד כי הלכות הפסח ומצותיו באיסור
חמץ ומצה חמורים כל כך שחובה על האדם להזהר בהם
ולזכרם פעם אחר פעם ולהיות זריז בהם ובדקדוקיהם כי יש

בני

בני אדם זריזין במצות ועושין אותן ואינן זריזין בדקדוקיהן
ואינם מדקדקים בהם ולכן הזהיר שלמה שהאדם חייב להיות
זריז במצות ולשמרם אמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ׳
ודרשו אותו בפרק במה אשה יוצאה כל העושה מצוה אחת
כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות דכתיב שומר מצוה
וגו׳ ודרשו ממה שאמר שומר ולא אמר עושה כי יש במה
עושין ואינן שומרין דקדוקי המצוה וכל שכן במצה דכתי׳ בס
ושמרתם את המצות ואמרינן בירושלמי כל זמן שאתם עושין
המצות כהלכתן הם מצות ואם לאו אינן מצות ואחר שבא
לידינו הפסח הזה נפרש אותו עם הכתובים שלמעלה אמר
למעלה כאשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה ׳
במדרש פירשו בזה שני פירושים האחד כי מלך בכאן הוא
חול׳ ופירש אני מצוה עלי לשמור מצות מלך בשר ודם ככל
אשר צוני זולתי על דברת שבועת כלומר על התורה שצוני
והשביעני כי בזה לא אעשה מצותו כמו שכתוב ירא את ה׳ בני
ומלך ועם שונים אל תתערב ׳ כלו׳ עם המשנים שמקדימים
יראת המלך לה׳ אל תתערב וכן בחנניה מישאל ועזריה כתיב
לא חשחין אנחנא על דנא וגו׳ כלומר לשאר הדברים אתה
מלך אבל לענין התורה אתה נבוכדנצר בלבד ׳ באשר דבר
מלך שלטון כלומר במקום שגזרת מלך שם תמצא שולטנותו
כי פלגי מים לב מלך ביד ה׳ ולכן מתירא מגזרותיו בקיימך
מצותיו כי שומר מצוה לא ידע דבר רע שהמצו׳ שאתה מקיים
יבטלו גזרותיו ויש פירו׳ אחר כי מלך הוא מלך מלכי המלכים
הקב״ה ׳ ואמר כאשר דבר מלך שלטון כלומר גזירת המלך
אין אדם יכול לבטלה ׳ כי מי יאמר לו מה תעשה זולתי שומר
המצוה שהוא מבטל הגזירה כמו שכתוב צור ישראל מושל
באדם מי מושל בי צדיק וזהו צדיק מושל יראת אלהים וכן
מפרש אני פי מלך שמור פירוש אני מצוה לשמור פי מלך
מלכי המלכים כי אני מצווה לו והשביעני וזהו אני פי מלך
שמור ועל דברת שבועת אלהים שומר מצוה לא ידע דבר רע
בוונת דבריו שאנו בית ישראל חייבין לעשות מצות השם
שיש בהם בעשייתם ובקיומם ד׳ עניינים גדולים כי בעבור כל
אחד ואחד היה האדם מחוייב כל שכן ארבעתן ׳ האחד
שיצאו מפי הקב״ה ואפילו לא נצטוינו אלא שגילה רצונו
שירצה שיעשו׳ וזהו פי מלך שמור ולכן האבות שומרים
התורה ומצותיו אף על פי שלא נצטוו בהם דכתיב עקב אשר
שמע אברהם וגו׳ וכמו שאמרנו כבודו של אדם רצונו ׳
והשני שהצוינו בהם ואנו מחוייבים יותר שגדול המצווה
ועושה יותר כמי שאינו מצווה ועושה ולכאורה היה נראה
בהפך אבל האמת כך הוא שלא נתנו המצות אלא לצרוף בהם
הבריות וכמו שאמרו מאי איכפת ליה להקב״ה לשוחט מן
הצואר לשוחט מן העורף הא לא ניתנו וכו׳ דכתי׳ כל אמרת אלוה
צרופה ויש מי שהקשה על דברי רז״ל שאמרו בן ג׳ שנים היה
כשהכיר בוראו מנין עקב ׳ ודרשו במלת תורותי תורה שבכתב
ותורה שבעל פה ׳ אם כן מדוע לא קיים מצות ברית מילה
קודם שנצטוה עליה ויש פי׳ שתירץ שהיה יודע אברהם שיצוה
עליה כי נביא היה וכמו שכתוב השב אשת האיש כי נביא הוא
ובעבור כן לא רצה למול עצמו כי גדול המצווה ועושה ממי
שאינו מצווה ועושה ׳ ויש מתרצין ששאר המצות שלא היה
משנה מעשה השם בבריאת האדם היה מקיים אבל המילה
שהיה כאלו מתקן על מעש׳ השם לא כדרך כי כל אשר יעשה
האלהים עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע לא ראה בעצמו
לעשות הענין הזה עד שצוה עליה כי המצות הם לתועלתינו
ולהנאותינו דכתיב ויצונו ה׳ לעשות וגו׳ לטוב לנו כל הימים
וכתיב אם צדקת מה תתן לו ורבו פשעיך מה תעשה לו ׳
אם חכמת חכמת לך ונאמר בתפלה ואם יצדק מה יתן לך ׳

ועוד כי המצווה היצר מקטרג יותר ממי שאינו מצווה שכן
דרכו יורד ומתעה וכל הגדול לחבירו יצרו גדול מחבירו ׳
ולכן שכרו הרבה לפום צערא אגרא ׳ ולכן המצווה גדול
וכו׳ והשלישי כי הושבענו מסיני בערבות מואב על
המצות והוא חיוב על חיוב שאף על פי שהושבענו בסיני וכמו
שאנו אומרים מושבע ועומד מהר סיני הוא אף על פי חזר
והשביענו בערבות מואב והטעם כי אולי יעלה בלב אדם כי
כשנשברו הלוחות בטלה השבועה ואינו כן כי חזרו הלוחות
וכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי אף על פי להסיר הספק
הזה חזר והשביענו שנית וזהו שבועת אלהים ׳ והרביעי
הוא הקל שבכולן והוא שכר המצות שאפילו לא היה לנו
שום ענין אחר היה לנו לעשותם לקבל שכר וזהו שומר מצוה
לא ידע דבר רע ועל זה אמרו במאמר בכל דקדוקיה ומצותיה
ועל הדרך הזה היו מתפארים גדולי החכמים אפילו במצוה
אחת כאמרם תיתי לי דקיימית מצות תפילין ׳ לא שלא היו
עושים האחרות ׳ ובדרך זה אמרו אלמלא שמרו ישראל שבת
כהלכתה מיד היו נגאלין ואמרו במקום אחר לא היה שולט
בהם אומה ולשון ובעבור זה שאמרנו חייב כל אדם ליזהר
ולדקדק במצות ולא די לו שיעשה המצו׳ בכללה אלא שידקדק
בגרסיה כמה דאיפשר ולא כעושה אותה מצות אנשים
מלומדה ועושין אותה דרך הרגל ומעשה אבותיהם בידיהם
ועל זה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ׳ כלומר שתולה
מצותיו בידיעת אחרים ואינו חושש לדעת ענינה ולכוין
לעשייתה והוא כערער בערבה והרוח באה ועוקרתו וכו׳
אלא ישתדל בכל כחו לדעת ענינה וטעמה כל מה שאיפשר
ואם אינו בר הכי או אינו מוצא מי ידע טעמה יקבע בלבו
שיש בו טעם גדול ויעשה אותה לזו הכוונה שיש לה ענין
גדול תלוי במרכבה ושכרו גדול מלבד שעושה מצות אדוניו
ותועי רוח מאומתינו חושבים כי אין בעשיית המצוה אלא
שעושה מצות השם לבד ומורה על אדונתו ואין בעשייתן
ענין אחר וסמכו על ההוא מימרא מאי איכפת ליה להקדוש
ברוך הוא לשוחט מן הצואר או מן העורף הא לא נתנו
וכו׳ ועל מה שאמר דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן
הווי׳ דאביי ורבא ׳ ומפרש הווי׳ דאב׳ ורבא קריאת
התלמוד בפירוש המצות שהיא התורה שבעל פה ומעשה
מרכבה פילוסופית וטבע ויצא להם מזה שאין מדקדקים
במצות ואפילו המצות עצמן אינן עושים בתפלה ותפילין וזה
באמת אבדון ומות והכתו׳ צווח ואומר בפיך ובלבבך לעשותו
אמר בפיך כנגד הלימוד והשינון וכמו שכתוב ודברת בם
לדבר בם בשבתך וגו׳ ואמר בלבבך לכוין בהם בשעת עשייתן
לשם המצוה ית׳ ברצון ולא במשא וזהו מה שאמרו אל תעש
תפלתך קבע אלא תחנונים ובשלש אלה תשלם העבוד׳ ולא
אמר לזרע יעקב לתוהו בקשוני ומי שחננו השם שכל יתבונן
במושכלות הרמוזות במצו׳ וכמו שהתפלל דוד גל עיני ואביטה
וגו׳ וכמו שפי׳ ויהי שירו חמשה ואלף שהיה אומ׳ על כל מקרא
אלף וחמשה טעמים ולא נעלמה ממנו אלא פרה אדומה וכמו
שאמר ליהושע לא ימוש ספר התור׳ הזה מפיך וגו׳ אמר הגה
אמר עשייה אמר שמירה וזה ענין ר׳ יוחנן בן זכאי שהסתכל
בטעמי תורה וזה ענין המרכבה הרמוזין בתורה הן הן מעשה
מרכבה ואביי ורבא וחכמי המשנה והאמוראין השתדלו
לבאר המצות וסדר עשייתן והם לא גילו טעמי המצות אלא
סדר העשייה לבד והמשל בנו אנו קהל ישראל עם השם ועם
חכמי התלמוד כמו שיקרה לחולה עם הרופא הבקי ועם
הרקח האומן הרופא הבקי והחכם יודע החולי וסבתו ויודע
מרקחתו או המשתה מסיר את החולי ויודע כמה סמנין
צריכין בו ובמשקלים והעת שיקח תחלה אותו מרקחת

והחולה אף על פי שאינו יודע ואינו מרגיש תערובת הסמנין אוכל ושותה מה שמצוה לו הרופא וירפא מחליו בלא מדע כן הרופא הבקי הוא ית' ויודע חליי הנפשות ומצוה באמת שהוא המרקחת ובעשותינו המצות אף על פי שאין אנו יודעים טעמן אנו מתרפאים כמו שכתוב ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כי אני ה' רופאיך לא על דרך הגמול לבד כמו ונתתי מטר ארצכם אלא אף ההודעה כי עם המצוה נשיג הרפואה ׃

והתועלת והרקח הם חכמי התלמוד שאומרי' משקל הרפואה וכיצד ההרכבה ועתות המאכל כי הרופא יאמר לרקח עשה לפלוני מרקחת פלוני' והרקח יודע מקבלת הרקחי' הראשונים שיודעים צורת העשייה שקבלו מן הרופא אותו מרקחת כמה סמנין נכנסין בה ומשקלם וזמן אכילתו והם כתבו המצות וזמנן לא כתבו טעמם אלא מי שחננו השם דעת המרגיש בידיעת ההרכבה כל חכם לפי ידיעתו. משה מחיצה לעצמו ואהרן לעצמו ׃ ומה שאמר מאי איכפת ליה להקב"ה וכו' הוא מצד עצמו כמו אם צדקת מה תתן לו ׃ וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל ולצרף הבריות הוא לחזק כמו שאמרו הגיע לצירוף או לצרפן אל האמת מכל סיג כמו אמרות טהורות כסף צרוף כל אמרת אלוה צרופה ורבן יוחנן בן זכאי נתן לדעתו להתבונן במורכב ולדעת טעמו והוא מעשה מרכבה ׃ ומה שאמר דבר קטן הוויי דאביי ורבא לא אמר על התלמוד שהוא דבר גדול והכל בו שהוא עמוד התוך שהכל נשען עליו וכבר אמר תחלה שלא הניח תלמוד הלכות והגדות היה לו לומר רבינא ורב אשי מדברי התלמוד אלא אמר דאפי' דקדוקי דאביי ורבא בהגדה שגלה הקב"ה למשה ואפילו מה שהתלמיד עתיד לחדש לפני רבו ׃ והנה לך כי עיקר המצוה השינון והשכל והעשייה ולא תשלם בלתי העשייה לא התלמוד ולא השכל כי היא צריכה כל אלו השלשה ׃ וכמו שאמרו בהגדה אמרו מלאכי השרת להקב"ה אשר תנה הודך וגו' מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה לנו אמר להם מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף כלום רציחה וניאוף ביניכם ׃ משל למי שהיה לו בן קטוע באצבעו מוליכו אצל אומן אמר ליה למד בני אומנות זה לסוף חזר לו ואמר ליה למדת את בני אומנות פלונית אמר ליה לא מפני שהוא קטוע אצבע והאומנות הזאת צריכה כל האצבעות והסתכל במשל הנפלא כי מלאכי השר' לא התאוו התורה לדעת הלכות שחיטה וטריפות ואכילת מצה אלא לדעת העניינים הרמוזים בה מסודות המרכבה שהם לא השיגו דכתיב לא תמצא בארץ החיים והחיים רומז למלאכים וכתיב ונעלמה מעיני כל חי ׃ לא יראני האדם וחי והוא רמז למלאכים הנה כי העשייה היא עיקר כי האדם הלומד מצות המצה ואיסור החמץ ויודע טעמם והוא אוכל חמץ חייב כרת והנה העשייה היא עיקר עם הכוונה בה כל מה דאיפשר וכו' ונחזור לענייננו כי מצות הפסח הם חמורות מאד ולכן חייב אדם לדקדק בהם כל מה דאיפשר והעושה אותה כתקנה זוכה בישיבה של מעלה כמו שאמרו ז"ל כל העושה מצוה אחת כמאמרה זוכה לישיבה וכו' ׃ וזהו מאמרם ז"ל שנפשות של צדיקים למעלה ממלאכי השרת וכמו שבא בפירוש כי מלאכיו יצוה לך וגו' ומי גוי גדול וגו' על כפים ישאונך וגו' ואמרו מלאכי השר' אין אומרי' שירה למעלה וכו' דכתיב ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלדים ׃ וכדי לצא' ידי חובת היום אומר קצת הדברים הצריכין בקוצר כי שבח לאל כל ישראל מוזהרין ומדקדקין במצות ואינן צריכין אזהרה אלא שמצות היום בכך ׃ ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה מצוה עלינו לזכרם ולזרוז האנשים והנשים בזה ואלו הם העניינים בקוצר שצריך אדם ליזהר בהם והם שלשה דברים האחד איסור החמץ ׃ והשנית אכילת מצה ׃ והשלישית הזכרת הנס ׃ איסור החמץ אסור לאכול חמץ מן התורה ביום ארבעה עשר מחצי היום ולמעלה עד יום עשרים ואחד בניסן דכתיב לא תאכל עליו חמץ ובאה בקבלה כי מלת עליו הוא על שחיט' הפסח שהוא בין הערבים מחצי היום ואילך ׃ וחכמים גזרו מארבעה שעות ומעלה גזירה משום יום המעונן וכשם שאסור לאכול חמץ כך אסור לאכול תערובת חמץ דכתיב כל מחמצת לא תאכלו ומצוה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסורו דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכ' ויום הראשון הוא יום ארבעה עשר וראיה לדבר דכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים וכשם שאסור לאכלו מן התורה כך אסור שלא יראה ולא ימצא ברשותו ומדבריהם להקדים ליל ארבעה עשר ולחפש בנורות שהעם מצויין בבתיהם ואור הנר יפה לבדיקה ואם לא בדק בלילה בודק ביום וכבר אמרו בירושלמי אין בודקין לאור החמה וכי יש חמה בלילה תפתר אם בדק ביו' וצריך לבדוק ולחפש בכל המקומו' שמכניסין חמץ ואפילו בתי כנסיות ובתי מדרשות לפי שהתינוקות מכניסין שם חמץ ומברך תחלה על ביעור חמץ ׃ ואם בית גדול הוא שיש לו טורח לבדוק אותו כלו יכול ליתן רשות לבנו או למי שיבדוק ואינו צריך לברך ׃ ופירש רש"י שעל הפירור הראשון מברך ויש מברכין מיד שמתחיל לחפש ואחר הביעור מבטל כל חמירא וכו' ׃ ויש חוזרין ומבטלין פעם שנית ביום ארבעה עשר בשעת האיסור ׃ ומורי ז"ל לא היה נוהג לבטל פעם שנית ׃ ויש שואלים למה החמירה תורה לבער איסור חמץ יותר משאר איסורין כחלב ודם שיש בהם כרת ׃ ויש מפרשים כי חלב ודם לא היה להם שעת הכשר והם אסורים באכילה ובדילי אינשי מיניה אבל חמץ דכל השנה לא בדילי מיניה יבא לאכול ולכן צריך ביעור ׃ ואם כן למה לא הצריכה תורה לנזיר כשאסר לו היין שיבערהו מרשותו שכבר היה לו שעת הכושר אבל האמ' שזהו מסודות התורה שענין חמץ ואיסורו הוא חמור מאד ואכילת המצה מצותה גדולה על דרך הקבלה כי החמץ רמז למדת הדין הקשה שהצילנו הקב"ה ממצרים ממות ועשה בהם שפטים על ידה דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה ׃ וכתיב ימינך ה' וגו' ידו אחת משקעתן וכתיב עורי עורי כי חמץ מורה חיזוק ולכן נקרא היין כאשר יקדיח חומץ יין ונגזר מן מעול וחומץ כי יתחמץ לבבי ענין כעס ולכן קרבן המנחה שהוא לרצון צוה שלא יביאו מן הדברים אשר להם היד החזקה לא חמץ ולא דבש שהוא מתוק ביותר אלא מהמזונים כמו הבריאה ה' אלדים שתף מדת הדין במדת רחמים ובראו ולכן בעצרת המזיג חמץ ומצה אבל בפסח כלו רחמים ולכן באת המצ' בדין הקרבן ונאסר החמץ וצונו להרחיקו כענין עבודה זרה והאוכלו מקצץ בנטיעות ולכן איסורו במשהוא ולא בטיל כעין עבודה זרה ממש ולכן סמכו התורה לעבודה זרה דכתיב אלדי מסכה לא תעש' לך את חג המצות תשמור וכמו שצוה בעבודה זרה ולא תביא תועבה אל ביתך וגומר ׃ שקץ תשקצנו וכן בחמץ ובתערובתו כמו עבודה זרה' ולכן כתבו חז"ל לחפש ולחפש אחריו ואפילו הכלים שנשתמש אדם בהם חמץ צוו להרחיקם וזהו דינם בקוצר :

כל כלי חרס שמשתמשין בהן בחמין בין שועין באבר בין אחרים מדיחם יפה שלא ישאר חמץ ומעלימן מפראה עינים עד יציאת הפסח ואם נשתמשו בהם בצונן כגון כדי יין וכדי מים מותר להשתמש בהם בפסח ׃ ויש מחמירין בכוסות היין לפי שפעמים אדם אוכל בהם פירורי חמץ חמין ׃ ונהגו העם להשתמש בכלים חדשים של חרס והמחמיר תבא עליו ברכה ׃ וכלים של מתכת ושל עץ והסכינין שמשתמשין בהם בחמין משפשפן תחלה ומגעילן

ואלו

ואלו הכוסות של זכוכית ושל קרן ששותין בהם יין אסורין בפסח מזה הטעם כי שמא אכל בהן פירורין חמין והיו צריכין הגעלה ואדם חס עליה' שלא ישברו בהגעלה ועל זה מחמירין בהם ואיני מכניס עצמי בדין הגעלה כי שבח לאל כלם יודעים ההלכות ושלא לטרוח׳ ואין איסר חמץ בפסח אלא מחמשת מינין בלבד והם ב׳ מיני חטה חטה וכוסמין וג׳ מיני שעורין שעורים ושבולת שועל ושיפון אבל אורז ואפונים ושאר מיני קטנית אין בהם משום חמץ ויש מחמירין באלרו״ז שהוא מסופק להם אם הוא אורז שהתירו בגמרא כשאמר הני אבל אורז ודוחן לא או אם הוא מין חטה או שיפון או כוסמין כמו שפירש רש״י ז״ל אורז מיליו בלעז ואומר שהוא מין חטה וזהו חשיפנית שפירשו קצת רז״ן אבל הגאונים ז״ל והר״ם במז״ל פיר׳ אורז בלשון ערב אלרו״ז ומורי הרב ז״ל היה אוכלו׳ וחכמי צרפת ז״ל היו נוהגין בו איסור ובמיני הקטנית ובשר יבש וגבינה יבשה ודגים יבשים מלוחים׳ וכל זה מדת חסידו׳ צוו חז״ל שלא ילוש אדם אלו ה׳ המינין לאורך הפסח אלא במים שלנו נהגו ששואבים המים אחר שקיעת החמה ומניחים הכדים מלאים בחצר שאינה מקורה כדי שיצטננו ושמעתי הטעם שכל הדברים הם מד׳ יסודות ואפילו המים והראיה כי בימות החורף יוצא הבל מן המים מיסוד האש שבהם ובימות הקיץ אינו נראה ההבל מפני חמימות האויר כמו שאינו נראה הבל הפה בקיץ ונראים בחורף וזהו מאמרם אין מוציאין את האש לא מן המים ולא מן האבנים׳ ורש״י ז״ל פירש טעם מים שלנו בעבור כי בימות הגשמים החמה הולכת בשיפולי הרקיע וכל העולם צונן שהוא כנגד גבהו של רקיע נמצאו המעיינות שהן רותחין בשיפולי הרקי׳ ובניסן עדיין החמה בשיפולי הרקיע שאינה הולכת בגבהו של רקיע עד תמוז הילכך חשו חכמים למי מעיינות שהן רותחין ולדבריו אם שאבן בבקר ונשתהו בבית עד הערב שפיר דאמי וראיתו מההיא דפפונייא דדרש רבא בפפונייא ואיתו כולי עלמא למחר חצביהו לגביה ולא מצינו שהתענו מלאכול ולקחו מים בבקר ואפו׳ ויש אומרים טעם הדבר כי הגלגל הולך בלילה תחת הארץ ומחמם התהום והמימות ולכן צריך שיתלשום ממקומם בשעת שקיעת החמה ואם עברה ולשה הפת אסורה דאכולהו קאי ורש״י ז״ל פירש דאמים חמין קאי אבל המים שלא לנו אם עברה ולשה הפת מותרת ואפילו למחמירים דוקא עברה במזיד אבל בשוגגת הפת מותרת׳ ומורי ז״ל היה מחמיר ביום הראשון אם לשה בהם אבל בשאר הימים היה מתיר׳ ויש אומרים כי כל זה החומרה במצה של מצוה אבל בשאר הפת מותר׳ וכתב מורי ז״ל ואסור ללוש תחת החמה וקרוב לפתח התנור וביום המעונן אפילו שלא הגיע שם החמה משום דיומא דעיבא כוליה שמשא ופירוש טעמו כי היום הצח השמש יוצא בחלון הגלגל ומתחמם מקומו לבד וביום המעונן מתפשט בכל העננים ומחמם כל מה שתחתיהם׳ ויש מפרשים שלא אסרו ביומא דעיבא אלא במקום שהשמש היה נוגע שם וא״ז ל שלא תלוש אשה מדה גדולה אלא שיעור מ״ג ביצים וחומש ביצה והוא ה׳ ליטרא בקרוב ומצה של מצוה שלא ילוש אותה גויה או ישמעלית ויש מחמירין שלא לשום בה מלח שהוא מחמם ואף על פי שאמרו כל זמן שאדם עוסק בעיסה אינה מחמצת מצוה למהר ומטע׳ זה אין עושין סריקין מצויירין בפסח לפי שהאשה שוהה בהם וליקח סלתות מן השוק היכא דלא איפש׳ מותר וצרי׳ להעבירו בנפה יפה שיקלוט הנפה אם יש בו חמץ וללוש במי פירות ולשים בו תבלין ביום הראשון אסור ולא משום חמץ דמי פירות אין מחמיצין אלא משום דבעינן לחם עוני ומיו׳ הראשון ואילך מותר׃ הב׳ אכילת מצה מצוה מן התורה לאכול מצה

בלילה ראשונה ובשנייה מן הספק ואפי׳ זלו זקנים וחולים ודוק׳ חולה שאין בו סכנה אבל אם יש בו סכנה פטור שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים ושאר הימים רצה אוכל מצה רצה אינו אוכל אלא בשר ופירות דכתיב שבעת ימים מצות תאכלו וכתיב ששת ימים תאכל מצות וזו היא מדה אחת מי״ג מדות שהתורה נדרשת בהן כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו׳ ומצוה על האדם להרעיב עצמו ביום י״ד כדי שיאכל מצה לתיאבון ואמר על זה הרמב״ן ז״ל כי ביום ראשון של פסח לא היה אוכל כי אם מעט כדי שיאכל המצה לתיאבון ואמרו בירושלמי ר׳ לא הוה אכיל יום י״ד לא מצה ולא חמץ לא מצה שאסור לאכול מצה בערב פסח שכל האוכל מצה בערב פסח כאלו בעל ארוסתו בבית חמיו פירש כי היא טעונה שבע ברכות קודם הביאה וכן המצה יש לה שבע ברכות קודם אכילתה׳ ברכת היין וקידוש ושהחיינו ובורא פרי האדמה וגאל ישראל והמוציא ואכילת מצה ועל זה לא היה אוכל מצה ולא חמץ ויש אומרים הטעם שם שהיה בכור והבכורות מתענין ערב פסח ויש אומרים איסתניס היה אי הוה אכיל בצפרא לא הוה אכיל בליליא וכן במסכת סופרים הבכורים מתענין ערב פסח׳ ואסור לעשות מלאכה יום י״ד מחצות ואילך ועד חצות תלוי במנהג דתנן מקום שנהגו לעשות וכו׳ אבל מחצות ואילך חייב נדוי׳ הג׳ ספור הנס דמצוה מן התורה לספר בלילי ט״ו הנסים שעשה עם אבותינו במצרים דכתיב זכור את היום הזה וכתיב והגדת לבנך ודרשינן יכול מראש חדש וכו׳ ואמרו בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה וכו׳ ותקנו ארבעה כוסות כנגד ד׳ גאולות המוזכרים בתחלת פרשת וארא ואפי׳ עניים שבישראל לא יפחתו לו וכו׳ על כוס הראשון אומר קדוש היום ואם שבת אומר ויכלו ואחר כך מקדש׳ על השני אומר ההגדה׳ ועל הג׳ מברך על מזונו׳ על הד׳ אומר ההלל ולא חשו לזוגות כי ליל שמורים הוא׳ ועל זה כתבו התוספות כי אם אירע פסח ליל שבת שאין סודר החזן תפלת ערבית שתקנו מפני המזיקין לאותן שמתפללין בשדות ואנחנו לא נהגנו אלא שסודר אותה וצריך שיהיה היין מזוג׳ וי״א כי זהו ביין השירוני שהיה חזק אבל ביינות שלנו הכל לפי היין ולפי דעת השותה אבל לפי דרך האמת צריך מזוג ויחפש יין חזק שיוכל לכך ו כפי דעת השותהו׳ ואף על פי שאמר בירושלמי שאדם יוצא ידי חובת ד׳ כוסות בין מבושל׳ או קונדייטון מצוה מן המובחר על דרך האמת להיות אדום דכתיב אל תרא יין כי יתאדם ויש מברכין בורא פרי הגפן על כל כוס וכוס שהם ד׳ מצות׳ ומורי ז״ל היה מברך אכסא דקדושא ואכסא דברכת המזון ושותה ממנו ב׳ אוקיות והוא רביעית של תורה או רוב רביעית ונהגו כוס לכל אחד להדור מצוה אבל כוס אח׳ עולה לכמה בני אדם אם ישתה השיעור ועל הגפן אומר בסוף הד׳ כוסות וחותם על הארץ ועל פרי הגפן והחותם על הגפן טועה ואם רוצה לשתות כוס חמישי אומר על הגפן בסוף חמישי׳ וענין הירקות ושאר הדברים ששה והסימן נתחכ״מה נ״ון נסוך יין׳ ת״ו תבשילין׳ ח״ית חרוסת׳ כ״ף כרפס׳ מ״ם מצה׳ ה״א הסיבה׳ והברכות הם י״ב והסימן הב״ת והכל הבה נתחכמה׳ ונהגו כרפס ואומר הטעם הוא כי הפוך הוא ס״מך סבלות מצרים פרך׳ ויש אומרים כרפס שתי מלות על שם יוסף שהיתה סיבת ירידתו הגלות כר שהיה משת שלחו כר מושל בארץ פס משום כתונת פסים׳ וענין המצות נהגו ג׳ י״א על שם לחמי תודה שהיו ג׳ מינין׳ וי״א משום ערב פסח שחל בשבת ובשני רקיקים וכן כתב הרמב״ם ז״ל וענין המוצי׳ ואכילת מצה רבו הדיעות וכנהגינו על השלים׳ רביצא ועל הפרוסה על אכילת מצה כדי שיעשה מצוה בשלשת

ובן כתב רשי׳ ז״ל והגאונים ז״ל גם כן מאחר שאין הכרע לדברי׳ אל ישנה אדם מנהגו בזה אבל מורי ז״ל היה מניח פרוסה על השלימה וזהו מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע והיה מברך עליה המוציא ולאכול מצה והיה מצוה לעשות אותם כחלות גדולות ודקות שיהיה הפרוסה האחת מספקת ואם לא היה מספיק לוקח מן השלימה ויש מניחין שלימה למעלה ובוצע מן הפרוסה כמו שאמרו מה דרכו של עני בפרוסה וכולי׳ ובורכין ומטבילין המצה וחרוסת בלא ברכה ואם שכח ולא אכל אפיקומן קודם ברכת המזון יש אומרים שחוזר ואוכל ומברך ברכת המוציא ומברך ברכת המזון בלא כוס דארבע כוסות תקנו ולא חמשה ורשי׳ ז״ל אומר שאינו צריך כי כל חגת שאנו אוכלין הוא שמור מלישה ואילך ובזה די כי טעמו בפינו ואין אוכלין ושותין אחר אפיקומן אלא השני כוסות ובין ג׳ לד׳ לא ישתה כדי שישאר טעם המצה ויש אומרי׳ דוקא יין אבל מים שותה ואחר האחרון אינו שותה כלל ויש מתירין לשתות יין אחר האחרון אם יצמא שלא אסרו יין אלא בין ג׳ לד׳ כטעם הירושלמי שלא ישתכר וישכח לומר הלל אבל אחר ההלל ישתה אבל מורי ז״ל אוסר יין כדי שלא יקבע עצמו על היין ונראה כאוכל פסח בשתי חבורות וגם שלא יזוז טעם המצה מפיו אבל מים היה מתיר׳ והמאריך בסיפור הנסים הרי זה משובח כמו שבא בהגדה מעשה בר׳ אליעזר זכולי׳: ויש מן הראשונים שהיו דורשין על שולחנם ומאריכין הרבה׳ ואומרים במדרש כי ההגדה והלל מצוה מן המובחר לאמרם בשלשה כדי שיאמר כל אחד מהם הודו לשנים וצריך לאמרם בנעימה ולעיתד לבא נאמר שיר חדש בשיר ובשמחה דכתיב השיר יהיה לכם התקדש חג וכתיב ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה וגו׳:

יום ראשון של פסח

היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני׳ הכתוב הזה הוא בשיר הנכבד שיר השירים והסכמת כל החכמים שהוא דרך משל שאינו מיוסד על החשק כמשמעו חלילה אבל הוא משל להקב״ה ית׳ על כנסת ישראל וחשקם ואהבתם המשילם הכתוב לחשק חתן וכלה וכן אמרו במדרש חזית כי בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה ו׳ בשיר השירים ד׳ בנביאים ו׳ שבכאן אתי מלבנון כלה׳ לבבתיני אחותי כלה׳ מה יפו דודיך אחותי כלה׳ נופת תטופנה שפתותיך כלה׳ גן נעול אחותי כלה׳ הא שיתא׳ וד׳ בנביאים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה: וככלה תעדה כליה׳ ותקשרים ככלה׳ ומשוש חתן על כלה׳ וכנגדן לבש הקב״ה עשרה מלבושים כמו שמוזכרים שם כדי להפרע מאומות העולם המבטלין ישראל מן התורה שנתנה בי׳ דברים׳ וזה הפסוק שהתחלנו דורשין אותו במדרש חזית על ישראל כשמתקבצין בבתי כנסיות ובבתי מדרשו׳ להתפלל ולשמוע דברי תורה ובלבד בשבתות וב״ט שהוא יותר מקובל ומרוצה לפני המקום שמניחים תאוותיהם ובאים לשמוע דברי תורה ועל זה אמר שלמ׳ מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגי׳ כלומר זאת האהבה היא יותר יפה מכל האהבות כשהיא ביום התענוגים שמראים אהבה רבה לשם ואף כי בכל זמן היא טובה׳ יותר בתענוגים בשבאים ומתקבצים להתפלל בימים טובים שמקדימין קול בשירות ובתושבחות והשם ומלאכי השרת מקשיבי׳ לקולך השמיעיני׳ וכן דרשו שם היושבת זו כנסת ישראל בגנים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות כי אלו הם גנותיהם וכרמיהם של ישראל בגלות וכמו שכתו׳ כאן נצא השדה וגו׳ נשכימה לכרמים וגו׳ באתי לגני כי חלילה כי כל שדות וכרמים וגן שהן בכאן שהן כפשוטן וכן אל גנת אגוז ירדתי׳ ויש מפרשים שם חברים לשני פנים האחד שחוזר לישראל פירוש כשישראל מרימים קול בשירים ובתפלה ובקש ביחד כלם כאחד אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעיני כי אני תאב לשמוע׳ אבל כשישראל קוראים בטירוף הדעת במרוצה זה מקדים וזה מאחר ואינן ביחד רוח הקדש צווחת ברח דודי ודמה לך לצבי כלומר לצבא של מעלה שהם בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד׳ על הרי בשמים בשמי השמים העליונים ועוד מפרש שם בדרך אחרת על ישראל כשישראל יושבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות חבירים אין ביניהם שנאה וקנאה ואיבה ותחרו׳ והקב״ה ופמליא של מעלה מקשיבים לקולך השמיעיני ואם לאו ברח דודי וגומר לצבא שהם חבירים שאין ביניהם קנאה ואיבה ותחרות׳ בר קפרא אמר למה נקראו מלאכי השרת חברים שאין ביניהם קנאה וכו׳ הנה פירש חבירים על ישראל ועל המלאכים למדנו מכאן שהקב״ה שמח ותאב לתפלתן של ישראל כשמתקבצין בבתי כניסיות ובתי מדרשות וכן דרשו בפסוק יונתי בחגוי הסלע ר׳ יוסי הגלילי פתר קרא במלכיות יונתי זו כנסת ישראל׳ בחגוי הסלע שהיא חבויה בסתר מלכות אדום שהוא קשה כסלע הזו׳ הראיני את מראיך זו תלמוד תורה השמיעיני את קולך זו תפלה מכל זה אנו למדים כי בתפילתינו ובתלמודינו הוא מרוצה מאד לפני השם יתעלה׳ אמרו שם משל אמר ר׳ נתן בשם ר׳ חמא משל למלך שכעס על עבדיו נתנן בבית קילנן מה עשה המלך נטל כל הקצריוקין שלו והלך לשמוע מה שהיו אימרים שמע שהיו מודים ומשבחים ואו׳ אם אדונינו המלך כעס בנו׳ הוא שבחינו הוא חיינו אבל אל נחסר לו לעולם אמר להם בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים שעל גביכם אם מתוך הצער כך מתוך הרוחה על אחת כמה וכמה׳ כך ישראל מתוך גלותם ושעבודם משבחים להקב״ה׳ אמר הקב״ה למלאכי השרת אם לתוך גלות כך מתוך גאולתם על אחת כמה וכמה׳ ואמרו הקול קול יעקב בזמן שקול יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידים ידי עשו ואם לאו הידים ידי עשו שגוזרין עליהם גזירות וכתיב ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה בזמן שישרא׳ משליכין התורה ארצה מלכות הרשעה עושה ומצלחת ולכן כתיב לכן כאכל קש לשון אש וכי דרכו של קש לאכול אש בהפך הוא אלא מי גרם הקש שיאכל שהוא בית עשו האש שהוא בית יעקב וחשש להבה ירפה שהוא בית יוסף שרשם כמק יהיו אלו האבות שלא עמדה לנו זכותם׳ ופרחם כאבק יעלה אלו השבטים מי גרם זה כי מאסו תורת ה׳ זו תורה שבכתב ואת אמרת זו תורה שבעל פה׳ אמרו במדרש הינחק פרא עלי דשא כלום יקרא מנגד מלכות ישמעאל הנקרא פרא מתוך השובע והמלכות שלהם אם יגעה שור על בלילו יגעה אדום הנקרא שור דכתי׳ סבבוני פרים רבים וכתיב פרות הבשן העושקות דלים מתוך השפע מן הטוב הא אם היה להם שעבוד כמוני היו מטיחין דברים כלפי מעלה דכתיב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלדיו ופנה למעלה׳ ויש לידע לכל משכיל כי זכרון חסדיו של הקב״ה שעשה עם אבותינו ועמנו הוא עבודה שלימה שאנו זוכרין חסדיו ומשבחין לפניו בקול ובנעימ׳ ולשיר לפניו בשיר ומזמורים למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים במצרים ולא נהיה כפויי טובה כי בזכרינו חסדו ונפלאותיו נעבוד אותו יותר בזריזות ונעשה המצות שקבע בנו שהם לזכרון יותר בזריזות ובדקדוק ודבר ידוע שהעבודה השלימה היא עבודת הנפש עם עבודת הגוף להתענג במאכל ומשתה כמו שכתוב בתורה במצות המועדים ונכחת שלמים ואכלת

שם: ועבודת הנפש להודות ולשבח ולזכור ניסיו ואז תהיה העבודה שלימה וכמו שאמרו כתוב אחד אומר עצרת לה' אלדיך וכתיב אחד אומר עצרת תהיה לכם חלקהו חציו לה' תזכירנו הנסים ובעשותינו המצות מתענגת הנפש תענוג גדול ובצותה שעה אפילו הדברים הגופניים שהם המאכל והמשתה והתענוגים האחרים כלם חוזרים רוחניים והם עבודת השם ואם-חס ושלום אינו כן אלא שהאדם מתכוין להנאת גופו ואינו עובד לשם יתעלה העבודה הראויה אינן מועדים ומקראי קדש ועל זה אמרו ז"ל אלה הם מועדי בזמן שאתם עושין המצות ומקדשין המועדות באסיפת העם בבתי כנסיות דהיינו מקראי קדש דכתיב על מקראיה ומהללים ומשבחין לשם ועוסקין בתורה אלה הם מועדי ואם לאו אינם מועדי אלא מועדיכם · וכמו שהשיב ר' עקיבא לאותו מין שאמר לו מה אתם עושים עתה מועדים והלא כתי' חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי אמר ליה מי כתיב חדשי ומועדי שנאה נפשי · חדשיכם ומועדיכם כתיב בזמן שאתם מכווני' להנאת גופכם בלבד הם שנואים אבל אם הם לעבודתי אינן שנואים ואינן עלי לטורח אלא אהובים וחביבים עלה בידינו מכל זה שאנו בית ישראל חייבין להודות לשם ולזכור חסדיו ובלבד בימים המקודשים שהם המועדים שעשה עמנו נסים ונפלאות באותן הזמנים וקבען בנו לחיות זכר לנפלאותיו כמו שאמר דוד זכר עשה לנפלאותיו וגומר· וכל שכן בחג המצות שנצטוינו בו שהוא זכר ליציאת מצרים שעשה עמנו נסים ונפלאות בשנוי טבע העולם באותן המכות שהביא עליהם והנסים שעשה עמנו ביציאה ובים ובאותו זמן נתקיים חידוש העולם וההשגחה והידיעה והיכולת כי כל זה נשכח או נסתפק בזמן ההוא ולכן כתיב למען תדע כי לה' הארץ להורות החידוש וכתיב כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת וכתיב כי אני ה' בקרב הארץ להורות על ההשגחה ומפני שהנסים הגדולים המשתקין פי קטני אמנה אינן נעשין בכל זמן וזמן שאין הדורות ראויים לכך צוה הכתוב לעשות זכר לנסים תמיד ועל זה באו כמה מצות מהן תדירין בכל יום ומהם בזמנים שנעשו בהם הנסים לבד ועל זה באה מצות תפילין בכל יום זולתי בימים שהם עצמם אות שנשים אות כתוב על הלב ובין העינים במוח שהם שני איברים נכבדים שבהם משכן הנשמה וכן מצות המזוזה לכתוב הזכר ההוא בשערים והנה הקונה מזוזה בזוז וקבעה בפתחו ונתכוון לעניינה מודה על החידוש ועל הייחוד ועל ההשגחה ונצטוינו גם כן לקרוא קרית שמע בכל יום וברכותיה המזכירים ענין יציאת מצרים כמו שאמרו ז"ל ק"ש דרבנן אמת ויציב דאוריתא מפני שיש בה יציאת מצרים ותיקנוה בציבור לדעת קצרת החכמים ז"ל כל זה לזכר יציאת מצרים שהוא מורה על הכל ולכן בא הדבור הראשון של עשרת הדברות אנכי ה' אלדיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר אשר בראתי שמים וארץ כי אמר אנכי להורות על שהוא יתברך נמצא ואמר השם הגדול שנתחדש למשה ולא לאבות כמוזכר בפרשת וארא והזכיר אשר הוצאתיך מה שראו בעיניהם ולא רצה להזכיר מה שלא ראו שהרוצה לכזב ירחיק עדיו · וכמו שאמר בעל ספר הכוזר הרוצה לשקר ירחיק עדיו · וכן נצטוינו לזכור יציאת מצרים בקידוש היום של שבת זכר ליציאת מצרים וכן המועדים כלם כי היציאה קדמה לכלם אבל מצות השבת קדמה ליציאת מצרים והשבת מורה על חידוש העולם כמו שכתוב כי ששת ימים ובאכת כי זה יצא לרבותינו ז"ל מן הכתובים שבעשרת הדברות שבמשנה תור' כי שם כתי' בדיבור שמור וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלדיך על כן צוך ה' אלדיך לעשות את יום השבת הנה נראה כי בעבור היציאת צונו השבת וזה קשה מאד· ור' אברהם ז"ל ברח מזה ופירש שם על כן צוך ה' אלדיך לעשות את יום השבת כלומר שינוח העבד כלומר מה שצוך עתה בסיני לנוח העבד בעבור כי עבד היית ואין זה דעת רבותינו ז"ל ממה שתקנו בקידוש והר"ם במז"ל פירש בספרו הידוע כי בעבור היותינו עבדים במצרים כל הימים ולא היתה לנו מנוחה ואפילו ביום השבת: והנה בשבת שני טעמים אמונת חידוש העולם ויציאת מצרים ולכן בא בדברות ראשונות בטעם השבת כי ששת ימים ובשניות מוסיף וזכרת כי עבד עד כאן· ועתה בא מה שתקנו בטוב השני טעמים זכרון למעשה בראשית תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים והרמב"ן ז"ל הגיה עליו בפירושיו כי כהיותנו שובתים בשבת מה ראיה יש וזכר ליציאת מצרים לרואה אותנו בטלים הנה הוא זכר למעשה בראשית אבל בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש ועל כן אמר אם יעלה בלבך ספק על שמירת שבת המורה על החידוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא המחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו כי הוא שברא הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה' אלדיך פי' מחוייב לזכור תמיד הנס הגדול שעשה לך וכי הוא משגיח ויכול ועל כן צוך ה' גם כן לעשו' את יום השבת והנה כל המועדים וגם השבת הוא זכר ליציאת מצרים כי הוא העד הקרוב שראו בעיניהם · הנה באו בכל אלה המצות תמיד יציאת מצרים וגם בזכרון חדשינו אנו מזכירין יציאת מצרים ולכן לא הוזכר שמות לחדשים בתורה לא חדש ראשון ושני ושלישי כלומר ראשון לגאולה וכן כלם בדרך ימי השבוע ראשון לשבת שני לשבת לזכור יום השבת וכן כלם בחדשים כמו בשבת· ומה שתמצא ניסן ואדר וטבת בכתובים הם שמות פרסיים ולכן לא תמצא אותם אלא בספרי שנעשו אחר שעלו מבבל ולכן אמרו ז"ל שמות חדשים עלו עמהם מבבל· ונצטוינו מצות בזה החג להיותם זכר ליציאת מצרים והם פסח מצה ומרור ואיסור החמץ ואף על פי שהם זכר ליציאת מצרים יש להם טעם נעלם ונעלה ומופלא ועל כן אמר שלמה שלשה המה נפלאו ממני· ואמרינן במדרש זה פסח מצה ומרור ולכן נצטוינו במצרים קודם הגאולה להורות שאין טעמם לזכר היציאה לבד אלא טעם אחר יש בהם נעלם ומה שאנו אומרים פסח על שום שפסח המקום· מצה על שום שלא הספיק בצקם להחמיץ· מרור על שום שמררו המצרים הוא הנגלה והוא אמת· אבל יש בהם טעם אחר נעלם לבעלי האמת בהם ובפרטיהם בהיות הפסח צלי אש ושלא ישברו בו עצם ולא יאכל נא ולא בשום משקין ולזה היו צולין אותו בשפוד של רמון לפי שאין מימיו זורקין ולא היו צולין אותו בשפוד של מתכת דכתיב צלי אש ולא צלי מדבר אחר וכל זה טעם נכבד· ובהגעת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות· ומה שהקדים הכתוב מזוזות למשקוף והקדים משה משקוף ורבותינו ז"ל נתעוררו בדבר ואמרו משקוף זה יעקב· מזוזות זה אברהם ויצחק והקדימו משה כדרך וזכרתי את בריתי יעקב וכן במשה יש טעם גדול ולכן כל שאור וכל דבש לא היה קרב במזבח ומה שנראה כי הטעם בעבור שגורשו ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ כי לולי הגירוש היו אוכלין אותו חמץ אינו כן פשט הכתובים וכבר תיקן אותם הר"ם ז"ל כי כבר צוו קודם היציאה שבעת ימים מצות תאכלו אבל פירש הכתוב כי אפו את הבצק בדרך מצות קודם שהחמיץ ובמצרים היו אופין אותו מצות כמו שצוו אלא שגורשו ואע"פ כן אפו אותו בדרך קודם חימצו או בסוכות שבאו שם לפי שעה כדברי רבותינו ז"ל ומה שאמר התנא

ליום ראשון של פסח

מצה זו שאנו אוכלין על שום מה וכו׳ כי נראה שהטעם על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וגורשו ממצרים ואנו רואין שקודם היציאה נצטוו במצה · יש מפרשים שלא נצטוו במצרים לאכול מצה אלא בלילה הראשון דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו׳ אבל משם ואילך חמץ היו אוכלין לא מטעם כי גורשו · ומה שאמ׳ הכתוב שבעת ימים מצות תאכלו היא מצות לדורות ויהיה פי׳ מצה זו על המצה שאנו אוכ״ין בשאר ימי הפסח ואינו נראה כי מצה זו על מצה שאנו אוכלין בלילה הראשונה נראה · ויש מפרשים כי צותה התורה לעתיד שידע השם יתעלה שעתידין לצאת בחפזון ולא יספיק בצקם להחמיץ ובאה המציה על העתיד ועל דרך הקבלה טעם הפסח והמצה יש לה ענין אחר שיזכרו המצה ולא יאכלו החמץ שלא יקצצו בנטיעות ובעבור זה אינן בטלים לעולם אפילו בזמן המשיח שיבטל זכר יציאת מצרים ואם הא בהא תליא היו בטלים לזמן המשיח ולכן דרשו חכמים ז״ל ימי חייך בעולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח וכבר שאלו מהחולקים על אמונתינו ואמרו יראה מן הכתוב כי טעם מצה וחמץ להיותן זכר ליציאה דכתיב שמור חדש האביב ועשית פסח וגו׳ וכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות וגומר אמר המקשה אם כן לדברי בן זומא וחביריו האומרים שתבטל זכר יציאת מצרים בזמן המשיח דכתי׳ הנה ימי׳ באי׳ נאם ה׳ ולא יאמרו עוד חי ה׳ אשר העלה את בני ישרא׳ מארץ מצרים וגו׳ כי אם וגו׳ אם כן בטלו המצות שהם זכר יציאת מצרים ויהיו מצות התורה לזמן חלילה ותירץ בזה מורי הרשב״א ז״ל בפירוש ההגדות כי מה שאמר למען תזכור אינו שב לעשיית הפסח ואכילת מצה ואיסור החמץ כי מה שכתב באמצע הפסוק כי בחפזון יצאת הפסיק הענין כי אם היה שב לעשיית המצות היה אומר שבעת ימים תאכל עליו מצו׳ לחם עוני למען תזכור וגו׳ · כי בחפזון וגו׳ אדרבה עיקר החיוב הוא עשיית אלו המצות וטעמן גדול ולעשותן שלא נשכחם תזכר יציאת מצרים הנה כי עיקר הפסח עשות המצות האל׳ וזכירת יציאת מצרים טפל להם ואפילו שיתבטל זכר היציאה המצות הללו לא יתבטלו ויהיה פירוש הכתוב כן לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות למה כי בחפזון יצאת שלמען זה לא יעברו הדברים האלו מלבך ותעשה אותם תמיד בכל שנה ושנה בזה הזמן תזכור את יום צאתך וכמוהו למען ינוח שורך וחמורך שאין טעם השבת למען ינוח שורך אלא שנשמור השבת ושעמו הוא לזכור החידוש ובריאת עולם כי ששת ימים וגו׳ וכדי שלא נשכח ינוח שורך וגו׳ · ויאמר הכתוב וביום השביעי תשבות כדי שתזכור ששבת השם מכל מלאכתו ולמען זה ינוח וגו׳ כלומר למען שלא תשכח ינוח שורך · וכן למען תזכור את יום צאתך · הנה מבואר כי עיקר פסח מצה ומרור וחמץ אינו הטעם זכר ליציאת מצרים לבד אבל יש להם טעם אחר גדול ונורא ותלוי במרכבה · ולכן חייבה תורה כרת באכיל׳ חמץ וגם בעשיית הפסח כרת דכתיב וחדל לעשות הפסח ונכרתה מדה כנגד מדה כי מי שאינו מקיים זה קוצץ בנטיעות המרכבה ולכן יכרת מעמיו · הנה נתבאר כי טעם אלו המצות מצה וחמץ הם חמורין מאד וחייב אדם ליזהר בהן הרבה וכמו שאמרנו בשבת שעברה וכמו הידוע טעם חמץ ומצה למה ציו החכמים ז״ל להזכיר טל ביום הראשון של פסח וצותה תורה לספור ספירת העומר ביום השני ואילך דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת ומתרגמינן מבתר יומא טבא כי טל הוא רחמים כטעם המצה והבאת העומר הוא הדין ומטעם זה באה מהשעורים לכן ספירתו בלילה אחר צאת הכוכבים והזכרת הטל ביום ובת׳ ל׳ המוספין שהוא שעת רחמים ואף על פי ששאלו בירושלמי [illegible] אין מזכירין טל מערב יום טוב הראשון ואמרו לית כל עמא תמן ואמרו יזכרו אותו בתפלת יוצר · ותירצו ואמרו כי מבערב זכרוהו ויבאו לזכרו בערב אבל האמת כי תפלת המוספין היא עת רחמים וכמו שאמרו במדרש שמעה ה׳ צדק זו תפלת ערבית הקשיבה רנתי זו תפלת יוצר · האזינה תפלתי זו תפלת מוסף · הדא הוא דכתיב מלפניך משפטי יצא היינו טעמא דשופר ובעבור כי הטל הוא רחמים הצריכו חכמים ז״ל לחזור למי שטעה והזכיר גשם במקום טל ובימות הגשמים אם הזכיר טל במקום גשם אינו חוזר · ושאלו בירושלמי אם נסתפק לאדם בימות הדמה אם הזכיר טל או גשם מה יעשה והשיבו כי כל שלשים יום שהתחיל להזכיר טל אם נסתפק לו חוזר דחזקה מנהגו נקט וגשם הזכיר אבל לאחר שלשים יום אינו חוזר דחזקה טל הזכיר · והזהירו שצריך לספור העומר ולברך על הספירה בלילה כמו הקצירה כי כן מצותה לרמוז על טעמה · וכמו שאמרו איכתי הן תמימות בזמן שאתה מונה מבערב ולכן יש לדקדק ולספור בלילה אחר צאת הכוכבים ואם לא ספר ששכח יש מן הגאונים שכתבו שאינו חוזר וסופר ביום כלל ויש מן הגאונים שכתבו שסופר ביום וזהו דעת רב האיי ז״ל שכתב כי הספירה בזמן הזה דרבנן והאידנא ליכא לא הבאה ולא קרבן וליכא לדקדוקי בתמימות כי החשבון בזמן הזה הוא לשמחת נתינת התורה כדאיתא בהגדה כמו שנכתוב לפנינו אלא שהוא סמך סופרים ואף על גב דתנן כל הלילה כשר לספירת העומר הא ביום לא הני מילי בזמן שבית המקדש קיים אבל האידנא אם לא מנה בלילה ימנה ביממא דומיא דקצירה שאם נקצר ביום יצא וכן כתב הרב רבינו משה ז״ל ובמדרש מן הספק מי שלא מנה בלילה ימנה ביום בלא ברכה אבל לאחריה בכל לילה מונה בברכה · ורבינו תם ז״ל כתב שלא יספור ביום דתנן כל הלילה דוקא הא ביום לא ומהאי טעמא כתב דלא אמר זמן ויש נותנין טעם שאין אומרין זמן אלא על דבר שהוא גמר המצוה וזה אינו נגמר עד ארבעים ותשעה ימים וזה אינו נראה דהא סוכה אינו נגמר ואמר זמן ויש מפרשים לפי שאין אומרים זמן אלא ע׳ הנאה ושמחה כפדיון הבן שיצא מכלל נפל ואקרא חדתא ועל דרך הקבלה הטע׳ לפי שאין אומרי׳ זמן אלא על השבח וזה ענינו מורה דין ליודעים כי העומ׳ בא מן השעורים כמו שקבלו רבותינו ז״ל מן הכתוב שאמר ואם תקריב מנחת בכורים לה׳ וקבלו כי על הבאת העומר הכתוב מדבר ומלת אם אינו רשות אלא חובה כמו אם כסף תלוה את עמי ואם מזבח אבנים ואם יהיה היובל · ואמרו כתיב הכא אביב וכתיב התם כי השעורה אביב והוא כקרבן הסוטה שהיא באה שעורים והכל טעם אחד מלשון סערת ה׳ מן השערה ולכן נהגו לגדל שער עד עצרת · ואין כונסין נשים בזה הפרק ואף על פי שיש טעם אחר במדרש על אותן שנים עשר אלף זוגות תלמידי דר׳ עקיבא שמתו מן הפסח עד העצרת · ומה שנהגו רוב העם להגדיל שער עד ל״ג לעומר לא מצינו בו ענין ובתוספות פי׳ כי מה שאמר ל״ג אינו כמו שנוהגין אלא ל״ג יום כשתסיר שבעת ימי הפסח ושבעה שבתות ושני ימי ראש חדש שהן ששה עשר יום שאין אבלות נוהג בהם נשארו מן הארבעים ותשעה ימים ל״ג וזהו מאמרם ל״ג יום לעומר · שמעתי שיש במדרש עד פרס העצרת והוא חמשה עשר יום העצר׳ באמרם פרס הפסח פרס החג שהם חמשה עשר יום בניסן ובתשרי וכשתסיר חמשה עשר יום מארבעי׳ ותשעה יום נשארו שלשי׳ וארבעה והנה הם שלשים ושלשה שלימים ומגלחין ביום שלשים וארבעה בבקר כי מקצת היום ככולו ומצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי ויש למנין עוד לרמוז על חמשים שערי בינה וליובל הגדול ולימות העולם שהוא רמוז בכאן והשבועות

והשבועות רמז לשבוע שמטה ולשבעת ימי בראשית וכל אחד מנין בפני עצמו וכל שבע ימי הפסח כיום אחד ולכן אין בהם הלל גמור אלא ביום הראשון ושמונת ימי הסוכות הם כימים אשר מפסח לעצרת שהם כל יום בפני עצמו כמו השבוע שבכאן ולכן יש שם בכל יום הלל גמור ויום העצרת של סוכות כיום השבועות הבא אחר השבעה שבועות הנקרא גם כן עצרת ומה שאנו מברכין בזו הספירה ואין הזבה מברכת בספירתה דכתיב וספרה לה כמו שכתוב בכאן וספרתם לכם אומר הטעם בעבור כי הנדה אם ראתה וספרה דם סותרת המנין ותהיה ברכה לבטלה מה שאין כן בספירת העומר וכן וספרת לך שבע שבתות שנים היו מברכין בב"ד על אותה הספירה ובמדרש נותן טעם בזו הספירה שבין פסח לעצרת כי כשאמר משה לעם היוצאים ממצרים תעבדון את האלדים על ההר הזה אמרו לו מתי אמר להם לסוף חמשי' יום ומרוב שמחתם שהיו ממתינין אותו מעמד היו מונין אותו כך וכך בחתן המונה היום כשממתין הכנסת כלתו לחופה ולכן אנו מונין אותו עתה וזהו דרך דרש וטעם נכון ׃ וכן כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בטעם זו הספירה אבל אין ספק כי יש במנין הזה טעם נכבד ונעלם כמו שאמרו לזמן המשיח ולאלף השביעי שהוא כולו שבת לחי העולמים ולכן יש עצרת בפסח ביום השביעי דכתיב ששת ימים וגו' וביום השביעי עצר' לה' אלדיך ויום העצרת שהוא השבועות הבא אחר שבערת השבועות וגם יום העצרת של סוכות שהוא שמיני הבא אחר הערבה שהוא בשמיני הם רמז לעולם הבא וליובל הגדול הנה כי יש בזו הספירה עניין גדול וחייב אדם ליזהר בה ובשעתה והזהיר בה זוכה לעניינים לעולם המשיח ולעולם שכולו שבת ולעולם הבא שהוא היובל הגדול שישובו הדברים להוייתן ולשלמותן כמו שאמרו ז"ל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לזמן המשיח אבל עולם הבא עין לא ראתה אלדים זולתך יעשה למחכה לו ועליו נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ׃ המקום ברחמיו יזכנו לאותן הזמנים לראות בטובה ההיא כמו שאם דוד לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך וגו' ׃

ליום אחרון של פסח והוא מדרש שיר השירים

שיר השירים אשר לשלמה חכמים ז"ל הודיעונו בכמה מקומות בתלמוד מעלת השיר הזה אמ' במסכת ידים וכן במדרש חזית שהוא מדרש רבה אמר ר' עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם בישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים שאין כל העולם כדאי כיום שנתנה בו שיר השירים למה שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים ׃ ועוד במדרש אמר ר' אלעזר משל למלך שנתן סאה לנחתום ואמר לו הוצא לי כך סולת וכך סובין וכך מורסין וסלית לי מתוכו גלוסקאה אחת מנוקה ומשופה ועוד אמרו שיר השירים משובח שבשירים ובעל התרגום תרגם בזה הכתוב שהוא מעולה מעשרה שירים שנאמרו בעולם והוא מנה אותם כך בתרגום שיר של אדם הראשון והוא מזמור שיר ליום השבת ושירת משה על הים ושירת האזינו ושירת ישראל על הבאר ושירת יהושע ושירת דבורה ושירת חנה ושירת דוד והשיר הזה ושירו של משיח והוא שנאמר עליו השיר הזה יהיה לכם כליל התקדש חג׃ וחכמים ז"ל מונין אותן בדרך אחרת בפרק חלק׃ כל הקורא פסוק משיר השירי' ואומרו כמין זמר מביא רעה לעולם וכו' והודיעונו מעלת זה השיר שאינו גופני חלילה אלא חשק רוחני כי זה אסור לכל מחבר כל שכן לשלמה ומה נכבד המאמר אשר דבר ר' אברהם עליו השלום שכתב חכמי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם וסוד התחברות הנפש עם הגוף שהיא המדרגה התחתונה׃ ואחרים פרשו על המתכונית ואת כלם ישא רוח כי הכל הפה ואין אמת אלא כמו שדרש' ז"ל על כנסת ישראל ופירוש שלמה המלך הקב"ה בעצמו עד כאן לשונו ומה נמלצו אמריו בזה׃ וכן אמרו במסכת שבועות כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מאחד מאלף לך שלמה ופי' שלמה המלך שהשלום שלו כמו שכתוב ויקרא לו ה' שלום והאמת כי דברי זה השיר סתומים וחתומים מאד כדברי ר' עקיבא שאמרנו והוא היודע ענינו שנכנס לפרדס בשלום ויצא בשלו' ולכן דנוהו קדש קדשי' כי כל דבריו הם סתרי הכרכב' ושמותיו של הקב"ה והמשכיל יבין קצת ממה שמשבח החתן לכלה בזה השיר ומתחיל לשבח איבריה ממטה למעלה כמו שכתוב מה יפו פעמיך׃ חמוקי ירכיך׃ שררך אגן הסהר׃ בטנך ערמת חטים׃ שני שדיך׃ צוארך כמגדל השן׃ עיניך ברכות׃ אפך כמגדל הלבנון׃ ראשך עליך ככרמל׃ ודלת ראש' כארגמן׃ וכשמשבחת הכלה להתן משבחתו ממעל' למטה דודי צח ואדום׃ ראשו כתם פז׃ קווצותיו תלתלים עיניו כיונים לחייו כערוגת הבושם' שפתותיו שושני' ידיו גלילי זהב׃ מעיו עשת שן׃ שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז והתחיל בפז וסיים בפז כי הוא ראשון והוא אחרון ואחר גופו דרך משל שבחה דבורו חכו ממתקים ואין ספק כי אין זה כוונת הספר ואפילו הרהור אסור כל שכן הדיבור ואף על פי שדבריו סתומים וחתומים יש בו נגלה כדברי שלמה שיש בהם משל ומליצה וחידה כי בעבור שדבריו היו בהקהל והשומעים היו בהם מן הארבעה כתות שאמרתי בדרש שבת הגדול היה אומ' דבריו נגלה ונסתר והכל דברי אלדים חיים׃ ורבותינו ז"ל פירשו בדרך נגלה כי החתן הוא הקב"ה והכלה כנסת ישראל כמו שהמשיל הנביא ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלדיך׃ ודמה אהבת השם לישראל כחשק החתן לכלה ואלו היה יודע משל אחר יותר נחמד היה מדמהו בו אבל לא מצא אהבה רבה וחשק גדול כחשק חתן וכלה וכן הקב"ה גלה אהבתו וחבתו לישראל מה שלא עשה לשום אומה ולשון כמו שעשה נס עם אבותינו ועמנו ולכן פירשוהו הם ז"ל שאמר בזה השיר מה שקרה לישראל מזמן האבות שהוא אברהם אבינו עליו השלום הראשון עד זמן המשיח מהרה יגלה׃ ולכן התחיל בו ואני אפרש עתה דבריהם ז"ל כמו שדרשוהו על פנים רבות ודרכים רבים אני אקח מהם הדרך הנאות יותר ואומר אותו בקצרה ואקח כל העניינים והפסוקים כי לא אוכל לפרש כל פסוק ופסוק כי יאריך הדרש ויהיה לטורח אמר ישקני מנשיקות פיהו על אברהם אבינו עליו השלום שהתחי' לדבקה בשם ושמר כל התורה ברוח הקדש כמו שכתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי ומה שאמר ישקני על דבר שעבר כי דרך המקרא כמו שכתוב אז ישיר משה יעשו עגל בחורב שהם עתיד במקום עבר וכן מצינו עבר במקום עתיד אלדים באו גוים בנחלתיך׃ כי טובים דודיך מיין משרים אהבוך כמדה דאת אמר אברהם אוהבי ומה שהכתוב מספר בשם נגלה ונסתר הוא כמו פסוקים הרבה שבאו בתורה בענין זה הפסו' ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלדיך וגו' וכן ועבדתם את ה' אלדיכם וברך את לחמך׃ וכן אמר דוד מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו והוא סוד התפלות והברכו'׃ לריח שמניך טובים על שם שהיה קורא בכל מקום ה' דכתיב ויקרא שם אברם בשם ה'׃ כשמן הטוב שנודף ריחו למרחוק על כן עלמות אהבוך אומות העולם שהכניסם תחת כנפי השכינה

ליום אחרון של פסח

השכינה דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן׳ משכני אחריך נרוצה שיצא מארצו וממולדתו׳ הביאני המלך חדריו ארץ כנען ותכן על שהודיעו סוד יחודו והחכימו בסודות התורה ע״כ רבר באברהם אבינו׳ ויש בקצת המדרשים כי אלו הפסוקים שאמרנו רמז לכל האבות ישקני על אברהם כמו שפירשתי ׳ כי טובים דודיך מיין על יצחק שנקרא ידיד והיה עולה תמימה ונדבק ביין המשומר בענביו׳ שמניך יעקב שהיה שמן רוקח אין פסול בזרעו כולו זרע אמת׳ משכני זה יוסף שמשך אביו ואחיו למצרים דכתיב בחבלי אדם אמשכם וכתיב וימשכו ויעלו את יוסף׳ הביאני המלך חדריו חדרי פרעה או שהחכימו בשבעים לשון דכתיב עדות ביהוסף שמו ושם בו ה״א משמו׳ כי טובים דודיך מיין היין המשומר בענביו׳ כמה דאת אמר וישתו וישכרו עמו׳ אחרי כן התחי׳ בגלות מצרים ואמ׳ שחורה אני ונאוה כלומר שחורה אני במעשי ונאוה במעשה אבותי שחורה אני בגלותי ונאוה במצות פסח ודם מילה׳ שחורה אני בשאר שבטים ונאוה בשבט לוי׳ כי שמרו תורתיך ואמיתיך והם נושאי המשכן ויריעותיו ולכן זכו להם׳ כאהלי קדר שהם כעורים מבחוץ ומבפנים מלאים כסף וזהב ומרגליות ואני נוחה לחתלבן כיריעות שלמה׳ אל תראוני שאני שחרחור׳ כלומר אל תבזוני שאני שחרחורת כלומר שחרונית כי הכפל למעט כמו ירקרק או אדמדם כלומר שחרותי אינו טבעי ואני יכולה להתלבן משחרותי ושחרותי זה הוא מקרי מן השמש שהשזיפני כלומר שדבקתי במעשה מצרים עובדים לשמש ולמזלות והם בעלי כשפים ולמדתי ממעשיה׳ מעש׳ בקרתנית שפחה אחת כושית שירדה למלאת מים מן המעין אמרה לחבירתה למחר מגרש אדוני את אשתו ולוקח אותי לאשה אמרה לה ולמה אמרה בשביל שראה ידיה מפוחמות אמרה לה שוטה ומה אשתו שהיתה חביבה עליו מגרשה מפני שידי׳ מפוחמות שעה אחת את שאת כושית לעולם ממעי׳ אמך לא כל שכן וכן אומות העולם מונין לישראל ואומרי׳ אתם מאוסים לפני השם שלא עבדתם אותו כראוי אוכר להם אם אנו לפי שעה נתחייבנו אתם על אחת כמה וכמה׳ בני אמי נחרו בי בני אומתי החרו בי חרון אף השם ושמוני נוטרה עובדת שרים ומזלות בגלותינו כמו שכתוב ונתתי לה את כרמיה וכתרגמינן פרנסהא כרמי שכינתי שלי לא נטרתי על כן גליתי׳ הגידה לי היתה אומרת לנביא אהרן שהיה שלוח אליהם כמו שכתוב ואודע להם בארץ מצרים וזה הוא שלח נא ביד תשלח וכתיב הנגלה נגליתי וגו׳ כלומר חזרו בתשובה והיו שואלי׳ מה נעשה וישוב חרון אף השם׳ איכה תרעה אותי בגלות ואנוח מזה החום של השמש ששזפתני שלמה אהיה כעוטיה ולא אהיה כאבילה בין שאר האומות מן ועל שפם יעטה׳ אם לא תדעי תשובת הנביא צאי לך בעקבי הצאן האבו׳ ולמדי קטני אמנת שבך כמו שעשו הרועים הראשונים האבות וכמו שנאם׳ שאל אביך ויגדך׳ אמר אחרי כן לסוסתי ברכבי פרעה גאוו לחייך בתורים הבטיחם הנביא שיוציאם מן הגלות ויעבירם בים ויתן להם ביזת מצרים וביזת הים ויתן להם התורה ורבותינו ז״ל אמרו על שאמר לסוסתי שהוא לשון נקבה שהראה הקב״ה לפרעה בים סוסיאות ונכנסו אחריהם וכמו שכתוב דרכת בים סוסיך והתורים והחרוזים רמז לביזת מצרים והים׳ תורי זהב תורה שבכתב ותורה שבעל פה שהם דין ורחמים׳ זהב עם נקודות הכסף טעמו המצות ונאותו זמן הם אהובים ורצויים לפני השם האב עם ישראל וישראל עם האב נזהו מה ששבח עתה צרור המור אשכול הכופר וזהו משבח כשושנה בין החוחים וכן כתפוח בעצי היער׳ ויש במדרש צרור המור רמז לאברהם אשכול הכופר יצחק שנעקד לכפרה בכרמי עין גדי זאת עורות גדיי העזים כלומר בזכות אלו האבות נגאלו עד

תשלום הענין ומסיים השבעתי אתכם מאמר הנביא שהזהיר להם במצרים שלא ידחקו הקץ כמו שאירע להם כי בני אפרים דחקו הקץ ויצאו שלשים שנה קודם כי הם חשבו מין הגזירה ואין המניין אלא משנולד יצחק דכתיב כי גר יהיה זרעך ולכן השביעם באילות ובצבאות כי ידוע כי טבע אלו החיות כי בחדש שנכנסות בחשק הולכות בלא דעת כשכורות ואז צדין אותן הציידין וכן ישראל לא יתעם אלא החשק ויפלו ביד אויביהם כמו שקרה לבני אפרים שנפלו ביד פלישתים׳ אחרי כן התחיל קול דודי הנה זה בא על גאולת מצרים ואמר זה כשנגלה השם למשה ואז בשרם והאמינו כי פקדם השם ואמר מדלג ומקפץ דכתיב וארד להצילו על ההרים בזכות האבות על הגבעות בזכות האמהות וכן כתיב קום ריב את ההרים וכתיב כמו שכתוב ראה ראיתי את עוני עמי׳ ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי וגו׳ קומי לך על הגאולה כי הנה הסתיו עבר אלו ארבע מאות שנה הגשם זה מנין רד״ו׳ הנצנים נראו בארץ זה משה ואהרן ועת הזמיר הגיע זמן שרי מצרי׳ שיזמרו אותם כמו כרמך לא תזמור כמו שכתוב בכל אלהי מצרי׳ אעשה שפטים אני ה׳׳ וקול התור התייר הגדול אברהם אבינו או משה רבינו עליו השלום׳ התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שמתו בשלשת ימי האפילה כמו שכתוב וחמושי׳ עלו בני ישראל מארץ מצרים שהאחרים מתו ויש גם כן במדרש דרך אחרת עת הזמיר וקול התור שירת הים ומתן תור׳ התאנה חנטה פגיה התינוקות ועוברין שאמרו שירה קודם זמן כמו הפגים שאינן ראויים לאכילה והגפנים סמדר אלו ישראל שעשו תשוב׳ קומי לך לכי כתיב על עשרת הדברו׳ ויש מפרשי׳ הכתו׳ כמשמעו על חדש ניסן שיש בו גפנים ופרחים והעופות מרננים והכל אמת׳ אחרי כן אמר יונתי בחגוי הסלע אמר זה כשיצאו ישראל ממצרים והגיעו על הים ודמה אותם ליונה הבורחת מן הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומוצאה שם נחש רצתה לחזור והנה הנץ על הנקיק התחילה צווחת לבעל השובך וכך ישראל הים לנגדם והצר לגבם הראיני את מראיך שהיו התינוקות מראים באצבע זה אלי ואנוהו כמו שראוהו בשדות כשהיו מושלכים כדאיתא באגדה דכתיב ויניקהו דבש מסלע׳ השמיעיני את קולך קול השירה׳ כי קולך ערב כי כשישראל אומרין הלל בנועם ובזמרה קולם עולה למרו׳ חזר ואמר אחזו לנו שועלים ומפרשין אותו במד׳ על עמלק וסיעתו שבאו אחרי עלותם מן הים קודם מתן תורה וכרמינו סמדר ישרא׳ שנקרא כרם שנאמר כרם ה׳ צבאות בית ישראל רוצה לומר שהיו עייפים כמו שכתוב ואתה עיף ויגע שלא היו עדיין קיימים וחזקים כמו הסמדר בתחלת צאתו׳ ויש דרך אחרת במדרש שמפרשין יונתי בחגוי הסלע על מתן תורה ואחזו לנו שועלי׳ בענין המרגלים׳ ולזה המדרש ידבק עם זה מה שכתוב אחר זה על משכבי בלילות יש מפרשין אותו באותן ארבעים שנה שהלכו במדבר כנזופין שלא היתה שכינה עמהם ולא היה הדיבור למשה וזה שכתוב למעלה אחר אחזו לנו שועלים׳ עד שיפוח היום סוב דמה לך דודי וגו׳ כי רמז להסתלקות השכינה׳ ויש מפרשין אותו גם כן על ענין העגל שנסתלקה שכינה וכתיב ומשה יקח את האהל וגו׳ שהיו ישראל מנודין והיינו סוב דמה לך דודי ויהיו שועלים ערב רב והכל אמת׳ ואמר על משכבי על ענין סילוק השכינה על העניני׳ שאמרנו׳ בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו׳ אקומה נא ואסובבה בעיר וגו׳׳ מצאוני השומרים זה משה ואהרן את שאהבה נפשי ראיתם כמעט שעברתי וגו׳ זו חזרת השכינ׳ אם הוא בענין העגל כמו שכתוב פני ילכו והניחותי לך וכתיב גם את הדבר הזה אשר דברת כל אותן העניינים ואם הוא על המרגלים אחר שתמו מתי מדבר ונתייחד הדיבור למשה כמו

שכתוב

שכתוב ויהי כאשר תמו וגו' וידבר יי' אל משה לאמר' אחותיו ולא ארפנו לשכינה כי נחמתי על מעשי ולא אוסיף להכעיס לשם כדי שלא יסלק שכינתו ממני' עד שהבאתיו אל בית אמי זה המשכן' ואל חדר הורתי זה בית המקדש' ואמר השבעתי אתכם כלומר שלא תוסיפו להכעיס ולסהר הדברים עד שיחפוץ השם ועשו כרצונו ולא תעברו על דברו' אמר אחרי כן מי זאת עולה מן המדבר כשעלו לארץ עם יהושע וירשו עליה ממדבר כתימרות עשן שכינה עמהן וריחן נודף' מקוטרת מור ולבונה עסהם תורה שבכתב ושבעל פה' מכל אבקת רוכל תרי"ג מצות' ועוד במדרש מקוטרת מור זה זכות אברהם' היה ראש לכל האבו' כמו שהמור ראש לכל הבשמים ולבונה זה יצחק שהיה כליל על המזבח כלבונה הזאת שהיא אוכלה על המזבח' מכל אבקת רוכל זה יעקב שהוא כלול דין ורחמים והיינו אברהם ויצחק והכל אמת ונכון' הנה מטתו שלשלמה הוא המשכן ההולך עמהם ששים גבורים יש מפרשים אותו במדרש על ששים רבוא המסבבי' אותו ארבעה דגלים כענין מרכבת יחזקאל ארבעה חיות עם צורת המרכבה כדאיתא במדרש' ויש מפרשים ששים גבורים ארבע ועשרים משמרות כהונה וארבעה ועשרים משמרות לויה עם שנים עשר שבטים שהם המחלוקות כמו שבא כו"ה וכפי' רבותינו ז"ל' כלם אחוזי חרב כלומדי מלחמה מלחמתה של תורה' מפחד בלילות מפחד הצרות והקטרוגין שלא יבואו עליהן וגם כן אחוזי חרב מלמדי מלחמה עם יהושע מפחד האומות' חזר ואמר אפריון עשה לו המלך שלמה על בית המקדש ובית היער שבנה שלמה' עמודיו עשה כסף רומז להידור הבנין שעשה שלמה שעשה בנין נאה ונכבד לא היה כמוהו' מעצי הלבנון כמו שכתוב ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון' עמודיו עשה כסף דכתיב ויעש את העמודים לאולם ההיכל' רפידתו זהב תנא שבעה מיני זהב הין שם זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב שחוט זהב מזוקק זהב פרוים כדאיתא התם במדרש חזית' צאינה וראינה בנות ציון רמז לאותה שמחה שהיה באותו זמן' ועוד מפרש שה על המקדש של מעלה והוא סוד גדול במלך שהשלום שלו' וכן ענין העטרה משל למלך שהיתה לו בת יחידה כדאיתא התם וכתב הרמב"ן ז"ל כפסוק וה' ברך את אברהם בכל במלת כל' אמר אחרי כן הנך יפה רעיתי פירוש על אנשי בית ראשון והסנהדרין' אמר עיניך יונים על סנהדרין שהם הם עיני העדה' שערך כעדר העזים על הנזירים שבהם' כחוט השני שפתותיך המשוררים' ומדברך נאוה הלוים לומדי התורה' כפלח הרמון רקתך הכהנים בפעמון ורמון' ויש דורשין אותו שאפילו ריקנין שבישראל מלאים מצות כרמון' כמגדל דוד צוארך מלך שלמה' אלף המגן מגינים שעשה שלמה' שני שדיך שני תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה' כלך יפה רעיתי ומום אין בך שהיו שלמים בכל ומכל' אמר אחרי כן אתי מלבנון אמר זה על עולי רגלים הבאים מראש אמנה שניר וחרמון ממעונות אריות שהיו אריות שומרים בתיהם כדאיתא במדרש' לבבתני קרנת לבי ולבך' באחד מעיניך זה ראש סנהדרין' באחד ענק זה כהן גדול שהיה סובב ההיכל כענק לגרון' אמר אחרי כן עורי צפון על ענין הקרבנות' עורי צפון על עולה הנשחטת בצפון' ובואי תימן הנשחטין בדרום' ואמר עורי על העולם שהיה ישן ונתעורר' ובואי על השלמי' שלא נתחדשו כי אם במדבר ששלמים הקריבו תמיד' יזלו בשמיו זה קטורת הסמים יבא דודי זה הקבה' ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות' הנה רמזנו בכאן סוד הקרבן' באתי לגני לגנותי לבית המקדש' אריתי מורי משל על הבכורים והמנחות ויינים נסלתות'

ומה שאמר דבשי ומצאנו בו כי כל שאור וכל דבש פירוש לא נאסר הדבש אלא להקטירו על המזבח דכתיב לא תקטירו אבל בבכורים כתיב ארץ זית שמן ודבש והוא משבעת המינין והוא דבש תמרים שהיו מביאין בכורים' אכלו רעים הכהנים שתו ושכרו דודים ישרא'' אמר אחרי כן אני ישנה בגלות בבל שהיו כישנים דכתיב בשוב יי' את שיבת ציון וכמעשה חוני המעגל' אמר אני ישנה בגלותי ולבי ער לגאולה צופה ומסתין נבואת ירמיה שבעים שנה' קול דודי דופק הקב"ה על ידי נביאיו כמו שנאמר העת לכם לשבת בבתיכם ספונים' ויש שמשיבין לו פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה כאשה עצלה שלא היו רוצין לעלות כראותן החרבן העתיד' דודי שלח ידו מן החור כאשר ראה עצלתם התחיל הוא להעיר הבנין על ידי מלכי פרס' קמתי אני שעלו קצתם' וידי נטפו מור שעשו הקרבנות בתחלה' פתחתי אני לדודי שבנו הבית' ודודי חמק עבר שלא שרתה עלי' שכינה כי חמשה דברים חסרו מבית שני כמו שכתו' וארצה בו ואכבדה חסר ה' ואלו הם ארון' ושכינה' ואש' אורים ותומים' ומלכות בית דוד' בקשתיהו ולא מצאתיהו שנסתלקה ממנו שכינה' מצאוני השומרים מלכי יון ורומי' הכוני פצעוני בגזירותיהם' נשאו את רדידי הודי והדרי' שומרי החומות שרי האומות דכתיב על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים וגו'' השבעתי אתכם וגו' אם תמצאו וגו' שתגידו לו צרותי' מה דודך מדוד וגו' דודי צח וגו' התחיל לשבח השכינה וכל זה משל לאיברי האדם היפים' ופירש רבי אברהם בן עזרא כי זה משל למרכבה' דודי צח לעובדים אותו' ואדום לעוברים רצונו' דגול מרבבה אלף אלפין ישמשוניה' ראשו כתם פז האור העליון' קווצותיו תלתלים ישת חשך סתרו' עיניו כיונים השגחתו על לומדי תורה' המפיקי' מים ואין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה' רוחצות בחלב ומתגבר עליהם מדת החסד דכתיב יומם יצוה יי' חסדו משום דבלילה שירו עמי' לחייו כערוגת הבושם שרי הפני' שפתותיו שושנים הם המלאכים השלוחים לבני אדם' ידיו גלילי זהב הם חיות הקודש ואופנים דכתיב וידי אדם מתחת כנפיהם' מעיו היא האפודה אמצעית שיש בה המוני' רבות מורכבים וקרצים' שוקיו הם הגלגלים עד כאן' ובמדר' ראשו כתם פז זו התור' שהיא ראשית דכתי' יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז שהיא כתם פז דכתיב הנחמדים מזהב ומפז רב' קווצותיו תלתלים על כל קוץ וקוץ יש בה כמה תלי תלים של הלכות' שחורות כעורב אין מתקיימין אלא במי שמשחיר עצמו עליהם' עיניו כיונים הם מעשה בראשית ומעשה מרכבה' לחייו הם ספורי האבות' שפתותיו תרי"ג מצות' שושני' עשה ולא תעשה שהן זכור ושמור מדת הדין ומדת רחמי' מה שושנים הללו אדומין ויש מהן לבנים' ידיו עשרת הדברו' שהיו חמשה בלוח אחד וחמש' בלוח אחר' גלילי זהב שהיו נגללין כדאית' במדרש' מעיו אלו הקרבנו' של תורת כהני' שוקיו במדבר סיני ואלה הדברים שהן סוף התורה עד כאן' ועל דרך הקבלה הם עניינים נעלמים שאפילו המחשבה אסורה בו הם המרכבה העליונה למעלה ממרכבת יחזקאל והן הספירו' והם משיבות אנה הלך דודך וגו'' דודי ירד לגנו משיבים ישראל כי ירד לבית המקדש לקבל העולות והקרבנות ונסתלק ולא ידענו מה היה לו' ועם כל זה אני לדודי ועלי תשוקותו' אמר אחרי כן יפה את רעיתי כתרצה' אמר זה כי אף על פי שלא היתה שכינה שם היו חסידים גדולים והיה ביניהם תורה ומעשים טובים והיו שם סנהדרין וחזר ושבחם כמו ששבח' למעלה בבי' ראשון אבל לא כמו ששבחם עם כי קצר בהם אבל אמר שערך כי היו שם נזירים ושיניך

על הגבורים · כפלח וגו' ואמר ששים המה מלכות פירש רבי אברהם ז"ל חשבון אלופי עשו ושמונים פלגשים נח ובניו כיכן מספרם · ועלמות אין מספר בני ישמעאל ובני קטורה אחת היא שלא נתערבו בהן עד כאן אמר זה על חורבן בית שני וגלותינו שלא נתערבנו בין האומות ולא רצה להאריך בצרותינו כמו שלא האריך בגלות בבל כי הבריו קצרים ולא רצה לערב עמהם דאגות אלא האריך בגאולות ובשבחן ולא בקלקולן עתה מדבר בגאולה העתידה במהרה בימינו · מי זאת הנשקפה כמו שחר כמו שהאור בוקע ועולה מעט ומתחזק ומתפשט כן השכינה באהבה ודימה אותה ללבנה כי היא עיקר חשבוננו והיא מלכות בית דוד · וברה כחמה בשלימות האור · איומה כנדגלות שתפיל אימתינו על האומות בשנעלה דגלים דגלים · אל גנת אגוז ירדתי אומרת השכינה שנקראת זאת שירדה לגלותינו ודמה אותנו לאגוז שאינו נלקט אלא בחבוטן כך ישראל אינן טובים אלא בייסורין · לראות באבי הנחל רמז אם יש בישראל בעלי תשובה וצדיקים · לא ידעתי נפשי שמתני אומרים ישראל ישועת ה' כהרף עין שלא ידעו בדבר עד שיראוהו כמו שאמרו ז"ל שלשה באים בהיסח הדעת והאחד הגואל העתידי · מרכבות עמי נדיב והביאו את כל אחיכם וגו' · שובי שובי השולמית בכאן נשלמו ארבעה מלכיות אמר ארבע פעמים שובי שובי כמו שכתוב שובי בתולת ישראל · מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים דכתיב ופדויי ה' ישובון ואמר מחנים על יהודה וישראל שתי גליות עשרת השבטים ואנחנו בית יהודה ובנימין · רבי ברכיה אמר שובי שובי ארבעה פעמים כנגד ארבעה מלכיות שעתידין ישראל ליכנס לתוכן · השולמית שיוצאין מביניהן לשלום ולכן נקראת שולמית כי כל ענינה שלום התורה נתיבותיה שלום ומסיימין ברכותיהן בשלום דכתיב וישם לך שלום המברך את עמו בשלום והשם מברכן בשלום דכתיב המברך את עמו וגומ' וכנגד ארבעה מלכיות אלו ראה זכריה ארבע מרכבות סוסים אדומים שחורים ברודים אמוצים · האדומים להרכיב את בבל שהיא אדומה דכתיב אנת הוא רישא די דהבא · השחורים להרכיב ארץ מדי לפי שהשחירה פניהם של ישראל ע"י המן בצום ובכיי · הלבנים להרכיב את פרס שבנו הבית והם נחשבים אחת מדי פרס · הברודים להרכיב את יון שענה ישראל בכל מיני ענויין ברודין הללו שמנומרין בברד · האמוצים כמו חמוצים להרכיב את אדום דכתיב חמוץ בגדים מבצרה · ורבינו סעדיה ז"ל מפרש אלו בבל ומדי ויון ואדום וישמעאל ומפרש אמוצים ישמעאלים שנתאמצו מעצמם ולקחו מלוכה · מה יפו פעמיך שבח עולי רגלים שיחזרו יותר בכבו מבראשונה · ובמדרש חזית בנעלים נעלים כתיב כאן ולא מנעלים מעשה וכו ועוד שם נעלים שתי נעילות נעילת פסח ונעילת עצרת כמו שכתוב שם והוא סוד שבועות ושמיני עצרת · שררך אגן הסהר על הסנהדרין שישובו בראשונה · וכמו שדרשו ז"ל הכתוב הזה שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה · ויש מפרשים כהנים לוים וישראל שיחזרו לעבודתן ויש מפרשים שני משיחים שהם תאומי צביה · צוארך כמגדל השן זה בית המקדש · עיניך בריכות בחשבון הנביאים שינבאו · אפך כהן גדול דכתיב ישימו קטורה באפך · ראשך עליך מלך המשיח או דוד המלך · ודלת ראשך והיה הנכשל בהן כדוד · מלך אסור ברהטים המלך המשיח הנזכר שהיה אסור בעונותינו והוא מחולל מפשעינו · מה יפית זאת קומתך הכל הוא שבח על ישראל העולים מן הגלות הזה וחזר הענין ואמר לכה דודי נצא השדה · תחלת מוצאינו מן הגלות נשכימה לכרמים וגו' הדודאים נתנו ריח הוא על ישראל שיהיו בעלי תשובה וצדיקים

ובעלי מעשים טובים · מי יתנך כאח לי רמז לדיבוק השכינה עמנו · אנהגך אביאך אשקך רמז לקרבנו ונסכים · השבעתי אתכם מזהיר אותנו שאף על פי שהוא מספר גאולתינו ומעלותינו שלא נדחוק הקץ עד שתחפוץ · אמר מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת אמר זה על תחיית המתים שיהיה בזמן המשיח שיבואו המונים המונים אחר המלחמות ושתתיישב מלכותינו · תחת התפוח עוררתיך כמו שפתו ואמות בלבבך · מי ילד לי את אלה · שימני כחותם על לבך על אותה הדביקות והקשר שלא יפרד לעולם · מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ההיא לא תסור האהבה לעולם וכמו שאנו מתפללים ואהבתך לא תסור ממנו לעולמים · חזר ואמר אחות לנו קטנה פי' כי גלות עשרת השבטים הבאים תחלה כי כמו שגלו תחלה כך יגאלו תחלה והם בעלות שואלים בעדינו ואומרים אחות לנו קטנה יהודה ובנימין ובעבור היותם בגלות בבל · ושדים אין לה התורה שבכתב ותורה שבעל פה ושמא נתערבו עם האומות · מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה אם ראויים ליגאל אם לא · אם חומה היא שלא נתערבה באומות והחזיקה בתורתן כחומה נשגבה נתן להם חן עתה ויבואו לבנות הבית עמנו ואם דלת שנתפתה באומות נצור עליה לוח ארז שלא יתקיימו כלוח הזה המתליעת מיד כלומר יבלו בגלותם · משיבין יהודה ובנימין אני חומה לא נתערבתי עם האומות · ושדי כמגדלות החזקתי בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · אז הייתי בעיניהם כמוצאת שלום כי ישמחו עשרת השבטים בשמעם זה · חזר ואמר כרם היה לשלמה כנסת ישראל היושבים בגלות נקראו כרם דכתיב כרם ה' צבאות בית ישראל · לשלמה לפי שהשלום שלו בבעל המון שנתנו בהמון גוים אומות העולם דכתיב קצפתי על עמי · איש יביא בפריו אלף כסף אכלוהו ויכלוהו בוזזי בתר בוזזי ואמר אלף כי הוא גדול החשבון כלומר סך גדול מסים גדולים · כרמי שלי לפני כלומר אפקוד את כרמי כי הוא לפני אף שנטשתיה אני יודע כמה גבו מהם אומות העולם והם אומרים האלף לך שלמה וזהו חול רמז למשיח שישיבו לו כל המסים דכתיב מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו כלו ישיבו מה שלקחו · ומאתים לנוטרים את פריו כלומר שישיבו עוד החומש לבעלי התורה כדין הנהנה מן ההקדש דכתי' וחמישיתו יוסף עליו ויש מפרשים שלמה והוא מתשלומין והוא חול ור' אברהם בן עזרא פי' איש יביא בפריו אלף כסף כי קע"ב שנים אחר החורבן נשלמו ארבעת אלפים ולא חשש למיעוט · האלף לך שלמה האלף הששי למשיח שימלוך על ישראל ומאתים לנוטרים את פריו כי לאחר מאתים שנים הראשונים מן האלף הששי יהיה תחיית המתים כשישתלמו המלחמות ויהיו על אדמת ויקומו הנוטרים שיחלו ביאת המשיח ולא חשש למעט ששאו מן האלף הששי · היושבת בגנים חברים זה דבור השכינה שאומרת לישראל שהם בגלות היאך ישעו ונמהרו הגאולה אמרה היושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כמו שפירשנו בדרשה שעברה חברים מלאכי השרת מתאוים לשמוע תפלתך והם מקשיבים לקולך השמיעני תפלתך כמו שדרשנוהו בתחלת אותה דרשה · וכנסת ישראל משיבה ומתפללת ברח דודי מן הגלות הזה כי שכינה עמנו בגלות כמו שאמרו ירדו למצרים שכינה עמהן וכתי' גילי מאד בת ציון הנה מלכך וגו' כלומר שימהר חזרתו לבית המקדש הנבנה בהר המוריה שהוא הר המור · ובמדרש לצבא העליון הרי בשמים כלומר בשמים העליונים · השם למען רחמיו וחסדיו ימהר ביאת הגואל במהרה בימינו ויחזיר שכינתו למקומו ונגילה ונשמחה בישועתו שהיא השמחה השלימה כמו שאמרו במדרש חזית משל למטרונה שהלך

חולך

המלך וחתניה וכניה למדינת הים באו המבשרים ואמרו לה הנה בניך באים והיא משיבה להם מאי איכפת לי תשכחנה כליותי אמרו לה באו חתניך אמרה מאי איכפת לי תגלנה בנותי לסוף אומרים לה הנה מלכך בא אומר הא ודאי חדותא חדו על חדו כן לעתיד לבא יבואו הנביאים ואומרים לירושלם בניך מרחוק יבואו · משיבה מאי איכפת לי תגלנה בנות יהוד׳ ובנותיך מקצה הארץ אומרת ישמח הר ציון · הנה מלכך הא ודאי חדו על חדו דכתיב שוש אשיש בה׳ תגל נפשי באלהי וכתיב גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם וגומר ;

ויהי ביום השמיני

צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר ׃
(משלי יג)

צדיק אוכל

וגומ׳ דבר ידוע ומקובל הוא כי דברי שלמה בזה הספ׳ של משלי יש להם שתי פנים נגלה ונסתר ולכן פתח ספרו במשלי׳ ואמר להבין משל ומליצה כי המליצה הוא פשט הכתוב ונגלה והמשל מורה על הנסתר ובעבור שרוב ספריו בזה הספר הם מוסר כמו שאמר לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה באו דבריו באלו השני פנים הנגלה הוא תיקון הגוף במעלות המדות והנסתר הוא תקון הנפש במעלות שכליות וכשיתחברו באדם אלו המדות כלם הוא שלם ונקרא מלאך ה׳ ואיש אלהים וכשיחסר האדם מהן שתיהן והוא ערום מהם הוא נחשב כבהמה ופחות ממנה והוא הנקרא דוב שכול בדברי שלמה וכבר כתבו חכמי המחקר כי רחוק הוא שימצא אדם שלם בשתי אלו המדות ושיהיה חסר מכלם אבל נמנע · וידוע כי צדיק בלשון התורה הוא המכלכל דבריו במשפט ומקיים דברי תורה בפי כחו ומשתדל לעשותם ואף על פי שהוא חוטא לפעמים רחוקות כי כבר אמר שלמה כי אין צדיק בארץ אשר יעש׳ טוב ולא יחטא והרש׳ הוא העוש׳ בהפך מזה ואמנם כי כוונת תורתינו התמימה להיות האדם הולך בדרך האמצעית יאכל מה שיש לו לאכול בשויו וישתה בשויו ויבעול מה שמותר לו לבעול בשויו וישכון המדינות ביושר המדינות ובאמונה לא שיענה גופו בתענית וילבש בגדי הצמר והשער וישכון במדברות זולתי אם עושה אותה האדם דרך רפואה כדי לשוב לדרך האמצעי כרופא המשקה לחולה דברים המרים כדי לשוב לבריאותו וגם צותה תורתינו אפילו בענין הצדקה והנדיבות להלוך בהן על האמצעות יתן כמסת ידו בלבד וזהו לשון צדיק וכשימצ׳ בבני אד׳ נוטה מן האמצע׳ ומפליג לעשות הטוב והישר לשם ית׳ ולבריות נקרא חסיד בלשונינו ובלשונם ז״ל לפנים משורת הדין וכשימצ׳ אדם יוצא מן האמצעות ומפליג לעשו׳ רע והוא רע לשמי׳ ולבריות נקרא רשע רע · ולשון אכילה בכתוב היא על ב׳ פנים הנאה גופנית באכילה ותשמיש כמ״ש אכלה ומחתה פיה · והשנית הנאה רוחנית נפשי׳ כמו ויאכלו האמור במלאכי׳ וכמו ויאכלו וישתו האמור באצילים · ואמרו ז״ל אכילה ודאית ולכן באה לשון הלימוד בלשון אכילה כמו לכו לחמו בלחמי אכול את המגילה ואוכלה ותהי כדבש למתוק וכן נפש המוזכ׳ בכאן על שני פנים אחת הנפש הבהמית המתאוה ההנאות והתענוגים אשר משכנה בכבד כמו נפש כי תחטא כי נפש הבשר בדם היא יודע צדיק נפש בהמתו ופי׳ נפש הבהמי׳ שלו וכתי׳ גומל נפשו איש חסד׳ · והשני׳ הנפש החכמ׳ אשר משכנה במוח והיא הנשארת כמו שכתוב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלדיך ואת נפש אויבך יקלענה וגו׳ אשר עשה לנו את הנפש הזאת חי ה׳ וחי נפשך וגו׳ והפסוק הזה נדרש לב׳ פנים האלה על הדרך הראשון אמ׳ כי הצדיק ההולך על האמצעות ועל ההשואה אוכל הדברים המותרי׳ וצריכים לו לקיום הנפש לבד ונפשו הכתוב כאן רומז לנפש הבהמית שאוכל לצורך גופו לבד ואינו אוכל היתרונות ואם הוא כענה ומסגף עצמו נקרא אכזרי כמו שאמרינן ועוכר שארו אכזרי זולתי אם עושה זה לרפואת נפשו · אבל הרשע אוכל היתרונות וממלא בטנו מהם והוא סבת חסרונו ע״י חלה מרבוי האכילה וימק בשרו · וכמו שאמר המשל יש אכילה מונעת כמה אכילות וזהו ובטן רשעים תחסר · או יש לפרש שיחסר לו המזון לסוף כי סובא וזולל יורש וכמו שאמר רב אוכל ניר ראשים וגומ׳ פירוש רב האכילה היא סיבת הריש כלומ׳ שיורש כמו הניר שהוא סיבת רבוי התבוא׳ ויש נספה מרוב האכילה קודם זמנו בלא משפט השם אלא שהוא מקצר ימיו · ויש מפרשי׳ בלא משפט שאינו מצמצם באכילתו ועושה הוצאתו בלא משפט לא במדה ולא במשורה הנה כלל בזה הכתוב הסרון הממון ואבדן הגוף · ורבותינו ז״ל דרשו זה הפסוק צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקיה מלך יהוד׳ שהיה אוכל ליטרא ירק בכל יום והיה חסיד נוטה לצד ההפלגה ועל דרך חסידות ורפואת נפשו · ובטן רשעים תחסר זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל ששים סאת גוזלות בקינוח סעודה · והנה בפרשה הזאת אנו מוצאים כי אחר שצותה התורה והזהירה על המאכלות האסורות אמר והתקדשתם והייתם קדושי׳ קרא קדוש למונע עצמו מן היתרונות אפילו מן המותרות ואחר שבא לידינו זה הכתוב נפרש אותו והוא מעין הפרשה ונאמר מצינו לשון נופל על שלשה עניינים ·

האחד הפורש מן המאכלים האסורים ומן הטומאה ממגע וממשא כמו שבא בזו הפרשה אחר שהזהיר על הטמאות ועל המאכלים האסורים ומן הטומאה ממגע או ממשא כמו שבא בזו הפרשה ואחר שהזהיר על הטמאות ועל המאכלים האסורים ומן הטומאה אמר והתקדשתם ׃

והשני הפורש מן היתרונות אפילו מן הדברים המותרין כמו שנקרא הנזיר קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו ונאמר באלישע איש אלהים קדוש עובר על שהיה פרוש מן המשגל ועל זה כתוב עליו הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא · וכמו שדרשו זכרונם לברכה · והיו בחכמים שלימים בזה כרב אדא דהוה מהכיכ כלה אכתפיה ואמר דמיא עלי כבשורא · ורבי יוחנן דיתיב אשערי טבילה ואמר הכין עלי כי קאקי חיורי · ונקרא רבי יהודה הנשיא רבינו הקדוש על שהיה פרוש מן היתרונות וכמו שהעיד על עצמו במסכת כתובות בשעת פטירתו שנשא עשר אצבעותיו למעלה ואמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי אפילו באצבע קטנה שלי לא אמר לא נשתמשתי אלא לא נהניתי שלא נתכוון להנא׳ ולא נשתמש אלא בדברי׳ ההכרחיים וכמו שבקש יעקב אבינו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · נאמרו ז״ל כל ימיו של אותו צדיק לא נצטער אלא על פנימי וחיצון · ואמר שלמה בסוף משלי שוא ודבר כזב הרחק ממני ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ואמר לשון טרף כמו אריה טורף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו וימלא טרף חוריו ומעונותיו טרפה · ואמרו כי האריה אפילו שימצא כמה בהמות אינו טורף אלא כדי טרפו וגוריו · וכן כתיב טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו שנתן להם כדי צרכם לבד׳ וכתיב שבר רעבון בתיכם שלא צוה לקנות אלא להשביע

הרעב

ה"ע"ב ואין לומר כי בזמן הרעב היה נוהג זה כי יוסף אמר זה הפסוק והיה יכול להשביע להם בר ברעב ובשובע ועל זה הדרך היו נוהגים חסידי ישראל · ועל זה לא היו מרבים סעודתם בשום מקום אלא בסעודה של מצוה ונשתדל רבינו הקדוש על רבי פנחס בן יאיר שיסעוד אצלו ולא רצה וכמו שבא במסכת חולין ואומר הדבר היתרון כבר כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בספרו כי יותר מגונ' הלהוט אחר האכילה והשתיה והוא זולל וסובא מהאיש ההולך בגילוי הערוה וסתרים לעין כל כך גלוי הערוה מן המפורס' לא מן המושכל והסובא שמבלבל מוחו ומפסיד דעתו הוא מן המושכל ודי הערת התורה במה שכתוב בנח ובלוט ובא בפרשה הזאת יין ושכר אל תשת · וכתיב ולהבדיל בין הקדש ובין החול ואמר השותה רביעית יין אל יורה · ואמרו על בני אהרן שתויי יין נכנסו למקדש שבלבל מוחם וידוע הוא כי מה שאסרה תורה אלו המאכלים האסורים הכתובים בפרשה ואמר אל תטמאו את נפשותיכם להודיע כי הם מטמטמין השכל והלב ככו שדרשו ונטמתם בם שהוא חסר אלף מלשון שקופים אטומים ומטמאין הנשמה הטהורה שנפחה השם באפינו ולא אמר אל תטמאו גופיכם כי ענין טומאת הגוף אינה נוהגת אלא בכהנים כמו שכתוב בטומאת המת אמור אל הכהנים ואם טומאת המת שהיא חמורה אינה נוהגת בישראל קל וחומר טומאת נבלה או בעלי חיים ומה שאמ' ובנבלתם לא תגעו הוא ברגל ודע כי אלו המינין האסורין יש מהן דורסין ואסרתן התורה מפני שמולידין עזות פנים ומחממין הדם ומולידין חליים שורפין ויש מהם מגסין הלב ומטמטמין אותו כחזיר וארנבת ושפן וחלב ודם וכן העופות האסורין כלן דורסין חוץ מפרס ועזניה שהם אסורין מפני חמימותן ששוכנים במדברות ובמקומות וביישוב לא שכיחי והם רעי' מבעלי הארס ששורפין הדם ולכן כל עוף שנדע בקבלה שאינו דורס נאכל אותו שאין לחוש לפרס ולעזניה שאין דורסין ואסורין כי אינן מצויין ביישוב · והגאונים ז"ל כתבו כי כל עוף שחרטומו רחב כאווז או כף רגלו ככף אווז רחב אינו דורס ומותר לאכלו בלא שום סימן אחר של היתר שאין אנו יודעין אם הוא דורס אם לאו ונבדוק בשאר סימנין ואם יש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבן נקלף ביד שלשתן נאכל אותו כי ידוע שאינ' דורסין אבל בשני' מהם לבד לא נאכל אותו כי יש באלו הכתובים עוף שיש לו סימני טהרה ודורס והוא עורב ומינו שיש לו אצבע יתיר' וזפק והוא אסור וכל שכן אם אין לו אלא סימן אחד בלבד שהוא אסור · וכן הדגי' שאין להם סנפיר וקשקשת מולידין דם עצור כידוע מדרעי הרפואה וכוונת התורה בכל זה לזכך שכלינו ולחדד לבינו להבין ולהשכיל דרכיו ואפי' במינין המותרי' באת הקבלה להזהיר ואף על פי שהן חיות ונראות ראויות לאכילה אם יש בהן מאותן המקרים שסורין שתמות הבהמה או העוף והן הטרפיות שקבלו חכמינו ז"ל שהבהמה מוטרפת בהן ולא נאמר למהלא נאכל הבהמה הזאת השמינה בעבור שהאונא היא סמוכה ללב או האונות סמוכות שלא כסדרן ולמה היא אסורה ולזה בא הכתוב להבדיל בין הטמא ובין הטהור וגו' ואמרו בתורת כהנים וכתבה רש"י ז"ל וכי צריך לומר בין פרה לחמור והלא מובדלין הן בסימניהם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו ובין החיה הנאכלת אין צריך לומר בין צבי לערוד אלא בין שנולד לך סימני טריפה וכשרה לנולד לך סימני טריפה פסולה עד כאן פירש הספרא הזאת שאף על פי שהעוף הוא טהור אם נשחט חציו של סימן הוא טמא לנו כמין טמא · ואם נשחט יותר על חציו כחוט השערה הוא טהור · וכן בבהמה ובחית אם נקב קרום המוח העליון ולא התחתון כשרה כי עדין היא חיה ואם נקבו שניהם העליון והתחתון טרפה שאינה חיה וכן בטרפיות האחרות ואף על פי שנראה שיש מן הטרפו' שמנו החכמים יש מהן חיות וטרפות וכן כן הכשרים כתי' והכשירום דאין לך אלא מה שמנו החכמים כמו שאמרו בכוליא. והא קא חזינן דמחו בכוליא וקטלי והשיבו גמירי דאי מגדרי ליה סכא חיי וזהו למאן דאמר טרפה אינה חיה וכל שכן להנא דבי רבי ישמעאל דסבירא ליה טרפה כשרה חיה אלא שכן נאמר לו בסיני רצה לומר למשה שמונה עשרה טריפות וכמה שאמרו בתורת כהנים בין שנולדו בה סימני טרפה כשרה רצה לומר ספק אם היא כשרה או טרפה כמו שאמרו בפרק אלו טרפות רבא שרא טרפה וזבן מינה ורצה לומר ספק טרפה וכבר היו בחסידים הראשונים ששמענו שמעם שלא היו אוכלין בשר בהמה גסה אלא בשר עוף כדי להוליד דם זך מאד וכל זה מכלל הקדושה שנאמר והתקדשתם וכבר דברנו בזה די ·

והשלישי היא קדושת המצות כמו שדרשו בספרא והתקדשתם זו קדושת המצות וכמו שנקראו העבירות טומאה כי מצינו בשלשה אבות עבירו' שהם עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים שכתוב בהן טומאה כתיב בעבודה זרה כי מזרעו נתן למולך למען טמא את מקדשי' וכתיב בגילוי עריות אל תטמאו בכל אלה והנה המוכהר במצות ומקיימן כהלכה הוא קדוש ובלבד קריאת שמע ותפלה אמרו חכמים ז"ל והתקדשתם זו קריאת שמע · והייתם קדושים זו תפלה' ואין ספק כי יש בקיום אלו השני דברים קריאת שמע ותפלה מצוה גדולה וענין גדול ולכן ייחדו' יותר בשאר המצות אמרו חכמים ז"ל במדרש חזית על פסוק איש חרבו על ירכו מפחד בלילות אפילו אדם רואה בחלום חרב מהתכת בו או שום ענין מכהילו מה יעשה ילך לבית הכנסת ויקר' קריאת שמע ויתפלל וישמע ברכת כהנים מפני שיש בה ששים אותיות שיש בהם ענין על שם ששים גבורים סביב לה והנה בקרית שמע יש בה קבלת עול מלכות שמים וייחוד שמו והאדם צריך ליזהר בקריאתה ובלבד בפסוק הראשון ובאותן הדברים שהצריכו חכמים זכרם לברכה בפלת אחד שיש בו רמז לשלש עשרה מדות שהם ייחוד גמור ואם לא כיון באותו פסוק לא יצא וחוזר וצריך ליזהר בברכותיה לפניה ולאחריה ושלא יסיח בהם כמו שתקנו חכמים זכרם לברכה וכל העובר בזה פורק מעליו עול מלכות שמים והוא פושע ומורד ולא היה אדם צריך להזהיר בזה כי הוא מבואר מאד זולתי שיש קצת עוברים בזה ומתרשלין בו לפעמים וענין התפלה הוא ענין נכבד אמרו זכרונם לברכה גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות דכתיב גם כי תרבו תפלה אינני שומע' ואין זה לשון גוזמא אלא אמת ויציב כפשט הדברים שהתפלה היא מעולה מן הקרבן' ויש בדבר שני טעמים ·

האחד כי בקרבן יש מקום קנטור בראות אדם חלב ודם על שולחן השם יתעלה ויצר הרע מקטרג והאפיקורסים משיבין על זה · ואין כן בתפלה כי מדרך הסברא בלבד יש בה קדושה גדולה וענין אלדי' בהיות האדם שופך נפשו לפני בוראו ומודה לפניו שהוא אדון הבריות ועובד אותו בנפש הטהורה שהוא מבחר העבודה אמרו בספרא ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה' כי העבודות הם שלשה בגוף' ובממון' ובנפשו' הקלה שבכלן הממון ואחריה הגוף ואחריה הנפש והתפלה צריכה גוף ונפש וכוונת הנפש שהוא ההגיון הפנימי ודבור הלשון וגם זעזוע האיברים דכתיב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך' מי יוכל לקטרג בזה אפי' מי שאין לו תורה יודה וישבח בזה וכבר כתב זה חכם גדול מחכמי אומות העולם והשיב על חכם היונים כשדבר על התפלה ובהיורת דבר מקודש התפלה יחדו לה מקום בבית הכנסת ובבית המדרש

ואם

ואם היא ראויה בכל מקום יותר היא ראויה ומקובלת ונשמעת במקום קדוש הנקרא בית אלדים והטעם השני כי הקרבן צריך הכנות גדולות מקום ידוע וזמן ידוע ואנשים ידועים כהנים ולוי׳ ואם יחסר דבר מכל זה אינו קרבן ואינו נרצה אבל התפלה היא בכל מקום ובכל זמן בין בזמן שבית המקדש בין כשהוא חרב ואם באמ׳ כי הקרבן כשהיה נעשה כהלכתו בלי שום חסרון היה מועיל לשעתו וכבר משלו משל על זה כי דקרבן כשהיה נעשה כהלכתו בלי שום חסרון היה מועיל לשעתו כי יש ממיני הרפואות ממוזגות שמועילות בכל עת ובכל שעה ונאותים לכל הטבעי׳ ואינן צריכות אומנות גדולה והרופ׳ הבקי נותנן בכל זמן ולכל אדם ויש מהן חזקו׳ שצריכין עת ושעה ואויר ומזג אדם ואין ספק כי מועילות לשעתן כשהרופא הוא בקי ונותנן בשעתן ובאדם המוכן טבעו להם ואם יטעה יזיק נזק גדול ויש סכנ׳ גדולה בנתינתן ולכן הרופא לא ישתמש בהן אלא לעת הצורך ומתעסק בקלות שלא יוכל לטעות בהן כי הן מועילות בכל עת ובכל זמן ובכל אדם ולכן המשל במזונות כי התפלות הן כמו הלחם שהוא המזון מזוג שוה לכל והקרבנות דומין למאכלים האחרים שאינן שוין לכל המזגים ולכל האנשים ואף על פי שענין הקרבן הוא דבר מעולה עד מאד שאף על פי שאין אנו משיגים טעם הדבר אנו רואים תועלתו הגדולה לא ירדה אש מן השמים אלא על ידי הקרבן ושכינה שורה על ישראל וכל ההצלחות לא באו לישראל אלא על ידי הקרבן ואם לא ידענו היאך יורדת קדושת רוחניים בסבת דבר גשמי עם כל זה הדבר אמת ויציב והטעם נעלם ממנו וכמו שאמר הכתוב כי לא דבר רק הוא מכם ודרשו ז״ל אם הוא רק מכם הוא כי הענין בעצמו אינו רק׳ וכבר כתב החבר למלך כוזר משל נאות בזה הענין טפת זרע שהוא דבר מאוס לפי דעת האדם ונעשה ממנו צורה הדורה ומורידה דבר רוחני והוא הנשמה הקדושה שהיא אצלה מרוח הקדש ושוכנת בגוף העכורי והעפרי וסבת ירידת׳ אותה הטפה ולולי שאנו רואין אותו לא נאמין כי יסופר כי הוא חוץ לשכל וכבר כתבנו בפרשת ויקרא והארכנו בזה ועל זה אמר שלמה אורח חיים למעלה למשכיל כלומר המצות הנכבדות שהם אורח חיים שמדריך האדם ומזכהו לעולם הבא טעמה נעלם ונסתר והם למעלה מן השכל הקנוי אלא למי שחננו השכל והחנון שגלה סודו לעבדיו הנביאים וקבלו מהם חכמי ישראל איש מפי איש ומעתה מי שרואה זו הטפה מושכת דבר רוחני עליוני אל יתמה מן הקרבן כי בכוונ׳ גדולה ממשיך אז מן השמים ואף על פי שהקרבן משובח התפלה יותר מעולה כאשר ראו אבותינו הקדושים שאף על פי שידענו מעלת הקרבן לא הנחילו לנו אלא התפלה כמו שכתבו ז״ל אברהם תקן תפלת שחרית׳ יצחק תפלת מנחה׳ יעקב תפלת ערבית׳ עלה בידינו כי התפלה הוא דבר עליוני ונכבד ואין צורך להאריך יותר׳ ושלמה המלך עליו השלום הזהירנו מאד בפסוק אחר שאמר שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלדים וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע ומלת רגלך כולל דברי׳ רבים מכוונות על התפלה ולכן נכתב רגליך ביוד לרמוז על דברים רבים׳ האחד הוא כמשמעו שישמור רגליו מטינוף מפני שרגליו עסוקין ועוד שיכוין רגליו כמו שכתוב במסכת ברכות כמו שלמדו מפסוק ורגליהם רגל ישרה להורות שהוא מוסר עצמו ביד השם כאלו רגליו אסורות וכן אמרו בידים כדאמר אביי כפר ידיה ומצלי׳ וכתבו המפרשים שמשים ידו הימנית על השמאלית כנגד לבו׳ ועוד נכלל במלת רגלך שיפסע פסיעה גסה בלכתו לבית האלדים׳ וכמו שדרשו אותו בברכות שלמדו אותו מפסוק ונדעה ונרדפה לדעת את ה׳ ואמרו אפילו בשבת ואמרו אגרא דפירקא דוחקא׳ ועוד יכלול הכוונה שירחק הסבות המטמאות אותו כי רגל הוא סיבה כמו ויברך ה׳ אותך לרגלי והוא עיקר התפלה ואם חכם אחד מחכמי הרפואות כי כשאוכל אדם צריך כוונה גדולה אם ירצה שיועיל לגוף שאם יאכל בלא כוונה אינו מועיל וכמו שארק אבן לחפת דחמי ומביא חליים ואמרו כי זה הוא מנוסה וכל שכן המתפלל שצריך לכוין אם ירצה שיועיל לו ועל זה תקנו בתחלת התפלה ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך׳ שהוא ההגיון החצוני ולבסוף יהיו לרצון אמרי פי שהו׳ ההגיון הפנימי ואם הוא מחשב בדברים עולמיים היאך יאמר והגיון לבי אולי ההגיון הוא מתועב ומשוקץ לשם ית׳׳ ועוד יכלול מלת רגלך עתות הכריעות כמו שלשה רגלים והם חמשה הכריעות שהם עבודה שלימה הכריעה עם הגוף והשדרה והחוליות שהם עיקר בנין הגוף ואמרו שכל מי שאינו כורע שחוזר שדרתו נחש לאחר שבעים שנה ואין זוכה לתחיית המתים כי בה התחיה׳ ועוד רמז בשדרה שיש בו שמונה עשרה חוליות למנין שמנה עשרה ברכות כמנין חי העולמים והכריעות החמשה הן באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף ובסוף תפלתו שפוסע ג׳ פסיעות בכריעה אחת והם כנגד ה׳ אורים שבפרש׳ בראשי׳ וכנגד ה׳ חומשי תורה והכורע כורע כחויא פירוש כאגמון דכתיב הלכוף כאגמון ראשו כלומר שישחה ראשו תחלה אף על פי שמשחה שדרתו וכי זקיף זקיף כחויא כלומר שזוקף ראשו תחלה ואחר כך גופו׳ ובירושלמי כתבו שאין לשחות יותר מדאי וגוערין בו׳ ועוד נכלל במלת רגלך שימתין עתות התפלה כי האדם אינו נקרא אדם ואין לו צורה אלא בשעת התפלה שהוא עושה פעולה נכבדת והיא עבודת הנשמה שמתבודדת עם אלודיה כי בעתות ההנאות הן מעלה הבהמות וכל פעלת הגוף אינו נראה אלא כשהוא מתבודד עם בוראו והשכל פועל פעלתו שהוא תכלית הבריאה׳ אמר חכם אחד כי התפלה מזון הנשמה כמו כל שהוא מזון הגוף וכמו שהמלאכים וחיות הקדש נזונין מן האור העליון דכתיב ואתה מחיה את כלם׳ כלם הם מספרים כבוד אל כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו׳ ודרשו ז״ל אתה מחיה את כלם מן הראוי שאם אדם שומר עתות המלאכה שישמור עתות הנשמה׳ ועוד נכלל במלת רגלך שישמור נקביו בשעת התפלה שהיא קדושה גדולה וכמו שאמרינן במסכת רכות על אותו חכם שהיה לו עשרים וארבעה בתי כסאות מביתו לבית המדרש והיה בודק נקביו בכלן וכמו שדרשו בפסוק הכון לקראת אלדיך ישראל כי צריך האדם בהיותו עומד לפני אלדיו שיהיה גופו נקי מכל פסולת ושקוץ כי הגוף הוא כלי נכבד מורה על דברים עליונים בצורתו ובאיבריו כמו שהוא מקובל ביד חכמי ישראל ולכן צריך האדם להיות זהיר שלא לשקץ כלי הנכבד ההוא שאין כלי פז בעולם נכבד ממנו וזה צריך בכל שעה כל שכן בשעה שעומד לפני בוראו ואמרו זכרונם לברכה כל המשהא נקביו עובר משום אל תשקצו את נפשותיכם כי הנשמה העליונה שהיא ככלי הנכבד אין לו לשקצו בשום פנים בעולם שום שקוץ כמו שהוזהרנו בפרשה הזאת דכתיב ולא תטמאו את נפשותיכם וכמו שכתבנו בפרשה הזאת למעלה כל זה במלת רגלך ואחר כך אמר וקרוב לשמוע כלומר שהוא מתפלל שיבין מה שיוציא בפיו כי לשון שמיעה מורה שני עניינים׳ האחד שמיעה ממש שישמיע לאזנו מה שמוציא בפיו׳ והשני שיבין מה שיוציא מפיו מלשון כי שומע מפיו שיהו פיו ולבו שוין שיהיה השם קרוב בשפתיו ובכליותיו׳ וכבר ידעת מאמר ישעיה הנביא בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני׳ ואמר דוד

לבי ובשרי ירננו אל אל חי ואם לאו אין הפרש לו יותר מן הצפור
ולכן סמך לו גם צפור מצאה בית כלומר אם אין אדם מכוין
לבו הנה הצפור והדרור מצפצפין כמוהו וכשיכוין ויבין הדברי'
שמוציא בפיו תהיה עבודתו שלימה ונכבדת ובכלל וקרוב
לשמוע אם אתה תשמע מה שאתה מוציא בפיך תהיה נשמע
ותהיה קרוב ואם לאו תהיה רחוק מדביקות השם ית' כי כוונת
התפלה היא להדבק בש"ב כמ"ש ובו תדבקון וזהו יחד שהכל
תלוי בו ובכלל האזהר' הוא ש"לא ישיח שיחה בטלה בב"ה ולא
ישמע להבלי המדברים וזה עיקר גדול בתפלה ואל יעשו מבית
הכנסת בשווקים וכרחובות ולכן היה אומר הנביא לאלו העושים
מבית הכנסת חול מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי מי גם בכם
ויסגור דלתים ; ואמר מתת הכסילים זבח כלומר שלא יעשה
ככסילים המביאין קרבן לשם בלי כוונה ואדרבה הקרבן בלי
כוונה כגוף בלי נשמה שחסר החלק הנכבד וקרבנו תועבה כן
הבא לבית הכנסת וזורק תפלה מפיו בלי כוונה תפלתו
תועבה ׳ וחז"ל אמרו כי זו מעכבת המשיח כי אם היינו מתפללין
כראוי היה משיח בא וזהו רע להם ׳ ויש מפרשים אינן יודעין
לרצות אביהם שבשמים ומפרשין רע מלשון רעיון ואמר אל
תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלדים וגו'
כלומר שתוציא דבריך בנחת ואל תמהר לזרוק הדברים מפיך
ויהיו דבריך מעטים כלומר שלא תאריך בתפלתך יותר מדאי
אלא מה שתקנו הראשונים ובכלל זאת האזהרה שיתפללו מה
שתקנו חכמים הידועים לרצות וכן בפיוטים שיאמר אותם
שהיו מן החסידי' הראשונים המכוונין לענין הרצוי לא למלאכ'
השירים השקולים ולכן נהגו בצרפת ובקטלוניא לומר שירי
הקלירי שקבלה בידם שהוא ר' אלעזר בן ערך אף על פי שאינן
מכוונין על המשקלים כי עיקר הענין אינו המשקל כי הם
כמטבע הצרוף המזוקק שבעתי' שאין בו סיג והאחרי' המכוונין
לשיר נעים ולמשקל הם כמטבע שקר מלא סיג נראה טוב
במראה ובאותותיו וכשצורפין אותו יוצא כולו סיג וזהו עיקר
גדול בתפלה׳ וכן בשאלת הצרכים ולא לחנם סדרו לנו
התפלות במלות קצרה וטובות שהם נכונים ועשויו' בחכמ'׳
וכמו שכתב הר"ם ז"ל בזה והביא מימרא דההוא דנחת לקמיה
דר' חנינא ואמר האל הגדול האדיר החזק וכו' ׳ ואמר ליה ר'
חנינא סיימתינהו לכולהו שבחי' דמרך וגו' ושוב פי' במימרא
הזאת הרמב"ם ז"ל בדרך אחרת בספרו הידוע דעתו בזה כי לו
היה אומר למלך שהיה לו אלפי אלפים דינרי זהב ומקלסין אותו
בק' אלף דינרי כסף היה נראה יותר טוב השתיקה בעבור שלא
היה יכול אדם להשלים כל שבחיו אבל אלו התוארים האל
הגדול הגבור והנורא וכיוצא בהם הנמצאי' בתורה ובנביאים
הם ממין שבחיו ואין המניעה אלא בין רב למעט שלא יוכל
להשלימם אבל אמר שאין המניעה בשביל הכיעוט אלא שהם
של זהב ומשבחין בשל כסף שהם שני מינין ואפילו אם היינו
יכולים להשלימם ולומר כל הנמצאים בכתובי' אינן ממין שבחיו
אדרבה הם חסרון בחקו יתברך ולכן אמר כי אפילו אלו הג'
הגדול הגבור והנורא לולי שאמרם משה לא היינו מעלין אותו
בפינו כ"ל וזהו הכרח ראשון ולולי שבאו אנשי כנסת הגדולה
ותקנום בתפלה לא היינו מתפללי' בהם ולא היינו מסירין אות'
כמו קוצן ואתה מוסיף וכו' וראב"ע אמר כי הזהב במשקל מעט
כולל שוי גדול מהכסף וזהו שבח גדול כי בדבר מועט יוליך
אדם ממון הרבה כן הגדול הגבור והנורא כוללים דברים
הרבה כאשר ידוע לחכמי ישראל ובהן נכללין כל השבחים
הללו ואלו הג' הם עיקרים והם כנגד אברהם יצחק ויעקב׳
ולכן תקנו ואלו בסלת והנורא ואמרו והנורא כמו שבא
וו' בסלת ואלדי יעקב והם נכבדים רומזים למרכבה העליונה
ולולי שאמר משה ובאו אנשי כנסת הגדולה ותקנום ונתנו

לנו רשות לא היינו רשאין לאמרם כלל גלגלנו כל זה על הכתו'
שהתחלנו על הדרך הנגלה והדרך הנסתר שהוא תקון הנפש
בא להזהי' שלמה שלא יהרוס אדם ולא יכנס לפנים ממחיצתו
אלא כפי שכלו וכפי השגתו וזהו צדיק אוכל כי לשון אכילה
נופל על לימוד בתורה כמו שאמרנו למעלה כלומר הצדיק
לומד לשובע שכלו כפי השגתו ונכנס לפרדס לשלום ויוצא
בשלום כאשר קרה לר' עקיבא ומי שהורס ומציץ יותר מהשגתו
לא דילו שאינו משיג מה שרוצה אלא שמפסיד מה שלמד
כמו שקרה לאלישע בן אבויה וזהו ובטן רשעים תחסר ולכן
הזהיר שלמה במקום אחר דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו
והקאותו לא אמר פן תשבענו וקצת בו לא והקאותו כי אפילו
מה שאכל כבר מקיא ׳ והנה בפרשה הזאת רמז לכל זה אהרן
שהוא קדוש ה' היה מתבייש מלקרב למזבח מרוב צניעתו
שהיה אומר בדעתו שאינו ראוי לכך משל למלך שנשא אשה
והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אחותה ואמרה לה הגיסי
דעתך ובואי שמשי המלך וכן משה אמר ליה קרב אל המזבח
ועשה את חטאתך ואת עולתך וגו' ׳ ויש אומרים כי השטן
היה מראה לו צורת עגל והיה מתירא עד שאמר לו משה קרב
אל המזבח שהיה מתירא מעון העגל ׳ ואמר ועוד שם בתורת
כהנים שהיה נראה לו במזבח צורה שהיה מתדמה לו צורת
המזבח שעשה לפני העגל כי היה החטא קבוע בלבו כמו
שכתוב וחטאתי נגדי תמיד ולכן נאמר לו קח לך עגל בן בקר
לחטאת ואיל לעולה המינים לכפר על מעשה העגל כי היה
נזוף ׳ ואמר במדרש כי על זה לא נזכר אהרן בפרשת ויקרא
אלא בני אהרן הכהנים או הכהן סתם שהיה נזוף ממעשה
העגל כשאמר הקב"ה למשה ונתנו בני אהרן הכהנים אש על
המזבח אמר הקב"ה למשה כל העצים כשרים למערכה חוץ
מגפן וזית אמר משה אמר ליה לפי שעושין פירות משובחין
לצורך הקרבן אמר משה אם כן יגינו בני אהרן על אביהם אמ'
לפני הקב"ה בור שנוי איך יהיו מימיו אהובין אם הבור שנוי
מימיו שנואין אמר ליה חביבין הם לפני אמר ליה והלא שמן
המנחות והיין לנסך מגינין על הגפן והזית שאין מביאין מהם
עצים למערכ' ויהיו בני אהרן מגינין על אביהם דברא מזכה אבא
מיד נתרצה הקב"ה והזכירו בפרשה השניה דכתי' צו את אהרן
ואת בניו לאמר זאת תורת העולה כל זה גרם לו חטא העגל
ולכן הוצרך לקרבן קח לך עגל בן בקר לחטאת וניצל
מהעונש ובתורת כהנים מה ראו ישראל להקריב שעיר יותר
מאהרן אלא אמר להם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף
בתחלה וישחטו שעיר עזים בסוף עגל מסכה יבא שעיר ויכפר
על שעיר ויבא עגל ויכפר על עגל אבל נדב ואביהו אירע להם
מה שאירע ואמרו ז"ל כי זה העונש היה על מה שהציצו בסיני
ונכנסו לפנים ממחיצתן ועברו על זו האזהרה דכתי' פן יהרסו
אל ה' לראות והציצו והיו ראויין ליענש שם אלא שעכב להם
שלא לערבב שמחת מתן תורה ונשרפו בכאן מדה כנגד מדה
באש הגדולה טעו והאש אכלתם וגם הזקנים שהציצו באותו
מעמד האריך להם עד תבערה כמו שכתוב שם ותאכל בקצה
העם ׳ ודרשו זכרונם לברכה בקצינים שבעם והיינו דכתיב
שם ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראויין לשלח
יד׳ ויש לרבותינו ז"ל ענייני' רבים בזה החטא של נדב ואביהוא
בעבור שלא נתפרסם בתורה חטאם והכל מתכוונים לענין
אחד ׳ ויש אומרים כי חטאם היה שהביאו אש מדיוט' בעבור
שאמר הכתוב אש זרה׳ ויש מפרשים שהורו הלכה בפני
רבם ׳ ויש אומרים שתויי יין נכנסו היינו שהזהיר אחר כן
יין ושכר אל תשת׳ ויש מפרשים על שהיו בני שחץ ולא
נשאו נשים וכמו שהביאו בהגד' והביאו סעד לדבריה' מדכתיב
בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו והיינו דכתיב ובנים לא

היו להם ׳ ויש אומרים על חטא אביהם מתו דכתיב ישלם
שנים לרעהו ׳ וכמו שדרשו בפסוק על כל דבר פשע וגומר
והיינו דכתיב ובאהרן התאנף ה׳ מאד להשמידו ואין השמדה
אלא בבנים דכתי׳ ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ותפלת
משה השאיר מחצה והיינו דכתיב אל אלעזר ואל איתמר בניו
הנותרים כלומר מן הגזרה וכשתדקדק בכל אלו המאמרים
על דרך האמת ענין אחר יש להם וסוד חטאם רמוז במה
שכתוב וישימו עליהן קטורת ולא אמר בהן כמו שכתוב ויתנו
בהן אש כי קצצו בנטיעות ולא שתו לבם לזאת דומה חטאם
לחטא אביהם הראשון ׳ וכמו שאמרו ז״ל אביך הראשון חטא
זה אדם הראשון ומליציך פשעו בי אלו נדב ואביהוא ובתורת
כהנים נחלקו באי זה מקום מתו יש אומרי׳ לפני לפנים נכנסו
דכתיב בקרבתם לפני ה׳ ובאה האזהרה ואל יבא בכל עת אל
הקדש והיינו אחרי מות שני בני אהרן וכמו שדרשו זה זרוז
יותר מן הראשון כמו שכתב רש״י ז״ל ׳ וזהו וימותו לפני ה׳
וגררום והוציאום או שנגפם המלאך והוציאם לחוץ ׳ ויש
אומרים בחוץ מתו דכתיב ויקרבום וישאום בכתנותם ל׳ מחוץ
ולדברי כולן נשמתן נשרפה וגוף קיים וכמין שני חוטין נכנסו
בחוטמיהן כי קצצו השפע היורד כחוט הנמשך ולקו כחוט ׳
מדה כנגד מדה כל זה גרם שנכנסו לפני׳ ממחיצתן ונתערבה
אותה שמחה ׳ אמרו במדרש ליזהר איניש מעינא בישא דהא
אלישבע בת עמינדב ראתה ביום אחד בעלה כהן גדול אחי
בעלה מלך אחיה ראש הנשיאים שני בניה סגני כהונה והיו
אומרים הנשים ראיתם בת עמינדב ונכנסה בהן עין הרע
ונתערבה שמחת אותו היום הנכבד יום ראשון חדש ניסן
שהוא יום שמיני למלואים ונטל עשר עטרות שהעשר קדושו׳
גדולות כנגד עשר אספקלריאות השהורו׳ וכנגד עשר מאמרו׳
ועשרת הדברות ׳ באחד ועשרים באדר התחיל משה להקים
המשכן והיה פורקו בכל יום ומקימו בכל שבעת ימי המלואים
ללמד הכהנים הקכתו עד יום השמיני והתחילו הנשיאים
להקריב קרבנם ושלשה שעירים נעשו בו ביום שעיר נחשון
ושעיר הקהל ושעיר ראש חדש ׳ ואמ׳ על שעיר ראש חדש ואת
שעיר החטאת דרוש דרש משה והנה שורף וזהו שנ׳ ואותה
נתן לכם לשאת את עון העדה כי הוא מכפר על טומא׳ מקדש
וקדשיו כמו שכתב רש״י ז״ל בפירושו אם שמעת בקדשי שעה
בקדשי דורות מי שמעת ויש אומרים כי שמיני זה הוא שמיני
ממש לניסן ׳ וראיה ממה שכתוב בספרי על אותו פסוק ויהי
אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם אמרו זה מישאל ואלצפן
ואם כן היה הענין ביום שמיני לניסן וכן דעת ר״א ז״ל, אבל אין
זה דעת רבותינו ז״ל אלא שהוא ר״ח ניסן ואות׳ של ספרי אמת
ונתעכבה טהרתן עד ערב פסח שהיו עדין טמאים שלא היה
עדין אפר פרה כי בתחלה הוק׳ המשכן ואחר כן נצטוו בפרה
אדומה ומה שאנו מקדימין לקרוא פרה אדומה קודם פרשת
החדש כדי להקדים טהרתן של ישראל בראש חדש ניסן וכן
פי׳ אותו ז״ל ׳ ונחזור לענייננו כי נתערבה השמחה ונצטער
מאד אהרן והיה צועק ומשה מנחמו לאהרן והוא אמרו הוא
אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש וגו׳ והייתי סובר כי בי או
בך יתקדש שם שמים ואני רואה כי הם צדיקים יותר ממני ׳
וידום אהרן והיכן נרמז ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש
בכבודי ושתק שהיה בוכה בקול וקבל שכר על השתיקה ועל
קבלת גזרת השם באהבה ׳ ומה הוא השכר שנתיחד עמו
הדבור לשניהם וכלל בני אהרן בדבור כי כלם קבלו השתיקה
והגזירה דכתי׳ וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן לאמר דברו אל בני
ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו ׳ ומה שאמר חיה אמרו
ז״ל בעבור שישראל הם חיים אפילו במיתתן הם דבקים בשם
ית׳ ׳ ולכן הזהירם במאכלות האסורות להיותם קדושי׳ תמיד

כמו שאמרו למעלה כי האומות אפילו בחייהם קרויין מתים
והתיר להם כל דבר ׳ משל לרופא שבקר שני חולים לאחד
הזהיר זה תאכל וזה לא תאכל ׳ ולשני אמר לו אכול מה
שתרצה אמרו לו למה אמר לזה זה ההולך לחיי׳ אני מזהירו
וזה שהולך למות אני נותן לו רשות לאכול מה שירצה כי בין
כך ובין כך מת הוא ׳ כך הקב״ה לישראל שהם חיים הזהירם
כי כן ראוי לעם ה׳ הנולדים בביתו להיות פרושים וקדושים
בכל מיני קדושה והטהרה והפרישה ושלא לשקץ הנשמה
החיה והטהורה שנפח בנו וכמו שאמרו ז״ל לעולם יראה עצמו
כאלו שכינה במעיו דכתי׳ בקרבך קדוש והיא הנשמה שנפחה
השם ית׳ בקרבנו מרוחו ית׳ ולכן צונו לקדש נפשותינו כי הוא
יתברך יודע ומכיר מעלתה ולכן הזהירנו בכל אלו האזהרות
מן המאכלים האסורים ואף מן היתרונות מן המותרות כמו
שדרשו ז״ל והתקדשתם והייתם קדושים כי הכפל לפרוש
אפילו מן המותר מהאכילה והמשגל כי זו היא קדושה כמו
שאמרו ולכן הזהירנו שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו כי אוכל
כולל אכילה ושתיה ומשגל כמו שכתוב אכלה ומחתה פיה
ואמרה לא פעלתי און והנה המנהיג עצמו בכל אלו היתרונו׳
בדרך הבינוני הוא משביע נפשו הטהורה כמו שאמרו ז״ל
מרעיבו שבע משביעו רעב ׳ וזהו הזובח יצרו שהוא מכבד
השם וזהו השם ארחותיו שרואה בישע אלדים כמו שדרשו אל
תקרי ושם אלא ושם שעושה כל ענייניו בשומא והשואה ומזה
יבא לו תקון גופו שיאריך ימים ׳ וכמו שכתב הרב רבינו משה
בר מימון ז״ל אלו היה אדם אוכל במדה ובמשורה כמי צנות
שעורים לבחכמתו במדה היה נצל מחליים רבים וזהו שומר פיו
ולשונו שומר מצרות נפשו ונקרא קדוש והוא מן הכתובים
לחיים בירושלם ׳ בויקרא רבה למה פרט הכתו׳ גמל וארנבת
שפן וחזיר רמז הכתוב ארבע מלכיות גמל זה בבל שמקלסת
להקב״ה שנאמר אנא נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך
שמיא ׳ מדי כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן
לי ה׳ אלדי השמים וגו׳ מי בכם בכל עמו יהי אלדיו עמו וגו׳ ׳
יון היה אומר לשמעון הצדיק בריך אלההון דיהודאי ׳ אדום
מחרף ׳ ועוד שם גמל זה בבל דכתי׳ בת בבל השדודה אשרי
שישלם לך ׳ כי מעלת גרה היא שמגדלת הצדיקים דכתיב
ודניאל בתרע מלכא ׳ שפן זה מדי מה שפן זה יש בו טומאה
וטהרה כך מלכות מדי מעמדת צדיק ורשע ׳ דריוש האחרון
בנה של אסתר טהור מאמו וטמא מאביו ׳ מעלת גרה
שמגדלת הצדיקים דכתיב ומרדכי יושב בשער המלך ׳
הארנבת זה יון אמו של תלמי המלך היה שמה ארנב ׳
מעלת גרה שמגדלת צדיקים אלכסנדרוס מקדון כד הוה חזי
לשמעון הצדיק הוה קאי על רגלוהי אמרי ליה מן קדם יהודאי
את קאים אמר להם דמות דיוקנו מנצח לפני במלחמתי ׳
החזיר זה אדום למה נקרא שמו חזיר שמחזיר עטרה לבעלה ׳
גרה לא יגר שאינה מגדלת צדיקים אדרב׳ מאבדתן כר׳ עקיבא
וחביריו ׳ גמל זה בבל ׳ מעלת גרה גוררת מלכות אחריו ׳
שפן זה מדי גוררת וכו׳ חזיר זה אדום ואינה גוררת וכו׳ ׳
ומחזרת עטרה לבעלה דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט
את הר עשו והיתה לה׳ המלוכה :

תזריע ומצורע

אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה : (תהלים קלט)

אחור וקדם הכתובים הללו אמרן דוד המלך באותו המזמור הנכבד שייסד אותו על ענין ההשגחה וכלל

תזריע ומצורע

בו שירת העובר שהוא מורה על ההשגחה שכל ענייני העולם בהשגחה לא במקרה וענין יצירתו ועמידתו בבטן אמו מורה על ההשגחה וסותם פי החולקי׳ על זה וכמו שאמר דוד במקום אחר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז כלומר ממה שאתה עושה בעולל בבטן אמו זמן גדול ברוח חיים נסגר בלי אויר ואינו מתנשם ואלו אדם מתעכב שעה אחת מבלי נשימת אויר מיד מת ואתה מזמין לו אחרי צאתו לאויר העולם מזונו על ידי יניקה באותן חורי שדים כי אינן רחבים ואינן צרין יותר מן השיעור · כי אם היו רחבין או צרין יותר מן השיעור היה מת שאין בו כח למצוץ כל זה · יסדת עוז ואדם מכיר עוזך ומעלתך להשבית פי האויב והמתנקם · וכן האריך בהשגחה והביא יצירת העובר שמורה על ההשגחה ואמר זה כנגד המתקוממי׳ על השם יתבר׳ והמדברים עליו סרה באמרו עזב ה׳ את הארץ ועל זה אמר הלא משנאיך ה׳ אשנא וגו׳ תכלית שנאה שנאתים כל זה האריך כנגד המתפלספים ולסתור סברתם שאנחנו בית ישראל הנולדים כביתו וקבלנו תורתו ואין אנו צריכין לראיו׳ כי תורתינו מלאה מזה רוצה לומר מן ההשגת׳ והנה דור המבול ודור הפלגה ואנשי סדום וענין פרעה יורו על זאת הפנה הגדולה והנביאים מפרסמין אותה אמר ירמיה גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות · ואסף בנו של קרח ייסד מזמור על זה אך טוב לישראל אלדים לברי לבב ביאר ענין ההשגחה שהיא בכל הנבראים והיא מסוגלת יותר במין אחד ממין אחר כלומר היא בבעלי החיים ואף על פי שאינם מדברים היא בכלל לשמור במין והיינו דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון פותח את ידך ומשביע לכל חי אמרו ז״ל יושב וזן מקרני ראמים עד ביצי כנים וזהו במין לבד בכלל לא בפרט אבל היא מסוגלת באומה אחת יותר מבאומה אחרת ולזה אמר אך טוב לישראל ומלת אך הוא מיעוט כי אכין ורכין מעוטין ואמר כי היא בישראל יותר מבאומה אחרת ואפילו בישראל באיש אחד יותר מאחר וזהו טוב אלדים לברי לבב כי אף על פי שהיא בכל איש ואיש כי אפילו ריקנין שבישראל מלאים מצות כרמון עם כל זה היא מסוגלת יותר בחסידים ובצדיקים וזהו מלת אך ויש מפרשים מלת אך כמו אכן לשון אמת כמו אך עצמי ובשרי אתה · אך מלך ישראל הוא · ועל דרך קבלה פירשו אך שהו׳ שם אהיה שהוא רחמים והוא טוב לישרא׳ כי אך עולה כמנין אהיה והוא אלף תחלת עשרת הדברו׳ והכף סוף הדברות וראשי תיבו׳ האבות עולין אך וראשי חמשה חומשי תורה עולין אך וחכל חסד גמור ומלות האבות אותיותיהם שלש עשרה כנגד שלש עשרה מדות שההשגחה בהם · והכל אמת ויציב שההשגחה אינה כללית אלא כפי האדם והמקום והזמן שהיא בעם אחד יותר מאחר ובישראל יותר מבשאר האומות דכתיב והיתם לי סגולה מכל העמים וכתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ולכן נענשים יותר מן האומות שאין ההשגחה כל כך בהם ומה שכתוב רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרו׳ וגו׳ ושב הגוי ההוא ונחמתי וגו׳ שנראה שהוא משגיח בחטאת ועונות׳ ובתשובתן כמו ענין נינוה · כבר תירצו חכמים ז״ל כי זהו בחמס בלבד שהוא חמור כל כך שאפילו אומות העולם אינו טוב לו וכמו שידוע מדור המבול כי מלאה הארץ חמס מפניה׳ ובנינוה כתי׳ מן החמס אשר בכפיהם אבל בשאר העבירות הוא מניחם ואינו מענישם כדי לאבדן מן העולם הבא ואפילו בישראל ההשגחה מסוגלת באדם אחד שהוא חסיד יותר מבאדם אחר שאינו חסיד כל כך וזהו אך טוב לישראל אלדים לברי לבב שאף על פי שהיא בישרא׳ יותר היא בברי לבב וכתיב לא יגרע מצדיק עינו וכתיב הנה עין ה׳ אל יראיו וארץ ישראל היא מסוגלת יותר משאר ארצות׳ כמו שכתוב תמיד עיני ה׳ אלדיך בה וכתיב בקין ויצא קין מלפני ה׳ וכתיב ביונה כי מלפני ה׳ בורח וכמו שכתבתי בפרשת ויקרא ובפרש׳ ראה ובהיות ההשגחה מסוגלת בארץ הקדושה ובישראל הקדושים באים הנגעים המוזכרים באלו הפרשיות בבתים ובבגדים ובגופים כי אין טבע שיבואו נגעים בבתים ובבגדים ולכן כתיב בבית ארץ אחוזתכם ואמר אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת ואמרו ז״ל ישרא׳ קרויין אדם דכתיב ואתנה צאני צאן מרעיתי אתם והם באים על עונש להראות להם כי ה׳ סר מעליהם וכן כתב הרב רבינו משה ז״ל בטעמי המצות שזהו מופת חוץ מן הטבע באומה הזאת כמי סוטה והיה מתחיל בבתים ואם לא היה שב היה בא בגופו ולפי קבלת רבותינו ז״ל שאמרו בשבת פרק במה מדליקין הנגעים באים על לשון הרע ועל גסות הרוח יותר מכל שאר עבירות והם דרשו מצורע מוציא שם רע ותרגם אנקלוס סגירא שלא סגר פיו ולשונו והוא ענין נס וכן כתבו כל המפרשי׳ ויש לרבותינו ז״ל מדרשים רבים בזו המכ׳ שבנגעים שהיא באה על עבירות ידועות והאחת מהן על שאין אדם גומל חסד עם הבריות· אמרו בויקרא רבה מאי דכתיב יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו הא כיצד אומר אדם לחבירו הלויני כור חטים הלויני כור שעורים · האשה אומרת לחבירתה השאילני נפה והיא אומרת אין לי הקב״ה נותן נגעים בגופו ובביתו ומפנה את ביתו והשכנים אומרים ראו פלוני שהיה אומר אין לי זה הדא הוא דכתיב יגל יבול ביתו ועוד כתיב כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה כלומר מעידין לבני אדם וכמו שאמרו במסכת תעניות מי מעיד בו אבני ביתו וקורות ביתו דכתיב כי אבן מקיר תזעק כלומ׳ מעידין לבני אדם רשעתו ומגלין חרפתו וכמו שאמרינן במסכת תעניות בירושלמי חד בר נש אכיל בגו ביתיה בתעניתו נפל כותלא אמש עלמא חמון יתיה דקא אכיל הה״ד כי אבן מקיר תזעק כי גמילות חסדים דבר גדול ושכרו מרובה והמקיימו מעמיד הישוב והבתים והעובר עליו מחריבו ואמר התנא במסכת אבו׳ שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על ג׳ דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים · ויש בקרבן מצורע ובבית המנוגע סוד גדול רמוז בצפור המשתלח שהוא כשעיר יום הכפורי׳ לפורחות השדה וטעונה ארז ואזוב ושני תולעת כענין פסח מצרים ובמדרש הוא הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב וכתולעת וטעון תגלחת שער ויש בו ענין בענין הזאות בתוך האוזן ובבוהנות ועל דרך הפשט הוא כי השער הוא יתרון בגוף והו׳ הלך אחרי היתרונות ולא שמע לקול התור׳ ומזה באזנו ובבוהנות שיזהר מן המעש׳ וההליכה בדרך לא טוב הנה כי ההשגחה מסוגלת באומה אחת יותר מבאחרת ובמקום אחד יותר מאחר מראש השנה עד יום הכפורי׳ כקבלת רבותינו ז״ל הנה דברנו בענין ההשגחה בקוצר והוא ענין אמתי והוא יסוד אמתי ויסוד תורתינו ויסוד שכרן ועונש ועל זה האריכו בה הנביאים והמדברים ברוח הקדש · ודוד המלך עליו השלום האריך בזה לדבר בכמה מקומות וייסד כל זה המזמור על זה כי היו בזמנו כופרים בזו הפנה ועל זה אמר בסוף המזמור הלא משנאיך ה׳ אשנא · תכלית שנאה שנאתים כי לא היו מודים בהשגחה אלא כמו הפילוסופים שכתבו שאין ההשגחה אלא עד גלגל הירח ובצבא מרום בעבור כי אישיהם קיימים אבל באישים ההוים הנפסדים אין בהם השגחה בפרטיהם אלא במין לבד הקיים ומביא אותם לזה הטעות שהם אינן מאמינין דבר חוץ לשכל והנה אפילו לדעתם המופסד למה לא יאמינו ההשגחה באדם שיש בו נשמה רוחנית ואפילו לפי סברתם בנשמה היא

אצולת

אצולה מהמלאכים מהשכל הפועל וכן מודים להם קצת חכמי תורתינו המתפלספים אבל כפי קבלת רבותינו ז"ל וכפי הכרעת הכתובים הנשמה היא נאצלת ממקום קדוש למעלה מן המלאכים וכמו שכתוב בתורה ויפח באפיו נשמת חיים וכמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו דכתיב ונשמת שדי תבינם ואם כן יתחייב ההשגחה מצד מעלת הנשמה ורוחנותה לא מצד הגוף העפרי והעכורי אמר הכתוב ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוד כלומר המעיינים אחרי דמי׳ זאת האמונה הרעה כלומר בטול ההשגחה ואני מבשרי שהוא נפשי כמו אף בשרי ישכון לבטח ומבשרי אחזה אלוד ואני מקיים ההשגחה ואיך יסמוך האדם על השכל לבד שאנו רואי׳ שהשכל ילאה להשיג אפילו הדברים הגשמיים הטבעיים בעשבים ובאבנים ובשמים שאנו רואים עשב שהוא ממית בעלי חיים אחד והוא מזון לבעלי חיים אחר והאבנים שאין להן חיות ותנועה מהם מושכות הברזל והשער ומניעין הדברים שאין להם תנועה וכמה עניינים בהם כמו שכתבו בעלי הטבע ובשמים בהם ענייני׳ מופלאי׳ ילאה השכל להשיגו כאפטן שהו׳ מבטל החוש ומקפה הדם ומביא השינה ולא ידעו לו סבה וידוע הוא כי הוא מורכב מארבע יסודות ואם יאכל אדם שיעור גדול מהשלג והכפור שהוא רך ממנו לא יעשו זו הפעולה ואלו הוגד לחכמי׳ מחכמי המחקר שלא ראהו יכזיב אותו בעבור האש והאויר אשר בו וכתב הכם אין בשכל להשיג אפילו הדברים המוחשי׳ כל שכן הנעלמים כאבן המושכת הברזל והצפורן והשעו׳ לא שאומרים שיש לאבנים האלו תשוקה להתחבר עם אלה הדברים ויש לאחרות שנאה כי אבן ממאס היא משברת שאר האבנים ויכנס בסדן ואם ימעכוה בין שתי חתיכות עופרת תשבר ודבר מנוסה שהאש לא תחסר מהזהב לא מעט ובזמן מרובה ואם תבלע נעמה חתיכת זהב יחסר דבר גדול בזמן מועט ואין ספק שהאש יותר חם כהחום הטבעי והאשקמוניא שיעור מעט כמול ישלשל הטבע כמה פעמים ודברים אחרים רבים שחכמי הטבע לא יכלו למצוא בהם טעם וסבה וכאשר ראו כי נלאו להשיג טעמם אמרו כי הוא סגולה בהם כל שכן שישיג הדברים הרוחניים האלדיים שהם למעלה מן השכל ודבר ידוע כי המים הנובעין ממעיין אחד או ממקום אחד אדם יכול להמשיכן ולעלותם עד כנגד מוצאם לבד אבל למעלה ממוצאם לא יוכל להגביהן וזה דבר ידוע ומנוסה כן השכל אין השכל יכול להשיג הדברים הרוחניים שהן למעלה ממוצאו זולתי מי שחננו השם השכל הנאצל הנבואי המסוגל בעם ישראל לבד שיודע כל אלו הדברים האלדיים שהן למעלה מן השכל הקנוי וברצות השם בעמו ישראל ובאהבתו אותם נתן בהם נביאים וגלה סודו להם ונתן תורתו לישראל על יד משה נביאו ומסר לו כל אלו העניינים ובאו איש מפי איש גלוי וידוע אצלינו מצד הקבלה האמיתית והמשל בזה מלך אחד עשה אוצר נכבד מסגולת המלכים ועשה ממנו שלשה חלקי׳ האחד נכבד מחבירו · החלק הגרוע בהן נתן לכל בני מלכותו · החלק השני שהוא יותר נכבד נתן לבני ביתו ולעבדיו הסרים אל משמעתו · והחלק השלישי המעולה שבכלן גנזו לו · כך הקב"ה החכמות שלשה חלקים נתן השכל לכל האומות · ונתן התורה שהיא נובלת חכמתו לישראל · והנשאר גנוז לעתיד · ותמלא הארץ דעה׳ ולכן אמרו ז"ל הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו · הרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם · וכבר כתב החבר למלך כוזר ענין נאות ונכון בזה כששאל ממנו ענין נגעי בתים ובגדים היאך יבואו נגעים בדברים שאין בהם כח הזן וכח הדוחה באבנים ובבגדים כי באדם או אפי׳ באילנות יש בהם כח הזן והמגדל והדוחה השכל מחייב שהמותרות ידחה אותו הכח הדוחה אבל באבן ובבגד שאין בהם כח הזן ודוחה הוא דבר חוץ לשכל ובעניינים אחרי׳ שש׳ ממנו בענייני התורה בקרבן ובענין האלהות והשיב לו החבר אתה חושב שכל דבר שלא יחייב אותו השכל הוא שקר וזה אינו כן כי השכל יש לו גבול ואינו יכול להשיג הדברים שהם חוץ מגבולו והוא דברי הנבואה והדברים הבאים בנס כי כמו שיש גבול לחוש ולהרגש כן יש גבול לשכל וכבר ידעת כי חכמי המחקר כתבו כי אלו החמשה הרגשות שהם הראות והשמע והריח והטעם והמישוש השלשה הם דקים והשנים שהם הטעם והמישוש הם גסין שאינם משיגים במה שהוא חוץ מהם כראות שהוא הדק שבכלן ואחריו השמע ואחריו הירח וטו וטו לטו חדקי׳ יש להם גבול כן יש לשכל גבול והנה הם שלשה מדרגות החוש וההרגש והשכל כי החוש הגס לא ישיג מה שהוא חוץ ממנו אלא במישוש או בטעם ממש מודבק לאבר הטועם או הממשש וההרגש שהוא מהחושים הדקים משיגים מה שהו׳ חוץ ממנו קצת בקרוב מהם וההרגש אינו משיג מה שהוא חוץ ממנו ברחוק והשכל משיגו ולפעמי׳ טועה החוש וגם ההרגש והשכל מתקנץ ואתן לך משל בזה השמש ישיג אותו חוש הראות בצורת רחב עגול ושטוח ומושכן ומחמם לאדם וסובר החוש הגס שהחמימות בא מן השמש ממש וכי גוף השמש הוא חם וסובר ההרגש הדק שהוא הראות שהוא שטוח או הוא אור ארוך או רחב ויש לו גבול אמה או אמתים וליותר אינו משתי אמות ואם תאמר לו שהוא כהר אחד לא יאמין אבל יכזיב והשכל יתקן כל זה כי הכל טעות גמור · ויבאר כי ראיות ברורות כי השמש לא קר ולא חם אלא שמניעו יסוד האש ותנועתו יתחמם האויר שינועע השמש ויחמם יותר וסבת קרירות האויר וחמימותו הוא סיבת ריחוק השמש או קרובו בסתיו הוא רחוק מעלינו ואינו מגיע לנו חום האש ובקיץ כל זמן שהוא עולה ומתקרב לנו ומגיע האש היסודי עלינו ומחמם אותנו אבל הוא אינו לא קר ולא חם וכן מה שסובר ההרגש כי השמש הוא קטן השיעור אינו כן שהוא גדול מהארץ קרוב למאה ושבעי׳ פעמי׳ כל שכן שהוא גדול מהר גדול ומה שהוא רואה אותו מושכן אינו כן אלא עושה בתנועות משתנות אחת למזרח ואחרת למערב הנה ראיה כי החוש הגס וההרגש שהוא דק מכוזין והשכל מתקן כי יש ענין אחד למעלה מן השכל הקנוי והוא שכל נאצל ואנו בני התורה קורין לו שכל נבואי שיתקן מה שטועה השכל הקנוי שאינו משיגו כמו שהשכל הקנוי מתקן המוחש והמורגש והנה לפי זה הם ארבע מדרגות החוש הגס וההרגש הדק והשכל הקנוי והשכל הנאצל הנקרא נבואי ומי שאינן נביאים ולא בני נביאים בישראל לא ישיגו זה וזו תתמה אם הנבואה היא בישראל לבד שזהו ענין מפורסם ואויבינו פלילים וכל האומות מודים בזה · וכבר כתב זה אחד מחכמי האומות האחרונים אמר וממעלת האומה הזאת כלומר בני ישראל שהנבואה היתה בקרבם ולא בשאר האומות עד כאן · מזה תוכל לדעת כי כמו שאתה רואה מדרגה למעל׳ ממדרגת והם להם שלשה ויש לנו אחת יותר והיא הרביעית מכל זה יתבארו לך כמה ספיקות בענייני תורתינו כל זה דברי החבר למלך כוזר עם מה שארכתי אני לבאר לשונו כי דבריו קצרים ועוד הוסיף לו ביאור ואמר לו עם כל זה שיש מעלה למורגש על המוחש ולשכל על המורגשים ולנבואה עם השכל כלם צריכים זה לזה כי לולי המוחש לא ישיג המורגש ולולי המורג׳ לא ישיג השכל מה שמשיג והמשל איש אחד אבד סוסו בהר אחד ומצא איש אחד אמר לו ראית סוס אחד שאבדתי בבקו׳ פלוני והאיש לא היה מתוקן בראייתו אמר ליה ראיתי עתי

תזריע ומצורע

תיישים רועים במקום פלוני זה היה משכיל ופקח אמר אולי כי בחלישות ראייתו נזדמנה לו מין הסוס וסובר כי הוא תיש והריהוק גרם לו לומר שהם שנים הלך זה בפקחותו לאותו מקום ומצא שם סוסו כך הוא זה הדבר כי כח המורגש בחלישו' כחו ורחקו מן השמש הוא סובר מה שסובר והמשכיל מתקן העניינים בשכלו אבל השכל צריך למורגש כמו שהפקח לולי האיש המעוות בראייתו לא היה מוצא הסוס כן אנחנו בשכלנו החנון ידענו כי ההשגחה בפרטים ואם באמת לא היינו צריכין לכל אלה הראיות כי חכמת תורתינו ומעלתה הורה לנו הדב' הזה בהרבה מקומות ועל כן באו הפרשיות האל טומאת הנדה והמצורע כי הכל השגחה פרטית ועל עון כי לפי דעת רבותינו ז"ל הטומאה באה על עון חוה והוא מן התשע' קללות שנתקללה ועל זה אינו מטמא אלא דם האדום וכמו שכתבו זכרם לברכה במסכת נדה כי חמשה מיני דמים אדומים הם יש מהם מותרים ויש מהן אסורין והלבן והירוק לעולם הוא טהור והחכמים היו בקיאים במראות הללו והיו מכירים אי זה טמא ואי זה טהור שהיו יודעים אם הם באים מצד הטהרה מצד הימין או מצד הקטרוג והטומאה מצד נחש מצד שמאל ולכן משלו משל באשה כי באותה מקום יש חדר ועליית ופרוזדור וכל דם הבא מן החד' טמא ומן העלייה טהור ובפרוזדו' אם נמצא מהלול ולפנים שהוא כמו נקב בעלייה שהיא על הפרוזדור הוא טמא ואם הוא מן הלול ולחוץ טהור ואין המקומות גורמות הטהרה או הטומאה אלא המקום ששופע עליו כח הטומא' והטהרה ולכן אין הגויות שהן משאר האומות בדין זה ואינן בכרת מן התורה ואין להם ימי נדות וזיבות ובזמן החכמים שהיו בקיאין בכל זה היו הנשים מראין הדמין להם ואם יודעין להבחין מורין ואם לאו עולין לבית דין הגדול דכתיב כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וכמו שבא במסכת נדה באיפרא הורמיז דשדרה לרבא שיתין מיני כדאיתא התם והנשים היו בקיאות בווסתות ויודעות אי זה זמן ימי נדה וימי זיבה כי מן התורה כל הרואה דם בימי נדתה יושבת שבעה לבד אפילו ראתה שבעה ימים רצופים ופסק בשביעי סמוך לערב טובלת ליל שמיני וטהורה לבעלה ואינה צריכה שבעה ימים נקיים ואם רואה בימי זיבה והם אחד עשר יום שבין נדה לנדה בין בראש בין באמצע בין בסוף אם רואה יום אחד שומרת יום כנגד יום וטובלת יום שלישי ואם רואה שני ימים שומרת יום השלישי ואם אינה רואה טובלת ליל רביעי וזו היא הנקראת שומרת יום כנגד יום וזבה קטנה ואם רואה שלשה ימים זו היא זבה גדולה וצריכה שבעה ימי נקיים ועל זה כתוב בפרשה ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה ימים שנים רבים שלש בלא עת נדתה כלומר בימי זובה הא בימי נדתה אינה יושבת שבעת ימים נקיים ובזו כתיב וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר ואחר שנתמעטו החכמים התחילו הנשים להחמיר וכל דם אדום היו מטמאות אבל עדיין היו שומרות וסתותיהן ונוהגות דין התורה בימי נדה וזבה ואחרי כן שנתקלקלו הווסתות היו טועות בחשבונן חזרו לתקן תקנה שניה להיות כלן כזבות אם רואות שלשה ימים באי זה זמן שיראו סופרת שבעת ימים נקיים אבל בשביל יום אחד או יומים מתנהגות להשלים עליהן שבעת ימים ובימי האחרונים החמירו חומרא גדולה שאפילו רואות ראיה אחת ביום אחד יושבת עליה שבעת ימים נקיים ואפילו שפסק הדם שלא היה בהם שום ספק ויכולות להשלים עליו עד שבעה אלא שחששו שמא ראו שתי ראיות אחרות ולא הרגישו ולא ראו אותן והן זכות גדולות וזהו מאמר ר' זירא בנות ישראל הן הן החמירו על עצמם שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבת עליה שבעת ימים נקיים כי אין החומרא יתירה בשביל דם טפת דם כחרדל שאפילו מן התורה מתטמא בשיעור זה אלא שלא ראתה יותר כלומר דם טפה כחרדל ופסק הדם · וכן כתה הרב רבינו משה בר מימון ז"ל בזו החומרא של ר' זירא · ועוד החמירו על היולדות כאלו היא יולדת כזוב ויושבת שבעת ימי נקיים על השבעה של ימי נדה ואם נקבה ארבעה עשר יום וסופרת שבעה ימים נקיים אבל בימי טוהר שלשה ושלשים לזכר ולנקבה ששים וששה תלוי במנהג בצרפת שמענו שבועלין על דם טהור אבל בספרד ובמערב ובשנער אין בועלין אלא כדין דם נדה שאם רואה אפילו באותן הימים יושבת עליהן שבעת ימים נקיים וכל אלו החומרות הגדולות החמירו בנות ישראל וגם הגאונים ז"ל בעבור כי הוא בכרת וטומאתן גדולה מלבד הסכנה מהולד הנוצר מדם נדות שמוליד חלאים גדולים כמו שאמרו ז"ל שנעשה כצ'רע ועל זה נסמכו הפרשיו' ואמרו במדרש אמר ר' אחא שמש עם הנדה יום אחד בנדתה הבן לוקה תוך עשרה שנים · יום שני לוקה תוך עשרים שנים · יום שלישי לוקה תוך שלשים שנים · יום רביעי לוקה תוך ארבעים שנים · יום חמישי לוקה תוך חמישים שנים · יום ששי לוקה תוך ששים שנים · יום שביעי לוקה תוך שבעים שנים · ובדורות הראשונים היו מחמירין מאד שאפי' דבורה היו מרחיקין ולא היו דורסין עפרה והראייה ממה שאמרה רחל לאביה כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי · וכמו שאכתוב לפנינו בפרשת קדושים תהיו ואין להחמי' בזה יותר ממה שגדרו האחרונים ז"ל וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל זה שתמצא במקצת המקומות שהנדה יושבת שבע' ימים בנדתה אפילו לא ראתה אלא יום אחד ואחר השבעה ימים מונה שבעת ימים נקיים הכל ארבעה עשר בין ראתה כל שבעה ראשונים בין שלא ראתה אלא יום אחד אין זה מנהג אלא טעות ומנהג בורות וראוי להזהירן על זה אלא מיום שנפסק הדם מונה שבעת ימים ואפילו לא ראתה אלא יום אחד מונה אחריו שבעת ימים נקיים וטובלת בליל שמיני שהוא ליל תשיעי לראייה וכן זה שתמצא במקצת מקומות שיולדת זכר יושבת ארבעים ימים ויולדת נקבה שמונים יום ואפילו שלא ראתה דם אלא שבעה כל זה מנהג טעות אלא היולדת זכר יושבת שבעת ימים בנדתה אפילו לא ראתה אלא יום אחד ויושבת שבעה נקיים וטהורה לבעלה והמנהג שנהגו הוא מנהג מינות וראוי להזהירן על זה והדינין הנוהגין בימי נדות ובימי ליבון כימי נדות עד שתטבול וכההוא מעשה דשבת דההוא תלמידא דתנא דבי אליהו וכו' בימי ליבוניך מה הוא אצליך וכו' והתירה העידה עלינו סוגה בשושנים · וכמו שאמר אותו מין לאותו חכם אמר'תו נדה כתייחדת עם בעלה איפשר אש בנעורת וכו' · אמר ליה תורה העידה עלינו סוגה בשושנים אפילו גדר שושנים די לנו כי מאחר שחבב השם לעמו ונתן להם תורה ועמדו בסיני פסקה המינו זוהמת יצר הרע אבל הכותים אינן סובלין יצרן שלא עמדו בסיני וכמו שאמרו ז"ל משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא פירש זוהמת יצר הרע · ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן · כותיים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן' הנה הארכנו בזה כל הצורך · ונחזור לענין הפרשה כי בעבור זה טמא וטהר כפלים בנקבה מן הזכר וכן הדין כי הזכר בא מתגבורת טיפת הזכר שהוא מזריע לובן אחר שתזריע הנקבה אודם ולכן טפת הזכר באחרונה מתגברת על טפת הנקבה ויולדת זכר ואין הטומאה נמשכת אבל יולדת נקבה הוא כשהזכר מזריע תחלה והנקבה באחרונה ומתגברת על טפת הזכר ולכן הטומאה נמשכת כפלים וגם כן בעבור שבא על ידה ריחוק השכינה היא מרוחקת מבעלה כפלים מן הזכר והטהרה כפלים כי השב בתשובה אחר שקבל עונשו מדת הדין

הדין מרחפת עליו כפלים מבראשונה · וענין המילה הבא אחרי זה רומז קירוב וחיבור שהיא גרמה פירוש וקיצוץ במדה שאכלה כי העץ היה דוגמא לדבר עליוני רוחני ונתקדש בקדושת בוראו וקצצתו ואכלתו והמשל לאנדרטי של מלך שהקוקע אצבעו צף על פי שלא נגע במל׳ עצמו הרואה חושב שהוא חסרון במלך והש׳ית׳ עלה חשב להסיר כל או הטומא במתן תורה ופסקה הזוהמא לולי שגרם עון העגל ובהיות המילה בשמיני הוא ענין גדול שאין שמנה ימים בלא שבת · וכמו שאמרו ז״ל שיראה מפני המטרונה כלומר שיראה המילה שלא להזיקו מפני השבת שהוסיפה כח בו שנ׳ כי שם ינוחו יגיעי כח גם כן באו המילה והשבת להגין על הולד על ריחוק השכינה כמו שכתב החבר למלך כוזר אמר כי כאשר הנשמה נותנת חיים בגוף האדם הוד נהדר תעטרהו ובהסתלקה או בחלותו או מפחדו הגוף ישתנה מההוד שעליו והדרו גם כן דכתיב ורוח נכאה מי ישאנה כן השכינה בישראל שהיא רוח חיים בעודה ביניהם נותנת זיו והדר בגוף ובבתים ובבגדים ובהסתלקה מראה כתמים שקערורות ירקרקות · וכמו שאמר הכתוב אין כעשי לעם הזה והכינוי כמו נסכתי מלכי והנה המקו׳ המנוגע בבשר אדם הסת ולכן מטמא · ויש ענין בהורא׳ הנגעים שאינם אלא בכהנים כמו שכתוב בפרשת השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים ואמרו ז״ל כהן עם הארץ וחכם ישראל מצוה על הכהן לראות וחכם מלמד וכהן מורה להורות לנו מאין מוצאו ולכן טהרתן בכהנים שידוע שמאין מובאו ומה שאמר הלוים רוצה לומר הנלוים לו לשרת ועל זה נאמר והובא אל הכהן ושמעתי כי יש ענין כי בפסוק הזה נון כפופה בראש ונון פשוטה בסוף נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן ולכן צוה אלישע לנעמן לטבול בירדן כי יש בפרשת ראשי המטות נחנו נעבור חלוצים לפני ה׳ בארץ כנען ואתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן נון כפופה ופשוטה · וכן בשם נעמן ובהיות האדם איבריו וצורותיו לענין אלדי היתה ההשגחה מסוגלת בו משאר בעלי חיים וכמו שאמר דוד ה׳ מה אדם ותדעהו ובן אנוש ותחשבהו ופירושו האמיתי מה לשון הפלג׳ לא לשון ביזוי וזהו ותדעהו ענין ההשגחה והידיעה והעילוי ובן ותחשבהו ענין חשיבות ומעלה או מענין מחשבה ויש אומרים מה כמו מן חושב שהוא מענין אומנות והכל מורה על כל מעלה גדולה ואמר תמשילהו במעשה ידיך לשון ממשלה ולשון משל ודמוי שהוא דוגמא עליונית · ואמר כל שתה תחת רגליו לרבות צבא מעלה המלאכים וצבא עליון · והנה דברנו הצורך מענין הפרשה וההשגחה · ועתה אפרש הכתובים שהתחלנו בהם ונתחיל מתחיל׳ מזמור בעבור שהוא מזמור נכבד והחסידים ואנשי מעשה היו או׳ אותו בכל יום כי כלו מיוסד על ההשגחה · אמר ה׳ חקרתני ותדע כמו שאמר אני ה׳ חוקר לב ובוחן כליות · אתה ידעת שבתי וקומי כלומר קודם שאחשוב לקום או ללכת אתה ידעת הכל ואת מבין מחשבתי קוד׳ שאחשבהו כל שכן כשאחשבהו ארחי ורבעי זרית מהלכי ביום ורבעי בלילה · והנה הזכיר תנופת האדם זרית סבבת מן זר זהב כלומ׳ אתה סביב כל גופי כי אין מלה בלשוני כלומר עדין אין המלה בלשוני ואתה ידעה · אמר אחרי כן אלו הכתובים שהתחלנו בהם אחור וקדם צרתני · התחיל עתה על יצירת העובר ומלת צרתני לשון יצירה וציור שצייר אותו באחור ופנים ובצדדין ובגבוה · ותשת עלי כפכה כמו הלא כחלב תתיכני כמו המתיך גבינה בכפו שמשי׳ עליו · ויש מפרשים צרתני מלשון צר לי המקום כלומר שמשמרה בגופו באחור וקדם ואורך עד פה תבא ולא תוסיף וזהו ותשת עלי כפכה · ורבותינו ז״ל פירשו אותו

בענין אחר והו׳ הנכון שמדב׳ בברי׳ ראשונ׳ בבנפש ובגו׳ אמרו אחור אחר למעשה בראשית · וקדם קודם למעשה בראשית · וזהו דעת רבותינו ז״ל שסוברי׳ שהנשמו׳ נבראו קודם בריאת העולם דכתיב ורוח אלדים מרחפת על פני המים ודרשינן זה רוחו של אדם הראשון ויש אומרים זה רוחו של משיח דכתיב ונחה עליו רוח ה׳ · ור׳ אלעזר אומר אחור וקדם צרתני אחור למעשה בראשית · וקדם למעשה יום ששי דעתו כי הנשמות נבראו ביום ששי בבקר דכתיב תוצא הארץ נפש חיה · אמר ר׳ אלעזר זה רוחו של אדם הראשון דכתיב ויהי האדם לנפש חיה והנה לדעתו של ר׳ אלעזר נבראו הנפשות ונשמות שאר בעלי חיים בבקר יום ששי ואחרי כן גופות בעלי חיים ואחר הכל גוף האדם וחלילה שיסבור ר׳ אלעזר שנשמ׳ האדם באת מן הארץ כי מקרא מלא כתיב ויפח באפיו נשמת חיים וכתיב נר ה׳ נשמת אדם אבל הוא סבור כי הארץ היא הארץ הרמוזה בפסוק הראשון והאמת כי משם פורחות הנשמות כמו שרמז הרב ז״ל בפי׳ והיה זה ביום ששי או נאמר כי הוא סובר שנפש חיה היא נפש התנועה שבאדם שנברא׳ בתחלת יום ששי אבל דעת האגדות כלם כרבותינו ז״ל וכן אמרו נעשה אדם במי נמלך נמלך בנפשות של צדיקים וברא את העול׳ שנ׳ אמר עם המלך במלאכתו ישבו שם עם הקב״ה ישבו נפשות״ה של צדיקים וברא העולם וזה שכתוב הידעת כי אז תולד כי דבר על האור הראשון דכתיב אי זה הדרך יחלק אור : וכן דעת ר׳ יהודה הלוי ז״ל שכתב בפיוטיו תקן נשמות עם הראשים תחלת דבר ה׳ · וכן כתב הרמב״ן ז״ל בתשובה לקרובו הר׳ יונה ז״ל ולכן אנו מברכין בכל יום שלא עשאני כותי ושלא עשאני עבד ושלא עשאני אשה כל הנשמות שנבראו תחלת כל דבר ואינן דומות זו לזו והן מדרגות ואינן ממקום אחד כי נשמתן של ישראל הן קדושות יותר מן האומות ומן העבדים הכנעניים הפחותים ואפילו מן הנשים ואם הם שייכי במצות והן מזרע ישראל אין נשמתן כנשמת הזכר השייך בתור׳ ובכל המצות עשה ולא תעשה וזהו מאמרם ז״ל בפרקא קמא דע״ז זה ספר תולדות אדם מלמד שהראה הקב״ה לאדם דור דור ודורשיו · דור דור ופרנסיו · וכן דרשו ימים יוצרו מלמד שהראה הקב״ה לאדם וכו׳ וכל זה רומז לנשמות ולכן אין אנו מברכין שלא עשאני בהמה שאין לה נשמה וזהו מאמרם ז״ל במסכת נדה עד שיכלו כל הנשמות שבגוף הראויות בגוף ויש אומרים כי גוף הוא מקום עליוני על זה אמר אחור וקדם צרתני אחור על הגוף · וקדם על הנשמה · וכן באה בזו הפרשה שאמר בה בריאת האדם אחר שהזכיר בפרשה של מעלה ענין החיות והבהמות כמו שדרש ר׳ שמלאי כשם שקד׳ במעשה בראשית ענין הבהמות והחיות ואחר כך ענין האדם כן ספר בזו הפרשה ענין האדם אחר בעלי חיים · פליאה דעת ממני כלומר יצירת העובר הוא מכוסה ממני נשגבה לא אוכל לה כלומר לא אוכל להשיג הבריאה כי הוא פלא גדול וחוץ מן הטבע ולולי שאדם רואה את זה הענין לא יאמין כי יסופר ואמר כי זו ראיה למעשה אלדים כי כל ענינו חוץ מן השכל · וכבר הביא זה הענין רוצה לומר יצירת העובר · וכבר כתב הרב רבינו משה ז״ל בספרו בחלק שני פרק עשירי והמשיל משל לאיש ואשתו שהשליכם הספינה באיי רחוק מן היישוב ולא היה אדם שם והיו חיים שם מהעשבים והפירו׳ ונתעברה שם האשה וילדה זכר ומתה האם אחר שהניקה אותו ולא הכירה וזה הנער נתגדל והיה חריף ושאל לאביו היאך יושבין שניהם לבד ואם יש מהמין הזה יותר או אם שניהם לבד אמר לו האב יש כמה אלף אלפים · אמר ליה היאך אנו שנינו בכאן · ספר לו המעשה היאך היה חוזר ושאל לו אלו הבריות היאך הם נולדים אם כאבותם

או באילנות או כיצד אמר ליה כך וכך ספר לו היאך מזדקק האדם לנקבה שהיא בצורת כך ואותה הטיפה נעשית צורה קטנ׳ והולכ׳ ומתגדל׳ בבטן הנקב׳ וניזון שם וצומח והוא חי שם זמן כך ולסו׳ יפתח לו שער בבטן האם ויצא העובר׳ והו׳ ישב עוד אם כשהוא בבטן מתנשם ויוצא רעי לחוץ א״ל לא והבן מכחיש זה ממה שרואה בעיניו והשכל מחייב ואו׳ היאך זה הנ׳ אם ישב אדם במקו׳ סגור בלי נשמה ימות מיד ואם יבלע אדם צפור חי או זבוב באיצטומכא ימות מיד ואיך ישב העובר תשעה חדשים או יותר בלי נשימה ולא ימות ואם יאכל אדם ולא יצא לחוץ ימות לאחר זמן מועט והיאך העובר הזה לא יצא לחוץ תשעה חדשים ואם ינקב הבטן מאחד ממנו ימות והיאך יהיה זה טיבורו פתוח ולא יפתח פיו ועיניו ולא יפשוט ידיו ורגליו כמה זמן ואיבריו שלימי׳ היה אומר לו מלו הסתירו׳ כמה בדרך השכל והטבע אבל האמת עם האב אף על פי שהשכל מכחיש זה כן יקרה לנו עם חכמי הטבע אבל עמנו האמת אנחנו בני התורה׳ אמר חכם אחד אלו הוגד לחכמי המחקר ענין החלום הצודק פי׳ בשקוט החושים ינבא האדם יכחיש זה וכי יש אבן פעל׳ לחב כמים ותככהו בשמן יכחישהו יהיה האדם ממית האפעה וריר האפעה ממית האדם ועשב אלביש הוא סם המות לבעלי חיים ומזון לאחרים וצדק חכם היונים בזה שאמר כי שכלינו באלו הדברים כעיני העטלף שלא יוכלו להביט בשמש מחולשת הראות כן שכל האדם ילאה להשיג אלו העניינים לא שאינן בתכלית הביאור אלא מפני חולשות שכלינו׳ על כן יש לנו להשען על מי ששרתה עליהם רוח הקדש והשיגו האמת מצד הנבואה כי החושבים שהפילוסופים השיגו אמיתת הנמצאים ההוים הנפסדים כל שכן הנצחיים הם טועים שיש בדבריהם ספקות רבות׳ עד כאן דברי החכם הרב רבינו משה בר מימון ז״ל בספרו׳ נחזור לענייננו כי יצירת העובר הוא פלא גדול וכמו שאמרו ז״ל אין צור כאלדינו אין צייר כאלדינו אם אדם לוקח פונדה ופיה למטה המעות נופלות והאש הולכת ופיה למטה והעובר מתקיים ועל זה אמר פליאה דעת ממני׳ חזר ואמר אחר שכן הוא כי השגחתך עלי בבטן אמי בשבתי ובקומי ובמהלכי שנאמר אנא אלך מרוחך ואנה מפניך אברח׳ אם אסק שמים שם אתה כלומר אם אחשוב לעלות וכו׳ ואציעה שאול הנך אפי׳ שאחשוב להסתר ולשי׳ שם יצועי׳ אשא כנפי שחר אפי׳ אחשוב לעוף כשחר ייחס לשחר כנפים בעבור התפשטותו במהרה ממזרח למערב׳ אשכנה באחרית ים אפילו אלך לקצוי ארץ׳ גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך׳ ואומר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני כלומר הלילה יאיר עלי כי אין לפניך חשך ויש מפרשים אור מלשון רבותינו ז״ל אור לארבעה עשר והם מלות שונות ואמר גם חשך לא יחשיך ממך כלומר הכל הוא אור לפניך כי אתה קנית כליותי לומר איך יסתרו מחשבותי ממך ואתה עשית כליותי ובראתם כמו קונה שמים וארץ ואמר כליותי כי הן חדרי המחשבה כמו שאמרו ז״ל כליות יועצות ויש מפרשים כי הזכיר כליותי שהם תחלת בריאת האדם והם כמו סדני הגלגל תסוכני בבטן אמי׳ ואיך לא תדע כליותי ואתה סוככתני במקום החשך בעצמות וגידים אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך חזר לפרש נוראות היצירה שהם נפלאי׳ מאד ונפשי יודעת מאד כמו מאד יודעת או נפלאי׳ מעשיך מאד ונפשי המשכלת יודעת מעלתך בבריאת איברי שהם לתועלת גדול ואין בהם אבר לבטלה ואף על פי שכן הוא בכל בעלי חיים אינו כן בבריאת האדם כי אינו טבע לבד אלא בהשגחה ובכוון ובחותמו של הקב״ה כמו שנאמר בנגיד צור אתה חותם תכנית הוא כנגד הבנין העליון׳ ואמרו ז״ל על הבעילות האסורות לא דיין לרשעים שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחים אותי ומחתימין אותי בעל כרחי וכן הוא אומר העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך כי הוא עשאנו ולא אנחנו וברא בנו כונניות דכתיב הוא עשך ויכוננך ועל זה אמר ונפשי יודעת מאד כלומ׳ החכם יודע זה כלומר נפשי המשכלת מכרת חכמתך מה שאין כן בשאר בעלי חיים שאין בהם שכל ואני מבשרי אחזה אלוה ויש לבעלי האמת ענין במלת יודעת כתבו החכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל שהוא מן וידע אלדים שהוא כלשון חבור ולכן נקרא חבור האדם לאשתו והאדם ידע את חוה אשתו וידע אלקנה את חנה אשתו ויש בו ענין נגלה ונסתר הנגלה כי הטפה הזאת היא ממקום קדוש ממשכן הנשמ׳ מן המוח וכן הסכימו גם כן חכמי המחקר שיש מהם מי שאמר שהוא מכל האיברים כמו חקצף בפי הסוסים וכבר נסתר אותו הדעת דאם כן קטע יוליד קטוע וסומא יוליד סומא וכבר הוכה האדם במוחו ולא יוליד יותר וזהו דעת גדול היונים והנסתר יש בו ענין גדול וקדושה גדולה בחיבור המצוה ובלבד בישראל שהם קדושים ולכן הוזהרנו שלא להוציא שכבת זרע לבטלה ואמרו כאלו מביא מבול לעולם שהוא מעשה השחתה וקיצוץ ולכן נאסרו הבעילות האסורות ואפילו המותרות שלא לצורך אלא אם היא מצוה כמו עונה או לפריה ורביה או בדרך הרפואה וזהו טומאת שכבת זרע היוצא מן האיש לפי שאינו ראוי לקבל רוח חיים ואשה כי ישכב איש אותה שכבת זרע בעבור הנפלט שאינו מקבל רוח חיים וכן בספר הכוזר כי העובר נוצר מן הזך והברור שבו והשאר יוצא וזהו מספר רובע ישראל וזהו ארחי ורבעי זרית׳ ועל זה אמרו זכרם לברכה במסכת יבמות לא ישא אדם מעוברת חבירו ומניקת חבירו לפי שהביאה ההיא אין בה תועלת אלא נזק ומוציא שכבת זרע לבטלה וסמכו זה לפסוק אל תסג גבול עולים ובשדי יתומים אל תבא פירוש עולים כמו עולם כי הוא הולד אשר בבטן ובשדה יתומים אל תבא כמו בשדי שהם השדים עולם רמז למעוברת ובשדה רמז למנקת והוא צחות לשון ובאמת כי מה שכתב הרב רבינו משה בר מימון זכר לברכה ושבא דברי היונים באמרו כי זה המישוש הוא חרפה לנו הוא אמת מצד אחד כשנעשה שלא למצוה כמו שאמרנו ומשל הזבל שהביא הוא הנכון לזה הדרך אבל לא כדעת היונים כי אומר כי כל המעשה הוא חרפה כי לפי תורתינו הקדושה כשנעשית בקדושה ובטהרה היא קדושה גדולה ולכן באת מצות פריה ורביה ומצות עונה ואמרינן בבראשית רבה והוא ימשול בך יכול מכל צד פירש שלא יקרב אליך תלמוד לומר לא יחבול רחים ורכב פירוש אשה משל לרחים תטחן לאחר אשתי אמר התרגום הירושלמי לא תמשכנון ריחיא ורכבא ארום צרכי נפשתא אינון ולא תאסור כליין ותתנין ארום כל דעבד אילין בפר בעלמא דאתי ופירש ר״י זכר לברכה שאם אירש אשה לא יתנה זמן גדול באירוסין נלמד מזה שאינה חרפה ואלו היה חרפה לא ברא השם כלי המשגל וכתיב הוא עשך ויכוננך וכבר אמר את אשר כבר עשוהו הוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר וכו׳ והראייה מאדם ואשתו כי קודם החטא לא יתבוששו מאלו הכלים והן בידים ובעינים כי בהשתמש האדם בהם במצוה הם קדושים ואם בעבירה בגניבה או בהסתכל בערוה הם טמאים ולכן נאמר טהור עינים מראות ברע וכן הלשון ושאר האיברים ועל כן אמר שלמה אשר עשה אלדים האדם ישר וגומר והנה החיבור בדרך קדושה הוא נכבד והיא סוד הדעת וזהו מאמרם זכרם לברכה איש ואשה בזמן יה כשמתחברין בקדושה השם ביניהן ואם לא מסתלק מהם יה ונשארו אש אש ואש וזהו סוד הכרובים כמער איש ולוית ואמרינן במסכת נדה שלשה שותפים באדם

אביו ואמו והקב״ה ואין השם יתברך משתתף בדבר הרפה ואיסור ובבראשית רבה ויט אליה אל הדרך רמז למלאך הממונה על התאוה ונולדו תאומים כי חפץ השם באותו חיבור ולכן אמרו במסכת כתובות בפרק המדיר עונת תלמידי חכמים מערב שבת לערב שבת ואם היא חרפה לא ייחדו לו עונת שבת וזהו אמרה שבת לפני הקב״ה ולכן הזהירו חכמים ז״ל לעשות המעשה בקדושה ולא יקל ראשו בה ואמר מגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה קלה שבין אדם לאשתו ואמרינן במסכת נדה לא יספר עמה בתחלת הלילה רמזו לפסוק ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה והוא סוד והמן היה יורד באותה שעה והיינו חצות לילה אקום להודות לך · ויש מפרשים טעם זה בעבור כי באמצע הלילה המזג בינוני לא חם ולא קר ויהיה הולד ממוזג וכמו שאמרה חנה ונתת לאמתך זרע אנשים ודרשו ז״ל לא אוכם ולא חיור לא ארוך ולא גוץ כי זה גורם המזג הבינוני ואמרו שזה הטעם מה שאמרינן בברכות הנותן מטתו בין צפון לדרום שהוא ממוצע מזגו כי צפון קר ודרום חם ובהיות כן יהיה העובר מזגו בינוני והזכר בתהיוה כן המזג בינוני ולכן נאסרו מיני בעלי חיים הטמאים כי המזון הטוב והטהור יוליד הדם הנקי ולכן החיה האוכלת הסנדל מולידה חומר הנקי כי זרע הפולים אינו מוציא עדשים והאדם לא יוליד סוסים ולכן באה פרשה זו כי תזריע בין המאכלים האסורי׳ ובין הנגעי׳ כי אם יזהר במאכלי׳ יבא הזכר חכם ושלם ואם לא נגעים ומכות ואסרו הרהור באשה אחרת לפי שהרהור יש לו ענין גדול בזה המעשה כידוע מן המקלות ורבי יוחנן דיתיב בשערי טבילה וכמעשה דאיתה אשה וכו כל זה כתב רבי אברהם בן עזרא ז״ל והאריך הרבה בזה וכתבתי זה לפי שהוא ענין מלת יורעת מאד חזור ז ־מר לא נכחד עצמי ממך ופירשו בו שני פירושין · האחד עצמי בקמץ חטף כמו כחי ופירש אפילו הדברים שהיו בי בכח ולא יצאו עדיין לפעל כזוקן תנועה והדבור שהוא בכח הלשון הכל ידעת טרם יצא אל הפועל ויש מפרשי׳ עצמי כמו בפתח בלומ׳ גופי כאשר עושיתי ורוקמתי באמר התחתון רמז לרחים כמו והנה אופן אחד בארץ וענין עושתי כמו הלא כחלב תתיכני ורבותינו ז״ל פירשו על אדם הראשון ואמר גלמי ראו עיניך פירוש הטפה קודם שיצויירו בה האברי והיתה חתיכה כמו גולמי כלי עץ ראית הכל קוד׳ הציור ורבותינו ז״ל דרשוהו כי השפ׳ באה לפניך לגזור עליו מה שיהיה גבור או חלש גוץ או ארוך או אוכם או לבן כמוזכר במסכ׳ נדה ועל ספרך כלם יכתבו כלומר כל האיברים קודם שיצטיירו · ימים יוצרו כלו׳ בימים רבים יוצרו ולא אחד בהם כלומר לשם יתברך ברגע אחד נודע לו ולא באל״ף פירוש לא היה אחד מהם נכחד לפניו כי הכל ידע ורבותינו ז״ל דרשוהו ועל ספרך כי הוא ובית דיני נמנו על כל אבר ואבר ימים יוצרו כנגד ימות החמה שהם שס״ה ימים וכן מנין הגידים ולא אחד מהם כלם נוצרו ביחד ולא היה נמצא אחד מהם בלי חבירו ולו בו״ו כלומר מכלם עולה ייחודו ואם הם רבים והכל אחד בוי״ו ובאל״ף ·

ולי מה יקרו ריעך אל כלומר מחשבותיך הם מאד יקרים להשיגם אפילו הראשים כל שכן הפרטים · אספרם כלומר אם באתי לספור אותם מחול ירבון · הקצותי ועודי עמך כלומר אפילו הייתי חי כל ימי עולם ואהיה עמך שלא אמורת לא יכולתי להשיגם ולספרם לומר כי ענין יצירת העובר הוא דבר נפלא ומכוסה טורה על מעלת אלדינו וחכמתו וגבורתו שאין אדם יכול להשיג מצד חקירתו היאך נוצר וממה נוצר וכמו שאנו רואין לחכמי המחקר שלא הסכימו בזה וכתבו בו כמה דעות שיש מי שכתב שהעובר נוצר מדם האשה ואין לאיש בו אלא שנותן בו הצורה בזרעו וכמו הביצת ההוה

מתרנגולת לבד בהתפלש באפר ומתחממת ואין הפרש בין הבצים הבאים ממנה ובין הבצים הבאים מכח התרנגול אלא שאלו מוציאין אפרוח ואלו אין מוציאין כן באשה ואמרו בעלי זו הסברה שבבר נתעברה אשה מעצמה בלי חבור ונוצרה ברחמה חתיכה והיו לה צירים וחבלים וילדה חתיכת דם כי חסר הצורה · ואחרים כתבו שהעובר בא משניהם מזרע הזכר ודם האשה והוא דעת גדול הרופאים והוא דעת רבותינו זכרונם לברכה אולי שמעו מהם · אמרו במסכת נדה שלשה שותפין הן באדם ביצירת העובר אביו מזריע לובן וכו׳ ובמדר׳ מפרש אחור וקדם מאיש ואשה פירוש מדם האשה ולובן האיש וקרא לאשה אחור שנבראת אחרונה לאיש וקרא לאיש קודם שנברא קודם לאשה או על ענין שני פרצופין ותשת עלי כפכה הנשמה שנתן השם בו דכתיב ושכותי כפי והקדים האשה כדעת רבותינו זכרונם לברכה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ויש דעות אחרות בהם אין צריך לכתבם ועוד חילקו ביצירת הזכר והנקבה מה היא הסיבה יש אומרים כי כשיזדמן שיבואו זרע האיש וזרע האשה מצד הימין שהוא מצד הכבד שהוא חם יהיה זכר ואם מצד השמאל שהוא קר תהיה נקבה ואם הזכר יזרוק מן הימין והנקבה מן השמא׳ יהיה זכר נקוב כלומר דומה לנקבה בחבורו ובענייניו ואם בהפך נקבה גברית כלומר גבורת לב וזריזות · ויש אומרים כי בצידי הרחם היא הסיבה שאם יפלו הזרעים בצד הימין הוא זכר ואם בצד שמאל נקבה ואם באמצעות טומטום או אנדרוגינוס ויש להם סברות רבות כתבתי קצתם אבל גדול היונים נטה לדרך אחרת דומה לדעת רבותינו ז״ל אמרו שאם כח זרע הזכר חזק ובא זרע הנקבה חלש ומנצח הזכר לנקבה הולד זכר ואם בהפך נקבה שנצחה דם האשה וזה הוא אשה תזריע וכמו שכתבתי למעלה וכן פירש החכם ר׳ אברהם בן עזרא זכרו לברכה בפירוש משלי וזה הוא מרבים בנים שאמר הכתוב שהיו משהין עצמן על הבטן כדי שתזריע תחלה ויהיו זכרים וזה הוא אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב ואת דינה בתו תלה הכתוב הזכרים בלאה והנקבות ביעקב ובאמת כי הכל סתום וחתום והכל ענין אלדי וכמו שאמרינן במסכת יומא הרבה עשו כן ולא הועילו לא יבקש אדם הבנים מהשם יתעלה שהכל ביוו דכתיב הנה נחלת ה׳ בנים והוא תלוי בשכר ובעונש דכתיב שכר פרי הבטן ואינו מזל ועל זה אמר דוד ולי מה יקרו ריעך אל מה עצמו ראשיהם ·

אספרם מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך · חזר ואמר כנגד הרשעים הכופרים על השגחת השם ונפלאותיו וניסיו אם תקטל אלוה רשע כלומר אם תהרגם ואנשי דמים יסורו מן העולם · א״ר ימרוך למזימה והוא חסר אלף כמו ולעמשא תמרו כלומר הם מדברים בנפלאותיך כפי מזמתם ומחשבותם כלומר הם מוליכין ענין אלדותך במחשבה ובשכל לבד אומרי׳ שאין דבר בעולם חוץ מטב׳ השכל או ימרוך מן האמירך היום כלומר הם מנשאים אותם באמרם שאין השגחתך בתחתונים ומרוב עילויך ומעלתך אינך משגיח בתחתונים ·

שוכני בתי חומר והם חושבים כי זו היא מעלתך כפי מזמתם ואינו כן חלילה · או פירש למזמה זה העילוי הוא זמה ותועבה מן זמה היא · נשוא לשוא כמו ונשאו את כלימתם כלומר עריך שהם אויביך מנשאים אותם בזו המעלה שהם חושבים לשוא כלומר היא מעלת שוא · ויש מפרשים שמך נשוא בפיהם לשוא והראשון נכון לענין הלא משנאיך ה׳ אשנא ובמתקוממיך אתקוטט · תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי · אמר כן על אלו המדברים בהשגחה שהם שנואי השם

שונאי השם ואויבי ומתקוממים עליו אמ׳ שונאיך ומתקוממיך כי היו ארבעה כתות חלוקים בהשגחה האחת חושבים כי ההשגחה בעליונים לבד ואינה מגלגל הירח ולמטה והכל מקרה גמור והיא דעת חכם היונים וסיעתו׳ והשני היא מכרות ומקיימת ההשגחה אפילו בבעלי חיים שאינן מדברים ואפילו בשרצים ואומרים כי החתול שטרף עכבר או העלה שנפל מהאילן הכל בהשגחה ובגזירה אלדית כמו שכתב הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל׳ והשלישית חושבת שכל הנעשה תחת גלגל הירח היא גזרת הכוכבים ואינה מקרה כדעת הכת הראשונה׳ והרביעית היא קשה מכלם והיא דעת אפיקורס האומרת כי אין לעולם מנהיג כמו שאמרו כחשו בה ויאמרו לא הוא ועל זה אמרו תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת ואמר כן שלמה אלו הארבעה כתות אמר דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך כנגד הכת הראשונה כמו גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית כמ״ש רז״ל וזהו יאבד יום וגו׳ רגם איוב האיקונין וקלל השלטון מדת הרחמים ומדת הדין מנהיגי העולם השפל וזהו ביום עשות ה׳ אלדים ארץ ושמים׳ דור טהור בעיניו וגומר׳ כנגד הכת השנית החושבת לקיים ההשגחת והם חושבים לקיימה קיום חזק והיא יותר פחותה מהראשונה לכל בעל דת וגם הפילוסופים ריחקו אותה שהיא מבטלת האיפשרות וכל מבטל האיפשרות מבטל הבחירה והרצון לאדם והמבטל הבחירה מבטל הדת והמצות והשכר והעונש כי מן הנמנע הוא שיצונו השם דבר שאין בידינו לעשות ואנו מוכרחים שלא לעשותו או בהפך חלילה לאל מרשע והתורה צווחת ראה נתתי לפניך היום וגומר וכמה פסוקים מורים זה המנה רוצה לומר הבחירה והרצון ורבותינו ז״ל אמרו אין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה וראה כמה הפליגו בזה לא רצו לגזור גם רטבע האפשר כי אם באפשר על הרוב וזהו ומצואתו לא רחץ׳ דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו כנגד הכת השלישית הנותנת הנהגה השפלה למזלות וחושבת שאין שליט עליהם כי אם היו חושבים שהוא יתברך אלהא דאלהיא אינו רחוק כמו שאמר דניאל בגזירת עירין פתגמא ובמימר קדישין שאלתא וגזירת עילאה היא והוא יתברך משנה הכחות כרצונו וזהו מפורסם בדברי רבותינו ז״ל ורמוז בתורה ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינות שלך ועל זה הדור אמר משה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וגו׳׳ וזהו דור מה ראו עיניו דור חרבות שיניו ומאכלות מתלעותיו׳ וכנגד הרביעית הארורה האומרת לית דין ולית דיין ועל אלו הארבעה כתות אמר דוד הלא משנאיך ה׳ אשנא תכלית שנאה שנאתים׳ חזר ואמר חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע סרעפי כלומר חקור לבי אם יש לבי כלשוני שלא יחשוב שום אדם שאין פי ולבי שוין בחנני ודע סרעפי וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם כלומר אם אתה רואה בי שום סרי כמו והמה מרו ועצבו ואין פי ולבי שוין המיתני מיד וזהו ונחני בדרך עולם כמו אנכי הולך בדרך כל הארץ כי הולך האדם אל בית עולמו אמר זה להודיע שאמונתו קיימת בהשגחה ופיו ולבו שוין ואם לאו הוא מקלל עצמו שיוציאנו מן העול׳ כל זה לקיים דבריו שזו פנה גדולה בדת ושיאמינו כל אדם ולכן האריך בזה וחבר זה המזמור על זה׳ והנה סיימנו בזה דברינו ונסיים במדרש אחר לרבותינו ז״ל בענין נגעי בתים אמרו בויקרא רבה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם זה בית המקדש דכתיב הנני מחלל את מקדש גאון עוזכם ובא אשר לו הבית זה הקב״ה דכתיב יען ביתי אשר הוא חרב והגיד לכהן זה ירמיהו דכתיב מן הכהנים אשר בענתות כנגע נראה לי בבית זה צלמו של מנשה דכתיב והנה מצפון המזבח סמל הקנאה הזה בביאה׳ וצוה הכהן ופנו את הבית דכתיב ויקח את אוצרות בית ה׳ וצוה הכהן וחלצו את האבנים זה חורבן הבית׳ ולקחו אבנים אחרות וגו׳ זה בית שני׳ ואם ישוב הנגע ופרח בבית זה שנאת חנם שהיה בבית שני׳ צרעת ממארת היא שיש לה מארה בבית׳ ונתץ את הבית חורבן בית שני לגמרי׳ ואם בא יבא הכהן זו חזרת בית ג׳ לעתיד לבא כתיב הכא ואם בא יבא וכתי׳ התם כי בא יבא ולא יאחר׳ הכהן הוא אליהו הנביא הכהן׳ וטהר אותו כי נרפא הנגע זה בנין בית המקדש לעתיד לבא שירפא הנגע והוא היצר הרע דכתי׳ ואת הצפוני ארחיק מעליכם וכתיב והסירותי את לב האבן ולקח לחטא את הבית זה קרבן העתיד הכתוב ביחזקאל וחטא את הבית וכפר על הבית וטהר וכתיב וכפרת על הבית כן יהי רצון שיתקיים בנו מקרא זה ומקרא שכתוב ונתתי לכם לב בשר ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרותי את לב האבן מבשרכם וגומר:

אחרי מות וקדושים

תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה:
(משלי ט)

תחלת חכמה

שלמה המלך ע״ה הודיענו בזה הכתוב חמש מעלות שיש באדם השלם והם יתרונו על שאר בעלי חיים ואלו חמשה מעלות כנגד חמשה שמות המיוחסים לנפש המשכלת והם נשמה ורוח ונפש חיה יחידה ואלו החמשה מעלות כנגד הה׳ אורים המוזכרי׳ בפרש׳ בראשית וכנגדן אמר דוד ברכי נפשי ה׳ פעמים ואלו הם הה׳ מעלות דעת בינה חכמה קדושה יראת יי׳ והדעת היא שכל האדם המוטבע שהוא יתרונו על שאר בעלי חיים שבו משכיל מושכלות הראשונו׳ ובו מבדיל בין טוב לרע והוא שאנו אומרין אתה חונן לאדם דעת והוא שלימו׳ האדם ועל זה אמרו בירוש׳ כי בקושי התירו שלא לומר זו הברכה בשבתות ובמועדים כי תמיד היה לנו חובה לאמרה׳ וע״כ אמרו שאם התחיל בשבת גומרה׳ ואמרו ז״ל במסכת מגלה גדולה דעת שנתנה בין שתי שמות דכתי׳ כי אל דעות יי׳ ואמר דעה קנית מה חסרת ואמרו דדא ביה כולא ביה דלא ביה מה ביה וכנג׳ השכל הזה נצטוינו במצות השכליות כרציחה וניאוף וגנבה ועדות שקר וגזילה וכיוצא בהם שאם לא נכתבו ראויים היו לקיים׳ כי השכל מורה עליהם והבינה הוא השכל הנקרא בינה וכנוהו לאדם אחד שעמלו בתורה ובחכמה ובהוציאו דבר מתוך דבר וזה אינו בכל אדם שוה אלא הוא מדרגות מדרגות כל איש ואיש לפי חכמתו וידיעתו וכנגד זה השכל נצטוינו בקצת מצות שאין השכל הטבעי מורה עליה׳ כגון ציצית ותפילין ולולב ואיסור חמץ ומצה וזולתם שאין אדם יכול לעמוד על טעמם אלא בעמל התורה ובלימוד׳ ובהוצאת דבר מתוך דבר והם נקראים עדות והחכמה הוא השכל הנאצל שהוא מסוגל בישרא׳ וחננו השם ליראיו וגלה סודו אל עבדיו הנביאים וכנגד זה השכל באו המצות הנקראים חקים שיצר הרע מקטרג ואומו׳ העולם משיבים עליהם כשעיר המשתלח וכפרה אדומה וכלאי׳ ובשר בחלב כי טעמם עמוק לא יושג אלא בשכל הנביאי׳ כי הם חוץ מכל שכל ועליהם אמר דוד נטיתי לבי לעשו׳ חקיך לעולם עקב כי הם צריכין להטות הלב אחריהן כי הן חוץ מהלב ועל העדות אמר נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה׳

כי

בי ששון לכי המה כי הם כמו נחלה והם ששון הלב ואמר
כי ששון לב כי השכל מורה עליהם אבל החקים הם החכמה
ולכן אמר כי יי׳ תן חכמה והקדושה היא הפרישה ואפילו מן
המותר במאכל ומשתה ובשאר ההנאות ואפילו בדיבור כמו
שנזכר בזאת הפרשה בצווי קדושים תהיו וכמו שנפרש׃
והיראה היא המדרגה העליונה כשהיא באה מאהבה ולכן
נזכר בעקידה של אברהם שהיה עובד מאהבה כמו שנקרא
אברהם אוהבי ונאמר לו בעקידה כי ירא אלדים אתה כי
היראה הם שתי מדרגות׃ היראה שהוא מצד פחד
ועונש כמי שעובד המלך מצד שהוא ירא שלא יזיקהו בממון
או בגופו היא עבוד הטובה אבל אינה שלימה כי עבודתו על
מנת לקבל פרס ולהנצל מן הייסורין בין בגופו בין בממונו
בין בנפשו ׃ אבל היראה הבאה אחר אהבת השם שהוא ירא
ממנו מחמת מעלתו ומעשיו שהוא משיג זו היא עבודה
מעולה והיא היראה שהזכיר כאן באברהם וזו מעלה אינה
אלא בשלמים הקדושים המשיגים מעלת השם יתעלה ומעשיו
וירא וחרד ונרתע ממנו לא מחמת עונש אלא מחמת כבודו
ומעלתו ועל היראה הזאת היה מזהיר אנטיגנוס איש סוכו
ויהא מורא שמים עליכם לאחר שהזהיר אל תהיו כעבדים
המשמשין את הרב וגו׳ וכבר פירש הרב רבינו משה בן מיימון
זכרונו לברכה ההפרש שיש בין שכר ופרס והחכם ר׳ אברהם
בן עזרא פירש מלשון פרוסה וכוונתו ידועה למקבלי האמת
ועל זה בא בזו הפרשה וחי בהם ׃ ודרשו ז״ל וחי בהם לעולם
הבא ׃ וכתב הרמב״ם ז״ל על זה כי חיי האדם במצות כפי
הכנתו בהם שהעושה המצות שלא לשמן על מנת לקבל פרס
בעולמו יחיה בהם בעולם הזה ימים רבים בעושר ונכסי׳ וכבוד
ועל זה נאמר בשמאלה עושר וכבוד ואשר הם מתעסקי׳ במצות
על מנת לזכות בהם לעולם הבא והם העובדים מיראה זוכים
בכוונתם להנצל ממשפט הרשעים ׃ ונפשם בטוב תלין׃
והעוסקים במצות מאהבה כדין וכראוי הם עסקי העולם הזה
בענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחוקתי והשיג לכם דיש את
בציר יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהגו של עולם ובחיי
העולם הבא זכות שלימה שם והעוזבים עניני העולם הזה
ואינן משגיחין עליו כאלו אינן בעלי גוף וכל מחשבותם כלבד
בבוראם כאשר היה הענין באליהו וכידוע ממנו בקבלה׃
וכמו שבא במדרש בחנוך ובבני העולם הבא העומדים שם
בתחיית המתים בגוף ובנפש ולכן יאמרו הכתובים בשכר
המצו׳ ולמען יאריכון ימיך למען תחיה והארכת ימים כי הלשון
יכלול החיים כלם כפי הראוי לכל עד כאן ׃ ויש בדברי רבותינו
ז״ל בהגדות ראיה גדולה בזה בענין רבי חנינא בן דוסא וכרבי
אלעזר בן פדת שהיו דחוקים וכרבי אלעזר בן עזריה וכרבי
אלעזר בן חרסום שהיו עשירים מושפעים ואלו הן המשלש
מדרגות שהזכיר שלמה בזה הפסוק וכשתעיין בזו הפרשה
ובפרשת קדושים תמצאם כלם והתחיל בזו הפרש׳ קדושים
תהיו התחיל במדרגות הקדושה ואמר אל כל עדת בני ישראל
לפי שנאמרה בהקהל כי כן ראוי לפרשה הנכבדת כזו שרוב
גופי תורה תלויין בה ואמר בו לשון דבור ואמירה שהם
דברים קשים ורכים כמו שאמרינן ביבמות פרק החולץ הגר
הבא להתגייר אומרים לו רכות וקשות וכמו שאם דוד שמעוני
אחי ועמי ׃ וכמו שאמרו זכרונם לברכה שמאל דוחה וימין
מקרבת ׃ ורבותינו זכרונם לברכה אמרו שהדבור לאנשים
והאמירה לנשים כדרך שעשה במתן תורה כה תאמר לבית
יעקב ותגד לבני ישראל לזכרים דברים קשים כגידים ׃ וכן
הזכיר בזו הפרשה עשרת הדברות והוסיף קצת ביאור בכל
דבור ודבור התחיל קדושים תהיו קודם כמו שהקדים בסיני
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וזו הקדושה פירש

רשי׳ זכרונו לברכה פרושים מן העריות ומן העבירה ׃ אבל
הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל פירש הקדושה הנזכרת כאן
אינן על הזהרות העבירות שכבר הוזהר למעלה אבל הקדושה
בכאן אפילו על הדברים המותרים ׃ ובתורת כהנים כשם
שאני פרוש כן תהיו פרושים והענין כי התורה הזהיר׳ בעריות
ובמאכלות אסורות והתיר הביאה איש ואשתו ואכילת בשר
ויין ואם כן נמצא שלא הזהיר שלא לשטוף בתאוות להיותו
בסובאי יין וזוללי בשר ושטוף במשגל ולדבר כרצונו נבלות
הפה שלא הוזכר בו איסור והנה יהיה הכל ברשות התורה
לפיכך בא הכתוב הזה אחרי אשר פרט האסורין וצוה עתה
שנהיה פרושים ואפי׳ מן המותר וימעט במשגל כענין שאמרו
זכרונם לברכה שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן
כתרנגולים ולא ישתמש בו אלא כפי הצורך בקיום המצוה
ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שנקרא קדוש הנזיר
ויזכור התורה הרעות הבאות ממנו בנח ובלוט וכן ישמור פיו
ולשונו מהתגאל בדברי האכילה הגסה וכן הדבור כענין
שהזכיר הכתוב וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד
לפרישות שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו ׃
ואמר אני ה׳ אלדיכם כנגד אנכי ה׳ אלדיך ואומר אני ענין
מוסיף אינו יוצא ממלת אנכי שיש הפרש בין מלת אנכי למלת
אני בשם ואמר גם כן וידבר אלדי׳ כידוע לחכמי האמת ׃ ואמר
אל תפנו אל האלילים כנגד לא יהיה לך והוסיף אפי׳ דיוקנאות
עצמן ופירש רשי׳ זכרונו לברכה אל תפנו אל מדעתכם כלומר
העשוי מרצונכם ומלת אל לדעתי שימוש כמו את ׃ והכלל
שלא לחלוק להם שום כבוד וכבר הזכיר ושם אלדים אחרים
לא תזכירו כלומר שלא יחלוק כבוד לעבודה זרה ׃
ואסרו הגאונים ז״ל שלא יקבל אדם שבועת שקר שלהם ׃ אבל
יש מי שכתב שאין זה עבודה זרה ומה שמזכירין בו שם שמים
אף על פי שמזכירין לשם עבודתם כיון שכוונתם לשם עושה
שמים וארץ לא חשיב עבודה זרה וכן נהגו על פיו היתר
בדבר ואפילו שבועת עבודה זרה לא אסרו אלא שלא יעשה
שותפות עמו לכתחילה ולא יגרום שבועת עבודה זרה אבל
אם נזדמן לו שבועת עבודה זרה נשבע לו כך כתב רבינו הגדול
ז״ל וראוי להחמיר כדעת הגאונים ז״ל שאסרו כל שבועת שקר
שלהם כל זה נכלל בפסוק אל תפנו והרמב״ם ז״ל פירש מלת
אל קודש׳ אל תפנו אל מדעתכם כלומר לא יהיה לבבכם
פנוי אפילו רגע מהש׳ יתברך כמו שויתי ה׳ לנגדי תמיד׃ ואמר
לא תשבעו בשמי כנגד לא תשא והוסיף בכאן הכנויין כדרשו
ז״ל בתורת כהנים מנין לרבות כל הכנויין תלמוד לומר ולא
תשבעו בשמי בכל שם שיש לי ואמר את שבתותי תשמורו
כנגד זכור ושמור וכלל עוד במלת שבתותי מועדי יי׳ הנקראים
שבתון ואמר תשמורו שעיקר השבת היא השמירה לא הזכירה
בלבד ועוד להזהיר על התמתנה להוסיף מחול על הקדש
בשבתות ובמועדים וזהו לשון שמור מן ואביו שמר את הדבר
כלומר המתין ׃ ובדבריהם ז״ל בברכות בפרק קמא ושמר לי על
הפתח ׃ ואמרו במדרש זכור בים שמור ביבשה פירוש כי בים
הכל אורה שאין לו מחיצות ואילנות ודומה לו יום גדול ואין
מקדשין היום מבעוד יום כי אומרין הן עוד היום גדול ועדיין
שהות ביום לקדשו אמר זכור ביום לקדשו מבעוד יום שמור
ביבשה פי׳ כי ביבשה יש צללים מן הבתים וההרים והאילנות
ודומה לילה ופוטרין השבת קודם זמנו ולכן שמור ביבשה
וכדרך שאמרו ז״ל יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ועם
מוצאי שבת בציפרי כי טבריא עמוקה ודומה ללילה ומקדשין
שבת מבעוד יום וציפרי מדליא כצפור ודומה ליום גדול ופוטרין
שבת עם חשיכה גדולה ׃ ואמר איש אמו ואביו תיראו
כנגד כבד את אביך והקדים האם לאב ביראה כמו שדרשו ז״ל

כמו שכתב רש״י זכרונו לברכה כי הבן אינו ירא לאם כמו לאב ולכן הקדימה׳ והוסיף בזו הפרשה כבוד חכמים והזקנים בפסוק מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ופירש שיבה במסכת קדושין פרק קמא כל שיבה ואפי׳ זקן אשמאי שחייב לקום מפניו מפני כבוד ימיו ואריכות שניו כי הקב״ה מאריך ימיו על ענין כמו שנאמר יראת יי׳ תוסיף ימים וגום׳ או שמוסיף לו משלו כדברי רבי עקיבא כלומר שמגיעו למספר ימיו בזכותו ואין בו עון שיקצר גזירת ימיו או שמוסיף לו כרבנן דכתי׳ הנני יוסיף על ימיך חמש עשרת שנה׳ אנדרינוס שחיק עצמות ראה יהודי אחד זקן שהיה נוטע נטיעה קטנה ודקה אמר ליה כמה ימי שני חייך ואתה חושב לאכול מזו הנטיעה אמר ליה אם אזכה אוכל ואם לא יאכלו בני אמר ליה אם תזכה הביא לי מפירותיו כשהביא פירותיו לקח מהן שהיו תאני׳ ומלא סל אחד ובא לו לפתח המלך אמר לשוער אמור למלך יהודי זקן עומד על הפתח ורוצה לדבר עמך אם המלך יבא כשבא אמר לו המלך מי אתה אמר לו אני הוא היהודי שעברת עלי ואמר׳ לי וכו׳ קם מפניו וכבדו וצוה לקחת התאנים ומלא סלו זהובים ונתן לו אמרו לו עבדיו ולי יהודי אתה עושה כך אמר להם בוראו בחר בו ומכבדו ולמה לא אכבדנו וחכמי התלמוד היו מכבדין לסבי ארמאי כדאמר אביי הוה קאים מקמי סבי דארמאי רבא הוה עביד להו הדור וזקן אשמאי היינו שאינו רשע אלא בור הא רשע אסור דכתיב שאת פני רשע לא טוב והדרת פני זקן זה שקנה חכמה ואפילו יניק וחכים וכמו שאמר הפייט היה לשב עניו לשכלו ושניו ומדה שאמר והדרת הוא סמוך לתקום כלומר תקום והדרת והיא קימה שיש בה הדור והוא מקרוב ארבע אמות שיראה שהוא עומד בעבורו וזה אפילו לשאינו רבו מובהק ואם הוא רבו מובהק מלא עיניו ואמרו בט׳ הן הלוקין במכות כמה טפשאי הני גברי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבא דהתורה אמרה ארבעים יכנו וחכמים אומרים חסר אחד׳ ומדברי סופרים לעמוד בפני כל תלמיד חכם אפי׳ שאינו רבו׳ ובירושלמי כתבו שהאב חייב לכבד בנו חכם ולקום מפניו דאמרו שם אימיה דרבי נחוניא קבלה עליה בי מדרשא פירוש נתרעמה עליו דלא מוקיר לה ר׳ נחוניא ברה אמרו לה במאי אמר׳ להו דלא שביק לי דאסחי רגלוי אמרו לו כבודו של אדם רצונו הנח לה ותעשה רצונה עוד בירושלמי גדול מה שנאמ׳ בכבוד אב ואם ממה שנ׳ בהקב״ה דאלו בהקב״ה כתיב כבד את יי׳ מהונך אם נתן לך מזון עשה צדקה׳ בית עשה מזוזה׳ טלית עשה ציצית׳ וכאב ואם כתיב כבד את אביך ואת אמך אף על פי שאין לך השכיר עצמך וכבדם וזונם׳ ואמר לא תעמוד על דם ריעך כנג׳ לא תרצח והוסיף במלת לא תעמוד שכל היכול להציל חבירו בין בגופו בין בממונו ובלשונו ועומד ואינו מציל הוא עובר על לא תרצח ועל זה הזהיר שלמה התרפית ביום צרה צר כחך כלומר אם התרפית עצמך על צרת אחיך ולא עזרת בכל כחך השם מסיר כחך או ממונך באותו דבר שהיית יכול להצילו מדה כנגד מדה׳ וכנגד לא תנאף הזכיר רוב הפרשיות בזו הפרשה ואיסור אשת איש ואשה נדה וזכור ופירש רש״י ז״ל והרמב״ם ז״ל שהכתוב הזה הזהיר לאב שלא ימסור בתו בלא קדושין לשום אדם אפילו בייחוד שאינו מפקירה כי חייתי אומר כמו שנתן הקב״ה רשות לאב למכור בתו שיכול לתתה לזנות ועל זה אמר אל תחלל את בתך להזנותה וזו היא הפלגש האמורה בתורה ולדעתם אסורה להדיוט והרמב״ם ז״ל ואחרים כתבו שלא בא הכתוב להזהיר אלא שלא להפקירה לזנות לכל אדם והיינו ומלאה הארץ זמה שלא תדע ממי נתעברה ואדם נושא בתו ואחותו שזה להזנותה כמו קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה אבל

בייחוד לאדם אחד אפילו בלא קדושין מותר׳ ועוד דרשו זכרונם לברכה זה המשיא בתו לזקן שהוא גורם להזנותה׳ והזכיר בזאת הפרשה קצת העריות והביאות האסורות שהם בכלל לא תנאף שלשון נאוף כולל כל ביאה אסורה וכתיב ותנאף את האבן ואת העץ ואמר בענשם חלוקים בקצתם אמר כרת לבד והיא המיתה קודם ששים כמו שבא במועד קטן רב יוסף כי מטא לשתין עבד יומא טבא לרבנן אמר פלטי מכרת׳ אמרו לו אי מכרת דשני פלט מר מכרת דיומי מי פלט דאמר מר בת בשלש ימים זה כרת וזיהי א׳ ד׳ ג׳ע׳ו לגבורות כמוזכר שם אבל בירושלמי פי׳ כרת קודם חמישים וראיתם דכתי׳ אל תכריתו הכתוב בלוים וזהו שלא ימותו קודם חמשים כי לאחר חמשים כבר כתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד והצריכום זה מפני כי שמואל הנביא מת בן חמשים ושנים אבל התלמוד שלנו סובר שאות׳ המיתה היתה שקצר השם שניו שלא יראה במיתת שאול והיה הענין בפירסום ונזרקה בו שיבה דכתיב ואני זקנתי ושבתי כמו שכתו׳ במסכת תעניות׳ והכריתות הם שלשה מינין חלוקין האחד שנאמר בו כרת ונכרת האיש ההוא׳ השני שנאמר בו ונכרתה הנפש ההיא ונכרתו הנפשות העושות׳ השלישי שנאמר בו הכרת תכרת הנפש ההיא ואמר ביום הכפורים והאבדתי ואמרו בסיפרא אין כרת אלא אבדן אבל ר׳ אברהם בן עזרא כתב כי יש הפרש בין כרת לאבדן וכבר פירש הרב רבינו משה בר מימון ז״ל דעתו ופירש הרב ז״ל שהראשון שבכריתות הוא כרת הגוף לבד והוא הצדיק שגבר יצרו עליו ואכל חלב כי אין כרת בנפשו אלא בטוב תלין אבל יכרת קודם זמנו ומי שרובו עונות ויש בו איסור כרת בכלל עונותיו תכרת הנפש ולא הגוף וזהו יש רשע מאריך ברעתו והכרת תכרת הוא בעבודה זרה ומגדף לבד ורבותינו זכרונם לברכה הוסיפו הפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברית אמרו כי דבר ה׳ בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה׳ ואת מצותו הפר המפר ברית באר והוסיף בקצת עריות ערירים יהיו ערירים ימותו שזהו כרת עצמו וזרעו וכמו שאמרינן ביבמות יש לו בנים קוברן אין לו בנים הולך ערירי וזהו ערירים יהיו כל ימיהם ואמר בקצתם לעיני בני עמם כלומר שיהיה הכרת בנוער בענין שיראו הכל ויכירו כי יד ה׳ עשתה זאת ואמר בקצתם עונם ישאו שיהיו חייהם הקצרי׳ בתחלואי׳ רעים ומעשיהם לא יצילו וכמו שאמרי׳ סימן לעבירה הדרוקן והחמיר בנדה כרת בהעראה בלבד אפילו בלא גמר ביאה כמו שכתוב את מקורה הערה שענשה גדול׳ וכמו שרמזנו בפרשת כי תזריע ולפי דעתם שלא התיר הכתוב ייחוד אשתו אלא למצוה ולקיום המין וידוע כי מדם הנדות לא יתהווה הולד כי הוא סם המות לכל אדם ואם תתעבר האשה מדם הנקי ויזון ממנו ימיתנו ואם יתערב מזה הדם באחר נקי יוליד בעובר חוליים רעים ואבעבועות ועל דעת רבותינו זכרונם לברכה אם יש לו מזה הדם בעובר יהיה מצורע׳ וכבר כתבו הרופאים ענין גדול כי בתחלת זובה אם תביט במראת זכוכית בהיר ותאריך בראיה תראה במראה וגם יראו אחרים טפות דם שיפסיד האויר אפילו בהבטה׳ והנה היא כאפעה הממית בהבטה כל שכן שתזיק לשוכב׳

וכבר ידעת שמנהג קדמון היה שלא היתה הנדה קמה ממקום אחד כי אמרו שעפרה שתלך עליה מזיק ודבורה מזיק וזהו כי לא אוכל לקום מפניך וגומר׳ ולכן החמירה התורה כל כך׳ ורבותינו זכרונם לברכה אמרו גדרים בזה כמו שידענו בדבריהם ואפילו בימי ליבונה כמו שבא באותו תלמיד המוזכר במסכת שבת׳ ונראה שהכרת אפילו בימי לבונה׳ ולעולם עד שתטבול ותטהר

תטותר ׳ ומה שאמר באשת אח נדה היא מרוחקת היא כי יתכן שתהיה מותרת אם ימות האח ותהיה זקוקה לו ואמר באחותו חסד הוא פי׳ בו חרפה חסודא וכן פן יחסדך שומע ׳ ורבותינו ז״ל דרשוהו כמשמעם כלומר אם קין והבל נשאו אחיותיהם חסד הוא שעשיתי עמהם להושיב העולם כי לא תוהו בראה וזהו שכתוב אמרתי עולם חסד יבנה ואין ספק שאיסור עריות יש בהן ענין גדול ׳ ועל דרך הקבלה הוא סוד מסודות התורה והתורה לא גלתה אותו כשאר טעמי המצות הגדולים ורמז לו בתורה באלו המצות שאמר חסד הוא והבל הוא ׳ ואמר דרך כלל שארה הנה זמה היא מלשון השארות כמו כל הנשאר בציון קדוש יאמר והכלל כי כל הבא על אחת מכל אלו העריות הוא מכחיש במעש׳ בראשית כמו שכתב ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל שלא להשיב דבר הנפרד לשרשו והענף לעיקרו שהאחים שנבראו בששת ימי בראשית הן דוגמת שבע המעיינו׳ ולכן הותרו בתאומותיהן וזהו חסד הוא כמו שדרשו ז״ל חסד עשיתי וכו׳ ומלת תבל שמבלבל הענין והזרע הבא מהם אין לו השארות כי לא יצלח ואין תועלת באות׳ הביאה אלא זמה כלומר מחשבה רעה כי כוונת המשגל לקיום המין והשאר מאוס ורחוק ומזה סוד העיבור והיתר היבמה ׳ ועל דרך הפשט כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל ורבי אברהם בן עזרא ז״ל באיסור העריות שהוא למעט המשגל כי הקרובו׳ הללו שאסרה התורה הם מצויות תמיד והוא נסתר עמהם ותהיינה מזומנות אצלו והדברים שהם רבי המכשולות צריכין עונש גדול לייסר מהן ולכן אסרה תורה וכן אמר בכלם וכבר כתב הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל שהוא חוץ מכבודם כי טעמם חלוש כי למה יאסור התור׳ זה ויתיר ליקח האדם נשים רבות למאות ולאלפים ולמה לא יקח האדם בתו כבני נח וישיא האב בתו לבנו ויקח שתי אחיות כיעקב אבל אין ספק שיש ענין גדול בזה והוא מכלל סוד העיבור כמו שרמזנו ׳ וכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל כי מענין הכריתות יבין האדם קיום הנשמות והשארותן כי הנפש החוטאת אמרה תורה שתכרת מקרב עמה ואמרו בסיפרא ועמה שלום כי הזוכות תהיינה קיימות ונהנות מזיו העליון כי הנשמה שהיא מהשם שנפחה בנו לא תמות כי אינה מהיסודות שתפסד ולכן לא הזכיר בתורה שכר הנפשות שמובן הוא אבל הכרת שהוא חוץ מטבע הוצרך לכתוב כענף הנכרת מן האילן שממנו יהיה שרשו ׳ וכן כתב הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל והוא נכון והנה דברנו בזה הדבור כל הצורך ׳ ואמר לא תגנובו כנגד לא תגנוב והוסיף בלא תגנובו גניבת ממון כי לא תגנוב גניבת נפש דבר הלמד מעניינו וכתב הרבי ישעיה אלו המתרגמין לא תרצח לא תקטול נפש טעות הוא כי ידוע הוא שאין הריגה אלא בהוצאת נפש ובעל נפש אבל נתחלף להם בלא תגנוב שתרגומו לא תגנוב נפש והנה הם לדעת רבותינו ז״ל ג׳ גניבות גניבת נפש וגניבת ממון וגניבת דעת הבריות ׳ ואמרו חכמים ז״ל אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של גוי ואף על פי דכתיב הכא איש בעמיתו היינו בשקר ובכחש אבל לא תגנובו יש בו אתנח שהוא עומד בפני עצמו ואמרו ז״ל פ׳ קמא דמסכת נדרים ושום שכל זהו פיסוק טעמים ׳ ואמרו ז״ל במציעא בריש אי זהו נשך לא תגנוב על מנת למיקט ועל מנת לחזור ׳ בן בג בג אומר לא תגנוב את ש׳׳ך מאת אחרים לא שבור שיניו וקח שלך ואמור לו שלי אני נוטל ואמרו ז״ל שגניבות דעת קשה מכלן ובעבור זה נענש אבשלום שגנב ג׳ גניבות לב אביו ולב בית דין ולב כל ישראל לפיכך נתקעו בלבו ג׳ שבטים כן הוא בסוטה וזהו גניבה גדולה ומקרא מלא כתיב ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל וכתיב ותגנוב את לבבי ובכלל זה המרבה בתקרובת

ויודע שלא יקבלו ממנו או שמסרב עמו שיאכל ויודע שאינו אוכל והוסיף עוד בכלל לא תגנובו לא תעשוק את ריעך ולא תגזול והגזול הוא הלוקח ממון חבירו ממנו בזרוע דכתי׳ ויגזול את החנית מיד המצרי והעושק הוא שבא ממון חבירו לידו בדעת הבעלים וכשתובעין ממנו אינו מחזירו אמר לא תכחשו ולא תשקרו כנגד לא תענה והוסיף במלת לא תכחשו הכובש עדותו זו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה והיא ואהבת לרעך כמוך כמו שאמ׳ הלל לההוא גבר׳ שבא להתגייר ואמר ליה על מנת שתלמדני כל התורה כלה על רגל אחת ואמ׳ ליה דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פרושא הוא זיל גמור ׳ ועיקר מצוה זו אינה שיאהב אדם לחבירו כמוהו כי היאך יתכן שתצוה תור׳ מה שאינו טבע ולא יתכן והנה כתיב עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו והנה האדם יתן ידו וזרעו בעבור גופו וכמו שדרשו רבי עקיבא אומר חייך קודמין לחיי חבירך אבל פירוש המצוה שלא יזיקהו בגופו ובממונו ולא יגרום לו שום נזק ויאהב ממון חבירו כשלו כמו שבא באבות יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך וכמו שלא היה רוצה נזק בו ובממונו כן לא יזיק את חבירו וזהו דעלך סני לחברך לא תעביד ולכן כתיב לרעך כלומר מה שלרעיך ולא אמר ואהבת את ריעך ואפי׳ אם הזיקו לא תירצה לקחת נקמה ובירושלמי כתבו מי שהכה בידו יקים ויחתוך ידו מי שהכה או סימא עינו בידו יחתוך ידו כך ואהבת לרעך כמוך׳ וכן כתב רבי אברהם ז״ל שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו ויש שהלמ״ד כלמ״ד לאבנר ׳ וזה יכלול לא תחמוד ולא תתאוה ׳ ופירש הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל שהחמדה היא כשחומד ולוקח דכתיב לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וכתיב וחמדו שדות וגזלו והתאוה היא בלב אף על פי שלא לקח והוא שני לאוין ולפי דבריו החמיר בבית מאשת איש ׳ ורבי אברהם ז״ל פירש כרבינו משה ז״ל ועשה שני לאוין ועוד אמרו כי דבו׳ לא תחמוד הוא תשיעי ולא תתאוה הוא עשירי ומקרא מלא כתיב לב חורש מחשבות און וכתיב הטיבה י״י לטובים ׳ ורש״י ז״ל פירש שהכל אחד וכן פירש אנקלוס שתרגם לא תתאוה לא תירגג ותרגום נחמד למראה דמרגג למחזי ׳ בכלל זה לא תשנא את אחיך והיא אזהרה לשנאת חנם ׳ שאל טורנוסרופוס לר׳ עקיבא בית ראשון נחרב על עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים וגלו שבעים שנה בלבד ׳ ובית שני לא היה בו אלא שנאת חנם ועדיין אתם בגלות אמר ליה היך בר נש דאכיל ירקיא והדר אכיל ירקיא סרעית׳ הכדין יכול אסוי ואבותינו התודו על עונם וחזרו מעבירו שביד׳ ונעתר להם והשיבם ואנו לא די לנו שלא חזרנו אלא אנו אדוקין בשנאת חנם יותר מאבותינו ופירש שלא תשנא את אחיך בלבביך ׳ הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כלו׳ לא תכסה שנאתו בלבך אם יגידו לך עליו שום דבר אלא הוכיחהו מדוע עשית לי ככה ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ואמר בלבבך כי השנאה היא בלב וכמו שאמר הכתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם באדם כלומר כשם שהאדם רואה פניו במים שהם פנים לפנים כן רואה האדם בלבו מה שבלב חבירו עליו ואמרו הלבבות כמראות ואמרו מה דבליבך על חברך כליביה עלך ובכלל זה לא תקלל חרש׳ ופירש רש״י ז״ל לאפוקי מי שאינו בחיים מדברי רבותינו זכרונם לברכה אבל לפי הפשט אפילו זה שאינו שומע ולא ישיב ויתקצף בקללתו ואין צריך לומר בשומעים שיתביישו ויחר להם כן פירש הרב רבינו משה בר נחמן ז״ל והוסיף בזאת הפרשה מצות רבות בענייני הכשוף וענין אוב וידעוני שהם מדרכי עבודה זרה ואביא מהם שני כתובים אל תפנו אל האובות ואל הידעונים ולא תאכל על הדם ואפרש תחלה

ענין אוב וידעוני אוב הוא שמעלין הכת בכישוף ויושב בין פרקי המכשף או בין שיחיו ומדבר בקול נמוך דכתיב והיה כאוב מארץ קולך ידעוני זה שמניח עצם חיה בפיו ששמה ידוע ומדבר מאליו וכתב רבינו שמשון ז"ל בסדר זרעים שזאת החיה צומחת מן הארץ כמו הקישואים והדלועין ודיבל גדול יוצא מן הארץ והוא מחובר מטיבורה ויש לה צורת אדם בפנים וגוף וידים ורגלים ואין כל בריה רשאה ליקרב אלית כמלא החבל ששורפת והורגת וכמלוא החבל רועה סביבותי' וכשבאים לצודה מורים חצים לחבל מרחוק עד שתפסק ומתה מיד וכן יש בירושלמי דכלאים גבי אבני השדה פירש אבני השדה בר נש דטור והוא חיי מטיבוריה איפסיק טיבוריה לא חיי עד כאן ויש מחלוקת בין המפרשים ז"ל אם היא מותרת באכילה שיש אומרין שהוא שרץ ואסור לאכלו ויש אומרים שהוא צמח האדמה ומותר · לא תאכלו על הדם מדרשים רבים דרשו מזה הכתוב כמו שאמרינן בסנהדרין שלא יאכל אדם מבהמה קודם שתצא נפשה ושלא יאכל אדם קודם שיתפלל על דמו והסנהדרין שלא יאכלו יום שדנין בו דיני נפשות אבל לדרך הפשט הוא מין ממיני כשוף שהיו מאספין דם בגומא אחת והשדים מתקבצים שם כפי דעתם ואוכלים על שולחנם להגיד להם העתידות וכאשר היו ישראל עם שאול במחנה ההוא היו מתפחדים מאד מן הפלשתים ולא היה שאול עושה דבר בלי שאלת אורים כמו שנ' ויאמר אל הכהן נקרבה הלום אל האלדים והעם היו שואלין בשדים או בכשפים לדעת דרכם ומעשיהם ואוכלין על הדם לעשות המעשה ההוא ולכך אמר הכת' ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לאכול על הדם ויאמר בגדתם גולו אלי היום אבן גדולה לומר הנה השם עושה לכם תשועה גדולה ואתם שואלים ללא אלדים בגידה היא זו וזה הטעם כתב הרב רבינו משה ז"ל באיסור אכילת הדם בעבור שהיו אוכלין אותו הרוצים להתחבר לשדים ולכך אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם כמו שאמר בנותן מזרעו למולך שהוא מין עז ולא נאמר כן במצוה אחרת · וכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל שאלו הדברים הם מיושבין אבל לשון הכתובים לא יורו כן שהם יאמרו תמיד בטעם האיסור כי נפש הבשר בדם הוא · כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והחזיר במשנה תורה רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר · והראוי לפרש בטעם איסורו כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו מהם מגיד בוראו ואף על פי כן לא התיר להם מתחלה באכילה רק הצמח לא לבעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית שנאמר הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וכאשר היו במבול שניצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לו התיר להם השחיטה כמו שאמרו כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה וגו' התיר הבשר לצורך האדם ואסר הדם שהיא הנפש ואמר שתהיה לכפרת שאין ראוי לבעל נפש שיאכל נפש שהנפשות כלן לאל כמו שכתוב ורוח אחד לכל כמות זה כן מות זה וזהו מאמרם בפסחים עם הארץ אסור לאכול בשר שאינו אדם על האמת ואין לו מותר על שאר בעלי חיים שידחה מפניו שהדומם נשתעבד לצומח והצומח למרגיש והמרגיש לשכלי ולא נשתעבד למי שהוא בהמי במוהו שהוא עם הארץ ועל דרך היוגים נפש הבהמה היא ניצוץ מן השכל הפועל והנה היא נפש גמורה בצד מן הפנים ולכן יש לה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחר ההנאות ויש להן הכירא גדולה בבעליהן כמו לכלבים שיש בהם אהבה והיכר לאדוניהם · וכן ליונים דעת והיכרא · ועוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל ואם יאכל נפש הבהמה ידבק בנפשי עובי וגסות ובהבות ותשוב נפשו קרוב לנפש הבהמה היורדת למטה לארץ כל זה מלשון הרמ"בן ז"ל · וכבר האריך הרמ"בן ז"ל בענין השדים וענין בריאותן ומציאותן בפרשה הזאת באחרי והביא דעות רבותינו ז"ל המאמתים מציאותן ואותה מימרא ששה דברים נאמרו בשדים וכו' וזהו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים כי נקראו כן על כי רואיהם ישתערו ויסתמר שערת בשרם ועוד שהם נראים כדמות שעירים וזהו סוד שעיר המשתלח הנא בזו הפרשה כמו שהאריך הרמ"בן ז"ל בזה ובענין שליחותו שאינו שלוח מעמנו אלא מהשם יתברך כמו שהביא מבעל הסעודה להשלים אתנו אויבינו והמקטרג עלינו וכן אמר במדר' ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו · ודרש ר' עקיבא זה נחש ויש בו שני משמעיות במדרש נחש ממש · מעשה בר חנינא בן דוסא בערוד וכו' כמוזכר בברכות ויש אומרים שם זה שרו של עשו לנחש הקדמוני והוא סוד עזאזל והוא מפורש בפרקי ר' אליעזר בענין סמאל והוא מענין שמאל · מצפון תפתח הרעה והוא שר אדום ולכן כתיבתם לצד שמאל כי שם שרשם וכחם וכותבין מן השמאל אל הימין כי שם יצר הרע ואמרו שם ר' טרפון אומר זה יצר הרע שהוא אויב באמת והכל עולה לדרך אחד ושמה האריכו בענין לא תאכלו על הדם · לא תנחשו אמרו חכמים זכרם לברכה אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים וקשיא לן בעופות ענין רב עילש שנחש בעופות כמוזכר בגיטין · ויש מפרשים דוקא יונה דמתילא לכנסת ישראל אבל שאר עופות אסור והיינו דלא אשגח בעורב · והרב רבינו משה בר נחמן ז"ל אמר שלא אסרו ענין ניחוש במסכת שבת פרק שביעי ובתוספת שבת הנקרא פרק אמוראה ובשלהי פרקא קמא בגמרא דידן ואמר הרמ"בן ז"ל שלא אסרו לא המנחש בקפיצת העופות ובהליכתן ובעמידתן ובפרישת כנפיהם אבל המכיר צפצופיהן היא חכמה גדולה שמשתבחין בו חכמי ישראל ושלמה המלך שאמר ויקץ שלמה והנה חלום חמור נוער יודע מה אומר צפור מצפצף יודע מה שאמר והנה חלום על כנו. והסומך על זה אינו נחש · ובכוכבים קשיא לן מעשה דר' עקיבא המוזכר בשבת פרק מי שהחשיך דאמר לו כלדאי וחשש לדבריהם ועוד אמרו שם באותו פרק עצמו האי מאן דמתייליד בנוגה כן ליהוי וכן ליהוי אלא שהסכימו אין מזל לישראל ורוצה לומר שהמצוה והעבירה מבטל' גזרת המזל ועוד קשיא לן כי במקום אחר אמרו מנין שאין שואלים חוזים בכוכבים בכלדיים דכתי' תמים תהיה עם ה' אלדיך ולא הביאו זה הכתוב לא תנחשו והיה להם לו' ומשום לא תנחשו שהוא לאו והנכון בזה מה שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל מה שאסרו בכוכבים דומיא דעופות שאמר מרוצתן או מגוונן שהוא מילתא בלא טעמא אבל מה שניכר ממולדותיהם וחשבונן היא חכמה גדולה וכמו שאמרו ז"ל כי היא חכמתכם ובינתכם זה חשבון תקופות ומזלות שהיא חכמה גדולה ואין זה ניחוש לא משום תמים תהיה שהוא אסור לשאול בהם אבל אם ראה בחכמתו או אמרו לו כלדיים דבר מבהיל ראוי לאדם לחוש לדבריהם ולהתפלל לאל ולעשות צדקה שיבטל הגזרה כמו שעשה ר' עקיבא וזה טעם נכון ויש לרבינו משה ז"ל בזה הדרך ענין אחר ובאמת כי היא מדת חסידות שחיתה בו · ולא תעוננו אמרו ז"ל אלו המביטים בעונות כאומר אל תתחיל כי מוצאי שבת הוא שחרית הוא יום ראשון הוא ודוקא אלו שהם דברים בטלים ואין בהם טעם אבל מה שנהגו שלא ישא אדם אשה בחסרונה של לבנה אומר הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל שאין זה נחש אלא סימנא בעלמא בזמן מילואה של לבנה שיהיו להם בנים מלאים בתורה ובמצות השם ברחמיו יקיים בנו מקרא שכתו' ואתם הדבקים בה' אלדים חיים כלכם היום :

פרשת

פרשת אמור

בית ישראל ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה': בית הלוי ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה': (תילים קיח)

בית ישראל וגו' הכתובים הללו אמרן דוד המלך ע"ה ברוח הקודש ורמז בהם שני עניינים גדולי' ונכבדי' האחד שחלק בית ישראל לארבעה כתות· והשני שהזכיר בכל כת וכת ברכו את יי' וקודם שנפרש אותם נקדים ענין הברכות ואחר כך נדבר על ענין הכתות כדי לעמוד על עיקר כוונת הכתובים ידוע כי השם ית' ברא כל הנמצאים עליונים ותחתונים וחלק אותם לשלש ראשים תחתיים שניים שלישים החלק העליון חלק המלאכים משרתי' עליון הקדושים והם נהנין מזיו שכינתו כמו שאמרו ואתה מחיה את כלם·

והחלק השני מדור התיכון שבו הגלגלים והכוכבים וגם הם נזונין כפי השגתם מזיו השכינה בלי שום יגיעה ועמל והמדור התחתון השפלים והזכיר מזונותם בזעת אפם ובעמל ולכן חיי העליונים לעולם והתחתונים יש להם קצבה ועל זה אמרו בבראשית רבה על פסו' והארץ היתה תוהו ובוהו משל למלך שקנה שני עבדים שניהם באוני אחד ושניהם בטימי אחד פי' אוני שטר פירוש טימי סך· על אחד גזר שיהא נזון מטמיון פי' אוצר ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל ישב לו תוהה ובוכה אמר שנינו באוני אחד ובטימי אחד זה נזון מטמיון ואני יגע ואוכל עד כאן· פירוש כי השמים והארץ לדעת זה המדרש מחומר אחד נבראו דכתיב קונה שמים וארץ ולפי קבלת רז"ל גרם זה עון אדם הראשון שיהיו חיי השפלים קצרים ומזונתם בעמל וטורח עד יבא האדון אשר אנחנו מבקשים ויחזרו הדברים להויתן כמו שנהג עמנו במדבר במן ובשלו ובבאר שהטעימנו מעין העולם הבא כמו שאמר היום לא תמצאוהו בשדה אבל לעולם הבא תמצאוהו והנה בהיותינו באשמתינו ולא השהרנו ממנו נצטוינו לברך השם על הפקת מחייתינו ועל טובו הגדול שהוא מטיב לנו ונצטוינו בשלש מיני ברכות ברכת המצות וברכת השבח וברכ' הנהנין כנגד שלש עולמות אלו ברכות המצות כנגד העליון· וברכות השבח כנגד האמצעי· וברכת הנהנין כנגד עולם השפל· ועל הפקת מזונותינו להעיד על ההשגחה שהוא יתברך המוציא מזון השפלים ולכן אמרו במסכת ברכות אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה ואמרו כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנ' גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית· ופירוש ההגדה הזאת לפי הפשט שנוטל ממנו את ההשגחה כאלו אין אנו מודים כי ממנו הפקת כל מזונותינו אלא מן השרים והמזלות· וגוזל לכנסת ישראל הפירות כי בעון זה נפסדים ומתמעטים כמו שכתו' כי זנתה אמם הובישה הורתם וגו' לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו· ולפי הפשט הזה הברכות הם לצורך הדיוט ולא לצורך גבוה כי הוא יתעלה מקור הברכות וכל הברכות משתלשלות ממנו מה יועיל לו ברכותינו אם נברכהו כל היום וכל הלילה לא נחשה מה יתרבה בכך או אם נחשה מה יחסר בכך אין הרבוי והתועלת אלא לנו כמו שאמר אליהו אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח אם חטאת מה תפעל לו ורבו פשעיך מה תעשה לו· אמנם יש דרך אחרת בזה הענין נכבדת והוא סוד גדול מסור לחכמי האמת כי הברכות אינן צורך הדיוט לבד שיש בהן צורך גבוה וכמו שבא בכתוב וברכת את יי' אלהיך ואין בכל התורה פסוק שיצוה הקב"ה שנברך לשם ית' אלא בזה המקום ומזה למדו כל הנביאים והמדברים ברוח הקדש כמו שאמר בכל יום אברכך ואמר אלו הכתובים שהתחלנו ומזה אמרו רבותינו ז"ל פרק קמא דברכות ישמעאל בני ברכני ואמרינן בבבא מציעא פרק המקבל בענין בעל חוב ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה וגו' פי' שצריך ברכה דהיינו הדיוט יצא הקדש דאינו צריך ברכה ואקשינן ולא והא כתיב ואכלת ושבעת וברכת אלא ולך תהיה צדקה יצא הקדש דאינו צריך צדקה ואמרו במסכ' שבת משה אין שלום בעירך אמר לפניו רבונו של עולם כלום יש עבד נותן שלום לרבו אל' מ"מ היה לך לסייעני והוא ענין הברכות ואמרו עוד שקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ואלו לא היתה התפלה והברכה כי אם הוראה לבד למה יתאוה לתפלתן של צדיקים המועטין יותר מכל שאר עמים רבים והלא ברב עם הדרת מלך אלא ודאי לשון ברכה אינו הוראה לבד אלא היא תוספת ורבוי והוא מלשון בריכה הנובעת מן המקור ולכך אנו מזכירין בתפלותינו תתברך ותתרומם ובנוסח הקדיש יתברך וישתבח ויש לך לדעת כי מה שאמרו אסור לו לאדם ליהנות בלא ברכ' לא על האכילה בלבד אמר' אלא גם על שאר חושים הראו' והטעם והשמיעה והריח כי המשוש הוא בכלל הטעם הראות הם השמש והלבנ' בחדוש' והים הגדול וכיוצא בהם המוזכרים בפרק הרואה· הריח כמו שאמרינן כל הנשמה תהלל יה· השמיעה כגון שמועות טובות או שמועות רעות וכבר שאלו למה לא תקנו ברכה על שמיעת קול כנור ועוגב שהנשמה נהנית ממנו דכתיב השמיעני את קולך כי קולך ערב והתשוב' כי הקול אין בו ממשות כגוף הפרי ממש ואם תאמר יש בכנור או בעוגב ממש או באדם אינו דומה כי הריח יוצא מגוף הפרי והקול אינו אלא מן האויר הפוגע בהבל היוצא מן הפה והגרון ולא תקנו במישוש ברכה שהוא בכלל הטעם· ועל זה כתי' חסר לא יאכלון ולא יריחון ולא ישמעון ולא יראון שהוא מגנה העבודה זרה בהן שהן שלימות האדם ובאו השלשה שהם רוחניים בה' ויוא וישמע וירח ובאו אלו החמש' חושים כנגד חמשה אורים וחמשה מעלות הנפש וחמשה נפלאות השם כי נוצרו חמשה אצבעות באדם כל אחד לשמש החוש שלו הגודל לקנח הפה· האצבע תוך הנחירים· אמה לחוש המישוש שהוא ארוך שבכולן למשש כל חלקי הגוף· קמיצת לקנח העין· זרת לקנח האוזן· ומחכם הטבע שכל אחד הולך לחוש שלו שלא בכוונה ואמרו בכתובות שכל אחד מאלו האצבעות נתייחד למצו' זרת למדידת החשן· קמיצה למנחת כהן· אמה לכלי המשכן והבנין· אצבע להזאה· גודל לבהן אהרן והמצורע וכל זה מנפלאות תמים דעות ית'· הנה הרחבנו בענין הברכות על אלו הכתובים שהזכיר דוד בכל כת וכת ברכו את ה' ועתה נבאר למה חלקם לארבע כתות ונאמר ידוע הוא גם כן כי השם ברוך הוא חלק כל ברואיו לארבעה מדרגות כפי קבלת תורתינו וכפי האמת וברא אותם פרגות מדרגות וסיבת המדרגה שיש לכל נברא על חבירו הוא כפי מה שקבל כל אחד מן הנביאים משפע חסד יי' השופע עליהן כל אחד ואחד כפי כחו ואין אנו יודעים למה גזרה חכמתו כך למה חנן לאדם דעת בינה ולא לשור ונתן לארי כח וחוזק איברים ולא לכבש· ולבעלי חיים התנועה ורוח חיים ולא לעשבים· ולאילנות כח הגידול והצמיחה ולא למחצבות ולמתכו' ואין אנו יודעין למה כמו שאין אנו יודעין למה ברא האדם אדם ולא בראו מלאך· והשאלה בזה היא בטלה כי לא מחשבותינו מחשבותיו ולא דרכיו דרכינו כי כגבוה שמים על הארץ אכן ידענו ידיעה אמתי' שהכל ביושר ובמשפט בלי עוות משפט שאין נמצא מן הנמצאים וזה הוא מאמר הנביא כי אני יי' עושה חסד משפט וצדקה בארץ·

הזכיר

הזכיר דברים נכבדים שהוא עושה עם הנמצאים האחד חסד כלומר גמלתי לכל הנמצאים חסד גמור בהמציאי אותם לא נמצא אחד מהם בחיוב אלא בחפץ פשוט כי הוא יתבר' לבדו מחוייב המציאות וכן כתוב עולם חסד יבנה · השני משפט שלא עיות משפט שום נברא מן הנמצאים ולא גרע חוקו של כל אחד ואחד אלא נתן לכל נמצא חוקו מהמציאות וזהו משפט · השלישי צדקה כלומר שלא יחשוב אדם כי לאחר שהמצאתי כל הנמצאים שאינן צריכין לי וכל אחד יעמוד מעצמו לאחר שנמצא כמו שנמצא כן בממציאים אחרים כי הבנאי לאחר שבנה הבית והמציאו יכול לעמוד הבית זולתו ואין צריך לו בעמידתו אבל השם אינו כן כי נמצאיו אינן יכולין לעמוד אפילו ברגע אחד בלעדיו יתברך לולי חסדיו ורחמיו השופע להם והשגחתו בכל צרכיהם · ואמ' בארץ ולא אמר בשמים ובארץ כלומר גם בארץ לא כדעת האופרים עזב ה' את הארץ ולא הוצרך לומר בשמים שהכל מודים ואפילו הכופרים שהשגחתו בשמים שהם אישים קיימים ולא באה המחלוקת אלא באישים התחתונים ההוים הנפסדים ועל זה הוצרך לומ' בארץ · ונחזור לעניינינו כי מצינו הנבראי' מדרגות וכלם חלוקים לארבעה מדרגות העליונים והתחתונים נתחיל בתחתונים נבראו ארבעה מעלות והם דומם צומח מרגיש מדבר וכל אחד מעולה על חבירו הדומם אין בו כח הצומח והצומח אין בו כח התנועה וההרגש והמרגיש אין בו כח הדיבור והמדבר יש בו כלן כח הצומח והמרגיש והדיבור הנה הנבראים השפלים ארבעה מדרגות · ולמעלה מאלו הם ארבעה היסודות והם העפר והמים והרוח והאש כי העפר הוא הכבד שבכלן והמים הן קלין מן העפר ולכן עולין עליו והאויר הוא קל מהמים ולכן הוא עליון עליהם והאש היסודי הוא קל שבכלן ולכן עולה על כלם וכן הגלגלים חלקו אותם חכמים לארבעה מדרגות כמו שכתב הרב רבינו משה ז"ל והוא רמוז בדברי רבותינו ז"ל באמרם ארבעה מעלות היו בסולם ואף על פי שיש במאמרם ז"ל זה ענין עמוק יותר גם זה בכלל דבריהם והם חלקו אותם כך גלגל הירח וגלגל השמש וגלגלי הכוכבים הנבוכים שהם אחד וגלגל המזלות הקבועים · וכתב הוא ז"ל כי מזל הכוכבים הקבועים מושל בארץ רוצה לומר ביסוד הארץ ולכן הוא כבד מכלן וגלגל הירח במים ולכן יש תוספת במים בתוספת הלבנה וחסרון בחסרונה וגלגלי הכוכבים החמשה הנבוכים מושלים באויר ולכן הוא קל כי תנועתם קלה וגלגל השמש מושל ביסוד האש ולכן הוא קל מכלם כמו שתנועת השמש קל מכל הגלגלים וזהו מאמר חכמי המחקר גוף השמש אינו לא חם ולא קר אלא מהתפשטותו ביסוד האש שמניעו וקרבו אלינו מגיע חום האש אלינו וברחקו אינו מגיע כל כך והאויר הוא מתקרר וכמו שכתבנו בפרשה שעברה מדברי בעל ספר הכוזר והנה כל זה ארבעה מדרגו' · ומן המלאכים ארבעה מחנות מחנה מיכאל ומחנה גבריאל ומחנה רפאל ומחנה פניאל ואלו הארבעה מחנות סובבים כסא הכבוד · ולמעלה מזה מחנה יחזקאל שהשיג ארבעה חיות האחת צורת אדם · והשני צורת אריה · והשלישי צורת שור · והרביעי צורת נשר · וכנגד אלו המדרגות החלוקים לארבעה מעלות יסד דוד עליו השלום אלו הפסוקים שהתחלנו וחלק בית ישראל לארבעה מדרגות והתחיל בישראל וסיים ביראי והכניס בית הלוי ובית אהרן שהוא הקדוש באמצע להודיענו כי האם הוא בית ישראל וכלם ענפים ממנה ולכן הקדים בית ישראל וייחד כמו הכת ברכו את ה' וכן וכל כת וכת וממקום אחר דרך כלל על המציאות על כל חלק וחלק אמר ברכו ה' כל מלאכיו ברכו ה' כל צבאיו ברכו ה' כל מעשיו אמר שיברכו לשם על מעלתם

שחלק להם התחיל במלאכים שהם מניעים הגלגלים והם עושים שליחות השם כענין סנחריב ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו מושיעם והם גבורי כח עושה דברו ואמר אחרי כן כל צבאיו על הגלגלים והכוכבים והם משרתיו עושי רצונו בתחתונים ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים בפרקא קמא דחולין אין לך עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו על קדקדו ואומר לו גדל כמו שכתוב הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ · ואמר כל מעשיו על בעלי חיים מדברי' ואינן מדברין והצומח והדומם שהם חייבין לברכו כל אחד לפי מדרגתו ואם יש בהם גופים מתים משבחים השם יתברך יותר מן האדם על עניינם או כחותם הם משבחים כאמור בפרק שירה · ואמר בכל מקומות ממשלתו כי יש מהם ביבשת ובים ובאויר ויש במדרש דרך אחרת ברכו ה' כל מלאכיו אלו החכמים והנביאים דכתיב וישלח מלאך · וכתי' ויעל מלאך ה' מן הגלגל והוא פנחס · וכתי' ויען חגי מלא' ה' גבורי כח שהם מבטלים הגזרה כמו שאמר צדיק מושל יראת אלדים אמרו מי מושל בי צדיק · עושה דברו לשמוע בקול דברו שהקדימו עשייה לשמיעה דכתיב נעשה ונשמע · כל צבאיו אלו ישראל שנקראו צבאות דכתי' והוצאתי את צבאותי · כל מעשיו אומו' העולם ושאר בעלי חיים שאינם מדברים והצמחים והמקורים כן במדרש · אבל הענין הראשון הוא פשט הכתובי' כי כן דבר למעלה בשמים הכין כסאו וכן אמר ר' ברכיא ארבעה גותנים הם ארי בחיות שור בבהמות נשר בעופות ואדם בחיים והוא על כלם דכתיב ורדו בדגת הים ובעוף השמים תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו והשם על כלם דכתיב כי גאה גאה כתרגומו ארי אתגאי על גיותניא · ובאלו הכתובים שהתחלנו פרט לבית ישראל ועשה מהם ארבע חלקי' להודיענו שאנחנו וכל בית ישראל הכלל והפרט חייבין לברך השם על החסד שעשה לנו על כל האומות והלשונות כי אם כל האומו' מהללים על החסד שעשה עמהם מהצרכים והמזונות ושאר ענייניהם כלם כן אנו שגבר עלינו חסדו לא כל שכן · ועוד אמר רבות עשית אתה ה' אלדי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר · ואמר ישעיה הנביא חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו כי הגדיל לעשות עמנו ובתורה שנתן לנו ובציורי המשכן וכמה חסדים אחרים ויראי השם חייבין לברכו יותר כי הם עוסקים בתורה והלומדים אותה על הטוב והחסד שגמל עמהם לתת להם חכמה כמו שכתוב כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה והם היחידים והם חייבים יותר מהאחרים שאינן באותה מדרגה ואחריהם בית הלוי שהם קדושים יותר והם מובדלין משאר ישראל ולכן הוזהרו במצות יתירות המוזכרות בזו הפרשה ואחריהם בית אהרן שהוא קדוש ה' והובדל משבט הלוי ונצטוה במצות יתירות כמו שבא בפרשה והם כ"ד מצות שהם יתרים על ישראל כמו שקבלו רבותינו ז"ל ולכן זכו לכ"ד מתנות כהונה עשרה בגבולין עשרה בירושלם ארבעה במקדש ולכן הם חייבים יותר לברכו במה שחנן להם מעלות יתירות כי הם כפרת ישראל כמו המזבח כמו שכתוב ואכלו אותם אשר כופר בהם ודרשו רבותינו ז"ל הכהנים אוכלין והבעלים מתכפרים וכמו שהשרים הנוטלים פרס מהמלך כל אחד חייב לעבדו כפי הפרס המגיע לו מסנו כן אלו הארבעה כתות חייב כל אדם לברכו כפי החסד המוטל עליו מהשם יתברך ולכן ייחד בכל כת וכת ברכו את ה' וכן מצינו כי גוף האדם נקרא עולם קטן ויש בו ארבע מדרגות האחד הנשמה שמשכנה במוח גבלב ובכליות כפי קבל' רבותינו ז"ל כי משכנה בראש ובאמצע

ובסוף · והשני ההרגשות החמשה והם הראות והש״מע והרי״ח והטעם והמישוש והשלישי עמודי הגוף וגידולי האיברים באיצטומכ׳ והכבד והטחול שהם עיקר הגוף בטחינת המאכל ובחילוק פרס לכל אבר ואבר · והד׳ איברי הסבל כידים ורגלי׳ והכתפים ושאר איברי הסבל כנגד אלה הארבעה כתות כמו שכת׳ בעל המלמד והחבר כתב למלך הכוזר קצת וביאר יותר והעולה מדבריהם וממה שכתבו זולתם בזה והוא מנפלאות תמים דעות כי הנשמה היא כנגד בית אהרן שהוא כחיי ישרא׳ והמכפר עליהם וכמו שהכהן נחלק לשלשה חלקים כהן גדול וסגן והדיוט · כן הנשמה בשלשה מקומות המוח והלב והכליות · וכבר תמה מלך הכוזר על החבר כשהזכיר לו הכליות ועל מאמרם ז״ל כליות יועצות ואמר ליה אני תמה מזה שהרי הכליות אם נוטלו אין האדם מת והם כלים שמשים כמו האיצטומכא והכבד כי פעולתם להוציא תמצית הדם והוא השמן ואינן כמוח והלב שהם אדונים ובהם המחשבה ואם לקו ואין צריך לומר אם נחלו אין אדם יכול להתקיים אפילו שעה אחת והיאך הם חדרי המחשבה · והשיב לו החבר אל תתמה אם יש בכליות כח בהטבהת העצה כי אנחנו רואים כמו זה בביצי׳ שהרי הסריסי׳ יותר חלושי השכל מהנשי׳ מפני שנעדרו הביצים חסרו הזקן והעצה הנכונה · וכן אמר דוד אף לילות יסרוני כליותי · תסוכני בבטן אמי כל זה ראיה גמורה שבכליות כח מן הנשמה ואף על פי שאמרו ז״ל בטריפות שאם ניטלו הכליות מן הבהמה כשרה יש הפרש בנטולה ובלקות שאם לקתה הכוליא טרפה וכבר בדקו מי שלקתה הכוליא שלו והיה מטורף דעתו והנה כי הנשמה משכנה בשלשה מקומות נכבדים וכן הכהנים שלש מעלות כמו שאמרנו ושכינה בשלש מקומות עולם העליון והאמצעי והשפל ועוד מצינו במוח שלש מקומות האחד באמצע המוח לקבל כח העליוני ורוחני והוא כמקור וכמעיין לשנים אנשים · והשני הוא לפניו שיש בו כח הציור והמחשבה להבין דבר והג׳ לאחוריו ובו כח הזכרון ולכן כשאדם רוצה להשכיל ולהבין משחה ראשו שיבא בו השפע׳ מן האמצעי וכשרוצה לזכור דבר מגביה ראשו למעלה להשפיע אליו מן האמצעי והה׳ הם ה׳ הרגשות ויש לכל אחד מעלה על חבירו כח הראות גדול מכח השמיעה ולכן אדם רואה יותר שיעור ממה שאינו שומע וזהו ענין הברק שרואה אותו האדם קודם שישמע הרעם והרעם יוצא קודם הברק אלא שחוש הראות יותר דק ורואה קודם השמיעה · וכבר כתבו חכמי המחקר שיש אדם שרואה לרחוק מאה פרסאות ומכניסים אותן בספינה במצרי׳ להיותו צופה ושומר · וכח השמיעה גדול מכח הריח והריח מכח הטעם והטעם מכח המישוש והנשמה עושה פעולותיה ההרגשות וההרגשות האלו אם אינן בכוונת הנשמה פעולתן אינן פעולה כאשר ידוע בחכמת הטבע כי לפעמים יעבור אדם לפניו ואם לא יתכוין לא יראנו כלל וכן כל החושים ואלו הה׳ חושים הם כנגד הלוים ולכן היו הלוים נחלקים לה׳ מעלות מהם משוררים ושוערים ושומרים וחבריהם : וחג׳ שהם איברים הפנימיים איברי המאכל באיצטומכא והכבד ואיבריהם והם עמודי הגוף ויש מהם טוחנים ויש מהם דוחים הדם ממקום למקום והם כנגד יראי ה׳ העוסקים בתורה שהם עמודי עולם והם עיקר בית ישראל ואפילו אלו האיברי׳ עושים בכח הנשמה צריכין מחשבה כי כבר כתבו הרופאים שאם אוכל אדם בלי כוונה אינו מועיל כלל ומזיק ומעלה חלאים רבים אם כן כל כחות הגוף צריכין אלו לאלו ואם יתכוונו כל אחד אז ינוחו האיברים ויעשו פעולתם בשלימות שיהיה הגוף בריא שלם · והד׳ הם כנגד בית ישראל בעלי המלאכות ונושאין ונותנין ביישוב העולם וחורשים וזורעים ונוטעים כרמים

עוסקין ביישוב המציאות ומתפללין בקר וערב ועוסקין במצות והם קיום העולם כי כך היתה כוונת הבריאה כי לא תהו בראה לשבת יצרה וכמו שאמרו בפרק קמא דחולין ובפרק גיד הנשה ליבעון רחמי אתכליא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימא אתכלייא והכל צריכין אלו לאלו ואין קיום לזה בלא זה וכלם עם ה׳ וחלקו וגם חכמי המחקר כתבו זה וקראו לזה חכמה מדינית : וכמו שכתב הר״מ ז״ל כי האדם מדיני מוכרח וכבר כתב חכם אחד כי קיום האומה בד׳ דברים הא׳ בהיות בהם חכמים יודעים ומשכילים דרכי המציאות כדי שיבינו וישכילו בהנהגת בני דורם והשני להיות להם מלך למשול על ארצו ושיהיה מוראו על כל בני מלכותו שאם לא יהיה כן אוכלים האלמים לחלשים ובזה יתקיים המלכותי והג׳ להושיב פרנסים ושרים בכל עיר ומדינה להנהיג בני המדינה ולהציל עשוק מיד עושקו · והד׳ צריך להיות בהם עובדי אדמה חורשים וזורעים ובעלי מלאכה שהם קיום המציאות ואמר והנה השם יתברך עשה בגוף האדם הנקרא עולם קטן רמז לזה הנה באדם המוח שבו השכל עם איברי הדיבור הנטפלים לו כנגד החכמים והלב המושל בגוף הוא כנגד המל׳ ההרגשות כמו השרים הפרנסים ושאר האיברים הפנימיים וחיצוניים בעלי מלאכת הגוף כנגד בעלי מלאכה והחורשים והזורעים הנה הפליג לומר קרוב לדברינו · ונחזור לדברינו ונאמר שזה הסדר מן הכתות הד׳ שבישרא׳ הם מעלה גדולה בהם שאינה צריכה שום מעלה מחוץ מהם כמו שכתבו ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת ממנו מלחמה · ואמרו ז״ל ממנו כהניו ממנו לוייו ממנו סנהדרין ממנו מלכות ובהיות הדבר הזה הפך מן שאר האומות כי לפעמים צריכין להסליך להם מלך ממקום אחר ולכן צותה לנו תורתינו הקדושה לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא · ובאמת יש כת אחרת בעם והם מעט מוער לא נתן לחשבון והיא כת הליצים שאינן עוסקין ביישוב העולם ואין צריך לומר שאינן בתורה ובמצות והם יושבי קרנות בעלי לשון הרע ואינן ראויין לעלות במניין אדרבה מצוה לאבדם מן העולם והם כנגד השער והצפרנים שהם מותרות בגוף ולכן בא מצות צפרנים בדברי חז״ל בפרק ערבי פסחים אמרו זורקן רשע שורפן חסיד קוברן צדיק רמז לזו הכת הארורה שמניחין חיים העולם הבא והעולם הזה ועל כן המניחן וזרקן בין האחרים רשע והשורפן חסיד שמאבדן שלא ישאר מהם זכר כמו שכתוב ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו וכתיב ואיש כי יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת והקוברן שנוער בהם ומסתירן בבית האסורים ובמקום שלא יראו צדיק מעתה תוכל להבין כי בסדר הנכבד שהוא בריאת האדם יש רמז לכל מה שביארנו וכשהאיברים מכוונים לעזור אלו לאלו אז טוב לגוף ושלוה ובריאות כן באומה כשמכוונים לעזור אלו לאלו כל אחד על מקומו יבא בשלום כי כמו שהאיברים צריכין זה לזה ומשתלשלין זה מזה הקטון בגדול והגדול בקטן כן האומה הזאת אחדים ומשתלשלין וצריכין לעזור הגדול לקטן והקטן נשמע לגדול והגדולים סובלין לקטנים כמו שכתוב אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותינו ועל זה אמרו כל ישראל ערבים זה לזה וסמכו אותו לפסוק וכשלו איש באחיו וכתיב איש את רעהו יעזורו ואפילו שיפסיד משלו כמו שכתוב בספר אלכוזר כי אדם מקיז זרוע להועיל לגופו ואם לא יקיז לפעמי׳ יאבד הגוף ואמרו ז״ל למה נמשלו ישראל לשה מה שה כל זמן שאחד מאיבריו חולה כי כך הוא טבעו ששוכב ארצה ואינו יכול לקום כך ישראל אם אחד חוטא כל ישראל נכשלין על ידו וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה משל לבני אדם שהיו באים בספינה קם אחד והיה

קודה במקדת תחתיו אמרו לו מה אתה עושה אמר להם ומאי איכפת לכם והלא במקומי אני עושה אמרו לו סוף שתציף עלינו המים ונאבד כלנו ותטבע הספינה וכן אלו הכתות צריכות כל אחד ואחד לעזור לכל כת וכת וגם כן צריכה לשבח לשם יתברך על כל אחד ואחד לפי מעלתו שנתן בו השם ית׳ יותר מכל האומות ולכן הרבה להם תורה ומצות כמ״ש ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה וגו׳ ויראי השם יותר מן השאר כי הם קרובים יותר אליו והלוים יותר מהם כי נתן להם יותר מצות ולכן באה בזו הפרשה כמה מצות יתירות על ישראל כמו שכתוב אמור אל הכהנים וגו׳ וכתב רשי ז״ל אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים כלומר שלא יטמאום בידים לא שאנו מצווין להפריש׳ וכן בכל איסורים שבתורה ודרשו חז״ל בדרך דרשה כי נסמך עם פסוק שלמעלה דכתיב ואיש או אשה כי יהיה בהם וגו׳ ואמרו שהראה הקב״ה למשה דור דור ודורשיו וכשהגיע לענין אוב וראה כי שאול המלך נענש על זה תמה ואמר לו אמור אל הכהנים כלומר על עסק נוב עיר הכהנים כדאיתא במדרש ר׳ תנחומא׳ והנה הוזהרו בזו הפרשה במצות יתירות ותחלה על טומאת המתים ושלא יטמאו אלא לאלו המוזכרים בפרשה ואפילו בזמן שהו׳ מטמא לאלו לא יטמא לאחרים שלא יאמר הואיל ואני מטמא לאבי או לאמי אטמא לאחרים אינו רשאי ולכן כתב הרמב״ם ז״ל שאפילו בזמן הזה כהן שמת לו מת שישים קברו בראש בית הקברות שלא יכנס בבית הקברות שאף על פי שמטמא למתו אינו רשאי ליטמא בבית הקברות האחרים ורבינו תם מתיר׳ כמו שכתב הרמב״ן בספר תורת האדם ועם כל זה הוא מכריע כדברי הרמב״ם ז״ל וראוי לחוש׳ והוזהרו גם כן בנשים דכתיב אשה זונה וחללה כו׳ ממה שאמר ואשה גרושה מאישה למה לי לא כגון שגירש ישראל אשתו ונתן לה גט ואמר לה הרי את גרושה ממני לבד בגט זה ותהיה אסורה לכל העולם וזהו ריח הגט שאינו אוסר בבת ישראל והיא מותרת לבעלה שאין זה כריתות אבל אם מת זה הבעל אסורה אשתו זו לכהן שריח גט זה פוסלת׳ לכהונה ולא אסר הכתוב להדיוט אלמנה לא אלו הנ׳ המוזכרות בפרשה ולכהן גדול אסר אלמנה דכתיב והכהן הגדול מאחיו וגומ׳ אלמנה וגרושה וחללה זונה וגומר כי אם בתולה מעמיו וגו׳ והיה נראה מדברי יחזקאל שלא הותרה אלמנה לכהן הדיוט אלא אלמנת כהן דכתיב והאלמנה אשר וגו׳ וחז״ל פירשו הכתובים כי והאלמנה אשר תהיה אלמנה לבד ולא יהיה בה איסור אחר מזונה וחללה וגרושה מכהן יקחו מקצת כהנים יקחו או חוץ מכהן גדול יקחו ההדיוטים ורד״ק ז״ל פירש בדרך הפשט כי בזמן יחזקאל לא הותרו ההדיוטים אלא באלמנת כהן ולא בשביל איסור אלמנה כי כהן הדיוט מותר באלמנה אלא בשביל איסור זונה שנאסר בה כי באותו זמן היו ישראל תועים מעל השם ולא היו בני ישראל נזהרין בנשותיהן שהיו מזנות וצוה הנביא לכהנים החדיוטים שלא יקחו אלמנת ישראל מפני חשש זנות ולא התיר להם אלא אלמנת כהן שהיו נזהרין בזנות ויפה פיר׳ לפי הפשט׳ והוזהרו גם כן להיות שלימים מכל מום כמו שבא בזו הפרשה והזהיר תחלה בחסרון האבר ובקטנותו ואמר איש עור או פסח ואחרי כן בגידול האבר או חרום או שרוע ואחרי כן בשברון האבר אף על פי שאין בו חסרון ואמר אשר יהיה בו מום שבר יד או שבר רגל ואחר כך בכיעור האיברים או גבן או דק שגבנות עיניו שוכבות או דק דוקין שבעין גרעיני לובן או תבלול שבכל השחרות לבן והוא בולל הכל ואלו הג׳ מומין נמשכין למלת בעינו או גבן או דק או תבלול בעינו ואחר כן הזהיר על בשרו שיהיה חלק ונקי ואמר או גרב או ילפת ואחר כן הוסיף מי שביציו נפוחים אף על פי שהוא חולי זה בקטנים בלא זה שהוא

מלאך השם וצריך להיותו נאה והדור כמו שאמרו כי הכהן צריך ד׳ דברים כח ונוי ועושר וחכמה דכתיב הכהן הגדול מאחיו שהוא אוכל על שולחן גבוה ולכן הוא צריך להיות מופרש מן הטמאות כמו שבא אחרי כן ובא השמש וטהר כי הוא אוכל לחם אלהיהם ואוכלין ובעלים מתכפרים לכן הכהן צריכין להיות קדושים ונקיים מכל מום כי הקירבנות והמקריבי׳ אותם לפני ה׳ אין צריך להיות בהם מום ולכן הזהיר אחרי כן שלא יקריבו קרבן בעל מום עורת או שבור וגו׳ ומעוך וכתות ומה שאמר ובארצכם לא תעשו כבר למדו חכמים ז״ל מכאן שאסור להשחית כלי הזרע בין בבהמה חיה או עוף בין טמאים בין טהורים בין באדם בין בארץ בין בחוצה לארץ ומה שאמר ובארצכם לא תעשו ר״ל כל שבארצכם לא תעשו והמסרס הנקבה פטור וכן המשקה כוס עקרין לאשה שלא תתעב׳ פטור ומותר וכמו שבא במעשה דיהודית אשתו של ר׳ חייא כמוזכר ביבמות אבל באיש אסור ואסור לומר לגוי לסרס שום זכר אבל אם סרסן הגוי מעצמו לוקחין ישראל אבל חכמי ישראל היו מחמירין על עצמן ומחליפין זה בזה כשלקחו מן הגוי וזו מדת חסידות ואם הערים בזה קונסין אותו ומוכרין אותן לישראל אחר כל זה טהרה גדולה בישראל ונשוב לענייננו כי הכהנים הם קדושים וצריכין אנו לקדשם כמו שכתו׳ וקדשתו ואמרו ז״ל בגיטין בפרק הניזקין וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח בבית הכנסת ואפילו יש שם גדול מכנו וכמו שנהגו כמו ששנינו אלו דברים אמרו משום דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי וכו׳ ואמרו אין שם כהן נתפרדה חבילה וי״מ שלא יקרא לוי שני אבל קורא רביעי או חמישי או ששי וכן היה נוהג הר׳ אהרן הלוי שהיה עולה ששי ולפי׳ הפנימיות הענין הפירוש הראשון הוא יותר נכון כי אם אין כהן אין לוי בלל כי הן דוגמא והם זה כנגד זה ימין ושמאל ואם אין ימין אין שמאל והם הפכיים ולכן הכהנים אסורים להתעס׳ בעבודת הכהנים ועבודת הכהנים כפרה ולברך העם במדתן ומקבלת ואילך מצותן ואין להם עסק בשחיטה ולוים על השיר והריב והמשפט׳ והשנים אין פוסלין בכהנים ופוסלין בלוים והמומין בהפך נמצא הכשר בלוים פסול בכהנים כדאית׳ פרק קמ׳ דחולין או נוכל לומ׳ לפיר׳ השני כי מאחר שאינו עולה שם לכהן במקומו הראשון שהוא הדוגמא אין בכך כלום אם יעלה במקו׳ אחר שאינו צפוני׳ ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון כל זה קדושה להם ואסור לשום זר לאכול לחמו ובפר׳ לחם הפנים שהוא יותר קדוש כמו שבא בזו הפרשה והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו במקום קדוש וצריך לשאול היאך אכל דוד מלחם הפנים והיאך נתן לו אחימלך הכהן ממנו שאמר לו כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה וזה ענין פירשו אותו במנחות כי כשאמר לו אחימלך שלא היה לו לחם כי אם לחם קדש יש והוא אסור כו אם לא נשמרו מאשה לפחות וזה מאמר לו אך מאשה כלומר לזרים אסור כל שכן שאתננו לטמאים אמר ליה כי אשה עצורה לנו כתמול שלשום כלומר אנו נשמרים מאשה מיום שנפרדנו מבית המלך היום ג׳ ימים בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש טהרנו עצמנו בצאתנו והוא דרך חול כלו׳ הלחם משנסתלקו חבזיכין והוקט׳ הלבונה והוסר הלחם מעל השולחן הוא חול ונסתלקה הקדושה ואין בו מעילה ואף כי היום יקדש בכלי כלומר גדולה מזו אני אומר שאפילו יהיה הכלי שהוא הכוז על הלחם שהוא אסור לזרים תוכל לתתו לנו שאנו מסוכנים ברעב ואין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע״ז וג״ע וש״ד כמו שאמר במי שאחזו בולמוס ביום הכפורים מאכילין אותו מיד ויתן לו הכהן וגומ׳ ויש מפרשים כי לא נתן לו לחם הפנים אלא לחמי תודה שאין קדושתו כקדושת לחם הפנים כי הם נאכלים לבעלים ולכל

אדם טהור כמו שבא בפרשת צו וזהו כי אם לחם קודש יש אם נשמרו אך הנערים מאשה ולכן אמר אם נשמרו שאסורין לאכלן בטומא׳ ודוד ענה כי אם אשה עצורה דאם לחם הפנים היה אפי׳ נשמרו מאשה אסור דכתיב והיתה לאהרן ולבניו וגו׳ והוא אסור לזרים ועל זה השיבו כי טהורים הם כלם כי כלי הנערים קדש תמיד כי כן דרכו לאכול חולין בטהרה כל שכן דברי קדש. וזהו דרך חול כלומר אפילו בדרך חול אני נשמר ואף כי היום יקדש בכלי כלומר דרכי הוא ליזהר בחולין ואף כי אטמא המקודש ויהיה יקדש כמו אם יגע טמא נפש באלה היקדש לשון טומאה וכן מצינו כי כן היה מנהגו לאכול חולין בטהרה כמו שבא בענין דוד ושאול ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור ויש מפרשים דילמא יסתאב כמו שאמרנו פירש אני נשמר אפילו בדרך חול אפילו כי היום הייתי אוכל קדש בטומאה לטמאו בכלי מיד ויתן לו הכהן קדש שלא היה שם לחם אחר כי אם לחם הפנים כלומר וזה לא נתנו לו כי הוא אסור לזרים אבל לחם תודה נאכל לכל אדם טהור ולנקבות כזכרים וזה לחם הפנים אינו נאכל לזרים ולא לנקבות הכהנים דכתיב והיתה לאהרן ולבניו וזו היתה טעות המקלל שנסמכה ענינו לפרשת לחם הפנים כמו שכתוב במדרש כי כבר כתב רש״י ז״ל ענין סמיכת המקלל לענין הלחם והביא ענין ההגדה של פת צוננת וענין ההגדה של הדגלים כמו שכתוב בפירושו ז״ל ויש במדרש כי תולדותיהם היו על לחם הפנים כי זה רצה להגביר כח האם ואמר לא יאכל לחם הפנים לנקבות כמו לזכרים דכתיב בו ולבניו ולמקלל לא היה משפחת אב אלא משפחת אם והישראלי ענה כי זה כמו קרבן קדוש ואינו נאכל אלא לזכרי כהונ׳ והמקלל ענה תינח קרבן הבא לכפרה דכתי׳ ואכלו אותם אשר כופר בהם והכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים אבל לחם הפנים שאין בו כפרה לא והישראלי ענה כי אף זה בכלל ויצא מחויב מבית דינו של משה גלגלנו כל זה על ענין קדושת הכהנים והלוים וחלוק הד׳ כתות ומצינו במקומות אחרים שכתב דוד שלש כתות לבד אמר ישראל בטח בה׳ בית אהרן בטחו בה׳ יראי ה׳ בטחו בה׳ וכן יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יברך יראי ה׳ וכן יאמר נא ישראל יאמרו נא בית אהרן יאמרו נא יראי ה׳ והוא ענין נסתר רמוז במרכבה ולכן אמרו האבות הן הן המרכבה והם ג׳ והם ד׳ שהאבות היו ג׳ אברהם מדת החסד מימין יצחק מדת הדין מצד צפון וממנו הגליות והקטרוגין והוא נעקד ובעקידתו נעקדו צרינו ומקטרגינו והוא העומד לנו בכל הגליות כמו שנאמר כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה׳ אבינו גואלינו מעולם שמך ולא הזכיר יצחק כדאיתא בהגד׳ במסכת שבת שאמר לו יצחק כמה שנותיו של אדם וגו׳ כי אברהם לא ידענו שבחר בגליות כשהודיע השם לאברהם הבין הגליות בבין הבתרים כמו שנרמז בפסוק והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה ואמרו ז״ל כי אברהם בחר בגליות יותר מבגיהנם דכתיב אם לא כי צורם מכרם ׳ ויעקב גם כן בענין הסולם לא עמד לנו כדדרשו חכמים ז״ל והנה במרכבת אברהם מימין ויצחק משמאל ויעקב קו האמצעי מכריע בנתים ולכן בשמו וא״ו ואלו״י יעקב ונולד תאום לענין נכבד ועוד יש רגל רביעי והוא דוד והוא בכלל יעקב המותאם ולכן דוד אדמוני עם יפה עינים והנה הם ד׳ והנה הם ג׳ ולפעמים מזכיר דוד ד׳ כתות ולפעמים שלש וכולל בית הלוי בבית אהרן כי השמאל בכלל הימין דכתיב שמאלו תחת לראשי ועיקר זה באותיות השם כי ה״א כפולה והשם ג׳ אותיות שהם עיקר הארבע כי ה״א הראשונה חכמת אלדי והאחרונה חכמת שלמה ושניהם כאחד כל זה גרמז באלו הכתובים שהתחלנו

ובהיות בית קדשינו ותפארתינו על מכונו היו אלו הד׳ כתות חלוקין בעבודתן כלן עבדי השם כהנים בעבודתן לוים בדוכנם יראי ה׳ יחידי הדור מכל שבט ושבט במעמדם ושאר כל ישראל במקומותיהן כמו שאמר את קרבני להכי אפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו התקינו נביאים כ״ד משמרות וכ״ד מעמדות והיו המעמדות מתקבצין בכל יום בבתי כנסיות ומתפללין על כל ישראל ומתענין בכל שבוע ד׳ תעניות יום ב׳ ג׳ ד׳ ה׳ בראשון לא היו מתענין מפני השבת כי קשה לאדם לצאת מדבר עונג להפכו ובששי לא היו מתענין מפני כבוד השבת והיו מתענין יום שני על יורדי הים דכתיב ויהי מבדיל בין מים למים ׳ ויום ג׳ על הולכי מדברות דכתי׳ ותראה היבשה ׳ ויום ד על אסכרה שלא תפול בתינוקות שבו נבראו המאורות דכתיב יהי מאורות חסר וו׳ יום ה׳ על עוברות ומניקות שלא יפילו ויגדלו בניהם ובו נאמר פרו ורבו׳ ושאר אחיהם כל ישראל שבכל עיר ועיר מספקים מים ומזון לאחיהם ומתקבצין בעתות הפנאי ומתפללין ומודים לשם יתעלה ועתה בעונותינו שחרב מקדשינו ונתפרדה חבילה צריכין אנו להתעורר כפי אלו כי בית ישראל שהם העיקר והם העוסקים במלאכה ועובדי האדמה הם מיישבין את העולם דכתי׳ לא תוהו בראה ואלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא ולכן הקדימן דוד ושאינן יכולים לבא בכל יום ערב ובקר צריך לעורר עצמן לבא בימי הפנאי לבתי כנסיות בימי החול ובימים הקדושים וי״ט שהם ימי פנאי להתפלל ערב ובקר וצהרים והם כנגד ישראל ושאר העם שאינן בעלי מלאכה או שמלאכתן נקלה ובעיר והם כנגד אנשי המעמדות שישכימו ויעריבו לבית הכנסת ולא יחסר להם שעה ערב ובקר וצהרים שלא תאבד שעת התפלה ולכן תקנו הראשונים בברכות פרק קמא ובמגלה בפרק קמא י׳ בטלנין לבית הכנסת ואלו ואלו שאינן יכולין להתעסק בתורה שישמעו דברי תורה בשבתות וי״ט או שיתעסקו הם אם יודעים לקרות באלו הימים שהם מקראי וחיחידים שבדור החכמים צריך לקבוע להם מדרשות שהם כנגד שבט לוי דכתיב יורו משפטיך ליעקב וכתיב ואת עמי יורו וגום׳ והתלמידים צריכין שיתעוררו ללמוד ולקבוע שעות לתורה וזה חיוב על הציבור להושיב מלמדים בכל עיר ועיר כפי חבבת בני העיר מקרא או תלמוד וזו היא מתקנת הנביאים הראשונים כי בשביל הבל פיהם של תינוקות מתקיים העולם ולהושיב בניהם ללמוד ומעלה עליהם הכתוב כאלו קבלו התורה בסיני דכתי׳ והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני יי׳ אלדיך בחורב וגדולי החכמים והגדולים היו מוליכין בניהם לבית הספר והיו אומרים מי זוטר מאי דכתי׳ יום אשר עמדת כדאית׳ בפרק קמא דקידושין ר׳ חייא בר אבא אשכחיה לר׳ יהושע בן לוי דהוה שדי כיסנא על רישיה פירש היה מכסה ראשו במה שנמצא בידו וקא מפטי ינוקא לבי כנישתא אמר ליה אמאי כולי האי אמר ליה מי זוטר וכו׳ הנה שלש כתות שאמרנו כנגד בית ישראל וכנגד יראי יי׳ וכנגד בית הלוי והיורדים לפני התיבה הם במקום הכהנים מקריבי הקרבנות וצריך שיהיו חסידים ואנשי מעשה ויתפללו בכוונה כמו שהקרבן היה צריך כוונה והכהנים עובדים והבעלים מתכפרים כן שלוחי צבור הסודרים התפלות הם במקומם כי התפלות הם כנגד הקרבנות וינקו מחשבתם בשעת התפלה ולא יעשו תפלתם קבע כמי שעליו משא כבד וממהר להסירה מעליו אלא תחנונים ודברי ריצוי הנה לנו ד׳ כתות בגלותינו כנגד ד׳ כתות המוזכרים בדברי דוד וכשאנחנו מתנהגין על הדרך שאמרנו נאמר עליו אשרי העם שככה לו כי אמר למעלה מזה הכתוב אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו כלומר בזמן שאלופנו מתעסקין בתורה ובמצות והאחרים מסובלין במלאכתם וקובעים ׳

וקובעים זמן למצות כמו שאמר בתלמוד יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכתי׳ טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש במסכת ברכות פרק היה קורא אין פרץ לא תהיה סיעתינו כסיעת דוד שיצא ממנו אחיתופל׳ ואין יוצאת שלא תהא סיעתינו כסיעת שאול שיצא ממנו דואג׳ ואין צווחה שלא תהא סיעתינו כסיעת אלישע שיצא ממנו גחזי׳ ברחובותינו שלא יצא ממנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבי׳ כאותו האיש בסיעת יהושע בן פרחיא׳ ועל זה נאמר אשרי העם שככה לו אשרי העם שה׳ אלדיו: ובתוספתא גורסין גירסא אחרת אין פרץ לא תהא סיעתינו כסיעת שאול שיצא ממנו דואג פירש שעשה פרצה בנוב עיר הכהנים׳ ואין יוצאת לא תהא סיעתינו כסיעת דוד שיצא ממנו אחיתופל שגרם לאבשלום לבא על פילגשי אביו ולצאת לתרבות רעה׳ ואין צוחה שלא תהא סיעתינו כסיעת אלישע שיצא ממנו גחזי׳ פירוש וטמא טמא יקרא׳ ברחובותינו שלא יצא ממנו בן או תלמיד שמקדית תבשילו ברבים׳ ולהאי גרסא אתי שפיר אין פרץ ואין יוצאת ועל זה נאמר אשרי העם שככה לו אשרי העם שה׳ אלדיו:

פרשת בהר ובחקותי

ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו׳ והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי: (ירמיהו יז)

ברוך הגבר אלו הכתובים אמרם ירמיהו הנביא ע״ה השלום על ענין הבטחון ומצינו כי כל הנביאים והמדברים ברוח הקדש שדברו בזו המדה ודוד המלך ע״ה אמר זה במקומות רבים בספרו גם שלמה בנו כלם חזרו זה הענין פעמים רבים בעבור שענין הבטחון הוא מדה גדולה והיא כוללת כל יסודות האמונה לפי שלא ישלם הבטחון עד שיתאמתו בנפש הבוטח ארבע הקדמות האחד מציאו׳ הבורא יתעלה שהוא נמצא מציאות אמתי בכל מקום ובכל זמן ובכל עת ובכל שעה ואינו נעדר לעולם ואינו כן בשאר העוזרים כי המלאכים והנדיבים לפעמים יהיה העוזר בים והנעזר ביבשה או בהפך ובעבור כן אין בטחונן שלם ועוד שהם נעדרים וישיגם מקרה במות או זולתו שירדו ממעלתן ואין הבטחון שלם רק בשם ית׳ והוא שאמר דוד אל תבטחו בעושק ובגזל אל תבטחו בנדיבים וגו׳ אשרי שאל יעקב בעזרו וגו׳ עושה שמים וארץ כלומר שהוא נמצא בכל זמן ונמצא לעולם והוא אמת השומר אמת לעולם׳ ואמר פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני ואמרו וכי יחיד היה דוד והלא מלך היה עם חיל רב ושבעה אחים היו וכי עני היה והלא כתיב הכינותי לבית אלדי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת והברזל לברזל והעצים לעצים אבני שוהם ומלואים אבני פוך ורקמה וכן אבן יקרה ואבני שיש לרוב ועוד בבית אלדי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלדי למעלה מכל הכינותי לבית הקדש שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבית לזהב לזהב לכסף לכסף ולכל מלאכה ביד חרשים וישי אביו היה יוצא ונכנס באוכלוסא אלא שהיה עושה וחושב עצמו ביחיד ועני שלא היה בוטח בעמו ובעשרו אלא בשם ית׳ הוא שאמר איוב אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי כי ראוי לכל אדם לחשוב עצמו כאלו הוא בלא קרובים ועוזרים וכאלו הוא נעזב ויבטח בשם ית׳ והב׳ שמתאמת אצלו שהוא ית׳ משגיח כמו שאמר הכתוב כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב וגו׳ והשלישי שמתאמת בנפשו שהוא בעל היכולת הגמור לא ימנענו מונע לא כשאר העוזרים שהוא מסתפק אולי יגבר אחר עליו וימנענו או צריך להכנות כלים ואין בידו הוא שכתו׳ הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו וגו׳ כדי שיתאמת אצלם שאין המניעה ביד שום אחר שהכל בידו וזה נסיון גדול לעם רב בארץ תלאובות רחוקי הישוב לא ינתן להם המזון רק דבר יום ביומו ומשליכין המותר כדי שיתאמת אצלם הבטחון הגמור וכי הוא יתעלה לא ישיגנו מקרה כשינה וטרדת המלאכות וזולתם הוא שאמר אליהו הנביא מהתל בנביאי הבעל קראו בקול גדול כי אלדים הוא כי שיח וכי שיג לו׳ והרביעי שמתאמת אצלו שיש דבר יקציף השם וירצנו וישמשתדל במה שירצה הבורא הוא עמו והמקציפו מרחיקו ממנו שאם כן למה יבטח בו שיצילנו מזולתו ואין רצונו דבק בו מזולתו הוא שהכתוב אומר או הנסה אלדים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי ואמרו ז״ל עם מקרב גוי לא נאמר אלא גוי מקרב גוי אמרה מדת הדין לפני הקב״ה מפני מה אתה מאבד אלו מפני אלו הללו מגדלי בלורית והללו מגדלי בלורית הללו אוכלים שקצים ורמשים וכו׳ נתן להם הקב״ה שתי מצות דם פסח ודם מילה דכתיב ואעבור עליך ואראך וגו׳ ואמר בדמיך וגו׳ הנה לך ד׳ מדות שהם בבוטח בשם שהם עיקר התורה שהוא נמצא מציאות גמור בכל מקום וזמן ושהוא משגיח ושהוא בעל היכולת לא ימנענו מונע מאשר בשמים ובארץ ולא תמנענו סיבה ומונע ומקרה ושהוא ית׳ יש דבר יקציפנו וירצנו והוא כולל התורה מצוה או עבירה ואלו הארבעה ההקדמה נצטוינו בהן במתן תורה באנכי הודיענו שהוא נמצא ובאמרו אשר הוצאתיך הודיענו שהוא משגיח ובאמרו לא יהיה לך ולא תעשה לך פסל הודיענו שהוא בעל היכולת כי לא ימצא לנו שום הצלה מזולתו שהוא שליט על הכל ובשאר הדברות הודיענו שיש דברים שיקציפנו או ירצנו הנה לך ארבע מדות הללו שהם חזקים בלב הבוטח בשם ובעבור כן הבטחון הוא ענין גדול והבוטח גם כן צריך להתנהג בארבע דברים האחד להשתדל להדבק במה שירצה בוראו ולהתרחק ממה שיקציפנו כי לולא זה לא ידבק רצון העוזר בנעזר אפילו שירגיש בעצמו שאינו ראוי להצלה אל ימנע עצמו מן הבטחון מצד החסד והחנינה דכתיב והבוטח בה׳ חסד יסובבנהו׳ והשני שלא יחשוב שתבא ההצלה על כל פנים כי יצא מזה לקרא תגר והוא מה שאמרו ז״ל על כתוב צדקה תרומם גוי ודרשו אלו ישראל וחסד לאומים חטאת אלו אומות העולם שכל חסד שעושים חטאת הוא להם׳ לפי שהם אינם עושים לא כדי שתמשך מלכותם והקשו בגמרא פ״ק קמא דראש השנה ובפרק קמא דבבא בתרא ומאן דעבד הכי לאו מעליותא הוא והתנן האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור ותירצו לא קשיא הא בישראל הא באומות העולם ישראל אינם קוראין תגר אומות העולם קוראין תגר׳ והוא שחנניה מישאל ועזריה אמרו הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכול לשיזבותנא וגו׳ והן לא ידיע ליהוי לך מלכא די לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא אנחנא סגדין׳ והג׳ שיזכור הנסים שנעשו לנו במצרים רבים ובחסידי ישראל בחנניה מישאל ועזריה ודניאל כי בזכרונן יתחזק הבטחון והוא שאמרו אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים ועל זה כתיב כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם׳ והד׳ ההודאה אחר ההצלה כי מזה יודע שאין הצלתו דרך מקרה אלא בהשגחה

מהשגחה גדולה ומצד החנינה וכמו שאמרו ז״ל בברכות פרק
הרואה ארבעה צריכין להודות הולכי מדברות ויורדי הים
וחולה שנתרפא וחבוש שיצא מבית האסורי׳ כמוזכרי׳ במזמור
יאמרו נא גאולי ה׳ והנה בפ׳ הזאת רמז גדול על הבטחון והוא
ענין השמיטה שצוה השם יתברך שנשמיט כל הארץ ולא
נעבוד בשנה השביעי׳ שדה וכרם וגם הפירות שיצאו מעצמם
שלא נאסוף אותם לבית כדרך שאר השנים כמו שאמר שדך
לא תזרע וכרמך לא תזמור ׳ את ספיח קצירך לא תקצור ואת
ענבי נזירך וגו׳ הספיח הוא הצומח מאליו בשדה בלא
זריעה שהוא נספח אל הקציר שעבר מגזירת ונספחו על בית
יעקב והענבים הבאים מן הגפן עצמן יקראו נזיר מן וינזרו
מקדשי בני ישראל וכן אמר אנקלוס ענבי שבקך ר״ל הגפן או
הכרם שלא יזמור ולא יעדר נקרא נזיר מפני שהנזיר אסור
ביין ובענבים והנה אמר הכתוב כי הספיח והענבים לא יקצור
ולא יבצור כלומר שלא יקצרם ולא יבצרם לעצמו לבד כשלו
אלא שתהיה הפקר לעניים ולעשירי׳ וידו עם יד כל אדם שוה
בו וגם הבהמות והחיות כמו שאמר ולבהמתך ולחיה אשר
בארצך תהיה כל תבואתה לאכול כל זמן שחיה אוכלת מן
השדה אוכל הוא מה שאסף לבית אותו מעט וכשכלה לחיה
מן השדה כלה לבהמה שלו מן הבית והוא ביעור שביעית
שאמרו ז״ל והביעור לדעת הרמב״ם ז״ל הוא שריפה ואבדן אבל
הרמב״ן ז״ל אמר להוציאם מן הבית ולהפקירו לכל ושיבטח
בשם כי לא יחסר לחמו בהפקיר לחמו ויינו ושמנו ופירותיו
וכמו שכתו׳ וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעי׳ וגו׳ והוא כמו
בסופה כלומר וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל בשנת
השמינית שהדאגה היא על השנה השמינית כי כיון שתחלת
השנה מתשרי יאכלו מפירות השנה הששית שהקציר הוא
בסוף השנה ואכלו בשביעית וכן דרך העולם אבל בשמינית
שלא זרעו בשביעית ומה שזרעו בשמינית לא יבא להם עד
סוף השנה ולכן אמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית
ועשת את התבואה לשלש השנים פירוש לששית ולשביעית
ולשמינית והנה יספיק הישן עד השנה התשיעית ובתורת
כהנים לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל כי
הבוטח בה׳ חסד יסובבנו וגם בענין יובל מורה בטחון גמור
להחזיר הקרקעות לאדוניהם ולשלוח העבדים ובשמטת
הכספים כמוזכ׳ במשנה תורה כל זה בטחון ונדיבות וכן בענין
וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי
עמך הוא בטחון ונדיבות להחזיק בו קודם שיפול והיא
המדרגה העליונה של צדקה מן השמונה מעלות כמו שמנאם
הרמב״ם ז״ל בזרעים בהלכות מתנות עניים ובהיות המצוה
הזאת רבה וגדולה החמיר עליה וחייבה הגלות הראשון ומשם
ואילך לא מנו יובל וקודם החורבן ארבעים וששה שנים
שגלו עשרת השבטים שלא היו כל יושביה עליה דכתיב לכל
יושביה ולא מנו יובל בבית שני אלא שמטות לבד זה כתב
הרב רבינו משה בר מיימון ז״ל אבל רבינו תם כתב כי בבית שני
קדשו יובלות וירמיהו החזיר עשרת השבטים ויאשיהו מלך
עליהם כמו שאמר רבי יוחנן בערכין ואם כן גלו עשרת
השבטים לבבל וחזרו מכל שבט ושבט וכל יושביה קרינן ביה
וכבר כתב רשי׳ ז״ל כי גלות בבל שהיה שבעים שנה הן כנגד
ארבע מאות ושלשים שנה שכיעסו בארץ למקום שהן בין
שמיטין ויובלות שבעים כמו שכתב בפירושיו כל זה מורה
חומר המצוה וגלגלנו כל זה על ענין הבטחון כי היא מטעמי
המצוה והנה דברנו הצריך בענין בקצרה מפני שהיא פנה
גדולה באמונה׳ ועתה נחזור לפרש הכתובים שהתחלנו
אמר למעלה כה אמר ה׳ ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם
בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו ויש בכאן שתי שאלות האחת היא

ענין אלו הכתובים באלו התוכחו׳ שהיה מוכיח הנביא לישרא׳
על ענין עבודה זרה כמוזכר בזו ההפטרה ׳ והשנית למה
הקדים הקללה ארור הגבר ולא הקדים הברכה בסדר התורה
שמקדים תחלה הברכות ואחר כך הקללות כמו שבא בזו
הפרשה ובפרשת כי תבא וקודם שנתרץ הקושיות נפרש
הפסוקים אמר כה אמר ה׳ ולא התחיל ארור הגבר כי מלת כה
מורה על קיום גדול כמו שבא כה יהיה זרעך כה תברכו ויש
לבעלי האמת ענין בזו המלה ורמז במלת כה אמר ה׳ כחצות
הלילה והנה לא שמעת עד כה ארור הגבר לשון ארירה הוא
חסרון דכתיב וארותי את ברכותיכם ואמר באדם בה״א
הידיעה ולא אמר אדם להורות כי אפילו באדם ידוע ומפורסם
במעלה וביכולת ארור הבוטח בו כדרך אל תבטחו בנדיבים
ואמר באדם ולא אמר באיש להורות על ענינו שהוא עפר מן
האדמה ואיך יבטח בו וכתיב תצא רוחו ישוב לאדמתו ואמר
ושם ולא אמר ועשה לכלול כונה ודיבור ופועל שהוא נכלל
במלת ושם ולא במלת ועשה ומן ה׳ יסור לבו אבר יסור כמו
מיישום אלם שהוא כמו וישים ולא אמר אלא המסיר לבו מיי׳
ומשים בטחונו באדם אבל הבוטח באדם ואינו מסיר לבו מה׳
אינו בכלל הארירה אלא כמו שכתוב ובחליו לא דרש את
אלדים כי אם ברופאים הא אם דרש אלדים ובוטח בו אף על
שהיה בוטח ברופאים לא היה מאשימו ואמר כערער בערבה
יש מפרשים יחידי וכן פנה אל תפלת הערער ׳ ויש מפרשים
בערביתא והוא אילן כמין קוץ והוא גדל במקום היובש ופירותיו
סם המות וקורין לו עכביות בתלמוד נכתב רב האי ז״ל שהם
כמו האלכרגגאן שחורים נכון הערער שהזכיר דוד פנה אל
תפלת הערער דמה ישרא׳ בגלות לאותו אילן שאין בו רטיבו׳
ואנחנו יבשו עצמותינו בגלות ואמר הנביא כי המסיר בטחונו
מהשם הוא כזה האילן שלא ירגיש בבא הטוב לעולם שהם
הגשמים והוא שוכן בחררים במדבר כמו ועצמי חרה
ובמדרש שרמז במלת ערער חורבן הבית דכתיב ערו ערו
כלומר ער ער חזר ואמר ברוך הגבר יש אומרים שהוא כמו
שמש זרח ראובן שמעון אבל על האמת הוא ענין בפני עצמו
ולא רצה הנביא לכלול ולקשר הברכה עם הקללה ׳ והיה ה׳
מבטחו פירשו בו בכל ענין או הבטחה כי הבוטח בשם
יהיה השם מבטחו ודמה אותו לעץ שתול לענין כלומר אפילו
יבואו צרות לעולם לא ירגיש בהם במו שכתוב בשש צרות
יצילך וגו׳ ברעב פדך ממות ויהיה קיים ולא יבול כעלה רענן
שהוא קיים ויהנו בני אדם ממנו וזהו לא ימיש מעשות פרי
שלא יבא לידי עניות שאין בכל הייסורין קשה מעניות הוא
שבחר איוב ביסורין ולא בעניות כשאמר לו השטן במה הוא
בוחר הוא שאמר לו אליהו כי על זה בחרת מעוני ׳ ויעשה פרי
בעולם ממעשי׳ טובי׳ שיהנו בני אדם מהם וכן דמה דוד הצדיק
לעץ דכתיב והיה כעץ שתול על פלגי מים והכתוב אומר כי
האדם עץ השדה ולכן נתלה אבשלום באילן וחכמי ישרא׳ היו
מדמין גם כן לחכמים השלימים באילנות וכמו שבא במסכת
תעניות כשהיו מברכין לחכמי׳ היו ממשילין אותם באילן כמו
שבא שם באותו שרצה לברך לרבו אמר אמשול לך משל למה
הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך והיה רעב ועיף ומצא
אילן שפירותיו מתוקין וצלו נאה ואמת המי׳ עובר תחתיו
אכל מפירותיו ושתה מימיו וישב בצילו כיון שבקש לילך א״ל
אילן אילן במה אברכך שיהיו פירות ך מתוקין הרי פירותיך
מתוקין שיהא צילך נאה הרי צילך נאה שתהא אמת המים
עוברת תחתיך הרי אמת המים עובר תחתיך אלא יהי רצון שכל
נטיעות שיטעו ממך שיהיו כמותך אף אתה במה אברכך
בתורה הרי תורה בעושר הרי עושר בבנים הרי בנים אלא יהי
רצון שכל צאצאי מעיך שיהיו כמותך ויש בדבר זה ענין נהג

שאמרם ז״ל לא שב יב שבחת ברי אל דקץ תאינתא בלא זמנה ועוד אמרו ד׳ קולות יוצאין מסוף העולם ועד סופו ואינם נשמעין ואלו הן עץ עוש׳ פרי כשקוצצין אותו והנחש כשפושט עורו והאשה כשמתגרשת מאישה והנשמ׳ כשיוצאה מן הגוף ויש לכל זה ענין ועתה נחזור לבאר מה ענין אלו הפסוקים עם הפסוקים שלמעלה שאמר הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן י׳ ושמטת ובך מנחלתך בעבור כי גלו בית ראשון היה בעבור שלא קיימו מצות השמיט׳ והיובלות שהוא עדות גמור על חדוש העולם ועל האלהות ונקרא שבת כמו שבת בראשית ולכן נאמר בכאן ושבתה הארץ שבת ליי׳ שהוא רמז ליו׳ שכלו שבת כמו שאמרו בז׳ היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת ומנוחה לחי העולמים והוא האלף הז׳ והוא מאמר רב קטינא ו׳ אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב וכו׳ ונשגב השם לבדו וגו׳ ולכן אמר ראב״ע ז״ל וסוד ימות עולם רמוז במקו׳ הזה וכן כתב בן גבירול ז״ל גלגל עולם ומשקע לכתו ו׳ אלפי׳ ודעת הרמב״ם ז״ל כי אמרו וחד חריב מורה כי אין זה העדר המציאות לגמרי ומורה על השארות הזמן והוא מאמר יחיד והוא על צורה ע״ב נראה מדעתו שישאר המציאות כלו׳ לפי זה הדעת ויהיה חרב מעסק העולם ויתעסקו בידיעת האל ית׳ וזהו ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא ועם כל זה הוא דברי יחיד ויש לחכמים ענין עמוק בזה וכבר רמז זה הענין הרמב״ן ז״ל בזאת הפרשה ובהיות זה הענין חמור מאד נתחייבנו גלות על עברינו מצות השמיטה והיובל ולכן נרמז בזה הפרשה ז׳ פעמים לרמוז על ע׳ שנה של גלות בבל שהם ז׳ שמיטות ונרמזו בפסו׳ אז תרצה הארץ את שבתותיה את אשר לא שבתה בשבתותיכ׳ בשבתכם עליה כל ימי השמה תשבות והארץ תעזב מהם וגומ׳ תמצא בכאן ז׳ שביתות ויש בענין היובל ענין גדול רומז לזמן השכר הגדול והתענוג הגדול וכי ישובו הדברי׳ כלן להויתן הראשונה אין שטן ואין פגע רע והצדיקי׳ הקב״ה עושה להם כנפים ועולין למעין הגדול ויובל מן יובילו שי׳ למורא וי״מ מן יובל ישלח שרשיו שהוא המעין ורש״י ז״ל פירוש מקרן היובל והכל אמת י׳ ונצטוינו למימני שנים ושמיטים כמו ימי הספירה והשבועות ואנו מקדשין יום החמישים שהוא רמז ליובל הגדול וסופרין מ״ט יום כמו מ״ט שבועים וזהו עד ממחרת השבת השביעית תספרו נ׳ יום והקרבתם כלו׳ וביום הנ׳ והקרבתם והוא סמוך והקרבתם לתספרו ובהיות ענין שמיטה המורה כמו שאמרנו חמורה תורה שלא לזרוע ושלא לקצור ושלא לעבוד שום אדם אלא שתשבת הארץ ולכן כתוב בפרשה כלליה ופרטיה בסיני וכן כל המצות שקבלו רז״ל בתור׳ שכלליה ופרטיה מסיני וכבר כתב הרמב״ן ז״ל טעם למה נכתבה זו הפרשה בכאן שאין זו מקומה כמו שהאריך ז״ל בפירושיו ובהיות ענין השמיטה חמור צותה התורה לאכול הספיח והפרי ולאכלו בקדוש׳ ולא לעשות בהם סחורה כמו שדרשו לאכלה ולא לסחורה ואמרו ז״ל הספיחין לבד ומי שהיו זורעין ואומרים שהוא ספיח ומי שלא היה בוטח בשם ועושה עושר ולא במשפט היה בא לידי עניות כמו שדרשו מסמיכות הפרשיות אמרו במסכת קדושין בא וראה כמה קשה אבקה של שביעי׳ אדם נושא ונותן בפירו׳ שביעית בתחלה מוכר מטלטליו כמו שכתוב בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך דבר הנקנה מיד ליד לא הרגיש לסוף מוכר שדותיו דכתיב וכי ימוך אחיך ומכר מאחזתו וגו׳ לא באתה לידו לסוף מוכר ביתו שנ׳ ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה ואמרינן התם מאי שנא התם דאמר לא הרגיש ומאי שנא הכא דאמר לא באת לידו כדרב הונא דאמר כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר בתחלה לא הרגיש ולבסוף אפילו הרגיש אין מספיקין בידו לעשות תשובה וזהו לשון לא באת לידו כלו׳ לסוף מוכר בתו דכתיב וכי ימכור איש את בתו לאמה ואע״ג דבתו לאו בהא עניינא כתיבא משמע לן דליזבן איניש ברתיה ולא ליזיף ברביתא מאי טעמא האי מגרעה ונפקא והאי מוספה ואזלה לא באת לידו לסוף לוה ברבית דכתיב כי ימוך אחיך וגו׳ לא באת לידו לסוף מוכר עצמו שנ׳ כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ולא לך אלא לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב ולא לגר תושב אלא לגוי שנ׳ משפחת גר או לעקר משפחת גר זה הגוי או לעקר זה הנמכר לע״ז עצמה כל זה גורם אבקה של שביעית שמביא לנכשל בה לידי עניות וגורם לו מכשול עבירות ללוות ברבית ולמכור עצמו לישראל ולגר ולגוי ואף לע״ז עבירה גוררת עבירה כי אם אין האדם נזהר בעבירה הקלה גוררת לו עבירה חמורה ולכן באו שני הכתובים האלו בפרשה זו שנראה כמו תרי מלות והם צריכות לידרש והם ואם לא תשמעו לי ולא תעשו אם בחוקתי תמאסו ואם את משפטי וגו׳ ודרשו ז״ל אם לא תשמעו לי כלו׳ אם לא תרצו לשמוע דברי תורה סוף שלא תעשו וסוף שתמאסו האחרי׳ העושים והיינו אם בחקותי תמאסו וסוף שתמאסו החכמים והיינו תגעל נפשכם וסוף שתמנעו אחרים מלעשות והיינו לבלתי עשות וסוף שתהיו כופרי׳ במצות והיינו את כל מצותי כלו׳ שתכפרו בהם שלא צויתים ולכן אמר מצותי ול״א אמר המצות וסוף שתהיו כופרי׳ בעיקר ובכל התור׳ בברית מילה דכתי׳ להפרכם את בריתי וזהו שאמר התנא הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה וכן היא אבקה של שביעית כמו שאמרו כי חמדתו שסוחר פירות שביעית שאינו מקיים המצוה שנצטוה בה מביאו להתמוטט שהוא לא בטח בשם ית׳ ואובד ממונו וגופו ולכן סמך ירמיהו ענין הבטחון לשמטה ואמר קורא דגר לרמוז לזה הענין כי הקורא מאסף ביצי עוף אחר ומחמם וכשיוצאין האפרוחים הולכי׳ להם כן עושה עושר ולא במשפט וכן זה הסוחר פירות שביעית ולא במשפט בחצי ימין יעזבנו ודרשו ז״ל זכה בחצי ימיו יעזבנו לא זכה ובאחריתו יהיה נבל כלומ׳ אם זכה הקב״ה מענישו בעה״ז לא זכה באחריתו יהיה נבל וסמי׳ ליה כסא כבוד כלו׳ נופל מכסא הכבוד והוא מוכה דכתי׳ ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כלו׳ שמענישו לע״הב וי״מ נבל ר״ל נבל הכרמלי זו היא הדר האחר שהבטיח השם לישראל וכי תאמרו מה נאכל וגו׳ וצויתי את ברכתי וגו׳ והם לא בטחו בו ולכן סמך כה אמר ה׳ ארור הגבר ומזה יצא לנו תשובה למה הקדים ארור הגבר בעבור שקדם לפסוק ושמטת שהוא מדבר בשמטה ויש לרז״ל ענין אחר בסמיכות הכתובים עם מה שלמעלה שהם סומכין אותה למה שאמרו בתחלת ההפטר׳ שירמיהו הוכיחן על ענין כמו שכתוב ה׳ עוזי ומעוזי היעש׳ לו אדם אלהים והמה לא אלהים וכן פי׳ אלו הכתובים שהם דברי קנטורין כמו שידענו שירמיהו היה מקנטר גדול ודבר קטגוריא על ישראל אמר ה׳ עוזי אתה ולא אירא משום אדם כלו׳ האמת אתה הוא האל האמתי ולסוף אליך גוים יבואו ואיך ישראל שהן קרויין אדם עושה להם אלהים ועובדים לשרים העליונים והמה לא אלהים להם כי אם לאומות דכתיב אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים אשר תחת כל השמים ומשיב להם לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ ובמדרש כי בימי ירמיהו באו קצת מן האומו׳ להדבק בישראל וכשבאו וראו שישראל עובדין ע״ז כהם אמרו כמונו כמוה וחזרו על זה קנטרן ואמר אליך גוים יבואו ואמר חטאת יהודה כתובה בעט ברזל וגו׳ וי״מ במדרש בעט ברזל זה ירמיה דכתיב ואני נתתיך היום לעיר מבצר וגו׳ בצפורן שמיר זה יחזקאל דכתיב כשמיר חזק מצור נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם וגו׳ כזכור בניהם

מזבחותם

מזבחותם וגו׳ תרגם יונתן כאדברא ביניהן בין אגוריהן כלומר חביבין להם מזבחות כשזוכרין אותם כמו בניהם ויש מפרשים מלשון אזכרתא שהיו מעבירין ביניהם באש וכמו שאמרו בסנהדרין פרק ארבע מיתות כי אחז רצה להעביר חזקיהו באש אלא שסכתו אמו סלמנדרא והיא חיה הנוצרה מיסוד האש כשמתמידין להבעיר אש בכבשן זמן גדול נוצרת זאת החיה ונזונת מיסוד האש וכן במדרש מצינו כי ארבע בעלי חיים נזונין מד׳ יסודות הפשוטים והם סלמנדרא מיסוד האש והעוף הנקרא גמליון מיסוד האויר ׳ ומיסו׳ המים דג אחד ויש אומרים שהוא דג הנקרא ארנקי ולכן אין לו מעים ואינו מסריח ׳ ונחש עפר לחמו ׳ הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך וגו׳ הררי אמר על ישראל שהיו עובדין ע״ז על ההרים ואמר חילך וכל אוצרותיך שיגלו מן הארץ וישמטו נחלתם בארץ ויגלו משם כל זה תוכחת הנביא לישראל ומה שסמך ארור הגבר דרשו ז״ל שהיו בישראל בזמן ירמיהו ד׳ כתות מתועים חלוקים בדיעותיהם ׳ הכת האחת היתה סוברת שהעולם קדמון ועניני האדם מקרה ולא היו מאמינים בנביאים כשהיו מנבאים להם עתידות וכשהיו אומרים שיבואו עליהם רעות לא היו נרתעים ומפחדים שהיו אומרי׳ שאין דבר בא על שכר ועונש ׳ והכת השנית לא היו כל כך רעים וחטאים כי היו מאמינים בהשגחה בשכר ובעונש אבל היו סומכין בזרועם ובממונם שישכרו לפרעה נכה ולמלך פלשתים ולזולתם ׳ והכת השלישי היו חכמים להרע יודעים בחשבעת שדים והיו בוטחים שיסבבו לירושלם חומות אש וחומו׳ מים והיו אומרים מי ניחת עלינו כלו׳ מי הוא זה שיבא עלינו לסוב העיר כי אנו נסוב אותה בים הגדול או באש וזהו מאמר הנביא כי אמרתם כרתנו את מות ברית ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו כי שמנו כזב מחסינו ובשקר נסתרנו אמר להם אח״כ אשר יתנו אותו אל יודע ספר לאמר קרא נא ספר ואמר לא ידעתי ספר כי נסך ה׳ עליכם רוח תרדמה ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום ׳ כי תשביעו את שם שר של אש אני אעבירנו ואמנה אותו במינוי המים ואומר אין זה שמי ונחו כי חתום הוא ושל מים אמנה אותו על האש ויאמר אין זה שמי וזהו לא ידעתי ספר וזה שאמ׳ להם התמהמהו ותמהו השתעשעו ושועו שכרו ולא יין נעו ולא שכר על חלוף השרי׳ העליוני׳ וכמו שאז״ל המלאך אין לו שם ידוע אלא כפי שליחותו כמו שמצינו במלאך של יעקב ובמלאך של מנוח כתיב והוא פלא על שם שליחותו מן הנזירות דכתי׳ איש כי יפליא לנדור נדר נזיר וכמ״ש ז״ל על פסוק ואחלל שרי קדש הנני מסב את כלי המלחמה וגו׳ אז״ל כי הם שמות שהיו בידם שהיו יודעים לחשביעם והן היו כלי מלחמתם שהיו בוטחים בהם והסירם מהם ׳ והכת הד׳ היו מראין עצמם כשרים וכי ידם עם הנביא ולא כן בקרבם אלא היו ממתינין מה יהיה ענין אלו הד׳ כתות והיה שם כת אח׳ חמישית חסידים שומעים לנביא והיו בוטחים בי״י לא בחכמה ולא בגבורה וכנגד אלו ה׳ כתות אמר הנביא אלו הפסוקים אמר כנגד הבוטחים על חכמתם והחושבים שהעולם מקרה ואינם חוששין לדברי הנביא ארור הגבר אשר יבטח באדם כלו׳ בחכמתו ׳ וכנגד הבוטחים בשרים אמר ומיי׳ יסור לבו ׳ וכנגד האחרים המרמין לנביא בפיהם אמר עקוב הלב מכל וגו׳ וכנגד החרש והמסגר אמ׳ ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ ולבסוף התפלל רפאני ה׳ וארפא כלו׳ שירפאהו השם מזה החולי כלומר מאלו האמונות הרעות כי היא רפואת הנפש ויום שיקבלם בתשובה שזו היא הרפואה השלימ׳ הנה ביארנו קשר הכתובים בשתי פנים ולפי זו הדרך השני׳ באו אלו הב׳ כתובים והיה כעץ שתול על מים והיה כערער בערבה ולא יראה וגו׳

ובאותה משנה דאבות בפר׳ עקביא בן מהללאל שנינו שם כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין וגו׳ וכל מי שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין אפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבו׳ בו אין מזיזין אותו ממקומו פי׳ המשנה כך הוא כי מי שסומ׳ על חכמתו ואינו מאמין אלא במה שהשכל מחייב או שמרגיש חושו כחכמי המחקר והאומות זולתם שאינן מאמינין במה שהוא חוץ לשכל בכל יעודי התורה והנביאים מתחיית המתי׳ וביאת הגואל וענין העולם הבא והוא מלעיג על המצות השמעיות שהם חוץ לשכל כ״ש על דברי הקבלה שהוא התלמוד ואינו מקיים המצו׳ ואינו בעל מעשים וחכמתו מרובה ממעשיו כמו האילן שענפיו מרובין על זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח בחכמת אדם האדם לבד ובשכלו ושם בשר זרועו שאין מאמין אלא מה שחושיו הגופניי׳ משיגי׳ והיה כערער בערבה שלא יראה בטוב בחירי השם שהוא אינו מאמין בטוב כלו׳ במעשה בראשי׳ דכתי׳ והנה טוב מאד לכן לא יראה במה רב טובך אשר צפנת וזהו לא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר זה גהינם לשון יובש ארץ מלחה לא תשב לא יקום בתחייה ובעה״ב שהוא אינו מאמין בטוב ולא יראה בטוב אבל מי שסומך ובוטח בי״י יהיה כעץ שתול על מים ששרשיו מרובין שהן המצות והוא עושה אותן כי העיקר הוא המעשה ולכן יש לו עיקר וקיום ולכן בא בזו הפרש׳ אם בחוקותי תלכו הם המצות השכליו׳ והבטיח על זה שכר העה״ז והעולם הבא הבטיח תחלה ונתתי גשמיכם בעתם שהיא ברכ׳ כללי׳ שבהיות הגשמים בעתם האויר טוב ומתוקן והוא סיבת הבריאות לא יחלה אדם לא יהיה בו עקר ועקרה ירבה שגר הצאן והבקר מרבוי הצמחים ותיקון האויר לא יהיו שכולות ועקרות ירבו המזונות ושובע בעולם והנה בברכת הגשמים תלויין בני וחיי ומזוני ולכן הקדימם ואחרי כן הבטיחן בימות המשיח דכתיב ונתתי שלום בארץ שהוא הזמן דכתי׳ ביה ולא ישא גוי אל גוי חרב וישבית חיה רעה מן הארץ דכתי׳ וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ופרה ודוב תרעינה וגו׳ והוא לדעת רבי שמעון שאמ׳ משביתן שלא יזיקו וזהו פלא גדול שיהיו הבהמו׳ והחיות המזיקות באותו זמן יחדש בקרבם רוח חדשה שלא יזיקו כן לדברי רבי יהודה שאמ׳ מעבירן מן העולם אינו כל כך דבר נס אלא הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארצם כי בהיות השובע וברכות הטובה והיות הערים מלאו׳ אדם לא תבואנה החיות ביישוב וכמו שאמר ר׳ שמעון לר׳ יהודה וכו׳ כמו שכתוב בפירוש הרמב״ן ז״ל בזו הפרשה וכן נראה משמעות הכתובים שיהיו בעולם זאב ואריה ודוב באותה ההבטחה והרמב״ם ז״ל מפרש כר׳ יהודה שהעולם כמנהגו נוהג וכמו שכתוב באגרת תחיית המתים והורה לנו דעתו בכל אלו העניינים ואמר שאין דעתו לשום התורה והשכל שני קצוות סותרים זה את זה ולהוציא דבר זה מן המושכל ולומר שהוא מופת כדעת רבים אבל הוא משתדל לקבץ מן התורה והשכל להנהיג הדברים על דרך טבע זולתי במה שהתבאר בו שהוא מופת כקריעת ים סוף ועמידת השמש ושאר המופתים וכמו שאמרו ז״ל עולם כמנהגו נוהג ולדעתו אלו הכתובים שבאו בישעיה וגר זאב וגו׳ ואריה כבקר יאכל תבן הם משל על רשעי אומתינו שיחזרו בתשובה ונהיה כלנו עובדי השם ומורה על זה סוף הפסוק כי מלאה הארץ דעה את יי׳ כמים לים מכסים ואמר שם התיאו ואתם קהל ישראל שהאריה בזמנינו זה מורד ולזה הוא טורף ואז יעשה תשובה וישוב לאכול תבן והנה הוא משל לפי דעתי כמ״ש בספר שופטים והוא כמו כתובים אחרים רבים שבאו בדברי הנביאים אז ירננו עצי היער וגו׳ נהרות ימחאו כף כמ״ש המורה בפ׳ כ״ט חלק שני והוא כת׳ כי זה הענין גם כן הוא משל

כמו שאמרו ופן פירשו אלו הפסיקים בן גלקטילה ובן בלעם
ואפשר לפרושם כי בהיות היישוב גדול ותשמן הארץ ימעט
נזק בעלי חיים בהתקרב קצתם אל קצתם וכבר כתב זה ראש
היונים בזכרו הסיבה בקצת בעלי חיים שהם מעטי נזק ואם
הוא מופת יחיה בהר הבית לבד כמו שכתוב לא ירעו ולא
ישחיתו בכל הר קדשי וכמו שאמרו ז"ל פ' בעשרה מאמרות לא
הזיק נחש ועקרב בירושלם · והנה לדעת רבי יהודה כי בהיות
היישוב רב ושמן לא יבואו החיות המזיקות בארץ והדברים
בפשוטן והרמב"ן ז"ל סובר כר' שמעון ואומ' שהוא הנכון שתהיה
ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם בתחלתו
קודם חטאו של אדם אין חיה ורמש כו' כמו שהאריך בפירושו
בזאת הפרש' ועוד האריך בזה באגרת תורת ה' תמימה כשכתב
שם כי כל ענייננו ומעשינו כלם נסים נסתרי' והברכו' והקללו'
אין בהם טבע כלל וכלם נסים עומדי' משנוי הטבע והתולדות
כי אם נצוץ השמש אינו לח בהעלות האיד מן הארץ לא יבא
המטר אם יעשו כל מצות שבעולם ויצומו ואם הוא ראוי
להוריד המטר לא ימנע בהשתחוות לצלם ולכן אמר הכתוב
בתוכחות והיו בך לאות ולמופת ובזרעך וגו' ובברכו' וראו כל
עמי הארץ וגו' · ולכן באו התפלות על הגשמים ועל רפואת
החולים ועל צרכי האדם כשהאדם הוא מתפלל הוא מאמין
בנסים ובשנוי הטבע כי אם הכל תלוי בטבע לא ימות אדם
בעונו ולא קם מחליו בזכותו כמו שכתבו וחתמו קצ' מאוכתינו
ואם הם מעט מוער השם יכפר בעדם ואמר באותה אגרת ועל
כן נתמה מן הרמב"ם ז"ל שהוא מגרע הנסים ומגביר הטבע
ואמר כי היעודים של ישעיה וגר זאב וגו' הן משל ובפי' אמרו
מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם וכו' וכן הוא
אומר וגר זאב ושעשע יונק וגו' עתיד תינוק מישראל שיושיט
ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מפיו וכתבו רז"ל
בסנהדרין בפרק חלק שזה היה מקללת אדם הראשון מחטאו
כמו שכתו' וילמד לטרף טרף אדם אכל כמו שהאריך בפירושו
באותה אגרת ולדעתו לא זכינו לזאת הברכה עדיין בכל ארץ
ישראל אלא בירושלם לבד כמו שאמרו באבות לא הזיק נחש
וכו' כי ההבטחה היתה בכל הארץ דכתיב והשבתי חיה רעה
מן הארץ כי לא זכינו להיות כלנו חסידים כמו שאמרו ז"ל
בסנהדרין הוא עדינו העצני על שמונה מאות חלל בפע' אחת
שהוא מעורר חניתו על ת"ת חלל והיה מצטער על מאתים
יצאתה בת קול ואמרה רק בדבר אוריה החתי ולזמן המשיח
נזכה לזאת ההבטחה ועל זה אמרו לעתיד לבא תינוק מישרא'
מושיט ידו וכו' ואמר ונתתי משכני בתוככם רמז למקד' העתיד
ולא תגעל נפשי אתכם רמז לקיום הנשמות בעולם הבא ·
והתהלכתי בתוככם רמז לגן עדן הנה הוזכרו בקיום המצות
שכר העולם הזה והבא ברמז ונסתלקה הקושיא שהקשו רבים
שלא הוזכר בתורה בשום מקום שכר הנשמות ועונשן בעולם
הבא אלא שכר העולם הזה ועונש העולם הזה כמוזכר כאן

ופרשת כי תבא וכבר תירץ בזה הרמב"ם ז"ל במדע דרך אחרת
והרמב"ן ז"ל יש לו דרך אחרת בפירושו במקום הזה ובמקומו'
אחרים בפירושיו ומה שאמר בכאן ורדפו מכם חמשה מאה
וגו' יש שואלין כי החשבון אינו מכוון כי לפי החשבון שהתחיל
היה לו לומר ות"ק מכם רבבה ירדופו והיאך אמר ומאה מכם
ורש"י ז"ל תירץ שאינו דומה מרובין המקיימין התורה למועטין
ויש מפרשים בדרך הפשט כי מאה מכם רצה לומר וכאדם
ממכם הראשון שהוא חמש' רצה לומר ת"ק כי למה חזר פעם
שנית מכם אלא כמכם הראשון שאמ' ורדפו מכם חמש' מאות
ואלו התוכחות שבזו הפרש' רומזין לכל מה שאירע לנו בחורבן
בית ראשון והתוכחות שבמשנה תורה רומזין לחורבן בית שני
ולגלותינו ולכן הם חמורין אלו ואין מפסיקין בהם כי בכאן
היתה שכינה ולא בבית שני ונאמרו בלשון יחיד ומה שאמרו
ז"ל משה מפי עצמו אמרן אינו כמשמעו כי אין בכל התורה
אפילו אות אחת שאמר משה מעצמו אבל בכאן הוא וכירה
דינו וזהו מפי הגבורה אמרן ובמשנה תורה מפי עצמו לבד
וידוע מה הוא מפיו כי הוא פי ה' וזהו פי עצמו · ויש לרמב"ן ז"ל
דרך אחרת בזה כי בבית הראשון היה שמו הגדול ובבית שני
כבוד שמו ופירש מפי עצמו אמרן כי הגבורה עשאוהו שליח
בינו ובין ישראל עד כאן · והבטיח באלו הגליות שיזכור לנו
ברית אבות דכתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וכמה שהזכירם
כך בזה הסדר פירשו ז"ל כדאי הוא יעקב בזה ואם הוא קטן
דכתיב מי יקום יעקב כי קטן הוא ואם לאו הרי יצחק ואם לאו
הרי אברהם · ועל דרך האמת כי בעבור שבגלות השליך
משמים ארץ תפארת ישרא' על כן הקדים יעקב כדרך כי אשא
אל שמים ידי וזהו והארץ אזכור שזהו ארץ החיים וכמו שאמרו
ז"ל שאלו בשלום המינקת והנה הזכירם ממטה למעלה והנה
הבטיחנו גם כן שיזכור לנו ברית ראשונים והוא ברית כל
השבטים שהוציא ממצרים ושלא יעזבנו בארץ אויבינו ולא
ישכחנו בגלות ואם יתמהמה נחכה לו כי בא יבא ולא יאחר
ויגאל בית קדשינו דכתיב כי ימוך אחיך ודרשו חז"ל כי ימוך
אחיך אלו ישראל שהם אחים וריעים ונעשה מך מן התורה
והמצות דכתיב ימקו בעונם · ומכר מאחזתו זה חורבן הבירה
וגלותינו · מאחוזתו והיא ביד אומות העולם ולא כל אחוזתינו
כי לא ירשנו עשר עממים והוא שיור בבכירתינו · ובא גואלו
זה הקב"ה דכתיב כי גואלם חזק הוא ה' וגו' ובא גואלו הקרוב
אליו זה הקב"ה דכתי' כי לי בני ישראל כו' וגאל את ממכר אחיו
זה ישרא' שנקראו אחים למקום דכתיב למען אחי ורעי אדברה
שלום בך · השם ברחמיו יקיים לנו במהרה בימינו כל אלו
ההבטחות הטובות ויקיים בנו מקרא דכתיב ואף גם זאת
בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגומר:

תם ספר ויקרא · בעזרת אל נורא · ובעזרו נסיים גם
שאר ספרים במהרה · אמן:

וידבר

והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי:
(ה׳ סי׳ א)

והיה מספר

הכתוב הזה הוא תחלת נבואת הושע וכבר שאלו ז״ל מה ענין תוכחה ופורענות עם נחמה כי למעלה כתיב קח לך אשת זנונים וגו׳ וכתיב וילך ויקח וגומר ותלד בן ותקרא שמו יזרעאל ואחר כך ילדה בן אחר ותקרא שמו לא עמי וילדה בת ותקרא שמה לא רוחמה וסמיך ליה מיד זאת הנחמה׳ ויש להם מדרשים רבים בפסחים תירצו דהושע היה קנטרן גדול ולימד קטיגוריא על ישרא׳ ואמר לשם יתברך שיחליפם באומה אחרת והשם מלא רחמים חרה לו ואמר לו דרך עונש קח לך אשת זנונים וגו׳ כי כן מצינו כי השם יתברך אינו חפץ במי שאומר דילוטריא על ישראל אף על פי שהם עוברים על תורתו כמו שמצינו בישעיה שקראם עם טמא שפתים והענישו דכתיב ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה רציץ פה וכתיב וחטאתך תכופר וכן באליהו שאמר כי עברו בריתך בית ישראל את מזבחותיך הרסו וכתי׳ הנה מראשותיו עוגת רצפים רצופה וכמו שאמרו במדרש אל תלשין עבד אל אדוניו כמו שכתבתי בפרשת שקלים וכן בכאן העגישו ואמר לו קח לך אשת זנונים והושע הרגיש בעצמו שחטא ולימד סניגוריא עליהם ובקש עליהם רחמים ואמר לו זו ההבטחה מיד והיה מספר בני ישראל וגו׳ ובפרשת וישב ישראל בשטים בספרי שנינו אמר רבי יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקה זו כמו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי וסמיך ליה והיה מספר בני ישראל משל למלך שכעס על אשתו שלח לסופר לכתוב לה גט עד שבא הסופר נתרצה המלך אמר היאך יצא הסופר לבו חלוק ומחשב למה שלח המלך בעבורי אמר ליה כתוב לאשתי שאני כופל כתובתה׳ ויש מבעלי הפשט שפירשו שזו הפרשה מן הנחמה מוקדמת ואין זו מקומה כי אחרי זאת הנחמה כתיב לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת וזו הנחמה היא ראויה להיות באחרונה ואין מוקדם ומאוחר והביאו ראיה כי יש פרשיות הרבה כאלו בפרשה הזאת תמצא בתחילתה באחד לחדש השני כי היה זה באייר ובפרשת בהעלותך שהיא אחר זו הפרש׳ כתי׳ בענין פסח שני בשנה השנית בחדש הראשון לאמר ויעשו בני ישרא׳ ואין ספק כי האחרונה מוקדמת כי היא בניסן וזו באייר ואין צריך תיקון לדבריהם בכאן כי כן מצינו לנביאים שמתחיל הקב״ה בתוכחות עמהם ובפורענות ומסיים בנחמות עמהם וכן מצינו בישעיה שהתחיל הוי גוי חוטא קצני סדום עם עמורה ואמר מיד לכן נאם האדון וגו׳ ואשיבה ידי עליך ואשיבה שופטיך וגו׳ ציון במשפט תפדה׳ וכן בירמיהו דברי ירמיהו וגו׳ מצפון תפתח הרעה והשלים הלוך וקראת באזני ירושלם לאמר זכרתי לך חסד נעוריך קדש ישרא׳ לה׳ וכן בכאן במשה אדון כל הנביאים בפרשת אם בחקותי ופרשת כי תבא אמר אחרי כן ושבת עד ה׳ אלהיך וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך והושע זה הראשון לישעיהו ועמוס ומיכה שנתנבאו על עשר׳ השבטים ועל יהודה ובנימין וזה התנבא על עשרת השבטים יותר ובימיו גלו כמו שאמרו חכמים ז״ל הושע בן נון הכניסם ובימי הושע בן אלה שהיה מלך בשומרון גלו כי היוד שנתוסף משמו של הקב״ה בכ״יסתן דכתיב ויקרא משה להושע בן נון יהושע הוסרה מאלו ועל כן גלו׳ ועל דרך הפשט נבואה זו שצוה השם להושע קח לך אשת זנונים היה בעבור כי ישראל זנו מאחריו ית׳ וכן תזנה את הארץ כמו שביאר הנביא עליו השלום וצדקו דברי הרמב״ם ז״ל על דרך הפשט כמו שכתוב בספרו בפרשת הנבואה בפרשה ט״ו שזאת הנבואה חלילה שיעשה הנביא שיקח אשת זנונים ושיצוה לו השם זה אבל כל זה במראה הנבואה כמו שיראה אדם בחלום הולך לדרך אחרת ונושא שם אשה ומוליד בנים וקורא כך שמם וכן ישעיהו שהלך ערום ויחף ויחזקאל שאמר לו קח לך לבנה וצוהו לחקות עליה עיר ולבנו׳ עליה דיק וסוללה ולקח מחבת ברזל ולשכב על צדו השמאלית ש״צ יום ולקחת חטים ושעורי׳ ולעשות עגות ובגללי צאת אדם וכל זה תימה אם הוא בהקיץ היאך יצוה לכהן גדול חסיד לעשות כן לאכול לחמו בטומאה וכמו שאמר הוא אהה ה׳ אלהים הנה נפשי לא מטומאה ונבלה וטרפה לא אכלתי וכה שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי לפי הפשט שאסור לכהן לאכלו יותר על איסור האכילה שנאסר לישרא׳ על ענין הטומא׳ כמו שכתוב בכהנים נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים׳ ולא בא בפי בשר פיגול במשמעו דכתיב פגול הוא לא ירצה אבל חכמים ז״ל אמרו מאי רבותיה דיחזקאל בזה ודרשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביו׳ ולא ראיתי קרי בלילה׳ ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי בשר כוס כוס מעולם והיא בהמה מסוכנ׳ ולא בא בפי בשר פיגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם אע״ג שהתיר לאחרי׳ שהיה מחמיר על עצמו ויש אומרים שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה והן הזרוע והלחיים והקיבה כי מן הדין מותר לאכלו חדא דהוא כהן וחזו להו מתנות ועוד שאפילו לישראל ראויה הבהמה אפילו שלא הורמו המתנות שאינן כטבל שיאסור חכרי שהוא מעורב עם החטה ואלו המתנות מגורשות ואין אוסרו׳ הבהמה והיינו רבותיה דאפילו הכי לא אכל מן הבהמה עד שהורמו המתנות שאפילו שהיו בכל אסורין הן המתנות שהן נוהגות בין בארץ בין בחוצה לארץ וגם היום הן נוהגין אלא שסמכו העולם על חכמי התוספות שכתבו כי מאחר שנהגו העולם ברבי אלעאי בראשית הגז שאמר שאינו נוהג בחוצה לארץ נהגו גם במתנות כן דתרווייהו ילפינן נתינה נתינה מתרומה ולא משנינן מנהגא ולפי זה בהיות יחזקאל כהן וחסיד והית מחמיר על עצמו כל כך היאך היה מצוה לו השם לאכול לחמו בגללי צואת האדם ועוד גדולה מזו היאך צוה קח חרב חדה תער הגלבים תקח לך וגומ׳ והעברת על ראשך ועל זקנך חלילה שיצוה השם לנביא ושיעשה מעשה שוטים ושכורים ועוד שיעברו על דברי תורה שישחית פאת הראש והזקן ועוד מוסף על זה שהיה יחזקאל כהן אלא כל זה במראה הנבואה וכן ענין ירמיהו באזור שטמן בפרת שלא יצא ירמיהו מארץ ישראל לבבל ולא ראה פרת וכן יחזקאל חתר נא בקיר עוד

בקיר ירוש ויחזקאל בבבל היה והראיה על כל זה כי בזה הענין כתיב ואני יושב בביתי וגו' ותשא אותי ויבא אותי ירושלימה במראות אלדים וכתיב בזאת המראה ואראה והנה חור אחד בקיר ויאמר אלי חתור נא בקיר ואחתור בקיר ואראה ונומר הנה נתבאר מזה כי החתירה אף על פי שאמר ואחתור לא היה במעשה אלא במראה הנבואה ובסוף המראה כתיב ותשא אותי רוחי ותביאני כשדימה כל זה מורה שהוא במרא' הנבוא' וכן זה הענין של הושע כי סהגדה אחת של נביאים תקח ראיה על שאר ההגדות כמו מן איש אחר תקח ראיה על כל אנשי המין שזה צורת כל איש ממנו כל זה דעת הרב רבינו משה ז"ל והאמת מורה כדבריו אלא שהוא ז"ל כולל עם זה ענינים אחרים ממראות אחרות כענין גדעון בגזה וכענין אברהם בראיית שלשה אנשים והענין כלו עוגות חמאה וחלב כי יאמר כל זה במראות הנבואה וכן ענין יעקב ויאבק איש וגו' וכבר תפשו עליו גדולים בזה ובראשם הרמב"ן בפרשת וירא אליו והקושיא גדולה מיעקב כי היאך נשאר צולע אם היה במראה הנבואה וכן בענין אברהם מענין לוט שלא היה כל אותו הענין במראה והיאך יעלה לוט למראה הנבואה אבל האמת שאר הענינים מוסברים הם אבל אין נראה כן דעת רבותינו ז"ל כי למה נפרש הענינים אין זכר בהם עם הדברים שאומרים שם בפירוש במראות אלדים כי באמת הוא במראה ועל זה אומרים בתחלה ובסוף כי הם במראה ומזה נדע כי שאר הענינים שלא נזכר בהם מראה הם מעשה ממש וכן צריך לפי האמת כי כל דבר המתקיים צריך שיהיה בו פועל ממש כענין ירה ויור וכן זו הנבואה של הושע לדעתם ז"ל מעש' ממש כדפרשו גומר שהכל גומרין בה דבלים שהמתיקה דבילהי' ופירשו בישעיהו ערום בבגדים מטולאין ויחף במנעלים מטולאים ויתכן לפי דבריהם לפרש ענין תער יחזקאל כענין אליהו בהר הכרמל שלפי שעה רשאי לעבור על דברי תורה ויש באלו הענינים לפי קבלתם ז"ל סוד גדול אבל לפי הגלה סברת הרב רבינו משה בר מימון ז"ל סברא גדולה ונבונה היא וענין הלבינה והמחבת גם כן בהקיץ שיהיה צריך לעשות פעולה בידים דוגמא לירושלם לשפוך עליה סוללת ולבנות עליה דייק והמחבת של ברזל לבא העיר במצור כמו שאמר אות היא לבית ישראל כענין קשת אלישע שאמרנו וענין שכיבת הצד השמאלי ש"צ שנה שנחרבה שומרון וגלו עשרת השבטים והם קמ"א שנה מירבעם עד הושע והשאר תמצא בשופטים כמו שכתב רש"י ז"ל והקמחי והארבעים הם ארבעים שנה שהכעיסו אנשי ירושלם שהיו בימיו כמו שמנאם רש"י ז"ל· ונחזור לענינינו כי אחר שצוה השם להושע להוכיחן ועשה לו אותו המשל מאשת זנונים הבטיחן בזו ההבטחה ובאירוסין השלימים כמו שאמר בסו' וארשתיך לי לעולם ועתה נפרש זה הכתוב שהתחלנו בו והיה מספר בני ישראל רבותינו ז"ל שאלו כתיב והיה מספר בני ישראל אלמא יש להם מספר ואחר כך אשר לא ימד ולא יספר· ותרצו כאן בזמן שעושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין עושין· ויש במדרש תירוץ אחר והיה מספר בני ישראל שהיה להם כבר בשאר הספירות שנספרו יהיה עתה לעתיד לבא במספר העשירי שלא ימד ולא יספר· וכוונתם ז"ל כי אומרים כי תשעה פעמים נמנו ישראל והעשירי דכתיב עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה האחד בירדתם למצרים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרים שבעים והיה זה צריך לזה המנין כי היו יורדים תחת השרים ולכן נולדה יוכבד בין החומות והשני בצאתם דכתיב כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף והיה גם כן צורך גדול לזה המנין להיותן אוכלוסא כוללת כל הדעות והפרצופין ולקבל התורה הקדושה נלעולם לא נתמעטו מזה הסך כי כן הראוי שלא יפחתו מן אכלוסא· והג' במשכן להביא כופר בקע לגולגולת וגו'· לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים· והד' בזו הפרשה בדגלים והיו במנין המשכן ממש שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים· וכבר הקשה רש"י ז"ל היאך יתכן שיהיו שוים כמו שכתב בפרשת כי תשא שם תמצא התירוץ והרמב"ן ז"ל יש לו דרך אחרת שלפי הסברא היה ראוי להיות יותר מנין זה ממנין המשכן שאין ספק שהיו במנין המשכן בני תשע עשרה שנה שלא נמנו והיו עתה בני עשרים אלא שהוא סובר כי במנין המשכן נמנה שבט לוי ובזה המנין לא נמנה דכתיב אך את מטה לוי לא תפקוד ומה שהיה יתר זה המנין מן אותן בני תשע עשרה הסרו אלו בני לוי ונזדמן שהיו שני החשבונות בכיון ומה שתירץ רש"י ז"ל כי שני המניינים היו בשנה אחת בתשרי· והשני באייר ואין בהם בני י"ט שנכנסו לעשרים כי האדם מתשרי מליכם כבר אמר הרמב"ן ז"ל כי חוץ מכבודו כי שנות האדם מיום הולדן מונה ואפילו כי האחת היה בתשרי וזה היה באייר בהם בני י"ט וחצי או שהיו חסרים חדש או שנים או שלשה מן העשרים ונשלמו והיו בני עשרים באייר והיו ראוי להותיר זה החשבון אלא שהאמת כמו שתירץ הרמב"ן ז"ל· והמניין הה' הוא בפרשת פנחס להכנסת הארץ והששי והשביעי שני מניינם שמנאם שאול אחת ויפקדם בטלאים ושנית ויפקדם בבזק והמניין השמיני מנין דוד שמנאם שלא לצורך ונענשו כי לא היה לו ענין למנותם לא מלחמה דשאול ולא שום דבר אלא לראות ממשלתו וכבר הארכתי בזה בפרשת שקלים וע"ה המשפטים והתשיעי מנין עזרא כשעלו מבבל דכתיב כל הקהל כאחד ארבע ריבוא· והי' מנין העתיד לזמן המשיח והוא המוזכ' בזאת ההפטרה אשר לא ימד ולא יספר ומחיבתו של הקב"ה לישראל מונה אותן תמיד כמו שאמרו במדרש בטנך ערימת חטים נמשלו לערימת חטים אדם הולך לגרנו מונה חטיו כמה כורין יש בו כמה סאין יש בו ואינו חושש למנות התבן ותקש כך הקב"ה מונה לישראל ומניח שאר האומות כמו שמנה הכוכבי' דכתיב שאו מרום עיניכם וגו' והמשילם לכוכבים דכתי' והנכם היום בכוכבי השמים ולא המשילם בעבור שהם רבים כי כבר כתיב לא מרובכם מכל העמים ואמרו חזירתא רועה בעשרה ואימרא אזלא בחדא· דכתיב את הקיני ואת הקניזי וגומר וכתיב בתריה ושרי אשת אברם וגו' והפילוסופ' אמרו הדברים המשובחים הם המעוטים אבל המשילם לכוכבים בחמשה דברים כמו שהם פקלסין לו בהם דכתיב ברן יחד כוכבי בקר· ושהם כסאו כמוהם ושם ישראל קיים בהם לעולם ואינן תחת מזל כהם והיינו דכתיב לרוב גדולה ולמעלה וכשמוציאים ומכניסם במספר בהם ההשגחה תמיד כמו שאמר בכאן המוציא במספר צבאם ואמר דוד מונה מספר לכוכבים יש מקשין והא כתיב וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם וכתי' היש מספר לגדודיו ותירצו כי הכוכבים המאירים יש להם מספר כמו שאמר הללוהו כל כוכבי אור ואמרו בעלי התכונה שהם אלף ותשעים ושמנה ושאר הכוכבים אין להם מנין ונבראו למשול בעולם השפל כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע וכו' וזהו לכלם בשם יקרא ואמר דוד לכלם שמות יקרא כי שם בכל אחד כח כפי משטרו באותו דבר שנברא בעבורו ואלו אין להם מספר שלא יוכל אדם לראותן כל שכן למנותן וגם מן הנראין יש כוכב שהוא נראה אחד מרוב גבהו והם רבים ולזה נמשלו תמיד ישראל לכוכבים ומה שהמשילם בכאן לחול הים הוא בעבור כי החול הכל דשין אותו ועם כל זה הוא חזק ובונים ממנו חומה ומגין על כל העולם שהוא חומה לים שאינו מניחו לצאת ולכסות

היבשה

היבשה דכתיב האותי לא תיראו נאם ה' וגו' כי לפי טבע העולם
הים שהם גבוהין על הארץ כמו שנרא' נד גדול וכמו שכתוב
כונס כנד מי הים היה לו להתפשט ולכסות היבשה ובאים
הגלים לשפת הים ונשברים שם כמו שכתוב עד פה תבא ולא
תוסיף ודמה לישראל כחול שהאומות נמשלו להמון מים
וכהמות הים כמו שדמו אותם הנביאים וישראל אומה שפלה
כחול ומגינה על כל׃ וצותה התורה למנותן בכאן
לחיבה גדולה שרצה לעשות מהם דוגמת מחנה עליון ארבעה
מחנות׃ מיכאל ודגלו׃ גבריאל ודגלו׃ רפאל ודגלו׃
אוריאל ודגלו׃ וכמו שבא במדרש חזית הביאני אל בית
היין ודגלו עלי אהב' דרשו שם בית היין זה סיני ששם הדגילני
משבעים אומות כנין יין והשקני יינה של תורה דכתיב אשקך
מיין הרקח וכתיב כי טובים דודיך מיין׃ מאי ודגלו עלי
אהבה קרע לי שם בסיני שבעה רקיעים דכתיב אתה הראית
לדעת והראני שם חדרי המרכבה דכתיב הביאני המלך חדריו
והראני מיכאל ודגלו וכו' אמרתי הלואי ואהיה כטכסים האלו
באותה שעה אמר הקב"ה הואיל ונתאוו בני לטכסיסי עליון
יחנו כדגלי מרום הדא הוא דכתיב איש על דגלו וזהו שאמר
דוד נרננה בישועתיך בים ששרנו שירה דכתיב ויושע ה' וגומר
וכתיב אז ישיר וגו' ובשם אלדינו נדגול במתן תורה כי שם
נתבשרו על הדגלים ולכן כתיב כאן שאו את ראש וגומ' כמו
שאומר לקוסטינר אריס רישיה דדין כלומר שיתנו להם מעלה
כשרי מעלה ולכן בא זה הלשון שיש בו דבר והפכו לשון
מעלה ושפלות כמו שכתו' ישא פרעה את ראשך ותלה אותך
וגו' ולכן אמרו כל זמן שנמנו שלא לצורך וכו' כמו שכת' הרמב"ן
ז"ל וזה החשבון היה למעלה גדולה ובכאן כתב החדש וכמה
בחדש כמו המשל שהביאו במלך שנשא אשה חשובה וכתב
לה כתובה באי זה יום וחודש ושנה באי זה אפרכיא שהחשבון
היה לדגלים שהיה להם כבוד ומעלה שהיו חונים בנאות דשא
ובמנוחות שאננות לא כיושבי המדבר כמו שאמ' הנביא הדור
אתם ראו דבר ה' והיינו דכתיב ויסב אלדים את העם כלומר
מסובין בהסבה כבני חורין והסלע לפניהם שבו הבאר והולך
וחונה עמהם והם סביב הארון כאלפים אמה במדה כמו
שאמר יהושע אך רחוק יהיה וגו' כדי שיהיו יכולין בשב' להלוך
עדין שהוא תחום שבת כמאמר ספר יצירה והיכל קדש מכוון
באמצע כמו המלאכים הסובבים אל כסא הכבוד׃ ועוד
במדרש על פסוק איומה כנדגלות כדגלים שלמעלה מה
דגלים של מעלה מיכאל ודגלו וכו' ויש להם אימה דכתיב
וגביהם וגובה להם ויראה להם כך ישראל אימתן מוטלת על
האומות בביאת הגואל דכתיב מי זאת וזאת רומזת על כנסת
ישראל כשיוצאין מן הגלות ומלת זאת גם כן רמז לשכינה
שהיא עמנו בגלות זאת מאת ה' היתה זאת׃ ואמר הנשקפה
שהיא גלולה ברחמים דכתיב השקיפה ממעון קדשך וגומר
כמו שחר שסמוך לשחר חשך גדול דכתי' עושה שחר ועיפה
לאור יומם חשמש רחוק ממנה באותה שעה כך ישרא' סמוך
לגאולתן מתגברים האומות ומתרבין הצרות והשחר בא מיד
דכתיב אז יבקע כשחר אורך׃ דבר אחר מה שחר יש בה
מתיקות והאויר ממוזג והשינה מתוקה כך ישראל מתעוררין
משנתן ובאין לבית הכנסת לעבוד יוצרם מתוך גלותם וחכמי
הטבע כתבו טעם מתיקות השינה בשחר בעבור כי בזו השעה
מתקרר האויר לרוב משיכת הקור בלילה והראיה שלהי קייטא
וסיתוא או שמתגבר הקור להתנגד נגד השמש שהוא הפכי
והראיה מן המים החמים כי כשמתקררין הם יותר קרים
מאחרים שהקרירות מתחזק לדחות החמימות ולכן השינה
מתוקה כי טבע הקרירות להביא השינה׃ ודימה ישראל
ללבנה וכמו שאמרו מה לבנה משמשת ביום ובלילה כך
ישראל בעולם הזה ובעולם הבא׃ אי מה אורה של לבנה
אינה ברה יהיה כך אורן של חכמים תלמוד לומר ברה כחמה
ולא כחמה של העולם הזה אלא כחמה של העולם הבא דכתי'
ואור החמה יהיה שבעתים׃ איומה כנדגלות כי אימתן
באותה שעה מוטלת על האומו' כיראת המלאכי' כמו שאמרנו
מכל זה אנו למדין כי סדר הדגלים גדול ומורה על חיבה
גדולה שיש לשם עם ישראל׃ ועוד דרשו ז"ל שמסר יעקב זה
הסוד לבניו שיהיו דגלים והיאך יחנו לדרום ולצפון שאם לא
כן אתה מטיל קנאה בשבטים אבל הוא עליו השלום סדרן
וזהו איש על דגלו באותות כמו שמסר להם אביהם כי צוה
היאך ישאו ארונו ומזה ילמדו הדגלים אמר יוסף אל יגע
בארוני כי הוא מלך ולוי אל יגע בו שהוא עתיד לשאת ארון
האלדים יהיו במקומן אפרים ומנשה ואמר יהודה יששכר
וזבולן מן המזרח׃ ראובן שמעון וגד מן המערב׃ אפרים
ובנימין ומנשה מן המערב׃ דן ואשר ונפתלי מן הצפון׃
דכתיב ויעשו לו בניו כן כאשר צום׃ ועוד דרשו ז"ל כשם
שברא הקב"ה ארבעה רוחות כך סבב לכסאו ארבעה חיות
נושאי כסא הכבוד וכנגדן סדר בתחתונים ארבעה דגלים׃
אמרו מזרח שממנו אור העולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל
מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה שכולו אורה
ועליו זבולן נטפל עמו ועל זה נכתב מטה זבולן בלא יאו כי כן
הסכימו שמח זבולן בצאתך וגו' כלומ' יששכר שיעסוק בתורה
וזבולן בפרקמטיא ושמעתי בעולם הזה ובעולם הבא ושמעתי
מרבותי שכבר היה מעשה בדורות שעברו בשנים שהסכימו
שיעסוק האחד בתורה והשני בפרקמטיא ושיחלוקו בכאן
ובעולם הבא וכשנפטר החכם בכה עליו חבירו זכור כדה
שהסכמנו והעידו שראו למת ששחק כמנו והרכין בראשו
להודות על הענין ואין להרחיק זה בחסידים שבמיתתן קרויין
חיים כי כבר אנו רואין בתלמוד מעשיות כאלו באותן שני
ארונות שפרח עלה של הדס מן הארון לחבירו והוא במסכת
נדה בענין שילא בר אבינא ורב אסי תלמידי דרב שאמר שכן
שילא בר אבינא עבד עובדא כותיה דרב אמר ליה צועיה ואי
לא צאית גרייה אמר ליה הוא סבר גדייה כי נח נפשיה דרב
אמר ליה הדור בך דהדר ביה רב אמר ליה אם איתא דהדר
ביה רב לדידי הוה אמר אמר ליה לא מסתפינא מדליקך׃
אמר ליה אנא הוא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה
דהוא איסי בן מהללאל דהוא איסי בן גמליאל אסיתא דנחשא
דלא שליט ביה רקבא׃ אמר ליה אנא שילא בר אבינא בוכנא
דפרזלא דתבר אסיתא דנחשא׃ חלש רב אסי נטלוהו בחמימי
אפקוהו מחמימי ועיילוהו בקרירי אפקוהו מקרירי עיילוהו
בחמימי נח נפשיה דרב אסי אזל שילא אמר לדביתהו צבית
לי זוודתא דלא ליזול נימא ליה לרב מילי עלי. צבית ליה זוודתא
נח נפשיה חזו דפרח אסא מהאי פוריא להאי פוריא ומהאי
פוריא להאי פוריא אמור שמע מינה עביד רבנן פייסא ע"כ׃
וקבלתי במה שאמרו שניהם זה שדימה עצמו זה אסיתא וזה
בוכנא כי דברו במדותיהם זה מקבל וזה משפיע ועל זה חלש
איסי בן יהודה שהיה כחו מקבל׃ וזה הדגל ראשונה יסעו
לחלוק כבוד למלכות ולתורה כמו שנאמר ויעבור מלכם
לפניהם׃ דרום שמשם טללי רצון ברכה ונדבה ראובן
שהוא בעל תשובה שם ועליו גד שהוא בעל גבורה ולכן ניחן
תמיד שניהם ויאמרו בני גד ובני ראובן ושמעון באמצע כדי
שיתברך משניהם כי אביו חלקן דכתיב אחלקם ביעקב ולכן
נתברך באוכלוסין שהועילו לו סניפין הללו ולוי שלא היה
בדגלים הוא מועט באוכלוסין שלא היה מבן חדש ומעלה אלא
כ"ב אלף ובמדר' כי הארון היה מכלה אותן שהיו מציצין בשכינה
וכן אתה מוצא בעוז' ואבינת בעם ובכהני' ומבני לוי לא מצאתי

סס והרמב״ן ז״ל נתן טעם אחר בפירושו כי בעבור שלא היה
שבט לוי בעבודת פרך לא נתרבו שלא היתה הברכה אלא
במשועבדים ובמעונים דכתיב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן
יפרוץ וגו׳ ומה שאתה מוצא בכלל הלוים כ״ב אלף ובפרט
יותר כבר כתבו טעם בבכורות כתבו רש״י ז״ל שמצא אותו
בפירושו שהיה בבכורות פדאי שיפקיעו עצמם ׳ ועוד יש טעם
נכבד לזה המנין של לוים שהיו כ״ב אלף לרבוז שהם מחנה
עליון רכב אלדים רבותים אלפי שנאן וסח שנמנו מבן חדש
הוא להם למעלה שנתקדשו מן הבטן כמו שאמרו בהגדה
למודין הם למנות מן הבטן שכך יוכבד אמן נולדה בין החומו׳
ונמנית בכלל שבעים נפש ׳ אמר משה לפני הק״ה וכי אכנס
בכל אוהל על עריסותיהן למנות אותן אמר ליה הקב״ה עשה
שלך ואני אעשה שלי היה משה עומד בפתח האוהל והשכינה
מקדמת ואומרת כך וכך יש בכאן היינו דכתיב ויפקוד אותם
משה על פי י״י ׳ מערב שממנו אוצרות שלג ואוצרות ברד
וקור וחום שם אפרים ומנשה ובנימן ושכינה במערב שנאמר
לבנימן אמר ידיד ה׳ וגו׳ וכתיב לפני אפרים ומנשה עוררה
את גבורתך כי עמהם הגבירה והיא השכינה שהיא למערב
ושלישים יסעו נאה לתורה לתשובה גבורה ולכל סוד גדול׳
צפון ששם החשך לעולם וכנגדו שוכן שבט דן שהחשיך
עיניהם של ישראל בע״ז בעגלים שעשה ירבעם ששם האחד
בדן ועליו אשר להאיר על החשך שנאמר וטובל בשמן רגלו
ועליו נפתלי שהוא בעל ברכה דכתיב ומלא ברכת ה׳ לאחרונה
יסעו לפי שהעובד ע״ז הולך לאחור ולא לפנים ועוד במדרש
כי בדגל יהודה צורת אריה כי כן המשילו יעקב דכתיב גור
אריה יהודה ובדגל ראובן צורת אדם מעין דודאים דכתי׳ וילך
ראובן בימי קציר חטים וגו׳ ׳ ובדגל אפרים צורת שור דכתיב
בכור שורו הדר לו׳ ובדגל דן צורת נשר וקבלה ביד חכמי
ישראל שהגוף היה נחש שרומז למקומו ועוד על שם יהי דן
נחש עלי דרך והכנפים כנפי נשר שמורים רחמים דכתי׳ כנשר
יעיר קנו רומזים הכנפים לאשר ולנפתלי שהם רחמים שמן
וברכה וסוככים לשבטו של דן שהוא חשך ׳ והתחילו הדגלים
מן המזרח כמהלך השמש דכתיב הולך אל דרום ׳ ועוד
במדרש כי אלו הד׳ חיו דגליהם גדולים ובצורת הללו אבל לכל
אחד ואחד מהשבטים היה לו דגל ונס ואינו גדול כדגל ראובן
ויהודה וחביריהם והיה לכל אחד גם כן בניסו צורה בנס
שמעון צורת מבצר על עיר שכם ׳ צורת יששכר חמור על
שם חמור גרם ׳ צורת זבולון אניה דכתיב לחוף אניות ׳
נפתלי צורת אילה דכתיב נפתלי אילה שלוחה ׳ גד גדוד על
שם גדוד יגודנו׳ אשר צורתו זית דכתיב וטובל בשמן רגלו ׳
בנימן זאב דכתיב בנימן זאב יטרף ׳ מנשה ראם דכתי׳ וקרני
ראם קרניו ׳ כל אלו העניינים נפלאים וגם בבגדי השרד
שבהם מכסים הכלים יש ענין גדול בגוונים כי יש מהם תכלת
ויש מהם תולעת שני ויש מהם בגדי ארגמן שהוא ארום
מכולם והם רמז לאישים העליונים ולמרכבה ובהיות הכל
נעשים כדין וכמצוה ובכסוייהן היתה שכינה שורה בכלים
והיתה נותנת זיו וסדר בכלים וקדושי ישראל היו מכירים
שהשכינה שוכנת בין הכרובים כמו שהנשמה נותנת הדר וזיו
בגוף ובהסתלקה עושה רושם וזה נרמז בפסוק ולא יבואו
לראות כבלע את הקדש ומתו ׳ וכתבו ז״ל כי בארון היו ג׳
כסויין כנגד הנבואה שהיתה ג׳ מדרגו׳ רוח הקדש ואספקלריא
שאינה מאירה והמאירה ׳ והשולחן ג׳ כסויין כנגד המלכות
שהיו ג׳ מעלות שופטים מלכי ישראל ׳ ומלכי יהודה ׳ שהיה להם
ישיבה בעזרה לבד שהם מזרע דוד ׳ והמנורה שני כסויין כנגד
תורה שבכתב ושבעל פה ומזבח הקטורת ב׳ כסויין כנגד כהן
גדול וכהן הדיוט ומזבח הנחשת בחוץ שני כסויין כנגד ישראל
שהם ב׳ מעלות יראי ה׳ ובית ישראל בעלי מלאכה שהיו צריכין
אלו לאלו דאלמלא עליא לא מתקיימין אתבליא ׳ הנה
ביארנו שהדגלים והכלים המקודשים וכסוייהן הכל לענין
נכנד דוגמת המרכבה ולכן בא זה המספר של זו הפרשה
ובמספר ההפטרה הוא לעתיד על כרחם של הרשעים כי כן
נראה מן הענין והסירותי את שמות הבעלים מפיה ואמרו ז״ל
מפיה של כנסת ישראל ולא יזכרו עוד בשמם זה בפי האומות
וכתיב וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חיות השדה וזו היא
והשבתי חיה רעה מן הארץ וזהו לזמן המשיח דכתיב וגר זאב
עם כבש וגו׳ ואריה כבקר יאכל תבן׳ ופרה ודוב תרעינה
וכתיב וקשת וחרב ומלחמה אשבית מן הארץ כמו שכתוב
ולא ישאו גוי אל גוי חרב ויהיו האירוסין גמורין כמו שכתוב
וארשתיך לי לעולם ׳ וארשתיך לי באמונה וגו׳ ׳ ואמר ג׳
אירוסין עם ה׳ טבעות ואמרו ז״ל כל טבעת מד׳ פרקים וכל זה
ענין גדול השלשה אירוסין רמז לשלשה אבות שיחזור לנו
זכות אבות כי מהושע תמה זכות אבות דכתי׳ ואיש לא יצילנה
מידי ואז״ל אף זכות אבות תמה וענין חמשה טבעות הנזכרים
רמז לחמשה אורים הנזכרים בבראשית וחמשה חומשי תורה
וארבעה פרקים רמז למרכב׳ שהן ארבעה חיות הקדש וארבעה
דגלים עליונים ותחתונים ואמר לשון אירוסין לרמוז שיהיה
מחדש ולא כמחזיר גרושתו שהמחזיר גרושתו על כתובתה
ראשונה ועל התנאים הראשונים מחזירה אבל אלו הנשארים
העתידים יהיו חדשי׳ ובהיות חדשה ולא על התנאים הראשוני׳
שהוצרכו לערבים עוללינו ויונקינו כמו שכתוב מפי עולליכם
ויונקים כדדרשו ז״ל אבל אלו הארוסין אירוסין בלי תנאי ובלא
ערב אלא באמונה וכמו שכתוב כאן וארשתיך לי באמונה
משום וידעת את י״י כי תמלא הארץ דעה את ה׳ כי אין שטן
ואין פגע רע כי המקטרגי׳ יוסרו והמזיקי׳ ישבתו דכתי׳ והשבתי
חיה רעה מן הארץ והיצר הרע נשבת דכתי׳ ואת הצפוני ארחיק
מעליכם וכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם ולכן אין אנו
צריכין לערב ׳ ואלו החמשה דברים שהם צדק ומשפט חסד
ורחמים ואמונה שקראום ז״ל חמשה טבעות ידוע כי הטבעות
מקיף האצבע מכל רוחותיו ואין דבר חוצץ בין שניהם כי אלו
הן מדותיו של הקב״ה צדק דכתיב צדק צדק תרדוף כדעת
מדרשו של ר׳ נחוניא שרמז הרב בפרשת שופטים ׳ ומשפט
באמרנו המלך המשפט ׳ וחסד ורחמים ידועים הכתרים
הדבוקים באמונה והנה הבטיח בכל הבנין והחכמים ז״ל דרשו
שיבואו ישראל בגדוניהן צדק ומשפט תורה שבכתב ותורה
שבעל פה ותוספת וכתנה להוד חסד ורחמים ׳ והאמונה
שהוא עיקר הכתוב׳ מוהר הבתולות ואז יהיו האירוסין קיימין
וכן יהי רצון השם ברחמיו יקיים זאת ההבטחה ויקיים בנו
אלו המקראות וארשתיך לי לעולם ׳ וארשתיך לי בצדקה
ובמשפט ובחסד וברחמי׳ וארשתיך לי באמונה וידעת את ה׳ ׃

דרש לשבועות

הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת להודיעך
קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחיך
הכתובים האלו דרשו ז״ל על התורה שנתן הקב״ה
לישראל ובאו בלשון כאלו הוא יתברך מדבר עמנו כי כן דרך
הנביאי׳ והמדברים ברוח הקדש שמדבר השליח בלשון שולחו
כמו שמצינו במשה ונתתי מטר ארצכם ואין משה הנותן מטר
על פני ארץ וכן המלאך אומר אנכי האל בית אל ואין המלאך
אל חלילה אבל כלו הוא מדבר שולחו וכן דברו הנביאים לכן
אמר כתבתי בלשון המדבר עמו בלשון רוח הקדש ומודיענו
חיבתו

חכמתו הגדולה בתתו לנו זה התורה ומודיענו טוב סדורה ושלימותה כי לא תחסר כל בה וכי הכין לנו כל ההכנות הצריכות להשלימנו וכי אנו חוסמין נפשנו אם לא נקיים הכתוב בה להיותינו שלימים ושנזכה להצלחה הנ״ה כי היא שהיא חיי העולמות ובכל מלה ומלה יש בה ענין אמר הלא נתנתי להורות כי היתה כתובה לפניו קוד׳ נתינה ולפי קבלת רבותינו ז״ל קדמה לעולם אלפים שנה כמו שלמדו כן הכתוב ה׳ קנני ראשית דרכו ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום ואמר שהיתה כתובה בלי הבדל אותיות אלא כלה צרופה מבראשית עד לעיני כל ישראל ובדרך הכתיבה ההיא יוצאים ממנה שמותיו של הקב״ה וחמשים שערי בינה כמו שכתב הר״ם בכ״זל בפתיחת פירושו ובזה נתרץ קושיא גדולה שהקשו על אותה ההגדה פרק ר״עקיבא מסכת שבת באותה תוכחה של משה רבינו ע״ה עם מלאכי השרת שאמר להם תורה מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף כלום רציחה וניאוף יש ביניכם והקשו על זה וכי מלאכי השרת לא היו יודעים בקריאתם התורה · ובזה נתרץ כי הם קוראין אותה בצירוף בלי הבדל אותיות על דרך החכמה ועל דרך שמותיו של הקב״ה ומשה גלה להם שדרך אחרת יש בהבדל אותיות כמו שנתנה לנו וכמו שדרשו בפסו׳ עלית למרום וכבר הארכתי בזה בדרש הפסח וקבלה בידינו כי הכתיבה הצרופה הזאת היתה מתחלקת לג׳ חלקים ונרמזו במלת שלישים האחד שמותיו של הקב״ה והשני חמשים שערי בינה בהן נכללין כל החכמות שרטוטין והכרת פנים מעשה בראשית ומרכבה וכל החכמות ומשם למד שלמה · והשלישית כמו שהיא בידינו בפסוקי טעמים ובהפסקת מלות והם ספר וספר וספור ועם זה הדרך לא יקשה פרש׳ פסח שני ומקושש ומקלל ופרשת נחלות שהיו כתובות להן הצירוף ועל זה אמרו אלה המצות אין נביא רשאי לחדש מעתה שום דבר רמוז במלת מעתה ענין גדול לשמטות הבאת ודוק ותמצא · ועוד קבלנו שהיתה התורה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה ואמרו עוד במסכת נדרים שבעה דברים קדמו לעולם תורה תשובה וכו׳ ואין ספק כי ה׳מימרות האלו לרבותינו ז״ל הם סתומות ואינן כפשוטן כי קודם בריאת העולם לא היו שם ימים ושנים ולא אש שחורה ולבנה ואין ענין תשובה ומקום לגן עדן וגיהנם אבל הם רומזים לעניינים עליונים רוחניים והם מסתרי התורה ועם כל זה הנגלה בהם טוב כי מה שאמ׳ לעולם רצה לומר כמחשבה כמו האומן הטוב בעשותו מלאכה שלימ׳ צריך להעלות במחשבה המכוון באותה מלאכה וזהו מאמרם ז״ל תחלת המחשבה סוף המעשה והנה גזרה חכמתו לחלק המציאות לג׳ חלקים כנגדן אמר יחזקאל וארא ג׳ פעמים והם ג׳ עולמות עולם העליון הוא עולם המלאכים כלם שכליים הכרחיים כעולם ועולם האמצעי הגלגלים בעלי שכל ואם אינם שוים למעלת העליונים והם פועלי אמת בהכרח גם כן ועולם השפל גופני הכרחי ובא אדם פועל ברצון להיותו כלול מכל העולמות ועל כן אמר דוד ברכו ה׳ מלאכיו ברכו ה׳ כל צבאיו ברכו ה׳ כל מעשיו וברא כל ענייני העולם השפל לצורך אדם שאין בהם צורך אחר שהרי אין בם שכל לעבוד השם ולא תהו בראם אלא לזה וזה הדבר מוסכם ומושכל והכל מודים בו ואמר הכתוב נעשה אדם בצלמנו כדמותינו וירדו ואמר דוד תמשילהו במעשה ידיך ואחר שכן עלה במחשבתו להיות האדם בזו הבריאה אין כמוהו כשאר הנבראים עלה במחשבתו לבראת לו אלו ההכנות תורה ללמדו כי עיר פרא אדם יולד ובעבור שנברא מפני ובשני יצרים הוא מוכן לחטא קדם לו התשובה וכן הוצרך לברוא לו דברים ישולם בהם כפי מעשיו והם גן עדן וגיהנם וצריך כסא לדון כפי מעשיו וידע בחכמתו הקדושה כי התורה והמצות אינן קרויין בכל מקומות היישוב

וצריכין מקום מקודש לנבואה ולשכינה ברא בית המקדש מכוון כנגד כסאו להיות שם שכינתו ואויר מחכים דכתיב בהנחל עליון גוים וגו׳ וכתיב מציון מכלל יופי וגו׳ · וזהו הארץ ההיא טוב וברא עוד זמנו של משיח שהוא זמן השכר הגמור והוא זמן החכמה והדעת והשלימות וזהו שמר של משיח הנה כי קדמו במחשבה וזהו שאמר שלמה הצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה כי חכמתו של אלדינו ב״ה הכינה כל אלו ההכנות הצריכות לו ואחר כך קוראה קריאה שהכל היה מתוקן לסעודה · וכן אמר במקום אחר אז ראה ויספרה וגו׳ ויאמר לאדם ולכן באו שבעה מצות בני נח כי התורה נתנה לאלף דור והיתה גנוזה תתקע״ד דורות ולסוף כ״ו דורות נתנה וכנגדן אמ׳ דוד הלל גדול שיש בו כ״ו כי לעולם חסדו ונתקיימו באלו ז׳ מצות שהם כנגד ז׳ העמודים וכנגד ז׳ ימי בראשית וזהו ענין שמטות וז׳ שבתות וכל ימי המועדים רומזים לזה הענין ורמזו ז״ל לתורה שבכתב ושבעל פה במה שאמר אש שחורה על גבי לבנה ודורות תתקע״ד שעמד הקב״ה ושתלן בכל דור ודור כל זה נרמז במלת הלא כתבתי לך וגו׳ וכן פירש מורי ז״ל זו המשנה של נדרים ואין ספק כי לפי הנסתר שאלו השבעה דברים הכתובים רוחניים מדותיו של הקב״ה נקראו בשלו השכות והם ז׳ ימים הרמוזים בפסוק כי ששת ימים עשה ה׳ והפסוק במשמעו ששת ואין צריך לתקנו כתיקון בעלי הפשט האומרי׳ כי הוא חסר ב״ית כמו הנמצא בית ה׳ והיה ראוי לומר בששת וכבר רמז זה הר״ם ז״ל בפירוש התורה וגם אלפים שנה שקדמ׳ התורה יש לו ענין נרמז במה שאמר יום יומו של הקב״ה אלף שנה וכן האמת כי התורה קדמה לעולם ב׳ ימים וכן ד׳ איכות היתה כתובה הן כלולות בה וסיבכות לתור׳ כמו שידוע דאכת ואמר כתבתי כמדבר עם ישראל כי מחשבתן קדמה לכל שנאמר קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו ונכתב בה״א לענין שאמרו בהבראם בה״א כדאיתא במנחות שהעולם נברא בה״א ועוד דרשו בהבראם באברהם וכן האמת כי ד׳ עולם חסד יבנה ונקראו ראשית כל עניינים גדולים כמו התרומה שהיא ראשי׳ ואין לה שיעור והעומר נקרא ראשית ולכן באה הספירה ז׳ שבועות ומ״ט יום וביום נ׳ עצרת כנגד היובל הגדול והוא מלשון מלכות שימלוך השם על כל מעשהו מלשון זה יעצור בעמי ונתנה בו תורה לענין נכבד שהיא עיקר הכל ותכלית כוונת בריאת העולם ולפי זה אין קדושת היום ומעלתו בעבור מתן תורה לבד אלא בעבור קדושה אחרת שהיא הגדולה שהוא כנגד היובל הגדול סוף השמיטות ולכן לא נתיחד לו זמן כתורה כפסח שהוא בי״ד בניסן או כסוכות בט״ו או כר״ה או כיום הכפורים לא אמר בו׳ בסיון אלא שעשאו התורה סניפין לחג פסח דכתיב בחג הפסח וספרתם לכם ממחרת השבת וגו׳ עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתם והנה הוא לפי זה מכלל הפסח והוא יום אחרון של פסח שהם מ״ט יום ומה שאמרה תורה תספרו חמשים יום אינו דבק תספרו אל מלת חמשים ולכן יש בו טעם להפסיק ורוצה לומר עד ממחרת השבת השביעית תספרו שהם מ״ט יום חמשים יום והקרבתם כלומר ביום החמשים תקריבו קרבן ולא תספרו ובעבור כן לא נתקדש יום האחרון של פסח בקרבן חלוק משאר הימים ואין בו הלל גמור עד יום החמשים הנזכרים שעיקר קדושת היום הוא ענין החמשים כמו קדושת היובל שבאה מצות התורה וספרת לך שבע שבתות שנים וגו׳ וקדשתם את שנת החמשים שנה כי אם היה עיקר קדושת היום מתן תורה היה לנו לעשות ביום נ״א ואין צריך לומר למאן דאמר בז׳ בסיון נתנה תורה כי לדעתו א״יד דהוו שתא עבורי עברוה ואם כן אנו שעושין אותו חסר לעולם היה לנו לקבוע החג בז׳ בסיון אלא בעבור שיום החמשים מקודש לענייננו

לעניינו הגדול אנו זוכרין גם בו מתן תורתינו ואין אנו אומרים יום מתן תורתינו כמו בראש השנה או ביום הכפורים שהן יום אחד שאנו מזכירין היום ואין אנו אומרים זמן תרועתינו או זמן סליחתינו אלא יום תרועה יום סליחה אבל בפסח וסוכות שהם שבעת ימים נמשכין אנו או׳ זמן חרותינו זמן שמחתינו ובכאן היה לו לומר יום מתן תורתינו אלא בעבור שאינו יום מתן תורה ממש אנו אומרים זמן כי מיום ג׳ עלה משה להר ונתעסק בקבלתה ימים רבים מן ההר אל העם ומן העם ולכן אנו מזכירין זמן כי יום החמשים הוא זמן מתן תורה ואם לא נתנה עד יום אחד וחמשים אבל בעבור קדושת היום הנכבד שיש בו מצד אחד אנו מזכירין גם מתן תורה שהיה גם כן בו ולכן לא הזכירה התורה בזה החג מתן תורה אלא חג שבועות ולא אמר כי בו נתתי לכם תורתי כמו שאמר בפסח כי ביום הזה הוצאתי את צבאותיכם ובסוכות כי בסוכות הושבתי ואין אנו מזכירין אותו סנ״ע״ין ועוד כי בשמנה זמנים נתנו קצת מצות וזהו זמן שמיני שניתנה לנו כל התורה ולכן אנו מזכירין זמן מתן תורתינו כי הוא הזמן השמיני ולכן הוא כנגד יום שמיני עצרת ונקרא בלשונם ז״ל עצרת כי הוא בתחלת השבוע השמינית ולכן אנו מזכירין בו מתן תורה והשמנה זמנים הם האחד לאדם הראשון שש מצות · והשני לנח אבר מן החי · והשלישי לאברהם המילה · והרביעי ליעקב גיד הנשה · והחמישי ליהודה היבום · והששי במצרים קידוש החדש ופסח ופדיון בכורים · והשביעי במרה שם שם לו חוק ומשפט · ואמרו חכמים ז״ל שבת וקצת דינין במרה איפקוד והשמיני בסיני כל התורה ובעבור כי יום החמשים הוא השמיני לשבוע כי מצו׳ למימני יומי ושבועי זמן מתן תורתינו בו הואיל והוא יום מקודש נזכיר בו קדושת התורה ויש בו גם כן רמז התורה שיש בו קרבן שתי הלחם ויש בהם רמז גדול כי הם חמץ הפך כל המנחות שהיו מצה ועם כל זה אנו או׳ זמן מתן תורתינו ולפי הנגלה תרצו קצת המפרשים ז״ל כי מאחר דקיימא לן כרבנן דאמרו בששה בסיון נתנה התורה אף על פי שהם סוברים דאייר עברוה בההיא שתא אין לנו לעשות יום שבועות אלא כששה בסיון תמיד אף על פי שאין אנו מעברים אותו עתה ולעולם היא הסר מאחר שבששה בסיון נתנה אף על פי שהיה יום חמשים ואחד אין לנו לעשות תמיד אלא כמו שהיה תחלה בששה בסיון ואם היינו מעברין אותו לפעמים יבא יום החמשים בחמשה בסיון. או בששה או בשבעה בו ועל כן באו שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו פירות האילן

הוא האילן הגדול עץ החיים שממנו כל ההתפשטות אמר עץ החיים מהלך ת״ק שנה חוץ מן האמירין סוד שדי במילואו שי״ן דל״ת יו״ד וכשתסיר ראשי תיבות שד״י ישאר ת״ק והוא סוד האילן שממנו באה הברכה לעצי גן עדן וגן עדן לארץ ישראל ומארץ ישראל לכל העולם נמצא שהכל תלוי בישראל. וזהו מאמרם תנאים התנה הקב״ה וגוזר ואחר משמים השמעת דין ואומר נמוגים ארץ וכל יושביה כדאיתא במדרש חזית ומפני זה אמר הלא כתבתי לך שלישים כלומר הכל סדרתי בעבורך קודם שהיה העולם כדרך · בטרם אצרך בבטן ידעתיך · ואמר שלישים לרמוז כי התורה נחלק׳ לשלשה חלקים האחד ענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה הנרמז בה שהוא עיקר הכל · והשני החוקים שלא נודע טעמם אלא לחכמי ישר׳ מצות עשה ומצות לא תעשה שאין השכל מודה עליהם והם עיקר המצות כמו שכתוב אשר ישמעון את החקי׳ האלה ואמרו רק עם חכם ונבון כי הם מורים החכמה ולכן לא תקנו ברכה אלא בהם כגון שופר וסוכה ולולב ומצה ותפילין וציצית וכיוצא בהם · והשלישי הם מצות השכליות כצדקה וכבוד אב ואם וגמילות חסדים וגזילה וגניבה וחמדה שהם באו לתיקון הגוף והנה עשרת הדברים אבות לכל אלו השלשה חלקים וכלן נכללו בהם וכל התרי״ג מצות יוצאות מהם · וכבר חברו הגדולים אזהרות ובררו היאך יוצאין כל המצות מהן ודוד עליו השלום אמר שלשה פסוקים כנגד אלו שלשה חלקים והם תורת ה תמימה וגו׳ פקודי ה וגו׳ יראת ה׳ וגו׳ · החלק הראשון אמר תורת ה׳ להורות אלדותו וייחודו ומעשיו שהם עדות על מציאותו · וכנגד החלק השני אמר פקודי ה׳ ישרים שהם המצות השמעיות שהם גנוזין בו כמו פקדון · וכנגד החלק השלישי אמר יראת ה׳ כי המצות השכליות נותנין ענוה ויראה ומטהרין הגוף ומתקנין המדות ונותנין משפט אמת בין בני אדם וכפל כל אחד ואחד מפני שיש בכל חלק עשה ולא תעשה והמעיין באלו השלשה פסו׳ יראה גודל מעלתם כי באו תיבותיו ואותיותיו במדה ובמשורה כי יש בכל פסוק עשרה תיבות חלוקים חמש כנגד חמש ואתנחתא בינתים וכל חלק שם אחד שהם בכל פסוק שני שמות ויש בכל פסוק משני אותיות וכל זה לטעם וכיון כי אלו השלש עשיריות הם כנגד עשר ספירות ועשרה מאמרות ועשרת הדברות שכלם מכוונים זה כנגד זה והם חמשה כנגד חמשה כי כלן הספירות חמשה עליונים וחמש׳ למטה מהם וכן המאמרות חמשה בבריאת העליונים וחמש בבריאת התחתונים וכן הדברות חמשה בכבוד המקו׳ וחמשה בכבוד הבריות כי כבוד אב ואם הוקש כבודם לכבוד המקום וכן היו בלוחות חמשה בלוח זה וחמשה בלוח זה וכמו שאמרו במדרש חזית על פסוק ידיו גלילי זהב אלו הלוחות כמו הידים שהם חמשה אצבעות כנגד חמשה אצבעות וזה הוא סוד נשיאת כפים וכבר פירשו לנו חכמים ז״ל שהם קשורים זה כנגד זה אנכי כנגד לא תרצח כי הרוצח כאלו ממעט הדמות ולא יהיה כנגד לא תנאף כמו שכתוב האשה המנאפת תחת אישה · לא תשא כנגד לא תגנוב כי הגונב סופו לישבע שקר כמו שכתוב אלה ישמע ולא יגיד · זכור כנגד לא תענה כי המחלל שבת מעיד עדות שקר במעשה בראשית · וכמו שאמרו האומר ויכלו אחר תפלתו ערב שבת שני מלאכי השר׳ משימין ידיהם על ראשו ואומרי׳ לו וסר עונך וחטאתך תכופר · ומה ענין כתוב זה אלא כמו שכתוב בענין עדות אם לא יגיד ונשא עונו · וזה שאמר ויכלו ומגיד עדותו בחדוש העולם ומעשה בראשית סר ממנו אותו עון שאם לא יגיד ולכן תקנו לאומרו מעומד משום שנאמ׳ ועמדו שני אנשים ובעדו׳ הכתוב מדבר · כבד כנגד לא תחמוד כי החמדה גורם שאינו מכבד אביו ואינו זנו ואינו מפרנסו כראוי וכן ביארו ז״ל כי עשרה מאמרות כנגד עשרת הדברות דבור אנכי כנגד יהי אור ויהי אור כי הן חמשה אורים באותו מאמר ראשון כנגד חמש מצות התלויות בדיבור הראשון האחד אנכי להאמין שהוא יתברך נמצא והוא מחויב המציאות לא ככופרים האומרים לא הוא כמו שכתוב כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא · השני כי השם משנה הטבע וברא עולמו לא כדרך החושבים שהעול׳ קדמון ואין השם משנה הטבע כמו שאמר פרעה מי ה׳ אשר אשמע בקולו ולכן אמר משה במכות למען תדע כי לה׳ הארץ וזה נרמז במלת יהו״ד · השלישי להאמין כי הוא משגיח וזהו אלדיך משגיח בך לא כדרך האומרים עזב ה׳ את הארץ ולכן אמר משה לפרעה כי אני ה׳ בקרב הארץ · והרביעי שיאמין כי הוא יכול על הכחות ומבטל כחות עליונים לא כמאמינים אין כח מבטל כח ולכן אמר למען תדע כי אין כמוני ולכן אמר אשר הוצאתיך בעל כרחם דכתיב ובאלדיהם עשה ה׳ שפטים והחמישי להאמין כי תורה מן השמים ועשה ולא תעשה הכל באו מפי הגבורה ולכן באו שאר הדברות עם המצות כלם לא כדרך האפיקורוסי׳ האומרים אין תורה מן השמים או אפי

אות אחת אלא הכל מפי הגבורה אלה החמשה מצות תלויות בפסוק אנכי כנגד חמשה אורים האחד אורה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור׃ השני אור נבואה דכתיב כי קרן עור פניו׃ השלישי אור חכמה והמשכילים יזהירו כדאמר ההיא מטרוניתא לר׳ שמעון בן יוחאי מורה ורוי כלומר שכור בעבור שהיה אדום ויפה אמר לה הימנותא אי טעימנא קדושא ואבדלתא וארבע כסי דפסחא חגרנא צדעי מן הפסח עד עצרת אלא חכמת אדם תאיר פניו׃ הרביעי אור בית המקדש דכתיב והלכו גוים לאורך׃ החמישי אור המשיח דכתיב וקרן משיחו כמו וקרנים מידו לו כי קרן עור פניו וכנגד אלו הן חמשה חומשי תורה ודבור לא יהיה לך כנגד יהי רקיע ויהי מבדיל כי כמו שהבדיל בין מים העליונים לתחתונים כן יש להבדיל בין השם יתברך לשאר הכחות העליונים וזהו אלהים אחרים שהם אלוהות וזה הוא לאלהים בה״א הידיעה לרמוז לשרים העליוני׃ ולכך הבדילנו משאר האומות ואנו צריכין להיות מובדלין בכל ואפילו במלבושים ולכן באה מצות ציצית דכתיב כל רואיהם יכירום׃ וכבר ידעת מעשה דנתן צוציתא המוזכר בשבת׃ ודבור לא תשא כנגד יקוו המים כי השם השביע המים שלא יצאו מגבולם לכסות הארץ ולא עברו חוקו ושבועתו דכתי׳ עד פה תבא ולא תוסיף אשר שמתי חול גבול לים חק עולם בל יעברנהו וכן חייב אדם לקיים היוצא מפיו כל שכן שבועתו ואמרו פי לא ינקה כל העבירות מתכפרין בתשובה ושבועת שקר אפילו שב אינו נקי לגמרי כי עושה בו רושם קצת׃ ודבור זכור ושמור כנגד יהי מאורות המאור הגדול כנגד זכור והקטן כנגד שמור למבין סודם ובאו זכור ושמור כנגד שני חיובין שיש לאדם להשלים בשבת זכירה ושמירה לזכור בפה ובקדוש היום והלילה׃ ובזכות נפלאות השם בשבת ולהגות בתורתו ולא ידבר בדברים בטלים דכתיב ודבר דבר בירושלמי ר׳ שמעון הוה ליה אימא דברגיתא הוה אמר לה בשבת אימא שבתא היא׃ ותקנו בו שלש תפלות חלוקות אתה קדשת כנגד שבת בראשית׃ ישמח משה כנגד שבת דמרה׃ אתה אחד כנגד שבת עשרת הדברות׃ ויש אומרים כי טעם שלשה תפלות כי שבת נקרא כלה לישראל כמו שהיו אומרים בואי כלה והכלה צריכה שלשה דברים קדושין ומתנה ואחר כך ייחוד׃ כן בתחלה אתה קדשת שהוא קדושין׃ ואחר כך ישמח משה במתנת חלקו שהיא המתנה׃ ואחר כך אתה אחד לשון ייחוד וכנגד שלש סעודות דכתיב אכלוהו היום כי שבת היום לא תמצאוהו והשמירה לשמור שלא יוציא מרשות לרשות וכיוצא בזה שאסרו ז״ל׃ דבור כבד את אביך כנגד תדשא הארץ כי האבות עם הבנים כנגד האדם עם האילנות יגע בהם כדי שיהנה מהם ולכן נתלה אבשלום באילן שלא קיים כבוד אב ואם כמוזכר במכילתא וכתיב נוצר תאנה יאכל פריה וזהו ענין איסור השחתת אילן מאכל ואמר לא שכיב שבחת ברי אלא דקץ תאנה בלא זמנה׃ דבור לא תרצח כנגד ויאמר להם אלהים פרו ורבו׃ והרוצח הוא ממעט פריה ורביה׃ דבור לא תנאף כנגד ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה כלומר שידבק כל אחד בבת זוגו ובמין שלו וזה הוא טעם איסור כלאים והרבעה לכל דבר יש כח במרום ולא יערבב את הכחות וזהו טעם איסור עריות׃ ודרשו חכמים זכרם לברכה לא תנאף לא תתן אף כי העושה זה מחרה אפו של הקב״ה ואפילו בנגיעת ידה דכתיב יד ליד לא ינקה רע ואפי׳ להסתכל באשת איש אסור וכמו שהחמירו זכרם לברכה בזה ואפילו בבגדי צבעונין שלה׃ דבור לא תגנוב כנגד ישרצו המים שרץ נפש והטעם שלא יגנוב אדם ויגזול לחבירו שלא יהיו כדגים הגדולים אוכלים לקטנים וחומסים אלו לאלו ובכלל זה גזלה ועושק וחמס ומדות חסרות ועוות הדין ושאר חמסים׃ דבור לא תענה כנגד נעשה אדם כי ישראל קרויין אדם והם זרע אמת ותורתן תורת אמת ולכן לא יעידו עדות שקר ולא ידברו כזב דכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו רמיה ולא ימצא בפיה לשון תרמית׃ דבור לא תחמוד כנגד ויאמר אלהים הנה נתתי לך את כל עשב זורע זרע לא הותר לאדם אלא המותר׃ לא יחמוד של אחרים יסתפק במה שחננו השם ויבטח בחלקו כי החמדה תביא לאדם לגנוב ולגזול והעד ענין אחאב בכרם נבות היזרעאלי וכמו שעשב האדמה הוא הפקר ואין לו בעלים כן יסתפק האדם במי שאין לו בעלים אלא משלו וזהו ענין חטא אדם הראשון שחמד מה שלא הותר לו וכתיב ונחמד העץ ועבר על לא תחמוד והחמדה גרמה לאשתו הלקיחה דכתיב ותקח מפריו כי סוף החמוד לשלוח יד׃ הנה בארנו בקוצר קשר עשרה מאמרות עם עשרת הדברות מדברי רבותינו ז״ל ולכן באו אלו השלשה פסוקים שאמרנו שיש בהם שלש עשיריות וכנגד אלו השלשה עשיריות הוא שם של שלשה יודין ויש בו קדושה וצריך אדם שיזהר מלמוחקו ומלכותבו בסקים התרפה ויש בכל פסוק שני שמות כנגד כי ביה ה׳ צור עולמים ביום עשות ה׳ אלהים והשמות הם ששה כנגד שש קצוות והם ב׳ אותיות כנגד ה׳ בם סיני בקדש כל זה רומזות מלת שלישים ועל זה אמר ההוא גלילאה בריך רחמנא דיהב אוריאן תליתאי לזה הדרך שפירשנו ורש״י ז״ל פירש תורה נביאים וכתובים ובאו כל אלו השלישיות כנגד האבות ולכן נתנה ביום שלישי ובחדש שלישי ועל יד משה שהוא שלישי לבטן בן עמרם שהוא שלישי ללוי שהוא שלישי לבני יעקב לישראל שהם שלישים דכתיב ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה וכנגד שלשה כתרים שנכתרו ישראל במתן תורה כמאמר ר׳ שמעון באבות׃ שלשה כתרים הם וכו׳ ולכן באו שלשה זרים בארון ובשולחן ובמזבח׃ הארון כנגד כתר תורה׃ והשולחן כנגד כתר מלכות׃ והמזבח כנגד כהונה׃ ובאו בפרשה ושמרתם את בריתי כנגד התורה׃ והייתם לי סגולה כנגד המלכות׃ דכתיב סגולת מלכים׃ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים׃ כנגד כתר כהונה׃ ואלו הן השלשה כתרים כללן שלשה ופרטן חמשה כנגד תורה וכתר הנבואה כי הן אחת וכתר כהונה ולויים וכתר מלכות וכן היו הכלים המקודשים הארון והשולחן והמנורה והמזבחות מזבח הקטורת והעולה היו מכוסין בשלש מיני גוונין׃ הארון והמנורה שהן אחת כנגד התורה והנבואה היו מכוסין כנגד תכלת כנגד המדה הכלולה מן הכל והשולחן בבגד תולעת שני רמז למדת הדין הרפה כי היא מדת המלך׃ והמזבח בבגד ארגמן׃ ומזבח הזהב בעבור שהוא זהב פורשין עליו תכלת ואין פורשין עליו גוון אדום וכל זה הוא ענין גדול ונכבד ונשתלשלו אלו הכתרים עם אלו הכלים והמראות משלש כתרים עליונים חכמה ותבונ׳ ודעת שהקב״ה מוכתר בהן והכתיר לעמו ישראל בהם מרוב חבתו אותם ולכן נקרא אכתריאל יה ה׳ צבאות׃ ואמר ר׳ שלמה בן גבירול במחזור יום הכפורים בקדושה חוקרים שם יה הנקרא אכתריאל ומזה אנו אומרין כתר יתנו לך ה׳ אלהינו בקדושה ואנו אומרין שלש קדושת וכנגד אלה שלש החשגות אמר יחזקאל שלש פעמים וארא כי הן שלש השגות משתשלות אלו מאלו כי גבוה מעל גבוה שומר על השגורת החיות והאופנים והחשמל ראה באחד והבין באחד כמו שכתב הרב רבינו משה בר מימון ז״ל ואמר במועצות ודעת ופירש מועצות חכמה ובינה והנה הם שלש חכמה ותבונה ודעת שבהן נברא העולם וכלם בתורה והם ספר וספר וסיפור ואחר שהשלים מעלת התורה בזה הפסוק אמר פירותיה בפסוק השני אמר להודיעך קושט אמרי אמת כלומר כל זה

לטובתך

לטובתך ולהשכילך האמיתות ותבחין האמת מן השקר ולא תוכל לקבל שום זיוף באמונה משאר זיופי האומות קושט אמרי אמת שלשה דברים שאמר שהם שלשה חלקי תורה וכנגדן אמר שלמה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך · ואמ׳ להשיב אמרים אמת לשולחיך כלומר שתתן חשבון אמת ונכון לפי ששלחך לעולם הזה ונכתב לשלחיך ביוד הוא ובית דינו כמו שכתב ישמח ישראל בעושיו · את אשר כבר עשוהו · ודרשו חכמים ז״ל מלמד שהקב״ה ופמליא שלו נמנו על כל אבר ואבר והעמידוהו על כנו ולכן נאמר נעשה אדם כי האדם דוגמת הכל ויש בו עשר אצבעות ידים ורגלים כנגד העשרות שאמר וכנגד עשר הקיעים והיו איברים שלו רמ״ח רנגד מצות עשה והיו גידיו ועורקיו ש״סה כנגד מצות לא תעשה וזה יוצא מן זה שמי וזה זכרי עם י״הוה עולים תרי״ג כנגד שמי עם י״ה עולה ש״סה זכרי עם י״ה עולה רמ״ח ולכן נאמר ת׳ען התאו״ר עולה תרי״ג הנה הכל באדם ועל זה כתיב ומבשרי אחזה אלוה ואמר דוד כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך ולכן נאמר בצלמנו כי צלם הכל נתון בו ולכן חובה על האדם לשמור הצלם הקדוש ההוא ושיהיו איבריו בנקיות ובטהרה ולא ישתמש בהם בטומאה כשאר הבהמות שאף על פי שאיברי הבהמה דומין לקצת איברי האדם הם מהיסודות ואלו מדבר עליוני מעורב בהם ולכן פונה למעלה והבהמה למטה כי שורש האדם שהוא שורשו יונק מן המקום העליון וענפיו שהוא הגוף למטה והוא הפך שאר הנמצאים שרשם ביסודות למטה וזהו שרשו למעלה ולכן הולך זקוף ולגודל מעלתו אמר יחזקאל כמראת אדם עליו מלמעלה ובמרכב׳ ארבע חיות לכלם דמות אדם שור גדול הבהמות אריה גדול החיות נשר גדול העופו׳ ואדם גדול על הכל · ואדם בכל הוא שהתחתונים קשורי׳ בעליונים הנה כי קדושת האדם גדולה ולכן חייב אדם להכריח מאד עצמו להדבקות למקום מוצאו ושרשו ואל יפנה לתחתונים ואז ישיב אמרים אמת לשולחיו השם ברחמיו יטע תורתו בלבינו וישם בנו יראתו ויקיים בנו מקרא דכתיב הנה ימים באים נאם ה׳ וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגו׳ :

פרשת נשא

שיר המעלות לדוד ה׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני : אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי וגומר :
(תהילים קלא)

שיר המעלות

אלו הם חמשה עשר ואמרו ז״ל שהיו הלוי׳ אומרין אותן בחמשה עשר מעלות שהיו בהר הבית בין עזרת ישראל לעזרת הנשים בכל מעלה שיר אחד והם כנגד י״ה ועוד כשכרה דוד שיתין והם יסודות בית המקדש עלה התהום ופחדו שישטוף העולם היה דוד בצער כתב אחיתופל שם המפורש והורידו ששה עשר אלף אמה והיה רע לעולם כי המים הם צורך העולם שמלחלחים הארץ לתבואה ולאילנות אמר דוד חמשה עשר מעלות והעלה המים חמשה עשר אלף אמה שיעמדו ברחוק אלף אמה ועל דרך הפשט פירש רבינו סעדיא ז״ל כי אלו שירי המעלות היו נאמרים בקול רם ובקול שיר היו מעלין הקול והם נאמרים על בני הגלות וזו המעלה אמרה דוד על עצמו ושיתנהגו בו בני הגלות ובזה ירחם עליהם האל לפיכך אמר דוד בסוף המזמור יחל ישראל אל ה׳ אמר לא גבה לבי ולא רמו עיני כלומ׳ אתה יודע זה כי אתה יודע הנסתרות שלא גבה לבי אפילו בסתר ולא רמו עיני בגדולות ולא הלכתי כמו קודר הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני בענייני החכמה לא הכנסתי עצמי בזה אלא כפי שכלי מעט שלא אהרוס פן אפרוץ וישתבש שכלי ועל זה נאמר כבוד אדים הסתר דבר וכתיב דבש מצאת אכול דייך · אם לא שויתי ודוממתי הוא ענין אלה ושבועה כלומר אם לא שויתי נפשי כגמול משדי אמו שיתחיל לאכול מעט מעט שלא יזיקהו רוב האכילה בעבור כח המאכל פן ימות כן שמתי נפשי והשתקתי אותה שלא תכבוך על תכונתה אלא על החכמים כגמול הסומך על אמו הנותנת לו המאכל · כגמול עלי נפשי לשואלה כלומ׳ אם לא עשיתי כן תמות נפשי ותנתק ממנו כגמול הנתק משדי אמו · ורבותינו ז״ל דרשו ה׳ לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך · ולא רמו עיני בשעה שהרגתי גלית הפלישתי · ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות בשעה שהחזירוני למלכותי · ובנפלאות ממני בשע׳ שהעליתי הארון · היוצא מכלל דברי כי ענין ההכנעה והשפלו׳ היא מדה נכבדת באדם והיא מעולה מכל המדות ויש לו לאדם ללמוד מדוד המלך ע״ה שהיה מלך גדול והוא הכוכב דכתי׳ ביה דרך כוכב מיעקב והיה גבור דכתיב ביה עדינו העצני על שמונה מאות חלל רוצה לומר שהיה יוצא ברמחו הוא לשמונ׳ מאות ומנצחן והיה חכם גדול ראש סנהדרין דכתיב ביה יושב בשבת תחכמוני ראש השלישים והיה יפה תואר וטוב רואי דכתי׳ ביה אדמוני עם יפה עינים והיה משורר גדול וקולו ערב והיה מצליח בכל מעשיו דכתי׳ ובכל אשר יפנה ירשיע וכתי׳ וה׳ עמו וכמו ששבחו דואג יודע נגן ואיש חיל וגומר ועם כל זה השלימות היה ענו ושפל כל שכן אדם אחר שאינו שלם שזו היא מדה נכבדת ובה נשתבחו גדולי ישראל בה נשתבח אברה׳ דכתי׳ ואנכי עפר ואפר · בה נשתבח משה רבינו ואהרן אחיו דכתי׳ ונחנו מה ואהרן מה הוא · ואמרו ז״ל גדול מה שנ׳ במשה מפה שנ׳ באברהם דאלו באברהם כתי׳ ואנכי עפר ואפר · ואלו במשה כתיב ונחנו מה וכתיב תולה ארץ על בלימה · ובמשה כתיב והאיש משה ענו מאד ר״ל במלת מאד שהיה נכנע ושפל והיה יוצא מגדר הענוה לקצה האחרון ושאול המלך היה בו צניעות גדול כמו שמצינו בענין מלכותו כשמשחו שמואל דכתי׳ הנה הוא נחבא אל הכלים וכתיב ואת דבר המלוכה לא הגיד לו וכמו שמצינו בענין בני בנימן כשיצאו לחטוף נשים ואמרו ז״ל שלא חטף מרוב צניעו׳ עד שהחזיקה בו אשה אחת גדולה וחשובה וזהו שקרא ליהונתן בנו בן נעות המרדות כלומר בן חצופה על שהיה מדבר הרבה כנגדו בענין דוד למדנו כי ענין הענוה משובחת ואחזו בה גדולי עולם ובאו לשונות רבות מזו המדה ענו נבזה בעיניו ונמאס וצנוע ודכא ושפל רוח ונדכה ורוח נשברה ורך לבב וגו׳ ונכה רוח ולב נשבר · ורז״ל שבחו מאד זו המדה אמרו מה שעשתה חכמה עטרת לראש עשתה ענוה עקב לסוליתה דכתי׳ ראשית החכמה יראת ה׳ וכתי׳ עקב ענוה יראת ה׳ ואמרו על הגאוה לא מינה ולא מקצתה מי זוטר מאי דכתי׳ תועבת ה׳ כל גבה לב · ואמ׳ הנעלבין ואינן עולבים שומעים חרפתם ואינן משיבין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ואמרו מעשה בר׳ אליעזר שירד לפני התיבה ואמר ארבעה ועשרים רננות ולא נענה ירד ר׳ עקיבא ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך ונענה · יצתה בת קול ואמר׳ לא מפני שזה גדול מזה אלא מפני שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו ופירוש מעביר על מדותיו סבלן כמו שמצינו במשה כשדברו בו אהרן ומרים שתק וסבל על זה נקרא ענו מאד · ואמר שלמה גם לכל הדברים אשר ידברו אל

התן לבך ונאמר על אחד מן החסידים שזכר אותו אדם לרעה וכששמע בדבר שלח לו כלי מלא זהובים וכתב לו שלחת לי מנחה מזכיותיך וגמלתיך בזה ׳ ואמר החכם הרבה בני אדם ליום הדין מראין להם זכיותיהם ומוצאין זכות שלא עשאוהו ואומרים לא עשינו זה ואומרים להם עשו אחרים שדברו בכם ונטלו אותם מזכיותיה׳ נתנום לכם וכן כשיחסרו מזכיותיהם אומרים זה חסר מזכיותי אומרים להם אבדתם אותו לפי שדברתם עליו שג׳ וחשב לשבגינו שבעתים אל חיקם מכל זה בלמוד שהסבלנות מדה טובה ומרויח שנתוסף לו זכות ואמר התנא מאד מאד הוי שפל רוח שיטה עצמו לקצה האחרון ולא ילך בזו המדה בדרך בינוני כדרך שאדם עושה בשאר המדות כלן שיש לו לאדם לילך בדרך הבינוני ולא יתרחק לאחד מן הקצוות אבל בזו המדה של הגאוה יתרחק לקצה האחרון מן השפלות וזהו ענו מאד והוסיף בו מאד לרמוז בזה ועל זה אמר החכם לא טינה ולא מקצתה מי זוטר מאי דכתיב תועבת ה׳ כל גבה לב וכבר מחלוקתו היה סובר גם בזו המדה על האמצעות והיה אומר בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה ונפסקה ההלכה שיטה עצמו לקצה האחרון ולא ילבש מעטה השם יתבר׳ כי הגאוה לבוש השם דכתיב ה׳ מלך גאות לבש ׳ ואמרו ז״ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב״ה ומעלתו מיד תמצא שבוחר בשפלים ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביא׳ ומשלש בכתובי׳ כי ה׳ אלהיכם הוא האלהים ואדוני האדונים וגו׳ וסמיך ליה עושה משפט יתום ואלמנה ׳ בנביאים כה אמר רם ונשא שוכן עד וגו׳ ואת דכא ושפל רוח ׳ בכתובים סולו לרוכב בערבות ביה שמו וגו׳ אבי יתומים ודיין אלמנות כי האדם הנלבב כשיזכור ערכו אצל כדור הארץ וכדור הארץ אצל גלגל הירח וגלגל הירח לגלגל השמש וגלגל השמש אצל גלגל המקיף ידע ויכיר כמה שפלותו וחסרונו וכמה חייב להשפיל ולהכניע עצמו לפני הבורא בכל עת ובכל שעה כי יש בני אדם משפילין עצמן לסבה ובסור הסב׳ יסור ממנו ההכנע כמו האסור בעודו בבית האסורים והלוה בעת שהוא חייב למלוה דכתי׳ ועבד לוה לאיש מלוה והעבד כשהוא עבד דכתי׳ הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכשיצאו כלם מאותו העבדו׳ תסור ההכנעה אבל האדם הוא אסור כל ימיו כמו שכתו׳ תבא לפניך אנקת אסיר הוציאה ממסגר נפשי להוציא ממסגר אסיר והנה בדורות הראשונים היו חסידים מוראם מוטל על הבריות כמו שאמר׳ נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות ויונתן בן עוזיאל כשהיה דורש כל עוף המפורח עליו נשרף ואין ספק כי מעלת הנביאים גדולה ממעלתם והיו נרתעים ויראים מן המלאך כמו שכתוב בדניאל ואני במראה נהפכו צירי עלי ויהושע מן המלאך והמלאכים משתחוים לשם דכתיב וצבא השמים לך משתחוים ובהיכלו כלו אומר כבוד אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם ׳ ואמר עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו׳ כי בהסתכל האדם בשורש הויתו ויצירתו יהיה סבת שפלותו כי כשיזכור שבא מטפה סרוחה ומדם האשה וכל זה לאחר העיבור וידע כי מזונו שם מדם הנדות וכשיצא יצא במעבר השתן פעם שנית שיהיה סבה להכנעה וכמו שאמר חכם אחד אני תמה היאך יתגאה מי שעבר במעבר השתן שתי פעמים וכתיב אדם ילוד אשה וכשיחשוב ענינו בעולם הזה מן הצרות והמקרים העוברי׳ עליו כל ימי חייו ולסוף הולך למקו׳ עפר רמה ותולעה והוא עוזב כל קניניו ועניניו ויצייר בנפשו צורת עמדו בקבר במקום עז ועוז פניו ישונא ועפוש ותולעים כאלו לא האיר לעולם אורו והודו ולא יפית ריחו כשיזכור כל זה ישח וישפל כמו שכתוב חדלו לכם מן האדם וגומ׳ וכתיב אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה וכבר הזכירו חכמי המחקר כי חכם אחד

הלך למקום אחד וראה אותם כלם לבושים צבע אחד המלך והעם העשירים והעניים והיו קבריהם על פתח בתיהם ואין ביניהם אשה שאל להם על זאת ואמרו לו מה שאנו לובשין צבע אחד ממין אחד כדי שלא יתגאה אדם על חבירו העשיר על העני ושנשתוה בחיים השואה שנהיה בה במות׳ ומה שקברינו על פתח בתינו לזכור המות בצאתנו ובבואנו ומה שאין בינינו נשים כדי שלא נטרח כעניניהם ונהיה פנויין לעבודת הבורא וייחדנו להם עם בניהם מקום קרוב ממנו וכשאחד ממנו צריך דבר מעניני העולם הולך שם וחוזר מיד כל זה אמרנו בשבח ההכנעה ׳ וכבר האריך בזה הרב רבינו משה בר מימון ז״ל באבות במשנה מאד מאד הוי שפל רוח וכתב מעשה שנמצא בספר המדות על אותו חכם שהיה בא בספינה וקם אחד מגדולי הספינ׳ והשתין בפניו ולא התעורר על זה כמו שהאריך באותו הענין ׳ ואמר חכם אחר ההכנעה מחוייבת לאדם על כל פנים אם השם מביא עלינו חוסר או יסורין יכנע וידע שעונותיו גרמו לו ׳ ואם השם משפיע עליו טובה והצלחה יכנע לפניו על הטובה והחסד שעשה לו ויפחד שלא תהיה ההצלחה ההיא נסיון או נקמה שהעושר הוא על שלשה פנים ׳ או לטובה לתגמול שכר ׳ או לנסיון ומבחן ׳ או לנקמה ועונש ׳ וסימן השכר והטובה כשאדם מוציאו בצדקה ובעבודת השם ואינו בוטח בעשרו כלל כמו שאמר איוב אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון ׳ וסימן הנסיון כשמוציא הממון בדברים האסורים בתענוגים ובהנאות ובמאכל ומשתה ונשים ואינו מהנה לאחרים ואינו עושה ממנו צדקה ואינו עובד השם בו כמו שכתוב הנה ששון ושמחה וגומר אכול ושתו וזהו נסיון ומבחן ועל זה כתוב עושר שמור לבעליו לרעתו ׳ וסימן הנקמה והעונש טרדתו בהרויח ממון מסכן עצמו להורג ביום ולקרח בלילה ומפחד עליו יומם ולילה אינו נהנה ממנו ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו ואינו נותן שינה לעיניו דכתיב כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו וגומר הארכנו כל זה על המסוקים שהתחלנו ממדת השפלות והכנעה לפני כל אדם אפילו פחות ממנו ויורויח בזה שיבא לידי מעלה גדולה כתיב אם נבלת בהתנשא כלומר אם נבלת עצמך בנבלה הזאת סופך בהתנשא וכתיב גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד אמרו לאחד על מה נתעלית על בני דורך אמר לא ראיתי אדם שלא הכרתי לו מעלה עלי ואין צריך לומר חכם אפילו קטן בחכמה הייתי מכיר לו מעלה עלי כי חשבוני גדול מחשבונו והקלות נעשורת לו חסורות אם היה עשיר מפני אמרתי יותר צדקה עשה ממני אם עני ממני אמרתי די לו שפלותו ושכרו גדול משכרי אם היה גדול בשנים הייתי מכיר לו מעלה אמרתי ברוב שנותיו הוא עובד השם יותר ממני אם היה קטן ממני בשנים אמרתי חשבונו גדול מחשבוני לכלם הייתי מכבד והייתי שפל לפניו שהייתי מוצא לכלם מעלה עלי והנה בקרבן אלו הנשיאים הורה ענוה גדולה במחשבתן שלא סמכו על זכות ותלו עצמם בזכות אחרים כמו שכתב רש״י ז״ל שנחשון הזכיר זכות הראשונים ברמז קרבנותיו ׳ כי בקערה רמז לאדם הראשון שהקריב קרבן על שבקש להפוך קערה על פיה לולי קרבנו ׳ ורמז במלת אחת לקרן אחת ׳ שלשים ומאת הקערה הן שלש עשרה עשרין׳ שלא היה ראוי להעמיד תולדות עד אותו זמן והוא כמו מנין בר מצוה שהוא בן י״ג שנה ׳ מזרק כנגד נח וזכותו שהקריב קרבן וכן כף ופר וכו׳ כמו שהביא רש״י ז״ל בפירושו וזהו סבת השפלות אמר חכם אחד השם הניח אותם באדם לבלתי יתגאה ויחשוב בגובהו ׳ הנה בעינים

ונשגים ובנחירים הניח לחות וסירחון וגם בפה וסירחון
תחת הצפרנים וזיעת האדם מלבד חצינושים שהם במעים
ובחלל הגוף כי השם ית' שברא האד' בצורת הדורה היה יכול
לבוראו בלי אלו הסרחונות אבל הניח זה החותם בגופו לבלתי
יתגאה וישפיל יצרו אמרו ז"ל בסוף מכות רוצח שגלה לעיר
מקלטו וראה שהיו מכבדין אותו שם צריך שיאמר להם רוצח
אני ש' וזה דבר הרוצח ואם אמרו לו אף על פי כן יקבל מהם
וגרסינן עלת בירוש' הרא אמרה דחכים בחך מיכלא ומוקרין
בגין תיתי צריך למימר להו בחד מיכלא אנא חכים פי' מיכלא
מסכתא ראה כמה הפליגו להכניע היצר ולהשפיל אדם עצמו
ואמרו אליעזר עבד אברהם שהיו מכבדין אותו ומשימין לפניו
מאכל ומעדנים ויאמר עבד אברהם אנכי ואמרו ז"ל מום שביך
קדים אמריה ועוד דרשו ז"ל אל ההרים לא אכל שלא אכל
בזכות אבותיו פירוש שניזון בזכותו או שלא השריח לרבים
בזכות אבותיו ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל שלא
הלך בקומה זקופה ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות
חבירו דמתי' ראה חיים עם האשה אשר אהבת ודרשי' אומנות
וכמו שאמרו שלש חנות הן חן אשה על בעלה חן מקום
על יושביו חן אומנות על בעליו ואל אשה נדה לא קרב
שלא נהנה מקופה של צדקה כי הצנועין מושכין את ידיהם
ואמרו במסכת פאה כל שאינו צריך ונוטל אינו נפטר מן
העולם עד שנצרך וכל הצריך ומושך ידו אינו נפטר מן העולם
עד שאינו צריך לבריות סופיה דקרא צדיק הוא חיה יחיה פי'
זה כי אם אלו הענינים כמשמען היאך אמר צדיק הוא אפילו
רשע אינו עושה עבירות גדולות כאלו אלא אמר זה הכתוב
כי דמה הגאות לגילולים ולעבודה זרה הנה דברנו כי בזה ועל
זה באה בזו הפרשה ענין הנזיר כי כשהיה רואה יצרו מתגבר
עליו והיה מתגאה בשערו או בשאר הגאוות גופניות היה
פורש מן היין ומגדל שער כדי להשפיל ולהכניע גופו ועל זה
נקרא קדוש כמו שבא במסכת נזיר שמעון הצדיק אמר מימי
לא אכלתי אשם נזיר אלא פעם אחת שבא לי בחור נאה ויפה
מן הדרום וקווצותיו סדורים לו תלתלי' והשחית שערו בתער
שלו אמרתי לו מה ראית להשחית שער נאה כזה פי' שאתה
צריך עתה לגלחו אמר לו רועה הייתי לאבא בעירי וירדתי
למעין ונסתכלתי בצור שלי ראיתי שערי והדרת פני יפים פחז
עלי יצרי ובקש לטרדני מן העולם אמרתי ליצרי ריקה מה
אתה מתגאה עפר רמה ותולעה העבוד' הריני מגלחך לשמים
עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמותך ירבו נודרי
נזירות בישראל עליך נאמר איש כי יפליא לנדור נדר לה' למדנו
מדבריו שהנזיר העושה להרחיק עצמו מן הגאוה וכוונתו
להשפיל עצמו הוא קדוש ונזר אלדיו על ראשו ודמה אותו
הנביא לפעלת הנביאי' דכתי' ואקים מבניכם לנביאי' ומבחוריכם
לנזירים ועל זה אמרינן במסכת סוטה למה נסמכה פרשת
נזיר לפרשת סוטה לומר לך כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר
עצמו מן היין לומר אף על פי דבעל"ם נסמכין הרבה פרשיות
זו לזו זה תימה כי פרשת נזיר שבה קדושה גדולה ובפרשת
סוטה טומא' ועל זה שאלו טעם למה נסמכו ואמרו כי הרואה
סוטה בקלקולה וכו' רוצה לומר שהסוטה קלקלה שהלכה
אחרי מראה עיניה ובגבהות קלקלה וכשיראה האדם כך יזיר
עצמו מן היין כי הוא סבת כל הקלקול וענין שער הנזיר אותה
התור' בגדולו והשחתתו רמז כי הוא מותר הטבע כמו שידוע
בחכמת הרפואה ולכן משנטה לקצה הראשון מן המותרות
צריך שישה עצמו לקצה האחרון ואף על פי שאין זו דרך טובה
אלא כשהיא נעשית בדרך הרפואה ולכן היה סובר ר' אלעזר
הקפר שהוא חוט' שהוא עושה מעש' חטא אף על פי שעושה
עתה מצוה והוא כדרך המתענה בשבת דליתיב תעניתא על

תעניתא וצריך כפרה מפני שלא ילמד ממנו ויעשו זה הדרך
אם אינו צריך לכך שהוא חטא גדול וכמו שאמר הירושלמי
לא דייך מה שאסרה תורה וכו ועוד יש בו דרך אחרת ודרך
הפשט כי קרבן זה מאשר חטא על הנפש הוא שהיה לו לידור
להיות נזיר לעולם וזה נדר לזמן וכשישלם זמנו יביא קרבן על
שחטא נפשו על שחזר לתאוות העולם ואינו נזיר לעולם
כמו אבשלום שהיה נזיר לעולם ושמואל הרמתי בקבלת
רבותינו זכרונם לברכה ואלו שהם נזירי עולם היו מגלחין בכל
שנה ושנה דכתיב באבשלום והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח
ושמשון לא היה נזיר גמור כי המלאך הוא שאמר כי נזיר
אלדים וגו' ולכן היה מטמא למתים שהוא לא נדר והמלאך
לא צוה לה אלא השמרי אל תשתי יין ושכר ולא תאכלי כל
טמא ויהיה כלל ופרט במה שאמר כל טמא ופירשו רבותינו
זכרונם לברכה במה שכלל ואחר כך פרט דברים האסורים
לנזיר יין ושכר ומאשר יצא מגפן היין ויתכן בדרך הפשט
השמרי נא הוא מטומאת המתים ואל תשתי יין ושכר כמשמעו
ולכן יש בו וי"ו כי אלו היה כלל ופרט למה וי"ו ומה שהיה
מפשיט המתים ולוקח חליצותם הוא קודם מיתה שהיה
מכה אותם מכת מות ומפשיט חליצותם קודם מותם או
שהיה מצוה להפשיטם אבל קבלת רבותינו זכרונם לברכה
מכרעת שהיה שמשון הנזיר והקדוש לוקח נשים טמאות
מבנות הערלים בתמנה ובעזה ובנחל שורק וכבר כתב הרב
רבינו משה ז"ל שהיה מגייר אותם וכן האמת ועונש נקירת
עיניו מדה כנגד מדה שהלך אחרי מראה עיניו לדעת רבותינו
ז"ל כמו שאמר כי ישרה בעיני ואף על פי שאמר בתחלה כי
מה' היא הפסיד דעתו באחרונה והלך אחר תאוותיו ורבותינו
ז"ל תירצו כי אזל מיחא בתר ישרותא דעיניו אזל ואף על פי
כן עזרוהו מן השמים דכתיב ואנקמה נקם אחת משתי עיני
מפלשתים ורבנן דרשו אחת משתי עיני אנקם בעולם הזה
ועיני השני יהיה מונח לי שכרו לעולם הבא ויש ענין גדול
במה שאמרו במסכת סוטה חמשה נבראו דוגמא של מעלה
אבשלום בשערו צדקיהו בעיניו אסא ברגליו שמשון בכחו
שאול בצוארו וכלן לקו בהן ולכן היו נותנין השער תחת
הקרבן שישרף שם והוא ריח נחוח אף על פי שריחו רע' עוד
טעם אחר כי גדול השער להורות על מיעוט המשגל והפך
בשער הגוף ולכן נצטוו הכהנים בהעברת תער על כל בשרם
ולכן נסמכה פרשת סוטה לנזיר ולכן נבדקת בשלשה דברים
בכתיבת הפסוקים ובעפר ובמים לרמוז שהיא נתגאתה ולא
זכרה מאין באתה שהן המים ולאין היא הולכת שהוא העפר
ולפני מי עתידה ליתן דין וחשבון שהוא הכתב כמאמר
עקביא בן מהללאל וכן אמרו בירושלמי ועוד שלא לקחה צווי
אברהם אבינו שהיה עפר ואפר' זכו בניו לשתי מצות אפר
פרה ועפר סוטה והיה עושה לה הכהן ניוול גדול להכניעה
ולהשפילה היה קורע בגדיה ומגלה לבה וסותר מחלפות
ראשה וקושר לה חבל של מצרי על בגדיה שלא יפלו לארץ
ונמצאת ערומה בכל זה מדה כנגד מדה והיא גבהה והלכה
נטוית גרון ישפיל הכהן גבהותה ומזה הטעם היה קרבנה
שעורים מאכל בהמה ועוד שהוא רמז למדת הדין הפוגע
בה סערת ה' חמה יוצאה ואין ספק כי זה הענין היה פלא
ונס גדול בישראל להראות לכל האומות קדושתם של ישראל
ומעלתם וכי השכינה שורה ביניהם ואינו רוצה שיהיה פגם
ערוה לא באיש ולא באשה כמו שכתוב ונקה האיש מעון
בזמן שהאיש מנוקה מעון האשה תשא את עונה ואם לא
נקה אין המים בודקין את אשתו ומשרבו המנאפין בטלו מי
סוטה שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם
כי תנאפנה ואין כוונת הפסוק שתהיינה פטורות מניאופיהם

בעבור שבעליהן נואפין רק שלא יעשה בהם הנס הגדול שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם גוי קדוש ואם לא יבינו בטובה הזאת ולא יתפצו בה ועל זה ילבש כ״ומר ילכד וכן תרגם יונתן אתרשש ובעבור היות הענין חמור מאד מחל השם על קדושת שמו וצוה שימחה שמו אחר שהזהיר ואבדתם את שמם לא תעשון כן לה׳ אל׳ריכם ועל זה אמרו ז״ל כי בדבור אחד נאמרו לא תעשון כן לה׳ ומחה את מי המרים ודרשו זה על הכתוב שאמר אחת דבר אלקים שתים זו שמענו כי יש עניינים בתורה סותרים זה את זה וחלילה לא שיסתור דבורו הראשון ולכן אמרו כי בדבור אחד נאמרו אותן הסתירו׳ כגון מחלליה מות יומת עם וביום השבת שני כבשים וביום השמיני ימול · לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך · ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה · לא תעשון כן ומחה את מי המרים · והיו שני שמו׳ נמחקין אחד לכבוד השם ואחד לכבוד הבעל דכתי׳ כי מנחת קנאות אחת קנאת השם ואחת קנאת הבעל ועל זה כתיב בתחלת הענין איש איש כי תשטה אשתו · ואין איש אלא הקב״ה דכתי׳ ה׳ איש מלחמה ואמרו ז״ל כי כשם שנבדק׳ הסוטה ומתה בבטן צבה וירך נופלת כן הבועל בכל מקו׳ שהוא ועל זה כתיב ובאו ובאו שני פעמים · שתודה אם זנתה ולא ימחה השם על ידה · ומקילין לה הענין ואומרים לה הרבה ילדות עושה הרבה יין עושה הרבה שכנים רעים עושים ואומרים לה ענין אמנון ותמר · ויהודה ותמר · וראובן עם פלגש אביו · כדי שתיקל בעיניה המעשה ותודה ואם לאו כותבין במגלה אלו הכתובים · אם לא שטית טומאה · ואת כי שטית תחת אישך וגו׳ יתן ה׳ אותך לאלה וגומ׳ ובאו המים המאררים · וקוראין אותה בלשון שתכיר והיא עונה אמן אמן ומה שכופלת אמן אמן קבלו רז״ל שמגלגל עליה בעלה · זה שקינא עליו או אחרי והיא עונה אמן אמן · אמן מאיש זה אמן מאיש אחר · ואחר כך מוחה הכתב שהיא כתיבה בלא סמים המחזיקים הכתב אלא בדיו שירשום לבד והיה נקל למחות · ואם חטאה פניה מוריקות ועיניה בולטות והכהן אומ׳ הוציאוה כדי שלא תטמא העזרה · ואם היא כשרה מתוספת לה יופי ואם היתה עקרת יולדת · ואם היתה יולדת נקבות יולדת זכרים · וזהו מאמר חנה אם ראה תראה · כמו שדרשו שם ז״ל אם ראה מוטב וכו׳ כדאיתא בברכות כל זה גורם עינים רמות וגאוה · אמרו במדרש שש הנה שנא ה׳ וגו׳ עינים רמות · לשון שקר · וידים שופכות דם נקי · לב חורש מחשבות און · ורגלים ממהרות לרוץ לרעה · יפיח כזבים עד שקר · ומשלח מדנים בין אחים כל אלו השבעה דברים גורמין הנואף והסוטה · עינים רמות כי בגאותה הולכת בעינים רמות ומסתכלין בה האנשים ובאין לידי זמה · דכתיב יען כי גבהו בנות ציון וגו׳ · לשון שקר שנואפת ומתעברת מאיש אחר ומשקרת לבעלה ואומר׳ ממך אני מעוברת · וידים שופכות דם נקי שהנואף לפעמי׳ הורג לבעל או הבעל לנואף · לב חורש · שבכל יום חורשת אלו המחשבות הרעות היא והנואף · ורגלים ממהרות שממהרות לרוץ לרעה · יפיח כזבים עד שקר שאם יתפסו אומרי׳ משיחין אנו לא עשינו דבר רע · ומשלח מדנים בין אחים · ישראל שכל ישראל הם אחים שנ׳ למען אחי ורעי · והיא גורמת מדנים בין הבעל ובין האיש שהוא מקנא לו ושונאים זה את זה הרי לך שבעה דברים שאמר שלמה על כלן עוברת האשה המנאפת · רבי הונא בשם רבי אבא אמר על עשרת הדברות עוברים הנואף והנואפת אמרו לו על ט׳ אנו מודים לך אבל על חלול שבת כיצד אמר להם אני מפרש לכם על אנכי ה׳ אלהיך שכל הנואף באשת חבירו כיחש בשם וכפר שנ׳ כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא · על לא יהיה לך האשה המנאפת תחת אשה וגו׳ והיא לוקחת תחת אישה שהו׳ הקב״ה שהוא ביניהם איש ואשה · י״ה ביניהן · ולכן כתיב ב׳ פעמים בקרבן סוטה כי מנחת קנאות הוא אחד לבעל ואחד לשם ית׳ ואמרו ז״ל כי הבועל מת באותה מיתה עצמה בהצבת בטן ובנפילת ירך · ובמדרש אמרו סמך לזה סלת המאררים שנים וגימטריא שני פעמים רמ״ח רמז לב׳ גופים וכל אחד בו רמ״ח איברים ועוד תמצא בפסו׳ אחד בתורה היא וקרי הוא והא׳ הוא לרמוז לשם ששמו הוא דכתיב ראו עתה כי אני אני הוא וכתיב בלא יהיה לך אל קנא · על לא תשא שהן נשבעין לשקר לא עשינו כך · על זכור את יום השבת כי לפעמים יהיה הבעל כהן ותתעבר אשתו ממזר ויולדת בן ובחזקת שהוא כהן מבעיר בשב׳ ועורך עצים ומעלה עולות · ועל כבד את אביך שמתעברת מן הנואף ותולה בבעלה והבן הוא מכבד לבעלה בחזקת שהוא אביו ועובר בשוק ומקלל ומכה לנואף · על לא תנאף כמשמעו · על לא תגנוב שגונב מקור חבירו דכתיב מים גנובים ימתקו · על לא תענה שמעידה עדות שקר ממך אני מעוברת · על לא תחמוד שחומד אשת חבירו ולוקח כל אשר לו כי לפעמים מתעבר׳ מהנואף ויולדת בן והוא לו בחזקת שהוא בנו נמצא זה שלוקח סבה כל אשר לרעהו ראה במה חמור ענין הסוט׳ ולכן אמרו הרואה סוטה בקלקולה יגרור עצמו וישפיל ויכניע יצרו הגורם כל זה ולא יגבה לבו ולא ירום עינו כמו שאמר דוד בפסוקים הללו ואם יעשה כן יבורך בעולם הזה ובעולם הבא ולכן נסמך לענין הנזיר ברכת כהנים שיש בה שלש׳ פסוקים בראשון ג׳ מלות ובשני ה׳ מלות ובשלישי ז׳ מלות · הראשון ג׳ מלות כנגד ברכת הנהנין של פת שהיא ג׳ ברכות מן התורה הזן הארץ ובונה ירושלם · וברכה אחת בעין על״ש הבא על המזונות · ועל ז׳ המינין · ולכן מזכיר ברכה ושמירה שישלח ברכה במזונות וישמרנו מן החלאים כי רובן באין מן המאכ׳ · השני החמשה מלות כנגד ברכת המצות הכלולין בה׳ חומשי תורה והם כנגד ה׳ אורים · והשלישי שבע מלות כנגד ברכת השבח על שם שבע ביום הללתיך והנה בכאן ג׳ מיני ברכות שאנו מברכין ברכת הנהנין וברכת המצות וברכת השבח וכשאנו מברכין לשם בשלשתן הוא מברך אותנו באלו השלש ברכות ויש אומרים כי הראשון כנגד העולם הזה שיברכהו השם בגופו ובממונו ובניו ועוד שיברכהו בג׳ כחותיו השכל והצומח והמרגיש כי זה גדר החי והמדבר ויהיה שלם בכל · השני יאר ה׳ יש בו ה׳ מלות יאר לו פניו בעולם הנשמות שבו האורים הנזכרים במאמר הראשון יהי אור והוא אור הצפון לצדיקים שגנזו להם · השלישי ישא ה׳ כנגד עולם הבא שהוא בגוף ונפש ויש בו ז׳ תיבות כנגד ז׳ מחיצו׳ וז׳ כתות של צדיקים ויש באלו הפסוקים של ברכת כהנים ששים אותיות והם כנגד ששים רבוא שאמ׳ שלמה הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וכן תרגמו בירושלמי על נשיאות כפים שמברכין הכהנים לישראל ויש לעיין כי בפסוק ראשון ט״ו אותיו׳ ובשני ד׳ אותיות ובשלישי כ״ה אותיות תוספת ה׳ בכל פסוק והראשון שלש חמשיות ויש לזה ענין · ואמרו במדרש חזית שאם רואה אדם בחלומו אפילו חרב על צוארו ישכים לבית הכנסת וישמע ברכת כהנים ויכוין בברכותיו ויענה אמן אחריהם ואל ירא מחלומו ואפילו הוא מבהיל ומפחיד כי הברכה הזאת מבטלה ואם תאמר מה לי לברכת הדיוט הרי כתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכן בירושלמי דהניזקין לא ילגלג אדם בברכת כהנים שאין הברכה אלא מהשם דכתיב ושמו את שמי וגו׳ הם מזכירים שמי ואני הוא המברך דכתיב ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום וכתיב למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך וכמו שאמרו ז״ל אמר ר׳ אלעזר אמר ר׳ חנינא תלמידי חכמים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה׳ וגומר :

פרשת בהעלותך

רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם משנה היא זו באבות והיא משנה נכבדת וחייב אדם לשום לבו בה ולהזהר מאלו המדות הרעות שהזהיר התנא ועל זה אמרו ז"ל האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דאבות וזו המשנה גם כן היא בפרקי רבי אליעזר ויותר ארוכה ועניינת באלה הזהיר התנא הזה כי אלו הג' מדות הם מגונות ורעות מאד ומוציאין האדם מן העולם הזה קודם זמנו ואין לו חלק לעולם הבא כי העולם כולל שני העולמות ואלו המדות הם חולי גדול בנפש וצריך האדם ליזהר מאד מהם וכמו שהאד' כשיראה בגופו שום חולי הולך לבקש רפואה ולחשיב גופו ל'בריאות שלא ימות בלא עתו כן כשרואה נפשו חולה מאלו המדות או מקצתן ימהר לרפא אותן קודם שיצא מן העולם הזה קודם עתו ותכרת נפשו מן העולם הבא כי אלו המדות הרעות הן אבדן הגוף והנפש כי יש מדות רעות אחרו' שהן חולי הנפש לבד ואם לא יבקש להם רפואה תאבד הנפש אבל הגוף לא ימות קודם זמנו וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בפרקי אבות באותן ח' פרקים ענין חולי הנפש והאריך ברפואתה והאריך בזה בפרק ג' ופרק ד' והם דברים נכבדים מאד ואין צריך לכתבם שהוא ביארם יפה ואלו המדות הם באות משלש כחות הנפש שבאדם כי הכח האחד הוא במוח והשני הוא בלב והשלישי הוא בכבד והן ג' כחות מן הנפש וקוראין לו הרופאים נפשות עד שראש הרופאים כתב כי ג' נפשות הן באדם ואלו הג' מדות באו מאלו הג' כחות ואלו הכחות נטעם השם באלו השלשה מקומות לטובת הגוף ולתיקונו ולעבודתו יתברך וכשהאדם משתמש בהם בעבודת השם הוא בריא ונוחל שני עולמות וכשהוא משתמש בהם בהפך הוא חולי הנפש ואם לא יבקש רפואה ימות במהרה ויאבד שני העלמו' ואלו השלשה כחות או נפשות קראום בעלי החכמה שם האחת נפשית והוא כח המוח · והשנית חיונית והוא כח הלב · והשלישית טבעית ולפעמים קורין לה בהמית והיא בכבד · ואלו השלשה מדות באות מאלו הכחות כי הקנאה באה מכח המוח · והתאוה מכח הכבד · והכבוד מכח הלב · וכשתמש האדם באלו המדות כראוי עובד השם בהם ובהשתמש בהם שלא כדין הוא מאבד גופו ונפשו ואנו צריכין לבאר היאך באו לתועלת האדם ולעבוד השם והוא כשהאדם מתקנא בחסידים ובחכמים בדרכיה' ויוצא בעקבותיהם ולומד ממעשיהם זו הקנאה היא טובה ומשתמש בה בענין שהיא נטועה במוח כי שם החכמה וכח משכנה וזהו מאמרם ז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה וזהו מאמר שלמה אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום כלומר אל תחמוד ותקנא עושר ומעלת החטאים אלא תקנא ביראים וחסידים ללכת בדרכי השם וזו היא יראת ה' ובה מצוה להתקנאות וגם כן לקנאת ברשעים ובחטאים ליסרם ולהוכיח כמו שכתוב כי קנאתי בהוללים קנא קנאתי בקנאו את קנאתי כמו שבא בענין פנחס ואליהו · וכן התאוה נטעה השם בכבד לעבודתו ולקיום הגוף לאכול ולשתות הצריך לו לשובע נפשו כמו שכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו וכתיב כי תאוה נפשך כי לולי התאוה ימות האדם ולכן כשיחלה זה הכח צריך לבקש לו רפואה כמו שהוא ברפואות לחזק תאות המאכל וזו היא עבודת השם כי לא המתים יהללו יה וכמו שאמר חזקיהו כי לא שאול תודך מות יהללך חי חי הוא יודך כמוני · כי בהיות האדם בריא וחזק יכול לעבוד השם ואם הוא חלש ותש כח אינו יכול לעבדו · וכמו שאמרו ז"ל בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול בשירותיה · ונקר' הנזיר חוטא ואמרו בירוש' לא דייך מה שאסרה תורה וכו' ואמר הכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו ואמרו ז"ל עתיד אדם ליתן דין על מה שראו עיניו ולא נהנה ממנו · ואמר שלמה שמח בחור בילדותיך וגומ' והלך כלומר על הפיזוע ולא תרבה המותרו' וכן תאות המשגל היא מעבודת השם ולכן באו רפואות גם בזה לפריה ורביה לקיום המין וכשהאדם משתמש בזה הכח לזו הכוונה הוא עובד השם · וכן הכבוד נטעו השם בלב לגבורת לבו בדרכי השם שיתכבד בעשית המצו' ולא יהיו מזולזלין בעיניו ילך בציציתו וילך בלולבו לבית הכנסת ולא יאמר אתבזה בזה הוא שאמר דוד ונקלותי עוד מזאת ויתכבד ויתגאה ברשעים ושלא יקל בעיניהם וינהג סלסול בעצמו לכבוד תורתו דכתיב סלסלה ותרוממך וכמו שהזהירו ז"ל לתלמיד חכם שיהיה מסולסל בבגדיו ולא ימצא רבב בבגדו ואמרו כל משנאי אהבו מות זה הנמצא רבב וכתם בבגדו ואמר אל תקרי משנאי אלא משניאי וכל זה הסלסול עם שפלות הלב יראה להם סלסול ויהיה לבו חלל כלומר שלא יהיה מראה לשונאיו שפלות אלא סלסול ובקרבו בהחבא לבו חלל בקרבו וכשהאד' משתמר בזו הכוונה עובד את ה' וכשיוצא מזה הגדר ונפשו חולה משתמש באלו המדו' לרעה והפך הכוונה משתמש בקנאה בקנאתו בחכמים שלא לשם שמים ובבעלי המדות והעשירים כאלו הוא חושב שהכל הוא גזול ממנו ויהיה רוצה שיהיו לו כל אלו הכבודות והמעלות ושיהיו האחרים ריקנין מהכל כלו הוא חושב שהוא ראוי לכלן ואין אחר ראוי לכלן ואין אחר ראוי להם ורודף מעלת שלטונים וכל ימיו מכאובים וכעס עניינו והוא סיבת אבדן גופו ויוצא מן העולם הזה קודם זמנו כמו שאמר שלמה ורקב עצמות קנאה כלל בזה אבדן שני העולמים רקבון גופו שהוא הולך ומתדלדל כידוע מן הרפואה בקנאים ובחשקים ועוד עצמותיו בקבר מתרקבין ואין לו תחיה ואין לו עולם הבא ועליהם אמר ותהי עונותם על עצמותם ואמר חכם אחד אין צריך השם לנקום מהקנאה כי דיו קנאתו שיביאנו לידי כליון חרוץ ויהיו כל ימיו בצער ומכאוב ואמר חכם אחד הקנאה כמו האש כשאין לאש עצים מכלה עצמו והמתקנא מוסיף גדולה כמו שאמרו במדרש ואוהביו כצאת השמש אלו ישראל שהם בגלו' עלובין ומוסיפין מעלה כשמש שקנא בו הירח · והתאוה גם כן כשיוצאה מן הגדר שאמר היא רעה ששולט עליו יצרו ומגביר תאותו במאכלים גסים ורבים ובשאר ההנאו' הגופניות ובפרט עם הנשים שהיא סבת אבדן גופו כי לעולם לא ישבע כמו שאמרו אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע כי מי שמושל ומגביר עליו כח התאוה אינו רואה עצמו שבע לעולם ומביאו לעבור על כל התורה עד ע"ז כי למלאת תאותו באכילה ובמשגל יחלל שבת ויעיד שקר וירצח ועד שיניח דתו שיהיה פטור מכל המצו' ויהיה סבת אבדן הע"הז כי יקצרו ימיו בהליכת ימים ומדברו' ואמר חכם אחד אין לו לאדם אויב גדול כתאות כי האויב פעמים יגבר עליו פעמים ינוצח או אם יגבר עליו פעם אח' מניחו פעם אחר' או ירחם עליו אבל כח התאוה לא יניחהו אפילו שעה ולעולם לא ינוצח ולא ירחם עליו ולכן מוציא אותו מב' עולמו' והכבוד גם כן כשיוצא מן הגדר שאמר והוא רוצה שיתכבד על הבריו' שלא לש"ש ורודף אחר השררה ומטיל אימה על הבריו' כדי להראו' מעלתו וכבודו והוא סיבת אבדן גופו שרוכב אניות והולך מדברו' לחורב כי' ולקרח בלילה לקבץ ממון להתכבד ולהתנש' על בני דורו ויבק' מעלו' מהשרים והמלכים ויהיה סיבת אבדן גופו שיחלה וימות מהטורח אפי' אם ישיג מבוקשו ואם לא ישיג ימות מדאגה ואנחה ואם יתקרב למלכות יביאו לו כמה נזקין או שיאבד גופו שיעלילו

עליו

עליו כמו שהזהירו חז"ל ואל תתודע לרשות וכמו שאמרו ז"ל לא מת יוסף קודם אחיו אלא לפי שהתודע לרשות ונהג שררה וגלוה מתים המלכים קודם זמנם בקוצר ימים כמו שאמר חזון ישעיה וגו' בימי עזיהו יותם אחז יחזקיה שקפח ארבע מלכים בימיו שהמלכות קוברת בעליה קודם זמנן הוא שאם שהכבוד מוציא את האדם מן העולם הזה ואובד הבא שאינו ניצל מעבירות קשות וגדולות וזה ידוע ובמעט מושכל ראשון אמר התנא נגד שמא אבד שמא ועל זה אמר התנא הקנא והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם · והרב רבינו יונה פירש הקנאת על ארבעה דרכים האחת המקנא בחכמים ובבעלי המדות משנאת החכמה והמדות הטובות · והשנית המתקנא בהם לא לשנאת חכמה והמדות אלא על שהוא ביקן מהם ואינו בעל תורה ומצות · והג' המקנא בהם והולך בדרכיהם כמו קנאת סופרים תרבה חכמה והיא טובה במקצת אבל אינה שלימה מאחר שאינו מתעסק בה אלא מקנאה כמו שאמר שלמה ראיתי וגו' כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל · והרביעי הלומד מקנאת החכמים ואהבתם וזו היא המעולה והיא דרך ה' והנה מצאנו הראשונים אבדו העולמות מפני אלו השלשה מדות אדם הראשון עבר עליו רוח קנאה נתקנא בעליונים בפתויי הנחש באמצעות חוה ע' ויברח לו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וגרמו להם מיתה ולזרעם שאכלו מעץ הדעת שעשו שתי רעות גדולות במעשה ובמחשבה ויש לרבותינו ז"ל ענין בזה נזכר בפרקי ר' אליעזר בענין הנפילים שנתגאו וקנאו והוא סוד גדול כמו שרמז בזה הרמב"ן ז"ל ושנחתו ואבדו העולם הזה והבא על תאוותן וכמו שבא וימח את כל היקום וימחו מן הארץ שתי מחיות אחת לעולם הזה ואחת לעולם הבא על תאוותם הרעה שהשחיתו דרכם ונזקקו ברוב תאוותם שגברה עליהם אפילו לשאינן מינן דכתיב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ ודור הפלגה בקשו להם שררה לעשות שם וכבוד כאמרם ונעשה לנו שם ונדונו מדה כנגד מדה וברח מהם כמו שאמרו ז"ל כל הרודף אחר השררה שררה בורחת ממנו והעניינים האלו הם בפרקי ר' אליעזר יותר בארוכה ובפרשה הזאת תמצא רמז לאלו הג' מדות המגונות שהם קנאה ותאוה וכבוד הקנאה מקנאת יהושע ואמר לידת משה המקנא אתה לי וגו' ואף על פי שהיה חושב יהושע הקנאה לשם שמים שמורין הוראה לפני רבן בלי רשות אף על פי כן גער בו וחז"ל אמרו שנענש וחסרו עשר שנים משניו שיצא מן העולם קודם ימיו וכן תמצא עשר מלות בפסוק ויען יהושע בן נון כי כנגד עשרה מלות אלו שאמר יהושע נענש בכל מלה ובן נון נחשב במלה אחת ולכן אמר מבחוריו כי זה הדבור היה מבחרות ולא מזוקן וכן תמצא באהרן ומרים שאף על פי שקנאו קצת לכבוד השם כי חשבו כי הם מכוונים לכבוד השם בראותם כי זרעו לא היה כל כך הגון כמו שהיה ראוי לזרע קדוש כמשה וחרה להם על שגירש מאשתו כי אולי בזקנותו יוליד זרע כשר כמו שאמרו חכמי' ז"ל על פסוק בבקר זרע את זרעך והם חשבו שהוא פירש ממנה בעבור שהיתה כושית ונענשו על זה כמו שנזכר במקומו ובענין התאוה נרמז בזו הפרשה בענין המתאוים כמו שכתוב בפרש' ואזכור אותו דרך קצרה הנה כתיב ויהי העם כמתאוננים וגומר התחיל בפורענות המתאוננים לפרסם רשעם וחטאתם בראותם כמה נסים ומעלות שעשה השם עמהם כמו שהם מוזכרים בפרשת כתחלת הדגלים כמו שמפורש מעלתם בפרשת במדבר סיני וענין החצוצרות כי עניינם גדול בקבוץ הדגלים ובנסיעת תרועה כי היא המנצחת המלחמה ובשמחת תקיעה דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ובמלחמה כתיב וכי תבואו מלחמה ואחר כך ז' ענינים המוזכרים בפרשה ארבע מד' רוחות

אחת למעלה ואחת לפניהם ואחת משוה להם הדרכי' והורג נחשים ועקרבים והארון נוסע לפניהם והוא הארון שעשה משה ובו שברי לוחות כמו שכתב רש"י ז"ל ואף על פי שראו כל זה היו בועטין בכל וחכמינו ז"ל נחלקו במסכת שבת בפרק כל כתבי יש מי שאומר שהפרשה הזאת של ויהי בנסוע הארון יש סמניות להודיענו שהוא ספר בפני עצמו ועל זה כתיב חצבה עמודיה שבעה להודיענו כי התורה אע"פ שבאמת אנו רואין אותה שהן ה' ספרים כללן כן הוא אבל בפרטיהן ז' כמו שידוע למה ירמוז ענין הה' והשבעה וירמוז כי לעתיד לבא יתפשט כח התורה ונראה ז' ספרים ולרמוז לזה נעשו בכאן ב' נוני"ן לעשות סמניות ועשאום הפוכות שלא תהיה אות יתירה בתורה שלא תפסל בו ולא לחנם היו נוני"ן כי הם רמז לחמשים שערי בינה וחמשים של יובל הגדול וחמשים יום מהספירה והשני נוני"ן עולין ק' רמז לק' ברכות ולהודיענו לזמן המשיח מהרה יגלה שיתפרשו חמשים שערי בינה בעולם ויש מי שסובר שם כי לכך באו הסמניות להודיענו כי אין זה מקומה ונכתבה כאן להפריש בין פורענות ראשונה לשניה ושמעתי כי לכן היה נו"ן לרמוז כי למעלה היא מקומה ומה שאמר להפריש בין הפורעניות פירוש שלא יהו שלשה פורעניות ביחד כי בתלת זמני הויא חזקה והג' פורעניות הם האחד ויסעו מהר ה' שנסעו לנס מהר ה' וחשבו להם שאם ישבו עוד בהר סיני שמא ירבה להם השם תורה ומצות והם לא ידעו ולא הרגישו כי לטובתם היה כמו שאמרו ז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות והם היו כמו סוכה וברחו כתלמיד הבורח מבית הספר וזהו פורענות ראשונה ולא פרסמו הכתוב כי היה זה במחשבתן לבד ולא ידע מחשבתן אלא הקב"ה היודע מחשבות לבם והוא המגלה אותו לנו ולא נענשו עליו ואף על פי שכבר נתנו תרי"ג מצות לא היו יודעין ויש אומרים פורענות ראשונה שהרהרו אחרי משה וענני כבוד המוזכרים בפרש' ונסתם בשביל שהיה הרהור הלב · השני ויהי העם כמתאוננים כלו' מבקשי' תלונות ותואנות ומתרעמים ומצטערים על בואם במדבר ותבער בם אש ה' מדה כנגד מדה מן האש יצאו והאש תאכלם כי חטאו באש הגדולה המוליכם במדבר הגדול והנורא ולרבותינו ז"ל ענין באש הזאת שאכלה בקצה העם ודרשו בקצינים שבעם והם שבעים זקני ישראל שפרצו בהר סיני והרסו לראות והאריך להם עד כאן כמו שהאריך לנדב ואביהוא עד חנוכת המזבח ונשרפו כלם באש במה שקצצו שם · והג' המתאוים הבשר דכתיב וישובו ויבכו גם בני ישראל וגו' זכרנו את הדגה ומה שאמר התאוו תאוה מורה שהשליכו בנפשותם תאוה זרה ורעה כמי שמתאוה לאכול פחם ועפר שהוא חולי הגוף כן אלו היה להם במן כל מטעמי עולם וכל ההנאות כמו שאמרו ז"ל כי כל המטעמים שבעולם היו מוצאין במן חוץ מטו הגרועים והמזיקין שזכרו בכאן והם הקשואים וגו' ומה שאמר חנם אמרו חכמים ז"ל חנם מן המצות רוצה לומר שלא היה להם שום מצוה בהם כמו במן איש לא יותר ממנו ושלא העומר ובששי לחם יומים ומצות אחרות ויש אומרים חנם מן התורה ומן הברכות ומן המצות שלא היו חייבין בברכת הנהנין כמו עתה שהיו מברכין ברכ' הלחם לפניו ולאחריו ועל דרך הפשט כי כל זה היה במצרים חנם הקשואים והאבטיחים וגו' כי היה בהם הרבה כי כולה משקה וגנות ופרדסים והיו בהם לרוב והיו נותנין להם הרבה בעבודתם וכן הדגים במצרים הרבה ופורשי מכמורות היו מסייעין להם ישראל להמשיך השבכות ונותנין לעוזרים מדגי הים במה שנופלין מהשבכות וכן הוא גם היום וזכר הכתוב טעם המן ומעלתו להוסיף על חטאתם פשע להראות לכל באי עולם מריים ושהם כפויי טובה זאם המן

מזרע גד ודרשו חכמים ז״ל שהיה מגיד עניינם כאורים ותומים
אם בן שבעה לאחרון או בן תשעה לראשון ובעבד או באשה
כמו שהביאו שם במסכת יומא כי העומר היה מפרסם כל זה׳
והיה לבן שהיה מלבין עונותיהם והיה ראוי לזקנים ולנערים
ולקטני׳ ולכן נקר׳ לחם ודבש ולשד השמן · לשד שהו׳ טע׳ חלב
לקטנים · דבש לקטנים ולנערים · לחם לבינונים ויורד עם
ציקי קדרה בכל מיני תבלין ואבקת רוכל ׳לצדיקים דכתיב
וברדת הטל על המחנה · לבינונים ויצא העם ולקטו ·
ולרשעי׳ שטו · והיה יורד הטל תחלה ואחר כך המן וטל עליו
והיה כמונח בקופסא דכתיב וברדת הטל על המחנה וכתיב
ותעל שכבת הטל ועל זה נוהגין בליל שבת לשום לח״ם בשלחן
בין שתי מפות לבנות רמז למן וכמה שבחים ונפלאות בו
כמוזכר ביומא ולכן כראות משה רוע עניינם ומרדם וכי הכם
בועטים בטובה ובחסד השם יתעלה קץ בהם ואמר לא אוכל
אנכי לבדי ועוד שהיו בוכים על עסקי עריות שאסר להם שנ׳
בוכה למשפחותיו · ופירשו רז״ל על עסקי משפחותיו · וכן
זכרנו את הדגה רב ושמואל חד אמר דגים ממש וחד אמר
עריות · וחרה לו ואמר אם ככה את עושה לי וגו׳ ומה שאמר
הכתוב והיה לכם לז״א אמרינן במדרש זה יצר הרע · ומה
שאמר לא יום אחד תאכלון וגו׳ וכל אותו החשבון במדרש
אומרים שהם ששים ושבעה ימים כנגד שבתות וימים טובים
כיצד חמשים שבתות וארבעה ימי פסח ושנים עצרת ושנים
ראש השנה ויום כפור וארבעה סוכות וארבעה שבתות של
עיבור הרי ששים ושבעה כלומר כנגד אלו הימים שיאכלו עתה
יאבדו כל הימים הטובי׳ שלא יאכלו בהם ויש אומרים כי לכך
פרט אלו הימים לפי שהיו כתות והשם הבין מחשבותם · יש
מהם שמתאוים בשר יום אחד ויש מהם שמתאוים שנים וכן
כל אותן המחשבות והשם רצה להשלים לכל אחד תאותו
שלא יאמרו כי ידו תקצר מי שנתאוה יום אחד אכל אותו יום
ומת מיד וכן בכל הימים וכן כלם ולכן כתיב לא זרו מתאותם
ואף ה׳ חרה בהם וקברום שם דכתיב קברות התאוה כי שם
קברו את העם המתאוים ודרשו ז״ל בקבר היו קורין רעב רעב
וזהו המתאוים אפילו בקברותם היו מתאוים ומה שאמ׳ ובעיני
משה רע היא מה שאמרו אין כל שאין להם ברכה ממדת כל
ומדת חרון אף השם גרם למשה רע שנתמעטה נבואתו כמו
שאמר למה הרעות ממש שלא היו עמו פנים המאירים ולא
היה מוצא החן כמו שכתוב אם נא מצאתי חן בעיניך וזהו אם
ככה את עושה לי וזהו ואל אראה ברעתי ממש ומה שאמר
משה הצאן ובקר ישחט להם כבר דרשו ז״ל כי זה אחד מן
המקראות שהיה דורש ר׳ עקיבא ואין ר׳ שמעון דורש כמותו
ר׳ עקיבא דורש דברים כמשמען ומצא להם מי מספיק להם
והיא כמו ומצא כדי גאלתו ואי זו קשה זו או שמעו נא המורי׳
אלא זו לא אמר ברבים אלא בינו ובין הקב״ה חס עליו הקב״ה
אבל שמעו נא המורים נאמר ברבי׳ ולכן נענש · ר׳ שמעון אומ׳
כי שכתוב עליו בכל ביתי נאמן הוא יאמר דברים כאלו אלא
כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו׳ ואתה אמרת בשר אתן להם
וגו׳ ומצא להם המאורע הזה שתמית אותם וכי אומרים לסוס
אכול כור שעורי׳ ואחתוך ראשך מיד אינו זה מן הדין וחלילה
לך ואין זה שבחך ענהו השם היד ה׳ תקצר אם לא אתן להם
אמרו כי ידי תקצר ומוטב שיאבדו הם ומאה כהם ולא תקצר
ידי בעיניהם אמר לפניו הריני הולך לפייסן אמר ליה עתה
תראה היקרך דברי שלא ישמעו אליך ויצא משה וידבר אל
העם כיון שלא שמעו אסף שבעי׳ זקנים וקרה להם מה שקרה
כי מתו בתאוותם · ויש אומרים כי חלילה שמשה נסתפק
ביכולת השם ית׳ א״ל אמר אתה אסרת להם בשר תאוה אלא
בהקרבה ואין כאן אלא שלש כהנים אהרן ושני בניו ואיך

יספיקו להקרי׳ המורס ויבא לידי נותר כי את כל דגי הים יאסף
להם ומצא להם כלומר בגיהותא אכל אתה אמרת בשר אתן
להם אמר היד ה׳ תקצר וכי אין בידי לתת להם בשר שלא יהיו
צריכין להקרבה ונתן להם השלו שאינו ראוי לקרבן ובמדרש
תילים ויהרוג במשמניהם כלומר השמנים והבריאים ששאלו
מתוך כרס מלאה שהיה להם מקנה אבל הכחושים היו יכולין
לומר ששאלו להבריא עצמן וזה הוא דכתיב שלו וקרינן שליו
מהם בשלום ומהם בקוצים וחרבות והנרמז בזו הפרש בענין
התאוה והכבוד נרמז גם כן בכאן בענין אלדד ומידד ובענין
הזקנים כי אמרו בכאן אספה לי שבעים איש והסנהדרין
שבעים איש וזה המנין כתב הרמב״ן ז״ל כי רמז לשרי מעלה
שהם שבעים והסנהדרין שבעים ואם כן עם הנשיא אחד
ושבעים והשכינה עמהם הם שבעים ושנים כנגד שם המפורש
היוצא משלש פסוקים הידועים ומדת חסד עולה שבעי׳ ושנים
ואם כן הם יותר מהשרים כי השרים הם שבעים ואנו חושבין
עם הסנהדרין שבעים ואחד וי״א כי עם מיכאל שרינו הם ע״א
ושכינה ע״ב גימטריא חסד וכן כוונת הנה ה׳ נצב על חומת
אנך וזהו אך טוב לישרא׳ והנו״ן בינתים רמז לחמשי׳ שערי בינ׳
וכן במדרש אבל אין צורך כי לפעמים נחשב ישראל בכלל
הע׳ וחוץ מן הע׳ כמו שכתב הרמב״ן ז״ל כי מדתה לפעמי׳ תקרא
שביעי׳ ולפעמים שמיני כנגד שביעי ושמיני כי תמצא שביעי
עצרת ושמיני עצרת והוא סוד · ואמ׳ הפי״ש ובתרומה מעשה
מפורשת · ובאלו הזקנים ובאלדד ומידד יש בו דעות במסכת
סנהדרין על פסוק שאמר וישארו שני אנשים במחנה כי הכם
היו שבעים ושנים ששה לכל שבט כי אם היו חמשה חמשה
היו חסרים לקחו ששה מכל שבט עלו שבעים ושנים לקח
שבעים ושנים פתקין בשבעים כתב זקן ובשנים חלק קראם
לאהל מועד שיטלו פתקיהם מן הקלפי וכל מי שיעלה זקן
כבר קדשוהו מן השמי׳ ומי שיעלה בידו חלק אין חפץ השם
בו והיה משה בלי קנאה ואשמה ונראה כי בגורל התחילו
ליקח דאם לא כן עדין היה מחלוקת מי יתחיל ליקח כי אינו
שוה פתק ראשון לאחרון דכל דפריש מרובא פריש ועם כל
זה אלדד ומידד ברחו מן השררה והשפילו עצמן כדי לחלוק
כבוד לזקנים שלא יצאו שנים מהם בפחי נפש ונשארו
במחנה יש מי שסובר במחנה נשארו כמשמעות הכתיב ולא
נכנסו לאהל להמנות עם הזקנים אלא שיהיו הע׳ שנכנסו
הסנהדרין ושופטים בלי גורל וזו שפלות גדולה שנתנו גדולתן
לאחרים כי אולי יעלה בידם נתק זקן · וי״א כי נכנסו לאהל
שלא יעברו על מצו׳ משה שיכנסו כלם לאהל ונשארו פתקיה׳
זקן זקן שיצאו כבר השני פתקין שהיה כתוב בהן חלק ולא
יצאו אלא ששים ושמנה שהיה כתוב בהן זקן ואלו לא קבלו
פתקיהן ויצאו כדי שישארו השני זקני׳ שבידם חלק במקומם
וזה שפלות וענוה להם ולכן הוסיף השם להם כבוד על כבודם
ששאר הזקנים לא נתפרשו שמותם והם נתפרשו שמותם
ושאר הזקנים פסקה נבואתם והם לא ושאר הנביאים היו
מתנבאי׳ מרוחו של משה ואלו מרוחו של הקב״ה דכתי׳ בזקנים
ואצלתי מן הרוח אשר עליך וכתיב ויאצל מן הרוח ובאלו אין
כתיב אלא ותנח עליהם הרוח וכתיב ואת רוחי אתן בקרבכם
וכתיב בכאן הרוח כלו׳ הידוע וקנא יהושע ואמר אדוני משה
כלאם שהם מתנבאים בלי רשות וי״א שהיו מתנבאי׳ על עסקי
גוג ומגוג · וי״א על ענין משה שימות ויהושע מכניס ישראל
לארץ ואמרו בשלמא למאן דאמר על ענין משה היינו דאמר
כלאם שהיה רע בעיניו אלא למאן דאמר על עסקי גוג ומגוג
מאי כלאם שהיו מורין הוראה בפני רבן והיה חושב כמשוגעי׳
ואמר השלם בבית הכלא והתרגום ירושלמי מנע מנהון רוח
קודשא מלשון לא תכלא רחמיך והשיב לו משה המקנא אתה

לי

לי וכי הנבואה שלי וקבלה ביד הראשונים ז"ל כי אלו אלדד ומידד היו אחי משה מן האב כי ידע עמרם איסור ערות מן משה שעתידה תורה לאסרם ופירש עמרם מיוכבד דודתו ולקח אשה אחרת והוליד את אלו כמו שאמ' בוכה למשפחותיו על איסור עריות וזהו אלדד אל דוד שאין בו איסור וכן מידד ואמרו ששלח ר' הלל שהיה מארץ ישראל כתב לרב עמרם שראה את קברם והיה כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם הנה ראיה כי הבורח מן השררה השררה רודפתו ועל זה אמ' התנא שהקנאה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כמו שפירשתיו: ונסמך לזה ענין צפורה שהוא מזה הענין שדברו מרים ואהרן דרך כבוד ושררה הרק אך במשה דבר ה' אף על פי שהיו קצת מכוונים למצוה אבל יצא מדבריהם שדברו על אשה כשרה כי אמרו כי בעבור שאמרו שהיתה כושית כלומר אשה נכרית כמו הלא כבני כושיים תרגם יונתן הלא כבני נכריין והם אמרו שבעל כרחם לקחה משה וזהו שחזרו כי אשה כושית לקח ואמרו כי בעבור זה נפרד ממנה לא בעבור הנבואה כי גם בנו דבר והם כונו להסיר לעז מעל משה ועל בניו כי בעבור זה נפרד ממנ' שאם לא כן מדוע פירש ממנה אולי יהיה לו זרע טוב מן הראשון כמו שאמרנו למעלה ולא ידעו שהסכים השם על ידו שיפרוש מן האשה דאם פן חלילה להם ויצא מכל זה קצת לשון הרע בדבריהם שדברו באשה כשרה ומותרת שלקחה כדין ונפצורה כי חלילה לשם שידברו בנבואת משה כי כבר ראו מעלתו בסיני ומשה נגש אל הערפל ובדה דמשה כי כושית אינה צפורה אלא שמשה הלך על כוש ולקח מלכת כוש לאשה ודברו על זה הרק אך במשה וכי בשביל שדבר השם בו נתגאה ולא לקח אשה מבנות ישראל הלא גם בנו דבר והזכיר הכתוב כי היה ענו בכל רמ"ח איבריו כי כן עולה במלואו ענו עולה רמ"ח ולכן הוא חסר יוד וזכה משה בשביל ענותנתו ושפלותו שקראם פתאום שלא יאמרו שידע זה משה וקרא לאהרן ומרים שניהם להודעם מעלתו שלא בפניו ואף על פי כן שהיו יודעים במעלתו שהיא גדולה עליהם הודיעם יותר מעלות במשה שהם לא היו יודעים מסודות הנבואה כמו שא' במראה אליו אתודע ובמה שאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ענין הבית וסודו והודיע מעלתו בשלשה מקומות בכאן ובפרשת וארא ובסוף התורה והרה אף השם כלומר בשניהם וכפהו הכתוב לאהרן בעבור מעלתו ולכבוד השם כי היה בו רושם קצת ובעבור היות ענין הצרעת מגונה מאד שלוח מג' מחנות ומג' אבות מנודה למעלה ומנודה למטה וגם במקום עושה רושם וביוצאין משם כמו שרמז אהרן אל נא תהי כמת וכמו שפירש אנקלוס והודיע הענין ורבותינו ז"ל חלקו בזה במסכת שבת פרק הזורק ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאהרן נצטרע דברי ר' עקיבא אמר ליה ר' יהודה אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם אין כדבריך אתה מוצא לעז על אותו צדיק אמר ליה והא כתיב בם נזיפה תניא כמאן דאמר נצטרע דכתיב ויפן אהרן שנפנה מצרעתו גלגלנו כל במימרא דר' אלעזר הקפר להודיע כמה יש לו לאדם ליזהר מאלו שלש מדות המגונות כי לעולם לא תשבענה אמר שלמה המלך ע"ה לעלוקה שתי בנות הב הב׳ יש מי שפירש בדרך הפשט עלוקה כמו הפוך כמו כשבה שלמה כלומר זה החומר שממנו ההויה יש לו שתי סיבות המוכות שהם ארבעה שתים לוקחות ושתים נותנות ולעולם לא תשבענה והם שאול ועוצר רחם שעוצר הזרע ובזה ישלם ההריון ומן שתים אחרות ארץ לא שבעה מים בעבור כי חום השמש מושך לחות הארץ ועל כן הארץ לא תשבע מים׳ והאש היסודי שואב הלחות ולא תשבע׳ ונסמך לזה עין תלעג לאב וגו' בעבור שהזכיר הילדה והעיבור גם יש צער לאשה ולאב בגידול הבנים אמר כי עין הלועג לאב ולאם ואינו מכבדם יקרוה וגו' ויש מי שפירש עלוקה כדברי רז"ל סכית עלוקה ודמה אלו הענינים לה כי אינה שבעה לעולם אלא מוצצת דם עד שתופח ותפול והכל עולה לענין אחד׳ והגאון ז"ל פירש להעדר שתי סבות האחד העדר החיים במותו וזהו שאול והשני העדרים שלא יהיו וזהו ועוצר רחם׳ והאחר בצמחים ארץ לא שבעה מים ולא תוציא צמחים׳ והשני כלות הצמחים אחר היותם וזהו ואש לא אמרה הון׳ ולא פירש סמך עין תלעג לאב וגו' ויש מי שפירש כי מזה החומר באות השתי נפשו' הטבעי' והחיונית ומשתיהן יוצאות אלו המדות הב הב כח הצומח והמרגיש שבאדם כי מחלק השכל לא יצא רע אבל מן המרגיש והצומח יוצא כשהאדם אינו משתמש בהם לשם שמים כמו שאמרנו ואמ' שלש הנה לא תשבענה כח הזן והמגדל וכח המולי' שהם בנפש הצומחת והיא הטבעית שעושה מעשיה בטבע׳ וארבעה לא אמרו הון אלו השלש עם כח המרגיש אשר בנפש החיונית: ובמדרש שלשה הנה לא תשבענה אלו השלש מדות המגונות אשר באדם והם הקנאה והתאוה והכבוד ומה סופן של אלו הארבעה לא אמרה הון אש של גיהנם ששורפת אותם ויש אומרים שם בענין אחר לעלוקה זו גיהנם שאומרת הב הב׳ ולמי שלש הנה כלומר שיתנו לה בעלי אלו השלשת מדות וסמך לזה עין תלעג לאב וגו' כלומר אב זה הקב"ה דכתי' אביך קנך אם זו כנסת ישראל דכתיב תורת אמך שלא יאמר אדם הקב"ה נתן בי אלו הכחות מה אעשה כי אני מוכרח בזה ואין עלי משפט גיהנם אינו כן יקרוה עורבי נחל וגו' כלומר שהוא עשה האדם ישר וכמו שאמ' שלמה לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלדים את האדם ישר וגו' ואמ' אולת אדם תסלף דרכו וגו' וכבר כתב הרמב"ם ז"ל ענין נכבד בזה בחלק ג' בפרק י"ג והביא אותו הדעת המופסד מאלרזי והכריח כי המציאות טוב מאד והרעות הבאות הם מפועל האדם בבקשו היתרונות כי הדברים ההכרחיים הוא יתברך בנאן בשפע ובלי עמל גדול כמו שתמצא שם בספרו וכן הוא יתברך ברא באדם אלו הכחות הצומח והמרגיש לעבודתו ואין צריך לומר כח השכלי כי בכח השכלי במעלת השם ובמעשיו ולא יקנא איש אבל ישמח השם בראות כמה אנשים שאין להם פת היום לאכול ומחזרים על הפתחי' וישבח השם במה שחננו ואם הוא מעט׳ אמ' חכם אחד לא תביט במי שהו' למעלה ממך הבט במי שהם למטה ממך ותשבח השם׳ ועוד אמר התנא אי זהו עשיר השמח בחלקו ובכח המרגיש ובחמשה חושים כעינים ואזנים ובשאר החושים יעבוד השם וירדוף הכבוד לעבודתו כמו שאמרנו וכן הצומח יעבוד השם יתברך באכילה ושתיה ומשג' כמו שאמרנו לקיו' הגוף לקיום המין כי לא תוהו בראה לשבת יצרה הנה הלועג ואו' כי השם סבב לו אלו המדות המגונו' יקרו' עורבי נחל שהם מלאכי חבלה מלאכי דין שהם אכזרי' בעורב המניח ילדיו ויאכלוה בני נשר אפילו המלאכים הרחמנים כמו הנשר דכתיב כנשר יעיר קנו יתהפכו לו אכזרים כמו שבא בבלעם שהיו בו אלו חמדות ומלאך רחמים נהפך לו לשטן כמו שכתוב הנה אנכי יצאתי לשטן ואמרו ז"ל מלאך רחמים היה ונהפך לו לשטן ולכן באו אלו הענינים בזו הפרשה כמו שאמרנו להתרחק מאלו המדות המגונות ולהדבק בהפכן ולכן סיים במדות השפלות והכנעת היצר ושבח הענו' במשנה כי היא מדה מעולה כמו שאמרנו בשבת שעבירה ושאלו לאליהו מאן יתיב בפרגוד של מעלה ואמר להם שפלי ענותני ח"הד וענוים ירשו ארץ׳ וחכמים ז"ל במסכת חולין מאי דכתיב לא מרובכם מכל העמים אמר הקב"ה חושק אני בכם שאפילו בשעה שאשפיע עליכם טובה אתם משפילים עצמכם נתתי

גדולה

גדולה לאברהם · אמר לפניו ואנכי עפר ואפר · למשה ואהרן אמרו ונחנו מה · לדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש · אבל אומות העולם אינם כן נתתי גדולה לנמרוד אמר נבנה לנו עיר · לפרעה אמר מי ה׳ · לסנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה׳ את ירושלם מידי · לנבוכד נצר אעלה על במותי עב אדמה לאל עליון · לחירם מלך צור אמר מושב אלהים ישבתי בלב ימים · אמר ר׳ יצחק מאי דכתיב האמנם אלם צדק תדברון מה יעשה אדם בעולם הזה יעשה עצמו כאלם יכול אף לדברי תורה כן תלמוד לומר צדק תדברון יכול יגים דעתו ת״ל מישרים תשפטו ומדת הענוה מטהרת הגאולה דכתיב יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים והמשיח נשתבח בזו המדה דכתיב עני ורוכב על חמור ותרגם יונתן עניותן גילי מאד בת ציון הריעי ירושלם הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות

המקום ברחמיו ימהר ביאתו בימינו : אמן

פרשת שלח לך

לכו בנים שמעו לי יראת ה׳ אלמדכם : מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב : נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה : סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו : (תהלים לד)

לכו בנים הכתובים הללו אמרן דוד עליו השלו׳ במזמור לדוד בשנותו את טעמו ויסדו באלפא ביתא ואין ספק כי על מזמור שעשה באלפא ביתא הוא נכבד מאד ולכן עשה בהם זו ההכירא ואמרו ז״ל כי כל מזמור שהוא באלף בית משובח והראה בו דוד עניינים נפלאים ובזה המזמור הודיענו עניינים נכבדים מאד צריכין לאדם על כל פנים כי הודיענו היאך יתנהג האד׳ במקרים כמו שהתנהג עם אכיש מלך גת והודיענו שצריך האדם להתנהג בחמשה דרכים האחד לבטוח בשם ולא בגבורתו ובממונו כמו שאמ׳ בה׳ תתהלל נפשי לא במושיע אחר כי אין מושיע זולתו כי לפעמים יחסרו העוזרים כמו שאמר כפירים רשו ורעבו וכמו שאמר טעמו וראו כי טוב ה׳ · ואפילו איבריו של אדם חסרים לו ואין לסמוך עליהם כמו שכתוב בספר חובת הלבבות על סופר אחד שהיה מהיר במלאכתו ששאל לו אדם אחד היאך שלומך אמר לו טוב בעוד שידי קיימא ובריאה ולבסוף נתבטלה ידו · והשני לדרוש השם ולקרא אליו בצרתו כמו שאמר דרשתי את ה׳ ועגני הביטו אליו ונהרו כלומר ירוצו כמו ונהרו אליו והוא לקוח מן נהר זה עני קרא וה׳ שמע וגו׳ · אמרו חכמים ז״ל אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם וכו׳ · והשלישי שיתקן עצמו עם כל זה להצלה ואל יסמוך על הנס ויעשה תחבולה כל מה שיוכל ואפילו תחבולה גרועה וקלון כמו שעשה הוא שהוצרך לשנו׳ טעמו והראה עצמו משתגע כמו שכתוב לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך וזה הענין מבואר בספר שמואל כי ברח דוד אל אכיש מלך גת ומה שאמר בכאן לפני אבימלך הוא אכיש כי כל מלך פלשתים נקרא אבימלך ועל זה תמצא אבימלך בימי אברהם ויצחק וכן מלך מצרים פרעה ומלך צור חירם שם העצם אכיש כמו אמ״ר אל פומ״לין וכשבא דוד בגת הכירו בו אנשי פלשתים שהרג לגלית ואמרו הלא זה דוד מלך ישראל כלומר עתה ימלוך על הארץ כי כן התנה עם גלית אם יכני והיינו לו לעבדים וכששמע דוד זה פחד ועשה תחבולה ונשתנה דכתי׳ בשנותו את טעמו כלומר שכלו כמו שחתי טועם המאכל אם הוא מר או מתוק תפל או ערב כן השכל טועם הדברים אם הם ראויים להתכבד או לא וכמו שאמר איוב לחביריו היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות ואמר ריר חלמות כי הוא התפל הידוע יותר כי ריר החלבון מועט כי חסר חום הטבעי ועל זה אמר בריר חלמות ואמר במדרש על שאמר כי קנאתי בהוללים והיה מלעיג בשוטים אמר ליה חייך תצטרך לזו המדה ועל זה אמר שלמה את הכל עשה יפה בעתו וזהו שאמר בכאן בכל עת ואמר יקר מחכמה והשגעון שעשה דוד שכתב על דלתות הבית אכיש מלך גת חייב לי ק׳ רבוא זהובים ואמר חסר משוגעים אני כי אשתו היתה שוטה והיתה צועקת כששמע׳ אכיש חייב לי כך ועל כן גרשו מארצו הנה שלא סמך על הנס ויחץ את העם אשר אתו וכן עשה שמואל כשאמר לו השם מלא קרנך שמן ולך וגו׳ ואמר איך אלך וגו׳ והשם לא אמר לו סמוך עלי כי אני הממית והמחיה ועלי להצילך מכל פגע רע אבל אמר עגלת בקר וגו׳ וכן בא בפרשת הזאת שקרנו ראשי השבטים ואמרו למשה נשלחה אנשים וכתיב וייטב בעיני וגו׳ כי לא סמכו על הנס וגם משה נמלך בשכינה והשיב לו שלח לך וכן עשה משה וישלח משה לרגל את יעזר · ויש לשאול במה שאמר משה המובה היא אם רעה והלא אמר לו השם ארץ טובה ורחבה ועוד מה צורך בה וכי אם רעה היא לא יעלו ועוד מה חטאם של מרגלים כי לפי הנראה השיבו תשובה על מה שצוה אותם משה על כל הענין ואלו השאלות כבר תירץ אותם הרמב״ן ז״ל בפירושו ועיקר הדברים לפי דעת רבותינו ז״ל חטאו ישראל באמרם נשלחה אנשים וגו׳ שהיו רואים את ישועת ה׳ תמיד והיה להם ללכת אחר הענן ומשה קבל דבריהם לפלאת תאות׳ ויהיה טעם וייטב בעיני הדבר שסבלתי דעתכם ונמלך בשכינה והשם אשר נתן רשות לאדם לבחור בטוב או ברע השיבו שלח לך לדעתך איני מצוה לך וצוה שיקח איש אחד לשבט אנשים נכבדים ונשיאים אולי יזכרו וישובו אל ה׳ ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכלן וזהו טעם על פי ה׳ ונרא׳ מדעתם ז״ל כי משה עמד על סוף דעתם וקרא להושע בן נון יהושע לומר יה יושיעך מעצת מרגלים להודיע כי ידיעת השם לא תבטל האפשר ולא תכריחנו וכשם שלא נודע מהיתו כך לא נדע היאך · ונחזור לענין שהתורה לא רצתה שיסמוך אדם על הנס · וכן אמרו אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין ואם עושין מנכין לו מזכיותיו וכן הוא אומר קטנתי מכל החסדים וגו׳ וכתיב לא תנסו את ה׳ וכן צריך לעשות במזונותיו ובחליו שלא יסמוך על הנס אלא יטרח אחר פרנסתו ורפואתו ויסמוך על השם שיעזרהו עם השתדלותו וזהו ורפא ירפא וכתיב וגם בחליו לא דרש את ה׳ וגו׳ · והרביעי שידע האדם ויכיר כשיצא מן הצרה והסכנה כי לא בכח השתדלותו ניצול אלא בעזר השם ית׳ כמו שאמר בכאן מכל מגורותי הצילני וכתי׳ חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו · והחמישי שיודה לשם אחר הצלתו שהצילהו כמו שאמר אברכה את ה׳ בכל עת · ואחר שאמר כוונת המזמור נחזור לפרש הכתובים שהתחלנו בהם ואמר לכו בנים שמעו לי וענין לכו כמו זירוז כמו לכו נא ונוכחה · לכו ונחשבה על ירמיהו בנים התלמידים כמו בני הנביאים · יראת ה׳ אלמדכם אמר היראה כי היא המדה המעולה יראת שמים · ומה שאמר שעבודת האהבה היא גדולה מן היראה לבד בעבור כי יש כמה בני אדם עובדים מיראה ואין אהבתם קשורה בלבם וזו עבודה פחותה אבל היראה הבאה אחר אהבת השם היא מעולה ולכן נקרא אברהם ירא בעקידה שהיא היתה התכלית של עבודה עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב בעולם הבא שכולו ארוך וטוב

כמו שאמר לעולם שכולו טוב · יעשה זה נצור לשונך מרע
וגו׳ · סור מרע ועשה טוב · כלל בשני הכתובים האלו מצות
עשה ולא תעשה התלויים בדיבור ובמחשבה והם כלל כל
המצות · נצור לשונך בדיבור ואמר מרע כלל כל דבור אסור
כגון לשון הרע וקללת אב ואם וכל שאר דברי׳ אסורי׳ : ושפתי׳
מדבר מרמה במחשב ששונאו מרמהו בפיהו דכת׳ בפיו שלום
את רעהו ידבר וגו׳ · ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאי׳
ומשולש בכתובים בתור׳ לא תשנא את אחיך בלבבך בנביאים
אלה הדברי׳ אש׳ תעשון דברו אמת איש את רעהו ואיש את רעת
רעהו אל תחשבו בלבבכ׳ בכתובים אל תחרוש על רעך רעה ופי׳
הר׳ נצור לשונך מנבלה וחלב ודם לא אמר אלא מדבר מרמה
כי הנזהר מזה זוכה לחיי העולם הבא ואומרו סור מרע כלל
כל לאו שיש בו מעשה רע · ועשה טוב כלל כל המצות : בקש
שלום בתה ורדפהו בלב וזו היא יראת ה׳ שלימה והתחיל
בלשון דכתיב נצור לשונך וגו׳ כי הדיבור תכלית האדם והוא
יתרונו על שאר בעלי חיים כי כל בעלי חיים הם משותפין
עם האדם ביצירה על כן כתיב בשניהם ויצר ה׳ אלדים זולתי
שבאד׳ כתיב וייצר בשני יודין שתי יצירות הגוף והנשמ׳ ואמרו
בברכו׳ שני יצרים כאמרו שם אוי לי מיצרי אוי מיוצרי מה שאין
כן בבהמה אבל בדין ה סודות הם שותפין אלא שהאד׳ לקוח
מן הזך שנאמר ומן הארץ הקדוש׳ שהוא גוף זך מכוון כנגד
כסא הכבוד ומשם שרשו ולכן הולך בקומה זקופה ובעלי חיים
הם בהפך לקוח יסודם מן העפר ואין בהם חלק עליוני׳ ולכן
פונים למטה והמשל בשמן הזך שמעלה הלהב ואם הנר דולק
בשמן עכור אינו עושה להב אלא מעט ופונה לכאן ולכאן
כי בחמשה החושים אין יתרון לאלו על אלו אלא בלשון
שהוא הדיבור ויש יתרון לשאר בעלי חיים על האדם בחמשה
חושים ובתחבולה ובבושת וצניעות כמו שאמרו ז״ל למדנו
צניעות מחתול ואמר גמל תאוחר בין הגמלים וכו׳ · והדיבור
באדם יתרונו על בעלי חיים ולכן קרא אדם שם אשתו חוה
ולא חיה כי כמו שאמר השעם אם כל חי היה לו לקרא אותה
חיה אבל שלא ישתתף עמהם בשם שקראם חוה מלשון אחות
דעי׳ אחוך שמע לי׳ · כמו מדברת זהו היתרון אם כל היתרון
הוא בלשון ואף על פי שיש לבעלי חיים לשון נתן השם באדם
כח בלשונו לדבר עם שיתוף השכל כי הוא עם השכל מוציא
הדבר מן הכח אל הפועל וכמו שאמר החכם הלשון הוא עבד
הלב והוא משרת הגשמה שאף על פי שנברא הלשון לעזור
המאכל להשבו מכאן ומכאן כשאר לשונות בעלי חיים עיקר
יצירתו באדם הוא הדיבור ולכן חייב אדם לשמש אותו בדברי׳
הצריכין לו בקדושה ולא בנבלות הפה ובלשון הרע אמ׳ חכם
אחד הפה והלשון הוא פתח הנשמה וכן נקרא פתח פיך
ואין לשתפו בלשון הרע והוא כמעביר סילון של מים סרוחין
בפתח בית המקודש או בבית הכנסת או בבית המדרש׳
וכמו שאמרינן בירושלמי אמר ר׳ שמעון אלו הוית בסיני הוה
בעינא לקודשא בריך הוא דיהיב לי תרין פומין · הדר אמר
בחד פומא לא יכילנא׳ פירוש אמר אותו חכם אלו הייתי
בסיני בשעת מתן תורה הייתי מבקש לשם שיתן לי שתי פיות
אחד לדברי תורה ואחד לדיבור כוונתו שלא היה לו לאדם
לטנף לשונו שהוגה בה בדברי תורה בדברים מטונפים ולכן
אמר שלמה כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט · פירוש
לשון הצדיק צ״ל שיהיה ככסף הצרוף שאין בו שום דופי
שלא ישתמש בו בדברים בטלים בדברים המגונים וכמו שכתו׳
ודעת שפתי ברור מללו וכמו שאמרו ז״ל במסכת פסחי׳ לעולם
ידבר אדם בלשון נקיה שהרי עיקם הכתוב שמונה אותיות
שלא להוציא דבר המגונה דכתיב מן הבהמה אשר איננה
טהורה ואמר הכתוב אמרות ה׳ אמרות טהורות כסף צרוף וגו׳

והתורה אמרה בלשון נקיה אמר בקרבן אדם כי יקריב מכם
ואמר אפס כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ולא אמר מקרבך
ואמר כי חכם אחד היה מהלך בדרך ותלמידו עמו ראה נבלה
מושלכת בשוק ואמר התלמיד כמה מסרחת הנבלה הזאת
אמר הרב כמה לבנים שיניה שבח החכם הטוב שבה והניח
המגונה כי חכמים ז״ל היו עושים לשונם כלי שרת ולא היו
משתמשין בה בלשון הול כל שכן בלשון מגונה וכמו שהיו
משבחין הרב שלא שח שיחה בטלה כל ימיו כל שכן בגנות
כי הלשון נברא לספר כבוד ולדבר בצרכיו הצריך לבד והנה
האדם החכם ההוגה בתורה הקדושה היאך יטנף לשונו
בדברים מגואלים ומטונפים וזו היתה כוונת רבותינו ז״ל ובקשו
תרי פומי פי׳ תורתינו הקדושה שהיא לשון הקדש שבו ברא
השם עולמו וכו׳ קרא שם מלאכיו גבריאל רפאל ויש בהאותיות
תלי תלים של הלכו׳ כמו שאמרו במגדל הפורח באויר ואמרו
מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדים רמזו לנו כי בזה הלשון
נתנה ובאלו האותיות ומה שאמרו חכמים ז״ל בפרק כהן גדול
בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ונהפכה להם בימי
עזרא לכתב אשורית ומאי כתב עברית כתיבא ליבונאה והוא
כתב הקמעים שהוקשה לתוספות מם וסמך של כתב עברי
אינם מם וסמך שלנו חוץ מכבודם׳ וכבר תיקן זה הר״ם ז״ל כי
חלילה שיעלה בשום דעת כי תורתינו והלוחות נתנו בשום
כתב אחר לא בזה שבידינו שהוא אשורי ומה שאמרו בתחלה
נתנה תורה לישראל בכתב עברי רצה לומר ספר תורה
שכתב משה ונתן לישראל כדכתיב לקוח את ספר התורה
כי זה מורה עלוי הלשון והוא כתבו בלשון עברי שלא ישתמשו
בלשון הקדש ובכתב הקדש ובזמן עזרא חזרו וכתבו הלשון
שנקרא אשורי על שם שהוא מאושר או שעלה עמהם מאשור
אבל הלשון הזה והכתב הזה הוא הכתב שבו נתנה הלוחות
והתורה בסיני׳ נחזור לענין לב רשעים כמעט אפילו יהיה בו
הרבה ויש אומרים שׁשב ללשון הצדיק שהוא חוזר לב הרשע
לדרך טובה בלשונו הנכבד במעט מוסר ובזמן מועט כל כך
הוא לשונו רך ויפה וכמו שכתוב ולשון רכה תשבר גרם ולא
לב רשעים מעט הוא הטוב שבו ולשון הצדיק כולו כסף נבחר
מורה כי כולו צרוף הלשון והלב כאלו אמר הכתו דבר והפכו
בדרך פסוקי משלי וכבר דבר שלמה ע״ה בזה הענין מאד
בשבח הדברים הנכבדים וגנות המגונים וגם רבותינו ז״ל דברו
הרבה בענין לשון הרע עד שהפליגו ואמרו שהוא חמור יותר
מע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ולמדו זה מפני שבע״ז
אנא חטא העם הזה חטאה גדולה׳ ובגילוי עריות כתיב ואיך
אעשה הרעה הגדולה׳ ובשפיכות דמים כתיב גדול עוני
מנשוא׳ ובלשון הרע לא אמר גדולה בלבד אלא גדולות
דכתיב לשון מדברת גדולות ואמרו כאלו כופר בעיקר דכתיב
אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו ודי לנו ראיה מדואג
האדומי כי בלשונו נהרגו כמה נפשות׳ ועל זה אמרו ז״ל
שלשה הורגת לשון הרע האומרו והשומעו ומי שאומרין
עליו וכן קרה לדואג שהרי מת על זה קודם זמנו ונוב עיר
הכהנים ושאול השומע׳ ואמרו שהמקבל חמור מכלם כי חייב
אדם שלא לשמעו כלל ולגער באומרו׳ וכבר שבח חכם אחד
לפני רבו כתיבת סופר אחד והיו שם שני בני אדם אמר לידה
הרב כלך מלשון הרע שלא יגרום לאחרים לדבר עליו רעה
ועל זה העיד שלמה ע״ה מברך רעהו בקול גדול וכולי ואמר
שלמה רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון שקר פירש
כמו שרוח צפוני מונע גשם שאינו יורד כן כי שיראה פניו
נזעמים לרכיל האומר לשון הרע בסתר הוא מונע שלא
ישוב לאמר לו פעם אחרת שמראה לו שאינו חפץ לשמעם׳
אמרו במדרש ר׳ שמעון בן לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד
קודם

קודם שלא טעמו טעם חטא היו דורשין את התורה במ״ט פנים טומאה ומ״ט פנים טהרה והיה מתפלל עליהם אתה ה׳ תשמרם תצרנו מן הדור זה לעולם מן הדור הזה שהוא חייב כלייה ועם כל זה שהיתה תורה גדולה ביניהם היו יוצאין למלחמת ונופלין מפני לשון הרע שביניהם הוא שסמך לו נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה ׳ נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ׳ אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו אנשי קעילה ׳ ולשונם חרב חדה אלו הזיפים באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים וגו׳ סלק שכינתך מביניה׳ אבל בדורו של אחאב היו עובדין ע״ז והיו יוצאין למלחמה ונוצחין שלא היה ביניהם דילטוריא ובעלי לשון הרע היא שאמר עובדיהו ואחביא חמשים חמשים במערה אם לחם לפה מים אלא שהיה קשה באותו הזמן מים יותר מן הלחם שהיו הגשמים נעצרים בימי אחאב ולא היה בישראל דילטור ובעל לשון הרע שיגלה זה לנביאי הבעל והיו בעלי סוד ואפילו דברים שבלב ניתן להם בסוד ונאמן רוח מכסה דבר אפילו דבר שנאמר לו בלא סוד מכוסה ולכן אמר בתחלה סוד ולבסוף דבר ולא אמר בשניהם סוד או דבר ולכן היה אומר התנא כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב מן השתיקה פירוש כי כל ימיו של רבן שמעון בן גמליאל גדל בין החכמים ללמוד מוסר ומדות טובות ׳ וכמו שאמרו ז״ל גדול שימושה מלימודה שנ׳ פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ולכן זכה למלאת מקומו ולדעת רבותינו ז״ל פירש במה שלמדו מהנבואות שלו והעניינים שעשה כי תיקון המדות מועיל שפע החכם כי כמו הבגד אינו מקבל הצבע אם אינו נקי מכל כתם כן הגוף אינו מקבל שפע אלהי אם אינו מתוקן במדו׳ טובות ׳ ורמז לזה מעמד הר סיני וכבסו שמלותם ולזה רמז קהלת ואמ׳ בכל עת יהיו בגדיך לבנים ׳ רמז למדות טובות ונאמר ביהושע הכהן הגדול הסירו הבגדים הצואים וגו׳ ׳ כי החכמה צריכה שלש הכנות הכנת הטבע כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו׳ והלימוד כמו שבא במדרש על אדם כי ימות באהל וגו׳ ׳ והשלישית תיקון המדות לקב׳ השפע כמאמרם ז״ל אין הנבואה שורה וכו׳ ׳ ולזה כתיב כי ה׳ יתן חכמה ולזה היה אומר כל ימי גדלתי בין החכמים לתקן המדות והנה היו לאליהו תלמידים גדולים יותר מאלישע כמו שאמרו ז״ל בפסו׳ לוקח את אדוניך אדוננו לא נאמר אלא אדוניך מלמד שהיו שקולים כאליהו ולא נחה עליהם רוח אליהו אלא על אלישע בעבור שימושו ותיקון מדותיו וכן אמר ביהושע בן נון שנחה עליו רוח משה בעבור שהיה שמשו שנ׳ ומשרתו יהושע בן נון וגו׳ א״ע׳ שהיו לו תלמידים גדולים ממנו כמו שאמרו ז״ל על כלב ועל עתניאל בן קנז אמרו כלב שקול כמשה כתיב הכא ועבדי כלב וכתיב ועבדי משה כמ״ש במסכ׳ תמורה ואף ות״ש קלין וחמורין וגזיר׳ שוה ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה וכולן עתניאל בן קנז החזירן מפלפולו שנאמר ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה וגו׳ וילכדה עתניאל בן קנז ואמ׳ במדרש אמר ר׳ שמעון בן יוחאי ששאל ממנו גלות עליות ותחתיות שהיה כלב מקובל ממשה רבינו ע״ה ויתן לו בעבור שאלו׳ בתי גלות עליות ותחתיות רמז לסודות מעשה בראשי׳ ומעשה מרכבה למדנו מזה כי כלב ואחיו מאמו היו גדולים מיהושע ולא שרתה עליהם רוח משה אלא על יהושע שהיה משרתו ועל זה היה אומר כל ימי גדלתי כלומר אין בכל המדות מדה טובה כשתיקה וכן אמר שלמה ברב דברים לא יחדל פשע כי רוב דבר ריק מזיק ואמרו חכמים ז״ל מלה בסלע שתיקא בשתים ואמרו מיחסותא דבבל שתיקותא וכבר כתב הר״ם במז״ל בפי׳ זאת המשנה הדברים האסורים והמותרים והביא ענין חכם אחד שהיה מרבה בשתיקה והם דברים נכונים מאד אין צריך כאן לכותבם כי שם תמצא בפירוש אבות ואמר החכם טוב לאדם להיות אלם ומשכיל מהיותו רב דברים וכסיל ואמר עוד מרבה דברים ילבט והמחריש ימלט ונסיים זה הענין באותה ברייתא שאמרו ז״ל ארבע כתות אין מקבלין פני שכינה ואלו הן כת לצים כת חנפים כת שקרים כת מספרי לשון הרע והביא ראיה על כולם מהכתובים וזהו ענין בסודות תורתינו כי תכלי׳ הגמול בעולם הבא והוא השכר שאין למעלה ממנו הוא המקבל פני שכינה אחר הפטירה מבני עלייה הנכנסים בלא בר לראות פני אדוניהם ויש להם מהלכים בין המלאכים ׳ ובאמת כי אלו הרואים זוכים להשגה הזאת הם מדרגות׳ מהם בפתח הבית ומהם בפנים ומהם יושבים לפניו תמיד ואלו הן שבעה כתות של צדיקים הזוכים להיות בנועם ה׳ שהוא אספקלריאה המאירה לא שלטא ביה עינא וזה ביקש להשיג משה בחייו באמרו הראיני נא את כבודך הכבוד הגדול וכי יש כבוד למעלה מכבוד והיתה התשובה לא תוכל לראות פני כי לא יראני וגו׳ כלומר שום חי ואפילו מלאך אבל לאחר החיים זוכים הרואים לה וזהו דכתיב וירא ראשית לו כי שם וגו׳ כלומר זכה לראשית לראותו אחר שהיה מחוקק צפון וכו׳ לעונש אלו הכתות ובזיון וקצף שלא יזכו לנועם זה ועל זה אמר שלמה מות וחיים ביד לשון ואוהביה יאכל פריה אמר תחלת מפרי פי איש ישבע בטנו ואלו הכתובים יש להם נגלה ונסתר כשאר פסוקי משלי כמו שאמרנו כמה פעמים והנגלה כי בלשון מות וחיים וכבר כתבו בזה המדרש מעש׳ בבן המלך שחלה חולי מסוכן ואמרו לו הרופאים שאינו יכול לחיות אם לא ישתה חלב לבייה בא אדם אחד אמר למלך אם תגמלני חסד אני אביאנו לך אמר ליה אם תתן לי אני אעשה אותך משנה רק הכסא אגדל ממך אמ׳ ליה צוה שיתנו לי עשר עזים צוה ונתנו לו עשרה עזים זה האיש היה מכיר מרבץ לביאה וליש זכרים ונקבות וזה הרגיש וחקר היכן ימצא לבייה מיניקת מצא במרבץ אחד לבייה מיניקת עמד מרחוק והשליך לה עז אחד יצתה ואכלה וכן ביום השני ויום שלישי ובכל יום ויום היה מתקרב אליה עד שהורגל עמה והיה שוחק עמה ויהי ביום העשירי שנתן לה העז העשירי לקח ועשה דדיה ולקח חלב ובא לדרכו ׳ ויהי בדרך בפלון מרוב שמחתו היה חולם שהיה מדבר מהחלב שהביא והיה שמח על המעלה שיעשה לו המלך אמרו הרגלים אנו גרמנו כל זו השמחה שהלכנו למקום הלבייא ׳ אמרו הידים אנו גרמנו שעשינו החלב שאם לא בעבורנו מה מועיל הליכתכם ׳ אמרו העינים אנו גרמנו שראינו הדרך והמקום שאם לא כן מה יועיל כל מה שעשית׳ ׳ אמרו האזנים אנו גרמנו ששמענו מצו׳ הרופ׳ שצוה על החלב שאם לא כן מי יגיד לכם ׳ אמר הלב שוטי׳ לולי שכלי שחשבתי זה מה תועילו כולכם ׳ אמר הלשון אני שותק ואני אחרון אני גרמתי הכל שדברתי למלך לתת העזים ושדברתי עמו שאם הייתי אלם מה תועילו כלכם גערו בו ואמרו לו אבר קטון מוסח ונכסה אינו עושה כלום היאך אתה נחשב עמנו אמר להם חייכם אתם תראו כי הכל תלוי בי וייקץ זה משנתו ונרתע על זה החלום ׳ הלך למלך שמח עמו המלך אמר לו הא לך חלב כלבתא שציויתני חרה אפו ואף השרים אמר לו כלב מוסרח חלב כלבא אמרתי לך חלב לבייא אמרתי לך דחלב כלבתא איכא הכא ׳ צוה המלך להשליכו בבית הסוה׳ ׳ ויהי בלילה ההוא ויחלום שהיה אומר הלשון הלא אמרתי לכם כי מיתתכם וחייכם בידי הנה גרמתי לכם מיתה ואתם רואים בעיניכם הנה החיים בידי אמרו לו האיברים ראינו ׳ עתה הוציאנו מזו הצרה ונדע כי אתה אדון על כל האיברים ׳

ויהי

ויהי בבקר צוה המלך לתלותו וכשהיו מוציאין אותו לדון אמר להם הביאוני לפני המלך ואני ארפנו מיד אלו בשמחתם הביאוהו לפני המלך ואמר לו אדוני המלך למה אתה מצוה לתלותי זו תורה וזו שכרה אמר לו כלב ועדיין אתה שונה באולתך צויתיך להביא חלב לביא והבאת חלב כלבתא לקרב מיתתי אמר לו אדוני המלך בארץ ישראל קורין ללביא כלבתא ואני אמרתי לך בלשוני נסת הדבר ותמצא כי היא חלב לביא קראו לרופאים וניסו הדבר ומצאו שהיה חלב לביא ועשאו אדון ומושל בכל מלכותו לקיים מה שנאמר מות וחיים ביד לשון ע"כ · במדרש רבן גמליאל אמר לטבי עבדו פוק זבין לי צידא בישא אייתא ליה לישן · תוב אמר ליה אייתא לי צידא טבא אייתא ליה לישן אמר ליה מאי האי אמ' ליה כד הוה טבא לית טבא מיניה וכד הוה בישא לית בישא מיניה ר' עבד אריסטוון לתלמידיו איית' קומיהון לישנין רכין וקשין הוו ברכין הרכין אמר להון חמו מה אתון עבדין כך עבידו דכתיב ולשון רכה תשבר גרם · זהו הנגלה והנסתר סמוך לפסוק של מעלה מפרי פי איש אמר במדרש אין איש אלא הקב"ה דכתוב ה' איש מלחמה ומפרי פיו של הקב"ה מן התורה והגית בו יומם ולילה ישבע אדם בטנו בעולם הזה וחיי העולם הבא : ביד לשון ואוהבי יאכל פריה בעולם הבא שיהנה מזיו השכינה רמז למה שאמרנו די והנה בענין המרגלים המוזכר בזו הפרשה ראיה ברורה ומה שאמרנו שהוציאו שם רע ודברו לשון הרע באמרם ארץ אוכלת יושביה ונענשו עונש גדול כמו שאנו רואים בזו הפרשה ולכן נסמכו אלו שני עניינים ענין משה ואהרן הכתובים למעלה עם ענין המרגלים וחכמי' הוציאו מאלו שני הפרשיות שני ק"ו מפורשים ז"ל אמרו במדר' ומה מרים שלא נתכוונה ללשון הרע נענשה המתכוון לא כ"ש ובענין המרגלים אמרו ומה מרגלים שלא הוציאו שם רע לא על העצים ועל האבנים מי שמדבר על בני אדם לא כל שכן ורבותינו ז"ל אמרו כי עשר נסיונות נסו אבותינו להקב"ה כמו שכתוב כאן וינסו אותי זה עשר פעמים ובכלם לא נחתם גזר דינם אלא בזה והמפרשים פירשו לאו דוקא עשר לא הרבה כמו עשר נשים וגו' אבל האמת בדברי רבותינו ז"ל וכבר מנו אותן בערכין והר"ם ז"ל מנה אותם ואלו הן א' בים דכתי' המבלי אין קברים במצרים · ב' במרה · ג' במן · ד' ויותירו אנשים ממנו · ה' יצאו מן העם ללקוט · ו' ברפידים · ז' בעגל · ח' בתבערה · ט' בקברות התאוה · י' במרגלים : ובאמת כי ענין המרגלים לפי ענשם והגזירה שנגזרה עליהם יש לעיין ולדקדק בהם בשני עניינים האחד כי אנו רואי' שנענשו הרבה יותר מעובדי העגל והשם לא כעס כל כך בעובדי העגל שכעס בענין המרגלים · ותשני כי משה לא הרבה בתפלות כמו שעשה בענין העגל ולא הזכיר בתפילתו בכאן זכות אבות ואפילו בהזכרת י"ג מדות לא הזכירם בשלמות כאשר התפלל בעון העגל וכל זה צריך טעם וביאור והטעם לפי שעון המרגלים היה חמור עד מאד וחטאו בג' דברים חמורים כפרו בשם יתברך שהבטיחם במתנת הארץ ועל כן הוציאם מארץ מצרים כמו שאמר ואו' אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ וגו' וכמה פעמי' הבטיחם בזה ולא היה להם לספק בזה בשום פנים ועו' כפרו באבותם הקדושים כי כמה פעמים נתחבטו לפני הבורא בעבור הארץ הזאת וכל אחד ואחד כרת לו השם ברית על זה והבטי' בעטו בה הנה זה חטא גדול אין למעלה ממנו ועוד כפרו בקדושת הארץ שנתקדשה בעשר קדושות ונקראת ארץ החיים מכוונת כנגד ארץ החיים ובעבור זה כעס עליהם הרבה ובעבור זה לא התפלל עליהם כמו שהתפלל בעון העגל שראה כי כל כוונת השם ית' היתה להשכין אותם בארץ הנבחרת ועוד כי זה נסיון עשירית ונתפלאת סאתם כי העשירי הוא חמור מאד

כמו שאנו רואים בי' דורות שמאדם ועד נח ומנח עד אברהם י' דורות ונסיון העשירי לאברהם ענין העקידה והמכ' העשירית שבמצרים ענין בכורות ועל כן נחתם גזר דין ועל כל אלו העניינים שידע משה שהדין כתוח עליהם ולא יכחול לדבר מכל וכל על כן לא בקש עתה רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה ובעבור שלא בקש אלא אריכות אפים אמר לו השם סלחתי כדבריך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד שאאריך אפי ולא אמיתם כאיש אחד ויהיה להם כל ארבעים שנה המיתה הנהוגה כמו שדרשו ז"ל בפסוק תבא בכלח אלי קבר ועוד אעשה עמהם חסד שיזכו לעולם הבא והיינו דכתי' במדבר הזה יפלו פגריכם וחזר ואמר ופגריכם אתם ומה שאמר אתם כמו שהם בעצמם יצאו לחפור כמוזכר בהגדה כלומר אתם בעצמכם תפילו פגריכם ולכן לא הזכיר מדת האמת כי במדת האמת יהיו חייבין וכן לא הזכיר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות התפלל בי גם האבות בכעס עמהם כאשר הזכרנו והזכיר פוקד עון אבות על בנים לומר שאם ראה שלא למחות יפקיד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם ומזה היה בכייה לדורות כי פקד עונם על זרעם ומה שצריך ביאור ענין הפסוקים כי מתחלה אמרו ושמעו מצרים כי העלית בכחך וגו' וחזר ואמר ושמעו יושב הארץ הזאת שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וגו' והמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אש' שמעו את שמעך וגו' מבלתי יכולת ה' ענין אלו הפסוקים שאמר משה לשם יתעלה שישלחו כתבם יושבי מצרים ליושבי כנען מה שראו במעלתם של ישראל כי ראו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו וישלחו להם גם כן מה ששמעו בניסי המדבר וזהו שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין וגומר · ועננך עומד עליהם והמתה את העם הזה כאיש אחד זהו ששואלין אלו לאלו מאי דקמן אומה קדושה שעינינו רואים שהעלם בכח גדול וביד חזקה ובגודל הניסים שעשה עמהם במדבר ובראותם שתמית אותם כאיש אחד יאמרו כי יש יכולת בשם כנגד שדי מצרי' ולא כנגד שרי כנען ויהיו חלול השם שיאמרו כלם מבלתי יכולת ה' להביא את העם וגו' וישחטם במדבר ועתה יגדל נא כח השם והוצרך משה להתפלל לשם שיגדל החסד בכח הרחמים בשראה גודל החטא כאשר זכרנו והשם סלח כדבריו של משה ואמר לו ואולם חי אני ועל דרך הכמים ז"ל אמר ליה השם החייתני בדבריך בטוב כוונתך שלא יתחלל שמי בגוים כי ידעתי כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה וכן אעשה להיות להם ארך אפים ושלא אבד אותם כאיש אחד והר"ם ז"ל כתב כי פסוק ואולם חי אני חסר לשון השבועה למלאת הגזירה ומה שיש עוד לבאר ענין הפסוקים דאלו שאם' ואולם חי אני וגו' ומה שחזר ואמר וכל מנאצי לא יראוה שהוא כפל לשון ופירוש הכתובים כי מה שאמר ואולם חי אני וחזר ואמר כי כל האנשים הרואים את כבודי וגו' אם כן היאך הוא חיותו ומלוי כבודו אם לא יראו את הארץ שהיה נראה לשון מחילה וריצוי ואמר הפך אבל ביאור הענין כך הוא כבר אמרו חכמים ז"ל שהגזירה היתה על אותם שהיו מעשרים שנה ולמעלה עד ששים כמו שלמדו למעלה משני הערכין בי למעלה מששים ופחות מבן עשרים שנה ואף על פי שכתוב מבן עשרים שנה ומעלה רצה לומר עד ששים כמו שמצינו בערכין שכתב מבן עשרים שנה ומעלה ואינו אלא עד ששים ולא נמנו בצבא אלא מבן עשרים עד ששים שהן ראויין לצבא וזהו שאמר בכאן שנמנו מבן עשרים ומעלה דוקא היאך אמר ובאלה לא היה איש הא איכא מי שהם למעלה מששים שלא מתו וכן למדו רבותינו ז"ל מיאיר בן מנשה שהיה יותר מבן ס בשעת המנין דהא כתיב וירא יוסף לאפרים בני שלישים גם

בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף וכתיב במלחמת העי כשלשים וששה איש · ואמרו חכמ"ש ז"ל זה יאיר בן מנשה שהיה שקול ברובה של סנהדרין וזהו שאמר חיותי ומלוי כבודי שיראה שאעש"ה חבר עם תמחותים מבן עשרים שנה ועם היתרים מבן ששים וזהו החסד שיראו את הארץ ואותם הנדונים ימלאו ימיהם עד ששים ויפלו במדבר ונרמז זה במלת וימלא כבוד ה' כדרך את מספר ימיך אמלא ולכן האריך להם במדבר מ' שנה שיגיע מי שהוא בן עשרים שנה לששים ושנת ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים זו עלה במחשבה א"א שהמתין להם עד שנתמלא סאתם וזהו וביום פקדי וגו' ולכן אמר בכאן תשאו את עונותיכם שרמז עונות של עגל ושל מרגלים כן דרשו רז"ל אלו הכתובים והם במסורין ומה שהזכיר עבדי כלב שהוא יותר מבן עשרים שיחיה ולא הזכיר יהושע הודיע הכתוב שזה היה צריך להזכיר בעבור שדבר אחת בפה ואחת בלב כמו שהזכירו ז"ל וזהו רוח אחרת עמו ואולי יחשבו רעה כי בעבור זה לא יכנס לארץ הוצרך להזכירו כמו שאמרו ז"ל גדולה עבירה לשמה וכו' וכן במדרש וזבובי מות יבאיש אלו המרגלים יקר מחכמה זה כלב בעבור שנתחבר עם המרגלים בפיו והיה מרמה להם ומראה כי הוא עמהם וכמו שכתוב ויהס כלב הנה תראה כמה כח רכילות ולשון הרע כי אבדו זה העולם והעולם הבא ויהושע וכלב נטלו חלקם וחלק המרגלים וזהו לעולם הבא דכתיב חיו מן האנשי' ההם וגו' החיים האמתיים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו · וסמך למרגלים ענין כי תבאו לנחמם שלא יאמרו כשם שלא נכנסו האבות לארץ כן לא יכנסו הבנים וסמך ענין ע"ז כי עשו אלו גם כן ביד רמה וענין מקושש המחלל שבת כעובד ע"ז וענין ציצית להיותו כי בראותו יזכור ולא יחטא · ויש במדרש כי המקושש יצא בלא ציצית ולא נזכר שהוא שבת ולכן האדם צריך בשבת להתעטף בטלית או בסרבל או בגלימא ומצות ציצית היא צריכה יותר בצאתו לעסקיו מבית הכנסת כי בבית הכנסת אינו צריך כל כך זכרון והראיה מההוא עובדא דמנחות · ויש בציצית שמנה חוטין וחמשה קשרים כנגד תרי"ג כי ציצת חסר ולמ"ד לציצית משלמת שלשה יודין החסרים מן שלש פעמים שנזכר ציצית בפרשה ויש בו ל"ב חוטין כנגד ל"ב נתיבות ושמנה חוטין בכל עד כנגד שמנה איברים שהאדם חוטא בהם עין ואוזן ואף ופה ויד ורגל לב וגויה והשלשים ושנים נתיבות חכמה בם כל התורה עשר ספירות ועשרים ושנים אותיות שבעה כפולות וחמשה עשר פשוטות ולכן כתיב וזכרתם את כל מצות ה' ולכן בתחלת התורה ב' ולבסוף ל' · וחז"ל אמרו תכלת דומה לים ויש ענין ובאת המצוה שני שלישים ענף ושליש גדיל דכתי' ציצית וכתי' גדילים ומתרגמינן מעשה עבות גדילן ואף על פי שאין עיכוב בחיות הגדיל יותר מן הענף מצוה מן המובחר להיות שני שלישי ענף ושליש גדיל זכר לשלש מקדשים כי השנים לא היו קיימים שלא היו מעשה עבות והשלישי יהיה קיים לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם דכתיב ואני אהיה לה חומת אש ולכבוד אהיה בתוכה :

פרשת ויקח קרח

אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמוד כי טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך : (משלי כה)

אל תתהדר כוונת שלמה המלך ע"ה באלו הפסוקים תגלה מהם שאין ראוי לאדם להתגדל לפני מלך באי זה ענין מן המלוכה או בשום מעלה מן המעלות מאחר שאותו המלך הנעלה הוא נבחר לאותו המינוי אף כי ידמה שהוא ראוי לאותו המינוי ולאותה המעלה שכל מעלה המבוקשת בלא זמנה היא רעה כל שכן כשיבקשנה מי שאינו ראוי לה כי בזה הדבר נכשלים רבים כי יאמרו כלנו בני איש אחד נחנו ואני כפלוני למה הוא בזו המעלה ואני לא וזו סכלו' גמורה כי כמו שרצה השם במין האדם משאר בעלי חיים כן בחר בעם אחד מאחר ובשבט אחד מאחר ובמשפחה אחת מאחרת ובאיש אחד מאחר כמו שאמר דוד כי ביהודה בחר לנגיד ומיהודה בבית אבי ומבית אבי בי כי בנים רבים היו לו ויבחר בשלמה וכן מצינו כי השם בחר בישראל משאר העמים ובשבט לוי משאר השבטים גם השבט ההוא נחלק לשלשה בתי אבות זו למעלה מזו משפחת בני קהת להיותם נושאים הכלים המקודשים עבודת הקדש בכתף ישאו ועבודת בני גרשון יריעות ובקלעים ועבודת בני מררי בקרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו ואהרן נבחר לכהונה גדולה כי מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא מהם רואי פני המלך ומהם עומדים בחצר המלך ומהם עומדים בשער המלך ומהם עושים מלאכת המלך בשכר והולכים להם ומן החכמים השלימים בתורה ובמצו' ובמעשים טובים רואים פני המלך והאחרים שאין כל כך שלימים כל אחד ואחד כפי מעלתו מהם בחצר ומהם בשער המלך עם שאר עמי הארץ הנוטלים שכר על מלאכתם והולכים להם ואם הם יש להם חלק לעולם הבא נוטלין שכרם ואינן עם כת השלימים ולכן הזהיר שלמה בכאן כי אין ראוי לשום אדם להכנס לפנים ממחיצתו ולעורר על מעלת איש מאנשי המינוי והמעלה שחלק להם השם כמו שאמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה · וזהו ובמקום גדולים אל תעמוד שלא תאמר איך אשפיל עצמי ואחלל כבודי לפני מי שאינו טוב כמותי או ממני לפי שאם אתה טוב ממנו יאמר לך עלה הנה ואותו הכבוד שקול יותר ויותר מהשפלות שהשפלת עצמך לפני אותו הנביא המפורסם אשר ראו עיניך וזהו שאמר כי טוב אמור לך עלה הנה · או נוכל לפרש כי טוב הוא שיאמר לך עלה הנה מחמת שתשפיל עצמך בפני אותו נדיב שסוף השפלות והענוה כבוד כמו שכתיב ולפני כבוד ענוה · ואמרו ז"ל כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ואסמכוה אקרא כל גיא ינשא וזהו ממדת החכ' שאינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה והנה בהפטרה הזאת ראיה ורמז לזה שהשם צוה לישראל להמליך עליהם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך ובעבור שבקשו מלך בימי שאול קודם זמנו שהי' שמואל שופט וממונה נחשב להם לעון גדול וזהו שנתוכח עמהם הנני ענו בי כמו שאמר משה לא חמור אחד מהם נשאתי ואמרו ז"ל גדול מה שנאמר בשמואל ממה שנאמר במשה דאלו במשה כתיב לא הרעותי שלא לקחתי מהם בחזקה ואלו בשמואל כתיב את מי עשקתי ואת מי רצותי לא באונס ולא ברצון ואמ' באחר שלא מצאתם בידי מאומה למה בעסתם במנוי והביא להם דוגמא מהמטר כי אפילו שהוא טוב לעולם כשאינו בזמנו הוא רע לעולם כמו שאמר הלא קציר חטים היום וגו' · וכן היה ענין קרח שהם חלקו על מלכות משה וכהונת אהרן ונשיאות אליצפן בן עוזיאל ולכן דרשו חכמים זכרם לברכה אלו הפסוקים שהתחלנו על קרח אמרו במדרש אל תתהדר לפני מלך זה משה · ובמקום גדולים אל תעמוד זה אהרן ובניו ואליצפן בן עוזיאל וכמו שאמר הכתוב ויקהלו על משה ועל אהרן וגומר · וכמו שאמרו זכרם לברכה שנתקנא גם כן על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל אמר אחי אבא ואבא ארבעה אחי הוו עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל · בני עמרם

משה ואהרן משה מלך ואהרן כהן גדול ובניו סגני כהונה אני בן יצהר שהוא שני ללוי היאך לא מנה אותי נשיא ומנה נשיא לבן האח הקטן דכתיב ונשיא בית אב למשפחות הקהתי אליצפן בן עוזיאל ועל זה אמר ובמקום גדולים אל תעמוד אף על פי שקרח ועדתו היו מראים עצמם שהם מכוונים לעבודת השם וכי היו רוצים להמנות בעבודתו בדרך חסידות הזהיר שלמה ועל זה אמר התנא כל מחלוקת שהיא לשם שמים וכו׳ זו מחלוקת קרח הנה קרא התנא מחלוקת קרח שאינה לשם שמים לומר לנו שלא יהיו מראים עצמם שמקנאים במעלתם ומקטרגין כמנויין אלא שהם רוצים לעבוד השם כמותם ולא היה כן אלא להתגדל ועל זה קרא שלא לשם שמי׳ שהמחלוקת היא שלשה מינין האחת מחלוקת לשם שמים החולקי׳ כאביי ורבא ר׳ יוחנן וריש לקיש וזולתם שלא היו מכוונים להגדיל מעלתן אלא להוציא ההלכה לאמיתתה ולעמוד על עיקר המצוה או הדין לא לנצח וכשרואין דברי החכמים מודים על האמת וכמו שאמר תמיד הזרו בית הלל להודות לבית שמאי הדר ביה ר׳ יוחנן מההיא הדר ביה רבא מההיא ואמר דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי והיו מצוים לתלמידיה׳ בסוף ימיהם שיחזרו ויודו לבעלי מחלוקתם כמו שמצינו בנדרים במחלוקת רב ושמואל בשילא בר אבינא והרבה בתלמוד׳

והשני מחלוקת הטעאה כמחלוקת קרח שהיו מטעים לבני דורם והיו מראים להם שמתקנאים על הבכורים ועל כל העדה שכלם קדושים ובתוכם ה׳ ואלו משה ואהרן וזולתם היו נוטלין העבודות לעצמם ושיהיו השאר מבחוץ עד שנתפתו אחריהם ועל זה אמר השם הרומו מתוך העדה הזאת וגו׳ ואמר משה האיש אחד יחטא וכי תעלה על דעתך שבעון אחד ירצה השם לכלות כל העדה וכתב ר׳ אברהם ז״ל כי כל אלו הנקהלים היו חמשי׳ ומאתים מבני לוי משבט קרח ועל כן אמר משה שמעו נא בני לוי ואולי חשבו שכל שבטם ראוי לכהונ׳ ומשה מעצמו חלק הכבוד לאחיו וכן הבדלו מתוך העדה הזאת רמז לבני לוי בלבד לא על ישראל ומשה ואהרן חשבו כי על כל ישראל בעבור שלא מיחו בדבר ואמרו אל אלדי הרוחות לכל בשר וחזר השם ואמר כי על כל עדת קרח אמר בלבד וחזר ופירש לו העלו מסביב למשכן קרח ושבטו ישובו אלו דבריו וכתב הרמבן ז״ל שאין דבריו מכוונין שיהיו משבט משרתי אלדינו מאתים וחמשים קרואים ונשיאי בני מרי בועטי׳ ברכם ובגדול שבהם ומלינים על השם ואלו היה מזה השבט לבד לא היו כל משות ישראל מתלוננים ממחרת אתם המתם כי לא מת להם מת רק משבט משה ואהרן וגם באות המט׳ ראיה כי המחלוק׳ מכל שבטי ישראל היא והכתוב אומר ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים להגיד כי מכל השבטי׳ היו אבל שעם רב לכם בני לוי שמעו נא בני לוי עם קרח היה מדבר כמו שכתוב אל קרח שמעו נא וגו׳ וכלל עמו שבטו בעבו׳ כי קרח היה מפתה כל השבטים שהיה רוצה להשיב הכהונה לבכוריה׳ כמו שאמר כל העדה כלם קדושים ומשה גלה להם רשעו שעל כהונתו היה צועק ודי לו בכבוד שבטו ואם לו רב לכם כלל לו ולשבטו שלא ימשכו אחריו ומה שאמר הכתוב מתוך העדה הוא לכל העדה ממש כי חלילה שלא הבין נבואתו בפעם הראשונה כי הבדלו רמז למשה ולאהרן בלבד כמו הרומו וכן ואכלה אותם רמז למגפה שתכלה עם עצום ורב כרגע אלא הענין היה כך כמו שאמר כי כל העדה נתפתו וחשבו כי האמת עם קרח וכי מעצמם לקחו משה ואהרן העבודות והיו מפתינין לענין המחתות אולי יחפוץ השם בהם וחרה אף השם בהם ורצה לכלותם כרגע ומשה ביקש עליהם ולימד עליהם זכות האיש אחד וגו׳ כלו׳ אם קרח פתה אותם ברשעו ובחטאתו ונתפתו אחריו כי חשבו אולי האמת אתו ואינן יודעין מחשבות לבו שהוא לקנתר כמו שאתה יודע מחשבו׳ והנסתרו׳ לכה יתחייב כליה והשם נתרצה לדבריו ואמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם׳ והשלישי מחלוקת נצחון בני אדם שמעוררת מחלוקת ושררות בהבלי עולם ואין בהם שום תועלת מצוה אדרבה יש עון ועבירה וכוונתם לנצח בעלי מחלוקתם וזהו המחלוקת האחרונה לא זכר אותה התנא כי לא נתנה ליחשב כי זה נמצא בשאר בעלי חיים כבהמות והחיות והעופו׳ אבל חשב מחלוקת קרח שהיה בה צורך מצוה שהיו רוצים לעבוד השם לולי שלא היתה לשום שמים כהלכים החולקים בדברי תורה ונושאין ונותנין בה להתגדל על חביריהם ולהוציא שם שהוא קצת מצוה שלא לשמ׳ וחשב זאת ואם כן המחלוק׳ הם ג׳ כמו שאמרנו בשאר הדברים שיש בהם שני חלקים ב׳ קצוות וחלק המחלוק׳ של הלל ושמאי וזולתם הם בקצה הראשון מן הטוב ומחלוקת הנצוח בתכלית הרע אין בה צורך מצוה׳ והאמצעי שאינה לשם שמים ולקח התנא השנים והניח הג׳ שאין בה שום טוב ותועלת אדרבה עון ועבירה ונזק גדול׳ ואמרו במדרש תלים אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳ אמר בכאן ג׳ כתות רשעים חטאים לצים ודרשו על קרח ועדתו זה הפסוק שהיו בהם אלו הג׳ כתות רשעים דכתי׳ סורו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וגו׳ חטאים דכתיב את מחתות החטאים האלה בנפשותם׳ לצים דכתי׳ ויקהל עליהם קרח אמרו במדרש הקהילם על ליצנות אמר להם אלמנה אחת היה לה כשבה פתה תאכל ובחיקה תשכב בכרה בא אהרן לקחו הבכור גזזה לקח ראשית הגז אמרה אשחטנ׳ לקח הזרוע והלחיים והקיבה העניה בחפתה אמרה חרם היא אמר לה כתיב כל חרם בישראל לכהן יהיה הוליכה לביתו היינו דכתיב ויקהל עליהם וגו׳ ועוד במדרש ויקהל עליה׳ קרח הלביש מאתים וחמשים איש מהם טליתות וכו׳ ולזה נסמכ׳ פרשת קרח לפר׳ ציצית ועוד שאלו בית מלא ספרים פטור מן המזוזה או חייב וכו׳ על כרחך הנה שהיו עושין ליצנות והיו ליצי׳ ועל זה אמר אשרי האיש וגו׳ כי אם בתורת ה׳ חפצו אלו בני קרח ועל זה נתבער להם מקו׳ בגיהנם ואמרו שירה על שושנים לבני קרח כולו על משה כמוזכר במדר׳ ואמרו רבותינו ז״ל כי לצים קשים מרשעים וחטאי׳ וחטאים מרשעי׳ לפי שמורים הוראה לעצמם מה חטאנו ועוד במדרש בני אם יפתוך חטאים וגו׳ אם יאמרו לכה אתנו וגו׳ בני אל תלך בדרך אתם וכי היה צריך להזהיר על זה שלא ילך עם הרוצחים לשפוך דם נקי ומה שאמר כי רגליהם לרע ירוצו מה גלה בכך הם אומרים בפיהם נארבה לדם אבל זה נאמר על המפתים בני אדם ומראים שהוא לשם שמים׳ ודרשום על קרח וסיעתו שהיו מראים עבודת השם בפיהם ואינו כן בכליותיהם אל תאבה׳ אם יאמרו לכה אתנו כמו שאמרו הם לישרא׳ נארבה לדם כתי׳ מדבר שהרגו משה בתפלתו שלא בקש עליהם רחמים כמו שעשה בעגל ונתפתו על זה נצפנה לנקי חנם בעבור הנקי׳ אלו הבכורות שהיו נקיים והסיר מהם הכהונה ונתנה לאחיו שבתחלה היתה העבודה בבכורות׳ גורלך תפיל בתוכינו ונהיה כלנו שמיתים בתורה ובמצות כמו שכתוב חבלים נפלו לי בנעימים כיס אחד יהיה לכלנו׳ נעשה קופה של צדקה׳ כל הון יקר נמצא׳ נחמשה המדות הטובות החמודות מהון יקר׳ בני אל תלך וגומר׳ ואמת בדבריהם ולכן נסמך ענין קרח אחר מתי מדבר ואחר ענין המרגלים כי קם על משה ומצא מקום לחלוק ואין צריך לדברי רבי אברהם ז״ל שכתב כי זו הפרש׳ היתה ראויה קודם שלח לך חלוף הבכורו׳ כי על זה קם קרח כי בכור היה ודתן ואבירם על הבכורה שהוסרה מאביהם כמו שכתב ר׳ אברהם ז״ל והרמבן ז״ל פירש בסדר הפרשיות ממש כי עד מיתת המרגלים ודור המדבר

יג [illegible] ג גו לא

א ראה קרח מקום לחלוק כי כל העם היו עם משה שעשה עמהם כמה חסדים בענין העגל ובקברות התאוה ובתבערה שהתפלל תמיד משה עליה ולא היה מקום לפתות אבל עתה בענין המרגלים שנגזרה גזירה על כל העם אז היה לו מקום לחלוק לפי שמשה לא נתפלל עליהם כראוי כמו שכתבתי בדרשה שעברה והיתה נפש כל העם מרה איש בבנו ובאחיו ובעצמו וקם ופתח וחלק על משה וזהו כדעת המדר׳ שאמרנו ואין ספק כי קרח היה חכם גדול והאנשים שקמו עמו גם כן כמו שאמר הכתוב נשיאי עדה קריאי מועד׳ דרשו ז״ל נשיאי עדה שהיה ראוי כל אחד מהם להיותם פרנסים על הציבור קריאי מועד שהיו חכמים ראוים לעבר שנים ולקבוע חדשים ומועדי׳ שהיא חכמה גדולה דכתי׳ כי היא חכמתכם ובינתכם ואמרו ז״ל זה חכמת התקופות ומולדות ויש ענין על שכתב קרואי בואו וקרי קריאי והפך הנשיאים ובפרשת פנחס הוא דתן ואבירם קריאי חסר יוד ו״ו אנשי שם שיצא להם שם בכל ונתפרסמו וכמדר׳ שהיו בקיאים בשם המפורש ועל זה נתיירא משה והוצרך להתפלל אל תפן אל מנחתם אפי׳ שיזכירו השם ההוא׳ ואם תשאל מאחר שהיה קרח חכם גדול והם חכמים גדולים היאך חטאו עצמן לעשות דבר רע וז״ל מה שאמרו בהגדה שראה בחלום מעלה גדולה לזרעו ושלשלת גדולה יוצאה ממנו חשב כי היה ראוי לטו המעלו׳ ולא היה יודע כי בניו היו חסידי עליון וראוי לצא׳ מהם שמואל שהי׳ שקול כמשה ואהרן דכתי׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו והעתידי׳ לצאת ממנו כ״ד משמרות ושעה בזה ובמדרשו של ר׳ שמעון בן יוחאי אמר ענין גדול ונסתר בזה כי קרח היה חכם גדול ויודע בסוד המרכבה ונשען בזכות שלשת אבותיו יצהר קהת לוי שלא הוזכר יעקב ורז״ל אמרו שיעקב נתפלל על זה דכתי׳ בסודם אל תבא נפשי וגו׳ אבל על הדוכן בדברי הימים תמצא בן לוי בן ישראל וכתב הוא ז״ל ענין בזה כי אלו שלש אבות שלקח הכתוב הן לוים באים מצד יצחק כי הכהנים באים ממדת אברהם והלוים ממדת יצחק ולכן להם הריב והמשפט וידוע כי ליצחק מאה שערים וחשב כי לשלש אבותיו שלש מאות פרדות לבנות שהזכירו רז״ל נושאי אקלידא ולא עשו פרי כפרדה הזאת שאינה עושה פרי והיו לבנו שהיו לו לסכנת וגרמו לו מיתה כמו שאמרו תנאים שהתנה הקב״ה במעשה בראשית וכו׳ וכתיב ארץ יראה ושקטה וגו׳ וכן דרשו בפסוק נמוגים ארץ וכל יושביה ועתה כשקם קרח על משה להכחיש נבואתו שהוא סתירות התורה מחדו צגא מרום מן יחזיר העולם לתוהו ובוהו ולכן עלו למרו׳ ועל האמת שקנאו בזה הענין הרע שהכניס קרח עצמו באותן הענייני׳ שזכירתי במדר׳ ר׳ שמעון והכניס עצמו לפנים ממחיצתו וטעה ועל זה כיון שלמה כדרך הנסתר בכתובים שהתחלנו שלא יעמוד במקום גדולים אלא לפני מלך שהוא מלך בתורה דכתיב בי מלכי׳ וגו׳ בי שרים ישורו כי טוב לו שיעלה ממדרגה למדרגה ולא יגרום שישפילוהו מאותו מקום ויקרה לו כשאר ההורסים שאמרנו בפרשיות שעברו ועל זה נתקנאו אף העליוני׳ אמרו במדרש היינו דכתיב למען שמי אאריך אפי וגו׳ אמר הקב״ה לולי שמי ששמתי במשפחו׳ הקהתי הייתי מכריתו לגמרי על ענין קרח אלא בשביל שמי י״ה דכתיב הקהתי והיינו שרמז בתורה אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי ועל זה דבר משה קשה לא ה׳ שלחני וכמו שאמרו ז״ל ג׳ דברו דברים קשים משה ואליהו ומיכה משה הא דאמרן ואליהו דכתיב ואתה הסבות את לבם אחורנית מיכה אם שוב תשוב בשלום לא וגו׳ כמו שאמרנו כי השיגו גבול אשר גבלו ראשונים ושלחו ידיהם אף בעליוני׳ וגם בימי שמואל עשו ישראל כך וחטאו גם כן שהשיגו גבול ראשונים ושלחו ידיהם אף בעליונים שאין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא שלא לערבב כחות העליוני׳ ועל זה חרה לשמואל בבקשת ישראל מלך בימי שאול ועדיין לא הגיע לגבולו וכמו שאמרו ז״ל במסכת תעניות מאי דכתיב ויהי כי זקן שמואל זקנה הקפיץ עליו הקב״ה דכתי׳ נחמתי וגו׳ אמר לפניו רבונו של עולם שקלתני במשה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו וגו׳ אמר הקב״ה כיצד אעשה לימות שאול לא קא שביק שמואל ליכות שמואל קא כרנגי כוליה עלמא עליה לא ליכתו הרויהון כבר הגיעה מלכות בית דוד ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא מיד הקפיץ עליו זקנה היינו דכתי׳ ויהי כי זקן שמואל וזה שאמר בכאן ואני זקנתי ושבתי כל זה מורה שהיא השגת גבול ומעלה כי הוצרך השם ית׳ לכל זה זריקת שיבה ודחיית גברי כל זה סיוע למדר׳ והשם הראה לישראל בענין המטות שעשה כמה נסים במטה אהרן דכתיב פרח מטה אהרן ויוצא פרח ב׳ פרחים האח׳ נפל בהגמל השקדים דלא סגיא בלאו הכי והאחר נשאר לעולם והיינו דאמר שנגנז מטה אהרן בפרחיו ושקידיו וזהו נס גדול והב׳ כי ידוע בדרך הטבע כי אילן שקד שנכרת מתייבש ולא נשאר בו שום לחלוחית וזה מיד יתייבש והנה נס בתוך נס ועל זה הראו ליראיהו מכל שקד שעב לחלוחית שבישראל ומה שהוציא פרח רמז לבני אהרן שהם פרחי כהונה לזכר כי מה היתה׳ זאת להם׳ ויצץ ציץ על אהרן שעליו ציץ נזר הקדש שקדים על הלוים השוקדים במקדש יום יום לזכר כי השם שלחו לעשות טו המעשים ולא מלבו ומה שהקדי׳ הפרח לציץ כי כן התחילו בניו לעבוד בפרש׳ של ויקרא כתי׳ בני אהרן ולא נזכר הוא ושמעתי שנמצא במדר׳ כי טו השקדים היו מתוקים ומרים והיו מתוקים מצד ימין המטה והמרים מצד שמאל וכשהיו ישראל עושין רצונו של מקום היו הפרחים המתוקים של צד הימין להיות וכשעוברין על רצונו של מקום אותן של שמאל להיות והאחרים כמושים וזהו נס גדול מענין הכרובים שהיו וכו׳ ומדרש אחר כי כמו שהשקד עושה פרי מתוק ומר כן השם שוקד לטובה ולרעה כתיב לשקוד על דלתותי יום יום וכתיב וישקוד ה׳ על הרעה׳ ובמדרש עוד ויוציא פרח זה בית ראשון׳ ויצץ ציץ זה בית שני׳ ויגמול שקדים זה הבית העתיד ליבנות במהרה בימינו דכתיב כי שוקד אני על דברי לעשותו אמן וכן יהי רצון:

פרשת חקת

אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים: (קהלת י)

אם רוח נמשכו המפרשים ז״ל בפי׳ זה הכתו׳ אחר התרגום שתרגם המושל על יצר הרע שכן קראו קהלת בספרו מלך גדול ומושל באדם כמו שכתוב במסו׳ עיר קטנה ואנשים בה מעט שפי׳ לבנין הגוף שהוא עולם קטן ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר טוב ואמ׳ במקום אחר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל ואמ׳ במדר׳ שלכך קראו מלך שכל האיברי׳ נשמעין לו והוא מושל בהם זקן שהוא מזדווג לאד׳ בשעת יציאתו מן הבטן דכתי׳ לפתח חטאת רובץ וכתי׳ רע מנעוריו משנגע לצא מבטן אמו וכסיל שמדריך האד׳ בכסילו וקרא יצר הטוב ילד שהוא מזדווג לאד׳ לאחר י״ג שנים מסכן שדבריו אינם נשמעי׳ כמסכן דכתי׳ חכמת המסכן בזויה וחכם שמדריך האדם בחכמה ויהיה פירוש הכתוב לזה הדרך אם מאמר המושל שהוא היצר הרע המושל בך הפך מאמר התורה דכתיב ואתה תמשול בו ויוציאך ממקומך

שהוא

שהוא הדרך האמצעי שיש לו לאדם להלוך בה כמו שאמרנו כמה פעמים כי כן צותה התורה והוא ירצה להטותך לקצה האחרון לא תאבה לו ולא תשמע אליו ואל תנח מקומך כי מרפא כלו עשה לו רפואה ואם הוא הוציאך לקצה האחרון אתה עשה כמו הרופא הטוב שכשאדם יוצא מן המיצוע ונתחמם יותר מן החסימות הטבעי ויוצא לקצה האחרון הוא נותן לו דברים קרים בקצה האחרון מן הקרירות כדי שיחזירהו לאמצעי וכפי ראותו שיוצא מן המיצוע כן נותן לו במשקל ובמשורה וכשהוא חוזר לבריאותו מאכילהו דברים הממוצעי' כן עשה אתה ויהיה כי מרפא כמו איש מרפא כמו ואני תפלת איש תפלה הנני אליך זדון איש זדון כלומ' איש יודע לעשות רפואה יניח חטאים גדולים וירחיקם מן האדם והפירוש הוא טוב ויהיה רוח מאמר וצווי כמו וברוח שפתיו ימית רשע ויי' שלחני ורוחו' להחתי לשועתי' ובמדר' אם רוח המושל אם באת לך סעלה אל תנח מדת ענותנותך ללמדך שהכניסת ענותנותו גורם סיתה לעצמו ממי אתה למד מזכריה שנ' ויעל בעל העם וכי על ראשי העם היה הולך אלא שראה עצמו חתן המלך וכהן ונביא ודיין והעלה עצמו עליהם ודבר גדולו למה אתם עוברים וכתיב ויקשרו עליו וגו' ויש מפרשים זה הפסוק כמשמעו רוח כי שלש כחות שבאדם נקראים בלשון הקודש נשמה ורוח ונפש הכח השכלי שהוא במוח נקר' נשמה והוא החלק הנכבד שבאדם שבו ישכיל ויחכם וידע דרכי בוראו והכח המרגיש שהוא החיי' שהוא בלב נקרא רוח וממנו באים השבחים והמעלו' והכעס והרצון כמו שאמר הכתו' אל תבהל ברוחך לכעוס וגו' כלומר כי הכעס משכנו בלב והכח הצומח שהוא המתאוה שהוא בכבד נקרא נפש כמו שכתוב כי נפש כל בשר בדם היא והדם ידוע שהוא בכבד כידוע מן הרפואות ומזה הם קום באים התאוות הבהמיות מאכל ומשתה ומשגל ואמר הכתו' אם רוח המושל שהוא בלב והוא מלך הגוף יעלה להוציאך ממקומך לרעה לכעס ולחמה כמו שכתו' הרף מאף ועזוב חמה וזהו פי' מרפא כלו' המרפא עצמו מן החמה ואיננו גדול חמה יניח חטאים גדולים ואף על פי שבא מלת מרפא באלף והיה משפטו בהא מצינו לו חבר בעזר' לכן הוא מרפא כוונת המדרש שאם יקרה לאדם שום כעס וזהו רוח כמו ומושל ברוחו יוציאך ממקומך לא תכעוס כי הכעס מביא האדם לחטאים גדולים והמרפא עצמו מן הכעס יניח חטאי' גדולים וכן אמר הכתוב טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר שבח המאריך אפו אף על פי שבסוף ינקו' נקמתו יותר מגבור כי היא מדה טובה שלא יכעוס מיד וינקום כי לאחרונה יתקרר דעתו וינקום במדה ובמשורה ואם ינקום מיד בכעסו ולא יהיה מעצור ברוחו ויעשה דבר שאינו ראוי שינחם אחרי כן' אבל המושל ברוחו לגמרי וישכך חמתו ומסירה ממנו מכל וכל ועובר על פשע הוא יותר טוב מלוכד עיר שעושה דבר גדול וכן אמר במקום אחר שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע כלו' מי שמאריך אפו ומניחו לעשות שכל הוא וחכמה ואינו שבח כל כך אבל התפארת שראוי לפארו ולשבחו מי שעובר על פשע לגמרי ושלמה ע"ה ידבר בזה הרבה אמר ארך אפים רב תבונית לא אמר תבונה וקצר רוח מרים אולת ויאמר אויל ביום יודע כעסו כלו' שרוצה מיד להנקם ואמר כל רוחו יוציא כסיל מאמר החכם פי כסיל ממנו יודע מה שבלבו ולכן הלב רחו' מן הפה ואמ' בארך אפים וגו' גדול חמה נושא וגו' ואז"ל לא תרתח ולא תחטא ואמ' חכם אחד האדם הכעסן דומה לחיות המזיקו' וידוע כי הכעס רתיחת הדם הוא בלב כשיהיה על מי שלמעלה ממנו ויתייאש מהנקם יתקבץ הדם אל הלב וירוקו הפנים וכשיהיה על מי שלמטה ממנו יצא הדם לחוץ ויבקש הנקם' ויתאדמו הפנים ואם יהיה

על פי שהו' כמוהו יוליד ענין האמצעי בין הקיבוץ והתפשטות וירוקו הפני' ויאדמו למדנו מזה כי הכעס ענין רע מאד ותכונה רעה' ורבותינו ז"ל אמרו כי בעלי הכעס אין חייהם חיים אמר הרתחנין והרחמנים ואניני הדעת אין חייהם חיים' אמר רב יוסף וכולהו איתנהו בי' ועוד אמרו שהוא קרוב לעובד ע"ז אמרו כל המשבר כליו בחמתו וזורק מעותיו בחמתו יהיה בעיניך כעובד ע"ז שכן דרכו של יצר הרע היום אומר לו כך ולמחר אומר לו לך עבוד ע"ז ואמרו מאי דכתיב לא יהיה בך אל זר וגו' אי זהו אל זר שהוא בגופו של אדם זה יצר הרע ואמרו אם לא יהיה בך יצר הרע לא תשתחוה לאל נכר ומכלל לאו אתה שומע הן ואמרו כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו ועוד אמרו כל הכועס אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ואם חכם חכמתו מסתלקת ולמדו זה' הנבוא' מאלישע ועתה קחו לי מנגן' והחכמה ממשה דכתי' ויקצוף משה על פקודי החיל ונתעלמה ממנו דין כלי המעוד דכתי' ויאמר אלעזר הכהן וגו' אך את הזהב ורז"ל אמרו שסיבת הסתלקות אליהו שלקחו השם היה בעבור שהיה רגזן ואף על פי שהיה לשם שמים ומקנא ברשעים אמר השם אין ראוי לזה לשרות בין בני אדם וסלקו וזה הוא שאמר הכתוב טוב כעס משחוק פירשו רז"ל במקום שצריך ייסור לרשעים שלא יחניף להם וישחק להם ויסביר להם פנים אלא שיכעוס עליהם ועל זה הוזכר חרון אף השם ברשעי' ובעוברי רצונו' ורז"ל אמרו טוב כעס שכועס הקב"ה עם הצדיקי' בעולם הזה מן השחוק עם הרשעי' שמשחק להם השעה וחכמינו ז"ל אמרו כי הסבה שהביא' למשה לחטוא במי מריבה היה הכעס שכעס ואמר שמעו נא המורים כמו שבא בזו הפרשה והחטא לא פירשו אותו רז"ל שלא נתפרש בכתוב והמפרשים ז"ל נחלקו בו שהרמב"ם ז"ל כתב כי חטאו לא היה אלא הכעס לבד שאמר שמעו נא המורים כי לאדם כמוהו לא היה להיות בו מדת הכעס ואפילו מעט כי אינה באה אלא מתכונה רעה ומה שאמר להם מריתם פי' כי לא היה מדבר עם סכלים שאפילו קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי וכל מה שיעש' יבחנוהו וכשראוהו כועס חשבו שלא היה כועס אלא שהכעיסו לשם ב"ה ואנחנו לא מצאנו שכעס השם בזו השאלה אלא שאמר קח את המטה עד כאן' והרמב"ן ז"ל תמה עליו שאם היה החטא הכעס לבד היאך יבואר הלשונות שאנו מוצאים על זה שאמר לא האמנתם בי אשר מעלתם בי מריתם פי' וכי היה מאשים למשה ולאהרן שלא האמינו בדברו ושמעלו בו והכרו פיו בכעסו ועוד שלא מצינו לו שכעס כי שמעו נא המורים היא לשון תוכחה כמו שבא במקום אחר ממרים הייתם עוד כי אהרן לא כעס ולמה נענש ומה שאמרו ז"ל שלא מצינו שכעס השם הנה הכתוב אומר אשר רבו בני ישראל את יי' ומה פשע גדול מזה להיות רב את יוצרו והנה משה אמ' גם בי התאנף יי' בגללכם והנה הם גרמו הרעה והיאך יאמר הרב זכרונו לברכ' שאין להם פשע וחטאת ועוד מקרא מלא כתיב ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם הנה אמר הכתוב שהכעיסוהו והיאך יאמר הוא שלא מצינו שכעס השם על שאלתם מים וכבר מנו ז"ל זה הנסיון מכלל העשר נסיונות עד כאן ור"י ז"ל פירש על שהכו הסלע והשם לא צוה אלא ודברתם וזהו לא האמנתם ומעלתם ומריתם שהיה מתקדש שמו שהיו אומרים ישראל ומה סלע זו שאינו שומע ולא כדבר ואינו מתפרנס עושה מצות השם יתברך אנו על אחת כמה וכמה ובאמת כי זה נאות למורה שה,כרנו' האמנתם ומעלתם ומריתם אבל אינו מחוור כל כך כי מה קדושו יותר בדיבור מן ההכאה אצל הסלע הכל הוא קדוש ועוד כי מאחר שאמר לו קח את המטה מטה זה למה אם אינו צריך הכאה ואם בעבור הדיבור ואם שסע

הסלע את כל דברי יי׳ כמו האמור בספר יהושע הנה הם עשו
זה שהקהילו הקהל אל פני הסלע ואמרו הדברי׳ הנה הסלע
שומע דבור השם ית׳ ויש לפרש לזה הדר׳ שכל נביא המשנה
בדבר השם כלל חייב מיתה כאשר אתה רואה באיש האלהים
אשר בא מיהוד לירבעם בבית אל לולי שכאן שגג ובא להודיע
שאין הנביא רשאי לשנות בדבר השם כלל אפילו בדבר שאין
קפידת בדבר שהרי לא ריבה ולא מיעט הפה בין דבור להכאה
בסלע שאין לה שכל ׳ ושגגו בקח את המטה ומתוך צערו על
ריב בני ישראל ועל נסותם את ה׳ לא שת לבו לדבר והיה הנס
הגדול בדבור יותר מהכאה פי׳ כבר נעשה נס בהכאה ויותר
קדוש השם כשנעשים נסים בדברים שונים ויהית האמנהם
לשון קיום הדבר כמו אמן הוא פועל יוצא וכן מריתם שני
הצואה והיא קרוב למעלה ועל זה אמר מעלתם ׳ ויש פירושי׳
רבים למפרשים כבר כתבם ר׳ אברהם ז״ל וסתר את כלם והוא
הפך בו סוד יוצא מדבריו כי הטעות בכוונה ודרכו ידועה אמר
זה לשונו כאשר ידע החלק את חכל ידבק בכל ויעש מופתים
ואותו׳ בכל ודעתו כי בעבור מריבת העם אבד הכוונה בפעם
הראשונה וחזר והכה ׳ והנה החלק חלק וגם זה אינו נכון כי
איך יאמ׳ בזה לא האמנת׳ כי אין בכאן חסרון אמונ׳ לא שגגה ׳
וכתב הרמב״ן ז״ל והנכון מכל הדברים שנאמרו בזה והוא טוב
לדחות את השואל הוא כדברי ר׳ חננאל ז״ל שכתב כי החטא
הוא אמרו נוציא לכם מים וראוי שיאמרו יוציא יי׳ לכם מים
כדרך שאמרו בתת יי׳ לכם בערב וגו׳ וכן בכל הניסים יודיעום
כי השם יעשה עמהם ואולי חשבו כי משה ואהרן בחכמתם
הוציאו להם מים וזהו לא קדשתם אותי ׳ ובמעשה הראשון
בחורב אמר הנני עומד וגו׳ והיו הזקנים רואים ועתה תעו
במאמר משה ואהרן ואמר מעלתם בי כי הנתנה מן ההקדש
מעל וכן מריתם פי׳ שניתם דברי מן ותמר את משפטי כי הוא
צוה ודברתם בשמי כלומר שאתקדש ולא האמנתם יוצא לבני
ישראל או הוא לשון חוזק לא התחזקתם להקדישני בעיניהם
וכן ואמנה על המשוררים יתר במקום נאמן ע״כ ורז״ל סוברין
שחטאו שנסתפק ביכולת השם ואמר המן הסלע הזה נוציא
לכם ואמרו אי זו קשה זאת או של הצאן ובקר אלא זה היה
במוטבי וזו בצינעה ׳ ועל דרך הפשט זו הה״א של המן הסלע
אינה ה״א התמיה כי חלילה למשה שיסתפק ביכולת השם והוא
הנאמן בכל ביתו וכבר ראה נפלאות גדולות מזו ועל ידו בצור
בחורב והיאך יסתפק עתה ור׳ אברהם ז״ל אמר והוא האמת כי
זה כמו הלמתים תעשה פלא ר״ל המן הסלע הזה נוציא לכם
שהם סוברים כי הסלע הזה היה בארה של מרים והוא הצור
שבחורב ולכן כתיב ודברתם אל הסלע הידוע ונתן מימיו ולא
אמר מים אלא מימיו שהיה נותן ובמיתת מרים נסתלק הבאר
דכתיב ותמת שם ולא היה מים לעדה ונסתלק הסלע וישב לה
בין שאר הסלעים והשם צוה שידברו לאותו הסלע הראשון
וישראל דחקו אותו שיכה הסלע שמצאו והוא אמר המן הסלע
הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים והרמב״ן ז״ל כתב סוד
גדול בפירוש זה החטא ודרכו ידועה למקובלים והיא דרך
נכונה וחטאו בהכותו פעמי׳ כי הוא ואהרן הספיקו בזה להכות
בצור יהיה בזה חסרון אמנה כי בפעם אחת יעשה הנס והמרו
את פי ה׳ הנקרא בכל מקום כן והיה בזה מעילה ושיקור ואין
זה מקומו להאריך ויתבאר זה מתפלת משה בתפלת ואתחנן
שהזכי׳ אדני׳ ידוד והנה החטא בכוונת אלו השמות ובאחר
יספיק ובזה די למבין ׳ ויתכן כי הכעס שהזכירו חז״ל גרם לו
שאבד הכוונה בזה הנה מבואר שהכעס היא מדה פחותה
גורמת חטאים גדולי׳ לו ולכן אמר בכאן כי מרפא יניח חטאים
גדולים כאשר פירשתי ולכן צוה מקומך אל תנח לא שתמשול
בו ואל ימשל בך היצר הבא מכח השטן וכח המלאך המות

כמו שאמרו הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלא׳ המו׳ וכלם באי׳
מסיבה אחת מנחש הקדמוני ועל זה אמר הוא כך ולפי דעת
הרמב״ם ז״ל שכתב בפי׳ איוב השטן הוא מלאך נברא להסטין
ולהזיק שהוא מגזרת שטנה והוא מלאך באמת ולא טבע ולא
כח וכן מלאך המות הוא מלאך נברא להמית כי המות אינה
אפיסת כחי המדבר אבל הוא על ידי מלאך המות כי אוסף
עליו הדבר המשכיל שאינו גשמי והוא הנשמה ואל תתפתה
באך את נפשו שמור שהוא כמו רק אליו אל תשלח ידיך וכן
היצר דבר נברא באמרם כחות הנפש המתאוה באים ממנו
והיא נפש להם וכן דעת רז״ל וחכמים אחרי׳ ולכן אמרו בסוכה
שבעה שמו׳ נקראו לו ערל׳ טמא ׳ מכשול ׳ אבן ׳ שונא ׳ צפוני
והבריחו זה מהפסוקי׳ וכל אלו השמות מורים על עניינו כי
אינו כח בלבד ׳ ואמרו שם לעתי׳ לבא מביא הקב״ה יצר הרע
ושוחט אותו לפני הצדיקי׳ ואמרו כי הקב״ה מתנחם על שבראו
דכתיב ואשר הרעותי וכבר כתבו בהגדת חלק שאנשי כנסת
הגדולה התפללו עליו שלא יתגרה בקרובות שאי אפש׳ שלא
יתגרה כלל דהא לא אשכחו ביעתא לחולה ה׳ ידו שראו לו
צורה זהו דעת רז״ל וחכמים אחרים סוברים כי הכל כח אחד
עושה אלו הפעולות כמו שאמרו עולה ומסטין יורד ומתעדה
נוטל רשות ונוטל נשמה ונקרא מלאך שכן נקראו הכחות
מלאכים אלדי שלח מלאכיה ואמרו כבר בענין יהודה רמז
הקב״ה למלאך הממונה על התאוה וכן השטן ומלאך המות
בחות החומר ואין בו רשות בנשמה וזהו רק את נפשו שמור
ונפשו כנוי לנשמה וזה דעת הרמב״ם ז״ל ודעת רז״ל האמת כי
הם שלשה מהנחש שפתה לחוה וממנו כח סמאל המוזכר
בדבריהם ז״ל ובעבור טומאתו הגדולה הצריכה התורה מצות
פרה אדומה לטהר טומאת המת בעניינו של נחש וזולתי
המתי׳ בנשיק׳ כמשה ואהרן שנ׳ בהם על פי יי׳ וידוע פי יי׳ למה
רומז בכל מקום ואף מרים מתה בנשיקה ולא הוזכר בה פי יי׳
שאין כבוד להזכיר באשה ומזה תבין סוד טומא׳ המת שנראית
תימה גדול היות הצורה הקדושה כידוע עניינה בדרך האמת
מקבלת טומא׳ חמור׳ במות האדם יותר משרץ ונבלה הטמאי׳
והנוגע בהם מטהרין ביומן וזה צריך ז׳ ימים והזאה ועוד תימה
אחרת נראה דבר והפכו שבאה קבורת המת מצוה גדולה
ולהתעסק בה עד שאמרו כי קבורת המת מצוה דוחה את
העבודה ומטמא בו כהן גדול ונזיר כמו שבא בקבלה מכל זה
תדע שטמאתו אינה מצד עצמו כמו שרץ ונבלה אלא מצד
הנחש ולכן ג׳ הנזכרים שבזכותם תלויים חיי העולם היוצאים
ממצרים ולא נטמאו במותם מרים בזכות הבאר ואהרן בזכותו
ענני כבוד ומשה בזכותו המן וזכתה מרים לזה בזכות היאור
ותתצב אחותו ואהרן שהיה מקרבן לתורה ומשה שבזכותו
גזון העולם ולכן כשמתו השנים חזרו בזכות משה כי כולהו
איתנהו ביה וכל זה רמז בפרש׳ ומכל זה יובן סוד פרה אדומה
שהיא מטהרת הטמאים בטומא׳ הנחש ואין ספק כי ענין פרה
אדום הוא ענין עמוק וסוד נשגב ונעלם ואין כח באד׳ להשיגו
על שלימות ׳ וכמו שאמרו על שלמה אמרתי׳ אחכמה והיא
רחוקה מפני שא״ע שעמד על כל סודות התורה בזה לא ירד
לעומקה ועל זה אמר והיא רחוקה ממני ׳ וכמ״ש החכם אימתי
אני יודע בעצמי כשאני מכיר בעצמי שהחכמה רחוקה ממני
וזה הוא אמרתי אחכמ׳ והיא רחוקה ממני׳ ואין ספק שענייניה
מורים עומק סודה שהיא מטהרת הטמאים ומטמא׳ הטהורים
וזה מנפלאות השם יתברך כנחש שהוא ממית ומבשרו עושין
התריאקה להסיר האד׳ במה שהוא ממית וחלילה שהוא כזה
אלא שהוא דמיון לנפלאות השם שאפילו בדברים הארציים
אדם מוצא נפלאותיו עושה דבר והפכו וכן הוא ענין יצר
הרע המסית והמדיח כי המשתמש בו הוא מחיה בעלין

וכמו

וכמו שאמרו ז"ל והנה טוב מאד זה יצר הרע שאלמלא הוא לא בנה האדם בית ולא נשא אשה ולכן קראוהו חכמינו ז"ל שאור שבעיסה והוא דמיון יפה כי השאור כשיעור בינוני מתקן וכשהוא יותר מן הראוי מקלקל אותה וזהו מסודות הבריאה׳ דרך נחש עלי צור שנפלאה ידיעתו משלמה שאמר שלשה המה נפלאו ממני וגו׳ דרך הנשר וגו׳ ויש מפרשים דרך הנשר השכלי העולה למעלה׳ דרך נחש כי הדמיון הלובש צורה אחר צורה והוא נחש המסתה בני אדם וצור כמו צורה׳

דרך אניה בלב ים כח הצומח כי האניה עשויה מהצמחים׳ דרך גבר בעלמה החומר והצורה והיא החמורה ולכן אמר לא ידעתים ולזה הפירוש היאך יבא כן דרך אשה וגומר אבל במדרשים רומזים עניין גדול בזה׳ אמר דרך הנשר זה שיחת עופות הבא מכח חיות המרכבה שהיה כמו נחש עלי צור היאך יונק נחש הקדמוני מצד חי העולמים ולשון עלי כמו שרפים עומדים ממעל לו והוא כמו סמוך כמו והחונים עליו׳ אניה בלב ים הבאה מן המקור העליון ולכן נקרא אניה אני יה והיא שוכנת בים העליון מקוה המים היאך מתחברת בגוף אדם ודרך גבר בעלמה היא הנבואה הנעלמת ידיעתה היאך באה לאדם אפילו שיהיה גבר כמו שאמר אין הנבואה שורה וכו׳ ומה שאמר ארבעה ולא אמר ורביעית לא ידעתיה כי הנבואה ארבעה מדרגות אספקלריא המאירה ושאינה מאירה ורוח הקדש ובת קול וכלם מדרגות הנבואה אמר כן דרך אשה כלומר גם אני תמה מהחוטא בעל תשובה שחוטא ועושה תשובה ועולה למעלה מן הצדיקים כמו שאמרו מקום שבעלי תשובה עומדין וכו׳ שהוא ענין גדול גם כן כמו שדרשו לי גלעד ולי מנשה הנה ענין יצר הרע עניינו גדול והוא צורך לעולם וכמו שבא בפרק חלק דלא אשכחו וכו׳ וכמו שאמרו׳ וסמך לזה ענין הנחשים שזה הוא ענין שהוא דבר והפכו כפרה אדומה וכיצר הרע שכן האדם מטהר ומטמא עצמו מה כתיב למעלה וידבר העם באלהים ובמשה על שנטע בלבם יצר הרע והוא הגורם להם כל קלקולם והוא סיבת חטא׳ ובכשת שנתן להם מצות רבות ואין יכולין לקיימן מחמת היצר הרע המקטרג בהם׳ וכמו שאמרו ז"ל אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי והשם ית׳ נתנו להם לטוב׳ כמו שאמרנו וכי הוא נברא לצורך ושלח בהם הנחשים השרפים הנחשים על שדברו בשם׳ השרפים על שדברו במשה ובתפלת משה שהתפלל עליהם מחל השם חלקו ואמר ליה עשה לך שרף על חלקך כי חלקי מחול׳ ומשה בענותנותו עשה נחש ומחל חלקו ועשאו נחשת שהיה מצהיב שיראהו הנשוך מראש המחנה והיה כל הנשוך וראה אותו וחי לרמוז כי כן דרך היצ׳ ממית ומחיה כענין הנח׳ בנשוך כי ידוע שנשוכי חחיות אם יביטו בנושך ימותו או אם יזכירום לפניהם או יראו כמותם וכן כל נשוכי בעלי הארס וכבר הוזכר בספרי הרפואות על זה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפירושו להודיע כי השם מרפא במכת ומחיה בנזק וכמו שידוע בענין מרה ויורהו ה׳ עץ ובענין אלישע במים ובדבלת תאנים בחזקיהו ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי אומר ענין במה שכתוב וידבר העם באלהים ובמשה ובהודותם אמרו כי דברנו בה׳ ובך בשנוי שמות ואומרי׳ כי חטאו בחטאו של משה ולכן נסמכו׳ הנה ביארנו ענין הכתובים שהתחלנו וסמיכות ענין הנחשים לחטאו של משה׳ וראיתי מי שמתרץ קושיות הרמב"ן ז"ל על הרמב"ם ז"ל ומחזיק דבריו בענין הכעס כי מה שהוקשה להרמב"ן ז"ל בענין מריתם ומעלתם הוא כי השם הודיע דבריו למשה כמו שכתוב יודיע דרכיו למשה כשבקש ממנו הודיעני נא את דרכיך והודיעם לו ובענין י"ג מדות׳ והאחת מהם ארך אפים והשם פרסם עניינו לכל באי עולם במה שהעיד עליו בכל ביתי נאמן הוא ושהוא שלם בכל מדותיו ועתה כשראו ישראל שכעס במקום שלא היה לו לכעוס חרה לשם ית׳ כי הוציאו חלילה כמשקר וזהו מעלתם בי לשון שיקור ולא האמנת׳ בי פועל יוצא לא הוצאתם לי נאמן במה שאמרתי וזהו מריתם גם כן וענין ויקציפו שכתב הרמב"ם ז"ל תירץ שחוזר למשה שהכעיסוהו בדיבורם ובריבם והחטא באהרן שלא מיחה באחיו ע"כ דעת המתרץ וקשה לי ויקציפו היאך חוזר למשה דהא כתי׳ וירע למשה בעבורם אם ויקציפו חוזר למשה למה שנה וירע למשה וכל המפרשים מפרשים אותו על השם ואין לזוז מסברת הרמב"ן ז"ל במה שקבל בזה כי דבריו דברי אלהים חיים והיודע זה יודע ענין אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה וכבר דברנו בזה די והנחנו לפסו׳ שהתחלנו שכוונ׳ שלמה בו להזהיר האד׳ לשלוט ביצרו כי היא המלחמה הגדולה כמו שהיה אומר אלכסנדרוס באנו מן המלחמה הקטנה ונכנסנו במלחמ׳ הגדולה כי היה אומר זה ליצרו ועל זה דרשו רז"ל זה הפסוק הבא בפרשה על כן יאמרו המושלים בואו חשבון וגו׳ אמרו יאמרו המושלים ביצרם בואו חשבון בואו ונחשוב שכר מצוה כנגד הפסדה והפסד עבירה כנגד שכרה׳ תבנה ותכונן עיר אם אתה עושה זה תבנה בעה"ז לעה"ב וכו׳ כמו שדרשו בבבא בתרא שהמושל ביצרו מטהר הטמא כמו הפרה המטהרת הטמאים ואם אדם מושל בשלש כחותיו שאמרנו השכל והמרגיש והצומח הוא השלם והטהו׳ המת בנשיקה ואינו מטמא בטומא׳ מלאך המות וכמ"ש כשמת רבי בטלה הכהונ׳ כי הכהני׳ התעסקו בקבורתו כי לא נתטמא במו שהעיד על עצמו כשזקף עשר אצבעותיו וכמו שכתבתי במ׳ קדושים ואמרו צדיקים אינן מטמאין ולכן באו עץ ארז ואזוב ושני תולעת כנגד ג׳ כחות הללו ואף על פי שיש בדבר ענין אחר כידוע מפסח מצרים ורז"ל אמרו שעשו פרות אדום ממשה ועד המשיח׳ האחת עשת משה׳ והשני׳ עזרא׳ ושמעון הצדיק שתים׳ ויוחנן כהן גדול שתים׳ ואליועיני אחת׳ וחנמאל המצרי אחת׳ וישמעאל בן פאבי אחת׳ ועשירית יעשה מלך המשיח כי שם יבטל יצר הרע ויסור עון העגל המוזכר לנו תמיד כמו שאמרו אין לך פורענו׳ וכו׳ דכתי׳ וביום פקדי וגו׳ וכתיב קרבו פקדות העיר׳ וכן דעת חז"ל כי פרה אדומה באה על עון העגל׳ אמרו במדר׳ ויקחו אליך משלהם כשם שפרקו נזמי הזהב משלהם יביאו פרה על שם העגל׳ משל לבן מלכי׳ שטנף פלטרין של מלך אמר המלך תבא האם ותקנח צואת בנה וסוד הענין כי בחטא אדם הראשון נקנסה מיתה על יד מלאך המות מפני שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא וכשעמדו על הר סיני וכו׳ וכתי׳ חרות על הלחות חירות וכשחטאו בעגל חזרה הזוהמא והוצרכו לכפרה במקו׳ הלחות הראשונות וזה הוא חקת התורה חקה במקום התור׳ וזהו אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם הראשון תמותון׳ אדומה על שחטאו בזהב וכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים וגו׳ תמימה על שם שהיו ישרא׳ תמימים קודם העגל ונעשו בעלי מומין ויחזרו עתה לתמותן היינו אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול שפרקו מעליהם עול מלכות שמים׳ אל אלעזר הכהן על שם שאהרן חטא בעגל ואין קטיגור נעשה סניגור ושרף את הפרה כשם ששרף את העגל׳ עץ ארז ואזוב ושני תולעת על שלשת אלפים שמתו בעגל הם הגביהו עצמם כארז ישפילו עצמן כאזוב ושני תולעת וכשם שהעגל טמא הטהורים כמו כן הפרה מטמאה הטהורים וכשם שאפר העגל טדר העם כך אפר הפרה מטהרת הטמאים למשמרת כשם שעון העגל שמור לדורות דכתיב וביום פקדי ופקדתי כך היא אפרה שמור כי שלש חלקים היו עושין מאפרה׳ החלק האחד היו נותנין לכהנים לצורך העיירות לצריכין ליטהר׳ והחלק השני היו נותנין בהר המשחה לכהנים גדולים לפרות אחרות

להתקדש בו · והחלק השלישי היו נותנין אותו בחיל לפשכר
מגזירת הכתיב רמז לעגל שהוא שמור עד המשיח ובזמן
המשיח טהרה יגלה כת' וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם
ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם ואז יבנו החרבות והשוממות
רמז לארץ ישראל ואז ידעו הגוים אשר ישארו כי השם מושיע
את ישראל ומקים סוכת דוד הנופלת ובונה המקדש החרב
דכתיב וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני ה' בניתי
הנהרסות נטעתי הנשמה אני ה' דברתי ועשיתי :

פרשת וירא בלק

בן זומא אומר אי זהו חכם הלמד מכל אדם
שנאמ' מכל מלמדי השכלתי אי זהו
גבור הכובש את יצרו שנ' טוב ארך
אפים מגבור וגו' אי זהו עשיר השמח בחלקו שנ' יגיע כפיך
כי תאכל אשריך וטוב לך · אי זהו מכובד המכבד את הבריות
שנאמר כי מכבדי אכבד וגו' · המשנה הזאת היא באמורה
והתנא יסד דבריו על דברי ירמיהו שאמר אל יתהלל חכם
בחכמתו וגו' ולקחם על אותו הסדר ואמר אי זהו חכם שראוי
להתהלל בחכמתו הלמד מכל אדם שמתכוין לדעת האמת
לשם שמים וכן כלם · וכבר פירש הרמב"ם ז"ל ענין אל יתהלל
חכם כי היא חכמת התחבולות או המלאכות כמו שכתב
בספרו בסוף כי חכמה מתפרשת לארבע דרכים ושם תמצא ·
וכן בגבורתו וכן בעשרו ולזה נאמר בכינוי ולא אמר בחכמה
בעושר בגבורה · ויש מפרשים בחכמתו כמו שאמר התרגום
לא ישתבח שלמה בר דוד בחכמתיה על החכמה דכתי' וידבר
על העצים וגומ' חכמת הטבע וכן פירש בעל המלמד · והתנא
הזה בא להודיענו היאך יתנהג האדם בכחות הנפש שבו ·
וכבר כתבנו בדרשות שעברו כי שלש כחות הם באדם הבאים
מהנשמה והרופאים קורין אותן שלש נפשות · האחת הנפש
המשכלת ומשכנה במוח · והשנית הנפש המרגשת אשר
בלב · והשלישית הנפש הצומחת שבכבד · ובשתים שהם
הצומחת והמרגשת נשתתף עם בעלי חיים ובנפש המשכלת
הוא מובדל משאר בעלי חיים וזה יתרונו על הבהמות והאדם
שהוא אדם על שחננו השם זו הנפש החכמה יש לו להשתמש
באלו השלש נפשות שנשתתף בהם עם בעלי חיים לצורך
גופו ולהעמדתו ולכוין בהם לעבודת השם יתברך · ובנפש
החכמה שישתמש בה לתיקון גופו ולתיקון נפשו כי השכל
יחלק לשני חלקים · שכל מעשי · ושכל עיוני · והשכל
מעשי לתיקון הגוף · והעיוני לתיקון הנפש · והמעשי יחלק
לשני חלקים · האחד שיתחכם האדם בפרנסתו ובבקשת
צרכיו וללמוד המלאכות כנגרות ומלחות ועבודת האדמה
ויתר המלאכות להכין מזונו ומלבושו ודירתו · והשני הוא
אשר יבחר המדות הטובות היצריות בכבוד אב ואם וצדקה
וגמילות חסדים ויהיה נוח לבריות וכיוצא בהם ויתרחק מן
המדות המגונות והרעות כגניבה וגזל ורציחה ונקימה וכיוצא
בהם ויאמר בכל אלו טוב ורע · והשכל העיוני הוא להבין
ולהשכיל להבדיל בין האמת והשקר לעסוק בתורת ה' ובקיום
מצותיו השכליות והשמעיות וכשישתמש האדם באלו הכחות
כמו שאמר הוא האדם השלם שבעבורו נברא העולם וזה כל
האדם כמו שכתב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומ'
וזו היא כוונת התנא בזו המשנה אזכור דעת הרב רבינו משה
זכרונו לברכה בפסוק אל יתהלל חכם וגומ' אמר כי המעלות
הם ארבעה הראשונה העושר והקנין והוא הפחות שהוא
דמיון לבד והוא חוץ מגופו ואין לו בו רק דמיון לבד שיאמר
זה ביתי וזה גדודי ואדם ביקר בל ילין ובהעדר זה ממנו הוא
כפחות שבבני אדם ואפילו יתקיים בו הקנין ההוא כל ימיו
אין לו בו שום שלימות · והשנית הגבור ויש לו יותר התלוות
בגוף יתר מן הראשון אבל אינו שלימות שאפילו יגיע לזו
המעלה לתכלית לא יגיע לכח פרד ואין צריך לומר לכח
אריה או פיל · והשלישי מעלת המדות והוא נכבד מן הראשוני'
ורוב מצות התורה באו לזה רוצה לומר להגיע לזה השלימות
אבל אין זו המעלה תכלית שלימות כי זו בין האדם ובין זולתו
ואם האד' עומד לבדו ואין לו עסק עם בני אדם נמצאו המדות
טובות בטלות · והרביעית היא השלימות האמיתי והוא מעלת
החכמה והתורה והוא לו לבדו ובשביל זה יזכה לקיום הנצחי
והוא קיום הנפש עד כאן כוונת דבריו ז"ל · ועל זה אמר אל
יתהלל חכם בחכמתו והוא תיקון המדות כמו בישישים חכמה
וזקניו יתחכם כי המדות בזקנים לא החכמה כי כמה זקנים יש
שאין בהם חכמה · והגבור בגבורתו · והעשיר בעשרו ·
ועתה אפרש דברי התנא אמר כי החכם הראוי ליקרא חכם
הוא הלמד מכל אדם ומשתמ' בכח השכל שבו בלי שום עיכוב
קנאה כי יש כמה מבני אדם שיקנאו בזולתם ויאמרו היאך
אשפיל עצמי ואלמוד תורה מפלג הקטן כמני או פחות ממני
אלא שילמוד תורה מכל אדם כי סופך להתנשא ואם זמותה
כלומר אם אתה בעל מחשבות לומר היאך אשפיל עצמי לפני
קטן סופך לשום יד לפה שלא תדע להשיב דבר לפני הנושאין
ונותנין במלחמתה של תורה ותתבייש בפניהם ולא עוד אלא
שיכשל בהלכה שיסמוך על דעתו ולא ירצה לבקש מגדול
ממנו כמו שקרה ליפתח בענין בתו שלא רצה לבקש הלכות
נדרים מפנחס ונכשל שאפילו דמים לא היה חייב ונענש
בדמיה וכתב הרמב"ן ז"ל ואל תהי נפתה בדברי ר' אברהם ז"ל
והעליתיהו עולה כמו או העליתיהו כלומר אם יהיה היוצא
מדלתי ביתי איש או אשה שיהיה קדש לה' כלומ' שיהיה פרוש
מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה' בתפלה והודות לאלהים
ואם יהיה ראוי ליקרב שיהיה עולה ועשה בית לבתו מחוץ
לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה · ואיש לא ידעה והיתה
שם צרורה ואלה דברי רוח שאפילו לפי דבריו למה תהיה
פרושה ומסוגרת אלא שתעבוד לשם כל ימיה כשמואל דכתיב
ונתתיו לה' הנה היתה כוונתה לקלס ומהו אתנן בבכותה על
בתוליה וריעותיה המתנות אותה ארבעה ימים בשנה אם היא
עובדת השם אבל האמת שהדברים כפשוטן וטעה טעות גדול
וסמך על דעתו ולא שאל את פינחס שהיה גדול הדור ולכן
הזהיר התנא שילמד אפילו ממי שהוא קטן ממנו וזהו מכל
אדם ועוד כולל מכל אדם אפי' שאינו כאומתינו ומאמונתינו
כמו שאמרו ז"ל על רבי מאיר היכי למד תורה מאחר ואמרו
רבי מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק וזהו מה שאמר
דוד עליו השלום מכל מלמדי השכלתי כלומר אפילו מקטנים
ממני מכלם למדתי ולא בושתי ואמר זה בעד כח השכלי יחזר
ואמר הכובש את יצרו ואמר זה כנגד כח המרגיש אשר ממנו
בא היצר הרע המבקש השררות והמעלות ובו הכעס כמו
שאמר בשאר הפרשיות כי הכעס הוא ברוח אשר בלב דכתי'
אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח · ואמר
הגבו' האמיתי הכובש את יצרו כי מלחמ' היצר היא המלחמה
הגדולה כמו שכתב אלכסנדר כשהיה בא ממלחמה באנו מן
המלחמה הקטנה ונכנסנו במלחמה הגדולה · וכבר כתב
הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בפרק אחד משמנה פרקים
בראש אבות אי זהו מעולה החסיד שאינו מתאוה למותרות
ולעבירות ואינו צריך לכבוש יצרו או המתאוה להם וכובש
יצרו ואמרו דעת חכמי הפילוסופים בזה ודעת חכמי התלמוד

והוא

הוא עשה פשרה ביניהם כמו שכתב שאין צריך להאריך לכתבו כי שם ימצא הרוצה לראותו · וכבר הארכנו בזה בשאר דרשות ואמר טוב ארך אפים מגבור · וכמו שפירש אותו בפרשה שעברה · ואמר איזה הוא עשיר השמח בחלקו אמר זה כנגד הכח הצומח אשר בכבד המבקש התאוות הגופניות והמותרות ובו התאוה חזקה ואמר כי העשיר האמיתי הוא שאינו מבקש היתרונות אלא שהוא שמח במה שחננו השם שכן דרכו של כח זה שאינו שבע לעולם · וכמו שאמרו ז"ל אבר קטן יש בו באדם וכו' ואמר אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו וכן אמר שלמה אוהב כסף לא ישבע כסף וגו' · ואמר חכם אחד כי הנבהל להון כמו הצמא על צמאונו וכמו שיכבה האור בתבן · ואמר חכם אחד אם תבקש מן העולם די ספקך מיעוטו יספיק לך ואם תבקש יותר מסיפוקך כולו לא יספיק לך ואמר עוד העבד הוא חפשי כשיסתפק בחלקו והחפשי הוא עבד כשמבקש יותר מלחם חוקו וכן שלמה אמר הטריפני לחם חוקי ואמר בן תעשרה שמת לחם די · אמר חכם אחד גדול העושר יש בו שלשה דברים רעים · האחד כי רוב העולם מקבצין אותו מן האסור ואם יקבצנו מן ההיתר יוציאנו בדבר שאינו מותר וישכח האלוה ויאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · ואמר חכם אחד העושר ישתמשו בו בני אדם על שלשה פנים יש מהם שישימו עושרם כופר לנפשם ואינם חסים על ממונם כנגד נפשם · ויש מהם בהפך ישימו נפשם כופר לממונם וישימו עצמם בעבור הממון · וכמו שאם המשורר הם לממונם ואין ממונם להם · ויש משוים ביניהם · ועל הדרך הראשון אמר שלמה כופר נפש איש עושרו וכן אמר משה רבינו ע"ה לבני גד ולבני ראובן בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם והם היו אומרים ההפך גדרות צאן נבנה וגו' וזו היא הדרך הישרה בקיבוץ הממון · חזר ואמר איזהו מכובד המכבד את הבריות הזהיר על השפלות שיהיה אדם שפל בפני כל אדם ויכבד לכלם הקטן ממנו כגדול ממנו ויחשוב שכלם יש להם מעלה עליו והוא בזוי מכלם שזהו חולי רע בא מן השכל כשיוצא מן הדרך האמיתי החושב שהוא המעולה על בני דורו ואם החשב מעוטין הם בדור מה שאין בלבם מה שאמר פרעה כי הוא האלוה אמר שלמה בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש אמר רעהו כי מן היושר הוא שיהיו כל בני אדם רעים כי כלם בני אב אחד ואל יבזה חבירו ואיש תבונות אינו חושש לביזויו ומחריש ואינו משיב בענין וכוסה קלון ערום ואמרו חכמים ז"ל שומע חרפתו ואינו משיב · וכבר כתבתי דבר החכם כי לא מצא לעולם איש שלא הכיר לו מעלה עליו וכו' · וזו היא כוונת התנא בזו המשנה וכל מי שיש בו אלו המדות הטובות הוא מתלמידיו של אברהם אבינו והוא מיוחס עליו כמו שאמר באבות עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה הוא מתלמידיו של אברהם אבינו וכו' עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוהה הוא מתלמידיו של בלעם הרשע ומצינו לו כל אלו המדות הטובות רוצה לומר לאברהם והן מפורשות בתורה מצינו לו עין טובה והוא העשיר השמח בחלקו והוא ההסתפקות כמו שאמר למלך סדום אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' והיא מדה טובה והיא ההסתפקות שאינו חפץ אפילו בממון רב ומצינו לו נפש שפלה והוא מאיסת ההנאות שבירת יצר הרע והוא הגבור הכובש את יצרו כמה שאמר לשרה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ובפירוש בא בתלמוד שלא הסתכל ביופיה עד אותה שעה ואמר בהגר הנה שפחתך בידך מורה שלא לקחה לתענוג · וכתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו ולא על אודות שפחתו ומצינו לו רוח נמוכה דכתיב ואנכי עפר ואפר והוא נכלל במאמר התנא הלמד מכל אדם

שהוא שפל וכן בהמכובד המכבד את הבריות כל זה מורה שפלות והכנעה ומצינו כל המדות המגונות הרעות שהזהיר בהן התנא כי כלם היו בבלעם הרשע וכמו שאמרו באבות תלמידיו של בלעם הרשע עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוהה ופירש עין רעה רוב החריצות לממון שלא היה שמח בחלקו אלא שהיה נבהל להון שהשכיר עצמו מחמדת הממון לקלל ישראל דכתיב ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו' וכתיב אם יתן לי בלק וגומר וכן כתיב אל תלחם את לחם רע עין והחפך טוב עין הוא יבורך ונפש רחבה הוא רוב התאוה לתאוות הגופניות אכילה ומשגל ולא היה כובש יצרו וכן מצינו בכתובים ויזבח בלק בקר וצאן וגו' · משגל מן העצה שנתן לבלק שיפקיר נשיו לזנות ולולי תכונת רוב התאוה אשר היה בנפשו והיה הזנות טוב בעיניו לא היה מצוה בו שמצות האדם אינו רק לפי דעתו ורצונו כי הטובים לא יצוו בזנות אבל יזהירו ולשון הכתוב הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' ובא בדברי רבותינו ז"ל בלעם בועל אתונו היה כמו שמוזכר בפרק חלק ובמסכת ברכות רוח גבוהה שהיה גבה לב הפך מה שאמר התנא הלמד מכל אדם והמכבד לבריות שמשפיל עצמו בפני כל אדם ובלעם הפך והראיה דכתיב נאם שומע אמרי אל שאינו שומע דברי זולתו ועוד שהוא עושה בעליונים כמו שאמרנו ועוד למדנו גאותו שאמר לשלוחי בלק מאן ה' לתתי להלוך עמכם ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה הנה כי בבלעם מצינו ההפך ממה שהזהיר התנא במשנת אבות ואמר התנא עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם ושלשתן בבלעם · ויש מפרשים שהיה לבלעם עין רע וברעת עינו היה מזיק · וזהו ויעלהו במות בעל וגו' אפס קצהו תראה וגו' וזה הענין הוא מפורסם מאד בדברי רבותינו ז"ל כמו שאמר לא פסתפי מר מעינא בישא · ויש סוברים לומר כי זה הוא ענין רב פפא ורב הונא דיהבו עינא בר' חנינא בריה דרב איקא המוזכר בברכות דאמרו חכימת כולי האי יהבו ביה עינא ונח נפשיה וכן דר' שמעון בן יוחאי דתלאי גביני עיניה כי היכי דליחזיה ועשהו גל של עצמות וכן הוא במקומות רבים ואמרו כל מקום שנתנו בו חכמים עיניהם או מיתה או עוני וחלילה שאין זה מצד כח עין רע אלא הוא בא לחכמים ממדת הדין וידוע הוא למקובלים למה הוא זה חכה בעין וזה רומז כפסוק אשר עין בעין נראה אתה ה' וזה בא להם מתורה שבעל פה ואינו עין הרע המוזכר בדבריהם ז"ל עינא בישא שאמרנו · והסיר ה' ממך כל חלי אמר רב זה עין הרע ואזדא רב לטעמיה דרב סליק גבי קברי עבד מאי דעבד אמר תשעים ותשעה בעין הרע ואחת בדרך ארץ והזהירו שלא יעמוד אדם בשדה חבירו בשעה שהיא בקמתה שלא יכנס בה עין הרע ושלא יפתח פתח כנגד פתח וזהו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ראה שאין פתחיהן מכוונין וכו' וכבר אמרו חכמים ז"ל ענין גדול שהלוחות הראשונות נכנסה בהם עין הרע על שניתנו בפומבי ועל זה הזהיר באחרונות ואיש לא יעלה עמך · וכבר זכרו זה קצת מחכמי המחקר שיש בני אדם מזיקים בהבטת עיניהם כאפעה שממית בהבטת עיניו והוא דבר מפורסם ומנוסה ויש חיות ממיתין בקולם עד כמטחוי קשת ואמר חכם אחד העין תכניס אל הקדירה הגמל והאדם אל הקבר ואמרו כי אלכסנדר בא עם חילו למקום אחד שהיו בו חיות ממיתים בהבטת עיניהם וצוה לחיילותיו ועשו מראות מצוחצחות ושמו אותן נוכח החיות וחזר ראותן אליהם ומתו כלם וזה היה ענין בלעם וזהו שתום העין ולפי שהיה יודע מזלות ובעת ראותו שהגיע מזלו ברע היה מקללו והיו חושבין שבקללתו היתה באה ולפי דעת רבותינו ז"ל היה יודע העת שהקב"ה כועס כמו שמוזכר בהגדה וכו' וכבר שאלו

מה היה יכול לומר בטלת רג״ע ויש אומרים כלם וזהו ויהפוך
ה׳ אלדיך לך את הקללה לברכה וגו׳ ואמר ותרועת מלך בו
הפוך אבל קשה מעשה דר׳ יהושע בן לוי שרצה לקלל אותו
המין ולקח תרנגול מה היה יכול לקלל וכן קשה מה שאמר
בפרק חלק מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה
בלבו וכו׳ אלמא דברים היה רוצה לומר ׳ ויש אומרים שהכל
תלוי בחתימה והוא אומר אמן באותו רגע ויש בכאן שאלה
כי חכמים ז״ל אמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור
ועשיר ט׳ מדות שהזכי׳ התנא השמח בחלקו והכובש את יצרו
ובלעם היה בהפך ואם כן היאך שרתה עליו הנבואה שמצינו
בזאת הפרשה ויבא אלדים אל בלעם ויקר אלדים אל בלעם
ונזכר בנבואתו השם המיוחד דכתיב וישם ה׳ אלדים דבר בפי
בלעם וכתיב ויקר ה׳ וקרא עצמו שומע אמרי אל אשר מחזה
שדי יחזה שהיא נבואת האבות ורז״ל אמרו ולא קם נביא עוד
בישראל כמשה אבל באומות עולם קם ואף על פי שיש לאותה
מימרא פירוש אחר שאינה כמשמעה ממש שהיתה נבואתו
כמשה כמו שפירש אותו הר״ם ז״ל בפירושו עם כל זה אינו יוצא
מאלו הפסוקים שלא יהיה נביא בשאר הנביאים ׳ והתשובה
כי בלעם הרשע היה קוסם ובעל כשפים כי כן קראו הכתוב
ואת בלעם בן בעור הקוסם וזהו מה שאמר הכתוב וקסמים
בידם כמו שפירשו ז״ל קוסמים כמותו שלא יוכל להשמט אין
זו שעה ראויה אין זה יום ראוי לכך ויש מפרשים דמי הקסמים
בידם ותרגום ירושלמי ואגרא דקיסמיא בידיהון ׳ ויש מפרשי׳
ספרי הקסמים שלא יוכל להשמט ומ״מ כלי הקסמים מכל זה
מתבאר שקוסם היה ורז״ל אמרו כי קוסם באמתו היה אבל
בזכות ישראל ומעלתן עלה ממדרגה למדרגה במעלו׳ הנבואה
כי מתחלה באלו הדיבור וכתיב ויבא אלדים כמו המוזכר
באבימלך ואחר זכה לגילוי עינים כמוזכר על נער אלישע
שהיה ממדרגת בני הנביאים שלא הגיע עדין למעלת הנבואה
ולבסוף עלה קרוב למדרגת האבות דכתיב מחזה שדי כי מחזה
שדי אינו שדי כמו שכתב הרמב״ן ז״ל בפירושו ולבסוף עלה
למעלה גדולה בנבוא׳ והיא קרובה לנבואת משה בשם הגדול
כמו שבא ויקר ה׳ אבל לא אמר ויקרא כמו שכתוב ויקרא אל
משה ויש מפרשים שנראה יותר מעלת בלעם שהיה השם יוצא
לקראתו ולמשה היה צריך שיבא אליו ׳ ואמרו משל למה
הדבר דומה למצורע אחד שרצה לדבר אל המלך אמר המלך
אל יכנס בפלטרין שלי שלא יטמא אותו אני אצא לקראתו
וכשבא אוהבו מכניסו לביתו בחדרי חדרי׳ שלו כך ענין בלעם
ומשה ומה שנגלה אליו בשמו הגדול היה כל זה לכבוד ישרא׳
שיתברכו מפי נביא מאומות העולם ויהיה ברכתן שלימ׳ שלא
יהיה פתחון פה לאומות העולם בברכתן שאילו המקטרג
יענה אמן בעל כרחו וכן מצינו בשרו של עשו שנתברך יעקב
מפיו אף על פי שהיה מבורך מאביו והשם רצה שיתברך אפי׳
מן המקטרג דכתיב לא אשלחך כי אם ברכתני וכתיב ויברך
אותו שם וכן מצינו בעובדיה שהיה גר אדומי ורצה הקב״ה
שיהיה נביא שלוח לישראל לחנבא להם הענין הגאולה
העתידה דכתיב והיה בית יעקב אש וגו׳ ׳ וכתיב ועלו מושיעים
וגו׳ כן בכאן רצה הקב״ה שיהיה בלעם שלוח לישראל וינבא
להם ענין ביאת הגואל והמלכים שימלכו עליהם וענין המשיח
כמו שאזכור שיענה המלאך הרע אמן בעל כרחו וכל זה
לכבוד ישראל ואחרי כן חזר לקסמיו כמו שכתוב ואת בלעם
בן בעור הקוסם הרגו לפי חרב ׳ והנה קראו הכתוב קוסם
כבתחלה אחרי הנבואה וכך אמרו במדבר סיני רבה בלעם
נזקק לרוח הקדש וחזר להיות קוסם כבתחלה וזהו הנני הולך
לעמי ולכן נתן לו השם רשות שילך ובלבד שיאמר מה שישים
בפיו וכבר הקשו רבים אחר שאמר לו השם לא תלך עמהם

למה אמר קום לך אתם ואחר שנתן לו רשות ללכת היאך
כתיב ויחר אף אלדים וגו׳ ועוד מה הוא אם לקרא לך וגו׳ וכי
לא היה יודע שלכך באים ׳ וכבר כתב ראב״ע דעת הגאון ז״ל
ודעתו ודחה הכל הרמב״ן ז״ל ודעתו לתקון הענין כך הוא
מתחלה מנעו השם שלא לקללם ולזה אמר לא תלך ׳ כי למה
ילך אחר שלא יחפוץ השם בקללה והם לא יחפצו בו אלא
אם כן יקללם ובידוע כי בלעם לא אמר להם דברי השם ובלק
לא האמין והוסיף לו בשרים רבים ונכבדים מהראשוני׳ ובלעם
אמר כי אין זה תלוי אלא ברצון השם וישאל לו עוד מה יענה
מלאכי גוי והנה השם אמר לו כבר הודעתיך כי העם ברוך
הוא ולא תקללם ועתה חזור לך ואם לקרא לך באו כלומר
שהם חפצי׳ כל כך ומתרצים בהליכתך על מנת שלא לקללם
כאשר הודעתם תחלה קום לך אתם ואך אם אצוה אותך
לברכם שתעשה כי כן היה חפץ השם ית׳ שיבורכו מפיו כאשר
אמרתי והנה על בלעם להודיעם זה אולי לא היו רוצים בכך
כי למה ילך לברכם ולומר להם עתידות ומרוב חפצו ללכת
לא הודיעם על זה וקם בחפץ גדול בבקר וחבש אתונו
משנאת ישראל כמו שאמרו ז״ל השנאה מקלקלת השור׳ ולכן
חרה אף השם כי הולך בלא הודעה שלו הודיעם לא ילך ועוד
שהיה בזה חילול השם כי אחר שאמר להם שהוא ברשות
השם ועתה הוא הולך חשבו כי רצה השם בקללתו והנה חזר
ממה שאמר לא תאור את העם וכאשר יראו עוד שלא יקללם
יאמרו כי נמלך השם אחרי כן והנה יחתל בהם כהתל באנוש
וחלילה לאל כי נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם ולא יכזב ולכן
חרה אפו זהו דעתו ז״ל ובתוספו׳ פירשו אם לקרא לך אם כל
כך הם שוטים שחוזרים לך על מניעתי קום לך אתם אבל רז״ל
למדו מכאן בדרך שאדם רוצה וכו׳ ושלח לו שטן ולדעת רז״ל
מלאך רחמים היה ונהפך לו לשטן שהפך אומנותו שהיא
החרב דכתיב ועל חרבך תחיה והמלאך נהפך והניח כלי
אומנתו שהם הרחמים והאתון הרגישה דבר מבהיל וזה הוא
ותרא כמו ראיתי ׳ כלומר הרגשתי כי השכלים לא יראו לחוש
עינים אף כי לבהמות ולכן לא הזכירו חכמים ז״ל בנס האתון
אלא הדיבור של פי האתון ולא עיניה או אולי יש דרך אחרת
בזה הדרך השכלים הנבדלים המתלבשים גוף והוא ענין
עמוק כמו שרמז הרמב״ן ז״ל בפרשת וירא אליו והשיגה היא
והוא הוכה בסנורי׳ עד שגלה השם עיניו ׳ ומעם השם הגדול
הזה הודיע לבלעם שהוא המשים פה והמשים אלם וכמו
שפתח פי האלם יאלם פי המדבר ואין ספק כי גדול נס נתינ׳
הדיבור למי שאינו מהטבע מהסרתו מן המוטבע שלפעמים
יאלם אדם מחולי וישתתק כל זה שידע גם כן כי כל ענינו של
בלעם חוץ מטבע כמו שאמרנו וכן עניני אתונו חוץ מטבע
ולכן שנה הטבע אע״פ שאין דרך לשנות הטבע אלא עולם
במנהגו נוהג והולך אלא לצורך גדול ולא ספר הכתוב אם
היו שרי בלק עמו כשקרה לו ענין האתון ויתכן שהיו שם
וחושבים כי היא סוררה כמנהג הבהמות הרעות ואם כן לא
שמעו הדיבור שלא היה הנס אלא לו לבדו כדי להראותו
שהדבור ביד השם והוא לא סיפר להם כי קלון הוא לו אבל
רבותינו ז״ל אמרו ששם היו ושמעו הדיבור ותמהו ועל דרך
הפשט יתכן שהיו הולכים לפנים ורז״ל אמרו כי מיד מתה
האתון שלא יעשו ממנה יראה וזהו ואותה החייתי וראו׳
שמתה וכן כתב ר׳ אברהם כי גם אותך הרגתי שמתה האתון ׳
והרמב״ן ז״ל מפרש כרש״י ז״ל שהוא כמסורס ואותך גם הרגתי
כלומר כשם שצערתיך בעכבה גם הייתי הורג אותך וגם
לרבות על העיכוב ׳ לא על המיתה ויש אומרים כי מיתתה
שהזכירו היא שובה לכחה הראשון כאשר בתחלה כי כשבא
אליה הדיבור היא חיה כמו שנאמר ויהי האדם לנפש חיה

ובשנסתלק

וכשנסתלק הדיבור ושבה לבהמותה נקראת מתה וזה הוא
ואותה החייתי פירוש בחיותה שנתתי בה ולא חייתי מסלק
ממנה הכח שהוספתי בה שהחזרתיה לבהמותה וזו היא
מיתתה ויש בענין גלוי המלאך בשלשה מקומות ענין לרז״ל
אמרו זכות אבות הראה לו תחלה זכות אברהם ולא הועיל כי
היה ריוח מכאן ומכאן שכן זרעו יש בו פסול בני ישמעאל ובני
קטורה · שנייה זכות יצחק מצא מקום דחוק להשמט בעבור
זרע יצחק · והשלישית זכות יעקב ולא היה מקום להשמט כי
כל זרעו כשר כלו זרע אמת · ויש מפרשים בשדה שיש דרך
לנטות ימין ושמאל רמז שאם ירצה לקלל זרע אברהם יקלל
לבני ישמעאל ובני קטורה ולא באמצע שהוא יצחק ואם ירצה
לקלל זרע יצחק יקלל מצד אחד שהוא עשו ולכן עמד במשעול
כי אין שם דרך אלא מהלך שני בני אדם באמצעו ואחר כך
במקום צר רמז לזרע יעקב שאין בו צד לקלל כי כלו זרע כשר:
ומה שאמר גדר מזה וגדר מזה פירש רש״י ז״ל סתם גדר אבנים
וזה אינו כן כי סתם גדר קיר מעפר הוא והאמת כי ראיתי ז״ל
ממדרש חכמים ז״ל כי אלו השני גדרים הם שני גלי אבנים
שהקימו יעקב ולבן ובלעם היה עובר הברית שנשבע שלא
יעברו אלו לאלו הגלים לרעה וזה היה עוברו על מנת לקללם ·
ותלחץ כענין חולדה וכור שלקה בעדיו וחיינו יד העדים וגו׳ ·
וכן בלעם לקה בעדיו ועשה בו רושם ונעשה חגר כמו שכתוב
וילך שפי כלומר צולע כדאמרינן הא בוקא דאטמא דשף
מדוכתיה וכן קוראים אותו רבותינו ז״ל בלעם חגירא וכן מצינו
במדרש תלים מכתם לדוד בהצותו את ארם נהרים וגומר מאי
מכתם לדוד ללמד׳ · ללמד תשובה לאומות כשהלך יואב
להלחם לארם נהרים אמרו לו אין אתה בן בנו של יעקב ולא
היו התנאים בין יעקב ולבן ועתה לכה ונכרתה ברית ויקח
יעקב אבן וירימה מצבה ואתה רוצה לבטל הברית כששמע
יואב חזר לדוד וספר לו הענין מיד הושיב סנהדרין ונשאו
ונתנו בדבר ואמרו לדוד הם בטלו הברית תחלה ואתה פטור
דכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב וגו ועוד בימי כושן
רשעתים כתיב ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים למה
נקרא שמו רשעתים שהרשיעו שתי רשעיות אחת בימי בלעם
ואחת בימי כושן מיד וישב יואב דיקא נמי דכתיב וישב וגו׳ ·
ובמדרש שפי׳ נוטריקון שה פזורה ישראל כלומר הלך לקלל
שה פזורה ישראל · ומה שהעלה בלק לבלעם ראש הפסגה
ראש הפעור בלק היה קוסם כמותו והעלה אותו לאותן מקומות
שעתידין ישראל להזכיר עונותיהם · ובמות בעל מצאתי
במדרש של ר׳ שמעון בן יוחאי צפה בלק שעתידין ישראל
לעבוד לבעל בימי אליהו ואלישע וכמו שכתוב שם והשארתי
בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל ·
והשם לא רצה להענישם לעתיד אבל אותן קרבנות עשו רושם
לאותו זמן מ״ב ילדים שהרג אלישע כנגד מ״ב קרבנו שהקריב
בלק וכן מוזכר בדבריהם ז״ל ואמרו לעולם יעסוק אדם בתורה
ובמצות אפילו שלא לשמה שבשביל מ״ב קרבנות שהקריב
בלק עשו רושם ונהרגו מ״ב תינוקות בזמן אלישע כמו שכתוב
באותו ענין של אלישע והיתה הסבה על שאמרו לו עלה קרח
ומה היתה כוונתן במלת קרח חכמים ז״ל אמרו שהקרחת
עלינו את המקום שחסר מהם רווחתן שהיו מביאין מים
מתוקין לאותו מקום שהיו מים רעים ומלוחים והוא המתיקם
שהשליך שם מלח ואבדו הרווחתם ונשארו קרחים ובמדרש
הנזכר אומר אמרו לו אותם הנערים אתה אינך כאליה רבך
בעל שער ואתה קרח ועל כן קנא בעובדי הבעל והרג ארבע
מאות נביאי שקר וזכותו היה עומד לנו ולא נעשתה בנו קרחה
ואתה בזמנך נהרגו רוב אנשי ישראל על עון הבעל ולא עמדו
לנו זכותך דכתיב והשארתי בישראל שבעת אלפים וגו׳ אמר

להם רשעים אני לא גרמתי לכם אלא מ״ב קרבנות של בלק
גרמו מיד קללם מיד ותצאנה שתים דובים מן היער ויבקעו
מהם מ״ב ילדים על שם ב׳ פעמים שאמרו קרח קרח והרגו
מהם מ״ב ילדים להודיע להם כי הארבעים ושנים קרבנות
של בלעם גרמו זה ולמדנו מעלת הקרבנות וזהו שאמר לבלעם
התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה כה אמר שני פעמים כה
אמר האומה הזאת נאמר לה שני מצות גדולות במלת כה
ואלו הן הקרבנות וברכת כהנים הקרבנות דכתיב כה יהיה
זרעך וסמיך ליה קח לי עגלה משולשת · ברכת כהנים כה
תברכו את בני ישראל התיצב כה אתה על עולתיך תבטל
ברכת כה יהיה ואני בקללתי אקרה מלשון קר אקרר הברכות
של ברכת כהנים · והנה התנבא לישראל ארבע נבואו׳ בתחלת
אמר מה אקוב כי מראש צורים אראנו אמר זה על האבות
שזכותן עומדת לישראל וקראם צורים שהיו עקרים והאמהות
עקרות לטעם מי מנה וגו׳ · התנבא עליהם שיפרו וירבו ולא
יוכל שום אדם לשלוח יד בהם לכלותם וכי מחשבת בלק לא
יקום ועוד שיזכו לעולם הבא זה הוא שאמר ותהי אחריתי
כמוהו אמר לו לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך: אמר
ליה משל לאיש שנכנס לבית בעל הבית שהית׳ לו פרה שמנה
כדי לגנבה ולשחוט כיון שנכנס לאבוס והיה רוצה לשוחטה
בא בעל הבית כיון שראה אותו התחיל לקרצפה וליפותה כך
כוונתי היתה לקללה ואני רואה צורם עצם אני אברכם לא
נשאר בעבורי · אחריכן לקחו למקום אחר והתנבא נבוא׳ יותר
גדולה על כבוש הארץ וקיום מלכותם אמר לא איש אל ויכזב
ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה מה
שהארי׳ כל כך בזה הדיבור ארבעה דברים ונראים כלם כאחד
בעבור שדרך המתנדבים נדבותיהם על ארבעה דרכים יש
מהם מתנדבים ואין רצונם מיד לתת אלא להראות שהם
נדיבים ואנשים גדולים ולא ידעו השומעים אם יתנו אם לא
ויש מהם מתנדבים ואינם מתנחמים אבל עשה להם רעה או
דבר עליהם רעה המקבלים הנדבה וכששומעים המתנדבים
חוזרין בעבור הרעה שדברו עליהם · ויש מהם מתנדבים
וחוזרין מקוצר יד שהיה להם די כשהתנדבו ועתה אבדו אותו
או אינו בידם מה שהיו רוצין לתתו וכנגד הכת האחת המכזבים
מיד אמר לא איש אל ויכזב איש במי שמראה עצמו איש ·
וכנגד המתנחמים ויש להם אמר ובן אדם ויתנחם · וכנגד
המתנחמים בעבור הרעה שדברו עליהם אמר ולא יעשה בין
שיהיו רעים בין לא יהיו מאחר שאמר יעשה · וכנגד קצרי יד
אמר ודבר ולא יקימנה כי הכל בידו ואין בו חסרון על כן יקים
דברו · ואמר לא הביט און וגו׳ שהן ראויין לכל טוב כי תרועת
מלך בו כתרגו׳ וכן הוא אומ׳ אשרי העם יודעי תרוע׳ ובעבור כי
האל עמהם אין צריכין לנחש ולקוסם כי לא נחש וגו׳ · ויש
אומרים כי מה שאמר תרועת מלך בו הוא המך כלם שהיה
רוצה לקללם במלת רגע והפך השם את הקללה לברכה:
וזהו מאמר הכתוב ויהפוך ה׳ אלדיך את הקללה לברכה וגו׳ ·
מה פעל אל מה שבא להם מטוב עד רע הכל פעל אל לא
גזרת שר ומזל כמו כי חלק ה׳ עמו · הן עם כלביא יקום אמר
זה על כבוש הארץ · לא ישכב רמז למשה שלא יאסף עמיו
עד שינקום נקמתו מהם כמו שכתוב נקום נקמת בני ישראל
ואחרי כן לקחו למקום אחר וכשראה בלעם כי טוב בעיני ה׳
לברך את ישראל לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים אולי
יישר בעיני ה׳ ויקללם אלא מיד שם כנגדם פניו למדבר לברכם
ולהבטיחם ולכן שרתה עליו רוח אלדים כנביאים ושבח ארץ
אהליהם ומשכנותם רמז לאהל גבעון ונוב והמשכנות לבית
עולמים · והתנבא עד שאול דכתיב וירום מאגג מלכו וגומ׳ ·
ועל דוד ושלמה וכשראה בלק כי לא נעשתה עצתו אמר קום
ברח

ברה לך וגו׳ ׳ ואז נתן לו עצה רעה לא גלה אותה הכתוב ורבותינו ז״ל אמרו אלדדם של אלו שונא זמה וכן כתיב הן הנה היו לבני ישרא׳ והכתוב שאמר עמי זכור נא מה יעץ בלק וגו׳ שנראה שבלק הוא היועץ אמר על תחלת הענין דכתיב וירא בלק וגו׳ ויאמר מואב וגו׳ וישלח מלאכים וגומ׳ וזו היא העצה לשכור לבלעם והיינו דכתיב ואשר שכר עליך וגומ׳ כי חוזר למואבים ואשר לא קדמו אתכם חוזר לעמוני׳ שהמואבים קדמו דכתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעי׳ והמואבים וגו וכמו שכתב הרמב״ן ז״ל וביאר שם הענין יפה והוסיף נבואת גדולה מכלם על ענין המשיח כמו שנזכר בסוף נבואתו במרש׳ ואין ספק כי הכתובים קצרו ענין בלעם ונבואותיו לישראל לפי שעה וגם קצר הכתוב בענין חכמת קסמים כמו שקיצר בענייני ע״ז של דור אנוש שלא סיפר בו הכתוב כלל וחבר בו אברה׳ אבינו ע״ה ספר שהיו בו ת׳ פרקים כמו שאמרינן ע״ז דאברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוו וכאן קצר ענין בלעם וכן במלחמת מדין שהיה מפריח למלכי מדין באויר והוא פורח עמהם לולי ציץ הקדש שהפילם ונפלו על החללים וגו׳ ונראה מדעת רבותינו ז״ל כי משה רבינו ע״ה חבר ספר לבד מה שהוא כתיב בתורה והיה שם סיפור פרשת בלעם כמו שאמר משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב ורחוק הוא שנפרש פרשת בלעם על הפרשה הזאת הכתובה בתורה כי בכלל ספרו היא והיא מכלל התורה אבל היה ספר בפני עצמו ונאבד כמו שנאבדו ספרים אחרים מכלל ארבעה ועשרים ספרים המקודשי׳ ובכאן כתורה ספר הענין בקוצר ׳ אם בענין המשיח מהרה יגלה ארצנו ולא עתה שזאת הנבואה למרחוק על כן אמר ולא קרוב אמרו במ״ר בלעם אמר ולא קרוב ומשה אמר כי קרוב יום אידם משל למלך שהיה מהלך בדרך והיה צמא ושאל אם המים קרובים אמר האוהב קרובים הם מאד אמר האויב רחוקים הם מאד וחזר נפשו בדברי האוהב ולכן אמר הנביא כי קרובה ישועתי לבא ׳ דרך כוכב מיעקב משיח בן יוסף שהוא יקבצם מקצה הארץ ככוכב הדורך מקצה השמים ועד קצהו וקם שבט זה משיח בן דוד דכתיב בו ויצא חוטר מגזע ישי וקרקר כל בני שת כל בני אדם שהם שת שממנו הושתת העולם והיה אדום על הגלות הזה שהו תחת יד אדום ויפול ביד הכוכב ההוא הנאמר על האומות שיפלו בידו הראשון עמלק שהוא ראשית גויים שעשה רעה לישר׳ ואחריתו עדי אובד ביד המשיח כמו שכתוב תמחה את זכר עמלק וירד מיעקב כי הממשלה תשאר ליעקב לעולם ויאביד הכל ולא ישאר שריד ופליט ואמר אוי מי יחיה כי עת צרה כמבכירה וזהו חבלו של משיח המוזכרי׳ בכל מקום כמו הרה תקריב ללדת ככתוב ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול וגו׳ ׳ וימלטו ישראל מכל אותן הצרות כי הם כתובים בספר החיים כמו שכתוב ובעת ההיא ימלט עמך וגומ׳ וקיים דבריו וצים מיד כתים על דומי׳ שהיא החיה הרביעית והיא אשר הגלנו ואמר שתכרת ביד המשיח ובימיה יקום המשיח וכן הזכירה דניא׳ שאמ׳ על זאת עד כי קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא וכן סיים הוא המשיח שיקום אחרי׳ דכתי׳ וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלה שמיא מלכו וגו׳ ׃

פרשת פנחס

הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך וגו קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו וגו׳ ׃ (ירמיה ב)

הלוך וקראת דבר ידוע כי ירמיהו הנביא הוכיח לישרא׳ והיה קנטרן גדול כמו שדרשו ז״ל שלשה התחילו בדברי קנטורין ולכן התחילו בדברי הוציאו זה ממילת דברי שהוא לשון קושי דכתיב דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות וכן אתה מוצא בדברי משה רבינו עליו השלום שהתחיל אלה הדברי׳ קנטורין ותוכחות וכן באלו השלשה קהלת ועמוס וירמיה כי קהלת קנטר עניני האדם בעולם וההבילן וירמיה ועמוס הוכיחו הרבה יותר משאר הנביאים ואמרו דברי הפורענות כמו שמוכיח בנבואתן ׳ ועוד במדרש בלשון אחר שלש׳ התחילו בדברי ואלו הם ירמיה קהלת ועמוס ואמרו הטעם בעבור שדברו בדברי עצמן כי קהלת דבר על עצמו דכתיב אני קהלת הייתי מלך וגו׳ נתתי את לבי עשיתי לי כך וכך כנסתי לי כך כמו שכתוב בספרו וכן עמוס דבר על עצמו במה ששלח לו אמציה כהן בית אל קשר עליך עמוס ומה שהשיב לו׳ וכן ירמיהו דבר על עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך בתחלת דבריו ובתוך ספרו כתב דברים רבים המוצאים אותו וקורותיו וזהו לשון המדרש שלשה נביאים התחלו דברי קנטורין לפי׳ שתלית נבואתם בעצמם רוצה לומר בעצמם שדברו בדברי עצמם והתחילו במלת דברי ובעבור שהיה גלוי וידוע לפני המקום יתברך שהיה מסרב ללכת בשליחותו אמר לו השם בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו׳ ודרשו רבתינו ז״ל על זה הפסו׳ כי מוכן היה לזו הנבואה מזמן אדם הראשון ומזמן משה כמו שדרשו ז״ל בטרם אצרך בבטן ידעתיך שהראה הקב״ה לאדם הראשון דור ודור ודורשיו דור ודור ופרנסיו ונביאיו וכל נביא ונביא באי זה זמן יהיה וזהו שאמר ישעיהו קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה ה׳ אלדים שלחני ורוחו ׳ וכן הוא אומר משא דבר ה׳ אל ישראל ביד מלאכי מוטלת היתה עליו מששת ימי בראשית היינו דכתי׳ בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו׳ בזמן משה כתיב נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ועוד כתוב נביא מקרבך מאחיך כמוני ודרשו חכמי׳ ז״ל בספרי זה ירמיהו שדומה עניינו למשה מה משה הוכיח את ישראל אף ירמיהו כן מה משה היה להם לנביא ארבעים שנה גם נבואתו של ירמיהו ארבעי׳ שנה שהוא התחיל להנבא לשלש עשרה שנה למלכות יאשיהו עד אחד עשר למלכות צדקיהו ותמצא ארבעים מה משה סבל הרבה קנטורין וצער עמהם אף ירמיהו גם כן כמה פעמים הכעיסוהו ושמו אותו בבור ובטיט ובענייני רעים והוא לא הניח שליחותו וסבל בעבור ישראל כמה צער שאף הוא הלך בראש גולים ואם מלך בבל היה מניח אותו בכבוד בביתו ולא רצה ושם צוארו בשלשלת של ברזל עם שאר הגולים כמו שסבל משה רבינו כמה תלאות בעבור ישרא׳ הדא הוא דכתיב מקר׳ אחיכם כמוני׳ ועוד אמרו חכמים ז״ל אמר ליה הקב״ה לירמיהו שיהיה במקום משה אמר לפניו רבונו של עולם הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי׳ ודרשו רבותינו ז״ל וכי נער היה והלא גדול היה אלא אמר לפניו רבונו של עולם אתה אומר שאלך במקום משה להוכיחם משה הוכיחם בסוף ימיו אחר שעשה עמהם כמה נסים ונפלאות הוציאם ממצרים קרע להם הים הוריד להם המן והשליו וכמה נסים אחרים והוכיחם סמוך למיתתו אבל אני בתחילת שליחותי ובנערותי אוכיחם היינו דכתיב כי נער אנכי ועוד אמר מי אני להיות במקומו של משה מי יתן שאהיה כאותו שנאמר עליו ומשרתו יהושע בן נון נער עד כאן במדרש וכתב הר״ם ז״ל על פסוק בטרם אצרך בבטן וגו׳ • שזהו בחוק כל נביא ונביא שאי אפשר להם בלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהי׳ מזגו שלם וכחו המדמה בתכלי׳ השלימות ולפי גדולו שיתלמד ויוציא כח הדמיון אל הפועל ויהיה שלם במדותיו כמו שאמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר כמו שדרשו גבור הכובש את יצרו ובעשיר השמח

בחלקו

בחלקו ובהיות האדם בזה השלימות אפשר שינבא ואמרו ז"ל כי הוא זה אצלם כדמות הנפלאות כי האיש השלם היה לו להנבא על כל פנים וכן הוא דעת חכמי הפילוסופים אבל דעת תורתינו הקדושה כי עם כל זה צריך רצון אלדי וזהו ענין ברוך בן נריה שהלך אחרי ירמיהו ולמדו והיה שלם בתכלית השלימות והיה מוכן לנבואה והיה מקוה לה ולא נבא הוא שאמר לירמיהו יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ונאמר לו על ידי ירמיהו ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש וזהו כהמנע האדם מהגיע ידו המוכנת להגיע בירבעם וכהמנע הראות במחנה מלך ארם בענין אלישע וזהו דעת הרב רבינו משה ז"ל כמו שהאריך בזה בדעות הנבואה ואם תאמ' לדבריו ז"ל שהוא זה חוק כל נביא למה נאמר בירמיהו ולא כנביא אחר יתירץ הקמחי ז"ל בעבור שירמיהו היה מסרב בשליחותו נאמר זה לחזק לבו ואם תאמר הנה משה היה מסרב ולא אמ' לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו כמו אות הסנה או נוכל לומר שמשה היה יודע זה מעצמו כי חכם גדול היה ויודע כי בעיקר יצירתו יש הכנה טבעית ולא הוצרך לפרש לו ויש מפרשים שאביו ואמו של ירמיהו נזהרו בקדושה וטהרה בשעת ההריון כדי שיהיה מקודש ולכן נאמר לו בטרם אצרך וגו' ומה שהיה מסרב בשלחות בעבור שהיה יודע הגזירות שהיו באים על שונאיהם של ישרא' כמו שכתוב מצפון תפתח וידוע הוא כי מלת רעה רומז למדת הדין הקשה הבאה מצפון כמו שנאמר במצרים ראו כי רעה נגד פניכם עד שאמר לו הקב"ה נביא לגוים נתתיך ואני הנה נתתיך היום וגומ' לנתוש לגוים לבנות ולנטוע לישראל ויונתן תרגם כך כמו שאמרנו ואמרו חכמים ז"ל שבאותה שעה שמח ירמיהו מאחר שאמר לו השם שגם הוא שלוח לגוים שלא יאמרו ישרא' לחובותינו נולדת וכן התחיל ואמר שיאמר להם אלו הפסוקים שהתחלנו שהן דברי נחמות וזהו דעת רבותינו ז"ל בפסוק בטרם אצרך בבטן וגו' באמרו כי נער אנכי וכן הוא דעת הרב רבינו משה ז"ל בנער אנכי כי היה גדול כמו ומשרתו יהושע בן נון נער והיה בן מאה ועשר וכן ביוסף נער עברי והיה בן שלשי' שנה וכבר כתבתי בפרשת בשלח עניינים נכבדים בענין הנבואה ובאלו הכתובים ודעת מורי ז"ל ושם תמצא עתה אפרש הכתוב שהתחלנו הלוך וקראת וגו' קדש ישראל לה' וגומ' ונאמר כי רוב המפרשים התעוררו בפסוקים האלו שמורים שישראל היו טובים וכשרים במדבר והכתוב צווח וינסו אותי זה עשר פעמים ודוד אמר כמה ימרוהו במדבר והם פירשו כן שני דרכים שהשם אומר להם שאף על פי שהם רשעי' שיזכור להם החסד והרחמים שעשה עמהם במדבר מה שלא עשה לכל גוי ובעבור אותם נסים ונפלאות שעשה עמהם בלכתם אחריו שלא יכלם עתה ומה שאמר קדש ישראל לה' היא ההבטחה שהבטיח אותם כי מאחר שהם קדש כל הנהנה מן ההקדש חייב אשם וחומש כמו שדרשו האלף לך שלמה ומאתים שהוא קרן וחומש ומלת תבואתה ב"ה יש לה ענין ויש מפרשים הפסוקים בדרך אחרת כפשוטן ממש שהשם יתברך זוכר להם החסדים והטובות שעשו שאע"פ שהיו בהם מקנטרין ומנסין היו בהם טובים וחסידים בתחלה במצרים ששמעו לשלוחו דכתיב ויאמן העם וישמעו וגו' ויקדו וישתחוו ונמולו בשעת הגאולה ואף על פי שהיו יודעים שיש להם ללכת בדרך רחוקה לא הרהרו אחר מדותיו וגם כן הלכו אחר הענן ואף על פי שאמר להם השם יתברך ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה ורחבה ולא נחם אלדים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא אבל הוליכם דרך המדבר וסגר עליהם המדבר והיו נבוכים במדבר ואף על פי כן לא סרו מדרכי השם יתברך ודרך עננו הלכו כמו שאמר משה אף

חובב עמים וגו' כפי התרגום ובים כיף אצקו לשם ולא נסוהו אלא העם כמו שאמר בפרשת ויהי בשלח כי יש הפרש בין מלת ובני ישראל ובין מלת העם וגם כן בסיני היטיבו אשר דברו שאמרו נעשה ואף על פי שהיו מקציפים וממרים לשעות בשרם במקום הזה שלא יזכור אלא הטובות וזהו רחמי' גמורים מאתו יתברך ונהגו כל ישראל להפטיר בשלשה שבתות קודם תשעה באב שלש הפטרות דפורענות ושבעה דנחמתא עד ראש השנה ואם בתלמוד לא מצינו טעם הדבר נהגו כן כל ישראל משום שאנו מוצאים בפסיקתא מפורש כן דמפטרין שלש דפורענותא ושבעה דנחמתא ואנחנו מניחים סדר הפרשה ולוקחים סדר הענין והזמן ולשם מפרש טעם שלש דפורענותא כנגד שלש פורעניות האחד פורענות הגלות בבל והשני עשרת השבטים והשלישי גלותינו ומזורינו הגדול ויש אומרים כי גלות עשרת השבטים וגלותינו דכל פורענו' אחד אבל הפורענו' הראשון היא ההתחלה כל הפורענו' הקשות וסבת כל הגליות והוא מה שאירע להם בפארן בענין המרגלים כמו שדרשו ז"ל בפסוק ויבכו העם בלילה ההוא הם בכו בכיה של חנם והובקעה להם בכיה לדורו' והנה בליל תשע' באב היה לפי דבריהם וכן היה שלש פורעניות וגלותינו עם גלות עשרת השבטים וגלות בבל ובמדרש ר' תנחומא כתב שהם רמז לשלש גליות שגלו עשרת השבטים משומרון ושלש גליות שגלו יהודה ובנימן מירושלם שמצינו גלות עשרת השבטים בשלשה מקומות הגלות האחד הראובני והגדי וחצי שבט מנשה והשני זבולון ונפתלי והשלישי כל תשלום עשרת השבטים דכתיב בעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד וזה היה אחר גלו ראובן וגד וחצי שבט מנשה וכן גלו יהודה ובנימן על יד נבוכד נצר שלשה פעמים בראשון הגלה יהויקים שנית יהויכין שלישית צדקיה עם התשלום וכן בגלות בית שני גלותינו היו בשלשה פעמים האחד על יד טיטוס השנייה על יד אפוסתמוס השלישית מלך אנדריינוס וכנגד זו תקנו שלש הפטרות דפורעניתא ובימי ירמיהו גלו עשרת השבטים ונבא על יהודה ובנימן כמו שנאמר וארא כי על אודות אשר נאפה בתולת ישראל וגו' ועל זה באו לו שתי מראות מקל שקד וסיר נפוח על שני שבטים הנשארי' והשקד רמז כי שוקד וגו' וכתיב וישקוד ה' על הרעה שבא הגלות קודם זמן ונושנתם שני שנים וכמו שיש בשקד שני פירות מתוקים ומרים כך השקידה לרעה ולטובה שהיה רעה שגלו והיה טובה שלא נתקיים בהם אבד תאבדון וכמו שדרשו וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלדינו וכי בשביל ששקד הוא צדיק ותירצו צדקה גדולה עשה שקדם הגלות שני שנים ולא נתקיים בנו כי אבוד תאבדון כי ונושנתם עולה תתנ"ב והם גלו לתת"ן לאחר שנכנסו לארץ ת"מ קודם בנין הבית כמו שמוציא מכתיב ויהי בשמונים שנה וגו' ת"י שנה שעמד הבית הם ת"תן והנה השקידה לטו' ועל זה אנו נוהגין השלש' הפטרות כנגד שלשת גליות הללו של בית ראשון ושני ושבע הפטרות של נחמות הם לרמוז לנו שבעה עניינים שצריכין נחמה האחד הקב"ה שהוא מצטער בצערינו דכתיב בכל צרתם לו צר וכתיב ויקרא ה' אלדים ביום ההוא לבכי ולמספד ורבותינו ז"ל אמרו בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומנהמת כיונה ואומרת אוי שהחרבתי ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי בני לבין אומות העולם ועל זה אנו אומרין מכל ברכתא ונחמתא ועוד אמרו שבשעה שאומרין בבית הכנסת קדיש שמנענע בראשו ואמר אוי שהחרבתי את ביתי וכו' ואשרי המלך שמקלסין וכו' אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם והנביא צועק מדוע באתי ואין איש רמז אמן יהא שמיה רבא

ואלו

ואלו לא היו גורמין אלא זה הצער כביכול שמצטער הקב״ה
עלינו ואנו מאחרין הנחמה בעונותינו היינו חייבין כמה יסורין
ושלא נחיה אפילו שעה אחת אלא הקב״ה שהוא מלא רחמים
ורב חסד מרחם עלינו בעבור שמו הגדול ובעבור אבותינו
הקדושים עליהם השלום · הנחמה השנית המשיח שמתאחר
בעונותינו שרוחו נברא קודם בריאת העולם כמו שדרשו
בפסוק ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של משיח
והוא צריך נחמה · הנחמה השלישית אבותינו אברהם יצחק
ויעקב דכתיב והשיב לב אבות על בנים · הרביעית נחמתינו
אנו יהודה ובנימן עם עשרת השבטים המפוזרין מקצה הארץ
עד קצה הארץ · החמישית ארץ ישראל שאינה בקדושתה
ואין בה שכינה וקרבן והיא מצטערת מאד על זה · הששית
ירושלם שהיא יותר קדושה · השביעי בית קדשינו ותפארתינו
והוא בית המקדש שהוא מקודש יותר אלו שבעה נחמתא׳
וכנגדו תקנו אלו ההפטרות והשלש דפורענותא הם כלם
עשרה ואומר במדרש למה ייחס הכתוב ירמיהו בן חלקיהו
מן הכהנים אשר בענתות ואמרו כי שלשה כהנים היו בני רחב
הזונה והם ירמיהו ויחזקאל בן בוזי ואוריה הכהן והיו מבזין
אותן בני דורן על שהיו בני רחב ויחסן הכתוב ירמיהו בכאן
ויחזקאל דכתיב בן בוזי הכהן קראו בוזי על שם שהיו מבזין
אותו ואוריה בן חלקיהו הכהן ועוד שם כי בעבור זה הראוהו
מקל שקד לרמוז שהוא מזרע אהרן הכהן דכתיב ויגמול
שקדים · ועוד אמרו בו טעם אחר כי השקד הזה יש בו אחד
ועשרים יום בין השקידה לחנטה כן יש אחד ועשרים יום בין
שגעה עשר בתמוז עד תשעה באב ואין ספק שהיה יכש ועל
זה אמר היטבת לראות להראות לו שאבדה הלחלוחת שבהם
שאין בכל העצים הנכרתים שיאבד כל כך מהרה רעננותו
כשקד ולכן היה נס בתוך נס כענין מטה אהרן כמו שאמרנו
שם · וענין סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה יש מפרשי׳
כי הסיר רמז לירושלם כמו שכתוב שפות הסיר היא הסיר
ואנחנו הבשר · ומה שאמר ופניו חוזר למקום שפיתת
הקדרה כי הסיר הוא עגול ואין לו פנים אבל פני הכירה שבו
מכניסין האש והעצים הוא כלפי צפון לרמוז כי משם יבואו
מרתיחי הסיר והוא חיל בבל השוכנים כרוח צפון ולזה אמר
מפני כי משם המרתיחים ועל דרך הקבלה הסיר רמז למדת
הדין הרותח ופניו שאינן מאירין באים מפני צפון כי משם
תפתח הרעה מן הנחש הצפוני ולכן הימים האלו שהם אחד
ועשרים יום שלש שביעיות הם ימי קטב מרירי · והמזיקים
מושלים בהן ולכן נקראים בלשון רומי קניקולר״ש מלשון
כלבים צועקים · וכבר ידעת מאמרם ז״ל כלבים צועקים מלאך
המות רואים וזהו סוד מיד כלב יחידתי · לא יחרץ כלב לשונו
וגם אותם הכוכבים המושלים באלו הימים נקראים כן ועל
שמם נקראים בלשון רומי כלבים ובלשון ערב ממאים שהם
משליכין סם באדם וכל זה בא מפני צפונה ואין צריך תיקון
למלה שהיא מתוקנת ולכל זה ענין עוד יש רביעי כהן שייחסו
הכתוב על שהיו מבזין אותו בני דורו והוא פינחס שהיו
אומרין עליו הראיתם בן פוטיאל בן שפיטם אבי אמו עגלים
לע״ז שהרג נשיא שבט מישראל ובא הכתוב וייחסו דכתיב
פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן · ואמרו במדרש כשם
שהקב״ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמם בעולם כך
מתעסק בגנותן של רשעים לפרסמן לעולם פינחס לשבח
דכתיב פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן · זמרי לגנות דכתי׳ זמרי
בן סלו וגו׳ עליהם אמר הכתוב זכר צדיק לברכה ושם רשעים
ירקב שעשה מעשה זמרי בן סלוא שהסליא עונותיהם של
ישראל ומה שמו שלומיאל בן צורי שדי נשיא בית אב לשמעוני
ללמד שכל הפוגם עצמו פוגם משפחתו והכתוב מתפיח

לשמעון שגדר דבר ערוה בענין שכם וזה פרץ גדר וכתי׳ פורץ
גדר ישכנו נחש וגו׳ · דבר אחר לשמעוני שהתחי׳ בקלקולה
שנשא כנענית דכתיב ושאול בן הכנענית ויצא ממנו זה שע״ש
מעשה כנען אמרו תולין הקלקלה במקולקל · ויהי נער מבית
לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי קאתי ממשפחת
יהודה וקרי ליה לוי אלא שעשה מעשה מנשה הבא מיהודה
אבל הוא בן לוי בן גרשם בן משה וזהו שאמר מיכה עתה
ידעתי כי ייטיב ה׳ לי כי היה לי הלוי לכהן והיינו דאמר ר׳ אלעזר
לעולם ידבק אדם לטובים שהרי משה נשא בת יתרו יצא ממנו
יהונתן זה הלוי · אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פינחס
ופינחס לאו מיתרו קאתי והא כתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו
מבנות פוטיאל מיתרו שפיטם אביו עגלים לע״ז וכך השבטים
מגנים אותו ראיתם בן פוטי וכו׳ אלא אבוה דאימיה מיתרו
שפיטם וכו׳ אימיה דאימיה מיוסף שפיטפט ביצ״רו דיקא נמי
מבנות פוטיאל תרי משמע מכאן אם הנושא אשה צרי׳ שיבדוק
באחיה שנאמר ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות
נחשון תניא רוב בנים דומין לאחי האם · ויסורו שם ויאמרו לו
מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה אמרו לאו
ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום מה זה בידך ואתה
פה עמוד · עד גלות הארץ היה כומר לע״ז והאריך כל אותן
השנים לפי שהיה עינו צרה בע״ז כד הוה בר נש אתי למיסגד
הוה אמר ליה בר כמה שנין את אמר ליה בר ארבעין שנין
בר חמשין שנין או ס׳ ע׳ אמר ליה את בר ארבעין או חמשין
והדין ע״ז היא בר עשרה שנין או בר י״ב ואת בעי למישבק אורח
דקדם לעלמין ומסגיד לחדין פחיתא הוה כתבהית ואזיל לית
אתא חד בר פחין אמר ליה הכי אמר ליה ואת מה עביד הכי
אמר ליה נסיב אגרי ומספי׳ עני כד שמע דוד שלח ליה ואייתי׳
אמ׳ ליה אתה הוא בן בנו של אותו צדיק ועובד ע״ז אמר לו כך
מקובלני מבית אבי אבא מכור עצמך לע״ז ואל תצטר׳ לבריות
אמר ליה חס ושלום אינו כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא
זרה ממך ואל תצטרך לבריות כדאמרינן פשוט נבילתא
בשוקא וכו׳ כיון שראה דוד שהממון חביב עליו מינהו על
האוצרות דכתיב ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על
האוצרות והלא יהונתן שמו אלא ששב לאל בכל לבו למדנו מכל
זה כי הפוגם עצמו פוגם משפחתו שהכתוב מייחסו ולא חס
על אבותיו דכתיב בן גרשום בן מנשה ותלו הנון בשביל כבוד
משה וכן נשיא בית אב לשמעוני וכן בשבחן של צדיקי׳ דכתיב
פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ואמרו חכמים ז״ל כל שמעשיו
ומעשה אבותיו סתומין · ופירש לך הכתוב באחד מהם
לגנאי כלם רשעים כגון ישמעאל בן נתניה בן אלישמע וכל
שפרט באחד מהם לשבח כ״ן צדיקים כגון בנות צלפחד
וכגון פינחס השיב את חמתי שקנא לכבוד השם ולכן זכה
לחיים האמתיים כמו שבא בקבלה שהוא אליהו ולכן היה
מקנא תמיד ונאמר בו קנא קנאתי שתי קנאות אחת בימי
משה ואחת בימי אחאב וכתיב ביה והשיב לב אבות וכתיב
הכא השיב ולכן נאמר בו שפתי כהן ישמרו דעת וגומר כי
מלאך הצבאות הוא · וכתיב בריתי היתה אתו החיי׳ והשלום
וגו׳ רמז לברית שנתן לו השם מחובר לשלום כדי שיהיה לעד
וחזר בשרו לפידי אש ועלה ושמש למעלה ולא טעם טעם
מיתה ולכן כתיב בריתי שלום הו״ו קטיעא כמו שאמרו ו״ו
דשלום קטיעא היא והיא יוד רוצה לומר שלא ימות וזכה
לחיים נצחיים ואף על פי שכן באה הקבלה על חנוך לזה
היה מעלה גדולה שפינחס היה עולה ויורד והיה נראה
לחסידים כמו שאמרו בתלמוד בכמה מקומות אשכחי׳ פלוני
לאליהו דהוה קאי בבית הקברות אמר ליה ומר לאו כהן הוא
אמר לית קברי גוים אינן מטמאין והיו החכמים מבקשים

מפני ספיקותיהם כדאשכחן במגלה בענין מחלקותיה כמאן
כוונת אסתר וכו׳ וכן בענין פלגש בגבעה וקבלה בידינו שאף
בזמן הגאונים ז״ל היה נראה ובזמן הראב״ד שמענו שנגלה לו
ומה שלא נגלה לנו עתה הוא מחסרון חדורות ושאין ראוי
שום אדם בעונותינו לכך ועל זה אמר נחת הוא לשון ירידה
בתחתוני׳ וזכה לזו המעלה על שנזדרז לכבוד השם ולא חלק
כבוד לשום אדם ולא ירא חתת אנוש ואפי׳ שהיה נשיא גדול
כן ראוי לכל אדם שיקנא ברשעים ולא יפחד משום אדם כמו
שאמרו באבות הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וכו׳ וכתיב
בירמיהו אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם ופתי׳ הנה נתתיך
היום לעמוד ברזל וכן עשה פנחס בענין זמרי כמוזכר בפרשת
כשראה שפרץ פרץ באיסור הנשים שהיו גדורים ישראל מזה
כמו שאמרו בזכות ג׳ דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו
את שמם ולא גילו מסתורין שלהם ולא נמצא בהם פרוץ
ערוה׳ שלא שינו שמם ראובן ושמעון נחתין וכך סלקין
ולא גלו את מסתורין ענין דבר נא באזני העם ענין הערוה
משלומית בת דברי וכמו שכתו׳ גן נעול אחותי כלה ואמרינן
במדרש גן נעול אלו האנשים גל נעול מעין חתום אלו הנשים
שמעיינן היה סתום ולא היה בהם פרוץ בערוה ולא פרוצה
אלא שלומית בת דברי ולכן פרסמה הכתו׳ ויש במדר׳ ילמדנו
כי נחל השטים גרם להם זה הפריצו׳ עתה כי הנחל הזה שהיה
בשטים היה טבעו שמרבה תאות המשגל והוא היה יורד
ומשקה לארץ סדום ולכן היו אנשי סדום שטופין בזמה אפי׳
בזכור ואלו כשחנו בשטים שתו מזה הנחל וזה שנ׳ בזמן המשיח
כשיתבטל יצר הרע ומעין מבית יי׳ יצא והשקה את נחל השטי׳
שיתקן המעין ההוא אותו הנחל כי יש נחל מכחיש ומשמין
ומקשין ומגדיל מבריא ומחליא ומונע תאוה ומוסיף כן במדר׳
וכתב רבי אברהם ז״ל שזה הוא ענין עץ הדעת שהיה בטבעו
להוסיף תאות המשגל והוא מענין וידע אדם וגו׳ כנוי למשגל
וכבר זכרנו סתירת זה הפירוש בפרשת בראשית ואינו מזה
הענין של זה המדרש וזה המדרש הוא ענין עשרת השבטים
שאמרו במסכת שבת מ״א דיומסית וחמרא דפרוגיתא קפחו
עשרת השבטים שאמרו התם במסכת שבת ר׳ אלעזר בן ערך
איקלע להתם איטפך תמן ואיעקר תלמודיה קם למקרא
בספרא אמר החרש היה לבם וגו׳ ואני ראיתי זה הענין מוזכר
בספרי הטב׳ שיש מים בטבען להתיש כח תאות המשגל ויש
מחזקו כפי מוצא המים כי המקום ההוא גורם כמו שיש
באבנים ועשבים מחזיקים התאוה ומתישים ואלו המים אולי
עוברים על עשב ועל כן יש בטבע כך וכמו מים פרים ומלוחים
כפי מקומם היוצא ומים חמין בתולדותם שמולדים באבן
גפרית כן בשטים ויחל העם הם האספסוף כמו שאמ׳ כל מקו׳
שנאמר העם הוא לשון גנאי וכן בעגל ובים סוף ובקברות
התאוה מה כתוב למעלה קח את כל ראשי העם וגומ׳ כלומר
שיושיב דיינין וידונו העובדי׳ הנצמדי׳ ויתלה אותם נגד השמש
שהענין יסור מעל הנצמדים ויזרח לו השמש וידעו הדיינין מי
הם הנצמדים ולא זכר בפרשה אם נעשה זה המשפט על יד
דייני ישראל וכתב רש״י ז״ל הרגו איש אנשיו הנצמדים כל
אחד ואחד מדייני ישראל היו הורגים שנים ודייני ישראל היו
שבע רבוא ושמונת אלפים ושש מאות כדאיתא בסנהדרין עד
כאן וכתב הרמב״ן ז״ל שהוא בירושלמי דסנהדרין כן אמר
להון כל חד מינכון יקטול תרי נמצאו ההרוגים חמשה עשר
רבוא ושבעת אלפים ומאתים וגם אני תמה שיהיו הנצמדי׳ כל
כך רוב ישראל וחלילה ואין דיני נפשות בדיין אחד אלא
בסנהדרין של כ״ג ועדין יהיו מרובי׳ ואין החסרון כל כך בחומש
הפקודים וכל הנצמדים מתו דכתיב כי כל האיש אשר הלך
אחרי בעל פעור וגו׳ אבל איש אנשיו שידין כל בית דין ובית
דין את שבטו ואת אלפיו דכתיב שרי אלפים שרי מאות ויצטרך
לומר לדברי רבותינו ז״ל שנתרבו ישראל הרבה בין כגין לפני
ונהרגו על יד דייני ישראל ׃ ורבי אברהם בן עזרא סובר בדרך
המשפט שלא נעשה דאם כן היה אומרו בתורה ויהיו המתים
במגפה כך מלבד המתים על יד דייני ישראל כמו המוזכר
בקרח מלבד המתי׳ על דבר קרח אבל הוא ז״ל סובר כי כשצוה
משה לשופטי ישראל לעשות זה המשפט מיד העיז השמעוני
כמוזכר בפרשה ונעשה מה שנעשה ונתרשלו ידיהם ופנחס
גודרו וקם מתוך העדה שהיו בוכים ונקם נקמת השם ושב
חרון אף יי׳ כי כן כתיב למעלה בצווי השופטים וישוב חרון
אף יי׳ והנה השיבו פנחס דכתיב השיב את חמתי ואין צורך
שיעשו הדיינים דבר והנשארים מהנצמדים שלא מתו נגמן
השם קודם עברן את הירדן דכתיב כי כל האיש אשר הלך
אחרי בעל פעור וגומ׳ ויתכן שתהיה כוונת ההגדה הנזכרת
שהיו ההרוגים לפני הצוה יותר מחמשה עשר רבוא ותסך
עליה׳ ענין פנחס ולא נעשה ונעשו לו כמה נסים כמו שמוזכר
במדרש שהיה כח בזרועו לסבלן ובמקל שלא נשבר ושתחבו
בזכרותו ובנקבותה ושנתהפכו ושלא ירד הדם לידים ושנזקף
פתח הקובה ובא וחבטן לפני השם על זה יפלו ארבעה
ועשרים אלף מישראל הדא הוא דכתיב ויעמוד פנחס ויפלל
שעשה פלילות עם קונו ׃ ובמדרש כי נזדמן לו רמ״ח כנגד
רמ״ח אברים שנזדרז לכבוד השם בכל איבריו ושם נפשו בכפו
ולא ירא מן הארבעה ועשרים אלף מישראל שהיו שומרים
אותו ועוד כנגד רח״ם תזכור שבטח בחסד אלדים ובמדרש
אברהם ונתכהן על זה כמו שאמ׳ לא נתכהן פנחס עד שהרגו
זמרי ועל זה זכו הכהנים במתנות הזרוע והלחיים והקורה
הזרוע דכתיב ויקח רומח בידו ׃ והלחיים דכתיב ויעמוד
פנחס ויפלל ׃ והקבה דכתיב ואת האשה אל קבתה וצוה
השם למנותן ׃ ובמדרש משל לזאב שנכנס לעדר ופו׳ ׃
וכמו שכתב רש״י ז״ל מדברי רבותינו ז״ל ׃ אבל מפשט הענין
שהיו ראויין ליכנס לארץ ולחלקם למשפחות ולאלה תחלק
הארץ וגו׳ וכי כלם קדושים ובתוכם יי׳ ולכן זהתם שמו גהם
הימיני הפלואי השמעוני ׃ וזה שאמר הכתוב שבטי יה
עדות לישראל שהוא עדות שהם מבוררים מכל סיג ומכל
פסולת כי כל הסיג והפסולת מתו במדבר ובמגפה והזכיר
הכתוב שם המכה והמוכה להודיע שראוי היה פנחס לשכר
הזה שהרג נשיא גדול בישראל ובת מלך גוים ולא פחד
מהם בקנאתו לאלדיו לתת פתחון פה בכל דור ודור לנקום
נקמת יי׳ ברשעים ובלבד בזו העבירה מבת אל נכר שהוא
עבירה גדולה והעושה זה מחלל קדש יי׳ שזהו הברית ששם
בבשרינו כמו שבא בקבלה בגדה יהודה ותועבה נעשתה
בירושלם כי חלל ונומר יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה ׃ ואמרו
רבותינו זכרם לברכה הבועל ארמית קנאין פוגעין בו יש
לאדם לקנאת לכבוד השם בזו העבירה יותר משאר עבירות ׃
ואמרו בהגדה שאברהם אבינו יושב בפתחה של גיהנם
ומוציא משם כל פושעי ישראל בזכות המילה חוץ מן הבועל
ארמית׳ ואמרו הבא על הארמית חייב משום נדה
שפחה גויה זונה ואמרו שאינו רואה פני שכינה שהיא לפניה
מארבע מחנות כנגד ארבעה עבירות הללו ׃ והיינו מדה
שאמרו באביגיל עם דוד גלתה שוקה והלך לאורה שלשה
פרסאות שהיתה נדה כמו שדרשו בפסוק אשר כיליתני מבא
בדמים ומפסוק בסתר ההר והיה ראוי להפסיק לפניו שלש
מחיצות כנגד אלו שלש עבירות כי לא היתה גויה ובזכורה
שוקה הלך שלש פרסאות רמז לשלש מחיצות ׃ ובירושלמי
אמר רבי שמעון זמרי הפיל כמה רבבות מישראל ואנו כבדרה
ומריש בדורינו רצוני לומר שהיו צריכים ליסרם ולבערם

כן הארץ ולכלות קוצי׳ מן הכרם וצוה הש״ם צרור את המדינים וג״ם׳ על התועבה הזאת שהפקירו נשיהם ושנתנו זו העצה ה׳ ע״ז וזהו בנכליהם כי הם עשו זו התחבולה וזה טעם ועל דבר כזבי בת נשיא מדין כי לולי מדעת ועצת המלכות כגודה בת מלך מארץ מדין מי נתנה בארץ מואב בשטים אבל היתה יפת תואר מאד ושלחוה שם ללכוד בה גדולי ישראל שאמרינן בהגדה כי כשתפסה זמרי אמרה שלא הזקק אלא למשה כי כן צוה אביה ואמ׳ לה אני גדול ממנו ששבטו שלישי ושבטו שני והיה בלעם בעצה לשלוח זו האשה המדינית ונתעכב שם לראות מה יהיה בסוף הענין ולפיכך מצאוהו עם ישראל והרגוהו שאם לא כן מי נתן בלעם במדין והוא מפתור ומה שאמר הכתוב וילך וישב למקומו כמו לשוב למקומו ונתעכב בדרך וכמוהו ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה כמו ללכת לחרן כמו שפירש רבינו סעדיה ז״ל ולכן הרגוהו שהיה עמהם בעצה בנכליהם שאם לא כן לא יהרגו המתנבא רק ברשות והנה כל המתנכלים חייבין הריגה כאשר צוו כי ידעו שהוא נתן העצה׳ ורבותינו ז״ל אמרו שהלך לארצו כפשט הכתוב ואחרי כן הלך למדין כששמע המגפה ובא לקבל שכרו ומצאוהו שם והרגוהו ואמרו משל חמרא אזל למזבן קרני אודני דהוו ליה גזזינהו מיניה׳ ומה שצותה התורה צרור את המדינים והכיתם אותם ולא המואבים והנה המואבים החלו דכתיב ויאמר מואב אל זקני מדין אמרו כי המואבים עשו מפני היראה שהיו שוללים אותם אבל המדינים נתעברו על ריב לא להם׳ ולכן צותה התורה צרור את המדינים ולא את המואבים ובבבא קמא אמר שם ענין אחר על פסוק אל תצר את מואב וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה קל וחומר בעצמו ומה מדינים שלא באו אלא לסייע מואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן לא כל שכן אמר ליה הקב״ה לא כמו שאתה סבור שתי פרידות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית על כן הזהיר אל תצר את מואב ובעמון אל תצורם ואל תתגר בם׳ והרמב״ן ז״ל תמה על זאת ההגדה שבן הפסוקים נראה כי קודם המעשה הוזהר משה אל תצר את מואב כי באו כתחלה בגבול אדום והזהירם ונשמרתם מאד ואחרי כן בגבול מואב ואמר אל תצר את מואב ואחרי כן כתיב אתה עובר היום את גבול מואב וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם ואמר אחרי כן קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון וגומר׳ ואחר מלחמת סיחון כתיב וירא בלק וגומר׳ ונעשה זה הענין הנה כי קודם זה המעשה הוזהר אל תצר את מואב אלא שיש לתרץ שגלוי וידוע לפניו כי כשיצוה צרור את המדינים ישא משה זה הקל וחומר והקדים והזהירו קודם זה׳ ולפי זה מה שכתב דיבר מואב לא היו יודעים עצת השם שצוה אל תצר או ידעו שלא יהרגום אבל שילחכו הקהל כי היתה הצואה אל תתגר בם מלחמה אבל יזיקו יבולם ובבני עמון כתיב אל תצורם ואל תתגר בם בלל׳ וכבר אמרינן במדרש הטעם כי בנות לוט הבכירה שהיתה פרוצה בזנות שהתחילה בזנות ופרסמה בנה שקראה את שמו מואב כלומר מאב הוא הענישם בימי משה אל תתגר בם מלחמה לכבוד רות המואביה מלחמה הוא דלא אבל נזקים אחרים עשו להם בעבור פריצות אמם והצנועה שהיתה צנועה שאמרה בן עמי שלא פרסמה כתיב וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כלל׳ וכן אתה מוצא בזו הפרשה ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחות מנשה בן יוסף בעבור שהיו דרשניות צדקניות וחכמות צדקניות שלא נשאו אלא להגון להם והיו גדורות בערוה והיו בנות ארבעים

שנה ומעלה והיו חכמות שהיה משה עוסק בעסקי נחלות ושאלו כענין׳ דרשניות שאמרו לו אם ככן אנו חשובות נירש ואם לאו תתייבם אמנו ליבם׳ מיד ויקרב משה וגומ׳ ולכן יחסן לתת גדולה לאבותם ולפרסם מעלתם והזכיר יוסף המחבב את ארץ ישראל דכתיב והעליתם את עצמותי מזה אתכם ואלו חפצי בארץ ולכן אמרו למשה אבינו מת במדבר ודרשו רבותינו ז״ל והוא לא היה בתוך העדה אלו המרגלים׳ הנועדים על יי׳ מתלוננים׳ בעדת קרח כמשמעו׳ כי בחטאו מת מקושש היה או מן המעפילים׳ למדנו מכל זה כמה רעות גורם החטא דכתיב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה כזמרי בן סלוא וכמה טובה וישוע גורם לעולם החסיד הצדיק כפנחס ולכן זכה לכל מה שאמרנו׳ ולכן סיים מלאכי כשהזכיר ענין פנחס באותן הפסוקים שאמרנו כי שפתי כהן ישמרו וגו׳ בריתי היתה אתו וגו׳ הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה׳ הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם׳

רוצה לומר לב הרבנים על התלמידים ולב התלמידים על הרבנים שהתלמידים הם הבנים על האמת כמו שנקראו בני הנביאים תלמידי׳ והתור׳ קראה לבני אהרן תולדות משה שהיו תלמידיו׳ ויש במדרש פתח והשיב וסיים בהשיב כלומר תחלת מעלתו היה בעבור שהשיב את חמתו וסיים בהשיב דכתיב והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם׃

ונאמר שם כי האבות כמשמעם אברהם יצחק ויעקב שהם כועסים על הבנים על רוב עונותם שאחרו בעמי המשיח ואליהו מכניסן לפני הבורא ית׳ והשיב לב האבות על בניהם ולב בניהם על אבותיהם ויקוים בנו מקרא דכתיב הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה׳ צבאות׃

פרשת מטות ומסעי

אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ונשבעת חי ה׳ באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו׃ (ירמיה ד)

אם תשוב

הפסוקים האלו אמרן ירמיהו גם כן לאחר שהוכיחן הרבה בזאת ההפטרה והתחיל בלשון כבוד שמעו דבר יי׳ בית יעקב וכל משפחות בית ישראל קראם בשני שמות המעולים יעקב על שם אותיותיו שהם מורים על עניינים גדולים׳ היו״ד י׳ מאמרות וי׳ הדברות וי׳ אספקלריאות והעי״ן ע׳ נפש שירדו כנגד ע׳ שרים כמנין הסנהדרין והקו״ף מאה ברכות וההיכל מאה אמה׳ והבי״ת שתי תורות תורה שבכתב ושבעל פה׳ שני לחות הברית שהן כנגד הכרובים כנגד שמים וכנגד שני עולמות עולם הזה ועולם הבא׳ ואמר בית ישראל על שם וישר אל מלאך ויוכל׳ וכי שרית עם אלהים ועם אנשים וכן הזכירם במתן תורה כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל׳ והקדים בית יעקב כי דבר דרך כלל ואחר כן פרט משפחות כהונה ולויה ומלכות כמו שבא בהפטרת שמעו הכהנים לא אמרו איה ה׳ ותופשי התורה לא ידעוני׳ ויש כי בית יעקב רמז לנשים שהיו עובדות ע״ז יותר מן האנשי׳ כמו שכתוב הבנים מלקטים עצים וגומר ואמרו הנשים הארורות ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים׳ יש מפרשים

מלכת ולכן היא חסרת אל"ף שהיא חצב"א שהיו עובדים לירח
נתרג' יונתן למלכת שמיא · ויש מפרשים שהוא חשמש ובאמת
שיש ענין גדול בזה רמזו הרמב"ן ז"ל בפסו' ויי' ברך את אברהם
בכל · והוכיח לנשים כי לא היו כנשים הראשונות שלא
פרקו נזמיהם בעגל · כן פירש רבינו סעדיה ז"ל ושאלו במדרש
מה טעם התחיל ירמיהו שמעו דבר יי' בית יעקב · וישעיהו
אמר שמעו דבר יי' קציני סדום והלא ירמיהו היה קנטרן יותר
מישעיהו והשיבו על זה תחנונים ידבר רש זה ירמיה · ועשיר
יענה עזות זה ישעיהו שהיה מזרע המלוכה בן אחיו כמו
שאמרו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחי הוו והוכיחן בזו
ההפטר' והזכיר להם קלקולם שקלקלו מעשיהם ואבותיהם
והתחיל בעון אבותיהם במדבר בעון המרגלים כי הוא ראשון
הפורעניות כמו שכתבנו בפרשה שקרה בענין ג' פורעניות
ואמר מה מצאו אבותיכם כלומר שבעטו בארץ הקדושה ולא
בחרו בה והוציאו עליה דבה ורחקו ולא אמרו איה יי' וגומ' כי
על זה העליתי אותם מארץ מצרים כמו שכתוב אעלה אתכם
מעני מצרים אל ארץ טובה וגו' · המוליך אותנו במדבר הזכיר
שבע מדברו' מדבר סין מדבר קדש מדבר קדמות ובל המדבר
שנקרא מדבר סתם בארץ לא עבר בה איש כמשמעו שהיה
מדבר נחש שרף ועקרב וצמאון וגומ' · ורבותינו ז"ל דרשו
במסכת ברכות ואמרו מאחר שלא עבר בה איש צריך לומר
שלא ישב · ודרשו כי אדם רמז לאדם הראשון שנקרא אדם ·
ואיש זה נח דכתיב איש האדמה והם דרשו שאדם הראשון
עבר על כל העולם וגזר על כל הישוב זה מקו' ראוי להתיישב
וזה אינו ראוי להתיישב ועל מי שגזר יישוב נתיישב · ועל מי
שלא גזר לא נתיישב שהיה חכם גדול בכל דבר ובטבעים כמו
שמצינו שקרא שמות שידע טבע הסוס והפרד והגמל
והחמור וקרא להם שמות כפי טבעם · וכן נקרא נח איש
האדמה והיה יודע טבע המקום הראוי לנטוע גפן או פלפלין
וכלן לא מצאו טבע להתיישב במדבר הזה וליטע בו שום דבר
ואף על פי כן השם יתברך העבירן במקום ההוא בתענוג גדול
ועשה עמהם נסים גדולים בחידוש העולם וקריעת ים סוף
וענני כבוד ומן ומים רבים ודשאים וצמחים ואילנות והיו
מתענגים הוא מה שאמר דוד על זה יי' רועי לא אחסר וגו' ·
ומקום שהיה ערבה ושוחה וציה הזר אותו דשן ושמן וזהו
שאמר להם ירמיהו במקו' אחר הדור אתם ראו דבר יי' המדבר
הייתי לישראל · ופירשו במדרש וכי נהגתי עמכם במדבר
מאפליה ולא נהגתי אתכם על דשאים ואילנות והעמדתי
לכם שלש מנהיגין משה אהרן ומרים ובזכותם נתתי לכם ג'
מתנות טובות הבאר והמן וענני כבוד הבאר בזכו' מרים היינו
דכתי' ותמת שם מרים · ולא היה מים לעדה · ענני כבוד בזכות
אהרן דכתי' ויראו כל העדה כי גוע אהרן ובירוש' דרש ר' אבהו
אל תקרי ויראו אלא ויראו שנסתלקו מענני כבוד · המן בזכות
משה דכתי' וישכבות המן וכלם חזרו בזכות משה דכתי' ואכחיד
שלשת הרועים וגו' · אם ארץ מאפליה הייתי הולך לפניהם
בעמוד ענן ביו' ובעמוד אש לילה · מדוע אמרו עמי רדנו וגו' ·
והמפרשים פירשו כי ראו דבר יי' כמו שמעו כמו רואים את
הקולות ובמדרש ראו ממש שלקח ירמיהו צנצנת המן בידו
ואמר להם הדור אתם ראו את דבר יי' נפלאות יי' שעשה עם
אבותיכם במדבר · ומזה יצא לנו טעם כתיב המסעו' המוזכרים
בזו הפרשה וענין שמות המקומו' כי לכלם יש טעם לפי הענין
שנתחדש להם באותו מקום ונצטוה משה שיכתוב המסעות
על פי יי' כי פי יי' חוזר לכתיבה לא למסעו' כי כבר כתב בפרש'
בהעלותך שהיו המסעות על פי יי' וטעם כתיבת המסעו' פירש
רש"י ז"ל להודיע חסדיו של הקב"ה שאע"פ שנגזר לטלטלם
במדבר לא היו מטולטלין תמיד בלא מנוח כי בכל הזמן הגדול

הזה לא הלכו אלא מ"ב מסעות ויש ענין שחדש השם עמהם
מעשה בראשית כמו שכתבתי בדשאים ואילנות ומים בחידוש
העולם שנתחד' בשם מ"ב אותיות היוצא מפסוק בראשית עד
היתה תוהו והרמב"ם ז"ל כתב בספרו בטעמי המצות כי הזכיר
המסעות שהאותות והמופתים שהיו באותו זמן היו אמתיים
לכל רואיהם שראו בעיניהם אבל לזמן רחוק לעתיד יהיו
הדברים בשמיעה לבד ויקרה לזה מה שקרה לשאר דברי
הימים שמכזבין אותם השומעים ואולי יאמרו השומעים כי
המדבר הזה שהוליכם השם בו היה קרוב מן הישוב כמדבר
שיושבין היום בני ערב או שהוא מקום חריש וקציר ודשאים
וזה המדבר לא היה כן כמו שהעיד הכתוב לחם לא אכלתם
והיה רחוק מן היישוב לא מקום זרע וגו' ולכן צותה התורה
לכותבם כדי שיראו אותם הדורות הבאים ויראו ויבינו כי יד יי'
עשתה זאת וידעו נפלאותיו בהיותם שם ארבעים שנה זהו
תורף דבריו ז"ל והוא טעם נכבד · ויש בדרש טעמים אחרים
ויש אומרים שהוזכרו השמות ונכתבו כי כאשר יעבור שם
אחד ממנו ידע ויכיר המקומו' ויודה וישבח לשם כמו שאמרינן
בברכות העובר על מקום שנעשו נסים לאבותינו אומר ברוך
שעשה נסים לאבותינו במקום הזה · ויש אומרים כי לעתיד
לבא יעביר השם ית' אותנו בגאולה העתיד' באותן המקומו'
כמו שכתב הושע והולכתיה המדברה ואומר כימי צאתך
ממצרים כלומר לענות שם שירים והלל ושנדע השמו' ונכירם
כי השם הניעם והניעם שם ועשה עמהם כמה נסים ונודה
עליהם ואמרו במדר' על פסוק טוב שבת בארץ מדבר מאשת
מדיינים רוצה לומר ממדיינים והכעס שכע' השם עלינו ורוצה
לומר כי מה שהאריך לנו השם כניסת הארץ והניענו במדבר
ארבעים שנה שהיה לטובותינו לצריף אותנו כי השם היודע
מחשבות ידע שאנו בעלי עבירות ומלומדים בתועבות מצרים
ואינה סובלת הארץ עוברי עבירה ומקיאה אותם כאשר קאה
שאר האומות רצה השם להאריך לנו הכניסה והנה בהיותם
במדבר בארץ לא עבר בה איש ועיניהם תלויות לדגן שמים
ולבארה של מרים עשו מה שעשו קל וחומר בארץ זבת חלב
ודבש וכתיב וישמן ישורון ויבעט ועוד אחר' שלא רצה להוכית
אלא בינו לבינם ולא ינכמו האומות · וזהו שאמרינן במדרש
טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדיינים וכעס טוב היה לנו
שיעכבו במדבר ולטובתינו נתכוון השם שעכבנו שם והראית
מה שקרה לנו עם האשה המדינית כל שכן מה היינו עושים
בארץ חשובה הנה כי הכל לטובתינו · אדרך שהזכיר והוכיחם
בענין המרגלים הוכיחם במה שעשה בארץ דכתיב ואביא
אתכם וגומ' · הזכיר ארבע משפחות מעולים שהיו בישראל
וכלם הכעיסו השם · אמר הכהנים לא אמרו · ותופשי
התורה הם הלוים דכתיב ויצו את הלוים לקחת את ספר
וגומר · והרועים הם מלכי ישראל ויהודה · והנביאים
נבאו בבעל וגומ' · ואמר לכן עוד אריב אתכם בבית הראשון
ועם בני בניכם רמז עוד לחרבן בית שני ואמר להם שיענשו
בטלו הבתים בחדש אחד ידוע אמר פרא למוד מדבר המשילם
לפרא שהוא חפשי ואין עליו אדנות דכתיב מי שלח פרא
חפשי אמר כי הוא למוד ללכת במדבר והוא רץ בקלות
שהולך לרוח היום כרצונו פעם כאן ופעם כאן באות נפשה
שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה יש לה תואנה והוא חולי
ידוע ובחדש ידוע ואין מי יכול להצילה מאותו חולי על כן
כל מבקשיה אין צורך לרדפה וליעף ולינע ממתינין אותה
לאותו חדש שיש לו התואנה שהוא חדש ידוע וימצאוה
וצדים אותה בלי עמל ויגיעה כן ישראל בחדשם הידוע ואין
צורך לאומות לרדפם וכן מצינו בהגדה שאמר נבוכדנצר
לחייליותיו המתינו להם לחדשם כי שם תוכלו להם וכן עתה

יאכלם חדש ורמז בחדשה בחדש החמישי שהוא אב החדש החמישי וכן חרב הבית בו בראשונה ובשניה וכן הזכיר דוד ברוח הקדש שני חורבנות על נהרות בבל שם ישבנו רמז לגלות בית ראשון · זכור יי׳ לבני אדום רמז לגלות בית שני · ואמר להפליג על רוב חטאתם כי עברו איי כתים וראו וגומר ההמיר גוי אמרו חכמים ז״ל הכתיים עובדים לאש וקדר למים ואף על פי שהמים מכבין את האש אינן ממירין אלהיהם · ויש מפרשים כי כשהולך רומי לקדר או קדר לרומי מוליך כל אחד אלוהו בידו ואינו רוצה לעבוד זולתו כמו שכתוב ישליו אהלים לשודדים וגו׳ לאשר הביא אלוה בידו · וזה הוא כי שתים רעות עשו עמי האחד אותי עזבו מקור מים חיים בעבור, בורות נשברים שהמים המכונסין בהם יוצא מכאן ומכאן וכתוב עליו שומו שמים על זאת שהם עדים דכתיב העדותי בכם היום וגו׳ וסערו שלא תתנו עליהם מטר אלא רוח סערה מקום גשם · ואחר כן הזכי׳ להם עון העגל שהוא סיבת עושינו ורעתינו אמר כי אם תכבסי וגו׳ נכתם עונך זה הכתם שלא יצא ממנו לעולם · וכמו שאמ׳ נביום פקדי כי בעוד שהיה מתן תורה עשו זה וזהו ואנכי נטעתיך שורק פירוש שורק בגימטריא תתר״ו ושבע של בני נח תרי״ג כלומר אני הייתי מכתירם בתור והם עשו העגל וזהו שאמר שלמה עד שהמלך במסיבו וגו׳ שאמרו לעגל אלה אלהיך ישראל והמפרשים פירשו שורק מין גפן שאין בו חרצן · וחזר והוכיחם על בעל פעור ראה דרכך בגיא כמו שכתוב ונשב בגיא · וכן כתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל · כלו׳ אני חברתי את ישראל ואהבתי אותם במדבר כענבים כבכורה בתאנה וגו׳ והם מה עשו באו בעל פעור וגו׳ אמר בכאן ראי דרכך בכרה קלה היא נקבת הגמלים, פשהיא קטנה הולכת מעט כאן ומעט כאן שאין עליה פרות כן ישראל עובדים עבודה זרה מעט כאן ומעט כאן ואמר כבושת גנב כי ימצא כתרגומו כמו הנאמן שהוא בחזקת נאמן ונמצא גנב כי מי שהוא בחזקת גנב אין לו בושת · ויש מפרשים כי הגנב אפילו שיהיה גנב נשבע ומקבל חרם ולא נודע וכשנמצא יש לו בושת גדול על שנמצא גנב ועובר חרמות ושבועות הנה הזכיר להם שלש פורעניות שנעשו במדבר פורענות המרגלים והעגל ופעור שהיו קשים משאר הפורעניות ויש אומרי׳ כי כנגדן שלש פורעניו׳ וכנגדן גלו שלש פעמים עשרת השבטים בתחלה בבית ראשון גלו שלש פעמי׳ על יד נבוכדנצר בתחלה יהויקים ואחריו צדקיה עם השאר והתחיל הגלות בשבט ראובן וגד כי הם התחילו למאוס בארץ כמוזכר בפרש׳ הזאת ויאמרו בני גד ובני ראובן וגו׳ הזכיר תחלה ומקנה רב היה לבני ראובן כי הוא הבכור ובעצה הקדים בני גד כי הם היו הגבורים ולא פחדו מלשבת יחידים כי היו גבורי לב דכתיב וטרף זרוע אף קדקד וחרה למשה כי חשדם שלא היו רוצים לעבור למלחמה מפני פחד העם כענין המרגלים והם השיבו כי חלילה וגו׳ כמוזכר בפר׳ ובעבור שחבבו ממונם יותר מגופם במו שאמרו גדרות צאן וגומר נענשו ואמרו במדרש לב חכם לימינו זה משה שאמר בנו לכם ערים לטפכם וגו׳ הקדים הבנים · ולב כסיל לשמאלו אלו בני גד ובני ראובן שהקדימו הממון גדרות צאן וכשראה הנביא כי אלו הגזרות והרעות עשו · אמר העבד ישראל שלא תרחם עליהם הם בני אברהם יצחק ויעקב · ואחר שהוכיחן בכל אלו התוכחות נחמן באלו הכתובים שהתחלנו אמר אם תשוב ישראל נאם יי׳ אלי תשוב ויש בו שני פירושים אם תשוב בתשובה אלי תשוב כלומר אני אקבלך בתשובה ותגיע אלי ממש בדרך שובה ישראל וגו׳ אף על פי שכשלת בעונך וזהו מקום שבעלי תשוב׳ עומדין וכו׳ וזה הוא חסד השם שאפילו עומד במקום צרה ומתוכה שב הוא מקבל השבים

והעד ממנשה דכתי׳ לי גלעד ולי מנשה כדדרשו ז״ל וכן הבטיחה התורה בצר לך ומצאוך וגו׳ ושבת עד יי׳ אלהיך · והשני אם תשוב ישרא׳ נאם יי׳ לי בהפסק תשוב מן בשובה ונחת תושעון כלו׳ אם תשוב לי תנוח ולא תלך בגלו׳ ותתיישב לארץ ובמדר׳ שאמר זה על עשרת השבטים שהיו כבר בגלות ואמר אלי תשוב מן הגלו׳ כמו עמו אנכי בצרה גלו לאדום שכינה עמהם ואם תסיר שקוציך כלה כפולה ולא תנוד במקומך אם תסיר שקוציך מפני לא תנוד רמז בכאן סוד הפנים כמו אלהים אחרים על פני וסוד הענין כי קצתם היו עובדין לשרי המזלות ולמזלות ולשמש ולירח כי בעבודתם היו מוצאים הצלחה כמו שאמר לירמיה ונשבעת חי ה׳ כי היו יודעין כח השמש בתבואו׳ וכח הירח בימים ובנהרות וכמו שהיו אומרים אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי והיו מקצצין בנטיעות והיו זובחים לאלהים שהם המלאכים מה שאסרה תורה וצותה שיהיה הקרבן לשם לבדו וכמו שלמד השם לנח ומשם יבא השפע לאישים וכמו שרמז בסוד הקרבן והם עושים בהפך עושים קרבן לאישים ומניחים הפנים ולכן נקרא שקץ ותועבה כי כל קרבן שהיא חוצה מן האלהות הוא שקץ ותועבה ולכן קראם שקוציך ואם הם מלאכים קדושים · ועוד שהיו עושים החכמים שבהם קצוץ אחר קצוץ במרכבה ובאלהות רמז למלאכת השמים כמו שכתבנו בתחלת הדרשה כמו קצוץ העגל שהו׳ בפטרמולין של מעלה וכל זה רמז במלת פני ואמר הנביא ונשבעת חי יי׳ יש מפרשים ואם נשבעת כמו ודפקום יום אחד כלומר אם תשבע באמת והתברכו בו גוים וגומר והטעם כי באותו דור היו עוברים על השבועה בשקר ובשוא שהם שני מיני שבועת שקר והיו נשבעים חי יי׳ בכל דבריהם לבטלה · כמו שכתוב בענין שבועת שוא לשוא הכיתי את בניכם · וכמו שאמרו ז״ל על עסקי שוא כי בעון נדרים בנים מתים וגו׳ וכתיב בענין שבועת שקר ואם חי יי׳ יאמרו אכן לשקר ישבעו כלומר היה אומר להם אם ישבעו להם חי יי׳ דע באמת כי לשקר הם נשבעים ונשרופי׳ להשבע באמת נשבעים בעבודה זרה דכתי׳ וישבעו ללא אלהים וזה הוא ע״ד אכן נודע הדבר ולכן הזהירם על זה לומר שהיא עבירה גדולה · ואמרו במדרש שהזהיר ירמיה באלה הכתובים בעבודה זרה ובשבועת שקר לומר שהן שקולין וכן הוא האמת שהמחלל השם הגדול כאלו כופר בעיקר · ועוד אמרו שבכל העבירות יש כפרה בקרבן או בתשובה ובזה אינו מנוקה בלא יסורין דכתיב כי לא ינקה וגומר · והשבועות הם שני מינין · שוא · ושקר · השקר שלא אעשה ועשה או שעשיתי ולא עשה · השוא ארבעה חלקים · האחד הנשבע על הידוע על איש שהוא איש וכיוצא בו · השני נשבע לשנות את הידוע על איש שהוא אשה וכיוצא בו · השלישית נשבע לבטל המצוה שלא ישב בסוכת מצוה או שיתענה בשבת וכיוצא בו · והרביעית שנשבע בדבר שלא יוכל לקיימו כגון שלא יישן שלשה ימים רצופים וכיוצא בו · וכתבו הגאונים שהנשבע שלא יכנס בתקנת הקהל שהוא בכלל הנשבע לבטל את המצו׳ וכן הוא בספר המצות · והעובר על השבועה בין שוא בין שקר במזיד לוקה · בשוגג על שבועת שקר מביא קרבן · על שוא פטור · ולא שבועה בלבד הוא אסור אלא אפילו הזכרת השם לבטלה אסור שנא׳ ליראה את השם הנכבד וגומר והוא בכלל לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא מלשון ובל אשא את שמותם · ואפילו הברכות לבטלה אסור ולכן יש ליזה׳ שלא לסייע לשליח צבור כשסודר התפלה שלא יאמרו עמו הברכות שהוא אומר · וכן כשמברך המפטיר בברכ׳ אשר בחר שנהגו העם לומר ולברך הוא טעות · וצריך ליזהר מאד · ולכן באה בפרשה הזאת ענין הופר נדרים

נדרים ושבועות שעניינם גדול וסודם עמוק ול׳כן נאמר ראשי המטות ומחסד השם רצ׳ ומחל כבודו והורה לנשיאי המטות דרך סוד להתיר נדרים ושבוע׳ בפתח וחרטה׳ ואמרו ז״ל היתר נדרים פורחין באויר ׳ ויש סוד גדול בזו המימרא במלת אויר כמוזכר בספר יצירה באותיו׳ אמ״ש אויר מים אש ׳ ולכן יחיד מומחה מתיר הנדרים והשבוע׳ או שלש הדיוטות ולאו דווקא הדיוטות לגמרי אלא שיודעים בטיב היתר נדרים ושבועות ׳ הבעל מפר נדרי אשתו ושבועותיה ׳ וענין התר נדרי ושבוע׳ לא נתפרש בתור׳ אלא רמז לא יחל דברו ׳ אמרו ז״ל הוא אינו מחל אבל אחרים מחללין לו׳ כלומר שלא יחלל דברו דרך קלות ראש כמו וחללת את שם אלדיך וגו׳ אבל אחרי׳ מוחלין וטעם הסתר הענין שלא יקל אדם בהם ׳ כי מי שנשבע או נדר בשם גדול ונורא מן הראוי לו לקיים דבריו ושבועותיו שאפי׳ מלך בשר ודם אם ישבע אדם בו ויעבור על שבועתו מתחייב ראשו למלך כמו שהוא היום במצרים ואפי׳ אם יתן משקלו זהב לא יועיל לו ׳ ואמרו ז״ל בפסוק אל תאמר לפני המלאך זה החזן ז״ל כשנודר אדם צדקה פעמים או שלש כשהחזן מהלך בראש כל אדם כמנהגו שישלם מה שנודר מיד לא יאחר היד עם הפה ׳ ופי׳ אם נבלת בהתנשא כלומ׳ אם נבלת בהתנשא בעיני הרואים ולא שלמת נדריך ׳ ואם זמות כלום׳ אם עלה במחשבה לנדור יד לפה כלו׳ היד תהיה עם הפה לשלם מיד ׳ כי הנדרים והשבועות הם עניינים גדולים ׳ ואמרו חז״ל כי כל העולם נזדעזע כשאמר השם לא תשא׳ והשם בחסדיו מחל כבודו כמו שאמרנו ׳ והנדרי׳ חמורים מן השבוע׳ ולכן הקדים הכתוב איש כי ידור נדר וגו׳ ולכן הם חלים בדבר מצוה כדבר הרשות שאם נדר שלא יאכל מצה בליל פסח או שלא ישב בסוכת מצוה או שיתענה בשבת יש לו לקיים נדרו מה שאין כן בשבועה כמו שאמרו שהנדר הוא איסור חפצא והשבועה איסור גברא והוא מושבע מהר סיני ואין שבועה חלה על שבועה ׳ ובכתו׳ הוא רמוז שחל אפי׳ על דבר מצו׳ והוא מסודות התורה שהנדר למעלה מן השבועה כי השבועה לשון שבעה והנודר בתבונה ראשית דרכו כי כונן שמים בתבונה וכתיב ושלם לעליון נדריך ׳ ואמרו בספרי מה בין נדרים לשבועות נדרים כמי שנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו וסימן חי יי׳ וחי נפשך ׳ ולכן האומר בשבועה חי נפשך הוא נדר ׳ וכתב בספר המצות בשם רבינו תם ז״ל שתקיעת כף חמור מנדר ואין לו התרה שהוא כריתות ברית כמו שכתוב בזה אלה להפר ברית הנה נתן ידו וגומ׳ לא ימלט ולכן צריך ליזהר ׳ אבל האחרונים כתבו דלא חמיר יותר מנדר ויש לו התרה וכתב רב יהודאי גאון ז״ל שהוא נמנע מלהתיר שבועות ונדרים אלא לדבר מצוה ולא נשנית מסכת נדרים לפניו יותר ממאה שנה כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים ושבועות ׳ והאחרונים נשאו קל וחומר בעצמן ונמנעו מלהתיר אלא לדבר מצוה וכן כתוב בספר העתים וכל זה מדת חסידות גדולה והוי יודע כי ארור או אלה הוא גם כן לשון שבועה ואף על פי שלא הזכיר שם הוא אסור בדבר שקבל בארור או באלה אבל אינו לוקה עד שיהא בו שם שיאמר השם או הכנויין וגם כן יש דין היתר לחרם כמו השבועות וחרמי הקהל יש אומרים שצריך חכם או שלשה הדיוטות שאינן מן הקהל להתירן אבל הרשב״א והרמב״ם ז״ל כתבו בתשובות שהקהל עצמן יכולין להתירן דאדעת׳ דהכי מחרימין וכן נהגו הקהלות מימי אבות הראשונים ואם החרימו בחרם יותר ממנהגם כגון שהחרימו בשופרות צריך התרה שככר יצאו ממנהגם ובהיתר חכם או ג׳ הדיוטות ניתר ועל זה דרשו ז״ל יש בוטה כמדקרות חרב לקחו בוטה מן הכתוב דכתי׳ כי תשבע לבטא בשפתים אמרו כל הנודר הוא כמדקר ולשון חכמים מרפא מאי תקנתיה ילך

אצל חכם שהוא מרפא המכה שמתיר הנדרי׳ והתור׳ האריכה בנדרים שבין איש לאשתו מפני שלום הבית שהוא דבר גדול כאשר רמוז בתלמוד ׳ ההוא גברא שנדר שלא ידבר עם אשתו אלא אם כן תרוק בפני ר׳ מאיר שמע רבי מאיר הדבר ושלח בעבור׳ אמר לה בתי יש לי מיחוש בעיני אני צריך שתרוק בפני ובעיני וכו׳ ועוד ההוא דאמר לאינתתיה איתי לי תרין בוציני איתאה תרין שרגי אמר לה תבר יתהון אבבא והוה תמן בבא בן בוטא והוה דאין דינא תבריגהו על רישיה אמר לה מאי האי וכו׳ אמר לו את עשית רצון בעליך הקב״ה יוציא ממך זרע כבבא בן בוטא ׳ ועוד אמרו נר שב׳ וקדוש היום נר שבת עדיף משום שלום בית משום דאמרינן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן וכו׳ ואמר הכתוב ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה ׳ ואמרו חכמים ז״ל והנר שבת על זה האריכה תורה בנדרים שבין איש לאשתו בין אב לבתו ובעבור חומר השבועות כמו שאמרו שבכלל השבועה הוא נדר אמר הנביא ונשבעת חי יי׳ באמת במשפט ובצדקה׳ ואמרו במדרש שאין לאדם לישבע אלא לשלש הדברים הללו באמת היא התורה שנאמר תתן אמת ליעקב כמו שנשבע לזכויי גמשיה כמו שאמר דוד נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך ׳ במשפט אלו הן הדינין שבין אדם לחבירו כמו שבועת הפקדון והעדות ומיני מלוה שנאמר שבועת יי׳ תהיה בין שניהם וכתיב ובשמו תשבע ׳ ובצדקה נשבע לתת צדקה כמו שכתוב וידר יעקב נדר לאמר׳ ואמרו זכרונם לברכה אזהרה לדורות שיהיו נודרים בעת צרה ואמרו נדרו ושלמו׳ נדרי ליי׳ אשלם׳ ויש מפרשים במשפט שישפוט ליצרו לישבע עליו דכתיב חי יי׳ שכבי עד הבקר׳ ויש מפרשים ובצדקה אם אתה משביע לחבירך על המשפט אם אתה יודע שנשבע שלא כדין ובצדקה אל תשביעהו׳ ויש מפרשים ונשבעת חי יי׳ באמת ובמשפט ובצדקה שאינו ראוי לישבע אלא אם כן הוא גדול בתורה ובדינין ובצדקה שיקיים שבועתו כגון ר׳ יהושע בן לוי שלא נשאל על שבועתו מעולם כמו ההוא עובדא שקרה לו עם מלאך המות כמו שהוא בכתובות ויש מי שהקשה כי מאותו מעשה נראה כי מי שלא נשאל על שבועתו הוא משובח ׳ ובמקום אחר אמרו ז״ל כל הנודר כאלו בנה במה פירוש שעובד ליצרו שהוא כמו עובד עבודה זרה ׳ כמו שאמר חכם אחד השם יצילנו מן העובדי׳ לשר הגדול וכל המקיימו כאלו הקריב עליו קרבן פירש בשעת איסור הבמות הנה כי המקיים שבועתו הוא אסור ויישוב הדבר כך הוא כי מי שנשבע בחימה לבטלה כאלו בנה במה ואם רואה כי בקיומה יצא תקלה הוא טוב שישאל עליה ולא יהיה לבו נוקפו בדבר זה ומי שלבו נוקפו הוא מדרך המינות וכאלו מקריב קרבן בשעת איסור הבמות אבל אם נשבע ביישוב לצורך גדול לדבר מצוה או לשבור יצרו ומקיים שבועתו היא מעלה גדולה וכתב רבי אברהם בר עזרא זכרונו לברכה כי שלשה מלות הללו אמת ומשפט וצדקה הם כנגד שלשה מעלות שיש בשבועות והן נדר ושבועה ואלה שהם כתובים בתורה ׳ הנדר בזו הפרשה׳ והנדר הם שני מינין נדרי איסור ונדרי הקדש׳ לכן כתיב למעלה לבד מנדריכם שהם נדרי הקדש ונדרי איסור בתחלת הפרשה׳ והשבועה בפרשת ויקרא נפש כי תשבע וגומר ׳ והיא שבועת ביטוי בדברי הרשות והיא נחלקת לארבעה חלקים והיא שבועת בטוי בדברי הרשות ׳ ושבועת שוא ׳ ושבועת הפקדון כמינין׳ ושבועת העדות׳ ואלה היא בכלל שבועה ולכן כתיב ושמעה קול אלה והן כנגד אלו שלשה מדות זו למעלה מזו וסודן ידוע למקובלים ע״כ ׳ וכבר כתבתי ענין שבוע׳ שוא ושקר וחרם ואע״ג דכתי׳ ושמעת הוא

הדין אם לא שמע שלא שהגידו לו כל זמן שהיה החרם בעשרה
והראיה מיהונתן בן שאול דכתיב ויהונתן לא שמע בהשביע
אביו ומה שאמרה התורה ושמעה הוא בלא עשרה דכל חרם
חל בעשרה ואפילו לפי שאינו שם והראיה ענין בני יעקב עם
יצחק וגם מבנימין שלא היה בחרם וכמו הדבר הנה פי׳ אלו
הכתובים שהתחלנו בהם ונסיים בענין אחר שהוא בפרשה
שנראה חדוש גדול כי אנו רואים הפרש גדול במלחמת מדין
משאר המלחמות כגון מלחמת סיחון ועוג דאישתרי להו כל
שללם והיה היתר גמור כמו שאמר הכתוב רק הבהמה ושלל
הערים בזונו לנו ולא נהגו איסור שלא בכלים ולא בטומא׳ גופן
ובכאן צוה לתת מכס לכהנים וטהרת הכלים וטהרת גופן מן
המתים כמו שכתוב ואתם חנו מחוץ וגו׳ וכתב הרמב״ם ז״ל כי
סיחון ועוג ארצם מנחלת ישראל והותר להם כל שללם ואפי׳
האסורים כמו שדרשו ז״ל ובתים מלאים כל טוב אפילו כותלי
דחזירי אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם רק
לנקים נקמתם ונהג איסור בכליהם והם ענין הטומא׳ כי במדין
לא היו שם שלא יחידים והטומא׳ אינה נדחית ובשאר המלחמות
היו כל העם וטומאה נדחית בציבור ויש מפרשים שמלחמת
סיחון ועוג היה בשדה ולא היו שם כלי׳ וזו של מדין היה בעיר
ולכן שללו הכתים והיו שם כלים ויש מפרשים שמדין היה
מזרע האדם הגדול אברהם וכתיב אדם כי ימות באהל והן
משמאין וסיחון ועוג וחביריו הם מזרע חם אשר בשר חמורים
בשרם ואינן מטמאין טומא׳ שבעה שאינן קרוין אדם ׃ וראיתי
במדרש ר׳ שמעון בן יוחאי שעם בזה נוטה לדברי הרמב״ם ז״ל
שכל הדברים בבריאת העולם היו טהורים ולא היה טומאה
בעולם לא באדם ולא בבעלי חיים והוא שאמר הכתוב והנה
טוב מאד והנחש הטיל זוהמא בעולם בבריותיו ונטמא הכל
ולעתיד לבא יטהר הכל שתפסק הזוהמא כמו שאמרו חזיר
שעתיד לחזור לישראל והנה בהיות ישראל מתעסקי׳ בכיבוש
ארץ ישראל לא היה שם טומא׳ והותר הכל ואין כן ביתר הארצו׳
שאינן מא״י ועל כן המלחמו׳ שהם מכיבוש הארץ כגון סיחון
ועוג ושאר המלכים הם וארצם מנחלת ישראל והותר להם כל
שללם ואין בה חלק לכהנים כמו שאמר הכתוב בארצם לא
תנחל אבל מלחמת מדין לא היה שלהם ולא לקחו ארצם רק

לנקום נקמת׳ לפיכך הרגו אותם ולקחו שללם ונהגו האיסור
בכליהם ואמרינן במדרש כי לכך נסמכה פרשה זו לפר׳ נדרים
כי כששמע משה לא יחל הוא אינו מוחל וגו׳ אמר עתה יתיר
נדרו והראיה שנכנסתי לארץ סיחון ועוג ולא היה השבוע׳ שלא
לא תעבור את הירדן ואמר לו נקום נקמת וכו׳ לא כמו שאתה
סבור ונעשית הנקמה ע״י פנחס ׃ וזכה בזה מפני שהוא השיב
את חמת השם תחלה והתחיל במצוה גומרה ׃ ואמרו ז״ל
המתחיל במצוה אומרי׳ לו מרוק כלום גמור ׃ וי״א על שנתגדל
משה במדין ואמרי אינשי בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי
ביה קלא ׃ לא רצה משה ללכת שם ושלח פנחס ׃ והודיע
שבח משה אע״פ שנאמ׳ לו אחר תאסף נזדרז למצו׳ ולא חשש
למיתתו ׃ אבל יהושע לא עשה כן אמר אם אמהר לאבד ל״א
מלכים אמות כמשה עכב המלחמה דכתיב ימים רבים עשה
יהושע עם המלכים האלה מלחמה ׃ לפיכך נענש וחסרו
משנותיו עשרה ׃ אבל משה אמר החלצו וישרא׳ לא היו רוצים
לכבוד משה עד שהוצ״א בעל כרחם דכתי׳ וימסרו ועש׳ השם
עמה׳ נס גדול שלא נפקד מהם איש כלו׳ לא חסר מהם שלא
נפל במלחמ׳ מלשון כי יפקד מושבך ׃ ורז״ל אמרו שלא נפקד
מהם איש לדבר עבירה ׃ שלא נזקק אחד מהם לנשי מדין ׃
והתרגום לא שגא ׃ והקרבן שהביאו לדעת רז״ל על ההרהור
שאמ׳ להם משה אם כן קרבן זה למה ׃ אמרו אם מידי עבירה
יצאנו ידי הרהור לא יצאנו ׃ ולכל הפירושים היה חסד גדול
מהשם שעשה עמהם ה׳ אלהיהם מתהלך בקרב מחניה׳ כי היה
עמהם כלי הקדש שהם הארון והציץ כי הידה בלעם שם
והיה פורח באויר והיה מפריח מלכי מדין באויר והוא עמהם
בכשפים והיה פנחס מראה להם הציץ והיו נופלין על החללי׳
וזהו על חלליהם והיה יי׳ עמהם עושה תשועה גדולה על ידי
פנחס כי מלאך יי׳ צבאות הוא ונתקיים בהם חונה מלאך יי׳
סביב ליראיו וכו׳ ׃ וכן לעתיד לבא תהיה תשועת יי׳ לישרא׳ על
ידו עם מלך המשיח מהרה יגלה דכתיב הנה אנכי שולח לכם
את אליהו הנביא לפני בא יום ה׳ הגדול והנורא ׃

סליק ספר במדבר סיני   בעזרת לאל המאיר לעיני ׃

אסף

מזמור לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב : (תלים עג)

מזמור לאסף

המזמור הזה יסד אותו אסף על ענין מבוכת בני העולם הזה בענין צדיק ורע לו ׳ רשע וטוב לו ׳ ואסף המשורר הזה חברו על לשונו ׳ או על לשון כל נבוך וכן הנביאים דברו על זה ירמיהו אמר צדיק אתה ה׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי און ׳ שלמה אמר יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו ואמר עוד יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים ׃ ואמר חבקוק כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל ׃ ואמרו ז״ל כי משה רבינו נסתכל על זה בפסוק הודיעני נא את דרכיך וכו׳ ושאל לשם ית׳ מפני מה צדיק ורע לו וכו׳ ׃ ואמרו במדרש כי בהיותו בהר ראה איש אחד ששחה לשתות בנהר ושכח ארנקי שלו והלך לו ׃ ובא אדם אחר לשתות ומצא הארנקי והלך לו ׳ וחזר בעל הארנקי לנהר ומצא שם אדם אחר שהיה שותה ׳ אמר ליה אתה לקחת הארנקי ששכחתי ׳ אמר ליה לא ראיתי ארנקי הוציא זרבו והרגו ׳ כשראה משה כל זה תמה ׳ אמר ליה להקב״ה הודיעני נא את דרכיך מפני מה נהרג זה על לא חמס בכפיו ונוצל הגנב ׳ אמר ליה בעל הארנקי גנב זה הממון מאותו שמצאו בלא דעתו וזה הנהרג הרג אביו של זה ולא נודע מי הכהו ׳ ואני איניתי כל זה וכן הם כל דרכי כי לא דרכיכם דרכי ׳ וכן תרגום יונתן לא יתכן דרך ה׳ ׳ לא איתפרשון אורחן ה׳ ׳ וספר איוב בנוי על זה כמו שנאמר לפנינו ׃ ואמר אסף זה הפסוק על ישראל שהם מוסרים בגלו׳ ועוברות עליהם כמה צרות ורעות רבות ואומות העולם הם בשלות ובהשקט ובבטחה ולהם נתנה הארץ ׳ ואמר באמת אני יודע כי טוב לישראל אלהים ׳ כמו אך עצמי ובשרי הוא כמו באמת ׳ וכן בכאן אמר שהוא טוב לישרא׳ וישלם להם לסוף שכר טוב על מעשיהם ׳ לברי לבב ׳ יש מפרשים וגם כן לברי לבב של שאר האומות ׳ כלומר לישראל בכלל כי כולם צדיקים כמו שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ ׳ וגם כן לחסידי אומות העולם כמו שאמרו ז״ל חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הב׳ ׳ ויש מפרש׳ טוב לישרא׳ אלהי׳ ולמי לברי לבב ׳ ויש מפרשים כי אך לשון מיעוט ׳ כמו אך אשר יאכל לכל נפש ׳ כי אכין ורכין מיעוטין רוצה לומר ישראל בלבד על כל האומות וכן לברי לבב יותר וכמו שז״ל טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו וכתיב טוב ה׳ לקוויו ׳ משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה משקה את כולו וכשהוא עודר אין עודר אלא הגפנים הטובים ׳ כך הקב״ה וכו׳ ׃ והמשורר הזה עמד על דעות ההשגחה שהם חמשה השלש׳ מהם נפסדים הפסד גדול ׳ ועל כל בעל דת לרחקם וחלילה מהם ׳ הראשון דעת אפיקורוס שאין השגחת השם ית׳ לא בעליונים ולא בתחתונים אלא מקרה גמור ׳ ועל זה נאמר כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא ׳ והשני דעת מי שיאמין כי השגחת השי׳ עד גלגל הירח ׳ ואין השגחה בשפלים ההווים ונפסדים כי אם בכללים לבד להעמיד המין אבל בפרטים לא ׳ ואלו הם האומרים עזב ה׳ את הארץ ׳ והשלישי הם בהפך הכתות אומרים כי ההשגחה בכל העליונים והתחתונים אף בבעלי חיים שאינם מדברי׳ ובצמחים עד שיאמרו כי זה העלה הנופל בזה המקום השם יתברך גזר עליו שיפול בזה המקום ולא באחר ׳ וזה הארי שטרף בהמה או זה הצפור שבלע זבוב הכל בגזירת השם ית׳ והוא משגיח בכל ׳ והרביעית כת שיחשבו כי ענייני העולם הזה הם גזירת הכוכבים והכל תלוי במזל ולפעמי׳ יהיה צדיק ורע לו ׳ ובהפך כפי שנתן כח המזל בשעת המולד ׳ ובזאת הדעת נחלקו בה לשתי כתות ׳ כי יש מי שסובר כי זו הגזירה שגזרו מערכת הכוכבים היא גזירה קיימת אין מי שיבטלה כי השם רצה כך וזה העשיר לעולם יהיה כך ׳ והעני כך יהיה לעולם ׳ וזה העקר לעולם לא יוליד ׃ וזהו דעת מופסד גם כן ׳ וחלילה ממנו ׳ ויש מי שסובר ומקיים גזירת הכוכבים בתנאי כי השם עליון ומשגיח בפרטי׳ במין האדם ומשנה מערכת הכוכבים וזה העקר יהיו לו בנים ׃ ויעני העשיר ויעשיר העני ׳ והכל כפי שכר והעונש ׳ וזה הדעת הוא מפורסם בתלמוד כמו שאמר במסכת שבת מזל מעשיר וכו׳ ׳ האי מאן דמתיליד בנוגה כך ליהוי ׳ ויש מזל לישראל על זה הדרך שאמרנו כי השם מבטל המערכה על זה הדרך על השכר והעונש ׳ ולזה הדרך נוטה החכם ראב״ע והרמב״ן ז״ל כי אין אנו יכולין להכחיש ענין המזלות כי הוא מוזכר בתורה ובנביאים ובדברי רבותינו ז״ל וכן כתב ר״ח ז״ל וחכמים גדולים אחרים והוא ענין מפורסם לחוש כמו בתורה והיו לאותות וכו׳ ׳ ופן תשא עיניך השמימה וכולי ׳ ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים וכו׳ ׳ והנביאים יעמדו נא ויושיעוך וכו׳ ׳ אמרו ז״ל כי היא חכמתכם ובינתכם זה חשוב תקופות ומזלות ׃ ובדבריהם ז״ל הרבה כמו שאמרנו ׃ ומימרא דרבא דהוא בתראה בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא ׳ ומעשה דר׳ אלעזר בן פדת ורבה ורב חסדא ומאמרם ז״ל במסכת חולין פרק קמא אין לך כל עשב ועשב וכו׳ כי כל ענייני התחתונים תלויים בכוכבים ומזלות וכמו שאמר הכתוב וממגד תבואות שמש וכו ׳ וגם כן עושה רושם באדם בעת מולדתו בהגדת נדה וחלילה אמר הורה גבר׳ מלאך הממונה על ההריון לילה שמו וכו׳ עד אלו צדיק ורשע לא קאמר וכו׳ ׳ ומה שהביא לאומרי׳ שאין בהם ממש בענור שני דרכים ׳ האחד דקות החכמה וקוצר הלבבות והיודעים משקרים ומכזבים לפעמים כי בנקודה אחת יטעו ולא יבא הענין שיאמרו וזה לקוצר השגתם בדברים הנעלמים ויותר שהם גבוהים הם נעלמים במהות השי׳ ומאור השמש תדע כל מה שהוא מזהיר יותר אין העין שולטת בו ׳ והשני כי גזירת הכוכבים תלוי ברצון השי׳ ומבטלת אותו כשירצה ומשנה מערכתם בדכתי׳ משיב חכמים אחור ודעתם יסכל׳ קראן חכמים כמלך שנותן חותמו לשריו כשירצה מבטלן׳ וכן הוא אנחנו בית ישראל כי אף עלינו חל המזל והקב״ה מבטלו באמת כי בהיותינו על אדמתינו אין אנו יכולין תחת

שר

ר ומזל כי אנחנו למעלה מהם כמו שהוא רמוז בזא׳ הפרשה והנכם היום ככוכבי השמים לרוב׳ והם ז״ל הקשו והלא כתיב כי אתם המעט מכל העמים׳ אלא לרוב עלויים להיותם רבנים ושרים עליהם׳ ר׳ שמעון אומר ככוכבים להזהיר דכת׳ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו׳ ואמר היום לרמוז שאין זה נוהג תמיד אלא בהיותינו על אדמתינו דבקים בו׳ ועל זה אמר היום׳ ועל זה אמרו ז״ל עד ד׳ גדלא ברגלך דוש׳ כלומ׳ כי בעוד הסנדלים ברגלך דרוס הקוצים כלומר אתה למעלה מהם דיישם׳ אמר להם משה דבר זה בעבור שהוכיחם הרבה ואמר להם דברים קשים כמו שהתחיל אלה הדברים וזהו מתוכחותיו שאמר להם שלא יתנהג בזו המדה תמיד שתהיה שכינה עמהם כי אם אולי יחטאו שיהיו למטה מן המזל׳ ועם כל זה הבטיחם וברכם דכתיב יוסף ה׳ עליכם ככם אלף פעמים׳ ואמרו במדרש שאמרו לו ישראל אין אנו צריכים לברכותיך השם יתברך ברכנו בלא קצבה דכתי׳ כחול הים ככוכבים כעפר כרגים׳ ואתה נותן עלינו קצבה׳ אמר להם זו משלי אני נותן והוא יברך אתכ׳ כאשר דבר לכם משל למלך שהניח נכסים מרובים לבנו על יד אפוטרופוס נתן לו מתנה אמר ליה מכל כך ממון שהניח לי אבי אינך נותן לי אלא דבר מועט כזה אמר ליה של אביך מוצנע הוא לך׳ וזה משלי אני נותן לך׳ למדנו מכל זה כי בעונות שאנו בגלות תחת המזלות כמו שאמר הנביא ימים רבים לישראל ללא אלדים אמת וללא כהן מורה וללא תורה׳ וכתיב אין זבח ואין מצבה׳ ואין אפוד ותרפים׳ פירוש ללא אלדים אמת׳ כי אנו בחוצה לארץ נמסרים למזלות ולשרים וכמו שאמר דוד עליו השלום בהיותו בחוצה לארץ כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלדים אחרים׳ ואמר דניאל בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתא ועם כל זה אמר וגזירת עילאה היא דמטא כי הוא יתברך משנה הכל׳ וללא תורה פירוש תורה שלימה כי יחסרו לנו רוב המצות בחוצה לארץ ואין לנו כהן ונביא וזבח ואם אין מצבה כלומר אף על פי שאין קרבן ומזבח אין לנו מצבה שאין אנו עובדים לשרים ולמזלות׳ ואין אפוד רוצה לומר אף על פי שאין אפוד שבח לנו אין תרפים כי אנו מחזיקי׳ באמונתינו כל זה ראיה לדברינו וחזוק דברי רבותינו ז״ל וכשאומרים יש מזל הוא אמת והפוסק אין מזל הוא על זה הענין והוא על ב׳ דרכים האחד בהיותינו בארץ׳ והשני אפילו בחוצה לארץ אין אנו באומות׳ כי הם נתינים להם לגמרי׳ ואנחנו תחת השגחת השם יתברך והלקו׳ אף על פי שאנחנו בח״ל והוא משנה אותו בעבורנו וכמו שאמר הנביא ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה גוים יחתו וישראל אל יחתו הנה הארכנו בזה די׳ והחמישי כת שיחשוב כי השגחת הש׳ הוא במין האדם האנושי בכלליו ובפרטיו לבד׳ ובמין בעלי חיים שאינן מדברים בכלל אבל בפרטיו אין השגחה בהם אלא מקרה גמור׳ וכל ענייני האדם תלויין בשכר ועונש ואין מזל כלל להם כי חלק ה׳ עמו וכתי׳ ואתכם לקח ה׳ וכו׳ נשאר ההלכה בתלמוד אין מזל לישראל כי אותן הסיפורות שאומרי׳ יש מזל לישראל הם דברי יחיד וזהו דעת רמז״ל כמו שכתו׳ בספרו הידוע והיא סברה נכונה עם חסידות כי לא רצה לפרס׳ הענין ובראות המשורר הזה כל אלו הדעות אמר אך לשון מיעוט׳ שהוא נקשר עם ענין אחר אמר כי ההשגחה היא במין האדם בכלליו ובפרטיו ואך בישראל היא יותר ויותר כברי לבב שבהם ואחר שאמר ענין ההשגחה וקיים אותה התחיל לדבר בענין אשר נבוכו בו כל החכמים והוא לאבן נגף ולצי׳ מכשול לפושעים ולמורדים בענין צדיק ורע לו ורשע וטוב לו התחיל בשלום הרשעים ואני כמעט נטיו רגלי כאין שפכה אשורי׳ כלומר כמעט יצאתי מן הדרך אשר אמיתי בענין ההשגחה וקיימתי אותה כיראתי שאינה נמשכת על סדר נכון כי אני רואה רשעים בהצלח׳ וצדיקים בהפך וזהו כי קנאתי בהוללי׳ שלום רשעים אראה אמר כי אין חרצובות למותם ובריא אולם התחיל בהצלחת הבריאו׳ כי היא ההצלחה הגדולה בעולם הזה שהם מאריכין ימים בבריאותם וכשימותו אינן טועמים טעם מיתה לפי שהם מתים שביעי ימים וזקנים׳ ואמר חרצובות לשון קשרים כי הכחות נקשרים קשר אמיץ ונדבקי׳ ובימי הזקנה הם נתרים מעצמם כי כל יסוד מתאוה לשוב ליסודו והנשמה הנקשרת עמהם לשוב לשרשה וזהו מאמר קהלת ביום שיזועו שומרי הבית רומז על כוחות הגוף׳ ואמר עד אשר לא ירתק חבל הכסף על הנשמה שהיא נרתקרת ברתוקות כוחות הגוף ועל זה כשימות אדם בנוער הם חזקים הקשרים ויצטר בצער ובימי הזקנה בלי צער גדול ועל זה אמר כי אין חרצובות שמתים באורך ימים ומתים בלי צער ויגיעה׳ ואחר שהזכיר שלותם הזכיר הצלחתם בעושר אמר בעמל אנוש אינימו רוצה לומר אינן צריכין להתעמל ולרדוף אחר טרפם כי הם מלאים כל טוב ועושר ועם אדם לא ינוגעו אפילו בשכל העולם לוקה על ידי אויר או על ערבוב מלכיות הם אינם לוקים עמהם לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו כשרואים הצלחתם הם מתגאים ומתמידים ברשעם כאלו הוא ענק לגרגרותם ומתעטפים ברשעם ובחמסם כמלבוש הדר וזהו יעטף שית חמס למו׳ יצא מחלב עינימו מרוב שומן ועדן בשר׳ עברו משכיות לבב׳ יש מפרשים יותר שהם חושבים מטובות העולם הם באים להם יותר ויותר׳ תרגום מצמח סכותא ויש מפרשים אלו ההצלחות עברו המחשבות להשיגם ולדעת ענינם׳ ימיקו וידברו ברע עושק ממרום ידברו׳ ימסו לב בני אדם בדבריהם שתו בשמים פיהם׳ מדברים באלדים ולשונם תהלך בארץ כיראי אלדים וכחסידים ולכן ישוב עמו הלום בעבור הצלחתם ישוב עם ישראל נשבר ונדכה מן הולם פעם ומי מלא ימצו למו׳ ומי כוס מלא תרעלות מצים ושותים ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון׳ בראותם הצלחת ושלותם אומרים כי הכל במקרה ואין ידיעת האל בתחתונים סיים כל זה ברשעים שנאמר הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל׳ וחזר על הצדיקים שהם ברע ואמר אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם׳ אמר טרדתי לזה הענין ולא יכולתי עד בואי אל החכמים יודעים סוד אלו העניני׳ ויורוני מה אחרית אלו׳ ומה טיבם׳ אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות כחלום מהקיץ אדני בעיר צלמם תבזה׳ כלומר כל הצלחתם הם שקר ודמיון והם כחלום אשר יחלום הרעב והנה אוכל כי עיקר השכר הוא בעולם הבא ובעולם הנשמות שהם מקדשי אל ושם אבין מה אחריתם של אלו כי יכרתו משם ולא יהיה להם חלק באותם המקדשים הנה ביאר ענין זו המבוכה והודיענו כי סוף הגמול השכר הוא בעולם הבא ואלו הרשעים משלם להם הש׳ שכר קצת מעשים טובים שבידם בעה״ז כדי לטרדם מע״ה כמו שכתוב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר וכו׳ והצדיקי׳ שביד׳ קצת עבירו׳ כי אדם אין צדי׳ בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא הש׳ מעניש על קצת עבירו׳ שבידם כדי לתת להם שכרם לעולם שכולו טוב וכולו ארוך ועל זה הענין נתרץ קושיות צדיק ורע לו ואינו מקרה חלילה׳ וכמו שאמרו במדרש על מזמור לאסף אלדים באו גוים וכו׳׳ ואמרו בברכות פרק קמא מזמור קינה מבעי ליה׳ אלא מלמד שהצדיקים שמחים ביסורין ומזמר ם להקב״ה דכתיב שמחת

לצדיק

לצדיק עיוות משפט · אמר אסף רבונו של עולם רואה אני
כי כשישראל עושים רצונך אתה עושה מלחמותיהם כשבא
עמלק לצקלג ושרפאותה אמר דוד הארדוף אחר הגדוד הזה
אמר ליה רדוף רדפם והכם מהנשף ועד הערב · עמדו אסא
ויהושפט אמרו אין בנו כח לרדוף אלא שנראה וכן עשה
דכתיב ויגוף ה את הכושים לפני אסא ולפני יהודה וינוסו
הכושים וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר ויפול
מכושי׳ לאין להם מחיה כי נשברו לפני ה׳ ולפני מחנהו וישאו
שלל הרבה מאד׳ וכן ליהושפט נאמר ברוח הקדש בדברי
הימים על ידי חזאל הלוי מבני אסף לא לכם להלחם בזאת
התיצבו עמדו וראו את ישועת ה׳ עמכם יהודא וירושלם אל
תראו ואל תחתו מחר צאו לפניהם וה׳ עמכם : עמד חזקיה
בחיל סנחריב אמר אין בי כח אפילו לראות וכן עשית וכשהוא
ישן על מטתו הכית כל מחנה אשור ולא נשתייר אלא עשרה
דכתיב ונער יכתבם : ונבוכד נצר אחד מהם · כשהכעיסו
ישראל לפניך שלחת לנבוכד נצר להחריבה כדאמרינן באיכה
רבתי אמר ר׳ שש שנים היתה בת קול מכרזת בפלטין של
נבוכד נצר ואומרת עבדא בישא סק וחרוב ביתא דמרך דבני
דמרך מרדו ביה ולא שמעין ליה · ולא היה רוצה לפי שראה
מה שהגיע לסנחרי׳ והיה ירא ולא היה מאמין הדא הוא דכתי׳
לא האמינו כל מלכי ארץ עד שעמד וקסם בחצי׳ שהיה שולח
לד׳ רוחות והולך כנגד ירושלם דכתיב ביחזקאל עמד מלך
בבל על אם הדרך וכו׳ · מי גרם כל זה עונותינו ושאין שכינתו
בינותינו · מזה התבאר כי בהיות ישראל צדיקים לא שלטת
בהם אומה ולשון להענישנו כלל ומה שמעניש אותנו על
רוע מעללינו למרק אותנו ואין ענייננו מקרה אלא השגחה
גדולה ומטעם זה יצא לנו כי דרכי השם יתברך משפט אל
אמונה ואין עול צדיק וישר הוא · ויש לנו לשאול על זה
הדרך על מה שאלו הנביאים אמר ירמיהו מדוע דרך רשעים
צלחה ומה חומר יש לו כאן שלא התיר השי׳ זו הספיקא ואמ׳
לו השם יתברך כי את רגלים רצת וילאוך וכו׳ כלומר הדברים
הפשוטים אתה נבוך ומה תעשה באלה הדברים החמורים
מאד ואם הם כמו שאמרנו והם פשוטים ודרכים ישרים · וכן
שהשיב השם יתברך למשה וחנותי את אשר אחון וריחמתי
את אשר ארחם · כדעת רבותינו ז״ל פרק קמא דברכות רוצה
לומר אני יודע מה שאני עושה כי אני מרחם אף ע״פ שאינו
הגון אינו מעין מה שתיקן ותירץ אסף כי יש ענין עמיק בזו
המבוכה ותקין אסף הוא אמת על רוב העולם וכמעט כלם כי
אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ואין רשע בארץ
גם כן שלא יהיו בידו קצת מעשים טובים ויתנהג בהם השי׳
בזו המדה שאמר אסף אבל יש לפעמים בעולם צדיק גמור
לגמרי אין בידו עול כאיוב שהקב״ה העיד עליו ותסיתני לבלעו
חנם · והוא איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע וכמו שאמר
בהגדה על ר׳ עקיבא כשעלה משה למרום והודיע השם יתברך
ענין ר׳ עקיבא ושמח בתורתו וכשהראוהו מיתתו תמה ואמ׳ זו
תורה וזו שכרה והיתה התשובה שתוק כך עלה במחשבה
וכמה חכמים בזמן התלמוד חסידי עליון ראויין לנבואה אלא
שאין הדור ראוי לכך והקב״ה עושה בעבורם יותר מהנביאים
כגון ר׳ חנינא בן דוסא ור׳ אלעזר בן פדת והלל שכל העולם
נזון בזכותם והם נזונין בזרוע ובדוחק גדול והיו חייהם חיי
צער לא היה להם לחם לאכול ובגד ללבוש וכמו שכתוב
בהוריות ר׳ יהושע דהוה אזיל בספינה בהדי ר׳ גמליאל ורבנן
אחריני לר״ג הוה פיתא ובהדי ר׳ יהושע הוה נמי סילתא שלים
פיתא דר״ג סמכו אסילתא דר׳ יהושע ואמר ליה ר׳ גמליאל ומי
הות ידע דהוי לן עכובא כולי האי דאיתית נמי סילתא אמר
ליה כוכב אחד יש שעולה לע׳ שנה ומתעה הספינה אמרתי

שמא יעלה ויתעה אותנו · אמר ליה וכל כך בידך ואתה עולה
לספינה אמר ליה עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידיך
שיש ביבשה ר׳ יוחנן בן גודגדא ור׳ אלעזר בן חסמא שיודעין
לשער כל טיפים שבים ואין להם לחם לאכול ובגד ללבוש
נתן עיניו להושיבן בראש · כשעלה ליבשה שלח להם ולא
באו : הדר שלח להם ובאו : אמר להם כמדומה לכם ששררות
אתן לכם עבדות אתן לכם שנאמר גבי רחבעם וידברו אליו
לאמ׳ אם היה תהיה עבד לעם הזה ועבדת׳ וענית׳ ודברת אליהם
דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים · מכל זה נלמוד כי
אין ספק שיש בכל אלו העניינים סוד וענין עמוק׳ וגם אסף
רמז זה במזמור הזה בפסוק כחלום מהקיץ ה׳ בעיר צלמם
תבזה כדעת הרמ״בן ז״ל וביאר שני הדרכים מה שהיא
פשוטת ונגלית וסתם הדרך האחרת ובהיות זה הענין עמוק
מאד נתיחד בו ספר אחד והוא ספר איוב וספר בו זו התלונה
מצדיק ורע לו ורשע וטוב לו כמו שבא מבואר בטענות איוב
ובתשובות שהשיבו לו האחרים חביריו ותשובת אליהו שרמז
לו הסוד הזה ושתק איוב וקבל אותה תשובה ומהנרא׳ מדברי
רבותינו ז״ל כי הספר היה גנוז ולא היו החכמים רוצי׳ להראותו
אלא כנסו בבית גנזיהם כשאר ספר תורות · ורז״ל אמרו כי
משה כתבו מפי הגבורה והודיעו ענין האיש ההוא וחביריו כמו
שהודיעו ענין מעשה בראשית וצוה בכתיבתו מפני שהוא
עיקר באמונה והם ז״ל נחלקו בו · יש אומרים לא היה ולא
נברא אלא משל היה · ויש אומרים שהיה ובזמן פרעה היה ·
כמו שמוזכר במסכת בתרא : ור׳ האיי ז״ל כתב בתשובת כי
דעתו שהיה ונברא ולא חלק אדם על זה מעולם ומה שאמר
בגמרא לא היה ולא נברא בעולם אלא להיותו משל לבני אדם
ממנו יראו וכן יעשו ויבטחו בתם יתברך שיחזור להם למשנת
כמותו וכי יסורין היו לתועלתו וכתב הוא ז״ל כי בגמר׳ שלהם
היה הגירסא כך ולא היה ולא נברא אלא למשל ואין גורסין
משל היה אלא ודאי היה ונברא והכתוב אמר אם יעמדו נח
ודניאל ואיוב לפני׳ וכתב הרמ״בן ז״ל כי הקרוב לדעת שהיה
מזרע של אברהם עוץ בן עשו דכתיב אלה בני דישן עוץ וארן
מתייחס לעוץ בן נחור דכתיב עוץ ואיוב וחביריו גם כן מאותה
המשפחה כי אליפז התימני מן בני אליפז תימן אומר ובלדד
השוחי מזרע של אברהם דכתיב את בלדד ואת שוח · וצופר
הוא בן אליפז צפו וגעתם ובדברי הימים צפו וכאן צופר כי
הכל אחד · כמו צהר זרח · ואליהו הבוזי הוא בן בוז בן נחור :
וכן אמר הכתוב משפחת רם · ותרגם המתרגם מגניס אברה׳
ולפי דעתי נשא דינה בת יעקב דכתי׳ ותאמר לו אשתו ותרגומו
ואמרת לו דינה איתתיה וכן הוא בבתרא בפרק קמא · כתיב
הכא כדבר אחת מן הנבלות תדברי וכתיב התם כי נבלה עשת
בישראל · וספר הכתוב עשרו ובניו והתלאות שבאו עליהן
בממונו תחלה ואחר כך בבניו ואחר כך בגופו כי יש בועטים
באבדת הממון ויש סובלין אבידת הממון ובועטין באבדת
הבנים ויש סובלין אבידת הבנים ובועטין בצער גופם וקוראים
תגר · אבל איוב בכל זה לא נתן תפלה וברך לשם יתברך
בשובה ובפורענות עד שנתוכח עם חביריו ונצטער · ולפי
דעת רבותינו ז״ל בשפתיו לא חטא אבל הרהר בלבו בראותו
צער גופו כי באבדן הממון חשב כי אולי גבה לבו בעשרו
ולכן נאבד · ובניו אולי חטאו וברכו השם בלבבם · אבל
בראותו צדקתו ונענש פתח פיו וקלל את הכוכבים ולמזלות
כי חשב תחלה כי גזירת הככבי׳ גורמים הרע והשו׳ ולכן התנצל
לחביריו כאשר האשימוהו על זו הסברא אמר כי מתחלה לא
היה לו זו האמונה אבל עתה שהוא רואה עצמו צדיק ובאין
עליו יסורין בלא עון יש לו להאמין כי גזירת הכוכבים היא
ולכן אמר אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך · ויפת
בסתר

בסתר לבי ותשק ידי לפי ׳ אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי ׳ ולפי דעת חכמינו זכרונם לברכה כפר במדת יום ובמדת לילה אמרו בב״ר רגם את האיקונין וקלל את השלטון האיקונין יאבד יום ׳ השלטון הלילה ההוא יקחהו אופל אל יחד בימי שנה מרד ביום ובליל מנהיגי עולם השפלי׳ והוא סוד ׳ ולכן בתוכחותיו לא תמצא שם המיוחד אלא שם שדי ואל אלוה ומה שאמר הן יראת ה׳ אלף דלת ואמר כי יד ה׳ עשתה זאת ידוע שמלת יד הוא היד הגדולה אבל בתחלת הספר ובסופו שאין בו תוכחת מזכיר השם המיוחד ׳ ואחר כך סבר סברא אחרת כי הכל מקרה כי אין השגחה בפרטי מין האדם אלא בכלל ולכן אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה זה ימות בעצם תמו כלו וכו׳ ׳ וזה ימות בנפש מרה וכו׳ ׳ יחד על עפר ישכבו וכו׳ ׳ גלה דעתו כי הכל מקרה ועל זה אמרו ז״ל בקש איוב להפוך הקערה על פיה ׳ עפרא בפומיה וכו׳ זאת היא סברת איוב והנה אליפז האשימו על זה וסברתו כסברת הנגלה מדברי חכמים ז״ל שאין יסורין בלא חטא כו׳ ׳ וכדעת התורה שהכל על שכר ועונש ובהשגח׳ בפרטים ועל כן אמר זכר נא מי הוא נקי כו׳ ׳ אני ראיתי אויל משריש כו׳ ׳ הנה סברת אליפז טובה ונכוחה כדעת הכתוב האומר כי צדיק ורע לו הוא על קצת העבירות שבידו ׳ ורשע וטוב לו הוא על קצת מעשים טובים שבידו ׳ ואיוב מכחיש זה בראותו עצמו תם וזך בלי עון ואליפז לא היה יודע בו דרך אחרת על כן היה מרשיעו ואמר הלא רעתך רבה ׳ ובלדד בראותו טענת איוב וכי הוא מצדיק נפשו האמין אותו והיה לו סברא אחרת בזה תוספת על דעת אליפז אבל היה להם דעת אחרת כי יש יסורים בלא עון והם להכפיל שכרו באמונ׳ ועל כן אמר לו אם זך וישר אתה וכו׳ והיה ראשיתך וכולי ׳ והרמב״ם ז״ל סובר כי זו היא דעת קצת חכמי התלמוד האומרי׳ יסורים של אהבה הן ׳ והרמב״ן ז״ל סתר זה הדעת והביא כמה ראיות שאין זו סבר׳ חכמי התלמוד להביא הש״י יסורי׳ על צדיק גמור להכפיל שכרו באחרונה ואין זה דין יושר והביא ראיות הרבה על זה כמו שכתב בשער הגמול׳ ׳ וצופר היה לו סברא אחרת ביסורי איוב כי האמין לו כי יתכן כי הוא צדיק גמור״ אבל כך גזרה חכמתו של הקב״ה ואין אנו יודעים על מה והכל נמשך לרצון הש״י ולא יבקש אדם סבה לפעולותיו וזהו שאמר מי יתן אלוה דבר ויגד לך תעלומות חכמה וכו׳ החקר אלוה תמצא כו׳ ׳ ואלו הטענות חוזרין כולן עד שאליהוא חסיר זו הספיקא וחרה אפו בו על טענותיו שהיה מצדיק נפשו וטענתו לא היתה נכונה כמו שאמר איוב לא כדעת ידבר כו׳ שהיה אומר תם ורשע הוא מכלה כו׳ ולית דין ולית דיין ואמר לו שהאל לא יעוות משפט ואמר לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול וחרה אפו בחביריו שהיו מרשיעים את איוב כי אם לא היו יודעים מענה לתקן קושיתו לא היה להם להרשיעו והיה להם לשתוק או להצדיק את הדין ולא ירשיעוהו לו ולבניו והוא השיב לו תשובה וחזור ושנה ושלש וראינו כי שתק איוב ובאמת כי דבריו סתומים וחתומי׳ ונראה כי איוב שמע בדברי אליהוא דברים חמורים מחודשים שלא זכרום החברים וישתק ונבהל כשומע דברים עמוקים ועניינים חמורים והוא כפוסח בין שתי הסעיפים אע״פ שאמר לו טעם מספיק בסוד ההוא עד שהחזיק הש״י דבריו ודבר עמו מן הסערה וקיים לו דברי אליהוא באותו הסוד שגלה לו שהידה מקובל בו מאברהם והאריך לו בו במעשה בראשי׳ ובהשגחתו בבריותיו וגלה לו סוד גן עדן ותחיית המתים והגליו הרמוזות בסוד לויתן ובהמות בהררי אלף והודה וקבל דבריו ׳ וכתב הרמב״ן ז״ל בספר תורת האדם כי הש״י רמז עוד לאיוב שיש עדיין סוד גדול ונעלם לא יושג בשום דעת ותוספת על דברי אליהוא וזהו ענין ר׳ מאיר שאמר שלא נמסר למשה אלא וחנותי את אשר אחון בעולם הזה ׳ ורחמתי את אשר ארחם בעולם הבא והודה ונחם על שבתו בעפר ואפר כי הוא ראוי לאותה הישיבה וליותר ואמר לו לשמע אזן שמעתיך וכו׳ ובאם נראה שלא היה דעת אחר יותר מדעת איוב או מדעת האחרים חביריו ואין דעת שלישית שיוכל להשיב אבל ראינו ששתק והש״י אמר כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי כאיוב ולכן הצריכם להביא קרבן על שגגתם כי באמת חטאם הוא בשגגה ואם איוב חטא גם כן הודה ונתודה ונתכפר לו וקראו עבדי והם לא התודו או אולי לא שמעו דברי אליהוא ולא התאמת להם בנבואה כאיוב שהיה לו הדבור מן הסערה כיחזקאל וכאליהו ולאלו לא נתגלה ׳ ומה שאמר ויאמר ה׳ אל אליפז התימני הוא בחלום כענין אבימלך והש״י שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו ויוסף ה׳ את כל אשר לאיוב למשנה כלומ׳ שהשיבו חיל שבא הבקר והכשדים הגמלים ונתן לו בנים ובנות ונערים אחרים ׳ והרמב״ן ז״ל כתב כי העניינים האלו לא היו אמת אלא דמיון לבד לנסיון ׳ כי זה השטן שהוא מלאך נברא להסטין לקח תחלה הבקר והאתונות והוליכם אל ארץ גזירה והראה למלאך הבא לאיוב כאלו הוא חיל שבא נושאים אותן וכן הגמלים והראה לו כי הכשדים שמו ג׳ ראשים והוליכו הגמלי׳ והראהו כאלו הוא רוח גדולה נושבת ונוגעת בד׳ פנות הבית ונופלת על הבית והבנות והבנים מתים והראייה על זה כי לא הוזכר תחלה המעשה שיאמר תחלה כך וכך היה ואחר כך שיאמר ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר חורשים כו׳ ועוד שאם׳ ומלאך ולא אמר ואיש או שליח אבל היה מלאך ממש בא אליו בצורת אדם והגיד לו כך היו הדברים כי היו נסיון ועתה חזר הכל והיינו דכתיב ויהי לו שבעה בנים ושלש בנות ולא אמר ויולדו לו ג׳ כי אלו הם וחוזרו לו והוסיף לו הכל למשנה וזהו שבענה כמו השבעה כי הנ״ון כהא הידיעה לומר השבעה בנים או שנכפלו כדברי רבותינו ז״ל או שנולדו לו ז׳ אחרים והוסיף לו גם כן בשנים כי ימי אדם שבעים שנה והוא חי ק׳ וארבעים שנה ולא אמר הכתוב כמה חיו לו בשעת היסורין ולא נאמר בו ויהיו כל ימי איוב כמוזכר באבות הקדושים ולא נאמר גויעה ואסיפה בעמיו כי לא היה מעם הקדוש אשר חלקם בחיים כי היה מחסידי אומות העולם כי לא נתכוון הכתוב אלא בספור הנסיון לבד והכל היה לטובתו ולהיותו משל לכל המיוסרים שממנו יראו וישובו אל ה׳ וידעו ויצדיקו כי משפטי ה׳ ישרים וידע כל משכיל כי היסורים הם לטובתנו ׳ אם הוא ראוי להם הנה הם לכפרה ולטוב לו ׳ ואפילו שידע בעצמו שהוא כאיוב או כר׳ עקיבא שיצדיק הדין בעצמו וידע כי הש״י לא יעוות משפט ׳ ויש ענין בעולם נעלם ממנו והכל לטובתו ועיקר הדברים כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וכאב המשים כוונתו והשגחתו תמיד בבנו אהובו ׳ וכשרואה בו שום ענין אפילו קטן שאינו טוב מיד מוכיחו עליו ומיסרו כדי להוכיחו להדריכו בדרך ישרה ואם הוא שונא אותו מניחו כמו שנאמר חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שיחרו מוסר ׳ וכן קרה לנו אנו בית ישראל הנולדים בבית השם ית׳ מאהב׳ השם אותנו וכי אנחנו בניו כמו שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכ׳ הוא מדקדק עלינו כחוט השערה ואפילו על עבירות קלות הוא מעניש אותנו ועל כן באו עלינו כמה צרות לנו ולאבותינו בחורבן בית המקדש פעם ראשונה ושנייה וגלינו מארצינו ואנו סובלים כמה צרות בגלותינו על קדושת הש״י והכל לתועלתינו ושנהיה זוכים לעולם הבא אנו כבן שאביו אוהבו ומשחרו מוסר ומדקדק עליו וכן תמצא כי ברכותינו בענין הארץ במדת הדין דכתיב ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ לומר שאם נחטא נקבל דין על זה וברכות

ארץ

עשו בלא דין הנה משמני הארץ יהיה מושבך בין ראוי בין לא
ראוי וכמו שכתבנו שם · ולכן אומות העולם עושים כמה
עבירות חמורות עובדי עז מנאצים שמו תמיד והם בהרוחה
ובמלכותם ובארצם והם כבן חשנו' כדי לטורדם מן העולם
הבא ועל כל זה אנו חייבים להתאונן ולהתאבל על שוממות
מקדשינו וחיכלנו ולדעת כי אנו גורמים ומעכבין ביאת הגואל
כי אם היינו ראויים מיד חיינו נגאלים ויש לנו להעלו' ירושלם
על ראש שמחתינו ולשמור ולעשות כל אותן הצווים שציוונו
חכמים ז"ל זכר למקדש ולארצנו ושלא נמלא שחוק פינו
ולעשות זכר בבתים ובחוצות כמו שאמרו במסכת סוטה
בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות כלות · ובגיטין
כלילא מנלן דאסיר דכתיב הסר המצנפת והרם העטרה זאת
לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל בזמן שמצנפ' בראש
כהן גדול תהי העטרה בראש כל אדם · מאי זאת לא זאת
אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זאת להם לישראל שהקדימו
נעשה לנשמע א"ל לא זאת להם שהגביהו השם והשפילו הגבו'
והעמידו צלם בהיכל · ות"י אעדי מצנפתא משריה כהנא רבה
ואיבסל כיתרא מצדקיה מלכא איפר דין ודין באתריה לא
יתקיים מגלא יגלון גדליא בר אחיקם דלא הוית דיליה יסבינ'
וצדקיה דדיליה תעדי מיניה · ועל דרך הפשט זאת לא זאת
ראוי להם ולא זאת ראוי להם ולא שיהיו בראשיהם השפלה
הגבהה כשדים דכתי' הן כשדי' זה העם לא היה והגבוה השפל
אלו ישראל דכתי' וי"י האמירך היום ולכן חויבנו בקצת אבילות
בכל אותן הדברים שהזהירונו ז"ל לעשות זכר למקדש ולהעלות
ירושלם על ראש שמחתינו בכל חצוויין שאמרו ז"ל וזה בכל
ימות השנה בעוד שאנו בגלות כי אין גוזרין גזירה על הציבור
אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה מי לא היה לנו
לאכול בשר ולשתות יין כמו שבא בב"ב כשחרב הבית בשנייה
רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ולשתות יין נטפל
להם ר' יהושע בן חנניא אמר בני מנין לכם אמרו נאכל בשר
שהיו מקריבין אותו על גבי המזבח ועכשיו בטל · נשתה יין
שהיו מנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל · אמר להם אם כן
לחם לא נאכל שכבר בטל לחם הפנים · אמרו לו אימשר
בפירות · אמר להם פירות לא נאכל שכבר בטלו הביכורים ·
אמרו לו אפשר בפירות אחרות · אמר להם מים לא נשתה
שכבר בטלו נסכי המים מיד שתקו · אמר להם בניי אומר
לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזירה
להתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הציבור
אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה כמו שמוזכר שם ·
ומשנכנס אב נחמיר על עצמינו כל אותן הדברים שצוו
עלינו · וערב ט' באב צריך להחמיר יותר כמה שבא בדבריהם
ז"ל בכאן נגלגל קצת הלכות ט' באב ויומו ויום ט' באב שנחמי'
יותר וכל אותן עינויין ודיני אבלות שצוונו רבותינו ז"ל ובזה
יתכפרו עונותינו כי זו היא תשובה שלימה כשאדם מתאבל
ומתאונן על חטאיו כמו שאמר ירמיה מה יתאונן אדם חי
גבר על חטאיו רוצה לומר ראוי לו לאדם שהוא חי על האמת
להתאונן על חטאיו · והאחד שאינו מתאונן אפילו בחייו
הוא מת וכל המחמיר בזה תע"ב והוא משיכה ולכך היה מתנהג
כל חסיד לאומר' צגוראי נהגו חדשה שבראי נחנו חגה אמרו
זה על פסוק והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל
מועדיה · ובמסכת שבת דרשו מכאן שרמז המסוק לפסח
שבועות סוכות שבאים מקרים לישראל כי כשבאים המועדי'
באים ערבוביא ובהלה בעולם ונרמז בזה הפסוק כי חגה
רמז לסוכות · חדשה לפסח שכל החדש הזה הוא שמחה
כמו שנהגו שלא להתחנן בחדש כולו והוא החדש הראשון
ולזה חדשה הידוע · ושבתה רמז לשבועות כי בשבת היה

מתן תורה כמוזכ' בדברי ר' עקיבא ועוד נ"ל כי הוא נקרא כן דכתי'
עד ממחרת השבת כל זה גרם לנו הורבן בתינו שנחרב בעו"ה
ולכן אנו חייבין להתאבל על זה ויהיה זה כפרה לעונותינו
ותשובה שלימה · ואמרו רבותינו ז"ל והדוה בנדתה ומה
הנדה שפירשה ז' ימים מבעלה נקראת דוה · אנו שפירשנו
מבעלינו זה כמה שנים על אחת כמה וכמה שאנו דוים
ונדכאים ולא עוד אלא שג' דמעות הוריד עשו ונתן לו הקב"ה
שכרו שלות עולם הזה ושישתעבדו בישראל וחרבן הבית
דכתיב האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש אנו
שכל ימינו דמעה דכתיב היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה
על אחת כמה וכמה · ולא עוד אלא שהבטיחנו הנביא כי אם
נתאבל כראוי על אבידתינו הגדולה נראה בנחמת ירושלם
ובשמחתה כמו שכתוב שמחו ירושלם וגילו בה · שישו אתה
משוש כל המתאבלים עליה :

פרשת ואתחנן

גרסינן בפרק בתרא דתענית אמר ר' שמעון בן
גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כ"ט"ו
באב · וכיום הכפורים שבהם בנות ישראל
יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש מי שאין לו וכל הכלים
טעונים טבילה ובנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים ומה הן
אומרות בחור שא נא עיניך וראה את מי אתה בורר לך אל
תתן עיניך ביופי תן עיניך במשפחה וכן הוא אומר צאנה
וראנה בנות ציון במלך שלמה כו' ביום חתנתו זה מתן תורה
וביום שמחת לבו זה בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ·
המשנה הזאת היא האחרונה שבמסכת תענית לאחר שדבר
כל צרות שלא יבואו על הציבור מעוצר הגשמים ושאר מיני
פורעניות הבאים לעולם וצוו לנו חכמים ז"ל להתענות בהם
כסדר שסדרו לנו באותה המסכתא ואחר כך הזכיר באותה
מסכת התעניות שהם מדברי קבלה והם צום הרביעי וצום
החמישי וצום השביעי וצום העשירי ושהם באים על הצרות
וסדר לנו כל אותו הסדר על ט' באב סיים בזו המשנ' כדרך כל
הנביאים שהוכיחו לנו וסיימו בדברי נחמה כמו שאמרנו בפ'
שעברו כנבואת ירמיהו וישעיהו כי מרוב אהבת השי' עלינו
הרבה לנו מוכיחים שיוכיחו לנו ויגלו לנו המומין שבנו
וחטאתינו כי זו אהבה גדולה לנו כמו שאמרנו בפר' שעברה
שנשוב בתשובה שלימה לפניו ואחרי כן סיימו בנחמ' להראות
לנו אהבה שהוא אוהב אותנו בנסתר וכן דרשו במדרש אותו
פסוק שאמר שלמה ע"ה טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת
אף על פי שיש פירושי' רבים בכתוב זה המדרש הוא נכון
אמרו טובה היא תוכחת מגולה שהוכיחנו השי' מאהבה שהיא
מסותרת בלבו עלינו כי המוכיח הוא האוהב באמת והמסתיר
המומין והעונות הוא השונא ועל כן אמרו מוכיח אדם זה
משה שהוכיח לישראל שנקראו אדם דכתיב צאני צאן מרעיתי
אדם אתם · אחרי חן ימצא דכתיב כי מצאת חן ממחליק
לשון זה בלעם שהחליקן בדברים מה טובו אהליך יעקב כו' ;
משל לבן מלך שהיו לו שני שרים האחד אומר לו הזהר שלא
תלך בדרך רעה כי אביך מלך משפט לא ישא פנים אפילו
שאתה בנו שנ' אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון · אח"כ
אמר לו אף על פי שתעשה רע אביך ימחול לך כי רחמי אב
מרובין ולכן בלעם אמר מה אקוב לא קבה אל · לא איש אל
ויכזב · ופירש אחרי עם דבר כלו' ההולך לאחור כי הי"וד אינה
בינוי ועל כן אמרו נאמנים פצעי אוהב זה משה · ונעתרות
נשיקות

כשיקות שונא זה בלעם ואמר חכם אחד הועילוני אויבי יותר מאוהבי שאויבי גילו לי מומי ונזהרתי בהם ואוהבי כסו אותם ולא נזהרתי מהם ואמר הכתוב ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב וכן קרה לישראל עם נביאי אומות העולם ונביאי שקר כי ישעיה וירמיהו היו אויבין לישראל ומגלין להם עונותם וחוזרין בתשובה וחנניא בן עזור היה מבטיח ל תיראו מפני הרעה לא תבא עליכם רעה והיו מגלין אהבה והשנאת בלבם והנביאי האמתיים היו מראים להם ומפרסמים עונותיה' ואהבה מסותרת בלבם וזהו שהיה מאשים הנביא לנביאי הבעל שהיו אומרים על ה' תשענו לא תבא עלינו רעה כלומר שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר השענו בש"י כי לא תבא עליכם רעה ועל זה היו מתיאשים מן התשובה ונביא האמת מתחילין במורענות ובדברים קשים ומסיימין בנחמות ירמיהו התחיל בלשון קשה דברי ירמיהו כמו דבר האיש אדני ארץ אתנו קשות וכן ישעיה חזון ישעיהו כמו חזות קשה הוגד לי ומסיימין בנחם ולכן ישעיהו סוף ספרו כלו בנחמות והתחיל נחמותיו מהפטרה זו דכתיב נחמו נחמו עמי וכל נחמותיו כפולות אנכי אנכי מנחמכם עברו עברו בשערים התעוררי התעוררי קומי ירושלם עורי עורי לבשי עוזך סולו סולו המסלה והכפל על גלות י' שבטים וגלותינו ובמדרש אומר נחמות השכינה ונחמתינו כי השכינה בגלותינו מצטערת עמנו כמו שכתוב בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינשאם וינטלם כל ימי עולם ואמרו חכמים ז"ל כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם ועל זה אמר נחמו מועל יוצא ולא אמ' התנחמו אלא נחמו אותי וזהו מאמרינו בקדיש התשבחות והנחמות ועוד במדרש נחמו ירושלם העליונה נחמו ירושלם התחתונה וכן דברו על לב ירושלם העליונה וקראו אליה התחתונה כי לקחה מאת י"י כפלים בכל חטאתיה והלא כתיב לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו אלא כפלים רמז לירושלם העליונה והתחתונה שהם כפולות זו כנגד זו כעיר שחוברה לה יחדיו כי השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולעתיד ישא אל שמים ידו היא היד הגדולה וזהו כחתן יכהן פאר שיחזיר לו תפארתו וככלה תעדה כליה שישיב לנו כלי הקדש הארון והמזבחות ושאר כלי הקדש ולכן אמר הנביא נחמו נחמו ולכן מתחילין שבע נחמות מזו ההפטרה ומה שסיים סוף ספרו בפסוק והיו דראון לכל בשר הוא נחמה גדולה כי מדב' באומות העולם שהם הפושעים בשם ית' וביזו אותנו שנרא' בפגריהם כי תולעת' לא תמות והיא נחמה גדולה וכן מה שסיים מלאכי פן אבוא והכיתי את הארץ חרם היא נחמה שמדבר באומות וכן כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד כי הוא נקשר למעלה השיבנו י"י אליך ונשובה חדש ימינו כקדם אף על פי שמאסתנו וקצפת עלינו עד מאד וכן אני אמרתי חנני ה' רפאה נפשי כי חטאתי לך אע"פ שחטאתי וכן ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשי עורף הוא ומה שנהגו לחזור הפסוקים שלמעלה וסימן יתק"ק ישעיה תרי עשר קינות קהלת הוא בשביל העם שאינן יודעים כלום מן הפסוקי' אבל על האמ' כולם סיימו בנחמה וכן רבי הקדוש עשה נחמ' בה המשנ' שהתחלנו וסיים סוף זו המסכת בנחמ' על הנחמו' העתידות ועל הנחמות שהיו נוהגים גם כן הדורות שעברו והיו עושין שמחה ויש בכאן מקום עיון שיראה תימה גדולה היאך בנות ישראל הצנועו' נוהגות כמנהג הזה והא כתי' כל כבודה בת מלך פנימ' היאך לא חששו ליצר הרע ועוד יש לשאול למה היו לובשת בגדים לבנים ולמה היו טעונין טבילה ועוד מה זה שאמר התנא לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים שהלא ימים טובים יותר מאלו והעניינים אלו כבר שאלו אותם

בגמרא ומדרש והעולה מדבריהם כי מזה המעשה נלמד כי הדור היה כשר מאד והיה טהור בתכלית הטהרה והבחורים לא היה בהם יצר הרע והיו מכוונים בכל הפעולות לעבודת הש"י לא לכוונתם ולהנאתם כלל והיה אותו הזמן כמו תחלת היצירה קודם שחטא אדם הראשון דכתיב ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו שהיו בעיניהם איברי המשגל כמו הידים והפנים שלא היה בהם יצר הרע והיו עושים פעולתם בלי תאות היצר ואחר שחטאו הטיל בהם הנחש זוהמא והדליק בהם יצר הרע והרגישו באותן הכלים וכסו אותם כמו שאמר הכתוב וידעו כי ערומים הם כלומר שיצר הרע שלט בהם וכמו שהאריך הרמב"ם ז"ל בענין זה ואין ספק כי לא היו סומין בסגירי' קוד' החט' ואח"כ נתפתחו את עיניה' כי מה שראו תחלה ראו עכשיו כי לא אמר ויראו דאי לא תימא הכי מצינו חוטא נשכר אלא שבתחלה היה אותו אבר נכבד והיה בו ברית הש"י שנולד מהול כדברי רבותינו ז"ל ואחר החטא הרגיש חרפת אותו אבר וכל זה גרם לו החטא והענין הזה שמוזכר כאן כן היה לפי גדולת הדור ההוא ומעלתם שהיו קדושים וטהורים היו עושין הענין הזה ולא היו חוששין לשום הרהור בעולם וכן מצינו בדור של חז"ל שהיו אומרים דמיאן כבצי כי קאקי חיורי וכיאורי' ור' יוחנן דיתיב אשערי טבילה ולא חייש מיצר הרע הכל קדושה להם וטהרה ועל הדרך הזה היו יוצאים הבחורים והבתולות מישראל אחר קדושה לטהרה גדולה וכוונתם לעבודת הש"י ולקיום המצוה לשמה ואומרות הבתולות בחור שא נא עיניך כו' ואין ביניהם פגע רע ויצר הרע וענין בגד לבן כבר הוא ידוע כי בגד לבן הוא סימן לקדושה וטהרה והיותן שאולים כמו שאר"ז"ל בת מלך משאלת מבת כהן ובת כהן מבת סגן הכוונה שלא לבייש את מי שאין לו וכדי לעשות השואה כמו שעשו חכמים ז"ל תקנות הרבה בזה והטבילה פירש רש"י ז"ל שאין אשה בקיאה בחבירתה ושמא היא נדה אבל בירושלמי אמר דאפילו מונחו' בקופסא והטבילה לשתי כוונות' האחד שלא לבייש מי שצריך טבילה כנדה וזבה והב' למעלה ולקדושה להורות כי אין נדנוד עבירה בדבר כמו שכתוב ומה שבחרו אלו הזמנים יותר מן האחרים כבר הוזכר בגמרא פרק יש נוחלין על זה סבות רבות ואחד מהם שכלו בו בט"ו באב מתי מדבר כמו שמוזכר שם באיכה רבתי בענין הכרוז כו' ויש לשאול במה נסתפקו והתשובה כי כבר כתבנו בפרש' מרגלים כי הגזירה היתה על בני עשרים שנה ולמעלה עד ששים שנה ונסתפקו בבן עשרים שנה אם הוא בפחות מבן עשרים או ביותר מבן כ' וכן בן ס' אם הוא בפחות או ביותר עד שידעו כי בן עשרים בפחות מבן כ' ובן ס' ביותר ולא היו בגזירה ומה שחמתינו עד ט"ו באב מה יצא הדבר שלא נתאמת להם הענין עד ט"ו באב שהוא זמן נכבד כמו ט"ו בניסן ובתשרי ויש טעם נכון בדבר ולכן נתנו הרוגי ביתר לקבורה מט"ו באב ותקנו על ברכ' המזון הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה והטעם שתקנו אותה ברכה בברכ' המזון כי אנדרייאנוס קיסר הרשע היה לו כרם אחד י"ח מיל על י"ח מיל וגדר כרמו מהרוגי ביתר בגובה קומת אדם ועבר עליהם קיץ וחורף ולא הסריחו והיה נס גדול ובעבור שהיה הנס בכרם תקנו אותה על היין ועוד יש בברכת המזון כמה תושבחות על הטובות שגמלנו ושגומל בכל יום בברכה ראשונ' הודאת המזון שנותן השם יתברך מזון לכל בריה והוא ענין גדול וכמו שאמרו שהוא כקריעת ים סוף שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ובשנייה הודאות רבות מעניין הארץ שהיא ארץ חמדה טובה ורחבה ופירש חמדה שהיא יפה נוף משוש כל האר' ואוירה ממוזג וכל יאמר

שכן

שכן חליתי והיא כלילת יופי והיא חמדת כל האומות כמו שנאמר הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש כל הארץ ׳ ואף על פי שנאמר בצור אני כלילת יופי זהו שהיתה משבחת עצמה בזה אבל אינו אמת וזהו אני כלילת יופי זו דברי צור ׳ אבל ירושלים כתיב שיאמרו כלילת יופי כי כן קוראין אותה כל העולם ׳ וכן מתלא אמרלא כמאן דאמר אמך אלא כמאן דאמרי מגרייא ׳ פי׳ אין השבח כמו שמשבחת לך אמך אלא כמו שמשבחות השכנות ׳ ופירוש טובה יש אומרים שהיתה חלב ודבש ואינו כי לא היתה כן כולה כמו שמוזכר בתלמוד לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דכל ארץ ישראל והוי שיתסר פרסה אלא טובה פירוש על השכינה והנבואה והקרבנות ורוב המצות התלויות בה שאינן נוהגות בחוצה לארץ ׳ ופירוש ורחבה על החכמה שבה שהיא רחבה מני ים ׳ וכמו שאמרו אוירא דארץ ישראל מחכים ׳ ובהיות אלו המעלות בזו הברכה תקנו בה זו הברכה ׳ ולכן נתחבט משה כל כך לפני השם יתב׳ ליכנס לארץ לזכות לאלו המעלות אשר בה לא לתאוה אחרת ׳ שהיה מתאוה בה אלא לזכות לאותן המעלות והחכמה וזהו שאמ׳ ההר הטוב הזה והלבנון כתרגום אונקלוס ובית המקדש והודיענו בתפלתו זו שני עניינים גדולים ׳ האחד כמה היה מזרז במצות ורודף אחריה׳ לקיימם והתחנן לפני השם יתברך להעבירו אל הארץ הטובה לא להנאת גופו לאכול מפריה ולשבוע מטובה אלא לקיים המצות התלויות בארץ ׳ וכיאוירה מחכים ׳ וכן מצינו בזו הפרשה שרצה לקיים חצי מצוה דכתיב אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש ואמרו ז״ל במסכת מכות יודע היה משה שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שיפרישו שלש שבארץ כנען לא אמ׳ הואיל ובאת לידי חצי המצוה אקיימנה ואם משה רבינו עליו השלום השלם בכל מצות היה טורח ורודף לעשות מצוה ואפילו חצי מצוה ׳ כל שכן מי שהוא ערום מכלם ׳ ועל זה היה אומר דוד המלך עליו השלום מזקנים אתבונן כו׳ כלומר מן הזקנים אבותינו אני מתבונן ולומד כמה אדם חייב לרדוף אחר המצות ׳ אמר זה על אבותינו שקיימו המצות אף על פי שלא נצטוו בהן ׳ ועל משה רבינו בזה הענין ׳ ועל זה אמר ואתחנן לומר שהרבה בתחנונים והתחנן על זה ויש ליודעי האמת ענין במלת ואתחנן ׳ ולא אמר כמו שאמר בעגל ואתפלל כי דבר בתחנה שהוא יודע ענינה ולכן אין תחינה בלילה ׳ ועוד רמז האמו בשמות שהזכיר א״ד י״ה עניינ׳ ידוע למבין וכמו שרמז הרמב״ן ז״ל בפי׳ בזו הפרשה והיה׳ עונשו מדה כנגד מדה כי הוא חטא בארץ החיים והיה עונשו שלא ליכנס לארץ ונטל אפופסין שלו כגון בענין שאמר למה הרעות ונאמר לו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל״א מלכים וידענו מאמרם ז״ל שאין הגזירה מבטל כח האיפשרות ואמר לו רב לך ואמרו ז״ל רב לך ראיה אחת שהראיתיך דכתיב וראית את אחורי ואתה מבקש זו הראיה אעברה נא ואראה וזה הראיתיך בעיניך ׳ וזה רומז הסוד ׳ ועוד אמרו ז״ל על זה מלך אסור ברהטים על משה שנאסר בשבועה מלהיכנס על ענין מי מריבה הדא הוא דכתיב נשמטו בידי סלע כו׳ וכתב טוב מראה עינים מהלוך נפש ׳ כדדרשו רבותינו ז״ל ׳ וענין שני שהודיענו סדר התפלה ושענין התפלה ענין גדול הוא ׳ ומכאן למדו חכמינו ז״ל ענין התפלה כמו שמוזכר בברכות לעולם יסדיר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל מנלן ממשה שנאמר י״י אלדים אתה החילות אעברה נא וגו׳ ולכן נתקנו תחלה ב״ח ברכות שבחיו אבות וגבורות וקדושת השם ׳ ואחר כך שאילת צרכיו ׳ ולמדו זה מדבריו אמר תחלה אתה החלות רצה לומר שהוא יתברך התחיל לעשות עמו טובה מצד החסד הגמור לא שהקדים הוא לעשות דבר שיהיה הוא מחויב אליו וחזק דבריו באמרו אליו את עבדך כלו׳ שהטיב לו טובת האדון על העבד שאין במעשה העבד דבר שיחויב האדון לעשו׳ לו דבר לפי שהוא עבדו וקניינו כן הבא להתפלל לפני השם יתברך צריך שיכוין בלבו ׳ שאין מבקש ממנו רחמים אלא מצד החסד לא מצד החיוב כמו שיש ברבים מבקשים מטו משרים או ממלכים שהקדימו הם תחלה והם מחויבים אליהם ׳ וכנגד זה המימרא תקנו אנשי כנסת הגדולה אבות שמזכיר בה חסדי אבות וגומל חסדים טובים שאנו מתפללים לפניו בזכות אבותינו ובחסדו לא שהוא מחויב לנו כלום ׳ אמר אחר כך את גדלך ואת ידך החזקה לומר שהוא יתעלה יכול ולא ימנענו מונע ובידו לגדל ולחזק לכל לא כשאר המלכים הנשאלים שאע״ם שיש יכולת בידם ימנעם מונע ולפעמים יבקשו מהם מה שאין יכולת בידם לעשות והשם יתברך אינו כן וכנגד זו המימרא תיקנו אתה גבור שמזכיר בה גבורת השם יתברך שהוא מחיה המתים ורופא חולים וסומך נופלים ומכלכל כל בני העולם ואין שום מונע שימנענו ׳ אמר אחר כך אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך לומר שאם לא יעשה הוא עמו מעשה חסד אין אלוה אחר ולא כח בעליונים ולא בתחתונים לא בגשמים ולא בשכלים הנפרדי׳ שיוכל לעשותו והוא שאמר בשמים ובארץ לא כשאר הנשאלים שאם לא ירצה למלאת שאלתו ילך לאחרים גדולים וקטנים ויעשו שאלת השואל והשם יתברך אינו כן שאם לא יעשה הוא אין יכולת באחר לעשות כי הכל בידו וכנגד זו המימרא תקנו אתה קדוש כלומר אתה מלך וקדוש על הכל וכל קדושיך בידיך אפילו השכלים הנבדלים שהם קדושים מהללים אותך וצריכין אותך ומודים כי ממך הכל ואתה מחיה את כלם מן השפע שאתה משפיע עליהם הנה הודיענו משה רבינו עליו השלום בתפלה הזאת סדר התפלות ולכן חייב אדם לכוין בתפלתו ובלבד באלו השלשה ברכות הראשונות שהם עיקר התפלה והם כנגד האבות ׳ האחת שכולה חסד כנגד אברהם ולכן אנו חותמין מגן אברהם ׳ השנייה כנגד יצחק כולה גבורה ולכן מתחיל אתה גבור והותמים מחיה המתים שיש בה רמז לעקידה ׳ השלישית כנגד יעקב ולכן חותמין בה האל הקדוש דכתיב ויקרא לו אל אלדי ישראל ולכוין בהם באלו השלשה עניינים שאמרנו ולכן החמירו בהם יותר משאר ברכות ׳ ואמרו שאם טעה באחת שחוזר לראש אותה ברכה שטעה בה ׳ אבל בכאן שאם טעה בשלישית חוזר לראש ׳ וגם כן אמרו שלא ישאל אדם צרכיו בהם כמו שיכול לבקש באמצעיות ׳ ואפילו צרכי רבים ובקושי התירו להוסיף זכרינו ומי כמוך מפני שהוא יום הדין ואם לא אמרו אינו חוזר כמו שאמרו במסכת סופרים ולכן היו מוחין הראשונים שלא לומר פיוטים שאומרים במגן ומחיה אלא שכבר נהגו ׳ ואפילו במקום שנהגו צריך שיסיים כל המטבע ולא יחסר דבר ויאמר עד מלך עוזר ומושיע ומגן ׳ ולכן היה מורי זכרונו לברכה מוחה בתפלת ראש השנה ועשרת ימי תשובה כשמפסיקין למען שמו באהבה ואומר זכרנו ׳ אלא שיסיים מלך עוזר ומושיע ומגן ויאמר זכרינו כי כל המלות יש להם ענין ויותר באלו השלשה מלות כי הוא מלך עוזר ומושיע ומגן כי יש מלכים ואינן יכולים לעזור והוא עוזר ואם יעזרו אינן יכולין להגן בעדם ממלך אחר גדול והוא מגן לחוסים בו׳ ולכן אין לדלג שום מלה מהם כל זה למדנו מתפלת מר״עה ועל זה

צריך כוונה כמו שאמרנו בשלשתם אם יוכל וישתדל לעשות כן ועל כל פנים באבות ׳ ואם לא כיון באבות חוזר ׳ ועוד הודיענו משה בזו הפרשה ענין היחוד בפרשת שמע ישראל וחייב אדם לכוין בה ויותר בפסוק ראשון ובאריכות אחד לא שיניע ראשו אילך ואילך בהבלי העולם אלא שיכוין בפרשה ראשונה וישים לבו בזה ואם לאו בפסוק ראשון ויאריך באחד כמצות רבותינו ז״ל עד שימליכנו בשמים ובארץ ובד׳ רוחות העולם כי יש בפסוק ראשון ובשמותיו ענין גדול ולכן אמרו קטן היודע לדבר אביו חייב ללמדו זה הפסוק כמו האם שמחנכת אותו לקרא אמא וחלב ויין ופת וכן האב חייב ללמדו זה הפסוק ׳ ועוד כי יש בענין אריכות הד׳ ענין גדול למקבלי האמת ׳ ושמעתי כי במדרש אומרים כי הד׳ גדולה להזהיר האדם על יחוד שמו יתברך שיפקח עיניו ויראה וכן הר״ש של אחר היא ר׳ גדולה שיזהר האדם מאל אחר בשום ענין ׳

ואמרו כי זהו ויהודא עוד ר״ד עם אל כי ירבעם התחיל לעבור על הד׳ ועל הר׳ כי עשה שני עגלי זהב ׳ והרשעים בזמנם היו מהפכים אל אחר בדל״ת והאחד בר״ש והיו מקדימין הדל״ת לר״ש וזהו סבבוני בכחש אפרים זהו ירבעם אפרתי וסיעתו ובמרמה בית ישראל הם השבטים בית ישראל ׳ אבל יהודא ובנימין הנטפל לו עוד ר״ד הם שומרים הר״ש והדל״ת ואומרין אותן כסדר הכתובים ׳ ועם קדושים עליונים נאמן ׳ ועוד יש בפרשה ראשונה שלשה עניינים הבאים מכח הנשמה והם השכל והדבור והכתיבה ׳ השכל רמוז בפסוק ראשון ׳ הדבור ודברת בם ׳ הכתיבה וכתבתם והם רמוזים במלת אמת הא׳ השכל הרמוז בצורת הא׳ מ׳ הדבור מם פתוחה מם סתומה מאמר פתוח ומאמר סתום ׳ ת״ו כתיבה דכתיב והתוית ת״ו על מצחות וכו׳ ואמת חותמו של הקב״ה ויש בה עניינים אחרים נכבדי׳ והיא חביבה מאד לפני השם ית׳ והיא מפתח היראה והאהבה ויש בה רמ״ח מלות נגד רמ״ח איברין של אדם ויש בה לכוין כשמו היה הוה ויהיה ויחשוב שימסור את נפשו על קדושתו ואין צריך לומר ממונו כמו שכתוב בה ואהבת את ה׳ והכרו רבותינו ז״ל ודרשו בכל נפשך אפי׳ נוטלין נפשך וכן יכוין כשאומר זו המלה וזהו כי עליך הורגנו כל היום ואמרו במדרש וכי אדם נהרג בכל יום על קדושת השם ואמרו זו קריאת שמע שמכוין בכל יום בזה הפסוק שהוא מוסר נפשו על השם ובמלת בכל מאדך יכוין שימסור ממונו על קדושתו וזה מה היה צריך לומר שאם נפשו מוסר כל שכן ממונו אלא שיש אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך ׳ ועוד נכלל בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך ׳ שחייב לאהוב אותו ולברכו כמ״ש חייב אדם לברך על הרעה כדרך שמברך על הטובה ולמדנו אותו מכאן על כן חייב אדם לכוין בכל זה׳ ובמדרש בכל לבבך זה אברהם שאהב את השם יתברך דכתיב אברהם אוהבי ׳ בכל נפשך זה יצחק שמסר נפשו על גבי המזבח׳ בכל מאדך זה יעקב שקנה המערה בממונו דכתיב אשר כריתי לי ׳ וצוה הקב״ה לעשות מזו הפרשה הראשונה ה׳ זכרונות בכל יום ׳ והם כתובים בזו הפרשה ׳ האחד לקרא פרשה זו בשכבו שנא׳ בשכבך ׳ וצריך שיקרא אחר צאת הכוכבים ׳ לקיים בשכבך ואפילו קרא קריאת שמע בבה״כ צריך לקרא פרש׳ זו על מטתו׳ השנית לקרא אותה בקומו דכתי׳ ובקומך ואמרו ז״ל זמן קריאת׳ בקרוב מ״צ את החמה בענין כשיתפלל שתצא החמה דכתי׳ ייראוך עם שמש ׳ והשלישי שתהא פרש׳ זו שימה כנגד הלב בתפילין של זרוע שמאל וקבועה כנגד פתח הלב ׳ והרביעית שתהא פרש׳ זו נכתבת כנגד הנפש בתפילין של ראש שיהיו מונחים על המוח שהוא מכוין כנגד אויר שבין העינים ושם עיקר חיות הנפש ויישוב הדע׳ והיינו והיו לטוטפות בין עיניך

והחמישי שתהא הפרשה נכתבת במזוזות הבית כנגד כל מאדך ׳ כי הוא השמון והממון בביתו של אדם׳ וכסדר הזה נכתבו בפרשה ׳ תחלה הלב ואחר כך הנפש ואחר כך המאד ׳ וכן נכתבו מעם שנית וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך ׳ וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך׳ הנה כי מצוה גדולה התפילין והמזוזה והם עדות על היחוד ולכן חייב אדם באלו המצות בתפילין ומזו בתפילין נאמ׳ בהם אות במקום אחר דכתיב והיו לאות על ידכה ושלשה מצות הם שנאמר בהם אות והם שבת ומילה ותפילין והם עדות לישראל שהם עובדין הקב״ה ועל פי שנים עדים יקום דבר׳ הנה הברית מילה תמיד עד אחד עמו ׳ וצריך התפילין לעד אחר ובשבתות וימים טובים שהם אות אין צריך לעד אחר ואין צריך לתפילין באותן הימים ולכן בימי החול צריך אדם לתפילין שהוא העד הב׳ ואם לא הרי הוא מודה שאינו יהודי והוא מנודה לשמים כמתכר בפ׳ ערבי פסחים ׳ ואם תאמר מאחר שתפילין אות ועדות כמילה ושבת והאך הקילו רוב העם בה כבר פירשו אותו חכמים ז״ל כל מצוה שלא מסרו ישראל עליה בשעת השמד עדין היא רפויה בידם ובשבת ובמילה מסרו עצמן כמו שמצינו בזמן יון ירחא שבת ומחולת׳ והתפילין לא מסרו עצמן עליה כמו שמצינו באלישע בעל כנפים שלא מסר עצמו עליהם ׳ ויש אומרים שלא נצטוו למסור אלא על שלשה ע״ז גילוי עריות ושפיכות דמים בדי שלא יהיה קשה למה לא מסר עצמו עליהם וזה איננו כי בשע׳ השמד אפי׳ מערקתא דמסאני וזה בזמן השמד היה שכן שנינו מעשה אחת גזרה מלכות וכו׳ ויש מפרשים כי בשעת זמנן חייב אדם למסור עצמו אבל כל היום מדת חסידות וענין אלישע לא היה בזמן קריאת שמע כי היה מניחן בכל היום וכן נראה בין המעשה ׳ ויש מפרשים מדברי הרמב״ן ז״ל שלא אמרו יהרג ואל יעבור אלא בלא תעשה שהרי בידו ליהרג ולא יעשה אבל בעשה שאומר לו אל תעשה הרי בידם למונעו שלא יעשה וכאותה שאמ׳ במגילה אסתר קרקע עולם היתה׳ ומה שמסר עצמו דניאל על התפלה לפנים משורת הדין עשה לפי שהיה הדור פרוץ כמו שעשו חנניה מישאל ועזריה שהרי אנדרטי של מלכים היה וגדרו גדר לפני העם ועל זה הזכיר שהיא רפויה בידם ׳ ובירושלמי אמרו טעם אחר מפני מה לא החזיקו מפני הרמאים כההוא גברא דאפקיד ארנקי גבית חבריה דהוה מנח תפיליה כי תבע דיליה כפר ליה׳ אמר ליה לדידך לא אפקידית אלא להני דברישך ויש מקילין במצוה זאת משום ההיא דרבי ינאי דאמר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים ואומרים מי הוא נקי כמוהו ׳ וזה אינו כי בפירוש אמרו מאי טעמא או למאי הלכתא ואמרו שלא יפיח בהם ושלא יישן בהם ואם הוא יכול ליזהר מן השינה והפחה כל אדם ראוי להם ׳ וכן פירש רש״י זכרונו לברכה ובאותן הזמנים שהיו מניחין אותן כל היום היו אומרין זה שצריך גוף נקי כאלישע לכל היום אבל בזמן קריאת שמע כל אדם יכול ליזהר משינה והפחה וכתב בעל ספר המצות כי הרשע ובעל עבירות הוא יותר צריך לזו המצוה כי הצדיק יותר נזכר לפני השם יתברך והרשע צריך זכרון והראיה כי בתפילין יש ארבעה פרשיות ובכל אחת כתב לטוטפות ובאחת לזכרון להראות שעיקר החיוב לאותן שהן צריכין זכרון יותר ומכבר אמרו כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בבוראו ואמרו פושעי ישראל קרקפתא דלא מנח תפילין ׳

ורב יצחק אלפס כתב והוסיף מעולם ׳ ואם כן הוה ליה למימר דלא אנח ׳ אבל מנח בל שעתא משמע ׳

ופירש רבינו תם זכרונו לברכה במי שנמנע מהם

מהם דרך פרד או שהמצות בזויה עליו כמו שאמרו
פושעים הם חמורדים ותשלום חמימרא מח בידך אמר ליה
כנפי יונה כו׳ כמו שמצאו אמר כן והיינו דאמרינן משום ארת
ידן ונמצאו כך ואמרי׳ מאי שנא יונה ומהדרינן משום דמתילא
כנסת ישראל ליונה דכתיב כנפי יונה נחפה בכסף וכו׳ ׃
דבר אחר מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל
מצות מגינות עליהן ופירוש מגינות עליה שבכנף האחד
מעופפת ובכנף השני נלחמת ומגינה עליה ׃ ויש אומרים
שכנפיה מגינות עליה מן השחיטה שמוליכה בכנפיה
והיא יש לה היכרא גדולה ועל זה נהגו לכרוך התפילין צורת
כנפי יונה ׃ ויש אומרים דווקא של ראש אבל של יד כורכין
אותן כמין יוד שהיא תשלום שדי ויש אומרי׳ כי שניה׳ צריכין
כנפי יונה והכל כפי המנהג הנה הארכנו בזה ויצאנו מעיקר
הדרשא אבל גלגלנו כל זה כי הוא מענייני הפרשה ונחזור
לענייננו ׃ כבר פי׳ טעם שהיו נוהגות מן ט״ו באב למה וכן
ביום הכפורים פירשו בגמרא בפר׳ בתרא דתענית מפני שהוא
יום סליחה וכפרה שנתנו בו הלוחות השניות ונמחל עון העגל
ובו נאמר סלחתי כדבריך פי׳ ג׳ פעמים עלה ונתעכב בכל
עלייה מ׳ יום׳ הראשון לקבל הלוחות הראשונות ׃ אמצעים על
עון העגל׳ אחרונים לקבל לחות שניות ונשלמו בעשרה
בתשרי וכן תמצא כי אלול מעובר היה ועל זה היו מיחדי׳ שני
זמנים הללו לישא נשים לפריה ורביה שהוא קיום העולם
ולמין אדם בה למצוה ולקדושה ולטהרה כמו אלו הזמנים ׃
וכמו שביום הכפורים אין בו אכילה ושתיה ויצר הרע כן יכוין
אדם במצו׳ לא לתאוה של יצר מצורף עם זה כי האוכל ושותה
בימי השמחה ובמועדות הרי היא קדושה כתענית יום כפורים
והיא עבודת השם ית׳ ונקרא קדוש ולכן נהגו לעשות השבת
הזה אחר ט׳ באב כיום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יו׳ נחמה
ואף על פי שאינו יום טוב ממש עשו אותו יום מקודש לכבוד
השבת ביום ט״ו ולפעמים הוא י״ט כמו עתה בזו השנה וכל
השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש כמו שנאמר צאנה
וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום
חתונתו וביום שמחת לבו ודרשינן ביום חתונתו זו מתן תורה
וביום שמחת לבו זה בנין בית המקד׳ שיבנה במהרה בימינו ׃

פרשת עקב

ועתה ישראל מה יי׳ אלדיך שואל מעמך כי אם
ליראה את יי׳ אלדיך וללכת בכל דרכיו
ולאהבה אותו ולעבוד את יי׳ אלדיך בכל
לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות יי׳ ואת חקיו אשר אנכי
מצוך היום לטוב לך ׃ הן לי׳׳ אלדיך השמים ושמי השמים
הארץ וכל אשר בה ׃ הפסוקים האלה הם בזו הפרשה והם
נכבדים מאד הזהירנו השם ית׳ בעבודתו שיהיה בג׳ דרכים ׃
האחד שיהיה במורא דכתיב כי אם ליראה ׃ והשני שנשמור
מצותיו לקבל שכר דכתיב לטוב לך ׃ והשלישי לאהבת
אותו שנאמר ולאהבה אותו ׃ ואלו העבודות הם כלם טובות
אבל האחת היא מעולה מחבירתה׳ והם מדרגות כי המעולה
היא עבודת האהבה׳ והשני עבודת היראה׳ והאחרונה
היא עבודה לקבל שכר כי כמה אנשים עובדים את המלך
מיראה לא מאהבה לא לקבל שכר אלא מפחד שיהרגהו או
יענישהו ׃ וכן יש אנשים עובדי׳ להקב״ה מיראתם פן יענישם
בעולם הזה או בעולם הבא וזו העבודה היא טובה אבל אינה
בתכלית השלימות ׃ ויש אנשים שעובדים המלך על מנת
לקבל פרס לא מיראה ולא מאהבה כמו הגוים שעובדי׳ לכמה
יהודים לא מיראה ולא מאהבה אל׳א לקבל שכר ואינה עבודה
שלימה גם כן יש עובדים להקב״ה לקבל שכר בעולם הזה או
בעולם הבא ואינו תכלית העבודה ואם היא עבודה טובה ׃
ואלו השני עבודות להגנת העובדים הם אבל עיקר העבודה
היא עבודה מאהבה והיא כתובה ביחוד קריאת שמע ואהבת
את יי׳ אלדיך ולכן נקרא אברהם אוהבי שהיה עובד את השם
יתברך מאהבה׳ ועל זה הזהיר התנא אל תהיו כעבדים וכו׳ ׃
וכן מצינו באברהם שנקרא בזמן העקידה שבה היתה תכלית
האהבה שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה וביוסף
את האלדים אני ירא ובאיוב ירא אלדים ׃ וכתיב והאלקים
עשה שיראו מלפניו׳ ושלמה חתם את האלדים ירא ׃ וכתיב
שקר החן כו׳ על כן יש לנו לומר כי שני מיני יראות הם ׃
האחד יראת העונש והנזק לבד לא שיש שום אהבה לעובד
בנעבד כמו היהודי העובד הגוי מחמת יראה לבד וזו היא
הפחותה שביראות ׃ והשניה יראה הבאה מאהבה שכל אדם
האוהב לאדם נכבד הוא ירא ממעלתו כל שכן להקב״ה ׃ כי
כשהאדם יודע ומכיר ומשיג מעלת השם יתברך ואוהב אותו
אהבה רבה מחמת מעלתו שהוא מכיר הוא ירא ונרתע ממנו
כמו כשהאדם ירא מהמלכים לגודל מעלתם ואף על פי שאינו
תחת שעבודו כמו שאמר הכתו׳ ראוני נערים ונחבאו וישישים
קמו עמדו ׃ והמדה הזאת אינה בכל אדם אלא בחכם היודע
מעלת השם יתברך מתוך מעשיו הגדולים שהוא משיג אותם
בחכמתו כאברהם אבינו והאבו׳ ומשה רבינו ע״ה ׃ ועל זה אמר
שלמה ביראת ה׳ מבטח עוז כו׳ יראת חכם מקור חיים כו׳ ׃
ואמר התנא כל שיראת חטאו קודם לחכמתו חכמתו מתקיימת
ועל זו היראה שאמרנו שאלו בברכות וכי יראה מילת׳ זוטרתי
היא משל לפי ששואלין ממנו כלי גדול יש לו דומה לו כקטן
אין לו אפי׳ קטן דומה לו כגדול ועל זה נאמר בזו היראה לשמור
את מצות יי׳ אלדיך ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב
לך׳ פי׳ היא היראה הבאה אחרי שמירת מצותו וידיעת דרכיו
ומעשיו ועל כן הקדימה בכאן וכן בפסוק אחר בזו הפרשה
את ה׳ אלדיך תירא ואותו תעבוד והיראה היא יסוד כל התורה
כמו שאמרו ז״ל מאי דכתיב והיה אמונת עתך חוסן ישועות
חכמה ודעת ׃ אמונת זו סדר זרעים ׃ עתך זו סדר מועד ׃
חוסן זה סדר נשים ׃ ישועות זה סדר נזיקין ׃ חכמת זה
סדר קדשים ׃ ודעת זה סדר טהרות ׃ ואפילו הכי אי איכא
יראת ה׳ אין ׃ ואי לא לא ׃ והיראה האחרת מהעונש לבד בכל
אדם היא אפילו שאינו חכם ועם כל זה היא מדה טובה ׃
וגם העובד לקבל פרס ׃ וכמו שאמרו בפרק קמא דברכות
האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיו בני כדי שאזכה לחיי עולם
הבא הרי זה צדיק גמור ׃ ודווקא בישראל שאינו קורא תגר
כמו שכתבתי בפרשת אם בחקותי׳ ׃ ואמר עוד לעבוד את
ה׳ אלדיך כלל בו ארבעה עבודות שהם עבודת הלב ׃ ועבודת
הגוף ׃ ועבוד׳ הלשון׳ ועבודת הממון׳ עבודת הלב היא עבודת
בשני היצרין יצר טוב ויצר הרע שיכוין בשניהם לעבודתו כמו
שבא בפרשת היחוד ואהבת את ה׳ בכל לבבך ודרשו רבותינו
ז״ל בשני יצריך ביצר טוב ויצר רע שיכוין האדם במאכל
ובמשתה ובשאר הנאות הבאים מיצר הרע לעבודת השם
יתברך כמו שכתוב בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך
ודרשו רבותינו ז״ל אפילו לדבר עבירה וצה לומר החנאות
הגופניות ׃ ואמרו רבותינו זכרונם לברכה ולעבוד את ה׳
זו היא תפלה׳ כי היא העבודה התלויה בלב והו היצר
הטוב ׃ ועבודת הגוף שיסרה אחר המצות שהם
תלויין בידים או ברגלים וכהכנעת הגוף בתפלה וכמצות
ציצית שהיא כנגד כל המצות ולכן מתעטף גם

כל גופו ויש בו שמנה חושין כנגד שמנה איברים שבגוף האדם שבהם עיקר העבודה והעבירה והם ב' אזנים וב' ידים וב' רגלים וב' עינים' וזהו מלת עבד נוטריקון ע'צם ב'שר ד'ם שיהיה הכל לעבודתו' ועבודת הלשון היא קריאת התורה ותפלה וקריאת שמע ולספר במעשיו הנפלאים כי זו היא עבודת הלשון ואמרו רבותינו ז"ל כי עבודת הלשון נכבדת מן הקרבן דכתיב אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה ותטיב ליי' משור פר וכו' ועבודת הממון שיוציא אותו בכבוד השם יתברך לקנות ספרי' ולהנות תלמידי חכמים מנכסיו ולהוצאת שבתות וימים טובים' ולעשות ממנו צדקה וכבר דרשו ז"ל במעלת הצדקה כי היא בעולם הזה ובעולם הבא כמו שכתוב והלך לפניך צדקך וכבר באר בתורה כתובים רבים בענין הצדק אזהרה אחר אזהר' נתון תתן פתוח תפתח הענק תעני' והיא מצוה גדולה שהתנהג בה אברהם אבינו ע"ה והורישה לזרעו ולבניו דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו והיא משובחת בפי כל האומות' אמר חכם אחד כשיקצוף השם יתברך על הקהילה יתן העושר לקופצים ידיהם' וכשיאהב אותם יתן אותו לנדיביה' ורבותינו ז"ל דרשו בזה הרבה בכמה מקומות וכבר משלו הם ז"ל משל בזה לאדם שמרד במלכות ונזמן המלך להיות לפניו ליום נועד לדין וזה האיש היו לו אוהבים וקרובים ותלה מניהם שיבואו עמו לפני המלך להיות לו לעזור ולהליץ לפניו אמרו לו קצתם לא נלך כלל' וקצתם אמרו נלך עד שער המלך' וקצתם אמרו נכנס אנו עמך לפני המלך אבל לא נדבר למלך זה האיש היה בצער גדול עד שנזכ' מאהוב אחד שהיה נבזה בעיניו ולכן לא קראהו תחלה הלך וספר לו צרתו אמר לו אני אלך ואכנס עמך ואדבר למלך בעבורך וכן עשה והצילו ממיתה רעה' כן האדם כשעת מיתתו הממון אינו הולך עמו כלל הקרובים והאוהבי' הולכים ומלוים אותו עד הקבר והתכריכים נכנסים עמו ואינם מדברים בעבורו והצדקה ומעשים טובים מצילין והצדקה על הכל דכתיב וצדקה תציל ממות' ואמרו במדרש לא נחתם גזר דין של נבל אלא על הצדקה שלא היה מחנה דוד מנכסיו' ועל זה נאמר ואיש במעון ומעשהו בכרמל כי מה לנו להודיענו זה אלא להודיענו כי כשהיו שואלין העניים ממנו במעון היה מדחה אותם ואמר מעשי בכרמל ואין בביתי משום' וכשהיו שואלין ממנו בכרמל היה אומר ביתי במעון' ועל ששלח לו דוד י' אנשים ולא נתן לו דבר כתיב ויהי בעשרת הימים וכו' ואמרו חכמי' שהם עשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום כפורים' וכבר כתב הרמב"ם ז"ל מעלות שיש בעשיית הצדקה' ויש במ'ראת ח פעמים אזהרה בצדק' פתוח תפתח העבט תעביטנו' נתון תתן' הענק תעניק' הנה ביארנו הד' עבודות הנכללות במצות ולעבוד את יי' אלהיך' ועתה נפרש כוונת הכתו' שהתחלנו' אמר ועתה ישראל קראו בשם החשוב מה יי' אלהיך שואל מעמך' ופירש הרמב"ם ז"ל כי הכל נמשך עד לטוב לך כלו' מה יי' אלהיך שואל מעמך לצרכו' ומה תתן לו ומה תוסיף לו בעבודתו בדרך אם צדקת מה תתן לו' הן ליי' אלהיך השמים ושמי השמים כלו' העליוני' הרוחניים הכל שלו ואין לו צורך בעבודתך אלא לטובתך ובעבור אבותיך וזהו רק באבותיך חשק יי' לאהבה אותם ויפה פירשו לדרך הפשט'

אבל יש ענין אחר נכבד ונעלה והוא נסתר בענין העבודות והתפלות והברכות כבר רמז אותם הרז"ל והוא רמוז בהגדות ובפסוקים בהגדת ישמעאל בני ברכני וכו' ושהקב"ה מתפלל' ובפסוק גוזל אביו ואמו וכו' והכלל כי התפלות והמצות הם עניינים גדולי' וצורך גדול ובהם מתעלה ומתקדש וזהו מסודות חכמי ישראל' ורז"ל דרשו בברכות במלת מה אל תיקרי מה אלא מאה' ודרשו מכאן ק' ברכות' וכן עולה מה

באת"ב"ש פי' המ"ם הוא יו"ד והה"א צד"י' ולכן הם ק' ברכות' ולכן יש בזה הפסוק צ"ט אותיות וכשתקרי מה מאה הם ק' רמז למאה ברכות וכתב רבינו תם ז"ל עם שואל שהיא מלא הם מאה' ובספרים שלנו הוא חסר וזה הוא נאם הגבר הוקם על' ודרשינן על מאה ברכות שתקנ' דוד שהיו מתים בכל יום מאה אנשים עמד דוד ותיקן מאה ברכות' ובמדרש כי על כן תקנו בתפלות מודים ולא משתחוי' כי מודים עולה מאה וכל המקיים כריעת מודים כתקנה עד שיתפקקו כל חוליו' השדרה כאלו קיים מאה ברכות כי עיקר הכריעה במודים וכמו שאמרו דלא כרע במודי' ולא ר"ל שאינו כורע כלל אלא שאינו כורע כראוי וזהו כי מטא למודי' כרע מגרמי' לו' שצריך כוונה ודרשו כי כן יבורך גבר אל תקרי יבורך אלא יברך כי הוא חסר וא"ו ובמדרש הן אתם מאין ומעלכם מאפע' וגו' שם ההוא מין לר' יהושע בן לוי מה הוא זה שאמר הנביא הן אתם מאין אל' כמה דאת אמר והחכמה מאין תמצא' ומעלכם מאפע מאה מעות שישראל אומרים בכל יום ויום ומה הם מאה ברכות תועבה יבחר בכם אפילו תועבה שלכם בחר בו לקרבן דכתי' וימירו את כבודם בתבנית שור וכתיב שור או כשב או עז הקריבו לקרבן' משל למלך שכעס על אוהבו וקבלו בתשובה וזימן לכל עבדיו אמר לו אדוני המלך שימני בראש כל הקרואי' כדי שיבינו כל העם שאני מקובל ומרוצה ומה שאמר שואל מעמך להודיענו שהרשות נתונה ואין האדם מוכרח בעשיית המצות כי הכל בידו כמו שאמר הכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ואמרו ז"ל בברכות הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כלו' כל הדברים הטבעיים הוית האדם עשיר ועני קצר ימים וארוך ימים עקר או מוליד הכל בידי שמים חוץ מהיות האדם צדיק או רשע וכן אמרי' במגדת נדה על הטפה שהשם גוזר בה איך יהיה ואמרינן התם ואלו רשע וצדיק לא קאמר מסייע ליה לר' חנינא דאמר ר' חנינא הכל בידי שמים וכתב הראב"ד ז"ל לברכה כל קיום המצות הוא ביד השם שאם אין לאדם בית לא יעשה מעקה ומזוזה ואם אין לו טלית לא יקיים מצות ציצית ואם אין לו ממון לא יקנה לולב ושופר ולא יעשה צדקה חוץ מיראת שמים שהוא מסור לאדם ואין צריך לממון והראשון עיקר' ויש להרמב"ם ז"ל פירוש אחר בפרקי אבות פירש שכל הדברים הטבעיי' כרדת המטר או עצירתו או תיקון האויר או המכו או הוית האד' ארוך וגוץ הוא בידי שמים אבל תנועת האדם וכל ענייניו הוא בידו אפילו קניית הממון וזיווג האשה אין מכריח ולא גזירה כמו שכתב בפרק שמיני ובעבור זה נדון האדם על השכר והעונש ובזו הדרך הולכת תורתינו אם תשמע ואם לא תשמע וכן התחילת הפרשה הזאת והיה עקב תשמעון וגו' ודרשו חכמים ז"ל אם המצות שאדם דש בעקביו תשמרון וגו' ודרשו גם כן שזה הוא מה שאמר הכתוב למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני' אמר דוד אני מתיירא מן החמורות שבתורה שהן חמורות יותר ממה שאני מתיירא מן המצות הקלות שמא בטלתי אחד מהם אם עשיתי אם לא עשיתי מפני שהיתה קלה ועל כן הזהיר התנא ואמר הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה וכן אמר שלמה אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע אמ' ר' אבא בר כהנא שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ורוא' אי זו מצוה שכרה מרובה ועושה אותה למה נעו מעגלותיה לא תדע מטולטלין הן שבילי התורה תני ר' חייא משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס בה פועלי' ולא גלה להם המלך שכר נטיעות שאלו גלה להם שכר נטיעות היו רואים אי זו נטיעה שכרה מרובה ונוטעין אותה' ונמצאת הפרדס מקצתו בטלה ומקצתו קיימת כך לא גלה הכתוב שכר המצות שאלו גלה נמצא מקצתן בטלות ומקצתן קיימות' ומתי מצות גלה

חקב"ה מתן שכרן אחת קלה ואחת חמור' של"ת תשלח וכבוד
אב ואם וביניהם כתיב למען יאריכון ימיך לומר לך הוי זהיר
במצוה קלה וכו' והיינו דכתי' עין תלעג לאב ותבוז ליקהת כלו'
עין תלעג לכבוד אב ותבוז ליקהת האם על הבנים · פי' כמו ולו
יקהת עמים כמו אסיפת יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר
אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי על בניו שנ' מי יכין לעורב
צידו וגו' וכן הוא אומר לבני עורב אשר יקראו כי העורב ילדיו
לבנים ואומר שעוף אחר בא על הנקבת ומואסן ומניחן
והשם מזמין להם יתושין וזבובים ואוכלין עד שגדלים וחוזרין
שחורין · והנשר הוא רחמן על בניו דכתיב כנשר יעיר קנו
מרחוק שלא יפחדו ואינו מכביד עליהם שלא יפותם ואחר
כך פורש כנפיו ונושאם עליהם שאינו מתירא מעוף אחר
אלא מבני אדם שלא יזרוק בו חץ על כן כתי' יקרוהו עורבי נחל
ורבים שאלו בכאן הבטיח תורה בבני חיי ומזוני בשכר המצות
דכתיב פרי בטנך ופרי אדמתך וגומ' והסיר יי' ממך כל חולי
ואיך אמר רבא בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא וכו'
ויש מפרשים כאן ביחיד כאן בציבור כמו שכתוב כיי' אלהינו
בכל קראינו אליו וענין חזקיהו הנני יוסיף מלך כשכור דמי'
וכן כתב מורי ז"ל וענין חזקיהו גם כן ויש מפרשים כאן בארץ
כאן בחוצה לארץ וכן דעת הרמב"ם ז"ל והוא רמוז בפרשת
הענין כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו' עד סוף הענין
כמו שנכתוב בעזרת האל · ועל דרך הקבלה יש סוד במאמר
רבא באמרו במזלא כי הוא מלשון יזל מים ולכן כתי' בחזקיהו
הנני יוסיף על ימיך ולא אמר מוסיף או אוסיף וכתיב בבנים
ותתפלל חנה על יי' ולא אמר אל יי' וכתיב במזוני השלך על
יי' יהבך וזהו ענין סוד ההגדה הביאו עלי כפרה על שמעטתי
את הירח · ורבים תמהו היאך לא הוזכר בתור' בשכר ובעונש
שום ענין מן העולם הבא ומעונשי הנפש אלא שכר העולם
הזה כמו שבא בפרשת אם בחקותי וכמו שבא בפרשה הזאת
שכתב וברך פרי בטנך וגו' לא יהיה בך עקר ועקרה והסיר יי'
ממך כל חולי וגו' וכן בקללות והיה אף יי' ועצר את השמים
וגו' וכן בכל התורות וזו השאלה כבר דברו בה גדולים ז"ל כי
הרמב"ם ז"ל כתב כי השכר הזה והעונש המוזכר בתורה אינו
סוף השכר והעונש אלא כדרך בא לטהר מסייעין אותו בא
ליטמא פותחין לו כאלו תאמר אם בחקותי תלכו ואת מצותי
תשמרו יעזרכם השם ויסיר מכם כל מעיק וכל מציר כדי
שתוכלו לעבוד השם ויתן לכם מזונותיכם ויסיר מכם כל חולי
וכל צרה בענין שתהיו פנויים לעבודתו כדי שתזכו לחיי עולם
הבא וכן בר מינן אם לא תשמעו יעצור השמים ולא יהיה מטר
ויביא עליהם חלאים רעים ונאמנים בענין שלא יהיה לכם פנאי
לעבודת השם כדי שלא תזכו לחיי עולם הבא אבל חיי העולם
הבא הוא הסוף והוא השכר האמיתי ולא הוצרך הכתו' לזכור
שכר הנפש שזה ידוע הוא שהנפש הזכה טבעה היא שתעלה
למקומה כמו המים והאבן שטבעם לירד למטה ומה שהוא
חוץ מטבעה הוא הכרת ולכן כתבה אותו רוצה לומר שהוא
הכרית כתוב בתורה שזה היה צריך לכתוב שהוא חוץ מטבעו
ובהכרת תדע קיום הנפש הזכה והטהורה וכן כתב הרמב"ם
גם כן ואמר כי התורה האריכה ביעודים הגופנים מפני שהם
חוץ מטבע שאינו מן הטב' שיברך פרי בטנינו ואדמתינו ויבאו
הגשמים בעשותינו המצות ויעצור השמים בעברינו עליהם על
כל זה נס נסתר ולכן הזכיר בזו הפרשה ענין המן שהוריד
בשכר המצות והוא נס מפורסם כמו שאמר כל המצוה אשר
אנכי וגו' וזכרת את כל הדרך וגו' אמר כבר ידעת כי בעשיית
המצוה עשה עמך נס בעבור לכתך אחר מצותיו ומכאן תלמדו
כי בעשיית המצות יבא טובת שליפה ואין צדיק נעזב ואמר
ויענך וירעיבך יש מפרשים ויענך וירעיבך תחלה קודם רדת

המן כמו שכתוב להמית את כל הקהל הזה ברעב ואחר כך
ויאכילך את המן · או נפרש ויענך וירעיבך כי היה ענין
המדבר והמן נסיון גדול להם שלא היו יודעים עצה לנפשם
במדבר הגדול לא מקום זרע וגו' כמו ענה בדרך כחי והמן היה
יורד דבר יום ביומו וחם השמש ונמס וירעבו אליו מאד וכל
זה עשו לכבוד השם ללכ' כאשר יצוה כאשר אמר לכתך אחרי
במדבר והשם היה יכול להוליכם סביבות הערים אבל הביאם
בנסיון הזה כי מבנו ידע שישמרו מצותיו לעולם · וטעם אשר
לא ידעת ולא ידעון אבותיך יש מפרשי' שלא ידעתם שתוכלו
לחיות במן כמה ימים ולא קבלתם זה מאבותיכם הקדושים או
נאמר שאפילו אבותיכם לא הגיעו אליו אפילו שהלכו אחריו
כמו אברהם לך לך וכן האבו' כלם וכן דרשו במדבר סיני רבות
בזכו' אכלו המן השיגו מה שלא השיגו האבו' הקדושים דכתי'
אשר לא ידעון וגו' ופי' הטעם לידע כי השם יתברך המחיה
בכל אשר יגזור אם כן שמור מצותיו וחיה וכן שמלתך לא
בלתה מעליך לדברי חכמים זכרונם לברכה היה נס גדול כי
ענני כבוד היו מגהצים אותם והיו גדילים כגודל הנערים
כחומט הזה · ואב' בדרך הפשט אם תכסה הקורה במעיל
חדשה ארבעים שנה יכלה אף כי אנוש רמה וזיעה ואין בדברי
רבי אברהם בן עזרא רק תואנה כי אפילו בלא זיעה תכלה
מכל זה נלמד כי בעשיית המצות נסים נסתרים ומפורסמים
יעשו ולכן האריכה התורה ביעודים הגופנים ולא דברה
בקיום הנפשיים ובעולם הבא שהשארות הנפש לא היה צריך
הכתוב לאמרו שהוא טבע והכריתות שהוא חוץ מן הטבע
כתב וברכות וקללות שהם חוץ מן הטבע כתב שהיה צורך
לכתבם שהם מופתים נסתרים שאין בטבע העולם שירד מטר
בעבור זכות האדם ויעצרו השמים בזרענו שביעית שהיא
שנת השמיטה או בעבדינו עבודה זרה ושנאריך ימים ונהיה
חזקים ובריאים ובבנים ובכבוד בקיום המצות וההפך אם לא
נקיימם כל זה חוץ מן הטבע והוא סוד נסתר כמו שאמר ולכן
האריך הכתוב בזה ולא דבר כלל בהשארות הנפש שהוא
טבע וכתב הכריתות שהיא חוץ מן הטבע כמו שאמרנו · וכבר
אמרה אביגיל דרך משיחות לדוד המלך והיתה נפש אדוני
צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך ואת נפש אויביך יקלענה
בתוך כף הקלע ראה כמה הפליגה לדבר בזה הענין כי נפש
הצדיק שהיא זכה תעלה דרך גדולה ואין לה מעיק שיעכבנה
אלא עולה ליסודה ונצרות בצרור החיים שלא נתערבה עם
טומאת היסודות שיעיקוה ומנעוה · אבל נפש הרשע
שנתערבה ונתגלגלה ביסודות יש לה מעיקים ומונעים
ומעכבים והם טומאת היסודות ואם יכריתנה לעלות דבר
הרוחני שבה יעלה בהכרח ותרד עם היסודות שנתערבה
בה והביאה משל הקלע שמכריח האבן לעלות חוץ מטבעה
ובסור ההכרח תשוב ליסודה למטה כמי שמשליך צרור או
אבן למעלה ותעלה בהכרח כח המשליך ובסור ההכר' תשוב
ליסודה כן הנפש הטמאה שנטמאת בעבירות ובהנאות
הגופניות אף על פי' שתרצה לעלות בכח רוחני שבה
המכריח עבירות היסודות שבה הנה יורידוה למטה · הנה
התבאר כי שכר העולם הבא לא הוצרך לכתוב בתורה כי
ידוע הוא ודבר שכלי הוא ושאר הטובות והרעות הגופניות
הבאות בסיבת המצות או העבירות שהם חוץ לשכל הוצרך
לכתוב באמת וכתב ברכו למען ייטב לך והארכת ימים וזהו
לעולם שכלו טוב ואמר בזו הפרשה יותר מבואר למען ירבו
ימיכם וגומר כימי השמים על הארץ והגלוי והחתום אמת
כימי השמים והארץ ממש לדור דורים והחתום הם השמים
והארץ העליונים הרמוזים בפסוק בראשית שהם ימות עולם
ועוד רמז בכאן לתחיית המתים כמו שקבלו רבותינו ז"ל לתת

לבם היה לו לומר כמו שאמרו בניכם וימי בניכם ואמר להם רמז לתחית המתים ואמר על האדמה שהיא ארץ ישרא׳ רמז לגאולה ולקיבוץ הגליות שנהיה בארץ הקדושה אשר שם עיקר המצות והקדושה והנבואה והשכינה והשגחת השם תמיד בה כמו שמוזכר בזו הפרשה דכתי׳ כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא ופרש״י ז״ל אלא טובה ממנה כי אי אפשר שיספ׳ בגנות ארץ ישראל דהא כתי׳ וחברון שבע שנים נבנתה כמו שדרשו זכרם לברכ׳ בספרי ובמסכת כתובות כמו שהזכירו שם אבל הרמב״ם ז״ל פיר׳ דברי׳ כפשוטן זאת הארץ אינה כארץ מצרים שתשקוה ברגליך שהיא מלאה נהרות ואגמים ובין שיהיו צדיקים או רשעים המטר אינם צריכים וזאת הארץ היא ארץ הרים והיא צריכה דרישת השם תמיד כי למטר השמים עיניהם תלויות ואם תשמרו מצותי ונתתי מטר ארצכם וגו׳ כמו שאמ׳ למטה ואם לא ועצר והנה היא נקשרת עם הפרשה של אחריה ואף על פי כי נקל בעיני השם להוביש נהרות מצרים ולאבדם עם כל זה ארץ ישראל תאבד מהרה כי החולה צריך זכות שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא יביא עליו ייסורין והנה זה מן התוכחות והאזהרות ולכן אמ׳ אחרי זאת והיה אם שמוע תשמע וגו׳ ואכלת ושבעת והיא שתי ברכות ברכת המטר ורבוי התבואה ועוד שתהא ברכה מצויה בפת ותתברך במעים ואם יפתה לבבכם יעצר השמים ותגלו מעל הארץ הטובה וסמוך לגלות ושמתם את דברי אלה וגו׳ לומר שלא יעלה בלבנו חלילה כי לאחר שגלינו שאין אנחנו חייבין במצות וכמו שהיו רשעי ישראל אומרין ליחזקאל הנביא עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו כלום והשיב להם והעולה על רוחכם היו לא תהיה׳ אלא הודיענו וצונו שנהיה מצויינין במצות השם חובת הגוף כתפילין וציצית משל למלך שכעס על אשתו ומסרה לבית אביה וכו׳ וכן ירמיהו אומר הציבי לך ציונים וכמו שהאריך בזה הרמב״ן ז״ל ופירש המשל שלא נתן לנו גט כריתות ולא מכרנו כמוכר עבדו אלא שכעס עלינו כמי שכעס על אשתו׳ ומה שאמר ירמיהו וארא על אודות אשר נאפה בתולת ישראל שלחתיה׳ אמרו במדרש משל למלך שכעס על אשתו בקש לגרש קרא לסופר אמר לו כתוב גט ותן לאשתי אמר הסופר אם אני כותב גט לזמן יתרצה המלך לאשתו גנאי הוא למלך להחזיר גרושתו כתב הגט בשמו אני פלוני הסופר מגרש למלכה ונתנו לה במצות המלך לימים נתרצה המלך לאשתו בקש להחזירה אמרו לו יועציו גנאי הוא לך להחזיר גרושתך אמר המלך נראה הגט היאך נכתב מצאו אני פלוני הסופר וכו׳ שמח המלך שהגט אינו כלום ולקח את אשתו כך בירמיהו כתיב שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה דברי עצמו ולכן התחיל דברי ירמיהו כי הדברים הוא מעצמו אמרן ולכן אמר ישעיהו כה אמר יי׳ אי זה ספר כריתות אמכם וגו׳ ויש מפרשים עוד כי מה שאמר ירמיה שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה לעשרת השבטים שהיא בתולת ישראל כמו שהוזכר בזה הכתוב ונטל מהם המלכות שלא יהא לעולם מלך מהם בבתחלה שהיו מלכי ישראל מהם שהמלך יהיה מבית יהודה כנבואת יעקב לא יסור שבט וגו׳ והיינו דכתיב ולא יחצו עוד לשתי ממלכות אבל ליהודה שגלו באחרונה היו אומר ישעית אי זה ספר כריתות וגו׳ ועל כן בא בהפטרה הזאת קודם לזה הפסוק ותאמר ציון עזבני יי׳ שהיתה תמיהא על אורך גלותינו זה וכמי שהיא עזובה ממש ושכחה׳ ורז״ל דרשו במסכ׳ ברכות היינו עזובה היינו שכוחה אמרה כנס׳ ישרא׳ לפני הקב״ה מנהגו של עולם אפילו מלך בשר ודם נושא אשה על אשתו אינו שוכח הראשונה ואתה עזבתני ושכחתני אמר הקב״ה לנביא אמור לכ׳ בתי י״ב מזלות בראתי ברקיע ולכל מזל ומזל בראתי

לו שלשים חיל ועל כל חיל בראתי לו שלשים ריהטון ועל כל ריהטון עשרים לגיון ועל כל לגיון שלשים גיסטרון ועל כל גיסטרון שלשים קירטון ועל כל קירטון בראתי שס״ה כוכבים כמנין ימות השנה וכלם לא בראתים אלא בשבילך ואתה אמרת עזבתני ושכחתני התשכח א׳ זה עולה מרחם וגומר׳ כלומר התשכח עולות ופטרי רחמים שהקריבו לפני במדבר אמרה לפניו רבונו של עולם הואיל ואין שכחה לפניך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר גם אלה תשכחנה פירו׳ אלה אלהיך ישראל אמרה לפניו הואיל ויש שכחה שמא תשכח מעמד הר סיני אמר ואנכי לא אשכחך מ׳ אנכי יי׳ אלהיך וגו׳ כמה הפליגו בזו ההגדה כי כל הנמצאות עליונים ותחתונים הם לצורך ישראל ושמו תמיד עלינו ולכן אנו חייבין במצות שהם חובת הגוף בחוצה לארץ להיותם אות וחותם שלא מכרנו ולא גרשנו כי שמו והודו עלינו ולכן משלו משל לבנו של מלך שקצ׳ עליו ושלחו מביתו אמר לו אבי מה אעשה כי מי שיראני חוץ מביתך ומלכותך יאמר שמכרתני ושכחתני ולא תשיבני עוד למלכות אמ׳ לו בני ח״ת מ׳ עליך וכן בכאן אמ׳ ירמיהו הציבי לך ציונים כלו׳ מצויינין בציצית ותפילין ומזוזת וסוכ׳ שופר לולב וזולתן ואנו משכימין ומעריבין לבתי כנסיות ובתי מדרשות ולובשין לבוש מלכו׳ והוא דותם שאנחנו בניו ולא עזבנו ולא שכחנו וישוב ירחמנו כבתחלה וירבו רחמיו עלינו ויזכרנו לטובה לפניו וכמו שהבטיחנו הנביא הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יי׳:

פרשת ראה

אחרי יי׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו ובו תדבקון׳ הכתוב הזה הוא בזו הפרש׳ בענין נביא השקר ונכתב באמצע הענין ההוא בפרשה כי יקום בקרבך ויש לבאר למה נסמך לזה הענין ויש לנו להקדים הקדמה שהיא מפתח להבין זו הפרשה כי היא סתומה כי בכאן נראה שכל נביא שינבא לעבוד ע״ז אפילו שיתן אות או מופת או שתיהן שלא נשמע אליו אלא שיהרג ובמ׳ שופטים אמר סתם כי כל נביא שינבא בשום ענין שאם יבואו דבריו ויתקיימו שנשמע אליו ואם לא נשמע שהשם יענישנו כמו שכתוב שם נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך וגו׳ והיה האיש אשר לא ישמע וגו׳ אך הנביא אשר יזיד וגו׳ וכי תאמר בלבבך איכה וגו׳ כי ידבר הנביא וגו׳ הנה אם אמר אם יבואו דבריו שנשמע אותו נראה כי הפרשיות חלוקים ונקד׳ ונאמר כי ברצות השם בישראל הקים בהם נביאים מה שלא עשה בשום אומה וזהו מקרב אחיהם נביא מקרבך מאחיך כלומר מארצך מארץ ישרא׳ ומאחיך שהיא אומת ישרא׳ ללמד שאין הנבואה שורה אלא על ישראל ובארץ ישרא׳ כמו שכתו׳ משא גיא חזיון והראיה מן יונה בן אמיתי שהיה בורח חוצה לארץ כדי שלא תשרה עליו נבואה דכתי׳ ויקם יונה לברוח תרשישה שהוא חוצה לארץ וכתיב מלפני יי׳ כי לא אמר מפני יי׳ כי חלילה שיעלה בלב יונה שיברח מפני יי׳ ואנה יברח וכמו שכתוב אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אבל אמ׳ מלפני ר״ל מהארץ שהיא לפניו ותמיד פניו שם ועיניו וכמו שכתוב תמיד עיני יי׳ אלהיך בה וכן בקין ויצא קין מלפני יי׳ כלו׳ שיצא מהארץ הקדושה אשר לפניו אשר היה שם מושבם כי משם נברא אדם הראשון ואמרו במדרש בענין יונה אתה בורח למקום שהוא בורח מלפני השם דכתי׳ הים ראה וינוס והיאך

אתה חושב להנצל בים וסיבת בריחותו אמרו חכמים ז"ל
כי בעבור שהיה שלוח להנבא לנינוה שהיא עיר האומות
לומר שהשם רוצה להפוך אותה על החמס שבידם כי השם
אף על פי שאינו משגיח בענייני אומות העולם לא שמניחם
למקרים כמו שאמר הנביא לישראל רק אתכם ידעתי וגומר
זהו שאינו משגיח עליהם בשאר עבירות אבל בחמס אינו
סובל ומשגיח בהם ומענישם ועל כן היה שולח להם נביאו
וחשב יונה שהאומות הם בעלי תשובה ואולי ישובו לשם ית'
ונמצא נביא שקר ועוד שהיה לישראל למכשול עון שיאמרו
אומות העולם שאין להם תורה הם בעלי תשובה וישראל עם
ה' ונוחלי תורתו הם עם קשי עורף וחס על כבודם ולא חשש
למאמר השם ולדבורו וזהו שאמרו ז"ל על יונה תבע כבוד הבן
ולא תבע כבוד האב ולכן נסתלקה ממנו נבואה דכתיב אל
יונה שנית לאמר ולא שלישית ונשתלח להם נחום האלקושי
דכתיב משא נינוה ספר נחום האלקושי ומה ששרתה נבואה
על יחזקאל בארץ בבל הוא בעבור שהנבואה התחילה עליו
בארץ ישראל ועם כל זה לא היה נגלה אליו אלא על הנהר
נהר כבר חוץ לעיר במקום קדוש וטהור כמו שמוזכר גם כן
בדניאל על אובל אולי והוא חדקל וכן במשה כצאתי את העיר
הנה כי הנבואה לא היתה שורה אלא בארץ ובעם ה' בלבד
דכתיב אל עבדיו הנביאים וכתיב ואקים מבניכם לנביאים וגו'
ויש לנו לדעת כי לא צוותה התורה שנאמין לכל איש שיאמר
נביא אנכי ואפילו יתן אות או מופת אלא אם כן האיש ההוא
חסיד גמור הולך בדרכי התורה ובפרישות והוא חכם וגבור
ביצרו ועשיר בחלקו וכמו שאמרו אין הנבואה שורה אלא על
חכם וגבור ביצרו ועשיר בחלקו וכן כתב הרמב"ם ז"ל וכן כתב
רש"י ז"ל בפירושיו אם הוא מומחה לך שהוא צדיק גמור
כאליהו בהר הכרמל עד כאן · וכמו שכתוב עליו בפירוש הרמ"ם
ז"ל בפרשת שופטים ובהיות הנביא מוכתר באלו המדות ויתן
אות או מופת צוה השם שנאמין בו לא מפני האות והמופת
כי יתכן שהם כשוף אלא מפני נאמנותו וחכמתו ומדותיו
הטובים כמו שצותה התורה שנאמין לשני עדים ויתכן שהם
עדי שקר והראייה ממשה שלא האמינו בו מפני האותות אע"פ
שעשה להם כמה פעמים נסים וקרע להם הים לא האמינו
ונכנס להם ספק בלבם שהם כשוף עד מתן תורה דכתיב
בעבור ישמע העם בדברי עמך ולא בעבור שמיעת קול הדיבור
אף שיהיה קול נברא עצום מאד כי אין בזה האמנה יותר
מבקריעת ים סוף כי עדיין יסתפקו אם הוא כשוף אבל היו
נביאים ושמעו שהחל נבואתו והיו הם כמוהו נביאים והיו
מחיצות מחיצות וזהו שאמר משה לשם אחר האותות שעשה
לו בהר סיני והן לא יאמינו לי ומה שכתוב ויאמן העם לא כל
העם כי אחרי כן בים סוף כתיב ויאמינו בה' ואע"פ כן היה
מקפוק בלבם עד מתן תורה שראו בעיניהם ושמעו באזניהם
הדבור והגיעו כלם למדרגות הנבואה והכירו מעלת משה
ואמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים ובאותה שעה נקבעה
התורה בלבם ושמעו באזניהם התורה מפי הגבורה ואמרו
לא אוסף עוד ומשם ואילך אפילו יבא נביא גדול באותות
ומופתים ויבא כנגד התורה להכחיש שום דבר או שיוסיף או
יגרע אין שומעין לו אלא ימות ואפילו אם יבא כנגד הקבלה
וכמו שאמרו אפי' יבא אליהו ויאמר חולצין בסנדל אין שומעין
לו ואמרו האדים אלו אמרה יהושע בפומיה לא ציתינא ליה
וזהו תנורו של עכנאי שלא השגיחו בבת קול הא למה זה
דומה לדיין שראה בעיניו שהרג פלוני נפש או הלוה פלוני
לפלוני מעות ובאו עדים והעידו הפך מה שראה שאינו שומע
אליהם והמשל שהביאו במדרש למלך שמינה לשר מלכותו

ואמר לו פנים בפנים אני מקפיד אותך על מלכותי ותתנהג
כך וכך ואל תשנה מזה הדרך ומזה המאמר בשום פני בעולם
ואפילו יבא לך אדם בשמי ויביא לך כתבי וחותמי לא תאמן
מה יש לו לעשות זה השר אלא לקיים מצותיו ואפילו יבואו
כמה בני אדם כשרים ונאמנים ובחותם המלך אין לו לעבור
ואם עבר דמו בראשו כך אנו בית ישראל היינו בסיני ושמענו
דברות השם אנכי ולא יהיה לך ושאר מצותיו ואמר לנו
שנקיים מצותיו ולא נוסף ולא נגרע על דבריו ומעתה אם יבא
אדם ויאמר שהוא נביא ויעשה אות או מופת ויאמר השם צוני
שתעבדו ע"ז פלונית או שהוא אומר שלא תשמרו השבת
לעולם כי הוא מסיר אותה מצוה או הוא מוסיף לכם מצוה
אחרת מה יש לנו לעשות שלא נשמע אותו כלל אפי' בכמה
אותות ומופתים אלא שיומת מיד ועל זה כתב שלמה המלך
עליו השלום אל תוסף על דבריו וגו' ומלת אל תוסף משמע
שני עניינים תוספת ומגרעת ובעבור כן בא בשבא ובדגש
המ"ם שהוא לשון מגרעת כמו מן תמפא והוא לשון קצוץ
שהגורע קוצץ בנטיעות שהן המצות ועוד מקצץ ממש כי
התורה שמותיו של הקב"ה ועל כן ימות מיד וזו היא פרשת
כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וכתיב למעלה כל הדבר
אשר אנכי מצוך היום תשמרו לעשות לא תוסיף עליו וגומר ·
ואמרה תורה לא תשמע אל דברי הנביא ההוא אם כן מה
הוא הכתוב הנאמר בפרשת שופטים אליו תשמעון והוא
בעניני הרשות או בביטול מצוה לפי שעה בלבד כאליהו בהר
הכרמל שבנה מזבח והקרי' קרבן בשעת איסור הבמו' והקריב
שחוטי חוץ או יהושע בירידו שחלל שבת אחד כדברי רז"ל
אבל אילו יבא אליהו ויאמר הקריבו קרבן בבמה בשעת איסור
הבמות מהיום הזה והלאה אין שומעין לו וחייבין מיתה אבל
בענין ע"ז אפילו לפי שעה אין שומעין לו אלא יומת מיד ויש
לנו לבאר במה שאמרנו שהנביא נאמן הוא כשיבואו דבריו
ולא יבטל מהם אפילו דבר קטן אבל אם לא יתקיימו דבריו
ואפילו במקצת שהוא אינו נביא ויש ענין שיאמר הנביא ולא
יבא לפעמים ועם כל זה הוא נביא אמת וזה הוא כשבמשית
הנביא דברי פורענות שיבא דבר פורענות מקרה רע אחד
ולא יבא שישובו העם או היחיד בתשובה וינחם ה' על הרעה
ולא יבא כחזקיהו שאמר לו ישעיהו צו לביתך כי מת אתה
וחזקיהו התפלל ונתוספו לו חמש עשרה שנים אבל אם יבטיח
הנביא בטובה או בנחמה לעם או ליחיד אפילו יעשה הרע
לפני השם אינו חוזר ואם לא יבואו דברי הנביא בזה אינו נביא
אמת וכמו שאמרו חכמים ז"ל מדה טובה מרובה ממדת פורענו'
וכמו שאמרינן במסכת ברכות כל דבר שיצא מפי הקב"ה
לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו מנא לן ממשה דכתיב הרף
ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול וגו' ואע"פ שהתפלל
משה ובטל הגזיר' הטוב שהבטי' למשה על תנאי שלא יתבלל
לא בטל דכתיב ובני משה עלו למעלה ואמרו ז"ל למעלה מס'
רבוא הא למדת שלא יבחן הנביא אלא בהבטחת טובות ואי
קשיא לך רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע
וכתיב ושב הגוי ועשה הרע בעיני ה' וגו' ונחמתי וגו' כי תינח
בדברי פורענות אבל בדברי השובה היאך כתי' ונחמתי ותירוץ
הקושיא שתשוב השובה על כל פנים ואחר כך תסתלק ·
ותירץ הרמב"ן ז"ל שזה הוא במחשבה אבל אם יצא מפי הקב"ה
אינו חוזר דכתיב יצא מפי צדקה ועיקר דברינו אמת וזהו ענין
ירמיהו עם חנניה בן עזור נביא השקר שירמיהו היה מנבא
רע ועושה מוסרות ומוטות והיה אומר לישראל הביאו צואריכם
בעול מלך בבל וחנניה בן עזור שבר את המוטות ואמר כה
אמר ה' שברתי עול מלך בבל ואמר עוד כי כלי בית ה' ישובו
למקומם

למקומם ואמר ירמיהו אמן כן יעשה ה' ׃ ואמרו ז"ל שהחניף לו ירמיהו כמה שאמר לו אמן כן יעשה ה' ועל כן נענש ירמיהו ועל כן אמרו כל המחניף את הרשעים נופל בידם ואם לאו נופל ביד בנו מנא לן מירמיהו שהחניף לחנניה ונפל ביד בן בנו דכתיב ושם בעל פקידות ושמו יראיה בן שלמיה בן חנניה לאמר אל הכשדים אתה נופל כלומר אתה מתחבר וכן תרגם יונתן את משתמע וכן לכו ונפלה אל מחנה ארם פירו' הוציא עליו שם רע כי היה רוצ' להתחבר עם חיל בבל שהיו צרים על העיר והיה בעל פקידות ממונה על שער העיר לבל יצא איש לחיל הכשדים והשליכו את ירמיהו בבור וטבע בבור והגיע למות כמו שכתוב שם בענין עבד מלך כושי ויש אומרים כי צוה חנניה לבנו ולבניו שישמרו איבה לירמיהו על שהוצי' עליו שם נביא שקר ושמרו לו זו האיבה ׃ ועוד דרשו ז"ל באומרו אמן כי אני מרויח בנבואתך כי אני אוכל תרומות ומעשרות ואתה מפסיד שאתה גבעוני וכן כתב חנניה בן עזור מגבעון ואמר לו אלו הכתובים אך שמע נא הנביאים אשר היו וגומר הנביא אשר ידבר לשלום וגו' כלומר אם לא יבואו דברי אין בכך כלום כי אני מנבא לפורענות ואולי ישובו ויהיו כדבריך אבל אתה מנבא טובות ואם לא יבואו דבריך אתה נביא שקר ׃ ואמרו במדרש כי חנניה היה קורא לירמיה נביא שקר אמר לו ירמיה השנה אתה מת כי סרה דברת וכתיב וימת חנניה בן עזור בשנה ההיא בחדש השביעי והקשו רבותינו ז"ל אם כן לא מת בשנה ההיא אלא בתשרי של שנה אחרת ואמרו שמת ערב ראש השנה וצוה לבניו שלא יקברוהו עד תשרי של שנה האחרת להכחיש נבואתו של ירמיהו וכן תרגם יונתן ומית בשתא ההיא ואיקבר בירחא שביעאה ולפי הפשט בשנה ההיא מת רוצה לומר בתוך שנה לנבואתו כי לא אמר השנה הזאת אלא השנה הנה פירשנו הפרשה הזאת של נביא השק' ויש לפרש זה הנביא מה הוא יש מפרשי' שהוא כה"ן בערבי והוא קוסם ובלעז אדיבי"נו מדבר עתידות וסבת זה הענין כי בקצת נפשות אנשים כח נבואי ידעו בו עתידו' לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד בדבר פלוני ולא ידעו הפילוסופים סבת זה הענין אבל זה הענין נתאמת לעיני הרואים וקוראים לו הפילוסופים כה"ן כמו שאמרנו ׃ ויש חולקין בסבת ידיעתו העתידות יש אומרים שהוא בכח השדים והאומרים זה משימים חלוק בנבואות ואומרים כי הנבואה היא מהשדים והחלו' מהמלאכי' והקסם והנחוש מהשדים ׃ ויש מחכמי המחקר אומרים כי כשתחזק הנפש המשכלת ותכניע הנפש המרגשת והנפש שמתאוה תדבק בשכל הפועל ׃ ידע העתידות ולכן תמצא הקוסמים קצרי קומה ומכוערים שהנפש הטבעית חלושה בהם והמשכלת חזקה והביאו מעשיות ממוחשין אומרים עתידות ובאו ׃ ואמרו כי חכם אחד שמו פיתאגורש היה כן ואמרו שהיה מחרן והיה יודע עתידות ויש אומרים כי במולד הלידה יקרה זה בהיות כוכב במחברת גדולה ׃ ויש אומרים כי הוא מהנביאים מנגב כמו שכתב ר' אברהם וכן בא בכתוב מנגבי דברי וגומ' וכתב הרמב"ן ז"ל כי כשישפע כח השכלי על כח המדמה לבד בסבת השפע או בסבת המקבל יהיה קוסם ׃ וכשישפיע על כח הדברי' יהיה בעל עיון וחכם ודברי' וכשישפע על שניהם יהיה נביא ויהיה נביא שם גזור מן ניב שפתים מדבר וזה הנביא כתב הר"ם ז"ל בדרך הפשט שהוא נביא ע"ז שיאמר צלם פעור שהוא השדים שלחני אליכ' ומצות שתעבדוהו בכך וכך וזהו מדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ונראה מדברי רבותינו ז"ל שהוא נביא ממש שהיה תחלה נביא אמת וחזר נביא שקר כחנניה בן עזור ולפי הדרך הזה מפרש שזה הנביא שיקום עתה היה תחלה נביא מוחזק

באותות ומופתים שעשה תחלה ועתה אין צריך להת אות ומה שאמר ונתן אליך אות או מופת רוצה לומר כבר הרשיע ואמר נלכה ונעבדה כי המוחזק אינו צריך אות על כל דבר כמו שאמרינן בסנהדרין והעובר על דברי נביא חייב מיתה בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ואמרינן מנא ידע דאיענש והא מיכה דלא יהב אות ונענש מוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק מוחזק שאני ׃ אליהו בהר הכרמל היכי שמעינן ליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכי דמוחזק שאני וכן הוא דעת ר' עקיבא התם בסנהדרין שאמר על נביא שקר המתנבא בשם ע"ז ובא האות והמופת וגו' לא תשמע אל דברי הנביא וגו' אפי' מעמיד לך חמה כיהושע באמצע הרקיע כי מנסה יי' אלהיכם ׃ אמר ר' עקיבא חלילה שהקב"ה מעמיד חמה לעוברי רצונו אלא כגון חנניה בן עזור שתחלתו נביא אמת ולבסוף נביא שקר ׃ ופרש"י ז"ל כי כשהיה נביא אמת היו קורין לו חנניה הנביא נתן אות על דבר אמת וכשהרשיע והיה קורין לו חנניה בן עזור היה אומר עיבדו ע"ז וסמכו עלי שאני מוחזק על האות שעשיתי ולא היו יודעים שהרשיע ׃ ואות ומופת אמרו בספרי אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה בשתי לשונות והרמב"ם ז"ל כתב בדרך הפשט אות הוא מגזירת אתא בקר ענין הבא בטבעו של עולם כגון מטר וברד וארבה שיאמר שיבא ביום פלוני ומופת הוא כמו פלא מופלאת והוא מלה קצרה והוא דבר מחודש וכן אתיא ותמהיא שהוא דבר תימה כמו ונתתי מופתים בשמים ובארץ וגומ' דם ואש וזהו מאמרם אפילו מעמיד לך חמה וכו' שהוא מופת גדול ומה שלקחו ז"ל זה המופת מהחמה של יהושע יותר מקריעת ים סוף או הירדן או מופתים אחרים יש בו שני טעמי' האחד מפני שהוא פלא גדול ושינוי טבע כי דבר גדול הוא שאם ישקוט הגלגל מתנועתו אפי' רגע יחרב העולם ויחזור לתוהו ובוהו והשם יתברך שהוא אדון העולם מניעו ומעמידו ברצונו והשני שדבר ידוע כי המכשפים יש להם כח בתחתוני' אבל אין להם כח בצבא השמים כלל וזה היה ענין חרטומי פרעה ועל זה לא הוצי' פרעה את העם עד מכת בכורו' שעשה שפטי' בעליונים וזה הוא השמים שמים ליי' כי אין הכוונה שהשמים הם ליי' והארץ לבני אדם אלא שלא נתן כח לבן אדם בעליונים שהם לו לבד אבל בארץ נתן כח וחכמה ולכן הזהירה תורה מאלו הקוסמים בעבור כי יש ממשות בפעולתם כי אם לא היה בהם ממשות לא היתה אוסרת התורה פעולות של הבל ואין בם מועיל ׃ וחכמים ז"ל אמרו למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה וזה היה עיקר ע"ז וירידת כח בצורות שהיו בדור אנוש והדורות האחרונים לא ידעו דרך הראשונים וידעו קצת אבל לא כחכמה הראשונה וכבר כתב זה הדב' החבר למלך הכוזר והביא לו משל מרופ' א' בקי מאד יודע בענין הרפואות והיה מרפא לכל הרואים אליו כי היה מבין התחלואים וכח הרפואות ונתפרסם מאד בכל העולם פעם אחת באו בני אדם לחנותו ולא היה מצוי שם נכנס אחד בחנותו ולקח מן הכלים רפואו' בלא מדה ומשקל ובלא ידיעת מחלה ויחלק לכלם בלי השגחה ועיון והרג הרבה בני אדם באותן הרפואות שהיו נרפאים אם היה יודע לתתן במקומם הראוי ונתרפאו קצתם במקרה וכסומא בארובה והרואים שנתרפאו על ידו חשבוהו לחכם ושהוא רופא והאמינו כן ואינו כן כי הדעת היא ברופא היודע טבע הרפואות וזה עשה בלא דעת ונתרפא במקרה והרופא הוא הקדוש ברוך הוא והמרקחות הם הכחות וזה הרופא השוטה הם הפועלים בלי ידיעה ובני אדם השוטים הם השועים אחריהם ולכן אמר השם לא תשמע אל דברי הנביא ומלת הישכם אוהבים יש לה

ענין כמו להנחיל אוהבי יש שהשם מנחיל אותנו השו׳ הצפון ויש הוא היוד מהשם הגדול ושין משדי וענין תנסיון נקרא כן מצד המנוחה לא מצד הסבה ומה שאמר לדעת ים פועל יוצא שיודע בפועל מה שהוא בכח וגלוי לפניו יתברך וכמוהו לדעת כי אני י״י מקדשכם · הנה ביארנו זה הענין בקוצר ומאחר שבא לידינו ענין החמה ליהושע יש לשאול היאך אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו והנה חכמים ז״ל אמרו שהי׳ בימי משה כמו שלמדו גזירה שוה מתת תת ויש מפרשים בו שני טעמים האחד כי עמידת השמש ליהושע היה בתפלה כמו שאמר הכתוב לשמוע י״י בקול איש ועמיד׳ החמה למשה לא היה על ענין תפלה אלא מעצמו · והשנית כי עמידת חמה ליהושע היה כיום תמים וכמשה לא היה כל כך · וכבר כתבו רבותינו ז״ל במסכת ע״ז כמה הלך וכמה קם והוא היה נס גדול ביותר לשנוי טבע גדול והר״מ ז״ל ור׳ דוד קמחי ז״ל פירשו שהענין היה בתקופת שהימים קצרים ועמד השמש בין הליכה ועמידה כיום תמים של תמוז שהוא יום תמים והוא בדרך המשל · אבל קבלת רבותינו ז״ל נכרית והוא האמת · ויש לנו לפרש ענין אותם הכתובים של יהושע שהם חמורים וסתומים אמר שמש בגבעון דום פירוש דום עמוד כמו דומו עד הגיענו וחכמים ז״ל פירשו דום שתוק כלומר שירה כי בהליכתו משבח ליוצרו ויהושע אמ׳ שירה במקומו ומה שאמ׳ וירח בעמק אילון יש לשאול כי מרחק גדול יש מן גבעון לאילון כי זה בגבול דן וזה בגבול בנימן ויש מפרשים כי שני נסים היו בשני אמירות ובשתי פעמים כי כשהיה יהושע בגבעון היה השמש בחצי השמים ואמר שמש בגבעון דום ולא אמר יותר ועמד השמש כיום תמים וכשהיה השמש רוצה לבא עדין לא נגמרה המלחמה ויצא הירח והיא בתחלת החדש ואמר ליה יהושע וירח גם כן והיה הירח באותה שעה בעמק אילון ואמר לה דום עד יקום גוי מאויביו וכתיב וידום השמש וירח עמד שהם שני ענינים משונים · ויש במדרש שהדבור היה בבת אחת כמשמעו הכתוב והיה ערב שבת וחצי היום ונתירא יהושע שמא יחללו שבת ואמר שמש בגבעון דום שלא תכנס וירח שהיה לה לשב בעמק אילון שלא תצא וכן היה ועמד השמש בחצי השמים ל״ו שעות בשיעור ליל שבת ויומו וליל יום ראשון והשמש לא נכנס והירח לא יצא ומה שאמר הלא היא כתובה על ספר הישר הוא מה שאמר הכתו׳ ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וגו׳ ויש מפרשים בפסוק נגד כל עמך אעשה נפלאות וזה הוא ענין יהושע אשר אני עושה עמך קירון פנים או עמידת שמש וירח כמו שלמדו מתת תת · ועתה נשוב לפרש הפסוק שהתחלנו והאיך נקשר עם ענין נביא השקר אמר אין לכם לשמוע בקול נביא כזה אלא שתלכו אחרי נביא האמת ולכן פירשו בספרי אחרי י״י אלדיכם תלכו זה ענן כלומר שנלך אחרי מאמרו ומאמר נביאיו כמו שהיינו הולכים אחרי הענן ועוד להם ז״ל אחרי י״י אלדיכם אחר מדותיו ודרכיו מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון מה הוא מלביש ערומים אף אתה כן מה הוא מבקר חולים אף אתה כן וכמו שלמדו מאדם שעשה לו ולאשתו כתנות עור ומאברהם שבקר אותו דכתי׳ וירא אליו י״י ונחם ליצחק דכתיב ויהי אחרי מות אברהם וקבר למשה דכתיב ויקבור אותו בגיא ואין ספק שיש ענין גדול שמצינו באברהם התהלך לפני · וכתיב האלדים אשר התהלכו אבותי לפניו · ומצינו בחנוך ויתהלך חנוך את האלדים · ובנח את האלדים התהלך נח · ורבותינו ז״ל אמרו משל למלך שהיה לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן לגדול אמר הלך לפני לקטן הלך עמי אברהם שהיה כחו יפה אמר לו הלך לפני ולנח שהית בינוני אמר ליה הלך עמי ר׳ יוחנן

אמר משל לרועה שעומד ומביט בצאן שלפניו ר׳ שמעון בן לקיש אמר משל לנשיא שעומד ומביט בזקנים שלפניו על דעת ר׳ יוחנן אנו צריכין לכבודו על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודינו ויש בזה ענין והוא סוד הברכות שאמר בפרש׳ שעברה ובכאן כתיב אחרי י״י אלדיכם תלכו הוא רמז למלאך ששמו בקרבו דכתיב כי השמר מפניו וגו׳ והוא רמוז במלת וראית את אחורי ועל זה כתיב טוב אחרית דבר מראשיתו ואותו תיראו שיהא מוראו עליכם ותאמינו שיש בידו להמית ולהחיות ובידו נפש כל חי ועוד להם ז״ל אלו מצות לא תעשה פירוש כי הם באים מצד היראה ולכן מענישין עליהם ואין מענישין אותם על מצות עשה ובקולו תשמעו לעשות כל מה שיצוה ממצות דתורה כמו שאמר שמואל לשאול נסכלת כי לא שמרת את מצות י״י וכתיב למה לא שמעת בקול י״י ואותו תעבודו עבודת הנפש והגוף והממון וכמו שפירשנו בפרשה שעברה ואף על גב שכבר הזהיר בפרשה האחרת בפסוק את י״י אלדיך תירא בא להזהיר ליחיד ולרבים לפרט ולכלל : ובו תדבקון יש מפרשים צווי כשאר הדברים לומר שנדבק בחכמים וכמו שאמרו ז״ל וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר כי י״י אלדיך אש אוכלה הוא אל קנא אלא להדבק בחכמים ולהטיל מלאי לכיסם ולשא בתם ולתת בתם לבניהם וזה הוא הדבוק ויש מפרשים שידבק האדם מחשבותיו בשם כל שעותיו ורגעיו כמו שדרשו אל תפנו אל מדעתכם וכתיב שויתי י״י לנגדי תמיד ואז תהיה השגחת השם תמיד עמו ולא יונח למקרים כאמרו לא יגרע מצדיק עינו וכתיב רגלי חסידיו ישמור · וכבר כתב הרב רבינו משה ז״ל דברים נכבדים בזה בסוף ספרו בהגדה שכתב · וגם הרמב״ן בפירוש איוב בפסוק לא יגרע מצדיק עינו · וי״מ כי הוא הבטחה אחת שיש כל מה שאמרתי ובו תדבקון בסוף והוא רמז לעלוי הנשמה ולהיותה צרורה בצרור החיים · וגם פירש הר״מ ז״ל הפסוקים שבאו בזו הפרשה והם בנים אתם לי״י וגו׳ ושרש״י ז״ל פירש מאחר שאתם בניו של מקום ראויים אתם להיות נאים לא מקורחים ולא גדודים וזה אינו מחוור דאם כן יהיה איסור הקרחה והגדידה אפילו שלא על המת ועל דעת רז״ל אין המצוה הזאת אלא על מת בלבד וכמו שאמרו ז״ל יכול טבעה ספינתו בים תלמוד לומר למת · ורא״ב פירש אחר שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם כאב לבנו אל תתגודדו על מת כי כל מה שעושה הוא לטוב לכם ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל האומות על כן לא תעשה כמעשיהם · והר״מ ז״ל פירש כי עם קדוש בקיום הנפשות לפני השם יתב׳ ואמר אחר שאתם עם קדוש וסגולות השם לא ישא אלדים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי להתגודד ולהקרח על הנפש ואפילו ימות בנוער ולא אחר הבכי כי השבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים אף בחיים ומכאן סמכו רבותינו ז״ל באמרם אסור להתאבל יותר מדאי עד כאן וזהו חיבה יתירה שנקראו בנים וכמו ששנינו חביבין ישראל שנקראו בנים וידוע כי מעלת בן גדולה ממעלת בנין ואם אין בן אין אב וכביכול האב צריך לבן והבן לאב וזהו שכינה בישראל צורך גבוה דכתיב ישראל אשר בך אתפאר וזהו חיבה יתירה עד מאד הנה כי קיום הנפשות הבטחה בישראל וזהו ובו תדבקון ובמקום אחר כתיב ולדבקה בו וכן פירש רבינו חננאל ז״ל בסוף וזהו ענין עולם הבא · ויש מפרשים כי בזה הכתוב יש בו ששה עניינים כנגד ששה דברים שצריך לכל נביא ולכן נכנס בתוך פרשת נבואה והששה דברים הם הכנה טבעית שיהא מזגו שלם ביצירה מן הבטן כמו שכתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך והשני בעל מדות כמו שאמרו ז״ל אין הנבואה

ישורה וכו׳ והשל׳ שית הכסף ויועץ בה וגרישות מהבלי העולם כמאמ״ם ז״ל על חכם וכו׳ וכמו שכתב הר״ם ז״ל בספר המדע׳ והרביעית הכנת מקום והוא ארץ יש״ל כמו שאמרנו ; והחמישית הכנת זמן והדור כמו שאמרו ז״ל בשמואל הקטן ובתלמידי הלל אלא שאין דורן ראוי לכך׳ וה ששית הכנת ברית כלומר מאת אלהים שאע״ג שיהיה שלם לא ינבא והוא שכתב הר״ם ז״ל והוא ענין ברוך בן נריה וכמו שכתבתי כבר וצדק האומר שכל נביא חכם ואין כל חכם נביא׳ והנה הכתובים שתחלנו אספקלריא לאו המרות ולכן נכנס באמצע המרשה ועם כל זה כפרש רבותינו ז״ל שאמרנו הוא עיקר כי הפסוק הזה שהתחלנו מבטיחנו כי בשמרינו מצותיו נחירה החיים הארוכים והטובים עולם שכולו טוב וכלו ארוך והוא השכר האמיתי וכתב הר״ם ז״ל ומשרשי האמונה כי כשיעשה אדם מצוה מן המצות כמו המתחייב ולא ישתף עמה כוונת מגונות העולם אלא יעשנה מאהבה יהיה ראוי בעבור׳ לחיי העולם הבא ומה שזרה ע״ז השורש שאלת ר׳ חנניה בן תרדיון מ״ז אני לחיי עולם הבא והשיבוהו כלום בא מעשה לידך פירוש אם נזדמן לך מצוה כמו מה שצריך על השלימו׳ ואמר מעות של פורים פירוש שהיה גבאי והיו בכיסו או בתיבתי מעות מיוחדים לסעודת פורים ושכח וחלקן לעניים ולא נתגרע מהם ממעות הצדקה וחלקן כלן ולא נתגרע שוה לפני שורת הדין ולכן הבטיחנו משה רבנו עליו השלום במקום אחר ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום ;

פרשת שופטים

לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם : אשר אין לה קצין שוטר ומושל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה : (משלי ו)

לך אל נמלה

כבר אמרתי פעמי רבות שאלו הפסוקי׳ של משלי נאמרו על שני פנים נגלה ונסתר והנגלה הוא מוסר על תיקון והכנת צרכיו ותקון מדותיו והנסתר הוא על תיקון הנפש ואלו הפסוקי׳ הם כשאר הפסוקים ויש בהם נגלה ונסתר והנגלה בהם מעיר לאדם לבקש צרכיו ותיקון מדותיו ולהסיר העצלה וללמוד החריצות וכן כאו פסוקים על זה אוגר בקיץ בן משכיל וגומ׳ מחורף עצל לא יחרוש וגו׳ תאות עצל תמיתנו׳ על שדה איש עצל עברתי׳ וזהו ענין גדול בצרכי האדם שישתדל האדם בהם ואל יצטרך לבריות וילמוד מהבריו׳ השפלים שמשתדלין ברדיפת צרכיהם והם שאין להם שכל עושין כן כל שכן האדם שהוא בעל שכל שיש לו להשתדל ולבקש הדברים ההכרחיים ואל יסמוך על מזלו כמו שדרשו חכמים ז״ל במלת כי ה׳ אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך יכול אפילו יושב ובטל תלמוד לומר בכל מעשה ידיך אם אתה משתדל ועושה אתה מתברך ואם לאו׳ והמשיל הקיץ לזמן הבחרות והחורף לזמן הזקנה שכן האדם בבחרותו חם ויבש כקיץ ובזקנה קר ויבש כחורף ולכן אמר עד מתי עצל תשכב וגומר מעט שינות וגו׳ ובא כמהלך וגו׳׳ ויש מפרשים שהשינה היא יותר מן התנומה כי תנומה היא נימת העפעף בלבד ואינו שקוע בשינה כמו שאמרינן במגילה נים ולא נים תיר ולא תיר ולזה הפיו׳ יהיה הנה לא ינום ולא ישן פירושו הנה לא ינום כל שכן שלא ישן ובמה שאמר ובא כמהלך רישך פירוש ובא שני פירושים האחד אם לא תהיה מעט שינות מעט תנומות ובא רישך ומחסורך במהרה ובתוקף כאיש מגן׳ והשני אם תהיה מעט שינות ומעט תנומות אפילו יהיה מזלו להיות רש יעמוד כנגד מזלו ולא שיעשיר אלא שלא להיות רש ויתפרנס בנקיות כלומר יבא לך רישך ומחסורך הנגזר עליך כמו מתהלך ותהי׳ כאיש מגן לעמוד כנגדו ויהיה הפירוש הזה כמו שאמ׳ החכם עם הגזירה טובה היא ההשגחה ואמר שלמה המלך עליו השלום עשיר ורש נפגשו עושה כלם י׳ ופירש הר׳ יונה ז״ל לא הגיע העשיר לעושרו בכחו ושכלו ולא העני לעני בשפלות ידיו וחסור שכלו ששניהם נפגשו שחוזר הגלגל ומגישה המקר׳ העושר והריש על כן אין לעשיר שיתהלל ויתפאר על עושרו כי עושה כלם י״אל תתעה בנפשך לאמר כי אחרי שהעושר והריש מקרה ומגישה מסיבות הגלגל שלא גזר השם ית׳ ואין בידו למנוע הסיבה ולהגיעה על כן נלמוד מדבריו שאף ע״פ שהעושר והריש במזלא תליא מילתא אינו דבר מוחלט שאם כן החריצות וההשתדלות הבל וריק אבל הוא ביד השם ויועיל החריצות עם עבודת השם יתבר׳ ויבטל הסיבה ויגיע הסיבה׳ כל זה הזהיר שלמה בהשתדלות וחריצות והנה לפי הנגלה הראנו שלמה המלך ענין גדול ועיקר גדול בהצלחת האדם׳ ושנלמוד מבריה שפלה עד מאד מבריותיו והיא הנמלה כי השם שם חכמה וערמימות ותחבולות כבעלי חיים והם סגולה בהם כמו שיש סגולה באבנים ובעשבים וזה הוא מאמ׳ הכתוב מלפנו מבהמות ארץ ואמרו ז״ל למדנו צניעות מחתול גזל מנמלה עריות מיונה דרך ארץ מתרנגול ויש בריות אחרות צנועות כגמל כי כשמזדווג לנקבתו יהרוג כל הרואים אותו ותחבולות השועל וערמימותו ואין ספק שהוא נצוץ מן הנשמ׳ העליונה וכפי דעת חכמי המחקר הוא נציץ מהשכל הפועל ואנו מוצאין להם גם כן שמירת עצמן מן הנזק ויש להם אהבה ושנאה והיכרה ולא בדעת ושכל שיש בהם אלא שהשם נתן בהם כח וסגולה להתחכם בני אדם מהם ורז״ל תקנו פרק שירה שמשבחים לבורא׳ או שרים שלהם וכחותיה׳ שמשבחין לשם כי כל בריה ואף לעשבים יש כחות בשמים ושלמה המלך ע״ה אמר באלו הפסוקים שיחכם האדם מהנמלה שהיא חכמה ומונח בחורה כל ימי החורף ויוצאת בקציר שמאכלת מצוי להכין צידתה לאכול בזמן שהוא נמצא וזהו וחכם כלומר מענין התחבולה כמו שאמר במקום אחר ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים ואמר דרכיה שיש לה מדות טובות שאינה נוהגת מהגזל ; ואף על פי שאין לה קצין שוטר ומושל מפי יפחד זו היא מדה מעולה ואינה בעלת שכל כל שכן מה יש לו לעשות הבעל שכל׳ ואמר תכין בקיץ לשון הכנה כמו והכינו את אשר יביאו ואמרו שהגרעינין הלחים מכינה לצד אחד כדי לאבלן מיד עד שלא ירקבו והיבשים מצניעה אותן לזמן חורף וזהו אגרה בקציר ולכן אמר תכין לאחר אגרה להבא ואומר שעושה גגות תחתיים שניים ושלישים ואינה משימה חטה בתחתון מפני הלחות ולא בעליון מפני המטר אלא באמצעיים והם דרים ראחרונים ומוציאה החטה לחוץ ליבש ואומר שמשברת החטה כדי שלא תצמח וזהו פלא והתעוררות ואומר כי תרגיש המטר קודם בואו ומכניסין החטה בחוריהם וזה דבר מוכרח׳ וכתב חכם אחד מחכמי המחקר שהיה לאדם אחד שרץ והיה מרגיש ברוח סערה קודם נשיבתו והיה נכנס לחורו וכשהרגיש בעל הבית בזה היה אומר לבני אדם והיו חושבים שהוא נביא ועל זה אמר חכמים מחוכמים ומה שקראם עם לא עז מפני קבוץ כי הקבוץ יקרא עם כמו והיינו לעם אחד ומפני שהם לא עז מכירין חולשתן ומשיגין פרנסתן בזמן שהוא מצוי לרוב שלא יגזלו אותם מידו ועוד מפרשין דרכיה שיש לה שני דרכים כשמעאה קל עולה דרך ישרה ואם הוא כבד הולכת דרך אחורנית

אחריינית וזהו רמז לאדם שלפעמים בא לאדם ענין וחושב שהוא רע ולפעמים שהוא בהפך וכמו שאמר הכתוב יש דרך ישר לפני איש וגו׳ כל זה מורים אלו הכתובים כפי הנגלה והוא מוסר טוב לתקן הגוף לפרנסתו ולמדות טובות והפנימי בזה הענין הוא כי כל זה משל שיכין האדם צדה לנפשו בעולם הזה שיהיה לו מוכן לעולם הבא ויעשה זה כזמן שיש לו יכולת ומצוי בידו לעשות כמו שאמרו מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכמשל מהנכנס לים שצריך שיכין ביבשה ואל יאמר לכשאפנה אתקן שאינו יודע זמנו וכמו שאמרו באבות ושוב יום אחד לפני מיתתך שימצא כל ימיו בתשובה וכמש שהביאו במסכת שבת על זה למלך שזימן לעבדיו לסעוד אצלו החכם חשב כלום חסר מבית המלך עתה יבואו בעבורי הלך למרחץ ונסתפג ולבש מלבושין החמודים וישב בביתו לכשיקראוהו הטפש והעצל אמר יש זמן גדול לשעת הסעודה עד שיקנו בשר וכל הצורך ויתקנו אותו יכול אני ללכת לכאן ולכאן ולמלאכתי כשבאו שלוחי המלך מצאו לזה נכבד והדור ולזה מלוכלך שמח המלך בזה הנכבד והדור והושיבו בראש הקרואים וצוה שיוציאו זה המלוכלך בקלון ובחרפה על שבזה סעודת המלך ׃ וכן יש לו לאדם לחשוב שאפילו יחידה כמה מאחר שיש קץ לימי חייו שיעיין בענינו ויתקן נפשו בעודו בבחרותו וכמו שאמרו ז״ל אשרי איש ירא את י״י במצותיו חפץ מאד בעודו איש כי העץ הלא יכול אדם לתקנו ואם יניחנו עד שתתייבש לחלוחיתו בעקמימותו אינו יכול לתקנו ועל זה אמר דוד אשר בנינו כנטיעים וגו׳ ׃ כשהם לחים ואמר שלמה המלך ע״ה וזכור את בוראיך בימי בחורותיך וגו׳ כל שכן שלא ידע זמנו וקצו אולי ימות בלא תשובה ומעשים טובים ומאחר שהשם יתברך עושה חסד גדול עם האדם שחוטא לפניו ומקבלו בתשובה כי מן הראוי היה למי שהוטא לאדון העולם נורא ועליון שגמל עמו כמה חסדי׳ שלא יקבלהו בתשובה והוא מחל כבודו וסולח ומכפר למי ששב אליו כמה יש לו למהר ולשוב בכל יום לפניו ועל זה הזהיר בכמה מקומות בענין העצלה וכן אמרו במדרש כל עצ״ה האמור בספר משלי בעצלה של תורה והתשובה הכתוב מדבר ועל זה אמר על שדה איש עצל וגו׳ והנה עלה כלו קמשוני׳ ודרשו זה בתורה ובמ״צ וכן דרשו עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך מעט שינות מעט תנומות וגו׳ אמר מעט שינות כדי לקום למשנתך מעט תנומות כדי שתקום לתפלתך מעט חבוק ואם תעשה כן תזכה למשיח דכתיב ובא כמהלך רישך וגו׳ זה מלך המשיח שעתיד לבא בראש דכתיב ויעבור מלכם לפניהם וי״י בראשם ולכן כתיב ראשך באלף ולזו הכוונ׳ הזהיר שלמה באלו הפסוקים שהאדם נטע השם שכל בלבו וחנן לו הדעת ולמד לו בינה שהם שלשה עניינים נפלאים כמו שתקנו בברכה ראשונה של אמצעיות כמה יש לו לשים לב ולקחת מוסר לנפשו מחבריות שאין להם שום ענין מאלו הג׳ מעלות ולזה רמז אשר אין לה קצין שוטר ומושל בנגד השלשה כחות והם השכל הטבעי ׃ והשכל הקנוי ׃ והשכל הנאצל הנקרא חנון ׃ והזכירם בתפלה המסדר אותה דעה ובינה והשכל האחד שהוא הטבעי הוא בכל אדם שיבין במושכלות ראשונות ׃ והשני שהוא השכל הוא כחכם המתעסק בחכמה ובתורה להוציא דבר מתוך דבר וקונה זה השכל ׃ אבל השכל השלישי שהוא השפע הנאצל משפע השם יתברך ומרוחו אינו אלא בנביאים בלבד והוא בישראל וכמו שאמר פעמים רבות וכנגד שלשה כחות הללו נולדו לאדם הראשון שלשה בנים קין והבל ושת קין הביא מפרי האדמה שהוא גרוע והבל מבכורות צאנו ומחלבהן שהוא משובח יותר וישע י״י אל הבל ואל מנחתו ושת נולד בצלמו ובדמותו דכתיב ויולד בדמותו בצלמו אבל קין והבל לא נולדו בצלם אדם ובדמותו ומשת הושתת העולם לומר כי אלו השני שכלים הם בכל אומה ׃ והשכל הג׳ אינו אלא בישראל שהם קיום העולם וכנגד אלו הג׳ כחות באו באדם ג׳ נפשות האחת נקרא׳ נשמה והיא במוח ׃ והשני נקרא׳ רוח והיא בלב ׃ והג׳ נקראת נפש והיא בכבד ובדם ׃ וכן השתים מאלו הם בכל בעלי חיים ׃ והג׳ הנשמה אינה אלא באדם לבדו וכנגד אלו השלשה כחות נתנו לישראל שלש מעלות גדולות והם

המלכות והחכמה והנבואה והם מוזכרים בפרשה הזאת מלכות אשימה עלי מלך ׃ חכמה חכמת הסנהדרין ׃ והנבואה נביא מקרבך ׃ המלכות כנגד הנפש שהיא הדם והוא קיום הגוף ומנהגו ׃ הסנהדרין כנגד הרוח שמהם ההוראות והדינין שלהם חיי הגוף כמו שהרוח שבלב ממנו חיו הגוף ׃ והנבואה כנגד הנשמה ולכן צוה בזו הפרשה מנוי המלכות ואמרה אשימה עלי מלך ואף על פי שבאה בדר׳ האיפשרות הוא מצוה כמו שאמרינן במסכת סנהדרין שלש מצות נצטוו ישראל והאחת מינוי המלך ומה שאמר בכאן דרך האיפשרות כבר כתב הרמב״ן ז״ל שהוא דרך האיפשרות רמז למינוי שאול שלא היה מרצון השם ואם שום תשים עליך ודרשינן שתהא אימתו עליך ולכן נצטוה המלך שלא לעשות שום צות לשום אדם ושלא יקרא לשום אדם אלא בשמו ואינו עומד בפני שום אדם אלא בפני כהן גדול ובפני חכם בינו לבינו כמו שכתוב בספר המצות שאנו חייבין להיות מוראו עלינו וכמו שאמרו הוי מתפלל בשלומה של מלכות וגו׳ ׃ וכתיב ירא את י״י בני ומלך ועם שונים אל תתערב כלומר שלא ירא מלך יותר מהקב״ה ויש לו כח לגזור גזירות ואפילו כנגד המשפטים ואפילו בלא עדים והתראה ודינא דמלכותא דינא וכל הממרא את פיו חייב מיתה דכתיב כל איש אשר ימרה את פיך וגו׳ ולכן נתחייב אוריה מיתה ויש אומרים שקרא ליואב אדוני בפני המלך ויש אומרים שעבר על מצותו שאמר לו לך לביתך ורחץ רגליך ויש לו כח ליטול ממון ולהטיל מס כפי ראותו דכתי׳ שדותיכם יקח ואמרו כל האמור בפרשת שמואל מותר לעשו׳ ואם תאמר למה נענש אחאב בכרם נבות לפי שלקחה דרך חמדה ולא הותרה לו אלא לאסבגיא שלו ולצרכיו ועם כל זה הוצרך והוזהר לנהוג עצמו בשפלות וביראת שמים ולכן באו עליו שלש מצות רבוי נשים וסוסים וכסף וזהב ואפילו סוס אחד והוא בשל אסור להרבות דכתיב למען הרבות סוס והטעם ולא ישיב ואמרו ז״ל שהוא לאו בפני עצמו שהדר בארץ מצרים הוא בלאו וכבר תמהו מהר״ם ז״ל שהיה דר במצרי׳ ויש מפרשים שאינה מצרים שכבר בלבלם סנחריב ויש מפרשים שלא אסר הכתוב אלא כשהיינו דרים בארץ ונראה מדעת הר״ם ז״ל שהוא כתב בספר שופטים שגם בזמן הזה אסור לדור בארץ מצרים וכתב בספר הקדושה כסברא הראשון על ענין מצרי אסור לבא בקהל עד דור שלישי וכן שאר האסורים שהם מותרים לבא שעתה אחר שבלבל סנחריב כל האומות אין מצרי ידוע לא עמוני ולא מואבי ולא אדומי ומכאן נראה שספק על זה שהאיסור היה בעבור שהיה עם מקולקל דכתיב כמעשה ארץ מצרים וכן כתב הוא ז״ל בטעם איסור הדירה ולא היה האיסור בשביל הארץ ונוכל ללמוד גם כן משלמה המלך שנשא בת פרעה ואין ספק שגיירה כמו שכתוב הוא ז״ל בספר קדושה וזה לשונו ׃ ומי תעלה על דעתך ששלמה ושמשון המושיע ישראל נשאו נשים נכריות וכו׳ כמו שכתב מזה נלמוד שגיירה לבת פרעה ומה שלא חשש לדור ג׳ מפני הטעם ז״ל בלאו דלא יסור שספק על חכמתו שלא יטעו לבבו וכן טעה גם בזה כי ידע כי טעם איסור מצרי ומצרית עד דור שלישי הוא בשביל מעשיהם המקולקלים שלא יבואו לקהל ישראל וסמ׳ בחכמה הגדולה שלא תוכל להטותו ועל זה נענש מדה כנגד מדה ׃

דכתיב נשיו המו את לבבו הנה כי איסור המצריים בשביל מעשיהם ולא בעבור ארצם והזהירה התורה שיכתו ספר אחד על הספר שהניחו לו אבותיו האחד שיהיה בבית גנזיו והשני כמין טוטפות כמין קמיע בזרועו דכתיב שויתי יי׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט למען יאריך ימים ובספרי דרשו מכאן שכל פרנס חזן או טבח או מוהל ושאר מנוי הקהל שאין יכולין להעבירן ממנויין ומוריש מנויו לזרעו דכתיב הוא ובניו׳ הנה דברנו הצורך במנוי המלכות׳ השני חכמת הסנהדרין כמו שבא בפרשת שופטים ושוטרים תתן לך ולא אמר תשים כמו שאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם לרמוז כי תתן שנים הושיבם והמצוה הזאת למנות בית דין בכל שבט ותחתיהן בכל עיר ועיר וג׳ דיינין לדיני ממונות וכ״ג לדיני נפשו׳ וכלן דנין בפני בית דין שבעירו ואם הוצרך הולכים לפני בית דין השבט ועל כלם הסנהדרין שבלשכת הגזית לכל הספיקות דכתיב כי יפלא ממך דבר וגו׳ ועל מה שגוזרין אפילו נראה לנו על הימין שהוא שמאל כענין ר׳ גמליאל ור׳ יהושע בענין יום הכיפורים ולא תאמר איך אוכל החלב ואיך אהרוג הנקי אלא תאמר כך צוה לי האדון והתורה נתנה לנו על דעתם ועל פירושם והצורך למצוה הזאת גדולה כי התורה נתנה בכתב וידוע שלא ישתוו הדעות בפירושיהן וירבו המחלוקות ותעשה התורה כשתי תורות ועל זה הוזהרנו לחתוך הדין על פי בית דין הגדול בכל מה שיאמרו בפירוש התורה ואפילו יראה לנו על הימין שמאל וכל שכן שיש לנו להאמין שהשם עמהם ויאמרו על ימין ימין ועל זה אמרו במדרש חזית אמר ר׳ אבא בר כהנא חביבין דברי סופרים מדברי נבואה׳ משל למלך ששלח תלמוטרין שלו למדינה על אחד מהם אמ׳ להם אם מראה לכם חותמי וסנמטרין שלי האמינו לו ואם לאו אל תאמינו לו ועל האחר אמר אפילו אינו מראה לכם חותמי וסנמטרין שלי האמינו בו כך בדברי כתוב ונתן אליך אות או מופת ובדברי סופרים כתי׳ על פי התורה אשר יורוך וגו׳ אשר תורך לא נאמר אלא אשר יורוך אשר יאמר לך לא נאמ׳ לא יאמרו לך שלא תהרהר אפילו יאמרו לך וכו׳ ולא תסור אפילו וכו׳׳ ר׳ חנינא בשם ר׳ אבא אמר חמורים דברי סופרי׳ מדברי תורה דאמ׳ ר׳ טרפון פעם אחת נשיתי׳ לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הליסטים איתחמי אי לא קרא כלל לא איסתכן ׳ועוד שנינו במסכת סנהדרין חומר בדברי סופרים מדברי תורה דהאומר אין תפילין מן התורה לעבור על דברי תורה פטור ה״א טוטפות לעבור על דברי סופרים חייב על זה נאמר בתורה לא תסור מן הדבר כי כל דבריהם הלכה למשה מסיני וכתיב ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה כי אלדים נצב בעדת אל ועמהם בדבר המשפט ולא יעזוב את חסידיו וזהו ענין עדים זוממין במה שכתוב ועשיתם לו כאשר זמם ודרשינן ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אינן נהרגין לא הרגו נהרגין והיה נראה כהפך אלא כמו שפירש הר״ם ז״ל בפירושו שהשם עמהם ושם תמצא׳ וכבר הארכתי בזה בפרשת ואלה המשפטים׳ השלישי הנבואה כמו שבא בפרש׳ נביא מקרבך בכאן אמר יקום ובמקום אחר אמר נביא אקים ובנביא שקר אמר כי יקום מעצמו והזכיר בזאת המצוה לשמוע אליו לאחר שהזהיר שלא נשמע אל מעוננים ואל קוסמים ואסר הקוסם והוא האומר עתידות כמו שפירשתי בפרשה שעברה ואסר המעונן המביט בעונת ומנחש בעופות׳ ואמר כי תועבת יי׳ כל עושה אלה ולא אמר עושה כל אלה כמו שפי׳ הרב רבינו משה ז״ל בפירושו שהמעונן והמנחש אינן תועבת אבל יחזור להוכן כי לא הוריש הכנעניים בעבורם כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות ורבים מתחסדים בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעורב מה יהיה והנה

אלו הדברים לא יוכל אדם להכחישם כי נתפרסמו לעיני רואים וחכמים ז״ל גם כן יודו בהם כמו שאמרו באלה שמות רבה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב הטאורין והעוף בערבי טא״ר וגם הוא בגמרא כמו שהאריך הר״ם ז״ל בזאת הפרשה והם דברים נכוחים ומקובלים בשכל וכבר הארכתי בזה בענין הנבואה בפרש׳ שעברה וענין הקסם והניחוש בפרשת קדושים תהיו ואין צורך לכתבו הנה׳ הנה שלשה עניינים בזו הפרשה כנגד שלש כחות שאמרנו׳ ויש מעלה רביעית בישראל והיא הכהונה הנזכרת בזו הפרשה גם כן דכתיב וזה יהיה משפט הכהנים וגו׳ וזו המעלה יש בה שלש מעלות כהן גדול והדיוט וסגן׳ זכבר כתבתי בפרשת אמור אל הכהנים כי זאת כנגד הכליות שיש באדם והם כח רביעי לפי קבלת רבותינו ז״ל שאמרו כליות יועצות׳ וכבר כתבתי שם ענין זה׳ וצוה להת להם שלש מתנות הזרוע והלחיים והקיבה וכבר כתב הר״ם ז״ל כי כמו שזכו בכל הראשי׳ כן זכו באלו שהם ראשיות שהאדם עולם קטן חלוק לג׳ עולמות כמו שהעולם בכללו חלוק לג׳ עולמות עולם העליון׳ והאמצעי׳ והתחתון כן באדם הראש וכל איבריו כנגד עולם העליון והלב וכלי הנשמה עד המרחש המפסקת כנגד עולם האמצעי וכלי המאכל ואצטומכ׳ וכבד וטחול ובני מעים כנגד עולם התחתון וצוה שיתנו לכהנים הראשיות הלחיים שהם ראשית הראש עם הלשון שהם מבחר איברי הראש והזרוע ראשית העולם האמצעי והקיבה ראשית בני מעים וכבר כתבתי בפרשת פינחס כי רבותינו ז״ל דרשו לחיים כנגד ויעמוד פינחס ויפלל הזרוע כנגד ויקח רומח בידו הקיבה כנגד האשה אל קובתה והכהנים היו היוצאי׳ בראש המלחמות לתת עצה הוגנת ואמר ג׳ פעמים כנגד ג׳ מעלות שבהן מי האיש מי האיש מי האיש וחלקו חכמים ז״ל במי האיש הירא שאומרין השוטרים כי אשר בנה ואשר אירש ואשר נטע כהן אומרם אבל מי האיש הירא אומרין השוטרים ועל זה נחלקו ר׳ יוסי ור׳ עקיבא חד אמר כמשמעו מי שהוא רך לבב ירא מהמלחמה ואינו יכול לעמוד שם וחד אמר מי האיש הירא מעבירות שבידו ולפי דעתו על זה הזהירה תורה והלתה בבית וכרם לכסות עליו שהרואה הושב כי על בית וכרם חוזר׳ ואלו הארבעה אזהרות של מי האיש כנגד ארבע לשונות שהיה הכהן אומר בקרבם אל המלחמה אל ירך לבבכם אל תיראו אל תחפזו ואל תערצו והם כנגד ד׳ דברים שאומות העולם עושין במלחמותיהם להבהיל ולהפחיד לבעלי מלחמות הנלחמים עמהם האחד הקשת התריסין׳ והשני מצהלות הסוסי׳ והשלישית תקיעת השופרות והרביעית צווחת הקולות והיה מזהיר לעם שלא יפחדו ויבהלו מכל זה כי ה׳ אלדיהם עמם המעלה אותם מארץ מצרים ויש להם לבטוח עליו ולא ייראו חתת אנוש ומגדופותם אל יחתו וכן בענין עגלה ערופה כפרתה על יד הכהנים בני לוי והם האומרים כפר לעמך ישראל וטעם עגלה ערופה כתב ר׳ אלעזר ז״ל שהוא קרבן על בני העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה בדומה לה לא נהרג אדם קרוב מהם ויפה אמר והוא על דעת רז״ל כמו שאמר במסכת מכות על ענין הרוצח היושב בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול כי אמותיהם של כהנים מביאים לרצחנים מאכל וכסות שלא יתפללו על הכהנים שימותו והקשו שם מכלל דאי מצלו מיתי והא כתיב כצפור לנוד וכדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא ותירצו שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו כי הא דר׳ יהושע בן לוי אכליה אריא לההוא גברא שלש פרסאות קרוב לעירו ולא אישתעי אליהו בהדיה שלשה ימים׳ והר״ם ז״ל אומר שטעם העגלה לפרסם הענין ולגלות הרוצח כי במדידה ובבקשת עגלה שלא עובד בה יצאו בני העיר והכהנים וידברו בענין ויתפרסם

ויתפרסם פי אולי ששמעו בני אדם או ידעו מי הרגו ויהרג על פי ב"ד או על פי מלך ההורג בלא עדי' אלא באומד ובאמתלא או גואל הדם יערים ויהרגנו וגם בעל הקרקע בשביל שלא יאסר קרקעו יחפש לידע מי הוא ועל כן כתיב לא יעבד בו ולא יזרע והוא טעם מוסכם לפי הפש' ומה שהגיה עליו הרמב"ן ז"ל באמת העתקה משובש' נזדמנה לו כפי הלשון שכתב כפירושו בשמו ואין כן בהעתקת בן תבון ז"ל ואין צריך לומר בערבי בספרו והמעיין ימצא מפורש ומה שיש לעיין יותר הוא כי הרמב"ם ז"ל כתב בהלכות רוצח כי נחל איתן הוא נחל שוטף בחזקה ואין נראה כן דעת רז"ל שפירשו בסוטה פ' עגלה ערופה מקו' קשה ורש"י ז"ל וכל המפרשים ראינו שכן פי' ולדבריו ז"ל אם לא יעבד בו ולא יזרע היאך יחמול בעל הקרק' ההיא על אותו מקו' שלא יאסר לו בזריעה והוא אינו ראוי לזריעה ונצטרך לפרש דבריו שהנחל פעמים יצא ועולה על גנות וכרמי' שיש להם בגבולים ועולה עליהם בשטף חזק זמן ואחר כך שב למקומו ופעמים שהנהר משנה מקימו ומניח אותו מקום והקרוב זוכה באותו מקום ויקפיד בעל הקרקע הקרוב לאותו נהר שראוי לזכות באותו מקו' ויתכן שכוונ' תורה לערפה במים ולא בקרק' כדי שלא ישאר רושם כמו שמוזכר על צחיח סלע שמתהו לראות ולמזכרת עון אבל זה שנתכפר ראוי שלא ישאר זכר ממנו כמו שעשה משה רבינו בעגל ויזר על פני המים וכתי' ואשליך עפרו אל הנחל וגו' וזה ענין מוסכם כפי דעת הרב ז"ל י חנת בירורנו אלו הכתובים שהתחלנו בהם כפי פשטן ופנימיותן ולכן צריך כל אדם לשים לב אליהם ולשוב אל בוראו בכל עת ובכל זמן כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו ויותר באלו הימים ימי סליחות ותחנונים שהם ימים רצויי' לפני השם ית' כי אע"פ שבכל עת ובכל שעה קרוב יי' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · מצינו במדרש כי אלו הם' יום של חדש אלול עד יום הכפורי' הם רצויים לפני השם ובהם נתרצ' משה והוריד לחות השניות ואמרו במדרש אני לדודי ודודי לי ראשי תיבות אלול וס"ת ד' יורין שהם מ' יום ואמצע התיבו' נדוד שהוא עומד ממדת הדין ויושב בכסא רחמי' ולכן נהגו לקום בהם באשמור' השחר בשעה שהיא רצויה דכתיב קומי רוני בלילה לראש אשמורות ונהגו תחלה לישב כשאומרין הפסוקי' דרצויין ורחמים ואח"כ עומדים כשמתחיל הסליחות עד שעת נפילת אפים וסמכו על הכתובים שאמר משה כמ' יום הראשוני' ואשב בהר ובאמצעיים ואתנפל ובאחרונ' ואנכי עמדתי בהר וגו' מהם בישיבה ומהם בנפילת אפים ומהם בעמיד' · השם ברחמיו יחזירנו בתשובה שלימה לפניו ויענגו ביום קראינו כמו שכתוב והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע:

פרשת כי תצא

אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים · כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך: (משלי כה)

אם רעב כבר כתב הרמב"ם ז"ל פ' ד' בשמנה פרקים שחבר באבות שהמעשים הטובים שחייב אדם לעשות וצותה התורה עליהם הם המעשים הממוצעי' בין ב' הקצוות ששתיהן רע הקצה הא' התוספת והאחר חסרון והמשל שהזהירו מדת ממוצע' בין רוב התאוה ובין העדר הרגשת התאוה וכן הנדיבו' מדה ממוצעת בין הכילות והפיזורי' והגבורה מדה ממוצעת בין המוסר עצמו לסכנות ובין רך הלבב' והסלסול והוא

התפאר כראוי בין ההתנשאו' והנבלה שהיא פחיתו' וחרפת והענו' היא מדה ממוצע בין הגאוה ושפלו' הרוח וההסתפקות ממוצעת בין אהבת הממון והעצלה והסבלנות מדה ממוצעת בין הכעס והעדר הרגשת חרפה ובוז ובושת פנים ממוצע בין הביישנות והעזות מפ'כי רז"ל קורין מי שהוא רב בושת בישן כמו שאמר לא הבישן למד וממוצע קורין לו בוש פנים כמ"ש ובוש פנים לגן עדן ולא אמר הבוישן ואפילו בעניני החכמות והצדקות אמר שלמה אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר פירוש שלא יענה עצמו בתעניות ויתן כל אשר לו לצדק' ויפי' עצמו ונקרא בלשון חכמינו ז"ל חסיד שוטה וכן שלא יחכם עצמו בעניינים העולמיים שהם מופלאים ממנו כמו שאמר דוד ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני ואמרו חז"ל במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות זו היא הדרך הראויה והשוה ועל זה אמר שלמה הלא כתבתי לך שלישים שהביא בספרו מדת החסידים והצדיקים והרשעים שהחסיד הוא המופלג בחסד ונוטה לקצה הטוב ביותר ממה שצותה התורה' והרשע הוא המפליג לעשות הרע · והצדיק הבינוני ההולך בדרכי התורה ואמר פסוקים בספרו מורים על שלשה ענינים אמר על החסיד המפליג לעשות טוב אלו הפסוקים שהתחלנו אם רעב שונאך וגומר וכתב על הרשעים נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים וגומר · וכתב על הבינונים אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך נראה האדם אם אינו יושב לבטח אתך חרוש כדרך שאמרו ז"ל אם בא להרגך השכם להרגו ואמר אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה הא אם גמל' ריבו' · ואמרו ז"ל בזו הפרשה על פסוק לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי הוו זהירין למיגמל טיבותא לשבא שנ' לא תתעב מצרי למיגזא בישא כבישתיה שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק ומי' לאגזא לשלם והוא לשון ערב אלגזא ובאמת שאף על פי שרוב מצות התורה הם בדרך ישרה והמיצוע באו מצות רבות והם לנטו' לקצ' האחרון להכנעת היצר בדרך אלו הפסוקים שהתחלנו והנה באו בתורה פסוקים על אלו שתי הדרכים שאמרנו כתיב בפרשת ואלה המשפטים כי תפגע שור אויבך וגומר כי תראה חמור שונאך והם בדרך הפסוקים שהתחלנו ובפרשה חוזרת לא תראה את שור אחיך או שיו נדחים וגומר לא תראה חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והם על דרך הישרה דווקא אחיך והפסוקים האחרים הם לפנים משורת הדין להכניע היצר בדרך לא תקום ולא תטור ואמרו מצות פריקה קודמת למצות טעינה משום צער בעלי חיים כששניהם שונאים או שניהם אוהבים אבל שונא ואוהב אם לו שונא לטעון ואוהב לפרוק מצוה לטעון עם השונא משום הכנעת היצר ושונא שאמרה תורה הוא שונא בעבור שעבר עבירה שכן שאלו בפסחים והכתי' לא תשנא את אחיך ותירצו שונא שאמר שונא בעבירה דכתיב הלא משנאיך ה' אשנא אפילו הכי מצוה לטעון עם השונא שאין השם שונא לגמרי אפילו הרשעים דכתיב אם ימדו שמים מנ"על וגומר גם אני אמאס זרע ישראל וגומר ורז"ל דרשו על פסוק אל תהי צדיק הרבה האכזריות במקומו טוב והרחמנות רע שנאמר לא תחוס ולא תחמול כשחמל שאול על מיטב הצאן יצתה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה וכשהרג נוב עיר הכהנים יצתה בת קול ואמרה אל תרשע הרבה וגומ' והנה אלו הפסוקים שהתחלנו כפי הנגלה ולפי פשטן בא להזהיר שלמה לעשות אדם לפנים משורת הדין ולעשות חסד עם כל אדם ואפי' עם שונאו ואמר הטעם כי גחלים אתה חותה על ראשו וגומ' ופי' חותה צובר כמו היחתה איש אש בחיקו כלומ' אתה מויח שהוא

נשרף בזה כמו אוכל גחלים ועוד שהשם נותן לו שכר וכל זה כשעושה אותו לכבוד השם ולמצוה לא לדרך נקמה וזה אינו נכון כי חלילה ששלמה יכוין לומר שהוא נוקם בעשותו חסד שאין זה מצוה שלימה אבל פי' חותה מסיר ופי' על כמו עלית בהר שהוא כמו מעלות בהר ופי' אם תעש' חסד לשונאך אתה מסיר האש שבלבו עליך ואתה סבה שתשכך חמתו וי"מ כי מבושתו הוא נשרף ונכוה ומתנחם מאש' הרע לך ולא ירע לך עוד ולא לאדם וה' ישלם לך שכר טוב ויהיה זה כמו כי תראה חמור שונאך שכוונה התורה להסיר הכעס והחימ' כדי לבקש השלום ולעשות לפנים משורת הדין כי אע"פ שכתו' כן תעשה לכל אבידת אחיך היו מחזירין אבדה לגוים מפני קדושת השם כדאשכחן בירוש' ואלו מציאות דבי מלכא אבדו אבידתא נפק כרוזא מאן דמהדר אבדתא גו ל' יומין יהבו ליה תרקב' דדינרי ואי אשתכ' בידיה לבתר ל' יומין יעדון ית רישיה אתא ר' שמעון אשכח אבדת' ול"א אהדר עד בתר ל' א"ל מלכא מ"ט לא אהדרת בגו ל' יומין א"ל אי הדרנא הות את אמ' מדחלתך השת' הדרנא בגין אוריתא וקלסיה · ועוד תמן ר' יוסי בן כריא דחיטי מגני אשכ' תמן צררא דזוזי אחדרינהו ליה אמ' בריך אלהון דיהודאי ואע"ג דאמרי' טעותו מותר כדא"ל ע"ך סמיכנא אפי' הכי יש לו לאדם לקדש עצמו במותר לו דכתיב שארית וגו' וכתוב בספר המצות כי עתה שהשם האריך גלותינו יותר מדאי בעונותינו יש לו לאדם לאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת ולא יעשה שקר ולא יטעה אפי' לגוי אחד מפני קדוש השם והשני מפני דרכי שלום שלא יאמרו לגוי מותר לרמות ולא לישראל כמו שמצינו דרב אשי אמר לשמש שלו להביא ענבי' חוץ לגדר א"ל חזי אם הם של גוי הגוי היה בכר' שמע ואמ' ושל גוי מותר א"ל גוי לוקח דמים י"מ שאמר זה לדחותו · וי"מ דווקא קאמר ולזה נתכוון תחלה והוא האמת ויבואו אלו הכתובים לפי פשטן לא יבא עמוני ומואבי והטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם וגו' כלו' שזה גמילות חסד שיש לאדם לגמול אותו לשונא אף כי לאחים כמונו ובני לוט שעש' עמהם אברהם אבינו חסד גדול ולאמם כי בזכותו נצולו מתוך ההפכה והם גמלו רעה כזאת · ויש שואלים שמצינו כתוב אוכל בכסף תשברני וגו' כאשר עשו לי בני עשו והמואבים וגו' הנה מפורש כי המואבים נתנו להם לחם ומים ויש מתרצים כי הם לא קדמו אבל ישראל קנו מהם וזה הכל כי די למחנ' שימכרו להם ולא יקדמו להם ועוד כי ישראל לא באו לגבול מואב והמואבים קדמו להם בלחם ומים והכתוב אמר שעשו המואבים כבני עשו ולמה יתעב המואבים ולא האדומי' בעבור זה ור"א ז"ל תירץ כי מה שאמר הכתוב כאשר עשו לי בני עשו והמואבי' חוזר לאעברה בארצך אבל לא מכרו להם לחם ומים ומ"ש לא תעבור בי ד"ל דרך מדינתי אבל עברו בהר שעיר ובער וגם זה אינו נכון דהא כתי' וימאן אדום וגו' עבור בגבלו ולא עברו בגבלו כלל דכתיב ויט ישראל מעליו והנכון דעת התורה וכן דעת הרמב"ם ז"ל כי המואבים קדמו לחם ומים · ומ"ש בכאן על דבר אשר לא קדמו חוזר לעמונים ואשר שכר עליך חוזר למואבים ולכן הקדים לא יבא עמוני ואחר כך ומואבי וכן אמר טעם על דבר וגו' לעמוני שאמר תחלה ואשר שכר למואבי שאמר אחרון והנה עמון הרשיעו יותר מכלם כי בני עשו ומואבי' כאשר ידעו שהוזהרו ישרא' שלא יתגרו בם קדמו ב'לחם ובמים · ועמונים שהוזהרו עליהם גם כן לא קדמום וזהו הנכון זהו הדרך הנגלה באלו הפסוקים ורז"ל פירשו אלו הכתובים ביצר הרע שהוא השונא והאויב אמר אם רעב שונאך אם יתאוה יצ"ך הנאות העולם האכילהו לחמה של תורה ואם צמא השקהו מימה של תורה כי גחלים וגומ' בעש' תך זה אתה מכניעו בידך וה' ישלימהו בידך כדרך ואתה תמשול בו וכמו שאמרו ז"ל בני אם פגע בך

מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו' ואל ימליכהו וישליטהו על יצר הטוב ואל ימליך הנפש המתאוה על החכמה כמו שכתו' למען ספות הרוה את הצמא' כי הרוה רמז לתאוה והצמאת רמז לחכמה ועל זה אמר שלמה תחת שלש רגזה ארץ וגו' תחת עבד כי ימלוך רצה לומר היצר הרע שהוא עבד ונבל וימליך אותו על השכל הראוי להיות אדון ומלך · ותחת שנואה כי הוא עושה השנואה והשפחה שהיא המתאוה והחיונית להיותן בעלות הבית ויורשות הגברת שהיא חכמה וזה סיבת אבדן הגוף ועל זה אמר רגזה ארץ רמז הגוף ואמר אשריך ארץ שמלכך בן חורין כלומר ששכלך והיצר הטוב הוא בן חורין ואין מושל עליו העבד הנבל ולזה באמת רמזה התורה ואמרו ז"ל להת לו חלקו הראוי לו מהנאות כי מדבר כשאינו אכזרי וכתב יודע צדיק נפש בהמתו ר"ל נפש בהמית שלו · ואמרו ז"ל יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת ויש לפרש לפי זה הענין זה הכתוב כלומר אם רעב שונאך שהוא היצר ומתאוה תאוה חזק' או אם צמא האכילהו לחם ומים ההכרחיי שהוא צורך גדול בקיום העולם ואל תסגפהו לגמרי ואל תענה עצמך לגמרי וכמו שאמר שלמה יודע צדיק נפש בהמתו וזו היתה כוונת התורה ביפת תואר כמו שמוזכר בזו הפרשה ורש"י ז"ל פירש במלחמת הרשות הכתוב מדבר משום דכתיב ושבית את שביו דאי במלחמת מצוה הא כתיב לא תחיה כל נשמה ורבינו האי ז"ל פירש גם כן אותה פרשה של מעלה כי תקרב אל עיר במלחמת הרשות משום דכתיב ביה וקראת אליה לשלום דאלו במלחמת מצוה אין קוראין לשלום וראיתו כן תעשה לכל הערים וגומ' ועוד ראיה לדבריו מעש' הגבעונים שהוצרכו לאותה תחבולה שאם היו קוראין לה לשלום למה היה להם להערים ורמב"ן ז"ל פירש כי גם במלחמת מצוה קורין לשלום כמו שמצינו שקרא משה לשלום לסיחון ולעוג שהם מלחמת מצוה שנ' ואשלח מלאכי' ממדבר קדמות וגו' דברי שלום וכן אמרו שלש פרוזגמאות שלח יהושע הרוצה להשלים ישלים הרוצ' לפנות יפנה הרוצה לעשות מלחמה יעשה · ומה שאמרה תורה בין העשה לאו אקריאת שלום קאי אלא להפריש שברחוקו' ה' ה' הטף והנשים ובקרובות שהם כאלו העמים לא תחיה כל נשמ' וענין הגבעוני' כבר תירץ הענין הרמב"ן ז"ל בפירוש החומש והרמב"ם ז"ל בספר שופטים · ונשוב לענין כי זאת הפרשה באמת היא במלחמת הרשות שמותר להחיות הטף והנשים ולכן אמר ושבית שביו וענין הפרשה של יפת תואר היא כנגד יצר הרע שצותה תורה אותו מעשה דאלו מן הדין במחנה השם אינו ראוי לשום טומאה בעולם שהרי הזהירה תורה ואמר כי תצא למלחמה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע ואפילו שלא נהרהר שום הרהור בתורה והיינו דכתיב אשר לא יהיה טהור מקרה לילה וצוה ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויתד תהיה לך על אזניך וגו' כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך שלא יהיה מחנה ישראל כגוים בטומאה וביצר הרע ועם כל זה צותה תורה שאם חס ושלום יפנה אחד מישראל אחר יצר הרע ויתקומם עליו ויראה בשביה אשת יפת תואר ואפילו כעורה אלא הדבר הכתוב בהוה התירה התורה להשלים ליצר התאוה בזה הדרך שהזהירה תורה שמוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר נבלות ויש בזה הענין בסברא א' לדרך הגמרא שלנו שמותר לבא עליה ביאה ראשונ' בגיות להשקיט ליה"ר וזהו וחשקת בה וגו' כלו' מיד ואח"כ והבאתה שאסור לבא עליה ביאה ב' עד שיעשה בה אלו העניינים יביאנה לביתו ותגלח את ראשה כדי לנוולה ועשתה את צפרניה כתרגו' ותירבי וכל זה לגנותה והסירה את שמלת שהם נאי' ומשובחי' ובכתה את אביה ואולי מתוך הבכי ישנאנ' ולדעת רז"ל אביה ואמה ע"ז דכתיב

אומרים

איפרים לעץ אבי אתה ובראותה אדוקה בעז ישנאנה ואחר כך אם יחפוץ בה תבא אליה ובעלתה ויש מפרשים גלות השער כענין המצורע לטהר אותה וכן ועשתה את צפרניה תיקון הצפרנים ואם לא תמצא חן בעיניו ושלחתה לנפשה ודרשו ז"ל שישלחנה בענין שלא יארע לה שום אונס בדרך לא שיגיענה לביתה ולמשפחתה ועוד דרשו לנפשה שאם היתה חולה שירפאנה ולא ישלחנה חולה ראה קדוש תורתינו ואפי' עם הגוים כל שכן לבת ישראל שלא יגרש אשתו ולא ישלחנה מביתו משום חולש ולא מפני חולי ואמר ומכור לא תתכרנה תחת אשר עניתה ובאת אליה זה יורה כדעת רז"ל שהותרה לו ביאה ראשונה והראיה לדברי ענין תמר שהיתה מביאה ראשונה והיתה מותרת לאמנון כמו שאמרה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך כי היתה אחות אבשלום ולא אחות אמנון אבל בירושלמי אמר שאסור לבא עליה עד שיעש' לה כל המעשים הללו ומה שאמר ולקחת לך לאש' רצה לומר ותרצה ליקחנה כמו ויאקח אותה לי לאשה האמור בענין שרה וכן פירש רבי אברהם ז"ל ומה שאמר תחת אשר עניתה הוא בגילות שער והסרת בגדיה ורבוי צפרניה והם מפרשים ענין תמר שלא היתה בת דוד אלא בת אשתו ונקרא' אחות אבשלום מן האם והיא מותרת לאמנון ומה שקראה הכתוב בת המלך ואחותו אמנון שנתגדלה כבת כמו שכתוב ותהילו לבת וכתיב לקחה לו לבת וקבלת רבותינו ז"ל אמת והוא כנגד יצר הרע כמו שאמרו וזהו סמיכות הפרשיו' כי תהייה לאיש בן סורר ומורה כי את כל זה גורם היצר והביאה האסורה שמוליד בנים לא אמון בם ויוצאין לתרבות רעה ולסוף נדונין במיתה משונה וכמו שדרשו עבירה גוררת עבירה ועם כל זה צותה התורה בזה הנבלה אף על פי שהוא עבריין לרחם עליו ועל צורתו הקדושה שהוא בצלם אלהים שלא תלין נבלתו על העץ והזכיר בו טומא' וקללה וגורמי' לסילוק שכינה וכל זה הוא ענין וסוד גדול מורה מעלת צורת האדם כמו שאמרנו מעמי' רבות וזהו המשל שהביאו חכמים ז"ל על זה הקללה כשל לשני אחים תאומים כמו שכתבו רש"י ז"ל שהאדם עשוי בדיוקנו של מקום והוא סוד גדול ובפשוטו של המשל הזה אומ' מורי ז"ל שהנפש והמלאך הם אחים תאומים מובדלים ממקום אחד והנפש נכנסה בגוף והיינו כמי שיצא ללסטיא והמלאך מנהו מלך וגנאי הוא למלאך מהאדם שדומה לו בשכלו ונפשו שהוא נתלה' וכמו שאמרו ז"ל במדרש על נעשה אדם בצלמנו כדמותינו אמר הקב"ה למלאכים נעשה אדם בצלם שלכם וזהו כשראה הנביא מלאכים נושאי הכבוד אמר כמראה אדם ולפי האמת הוא ענין גדול בציור האדם ובאיבריו עם שני המכריעין והם המזמין אותו לחיי העולם כמו שאמ' בסנהדרין קטן אימתי בא לעולם הבא וכו' וקללת יתפרש בזה המשל בלשון קלון ועוד פירשו ז"ל בענין אחר קלני מראשי ואמר בזמן שאדם מצטער השכינה גם כן מצטערת ואומרת קלני כמו שמוכר בסנהדרין ראה שעבירה גוררת עבירה וזו היא סמיכות הפרשיות האחרות הראשונה שלוח הקן וטעם המצוה כטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכתב הרמב"ם ז"ל בטעמים שיש לבהמות ולעופות דאגה גדולה בשחוט הבן לעיני האם ולקחת העוף לעיני האם ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם ואמר הרמב"ם ז"ל אל תשב עלי מאמרם ז"ל האומר על קן צפור וכו' והרמב"ן ז"ל תיקן אות' קושיא בפירושיו ותירצו אותה בבראשית רבה תירוץ יפה וכתב בטעם המצוה סוד גלגלים ונשגב מר' נחוניא בן הקנה ובפשט הטעם כתב

שהטעם בשניהם שלא יהיה לנו לב אכזרי ולא נרחם או שלא יתיר הכתו' עקיר' המין אף כי התיר לנו השחיט' והנה ההורג אותו ואת בנו ביום אחד ולוקח האם על הבנים עוקר המין ויש לנו ללמד מדת הרחמנות ושלא נתאכזר כי האכזריות תתפשט בנפש האדם כידוע בטבחי' שוחטי השוורים הגדולי' והוא מורה שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד וכת"א טוב שבטבחים שותפו של עמלקי והנה טעם המצוה לפירוש זה אינו רחמנות מהשם עליהם שאין רחמיו בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם כרצונו שאם כן היה אוסר השחיטה וזהו מאמרם משתקין אותו שעושה מדותיו רחמים ואינן אלא גזירות כלו' שבזה ומצות עלינו להיותינו רחמנים שהמצות נקראים גזרות כמו שאמרו משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות אמר להם קבלו תחלה מלכותי ואחר כך אגזור גזירות כך אמר הקב"ה קבלו מלכותי אנכי יי' אלדיך ואחר כך לא יהיה לך ונסמכו שאר הפרשיו' ענין בית חדש ושדה וכרם וגדילים ולקח אשה שאם קיים אדם מצו' שלוח הקן שנרא' לו קלה נותן לו הקב"ה בית ומקיים מצית מעקה ואחר כך נותן לו שדה ומקיים לא תחרוש וגו' ואח"כ זוכה למלבושים נאים ומקיים מצות גדילים ומצות שעטנז ואח"כ זוכה כי יקח איש אשה הוי אומר מצוה גוררת מצוה ולמדנו מענין המעקה שאסו' לכל אדם להניח שום נזק בביתו כגון סולם רעוע או כלב רע ועוב' על לא תשים דמים בכלל אזהר' זו שלא יסכן אדם בעצמו ושלא ישת' משקה מגולה כגון יין וחלב ומים וכמ"ש בירושלמי אין נשוקין על מים מגולין דאי קטא קטא שיחור ואי אבד אבד מרגלין ואסרו אות' מים אפי' להרביצן בבי' ובדרכי' ושלא יגבל בהן את הטיט וכן אסרו שלא יאכל אדם תאני' נקורין ואפי' ראה צפור מנקר בתאנה כי שמא במקום נקב נקב וכמו כן אמרו שלא יצא אדם בלילה קודם קריא' הגבר והיוצא דמו בראשו ואוקימנא עד שישלש וכן לא יניח מיו על הסילון ואפי' יאמר אדם מה לכם אם אני מסכן עצמי אין שומעין לו ואם עשה מכין אותו מכת מרדות כל זה למדנו מענין מעקה ונשוב לדברינו בענין הפסוקים שהתחלנו אם רעב שונאך כי היצר הרע הוא צורך גדול בעולם וא"ע שקראו בוראו רע ואמר אוי לה לעיסה שהנחתומה מעיד עליה שהיא רעה וגרם מיתה לעולם עם כל זה הוא טוב בעולם וכמו שאמרו בפסוק והנה טוב מאד זה יצר הרע שאלולא יצר הרע וכו' כוונת הענין שימשול האדם ביצרו כל מה שיוכל ולהרחיקו מן העבירות במדרש כי תקרב אל עיר וגו' כמה דאת אמר עיר קטנה ואנשים בה מעט שזה הוא האדם עם יצרו וקראת עליה לשלום אם רעב שונאך וגו' לתת לו ההכרחי לחם ומים והיה אם שלום תענך וגו' ובזה יהיה כל העם הנמצא בה רמז לאיברים כמה דאת אמר ואנשים בה מעט ואם לא תשלים עמך ובנית מצור רוצה לומר להכניעו ולהשפילו ולא יתן לו רשות לגעת באיסור ואפילו ההכרחי אל יתן לו אלא שיענה אותו עד רדתה ואמרו ז"ל ואפי' שרשאין לבנות מצור רמז לתענית אפי' בשבת כמו שאמרו היושב בתענית בשבת וכו' וכמו שגיר' המפרש ז"ל שאינו מדבר בתענית חלום אלא בתענית היצר ולכן יתיב תעניתא על תעניתא שהמתענה על חלום בשבת לא אמרו בו יתיב תעניתא וגו' ואף על פי שכן נהגו העולם ואמר שלמה עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' ואמרו במדרש עשיר זה יצר הרע שהוא עשיר מהנאות ורש זה יצר הטוב שכן קראו מסכן ואמר נפגשו שהם הפכים מתנגדים ואמר עושה כלם יי וכן רש ואיש תככים רש יצר הטוב איש תככים יצר רע מלא תוך עושה וגו' כלומר שניהם צורך הבריאה ואפילו המורה שגורם לעולם הוא טוב וכמו שדרשו בתורתו של רבי מאיר

והנה טוב מות שבעודו חי אינו משיג מה שמשיג אחר המות
וכמו שדרשו בפסוק כי לא יראני האדם וחי בעודו חי׳
וכבר אמר אחד מהתלמידים המיתה חסרון וגרוע לאדם
והחכ׳ אמר להם אדרבה היא שלימו׳ שאין אדם משיג מעלת
הנפש בעודו בחיים׳ ואין ספק שקבל זה מחכמי ישראל
והשכל מורה עליו׳ ולכן בא הכתוב שישתמש בו בדברים
ההכרחיים כמו שאמרנו ולכן אמר להם ומים׳ ולכן האדם
שהוא אדם על האמת משתמש בו בדברים מהם צורך העולם
ההכרחיים כמו שאמרו ז״ל׳ בכל דרכיך דעהו ואפילו לדבר
עבירה פירוש באכילה ומשגל שהם ענין גרימת עביר׳ יתכוון
בהם לשם שמים׳ ויש מפרשים אפי׳ עבירה ממש אם כוונתו
לשם שמים כמו שאמרו גדולה עבירה לשמה וכו׳ וכענין יעל
ואמ׳ חז״ל אד׳ עתיד דין ליתן על מה שראו עיניו ולא אכל מפני
ר׳ יוסי צמית ליה מריש׳ ואכיל מכל מין חדא זמנא כדי שלא
לדחות יצרו וכן ראוי לאדם להתנהג בו לקיום העולם לבד
ויהיה כוונתו לעבוד השם ולתקן נפשו ויחשוב שהוא גר
בארץ ויתקן לעולם העיקרי וכמו שאמר דוד גר אנכי בארץ
שדוד מלך ישראל לא היה גר אלא שרמז לזה שלא היה עושה
עיק׳ מזה העולם העובר והארצי ולא היה מסגף נפשו בקנות
הקניינים העולמים שהיה יודע שיצא מן העולם ביעור וריק
מהם אלא היה עושה כמו גר בארץ נכריה׳ וכבר כתב בעל
חובת הלבבות כי באיי הודו הסכימו יושביה למנות עליה׳ איש
נכרי בכל שנה וכשישלם שנתו שיוציאוהו מביניה׳ ומנו סכל
אחד לא ידע הסכמת׳ ולא שאל עליה וקבץ ממון ובנה בתים
וארמנות והביא מה שהיה לו מחוץ לעיר לאות׳ מדינה ולסוף
שנתו הוציאוהו מכל ממוניו ואף ממה שהיה לו תחלה והיה
מתחרט ומתאבל על טרחו והשתדלותו שהניח לזרים׳ ואחכ
מינו אחר נכרי מבין והקריב אליו איש נבון וחכם והיה ממתיק
סודותיו עמו ושאל לו על מנהגי העיר ואמ׳ לו׳ מה עש׳ השתדל
וקבץ ממינו ושלח לביתו למדינ׳ אחרת ושם כל מגמתו לאסוף
ולהוציא משם ולא היה חפץ בכבודם וגדולתם והיה מצטער
על מיעוט עמידתו שם שלא היה יכול לסגל סגולות כרצונו
וכל זמנו היה משתדל בזה כשהגיע זמנו והוציאוהו שמח
בצאתו לחתיישב במקום שהיה שם סגלתו וחמודותיו ושמח
במה שקבץ ונצטער על מה שלא קבץ וכן היה זמנו מועט ולא
היה יכול לסגל סגולות יותר וזה שמח בשני מקומות ויותר
במקומו העיקרי שהאד׳ הנלבב צריך בזה העולם לתקן מעשיו
לעולם הבא׳ ולא ישתקע בהנאותיו ולא יעשה מהן קבע אלא
עראי ובזה ישמח בצאתו במה שאצר חוץ ממנו׳ ואם פגע בו
המנוול יכניעהו וישפילהו וישתמש בו בתורה ומצות וזו היא
הכנעתו כמו שאמרו אם פגע בך וכו׳ וכמו שאמרו למה נקרא
שמה תושיה שמתיש כח היצר׳ ווהו רפאות תהי לשרך׳
וחכמים ז״ל משלוהו לאדם שחכה בנו מכה גדולה והניח לו
רטיה על מכתו׳ אמ׳ לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול
מה שיהנך ושתה מה שיהנך ורחץ בין בחמין בין בצונן ואי
אתה מתירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלת לך נימין כך
הקב״ה אמר להם לישראל בראתי יצר הרע בראתי לו תורה
תבלין אם אתם עוסקין בתורה ובמצות אי אתם נמסרין בידו
שנ׳ הלא אם תטיב שאת וזה הוא מה שאמר האכילהו לחם
והשקהו מים לחם ומים של תורה והכל לפי הכוונה כמו
שאמרו אחד המרבה ואחד הממעיט שלא חייבתנו התורה
לקיים תרי״ג מצות כלם על כל פנים ואם לא נקרא כל התורה
כלה שלא נזכה לעולם הבא שאינו כן אלא לפי הכוונה׳ וכמו
שאמרו על פסוק כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וגו׳
כי קרוב אליך וגו׳ וכי מצוה אחת היא והלא הם תרי״ג מצות׳
אבל אמר המצוה כי הכל אחר הכוונה שהיא מצוה אחת
ויעסוק אדם בהם כפי יכלתו וירוץ למצוה קלה כחמורה כמו
שאמרנו בפרשת עקב וכתבנו שם מה שדרשו חכמים ז״ל בזה
הפסוק של שלוח הקן ובפסוק עין תלעג לאב׳ והבאנו שם
למה לא נכתב טעם המצות ואותו משל של הנטיעות שאין
אתה יודע מתן שכרן של מצות׳ ואין ספק שהם מדרגות
שיש מהם במיתה בידי שמים ויש מהם בכרת ומהם בחנק
ומהם בהרג ומהם בסקילה ומהם בשריפה ומהם לאוין שאין
לוקין עליהם כמו שבא בפרשה הזאת׳ ארבעים יכנו לא יוסיף
וחכמים ז״ל דרשו שזה המספ׳ הוא כנגד הולד שנוצר בארבעים
יום וכנגד התורה שנתנה לסוף ארבעים יום והוא עבר עליה
ילקה ארבעים ויתכפר לו דכתי׳ ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך
הוא׳ וכן אתה מוצא באדם הראשון קללן בארבעים עונשין
עשר לאדם ועשר לחוה ועשר לנחש ועשר לאדמה׳ וחכמים
ז״ל קבלו שהם ארבעים חסר אחת דכתיב במספר מנין הכולל
ארבעים ולא ארבעים דווקא ואמרו באלו הן הלוקין כמה
טפשאי הני גברי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי
גברא רבא שהרי אמרה תורה ארבעים יכנו והם קבלו וחסר
אחד והם ט״ל הכאות והם שלשה פעמים שלש עשרה והם
כנגד שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם׳ ושלש עשרה
מדות של הקב״ה׳ וכנגד התורה שהיא שלשה חלקים תורה
נביאים וכתובים׳ ויש ענין גם כן ברצועות שהם משור וחמור
כנגד ידע שור קונהו וחמור וגו׳ ויש להם ענין פנימי גם כן
יותר וכן במצות ולכן אמר הוי רץ למצוה וכו ואמר שכר מצוה
וכו׳ פירוש כי העושה מצוה השם מזמין בידו מצות אחרות
וכן בר מינן בעבירות כגון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו׳
והחכם רבי אברהם בן עזרא ז״ל כתב ענין נסתר בזה כי המצות
והעבירות יש בעולם העליון מקום שנקשר בו עושה המצוה
וזהו ששכר מצוה מצוה שנקשר במצוה עצמה שהיא שמו
של הקב״ה שהוא תמיד נפשו שם צרורה מלשון צוות׳ וכן
בעבירות יש מקום עליוני מחמת טמא לטטה בעבירה עובר
למעלה באותו מקום שנקרא נהר דינור ומתגלגל ביסוד האש
ויורד בגיהנם דכתיב עוברי בעמק הבכא׳ וזה נמשך מצד
שמאל והמצוה לצד ימין ומשני כתות אלו באים יצר טוב ויצר
רע׳ ולזה באו הברכות והקללות על הר גריזים והר עיבל׳
כי גריזים לדרום ועיבל לצפון להשפיע כח הימין על יצר טוב
והקללות על הר עיבל׳ לחסר כח הצפוני כי כל ברכ׳ תוספת
וקללה חסרון׳ ויש בזה רמז באותן סימנים שמה שאמר
בכתוב לא׳ שני ההרים הלא המה בעבר הירדן וגו׳ ולכן כתיב
ראה אנכי נותן כלומר בידיהם נתנו אלו הכחות ואם תעמיק
באותה הגדה בבבא בתרא ירדן יוצא ממערת פמיס תמצא
ענין לאלו הסימנין׳ ולכן חייב כל אדם לעורר על עצמו
בקיום המצות ואל יעצל ואל ירדם׳ וכמו שאמר התנא אם
אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני כמו שפירש אותה
הרמ״ם ז״ל וכל שכן באלו הימים שאלו קרובין מיום הדין שגלה
לנו הקב״ה ולא גלה אותה לשום אומה וכל באי עולם עוברין
לפניו כבני מרון והגדיל חסדו עמנו בזה כמו שמודיע לבנו
החביב שנזהר ונעורר עצמנו לעשו׳ תשוב׳ וזה בכל שנה ושנה
ובזה העונות מתמעטין ונזכה לעולם הבא שכלו טוב וכלו
ארוך וכמו שבא בזו הפרשה למען ייטב לך והארכת ימים׳
ודרשו חכמים ז״ל לעולם שכלו טוב ולעולם שכלו ארוך׃

אמן׳ וכן יהי רצון׃

פרשת כי תבא

כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך · וימלאו אסמיך שבע וגו׳ מוסר ה׳ בני אל תמאס וגו׳ כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וגו׳: (משלי ג)

כבד את וגו׳ אלו הכתובי׳ נראין כי אינן נקשרים השנים הראשוני׳ עם שנים האחרונים שהראשוני׳ מורים שהש׳ ישלם לעובד אותו שכר גדול והשנים האחרונים מורים שאם יבואו לאדם יסורין שלא יקוץ בהם · והמפרשים פי׳ שכן דרך פסוקי משלי שאינן נקשרים אלו עם אלו וכל אחד עומד בפני עצמו ואפי׳ בפסוק אחד אינו נקשר ראשו עם סופו שחציו מדבר בענין אחד וחציו מדבר בענין אחר · אבל הר׳ יונה ז״ל קושר אותם כמו שנפרש · ונבאר תחלה שני פסוקים הראשונים ומשם יצאו קשור הכתובים ונאמר כי שלמה המלך הזכיר באלו הכתובי׳ שחייב אדם לעבוד השם ולכבדו שיש לו כמה חיובים עלינו ממה שגמלנו תחלה בענין יצירתינו ובהוציאו אותנו לעולם ותיקון גופינו ואיברינו והזמנ׳ צרכינו ומחייתינו ואחרי כן בשכל שחנן לנו ובדבו׳ ששם לנו בלשוננו והבדילנו משאר בעלי חיים ואחרי כן בנשמה שנפח באפינו גזורה מכבודו ואחרי כן שהבדילנו משאר האומות שעשה עמנו כמה נסים ונפלאות ונתן לנו תורתינו הקדושה וכמו שאמר דוד רבות עשית אתה יי׳ אלדי וגו׳ ואמר הנביא חסדי יי׳ אזכיר תהלות ה׳ וגו׳ ואמר הללו את ה׳ כל גוים וגו׳ ועל כן אנחנו חייבין לאהו׳ אותו ולעבדו בשכלנו ונפשנו שהוא החלק הנכבד ואחר כך בגופינו ובממוננו כמו שבא בפרשת היחוד · ואהבת את ה׳ אלדיך וגו׳ כי שם הזכיר עבודת הנפש ועבודת הגוף ועבודת הממון · וכנגדן נצטוינו שם במצות התפילין וציצית ומזוזה שהם כנגד הנפש והגוף והממון כמו שאמרנו פעמים אחרו׳ וכל זה רמז שלמה במלת מהונך שהיא מלה כללית ממה שהחנה לך וכמו שאמרו ז״ל אהנייה לכרך ממה דאהנייך · ועוד דרשו מהונך כלו׳ מהשכל שחנן לך שאותיות אח״ע הם מתחלפות וכמו שאמרו על רב שהיה קולו ערב והיה מתפלל בשירות ותושבחות והיה אומר זה הפסוק כבד את ה׳ מחונך אהנייה לפרך וכו׳ ואם כבד ויש בזו המלה מקו׳ עיון שנראה שהוא מתכבד בעבודתינו באי זה מין מן העבודו׳ שאנו עובדין אותו והנה כל הכבוד שלו והעושר והכבוד לפניו והוא חולק מכבודו לבש׳ ודם ומה יסכון לו כבודינו ומה ישלי׳ לו עבודתינו והוא מה שאמר אליהוא אם צדקת מה תתן לו וגו׳ וכמו שאמר מאי איכפת ליה להקב״ה לאוכל טהרות וכו׳ כורת שהעבודות שאנו עובדין לתועלתינו הוא וכמו שכתוב ויצונו ה׳ לעשות וגו׳ לטוב לנו כל הימים וגו׳ וצדקה תהיה לנו׳ · ואין ספק שיש בזה הענין נגלה ונסתר כשאר ענייני התורה והגלוי והחתום אמת שהפסוקים האמורים בדרך אחד שאמרנו הוא אמת שהכל לתועלתינו והנאותינו שלא יסכון לו עבודתינו · ויש דרך אחרת על דרך הנסתר כי אם הוא ית׳ שלם בתכלית השלימות הוא מתעלה ומתקלס בברכותינו כמו שבאו מדרשי׳ רבים על זה כמו שדרשו בפסו׳ ויהי בישורון מלך · ובפסוק נדיבי עמים נאספו · ובפסוק יונתי בחגוי הסלע · ואמרו שכינה בישראל צורך גבוה׳ וכתיב ישראל אשר בך אתפאר וכתיב מה תעשה לשמך הגדול וכמ״ש הנהנה מן העה״ז בלא ברכה מעל שנ׳ גוזל אביו ואמו וגו׳ כמוזכר בברכות וכן בהמקבל יצא הקדש שאינו צריך ברכה · ואמר ישמעא׳ בני ברכני וזה סוד שהקב״ה מניח תפילין וכמו שלמדו מן הפרש׳ את יי׳ האמרת וגו׳ ולפי הדרך הפנימי פי׳ כבוד שבעבודתינו אנו מקרבין היחוד אל יי׳ אלדינו ובא השפע והטוב לעולם משובע דגן תירוש ויצהר וזהו ברוך כבוד יי׳ ממקומו · ואמר את יי׳ ואמרו במדרש לרבות ת״ח ואמר בפסוק ואיש בא מבעל שלישה וגו׳ וכי אלישע אוכל בכורי׳ לא כל המהנה וכו׳ ואמר הכתוב מראשית כל תבואתך ופי׳ ראשית כולל תרומת דגן תירוש ויצהר והיא תרומה גדולה ואין לה שיעור ונקראת ראשית דכתי׳ ראשית דגנך תירושך ויצהרך · והשנית החלה הנקראת ראשית עריסותיכם · וחג׳ הבכורים הנקראים ראשית דכתי׳ ולקחת מראשית וגו׳ ופי׳ ראשית דבר משובח וכמ״ש ראשית שמנים ימשחו · וכתיב בשמים ראש וענין הבכורים יש בהם טעמים נכבדי׳ לפרש בדרך הנגלה כמו שכתב הרמב״ם ז״ל בס׳ טעמי מצות שיש בהם ד׳ תועליות׳ הא׳ להכניע היצר ולהשפיל ולמשול על דתאוה הגובר׳ על האדם שדבר ידוע שהבכורי׳ חביבין לאדם והתאוה מתעורר׳ לדברים החדשים כמ״ש כביכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה פי׳ בכפו כף האילן והו׳ הענף כמו וכפתו רעננה · ובהפרישו לכביד השם הוא מושל ביצרו ומבט׳ רצונו מפני רצון בוראו בדרך שאמר התנא בטל רצונך מפני רצונו · וזו היא מדה גדולה אפי׳ בין בני אדם לחבירו כמ״ש חכם אחד אלולא ביני ובין חבירי אלא חוט של עכביש לא יכרת כשהוא מושך אני מרפה וכשהו׳ מרפה אני מושך · והב׳ מדת ההודאה שלא נהיה כפויי טוב לשם ית׳ שנודה לשם שהכל מאתו כדרך שאמ׳ דוד כי ממך הכל ומידך נתנו לך׳ · וכן אמר התנא תן לו משלו שאתה ושלך שלו וזהו מן האדמה אשר נתת לי יי׳ · והג׳ לזכור בזמן ההנחה וההשקט זמן הצער שעבר עליו ויודה השם שהצילו באותו זמן ויזכור זה תמיד ולא ישכח ואפי׳ בזמן שהוא משופע מכל טוב ולא ישכח ולא ימוש מי שעשה עמו טובה והיה עמו בעת צרתו ולא יהיה כמ״ש שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו׳ · וזו היא עיקר ההגדה ארמי אובד אבי וירעו אותנו · והד׳ מדת הענוה והשפלו׳ שהיה מביא אותו על כתיפו ואפי׳ הגדולים והחשובי׳ כמו שמצינו באגריפס המלך שלקח הטנא על כתיפו והיא מדה נכבדת כמ״ש כמה פעמים · ואמר התנא מאד מאד הוי שפל רוח וכו׳ שבזאת המדה חייב אדם לנטות לקצה האחרון וזהו שנא׳ במשה ענו מאד · ואמר כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך לומר שאין זוכה למשיח מי שהוא גס רוח דכתי׳ והשארתי בקרבך עם עני ודל ואינו רוצה לומר עני ממש שהרי כתיב כספם וזהבם אתם אלא עני ענותן כמו עני ורוכב על החמור שתרגם יונתן ענותן כל אלו הארבעה מדות טובות יש בבכורים מלבד שיש באלו הראשיות שאמר ענין שהם כנגד תורה וישרא׳ וכסא הכבוד שאמרו שנקראו ראשיות · תורה דכתיב יי׳ קנני ראשית דרכו · ישראל דכתיב קדש ישראל ליי׳ ראשית תבואתה · כסא הכבוד דכתיב כסא כבוד מרום מראשון נובלות חכמה ותבונה ודעת כי נובלות חכמה תורה ונובלות תבונה כסא הכבוד ונובלות הדעת ישרא׳ והם כנגד ספר · וספר · וספור · המוזכרי׳ בספר יצירה שבהם נברא עולם העליון והתחתון · ולכן הבכורים באין משבעת המינין לבד המוזכרי׳ בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו׳ והם כנגד שבעת ימות עולם וכנגד שבעה שמטות וכל חשביעיות הקדושות והקרובים לירושלם היו מביאין הענבים והתאנים לחים והרחוקים יבשים ומביאים מעצרת ועד החג וקורין · אבל מן החג ועד חנוכ׳ מביא ואינו קורא ומתקבצים במקום אחד ועולים משום דכתיב ברוב עם הדרת מלך · ואומר בירושלמי כי שור אחד היה בא לפניהם וקרניו מצופין זהב ועטרת של זית בראשו והכל לענין והיו אומרים שירות ותושבחות והיו יוצאין אנשי ירושלם לקראתם ומכבדין אותן ואומרים להם אחינו בית ישראל בואכם לשלום ובתחלת

בתחלה היו מביאין הבכורים בסלי כסף וזהב כל איש לפי עשרו והיו עניים מתביישין והתקינו שיביאו כלם בסלי ערבה קלופה · וכן תיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע מקרין אותו והיו נמנעין מלעלות והתקינו שיהו מקרין לכלם שהקריאה זו היתה לשון הקדש דכתי׳ וענית ואמרת וכתיב התם וענו הלוים ואמרו · ואתיא קול קול ממשה דכתיב והאלדים יעננו בקול והתם בלשון הקדש · ובדרך היו מביאין אותם על כתפם עד מקום המזבח ואפי׳ המלך · וכן אמרו על אגריפס המלך · והיו מביאין עמהם תורים ובני יונה תורים נקרבים על גבי המזבח בני יונה נתנים לכהנים · והבכורים גם כן צריכין ז׳ דברי׳ טעונין מקום מן האדמה אשר נתת לי · וכלי ושמת בטנא · והנפה והגדה ולינה שיר וקרבן · והם כנגד השביעיו שאמרנו וכנגד חצבה עמודיה שבעה זהו כבד את יי׳ · אמר אחרי כן וימלאו אסמיך שבע · הבטיח בדברים העולמיים ולקח לו דרך התורה כמו שבא כזו הפרשה והיה אם שמוע תשמע וגו׳ · ובאו עליך כל הברכות וגו׳ וכן בפרש אם בחקותי וגו׳ · וכבר כתבתי טעם הדבר בפ׳ והיה עקב · ומלת אסמיך דרשו חז״ל בדבר הסמוי מן העין · ואמרו אין הברכה מצויה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד ולא בדבר השקול · אלא בדבר הסמוי מן העין · ואמר אחרי כן מוסר יי׳ בני אל תמאס כלו׳ היה מזהיר אף על פי שאני מבטיחך שהשם ישלם לך שכר טוב בעבדך אותו · אף על פי כן אם יבואו עליך יסורין כמו שיש בעולם צדיקי׳ שמגיע אליהם כמעשה הרשעים כאיוב ור׳ עקיבא וחביריהם אל תמאס מוסר השם שהוא לטובתך ואם אינך יודע על מה ועל מה סמוך על השם יתה׳ היודע כבן החביב לאדם שסומך עליו וכמו שכתוב בנים אתם כמו שפי׳ הראב״ע ז״ל והרמ״בן ז״ל שהם רומזים לזה הדרך · ואמר הטעם כי את אשר יאהב ה׳ וגו׳ אמר בכאן שני טעמים ביסורין האחד שרוב היסורין הבאים על האדם ואפי׳ היה צדיק גמור · אין ספק כי אדם אין צדיק בארץ וגו׳ והשם על אותן מיעוט עבירו׳ כדי שישאר זך מכל וכל מענישו בעולם הזה כמו שבא בענין ר׳ אליעזר הגדול כשאמר לו רבי עקיבא למדתנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ · וכמו שבא בברגות באותו חכם דתקיפו ליה ארבע מאה דני חמרא וכמו שאמרו לו תלמידיו מי חשיד הקב״ה דעבי׳ דינא בלא דינא ועיין בדיניה ואשכח מאי דאשכח · וכמו שאמרו אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא׳ נחפשה דרכינו וגומ׳ פשפש חמורות ולא מצא יתלה בביטול תורה כלו׳ יתלה בביטול עשה שהוא הקל וכמו שאמ׳ רב קטינא לאותו מלאך ענשיתו אעשה הקל ואמר ליה בעידן ריתחא ענשינן · פשפש ולא מצא הרי הן יסורין של אהבה שנא׳ כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח · וכתב הרמב״ם ז״ל שזה החכ׳ היה סובר שיש יסורין בלא חטא ובלא עון אלא שאמר פשפש ולא מצא שיתלה אותו בשגיאות כמו מי שרוצה לאכול שומן ואכל חלב והשם רוצה לזכותו לגמרי וכמו שאמר דוד שגיאות מי יבין אבל אין ייסורין בלא חטא וזהו את אשר יאהב ה׳ יוכיח · ואם וכאב את בן ירצה כמו שאם׳ כי אפי׳ תחשוב עצמך ישר ותם וירא אלדים באיוב ויבואו עליך ייסורין אל תקרי׳ תגר אלא סמוך עליו כבן הסמוך על אביו האוהב אותו כי יודע כי כל אשר יעשה הוא לטובתו וזו היא דרך שנית בייסורין · ואמרו מר קמא דחולין דם חניקוף מרצה כדם עולה נבניקוף שני׳ פי׳ שהוא מכאיב יותר · והוא דאזיל לדבר מצוה פירוש שמצטער יותר בראותו דאזיל לדבר מצוה ומתייסר ביסורין · ורז״ל אמרו אין מפסיקין בקללות משום דכתיב אל תקוץ בתוכחתו פי׳ אל תקוץ בתוכחותיו נאמרו הני מילי בתורת כהנים · וכבר כתבתי בפרשת אם בחקותי וכבר נהגו העם שלא להפסיק גם באלו · ומה שאמרו מפסיקין באלו לומר כי אלו הקללות רומזים לזה הגלות והם בתנאי אם ישובו יפסיק השם גלותם כמו שאמרו זכו אחישנה ולכן מפסיקין אבל בתורת כהנים היו לזמן שבעים שנה ואין תשובה מועיל בהן ולכן אין מפסיקין · ויש מפרשי׳ אל תקוץ מלשון קוצים שלא יקרא אותם אדם במרוצה כהולך על קוצים וברקנים אלא שיקרא אותם בנחת ובהכנעה ולא יקוץ בהם אלא שיקבלם בסבר פנים יפות ואפילו שהתירו לצאת בין גברא לגברא · אמרו הגאונים ז״ל שלא יצא כשיקראו אלו התוכחו׳ שלא יראה כמי שקץ בהם ואינו רוצה לשמעם לקיים והייתם נקיים מיי׳ ומישראל ואין לזלזל בקריאתם לקרות אותם החזן כמו שנאמ׳ ונהגו בקצת מקומות לקרותן למי שאינו רגיל לקרות לא בזה המקום שבל זה נראה כמי שמזלזל אלא שיקרא בזה המקום כמנהגו במקום אחר · ושמעתי כי מנהג הראשוני׳ היה לעלות לקרותם זקן וחכם לקיים מוסר יי בני אל תמאס וגו׳ וכבר כתב הרמ״בן ענין אלו התוכחות בארוב ומה שהם רומזות אין צריך לכתוב אותן וכמו שבאו אלו הקללות כלן בבית שני ונתקיימו כלן כן יבואו כל הנחמות וכמו שכתבו רז״ל בסוף מכות ברבן גמליאל ור׳ יהושע ור׳ עקיבא שהיו מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי מאנטיפרס ברחוק מאה ועשרי׳ מיל התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא משחק · אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם מפני מה אתם בוכים · א״ל כותים הללו שמשתחוים לעז ויושבים בבטח ושלוה והשקט ואנו רואים בית אלדינו שרוף באש ולא נבכה · אמר להם לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה · ושוב פעם אחרת היו עולין לירושלם כיון שהגיעו להר צופים קרעו בגדיהם · כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שהיה יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא משחק · אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת נתקיים בו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמ׳ להם לכך אני משחק דכתי׳ ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה עם זכריה והלא אוריה בבית שני וזכריה בבית ראשון אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה · באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש ובזכריה כתי׳ עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו מרוב ימים עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה בלשון הזה אמרו רבי עקיבא נחמתנו נחמתנו עד כאן · ולכן אנו בית ישראל מובטחים שיתקיימו ההבטחות האמורות אחרי זאת דכתי׳ והיה כי יבואו עליך וגו ומל יי׳ אלדיך ויבא משיחנו או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב ואם נהיה בעלי תשובה ימהר השם ביאת משיחנו שעונותינו מאחרים אותו וכמו שאמרו באותו חכם דאשכחיה לאליהו א״ל אימת אתי מר א״ל היום המתין ולא בא · חדר אשכחיה אמר ליה חיוכי קא חייכת בי אמר ליה היום אם בקולו תשמעו · וזהו מאמר ז״ל זכו אחישנה כדכתי׳ הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה׳ וגו׳:

פרשת נצבים וילך

מי חכם ויבן אלה נבון וידעם · כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם: (סוף פסוק)

מי חכם הפסוק הזה הושע הנביא אמרו בסוף נבואתו לאחר שהוכיח את ישראל ואמר להם דברי קנטורין כמ״ש שהיו תועים אחר הפסולות והשרים והיו מכירים כחותם ומשטרם בארץ והיא חכמה גדולה בזמן

דור אנוש וידע אברהם כל אותה החכמה כמו שאמרו ז"ל ע"ז דאברהם אבינו ארבע מאה פרקא ומסר אותה הכמה לבני ישמעאל ובני קטורה כמו שאמר לבני הפילגשים אשר לאברה' ואמרו ז"ל שמות הטומאה מסר להם וזהו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו וגו' ארץ קדם שהזכיר הכתוב בשלמה ועל זה הזהיר ופן תשא עיניך השמימה וגו' שידע כי הוא מקום לטעות כי הם מושלים בעולם השפל דכתיב ולמשול ביום ובלילה והוכיח הושע על זה שהיו הולכים אחריהם והיו סבורים שתועלתם ופירותם באים מהם וכמו שאמרו הנשים הארורו' ומאז חדלנו לקטר למלכת שמים הסרנו כל' ויש ענין במלת למלכ' שהיא חסרת אל"ף וכן היו אומרים בזמן הושע אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי ולכן אמר להם הנביא להודיע שהכל בידי שמים · לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו וגומ' ועל זה הוכיחם הושע בזה הכתוב שהתחלנו מי חכם ויבן אלה נבון וידעם וגו' פירש הקמחי שהיו בישראל כתות בראותן צדיק ורע לו רשע וטוב לו היו אומרין לא יתכן דרך יי' כמו שאמרו ליחזקאל והיו אומרים כי דרכי יי' ישרים מקרים ולכן אמר כי דרכי יי' הכל בהשגחה גמורה לשכר ולעונש ואם תראו צדיק ורע לו הכל על פי העונש כפי מה שאמר בפרשה שעברה באחד משני דרכים והצדיקי' מבינים אותה והולכין בה ואוחזין בידיה תורה ומצו' והרשעי' סבורי' לית דין ולית דיין ועוזבים התור' והמצו' וכן תרגם יונתן צדיקיא דהליכו בהון יחיון לחיי עלמא ורשיעיא יתאסרון לגיהנם על דילא הליכו בהון · והר"ם ז"ל פירש על אותו ענין של מעלה על שהיו טועים בשדים ובמזלות והיו חושבים שעל זה נבראו המלאכים והשרים להיותם מושלים בתחתונים והיו טועים בזה בראותם הצלחת הפירות על יד השמש והירח כמו שאמר הכתוב וממגד תבואות שמש וגומ' סוברים שהכח והממשלה בידם והיו עובדים להם אמר להם הנביא שהשם ברא אלו הכחות לעניינים גדולים ובכלל אותו הענינים נתן להם כחות בפירות ובדברים אחרים והכל תחת ידו ית' כמלך היושבים פקידים במלכו וכלם תחת ידו והצדיקי' יודעים זה והולכין בדרכיו ואינן יודעים להם והפושעי' סוברים שהם אלוהות ונכשלים בהם ומפני שוטים שקלקלו אינו יכול לשנות מערכת הכוכבים וכמו שאמרו בע"ז וכי יאבד עולמו מפני השוטים וזהו שאמר משה ופן תשא עיניך השמימה וגו' ולזה הזהירה תורה זובח לאלהים יחרם ובלבד הידיעה לרמוז להדברי' העליונים ועל זה הזהיר משה בזו הפרשה כי אתם ידעתם את אשר ישבת' וגו' ותראו את שקוציהם וגו' כסף וזהב וגו' עליהם לא נאמר אלא עמהם כלומר אתם ראיתם הצלחת' הגדולה שהיו מצליחין בעבודתם מאלו הכחות ושמא יפתה לבבכם מה לנו לתורה ולמצות נהיה כגוים אשר סביבותינו לשרת עץ ואבן על כן אני צריך להביאכם בברית · ואמר איש או אשה וגו' לכבודם כי חלילה שהיו כלם כך · ואמר שורש פורה ראש וגו' לסוד גדול על אותם תתקע"ד דורות שעלו במחשבה ליבראות ושתלן בכל דור ודור שלא יקדחו את התבשיל דכתיב אשר לא קומטו בלא עת שהן עזי פני שבדור ומהם כל הקלקולים הבאים לישראל בכל דור ודור ומהם באו החורבנות ראשון ושני וסוד היצירה הכריחתו ליבראות כסוד בריאת השטן ויצר הרע ומלאך המות ושאר המקטרגים וכנגדן בסמים חלבנה · והר"ם ז"ל פירש כי ישרים דרכי ה' שהוא תשלום דרכי התשובה שאמר למעלה שובה ישרא' וגו' ואמר כי החוטא הוא כאיש נכשל בדרך מישור שאין אבן נגף לפניו כי הסיבה ההיא מיעוט ההשגחה לא ממכשולות הדרכ' ככתוב והכסיל בחשך הולך והוא נוטה אל הקצוות שהדרך השוה והממוצעת היא הדרך הישרה כמו שהולך לעיר ומניח הדרך הישרה ונוטה לימין או לשמאל והולך למקום נדוד

חיות וליסטים וזה הוא שאמר שלמה עמל הכסילים תייגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר ועל זה אמר שהצדיקים הולכים בדרכי השם שהורה להם הדרך הישר' ואם הם נוטים מאותה הדרך הורה להם דרכי התשובה והצדיקי' הולכים בה והרשעי' אינם משימין ללבם לשוב מדרכם הרעה אלא הולכים בחשך כל ימיהם עונותם לנגדם ואינן רואין אותן ואין משימין לב עליהם אלא מראים עצמם כחסידים וחושבים עצמם צדיקים וחסידים וכמו שהוכיח הנביא הזה לישראל בפסו' אחר אמר ויאמר אפרים אך עשרתי וגו' · אמר אפרים שהם בית ישראל והיו תחת מלכות ירבעם שהיו אפרתים והיו עושקים וגוזלים כמו שדמה אותם למעלה לסוחר אשר בידו מאזני מרמה לעשוק אהב אמר כנען בידו וגו' והיו אומרים כל אחד עשרתי ומצאתי און והכל מהיתר ובכל יגיעי לא ימצאו שום דבר אין עון שהוא זדון אלא אפילו חטא שהוא הגאוה · ובמדר' שהיה ירבעם מורה הוראה לעצמו כי מה שהיה עושק הוא היתר גמור אמר עשרתי מצאתי און כמו שטר כמו אונות ושטרות כלומר יש לי שטר וזכות שמצאתי כי בני ישראל הם עבדים קנויין לי שאבי אבא קנאן דכתיב וילכו אחיו ויפלו לפניו ויאמר הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל מה שאני לוקח מישראל הוא שלי ואין בו אפילו שגיאה וסמיך לי ואנכי יי' אלדיך מארץ מצרים כי פלם עבדים וגו' כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם וכו' ואנכי יי' אלדיך שכחת ועשית עגלים והננו לך לעבדים לא שכחת והאדם הנלבב ישים נגדו עונותיו כמו שאמר דוד וחטאתי נגדי תמיד ויתודה על הגלות והנסתרות וישוב מהן בתשובה שקדמה לעולם וזהו יושר וחסד גדול מהשם שהורה לנו הדרך הישרה והיא התשובה :

ועל זה אמר דוד טוב וישר יי' על כן יורה חטאים בדרך כי מן הראוי שכל מי שחטא למלך עליון ונורא לפי מעלתו ולפי החסדים שגמל עמנו וגומל בכל יום שלא יקבלנו בתשובה אבל הוא רחמן וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ועשה עמנו חסד גדול שאפילו נשוב מתוך הצרה והדוחק שהוא מקבל הפך מה שאמר יפתח ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאי' ומשולש בכתובי' בתורה דכתיב בפרשה הזאת והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה ושבת עד יי' אלדיך וגו' ושב יי' אלדיך וגו' וכתיב בצר לך ומצאוך וגו' כי אל רחום יי' אלדיך ומה שאמר בכאן ושב יי' אלדיך את שבותך הוא מלשון בשובה ונחת תושעון שיתן אותנו בגלות מנוחה והשקט רחמים · ומה שחזר ואמר ושב וקבצך הוא על גלותינו אנחנו בית יהודה ובנימן שישיב שבותינו · ומה שאמר אם יהיה נדחך הוא על גלות עשרת השבטים שהוא אחורי נהר גוזן ואמר כי נהר גוזן הוא נהר סבטיון והוא מן אתה גוחי מבטן · שיוצא מבין שאר נהרות ונקרא סבטיון על שם ששובת בשבת · והבטיחנו שהוא יעזור לנו בתשובה דכתיב ומל יי' אלדיך את לבבך כדרך בא ליטהר מסייעין אותו · ואמר בזאת הפרשה ואתה תשוב והוא כתוב מיותר · ודרשו רז"ל כי הוא מצות עשה לשוב בתשובה ואמר עוד כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך · כי קרוב אליך וגו' ומפר' על התשובה שהזכיר למעלה שהתשובה היא דבר קל מאד בפה ובלב בוידוי דברים ובכוונת הלב ובהכנעת שאר האיברים כמו שאמר דוד פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך כלומר שחייב אדם להשפיל ולהכניע האיברים שהוא חוטא בהם בעיניו הגבוהים ובהסתכלות הנשים האסורו' שיכניעם בבכי ובדמעות עד שוביהם וכמו שבאו מעשיות בתלמוד מזה ואם בפיו שילמוד ויתפלל ואם ברגליו שילך לשמוע דברי תורה ולבית הכנסת וכן בכל איבריו · הנה למדנו מן התורה שאמ'

בתוך

אתם נצבים

מתוך הצער מקבל השבים והוא שנוי בנביאים בענין מנשה כמו שכתוב ובהצר לו חלה את פני ה׳ וגומר וכמו שאמרו בסנהדרין מאותו ענין אמר שם כשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו ארבעה זקנים לבקרו ר׳ טרפון ור׳ יהושע ור׳ אלעזר ור׳ עקיבא נענה ר׳ טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטפה של גשמים שהגשמים בזה העולם כו׳ · נענה ר׳ יהושע ואמר טוב אתה לישראל מאב ואם שאב ואם בעולם הזה וכו׳ · נענה ר׳ אלעזר ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה בעולם הזה וכו׳ · נענה ר׳ עקיבא ואם חביבין ייסורין שמכפרין עליך · אמר להם רבן יוחנן בן זכאי סמכוני ואשמע דברי עקיבא תלמידי · אמר ליה ר׳ מקרא אני דורש בין שתים עשרה שנה במלכו ושתים וחמשים שנה מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יי׳ · וכתיב גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו וגומר אנשי חזקיה מלך יהודה לכל העולם למד תורה ולמנשה בנו לא למד לא מכל עמל וטורח שטרח בבנו לא החזירו למוטב אלא ייסורין דכתיב וידבר יי׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא השם עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה ובהצר לו חלה את פני יי׳ אלהיו ויעתר לו וישיבהו למלכותו הא למדת שחביבין ייסורין ואפילו שלא היתה תשובתו לא בעל לח לא בתחינים ובהכנעת כמו שאמר שם שלשה באו בעלילה ואלו הן קין עשו ומנשה · קין דכתיב גדול עוני מנשוא · עשו דכתיב הברכה אחת היא לך וגו׳ · מנשה בתחלה קרא לאלהות רבים ולבסוף לאלהי אבותיו · אמר אם לא תשמעני מה תועיל אתה יותר משאר אלוהות · ומשולש בכתובים תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש · הנה ביארנו כי בתורה ובנביאים ובכתובים זה הענין שהשם מקבל תשובה ואפילו מתוך הצער הגדול · ועם כל זה התשובה המעולה היא קודם בא הצרה · וכבר כתבו חכמים ז״ל שהתשובה היא על ארבעה פנים · והם מדרגות · האחת הוא השב מאליו כשרוא׳ שעבר עבירה שמיד הוא ניחם ושב לשם בלי שום עיכוב וזו היא המדרגה העליונה אשר בכלן · והשנייה שאינו מרגיש מעצמו ואינו שב אבל כששומע המוכיחים והמייסרין ודורשין דרכי התשובה נותנין אל לבם ולוקחים מוסר ושבים לשם ומתנחמים ומתודים וזו היא מדרגה שניה שנאמר אוזן שומעת תוכחת חיים וגומר · והשלישי שאינו שב אפילו לדברי המוכיחים עד שרואה אחרי׳ שחטאו לשם ובאו עליהם ייסורין והוא מפחד כן יקרה לו כמותם ומתחרט ומתודה כמו שנ׳ בצפניה הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצתו עריהם מבלי איש מאין יושב · אמרתי אך תראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה בכל אשר פקדתי עליה אכן השכימו השחיתו כל עלילותם · והרביעית שאינו שב אפילו שרואה אחרי׳ מיוסרים על עונותם עד שהוא מיוסר בייסורין ורוא׳ נפשו בצרה גדולה וכמו שבא במנשה ובהצר לו חלה את פני יי׳ אלהיו וזו הגרועה שבכלן · ואפילו הכי השם בעל הרחמים מקבלו בתשובה ולא היה ראוי כמו שאמר יפתח ומדוע באתם אלי עתה וגו׳ ועל זה אמרו במדרש לי גלעד ולי מנשה אפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי · אם יאמר לך אדם שאיני מחיה מתים לי גלעד אליהו הגלעדי שהחיה לבן הצרפית · אם יאמ׳ לך אד׳ איני פוקד עקרו׳ הנה אלקנה אמרתי עד שפקדתי את חנה אשתו היינו אפרים מעוז ראשי · אם יאמר לך אדם שאיני מקבל לשבים מפני הצרות והצערים לי מנשה הוא עד מה שעשיתי לו · אם יאמר לך אדם שאיני מציל צדיקים מצרות גדולות מכבשן האש יהודה מחוקקי דניאל חנניה מישאל ועזריה שהם מבני יהודה דכתיב בהם ויהי מבני יהודה לאחד הצלתי מגוב האריות ולאחרים מאתון נורא יקידתא הוי יהודה מחוקקי · וכן שלמה תמה כן דרך אשה מנאפת וגו׳ וכבר משלו ז״ל התשוב׳ בארבע מדרגות הללו לעבד שברח מרבו · כשיצא ממנו מיד נתחרט אמר אני עושה רע גדול שאני עוזב אדון נכבד ורחמן ושב מיד לרבו ואומר לו אדוני נחמתי על מה שעשיתי ורבו מקבלו ומוחל לו · ויש עבד שאינו שב מעצמו עד שמוצאין אותו בני אדם ואומרין לו רע עשית כי הנהת אדונך שוב אליו והתענה תחת ידיו והוא שב מפני שמייסרין אותו ומוכיחין אותו · ויש עבד שאינו שב עד שרואה עבד אחר שברח ומצאו אותו אנשי אדוניו והלקוהו והשליכוהו בכבלים ובשלשלאות של ברזל וכשרואה זה העבד מה שעושים לעבד שברח כמוהו שב אל רבו · ויש עבד שאפילו שרואה כל זה אינו נכנע ואינו שב עד שמוצאין אותו אנשי אדוניו ומלקין ומייסרין אותו ואז שב בעל ברחו וזה היא התשובה הפחותה · ועם כל זה האדון הרחמן מוחל לו ומוציא אותו מהאסורים והכבלים · כן השם ית׳ אף על פי שהרבה אדם לחטוא מקבלו בתשובה ולא די לו אלא שמגיעו אליו לכסא כבודו דכתיב שובה ישראל עד יי׳ אלהיך · ועוד אמרו ז״ל מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקי׳ גמורי׳ אינם יכולי׳ לעמוד וא״ע ובאמת שיש בזו המימרא שני פירושי׳ כבר כתבם ז״ל הר״ם בפרק שמיני בשמונה פרקים שחבר בהתחלת פירוש אבות שהביא שם דעת חכמי המחקר והוא כי מעלה גדולה היא מעלת החסיד שהוא הולך תמיד בדרכי השם ויצרו עמו שלם ואינו צריך להכניעו מפני שיצרו מקטרגו עליו והוא צריך להכניעו והביא קצת ראיות מדבריהם ממסוקים וחכמים אחרים · וחכמי התלמוד סוברין שמעלת הכובש יצרו ומכניעו גדולה ממעלת החסיד וכמו שאמרו לפום צערא אגרא · ואמרו שכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו · ואמרו מקום שבעלי התשובה עומדים וכו׳ · והר״ם ז״ל הכריע בדברי חכמי המחקר ולפי דעתו ז״ל מפרשים כי מה שאמרו חכמים ז״ל מקום שבעלי תשובה עומדים וכו׳ · אינו למעלת השב כי גדולה מעלת הצדיק והחסיד אבל הרשע שהכניע עצמו ויצרו ושב בתשובה יש לו מקטרגים במרום ושונאים אותו על שהרבה לחטוא וכשב בתשובה מדת הדין אינה רוצה לקבלו והשם מגיעו לכסא הרחמים שלו כמי שחטא למלך ושונאים אותו משרתיו ומתירא מהם ומפחד מהם ואינו נפרד מהמלך עצמו מן יזיקוהו או יהרגוהו · כן השב בתשובה הוא מתירא ועומד לפני השם תחת כסא כבודו שלא יגע בו שום מקטרג ושלא תהא מדת הדין פוגעת בו · אמר במנשה ויעתר לו שעשה לו מחתרת שיכנס שם שלא יראוהו וזהו ענין עמוק גרמז בסנהדרין אמר שם על מה שאמר הנביא אביך האמורי ואמך חתית שאמרו רוח מסקונית לפני הקב״ה אם יבואו אברהם יצחק ויעקב ויתוכחו לפניך מה אתה משיב להם מפני כי אתה קורא אותם אמורי ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל · ומי אית ליה רשותא כולי האי אין שלשה שמות נקראו לאותו רוח פיסקון איטמון סגרון · פסקון שפוסק דברי׳ כלפי מעלה · איטמון שאוטם עונותיהם של ישראל · סגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח אבל הצדיק גמור כל משרתי עליון אוהבים אותו ועומד בכל מקום ואינו צריך להיות תמיד נשמר מהמקטרגים · ולפי זה מעלתו גדולה ממעלת השב בתשוב׳ · אבל לפי דעת רז״ל דברים כפשטן כי גדול שכרו המכניע יצרו שהיא מלחמה חזקה ויש לו שכר גדול על זה יותר ממי שהיה בטבע שהיה יצרו שלם עמו ולא נצרך להלחם עמו ולהכניעו וכן הוא אמת · ולכן כתיב שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו׳ · פירוש לרחוק שנתקרב ולקרוב שהיה קרוב תמיד · הקדים הרחוק וכן הקדימו דוד אשרי נשוי פשע · אשרי אדם לא יחשוב וגו׳ הנה נתבאר מעלת התשובה ולכן צריך כל אדם לחפש תמיד בדרכיו ויותר בזה הזמן שהוא זמן משפט המעשים

המעשים שאנו קרובים מיום הדין שאנו צריכין משמוש אחר משמוש וחפוש גדול כמו שאמר הנביא נחפשה דרכינו ונחקורה וכתיב נשא לבבנו אל כפים וגו ואמר זה כנגד האד' הנלבב שיש לו תמיד לתקן דרכיו ולדקדק בעניניו וכשמרגיש בעצמו שעבר עבירה שישוב מיד ואם נתרשל ולא שב עד יראה יסורין באין וממשמשין עליו שיכיר וידע כי מה' היתה ולא יחשוב כי הוא מקרה כמו שאמרו הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה היה לנו ולא ישליך הדברים אחרי גוו ולא יתרשל שיש כת בעולם ארורה ורשעה שסוברת שהצרות הבאות על האדם אינם בהשגחה ועונש אלא מקרה ובעניינים שאמרנו ועל זה הזהירה תורה אם תלכו עמי קרי' ויש כת פתאים בבוא הצרו עליהם בוכים ומתאוננים וקוראין תגר ואינן נותנין לב לשוב אל יי' וכנגד אלו שלש כתות אמ' הנביא מה יתאונן אדם חי וגו' ומירוש יתאונן סובל שני עניינים שהם דעת אלו שני הכתות' האחד מלשון' ויהי העם כמתאוננים מלשון קנטור ומריבה מלשון און ועולה וזה הוא דעת הכת הרשעה הסוברת שהצרות הם מקרה' והפי' השני מלשון לא אכלתי באוני ממנו מלשון אבלות והוא דעת הכת הפתיית שאינה משימה לב לשוב אלא צועקת ומתאבלת ובוכה ועל שתיהן אמר הנביא מה יתאונן וגו' וכנגד הצדקת המשימה לב לצרות ומכרת כי מה' הם ונותנת לב אמר נחפש' דרכינו וגו' וזהו שאמרו אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו וכו'' וענין המשפוש אינו מורה על מי שהוא בעל עבירות מפורסמות' שזה אינו צריך משמוש לא לצדיק שהוא מיעוטו עבירות ואינו מרגיש בעבירה שהם נסתרות ממנו שיחפש אחריהם' ואמר ונחקורה כלומר אחר החיפוש וימצא העון שחטא בו צריך לחקור מאי זה מין הוא כדי שידע תשובתו היאך יעשנה' והמשל בזה לחולה שצריך הרופא לדעת חליו ואם לא ידע ענין חליו לא ידע הרפואה כי אם הוא חולה ונחלשו כחותיו מרוב אכילה צריך שיוציא אותם החלאים והרבוי בשלשול ובהרקה ולא יאכל כלל אפילו המאכלים הטובים שאוכלין שאר בני אדם ואם הוא ממיעוט אכילה ונחלשו האיברים מזה צריך שיחזק האיברים באכילה דקה ואם הוא לא ידע הסבה שמא הוא מרוב אכילה והוא יחשוב שהוא חלש ממיעוט אכילה ויתן לו לאכול ימיתהו או בהפך שאם הוא חלש ממיעו' אכילה והוא סובר שהוא מרבוי אכילה ויריק אותו ימיתהו כן צריכין העונות חקירה ויאמר אותו לחכם אם אינו יודע ואם הוא ממצות עשה שנמנע מעשותן יעשה מצות רבות כמו שחלה ונחלש ממיעוט אכילה ואם הוא מלא תעשה שעשה עבירות צריך שיענה גופו בתעניות וצדקה ושישב ולא יעשה עבירות כמי שחלה מרוב אכילות שצריך ריקון ושלשול ומניעת האכילה וזהו כי אני ה' רופאך' שהורה לנו הדרכים הטובים שהם דרכי התשובה אמר אחרי כן ונשובה אל יי' כלומ' אחר שיחפש וימצא ויחקור מה הם העונות אחרי כן ישוב והיה מנהג החסידי' הראשוני' שהיו קוראים בעשרת ימי תשובה מצות עשה ולא תעשה לידע במה חטא ואמר אחרי כן נשא לבבנו אל כפים רוצ' לומר הלב והמעשה כמו שכתוב בפיך ובלבבך לעשותו' וי"מ נשא מן מנחה כמו נפשי אשא' וישא משאות ופי' שיעשה בכל איבריו עבודת השם כמו שאמרו הצדיקים במה שחוטאי' בהם מתכפרים אם הרהר בלבו הרהורי עבירה יטהר אותו בהרהור תפלה ובמעשה השם ית' ואם חטא בעיניו יסתכ' בדברי תור' ואם חטא באזנו ישמע דברי תורה' ואם בידיו יניח תפילין ויעשה בהם מצות לכתוב תורה' ואם ברגליו ילך לבי' המדרש ולבית הכנסת ולקבור מתים ולנחם אבלים ולבקור חולי' ולבית המ...ה וכן בכל איבריו ולקח הלב שהו' ראש האיברי' הפנימי' והכפים שהם ראש האיברים החיצונים והוא הדין לשאר הנגררים אחריהם' וי"מ כפים כמו על כפים חקותיך כלומר כלפי מעלה' ולכן כל אדם יש לו לשוב לשם ית' ולהתוודות על חטאיו הנגלות ולהתפלל על הנסתרות כמו שאמר דוד שגיאות מי יבין מנסתרות נקני' וכן בזו הפרשה הנסתרות לה' אלדינו וזה הפסוק צריך ביאור וכבר נחלקו בפירוש זה הפסוק במסכת סנהדרין נפרש תחלה היאך נקשר זה הפסו' עם מה שלמעלה והנה בראש הפרשה הוכיח משה לישראל והעבירם בברית ועשה מהן עשר מדרגות ומה שהוצרך להשביעם אחר שבועת הר סיני והיה נראה כשבועה על שבועה והיא לבטלה וכמו שאומרין והלא מושבע מהר סיני וכו' היתה בעבור שבירת הלוחות כי אולי חושבים העם שנתבטלה השבועה ועוד שהיו סבורים כי שבועת סיני היתה באונס שכפה עליהם ההר כגיגית' וי"מ לזרוזינהו שאף על פי שאדם מושבע מהר סיני אם רואה שיצרו מתגבר עליו נשבע לכוף יצרו ולזרז נפשו כמו שאמר דוד נשבעתי ואקיימה והם קבלו עליהם באלה ובשבועה לקיים כל דברי התורה ונכנסו ערבים זה לזה אבל לא קבלו עליהם הנסתרו' וזה הוא כאמרם הנסתרות וכו' ופירש רש"י ז"ל לה' אלדינו אין קולרין תלוי בצוארינו' והנגלות לנו ולבנינו אם לא נעניש עובדיהם והית' משמע שכן הדין לעולם ונקוד על לנו ולבנינו לומר שאין זה מקומו ליכתב אחר הנגלות והכל הוא עלינו וכאלו אמר הנסתרות והנגלות עלינו ונקוד על לנו' שלא קבלו עליהם הנסתרות עד עברם הירדן זה דעת ר' יהודה וזהו ענין עכן שנענשו ואם היה נסתר ור' נחמיה סבר לא קבלו הנסתרות לעולם ונקד על לנו ולבנינו שאפילו הנגלות לא קבלו עד עברם הירדן' ומה שנענשו על עכן שהיה מפורסם לאנשי ביתו' ולא יקרא תגר בבוא עליו הצרות אלא יכיר ויתבונן כי עונותיו גרמו לו וכמו שאמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו וגו' ובעל חובת הלבבות הביא משל בזה הענין למלך שזימן לעבדיו לאכול עמו והתקין ביתו בכל מיני קשוטין ומיני מעדני' וסדר כלי כסף וזהב לרוב בשולחנות ומטות נאות מאד וסדר הכלים והמאכלים על השולחנות' האיש החכם כשנכנס לישב בא ביישוב גדול ובהשגחה וישב עם הקרואים ואכל ושבע ודשן העבד הפתי נכנס בפתיות ובעורון שבר הכלים והפך המאכלים ונשכר ושבר ידיו ורגליו ולקחוהו השמשים והכוהו בהכאות גדולות והוציאוהו מבית המלכות והיה יוצא ומקלל והוא מבזה הסעודה וההכנות הנכבדות שהיה בבירת המלכות וזועף עליהם על ההכאות והוא הגורם ואולתו גרמה לו כן השם ית' התקין העולם לברואיו ונתן להם תורה ומצות והם נוטים מהדרך הטובה ועונותיהם הם הגורמים וכשבאים עליהם ייסורין קוראים תגר על שבאין הייסורין והחלאים מסכלותם ומרדפים על המותרות ועל ה' יזעף לבם ואמר כי מחסרון יכולת השם מזונותיהם יבא להם זה וזה אינו' וכבר כתב הרמב"ן ז"ל ענין נכבד בזה אמר שרוב התלאות הבאות על האדם הוא מבקשת היתרונו' והאריך בזה כמו שכתוב בחלק השלישי והם דברים נכבדים מאד ועל זה אמר שלמה אשר עשה האלדים את האדם ישר וגו'' ובעשות האדם אלו הדרכים שאמרנו וישוב לבוראו השם הוא מלא רחמי' ונושא עון ומכפר על עוניו ועל חטאתיו כמו שכתוב מי אל כמוך נושא עון וגו'' ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגומ' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגומר: אמן וכן יהי רצון

דרשה לראש השנה

תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו' כי חק לישראל

לישראל הוא וגו' עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים
שפת לא ידעתי אשמע ׃ הפסוקים הללו אמרן דוד ברוח
הקדש על ענין ראש השנה ומצות השופר כי תורתינו הקדוש'
לא דברה באלו העניינים אלא בקוצר גדול וברמז וזה צריך
לדעת על אי זה ענין ולמה לא נתפרשו בתורה אלו העניינים
ועוד כי קבלה בידינו וביד כל ישראל שהוא יום הדין ולא נאמר
בתורה אלא יום תרועה זכרון תרועה ולשון תרועה היא מלת
מסופקת שמצינו לשון תרועה במה כמו שכתב למה תריעי
ריע ׃ את קול העם ברעה ׃ וכן בתלמו' אמרו כשהזכיר המשנה
מתריעין חד אמר בפה בענינו ׃ וחד אמר בשופר כי לשון
תרועה כולל שניהם ואף התרגום שתרגם יבבא משמע בפה
דכתיב בעד החלון נשקפה ותייבב ׃ וזה הענין כבר דברו בו
הראשונים ז"ל וכתבו כי מה שלא דברה תורה מזה היום שהוא
יום הדין ההוא בעבור שלא נתחדש זה הענין עתה שתורתינו
הקדושה לא דברה אלא במה שנתחדש במתן תורה כסוכה
ולולב ומצה ואיסור חמץ ושאר העניינים אבל יום הדין אין בו
הודעת מצוה ׃ ועוד שהיה זה היום מזומן לדין מיום שנברא
אדם הראשון כמו שהוא קבלה בידינו כי ביום הזה נדון ׃
והתשובה נבראת קודם בריאת העולם ולא נתחדשת בזה כלל
לצורך ישראל כי זה יום הדין הוא לכל האומות ׃ וכמו שאמר
התנא כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ואם כן אין צורך
לכתבו בתורה ׃ ועוד שלא רצה השם לגלותו ולכתבו אולי
ירגישו האומו' ׃ והרמב"ם ז"ל כתב כי בתקיע' השופ' יש רמז לדין
כמו עורו ישנים מתרדמתכם רוצה לומר כי השינה צריכה
הערה כמו שנ' אם יתקע שופר בעיר וגו' ומכאן כתבו בירו'
שאסור לאדם שישן בראש השנה כדאמרינן התם הך בר נש
דדמיך בריש שתא ועוסקין בדיניה לעיל שהוא מורה עצלות
דכתיב מה לך נרדם ׃ ועוד כתבו אחרים שיש בתקיעת שופר
רמז ליום הדין שהוא מורה חרדה ואזהרה ופירסום מלוכה
אזהרה דכתיב את קול השופר שמע ולא נזהר ׃ חרדה דכתיב
אם יתקע שופר בעיר ׃ פרסום מלכות דכתיב ויתקעו העם
בשופרות וימליכו את שאול ׃ וענין חדוש מלוכה שבו נברא
העולם ומלך על עולמו שהלכה כר' אליעזר ולכן תקנו בתקיעתא
דבי רב זה היום תחלת מעשיך ׃ ואע"פ שרבינו תם ז"ל פסק
כר' יהושע ופירש זה היום תחלת דין מעשיך ׃ כל הפוסקים
פסקו כר' אליעזר ׃ ומה שאמר בחדש השביעי לדברי רבי
יהושע שביעי ממש לבריאת העולם ׃ ולדברי ר' אליעזר שביעי
מלשון שבועה שהעקידה היתה בראש השנה דכתי' בי נשבעתי
כמו שדרשו ז"ל על פסוק ה' יראה כי כשאמר הכתו' אל תשלח
ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים
אתה אמר לו הלא אמרת לי שאעלהו לעולה ׃ אמר לו כלום
אמרתי לך ושחטהו ׃ אמר ליה אוציא ממנו מעט דם ׃ אמר ליה
אל תעש לו מאומה מלשון מום שהוא עולה תמימה וכן מצינו
ובכם ידבק מאום שהוא כמו מום ה' יראה כלומר
יראה השם שלא נשאר בשבילי אשר יאמר היום שיאמרו אומו'
העולם על עסקי ההר הזה ׃ אמר לו הקב"ה אני אודיע לעולם
יצתה בת קול ושמעו כל העולם אל תשלח ידך ואותה שעה
נתפלל אברהם עלינו ועל כל הדורות אמר לפניו אתמול אמר'
לי כי ביצחק יקרא לך זרע והיום אמרת לי קח נא את בנך ולא
הירהרתי כלל וכבשתי רחמי כן יהי רצון מלפניך שכשתשב
לדון לבני שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך
ואמר לו ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה לדורות ושאל
ממנו שבועה שנ' בי נשבעתי ולכן נקרא חדש שביעי כי שבועה
חסר וי"ו מלשון שבעה ׃ והנה לצורך גדול ותועלת גדולה
עקד יצחק בזה היום ׃ ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור כי
לולי העקידה מי יוכל קום בשבתו למשפט ולכן נאמר יום

תרועה כי בזה היום היא מתלבשת במדת היום ולכן היא
באמצע התקיעות ׃ ובירידתו תרועה גדולה לבדה ׃ ולכן נפלה
החומה תחתיה ׃ ועוד אזכור בזה יותר לפנינו בדרשה בעזרת
האל ׃ ועוד יש רמז למזל החדש ביום הדין שהוא מאזנים
לרמוז כי פלס ומאזני משפט לה' ׃ ואמרו במדרש על פסו' אך
הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות כל ההבלים שאדם
מהביל עצמו בכל השנה בחדש שהוא מאזנים עתידין לעלות
כל אלו הטעמים כתבו בחתימת יום הדין ׃ ועוד שמעתי למורי
ז"ל שהדברים שאינן מושגין בשכל האדם לא דברה תורתינו
בהם בפירסום אלא ברמז ובהסתר שלא יאמרו הרוצה לשקר
ירחיק עדיו כמו שלא דברה תורה ענין בגן עדן ובעולם הבא
ותחיית המתים ובעונש גיהנם שהם דברים שאינן מורגשים
ואם הם אמת ויציב אלא מסרה ברמז לעמו ישראל המאמינים ׃
וכן הענין ממש בזה היום שלא פרסם הכתוב שהוא יום הדין
וסתם דבריו בענין גדול כזה שהוא מפורסם והטעם שאע"פ
שקבלה בידינו שהוא יום הדין אינו מורגש ושמענו שבדורות
החסידים הראשונים היו רואים דברים מבהילים שומעים קולות
מרעידים ויש מזה רמז במדרשות ׃ ובהגדת ברכות יש רמז
באותן רוחות שמתעוררות בכל שנה לשמוע הדין אחרי
הפרגוד ׃ וכבר כתבו בזה הראשונים כי נראה משם שנמשך
אותו המעשה שנים או שלשה פעמים שאותו חסיד נסה זה
שלש שני' ברא' השנה ואם כן תקשה לנו שהם אמרו שהנשמה
תוך שנים עשר חדש היא עולה ויורדת ולאחר שנים עשר
חדש עולה ומתקשרת בצרור החיים ושוב אינה יורדת אם
כן היאך שמע אותו חסיד לאותן רוחות שנים או שלש פעמים
בכל ראש השנה ׃ ובמה שאמרנו נתר' הקושיא כי בראש השנה
בלבד הם מתעוררות ושטות ויש רמז בזה בהנהו קופלאי ׃
וי"מ מפני קושיא זו שהמעשה של אותו חסיד היה בחלום שהיה
חולם בבית הקברות שהיה שומע אותן רוחות כשלש פעמים
בשלש שנים והיה הכל בחלום אחד ׃ אבל האמת מה שכתבו
שהיה בהקיץ וכוון רוח הקדש והיו מספרין בלא חתוך שפה
ולשון כדברי השומע דברי המלאך ׃ וכן כתב הרמב"ן ז"ל ׃ וכן
אמרו חז"ל בפסוק וה' נתן קולו לפני חילו אמרו וה' נתן קולו
בראש השנה שיש שופר ביום ׃ לפני חילו אלו ישראל שהם
צבאותיו שבתקיעת שופר ישראל מזדעזעים וחרדים וחוזרים
בתשובה כמה דאת אמר אם יתקע שופר בעיר ׃ כי רב מאד
מחנהו מלאכיו העומדים לפניו אלו מימינים ואלו משמאילים
כמה דאת אמר מחנה אלהים זה ׃ וכתיב אלף אלפין ישמשוניה
ונו' כי עצום עושי דברו הנביאים נקראו מלאכים דכתיב ויעל
מלאך ה' וכתיב וישלח מלאך ׃ והמלאכים מזדעזעין בשמיעת
קולו דכתיב ואשמע אחרי קול רעש גדול והנביאים אינן
מזדעזעין כמו שמצינו במשה הו' עצום ועוד שהם עצומים
מן המחנה ההוא שמהפכין דין לרחמים כי גדול יום ה' זה יום
הכפורים ונורא מאד ומי יכילנו זה יום הדין הגדול דכתיב ובמי
מכלכל יום בואו הנה נרמז הענין ובעבור גדולת הענין שהוא
נסתר ואינו מוחש לא נתפרסם בתורה אלא ברמזים סתומים
וגם מצות השופר קיצר הכתוב ולא בירר אם הוא שופר או
פה אלא יום תרועה זכרון תרועה בשני מקומות בלבד ׃ ולא
נזכר כשאר המועדים שנזכרו פעמים רבות ולא בירר אותו
כשאר מצות אלא שלמדו אותו ז"ל מן הקבלה מגזירה שוה
דכתיב בכאן תרועה וכתיב ביובל שופר תרועה וגם לא האריך
במצותיו ובתקיעותיו וגם זה הענין כבר כתבו אותו רבותינו ז"ל
בתוספתא דעירובין שאומרין שם כי במצות שהם עיקר
האלהות כגון שופר תפילין לולב ציצית מקרא מועט והלכות
רבות אבל במועדות שטעמן נגלה ומורין על החדוש ועל
הנסים מקרא מרובה שהענין ההוא מפורסם בכל האומות ׃

וזוד

דוד ע"ה רמז לנו סוד הענין ולמה רומז מלת תרועה וזהו
ותרועת מלך בו · ותרגם אנקלוס ושכינת מלכהון ביניהון והאמ'
שתרועה כשפה והיא שעמדה לאבותינו ולנו ותדע כי בענין
המלחמה כתיב וכי תבואו מלחמה בארצכ' וגו' ובנסוע המחנות
תרועה יתקעו למסעיהם · וענין ויריעו כל העם תרועה
גדולה · ולא אמר דוד שומעי אלא יודעי והוא מלשון רחמים
כמו וידע אלהים · בקרב שנים תודיע · וזהו יודעי תרועה שהם
תוקעים לפניה ולאחריה והיא באמצע תקיעה הראשונה רמז
לאברהם שהוא איש החסד והתרועה באמצע רמז ליצחק
הנעקד על גבי המזבח · פשוטה לאחריה כנגד יעקב שהוא
איש תם רחמים גמורים · והנה מדתו של יצחק כלולה בחסד
וברחמים והם שלש תקיעות שלש למלכיות שלש לזכרונות
שלש לשופרות · מלכיות זה אברהם שהמליך להקב"ה על כל
העולם · זכרונות זה יצחק איל נאחז ומתרגמינן איל דכרא ·
שופרות זה יעקב חלול שהוסר ממנו הקושי נשאר רחמים
גמורים · וכן דרשו בחדש השביעי באחד לחדש וגומר דרשו
בחדש השביעי שהוא מושבע במצות שופר סוכה ולולב יום
הכפורים · דבר אחר שנשבע הקב"ה לאברהם על העקידה
לזכור לדורותיו עקידת יצחק דכתיב בי נשבעתי וגומ' באחד
לחדש זה אברהם דכתיב אחד היה אברהם · זכרון תרועה
זה יצחק תרגם איל דכרא · מקרא קדש זה יעקב דכתי' וישראל
מקוראי · אמר הקב"ה זכרו לפני זכות אבות ואתם זוכים בדין ·
משל לבן מלכים שהיו לו דין לפני אביו אמר לו עשה אנטלר
לפני ואתה זוכה בדין כך אמר הקב"ה וכו' ואין ספק כי לענין
גדול הוזכרו בתורה שני פעמים בלבד בפרש' אמור אל הכהנים
אמר זכרון תרועה ובפרשת פינחס אמר יום תרועה ולא ראי
זה כראי זה כי זכרון תרועה רמז לשכינה וכן תרגם אנקלוס
ותרועת מלך שהיא באמת תרועת מלך ובת מלך שרמזו ז"ל
ולכן הזכיר בה זכרון וזהו יודעי תרועה מלשון וידע אלהים
כמוזכר בבהיר וזהו שופר תרועה כמוזכר ביום הכפורים של
יובל · ויום תרועה רמז לפחד יצחק והיא הנוהגת במדבר וזו
היא תרועה יתקעו למסעיהם ומוזכר שם שלשה פעמים כמו
שמוזכר בכאן בראש השנה וביובל שלשה פעמים ולכן יש
בגמרא מי שהיה למד תרועות ראש השנה מן המדבר ולא
נתקיימו דבריו שאין ראי זה כראי זה והיא של יריחו שנאמ' בה
תרועה גדולה וגו' ואלו השתי תרועות רמזום רז"ל בב"ב בהגדת
בהמות בהררי אלף שנבראו זכר ונקבה כלומר שומע ומקבל
ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את העולם · וידוע מה הן
הררי אלף ליודעים ולויתן ובת זוגו רמז לדו פרצופין ומחריבין
את העולם ואלמלא נזקקין אלו בדין ואלו ברחמים ודי להבין
הנה מבואר שענין תרועה צורך גדול היתה לזכור זו המלה
שהוא לשון שברון תרועה דכתיב תרועם בשבט ברזל · וזהו קול
קול בכי וילולי או גנוחי להצטער על פשעיו ומפני זה מצותו
בשופר כפוף לכוף לבו ולשוח אותו · ולכן נהגו להתפלל כל
התפלה בהכרעה ויש שוחים במלכיות זכרונות ושופרו' לבד ·
אבל מורי הרב ז"ל ר' שלמה בן אדרת היה נוהג בכל התפלה
לשחו' כיון ששחה שוב לא היה זוקף עד תשלו' התפלה כל זה
רמז לתרועה ולכן סדר רב בתקיעתא בפסוקי דמלכיו' זכרונות
ושופרות בתחלה תורה באמצע כתובים ואחרי כן נביאים
ובכל מקום מקדימין נביאים לכתובים אבל בכאן שהם רמז
לרחמים ולשמחה ולכן כתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו'
וכן ובהקהיל את הקהל תתקעו וגו' · והתרועה והשברים
צריכין להיות כמין שבר ואנחה והכל לענין כמו שרמזנו · ודוד
המלך ע"ה ביאר הענין יותר באלו הפסוקים שהתחלנו אמר
תקעו כי הם הרחמים והם אברהם יצחק ויעקב שהם עיקר
העולם וידוע שאין תקיעה בלא תרועה ולא היה צורך לו

להזכיר התרועה שהיא כתובה בתורה בפירוש ומה שלא זכרה
התורה כתב הוא · אמר בחדש כלומר בראש חדש שכן כתיב
מחר חדש על חדוש של לבנה · ועוד כי בזה החדש מתחדשים
כל המעשי' ופועלי האמת גם כן נוטלין פרס מאביהם שבשמי'
ובו ענין סוד העבור והקף המחזורים וסוד שנה והנפש ועולם
המוזכרים בספר יצירה ועל זה נתקשה משה בענין הירח והשם
יתעלה מחדש בו מלכותו בכל שנה ושנה · ואמר שופר הורה
לנו שהמצוה היא בשופר והם ז"ל קבלו אותו מסיני גזרה שוה
יום תרועה שופר תרועה כמו שמוזכר במסכ' ראש השנה והוא
רמז לאילו של יצחק שנברא בערב שבת בין השמשות והוא
רמז לשופר הגדול ולכן כתיב נאחז בסבך בקרניו שני קרנים
בסבך ראה שישראל מסובכין בעונות ונתפלל עליהם ולכן
נהגו בשופר של איל לכתחלה כן המובחר ונקרא שופר
מלשון אף נחלה שפרה עלי רמז שנשפר מעשינו כמו שאמרו
במדרש שפרו מעשיכם לפני ואני אשפר בעשיכם כחיה
המשפרת את העובר · והוא חלול רמז למה שהקדמנו וכפוף
למה שכתבנו · וענין התקיעות כמו שתקנו אותם ז"ל מיושב
שהיא עיקר המצוה ומעומד לערב את השטן · וזה הוא אמרם
ז"ל כל שנה שאין תוקעין בתחלה מריעין לה בסופה מאי
טעמא דלא איערבב שטן ואין ספק כי על אותן שמעומד אמר
דאלו מיושב לא היינו צריכין לזה הטעם והלא רשעים גמורים
הם אם לא תקעו כלל שעוברין על מצוה גדולה · ומה שאמר
מריעין לה פירוש על ידי הצרות בר מינן · ודוקא כשעושין
בזדון ובמרד ואי אקלע שבת יום ראשון לא · שהמניעה
הזאת היא למצוה ולא לחלל שבת · וכן פירשו הגאונים ז"ל
וכן דרשו מראשית השנה חסר אלף כל שנה שרשה בתחלתה
מטיבין לה בסופה כלומר שתוקעין ומתפללין בתרועה כמו
רש דכתיב תחנונים ידבר רש · בכסא היא מלה לעניינים רבים
לשון כסוי שהחדש מתכסה בו · ופירש רש"י ז"ל שהלבנה
מתכסה בו והנולד בן יומו והלבנה נקראת חדש וכמו שאמרו
מאימתי מברכין את החדש וכן במדרש כי השם יתעלה דן
עולמו והשטן המקטרג הולך להביא עדים לשמש וללבנה
לקטרג על ישראל וכו' · ועוד רמז לעניינה שהתרועה מכוסה
ברחמים וכמו שכתוב ויגבה יי' צבאות במשפט · ואמרינן המלך
המשפט · והשם מכסה עונותיהם של ישראל · וי"מ שאין בו
קרבן ראש חדש דכתיב מלבד עולת החדש ולא אמר מלבד
חטאת ועולת החדש וזה אינו כי כבר מנו בתוספת זה השעיר
בכלל שעירי השנה שמנו שם · וי"מ שאין מזכירין בו ראש
חדש וכמו שאמרו בעירובין זכרון אחד עולה לכאן ולכאן ·
וי"מ כסא מלשון קביעות שהחדש נקבע ומזדמן בחג ממש ·
והעיקר שענינו מובלע ומכוסה · כמו שאמרנו למעלה ·
ליום חגינו פירשו בו שאם אינו חג מהחגים נקרא כן שראוי
לעשות בו שמחה וכמו שבא בעזרא ועתה לכו אכלו משמנים
וגו' · ובמדרש נוהג שבעולם מי שיושב בדין מתענה ומתכסה
שחורים אבל ישראל אינו כן אלא אוכלין ושמחים כמי שיודע
שיזכה בדינו · משל למלך שאמר לבנו שהיה לו דין עמד
ואמר לו בני אל תירא אמור טענה פלונית ומנה קולימוס
פלונית ותנצח בדין · וי"מ מן אסרו חג בעבותים שהוא רמז
לאילו של יצחק וי"מ שרומז לחג הסוכות שהתשובה מביאה
החג והשמחה כמי שנצח בדין וזהו הנענוע כמאן דנקיט
רומחא ומנענעה ועם כל זה הוא יום טוב של ראש השנה
והאומר יום מקרא קדש טועה · וי"מ כי נקרא חגינו שהחתימה
נמשכת כל החג עד יום הערבה · ומה שאמר נחתם ביום
הכפורים הוא על היחיד · כי חק לישראל הוא בגמרא פריך
פירוש כי חק הוא לשון מזונות ועל מזונותיו נגזרין בו כמו
שאמרו במס' י"ט כל מזונותיו וכו' · ואמרי מאי משמע דהאי

חק לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חוקי · ועוד דרשו חק כמשמעו שבתחלה קובעין בית דין את החדש והדר משפט לאלדי יעקב וכתיב לאל גומר עלי כמו שכתבנו בפרשת החדש הזה בענין תינוקת בת שלש שנים ובן שלש עשרה שנה ועברו בית דין השנה וגו׳ הוי לאל גומר עלי וזו מעלה גדולה בישראל · ומשפט לאלדי יעקב רמז לנו כי בזה היום הוא יום הדין · וצריך לפרש אם הוא דין של הנפש או דין של הגוף והנכון והמוכרח לכל החכמים שהוא דין הגוף מכמה טעמים חדא דסברא הוא כי אם בנפש יתהפך הדין בכל שנה אם מרד או אם עשה תשובה ועוד היאך דנין הנפש בעודה בגוף ולא הגיע זמנה · ועוד כי בדברי רבי יוחנן לא הזכיר גן עדן כמו שהזכיר בבריתא של שלש כתות אלא ודאי דין הגוף הוא וכדאמרי׳ כל מזונותיו של אדם קצובין וכו׳ · וכן מעש של אותו חסיד שלן בבית חקברות וכו׳ וכתפלה תקנו ועל המדינו׳ וכו׳ ומה שאמרו סוף ברכות סכות לראשי ביום נשק אלו ימי ניסן ותשרי שנושקין אלו לאלו ופירשו כו שהיום והלילה שוין ונושקין אלו לאלו סכות לראשי בהם מן הדין כי בפסח נדון על התבואה ובתשרי עניני האדם כאותה מתניתין בארבעה פרקים בשנה וכו׳ · והלכתא שהכל נדון בראש השנה כתקיעתא דבי רב וכן אמר ר׳ יוחנן שלשה ספרים וכו׳ ולא הזכיר כתות כי שם באים כלם לפניו ובכאן דן כל יחיד ויחיד והוא בביתו · וכן אמרו בירושלמי על חד בר נש דדפיך בריש שתא ודיינין יתיה · ומה שאמרו לחיים ולמיתה לא לחיים ומיתה ממש אלא כל טוב שבעולם הזה קורא חיים ורעותיו קורא מיתה ולכן המדקדקים אומרין זכרנו לחיים כתבנו לחיים טובים שיש חיים של צער וייסורין ועם כל זה יש לדקדק שהרי כמה צדיקים במיתה וגם בייסורין ובצער וכמה רשעים בשלות וחיים טובי׳ והכתוב צוות על זה יש צדיקים וגו׳ · והר״ם ז״ל תירץ צדיק בדינו כי יש שרובו עונות ומפני מיעוט זכיו׳ נוטל שכרו בעולם הזה · וכן רשע בדינו שיהיה רובו זכיות ומפני מיעוט עונות נענש ושכרו לעה״ב · וכמו שהאריך הרב בזה בשער הגמול · וקשה לי צדיקים גמורי׳ ורשעים גמורים · ועוד הבינונים למה ממתינין ולמה אינו נושה מיד · ויש צדיקים גמורים לגמרי שיש להם קרן ופירות לחיים ורשעים שאין להם להם קרן ופירות למיתה מיד ובינונים הם העומדים בין שתי הכתות הללו ואפילו רובו זכיות או רובו עונות ואם זכו ועשו תשובה נכתבין לחיים ואם לאו נכתבין למיתה וזכו רוצה לומר בדינם לדברי הר״ם ז״ל ולדברי הר״ם ז״ל נתרץ שאין דין נוסח אלא ביום הדין · ולכן לא נזכר בכאן ורב חסד מטה כלפי חסד אלא בבריתא דשלש כתות וכו׳ וכן פירוש הרמב״ן ז״ל · ואם כן הוא שלשה דינין · האחד דין הגוף בראש השנה · והשני דין הנפש בשעת פטירתו של אדם · השלישי דין הגוף והנפש ביחד ליום הדין הגדול אחר תחיית המתים וזו היא ברייתא דשלש כתות ליום הדין · וכן פירש הרמב״ן ז״ל ואמר לאלדי יעקב ולא אלדי אברהם ויצחק שהוא אל הרחמי׳ העונה בעת צרה כמו שכתוב יענך יי׳ ביום צרה ישגבך שם אלדי יעקב כמו שאמרו בסוף ברכות ולא אלדי אברהם ויצחק מכאן לבעל הקורה שיאחוז בעביו של קורה פירוש שהיה לו צער גדול בנים · ואמר משל לאשה היושבת על המשבר ואומרות לה שכנותיה היושבת שם מאן דענה לאמיך יענה אותך · ועוד כי מלת יעקב מורה על השכר העתיד מלשון והיה עקב תשמעון וגו׳ ועוד יש באותיותיו עניינים גדולים כמו שאמרנו כבר · ואמר עדות ביהוסף שמו וגו׳ · יש מפרשים אותו על ישראל שנקר׳ בשם יוסף דכתי׳ נוהג כצאן יוסף · אולי יחנן יי׳ צבאות שארית יוסף · והענין בצאת ישראל ממצרים ויהיה על ארץ מצרים שיצאו ביד רמה או בצאתו חוזר לשם אני יוצא בארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע כמו מעם לועז · ואמ׳ הסירותי מסבל שכמו · כי בחדש זה בטלה העבודה מאבותינו במצרים כמו שאמרו בראש השנה · ועל זה אמרו תקעו שרומז לבטול השעבוד כמו שצותה התורה לתקוע שופר ביום הכפורים · והחכמים ז״ל דרשו אותו על יוסף עצמו והעדות הוא אות ה״א שניתוסף בו שלימדוהו שבעים לשון כמו שדרשו בסוטה וזה הוא שפת לא ידעתי אשמע · וענין הסירותי מסבל שכמו כי בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים והכל אמת ורבותינו דרשו כי בתשרי נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל כדאמרינן בראש השנה · ר׳ יהושע אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות בניסן מתו בפסח נולד יצחק בראש השנה נפקדה שרה רבקה רחל ולאה · ר׳ אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות ומה שאמר בתשרי נולדו אבות על אברהם ויעקב קאי · דבין לר׳ יהושע ובין לר׳ אליעזר בפסח נולד יצחק וכן הוא כמכי׳ גא ובסוכות באו המלאכים לבשר שרה ואמרו למועד אשוב אליך דהיינו המועד הראשון הבא דהוא פסח · והיולדות לשבעה יולדות למקוטעים · וכן בפירקי ר׳ אליעזר ביום הכפורים נמול אברהם והמלאכים באו אליו ביום שלישי למילה ואמר לו למועד וגו׳ דסוכות הוא מועד כיון שלא היו עד סוכות אלא שני ימים כמאן דקיימי ביה דאמי ומה שאמ׳ בשנה האחרת אתיא כמאן דאמר בניסן נברא העולם · ויש לעיין כי בבראשית רבה אמרו כי כשבאו המלאכים ליל פסח היה דכתיב לושי ועשי עוגות · ובלוט כתיב ומצות אפה ויאכלו · ונצטרך לפרש לפי זה כי למועד מזה לשנה האחרת לזמן כזה דהוא פסח · בראש השנה נפקדה שרה וכו׳ ויצא יוסף ובטלה עבודה · בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל · ולר׳ אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם וגו׳ · ובתשרי עתידין ליגאל · כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתיב התם והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וגו׳:

פרשת האזינו

תפלה למשה איש האלדים וגו׳ · בטרם הרים יולדו וגו׳ · תשב אנוש עד דכא וגו׳ · (תהלים כ)

תפלה למשה

תפלה זו מצאה דוד כתיב׳ והית׳ קבלה אצלם שהית׳ למשה רבינו ע״ה וכתבה בספרו וכן הזכירו רז״ל כי דוד חבר ספרי שירו׳ של י׳ בני אדם · אדם הראשון ומלכי צדק אברהם אסף הימן ידותון וג׳ בני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף · רוצה לומ׳ העשרה זקנים אמרו המזמורים הכתובים בתהלים והוא כתבם בספרו ואמר כי מזמור שיר ליום השבת יסדו אדם הראשון בערב שבת וכשב׳ השכים ואמרו ומזמור איתן האזרחי הוא אברהם ואמרו כי מזמור לאדני אמר מלכי צדק והשאר הם מפורשי׳ בשמם והתפלה לפי דעת רז״ל אמרה משה עם המזמורים הבאי׳ שלא הוזכרו בהם שום מחבר והם י״א והם קבלו שאמרן כנגד י״א עשר שבטים שבירך בסוף ימיו לאחר זאת הבר׳ זאת בפרשת הברכ׳ ואמרו כי תפלה זו אמר׳ כנגד ראובן שהיה בעל תשובה והתפלל וכן שאר המזמורים כמו שמוזכר בדרש כל אחד ואחד כל שבט ושבט ולכן הזכיר בזאת התפלה ענין תשובה שאמר תשב אנוש עד דכא וגו׳ והתחיל איש האלדים כנגד כמו שאמ׳ בזאת הברכ׳ כי הוא איש האלדים ולא אמר איש יי׳ כאיש שמפר נדרי אשתו וכמו שכתו׳ ויחל משה וכתיב לא יחל דברו ואמרו הוא אינו מוחל וגו׳ ויש בזה סוד נשגב ונעלם יי׳ מענין

הזכיר השם המיוחד שהוא על הרחמים והקדים רפואה למכת
ואמר שהוא מקום העולם כמו שאמר מעונה אלהי קדם אמר
כי הוא לנו בכל הדורות מקום ומחסה וי״מ מעון לשון השגחה
כלומר כי תמיד משגיח ושם עינו עלינו לטובה וזהו בדור ודור
ואמרו מה היא רפואה שהקדים לנו ואמר בטרם הרים יולדו
ותחולל ארץ ותבל הזכיר ארץ ולא שמים בעבור שהוא מדבר
על בני אדם שחייהן מועטין שאין עומדין אלא הם מינין אבל
המפרשים של זה עולם השפל הווים ונפסדים ולכן לא הזכיר
השמים שאישיהם עומדים נצחיים וזכר ההרים שהם עומדים
יותר ואמר ארץ על הישוב וחוץ מן היישוב ותבל על היישוב
ומעולם כלומר קודם בריאתם ואחר שיבלו ויאבדו אתה אל
כמו שכתוב המה יאבדו ואתה תעמוד׳ תשב אנוש עד דכא מ׳
תייסר האדם בייסורין עד דפדוכה של נפש על רוב עונותיו וכל
כך הוא גדול חסדך שאמר שובו בני אדם ואע״פ שלא היה מן
הראוי שלא שב עדיך אלא מתוך הצער או קרוב למיתה שהיא
הנפש דכה כל זה אמרת להם שישובו ותקבלם ורז״ל סומכין
הכתוב כלום אתה הוא מעון כי בטרם הרים יולדו אמרת שובו
בני אדם כלום שהקדים התשובה קודם שנברא העולם וכ״שא
הז״ל במסכת נדרים שבעה דברים קדמו לעולם ואלו הן תורה
תשובה גן עדן וגיהנם כסא הכבוד בית המקדש ושמו של
משיח ואמרו תורה מנא לן דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו׳
תשובה דכתיב בטרם הרים יולדו וגו׳ גן עדן דכתיב ויטע ה׳
אלהים גן בעדן מקדם׳ גיהנם דכתי׳ כי ערוך מאתמול תפתה׳
כסא הכבוד דכתיב כסא כבוד מרום מראשון׳ בית המקדש
מנין דכתיב מקום מקדשינו וכתיב ומוצאותיו מקדם׳ שמו של
משיח דכתיב יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו׳ וכן דרשו
אותם גם כן על חצבה עמודיה שבעה על אלו שבעה הדברים
שקדמו לעולם ואין ספק שהקדימה הזאת שאמרו חז״ל אינה
קדימה ממש בפועל דהא לא איפשר שיש באלו הדברים
שהוזכרו דברים הכרחיי שלא יוכלו להיות לא בעולם המציאות
בלבד והם גן עדן וגיהנם ובית המקדש שאע״פ שיש גן עדן
וגיהנם רוחניים יש גם כן ארציים ממש באר ומי שאינו מאמין
בזה הוא מין ואפיקורוס וכן כתב הר״ם ז״ל שגן עדן הוא באר
וכבר בא בתלמוד מי שראה אותו ונכנס שם וכבר בא בתלמוד
גם זה שהחכמים הקדמונים היונים הלכו שם לראות בעצי
הגן ובצמחים להגדיל חכמתם וכשהגיעו למקום להט החרב
המתהפכת נשרפו וכן מוזכר בספרי הקדמונים ואלכסנדר
הלך שם וחכמי ישראל הורו לו הדרך שילך שם כמו שמוזכר
במסכ׳ תמיד ובספר שעשה אלכסנדר גם כן כתוב זה באורך
וגם גיהנם כבר ראו אותו חכמי ישראל ונכנסו שם וספרו לנו
מפת מדורים שם וכמו שהוא במדרשים אם כן אי איפשר
להיות שקדמו לעולם כמשמען של דברים כי אנה יהיו ואין
מציאות עדין בעולם אבל דעת החכמים בהקדמה הזאת יש בו
שני ענינים האחד נגלה והשני נסתר והנגלה הוא שהדברים
האלו עלו במחשבה ולא נבראו ממש ותחלת המחשבה היא
סוף המעשה כי כן דרך האומן הטוב כשרוצה לבנות בית
תחלת מחשבתו היא לישב שם האדם לחגן עליו ולשמרו מן
החורף ומן הקיץ׳ וכן הוא סוף המעשה וכן הענין בשם ית׳
כי עינינו הרואות כי הרכיב בבריאת האדם שני המכים יותר
מים ואש והם הנשמה והגוף שהנשמה היא עליונה רוחנית
והגוף הוא שפל ונבזה ארציי וחברם ביחד ואין לשאול למה
כמו שאמר הנביא הוי רב את יוצרו האמר חומר ליוצרו מה
תעשה שהוא ית׳ היודע וחייבה סוד הבריאה להיות מכח נפש
הנשמה יצר טוב מנהיג לאדם בדרך שובה ומכח הגוף כח
ממשיך אחר התאוה והוא השטן ויצר הרע והוא כמו שאור
שבעיסה כי השאור לבדו הוא רע אבל בשמשימין ממנו בעיסה

כשיעור וכראוי הוא טוב מאד ולכן כשעלה במחשבה לבראת
האדם בזה שמחשבת האדם קדמה לכל ובהיות הנשמה
גזורת בארץ נכריה ברא לה אלו הדברים ועלה במחשבה
לברא התורה ולהנהיג האדם במצות עשה ולא תעשה ואם
יחטא ברא התשובה וברא מקום לשכר ולעונש ומקום לדון
בהם הבריות ומקום מוכן לעשות המצות שיהיה אוירו דק
ומקום קדוש ותכלית השכר שהוא שמו של משיח והענין
הפנימי כי כל אלו הדברים שהזכיר התנא הם דברים רוחניים
תלויים בעליונים והם סוד הקבלה רוצה לומר המרכבה ואחר
שאמרנו זה נחזור לענייננו דמה שיש לנו בכך להודות לשם
אלהינו בכל החסדים והטובות שגמלנו שקודם המציאות
חשב במחשבתו הטהורה לבלתי ידח ממנו נדח ושיהיה לנו
שם ושארית בארץ החיים וברא מיני רפואות ותבלין להיותנו
והיא התורה שאם נלך בארחותיה ובדרכיה אנחנו דבקים
בשם יתברך ואם חס ושלום נטה מן הדרך ברא רפואה
אמיתית והיא התשובה שהוזרת האדם לבריאותו הראשון וזה
בכל זמן בין כשהאדם איש בין כשהוא זקן וגדולה מכלם
שברא לנו אלו הימים עשרת ימי תשובה שהוא נמצא בהם
ליחיד ולרבים וכמו שאמר הנביא דרשו ה׳ בהמצאו׳ ודרשו
חז״ל שהימים העשרה הם כנגד שמותיו של הקב״ה וכנגד עשר
מאמרו וכנגד עשרת הדברו ובהם יושב הקב״ה על כסא רחמי
ולכן תקנו בתפלה המלך המשפט כי המשפט הוא שם
הרחמים כמו ויגבה י״י צבאות במשפט ואם לא אמר מחזירין
אותו ועוד כתב הר״ר יונה ז״ל בשערי התשובה כי אע״פ שאלו
הימים נכבדין ראויים לתשובה כל יומא ויומא זמניה הוא ואל
ימתין אדם להם לא יהיה תמיד בעל תשובה כמו שכתוב בכל
עת יהיו בגדיך לבנים ואמרו שוב יום אחד לפני מיתתך והביאו
זכרם לברכה משל מאשת הסמן שהיתה מתקשטת בכל יום
וכולי׳ והמשל שהביאו מהמלך שזימן עבדיו לסעודת
מקחין שבהן וכולי׳ ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא
תפנה ובראש המשנה ההיא מתפרשת על זה הדרך אמר אל
תפרוש מן הציבור כי חזקה היא שיש ביניהם חסידי׳ וטובים
ותמיד תלמוד מהם מוסר ודרך טובה ואל תאמין בעצמך
כלומר אף על פי שאתה חכם אל תאמר איני צריך שאסמוך
על אחר לשמוע מוסר ממנו כי המוסר הוא טוב תמיד שהרי
יוחנן כהן גדול שמש וכולי׳ ואל תדין את חבירך כלומר
אף על פי שאתה אדם גדול ואינך חושד עצמך ותראה אדם
גדול ממך באי זה מעלה שיהיה שיעשה דבר שאינו הגון אל
תדינהו בלבך ותאמר הוא ראוי לכך להיות נדון בעונש
גדול על דבר רע שעשה כזה שעשה עד שיבא מעשה כזה
בידך ותהיה באותה מעלה ותנצל מאותו ענין וכבר דרשו
רבותינו זכרם לברכה על שני כתובים אמרן הושע בדבר
אפרים רתת נשא הוא בישראל וגומר׳ ועתה יוסיפו
לחטוא וגומר׳ כי אלו הכתובים נראה קשורן רחוק
והמפרשים כלם מפרשים כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל כד
מליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא
מתרברבן הוו בישראל וכדו דתבו על טעוותא מתקטלין:
פירוש כי בני אפרים חשובים ומעולים וכשהיו מדברים היה
מוראם על גבי העמים ויאחזם רעד וירצה לומר כך כשהיה
מדבר שבט אפרים רתת הוא לעמים כי הוא נשא ורם
בישראל ובעונם שאשמו לבעל מתו ועם כל זה עתה כשהלך
ירבעם אפרתי יוסיפו לחטא כי תחלה אם היו עובד ע״ז לבעלי׳
בימי השופטים היה השופט מזהירן ושבים בתשובה ועתה
עשו להם וכולי׳ עגלים ישקון על שני עגלי זהב שעשה ירבעם
שכל כך היו מחבבים להם שהיו נושקים אותם

כמו וכל חמה אשר לא נשק לו׳ ורבותינו ז״ל פירשו אלו המסוקים בענין אחר כי כשנשא שלמה את בת פרעה עשתה לו רקיע בבית אדרון משכבו ועשתה שם כוכבי׳ ומזלו׳ והלילה שנשאה היה שלמה רוצה להשכים בבקר לתמיד של שחר ועכבתו בת פרעה ואמרה לו שהוא לילה ואינו שעה עדיין והראתה לו הככבים ברקיע והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו של שלמה שהיה מחבב העבודה ולא היה רוצה שתיעשה בלעדו וכשהגיעו ארבע שעות ולא קם רננו כל העם ובאו לפתחו ולא היו מדברים מפחד שלמה והיה שם ירבעם אפרתי והיה חשוב וגדול וחסי׳ וקנא ודבר קשו׳ וזהו כדב׳ אפרים רתת ונתעלה על זה בישראל וזהו נשא הוא בישראל וכשהגיע למעלה גדולה והיה מלך הוסיף הוא לחטוא כי שלמה אשם בבעל בלבד שבנה במה והוא עשה עגלים וזהו אל תדין את חבירך ואל תאמ׳ דבר שאי אפשר לשמוע כו׳ כלו׳ אם יבא לידך דבר מצוה או לשמוע דבר הלכה שאיפשר לך לשמוע עתה כי אתה פנוי אל תאמר סופו להשמע כי יהיה לך זמן גדול לשומעו׳ ואל תאמר לכשאפנה כלו׳ ואפילו אתה עסוק תניח עסקיך כי שמא תמות קודם עת הפנאי ולכן חובה עלינו לעורר עצמינו ולחפש במעשינו ולחקור ולשוב אל י״י אלהינו מאחר שכל כך גבר חסדו עלינו להורות לנו הדרך אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה והיא התשובה והבטיחנו שיקבל אותנו כי ימינו פשוטה לקבל שבים ואם חס ושלום נתרשל בזה לא די שלא יקבל אותנו אלא שאנו מוסיפין עון ואשמה על עונותינו ואשמתינו ואנו גורמין לספות חרון אף השם עלינו והמשל שהביאו במדרש קהלת על אסור אחד שהיה בבית האסורי׳ עם אסורי׳ אחרים וחתרו מחתרת ויצאו ונשא׳ אחד והית׳ המחתר׳ פתוחה לפניו אמרו לו קשה יום איך נשארת אתה בכאן והמחתרת פתוחה ולא יצאת כאשר יצאו חביריך הכו אותו והשליכוהו בשלשלאות של ברזל כן המשל בישראל שהורה להם הקב״ה דרך שיוכלו לחזור בה והיא התשובה והם אינם שבים הוא כועס עליהם ומוסיף עון על עונם בעבור שהם מורדים ואין שומעין לדבריו וכן דרשו חז״ל בענין נבל דכתיב ויהי בעשר׳ הימים ויגוף י״י את נבל וימת אמרו כי אלו הם עשרת ימי תשובה ובעבור שלא שב נגפו השם ועל כן אנו חייבים להודות לשם שהוא טוב וסלח ומורה חטאים בדרך ולא נהיה עם כמוי׳ טובה כמו שאמר משה בזו הפרשה הלי׳ תגמלו זאת וגומ׳ כי ענין השירה הזאת היא נכבדת מאד הזכיר בה משה הטובות והמעלות שגמל השם לישראל קודם התורה במצרים ובים ומה שעשה עמהם במדבר והכניסם לארץ ומה שעתיד הקב״ה לימות המשיח להנקם מאויבינו והטוב הצפון לתחיית המתים ולעולם הבא ולכן אמרו בספרי גדולה שירה שיש בה עבר ועתיד והוה ויש בה בעולם הזה ובבא׳ ורז״ל אמרו שזו מעשר שירות שנאמרו בעולם והוא רמז לעש׳ שמות של הקב״ה ול׳ ימי תשובה ולכן פסקו השירה לששה חלקים ונתנו סימן הזי״ו ל״ך ומרש״י ז״ל ל״ך לולי כעס אויב׳ כי ידין י״י עמו והרמב״ם ז״ל כת׳ לו חכמו ישכילו זאת׳ כי אשא׳ ואין ספק כי כוונו בזה הסימן שהוא ו׳ אותיות שהוא סוד ימות העולם הרמוזי׳ בששת ימי בראשית ובמקדש היו קוראין אותו במוסף בשבת בעבור שהיא כוללת כמה מעלות טובות ואמרו משה ביום שהגיע זמנו להסתלק מן העולם התחיל ואמר האזינו השמים בעבור שהם עדים קיימים בין השם ית׳ ובינו שחדש העולם לצורך ישרא׳ שכוונתם קדושה לכל׳ ואמ׳ לשמים האזינו ולארץ לשון שמיעה וישעיה אמ׳ בהפך שמעו שמים והאזיני ארץ ורבותינו ז״ל תירצו כי משה רבן של כל הנביאים היה מדבר כמי שהיה יושב בשמים ואמר האזינו כמי שמדבר לאוזן חבירו ואמ׳ לארץ תשמע כמו שמדבר מרחוק וישעיהו אמר בהפך אמר האזיני

לארץ שהיה בה ושמיעה לשמים שהיו רחוקים ועל זה השמים והארץ המוזכרים כאן הם השמים והארץ הראשונים של בראשית ועל זה אמר בכאן השמים והארץ בה״א הידיעה וישעיה אמר שמים וארץ וגלו לנו בכאן מעלת משה וישעיהו ושאר הנביאים כמו שאמרו מה בין נבוא׳ משה לשאר הנביאי׳ ששאר הנביאים היו מתנבאין באספקלריא שאינה מאירה ומשה באספקלריאה המאירה׳ וגם כן העידה עליהם תורה שבכתב ושבעל פה׳ יערוף כמטר לקחי זו תורה שבכתב דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם אמר רבי יוסף זו תורה שבכתב ושבעל פה ולפי זה הדרך הם שלש כתות כנגד שלשה אבות והם הכת האחת שמים וארץ כדוריים והשני׳ העליוני׳ הרוחניים המוזכרים בבראשית והשלישי׳ תורה שבכתב ושבעל פה ולקח רשות כי שם ה׳ אקרא האור תמים פעלו והזכיר בזה הפסוק כל הבנין והמגין כמו שכתב הרמב״ן והתחיל תוכחה הלי׳ תגמלו זאת וה״א גדולה לרמוז לחכמה עליונה ה״א הראשונה מהשם הגדול׳ וה״א קטנה של בהבראם כנגד ה״א האחרונה ואם תגמלו זאת ועל דרך הקבלה תגמלו שגמלנו זו מפקודה ומושבה כי תגמלו מן גמולי חלב ומלה זאת ידועה כלומר שעונותיכם גרמו להרחיק זאת מהשם ית׳ ועל דעת ר׳ אברהם ז״ל הה״א היתה ה״א ידועה אחרונה שבשם וה״א בהבראם והיותה קטנה קודם שלתגה התור ולא נתגלו האותיו׳ ונתגדלה דכתיב ורחבה ונסבה וכתיב וראמה וישבה וגו׳ והוכיחם שהם כפוי טובה שזהו מדת נבל שאינו מכיר בטובה׳ ולא חכם כי יש מנבל לתועלתו ואלו ישראל לא היתה לתועלתן ולהנאתן וכל זה ששיחתו דרכם כמו שאמ׳ קודם שיחת לו כמו שפי׳ הרמב״ן ז״ל הלא הוא אביך הזכיר שלשה גמולות אביך קניך קודם הבראה כי מחשבתן קדמה לעולם כמו שאמרו ישראל קנין אחד הוא עשך במתן תורה כי שם נגמרה העשייה ויכוננך בתקמת המשכן׳ ובמדרש על ג׳ מעלות שבהם בישרא׳ כהנים לוים וישרא׳ שהם שלמי׳ ממנו פנה ממנו יתד ואחר זה הודיעם מה שעשה עמהם בהנחל עליון וגו׳ ז׳ אקלימים כל אחד כולל מעשרה והם שרים חוץ מישראל עמו כי חלק י״י עמו וזהו חסד גדול מאד והציב שנים עשר גבולי אלכסונין עליונים כנגד שנים עשר מזלות וכנגדן שנים עשר שבטים שזה חסד השם שהם קשורין בעליונים כלו׳ הוא עושה עמכם חסדים לו ואתם משלמין לו הגמול הזה׳ ואמר אחר כן נסי המדבר ימצאהו בארץ מדב׳ סיפק צרכיהון יסובבנהו יבוננהו בענני כבוד במן ובשליו ובאר יצרנהו מן המלכי״ הגדולים ומכל נזק נחש שרף ועקרב׳ כאישון עינו רמז לשכינה מלשון אישות ודבק אל הדעת עין כעין וזו גדולה ומעלה׳ כנשר יעיר קנו רמז להם מה שעשה עמהם ביציאת מצרים שהוציאם ברחמנות גדולה כנשר׳ שהוא עוף רחמני מאד מי כשהולך לגוזליו קודם שיגיע אליהם נותן קול בנחת כדי שיבירו קולו כדי שלא יפחדו מאימתו שלא יחשבו שעוף אחר בא להמיתן ואולי קודם שיגיע אליהם ימותו וכשיושב עליהם מרחף נוגע ואינו נוגע יושב ואינו יושב ואחר כך פורש כנפיו ונושאם על אברתו שלא יגע בהם החץ שאינו מתיירא מעוף אחר יעוף עליו כי שאר העופות מוליכים גוזליהם בין רגליהם מפחד הנשר וזה על אברתו כן הקדוש ברוך הוא שלח להם בתחלה במצרים נביאיו משה ואהרן ואמר לו לך ואספת את זקני והודיעם שמו הגדול וכי זכר להם בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב׳ ברחמים גדולים גמורים כ... עם כדי שישמעו הדבר כלם׳ ולא הוציאם ממצרים בבהלה ובחפזון עד שהודיעם אלו הענינים שלא ימותו מאימת המלכות׳ ואחר כך הוציאם הוא ולא מלאך ולא שרף וזהו שנאמר י״י בדד ינחנו ואין עמו אל נכר והולכים במדבר במלאך

במלאך ההולך לפניהם ואחריהם כנשר וזה הוא שאמר אתם ראיתם אשר עשיתי וגו׳ ואחרי כן אמר להם כניסתם לארץ ומה שיעשה עמה׳ ירכיבהו על במתי ארץ וגו׳ חמאת בקר וחלב צאן וגו׳ כמו שתרגם אנקלוס אמר אחרי כן וישמן ישורון ויבעט כי הוא העושה להם כל אלו הטובות והם כמויי טובה כבתחלה׳ עם נבל ולא חכם ועבדו עז׳ בארץ מכמה מינים זרים ולא עוד אלא לשדים שאין בהם מועיל והם חדשים לישראל לא עבדו אותם אבותם תרח ואנוש היו עובדים לכתות עליונו׳ ולשרים שהיו אלודות וצורך לעולם בכחם ומששרם אף על פי שגם הם היו חוטאי׳ עם כל זה אינו כחטא הזה שהם נבל ולא חכם ואמר כי על זה חשב לאבדם לגמרי כי הם קנאוני בלא ל ואני אקניאם בלא עם והם עם כשדים דכתי׳ הן עם כשדים זה העם לא היה אבל לא עשה כן אלא עשאם תחלה עם גדול ושרים גדולים כל זה למעלת׳ שלא ימסרם ביד מלכים ושמלים כי אין כבודם שימסרם ביד אומה שפלה, וזהו היו צרית לראש כל המיצר לישראל נעשה ראש ואינו פחיתות כמו שחשבו רבים אלא למעלתן של ישראל במלת אפאיהם רמז לעשר׳ השבטים שהם בנהר גוזן ובנהר סמבטיון שהו׳ נהר שיש בו כמה פלאים שמתנועעין אבני דומה ועוד ששובתין בשב׳ ואומרי׳ המעמיקין באלו הענינים כי אלו שבעה איקלימין יש למעלה ז׳ כוכבים כוכבי לכת לכל איקלים כוכבו ובזה האיקלים של הנהר הזה מושל עליו שבתאי ואמר עליהם אפאיהם ועלינו אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור ויכחשו כל הנסי׳ ויאמרו כי מקרה היה ולא יי׳ פעל כל זאת נמצאת הכוונ׳ במלה מכל וכל וחס הקב״ה על יחוד שמו ולכן השאירנו בעולם כי הוא חתום עמו כמוס באוצרותיו והוא עתיד להנק׳ מאויבינו כמו שנ׳ הלא הוא כמוס עמדי מה שעושין לנו האומות ולי נקם ושלם כי אין הנקמות מה שעושין לנו האומו׳ הם שאינן יכולין להגיע עדיך כאלו היו עושין סולם ועולין אליך כי אלו היו יכולין היו עולין וחשוב אותו כאלו עלו ובעבור שאינן יכולין לך עושין לנו רעות המשל אומר מי שאינו יכול לחכות החמור מכה האוכף כך אמר הקב״ה לי נקם אני נוקם שכל רעות שעושין לישראל עמי׳ בעבורי הם כי ידין יי׳ עמו כלו׳ יתנחם על צרותינו כי ירא׳ שאין עוד יכולת בידינו לסבול הצרות ואחר שאמר זה הבטיח בעניין תחיית המתים אמר ראו עתה כי אני וגו׳ ומה שהקדים תחית לרפואה הוא על ענין שאמרו הז״ל בתחיית המתים עומדים במומם ומתרפאים כדי שיכירום אנשי ביתם החגר עומד חגר והסומ׳ סומא ואח״כ מתרפאין ואמר כי אשא היד הגדולה שהיה בגלות לעליונים שהיתה מושלכת דכתיב השליך משמים ארץ תפארת ישראל ואמר הרנינו גוים כי כל הגוים יראו ישועת יי׳ כי יהיה לעיני כל בש׳ ויתנו קול ברכ׳ וכפר אדמתו עמו שטמאו הארץ הם יכפרו אותה והיא תכפר אות׳ גם כן הנה כי השירה היא גדולה כמ״ש שיש בה כמה הבטחו׳ ולכן יש עלינו לבטוח בשם שישלים דבריו ויקיים הבטחתו וינקום נקמתו במהרה בזמן שהשלים דברו בכאן הרנינו גוים עמו וגו׳:

דרשה ליום כפורים

לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה: אשרי אדם לא יחשוב ה׳ לו עון ואין ברוחו רמיה: (תהילים לב)

לדוד כבר דרשו ז״ל כי בעשר׳ לשונו׳ של שבח נאמר זה הספ׳ של תילים בניצוח בניגון בשיר בזמרת ובהלל ובהשכל בתחלה ובתפלה בברכ׳ ובהודא׳ ואמ׳ הללויה גדול שבכלן שכולל שם ושב׳ בבת אח׳ ולדבריהם ז״ל היה מלת משכיל לשון שבח ויש אומרים שמשכיל שם כלי שמצינו בספר הזה עשר׳ כלי שיר מכתם שגיון עלמות נגינות ומחלת גיתות שושנים שמינית נחילות משכיל ואין ספק כי אלו העשריות הם רמז לכל העשריות הקדושי׳ כמו שנ׳ על יד עשר׳ זקנים כמו שאמרנו במ׳ האחרת והם רמז לאלו הימים הקדושים ולזה היום הקדו׳ העשירי שהוא קדש ליי׳ ונקר׳ קדוש יי׳ ואמרינן במדרש כי בו נעקד יצחק ובו נמול אברהם ונכרתו בו י״ג בריתות כנגד י״ג מדות של הקב״ה שלמד משה בהר שכל זמן שמזכירין אותן אינן חוזרות ריקם׳ וכמו שאמרו ז״ל ברית כרותה לי״ג מדות שאינן חוזרו׳ ריקם וכמו שאמרו ז״ל שנחלקו הקדמונים באלו הי״ג מדות יש מהן מונין ה׳ ה׳ שתי מדות וכן נראה מנהגנו ולכן החזן אומר ויקרא והצבור אומרים ה׳ ה׳ ויש אומרי׳ כי השם הראשון הוא שם העצ׳ ולכן יש בו פסיק ומונין פוקד עון אבות שהוא מן המנין ויש מונין נוצר חסד לאלפים שתי מדות כי לאוהביו הוא לאלפים ולשומרי מצותיו מיראה לאלף דור ויש אומרי׳ כי אין היחיד זוכרם ולא שהיחיד המרנן בתפלה בעת צרה זוכרם ועוד דרשו ז״ל כי משכיל ר״ל על ידי׳ שהיה מדבר על ידי תורגמן שהיה נותן למתורגמן רשות לפרסמו ולהרים קול בו כי אין דרך הרב הגדול להרים הקול בפני העם והיה נותן רשות להתורגמן להרים קול בפני העם ובעבור כי זה המזמור הוא נכבד מאד ומורה על ענין התשובה מחילה וסליחה היה מפרסם אותו ודוד המלך יסד זה המזמור על ענין בת שבע עם המזמור שאמר אחרי כן חנני אלדים כחסדך כי אף על פי שאותו עון לא היה כל כך חמור לדעת רבותינו ז״ל כי גט נתן לה אוריה בעלה כמו שכתוב במסכ׳ שבת שנ׳ ואת ערובתם תקח רוצה לומר דבר המעורב בינו לבינה והוא גט כריתות ואמרו כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו ויש אומרים שאוריה נתן לה הגט בלא תנאי ממש ועל זה אמרו כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה׳ ויש מפרשים כי נתן לה הגט בתנאי אם לא ישוב מצבא המלחמה יהיה גט מעכשיו ולא שב ואף על פי ששב הוא לא היה עם אנשי הצבא וכשמת אוריה נמצא גט למפרע׳ וכשבא עליה דוד היתה מגורשת ואף על פי שהבא עליה הוא כאשם תלוי עם כל זה לא היתה אשת איש ומה שאמרינן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה רוצה לומר חטא גדול דאשת איש אבל חטא חטא קל וגם ענין אוריה אין חט׳ ביד דוד שמורד במלכו׳ הוה כמו שאמרו ז״ל שאמר אוריה ואדוני יואב שקראו אדון לפניו ויש מפרשים על שאמר לו דוד לך לביתך וטהר ורחץ ולא הלך והמרה את פיו וכתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת נראה שבן מות הוא אף על פי כן בעבור שהיו העם מרננים על זה ולקיים והייתם נקיים מיי׳ ומישראל היה חטאתו נגדו תמיד ומורה עליו וזהו שאמר הכתוב כי אני לצלע נכון וחטאתי נגדי תמיד וקראה צלע על שם ויבן יי׳ אלדים את הצלע וגו׳ וכן אמר ובצלעי שמחו ונאספו קראה צלעו שהיתה ראויה לו כמו שאמרו ז״ל במסכת סנהדרין ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה ועם כל זה היו אויביו שמחים לעונו והיו מרננין עליו ומביישין אותו כמו שאמרו ז״ל קרעו ולא דמו כי אם היו קורעין את בשרו לא היה דמו יורד מתוך הבושה שמביישין אותו ועל דרך זה היו פותחין פיהם עליו ולא שתקו כמו כי תקרעי בפוך עיניך׳ ואמרו במדרש אל תהי צדיק הרבה זה דוד שאמר בחנני יי׳ ונסני ולא עמד בנסיונו׳ ואל תתחכם יותר שהרג לאוריה ולקח לאשתו שמרוב חכמתו הורה הוראה לעצמו לבא על אשתו על הגט והרג לאוריה על שמרד במלכות׳ למה תשומם שנענש עליה שהיה לו להחמיר על עצמו מפני החשד ועל זה התודה לפני השם וצוה לפרסם עונו כדי שילמדו ממנו כל השומעים

דרשה ליום כפר

ויתודו על עונם כמו שמוכיח המזמור והתחיל אשרי נשוי כלו אשרי המתודה והשם נושא פשעיו ומכסה חטאתו על ידי תשובה ואפילו שיענישהו השם ומייסר אותו על חטאתו טוב הוא לו ואשריו שעל זה הוא נשאר נקי ומכופר ונוחל העולם הבא כי יש עונות שמתכפרין בתשובה לבד ויש שאין מתכפרין אלא בייסורין כמו שחלקו ז"ל העובר על מצו' עשה שאינן חמורין כל כך אם עשה תשובה מיד מתכפר לו ועל אלו נאמר שובו בנים שובבים ר"ל שובבים מן נפשי ישובב כלומר שהם יושבין בהשקט ובבטחה ואינן מתעוררין לקיים המצות שצוה השם לעשותן ואלו הן הקלין וכמו שאמר ענשיתו אעשה. אמרי ליה אין בעידן ריתח ענשי' והעובר על מצות לא תעש' אינן מתכפרין בתשובה לבד לפי שצריכין יותר אבל יום כפורים מכפר אותן דכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם · והעובר על כריתות ומיתות בית דין כגון עריות ואשת איש אין מתכפרין אלא בייסורין אחר תשובה ויה"כ דכתי' ופקדתי בשבט פשעם וגו' ומה שאמר הכתו' מכל חטאתיכם שנראה שיה"כ מכפר על הכל ועוד שנינו עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר. ובין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה לחבירו אלמא שיום הכפורים מכפר על הכל · ויש מפרשים בזמן שבית המקדש קיים הוא זה שהיה שם שעיר המשתלח וכהן גדול ועולות ושלמי' שמתכפרין עונותינו אבל עתה אין לנו אלא תשובה ותפלה שנ' ונשלמה וגו' ויש מפרשים אחז הכתוב מלת כל כמו רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה · וכן מכל חטאתיכם כי רוב העבירות שאדם עושה הן המצות עשה ולא תעשה הקלים כי מעטים הם העוברים על כריתות ומיתות בית דין ועל זה אמר דוד אשרי מי שהוא מכופר הן בתשובה הן במעשים טובים כי טוב הוא לו שיקבל אדם עונשו בעולם הזה כדי שינחל העולם הבא דכתי' ולך יי' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כלו' חסד עושה הקב"ה עם האדם כשמשלם לו במעשיו בעולם הזה אשרי אדם לא יחשוב יי' לו עון כלו' שהיה כתשוב שלים שלא יכנסו לחשבון עונותיו מיהו צריך המתודה שיהיו פיו ולבו שוין לא שיתודה בפיו ובלבו תיעכו ולא יאמר אחטא ואשוב · ויש מפרשים כי אמר בכאן דוד שלש לשונות נשוי פשע כסוי חטאה לא יחשוב יי' לו עון והם שלש מדרגות רשעים צדיקים בינונים המדרגה הראשונה התחתונה הוא רובו עונות ואם עליו אשרי נשוי פשע כלו' שחטא והעוה ועבר עבירות וחזר בתשובה השם נושא עוניו וחטאיו וזה אף על פי שהיה בעל עבירות מאחר שהכניע יצרו וחזר מהן והתודה עליהם כדרך כל המתודה שמודה ועוזב הוא ירוחם ואשריו · וכסוי חטאה הוא צדיק שיש לו זכיות הרבה ואין לו עונות וחטאים אלא מועטים ומכסין אותן רוב הזכיות וצדקו ומעשים טובים שעשה והעונות הן מועטין כמו גרעינה של חטה בתוך סאה של שעורים שמתכסה בהם ואינו נראה וזו מדרגה יותר טובה מן הראשונה · ומי שלא יחשוב ה' לו עון היא המדרגה העליונה והוא חסיד שלא חטא כלל ואין ברוחו רמיה והוא נקי כפים ובר לבב ומה שהקדים נשוי פשע יש בו שני טעמים האחד הוא כי רוב הצדיקים הם במדרגה הזאת ומעוטא כסוי חטאה ומיעוטא דמיעוטא מי שאין להם דבר רע אשר חטא · השני כי בעל תשובה עולה למעלה מן החסיד שאין לו עון כמו שאמרו ז"ל מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן עומדין וכתיב שלום שלום לרחוק ולקרוב הקדים הרחוק שנתקרב לפי שהיה קרוב תמיד ורבותינו ז"ל הקשו בזה כתיב הכא כסוי חטאה אשריו וכתיב התם מכסה פשעיו לא יצליח הא כיצד כאן בעבירות שבין אדם לחבירו כאן בעבירות שבין אדם למקום שהעבירות שבין אדם למקום אין צריך לפרסמן כמו שנאמר לקמן אבל שבין אדם לחבירו חייב לפרסמן ולבקש

עליהם מחילה וסליחה מחבירו ואפילו ברבים ואם לא רצה למחול לו כמו שאמרינן פרקא קמא דיומא שמביא שלשה שורות של שלשה בני אדם דכתיב ישור על אנשים וגומ' ואם מת יביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר אני חטאתי לי"י אלדי ישראל ולפלוני זה שדברתי עליו כך · ואמרו ז"ל שלא יבקש מחילה מחבירו החי אלא שלשה פעמים ואם לא נתרצה חבירו הוא החוטא ואם הוא רבו אפי' כמה פעמים כמו שאמרו שם רב מסיק סידרא לפני רבי. אתא ר' חייא הדר לרישא. אתא רבי שמעון ברבי הדר לרישא · אתא בר קפרא הדר לרישא · אתא רבי חנינא. הדר לרישא אמר רב כל כמה נהדר וניזיל איקפד רבי חנינא ואזיל רב תליסר יומי דכיפורי ולא אישגח ביה ואמרינן ורב למה ביקש כל כך ואמרינן רביה שאני ורבי חנינא היכי עביד הכי והא אמר שלא יהא אדם אכזרי והשיבו חלמא חזא ליה דזקפו בדקלא לרב בבבל והיינו מינוי וראש ישיבה. ועשה כן כדי שיפרד ממנו וירד לבבל וימלוך ועל זה היה דוחה אותו · והעבירות שבין אדם למקום אל יפרסמם אלא בינו לבין השם וכמו שאמרו ז"ל חציף עלי מאן דמפרש חטאיה ואמר כי החרשתי בלו עצמי כלו' כשאני מחריש ומחשב עונותי ביני לביני בלו עצמי ואני שואג עליהם הורה לנו כי מדרכי התשובה לדאג אדם על חטאיו ועונותיו כמי שחטא לאדם גדול ויבוש ויכלם כמו שאמר אין לי מה להשיב וגו' ואמר אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי וכמ"ש על שאול שנתבייש מנוב עיר הכהני' שהיו נושאי אפוד בד ואמ' ליה שמואל על שנתבייש נכלם אתה ובניך עמי ואמרו ז"ל מאי עמי במחיצתי ועל זה היה אומר דוד בשאגתי כל היום שבכל יום היה דואג ושואג מעונותיו ואמר עוד שהיה מפחיד שלא יענישהו השם על עונותיו ואף על פי שהיה שב עליהם עם כל זה היה מתפחד ירא מן החטא וזהו כי יומם ולילה תכבד עלי ידיך כמו שהיה עונו גדול לעיני העם ואף על פי ששבתי בתשובה עם כל זה אני מפחד מן הייסורין ומרוב דאגתי כחש בשרי ונהפך השיבן לחור ויבש כמו לשד השמן וכל כך נתייבש עד שדומה כחרבוני קיץ ואמר חטאתי אודיעך כלומר אף על פי שאתה יודע כל הנסתרות וכל דבר לא נכחד ממך עם כל זה כדי לבייש עצמי אודיעך ביני לבינך לפי שעונו היה מן העונות שבין אדם למקום וכמו שהזכירו ז"ל צריך אדם לפרט החטא דכתיב אנא חטא העם הזה וגו' ואף על פי שהיה גלוי לפניו והוא יתעלה הודיע למשה תחלה דכתיב לך רד וגו' עשו להם עגל מסכה הודיענו דוד שצריך האדם להתודות על עונותיו ולפרט אותם ולכן היה מנהג החסידים ואנשי מעשה שהיו מעיינין במצות עשה ולא תעשה כדי שיראו במה חטאו ויתודו עליהם ולכן תקנו אלו הודוים באלפא ביתא שמפורש בהם עונות שאדם חוטא בכל יום ויש אומרים כי מאחר שאין אדם פורט כל עונותיו ואולי עשה עון והוא אינו פורט רק קצתם נעשה כמי שמבקש מחילה על הקצת ומניח הקצ' ואין נמחלין אותן שאינו פורט מוטב שיתודה בכלל באונס וברצון בשוגג ובמזיד ובגלוי ובנסתר כמו שכתב הרמב"ם ז"ל אבל אחר שאומרים הפרט על מצות עשה ועל מצות לא תעשה את שגלוים לנו ואת שאינן גלויין לנו אז נמחלין כלם כי הוא כולל הכל ואין לשנות המנהג שתקנו הראשונים ז"ל · ועיקר הודוי אבל אנחנו חטאנו והוא תיקון הראשונים ז"ל כמ"ש ביומא חזינן לשמואל דכי מטא שליח' דציבור לאבל אנחנו חטאנו קם אכרעיה הוה אמינא כי עיקר הוידוי כך הוא ויש לומר מכאן שאין חיוב לאדם להיותו עומד על רגליו כל היום מדקאמר כי שמואל קם כי מטא שליחא דציבורא לאבל אנחנו חטאנו מכלל שיושב היה ובתוספתא אמרו כי שמואל היה זקן וחלש אבל כל אדם

שיכול

שיכול לעמו' על רגליו מצוה גדולה היא וכמו שמוכיח בהגדת
פירקי ר' אליעזר מה מלאכי השרת עומדים על רגליהם כך
ישראל עומדים על רגליהם · מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף
ישראל כן · מה מלאכי השרת אין ביניהן אכילה ושתיה וקנאה
ושנאה ותחרות ושלום מתוך ביניהם כך ישרא' ואם כן צריכין
שלא יהיה בהם שנאת חנם מכלל דמצוה היא לעמוד · ואתה
נשאתה עבר במקום עתיד · ויש אומרים שהיה יודע בנבואה
שנביא היה כמו שנ' רוח ה' דבר בי ועל זה נקרא עבד אלדים
והיה יודע שהקב"ה נשא עונותיו בהתודותו לפניו על עונותיו
ואמר על זאת יתפלל אני נותן עצה לכל חסיד מאחר שאני
יודע באמת שנשאת עון חטאתי צריך כל אדם שיתפלל אליך
לעת מצא כלו' בכל עת שימצא לבו פנוי ובכוונה שיהיה לבו
שלם בתשוב' שאם לא כן אין תשובתו כלום שהוא כמי שטובל
ושרץ בידו שאינו כלום · ואמרו ז"ל לעת מצא זה יום
הכפורי' שהשם נמצא בו וקרוב לכל קוראיו כמו שאמרו דרשו
את ה' בהמצאו אלו העשרה ימים שבין ר"ה לי"כ שהשם נמצא
בו והעשיר בכלל שהוא קדש קדשים ובעצמו של יום מכפר
אפילו בלא תשובה כל שכן בתשוב' וזה הוא אך בעשור לחדש
השביעי הזה יום הכפורים הוא וגו' ומלת אך לשון אמת כמו
אך עצמי ובשרי אתה אך מלך ישראל הוא רצה לומר באמת
יכפר עליכם ועל זה רומז אך לשם הנעלם אהיה כי כן עולה
בגימטריא והוא מקום התשובה והרחמים הגמורים וזהו אך
טוב לישראל והיודע סוד י"כ ידע שהוא יתעלה מתעלה בעשר
ספירות והכל ביחוד גמור כי זה היום אין שטן ומקטרג והכל
מחילה וסליחה וזהו דכתיב ויגבה ה' צבאות במשפט והאל
הקדוש נקדש בצדקה · אבל הרש"י ז"ל פירש אך לשון מיעוט
מכפר על השבים ולא לשאינן שבים · והאמת כדברי חכמים
ז"ל וזהו לפני יי' תטהרו ולפי' רש"י ז"ל תטהרו מצות עשה כלו'
כי ביום הזה יכפר ובמה שתטהרו בתשובה וצדקה · ואם רק
לשטף מים כלום אם עשה תשובה לא די לו שלא יאבד אלא
שיצילהו השם מן הצרות הבאות לעולם · ואם אשכילך ואורך
וגו' · ואמר אל תהיו כסוס כפרד כלום' אמר דוד אורה אתכם
בדרך הישרה ואיעץ אתכם מה שראיתי בעיני ובעצמי ואתם
אל תהיו כבהמו' אין הבין וצריך מתג ורסן לבלום פיהם שלא
יקרבו לשוך אותך וזכר סוס ופרד הנרכבים פירוש שהרוכב
עליהם יאחז המתג והרסן בידו וימנענו מלהזיק והיה דוד נותן
עצה שיראו ממנו וכן יעשו שאע"פ שעונו היה גדול מנשא
הקב"ה מוחל לו ולכן אמרו ז"ל לא היה דוד ראוי לאותו מעשה
אלא להיותו מתחון פה לבעלי תשובה ולכן באה נבואת יונה
בן אמתי להורות כי השם ית' רחמיו על כל מעשיו ואפי' על
אומות העולם כל שכן בישראל ולכן אנו מפטירין אותה בזה
היום בשעת מנחה שהיא שעה רצויה כמו שאמרו ז"ל לעולם
יהא אדם זהיר בתפלת מנחה שהרי אליהו לא נענה אלא
בתפלת המנחה שנ' ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו וזה הוא
עת מצא למצוי של יום ועל זה אני אפרש אותה בקוצר ·
אמר הקב"ה ליונה שילך לנינוה העיר הגדולה בעבור שהיה
מהלכה שלשת ימים מן הקצה אל הקצה · ורז"ל הפליגו בפר'
קמא דמגילה בחוצותיו ובשוקיו שהיו רבים וגדולים והכתוב
העיד אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא קטנים כל שכן
בגדולים כי עלתה רעתם לפי שהאל משגיח האומות בחמס
לבד שמפסיד היישו' במבול והשם רוצה ביישוב העולם כי לא
תוהו בראה אבל שאר עבירות אין משגיח בהם כי אם בישראל
שאינן חשובין לפניו דכתי' רק אתכם ידעתי וגו' וסביביו נשערה
מאד ואמרו חכמי' ז"ל שאני גוים דלא מפקיד דינא עלייהו וזה
הוא העולה על רוחכם וגומר כי אני איני משגיח בהם ולכן
מצליחין דרך ומשלם לשונאיו ואינו משגיח בהם אלא על

החמס וכשיהיה להם דבר עם ישרא' ביד חזק' ובחמה שפוכה
אמלוך עליכם · ויקם יונה לברוח ובמדרש כי יונה זה הוא בן
הצרפית שהחיה אליהו ואמרו ז"ל יונה תבע כבוד הבן וכבוד
האב לא תבע כי אמר גוים קרובי תשובה ויהיה עונש לישרא'
ולא תבע כבוד האב השם שצוה לו ללכת ולא רצה ולכן נענש
שלא באה לו הנבואה אלא שנית ולא שלישית ונכתבה זו
הנבואה לחרפת ישראל שלא היה מן הראוי ליכתב בין
הנביאים שאין בה נבואה כלל לישרא' אלא לאומות העולם ולא
נמצא כזה בשאר הנבואות כי אם מנ"א נבואות העולם הנא
בכלל נבואת ישראל שהנביאים הולכים לישרא' השכם ושלוח
וזו נכתבה לבדה בלי שליחות לישראל ואלו בפעם אחת חזרו
בתשובה ומה שהיה בורח חלילה אלא שהיה יוצא חוצה
לארץ שלא תשרה עליו נבואה ויודע זה ממה שאמר מלפני
ולא אמר מפני ויתן שכרה הקדים השכר · ועוד אמרו נתן
כל השכר ולא המתין לשוכרים שהיה עשיר ומכאן שאין
הנביאה שורה אלא על עשיר וכו' · וירד בה שהספינה
נמוכה ועמוקה ויורדים בתוכה או כעבור שפת הים שהוא
נמוך דכתיב יורדי הים והטיל רוח סערה וגו' · אמר הקדוש
ברוך הוא אתה בורח למקום שברח מלפני שנאמר הים ראה
וינוס · ויראו המלחים רובן של ספנין כשרים היו ויצעקו
וגו' שבעים לשון היו · שם לכו ונפילה גורלות תימה גדולה
איך חשבו שבשבילם היה הסער · ואמרו ז"ל כי כל הספינות
היו בנחת · מה מלאכתך אם היא מלאכת רמאות ואין תבא
אם לא ברחת מחמת רע שעשית · ומה ארצך אולי הם
רשעים · ומאי זה עם אתה אם הם שונאי השם ·
עברי אנכי השיב על השנים עמו וארצו ואת יי' אלדי השמים
השיב על האחרי' אשר עשה את הים ואת היבשה הודה שהיה
מאמין שלא היה מקרה · שאוני והטלוני השליכו חציו ולא
שקט ויזבחו זבח שנמולו כמה דאת אמר כורתי בריתי עלי
זבח וידרו נדרים להתיהד עם אנשי בתיהם · וימן ה' וגומר
מזומנת היה מששת ימי בראשית הדגה אמרו ז"ל שהיה בריות
בדג ולא התפלל צוה השם לדגה מעובר שיבלענו ואז התפלל
דכתי' ממעי הדגה ולא במעי כלו' מתוך דוחק הבטן ואמרו ז"ל
שלא רצ' הרג להקיאו עד שהוליכו ללויתן ואם חז"ל שהתפלל
בראת צדיקים ורשעים גן עדן וגיהנם ים יבשה אור חושך יום
ולילה קור וחום שלום מלחמה חיים מות חולי רפואה ואמר
בתפילתו אליה עלה קרח ירד משה עלה וירד אני ארד ואעלה
ותחיה מלאכתך מתוקנת · משמרים הבלי שוא האנשי' שהיו
בספינה הניחו ע"ז שהיא חרפתם ושלמו נדריה' כל שכן אני
שנדרתי ללכת לנינוה · אשלמה · עיר גדולה לאלדים כמו שלהב'
יה מאפל יה דבר גדול · ונינוה נהפכ' אמרו לו מלת סתומה או
כמהפכת סדום או נהפכת בתשובה וכן תירצו בסנהדרין על
כתוב כי לא יעשה יי' אלדים דבר וגו' · והא יונה שלא גלה לו
שישובו בתשובה · ותירצו נאמר לו ונינוה נהפכת בתשוב' ולא
הבין · ויאמינו אנשי נינוה שהיו בספינה אנשי נינוה וראו עיניו
יונה והעידו על עינינו והאמינו ויקראו צום מידי · אחר כן
ויגע הדבר וגומר · אמרו זכרונם לברכה שזה היה פרעה
והיה שנים רבות · ויקראו אלדים בחזקה אמרו ז"ל אסרו
הנקבות לבד והוולדות לבד ואמרו לפניו רבונו של עולם אם
אין אתה מרחם עלינו אף אנו לא נרחם על אלו מי יודע
ישוב מי יודע עונותיו יתודה עליהם או מי יודע אולי ישוב
השם · וירא האלדים אפילו גזל מריש וכו' הלא זה דברי יקראו
לי נביא שקר או שהיה חרד על ישראל שלא יתחייבו כליה על
זה ההיטב חרה לך כלומר ההיטב שאני עושה לבריותי חרה
לך יש לשאול מנין ידע יונה כי נחם אלדים שהרע לו כי עדיין
לא שלמו ארבעים יום · יש אומרים שנביא היה ולא יעשה

ה׳ דבר וגו׳ או ידע דרכי השם ומתוך מעשיהם ידע שהש׳ חפץ בתשוב׳ וכל הענין מביא ׳ובהפה רבה ואם אדם חטא התינוקו ובהמה מה חטאו למדנו מזה הענין כי השם מלא רחמי׳ ואפי׳ שהיו גוים ועושין חמס גדול קבל השם תשובתם כל שכן אנו עם מרעיתו וצאן ידו שיחמול ויקבל אותנו בתשובה ועוד יש לנו לדון קל וחומר אם הגוים ערלי לב׳ לעשות תשוב׳ ועושין כל שכן אנו מולי לב ורחמני׳ ורכי לב שיש לנו לחזור בתשובה בכל עת כל שכן בזה היום הקדוש מוכן לכך שקבל בו במרת קדושות בו נמול אברהם בו נעקד יצחק בו נתנו לחות שניות ונתכפר עון העגל ובזמן בית המקדש היו שם חמשה עבודות ועשר קדושין וחמשה טבילות ושני שעירין ועתה בעונותינו חרב מקדשינו ונשארו לנו חמשה תפלות ׳ ודויין שני פעמים לקרא ספר תורה יוצר ומנחה ובלו ועצמו של יום שהוא נכבד יקבל השם תפילתינו ותשובתינו ומיעוט דמינו וחלבינו יהיה חילף קרבנותינו ולכן אנו צריכין ליזהר ולהתפלל ולהתודות בלב שלם וכוונה שלימה והשם יקיים לנו מה שהבטיחנו כי ביום הזה יכפר עליכם ויש לשאול מאי זה טעם נהגו לתקוע שופר במוצאי׳ י״כ יש מפרשים כדי לערבב השטן ויש מפרשי׳ זכר ליובל ובתוספות אמרו שהוא משום שמחה כמו שאמרינן במדרש בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה ׳ וכתב רב יקודאי ז״ל שמ״ד אחר נעילה קודם ערבית אומר החזן בקול רם ה׳ הוא האלדים שבעה פעמי׳ להעלות שכינה למעלה משבעה רקיעים ואחר כך אומרים שמע ישראל פעם אחת ויש נוהגין לתקוע תחלה ואחר כך אומרין י״י הוא האלדים משום דכתיב עלה אלדים בתרועה ואין חוששין לתקיעה הנעשית קוד׳ ערבית שחכמה היא ואינה מלאכה ואין לחוש לגזירה שמא יטלנו ועוד כי חול גמור הוא בשעת נעילה ולכן לא חיישינן לתקיעת מועטת ורבינו נ״ו אמר כי חוץ מכבודו כי ת״ס׳ יום הכפורים אסור ויפה להמתין עד אחר תפלת ערבית שהשכינה ממתנת כל זמן התוספת וכן נהגו לתקוע אחר ערבית ׳ השם למען רחמיו וחסדיו ישמע תפילתינו ויחזירנו בתשוב׳ שלימה לפניו ויטהר אותנו מכל עונותנו וחטאתינו כמו שהבטיחנו כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני י״י תטהרו :

דרשה ליום ראשון דסכות

לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלדים את מעשיך ׳ הכתו׳ הזה בספר קהלת וידוע הוא ומקוב׳ כי שלמה חברו בזקנותו כמו שאמרו במדרש חזית כי אלו הג׳ ספרים שהם משלי ושיר השירים וקהלת ׳ שיר השירים בילדותו שכן הנער בנערותו דרכו לומ׳ שיר ובאמצע ימיו חבר משלי שכן רוב בני אדם רוב חכמתם כשהם בני ארבעי׳ שנה כמו שאמרו בן ארבעי׳ לבינה ואומר משלים ׳ ובזקנותו חבר קהלת שכן דרך הזקני׳ להחביל זה העולם בזקניתם ׳ ומה ששנה שמו קהלת אמרו בו טעמים רבים יש אומרים שדבריו נאמרו בהקהל ועל זה קרא עצמו קהלת ׳ ויש אומרים בעבור שהיה בעל תשוב׳ בסוף ימיו שינה שמו כי שנוי השם הוא אחד מן הדברי׳ הקורעים גזר דינו של אדם כדאיתא במסכת ראש השנה והטעם שהוא רמז שישנה אדם מעשיו הראשונים ויהפך לאיש אחר כמו דכתיב ונגות נהפכת ׳ובזמן הזקנ׳ אדם חייב להזהר בזה יותר משום דזמן כמו שנ׳ עטרת זקנים שיבה ׳ ואמר ח׳ ׳יסוף אני משבח לשם על הלבנת שערי שנהפך השחרי מפני שהוא מתרה בי שאהפוך מעשי הרעים׳ ויש כי בעבור שהיו דבריו סיתרין דברי אביו שנה שמו ועל האמ׳ אמר קהלת על השכינה שהיא קהלת יעקב ׳ ולכן אמר בפסו׳ אחר אמרה קהלת לרמוז לזה השם להודיענו שהשכינ׳ עמו ודבריו נאמרו ברוח הקדש ואף על פי שנראה שדבריו סיתרין אלו את אלו הכל אמת למעיין בדבריו וכי מה שגנה השמחה במקומו הוא אמת הכל לפי השעה ׳ וכן גינה החכמה והעושר והחיים וכן אמרו ז״ל בקשו ז״ל לגנוז ספר קהלת אלא שראו תחלתו וסופו יראת שמים ׳ תחלתו שנ׳ מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ׳ ופרש׳ ז״ל תחת השמש הוא דלית ליה יתרון ואחרי׳ דרשו במעשים שנעשו תחת השמש כמו בהבלי העולם הזה דלית ליה שכר אבל המתעסק בדברי׳ שהם למעלה מן השמש לעשות צדקה ומצות יש לו שכר גדול והטוב הצפון ׳ וסופו סוף דבר הכל נשמע את האלדים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ותימה על זה וכי על שראו בספר אחד שני דברים מורים עבודת השם כדאי הם להציל כל הספר אבל הענין בך הוא באמת כי הספר נראה לעין שדבריו סיתרין אלו לאלו ובראותינו שבת תחלתו ובסופו שדבר בו יראת שמים עד שדבריו נוכל לתקן וליישבן כהוגן על זה ראו לדון כל הספר לכף זכות ושלא לגנוז אותו ועתה אחזור לתרץ הפסוק דרך כלל תראה שהוא משבח השמחה שהיא עבודת השם ית׳ במו המועדות ושמחה שהיא מדבר מצוה אבל שמחה אחר שהיא מהבלי העולם מגנה אותה ועל זה אמ׳ לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זאת עושה שהיא שמח׳ של הוללות ואם תשיבני מפסו׳ שמח בחור בילדותך ׳ בבר תירצו אותו ז״ל שהם דברי יצר הרע ויצר הטוב משיבו ודע כי ע׳ כל אלה יביאך האלדים במשפט וכל הדברי׳ כן שאמר אל תתחכם יותר הוא למי שרוצה להתחכם שלא לשם שמים אלא להתגבר ולהתגדל והוא הנקרא חכם להרע אבל החכם בחכמת התורה משובח הוא עד מאד במו שהפליג הוא ושבח במה שאמר עשיתי לי כך וכך והאריך ואמר קניתי לי עבדים ושפחות וכנסתי לי כסף וזהב ואחר כך אמר אף חכמתי עמדה לי ואמר יש יתרון לחכמה מן הסכלות והחכמה בכאן הוא חכמת התורה זה הוא חכמת השכל והטבע ואמר שיש בה יתרון כיתרון האור מן החשך והסכלות ר״ל סכלות ממש והשטות לא היה צריך לומר וכן מה שמשבח העושר המכוון לשום שמים לעשו ממנו תורה ומצות והאחר שאין תכוונה לכך מגנה כעינין ׳ ועל זה אמר עושר שמור לבעליו לרעתו וכן הדברים כלן אין צריך להאריך בזה ׳ ואמרו רז״ל כי שלמה המלך ע״ה היה ראוי להאמין בזה ממש שהיה מגנה הדברי׳ הגופני׳ שהוא נסה העושר והחכמה ומכל אשר יאמרו בני העולם יותר מכל בני הנביאי׳ ׳ עתה אחזור לפרש הפסוק שהתחלתי וקודם שאזכו׳ דעת רז״ל אזכור משמע הכתו׳ שהתחלנו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו והזהיר שלמה לאדם שישמח במה שחננו השם שיאכל לחמו בשמחה וישתה יינו בשמחה ויש בזה תיקון הגוף והנפש׳ תיקון הגוף כי ידוע הוא כדרך הרפואה כי בשאוכל האדם כשמחה מתעכל המזון בטוב ואם בדאגה בהפך וכן לב טוב כמו שאמר התנא אי זו היא דרך טובה שידבק בה האדם ואמר לב טוב ולא יאכל בעצבון ותיקון הנפש הוא לשמוח האד׳ במה שחננו השם ית׳ כמ״ש איזהו עשיר השמח בחלקו וזהו דרך החכמי׳ שמסתפקין בהכרח ומודים ומשבחים למי שנתנו להם והרשעים בהפך שהם כזאיבי ערב שהם רעבי׳ ואינן מסתפקין בהכרחי לבד ומבקשים יתרונות וזה דרכם כסל למו ואמר לחמך ויינך כלו׳ משלו מיגיע כפיו מן ההיתר לא מן הגזל ולא ירבה סעודתו בכל מקום כמנהג החסידים כרבי פנחס בן יאיר וחביריו והעושה זה רוצה השם במעשיו וזהו כבר רצה האלדים את מעשיך ואמר רצה פועל עבר שכן כתיב ואגלחם להשכבם

לשובע ובקללות ואכלתם ולא תשבעו וכתיב ונתן לי לחם לאכול ואמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים הזהיר על מלבושי האדם שיהיו נקיים שזהו דרך תלמידי חכמים כמו שאמרינן כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר כל מ נאי אהבו מות כי הבגד הנקי הוא ממדות השוכות שבאדם וחכמים היו קוראים למלבושיהם מכבדותיהם וזה הוא תיקון הגוף והנפש וכן אמר יעקב כשרצה לעלות לבית אל והטהרו והחליפו שמלותיכם וכמו שצריך האדם שילבש בגדים נקיים צריך שלא ילבש הבגדים המפוארים מאד כארגמן ורקמות וכן כתב החכם הידוע ליונים שצוה לתלמידו אלכסנדר אמר אל תלבש בגדים מפוארים שאין זה תפארת לך : ואמר ושמן על ראשך אל יחסר שיש כאן תיקון הגוף ותיקון הנפש כידוע מן הרפואו׳ כי הסיבה בשמנים טובים מעמד חבריאו ולא יקרהו חולי הנקרא תשו״ג שהוא קווץ האיברי׳ ועיוותם מן היובש וזה הוא שאמר דניאל וסוך לא סכתי ומה שאמר על ראשך ולא אמר גופך מפני שידוע הוא כי כל כחות הגוף באים מן המוח ומשתכין המוח מבחוץ מתרטב בשמן הטוב ומונע היובש מן האיברים ואינם מתעוותים ועל זה אמר ראשך רמז למוח וזה הוא פשט הכתובים הללו ועתה אפרש דעת רז״ל ואקדים ואומר בידוע הוא כי יש בכתות בני אדם דעית חלוקות בעבוד׳ השם יש מהם מסגפין עצמן ואינם רוצים ליהנות מן הדברים הגופנים ומורשין עצמן מהן מכל וכל וזה אינו דרך ישרה כי אין זה כוונת הבריאה כי לא תוהו בראה לשבת יצרה : ויש כת אחרת עושה בהפך שהולכין אחר ההנאות ומשליכין עבודת השם אחר גיום וזו היא פחותה מן הראשונה כי הנראה מתורתינו הקדושה ומדברי חז״ל ללכת בדרכי הממוצע כי השם יתעלה הרכיב הנשמה העליונה רוחנית בגוף אפל ועכור ויש לכל אדם לתת חלקו לכל אחד ואחד חלק הנשמה בעבודת האל לבא להתפלל ולשמוע דברי התורה ולקיים המצו׳ וחלק לגוף מן הדברים המותרים ומי שאינו הולך בדרך זה מבטל כוונת הבריאה וזהו כוונת הפסוק שאמר קהלת לך אכול בשמחה לחפך שיאכל אדם מן הדברים המותרים ומי שאינו הולך בדרך זה מבטל כוונת הבריאה וזהו כוונת הפסוק שאמ׳ קהלת לך אכול בשמחה לחמך שיאכל אדם מן הדברים המותרים ויהנה מהם כפי הצורך והחסתפקות וכדרך מצות ולפרו׳ עצמו מן הדברי׳ המותרי׳ וכל שכן בזמן המועדות שבא מצוה מן התורה שיאכל אדם בשמחה ובתענוג כמו שבא המצוה ושמחת בחגך ומה שאמר לחמך ויינך שיאכל וישתה מן המותר לו וממה שחננו השם לא מעושק וגזל וזהו כוונת התורה ולכן צותה ואכלת ושבעת ואמר בסללות המך וזהו כי כבר רצה האלדים את מעשיך ביום הכפורים שהתענית לפניו והתודית וחזרת בתשובה ואתה מנוקה מעונות וזהו שאמר במדרש ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא יום ט״ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות כי כבר נשאר האדם מנוקה ביום הכפורים כמו שמשלו משל למלך שתבע תביעה גדולה מעיר אחת כשיצא ממקומו לגבות התביעה יצאו אליו גדולי העיר אמר להם על מה באתם אמרו לו על אותה תביעה שאין בנו יכולת לפרעה הניח להם השליש : כשהגיע קרוב לעיר יצאו אליו עם גדול יותר ובקשו רחמים על התביעה אמר להם כבר הנחתי שליש ובעבורכם אני מניח השליש האחר : כשבא לעיר באו לפניו כלם אנשים ונשים וטף ובקשו ממנו רחמים והניח הכל כך ראש השנ׳ קמים קצת הקהל לסליחות בעשרת ימי התשובה קמים יותר ביום הכפורים כלם ולכן אמ׳ לך אכול בשמחה לחמך בחג הסוכות שהוא זמן השמחה כי כבר רצה האלדים ולכן חובה עלינו לעבוד השם במועדות בשתי עבודות עבודת הגוף ועבודת הנפש עבודת הנפש

בזכרון נפלאות השם ולקיים אותם במעשה בחג הסוכות במצות סוכה ולולב ולהזכיר לעד נפלאותיו והודות שמו על כל מה שנפלט ולהתפלל לפניו ולשוב ולזמר לפניו בשירות ותושבחות שזו היא עבודת הנפש ועבודת הגוף לאכול ולשתות בשמחה ובטוב לבב כמו שאמרו ז״ל חלקהו חציו לה׳ וחציו לכם כי במצות המועדות אנו מתקיימין בגלותינו כמו שאמרו בבראשית רבה שאל ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי לר׳ בני ארץ ישראל בזכות מה הם חיים אמר ליה בזכות המעשרות והתרומות ובני בבל בזכות התורה : ובני חוצה לארץ בזכות השבתות והמועדים ולכן צוה לנו השם יתעלה המועדים להיותן זכר לניסים שנעשו לנו במצרים ובים ובמדבר ועל זה אמ׳ דוד המלך זכר עשה לנפלאותיו כי כמו שקבע לנו חג הפסח לזכור בו ניסי מצרים והים כן קבע לנו חג הסוכות זכר לניסי המדבר וענני כבוד שהיו תמיד עם ישראל ובין למאן דאמר סוכות ממש בין למאן דאמר ענני כבוד שהיו עם ישראל הכל היה פלא גדול שנתן לנו בארץ ערבה ושוחה אילנים טובות ודשאים טובים כמו שדרשו ז״ל במזמור ה׳ רועי לא אחסר אמר רועי במדבר במן ובשליו : בנאות דשא ירביצני כמו שכתוב שתים עשרה עינות מים שבעים תמרים שנבראו לפי שעה כנגד י״ב שבטים וכנגד ע׳ זקנים : תערוך לפני שולחן כבר כתב הר״ם ז״ל כי המופת הנצחי רל תמידי הוא מופת גדול ומורה על גדולתו של אלדינו כמו ניסי המדבר שעמדו מ׳ שנה שהפיכת המטה וקריעת ים סוף ועמידת חמה אף על פי שהם נסים גדולים לא עמדו אבל המן והשליו והבאר במדבר הם ניסים גדולים וכן מצות בחג הגדול וכבר שאלו רבים היאך השם משנה דבר מבריאתיו לצורך שום נברא שנראה כחסרון במעשה שהוא משנה מעשיו : התשובה שהעולם נברא לצורך ישראל שמחשבתן קדמה לעולם ודבר מוסכם אפילו מחכמי האומות שהעולם השפל נברא לצורך האדם ואם הדברים לא נבראו כי אם לצורך האדם אין צריך לומר שיתבטלו הדברים הנעשים בשביל האדם לצורך האדם ולתועלתו ולפי אמונתינו והוא האמת אנחנו עיקר הבריאה וישראל קרואים אדם ולכן אנחנו מובטחים הבטחה גמורה שיעשה השם נסים ונפלאות עמנו כי אנחנו מלומדים בניסים וגלותינו ושפלותינו הוא ראיה על ההבטחות כי כמו שבאו כל הגליות ונתקיימו כל הקללות כן אנחנו מובטחי׳ שיתקיימו המעלות וההבטחות הטובות כי אלו אמרן איצטגנין אחד ובאו הדברים שאמר יש להאמין שיתקיים השאר כל שכן שאמרן מ״ר ע״ה מפי הגבור ולכן אנו בית ישראל מחוייבין לזכור תמיד נפלאותיו כי בזכרון נפלאותיו תתקיי׳ ההבטחה יותר ויש לשאול מה טעם אנו אומרים זמן שמחתינו בזה החג יותר משאר החגים שאנחנו מצווים לשמוח בהן כמו בזה החג התשוב׳ בזה כי בעבור שישראל יצאו נקיים מהעונות והפשעים כמו שאמרנו ובזה הזמן נמחל עון העגל ונצטוינו בהקמת המשכן שהוא צל עליון מצורף לזה ועוד שהוא זמן האסיף ואדם שמח מתבואותיו ולכן צוה השם שנזכור נפלאותיו ולא נבעט כדרך שאמר משה וישמן ישורון ויבעט ונניח ביתינו ונשב בצלו ר״ל בסוכה וגודה למי שהכל שלו ואנו מניחין הכל לעבודתו וליטול לולב כמו שאמרו במדרש כמאן דנטיל רומחא וסליק לפגדלא ומנענע ואמר דין נצח מלבד שיש בטעם הסוכה וט׳ ימיה ענין גדול ואמרו במדרש על פסוק שאמר דוד תודיעני ארח חיים אמר דוד לפני הקב״ה תודיעני אורח חיים אלו י׳ ימים שבין ר״ה ליום הכפורים שהם אורח חיים : שובע שמחות אלו שבע מצות שבחג הסוכות ולכן נקרא חדש שביעי שהוא מושבע מן המצות שהם ז׳ מינין שבלולב וסוכה וחגיגה ושמחה וזהו נעימות בימינך נצח זה לולב

לולב כמו שהוא נוצח ואמרו תרין אולין לדינא ולית אנן ידעין מאן נצח אלא האי דנקיט רומחא ידעין דנצח ובגין דישראל ושאר אומיא מקטרגין קדם קודשא בריך הוא ברח ויומא דכפורי ולית אנן ידעין מאן נצח אמרה תורה ולקחתם לכם וגו׳ כחדין דנסיב רומחא וגו׳ כי הא דר׳ אויא כד הוה מנענע לולבא אמר גירא בעינא דשטנא׳ הנה הודיענו מעלת אלו המצות ועוד אמר במדרש שלשה המה נפלאו ממני אלו פסח מצה ומרור וד׳ לא ידעתים אלו ד׳ מינין שבלולב׳ ועוד אמרו ד׳ המה קטני ארץ שדומה ענייגם קטן והוא גדול ואלו הן ארבע מינין שבלולב והמה חכמים מחוכמים כלומר נראה טעמם קטן ויש בהם כמה חכמות׳ ואע״פ שהר״ם ז״ל אמר בהם טעם נקל בעבור שבאו לארץ בשמחה ויצאו מן המדבר לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון אל מקום אילנות לקח לזכרון זה הפרי הנאה וריחו טוב ובעליו בעוד שעומדים ברעננותם יותר מפרי אחר עד כאן ואין ספק שאמר זה כדי לשכך האוזן למדברים על אלה המינין למה באו אבל היה בדעתו שיש טעם אחר נכבד בענין וגם כן נתנו רז״ל טעם בהם להמון העם ואפילו שהיה בהם טעם אחר אתרוג כנגד הלב לולב כנגד השדרה׳ הדס כנגד העינים׳ ערבה כנגד השפתים לקיים כל עצמותי תאמרנה וגו׳ ואלו שהזכירו ז״ל הם כלים נכבדים שבגוף שהלב והעינים הם סרסורי העבירה והשדרה כלל כל הגוף והשפתים כנגד הדיבור ועם כלם אנחנו מרוצים לפני השם יתעלה עם האיברים שהם סיבת החטא׳ ועוד מדרש אחר כי בישראל יש ד׳ כתות יש מהן עושין פירות והם החכמים והצדיקים ובעלי המעשה כאתרוג שיש לו טעם וריח ומראה׳ ומהם עושין פירות אבל אינן בעלי מעשה כלולב ויש מהן בעלי מעשה ואינן עושין פירות כהדס׳ ויש שאין בהם לא מעשה ולא פרי׳ וצוה לנו לעשות מהן אגודה אחת ולרצות לפניו עם כלם כי כלם צריכין לשם ית׳ לכפר עליהם וכן נמשלו ישראל לגפן שיש בה אשכלות ושריגים ועלים וקנקנות וכמו שאמרו ליבעי רחמי אתכליא על עליא וכו׳ וכמו שאמרו ז״ל במסכת חולין פר׳ גיד הנשה ובגפן שלשת שריגים אמר ריש לקיש אומה זו לגפן נמשלה שנאמר גפן ממצרים תסיע זמורות שבה אלו בעלי בתים שהם גומלי חסדים ומחזיקי ידי עניים ומפזרין ממונם למלכות בשביל אחיהם ומתקיימין הם על ידי כך ופירש רש״י ז״ל אשכלות שבה אלו תלמידי חכמים׳ עלין שבה אלו עמי הארץ פירוש העלין מגינין על האשכלות מרוח וברד ושלא יכם שרב ושמש כן עמי הארץ זורעין וקוצרין ותלמידי חכמים אוכלין קנקנו׳ שבה אלו ריקנין שבהם דלא חזו למידי שאינן מתעסקין לא בתורה לא במצות לא בדרך ארץ והיינו דשלחי מתם ליבעו רחמי אתכליא על עליא וכו׳ וכל אלו הדברים אמרו חכמים לשכך האוזן אבל יש להם בכל ד׳ מינין סודות אחרים תלויים במרכב׳ אמרו שם פרי עץ הדר זה אברהם אבינו שהדרו הקב״ה בשיבה טובה כמו שנאמר ואברהם זקן וכתיב והדרת פני זקן׳ כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות על גבי המזבח׳ וענף עץ עבות זה יעקב מה הדס זה עבות בעלים אף יעקב עבות בבנים יותר מן האבות׳ ערבי נחל זה יוסף מה ערבה זאת כמושה ומתייבשת יותר מן שאר המינין כך מת יוסף קודם אחיו הנה בכאן רמז ד׳ מינין לאבות שהן המרכבה כנגד ד׳ מחנות שכינה שהעולם מתקיים בהם וכנגדן דגלי השבטים שהן כנגד ד׳ חיות שראה יחזקאל ומזה הענין תדע למה ערבה בשמאל והדס בימין ולולב באמצע ואתרוג לבדו ויש שם מי שהמשיל אתרוג לשרה לולב לרבקה הדס ללאה ערבה לרחל וכלם מתכוונין לענין אחד אלא שכל אחד ואחד נתכוון להסתיר הסוד׳ כמו שאמר שלמה כבוד אלדים הסתר דבר ויש במדרש מי שגילה

יותר הענין והעלה אותו למעלה מן הראשונים ואמר הדס זה הקב״ה שנאמר הוד והדר לבשת׳ כפות תמרים זה הקב״ה שנ׳ צדיק כתמר יפרח׳ וענף עץ עבות זה הקב״ה שנאמ׳ והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה׳ ערבי נחל זה הקב״ה שנ׳ סולו לרוכב בערבות ביה שמו בכאן גלו יותר הענין והמבין זה ידע כי לא לחנם דקדקו חכמים ז״ל באלו המינין בהכשירן או בפיסולן שהן מעכבין זה את זה ולא לחנם קנאו ר׳ גמליאל באלף זוז ואמרו התנאה לפניו במצות לולב נאה ובאתרוג נאה משום שנ׳ זה אלי ואנוהו ואמר בהדור מצוה עד שליש ופירש רבינו תם ז״ל שאין רוצה לומר שאם ימצא לולב ואתרוג יותר נאה מאחר שיוסף שליש דאם כן אין לדבר סוף ותמיד ימצא אתרוג כביצה שהוא כשר ואינו נאה ואחר כך מוצא נאה ממנו שיוסיף עד שליש׳ וכן בלולב אבל אם קנה לולב נאה ואחר כך מצא נאה יותר ממנו אינו חייב להוסיף ונצטוינו ליטול אלו ד׳ מינין שבלולב בששה מקומות בנטילת המצוה ובהודו לי״י ובאנא י״י ב׳ פעמים ובהודו לי״י האחרון ב׳ פעמים ובכל אחד מוליך ומביא לשני רוחות העולם ומעלה ומוריד ואין צריך לצפון ולדרום והעושה זה הוא דעת היצוני וכן בככשי עצרת לא היו מניפין אלא לשני רוחות שהמושל בשתיהם מושל באחרים ויש בענין הנענועין דעות הלוקות הר״ם ז״ל כתב שצריך לעשות בכל נטילה מאלו שש נטילות י״ב נענועין כיצד מוליך ומנענע ג׳ פעמים וכן בהובאה וירידה ועלייה ומורי נר״ו היה נוהג כן ואם לית טעם שהם ע״ב נענועין כנגד השם הגדול וי״ב בכל פעם כנגד י״ב מזלות המעמידים העולם השפל וכנגד י״ב גבולי אלכסונין שהם קיום העולם עליונים ותחתונים ושמעתי שהרמב״ן ז״ל היה מנענע שלש נענועין לבד לכל נטילה אחר הנפה והם י״ח כנגד חי העולמים ועוד כי כשתחשוב ג׳ נענועין והד׳ כנמות הם ז׳ לכל נטילה והם מ״ב לכל הנטילות כנגד שם בן מ״ב אותיות וכלם דברי אלדים חיים וענין הנטילה לולב בימין שיש בו ג׳ מינין ואתרוג בשמאל ויש גם בזה טעם נכבד ליודעי חן וצריך ליטול פנים בפנים פני הלולב כנגד פני הנוטל והשדרה לחוץ ושמעתי שיש לאדם להקדים נטילת האתרוג בשמאל ואחר כך לולב בימין וכשמניחו או נותנו נותן הלולב תחלה וא״כ האתרוג כענין התפילין וכן הקדים הכתוב פרי עץ הדר וכמו שאמרו בתפילין והיו לאות על ידך כל זמן שיהיו הטוטפות בין עיניך וכו׳ וכן כל זמן שהלולב בימין יהיו שניהם שוים וקדושתם גדולה כל זמן מציתן׳ אחר הסוכו׳ אזלא הקדושה ולכן נזרקין כמו שאמרו תשמישי מצוה נזרקין ובענין הברכה נחלקו הראשונים ז״ל כי קצתם הצריכו לברך קודם הנטילה משום שאמרינ׳ כל המצות כלן מבר׳ עליהן עובר לעשייתן ומדאגבהיה נפיק ביה והיו מצריכין למי שרוצה לברך בבית הכנסת שלא יקחנו עד שיהא שעת נטילה ויברך ואם רוצה להוליכו שיחליף סדר נטילתן לולב בשמאל או יהפכו ובשעת נטילה יקחם כסדר ומפני זה יש מברכין בבתיהן בשעת נטילתן ומוליכין לולביהן בידיהם אבל מורי נר״ו ז״ל היה אומר שכל זמן שלא גמר מצוה עובר לעשייתן דאמי ולא אמר עובר לעשייתן אלא לאפוקי אחר גמר עשייתן ויכול אדם להוליכו לבי הכנסת ובשעת המצוה יברך וינענע ואין בכך כלום וכן בענין סוכה בברכתה ובעבור זה היה מצריך הר״ם ז״ל לקדש מעומד כדי שיברך ברכת הסוכה קודם שישב מאחר שהוא כולל אותה על הכוס ואם קדש מיושב הי״א יברך לישב בסוכה אחר שישב ולפי זה הדרך שאמרנו אין צריך שכל זמן שהוא יושב מצותו הוא ויכול לברך אחר שישב וכן נוהגין בקטלוניא אבל אינן נוהגין כדעת הר״ם ז״ל מהיות טוב אל תקרא רע ובענין הסוכה איני צריך להאריך כי שבח לאל הכל יודעים ההלכות ואבל יש

לנו לבאר הענין ששאלו הראשונים ז"ל מה טעם צוה השם לעשות מצות סוכה בט"ו בתשרי כי בט"ו בניסן נגאלו אבל בט"ו בתשרי בין למאן דאמ' סוכות ממש בין למאן דאמר ענני כבוד למה היו בתשרי כי יותר היו ראוין בסיון בתמוז ובאב שהן ימי הקיץ ובזה נוכל לומר כי מפסח שיצאו עד עצרת היו עסוקין במתן תורה ובטהרתן וקרה להם מקרים בעמלק וממריבת הלחם והמים ולאחר מתן תורה עשו העגל והיו נזופין ולא ירדו ענני כבוד עד אחר יום הכפורים שנתכפר עון העגל ולמחרתו נצטוו בהקמת המשכן והיו טרודין בהבאת הנדבה בשני בקרים דכתיב והם הביאו עוד נדבה בבקר בבקר ויום י"ד עשו סוכות ויום ט"ו התחילו לישב בהן · וכל אלו הימים יש בהן הלל גמור כי הקרבן חלוק והפרים מתמעטין שהם ע' כנגד ע' שרים · ונהגו להקיף ספר תורה בכל יום בד' מינין שבלולב ז' ימים עם ז' דברים לולב ג' בדי הדס ושני בדי ערבה ואתרוג רמז לשבעת העולם ולהקף ז' שמיטות שהעולם נוהג בהן עד יום ח' חג עצרת שאין בו לולב ומיניו שהוא מנוחה לחי העולמים ולכן נקרא עצרת · ואומ' אני והו ופירש רש"י ז"ל שהם שמותיו של הקב"ה משם של ע"ב היוצא מג' פסוקים שהם ויסע ויבא ויטואם כן היה ראוי לחיות והו בלא אלף שכן הוא באותן השמות ואנו מוצאין אותו באלף כתוב בתלמוד ובירושלמי אמר כי הוא כמו עמו אנכי בצרה ואנו מתפללין כי אני והוא שהוא עמנו בגלות הושיעה נא כמו ראו עתה כי אני אני הוא וכמו שכתוב אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו וכתיב צדיק ונושע הוא · ואין ספק שיש במצות הסוכה ענין גדול כמו בלולב ומיניו ולכן אנו בית ישראל עתידין לעשות אותן בזמן המשיח על יד האומות מה שלא נצטוו בפסח דכתיב והיה כל הנותר מכל אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות וכתיב כאשר יגוף יי' את כל הגוים אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות ולכן היא מצוה גדולה ואין לאדם להפטר ממנה לא משום אבלות ולא משום דבר אחר כי כלם חייבין בסוכה זולת אם הוא חולה או חושש או מצטער וכבר נשאל רבינו האי על האנשים הנכנסין בסוכת חביריהם ויוצאים שלא היה להם במה שיעשו סוכה אם יוצאין אם לאו והשיב שאינן יוצאין ועל מה שאמרו שאין להם במה שיעשו אמ' ליה והלא במחצלת של קנים יכולין לעשותה וזהו מה שאמר מצוה קטנה יש לי וסוכה שמה לא שהיא קטנה כי גדולה היא מאד אבל היא קטנה בהוצאה ולכן באו בתורה שלשה פעמים בסוכות שנים חסרים והאחד מלא כי הסוכות של מדבר והסוכות שאנו עושים הם חסרים והסוכות של זמן המשיח יהיו שלמים כי יהפוך לכל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם יי' לעבדו שכם אחד ויהיה השם מלך על כל הארץ והשרים יתמעטו ויפקוד השם עליהם כמו שכתוב יפקוד השם על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ותתקיים נבואות זכריה כמו ההפטרה הנה יום בא ליי' וחולק שללך בקרבך · שהוא על ביאת המשיח וכל אותו ענין יתקיים כקרא דכתיב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד :

דרשה ליום שמיני חג עצרת

תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון וגומר · מקובל הוא בדברי רבותינו ז"ל כי דברי שלמה נאמרו ברוח הקדש וכמו שאמרו במסכת עדיות שאפילו קהלת מטמא ידים כדברי בית הלל והלכה כמותם ועוד אמרו כל כתבי הקדש מטמא את הידים ואפילו קהלת וכוונתם כי חכמים ז"ל גזרו טומאה על כל הספרים הקדושים מפני שהיו מצניעין אותם הכהנים אצל התרומה ועוד אמרו ז"ל ויותר שהיה קהלת חכם אלו אדם אחר · אמרו היה צריך לכוף אזנך לשמוע דברים הללו ויותר שאמרו ברוח הקדש אזן וחקר דברי תורה · אזן שעשה אזנים לתורה אתה מוצא כי קודם שעמד שלמה היתה תורה ככפה שאין לה אזנים שאינה מיטלטלת בא שלמה ועשה לה אזנים ועוד אמרו משל לקופה מלאה פירות ולא היה לה אזנים בא פקח אחד ועשה לה אזנים והיתה מיטלטלת כלומר שלא היו מבינים סתרי תורה הרמוזים עד שבא שלמה ורמז אותם בספריו השלשה ובקהלת גם כן שחבר בזקנותו וכמו שאמרנו בדרשה של יום ראשון ולכן הכתובים מתחלקים לכמה פנים כי הם דברי השם כמו שאמר דוד ומלתו על לשוני ואמר הלא כה דברי כאש נאם יי' וכפטיש יפוצץ סלע מה הפטיש הזה מתחלק לכמה חלקים אף דברי תורה מתחלקת לכמה טעמים ולכן יש בהם כמה עניינים חלוקים וכלן אמת · ואלו הכתובים דרשו אותן ז"ל בכמה דרכים במסכת עירובין ובמדרש קהלת · יש מי שדורש אותם על שבעת ימי הפסח ושמונת ימי חנוכה ויש דורשין שבעת ימים של בראשית וח' ימי המלואים כי ביום השמיני היה הקמת המשכן שנשאר כמו שהוקם והכל אמת וכלן דברי אלהים חיים כמו שאמרו ז"ל על פסוק דברי חכמים כדרבונות כלומר יש מהן כדרבן לבהמה שמפקח האדם ויש מהם כמסמרו אלו שהכם מעמידין חלוה שלא יתנדנד והם בעלי אסופות דברי הנאספים מכל חכם וחכם ואף על פי כן כלן נתנו מרועה אחד ואדון אחד אמרן מפי חי העולמים ולפי שדבר שלמה בענין הצדקה שזהו פשט הכתוב ונסמכים לכתובים שלמעלה שאמר שלח לחמך על פני המים פירוש שיתן האדם משלו לרבים ויהיה נדיב ושבעה לשון רבים כמו עשר נשים לחמכם כי שבע יפול צדיקים שלא יקפוץ אדם ידו אלא פתוח יפתח אותה כמו שצותה תורה ואמר הטעם כי לא תדע מה ילד יום כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם וכמו שהיה מזהיר אותו חכם לאשתו עביד לעניי כי היכי דיעבדון לבנך והביא לדבריו מהמכים שמריקים הגשם בכל מקום דרך נדיבות בין שיהא העץ בדרום שהוא מקום רטוב בין שיהיה בצפון שהוא כחשך כל מקום שיהא העץ שם המים כך אתה תן לכל אדם בין ראוי בין שאינו ראוי אל תאמר לא אתן רק לזקן או לנכבד או לתלמיד אלא תן לכל צריך זהו הדרך האחד באלו הכתובים ויש דרך הכתובים שהזהיר שלמה שיתן אדם חלק לנפשו ולגופו כמו שאמרנו בדרש יום ראשון שיתן לגוף חלקו מהנאות העולם ולא יסגף אותו שאין זה רצון הנפש לא להתנהג בזה על דרך האמצעי לא שיתן לו כל תאות היצר בדרך העושים כל ימיהם כחגים ורודפים אחר המותרות שהן הבל הבלים כמו שאמר בתחלת ספרו הבל הבלים כנגד זמני השנה שהם זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ולא שיענה ויסגף נפשו בתעניות ובמנוע ממנו קצת ההנאות וכמו שאמר הנביא ליהויקים בן יאשיהו שהיה מתענה רוב ימותיו והיה רשע והיה חושב כי בזה יתכפר אמר לו התמלוך כי אתה מתחרה בארז כלומר אתה סבור כי תתערב עם תעניותיך עם הארז אביך הצדיק הלא אכל ושתה ויונתן תרגם זאת מדמית למהוי כמלכא קדמאה רוצה לומר כמלך הראשון ודמה אותו לארז שהיה כארז בלבנון ולפי אותו על יאשיהו אביו שהיה ארז וגם כן בא לומר שיתן אדם חלקו ויעבוד השם ויתן חלקו לנשמה לעבודת השם ולתורות ולמצות ואחרי לשתי הנפשות לטבעית ולחיונית וזה הוא תן חלק לשבעה שבעה כחות המעמידות הגוף היוצאים מכח הזן המושך והמחזיק והמעכל והדוחה המותרו והמגדל והמוליד

גדופה

בדומה והמפריד הליחות והשמונה הם חלקי המרגיש שרן צורך הנשמה והן חמשה חושים והמתעורר והדמיון והכח השכלי והוא היתרון על בעלי חיים וכן כתבם הר"ם ז"ל בח' פרקים עד כאן וזהו הנכון וי"מ תן חלק לשבעה הקדים הנשמה בעבור מעלתה שיש לה ז' כחות במוח שהוא משכן הנשמה שבהם דמיון והמחשבה והזכרון וכמו שכתבתי בפרשת אמור אל הכהנים והארבעה בלב שבו גם כן משכן הנשמה כמו שנקר' חכם לב' לב חכם לימינו' ואז"ל לב מבין כליות יועצות' וכן כתבתי זה והארכתי בפרשת אמור ובאמת שזה הענין נעלם מהאומות כמו שכתבתי שם והשביעי הוא הפה עם כליו שהם איברי הדבור ולכן אז"ל פה מומר שהוא גמר החכמ' להוציאו מן הכח אל הפועל ובגוף יש ח' כחות בשתי הנפשות בטבעית ובחיוני' לפי שהנפש הטבעית שהיא הצומח ונקראת טבעית לפי שפעולתה בלא כוונה הלא תראה באילנות

ובצמחים יש בהן ג' כחות הזן והוא עד יום מותו וכח המגדל עד זמן ידוע וכח המוליד בדומה והנפש החיונית והיא המרגיש אשר בבעלי חיים יש בה ה' כחות והם ה' הרגשות ולכן אמר שיתן חלק לשבעה שהוא עיקר המכוון וגם לשמונה כלומר שרצון השם לתת חלקו לגוף הראוי לו לשמוח בו באכילה ושתיה ושאר הכחות במדה ובמשקל ואמר הסיבה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ רמז לבנין הגוף ארץ שהוא נקרא עולם קטן כלומר אם תענה גופך מכל וכל תחלה אותו או שיחלה ברוב האכילה והמיתרות ותסמא העינים ברוב המשגל וכבר המשיל בעל חובת הלבבו' משל בזה הענין למי שמנהיג עצמו בדרך ישרה ומי שהלך אחר יצר הרע בריבוי ההנאות משל לשני אחים שהניח להם אביהם נחלה והיא צריכה עבודה רבה ולא היה להם דבר זולתה וחלקו הנחלה והיה האחד פקח וזריז והשני בהפך אמר המפקח מה אעשה אם אניח נחלת אבותי מכל וכל ולא אעבוד אותה אשחיתנה וחלילה לי להשחית נחלת אבותי ואם אעבוד

הנחלה פרנסתי מתיכן אוציא כי קודם שיהיו בה פירו' אמות ברעב מה עשה שכר עצמו בכל יום כדי שירויח כדי חייו וכשהיה נפטר לערב היה עובד אותו מעט כהשתדלות וחריצו' גדול וכשהיה נותר לו משכירותו יום או יומים היה עובד אדמתו ומניח נחלת האחרים ולא סר מעשות כן עד שנגמרה מלאכת הנחלה כהוגן וכשבאו פירותיו אסף אותם ונתפרנס מהם' בשנה השנית עבד אדמתו והוסיף בה אילנות עד שהית' תבואתו מספקת לו בכל שנה ושנה והותיר והאח הכסיל כיון שידע שאם יעבוד אדמתו ימות ברעב בעוד שהוא עובד אותה הלך ושכר עצמו בכל יום במלאכת אחרים ומה שהיה נותר לו משכירותו היה מוציאו בתענוגים ומבטל עצמו והלך למרחץ ולא חשב בענין אדמתו עד שעלה כולו קמשונים דכתיב על שדה איש עצל עברתי וגו' כן המשכיל יש לו להבין עולם הבא שהוא נחלתו וכשהוא עושה לעולמו זה יעשה כדי חייו לבד ואחר כך ישתדל לעולמו ולנחלתו' והכסיל עושה בהפך משתדל בענין עולמו זה ומתעלם

מאחריתו כמו שאמר החכם ואחזה אנכי אשית לבי וגו' וזהו דרך אחת באלו הכתובים' ויש לרבותינו מדרש חשוב אמר תן חלק לשבעה שבעה ימי הסוכו' שהם עיקר השמחה וגם לשמנה זה שמיני חג עצרת ואמר כי גם תורתינו הקדושה לא אמר בפירוש בו ושמחתם ואולי תחשוב שאין אנו חייבין לשמוח בו וכבר בא מדרש לחכמים לפי דרך התלמוד מפסו' והיית אך שמח והוא מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט לא לרבות כתחלה אמר בשבעת ימי הסוכות ושמחתם שנראה דוקא שבעה אבל לא בשמונה ואחר כך אמר והיית אך שמח ואכן ולכן מיעוטין הן לרבות שמיני עצרת לשמחה

וענין שמיני עצרת כמו שרמזו אותו ז"ל משל למלך שזימן כל עבדיו שבעה ימים כשהלכו הקרואים אמרו לאוהבו בבקשה ממך אני ואתה נגלגל במה שנמצא היום כך אמר הקב"ה כל הקרבנות שהקרבתם היו על שבעים אומות וזה קרבנכם ועל כן נקרא עצרת והיא שמחה לבדה עמנו לבד ואין בה חלק לאומות כמו כל ז' ימי הסוכות ולכן קוראים אותה סעודה קטנה ועוד שם מה ראה לפחות בכל יום הקרבנות רמז לשבעים שרים שמתמעטים אבל קרבנות של זה היום הוא כנגד ישראל שהיא אומה יחידה פר אחד איל אחד כי כלם יאבדו ואתה תעמוד וכן הוא אומר ומי כעמך ישראל גוי אחד וגו'' ועוד אמרו לימדך תורה דרך ארץ שיעשה אדם אכסניא שלו יום ראשון עושין לו עופות והשני בשר והשלישית ירקות כדי שלא יטריח על אכסניא שלו ועוד יש ענין במלת עצרת מורת מלכות דכתיב זה יעצור בעמי והוא מלשון כניסיה ושמור' ועוד תראה שיש לזה היום שייכות עם עצרת של מתן תורה כי מפסח ועד שבועות יש שבעה שבועות כנגד שבעת ימי סוכות והשבוע הראשון כנגד יום ראשון של סוכות והשש שהן חול של חג הסוכות ובתשלום שבעה שבועות עצרת מתן תורה כן שמיני חג העצרת והתורה קראה כן להורות על ענינים אבל לשבועות לא הוצ"ך לקרותו עצרת שיש בו לשון קהלת תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב הנה צריך לתת חלק לשבעה וגם לשמונה ואמר כי לא תדע כלומר אם אינך עושה כן אינך יודע מה רעה תהיה בארץ מהגשמים הנגזרים בז"ה היום כמו שאמרו חכמים ז"ל ולכן אנו או' הגשם בזה היום ולכן סמך לו אם ימלאו העבים גשם ולשון אם כמו אם תקריב מנחת בכורים ואם יהיה היובל שאינו אפשרי לא ודאי כלומר אם תתן חלקו לשמיני ימלאו העבים גשם ויריקו בכל העולם בדרום ובצפון שאע"פ שברה נגזר הכל כמו שאו' ועל המדינות בו יאמר הדין הוא בו כמו שמוכח מהמעשה של אותו חסיד אבל הגזר דין הוא ביום ז"ה כמו שדינו של אדם הוא בר"ה וגזר דינו ביום הכפורים ואם תאמר מה הוא הדין ומה הוא גזר דין הדין הוא שאמרו בר"ה פלוני זכאי ופלוני חייב אבל הפסק מה יהיה השכר או העונ' הוא ביה"כ וכן הגשמי' בר"ה גוזרין אותן מרובין או מועטין אבל בעצרת חותמין שיתכן שיהיו מרובין ויפלו למקום שאין בו יישוב או שלא בעתן בעצרת נגזרין היאך יבואו והיכן יבואו ועוד רמז בזה היו' באותן ו' דברים שהוא חלוק מימי הסוכות והם פז"ר קש"ב פיס בפני עצמו שצריך להחזיר ולהגריל שאין הולכין אחר בתי אבות כסדר ימי סוכות לא חוזרין ומפייסין זמן בפני עצמו שהחיינו שאינו כשביעי של פסח שהוא מכלל הפסח וזה אינו מכלל הסוכות רגל בפני עצמו לענין אבות או לענין לינה קרבן בפני עצמו כמו שהוא בתורה שאינו הולך כסדר קרבנות החג שיר בפני עצמו לסנצ'על השמיני' ברכ' בפני עצמו שמברכין למלך ו"א הזכרה בתפלה או בברכה את יום שמיני חג עצרת הזה וגו' דברים מורים ענין ועוד יש בזה היום רמז לענינו שאנו גומרין התורה וקורין פרשת וזאת הברכה ואנו עושין שמחת תורה לגמרת של תורה כמו בענין שלמה שאחר שגמר התורה ולמד כולה ברוח הקדש והבין ענינה וסודותיה וגמר אותה עשה משתה לכל עבדיו דכתיב ויקץ שלמה והנה חלום כלומ' ראה חלומו צפור מצפצף ידע מה אומר חמור נוער ידע מה אומר הוי והנה חלום עומד על כנו מיד ויבא ירושלם וגו' ויעש משתה מכאן דרש ר' עקיבא שעושין שמחה לגומרה של תורה ולכן אנו גומרין התורה בשמיני חג עצ"ת וקורין פרשת וזאת הברכה שמספרת בשבח משה בראשה ובסופה ובשבח ישראל באמצע הזכיר תחלת משה איש האלהים להודיע מעלתם אע"פ שמצינו בדוד ואליהו איש האלהים אינו כמעלת משה דכתיב

ביה בכל ביתי נאמן הוא ולכן ביאר בסוף הפרשה ולא קם נביא
עיר כמו שביאר · ורז״ל דרשו בענין איש האלדים המוזכר במשה
שהיה יכול לבטל שבועת אלדים דכתיב אישה יקימנו ואישה
יפירנה והוא ענין גדול · והתחיל במלת וזאת להורות כי משם
מעיין הברכות וכן אמר יעקב וזאת אשר דבר להם אביהם
ויברך אותם אמרו חז״ל שאמר יעקב עתיד אדם כיוצא בי לברך
אתכם וממקום שאני מסיים הוא מתחיל הה״ד וזאת אשר דבר
להם אביהם וכתיב וזאת הברכה ומה שאמר אדם כיוצא בי יש
ענין גדול כי מקובל הוא ביד אבותינו שיעקב אבינו ומשה
רבינו יש ביניהם שייכות גדול במדותם משה תורת אמת ויעקב
תתן אמת זה רועה וזה רועה זה שלישי וזה שלישי אברהם
מימין יצחק משמאל יעקב קו האמצעי מכריע אהרן ימיני
אוהב שלום ורודף שלום מרים שמאלית ועל כן נקראת אחות
אהרן כי מדת הגבורה מדת אמת בחסד ועל כן אמר הדורש
בריך רחמנא דיהב אוריאן תליתאי וכו׳ וכמו שמשה שורה
עם אלדים דכתיב מאחז פני כסא פרשו עליו ענגו ומלת פרשז
פירש שדי זיו וכמו שבא בהגדה במסכת שבת פרק ר׳ עקיבא
כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה
בינינו וכו׳ וכן יעקב כי שרית עם אלדים וראוי היה יעקב לינתן
תורה על ידו אלא שלא הגיע הזמן שלא היו אכלוסא ועניינים
אחרים שהיה חסר הזמן עד שהגיע העת למשה וכמו שדרשו
ז״ל במסוק לכל זמן ועוד תמצא שיעקב מת חוצה לארץ ומשה
מת חוצה לארץ יעקב נכנס בגוף ועצם ובשר ויוסף בעצמו׳
ומשה לא נכנס לא בגוף ולא בבשר ולא בעצמות עדיין ויש
עניין כאלו השלשה אבות משה ויעקב אנשי האמת ויוסף
הצדיק ומיתת משה בנשיקה כמו שכתו׳ כאן על פי יי׳ וביעקב
לא נאמר בו מיתה ואמרו יעקב אבינו לא מת ועל זה אמר
בכאן תורה צוה לנו משה הזכיר משה ויעקב ויש בו ז׳ מלות
כנגד חצבה עמודיה ז׳ ויש בו כ״ו אותיות כנגד חשבון השם
הגדול ולכן אמרו בב״ב שהכותב בספר תורה זה הפסוק כאלו
כתב כל התורה כלה ואמרו קטן היודע לדבר חייב אביו ללמדו
זה הפסוק מכל זה נלמוד מעלתו כמוזכר בראש הספרי ובסו׳
הספר ספר מעלתו דכתיב ולא קם נביא ומלת קם עבר במקום
עתיד או מורה ענין גדול שכל היו בכח קודם בריאת העולם
וזה הוא שאמר מעת היותה שם אני וזהו ולא קם נביא שכבר
קמו כל העתידים להיות ובשלשה מקומות הודיעתנו התורה
מעלת משה על שאר הנביאים בפרשת וארא אל אברהם שם
הודיעה מעלתו על האבות הקודמים לו׳ ובפרשה בהעלותך
הודיעה מעלתו על נביאי דורו ובכאן על כל הנביאים העתידים
כמו שאמר לכל האותות והמופתים שהוא דבק עם ולא קם
כי לא היה נביא כמוהו בעשיית אותות ומופתים גדולי׳ כמשה
ומה הוא יתרונו עליהם והר״ם ז״ל תירץ שהפלגי׳ למשה הוא
מה שאמר לפרעה ולכל עבדיו לעיני כל ישראל שהיו מפורסמי׳
לעיני החולקים עליו אבל שאר נביאים לא היו אותותיהם
מפורסמין ולא היו עושים אותם אלא ליחידים מבני אדם
כמו שכתוב ספרו נא לי את אשר עשה אלישע עד כאן והרמב״ן
ז״ל הקשה לדבריו שעצירת הגשמים לאליהו והבאת המטר היו
מפורסמים והיה הגזירה ממנו חי יי׳ אם יהיה השנים האלה
טל ומטר וגו׳ ועמידת השמש ליהושע היה לעיני כל ישראל
ולעיני מלכי כנען ורבותינו ז״ל הזכירו שראו אותו מסוף העולם
ועד סופו והכתוב אומר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו
ובקריעת הירדן כתיב ויהי כשמוע מלכי האמורי אשר בעבר
הירדן את אשר הוביש יי׳ את מי הירדן ולכן פירש הוא ז״ל
דברים כפשטן שהכתוב אומר כי לא קם נביא כמוהו לכל
האותות וגו׳ ולכל היד וגו׳ כי היו אותותיו נפלאים מאד רבים
ונוראים ואם עשו הנביאים כמותו לא היו כל כך רבות

במופתיו ובמורא גדול כי לא היה כמתן תורה לפניו ולאחריו
ולא היו אותותיהם נמשכין כמו המן שנמשך מ׳ שנה ובענני
כבוד ועמוד אש ולדעת רז״ל הבאר והשלו ולכתם במדבר נחש
שרף ועקרב · ועל זה יחזור לא קם לאשר ידעו פנים אל פנים
וביאר לו נבואתו ומה שנ׳ לנו בכלל ר״ל בישראל פנים בפנים
דבר יי׳ עמכם שם ביאר מתוך האש אבל כל נבואותיו היו ביום
מתן תורה ובישראל שאר כל הנביאים היתה עליהם יד ה׳
והמשכיל יבין ועוד הפרש גדול בין נבואתו לנבואתם לדעת
הרמב״ם ז״ל שכל הנביאים על ידי מלאך ולכן נבואתם משל
וחידה ומשה רבינו בלא אמצעי ובלא חידה אלא פה אל פה
וכתיב ותמונת יי׳ יביט וזהו במראה ולא בחידות וכל הנביאים
יראים ונבהלים כאברהם שנ׳ והנה אימה וגו׳ ודניאל והודי נהפך
עלי למשחית במראה נהפכו צירי עלי׳ ובמשה כאשר ידבר
איש אל רעהו כמו שאין אדם נבהל לשמוע את דברי חבירו ·
וכל הנביאים אינן מתנבאין כל עת שירצו כמו שמצינו באלישע
ועתה קחו לי מנגן ולפניהם תוף וחליל ונבל וכנור והמה
מתנבאים כלומר מבקשים הנבואה ומשה רבינו כל זמן שירצה
כמו שאמר עמדו ואשמעה וגו׳ וכל דבריו נכוחים אבל בענין
המלאך כבר תמה עליו הרמב״ן ז״ל בפרשת וירא אליו שנבואת
הנביאים לא היתה על ידי מלאך כמו שהאריך שם · הגדה
הודיענו השם מעלת משה בזאת הפרשה בסופה ואמצעיתה
הודיענו ברכת הנביא שבירך את ישראל ולא מצינו שבירך
לשמעון בעבור שיעקב לא ברכו אלא חרפו וכן ללוי אלא שלוי
חזר בתשובה ונתכפר לו דכתיב אם יכופר עון בית עלי בזבח
ומנחה ואמר בזבח ומנחה הוא דאינו מתכפר אבל בתורה
ובתשובה מתכפר ולוי עוסק בתורה היה דכתיב יורו משפטיך
ליעקב וגו׳ · ובמדרש למה לא בירך משה לשמעון כמו ללוי כי
שניהם שתו בכוס אחד ואמרו שם שניהם לוו בשכם אבל לוי
פרע חובו הראשון בעגל ופרע גם כן בשטים פירוש פינחס
ושמעון לא די לו שלא פרע חובו הראשון אלא שחזר ולוה
בשטים מ׳ זנות ואמרו חז״ל שכללו בברכת יהודה דכתי׳ שמע
יי׳ קול יהודה ומצינו שברכם כלל ופרט וכלל בתחלה כלל
בכבוד שנעשה להם במתן תורה ואח״כ אין כאל ישורון אשריך
ישראל · וא״ז ל׳ כי גלה להם לישראל תחלה מסורו חכמ׳ וזהו לפני
מותו וברכם באותה שעה שהוא זך וחכמתו זכה שהוא קרוב מן
העולם הבא וכן עשה יצחק אבינו · וכן עשה יעקב שברכ׳ סמוך
למיתתו ורצה לגלות להם הקץ וכן באליהו בשעת הסתלקותו
ויהי בעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח
מעמך ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי וכן היו החכמי׳
בזמן פטירתן כמו שמצינו ברבינו הקדוש שמסר לבנו מסורות
חכמה וכן היו מתקבצין החכמי׳ כשהיה רבן מסתלק מן העולם
לבאר להם ספיקותם כמו שמצינו בר׳ אליעזר הגדול שאמ׳ להם
למה באתם אמרו לו ללמוד תורה וכו׳ ובקשו ממנו שאלותיהם
המסופקות והטעם כי כל מה שקרבים לעולם הנשמו׳ מזדכך
שכלם והחכמה מתוספת בהם וכוונותיהם יותר מכוונות ולכן
בירכם משה סמוך למיתתו · ובתחלה ספר מעלתם במתן
תורה כי בא ה׳ וכל קדושים עמו וזה הוא מרבבות קדש ונתן
להם תורה שהיתה כתובה באש שנאמר אש דת ונתגדל
מימינו שהדת באה מן הימין ואמר כי הוא עם חשוב ולכן
קראם ישורון ששורת שכינה ביניהם והוא עם ישראל והוא
גם כן תחת השגחתו מן אשוריו · ואמר שהיה בהם מלך כל
השבח בכלל ואחר כך פרט לכל שבח ואחר כך כלל למלת
ישורון ואמר אין כאל ישורון שבח העם באלדיו ואלדיו בעמו
אמר בשבח האל אין כאל ישורון · ואמר בשבח העם
אשריך ישראל מי כמוך אבל המלינו בשבח הרב אין כאל
ישורון ואמר בכבוד הרב רוכב שמים בעזרך שהוא

משנה

דרשה לשמיני עצרת

משנה מערכת הככבי' כרוכב הסוס שמוליכו לכל מקו' שרוצה ואמר בעזרך לפי הפשט שהוא בעזר ישראל ויש בזו המלדת סוד גדול על דברי הקבלה שהוא רוכב שמים בעזר האל והוא הברכות והתפלות כדרך ישמעאל בני ברכני · היה לך לעזרני · אין שלום בעירך · ובשבח ישראל אמר מגן עזרך שהוא מגן לישרא' ובמדר' נוהג שבעולם העבד נושא המגן ובכאן האדון נושא המגן · ועתה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא ובזמן המשיח ובתחיית המתים כמ"ש אף שמיו יערפו טל והנה סיים ברכותיו וסיים וימת שם ויקבור אותו אשרי הזוכה לכך שהשם קברו ולא ידע איש וגו' וכבר היה מעשה שבקש מלך אחד לדעת קברו וכשעלו להר היו רואין קבר למטה וכשירדו למטה בשמועו היו רואין אותו למעלה עד שידעו כי נס היה קברו ורז"לא כי אלו שמנה פסוקי' יחיד קורא אותן ויש מפרשי' שקורין אותן שלא בעשרה שאינן בקדושת התורה שאף על פי שכל התורה כלה מפי הגבורה הואיל ואישתנו אלו אשתנו ממעלתם והשנוי הוא מה שאמר שם כל התור' הקב"ה אומר ומשה כותב בדיו ואלו הפסוקי' כתבן בדמעותיו שכל כך היה מוריד דמעו' שהיה מטביל בהן הקולמוס והיה כותבן · ויש מפרשים כל התורה הקב"ה אומר ומשה אומר וכות' כלו' שהיה חוזר הדברים קודם כתיבתו בשמחה גדולה ואלו ח' פסוקים הקב"ה אומר ומשה כותב בדמעיו כלו' שלא היה חוזר אותם מרוב בכיותיו ודמעותיו ממש כי לא תתקיים הכתיבה ומכל מקום היה בהם שנוי ועל זה אמרו בגמרא הואיל ואישתנו אישתנו ועל זה יחיד קורא אותן ועל זה פירש הרמ"בן ז"ל כמ"ש שאינן כקדוש' שאר התורה וקורין אותן אפילו שלא בעשרה מה שאין כן בשאר התורה שאין קורין אותה אלא בעשרה ואינו נראה · וי"מ שאין מפסיקין בהן אלא שקורין אותן כיחיד · וי"מ קורא אותן ולא יותר שמתחיל המפטיר מן וימת שם משה ולא למעלה שלא יערבם עם הפסוקים שלמעלה מהם והנכון כמו שכתב בעל המלמד · וכן נהגו בארץ פרובינציא שיחיד קורא אותן לבדו בלי עזר חזן שכל התור' הקב"ה אומר ומשה כותב וקוד' שיכתוב היה חוזר הדברים והיה אומר וכותב והיו שניהן אומרים כל כתוב וכתוב וכן העולה לקרות החזן מחזן עליו אבל אלו השמנה השם לבדו אמרן ומשה לא חזר מרוב דמעותיו ולכן קורא אותם העולה לבדו בלי עזר החזן ומשלים ולכל היד החזקה ופירשו רז"ל היא מכת בכורות דכתיב כי ביד חזקה ישלחם וגו' זה מכת בכורות ולכל המורא הגדול זה קריעת ים סוף · דבר אחר זו מתן תורה ויש ענין בחלוקה הזו · ובמדרש ולכל היד החזקה כששבר הלוחות שתפשו בידיו אהרן ויהושע שלא ישברם ונתחזק ידו ושברם ואמר השם תבורך יד חזקה כזו · הדא הוא דכתיב ולכל היד החזקה · הנה ביארנו בדרך קצרה מעלת משה המוזכר בסוף התור' וענין ברכותיו והשלים בברכותיו אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך וגומר : ב"לאו

במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה · הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן · כי הספיק ממרום קדשו ויתן עוז ותעצומות לעם ברוך אלקים שסייעני במעונה וחזקני ואמצני להתחיל ולסיים מלאכת הקדש · ולמנת הולכי דרך עקלקלות הוכרחתי והוכרכתי להמציא מלאכת שמים זו שבה וחכי · עד שקמתי דבור"ה שקמתי לפני שלשה חמה עניני בצד ואדכבה מטיני לבת אלה בתורת אמת בפיהם ואלה בפעולם מספרים · באופן הורתי לאותי הראשון ואזרתי ונתקהלתי גם סייעתני ת"ל · והיה מן הראוי להעלות זכרון שמות האנשי' המסייעים למלאכ' הקדש · אבל יראתי פן ואולי לא ייטב בעיניהם לקבל שכר מצוה זו בעולם בחייהם ושמתי זה על מאמרם ז"ל אלולי ידע ראובן שהתורה מכתבת עליו למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו · בכתפו היה מביאו ומשיגו כו' ורק את זה אגיד ואומר כי לאנשים האלה שסייעוני הן בתחלה הן בסוף הן במכירה שלמים הם אתכו על שכמי אשאם אענדם עטרות לי · ותפלתי לא"ל חקי תשוב · יבורכו ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת מאל אביו ויעזרם ואת שדי ויברכם:

אלה דברי המעתיק באשר רגלי החכמים שמואל
בן הקדוש ר' יצחק פיקס ז"ל קה"ה הי"ד מארץ לועז ·
מותם בקומת הי"ד למנחם ש"לב לפ"ק פה קק"
קראקא: